यमेन तपसा भक्त्या तोषितो हि सदाशिवः ॥ उवाच वचनं देवं रम्यं साधुमनोरमम् ॥ ६९ ॥ अनुज्ञां देहि मे तात यथा गच्छामि सत्वरम् ॥
कैलासं पर्वतश्रेष्ठं देवानां हितकाम्यया ॥ ७० ॥ ॥ यम उवाच ॥ ॥ न मे स्थानं परित्यक्तुं त्वया युक्तं महेश्वर ॥ कैलासादधिकं देव जायते
वचनादिदम् ॥ ७१ ॥ ॥ शिव उवाच ॥ ॥ साधु प्रोक्तं त्वया युक्तमेकांशेनात्र मे स्थितिः ॥ न मया त्यजितं साधु स्थानं तव सुनिर्मलम् ॥
॥ ७२ ॥ विश्वेश्वरं महालिंगं मन्नाम्नात्र भविष्यति ॥ एवमुक्त्वा महादेवस्तत्रैवांतरधीयत ॥ ७३ ॥ शिवस्य वचनात्तत्र तदा लिंगं तदद्भुतम् ॥
तं दृष्ट्वा च सुरैस्तत्र यथानामानुकीर्त्तनम् ॥ ७४ ॥ स्वंस्वं लिंगं तदा सृष्टं धर्मारण्ये सुरोत्तमैः ॥ यस्य देवस्य यल्लिंगं तन्नाम्ना परिकीर्तितम् ॥
॥ ७५ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ धर्मेण स्थापितं लिंगं धर्मेश्वरमुपस्थितम् ॥ स्मरणात्पूजनात्तस्य सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ७६ ॥ यद्ब्रह्म योगिनां
गम्यं सर्वेषां हृदये स्थितम् ॥ तिष्ठते यस्य लिंगं तु स्वयंभुवमिति स्थितम् ॥ ७७ ॥ भूतनाथं च संपूज्य व्याधिभिर्मुच्यते जनः ॥ धर्मवापीं
ततश्चैव चक्रे तत्र मनोरमाम् ॥ ७८ ॥ आहृत्य कोटितीर्थानां जलं वाप्यां मुमोच ह ॥ यमतीर्थस्वरूपं च स्नानं कृत्वा मनोरमम् ॥ ७९ ॥
स्नानार्थं देवतानां च ऋषीणां भावितात्मनाम् ॥ तत्र स्नात्वा च पीत्वा च सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ८० ॥ धर्मवाप्यां नरः स्नात्वा दृष्ट्वा धर्मेश्वरं
शिवम् ॥ मुच्यते सर्वपापेभ्यो न मातुर्गर्भमाविशेत् ॥ ८१ ॥ तत्र स्नात्वा नरो यस्तु करोति यमतर्पणम् ॥ व्याधिदोषविनाशार्थं क्लेशदोषोप
शांतये ॥ यमाय धर्मराजाय मृत्यवे चांतकाय च ॥ वैवस्वताय कालाय दध्नाय परमेष्ठिने ॥८२॥ वृकोदराय वृकाय दक्षिणेशाय ते नमः ॥ नीलाय
चित्रगुप्ताय चित्र वैचित्र ते नमः ॥ ८३ ॥ यमार्थं तर्पणं यो वै धर्मवाप्यां करिष्यति ॥ साक्षतैर्नामभिश्चैतैस्तस्य नोपद्रवो भवेत् ॥ ८४ ॥ एकां
तरस्तृतीयस्तु ज्वरश्चातुर्थिकस्तथा ॥ वेलायां जायते यस्तु ज्वरः शीतज्वरस्तथा ॥ ८५ ॥ पीडयन्ति न चैतस्य यस्यैवो मतिरीदृशी ॥ रेवत्या
दिग्रहा दोषा डाकिनी शाकिनी तथा ॥ ८६ ॥ धनधान्यसमृद्धिः स्यात्संततिर्वर्धते सदा ॥ भूतेश्वरं तु संपूज्य सुस्नातो विजितेंद्रियः ॥ ८७ ॥
सांगं रुद्रजपं कृत्वा व्याधिदोषात्प्रमुच्यते ॥ अमावास्यां सोमदिने व्यतीपाते च वैधृतौ ॥ संक्रांतौ ग्रहणे चैव तत्र श्राद्धं स्मृतं नृणाम् ॥ ८८ ॥
श्राद्धं कृतं तेन समाः सहस्रं निरस्य चैतत्पितरस्त्ववदंति ॥ पानीयमेवापि तिलैर्विमिश्रितं ददाति यो वै प्रथितो मनुष्यः ॥८९॥ एकविंशतिवारैस्तु
गयायां पिंडदानतः ॥ धर्मेश्वरे सकृद्दत्तं पितॄणां चाक्षयं भवेत् ॥ ९० ॥ धर्मेशात्पश्चिमे भागे विश्वेश्वरांतरेपि वा ॥ धर्मवापीति विख्याता
स्वर्गसोपानदायिनी ॥ ९१ ॥ धर्मेण निर्मिता पूर्वं शिवार्थं धर्मबुद्धिना ॥ तत्र स्नात्वा च पीत्वा च तर्पिताः पितृदेवताः ॥ ९२ ॥ शमीपत्रप्रमाणं

तु पिंडं दद्याच्च यो नरः ॥ धर्मवाप्यां महापुण्यां[1] गर्भवासं न चाप्नुयात् ॥ ९३ ॥ कुम्भीपाकान्महारौद्राद्रौरवान्नरकात्पुनः ॥ अंधतामिस्रकाद्राजन्मुच्यते नात्र संशयः ॥ ९४ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एकवर्षं तर्पणीयं धर्मवाप्यां नरोत्तमः ॥ ऋतौ मासे च पक्षे च विपरीतं च जायते ॥ ९५ ॥ बर्हिषदोऽग्निष्वात्ताश्च आज्यपाः सोमपास्तथा ॥ तृप्तिं प्रयांति परमां वाप्यां वै तर्पणेन तु ॥ ९६ ॥ कुरुक्षेत्रादि क्षेत्राणि अयोध्यादिपुरस्तथा ॥ पुष्कराद्यानि सर्वाणि मुक्तिनामानि संति वै ॥ ९७ ॥ तानि सर्वाणि तुल्यानि धर्मकूपोऽधिको भवेत् ॥ मन्त्रो वेदास्तथा यज्ञा दानानि च व्रतानि च ॥ ९८ ॥ अक्षयाणि प्रजायंते दत्त्वा जप्त्वा नरेश्वर ॥ अभिचाराश्च ये चान्ये सुसिद्धाथर्ववेदजाः ॥ ९९ ॥ ते सर्वे सिद्धिमायांति तस्मिन्स्थाने कृता अपि ॥ आदितीर्थं नृपश्रेष्ठ काजेशैरुपसेवितम् ॥ १०० ॥ सिद्धिस्थानं सुसौम्यं च ब्रह्माद्यैरपि सेवितम् ॥ कृते तु युगपर्यंतं त्रेतायां लक्षपञ्चकम् ॥ १ ॥ द्वापरे लक्षमेकं तु दिनैकेन फलं कलौ ॥ एतदुक्तं मया ब्रह्मन्धर्मारण्यस्य वर्णनम् ॥ फलं चैवात्र सर्वं हि उक्तं द्वैपायनेन तु ॥ २ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ अतः परं प्रवक्ष्यामि धर्मवाक्यं मनोरमम् ॥ देवानां हितकामाय आज्ञाप्य च यदुक्तवान् ॥ ३ ॥ ॥ धर्म उवाच ॥ ॥ अस्मिन्क्षेत्रे प्रकुर्वंति विष्णुमायाविमोहिताः ॥ पारदार्यं महादुष्टं स्वर्णस्तेयादिकं तथा ॥ ४ ॥ अन्यच्च विकृतं सर्वं कुर्वाणो नरकं व्रजेत् ॥ अन्यक्षेत्रे कृतं पापं धर्मारण्ये विनश्यति ॥ ५ ॥ धर्मारण्ये कृतं पापं वज्रलेपो भविष्यति ॥ यथा पुण्यं तथा पापं यत्किंचिच्च शुभाशुभम् ॥ ६ ॥ तत्सर्वं वर्द्धते नित्यं वर्षाणि शतमित्युत ॥ कामिनां कामदं पुण्यं योगिनां मुक्तिदायकम् ॥ ७ ॥ सिद्धानां सिद्धिदं प्रोक्तं धर्मारण्यं तु सर्वदा ॥ अपुत्रो लभते पुत्रान्निर्धनो धनवान्भवेत् ॥ ८ ॥ एतदाख्यानकं पुण्यं धर्मेण कथितं पुरा ॥ यः शृणोति नरो भक्त्या नारी वा श्रावयेत्तु यः ॥ गोसहस्रफलं तस्य अंते हरिपुरं व्रजेत् ॥ १०९ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां तृतीये ब्रह्मखण्डे पूर्वभागे धर्मारण्यमाहात्म्ये क्षेत्रस्थापनंनाम चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ ॥ छ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ अतः परं प्रवक्ष्यामि धर्मारण्यनिवासिना ॥ यत्कार्यं पुरुषेणेह गार्हस्थ्यमनुतिष्ठता ॥ १ ॥ धर्मारण्येषु ये जाता ब्राह्मणाः शुद्धवंशजाः ॥ अष्टादशसहस्राश्च काजेशैश्च विनिर्मिताः ॥ २ ॥ सदाचाराः पवित्राश्च ब्राह्मणा ब्रह्मवित्तमाः ॥ तेषां दर्शनमात्रेण महापापैर्विमुच्यते ॥ ३ ॥ ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ ॥ पाराशर्य समाख्याहि सदाचारं च मे प्रभो ॥ आचाराद्धर्ममाप्नोति आचाराल्लभते फलम् ॥ आचाराच्छ्रियमाप्नोति तदाचारं वदस्व

---

[1] महापुण्याम्--महापुण्यायाम्--आर्षम् विभक्तिवैपरीत्यं छन्दोनुरोधेन ।

मे ॥ ४ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ स्थावराः कृमयोऽब्जांश्च[1] पक्षिणः पशवो नराः ॥ क्रमेण धार्मिकास्त्वेत एतेभ्यो धार्मिकाः सुराः ॥ ५ ॥
सहस्रभागात्प्रथमे द्वितीयानुक्रमास्तथा ॥ सर्वं एते महाभागाः पापान्मुक्तिसमाश्रयाः ॥ ६ ॥ चतुर्णामपि भूतानां प्राणिनोतीव चोत्तमाः ॥ प्राणि
भ्योपि मुनिश्रेष्ठाः सर्वे बुद्ध्युपजीविनः ॥ ७ ॥ मतिमद्भ्यो नराः श्रेष्ठास्तेभ्य श्रेष्ठास्तु वाडवाः ॥ विप्रेभ्योऽपि च विद्वांसो विद्वद्भ्यः कृतबुद्धयः ॥
॥ ८ ॥ कृतधीभ्योऽपि कर्तारः कर्तृभ्यो ब्रह्मतत्पराः ॥ न तेभ्योऽभ्यधिकः कश्चित्त्रिषु लोकेषु भारत ॥ ९ ॥ अन्योन्यपूजकास्ते वै तपो
विद्याविशेषतः ॥ ब्राह्मणो ब्रह्मणा सृष्टः सर्वभूतेश्वरो यतः ॥ १० ॥ अतो जगत्स्थितं सर्वं ब्राह्मणोऽर्हति नापरः ॥ सदाचारो हि सर्वार्हो
नाचाराद्विच्युतः पुनः ॥ ११ ॥ तस्माद्विप्रेण सततं भाव्यमाचारशीलिना ॥ विद्वेषरागरहिता अनुतिष्ठन्ति यं मुने ॥ १२ ॥ सद्धि
यस्तं सदाचारं धर्ममूलं विदुर्बुधाः ॥ लक्षणैः परिहीनोऽपि सम्यगाचारतत्परः ॥ १३ ॥ श्रद्धालुरनसूयुश्च नरो जीवेत्समाः शतम् ॥
श्रुतिस्मृतिभ्यामुदितं स्वेषुस्वेषु च कर्मसु ॥ १४ ॥ सदाचारं निषेवेत धर्ममूलमतन्द्रितः ॥ दुराचाररतो लोके गर्हणीयः पुमा
न्भवेत् ॥ १५ ॥ व्याधिभिश्चाभिभूयेत सदाल्पायुः सुदुःखभाक् ॥ त्याज्यं कर्म पराधीनं कार्यमात्मवशं सदा ॥ १६ ॥ दुःखी यतः पराधीनः
सदैवात्मवशः सुखी ॥ यस्मिन्कर्मण्यंतरात्मा क्रियमाणे प्रसीदति ॥ १७ ॥ तदेव कर्म कर्त्तव्यं विपरीतं न च क्वचित् ॥ प्रथमं धर्म्मसर्वस्वं प्रोक्तं
यन्नियमा यमाः ॥ १८ ॥ अतस्तेष्वेव वै यत्नः कर्त्तव्यो धर्ममिच्छता ॥ सत्यं क्षमार्तवं ध्यानमानृशंस्यमहिंसनम् ॥ १९ ॥ दमः प्रसादो माधुर्यं
मृदुतेति यमा दश ॥ शौचं स्नानं तपो दानं मौनेज्याध्ययनं व्रतम् ॥ २० ॥ उपोषणोपस्थदंडो दशैते नियमाः स्मृताः ॥ कामं क्रोधं दमं मोहं मा
त्सर्यं लोभमेव च ॥ २१ ॥ अमून्षड्वैरिणो जित्वा सर्वत्र विजयी भवेत् ॥ शनैः संचिनुयाद्धर्मं वल्मीकं [2]शृंगवान्यथा ॥ २२ ॥ परपीडामकुर्वाणः पर
लोकसहायिनम् ॥ धर्म एव सहायी स्यादमुत्र परिरक्षितः ॥ २३ ॥ पितृमातृसुतभ्रातृयोषिद्बंधुजनाधिकः ॥ जायते चैकलः प्राणी म्रियते च तथै
कलः ॥ २४ ॥ एकलः सुकृतं भुंक्ते भुंक्ते दुष्कृतमेकलः ॥ देहे पंचत्वमापन्ने त्यक्त्वैकं काष्ठलोष्टवत् ॥ २५ ॥ बांधवा विमुखा यांति धर्मो यांतमनु
व्रजेत् ॥ अतः संचिनुयाद्धर्म्ममत्राऽमुत्र सहायिनम् ॥ २६ ॥ धर्मं सहायिनं लब्ध्वा संतरेद्दुस्तरं तमः ॥ संबंधानाचरेन्नित्यमुत्तमैरुत्तमैः सुधीः ॥
॥२७॥ अधमानधमांस्त्यक्त्वा कुलमुत्कर्षतां नयेत् ॥ उत्तमानुत्तमानेव गच्छेद्धीनांश्च वर्जयेत् ॥ ब्राह्मणः श्रेष्ठतामेति प्रत्यवायेन शूद्रताम् ॥ २८ ॥

---

१ अब्जाः—जलजन्तवः—इत्यर्थः । २ शृंगवान्—वल्मीकनिर्माणकर्ता पिपीलिकाजातीयः कीटकविशेषः ।

अनध्ययनशीलं च सदाचारविलंघिनम् ॥ सालसं च दुरन्नादं ब्राह्मणं बाधतेंऽतकः ॥ २९ ॥ अतोऽभ्यस्येत्प्रयत्नेन सदाचारं सदा द्विजः ॥
तीर्थान्यप्यभिलष्यंति सदाचारिसमागमम् ॥ ३० ॥ रजनीप्रांतयामार्द्धं ब्राह्मः समय उच्यते ॥ स्वहितं चिंतयेत्प्राज्ञस्तस्मिंश्चोत्थाय सर्वदा ॥
॥ ३१ ॥ गजास्यं संस्मरेदादौ तत ईशं सहांबया ॥ श्रीरंगं श्रीसमेतं तु ब्रह्माणं कमलोद्भवम् ॥ ३२ ॥ इंद्रादीन्सकलान्देवान्वसिष्ठादीन्मुनीनपि ॥
गंगाद्याः सरितः सर्वाः श्रीशैलाद्यखिलान्गिरीन् ॥ ३३ ॥ क्षीरोदादीन्समुद्रांश्च मानसादिसरांसि च ॥ वनानि नंदनादीनि धेनूः कामदुघादयः ॥
॥ ३४ ॥ कल्पवृक्षादिवृक्षांश्च धातून्कांचनमुख्यतः ॥ दिव्यस्त्रीरुर्वशीमुख्याः प्रह्लादाद्यान्हरेः प्रियान् ॥ ३५ ॥ जननीचरणौ स्मृत्वा सर्वतीर्थोत्तमोत्तमौ
॥ पितरं च गुरूंश्चापि हृदि ध्यात्वा प्रसन्नधीः ॥ ३६ ॥ ततश्चावश्यकं कर्तुं नैर्ऋतीं दिशमाव्रजेत् ॥ ग्रामाद्धनुःशतं गच्छेन्नगराच्च चतुर्गुणम्
॥ ३७ ॥ तृणैराच्छाद्य वसुधां शिरः प्रावृत्य वाससा ॥ कर्णोपवीत उदग्वक्त्रो दिवसे संध्ययोरपि ॥ ३८ ॥ विण्मूत्रे विसृजेन्मौनी निशायां
दक्षिणामुखः ॥ न तिष्ठन्नाशु नो विप्रगोवन्ह्यनिलसंमुखः ॥ ३९ ॥ न फालकृष्टे भूभागे न रथ्यासेव्यभूतले ॥ नालोकयेद्दिशो भागान्ज्योतिश्चक्रं
नभो मलम् ॥ ४० ॥ वामेन पाणिना शिश्नं धृत्वोत्तिष्ठेत्प्रयत्नवान् ॥ अथो मृदं समादद्याज्जंतुकर्करवर्जिताम् ॥ ४१ ॥ विहाय मूषकोत्खातां
चोच्छिष्टां केशसंकुलाम् ॥ गुह्ये दद्यान्मृदं चैकां प्रक्षाल्य चांबुना ततः ॥ ४२ ॥ पुनर्वामकरेणेति पंचधा क्षालयेद्गुदम् ॥ एकैकपादयोर्दद्यात्तिस्रः
पाण्योर्मृदस्तथा ॥ ४३ ॥ इत्थं शौचं गृही कुर्याद्गंधलेपक्षयावधि ॥ क्रमाद्द्वैगुण्यतः कुर्याद्ब्रह्मचर्यादिषु त्रिषु ॥ ४४ ॥
दिवाविहितशौचाच्च रात्रावर्द्धं समाचरेत् ॥ परग्रामे तदर्धं च पथि तस्यार्धमेव च ॥ ४५ ॥ तदर्धं रोगिणां चापि सुस्थे न्यूनं न कारयेत्
॥ अपि सर्वनदीतोयैर्मृत्कूटैश्चाप्यगोपमैः ॥ ४६ ॥ आपातमाचरेच्छौचं भावदुष्टो न शुद्धिभाक् ॥ आर्द्रधात्रीफलोन्माना मृदः
शौचे प्रकीर्तिताः ॥ ४७ ॥ सर्वाश्चाहुतयोऽप्येवं ग्रासाश्चांद्रायणेपि च ॥ प्रागास्य उदगास्यो वा सूपविष्टः शुचौ भुवि ॥ ४८ ॥ उपस्पृशेद्द्विहीनाभिस्तुषांगारास्थिभस्मभिः
॥ अतिस्वच्छाभिरद्भिश्च यावद्धृद्गाभिरत्वरः ॥ ४९ ॥ ब्राह्मणो ब्रह्मतीर्थेन दृष्टिपूताभिराचमेत् ॥ कण्ठगाभिर्नृपः
शुध्येत्तालुगाभिस्तथोरुजः ॥ ५० ॥ स्त्रीशूद्रावाथ संस्पर्शमात्रेणापि विशुध्यतः ॥ शिरः शब्दं सकंठं वा जले मुक्तशिखोऽपि वा
॥ ५१ ॥ अक्षालितपदद्वंद्व आचांतोऽप्यशुचिर्म्मतः ॥ त्रिः पीत्वांबु विशुद्ध्यर्थं ततः खानि विशोधयेत् ॥ ५२ ॥ अंगुष्ठमूलदेशेन ह्यधरोष्ठौ परिमृजेत्
॥ स्पृष्ट्वा जलेन हृदयं समस्ताभिः शिरः स्पृशेत् ॥ ५३ ॥ अंगुल्यग्रैस्तथा स्कन्धौ सांबु सर्व्वत्र संस्पृशेत् ॥ आचांतः पुनराचामे

त्कृत्वा रथ्योपसर्पणम् ॥ ५४ ॥ स्नात्वा भुक्त्वा पयः पीत्वा प्रारंभे शुभकर्मणाम् ॥ सुप्त्वा वासः परीधाय दृष्ट्वा तथाप्यमंगलम् ॥ ५५ ॥ प्रमा
दादशुचि स्मृत्वा द्विराचांतः शुचिर्भवेत् ॥ दंतधावनं प्रकुर्वीत यथोक्तं धर्मशास्त्रतः ॥ आचांतोऽप्यशुचिर्यस्मादकृत्वा दंतधावनम् ॥ ५६ ॥
प्रतिपद्दर्शषष्ठीषु नवम्यां रविवासरे ॥ दंतानां काष्ठसंयोगो दहेदासप्तमं कुलम् ॥ ५७ ॥ अलाभे दंतकाष्ठानां निषिद्धे वाथ वासरे ॥ गंडूषा
द्वादश ग्राह्या मुखस्य परिशुद्धये ॥ ५८ ॥ कनिष्ठाग्रपरीमाणं सत्वचं निर्व्रणारुजम् ॥ द्वादशांगुलमानं च सार्द्रं स्याद्दंतधावनम् ॥ ५९ ॥ एके
कांगुलमानं तच्चर्वयेद्दंतधावनम् ॥ प्रातः स्नानं चरित्वा च शुद्ध्यै तीर्थे विशेषतः ॥ ६० ॥ प्रातः स्नानाद्यतः शुद्ध्येत्कायोऽयं मलिनः सदा ॥
यन्मलं नवभिश्छिद्रैः स्रवत्येव दिवानिशम् ॥ ६१ ॥ उत्साहमेधासौभाग्यरूपसंपत्प्रवर्द्धकम् ॥ प्राजापत्यसमं प्राहुस्तन्महाघविनाशकृत् ॥ ६२ ॥
प्रातः स्नानं हरेत्पापमलक्ष्मीं ग्लानिमेव च ॥ अशुचित्वं च दुःस्वप्नं तुष्टिं पुष्टिं प्रयच्छति ॥ ६३ ॥ नोपसर्पंति वै दुष्टाः प्रातस्नायिजनं
क्वचित् ॥ दृष्टादृष्टफलं यस्मात्प्रातःस्नानं समाचरेत् ॥ ६४ ॥ प्रसंगतः स्नानविधिं प्रवक्ष्यामि नृपोत्तमाः ॥ विधिस्नानं यतः प्राहुः स्नाना
च्छतगुणोत्तरम् ॥ ६५ ॥ विशुद्धां मृदमादाय बर्हिषस्तिलगोमयम् ॥ शुचौ देशे परिस्थाप्य ह्याचम्य स्नानमाचरेत् ॥ ६६ ॥ उपग्रही बद्ध
शिखो जलमध्ये समाविशेत् ॥ स्वशाखोक्तविधानेन स्नानं कुर्याद्यथाविधि ॥ ६७ ॥ स्नात्वेत्थं वस्त्रमापीड्य गृह्णीयाद्धौतवाससी ॥ आचम्य
च ततः कुर्यात्प्रातःसंध्यां कुशान्वितः ॥ ६८ ॥ प्राणायामांश्चरन्विप्रो नियम्य मानसं दृढम् ॥ अहोरात्रकृतैः पापैर्मुक्तो भवति तत्क्षणात् ॥
॥ ६९ ॥ दश द्वादशसंख्या वा प्राणायामाः कृता यदि ॥ नियम्य मानसं तेन तदा तप्तं महत्तपः ॥ ७० ॥ सव्याहृतिप्रणवकाः प्राणायामास्तु
षोडश ॥ अपि भ्रूणहनं मासात्पुनंत्यहरहःकृताः ॥ ७१ ॥ यथा पार्थिवधातूनां दह्यंते धमनान्मलाः ॥ तथेंद्रियैः कृता दोषा ज्वाल्यंते
प्राणसंयमात् ॥ ७२ ॥ एकाक्षरं परं ब्रह्म प्राणायामः परं तपः ॥ गायत्र्यास्तु परं नास्ति पावनं च नृपोत्तम ॥ ७३ ॥ कर्मणा मनसा वाचा
यद्रात्रौ कुरुते त्वघम् ॥ उत्तिष्ठन्पूर्वसंध्यायां प्राणायामैर्विशोधयेत् ॥ ७४ ॥ यदह्ना कुरुते पापं मनोवाक्कायकर्मभिः ॥ आसीनः पश्चिमां
संध्यां प्राणायामैर्व्यपोहति ॥ पश्चिमां तु समासीनो मलं हंति दिवाकृतम् ॥ ७५ ॥ नोपतिष्ठेत्तु यः पूर्वां नोपास्ते यस्तु पश्चिमाम् ॥
स शूद्रवद्बहिष्कार्यः सर्वस्माद्द्विजकर्मणः ॥ ७६ ॥ अपां समीपमासाद्य नित्यकर्म समाचरेत् ॥ तत आचमनं कुर्याद्यथाविध्यनु
पूर्वशः ॥ ७७ ॥ आपोहिष्ठेति तिसृभिर्मार्जनं तु ततश्चरेत् ॥ भूमौ शिरसि चाकाश आकाशे भुवि मस्तके ॥ ७८ ॥ मस्तके

च तथाकाशे भूमौ च नवधा क्षिपेत् ॥ भूमिशब्देन चरणावाकाशं हृदयं स्मृतम् ॥ शिरस्येव शिरःशब्दो मार्जनं तैरुदाहृतम् ॥ ७९ ॥ वारु
णादपि चाग्नेयाद्वायव्यादपि चैंद्रतः ॥ मंत्रस्थानादपि परं ब्राह्मं स्नानमिदं परम् ॥ ब्राह्मस्नानेन यः स्नातः स बाह्याभ्यंतरं शुचिः ॥ ८० ॥
सर्वत्र चार्हतामेति देवपूजादिकर्मणि ॥ नक्तंदिनं निमज्ज्याप्सु कैवर्ताः किमु पावनाः ॥ ८१ ॥ शतशोऽपि तथा स्नाता न शुद्धा भावदूषिताः ॥
अंतःकरणशुद्धांश्च तान्विभूतिः पवित्रयेत् ॥ ८२ ॥ किं पावनाः प्रकीर्त्यंते रासभा भस्मधूसराः ॥ स स्नातः सर्वतीर्थेषु मलैः सर्वैर्विवर्जितः ॥८३॥
तेन क्रतुशतैरिष्टं चेतो यस्येह निर्मलम् ॥ तदेव निर्मलं चेतो यथा स्यात्तन्मुने शृणु ॥ ८४ ॥ विश्वेशश्चेत्प्रसन्नः स्यात्तदा स्यान्नान्यथा क्वचित् ॥
तस्माच्चेतोविशुद्ध्यर्थं काशीनाथं समाश्रयेत् ॥ ८५ ॥ इदं शरीरमुत्सृज्य परं ब्रह्माधिगच्छति ॥ द्रुपदांतं ततो जप्त्वा जलमादाय पाणिना ॥
॥ ८६ ॥ कुर्यादृतं च मंत्रेण विधिज्ञस्त्वघमर्षणम् ॥ निमज्ज्याप्सु च यो विद्वाञ्जपेत्त्रिरघमर्षणम् ॥ ८७ ॥ जले वापि स्थले वापि यः कुर्यादघमर्ष
णम् ॥ तस्याघौघो विनश्येत यथा सूर्योदये तमः ॥ ८८ ॥ गायत्रीं शिरसा हीनां महाव्याहृतिपूर्व्विकाम् ॥ प्रणवाद्यां जपंस्तिष्ठन्क्षिपेदंभोंजलि
त्रयम् ॥ ८९ ॥ तेन वज्रोदकेनाशु मंदेहानाम राक्षसाः ॥ सूर्यतेजः प्रलोपंते शैला इव विवस्वतः ॥ ९० ॥ सहायार्थं च सूर्यस्य यो द्विजो नांजलि
त्रयम् ॥ क्षिपेन्मंदेहनाशाय सोपि मंदेहतां व्रजेत् ॥९१॥ प्रातस्तावज्जपंस्तिष्ठेद्यावत्सूर्यस्य दर्शनम् ॥ उपविष्टो जपेत्सायमृक्षाणामाविलोकनात् ॥
॥ ९२ ॥ काललोपो न कर्त्तव्यो द्विजेन स्वहितेप्सुना ॥ अर्द्धोदयास्तसमये तस्माद्वज्रोदकं क्षिपेत् ॥ ९३ ॥ विधिनापि कृता संध्या कालातीता
ऽफला भवेत् ॥ अयमेव हि दृष्टांतो वंध्यास्त्रीमैथुनं यथा ॥९४॥ जले वामकरं कृत्वा या संध्याऽऽचरिता द्विजैः ॥ वृषली सा परिज्ञेया रक्षोगणमुदा
वहा ॥ ९५ ॥ उपस्थानं ततः कुर्याच्छाखोक्तविधिना ततः ॥ सहस्रकृत्वो गायत्र्याः शतकृत्वोथवा पुनः ॥ ९६ ॥ दशकृत्वोऽथ देव्यै च कुर्यात्सौ
रीमुपस्थितिम् ॥ सहस्रपरमां देवीं शतमध्यां दशावराम् ॥ ९७ ॥ गायत्रीं यो जपेद्विप्रो न स पापैः प्रलिप्यते ॥ रक्तचंदनमिश्राभिरद्भिश्च कुसुमैः
कुशैः ॥ ९८ ॥ वेदोक्तैरागमोक्तैर्वा मंत्रैरर्घं प्रदापयेत् ॥ अर्चितः सविता येन तेन त्रैलोक्यमर्च्चितम् ॥ ९९ ॥ अर्चितः सविता दत्ते सुतान्पशुव
सूनि च ॥ व्याधीन्हरेद्ददात्यायुः पूरयेद्वांछितान्यपि ॥ १०० ॥ अयं हि रुद्र आदित्यो हरिरेष दिवाकरः ॥ रविर्हिरण्यरूपोऽसौ त्रयीरूपोऽयम
र्यमा ॥ १०१ ॥ ततस्तु तर्पणं कुर्यात्स्वशाखोक्तविधानतः ॥ ब्रह्मादीनखिलान्देवान्मरीच्यादींस्तथा मुनीन् ॥ १०२ ॥ चंदनागुरुकर्प्पूरगंधव
त्कुसमैरपि ॥ तर्पयेच्छुचिभिस्तोयैस्तृप्यंत्विति समुच्चरेत् ॥ ३ ॥ सनकादीन्मनुष्यांश्च निवीती तर्पयेद्यवैः ॥ अंगुष्ठद्वयमध्ये तु कृत्वा दर्भान्नृजू

न्द्विजः ॥ ४ ॥ कव्यवाडनलादींश्च पितॄन्दिव्यान्प्रतर्प्पयेत् ॥ प्राचीनावीतिको दर्भैर्द्विगुणैस्तिलमिश्रितैः ॥ ५ ॥ रवौ शुक्रे त्रयोदश्यां सप्तम्यां
निशि संध्ययोः ॥ श्रेयोर्थी ब्राह्मणो जातु न कुर्यात्तिलतर्प्पणम् ॥ ६ ॥ यदि कुर्यात्ततः कुर्याच्छुक्लैरेव तिलैः कृती ॥ चतुर्दश यमान्पश्चात्तर्पयेन्नाम
उच्चरन् ॥७॥ ततः स्वगोत्रमुच्चार्य तर्पयेत्स्वान्पितॄन्मुदा ॥ सव्यजानुनिपातेन पितृतीर्थेन वाग्यतः ॥८॥ एकैकमंजलिं देवा द्वौद्वौ तु सनकादिकाः ॥
पितरस्त्रीन्प्रवांछंति स्त्रिय एकैकमंजलिम् ॥ ९ ॥ अंगुल्यग्रेण वै दैवमार्षमंगुलिमूलगम् ॥ ब्राह्ममंगुष्ठमूले तु पाणिमध्ये प्रजापतेः ॥ ११० ॥ मध्ये
गुष्ठप्रदेशिन्योः पित्र्यं तीर्थं प्रचक्षते ॥ आब्रह्मस्तंबपर्यंतं देवर्षिपितृमानवाः ॥ ११ ॥ तृप्यंतु सर्व्वे पितरो मातृमातामहादयः ॥ अन्ये च मंत्राः
प्रोक्ता ये वेदोक्ताः पुराणसंभवाः ॥ १२ ॥ सांगं च तर्प्पणं कुर्यात्पितॄणां च सुखप्रदम् ॥ अग्निकार्यं ततः कृत्वा वेदाभ्यासं ततश्चरेत् ॥ १३ ॥
श्रुत्यभ्यासः पंचधा स्यात्स्वीकारोऽर्थविचारणम् ॥ अभ्यासश्च तपश्चापि शिष्येभ्यः प्रतिपादनम् ॥ १४ ॥ लब्धस्य प्रतिपालार्थमलब्धस्य च
लब्धये ॥ प्रातःकृत्यमिदं प्रोक्तं द्विजातीनां नृपोत्तम ॥ १५ ॥ अथवा प्रातरुत्थाय कृत्वावश्यकमेव च ॥ शौचाचमनमादाय भक्षयेद्दन्तधावनम् ॥
॥ १६ ॥ विशोध्य सर्वगात्राणि प्रातःसंध्यां समाचरेत् ॥ वेदार्थानधिगच्छेद्वै शास्त्राणि विविधान्यपि ॥ १७ ॥ अध्यापयेच्छुचीञ्छिष्यान्हितान्मे
धासमन्वितान् ॥ उपेयादीश्वरं[1] चापि योगक्षेमादिसिद्धये ॥ १८ ॥ ततो मध्याह्नसिद्ध्यर्थं पूर्वोक्तं स्नानमाचरेत् ॥ स्नात्वा माध्याह्निकीं संध्या
मुपासीत विचक्षणः ॥ १९ ॥ देवतां परिपूज्याथ नैमित्तिकं विधिं चरेत् ॥ पवनाग्निं समुज्ज्वाल्य वैश्वदेवं समाचरेत् ॥ १२० ॥ निष्पावान्को
द्रवान्माषान्कला[2]पांश्चणकांस्त्यजेत् ॥ तैलपक्वमपक्वान्नं सर्वं लवणयुक्तत्यजेत् ॥ २१ ॥ आढक्यन्नं मसूरान्नं वर्तुलधान्यसंभवम् ॥ भुक्तशेषं
पर्युषितं वैश्वदेवे विवर्जयेत् ॥ २२ ॥ दर्भपाणिः समाचम्य प्राणायामं विधाय च ॥ पृषोदिवीति मंत्रेण पर्य्युक्षणमथाचरेत् ॥ २३ ॥ प्रदक्षिणं
च पर्य्युक्ष्य द्विः परिस्तीर्य वै कुशान् ॥ रापोर्द्ध (?) देवमन्त्रेण कुर्याद्वाह्निं स्वसंमुखे ॥ २४ ॥ वैश्वानरं समभ्यर्च्य गन्धपुष्पाक्षतैस्तथा ॥ स्वशाखो
क्तप्रकारेण होमं कुर्याद्विचक्षणः ॥ २५ ॥ अध्वगः क्षीणवृत्तिश्च विद्यार्थी गुरुपोषकः ॥ यतिश्च ब्रह्मचारी च षडेते धर्मभिक्षकाः ॥ २६ ॥
अतिथिः पांथिको ज्ञेयोऽनूचानः श्रुतिपारगः ॥ मान्यावेतौ गृहस्थानां ब्रह्मलोकमभीप्सताम् ॥ २७ ॥ अपि श्वपाके शुनि वा नैवान्नं निष्फलं
भवेत् ॥ अत्रार्थिनि समायाते पात्रापात्रं न चिंतयेत् ॥ २८ ॥ शुनां च पतितानां च श्वपचां पापरोगिणाम् ॥ काकानां च कृमीणां च

---

१ ईश्वरम्—धनवन्तम्—यजमानम्—यद्वा सर्वयोगक्षेमनिर्वाहसमर्थं परमेश्वरमेव शरणं गच्छेत् । २ कषायान्—इ०पा० ।

बहिरन्नं किरेद्भुवि ॥ २९ ॥ ऐन्द्रवारुणवायव्याः [1]सौम्या वै नैर्ऋताश्च ये ॥ प्रतिगृह्णंत्विमं पिंडं काका भूमौ मयार्पितम् ॥ १३० ॥ इत्थं भूत
बलिं कृत्वा कालं गोदोहमात्रकम् ॥ प्रतीक्ष्यातिथिमायातं विशद्भोज्यगृहं ततः ॥ ३१ ॥ अदत्त्वा वायसबलिं नित्यश्राद्धं समाचरेत् ॥
नित्यश्राद्धे स्वसामर्थ्यात्रीन्द्वावेकमथापि वा ॥ ३२ ॥ भोजयेत्पितृयज्ञार्थं दद्यादुद्धृत्य वारि च ॥ नित्यश्राद्धं दैवहीनं नियमादिविवर्जितम् ॥
॥ ३३ ॥ दक्षिणारहितं त्वेतद्दातृभोक्तृसुतृप्तिकृत् ॥ पितृयज्ञं विधायेत्थं स्वस्थबुद्धिरनातुरः ॥ ३४ ॥ अदुष्टासनमध्यास्य भुंजीत शिशुभिः सह ॥
सुगन्धिः सुमनाः स्रग्वी शुचिवासोद्वयान्वितः ॥ ३५ ॥ प्रागास्य उदगास्यो वा भुंजीत पितृसेवितम् ॥ विधायान्नमनग्नं तदुपरिष्टादधस्तथा
॥ ३६ ॥ आपोशानविधानेन कृत्वाश्नीयात्सुधीर्द्विजः ॥ भूमौ बलित्रयं कुर्यादपो दद्यात्तदोपरि ॥ ३७ ॥ सकृच्चाप उपस्पृश्य
प्राणाद्याहुतिपंचकम् ॥ दद्याज्जठरकुंडाग्नौ दर्भपाणिः प्रसन्नधीः ॥ ३८ ॥ दर्भपाणिस्तु यो भुंक्ते तस्य दोषो न विद्यते ॥ केशकीटादिसं
भूतस्तदश्नीयात्सदर्भकः ॥ ३९ ॥ ततो मौनेन भुञ्जीत न कुर्याद्दंतघर्षणम् ॥ प्रक्षालितऽग्रहस्तस्य दक्षिणांगुष्ठमूलतः ॥ १४० ॥ रौरवेऽपुण्यनि
लये अधोलोकनिवासिनाम् ॥ उच्छिष्टोदकमिच्छूनामक्षय्यमुपतिष्ठताम् ॥ ४१ ॥ पुनराचम्य मेधावी शुचिर्भूत्वा प्रयत्नतः ॥ मुखशुद्धिं ततः
कृत्वा पुराणश्रवणादिभिः ॥ ४२ ॥ अतिवाह्य दिवाशेषं ततः संध्यां समाचरेत् ॥ गृहेषु प्राकृता संध्या गोष्टे दशगुणा स्मृता ॥ ४३ ॥ नद्याम
युतसंख्या स्यादनंता शिवसन्निधौ ॥ अनृतं मद्यगन्धं च दिवामैथुनमेव च ॥ पुनाति वृषलस्थानं संध्या बहिरुपासिता ॥ ४४ ॥ उद्देशतः
समाख्यात एष नित्यतनो विधिः ॥ इत्थं समाचरन्विप्रो नावसीदति कर्हिचित् ॥ १४५ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहि
तायां तृतीये ब्रह्मखण्डे पूर्वभागे धर्मारण्यमाहात्म्ये सदाचारवर्णनंनाम पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ ॥ छ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ उपकाराय
साधूनां गृहस्थाश्रमवासिनाम् ॥ यथा च क्रियते धर्मो यथावत्कथयामि ते ॥ १ ॥ वत्स गार्हस्थ्यमास्थाय नरः सर्वमिदं जगत् ॥ पुष्णाति तेन
लोकांश्च स जयत्यभिवांछितान् ॥ २ ॥ पितरो मुनयो देवा भूतानि मनुजास्तथा ॥ क्रिमिकीटपतंगाश्च वयांसि पितरोऽसुराः ॥ ३ ॥ गृहस्थ
मुपजीवंति ततस्तृप्तिं प्रयांति च ॥ मुखं वास्य निरीक्षंते अपो नो दास्यतीति च ॥ ४ ॥ सर्वस्याधारभूता ये वत्स धेनुस्त्रयीमयी ॥ अस्यां

---

[1] याम्यानैर्ऋतिकाश्च ये—इ० पा० ।

प्रतिष्ठितं विश्वं विश्वहेतुश्च या मता ॥ ५ ॥ ऋक्पृष्ठासौ यजुःसंध्या सामकुक्षिपयोधरा ॥ इष्टापूर्तविषाणा च साधुसूक्ततनूरुहा ॥ ६ ॥ शांति
पुष्टिशकृन्मूत्रा वर्णपादप्रतिष्ठिता ॥ उपजीव्यमाना जगतां पदक्रमजटाघनैः ॥ ७ ॥ स्वाहाकारस्वधाकारौ वषट्कारश्च पुत्रक ॥ हन्तकारस्तथै
वान्यस्तस्याः स्तनचतुष्टयम् ॥ ८ ॥ स्वाहाकारस्तनं देवाः पितरश्च स्वधामयम् ॥ मुनयश्च वषट्कारं देवभूतसुरेश्वराः ॥ ९ ॥ हन्तकारं मनुष्याश्च
पिबंति सततं स्तनम् ॥ एवमध्यापयेदेव वेदानां प्रत्यहं त्रयीम् ॥ १० ॥ तेषामुच्छेदकर्त्ता यः पुरुषोऽनंतपापकृत् ॥ स तमस्यंधतामिस्रे नरके हि
निमज्जति ॥ ११ ॥ यस्त्वेनां मानवो धेनुं स्ववत्सैरमरादिभिः ॥ पूजयत्युचिते काले स स्वर्गायोपपद्यते ॥ १२ ॥ तस्मात्पुत्र मनुष्येण देवर्षि
पितृमानवाः ॥ भूतानि चानुदिवसं पोष्याणि स्वतनुर्यथा ॥ १३ ॥ तस्मात्स्नातः शुचिर्भूत्वा देवर्षिपितृतर्पणम् ॥ यज्ञस्यांते[1] तथैवाद्भिः काले
कुर्यात्समाहितः ॥ १४ ॥ सुमनोगन्धपुष्पैश्च देवानभ्यर्च्य मानवः ॥ ततोग्नेस्तर्पणं कुर्याद्द्याच्चापि बलींस्तथा ॥ १५ ॥ नक्तंचरेभ्यो भूतेभ्यो
बलिमाकाशतो हरेत् ॥ पितृणां निर्वपेत्तद्वद्दक्षिणाभिमुखस्ततः ॥ १६ ॥ गृहस्थस्तत्परो भूत्वा सुसमाहितमानसः ॥ ततस्तोयमुपादाय तेष्वेवार्पण
सत्क्रियाम् ॥ १७ ॥ स्थानेषु निक्षिपेत्प्राज्ञो नाम्ना तूद्दिश्य देवताः ॥ एवं बलिं गृहे दत्त्वा गृहे गृहपतिः शुचिः ॥ १८ ॥ आचम्य च ततः
कुर्यात्प्राज्ञो द्वारावलोकनम् ॥ मुहूर्तस्याष्टमं भागमुदीक्षेतातिथिं ततः ॥ १९ ॥ अतिथिं तत्र संप्राप्तमर्घ्यपाद्योदकेन च[2] ॥ बुभुक्षुमागतं श्रांतं
याचमानमकिंचनम् ॥ २० ॥ ब्राह्मणं प्राहुरतिथिं संपूज्य शक्तितो बुधैः ॥ न पृच्छेत्तत्राचरणं स्वाध्यायं चापि पंडितः ॥२१॥ शोभनाशोभनाकारं
तं मन्येत प्रजापतिम् ॥ अनित्यं हि स्थितो यस्मात्तस्मादतिथिरुच्यते ॥ २२ ॥ तस्मै दत्त्वा तु यो भुंक्ते स तु भुंक्तेऽमृतं नरः ॥ अतिथिर्यस्य
भग्नाशो गृहात्प्रति निवर्तते ॥२३॥ स दत्त्वा दुष्कृतं तस्मै पुण्यमादाय गच्छति ॥ अपि वा शाकदानेन यद्वा तोयप्रदानतः ॥ पूजयेत्तं नरः शक्त्या
तेनैवातो विमुच्यते ॥२४॥ ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ ॥ विवाहा ब्राह्मदैवार्षाः प्राजापत्यासुरौ तथा ॥ गांधर्वो राक्षसश्चापि पैशाचोष्टम उच्यते ॥२५॥
एतेषां च विधिं ब्रूहि तथा कार्यं च तत्त्वतः ॥ गृहस्थानां तथा धर्मान्ब्रूहि मे त्वं विशेषतः ॥ २६ ॥ ॥ पराशर उवाच ॥ ॥ स ब्राह्मो वरमा
हूय यत्र कन्या स्वलंकृता ॥ दीयते तत्सुतः पूयात्पुरुषानेकविंशतिम् ॥ २७ ॥ यज्ञस्थायर्त्विजे दैवस्तज्जः पाति चतुर्दश ॥ वरादादाय गोद्वन्द्वमार्ष
स्तज्जः पुनाति षट् ॥ २८ ॥ सहोभौ चरतां धर्मं प्राजापत्यः स ईरितः ॥ वरवध्वोः स्वेच्छया च गांधर्वोऽन्योन्यमैत्रतः ॥ प्रसह्य कन्याहरणाद्रा

---

[1] यज्ञस्य—ब्रह्मयज्ञस्य । [2] पूजयेदिति शेषः ।

क्षसो निन्दितः सताम् ॥ २९ ॥ छलेन कन्याहरणात्पैशाचो गर्हितोऽष्टमः ॥ प्रायः क्षत्रविशोरुक्ता गांधर्वासुरराक्षसाः ॥ ३० ॥ अष्टमस्त्वेष
पापिष्ठः पापिष्ठानां च संभवः ॥ सवर्णया करो ग्राह्यो धार्यः क्षत्रियया शरः ॥ ३१ ॥ प्रतोदो वैश्यया धार्यो वासोंतः[1] शूद्रया तथा ॥ असवर्णा
स्वेष विधिः स्मृतौ दृष्टश्च वेदने ॥ ३२ ॥ सवर्णाभिस्तु सर्वाभिः पाणिर्ग्राह्यस्त्वयं विधिः ॥ धर्म्ये विवाहे जायंते धर्म्याः पुत्राः शतायुषः ॥ ३३ ॥
अधर्म्याद्धर्म्मरहिता मंदभाग्यधनायुषः ॥ कृतकालाभिगमने धर्मोयं गृहिणः परः ॥३४॥ स्त्रीणां वरमनुस्मृत्य यथाकाम्यथवा भवेत् ॥ दिवाभिग
मनं पुंसामनायुष्यं परं मतम् ॥ ३५ ॥ श्राद्धाहः सर्वपर्वाणि न गंतव्यानि धीमता ॥ तत्र गच्छन्स्त्रियं मोहाद्धर्मात्प्रच्यवते परात् ॥ ३६ ॥ ऋतु
कालाभिगामी यः स्वदारनिरतश्च यः ॥ स सदा ब्रह्मचारी हि विज्ञेयः स गृहाश्रमी ॥ ३७ ॥ आर्षे विवाहे गोद्वंद्वं यदुक्तं तत्र शस्यते ॥ शुल्कम
ण्वपि कन्यायाः कन्याविक्रयपापकृत् ॥ ३८ ॥ अपत्यविक्रयात्कल्पं वसेद्विट्कृमिभोजने ॥ अतो नाण्वपि कन्याया उपजीव्यं नरैर्धनम् ॥ ३९ ॥
तत्र तुष्टा महालक्ष्मीर्निवसेद्दानवारिणा ॥ वाणिज्यं नीचसेवा च वेदानध्ययनं तथा ॥ ४० ॥ कुविवाहः क्रियालोपः कुले पतनहेतवः ॥ कुर्याद्वै
वाहिके चाग्नौ गृह्यकर्म्मान्वहं गृही ॥ ४१ ॥ पञ्चयज्ञक्रियां चापि पक्तिं दैनंदिनीमपि ॥ गृहस्थाश्रमिणः पञ्चसूनाकर्म दिनेदिने ॥ ४२ ॥
कुण्डनी पेषणी चुल्ही ह्युदकुम्भी तु मार्जनी ॥ तासां च पंचसूनानां निराकरणहेतवः ॥ ऋतवः पंच निर्दिष्टा गृहिश्रेयोभिवर्द्धनाः ॥ ४३ ॥ पठनं
ब्रह्मयज्ञः स्यात्तर्पणं च पितृक्रतुः ॥ होमो दैवो बलिर्भौत आतिथ्यं नृक्रतुः क्रमात् ॥ ४४ ॥ वैश्वदेवांतरे प्राप्तः सूर्योढो वातिथिः स्मृतः ॥ अति
थेरादितोप्येते भोज्या नात्र विचारणा ॥ ४५ ॥ पितृदेवमनुष्येभ्यो दत्त्वाश्नात्यमृतं गृही ॥ अदत्त्वान्नं च यो भुंक्ते केवलं स्वोदरंभरिः ॥ ४६ ॥
वैश्वदेवेन ये हीना आतिथ्येन विवर्जिताः ॥ सर्वे ते वृषला ज्ञेयाः प्राप्तवेदा अपि द्विजाः ॥४७॥ अकृत्वा वैश्वदेवं तु भुञ्जंते ये द्विजाधमाः ॥ इह
लोकेन्नहीनाः स्युः काकयोनिं व्रजंत्यथो ॥ ४८॥ वेदोक्तं विदितं कर्म्म नित्यं कुर्यादतंद्रितः ॥ यदि कुर्याद्यथाशक्ति प्राप्नुयात्सद्गतिं पराम् ॥ ४९ ॥
षष्ठ्यष्टम्योर्वसेत्पापं तैले मांसे सदैव हि ॥ चतुर्दश्यां पञ्चदश्यां तथैव च क्षुरे भगे ॥ ५० ॥ उदयन्तं न वीक्षेत नास्तं यंतं न मस्तके ॥ न राहुणो
पस्पृष्टं च नांडस्थं वीक्षयेद्रविम् ॥५१॥ न वीक्षेतात्मनो रूपमप्सु धावेन्न कर्दमे ॥ न नग्नां स्त्रियमीक्षेत न नग्नो जलमाविशेत् ॥५२॥ देवतायतनं
विप्रं धेनुं मधु मृदं तथा ॥ जातिवृद्धं वयोवृद्धं विद्यावृद्धं तथैव च ॥५३॥ अश्वत्थं चैत्यवृक्षं च गुरुं जलभृतं घटम् ॥ सिद्धान्नं दधि सिद्धार्थं गच्छन्कुर्या

---

[1] वासोंतः--वस्त्रांतभाग--इत्यर्थः ।

त्प्रदक्षिणम् ॥ ५४ ॥ रजस्वलां न सेवेत नाश्नीयात्सह भार्यया ॥ एकवासा न भुञ्जीत न भुञ्जीतोत्कटासने ॥ ५५ ॥ नाशुचिं स्त्रियमीक्षत तेज
स्कामो द्विजोत्तमः ॥ असंतर्प्य पितॄन्देवान्नाद्यादन्नं च कुत्रचित् ॥५६॥ पक्वान्नं चापि नो मांसं दीर्घकालं जिजीविषुः ॥ न मूत्रणं व्रजे कुर्यान्न वल्मी
के न भस्मनि ॥ ५७ ॥ न गर्त्तेषु ससत्त्वेषु न तिष्ठन्न व्रजन्नपि ॥ ब्राह्मणं सूर्यमग्निं च चंद्रर्क्षगुरूनपि ॥ ५८ ॥ अभिपश्यन्न कुर्वीत मलमूत्रविसर्ज
नम् ॥ मुखेनोपधमेन्नाग्निं नग्नां नेक्षेत योषितम् ॥ ५९ ॥ नांघ्री प्रतापयेदग्नौ न वस्तु अशुचि क्षिपेत् ॥ प्राणिहिंसां न कुर्वीत नाश्नीयात्संध्य
योर्द्वयोः ॥ ६० ॥ न संविशेच्च संध्यायां प्रातः सायं क्वचिद्बुधः ॥ नाचक्षीत धयंतीं गां नेंद्रचापं प्रदर्शयेत् ॥ ६१ ॥ नैकः सुप्यात्क्वचिच्छून्ये न
शयानं प्रबोधयेत् ॥ पंथानं नैकलो यायान्न वार्य्यंजलिना पिबेत् ॥ ६२ ॥ न दिवोद्धृतसारं च भक्षयेद्दधि नो निशि ॥ स्त्रीधर्मिणीं नाभिवदे
न्नाद्यादातृप्ति रात्रिषु ॥ ६३ ॥ तौर्यत्रिकप्रियो न स्यात्कांस्ये पादौ न धावयेत् ॥ श्राद्धं कृत्वा परश्राद्धे योऽश्नीयाज्ज्ञानवर्जितः ॥ ६४ ॥
दातुः श्राद्धफलं नास्ति भोक्ता किल्बिषभुग्भवेत् ॥ न धारयेदन्यभुक्तं वासश्चोपानहावपि ॥ ६५ ॥ न भिन्नभाजनेऽश्नीयान्नासीताग्न्यादिदूषिते ॥
आरोहणं गवां पृष्ठे प्रेतधूमं सरित्तटम् ॥ ६६ ॥ बालातपं दिवास्वापं त्यजेद्दीर्घं जिजीविषुः ॥ स्नात्वा न मार्जयेद्गात्रं विसृजेन्न शिखां पथि ॥
॥ ६७ ॥ हस्तौ शिरो न धुनुयान्नाकर्षेदासनं पदा ॥ करेण नो मृजेद्गात्रं स्नानवस्त्रेण वा पुनः ॥ ६८ ॥ शुनोच्छिष्टं भवेद्गात्रं पुनः स्नानेन
शुध्यति ॥ नोत्पाटयेल्लोमनखं दशनेन कदाचन ॥ ६९ ॥ करजैः करजच्छेदं विवर्जयेच्छुभाय तु ॥ यदायत्यां त्यजेत्तन्न कुर्यात्कर्म प्रयत्नतः ॥
॥ ७० ॥ अद्वारेण न गन्तव्यं स्ववेश्मापि कदाचन ॥ क्रीडेन्नाज्ञैः[1] सहासीत न धर्मघ्नैर्न रोगिभिः ॥ ७१ ॥ न शयीत क्वचिन्नग्नः पाणौ भुंजीत
नैव च ॥ आर्द्रपादकरास्योऽश्नन्दीर्घकालं न जीवति ॥ ७२ ॥ संविशेन्नार्द्रचरणो नोच्छिष्टः क्वचिदाव्रजेत् ॥ शयनस्थो न चाश्नीयान्न पिबेच्च
जलं द्विजः ॥ ७३ ॥ सोपानत्को नोपविशेन्न जलं चोत्थितः पिबेत् ॥ सर्व्वमम्लमयं नाद्यादारोग्यस्याभिलाषुकः ॥ ७४ ॥ न निरीक्षेत विण्मू
त्रे नोच्छिष्टः संस्पृशेच्छिरः ॥ नाधितिष्ठेत्तुषांगारभस्मकेशकपालिकाः ॥ ७५ ॥ पतितैः सह संवासः पतनायैव जायते ॥ दद्यादूर्ध्वासनं मंचं
न शूद्राय कदाचन ॥ ७६ ॥ ब्राह्मण्याद्धीयते विप्रः शूद्रो धर्माच्च हीयते ॥ धर्मोपदेशः शूद्राणां स्वश्रेयः प्रतिघातयेत् ॥ ७७ ॥ द्विजशुश्रूषणं
धर्म्मः शूद्राणां हि परो मतः ॥ कण्डूयनं हि शिरसः पाणिभ्यां न शुभं मतम् ॥ ७८ ॥ आदिशेद्वैदिकं मंत्रं न शूद्राय कदाचन ॥ ब्राह्मण्या

---

[1] अज्ञैः--क्रीडानभिज्ञैः--इत्यर्थः ।

द्धीयते विप्रः शूद्रो धर्म्माच्च हीयते ॥ ७९ ॥ आताडनं कराभ्यां च क्रोशनं केशलुंचनम् ॥ अशास्त्रवर्तनं भूयो लुब्धात्कृत्वा प्रतिग्रहम् ॥ ८० ॥
ब्राह्मणः स च वै याति नरकानेकविंशतिम् ॥ अकालमेघस्तनिते वर्षतौ पांसुवर्षणे ॥ ८१ ॥ महाबालध्वनौ रात्रावनध्यायाः
प्रकीर्तिताः ॥ उल्कापाते च भूकंपे दिग्दाहे मध्यरात्रिषु ॥ ८२ ॥ संध्ययोर्वृषलोपान्ते राज्यहारे च सूतके ॥ दशाष्टकासु भूतायां श्राद्धाहे
प्रतिपद्यपि ॥८३॥ पूर्णिमायां तथाष्टम्यां विड्वरे राष्ट्रविप्लवे ॥ उपाकर्मणि चोत्सर्गे कल्पादिषु युगादिषु ॥८४॥ आरण्यकमधीत्यापि बाणसाम्नोरपि
ध्वनौ ॥ अनध्यायेषु चैतेषु चाधीयीत न वै क्वचित् ॥८५॥ भूताष्टम्योः पञ्चदश्योर्ब्रह्मचारी सदा भवेत् ॥ अनायुष्यकरं चेह परदारोपसर्पणम् ॥
तस्मात्तद्दूरतस्त्याज्यं वैरिणां चोपसेवनम् ॥ ८६ ॥ पूर्वर्द्धिभिः परित्यक्तमात्मानं नावमानयेत् ॥ सदोद्यमवतां यस्माच्छ्रियो विद्या न दुर्लभाः ॥
॥ ८७ ॥ सत्यं ब्रूयात्प्रियं ब्रूयान्न ब्रूयात्सत्यमप्रियम् ॥ प्रियं च नानृतं ब्रूयादेष धर्मो विधीयते ॥ ८८ ॥ वाचोवेगं मनोवेगं जिह्वावेगं च वर्ज
येत् ॥ गुह्यजान्यपि लोमानि तत्स्पर्शादशुचिर्भवेत् ॥ ८९ ॥ पादधौतोदकं मूत्रमुच्छिष्टान्युदकानि च ॥ निष्ठीवनं च श्लेष्माणं गृहाद्दूरं विनिः
क्षिपेत् ॥ ९० ॥ अहर्न्निशं श्रुतेर्जाप्याच्छौचाचारनिषेवणात् ॥ अद्रोहवत्या बुद्ध्या च पूर्वजन्म स्मरेद्द्विजः ॥ ९१ ॥ वृद्धान्प्रयत्नाद्वंदेत दद्यात्तेषां
स्वमासनम् ॥ विनम्रकन्धरो भूयादनुयायात्ततश्च तान् ॥ ९२ ॥ श्रुतिभूदेवदेवानां नृपसाधुतपस्विनाम् ॥ पतिव्रतानां नारीणां निन्दां कुर्यान्न कर्हि
चित् ॥ ९३ ॥ उद्धृत्य पञ्चमृत्पिंडान्स्नायात्परजलाशये ॥ श्रद्धया पात्रमासाद्य यत्किंचिद्दीयते वसु ॥ ९४ ॥ देशे काले च विधिना तदानंत्याय
कल्पते ॥ भूप्रदो मण्डलाधीशः सर्वत्र सुखितोऽन्नदः ॥ ९५ ॥ तोयदाता सुरूपः स्यात्पुष्टश्चान्नप्रदो भवेत् ॥ प्रदीपदो निर्मलाक्षो गोदातार्यमलोक
भाक् ॥९६॥ स्वर्णदाता च दीर्घायुस्तिलदः स्याच्च सुप्रजः ॥ वेश्मदोऽत्युच्चसौधेशो वस्त्रदश्चन्द्रलोकभाक् ॥९७॥ हयप्रदो दिव्यदेहो लक्ष्मीवान्वृषभ
प्रदः॥ सुभार्यः शिबिकादाता सुपर्यंकप्रदोऽपि च ॥९८॥ श्रद्धया प्रतिगृह्णाति श्रद्धया यः प्रयच्छति ॥ स्वर्गिणौ तावुभौ स्यातां पततोऽश्रद्धया त्वधः
॥९९॥ अनृतेन क्षरेद्यज्ञस्तपो विस्मयतः क्षरेत् ॥ क्षरेत्कीर्तिर्विना दानमायुर्विप्रापमानतः ॥१००॥ गंधं पुष्पं कुशा गावः शाकं मांसं पयो दधि ॥
मणिमत्स्यगृहं धान्यं ग्राह्यमेतदुपस्थितम् ॥१०१॥ मधूदकं फलं मूलमेधांस्यभयदक्षिणा ॥ अभ्युद्यतानि ग्राह्याणि त्वेतान्यपि निकृष्टतः॥१०२॥
दासनापित गोपालकुलमित्रार्द्धसीरिणः ॥ भोज्यान्नाः शूद्रवर्गेमी तथात्मविनिवेदकः ॥१०३॥ इत्थमाचारधर्मोयं धर्मारण्यनिवासिनाम् ॥ श्रुतिस्मृ
त्युक्तधर्मोऽयं युधिष्ठिर निवेदितः ॥ १०४ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां तृतीये ब्रह्मखण्डे पूर्वभागे धर्मारण्यमाहात्म्ये

सदाचारलक्षणवर्णनंनाम षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ ॥ छ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ संप्राप्य धर्मवाप्यां च यः कुर्यात्पितृतर्पणम् ॥ तृप्तिं प्रयांति
पितरो यावदिंद्राश्चतुर्दश ॥ १ ॥ पितरश्चात्र पूज्याश्च स्वर्गता ये च पूर्वजाः ॥ पिंडांश्च निर्वपेत्तेषां प्राप्येमां मुक्तिदायिकाम् ॥ २ ॥ त्रेतायां पंच
दिवसैर्द्वापरे त्रिदिनेन तु ॥ एकचित्तेन यो विप्राः पिंडं दद्यात्कलौ युगे ॥ ३ ॥ लोलुपा मानवा लोके संप्राप्ते तु कलौ युगे ॥ परदाररता लोकाः
स्त्रियोऽतिचपलाः पुनः॥४॥परद्रोहरताः सर्वे नरनारीनपुंसकाः॥परनिन्दापरा नित्यं परच्छिद्रोपदर्शकाः॥५॥परोद्वेगकरा नूनं कलहा मित्रभेदिनः॥
सर्वे ते शुद्धतां यांति काजेशाः स्वयमब्रुवन् ॥६॥ एतदुक्तं महाभाग धर्मारण्यस्य वर्णनम् ॥ फलं चैवात्र सर्वं हि यदुक्तं शूलपाणिना ॥ ७ ॥ वाङ्मनः
कायशुद्धाश्च परदारपराङ्मुखाः ॥ अद्रोहाश्च समाः क्रुद्धा मातापितृपरायणाः ॥ ८ ॥ अलौल्या लोभरहिता दानधर्मपरायणाः ॥ आस्तिकाश्चैव
धर्मज्ञाः स्वामिभक्तिरताश्च ये ॥ ९ ॥ पतिव्रता तु या नारी पतिशुश्रूषणे रता ॥ अहिंसका आतिथेयाः स्वधर्मनिरताः सदा ॥ १० ॥ ॥ शौनक
उवाच ॥ ॥ शृणु सूत महाभाग सर्वधर्मविदांवर ॥ गृहस्थानां सदाचारः श्रुतश्च त्वन्मुखान्मया ॥ ११ ॥ एकं मनेप्सितं मेद्य तत्कथयस्व
सूतज ॥ पतिव्रतानां सर्वासां लक्षणं कीदृशं वद ॥ १२ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ पतिव्रता गृहे यस्य सफलं तस्य जीवनम् ॥ यस्यांगच्छा
यया तुल्या यत्कथा पुण्यकारिणी ॥ १३ ॥ पतिव्रतास्त्वरुंधत्या सावित्र्याप्यनसूयया ॥ शांडिल्या चैव सत्या च लक्ष्म्या च शतरूपया ॥
॥ १४ ॥ मेनया च सुनीत्या च संज्ञया स्वाहया समाः ॥ पतिव्रतानां धर्मा हि मुनिना च प्रकीर्तिताः ॥ १५ ॥ भुंक्ते भुक्ते स्वामिनि च तिष्ठ
ति त्वनुतिष्ठति ॥ विनिद्रिते या निद्राति प्रथमं परिबुध्यति ॥ १६ ॥ अनलंकृतमात्मानं देशांते भर्तरि स्थिते ॥ कार्यार्थं प्रोषिते क्वापि सर्व्वमंड
नवर्जिता ॥ १७ ॥ भर्तुर्नाम न गृह्णाति ह्यायुषोऽस्य हि वृद्धये ॥ पुरुषांतरनामापि न गृह्णति कदाचन ॥ १८ ॥ आकृष्टापि च नाक्रोशेत्ताडितापि
प्रसीदति ॥ इदं कुरु कृतं स्वामिन्मन्यतामिति वक्ति च ॥ १९ ॥ आहूता गृहकार्याणि त्यक्त्वा गच्छति सत्वरम् ॥ किमर्थं व्याहृता नाथ स
प्रसादो विधीयताम् ॥ २० ॥ न चिरं तिष्ठति द्वारि न द्वारमुपसेवते ॥ अदातव्यं स्वयं किंचित्कर्हिचिन्न ददात्यपि ॥ २१ ॥ पूजोपकरणं सर्वम
नुक्ता साधयेत्स्वयम् ॥ नियमोदकबर्हींषि यत्र पुष्पाक्षतादिकम् ॥ २२ ॥ प्रतीक्षमाणा च वरं यथाकालोचितं हि यत् ॥ तदुपस्थापयेत्सर्वमनुद्वि
ग्नातिहृष्टवत् ॥२३॥ सेवते भर्त्तुरुच्छिष्टमिष्टमन्नं फलादिकम् ॥ दूरतो वर्ज्जयेदेषा समाजोत्सवदर्शनम् ॥ २४ ॥ न गच्छेत्तीर्थयात्रादिविवाहप्रेक्षणा
दिषु ॥ सुखसुप्तं सुखासीनं रममाणं यदृच्छया ॥ २५ ॥ अंतरायेऽपि कार्येषु पतिं नोत्थापयेत्क्वचित् ॥ स्त्रीधर्मिणी त्रिरात्रं तु स्वमुखं नैव दर्श

येत् ॥ २६ ॥ स्ववाक्यं श्रावयेन्नापि यावत्स्नात्वा न शुध्यति ॥ सुस्नाता भर्तृवदनमीक्षेतान्यस्य न क्वचित् ॥ अथवा मनसि ध्यात्वा पतिं
भानुं विलोकयेत् ॥२७॥ हरिद्रां कुंकुमं चैव सिंदूरं कज्जलं तथा ॥ कूर्पासकं च तांबूलं मांगल्याभरणं शुभम् ॥ २८ ॥ केशसंस्कारकं चैव करकर्णा
दिभूषणम् ॥ भर्तुरायुष्यमिच्छंती दूरयेन्न पतिव्रता ॥ २९ ॥ भर्तृविद्वेषिणीं नारीं नैषा संभाषते क्वचित् ॥ नैकाकिनी क्वचिद्भूयान्न नग्ना स्नाति
च क्वचित् ॥३०॥ नोलूखले न मुशले न वर्द्धन्यां दृषद्यपि ॥ न यंत्रके न देहल्यां सती चोपविशेत्क्वचित् ॥ ३१ ॥ विना व्यवायसमयात्प्रागल्भ्यं
न क्वचिच्चरेत् ॥ यत्रयत्र रुचिर्भर्तुस्तत्र प्रेमवती सदा ॥ ३२ ॥ इदमेव व्रतं स्त्रीणामयमेव परो वृषः ॥ इयमेव च पूजा च भर्तुर्वाक्यं न लंघयेत् ॥
॥ ३३ ॥ क्लीबं वा दुरवस्थं वा व्याधितं वृद्धमेव वा ॥ सुस्थिरं दुःस्थिरं वापि पतिमेकं न लंघयेत् ॥ ३४ ॥ सर्पिर्लवणहिंग्वादिक्षयेऽपि च पति
व्रता ॥ पतिं नास्तीति न[1] ब्रूयादायसीषु[2] न भोजयेत् ॥ ३५ ॥ तीर्थस्नानार्थिनी चैव पतिपादोदकं पिबेत् ॥ शंकरादपि वा विष्णोः पतिरेवाधि
कः स्त्रियः ॥ ३६ ॥ व्रतोपवासनियमं पतिमुल्लंघ्य या चरेत् ॥ आयुष्यं हरते भर्तुर्मृता निरयमृच्छति ॥ ३७ ॥ उक्ता प्रत्युत्तरं दद्यान्नारी या क्रोधत
त्परा ॥ सरमा जायते ग्रामे शृगाली निर्जने वने ॥ ३८ ॥ स्त्रीणां हि परमश्चैको नियमः समुदाहृतः ॥ अभ्यर्च्य चरणौ भर्तुर्भो
क्तव्यं कृतनिश्चया ॥ ३९ ॥ उच्चासनं न सेवेत न व्रजेत्परवेश्मसु ॥ तत्र पारुष्यवाक्यानि ब्रूयान्नैव कदाचन ॥४०॥ गुरूणां सन्निधौ वापि नोच्चैर्ब्रु
यान्नवाहयेत् ॥ ४१ ॥ या भर्तारं परित्यज्य रहश्चरति दुर्मतिः ॥ उलूकी जायते क्रूरा वृक्षकोटरशायिनी ॥ ४२ ॥ ताडिता ताडयेच्चेत्तं
सा व्याघ्री वृषदंशिका ॥ कटाक्षयति याऽन्यं वै केकराक्षी तु सा भवेत् ॥ ४३ ॥ या भर्तारं परित्यज्य मिष्टमश्नाति केवलम् ॥ ग्रामे सा सूकरी
भूयाद्वल्गुली वाथ विड्भुजा ॥ ४४ ॥ हुन्त्वंकृत्याप्रियं ब्रूते मूका सा जायते खलु ॥ या सपत्नीं सदेर्ष्येत दुर्भगा सा पुनःपुनः ॥ दृष्टिं विलुप्य
भर्तुर्या कंचिदन्यं समीक्षते ॥ ४५ ॥ काणा च विमुखा वापि कुरूपापि च जायते ॥ बाह्यादायांतमालोक्य त्वरिता च जलासनैः ॥ तांबू
लैर्व्यजनैश्चैव पादसंवाहनादिभिः ॥ ४६ ॥ तथैव चारुवचनैः स्वेदसंनोदनैः परैः ॥ या प्रियं प्रीणयेत्प्रीता त्रिलोकी प्रीणिता तया ॥
मितं ददाति हि पिता मितं भ्राता सुतं सुतः ॥ ४७ ॥ अमितस्य हि दातारं भर्तारं का न पूजयेत् ॥ भर्ता देवो गुरुर्भर्ता धर्मतीर्थव्रतानि

---

[1] न ब्रूयात्—सिद्धायां पाकक्रियायां न ब्रूयाद्भोजनसमय एव पाकः क्रियातः प्राक्—भोजनोत्तरं च ब्रूयादेव । अन्यथा तदानयनं न स्यात्—इति तत्वार्थः । [2] आयसीषु—लोहपात्रीषु—न भोजयेत् अन्नं न परिविष्यात्—इत्यर्थः ।

च ॥ तस्मात्सर्वं परित्यज्य पतिमेकं समर्चयेत् ॥ ४८ ॥ जीवहीनो यथा देही क्षणादशुचितां व्रजेत् ॥ भर्तृहीना तथा योषित्सुस्नाताप्यशुचिः सदा ॥ ४९ ॥ अमंगलेभ्यः सर्वेभ्यो विधवा स्याद् मंगला ॥ विधवादर्शनात्सिद्धिः क्वापि जातु न जायते ॥ ५० ॥ विहाय मातरं चैकां सर्वा मंगलवर्जिताः ॥ तदाशिषमपि प्राज्ञस्त्यजेदाशीविषोपमाम् ॥ ५१ ॥ कन्याविवाहसमये वाचयेयुरिति द्विजाः ॥ भर्तुः सहचरी भूयाज्जीवतोऽजीवतोपि वा ॥ ५२ ॥ अनुव्रजन्ती भर्तारं गृहात्पितृवनं मुदा ॥ पदेपदेश्वमेधस्य फलं प्राप्नोत्यसंशयम् ॥ ५३ ॥ व्यालग्राही यथा व्यालं बलादुद्धरते बिलात् ॥ एवमुत्क्रम्य दूतेभ्यः[1] पतिं स्वर्गं व्रजेत्सती ॥ ५४ ॥ यमदूताः पलायंते तामालोक्य पतिव्रताम् ॥ तपनस्तप्यते नूनं दहनोपि च दह्यते ॥ ५५ ॥ कंपंते सर्वतेजांसि दृष्ट्वा पातिव्रतं महः ॥ यावत्स्वलोमसंख्यास्ति तावत्कोटचयुतानि च ॥ ५६ ॥ भर्त्रा स्वर्गसुखं भुंक्ते रममाणा पतिव्रता ॥ धन्या सा जननी लोके धन्योऽसौ जनकः पुनः ॥ ५७ ॥ धन्यः स च पतिः श्रीमान्येषां गेहे पतिव्रता ॥ पितृवंश्या मातृवंश्याः पतिवंश्यास्त्रयस्त्रयः ॥ पतिव्रतायाः पुण्येन स्वर्गसौख्यानि भुंजते ॥ ५८ ॥ शीलभंगेन दुर्वृत्ताः पातयंति कुलत्रयम् ॥ पितुर्मातुस्तथा पत्युरिहामुत्र च दुःखिताः ॥ ५९ ॥ पतिव्रतायाश्चरणो यत्रयत्र स्पृशेद्भुवम् ॥ सा तीर्थभूमिर्म्मान्येति नात्र भारोऽस्ति पावनः ॥ ६० ॥ बिभ्यत्पतिव्रतास्पर्शं कुरुते भानुमानपि ॥ सोमो गन्धर्व एवापि स्वपावित्र्याय नान्यथा ॥ ६१ ॥ आपः पतिव्रतास्पर्शमभिलष्यंति सर्वदा ॥ गायत्र्याघविनाशो नो पातिव्रत्येन साऽघनुत् ॥ ६२ ॥ गृहेगृहे न किं नार्य्यो रूपलावण्यगर्विताः ॥ परं विश्वेशभक्त्यैव लभ्यते स्त्री पतिव्रता ॥ ६३ ॥ भार्या मूलं गृहस्थस्य भार्या मूलं सुखस्य च ॥ भार्या धर्मफलायैव भार्या संतानवृद्धये ॥ ६४ ॥ परलोकस्त्वयं लोको जीयते भार्यया द्वयम् ॥ देवपित्रतिथीनां च तृप्तिः स्याद्भार्यया गृहे ॥ गृहस्थः स तु विज्ञेयो गृहे यस्य पतिव्रता ॥ ६५ ॥ यथा गंगावगाहेन शरीरं पावनं भवेत् ॥ तथा पतिव्रतां दृष्ट्वा सदनं पावनं भवेत् ॥ ६६ ॥ पर्यंकशायिनी नारी विधवा पातयेत्पतिम् ॥ तस्माद्भूशयनं कार्य्यं पतिसौख्यसमीहया ॥ ६७ ॥ नैवांगोद्वर्त्तनं कार्य्यं स्त्रिया विधवया क्वचित् ॥ गन्धद्रव्यस्य संभोगो नैव कार्य्यस्तया क्वचित् ॥ ६८ ॥ तर्प्पणं प्रत्यहं कार्य्यं भर्तुः कुशतिलोदकैः ॥ तत्पितुस्तत्पितुश्चापि नामगोत्रादिपूर्वकम् ॥ ६९ ॥ विष्णोः संपूजनं कार्यं पतिबुद्ध्या न चान्यथा ॥ पतिमेव सदा ध्यायेद्विष्णुरूपधरं हरिम् ॥ ७० ॥ यद्यदिष्टतमं लोके यद्यत्पत्युः समीहितम् ॥ तत्तद्गुणवते देयं पतिप्रीणनकाम्यया ॥ ७१ ॥

---

[1] दूतेभ्यः—यमदूतेभ्यः ।

वैजाखे कार्त्तिके मासे विशेषनियमांश्चरेत् ॥ स्नानं दानं तीर्थयात्रां पुराणश्रवणं मुहुः ॥ ७२ ॥ वैशाखे जलकुम्भाश्च कार्त्तिके घृतदीपिकाः ॥
माघे धान्यतिलोत्सर्गः स्वर्गलोके विशिष्यते ॥ ७३ ॥ प्रपा कार्या च वैशाखे देवे देया गलंतिका ॥ उशीरं व्यजनं छत्रं सूक्ष्मवासांसि चंदनम् ॥
॥७४॥ सकर्पूरं च तांबूलं पुष्पदानं तथैव च ॥ जलपात्राण्यनेकानि तथा पुष्पगृहाणि च ॥ ७५ ॥ पानानि च विचित्राणि द्राक्षारंभाफलानि च ॥
देयानि द्विजमुख्येभ्यः पतिर्मे प्रीयतामिति ॥७६॥ ऊर्ज्जे यवान्नमश्नीयादेकान्नमथवा पुनः॥वृन्ताकं सूरणं चैव शूकशिंबीं च वर्जयेत्॥७७॥ कार्त्तिके
वर्ज्जयेत्तैलं कांस्यं चापि विवर्जयेत् ॥ कार्त्तिके मौननियमे चारुघण्टां प्रदापयेत् ॥ ७८ ॥ पत्रभोजी कांस्यपात्रं घृतपूर्णं प्रयच्छति ॥ भूमिशय्याव्रते
देया शय्या श्लक्ष्णा सतूलिका ॥७९॥ फलत्यागे फलं देयं रसत्यागे च तद्रसः ॥ धान्यत्यागे च तद्धान्यमथवा शालयः स्मृताः ॥ धेनुं दद्यात्प्रयत्ने
न सालंकारां सकांचनाम् ॥८०॥ एकतः सर्वदानानि दीपदानं तथैकतः ॥ कार्त्तिके दीपदानस्य कलां नार्हति षोडशीम् ॥८१॥ इत्यादिविधवानां
च नियमाः संप्रकीर्तिताः ॥ तेषां फलमिदं राजन्नान्येषां च कदाचन ॥ ८२ ॥ धर्मवापीं समासाद्य दानं दद्याद्विचक्षणः ॥ कोटिधा वर्द्धते नित्यं
ब्रह्मणो वचनं यथा ॥ ८३ ॥ तिलधेनुं च यो दद्याद्धर्मेश्वरपुरःस्थितः ॥ तिलसंख्यानि वर्षाणि स्वर्गे लोके महीयते ॥ ८४ ॥ धर्मक्षेत्रे तु संप्राप्य
श्राद्धं कुर्यादतंद्रितः ॥ तस्य संवत्सरं यावत्तृप्ताः स्युः पितरो ध्रुवम् ॥ ८५ ॥ ये चान्ये पूर्वजाः स्वर्गे ये चान्ये नरकौकसः ॥ ये च तिर्यक्त्वमा
पन्ना ये च भूतादिसंस्थिताः ॥ ८६ ॥ तान्सर्वान्धर्मकूपे वै श्राद्धं कुर्याद्यथाविधि ॥ अत्र प्रकिरणं यत्तु मनुष्यैः क्रियते भुवि ॥ तेन ते तृप्ति
मायांति ये पिशाचत्वमागताः ॥ ८७ ॥ येषां तु स्नानवस्त्रोत्थं भूमौ पतति पुत्रक ॥ तेन ये तरुतां प्राप्तास्तेषां तृप्तिः प्रजायते ॥ ८८ ॥ या
वै यवानां कणिकाः पतंति धरणीतले ॥ ताभिराप्यायनं तेषां ये तु देवत्वमागताः ॥ ८९ ॥ उद्धृतेष्वथ पिंडेषु यावान्नकणिका भुवि ॥ ताभिरा
प्यायनं तेषां ये च पातालमागताः ॥ ९० ॥ ये वा वर्णाश्रमाचारक्रियालोपा ह्यसंस्कृताः ॥ विपन्नास्ते भवंत्यत्र संमार्जनजलाशिनः ॥ ९१ ॥
भुक्त्वा वाचमनं यच्च जलं पतति भूतले ॥ ब्राह्मणानां तथैवान्ये तेन तृप्तिं प्रयांति वै ॥ ९२ ॥ एवं यो यजमानश्च यच्च तेषां द्विजन्मनाम् ॥
क्वचिज्जलान्नविक्षेपः शुचिरस्पृष्ट एव च ॥ ९३ ॥ ये चान्ये नरके जातास्तत्र योन्यंतरं गताः ॥ प्रयांत्याप्यायनं वत्स सम्यक्छ्राद्धक्रियावताम् ॥
॥ ९४ ॥ अन्यायोपार्जितैर्द्रव्यैः श्राद्धं यत्क्रियते नरैः ॥ तृप्यंति तेन चण्डालपुल्कसादिषु योनिषु ॥ ९५ ॥ एवमाप्यायिता वत्स तेन चानेक

---

१ दातव्याः—इति शेषः । उभयत्रान्वयः ।

बांधवाः ॥ श्राद्धं कर्तुमशक्तिश्चेच्छाकैरपि हि जायते ॥ ९६ ॥ तस्माच्छ्राद्धं नरो भक्त्या शाकैरपि यथाविधि ॥ कुरुते कुर्वतः श्राद्धं कुलं कश्चिन्न सीदति ॥ ९७ ॥ पापं यदि कृतं सर्वं पापं च वर्द्धते ध्रुवम् ॥ कुर्वाणो नरके घोरे पच्यते नात्र संशयः ॥ ९८ ॥ यथा पुण्यं तथा पापं कृतं कर्म शुभाशुभम् ॥ तत्सर्वं वर्द्धते नूनं धर्मारण्ये नृपोत्तम ॥ ९९ ॥ कामिकं कामदं देवं योगिनां मुक्तिदायकम् ॥ सिद्धानां सिद्धिदं प्रोक्तं धर्मारण्यं तु सर्वदा ॥ १०० ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां तृतीये ब्रह्मखण्डे पूर्वभागे धर्मारण्यक्षेत्रमाहात्म्ये धर्माचारवर्णनंनाम सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ ॥ धर्मारण्यकथां पुण्यां श्रुत्वा तृप्तिर्न मे विभो ॥ यदायदा कथयसि तदा प्रोत्सहते मनः ॥ अतः परं किमभवत्परं कौतूहलं हि मे ॥ १ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ शृणु पार्थ महापुण्यां कथां स्कंदपुराणजाम् ॥ स्थाणुनोक्तां च स्कंदाय धर्मारण्योद्भवां शुभाम् ॥ २ ॥ सर्वतीर्थस्य फलदां सर्वोपद्रवनाशिनीम् ॥ कैलासशिखरासीनं देवदेवं जगद्गुरुम् ॥ पंचवक्त्रं दशभुजं त्रिनेत्रं शूलपाणिनम् ॥ ३ ॥ कपालखट्वांगकरं नागयज्ञोपवीतिनम् ॥ गणैः परिवृतं तत्र सुरासुरनमस्कृतम् ॥ ४ ॥ नानारूपगुणैर्गीतं नारदप्रमुखैर्युतम् ॥ गंधर्वैश्चाप्सरोभिश्च सेवितं तमुमापतिम् ॥ तत्रस्थं च महादेवं प्रणिपत्याब्रवीत्सुतः ॥ ५ ॥ ॥ स्कंद उवाच ॥ ॥ स्वामिन्निंद्रादयो देवा ब्रह्माद्याश्चैव सर्वशः ॥ तव द्वारे समायातास्त्वद्दर्शनैकलालसाः ॥ किमाज्ञापयसे देव करवाणि तवाग्रतः ॥ ६ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ स्कंदस्य वचनं श्रुत्वा आसनादुत्थितो हरः ॥ वृषभं न[1] समारूढो गंतुकामोऽभवत्तदा ॥ ७ ॥ गंतुकामं शिवं दृष्ट्वा स्कंदो वाक्यमथाब्रवीत् ॥ ॥ ८ ॥ ॥ स्कंद उवाच ॥ ॥ किं कार्यं देव देवानां यत्त्वमाहूयसे त्वरम् ॥ वृषं त्यक्त्वा कृपासिंधो कृपास्ति यदि मे वद ॥ ९ ॥ देवदानवयुद्धं वा किं कार्यं वा महत्तरम् ॥ १० ॥ ॥ शिव उवाच ॥ ॥ शृणुष्वैकाग्रमनसा येनाहं व्यग्रचेतसः ॥ अस्ति स्थानं महापुण्यं धर्म्मारण्यं च भूतले ॥ ११ ॥ तत्रापि गंतुकामोऽहं देवैः सह षडाननः ॥ १२ ॥ ॥ स्कंद उवाच ॥ ॥ तत्र गत्वा महादेव किं करिष्यसि सांप्रतम् ॥ तन्मे ब्रूहि जगन्नाथ कृत्यं सर्वमशेषतः ॥ १३ ॥ ॥ शिव उवाच ॥ ॥ श्रूयतां वचनं पुत्र मनसोल्हादकारणम् ॥ आदितः सर्व्ववृत्तानां सृष्टिस्थितिकरं महत् ॥ १४ ॥ परंतु प्रलये जाते सर्वतस्तमसा वृतम् ॥ आसीदेकं तदा ब्रह्म निर्गुणं बीजमव्ययम् ॥ १५ ॥ निर्मितं वै गुणैरादौ महद्द्रव्यं प्रचक्ष्यते ॥ १६ ॥ महाकल्पे च संप्राप्ते चराचरे क्षयं गते ॥ जलरूपी जगन्नाथो रममाणस्तु लीलया ॥ १७ ॥ चिरकाले गते सोपि पृथि

---

[1] वृषभं न समारूढः—वृषभमनारुह्यैव त्वरया—इत्यर्थः ।

न्यादिसुतत्त्वकैः ॥ वृक्षमुत्पादयामासायुतशाखामनोरमम् ॥ १८ ॥ फलैर्विशालैराकीर्णं स्कंधकांडादिशोभितम् ॥ फलौघाढ्यो जटायुक्तो न्यग्रोधो विटपो महान् ॥ १९ ॥ बालभावं ततः कृत्वा वासुदेवो जनार्दनः ॥ शेतेऽसौ वटपत्रेषु विश्वं निर्मातुमुत्सुकः ॥ २० ॥ स नाभिकमले विष्णोर्जातो ब्रह्मा हि लोककृत् ॥ सर्वं जलमयं पश्यन्नानाकारमरूपकम् ॥ २१ ॥ तं दृष्ट्वा सहसोद्वेगाद्ब्रह्मा लोकपितामहः ॥ इदमाह तदा पुत्र किं करोमीति निश्चितम् ॥ २२ ॥ खे जजान ततो वाणी दैवात्सा चाशरीरिणी ॥ तपस्तप विधे धातर्यथा मे दर्शनं भवेत् ॥ २३ ॥ तच्छ्रुत्वा वचनं तत्र ब्रह्मा लोकपितामहः ॥ प्रातप्यत तपो घोरं परमं दुष्करं महत् ॥ २४ ॥ प्रहसन्स तदा बालरूपेण कमलापतिः ॥ उवाच मधुरां वाचं कृपालुर्बाललीलया ॥ २५ ॥ ॥ श्रीविष्णुरुवाच ॥ ॥ पुत्र त्वं विधिना चाद्य कुरु ब्रह्मांडगोलके ॥ पातालं भूतलं चैव सिंधुसागरकाननम् ॥ २६ ॥ वृक्षाश्च गिरयो द्विपदाः पशवस्तथा ॥ पक्षिणश्चैव गंधर्वाः सिद्धा यक्षाश्च राक्षसाः ॥ २७ ॥ श्वापदाद्याश्च ये जीवाश्चतुराशीतियोनयः ॥ उद्भिज्जाः स्वेदजाश्चैव जरायुजास्तथांडजाः ॥२८॥ एकविंशतिलक्षाणि एकैकस्य च योनयः ॥ कुरु त्वं सकलं चाशु इत्युक्त्वांतरधीयत ॥ ब्रह्मणा निर्मितं सर्वं ब्रह्मांडं च यथोदितम् ॥ २९ ॥ यस्मिन्पितामहो जज्ञे प्रभुरेकः प्रजापतिः ॥ स्थाणुः सुरगुरुर्भानुः प्रचेताः परमेष्ठिनः ॥ ३० ॥ यथा दक्षो दक्षपुत्रास्तथा सप्तर्षयश्च ये ॥ ततः प्रजानां पतयः प्राभवन्नेकविंशतिः ॥ ३१ ॥ पुरुषश्चाप्रमेयश्च एवं वंश्यर्षयो विदुः ॥ विश्वेदेवास्तथादित्या वसवश्चाश्विनावपि ॥ ३२ ॥ यक्षाः पिशाचाः साध्याश्च पितरो गुह्यकास्तथा ॥ ततः प्रसूता विद्वांसो ह्यष्टौ ब्रह्मर्षयोऽमलाः ॥ ३३ ॥ राजर्षयश्च बहवः सर्वे समुदिता गुणैः ॥ द्यौरापः पृथिवी वायुरंतरिक्षं दिशस्तथा ॥ ३४ ॥ संवत्सरार्तवो मासाः पक्षाहोरात्रयः क्रमात् ॥ कलाकाष्ठामुहूर्तादिनिमेषादिलवास्तथा ॥ ३५ ॥ ग्रहचक्रं सनक्षत्रं युगा मन्वन्तरादयः ॥ यच्चान्यदपि तत्सर्वं संभूतं लोकसाक्षिकम् ॥ ३६ ॥ यदिदं दृश्यते चक्रं किंचित्स्थावरजंगमम् ॥ पुनः संक्षिप्यते पुत्र जगत्प्राप्ते युगक्षये ॥ ३७ ॥ यथर्तावृतुलिंगानि नामरूपाणि पर्यये ॥ दृश्यन्ते तानि तान्येव तथा वत्स युगादिकम् ॥ ३८ ॥ ॥ शिव उवाच ॥ ॥ अतः परं प्रवक्ष्यामि कथां पौराणिकीं शुभाम् ॥ ब्रह्मणश्च तथा पुत्र वंशस्यैवानुकीर्तनम् ॥ ३९ ॥ ब्रह्मणो मानसाः पुत्रा विदिताः षण्महर्षयः ॥ मरीचिरत्र्यंगिरसौ पुलस्त्यः पुलहः क्रतुः ॥ ४० ॥ मरीचेः कश्यपः पुत्रः कश्यपाच्चरमाः प्रजाः ॥ प्रजज्ञिरे महाभागा दक्षकन्यास्त्रयोदश ॥ ४१ ॥ अदितिर्दितिर्दनुः काला दनायुः सिंहिका तथा ॥ क्रोधा प्रोवां वसिष्ठा च विनता कपिला

---

१ प्रोवा—इति नाम्नी ।

तथा ॥ ४२ ॥ कण्डूश्चैव सुनेत्रा च कश्यपाय ददौ तदा ॥ अदित्यां द्वादशादित्याः संजाता हि शुभाननाः ॥ ४३ ॥ सूर्याद्वै धर्मराड् जज्ञे तेनेदं निर्मितं पुरा ॥ धर्मेण निर्मितं दृष्ट्वा धर्मारण्यमनुत्तमम् ॥ धर्मारण्यमिति प्रोक्तं यन्मया स्कन्द पुण्यदम् ॥ ४४ ॥ ॥ स्कन्द उवाच ॥ ॥ धर्मारण्यस्य चाख्यानं परमं पावनं तथा ॥ श्रोतुमिच्छामि तत्सर्वं कथयस्व महेश्वर ॥ ४५ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ इन्द्राद्याः सकला देवा अन्वयुर्ब्रह्मणा सह ॥ अहं वै तत्र यास्यामि क्षेत्रं पापनिषूदनम् ॥ ४६ ॥ ॥ स्कन्द उवाच ॥ ॥ अहमप्यागमिष्यामि तं द्रष्टुं शशिशेखर ॥ ४७ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ ततः स्कन्दस्तथा रुद्रः सूर्यश्चैवानिलोऽनलः ॥ सिद्धाश्चैव सगन्धर्वास्तथैवाप्सरसः शुभाः ॥ ४८ ॥ पिशाचा गुह्यकाः सर्व इन्द्रो वरुण एव च ॥ नागाः सर्वाः समाजग्मुः शुक्रो वाचस्पतिस्तथा ॥ ४९ ॥ ग्रहाः सर्वे सनक्षत्रा वसवोऽष्टौ ध्रुवादयः ॥ अंतरिक्षचराः सर्वे ये चान्ये नगवासिनः ॥ ५० ॥ ब्रह्मादयः सुराः सर्वे वैकुण्ठं परया मुदा ॥ मन्त्रणार्थं तदा ब्रह्मा विष्णवेऽमिततेजसे ॥ ५१ ॥ गत्वा तस्मिंश्च वैकुण्ठे ब्रह्मा लोकपितामहः ॥ ध्यात्वा मुहूर्तमाचष्ट विष्णुं प्रति सुहर्षितः ॥ ५२ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ कृष्ण कृष्ण महाबाहो कृपालो परमेश्वर ॥ स्रष्टा त्वं चैव हर्ता त्वं त्वमेव जगतः पिता ॥ ५३ ॥ नमस्ते विष्णवे सौम्य नमस्ते गरुडध्वज ॥ नमस्ते कमलाकांत नमस्ते ब्रह्मरूपिणे ॥ ५४ ॥ नमस्ते मत्स्यरूपाय विश्वरूपाय वै नमः ॥ नमस्ते दैत्यनाशाय भक्तानामभयाय च ॥ ५५ ॥ कंसघ्नाय नमस्तेस्तु बलदैत्यजिते नमः ॥ ब्रह्मणैवं स्तुतश्चासीत्प्रत्यक्षोऽसौ जनार्दनः ॥ ५६ ॥ पीतांबरो घनश्यामो नागारिकृतवाहनः ॥ चतुर्भुजो महातेजाः शंखचक्रगदाधरः ॥ ५७ ॥ स्तूयमानः सुरैः सर्वैः स देवोऽमितविक्रमः ॥ विद्याधरैस्तथा नागैः स्तूयमानश्च सर्वशः ॥ ५८ ॥ उत्तस्थौ स तदा देवो भास्करामितदीप्तिमान् ॥ कोटिरत्नप्रभाभास्वन्मुकुटादिविभूषितः ॥ ५९ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां तृतीये ब्रह्मखण्डे पूर्वभागे धर्मारण्यमाहात्म्ये विष्णुसमागमोनामाष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ ॥ छ ॥

॥ व्यास उवाच ॥ ॥ श्रूयतां राजशार्दूल पुण्यमाख्यानमुत्तमम् ॥ स्तूयमानो जगन्नाथ इदं वचनमब्रवीत् ॥ १ ॥ ॥ विष्णुरुवाच ॥ ॥ किमर्थमागताः सर्वे ब्रह्माद्याः सुरसत्तमाः ॥ पृथिव्यां कुशलं कच्चित्कुतो वो भयमागतम् ॥२॥ ततः प्रोवाच वै हृष्टो ब्रह्मा तं केशवं वचः ॥ न भयं विद्यतेऽस्माकं त्रैलोक्ये सचराचरे ॥३॥ एकविज्ञापनार्थाय आगतोऽहं तवांतिके ॥ तदहं संप्रवक्ष्यामि तदेतच्छृणु मे वचः ॥ ४ ॥ परं[1] तु पूर्वं धर्मेण स्थापितं तीर्थमुत्तमम् ॥ तद्द्रष्टुका

---

[1] परम्–श्रेष्ठम्–इत्यर्थः ।

मोऽहं देव त्वत्प्रसादाज्जनार्दन ॥ ५ ॥ तत्र त्वं देवदेवेश गमने कुरु मानसम् ॥ यथा सत्तीर्थतां याति धर्मारण्यमनुत्तमम् ॥ ६ ॥ विष्णुरुवाच ॥
साधुसाधु महाभाग वर्य्यतां तत्र मा चिरम् ॥ ममापि चित्तं तत्रैव तद्दर्शनेस्ति लालसम् ॥ ७ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ तार्क्ष्यमारुह्य गोविंद
स्तत्रागाच्छीघ्रमेव हि ॥ ततो धर्मेण ते देवाः सेंद्राः सर्षिगणास्तथा ॥ ८ ॥ ब्रह्मविष्णुमहेशाद्या दृष्ट्वा दूरान्मुमोद च ॥ धर्मराजोपि तान्दृष्ट्वा देवा
न्विष्णुपुरोगमान् ॥ ९ ॥ आगतः स्वाश्रमात्तत्र पूजां प्रगृह्य तत्पुरः ॥ आसनादुत्थितः शीघ्रं सपर्याद्यं प्रगृह्य च ॥ एकैकस्य चकाराथ पूजां चैव
पृथक्पृथक् ॥ १० ॥ चकार पूजां विधिवत्तेषां तत्रार्कनंदनः ॥ आसनेषूपवेश्याथ पूजां कृत्वा गरीयसीम् ॥ ११ ॥ ॥ यम उवाच ॥ ॥
तीर्थरूपमिदं क्षेत्रं प्रसादाद्देवकीसुत ॥ त्वत्तोषविधिना चाद्य कृपया च शिवस्य च ॥ १२ ॥ अद्य मे सफलं जन्म अद्य मे सफलं तपः ॥ अद्य
मे सफलं स्थानं काजेशानां समागमात् ॥ १३ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ एवं स्तुतस्तदा विष्णुः प्रोवाच मधुरं वचः ॥ तुष्टोऽस्मि धर्म
राजेंद्र अहं स्तोत्रेण ते विभो ॥ १४ ॥ किंचित्प्रार्थय मत्तोऽहं करोमि तव वांछितम् ॥ यत्तेऽस्त्यभीप्सितं तुभ्यं तद्ददामि न संशयः ॥ १५ ॥
यम उवाच ॥ ॥ यदि तुष्टोऽसि देवेश वांछितं कुरुषे यदि ॥ धर्मारण्ये महापुण्ये ऋषीणामाश्रमान्कुरु ॥ १६ ॥ वसंति वाडवा यत्र यजंति चैव
याज्ञिकाः ॥ वेदनिर्घोषसंयुक्तं भाति तत्तीर्थमुत्तमम् ॥ १७ ॥ अब्राह्मणमिदं तीर्थं पीडयिष्यंति जन्तवः ॥ तस्मात्त्वं वाडवाञ्छौरे समानय ऋषी
न्बहून् ॥ धर्मारण्यं यथा भाति त्रैलोक्ये सचराचरे ॥ १८ ॥ ततो विष्णुः सहस्राक्षः सहस्रशीर्षः सहस्रपात् ॥ सहस्रशस्तदा रूपं कृत
वान्धर्मवत्सलः ॥ यस्मिन्स्थाने च ये विप्राः सदाचाराः शुभव्रताः ॥ १९ ॥ अशेषधर्मकुशलाः सर्वशास्त्रविशारदाः ॥ तपोज्ञाने महाख्याता
ब्रह्मयज्ञपरायणाः ॥ स्थापिता ऋषयः सर्वे सहस्राण्यष्टादशैव तु ॥ २० ॥ नानादेशात्समानीय स्थापितास्तत्र तैः सुरैः ॥ आश्रमांश्च
बहूंस्तत्र काजेशैरपि निर्मितान् ॥ २१ ॥ धर्मोपदेशात्कृष्णेन ब्रह्मणा च शिवेन च ॥ स्वेस्वे स्थाने यथायोग्ये स्थापयामास केशवः ॥ २२ ॥
युधिष्ठिर उवाच ॥ ॥ कस्मिन्वंशे समुत्पन्ना ब्राह्मणा वेदपारगाः ॥ स्थापिताः सपरीवाराः पुत्रपौत्रसमावृताः ॥ शिष्यैश्च बहुभिर्युक्ता
अग्निहोत्रपरायणाः ॥ तेषां स्थानानि नामानि यथावच्च वदस्व मे ॥ २३ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ श्रूयतां नृपशार्दूल
धर्म्मारण्यनिवासिनाम् ॥ २४ ॥ महात्मनां ब्राह्मणानामृषीणामूर्ध्वरेतसाम् ॥ तेषां वै पुत्रपौत्राणां नामानि च वदाम्यहम् ॥ २५ ॥

---

१ धर्मोपदेशहेतोः—धर्मोपदेशार्थम्—इत्यर्थो बोध्यः ।

चतुर्विंशतिगोत्राणि द्विजानां पांडवर्षभ ॥ तेषां शाखाः प्रशाखाश्च पुत्रपौत्रादयस्तथा ॥ २६ ॥ जज्ञिरे बहवः पुत्राः शतशोऽथ
सहस्रशः ॥ चतुर्विंशतिमुख्यानां नामानि प्रवदामि ते ॥ द्विजानामृषयः प्रोक्ताः प्रवराणि तथा शृणु ॥ २७ ॥ भारद्वाजस्तथा वत्सः
कौशिकः कुश एव च ॥ शांडिल्यः काश्यपश्चैव गौतमश्छांधनस्तथा ॥ २८ ॥ जातूकर्ण्यस्तथा वत्सो वसिष्ठो धारणस्तथा ॥ आत्रेयो
भांडिलश्चैव लौकिकाश्च इतः परम् ॥ २९ ॥ कृष्णायनोपमन्युश्च गार्ग्यमुद्गलमौषकाः ॥ पुण्यासनः पराशरः कौंडिन्यश्च ततः परम् ॥
॥ ३० ॥ तथा गान्यासनश्चैव प्रवराणि चतुर्विंशतिः ॥ जामदग्न्यस्य गोत्रस्य प्रवराः पंच एव हि ॥ ३१ ॥ भार्गवश्च्यवनाप्नुवानौर्वश्च जमदग्निकः ॥
पंचैते प्रवरा राजन्विख्याता लोकविश्रुताः ॥३२ ॥ एवं गोत्रसमुत्पन्ना वाडवा वेदपारगाः ॥ द्विजपूजाक्रियायुक्ता नानाक्रतुक्रियापराः ॥ ३३ ॥ गुणे
नसंहिता आसन् षट्कर्मनिरताश्च ये ॥ एवंविधा महाभागा नानादेशभवा द्विजाः ॥ ३४ ॥ भामेवसं तृतीयं च प्रवराः पंच एव हि ॥ भार्गवच्या
वनाप्नुवानौर्वजामदग्न्यसंयुताः ॥ आत्रेयोऽर्चनानसश्च श्यावास्येति तृतीयकः ॥ ३५ ॥ अस्मिन्गोत्रे भवा विप्रा दुष्टाः कुटिलगामिनः ॥ धनिनो
धर्मनिष्ठाश्च वेदवेदांगपारगाः ॥३६॥ दानभोगरताः सर्वे श्रौतस्मार्तेषु संमताः ॥ मांडव्यगोत्रे विज्ञेयाः प्रवरैः पंचभिर्युताः ॥३७॥ भार्गवश्च्यावनो
ऽत्रिश्चाप्नुवानौर्वस्तथैव च ॥ अस्मिन्गोत्रे भवा विप्राः श्रुतिस्मृतिपरायणाः ॥ ३८ ॥ रोगिणो लोभिनो दुष्टा यजने याजने रताः ॥ ब्रह्मक्रिया
पराः सर्वे मांडव्याः कुरुसत्तम ॥ ३९ ॥ गार्ग्यस्य गोत्रे ये जातास्तेषां तु प्रवरास्त्रयः ॥ अंगिराश्चांबरीषश्च यौवनाश्वस्तृतीयकः ॥ ४० ॥ अस्मि
न्गोत्रे समुत्पन्नाः सद्वृत्ताः सत्यभाषिणः ॥ शांताश्च भिन्नवर्णाश्च निर्द्धनाश्च कुचैलिनः ॥ ४१ ॥ संगवात्सल्ययुक्ताश्च वेदशास्त्रेषु निश्चलाः ॥
वत्सगोत्रे द्विजा भूप प्रवराः पंच एव हि ॥ ४२ ॥ भार्गवश्च्यवनाप्नुवानौर्वश्च जमदग्निकः ॥ एभिस्तु पंच विख्याता द्विजा ब्रह्मस्वरूपिणः ॥ ४३ ॥
शांता दांताः सुशीलाश्च धर्मपुत्रैः सुसंयुताः ॥ वेदाध्ययनहीनाश्च कुशलाः सर्वकर्मसु ॥ ४४ ॥ सुरूपाश्च सदाचाराः सर्वधर्मेषु निष्ठिताः॥ दानधर्म
रताः सर्वे अन्नदा जलदा द्विजाः ॥ ४५ ॥ दयालवः सुशीलाश्च सर्वभूतहिते रताः ॥ काश्यपा ब्राह्मणा राजन्प्रवरत्रयसंयुताः ॥ ४६ ॥ काश्यप
श्चापवत्सारो नैध्रुवश्च तृतीयकः ॥ वेदज्ञा गौरवर्णाश्च नैष्ठिका यज्ञकारकाः ॥ ४७ ॥ प्रियवासा महादक्षा गुरुभक्तिरताः सदा ॥ प्रतिष्ठामानव
न्तश्च सर्वभूतहिते रताः ॥ ४८ ॥ यजंते च महायज्ञान्काश्यपेया द्विजातयः॥ धारीणसगोत्रजाश्च प्रवरैस्त्रिभिरन्विताः ॥ ४९ ॥ अगस्तिदर्विश्वेताश्च
दध्यवाहनसंज्ञकाः ॥ अस्मिन्गोत्रे च ये जाता धर्मकर्मसमाश्रिताः ॥ ५० ॥ कर्मक्रूराश्च ते सर्वे तथैवोदारिणस्तु ते ॥ लंबकर्णा महादंष्ट्रा

द्विजा धनपरायणाः ॥ ५१ ॥ क्रोधिनो द्वेषिणश्चैव सर्वसत्त्वभयंकराः ॥ लौगाक्षसोद्भवा ये वै वाडवाः सत्यसंश्रिताः ॥ ५२ ॥
प्रवराश्च त्रयस्तेषां तत्त्वज्ञानस्वरूपकाः ॥ कश्यपश्चैव वत्सश्च वसिष्ठश्च तृतीयकः ॥ ५३ ॥ सदाचारास्तु विख्याता वैष्णवा बहुवृ
त्तयः ॥ रोमभिर्बहुभिर्व्याप्ताः कृष्णवर्णास्तु वाडवाः ॥ ५४ ॥ शांता दांताः सुशीलाश्च स्वदारनिरताः सदा ॥ कुशिकसगोत्रे ये
जाताः प्रवरैस्त्रिभिरन्विताः ॥ ५५ ॥ विश्वामित्रो देवरात औदलश्च त्रयश्च ये ॥ अस्मिन्गोत्रे तु ये जाता दुर्बला दीनमानसाः ॥ ५६ ॥
असत्यभाषिणो विप्राः सुरूपा नृपसत्तमाः ॥ सर्व्वविद्याकुशलिनो ब्राह्मणा ब्रह्मसत्तमाः ॥ ५७ ॥ उपमन्युसगोत्रेयाः प्रवरत्रयसंयुताः ॥ वसिष्ठश्च
भरद्वाजस्त्विंद्रप्रमद एव वा ॥ ५८ ॥ अस्मिन्गोत्रे तु ये विप्राः क्रूराः कुटिलगामिनः ॥ दूषणा द्वेषिणस्तुच्छाः सर्वसंग्रहतत्पराः ॥ ५९ ॥ कलहो
त्पादने दक्षा धनिनो मानिनस्तथा ॥ सर्वदैव प्रदुष्टाश्च दुष्टसंगरतास्तथा ॥ ६० ॥ रोगिणो दुर्बलाश्चैव वृत्त्युपकल्पवर्जिताः ॥ वात्स्यगोत्रे भवा
विप्राः प्रवरैः पंचभिर्युताः ॥ ६१ ॥ भार्गवच्यावनाप्नुवानौर्वश्च जमदग्निकः ॥ अस्मिन्गोत्रे भवा विप्राः स्थूलाश्च बहुबुद्धयः ॥ ६२ ॥ सर्वकर्मरता
श्चैव सर्वधर्मेषु निश्चलाः ॥ वेदशास्त्रार्थनिपुणा यजने याजने रताः ॥ ६३ ॥ सदाचाराः सुरूपाश्च बुद्धितो दीर्घदर्शिनः ॥ वात्स्यायनसगोत्रेयाः
प्रवरैः पंचभिर्युताः ॥ ६४ ॥ भार्गवच्यावनाप्नुवानौर्वश्च जमदग्निकः ॥ पूर्वोक्ताः प्रवराश्चास्य कथितास्तव भारत ॥ ६५ ॥ अस्मिन्गोत्रे तु ये
जाता पाकयज्ञरताः सदा ॥ लोभिनः क्रोधिनश्चैव प्रजायन्ते बहुप्रजाः ॥ ६६ ॥ स्नानदानादिनिरताः सर्वदाश्च जितेंद्रियाः ॥ वापीकूपतडागानां
कर्तारश्च सहस्रशः ॥ व्रतशीला गुणज्ञाश्च मूर्खा वेदविवर्जिताः ॥ ६७ ॥ कौशिकवंशे ये जाताः प्रवरत्रयसंयुताः ॥ विश्वामित्रोऽघमर्षी च
कौशिकश्च तृतीयकः ॥ ६८ ॥ अस्मिन्गोत्रे च ये जाता ब्राह्मणा ब्रह्मवेदिनः ॥ शांता दांताः सुशीलाश्च सर्वधर्मपरायणाः ॥ ६९ ॥ अपुत्रिण
स्तथा रूक्षास्तेजोहीना द्विजोत्तमाः ॥ भारद्वाजसगोत्रेयाः प्रवरैः पंचभिर्युताः ॥ ७० ॥ आंगिरसो बार्हस्पत्यो भारद्वाजस्तु सैन्यसः ॥ गार्ग्यश्चै
वेति विज्ञेयाः प्रवराः पंच एव च ॥ ७१ ॥ अस्मिन्गोत्रे च ये जाता वाडवा धनिनः शुभाः ॥ वस्त्रालंकरणोपेता द्विजभक्तिपरायणाः ॥ ७२ ॥
ब्रह्मभोज्यपराः सर्वे सर्वधर्मपरायणाः ॥ काश्यपगोत्रे ये जाताः प्रवरत्रयसंयुताः ॥ ७३ ॥ काश्यपश्चापवत्सारो रैभ्येति विश्रुतास्त्रयः ॥ अस्मि
न्गोत्रे भवा विप्रा रक्ताक्षाः क्रूरदृष्टयः ॥ ७४ ॥ जिह्वालौल्यरताः सर्वे सर्वे ते पारमार्थिनः ॥ निर्धना रोगिणश्चैते तस्करानृतभाषिणः ॥ ७५ ॥
शास्त्रार्थविदिनः सर्वे वेदस्मृतिविवर्जिताः ॥ शुनकेषु च ये जाता विप्रा ध्यानपरायणाः ॥ ७६ ॥ तपस्विनो योगिनश्च वेदवेदांगपारगाः ॥

साधवश्च सदाचारा विष्णुभक्तिपरायणाः ॥ ७७ ॥ ह्रस्वकाया भिन्नवर्णा बहुरामा द्विजोत्तमाः ॥ दयालाः सरलाः शांता ब्रह्मभोज्यपरायणाः ॥
॥ ७८ ॥ शौनकसेषु ये जाताः प्रवरत्रयसंयुताः ॥ भार्गवशौनहोत्रेति गात्स्र्यप्रमद इति त्रयः ॥ ७९ ॥ अस्मिन्वंशे समुत्पन्ना वाडवा दुःसहा
नृप ॥ महोत्कटा महाकायाः प्रलंबाश्च मदोद्धताः ॥ ८० ॥ क्लेशरूपाः कृष्णवर्णाः सर्वशास्त्रविशारदाः ॥ बहुभुजो मानिनो दक्षा राग
द्वेषोपवर्जिताः ॥ ८१ ॥ सुवस्त्रभूषारूपा वै ब्राह्मणा ब्रह्मवादिनः ॥ वसिष्ठगोत्रे ये जाताः प्रवरत्रयसंयुताः ॥ ८२ ॥ वसिष्ठो भारद्वाजश्च
इन्द्रप्रमद एव च ॥ अस्मिन्गोत्रे भवा विप्रा वेदवेदांगपारगाः ॥ ८३ ॥ याज्ञिका यज्ञशीलाश्च सुस्वराः सुखिनस्तथा ॥ द्वेषिणो धनवंतश्च
पुत्रिणो गुणिनस्तथा ॥ ८४ ॥ विशालहृदया राजञ्छूराः शत्रुनिबर्हणाः ॥ गौतमसगोत्रे ये जाताः प्रवराः पंच एव हि ॥ ८५ ॥
कौत्सगार्ग्योमवाहाश्च असितो देवलस्तथा ॥ अस्मिन्गोत्रे च ये जाता विप्राः परमपावनाः ॥ ८६ ॥ परोपकारिणः सर्वे श्रुतिस्मृति
परायणाः ॥ बकासनाश्च कुटिलाश्छद्मवृत्तिपरास्तथा ॥ ८७ ॥ नानाशास्त्रार्थनिपुणा नानाभरणभूषिताः ॥ वृक्षादिकर्मकुशला दीर्घरोषाश्च
रोगिणः ॥ ८८ ॥ आंगिरसगोत्रे ये जाताः प्रवरत्रयसंयुताः ॥ आंगिरसोंबरीषश्च यौवनाश्वस्तृतीयकः ॥ ८९ ॥ अस्मिन्गोत्रे च ये जाताः सत्य
संभाषिणस्तथा ॥ जितेंद्रियाः सुरूपाश्च अल्पाहाराः शुभाननाः ॥ ९० ॥ महाव्रताः पुराणज्ञा महादानपरायणाः ॥ निर्द्वेषिणो लोभयुता वेदाध्य
यनतत्पराः ॥ ९१ ॥ दीर्घदर्शिमहातेजोमहामायाविमोहिताः ॥ शांडिलसगोत्रेये प्रवरत्रयसंयुताः ॥ ९२ ॥ असितो देवलश्चैव शांडिलस्तु
तृतीयकः ॥ अस्मिन्गोत्रे महाभागाः कुब्जाश्च द्विजसत्तमाः ॥ ९३ ॥ नेत्ररोगी महादुष्टा महात्यागा अनायुषः ॥ कलहोत्पादने दक्षाः सर्वसंग्रह
तत्पराः ॥९४॥ मलिना मानिनश्चैव ज्योतिःशास्त्रविशारदाः ॥ आत्रेयसगोत्रे ये जाताः पंचप्रवरसंयुताः ॥ ९५ ॥ आत्रेयोऽर्चनानसश्यावाश्वोंगिर
सोऽत्रिश्च ॥ अस्मिन्वंशे च ये जाता द्विजास्ते सूर्यवर्चसः ॥ ९६ ॥ चंद्रवच्छीतलाः सर्वे धर्मारण्ये व्यवस्थिताः ॥ सदाचारा महादक्षाः श्रुतिशास्त्र
परायणाः ॥ ९७ ॥ याज्ञिकाश्च शुभाचाराः सत्यशौचपरायणाः ॥ धर्मज्ञा दानशीलाश्च निर्मलाश्च [1]महोत्सुकाः ॥ ९८ ॥ तपःस्वाध्यायनिरता
न्यायधर्मपरायणाः ॥ ९९ ॥ ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ ॥ कथयस्व महाबाहो धर्मारण्यकथामृतम् ॥ यच्छ्रुत्वा मुच्यते पापाद्घोराद्ब्रह्मवधादपि ॥
॥ १०० ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि कथामेतां सुदुर्लभाम् ॥ १ ॥ यक्षरक्षःपिशाचाद्या उद्वेजयंति वाडवान् ॥ जृंभकोनाम

---

[1] मदोत्सुकाः–इ० पा० ।

यक्षोऽभूद्धर्म्मारण्यसमीपतः ॥ २ ॥ उद्वेजयति नित्यं स धर्मारण्यनिवासिनः ॥ ततस्तैश्च द्विजाग्र्यैस्तु देवेभ्यो विनिवेदितम् ॥ ३ ॥ यक्षरक्षादिना
चैव परिभूता वयं सुराः ॥ त्यक्ष्यामोऽद्य वरं स्थानं तद्भयान्नात्र संशयः ॥ ४ ॥ ततो देवैः संगधर्वैः स्थापितास्तत्र भूमिषु ॥ सिद्धाश्च वरयोगिन्यः
श्रीमातृप्रभृतयस्तथा ॥ ५ ॥ रक्षणार्थं हि विप्राणां लोकानां हितकाम्यया ॥ गोत्रान्प्रति तथैकैका स्थापिता योगिनी तदा ॥ ६ ॥ यस्य गोत्रस्य
या शक्ती रक्षणे पालने क्षमा ॥ सा तस्य कुलदेवीति साक्षात्तत्र बभूव ह ॥ ७ ॥ श्रीमाता तारणी देवी आशापूरी च गोत्रपा ॥ इच्छाऽऽर्तिनाशिनी
चैव पिप्पली विकारवशा ॥८॥ जगन्माता महामाता सिद्धा भट्टारिका तथा ॥ कदंबा विकरा मीठा सुपर्णा वसुजा तथा ॥९॥ मातंगी च महादेवी
वाणी च मुकुटेश्वरी ॥ भद्री चैव महाशक्तिः संहारी च महाबला॥१०॥चामुंडा च महादेवी इत्येता गोत्रमातरः ॥ब्रह्मविष्णुमहेशाद्यैः स्थापितास्तत्र
रक्षणे ॥११॥ ताः पूजयंति विप्रेंद्राः स्वधर्मनिरताः सदा ॥ ततः प्रभृति योगिन्यः स्वेस्वे काले सुरक्षिताः ॥१२॥ वाडवाः स्वस्थतां जग्मुः पुत्रपौत्रैः
समावृताः ॥ ततो देवाः सगंधर्वा हर्षनिर्भरमानसाः ॥ विमानवरमारूढा जग्मुर्नाकेऽमृताशनाः ॥ १३ ॥ गते वर्षशते राजन्ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥
स्मृत्वा तु धर्मारण्यस्य प्रेक्षणार्थं कुतूहलात् ॥१४॥ समाजग्मुस्तदा राजन्प्रभाते उदिते रवौ ॥ विमानवरमारुह्य अप्सरोगणसेविताः ॥१५॥ गंधर्वै
र्गीयमानास्ते स्तूयमानाः प्रबोधकैः ॥ तत्र स्थाने द्विजा राजन्समित्पुष्पकुशान्बहून् ॥१६॥आश्रमांस्तान्परित्यज्य गताः सर्वे दिशो दश ॥ नमश्र
मपदं दृष्ट्वा शून्यं चैव महेश्वरः ॥१७॥ उवाच वाक्यं धर्मज्ञो वाडवान्क्लिशते विभो ॥ शुशूषार्थं हि शुश्रूषून्कल्पयेदिति मे मतिः ॥१८॥ श्रुत्वा तु वचनं
शंभोर्देवदेवो जनार्दनः ॥ सत्यंसत्यमिति प्रोच्य ब्रह्माणमिदमब्रवीत् ॥ १९ ॥ भोभो ब्रह्मन्द्विजातीनां शुश्रूषार्थं प्रकल्पय ॥ सृष्टिर्हि शाश्वतीचाद्य
द्विजोघोपि सुखी भवेत् ॥ विष्णोर्वाक्यमभिश्रुत्य ब्रह्मालोकपितामहः॥१२०॥संस्मरन्कामधेनुं वै स्मरणेनैव तत्क्षणे॥ अगता तत्र सा धेनुर्धर्मारण्ये
पवित्रके ॥ १२१ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां तृतीये ब्रह्मखण्डे पूर्वार्धे धर्मारण्यमाहात्म्ये गोत्रप्रवरगोत्रदेवीकथनं नाम
नवमोऽध्यायः ॥९॥ ॥छ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ शृणु राजन्यथावृत्तं धर्म्मारण्ये शुभं मतम् ॥ यदिदं कथयिष्यामि अशेषाघौघनाशनम् ॥ १ ॥
अजेशेन तदा राजन्प्रेरितेन स्वयंभुवा ॥ कामधेनुः समाहूता कथयामास तां प्रति ॥ २ ॥ विप्रेभ्योऽनुचरान्देहि एकैकस्मै द्विजातये ॥ द्वौ द्वौ
शुद्धात्मकौ चैवं देहि मातः प्रसीद मे ॥ ३ ॥ तथेत्युक्ता महाधेनुः क्षीरेणोल्लेखयद्धराम् ॥ हुंकारात्तस्य निष्क्रांताः शिखासूत्रधरा नराः ॥ ४ ॥ षट्
त्रिंशच्च सहस्राणि वणिजश्च महाबलाः ॥ सोपवीता महादक्षाः सर्वशास्त्रविशारदाः ॥ ५ ॥ द्विजभक्तिसमायुक्ता ब्रह्मण्यास्ते तपोन्विताः ॥ पुराणज्ञाः

सदाचारा धार्मिका ब्रह्मभोजकाः ॥ ६ ॥ स्वर्गे देवाः प्रशंसंति धर्मारण्यनिवासिनः ॥ तपोऽध्ययनदानेषु सर्वकालेप्यतींद्रियाः ॥ ७ ॥ एकैकस्मै
द्विजायैव दत्तं जातु चरद्वयम् ॥ वाडवस्य च यद्गोत्रं पुरा प्रोक्तं महीपते ॥ ८ ॥ परस्परं च तद्गोत्रं तस्य चानुचरस्य च ॥ इति कृत्वा व्यवस्थां च
न्यवसंस्तत्र भूमिषु ॥९॥ ततश्च शिष्यता देवैर्दत्ता चानुचरान्भुवि ॥ ब्रह्मणा कथितं सर्वं तेषामनुहिताय वै ॥१०॥ कुरुध्वं वचनं चैषां ददध्वं च
यदिच्छितम् ॥ समित्पुष्पकुशादीनि आनयध्वं दिनेदिने ॥ ११ ॥ अनुज्ञयैषां वर्तध्वं मावज्ञां कुरुत क्वचित् ॥ जातकं नामकरणं तथान्न
प्राशनं शुभम् ॥ १२ ॥ क्षौरं चैवोपनयनं महानाम्न्यादिकं तथा ॥ क्रियाकर्मादिकं यच्च व्रतं दानोपवासकम् ॥ १३ ॥ अनुज्ञयैषां कर्तव्यं काजेशा
इदमब्रुवन् ॥ अनुज्ञया विनैषां यः कार्यमारभते यदि ॥ १४ ॥ दर्शं वा श्राद्धकार्यं वा शुभं वा यदि वाऽशुभम् ॥ दारिद्र्यं पुत्रशोकं च कीर्तिनाशं
तथैव च ॥ १५ ॥ रोगैर्निपीड्यते नित्यं न क्वचित्सुखमाप्नुयुः ॥ तथेति च ततो देवाः शक्राद्याः सुरसत्तमाः ॥ १६ ॥ स्तुतिं कुर्वंति ते सर्वे काम
धेनोः पुरः स्थिताः ॥ कृतकृत्यास्तदा देवा ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥ १७ ॥ त्वं माता सर्वदेवानां त्वं च यज्ञस्य कारणम् ॥ त्वं तीर्थं सर्वतीर्थानां नम
स्तेऽस्तु सदानघे ॥ १८ ॥ शशिसूर्यारुणा यस्या ललाटे वृषभध्वजः ॥ सरस्वती च हुंकारे सर्वे नागाश्च कंबले ॥ १९ ॥ क्षुरपृष्ठे च गन्धर्वा
वेदाश्चत्वार एव च ॥ मुखाग्रे सर्वतीर्थानि स्थावराणि चराणि च ॥ २० ॥ एवंविधैश्च बहुशो वचनैस्तोषिता च सा ॥ सुप्रसन्ना तदा धेनुः किं
करोमीति चाब्रवीत् ॥ २१ ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ ॥ सृष्टाः सर्वे त्वया मातर्देव्यैतेऽनुचराः शुभाः ॥ त्वत्प्रसादान्महाभागे ब्राह्मणाः सुखिनोऽ
भवन् ॥ २२ ॥ ततोऽसौ सुरभी राजन्गता नाकं यशस्विनी ॥ ब्रह्मविष्णुमहेशाद्यास्तत्रैवांतरधुस्ततः ॥ २३ ॥ ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ ॥ अभा
र्यास्ते महातेजा गोजा अनुचरास्तथा ॥ उद्वाहिताः कथं ब्रह्मन्त्सुतास्तेषां कदाऽभवन् ॥ २४ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ परिग्रहार्थं
वै तेषां रुद्रेण च यमेन च ॥ गन्धर्वकन्या आहृत्य दारास्तत्रोपकल्पिताः ॥ २५ ॥ ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ ॥ को वा गन्धर्वराजासौ किंनामा
कुत्र वा स्थितः ॥ कियन्मात्रास्तस्य कन्याः किमाचारा ब्रवीहि मे ॥ २६ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ विश्वावसुरिति ख्यातो गन्धर्वाधिपतिर्नृ
प ॥ षष्टिकन्यासहस्राणि आसते तस्य वेश्मनि ॥ २७ ॥ अंतरिक्षे गृहं तस्य गधर्वनगरं शुभम् ॥ यौवनस्थाः सुरूपाश्च कन्या गन्धर्वजाः
शुभाः ॥ २८ ॥ रुद्रस्यानुचरौ राजन्नंदी भृंगी शुभाननौ ॥ पूर्वदृष्टाश्च ताः कन्याः कथयामासतुः शिवम् ॥ २९ ॥ दृष्टाः पुरा महादेव
गन्धर्वनगरे विभो ॥ विश्वावसुगृहे कन्या असंख्याताः सहस्रशः ॥ ३० ॥ ता आनीय बलादेव गोभुजेभ्यः प्रयच्छ भो ॥ एवं श्रुत्वा ततो देव

त्रिपुरघ्नः सदाशिवः ॥ ३१ ॥ प्रेषयामास दूतं तु विजयं नाम भारत ॥ स तत्र गत्वा यत्रास्ते विश्वावसुररिंदमः ॥ ३२ ॥ उवाच वचनं चैव पथ्यं चैव शिवेरितम् ॥ धर्मारण्ये महाभाग काजेशेन विनिर्मिताः ॥ ३३ ॥ स्थापिता वाडवास्तत्र वेदवेदांगपारगाः ॥ तेषां वै परिचर्यार्थं कामधेनुश्च प्रार्थिता ॥ ३४ ॥ तया कृताः शुभाचारा वणिजस्ते त्वयोनिजाः ॥ षट्त्रिंशच्च सहस्राणि कुमारास्ते महाबलाः ॥ ३५ ॥ शिवेन प्रेषितोऽहं वै त्वत्समीपमुपागतः ॥ कन्यार्थं हि महाभाग देहिदेहीत्युवाच ह ॥ ३६ ॥ ॥ गन्धर्व उवाच ॥ ॥ देवानां चैव सर्वेषां गन्धर्वाणां महामते ॥ परित्यज्य कथं लोके मानुषाणां ददामि वै ॥ ३७ ॥ श्रुत्वा तु वचनं तस्य निवृत्तो विजयस्तदा ॥ कथयामास तत्सर्वं गन्धर्वचरितं महत् ॥ ३८ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ ततः कोपसमाविष्टो भगवाँल्लोकशंकरः ॥ वृषभे च समारूढः शूलहस्तः सदाशिवः ॥ ३९ ॥ भूतप्रेतपिशाचाद्यैः सहस्रैरावृतः प्रभुः ॥ ततो देवास्तथा नागा भूतवेतालखेचराः ॥ ४० ॥ क्रोधेन महताविष्टाः समाजग्मुः सहस्रशः ॥ हाहाकारो महानासीत्तस्मिन्सैन्ये विसर्पति ॥ ४१ ॥ प्रकंपिता धरादेवी दिशापाला भयातुराः ॥ घोरा वातास्तदाऽशांताः शब्दं कुर्वंति दिग्गजाः ॥ ॥ ४२ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ तदागतं महासैन्यं दृष्ट्वा भयविलोलितम् ॥ गन्धर्वनगरात्सर्वे विनेशुस्ते दिशो दश ॥ ४३ ॥ गन्धर्वराजो नगरं त्यक्त्वा मेरुं गतो नृप ॥ ताः कन्या यौवनोपेता रूपौदार्यसमन्विताः ॥ ४४ ॥ गृहीत्वा प्रददौ सर्वा वणिग्भ्यश्च तदा नृप ॥ वेदोक्तेन विधानेन तथा वै देवसन्निधौ ॥ ४५ ॥ आज्यभागं तदा दत्त्वा गन्धर्वाय गवात्मजाः ॥ देवानां पूर्वजानां च सूर्याचंद्रमसोस्तथा ॥ ४६ ॥ यमाय मृत्यवे चैव आज्यभागं तदा ददुः ॥ दत्त्वाज्यभागान्विधिवद्वव्रिरे ते शुभव्रताः ॥ ४७ ॥ ततः प्रभृति गान्धर्वविवाहे समुपस्थिते ॥ आज्यभागं प्रगृह्णन्ति अद्यापि सर्वतो भृशम् ॥ ४८ ॥ षट्त्रिंशच्च सहस्राणि कुमारा यन्न्यवेदयन् ॥ तेषां पुत्राश्च पौत्राश्च शतशोऽथ सहस्रशः ॥ ४९ ॥ अत एव हि ताः सर्वा दासत्वे हि विनिर्मिताः ॥ क्षत्रियाश्च महावीरा किंकरत्वे हि निर्मिताः ॥ ५० ॥ ततो देवास्तदा राजञ्जग्मुः सर्वे यथातथा ॥ गते देवे द्विजाः सर्वे स्थानेऽस्मिन्निवसंति ते ॥ ५१ ॥ पुत्रपौत्रयुता राजन्निवसंत्यकुतोभयाः ॥ पठंति वेदान्वेदज्ञाः क्वचिच्छास्त्रार्थमुद्गिरन् ॥ ५२ ॥ केचिद्विष्णुं जपंतीह शिवं केचिज्जपंति हि ॥ ब्रह्माणं च जपंत्येके यमसूक्तं हि केचन ॥ ५३ ॥ यजंति याजकाश्चैव अग्निहोत्रमुपासते ॥ स्वाहाकारस्वधाकारवषट्कारैश्च सुव्रत ॥ ५४ ॥ शब्दैरापूयते सर्वं त्रैलोक्यं सचराचरम् ॥ वणिजश्च महादक्षा द्विजशुश्रूणोत्सुकाः ॥ ५५ ॥ धर्मारण्ये शुभे दिव्ये ते वसंति सुनिष्ठिताः ॥ अन्नपानादिकं सर्वं समित्कुशफलादिकम् ॥ ५६ ॥ आपूरयन्द्वि

जातीनां वणिजस्ते गवात्मजाः ॥ ५७ ॥ पुष्पोपहारनिचयं स्नानवस्त्रादिधावनम् ॥ उपलादिकनिर्माणं मार्जनादिशुभक्रियाः ॥ ५८ ॥ वणिक्स्त्रियः प्रकुर्वंति कंडनं पेषणादिकम् ॥ शुश्रूषंति च तान्विप्रान्काजेशवचनेन हि ॥ ५९ ॥ स्वस्था जातास्तदा सर्वे द्विजा हर्षपरायणाः ॥ काजेशादीनुपासंते दिवारात्रौ हि संध्ययोः ॥ ६० ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां तृतीये ब्रह्मखण्डे पूर्वभागे धर्मारण्यमाहात्म्ये वणिक्परिग्रहवर्णनंनाम दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

युधिष्ठिर उवाच ॥ ॥ अतः परं किमभवद्ब्रवीतु द्विजसत्तम ॥ त्वद्वचनामृतं पीत्वा तृप्तिर्नास्ति मम प्रभो ॥ १ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ अथ किंचिद्गते काले युगांतसमये सति ॥ त्रेतादौ लोलजिह्वाक्ष अभवद्राक्षसेश्वरः ॥ २ ॥ तेन विद्रावितं सर्वं त्रैलोक्यं सचराचरम् ॥ जित्वा स सकलाँल्लोकान्धर्मारण्ये समागतः ॥ ३ ॥ तद्दृष्ट्वा सकलं पुण्यं रम्यं द्विजनिषेवितम् ॥ ब्रह्मद्वेषाच्च तेनैव दाहितं च पुरं शुभम् ॥ ४ ॥ दह्यमानं पुरं दृष्ट्वा प्रणष्टा द्विजसत्तमाः ॥ यथागतं प्रजग्मुस्ते धर्मारण्यनिवासिनः ॥ ॥ ५ ॥ श्रीमाताद्यास्तदा देव्यः कोपिता राक्षसेन वै ॥ घातयंत्येव शब्देन तर्जयित्वा च राक्षसम् ॥ ६ ॥ समुच्छ्रितास्तदा देव्यः शतशोऽथ सहस्रशः ॥ त्रिशूलवरधारिण्यः शंखचक्रगदाधराः ॥७॥ कमंडलुधराः काश्चित्कशाखड्गधराः पराः ॥ पाशांकुशधरा काचित्खड्गखेटकधारिणी ॥ ८ ॥ काचित्परशुहस्ता च दिव्यायुधधरा परा ॥ नानाभरणभूषाढ्या नानारत्नाभिशोभिता ॥ ९ ॥ राक्षसानां विनाशाय ब्राह्मणानां हिताय च ॥ आजग्मुस्तत्र यत्रास्ते लोलजिह्वो हि राक्षसः ॥१०॥ महादंष्ट्रो महाकायो विद्युज्जिह्वो भयंकरः ॥ दृष्ट्वा ता राक्षसो घोरं सिंहनादमथाकरोत् ॥११॥ तेन नादेन महता त्रासितं भुवनत्रयम् ॥ आपूरिता दिशः सर्वाः क्षुभितानेकसागराः ॥ १२ ॥ कोलाहलो महानासीद्धर्मारण्ये तदा नृप ॥ तच्छ्रुत्वा वासवेनाथ प्रेषितो नलकूबरः ॥ १३ ॥ किमिदं पश्य गत्वा त्वं दृष्ट्वा मह्यं निवेदय ॥ तत्तस्य वचनं श्रुत्वा गतो वै नलकूबरः ॥ १४ ॥ दृष्ट्वा तत्र महायुद्धं श्रीमातालोलजिह्वयोः ॥ यथादृष्टं यथाजातं शक्राग्रे स न्यवेदयत् ॥ १५ ॥ उद्वेजयति लोकांस्त्रीन्धर्मारण्यमितो गतः ॥ तच्छ्रुत्वा वासवो विष्णुं निवेद्य क्षितिमागमत् ॥ १६ ॥ दाहितं तत्पुरं रम्यं देवानामपि दुर्लभम् ॥ न दृष्टा वाडवास्तत्र गताः सर्वे दिशो दश ॥ १७ ॥ श्रीमाता योगिनी तत्र कुरुते युद्धमुत्तमम् ॥ हाहाभूता प्रजा सर्वा इतश्चेतश्च धावति ॥ १८ ॥ तच्छ्रुत्वा वासुदेवो हि गृहीत्वा च सुदर्शनम् ॥ सत्यलोकात्तदा राजन्समागच्छन्महीतले ॥ १९ ॥ धर्मारण्यं ततो गत्वा तच्चक्रं प्रमुमोच ह ॥ लोलजिह्वस्तदा रक्षो मूर्च्छितो निपपात ह ॥ २० ॥ त्रिशूलेन ततो भिन्नः शक्तिभिः क्रोधमूर्च्छितः ॥ हन्यमानस्तदा रक्षः प्राणांस्त्यक्त्वा दिवं गतः ॥ २१ ॥ ततो देवाः सगंधर्वा हर्षनिर्भरमानसाः ॥ तुष्टुवुस्तं जगन्नाथं

सत्यलोकात्समागताः ॥ २२ ॥ उद्वसं तत्समालोक्य विष्णुर्वचनमब्रवीत् ॥ क्व च ते ब्राह्मणाः सर्वे ऋषीणामाश्रमे पुनः ॥ २३ ॥ ततो देवाः सगंधर्वा इतस्ततः पलायितान् ॥ संशोध्य तरसा राजन्ब्राह्मणानिदमब्रुवन् ॥ २४ ॥ श्रूयतां नो वचो विप्रा निहतो राक्षसाधमः ॥ वासुदेवेन देवेन चक्रेण निरकृंतत ॥ २५ ॥ तच्छ्रुत्वा वाडवाः सर्वे प्रहर्षोत्फुल्ललोचनाः ॥ समाजग्मुस्तदा राजन्स्वस्वस्थाने समाविशन् ॥ २६ ॥ श्रीकांताय तदा राजन्वाक्यमुक्तं मनोरमम् ॥ यस्मात्त्वं सत्यलोकाच्च आगतोऽसि जगत्प्रभुः ॥ स्थापितं च पुरं चेदं हिताय च द्विजात्मनाम् ॥ २७ ॥ सत्यमंदिरमिति ख्यातं तदा लोके भविष्यति ॥ कृते युगे धर्मारण्यं त्रेतायां सत्यमंदिरम् ॥ २८ ॥ तच्छ्रुत्वा वासुदेवेन तथेति प्रतिपद्य च ॥ ततस्ते वाडवाः सर्वे पुत्रपौत्रसमन्विताः ॥ २९ ॥ सपत्नीकाः सानुचरा यथापूर्वं न्यवात्सिषुः ॥ तपोयज्ञक्रियाद्येषु वर्ततेऽध्ययनादिषु ॥ ३० ॥ एवं ते सर्वमाख्यातं धर्म वै सत्यमंदिरे ॥ ३१ ॥ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां तृतीये ब्रह्मखण्डे धर्मारण्यमाहात्म्ये लोलजिह्वासुरवधपूर्वकं सत्यमंदिरसंस्थापनवर्णनंनामैकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ ॥ छ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ ततो देवैर्नृपश्रेष्ठ रक्षार्थं सत्यमदिरम् ॥ स्थापितं तत्तदाद्यैव सत्याभिख्या हि सा पुरी ॥ १ ॥ पूर्वं धर्मेश्वरो देवो दक्षिणेन गणाधिपः ॥ पश्चिमे स्थापितो भानुरुत्तरे च स्वयंभुवः ॥ २ ॥ ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ ॥ गणेशः स्थापितः केन कस्मात्स्थापितवानसौ ॥ किंनामासौ महाभाग तन्मे कथय मा चिरम् ॥ ३ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ अधुनाहं प्रवक्ष्यामि गणेशोत्पत्तिकारणम् ॥ ४ ॥ समये मिलिताः सर्वे देवता मातरस्तथा ॥ धर्मारण्ये महाराज स्थापितश्चंडिकासुतः ॥ ५ ॥ आदौ देवैर्नृपश्रेष्ठ भूमौ वै सत्ययोषिताम् ॥ प्राकारश्चाभवत्तत्र पताकाध्वजशोभितः ॥ ६ ॥ ब्राह्मणायतने[1] तत्र प्राकारमण्डलान्तरे ॥ तन्मध्ये रचितं पीठमिष्टकाभिः सुशोभितम् ॥ ७ ॥ प्रतोल्यश्च चतस्रो वै शुद्धा एव सतोरणाः ॥ पूर्वे धर्मेश्वरो देवो दक्षिणे गणनायकः ॥ ८ ॥ पश्चिमे स्थापितो भानुरुत्तरे च स्वयंभुवः ॥ धर्मेश्वरोत्पत्तिवृत्तमाख्यातं तत्तवाग्रतः ॥ ९ ॥ अधुनाहं प्रवक्ष्यामि गणेशोत्पत्तिहेतुकम् ॥ कदाचित्पार्वती गात्रोद्वर्त्तनं कृतवत्यभूत् ॥ १० ॥ मलं तज्जनितं दृष्ट्वा हस्ते धृत्वा स्वगात्रजम् ॥ प्रतिमां च ततः कृत्वा सुरूपं च ददर्श ह ॥ ११ ॥ जीवं तस्यां च संचार्य उदतिष्ठत्तदग्रतः ॥ मातरं स तदोवाच किं करोमि तवाज्ञया ॥ १२ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ यावत्स्नानं करिष्यामि तावत्त्वं द्वारि तिष्ठ मे ॥ आयुधानि च सर्वाणि परश्वादीनि यानि तु ॥ १३ ॥ त्वयि तिष्ठति मद्द्वारे कोऽपि विघ्नं करोतु

---

[1] ब्राह्मणायतने—ब्राह्मणानां निवासस्थाने—इत्यर्थः ।

न ॥ एवमुक्तो महादेव्या द्वारेऽतिष्ठत्स सायुधः ॥ १४ ॥ एतस्मिन्नंतरे देवो महादेवो जगाम ह ॥ आभ्यंतरे प्रवेष्टुं च मतिं दध्रे महेश्वरः ॥ १५ ॥
द्वारस्थेन गणेशेन प्रवेशोदायि तस्य न ॥ ततः क्रुद्धो महादेवः परस्परमयुध्यत ॥ १६ ॥ युद्धं कृत्वा ततश्चोभौ परस्परवधैषिणौ ॥ परशुं जघ्नि
वान्देवललाटे परमे शुभम् ॥ १७ ॥ ततो देवो महादेवः शूलमुद्यम्य चाहनत् ॥ शिरश्चिच्छेद शूलेन तद्भूमौ निपपात ह ॥ १८ ॥ तंदृष्ट्वा
पतितं पुत्रं पार्वती प्ररुरोद ह ॥ हाहाकारो महानासीत्तदा तत्र निपातिते ॥ १९ ॥ पार्वतीं विकलां दृष्ट्वा देवदेवो महेश्वरः ॥ चिंतयामास देवोऽपि
किं कृतं वा मुधा मया ॥ २० ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र गजासुरमपश्यत ॥ तं दृष्ट्वा च महादैत्यं सर्वलोकैकपूजितः ॥ २१ ॥ जघ्निवांस्तच्छिरो
गृह्य पार्वत्या कृतमर्भकम् ॥ उत्तस्थौ सगणस्तत्र महादेवस्य सन्निधौ ॥ २२ ॥ ततो नाम चकारास्य गजानन इति स्फुटम् ॥ सुराः सर्वे च
संपृक्ता हर्षिता मुनयस्तथा ॥ २३ ॥ स्तुवंति स्तुतिभिः शश्वत्कुटुम्बकुशलंकरम् ॥ विक्रीणाति कुटुम्बं यो मोदकार्थं समर्चके ॥ २४ ॥ दक्षि
णस्यां प्रतोल्यां तमेकदंतं च पीवरम् ॥ आर्चयच्च महादेवं स्वयंभूः सुरपूजितम् ॥ २५ ॥ जटिलं वामनं चैव नागयज्ञोपवीतकम् ॥ त्र्यक्षं चैव महा
कायं करध्वजकुठारकम् ॥ २६ ॥ दधानं कमलं हस्ते सर्वविघ्नविनाशनम् ॥ रक्षणाय च लोकानां नगराद्दक्षिणाश्रितम् ॥२७॥ सुप्रसन्नं गणाध्यक्षं
सिद्धिबुद्धिनमस्कृतम् ॥ सिंदूराभं सुरश्रेष्ठं तीव्रांकुशधरं शुभम् ॥ २८ ॥ शतपुष्पैः शुभैः पुष्पैरर्चितं ह्यमराधिपः ॥ प्रणम्य च महाभक्त्या तुष्टुवु
स्तं सुरास्ततः ॥ २९ ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ ॥ नमस्तेस्तु सुरेशाय गणानां पतये नमः ॥ गजानन नमस्तुभ्यं महादेवाधिदैवत ॥ ३० ॥
भक्तिप्रियाय देवाय गणाध्यक्ष नमोस्तु ते ॥ इत्येतैश्च शुभैः स्तोत्रैः स्तूयमानो गणाधिपः ॥ सुप्रीतश्च गणाध्यक्षः तदाऽसौ वाक्यमब्रवीत् ॥
॥ ३१ ॥ ॥ गणाध्यक्ष उवाच ॥ तुष्टोऽहं वो सुरा ब्रूत वांछितं च ददामि वः ॥ ३२ ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ ॥ त्वमत्रस्थो महाभाग कुरु कार्यं च
नः प्रभो ॥ धर्मारण्ये च विप्राणां वणिग्जननिवासिनाम् ॥ ३३ ॥ ब्रह्मचर्यादियुक्तानां धार्मिकाणां गणेश्वर ॥ वर्णाश्रमेतराणां च रक्षिता भव सर्वदा
॥ ३४ ॥ त्वत्प्रसादान्महाभाग धनसौख्ययुता द्विजाः ॥ भवंतु सर्वे सततं वणिजश्च महाबलाः ॥३५॥ रक्षितव्यास्त्वया देव यावच्चंद्रार्कमेदिनी ॥
एवमस्त्विति सोवादीद्गणनाथो महेश्वरः ॥ ३६ ॥ देवाश्च हर्षमापन्नाः पूजयंति गणाधिपम् ॥ ततो देवा मुदा युक्ताः पुष्पधूपादितर्पणैः ॥ ३७ ॥

---

१ संहितः—इत्यर्थः—जटित इतियावत् ।

ये चान्ये मनुजा लोके निर्विघ्नार्थं च पूजयन् ॥ ३८ ॥ विवाहोत्सवयज्ञेषु पूर्वमाराधितो भवेत् ॥ धर्मारण्योद्भवानां च प्रसन्नो भव सर्वदा ॥ ॥ ३९ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां तृतीये ब्रह्मखण्डे पूर्वभागे गणेशप्रस्थापनावर्णनंनाम द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥

॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ शंभोश्च पश्चिमे भागे स्थापितः कश्यपात्मजः ॥ तत्रास्ति तन्महाभाग रविक्षेत्रं तदुच्यते ॥ १ ॥ तत्रोत्पन्नौ महादिव्यौ रूपयौवनसंयुतौ ॥ नासत्यावश्विनौ देवौ विख्यातौ गदनाशनौ ॥ २ ॥ ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ ॥ पितामह महाभाग कथयस्व प्रसादतः ॥ उत्पत्तिरश्विनोश्चैव मृत्युलोके च तत्कथम् ॥ ३ ॥ रविलोकात्कथं सूर्यो धरायामवतारितः ॥ एतत्सर्वं प्रयत्नेन कथयस्व प्रसादतः ॥ ४ ॥ यच्छ्रुत्वा हि महाभाग सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ५ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ साधु पृष्टं त्वया भूप ऊर्ध्वलोककथानकम् ॥ यच्छ्रुत्वा नरशार्दूल सर्वरोगात्प्रमुच्यते ॥ विश्वकर्म्मसुता संज्ञा अंशुमद्द्रविणा वृता ॥ ६ ॥ सूर्यं दृष्ट्वा सदा संज्ञा स्वाक्षिसंयमनं व्यधात् ॥ यतस्ततः सरोषोऽर्कः संज्ञां वचनमब्रवीत् ॥ ७ ॥ ॥ सूर्य उवाच ॥ ॥ मयि दृष्टे सदा यस्मात्कुरुषे स्वाक्षिसंयमम् ॥ तस्माज्जनिष्यते मूढे प्रजासंयमनो यमः ॥ ॥ ८ ॥ ततः सा. चपलं देवी ददर्श च भयाकुलम् ॥ विलोलितदृशं दृष्ट्वा पुनराह च तां रविः ॥ ९ ॥ यस्माद्विलोलिता दृष्टिर्मयि दृष्टे त्वयाधुना ॥ तस्माद्विलोलितां संज्ञे तनयां प्रसविष्यसि ॥ १० ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ ततस्तस्यास्तु संजज्ञे भर्तृशापेन तेन वै ॥ यमश्च यमुना येयं विख्याता सुमहानदी ॥ ११ ॥ सा च संज्ञा रवेस्तेजो महद्दुःखेन भामिनी ॥ असहंतीव सा चित्ते चिंतयामास वै तदा ॥ १२ ॥ किं करोमि क्व गच्छामि क्व गतायाश्च निर्वृतिः ॥ भवेन्मम कथं भर्तुः कोपमर्कस्य नश्यति ॥१३॥ इति संचिंत्य बहुधा प्रजापतिसुता तदा ॥ साधु मेने महाभागा पितृसंश्रयमाप सा ॥१४॥ ततः पितृगृहं गंतुं कृतबुद्धिर्यशस्विनी ॥ छायामाहूयात्मनस्तु सा देवी दयिता रवेः ॥१५॥ तां चोवाच त्वया स्थेयमत्र भानोर्यथा मया ॥ तथा सम्यगपत्येषु वर्तितव्यं तथा रवौ ॥१६॥ दुष्टमपि न वाच्यं ते यथा बहुमतं मम ॥ सैवास्मि संज्ञाहमिति वाच्यमेवं त्वयानघे ॥ १७ ॥ ॥ छायासंज्ञोवाच ॥ ॥ आकेशग्रहणाद्बाहमाशापाद्व वचस्तथा ॥ करिष्ये कथयिष्यामि यावत्केशापकर्षणात् ॥ १८ ॥ इत्युक्ता सा तदा देवी जगाम भवनं पितुः ॥ ददर्श तत्र त्वष्टारं तपसा धूतकिल्बिषम् ॥ १९ ॥ बहुमानाद्व तेनापि पूजिता विश्वकर्म्मणा ॥ तत्स्थौ पितृगृहे सा तु किंचित्कालमनिंदिता ॥ २० ॥ ततः प्राह स धर्मज्ञः पिता नातिचिरोषिताम् ॥ विश्वकर्मा सुतां प्रेम्णा बहुमानपुरःससरम् ॥ २१ ॥ त्वां तु मे पश्यतो वत्से दिनानि सुबहून्यपि ॥ मुहूर्तेन समानि स्युः किं तु धर्मो विलुप्यते ॥ २२ ॥ बांधवेषु चिरं वासो

न नारीणां यशस्करः ॥ मनोरथो बांधवानां भार्या पितृगृहे स्थिता ॥ २३ ॥ सा त्वं त्रैलोक्यनाथेन भर्त्रा सूर्येण संगता ॥ पितुर्गृहे चिरं कालं
वस्तुं नार्हसि पुत्रिके ॥ २४ ॥ अतो भर्तृगृहं गच्छ दृष्टोऽहं पूजिता च मे ॥ पुनरागमनं कार्यं दर्शनाय शुभेक्षणे ॥ २५ ॥ ॥ व्यास
उवाच ॥ ॥ इत्युक्ता सा तदा क्षिप्रं तथेत्युक्का च वै मुने ॥ पूजयित्वा तु पितरं सा जगामोत्तरान्कुरून् ॥ २६ ॥ सूर्यतापमनिच्छंती तेजस
स्तस्य बिभ्यती ॥ तपश्चचार तत्रापि वडवारूपधारिणी ॥ २७ ॥ संज्ञामित्येव मन्वानो द्वितीयायां दिवस्पतिः ॥ जनयामास तनयौ कन्यां
चैकां मनोरमाम् ॥ २८ ॥ छाया स्वतनयेष्वेव यथा प्रेम्णाध्यवर्तत ॥ तथा न संज्ञाकन्यायां पुत्रयोश्चाप्यवर्तत ॥ लालनासु च भोज्येषु
विशेषमनुवासरम् ॥ २९ ॥ मनुस्तत्क्षांतवानस्या यमस्तस्या न चाक्षमत् ॥ ताडनाय ततः कोपात्पादस्तेन समुद्यतः ॥ तस्याः पुनः क्षांतमना न
तु देहे न्यपातयत् ॥ ३० ॥ ततः शशाप तं कोपाच्छायासंज्ञा यमं नृप ॥ किंचित्प्रस्फुरमाणोष्ठी विचलत्पाणिपल्लवा ॥ ३१ ॥ पत्न्यां पितुर्मयि
यदि पादमुद्यच्छसे बलात् ॥ भुवि तस्मादयं पादस्तवाद्यैव भविष्यति ॥ ३२ ॥ इत्याकर्ण्य यमः शापं मातर्यतिविशंकितः ॥ अभ्येत्य पितरं प्राह
प्रणिपातपुरस्सरम् ॥ ३३ ॥ तातैतन्महदाश्चर्यमदृष्टमिति च क्वचित् ॥ मातावात्सल्यरूपेण शापं पुत्रे प्रयच्छंति ॥३४॥ यथा माता ममाचष्ट नेयं
माता तथा मम ॥ निर्गुणेष्वपि पुत्रेषु न माता निर्गुणा भवेत् ॥ ३५ ॥ यमस्यैतद्वचः श्रुत्वा भगवांस्तिमिरापहः ॥ छायासंज्ञामथाहूय पप्रच्छ
क्वगतेति च ॥३६॥ सा चाह तनया त्वष्टुरहं संज्ञा विभावसो ॥ पत्नी तव त्वयापत्यान्येतानि जनितानि मे ॥ ३७ ॥ इत्थं विवस्वतस्तां तु बहुशः
पृच्छतो यदा ॥ नाचचक्षे तदा क्रुद्धो भास्वांस्तां शप्तुमुद्यतः ॥ ३८ ॥ ततः सा कथयामास यथावृत्तं विवस्वते ॥ विदितार्थश्च भगवाञ्जगाम त्वष्टु
रालयम् ॥ ३९ ॥ ततः संपूजयामास त्वष्टा त्रैलोक्यपूजितम् ॥ भास्वन्किं रहिता शक्त्या निजगेहमुपागतः ॥ ४० ॥ संज्ञां पप्रच्छ तं तस्मै
कथयामास तत्त्ववित् ॥ आगता सेह मे वेश्म भवतः प्रेषिता रवे ॥ ४१ ॥ दिवाकरः समाधिस्थो वडवारूपधारिणीम् ॥ तपश्चरंतीं ददृशे उत्तरेषु
कुरुष्वथ ॥ ४२ ॥ असह्यमाना सूर्यस्य तेजस्तेनातिपीडिता ॥ वह्न्याभनिजरूपं तु च्छायारूपं विमुच्य च ॥ ४३ ॥ धर्मारण्ये समागत्य तप
स्तेपे सुदुष्करम् ॥ छायापुत्रं शनिं दृष्ट्वा यमं चान्यं च भूपते ॥ ४४ ॥ तदैव विस्मितः सूर्यो दुष्टपुत्रौ समीक्ष्य च ॥ ज्ञातुं दध्यौ क्षणं ध्यात्वा
विदित्वा तच्च कारणम् ॥ ४५ ॥ घृण्यौष्ण्याद्दग्धदेहा सा तपस्तेपे पतिव्रता ॥ येन मां तेजसा सह्यं द्रष्टुं नैव शशाक ह ॥ ४६ ॥

---

१ इति च क्वचित्—अदृष्टं महदाश्चर्यम् ।

पश्चाशद्धायनेतीते गत्वा कौ तप आचरत् ॥ प्रद्योतनो विचार्यैवं गत्वा शीघ्रं मनोजवः ॥ ४७ ॥ धर्मारण्ये वरे पुण्ये यत्र
संज्ञास्थिता तपः ॥ आगतं तं रविं दृष्ट्वा वडवा समजायत ॥ ४८ ॥ सूर्यपत्नी सदा संज्ञा सूर्यश्चाश्वस्ततोऽभवत् ॥ ताभ्यां
सहाभूत्संयोगो घ्राणे लिंगं निवेश्य च ॥ ४९ ॥ तदा तौ च समुत्पन्नौ युगलावश्विनौ भुवि ॥ प्रादुर्भूतं जलं तत्र दक्षिणेन खुरेण
च ॥ ५० ॥ विदलिते भूमिभागे तत्र कुंडं समुद्भभौ ॥ द्वितीयं तु पुनः कुंडं पश्चार्धचरणोद्भवम् ॥ ५१ ॥ उत्तरवाहिन्याः
काश्याः कुरुक्षेत्रादि वै तथा ॥ गंगापुरीसमफलं कुण्डेऽत्र मुनिनोदितम् ॥ ५२ ॥ तत्फलं समवाप्नोति तत्तकुण्डे न संशयः ॥ स्नानं विधाय तत्रैव
सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ५३ ॥ न पुनर्जायते देहः कुष्ठादिव्याधिपीडितः ॥ एतत्ते कथितं भूप दस्रांशोत्पत्तिकारणम् ॥ ५४ ॥ तदा ब्रह्मादयो देवा
आगतास्तत्र भूपते ॥ दत्त्वा संज्ञावरं शुभ्रं चिंतितादधिकं हि तैः ॥ ५५ ॥ स्थापयित्वा रविं तत्र बकुलाख्यवनाधिपम् ॥ आनर्चुस्ते तदा संज्ञां
पूर्वरूपाऽभवत्तदा ॥ ५६ ॥ स्थापिता तत्र राज्ञी च कुमारौ युगलौ तदा ॥ एतत्तीर्थफलं वक्ष्ये शृणु राजन्महामते ॥ ५७ ॥ आदिस्थानं कुरुश्रेष्ठ
देवैरपि सुदुर्लभम् ॥ रविकुण्डे नरः स्नात्वा श्रद्धायुक्तो जितेंद्रियः ॥ ५८ ॥ तारयेत्स पितन्सर्वान्महानरकगानपि ॥ श्रद्धया यः पिबेत्तोयं
संतर्प्य पितृदेवताः ॥ ५९ ॥ स्वल्पं वापि बहुवापि सर्वं कोटिगुणं भवेत् ॥ सप्तम्यां रविवारेण ग्रहणं चंद्रसूर्ययोः ॥ ६० ॥ रविकुण्डे च ये
स्नाताः न ते वै गर्भगामिनः ॥ संक्रांतौ च व्यतीपाते वैधृतेषु च पर्वसु ॥ ६१ ॥ पूर्णमास्याममावास्यां चतुर्दश्यां सितासिते ॥ रविकुंडे च यः
स्नातः क्रतुकोटिफलं लभेत् ॥ ६२ ॥ पूजयेद्बकुलार्कं च एकचित्तेन मानवः ॥ स याति परमं धाम स यावत्तपते रविः ॥ ६३ ॥ तस्य लक्ष्मीः
स्थिरा नूनं लभते संततिं सुखम् ॥ अरिवर्गः क्षयं याति प्रसादाच्च दिवस्पतेः ॥ ६४ ॥ नाग्नेर्भयं हि तस्य स्यान्न व्याघ्रान्न च दंतिनः ॥ नच
सर्प्पभयं क्वापि भूतप्रेतादिभीर्न हि ॥ ६५ ॥ बालग्रहाश्च सर्वेऽपि रेवती वृद्धरेवती ॥ ते सर्वे नाशमायांति बकुलार्के नमोस्तु ते ॥ ६६ ॥ गाव
स्तस्य विवर्द्धंते धनं धान्यं तथैव च ॥ अविच्छेदो भवेद्वंशो बकुलार्के नमस्कृते ॥ ६७ ॥ काकवन्ध्या च या नारी अनपत्या मृतप्रजा ॥ वन्ध्या
विरूपिता चैव विषकन्याश्च याः स्त्रियः ॥ ६८ ॥ एवं दोषैः प्रमुच्यंते स्नात्वा कुण्डे च भूंपते ॥ सौभाग्यस्त्रीसुतांश्चैव रूपं चाप्नोति सर्वशः ॥
॥ ६९ ॥ व्याधिग्रस्तोपि यो मर्त्यः षण्मासाच्चैव मानवः ॥ रविकुण्डे च सुस्नातः सर्वरोगात्प्रमुच्यते ॥ ७० ॥ नीलोत्सर्गविधिं यस्तु रविक्षेत्रे

---

१ षण्मुख–इ० पा० ।

करोति वै ॥ पितरस्तृप्तिमायांति यावदाभूतसंप्लवम् ॥ ७१ ॥ कन्यादानं च यः कुर्यादस्मिन्क्षेत्रे च पुत्रक ॥ उद्वाहपरिपूतात्मा ब्रह्मलोके
महीयते ॥ ७२ ॥ धेनुदानं च शय्यां च विद्रुमं च हयं तथा ॥ दासीमहिषीघण्टाश्च तिलं कांचनसंयुतम् ॥ ७३ ॥ धेनुं तिलमयीं दद्यादस्मि
न्क्षेत्रे च भारत ॥ उपानहौ च छत्रं च शीतत्राणादिकं तथा ॥ ७४ ॥ लक्षहोमं तथा रुद्रं रुद्रातिरुद्रमेव च ॥ तस्मिन्स्थाने च यत्किंचिद्ददाति
श्रद्धयान्वितः ॥ ७५ ॥ एकैकस्य फलं तात वक्ष्यामि शृणु तत्त्वतः ॥ दानेन लभते भोगानिह लोके परत्र च ॥ ७६ ॥ राज्यं च लभते मर्त्यः
कृत्वोद्वाहं तु मानुषाः ॥ जायातो धर्मकामार्थाः प्राप्यंते नात्र संशयः ॥ ७७ ॥ पूजाया लभते सौख्यं भवेज्जन्मनिजन्मनि ॥ सप्तम्यां रवियुक्तायां
बकुलार्कं स्मरेत्तु यः ॥ ७८ ॥ ज्वरादेः शत्रुतश्चैव व्याधेस्तस्य भयं नहि ॥७९॥ ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ ॥ बकुलार्केति वै नाम कथं जातं रवेर्मुने ॥
एतन्मे वदतां श्रेष्ठ तत्त्वमाख्यातुमर्हसि ॥८०॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ यदा संज्ञा च राजेंद्र सूर्यार्थं चैकचेतसा ॥ तेपे बकुलवृक्षाधः पत्युस्तेजः प्रशां
तये ॥८१॥ प्रादुर्भावं रवेर्दृष्ट्वा वडवा समजायत ॥ अत्यंतं गोपतिः शांतो बकुलस्य समीपतः ॥८२॥ सुषुवे च तदा राज्ञी सुतौ दिव्यौ मनोहरौ ॥
तेनास्य प्रथितं नाम बकुलार्केति वै रवेः ॥८३॥ यस्तत्र कुरुते स्नानं व्याधिस्तस्य न पीडयेत् ॥ धर्ममर्थं च कामं च लभते नात्र संशयः ॥८४॥
षण्मासात्सिद्धिमाप्नोति मोक्षं च लभते नरः ॥ एतदुक्तं महाराज बकुलार्कस्य वैभवम् ॥ ८५ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहि
तायां तृतीये ब्रह्मखण्डे पूर्वभागे धर्मारण्योपाख्याने बकुलार्कमाहात्म्यकथनंनाम त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ ॥ कृपासिंधो
महाभाग सर्वव्यापिन्सुरेश्वर ॥ कदा ह्यत्र तपस्तप्तं विष्णुनामिततेजसा ॥ १ ॥ स्कंदाय कथितं चैव शर्वेण च महात्मना ॥ आनुपूर्व्येण सर्वं हि
कथयस्व त्वमेव हि ॥ २ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ शृणु वत्स प्रवक्ष्यामि धर्म्मारण्ये नृपोत्तम ॥ एकदात्र तपस्तप्तं विष्णुनाऽमिततेजसा ॥
॥ ३ ॥ ॥ स्कंद उवाच ॥ ॥ कथं देवसरोनाम पंपा चंपा गया तथा ॥ वाराणस्यधिका चैव कथमश्वमुखो हरिः ॥ ४ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥
अत्र नारायणो देवस्तपस्तेपे सुदुष्करम् ॥ दिव्यवर्षशतं त्रीणि जातः सुश्वाननश्च सः ॥ ५ ॥ तपस्तेपे महाविष्णुः सुरूपार्थं च पुत्रक ॥ वाजिमुखो
हरिस्तत्र सिद्धस्थाने महाद्युते ॥ ६ ॥ ॥ स्कंद उवाच ॥ ॥ कारणं ब्रूहि नोद्य त्वमश्वाननः कथं हरिः ॥ महारिपोश्च हंता च देवदेवो जगत्पतिः ॥
॥ ७ ॥ यस्य नाम्ना महाभाग पातकानि बहून्यपि ॥ विलीयंते तु वेगेन तमः सूर्योदये यथा ॥ ८ ॥ श्रूयंते यस्य कर्माणि अद्भुतान्यद्भुतानि वै ॥
सर्वेषामेव जीवानां कारणं परमेश्वरः ॥ ९ ॥ प्राणरूपेण यो देवो हयरूपः कथं भवेत् ॥ सर्वेषामपि तंत्राणामेकरूपः प्रकीर्तितः ॥ १० ॥ भक्ति

गम्यो धर्मभाजां सुखरूपः सदा शुचिः ॥ गुणातीतोऽपि नित्योऽसौ सर्वगो निर्गुणस्तथा ॥ ११ ॥ स्रष्टासौ पालको हंता अव्यक्तः सर्वदेहिनाम् ॥
अनुकूलो महातेजाः कस्मादश्वमुखोऽभवत् ॥ १२ ॥ यस्य रोमोद्भवा देवा वृक्षाद्याः पन्नगा नगाः ॥ कल्पेकल्पे जगत्सर्वं जायते यस्य देहतः ॥
॥ १३ ॥ स एव विश्वप्रभवः स एवात्यंतकारणम् ॥ येनानीताः पुनर्विद्या यज्ञाश्च प्रलयं गताः ॥१४॥ घातितो दुष्टदैत्योऽसौ वेदार्थं कृत उद्यमः ॥
एवमासीन्महाविष्णुः कथमश्वमुखोऽभवत् ॥ १५ ॥ रत्नगर्भा धृता येन पृष्ठदेशे च लीलया ॥ कृत्या व्यवस्थितं सर्वं जगत्स्थावरजंगमम् ॥
॥ १६ ॥ स देवो विश्वरूपो वै कथं वाजिमुखोऽभवत् ॥ हिरण्याक्षस्य हंता यो रूपं कृत्वा वराहजम् ॥ १७ ॥ सुपवित्रं महातेजाः प्रविश्य जलसा
गरे ॥ उद्धृता च मही सर्वा ससागरमहीधरा ॥ १८ ॥ उद्धृता च मही नूनं दंष्ट्राग्रे येन लीलया ॥ कृत्वा रूपं वराहं च कपिलं शोकनाशनम् ॥
॥ १९ ॥ स देवः कथमीशानो हयग्रीवत्वमागतः ॥ प्रह्लादार्थं स चेशानो रूपं कृत्वा भयावहम् ॥ २० ॥ नारसिंहं महादेवं सर्वदुष्टनिवारणम् ॥
पर्वताग्निसमुद्रस्थं ररक्ष भक्तसत्तमम् ॥ २१ ॥ हिरण्यकशिपुं दुष्टं जघान रजनीमुखे ॥ इंद्रासने च संस्थाप्य प्रह्लादस्य सुखप्रदम् ॥ २२ ॥ प्रह्ला
दार्थे च वै नूनं नृसिंहत्वमुपागतः ॥ विरोचनसुतस्याग्रे याचकोऽसौ भवेत्तदा ॥ २३ ॥ यज्ञे चैवाश्वमेधे वै बलिना यः समर्चितः ॥ हृता वसुमती
तस्य त्रिपदीकृतरोदसी ॥ २४ ॥ विश्वरूपेण वै येन पाताले क्षपितो बलिः ॥ त्रिःसप्तवारं येनैव क्षत्रियानवनीतले ॥ २५ ॥ हत्वाऽददाच्च विप्रेभ्यो
महीमतिमहौजसा ॥ घातितो हैहयो राजा येनैव जननी हता ॥ २६ ॥ येन वै शिशुनोर्व्यां हि घातिता दुष्टचारिणी ॥ राक्षसी ताडका नाम्नी
कौशिकस्य प्रसादतः ॥ २७ ॥ विश्वामित्रस्य यज्ञे तु येन लीलानृदेहिना ॥ चतुर्दशसहस्राणि घातिता राक्षसा बलात् ॥ २८ ॥
हता शूर्पणखा येन त्रिशिराश्च निपातितः ॥ सुग्रीवं वालिनं हत्वा सुग्रीवेण सहायवान् ॥ २९ ॥ कृत्वा सेतुं समुद्रस्य रणे
हत्वा दशाननम् ॥ धर्म्मारण्यं समासाद्य ब्राह्मणानन्वपूजयत् ॥ ३० ॥ शासनं द्विजवर्येभ्यो दत्त्वा ग्रामान्बहूंस्तथा ॥ स्नात्वा चैव धर्म्मवाप्यां
सुदानान्यददाद्गवाम् ॥ ३१ ॥ साधूनां पालनं कृत्वा निग्रहाय दुरात्मनाम् ॥ एवमन्यानि कर्म्माणि श्रुतानि च धरातले ॥३२॥ स देवो लीलया
कृत्वा कथं चाश्वमुखोऽभवत् ॥ यो जातो यादवे वंशे पूतनाशकटादिकम् ॥ ३३ ॥ अरिष्टदैत्यः केशी च वृकासुरबकासुरौ ॥ शकटासुरो महासुर
स्तृणावर्तश्च धेनुकः ॥ ३४ ॥ मल्लश्चैव तथा कंसो जरासंधस्तथैव च ॥ कालयवनस्य हंता च कथं वै स हयाननः ॥ तारकासुरं रणे जित्वा
अयुतषट्पुरं तथा ॥ ३५ ॥ कन्याश्चोद्वाहिता येन सहस्राणि च षड् दश ॥ अमानुषाणि कृत्वेत्थं कथं सोऽश्वमुखोऽभवत् ॥ ३६ ॥ त्राता यः

सर्वभक्तानां हंता सर्वदुरात्मनाम् ॥ धर्मस्थापनकृत्सोऽपि कल्किर्विष्णुपदे स्थितः ॥ ३७ ॥ एतद्वै महदाश्चर्यं भवता यत्प्रकाशितम् ॥ एतदाचक्ष्व मे सर्वं कारणं त्रिपुरांतक ॥ ३८ ॥ ॥ श्रीरुद्र उवाच ॥ ॥ साधु पृष्टं महाबाहो कारणं तस्य वच्म्यहम् ॥ हयग्रीवस्य कृष्णस्य शृणुष्वैकाग्रमानसः ॥ ३९ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ पुरा देवैः समारब्धो यज्ञो नूनं धरातले ॥ वेदमंत्रैराह्वयितुं सर्वे रुद्रपुरोगमाः ॥४०॥ वैकुण्ठे च गताः सर्वे क्षीराब्धौ च निजालये ॥ पातालेऽपि पुनर्गत्वा न विदुः कृष्णदर्शनम् ॥ ४१ ॥ मोहाविष्टास्ततः सर्वे इतश्चेतश्च धाविताः ॥ नैव दृष्टस्तदा तैस्तु ब्रह्मरूपो जनार्दनः ॥ ४२ ॥ विचारयंति ते सर्वे देवा इन्द्रपुरोगमाः ॥ क्व गतोऽसौ महाविष्णुः केनोपायेन दृश्यते ॥ ४३ ॥ प्रणम्य शिरसा देवं वागीशं[1] प्रोचुरादरात् ॥ देवदेव महाविष्णुं कथयस्व प्रसादतः ॥ ४४ ॥ ॥ बृहस्पतिरुवाच ॥ ॥ न जाने केन कार्येण योगारूढो महात्मवान् ॥ योगरूपोऽभवद्विष्णुर्योगीशो हरिरच्युतः ॥ ४५ ॥ क्षणं ध्यात्वा स्वमात्मानं धिषणेन ख्यापितो हरिः ॥ तत्र सर्वे गता देवा यत्र देवो जगत्पतिः ॥ ४६ ॥ तदा दृष्टो महाविष्णुर्ध्यानस्थोऽसौ जनार्दनः ॥ ध्यात्वा कृत्यसमाकारं सशरं दैत्यसूदनम् ॥ ४७ ॥ समास्थानं ततो दृष्ट्वा बोधोपायं प्रचक्रमे ॥ आह तांश्च तदा वम्र्यो[2] धनुर्गुणं प्रयत्नतः ॥ छेत्स्यंति चेत्तच्छब्देन[3] प्रबुध्येत हरिः स्वयम् ॥ ४८ ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ ॥ गुणभक्षं[4] कुरुध्वं वै येनासौ बुध्यते हरिः ॥ क्रत्वर्थिनो वयं वम्र्यः[5] प्रभुं विज्ञापयामहे ॥ ४९ ॥ ॥ वम्र्य ऊचुः ॥ ॥ निद्राभंगं कथाच्छेदं दम्पत्योर्मैत्रभेदनम् ॥ शिशुमातृविभेदं वा कुर्वाणो नरकं व्रजेत् ॥ ५० ॥ योगारूढो जगन्नाथः समाधिस्थो महाबलः ॥ तस्य श्रीजगदीशस्य विघ्नं नैव तु कुर्महे ॥ ५१ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ भवतां सर्वभक्षत्वं देवकार्यं क्रियेत चेत् ॥ कर्त्तव्यं च ततो वम्र्यो यज्ञसिद्धिर्यथा भवेत् ॥ वम्रीशा सा तदा वत्स पुनरेवमुवाच ह ॥ ५२ ॥ ॥ वम्र्युवाच ॥ ॥ दुःखसाध्यो जगन्नाथो मलयानिलसंनिभः ॥ कथं वा बोध्यतां ब्रह्मन्नस्माभिः सुरपूजितः ॥ ५३ ॥ नैव यज्ञेन मे कार्यं सुरैश्चैव तथैव च ॥ सर्वेषु यज्ञकार्येषु भागं ददतु मे सुराः ॥ ५४ ॥ ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ ॥ प्रदास्यामो वयं वम्र्यै भागं यज्ञेषु सर्वदा ॥ यज्ञाय दत्तमस्माभिः कुरुष्वैवं वचो हि नः ॥ ५५ ॥ तथेति विधिनाप्युक्तं वम्री चोद्यममाश्रिता ॥ गुणभक्षादिकं कर्म तया सर्वं कृतं नृप ॥ ५६ ॥ ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ ॥ अस्य वा बोधने

---

[1] वागीशं बृहस्पतिम् । [2] वम्र्यः—पुस्तकपत्रवस्त्रादिभक्षिकाः कीटिकाः 'उधई' इति महाराष्ट्रभाषायां प्रसिद्धाः । [3] तच्छब्देन धनुष्यटणत्कारशब्देन । [4] गुणभक्षम्—धनुर्ज्याभक्षणम् । [5] हे वम्र्यः—इति संबोधनम् ।

देवा गुणभंगे समाधिषु ॥ एतदाश्चर्यं विप्रर्षे सत्यं सत्यवतीसुत ॥ ५७ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ व्यग्रचित्ताः सुराः सर्वे आकृष्टं हरिकार्मुकम् ॥ न जाने केन कार्येण विष्णुमायाविमोहिताः ॥ ५८ ॥ मुदितास्ताः प्रमुश्चंति वल्मीकं चाग्रतो हरेः ॥ कोटिपार्श्वे ततो नीतं वल्मीकं पर्वतोपमम् ॥ ५९ ॥ गुणे च भक्षिते तस्मिंस्तत्क्षणादेव दूषिते ॥ ज्याघातकोटिभिः सार्द्धं शीर्षं छित्त्वा दिवं गतम् ॥ ६० ॥ गते शीर्षे च ते देवा भृशमुद्विग्नमानसाः ॥ धावंति सर्वतः सर्वे शिरआलोकनाय ते ॥ ६१ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां तृतीये ब्रह्मखण्डे पूर्वभागे धर्मारण्यमाहात्म्ये विष्णुशिरोनाशोनाम चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥ ॥ छ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ न पश्यंति तदा शीर्षं ब्रह्माद्यास्तु सुरास्तदा ॥ किं कुर्म इति हेत्युक्का ज्ञानिनस्ते व्यचिन्तयन् ॥ १ ॥ उवाच विश्वकर्माणं तदा ब्रह्मा सुरान्वितः ॥२॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ विश्वकर्मंस्त्वमेवासि कार्यकर्ता सदा विभो ॥ शीघ्रमेव कुरु त्वं वै वक्रं सांद्र च धन्विनः ॥ ३ ॥ नमस्कृत्य तदा तस्मै स्तुतोऽसौ देववर्द्धकिः ॥ उवाच परया भक्त्या ब्रह्माणं कमलोद्भवम् ॥ ३ ॥ यज्ञकार्यं निवृत्याशु वदंति विविधाः सुराः ॥ ४ ॥ यज्ञभागविहीनं मां किं पुनर्वच्मि तेऽयतः ॥ यज्ञभागमहं देव लभेयैवं सुरैः सह ॥ ५ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ दास्यामि सर्वयज्ञेषु विभागं सुरवर्द्धके ॥ सोमे त्वं प्रथमं वीर पूज्यसे श्रुतिकोविदैः ॥ ६ ॥ तद्विष्णोश्च शिरस्तावत्संधत्स्वामरवर्द्धक ॥ विश्वकर्माब्रवीद्देवानानयध्वं शिरस्त्विति ॥ ७ ॥ तन्नास्तीति सुराः सर्वे वदंति नृपसत्तम ॥ मध्याह्ने तु समुद्भूते रथस्थो दिवि चांशुमान् ॥ ८ ॥ दृष्टं तदा सुरैः सर्वै रथादश्वमथानयन् ॥ छित्त्वा शीर्षं महीपाल कबंधाद्वाजिनो हरेः ॥ ९ ॥ कबंधे योजयामास विश्वकर्मातिचातुरः ॥ दृष्ट्वा तं देवदेवेशं सुराः स्तुतिमकुर्वत ॥ १० ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ ॥ नमस्तेऽस्तु जगद्बीज नमस्ते कमलापते ॥ नमस्तेऽस्तु सुरेशान नमस्ते कमलेक्षण ॥ ११ ॥ त्वं स्थितिः सर्वभूतानां त्वमेव शरणं सताम् ॥ त्वं हंता सर्वदुष्टानां हयग्रीव नमोऽस्तु ते ॥ १२ ॥ त्वमोंकारो वषट्कारः स्वाहा स्वधा चतुर्विधा ॥ आद्यस्त्वं च सुरेशान त्वमेव शरणं सदा ॥ १३ ॥ यज्ञो यज्ञपतिर्यज्वा द्रव्यं होता हुतस्तथा ॥ त्वदर्थं हूयते देव त्वमेव शरणं सखा ॥ १४ ॥ कालः करालरूपस्त्वं त्वं वार्क्कः शीतदीधितिः ॥ त्वमग्निर्वरुणश्चैव त्वं च कालक्षयंकरः ॥ १५ ॥ गुणत्रयं त्वमेवेह गुणहीनस्त्वमेव हि ॥ गुणानामालयस्त्वं च गोप्ता सर्वेषु जंतुषु ॥ १६ ॥ स्त्रीपुंसोश्च द्विधा त्वं च पशुपक्ष्यादिमानवैः ॥ चतुर्विधं कुलं त्वं हि चतुराशीतिलक्षणः ॥ १७ ॥ दिनांतश्चैव पक्षांतो मासांतो हायनं युगम् ॥ कल्पांतश्च महांतश्च

---

१ निवृत्य- मद्धस्तेन सर्वं संपाद्य--इत्यर्थः ।

कालांतस्त्वं च वै हरे ॥ १८ ॥ एवंविधैर्महादिव्यैः स्तूयमानः सुरैर्नृप ॥ संतुष्टः प्राह सर्वेषां देवानां पुरतः प्रभुः ॥ १९ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥
किमर्थमिह संप्राप्ताः सर्वे देवगणा भुवि ॥ किमेतत्कारणं देवाः किं नु दैत्यप्रपीडिताः ॥ २० ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ ॥ न दैत्यस्य भयं जातं यज्ञ
कर्मोत्सुका वयम् ॥ त्वद्दर्शनपराः सर्वे पश्यामो वै दिशो दश ॥ २१ ॥ त्वन्मायामोहिताः सर्वे व्यग्रचित्ता भयातुराः ॥ योगारूढस्वरूपं च दृष्टं
तेऽस्माभिरुत्तमम् ॥ २२ ॥ वम्री च नोदितास्माभिर्जागराय तवेश्वर ॥ ततश्चापूर्वमभवच्छिरश्छिन्नं बभूव ते ॥ २३ ॥ सूर्याश्वशीर्षमानीय विश्व
कर्मातिचातुरः ॥ समधत्त शिरो विष्णो हयग्रीवोऽस्यतः प्रभो ॥ २४ ॥ ॥ विष्णुरुवाच ॥ ॥ तुष्टोऽहं नाकिनः सर्वे ददामि वरमीप्सितम् ॥
हयग्रीवोऽस्म्यहं जातो देवदेवो जगत्पतिः ॥ २५ ॥ न रौद्रं न विरूपं च सुरैरपि च सेवितम् ॥ जातोऽहं वरदो देवा हयाननेति तोषितः ॥ २६ ॥
॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ कृते सत्रे ततो वेधा धीमान्सन्तुष्टचेतसा ॥ यज्ञभागं ततो दत्त्वा वम्रीभ्यो विश्वकर्मणे ॥ २७ ॥ यज्ञांते च सुरश्रेष्ठं
नमस्कृत्य दिवं ययौ ॥ एतच्च कारणं विद्धि हयाननो यतो हरिः ॥ २८ ॥ ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ ॥ येनाक्रांता मही सर्वा क्रमेणैकेन तत्त्वतः ॥
विवरे विवरे रोम्णां वर्तंते च पृथक्पृथक् ॥२९॥ ब्रह्मांडानि सहस्राणि दृश्यंते च महाद्युते ॥ न वेत्तिःवेदो यत्पारं शीर्षघातो हि वै कथम् ॥ ३० ॥
॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ शृणु त्वं पांडवश्रेष्ठ कथां पौराणिकीं शुभाम् ॥ ईश्वरस्य चरित्रं हि नैव वेत्ति चराचरे ॥३१॥ एकदा ब्रह्मसभायां गंता देवाः
सवासवाः॥ भूर्लोकाद्याश्च सर्वे हि स्थावराणि चराणि च॥३२॥ देवा ब्रह्मर्षयः सर्वे नमस्कर्त्तुं पितामहम् ॥ विष्णुरप्यागतस्तत्र सभायां मंत्रकारणात्
॥३३॥ ब्रह्मा चापि विगर्विष्ठ उवाचेदं वचस्तदा ॥ भोभो देवाः शृणुध्वं कस्त्रयाणां कारणं महत् ॥३४॥ सत्यं ब्रुवंतु वै देवा ब्रह्मेशविष्णुमध्यतः ॥ तां
वाचं च समाकर्ण्य देवा विस्मयमागताः॥३५॥ ऊचुश्चैव ततो देवा न जानीमो वयं सुराः ॥ ब्रह्मपत्नी तदोवाच विष्णुं प्रति सुरेश्वरम् ॥ त्रयाणामपि
देवानां महांतं च वदस्व मे ॥ ३६ ॥ ॥ विष्णुरुवाच ॥ ॥ विष्णुमायाबलेनैव मोहितं भुवनत्रयम् ॥ ततो ब्रह्मोवाच चेदं न त्वं जानासि भो विभोः
॥ ३७ ॥ नैव मुह्यंति ते मायाबलेन नैवमेव च ॥ गर्वहिंसापरो देवो जगद्भर्ता जगत्प्रभुः ॥३८॥ ज्येष्ठं त्वां न विदुः सर्वे विष्णुमायावृताः खिलाः ॥
ततो ब्रह्मा स रोषेण क्रुद्धः प्रस्फुरिताननः ॥ ३९ ॥ उवाच वचनं कोपाद्धे विष्णो शृणु मे वचः ॥ येन वक्रेण सभायां वचनं समुदीरितम् ॥ ४० ॥
तच्छीर्षं पततादाशु चाल्पकालेन वै पुनः ॥ ततो हाहाकृतं सर्वं सेंद्राः सर्षिपुरोगमाः ॥ ४१ ॥ ब्रह्माणं क्षमयामासुर्विष्णुंप्रति सुरोत्तमाः ॥ विष्णुश्च

---

१ स्तोत्रैः--इति शेषः ।

तद्वचः श्रुत्वा सत्यंसत्यं भविष्यति ॥ ४२ ॥ ततो विष्णुर्महातेजास्तीर्थस्योत्पादनेन च ॥ तपस्तेपे तु वै तत्र धर्मारण्ये सुरेश्वरः ॥ अश्वशीर्षं मुखं दृष्ट्वा हयग्रीवो जनार्द्दनः ॥ ४३ ॥ तपस्तेपे महाभाग विधिना सह भारत ॥ न शक्यं केनचित्कर्त्तुमात्मनात्मैव तुष्टवान् ॥ ४४ ॥ ब्रह्मापि तपसा युक्तस्तेपे वर्षशतत्रयम् ॥ तिष्ठन्नेव पुरो विष्णोर्विष्णुमायाविमोहितः ॥ ४५ ॥ यज्ञार्थमवदत्तुष्टो देवदेवो जगत्पतिः ॥ ब्रह्मंस्ते मुक्तताद्यास्ति मम मायाप्यदुःसहा ॥ ४६ ॥ ततो लब्धवरो ब्रह्मा हृष्टचित्तो जनार्द्दनः ॥ उवाच मधुरां वाचं सर्वेषां हितकारणात् ॥ ४७ ॥ अत्राभवन्महाक्षेत्रं पुण्यं पापप्रणाशनम् ॥ विधिविष्णुमयं चैतद्भवत्वेतन्न संशयः ॥ ४८ ॥ तीर्थस्य महिमा राजन्हयशीर्षस्तदा हरिः ॥ शुभाननो हि संजातः पूर्वेणैवाननेन तु ॥ ४९ ॥ कंदर्पकोटिलावण्यो जातः कृष्णस्तदा नृप ॥ ब्रह्मापि तपसा युक्तो दिव्यं वर्षशतत्रयम् ॥ ५० ॥ सावित्र्या च कृतं यत्र विष्णुमाया न बाधते ॥ मायया तु कृतं शीर्षं पंचमं शार्दुलस्य[1] वा ॥ ५१ ॥ धर्मारण्ये कृतं रम्यं हरेण च्छेदितं पुरा ॥ तस्मै दत्त्वा वरं विष्णुर्जगामादर्शनं ततः ॥ ५२ ॥ स्थापयित्वा विधिस्तत्र तीर्थं चैव त्रिलोचनम् ॥ मुक्तेशंनाम देवस्य मोक्षतीर्थमरिंदम ॥ ५३ ॥ गतः सोऽपि सुरश्रेष्ठः स्वस्थानं सुरसेवितम् ॥ तत्र प्रेता दिवं यांति तर्पणेन प्रतर्पिताः ॥ ५४ ॥ अश्वमेधफलं स्नाने पाने गोदानजं फलम् ॥ पुष्कराद्यानि तीर्थानि गंगाद्याः सरितस्तथा ॥ ५५ ॥ स्नानार्थमत्रागच्छंति देवताः पितरस्तथा ॥ कार्त्तिक्यां कृत्तिकायोगे मुक्तेशं पूजयेत्तु यः ॥ ५६ ॥ स्नात्वा देवसरे रम्ये नत्वा देवं जनार्द्दनम् ॥ यः करोति नरो भक्त्या सर्व्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ५७ ॥ भुक्त्वा भोगान्यथाकामं विष्णुलोकं स गच्छति ॥ अपुत्रा काकवंध्या च मृतवत्सा मृतप्रजा[2] ॥ ५८ ॥ एकांबरेण सुस्नातौ पतिपत्न्यौ यथाविधि ॥ तद्दोषं नाशयेन्नूनं प्रजाप्तिप्रतिबन्धकम् ॥ ५९ ॥ मोक्षेश्वरप्रसादेन पुत्रपौत्रादि वर्द्धयेत् ॥ दद्याद्ढैकेन चित्तेन फलानि सत्यसंयुता ॥ ॥ ६० ॥ निधाय वंशपात्रेऽपि नारी दोषात्प्रमुच्यते ॥ प्राप्नुवंति च देवाश्च अग्निष्टोमफलं नृप ॥ ६१ ॥ वेधा हरिर्हरश्चैव तप्यंते परमं तपः ॥ धर्मारण्ये त्रिसंध्यं च स्नात्वा देवसरस्यथ ॥ ६२ ॥ तत्र मोक्षेश्वरः शंभुः स्थापितो वै ततः सुरैः ॥ तत्र सांगं जपं कृत्वा न भूयः स्तनपो भवेत् ॥ ६३ ॥ एवं क्षेत्रं महाराज प्रसिद्धं भुवनत्रये ॥ यस्तत्र कुरुते श्राद्धं पितॄणां श्रद्धयान्वितः ॥ ६४ ॥ उद्धरेत्सप्त गोत्राणि कुलमेकोत्तरं शतम् ॥ देवसरो महारम्यं नानापुष्पैः समन्वितम् ॥ श्यामं सकलकल्हारैर्विविधैर्जलजंतुभिः ॥ ६५ ॥ ब्रह्मविष्णुमहे

---

[1] येन मुखेन ब्रह्मा विष्णवे शापमदात्तत्तस्य मुखं शार्दूलस्येव मुखं पंचममासीत् तत् हरेण पुरा च्छेदितम्—इति संबंधतोऽर्थो बोद्धव्यः ।

[2] यदि स्यात्—तदा—इत्यध्याहृत्य अर्थसंगतिर्योजनीया ।

शाद्यैः सेवितं सुरमानुषैः ॥ सिद्धैर्यक्षैश्च मुनिनिः सेवितं सर्वतः शुभम् ॥ ६६ ॥ ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ ॥ कीदृशं तत्सरः ख्यातं तस्मि
न्स्थाने द्विजोत्तम ॥ तस्य रूपं प्रकारं च कथयस्व यथातथम् ॥ ६७ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ साधुसाधु महाप्राज्ञ धर्मपुत्र युधिष्ठिर ॥
यस्य संकीर्तनान्नूनं सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ६८ ॥ अतिस्वच्छतरं शीतं गंगोदकसमप्रभम् ॥ पवित्रं मधुरं स्वादु जलं तस्य नृपोत्तम ॥ ६९ ॥
महाविशालं गंभीरं देवखातं मनोरमम् ॥ लहर्यादिभिर्गभीरैः फेनावर्तसमाकुलम् ॥ ७० ॥ झषमंडूककमठैर्मकरैश्च समाकुलम् ॥ शंखशुक्त्यादि
भिर्युक्तं राजहंसैः सुशोभितम् ॥ ७१ ॥ वटप्लक्षैः समायुक्तमश्वत्थाम्रैश्च वेष्टितम् ॥ चक्रवाकसमोपतं बकसारसटिट्टिभैः ॥ ७२ ॥ कमनीय
प्रगन्धाच्छच्छत्रपत्रैः सुशोभितम् ॥ सेव्यमानं द्विजैः सर्वैः सारसाद्यैः सुशोभितम् ॥ ७३ ॥ सदेवैर्मुनिभिश्चैव विप्रैर्मर्त्यैश्च भूमिप ॥ सेवितं
दुःखहं चैव सर्वपापप्रणाशनम् ॥ ७४ ॥ अनादिनिधनोदंतं सेवितं सिद्धमंडलैः ॥ स्नानादिभिः सर्वदैव तत्सरो नृपसत्तम ॥ ७५ ॥ विधिना
कुरुते यस्तु नीलोत्सर्गं च तत्तटे ॥ प्रेता नैव कुले तस्य यावद्विंद्राश्चतुर्दश ॥ ७६ ॥ कन्यादानं च ये कुर्युर्विधिना तत्र भूपते ॥ ते तिष्ठन्ति
ब्रह्मलोके यावदाभूतसंप्लवम् ॥ ७७ ॥ महिषीं गृहदासीं च सुरभीं सुतसंयुताम् ॥ हेम विद्यां तथा भूमिं रथांश्च गजवाससी ॥ ७८ ॥ ददाति
श्रद्धया तत्र सोऽक्षयं स्वर्गमश्नुते ॥ देवखातस्य माहात्म्यं यः पठेच्छिवसन्निधौ ॥ दीर्घमायुस्तथा सौख्यं लभते नात्र संशयः ॥ ७९ ॥ यः
शृणोति नरो भक्त्या नारी वा त्विदमद्भुतम् ॥ कुले तस्य भवेच्छ्रेयः कल्पांतेऽपि युधिष्ठिर ॥ ८० ॥ एतत्सर्वं मयाख्यातं हयग्रीवस्य कारणम् ॥
प्रभास्तस्य तीर्थस्य सर्वपापायनुत्तये ॥ ८१ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां तृतीये ब्रह्मखण्डे पूर्वभागे धर्मारण्य
माहात्म्ये हयग्रीवस्याख्यानवर्णनंनाम पञ्चदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ ॥ छ ॥ ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ ॥ रक्षसां चैव दैत्यानां यक्षाणामथ
पक्षिणाम् ॥ भयनाशाय काजेशैर्धर्मारण्यनिवासिनाम् ॥ १ ॥ शक्तीः संस्थापिता नूनं नानारूपा ह्यनेकशः ॥ तासां स्थानानि नामा
नि यथारूपाणि मे वद ॥ २ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ शृणु पार्थ महाबाहो धर्ममूर्ते नृपोत्तम ॥ स्थाने वै स्थापिता शक्तिः
काजेशैश्चैव गोत्रपा ॥ ३ ॥ श्रीमाता मदारिकायां शांता नंदापुरे वरे ॥ रक्षार्थं द्विजमुख्यानां चतुर्दिक्षु स्थिताश्च ताः ॥
॥ ४ ॥ युक्ताश्चैव सुरैः सर्वैः स्वस्वस्थाने नृपोत्तम ॥ वनमध्ये स्थिताः सर्वा द्विजानां रक्षणाय वै ॥ ५ ॥ सा बभूव
महाराज सावित्रीतिप्रथा शिवा ॥ असुराणां वधार्थाय ज्ञानजा स्थापिता सुरैः ॥ ६ ॥ गात्रायी पक्षिणी देवी छत्रजा द्वा

रवासिनी ॥ शीहोरी चूटसंज्ञा या पिप्पलाशापुरी तथा ॥ अन्याश्च बहवश्चैव स्थापिता भयरक्षणे ॥ ७ ॥ प्रतीच्योदीच्यां याम्यां वै विबुधैः स्थापिता हि सा ॥ नानायुधधरा सा च नानाभरणभूषिता ॥ ८ ॥ नानावाहनमारूढा नानारूपधरा च सा ॥ नानाकोपसमायुक्ता नानाभयविनाशिनी ॥ ९ ॥ स्थाप्या मातर्यथास्थाने यथायोग्या दिशोदिश ॥ गरुडेन समारूढा त्रिशूलवरधारिणी ॥ १० ॥ सिंहारूढा शुद्धरूपा वारुणीपानदर्पिता ॥ खड्गखेटकबाणाढ्यैः करैर्भाति शुभानना ॥ ११ ॥ रक्तवस्त्रावृता चैव पीनोन्नतपयोधरा ॥ उद्यदादित्यबिंबाभा मदाघूर्णितलोचना ॥ ॥ १२ ॥ एवमेषा महादिव्या काजेशैः स्थापिता तदा ॥ रक्षार्थं सर्वजंतूनां सत्यमंदिरवासिनाम् ॥ १३ ॥ सा देवी नृपशार्दूल स्तुता संपूजिता सह ॥ ददाति सकलान्कामान्वांछितान्नृपसत्तम ॥ १४ ॥ धर्मारण्यात्पश्चिमतः स्थापिता छत्रजा शुभा ॥ तत्रस्था रक्षते विप्रान्क्रियच्छक्तिसमन्विता ॥ १५ ॥ भैरवं रूपमास्थाय राक्षसानां वधाय च ॥ धारयंत्यायुधानीत्थं विप्राणामभयाय च ॥ १६ ॥ सरश्चकार तस्याग्रे उत्तमं जलपूरितम् ॥ सरस्यस्मिन्महाभाग कृत्वा स्नानादितर्पणम् ॥ १७ ॥ पिंडदानादिकं सर्वमक्षयं चैव जायते ॥ भूमौ क्षिप्तांजलीन्दिव्यान्धूपदीपादिकं सदा ॥ १८ ॥ तस्य नो बाधते व्याधिः शत्रूणां नाश एव च ॥ बलिदानादिकं तत्र कुर्याद्भूयः स्वशक्तितः ॥ १९ ॥ शत्रवो नाशमायांति धनं धान्यं विवर्धते ॥ आनंदा स्थापिता राजञ्छत्त्रयंशा च मनोरमा ॥ २० ॥ रक्षणार्थं द्विजातीनां माहात्म्यं शृणु भूपते ॥ शुक्लांबरधरा दिव्या हेमभूषणभूषिता ॥ २१ ॥ सिंहारूढा चतुर्हस्ता शशांककृतशेखरा ॥ मुक्ताहारलतोपेता पीतोन्नतपयोधरा ॥ २२ ॥ अक्षमालासिहस्ता च गुणतोमरधारिणी ॥ दिव्यगंधवरांधारा दिव्यमालाविभूषिता ॥ २३ ॥ सात्त्विकी शक्तिरानंदा स्थिता तस्मिन्पुरे पुरा ॥ पूजयेत्तां च वै राजन्कर्पूररक्तचंदनैः ॥ २४ ॥ भोजयेत्पायसैः शुभ्रैर्मध्वाज्यसितया सह ॥ भवान्याः प्रीतये राजन्कुमार्याः पूजनं तथा ॥ २५ ॥ तत्र जप्तं हुतं दत्तं ध्यातं च नृपसत्तम ॥ तत्सर्वं चाक्षयं तत्र जायते नात्र संशयः ॥ २६ ॥ त्रिगुणे त्रिगुणा वृद्धिस्तस्मिन्स्थाने नृपोत्तम ॥ साधकस्य भवेन्नूनं धनदारादिसंपदः ॥ २७ ॥ न हानिर्न च रोगश्च न शत्रुर्न च दुष्कृतम् ॥ गावस्तस्य विवर्द्धंते धनधान्यादिसंकुलम् ॥ २८ ॥ न शाकिन्या भयं तस्य न च राज्ञश्च वैरिणः ॥ नच व्याधिभयं चैव सर्वत्र विजयी भवेत् ॥ २९ ॥ विद्याश्चतुर्दशास्यैव भासंते पठिता इव ॥ सूर्यवद्द्योतते भूमावानंदमाश्रितो नरः ॥ ३० ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां तृतीये ब्रह्मखण्डे पूर्वार्धे धर्मारण्यमाहात्म्य आनंदास्थापनवर्णनं नाम षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ दक्षिणे स्थापिता राजञ्छांता देवी महाबला ॥ सा विचित्रांबरधरा वनमालाविभू

षिता ॥ १ ॥ तामसी सा महाराज मधुकैटभनाशिनी ॥ विष्णुना तत्र वै न्यस्ता शिवपत्नी नृपोत्तम ॥ २ ॥ सा चैवाष्टभुजा रम्या मेघश्यामा
मनोरमा ॥ कृष्णांबरधरा देवी व्याघ्रवाहनसंस्थिता ॥ ३ ॥ द्वीपिचर्मपरीधाना दिव्याभरणभूषिता ॥ घंटात्रिशूलाक्षमालाकमंडलुधरा
शुभा ॥ ४ ॥ अलंकृतभुजा देवी सर्वदेवनमस्कृता ॥ धनं धान्यं सुतान्भोगान्स्वभक्तेभ्यः प्रयच्छति ॥ ५ ॥ पूजयेत्कमलै
र्दिव्यैः कर्पूरागरुचंदनैः ॥ तदुद्देशेन तत्रैव पूजयेद्द्विजसत्तमान् ॥ ६ ॥ कुमारीर्भोजयेदन्नैर्विविधैर्भक्तिभावतः ॥ धूपैर्दीपैः फलैः
रम्यैः पूजयेच्च सुरादिभिः ॥ ७ ॥ मांसैस्तु विविधैर्दिव्यैरथवा धान्यपिष्टजैः ॥ अन्यैश्च विविधैर्धान्यैः पायसैर्वटकैस्तथा ॥ ८ ॥
ओदनैः कृशरापूपैः पूजयेत्सुसमाहितः ॥ स्तुतिपाठेन तत्रैव शक्तिस्तोत्रैर्मनोहरैः ॥ ९ ॥ रिपवस्तस्य नश्यंति सर्वत्र विजयी भवेत् ॥
रणे राजकुले द्यूते लभते जयमंगलम् ॥ १० ॥ सौम्या शांता महाराज स्थापिता कुलमातृका ॥ श्रीमाता सा प्रसिद्धा च माहात्म्यं शृणु
भूपते ॥ ११ ॥ कुलमाता महाशक्तिस्तत्रास्ते नृपसत्तम ॥ कुमारी ब्रह्मपुत्री सा रक्षार्थं विधिना कृता ॥ १२ ॥ स्थानमाता च सा देवी
श्रीमाता साभिधानतः ॥ त्रिरूपा सा द्विजातीनां निर्मिता रक्षणाय च ॥ १३ ॥ कमण्डलुधरा देवी घण्टाभरणभूषिता ॥ अक्षमालायुता राज
न्छुभा सा शुभरूपिणी ॥ १४ ॥ कुमारी चादिमाता च स्थानत्राणकरापि च ॥ दैत्यघ्नी कामदा चैव महामोहविनाशिनी ॥ १५ ॥ भक्तिगम्या
च सा देवी कुमारी ब्रह्मणः सुता ॥ रक्तांबरधरा साधुरक्तचंदनचर्चिता ॥ १६ ॥ रक्तमाल्या दशभुजा पंचवक्त्रा सुरेश्वरी ॥ चंद्रावतंसिका माता सुरा
सुरनमस्कृता ॥ १७ ॥ साक्षात्सरस्वतीरूपा रक्षार्थं विधिना कृता ॥ ॐकारा सा महापुण्या काजेशेन विनिर्मिता ॥ १८ ॥ ऋषिभिः सिद्धयक्षा
दिसुरपन्नगमानवैः ॥ प्रणम्यांघ्रियुगा तेभ्यो ददाति मनसेप्सितम् ॥ १९ ॥ पालयन्ती च संस्थानं द्विजातीनां हिताय वै ॥ यथौरसान्सुतान्माता
पालयन्तीह सद्गुणैः ॥ २० ॥ अथ पालयती देवी श्रीमाता कुलदेवता ॥ उपद्रवाणि सर्वाणि नाशयेत्सततं स्तुता ॥ २१ ॥ सर्वविघ्नोपशमनी
श्रीमाता स्मरणेन हि ॥ विवाहे चोपवीते च सीमंते शुभकर्मणि ॥ २२ ॥ सर्वेषु भक्तकार्येषु श्रीमाता पूज्यते सदा ॥ यथा लंबोदरं देवं पूज
यित्वा समारभेत् ॥ २३ ॥ कार्यं शुभं सर्वमपि श्रीमातरं तथा नृप ॥ यत्किंचिद्भोजनं त्वत्र ब्राह्मणेभ्यः प्रयच्छति ॥ २४ ॥ अथवा विनिवेद्यं
च क्रियते यत्परस्परम् ॥ अनिवेद्य च तां राजन्कुर्वाणो विघ्नमेष्यति ॥ २५ ॥ तस्मात्तस्यै निवेद्याथ ततः कर्म समारभेत् ॥ तद्वरेणाखिलं कर्म
अविघ्नेन हि सिद्धति ॥ हेमंते शिशिरे प्राप्ते पूजयेद्धर्मपुत्रिकाम् ॥ २६ ॥ हेमपत्रे समालिख्य राजते वाथ कारयेत् ॥ पादुकां चोत्तमां राजञ्छ्री

मातायै निवेदयेत् ॥ २७ ॥ स्नात्वा चैव शुचिर्भूत्वा तिलामलकमिश्रितैः॥ वासोभिः सुमनोभिश्च दुकूलैः सुमनोहरैः ॥ २८ ॥ लेपयेच्चंदनैः शुभ्रैः कुंकुमैः सिंदुरासकैः ॥ कर्पूरागुरुकस्तूरीमिश्रितैः कर्दमैस्तथा ॥ २९ ॥ कर्णिकारैश्च कह्लारैः करवीरैः सितारुणैः ॥ चंपकैः केतकीभिश्च जपाकुसुमकैस्तथा ॥ ३० ॥ यक्षकर्दमकैश्चैव बिल्वपत्रैरखंडितैः ॥ पालाशजातिपुष्पैश्च वटकैर्माषसंभवैः ॥ पूपभक्तादिदालीभिस्तोषयेच्छाकसंचयैः ॥ ॥ ३१ ॥ धूपदीपादिपूर्वं तु पूजयेज्जगदंबिकाम् ॥ तद्विधैव कुमारीवैं विप्रानपि च भोजयेत् ॥ पायसैर्घृतयुक्तैश्च शर्करामिश्रितैर्नृप ॥ ३२ ॥ पक्वान्नैर्मोदकाद्यैश्च तर्पयेद्भक्तिभावतः ॥ तर्प्यमाणे द्विजैकस्मिन्[1]सहस्रफलमश्नुते ॥३३॥ दैत्यानां घातकं स्तोत्रं[2] वाचयेच्च पुनः पुनः ॥ एकाग्रमानसो भूत्वा श्रीमातरं स्तुवीय यः ॥३४॥ तस्य तुष्टा वरं दद्यात्स्नापिता पूजिता स्तुता ॥ अनिष्टानि च सर्वाणि नाशयेद्धर्मपुत्रिका ॥३५॥ अपुत्रो लभते पुत्रान्निर्धनो धनवान्भवेत् ॥ राज्यार्थी लभते राज्यं विद्यार्थी लभते च ताम् ॥३६॥ श्रियोर्थी लभते लक्ष्मीं भार्यार्थी लभते च ताम् ॥ प्रसादाच्च सरस्वत्या लभते नात्र संशयः ॥ ३७ ॥ अन्ते च परमं स्थानं यत्सुरैरपि दुर्लभम् ॥ प्राप्नोति पुरुषो नित्यं सरस्वत्याः प्रसादतः ॥ ३८ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां तृतीये ब्रह्मखण्डे पूर्वभागे धर्मारण्यमाहात्म्ये श्रीमातामाहात्म्यवर्णनंनाम सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥

॥ ॥ रुद्र उवाच ॥ ॥ शृणु स्कन्द महाप्राज्ञ ह्यद्भुतं यत्कृतं मया ॥ धर्मारण्ये महादुष्टो दैत्यः कर्णाटकाभिधः ॥ १ ॥ निभृतं हि समागत्य दंपत्योर्विघ्नमाचरत् ॥ तं दृष्ट्वा तद्भयाल्लोकः प्रदुद्राव निरन्तरम् ॥ २ ॥ त्यक्त्वा स्थानं गताः सर्वे वणिजो वाडवादयः ॥ मातंगीरूपमास्थाय श्रीमात्रा त्वनया सुत ॥ ३ ॥ हतः कर्णाटकोनाम राक्षसो द्विजघातकः ॥ तदा सर्वेऽपि वै विप्रा हृष्टास्ते तेन कर्मणा ॥ ४ ॥ स्तुवंति पूजयंति स्म वणिजो भक्तितत्पराः ॥ वर्षेवर्षे प्रकुर्वंति श्रीमातापूजनं शुभम् ॥ ५ ॥ शुभकार्येषु सर्वेषु प्रथमं पूजयेत्तु ताम् ॥ न स विघ्नं प्रपश्येत तदाप्रभृति पुत्रक ॥ ६ ॥ ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ ॥ कोऽसौ दुष्टो महादैत्यः कस्मिन्वंशे समुद्भवः ॥ किं किं तेन कृतं तात सर्वं कथय सुव्रत ॥ ७ ॥ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि कर्णाटकविचेष्टितम् ॥ देवानां दानवानां यो दुःसहो वीर्यदर्पितः ॥ ८ ॥ दुष्टकर्मा दुराचारो महाराष्ट्रो महाभुजः ॥ जित्वा च सकलाँल्लोकांस्त्रैलोक्ये च गतागतः ॥ ९ ॥ यत्र देवाश्च ऋषयस्तत्र गत्वा महासुरः ॥ छद्मना वा बलेनैव विघ्नं प्रकुरुते नृप ॥१०॥ न वेदाध्ययनं लोके भवेत्तस्य भयेन च ॥ कुर्वते वाडवा देवा न च संध्याद्युपासनम् ॥ ११ ॥ न क्रतुर्वर्तते तत्र न चैव सुरपूज

---

[1] आर्षः प्रयोगः । द्विजे एकस्मिन्–इति पदच्छेदः ।   [2] दुर्गासप्तशत्याख्यं स्तोत्रम्–इत्यर्थः ।

नम् ॥ देशेदेशे च सर्वत्र ग्रामेग्रामे पुरेपुरे ॥ १२ ॥ तीर्थेतीर्थे च सर्वत्र विघ्नं प्रकुरुतेऽसुरः ॥ परंतु शक्यते नैव धर्मारण्ये प्रवेशितुम् ॥ १३ ॥ भया
च्छक्त्याश्च श्रीमातुर्दानवो विक्लवस्तदा ॥ केनोपायेन तत्रैव गम्यते त्विति चिंतयन् ॥ १४ ॥ विघ्नं करिष्ये हि कथं ब्राह्मणानां महात्मनाम् ॥
वेदाध्ययनकर्तॄणां यज्ञे कर्माधितिष्ठताम् ॥ १५ ॥ वेदाध्ययनजं शब्दं श्रुत्वा दूरात्स दानवः ॥ विव्यथे स यथा राजन्वज्राहत इव द्विपः ॥ १६ ॥
निःश्वासान्मुमुचे रोषाद्दंतैर्दंतांश्च घर्षयन् ॥ दशमानो निजावोष्ठौ पेषयंश्च करावुभौ ॥ १७ ॥ उन्मत्तवद्विचरत इतश्चेतश्च मारिष ॥ सन्निपातस्य
दोषेण यथा भवति मानवः ॥ १८ ॥ तथैव दानवो घोरो धर्मारण्यसमीपगः ॥ भ्रमते दहते चैव दूरादेव भयान्वितः ॥ १९ ॥ विवाहकाले
विप्राणां रूपं कृत्वा द्विजन्मनः ॥ तत्रागत्य दुराधर्षो नीत्वा दांपत्यमुत्तमम् ॥ २० ॥ उत्पपात महीपृष्ठाद्गगने सोऽसुराधमः ॥ स्वयं च रमते
पापो द्वेषाज्जातिस्वभावतः ॥ २१ ॥ एवं च बहुशःसोऽथ धर्मारण्याच्च दंपती ॥ गृहीत्वा कुरुते पापं देवानामपि दुःसहम् ॥ २२ ॥ विघ्नं करोति
दुष्टोऽसौ दंपत्योः सततं भुवि ॥ महाघोरतरं कर्म कुर्वंस्तस्मिन्पुरे वरे ॥ २३ ॥ तत्रोद्विग्ना द्विजाः सर्वे पलायंते दिशो दश ॥ गताः सर्वे भूमिदेवा
स्त्यक्त्वा स्थानं मनोरमम् ॥ २४ ॥ यत्रयत्र महत्तीर्थं तत्रतत्र गता द्विजाः ॥ उद्वसं तत्पुरं जातं तस्मिन्काले नृपोत्तम ॥ २५ ॥ न वेदाध्ययनं
तत्र न च यज्ञः प्रवर्तते ॥ मनुजास्तत्र तिष्ठंति न कर्णाटभयार्दिताः ॥ २६ ॥ द्विजाः सर्वे ततो राजन्वणिजश्च महायशाः ॥ एकत्र मिलिताः सर्वे
वक्तुं मंत्रं यथोचितम् ॥ २७॥ कर्णाटस्य वधोपायं मंत्रयंति द्विजर्षभाः ॥ विचार्यमाणे तैर्दैवाद्वाग्जाता चाशरीरिणी ॥ २८ ॥ आराधयत श्रीमातां[1]
सर्वदुःखापहारिणीम् ॥ सर्वदैत्यक्षयकरीं सर्वोपद्रवनाशनीम् ॥ २९ ॥ तच्छ्रुत्वा वाडवाः सर्वे हर्षव्याकुललोचनाः ॥ श्रीमातां तु समागत्य
गृहीत्वा बलिमुत्तमम् ॥ ३० ॥ मधु क्षीरं दधि घृतं शर्करा पञ्चधारया ॥ धूपं दीपं तथा चैव चंदनं कुसुमानि च ॥ ३१ ॥ फलानि विविधान्येव
गृहीत्वा वाडवा नृप ॥ धान्यं तु विविधं राजन्भक्तापूपा घृताचिताः ॥ ३२ ॥ कुल्माषा वटकाश्चैव पायसं घृतमिश्रितम् ॥ सोहालिका दीपि
काश्च सार्द्राश्च वटकास्तथा ॥ ३३ ॥ राजिकाभिश्च संलिप्ता नवच्छिद्रसमन्विताः ॥ चंद्रबिंबप्रतीकाशा मण्डकास्तत्र कल्पिताः ॥ ३४ ॥ पञ्चा
मृतेन स्नपनं कृत्वा गन्धोदकेन च ॥ धूपैर्दीपैश्च नैवेद्यैस्तोषयामासुरीश्वरीम् ॥ ३५ ॥ नीराजनैः सकर्पूरैः पुष्पैर्दीपैः सुचंदनैः ॥ श्रीमाता
तोषिता राजन्सर्वोपद्रवनाशनी ॥ ३६ ॥ श्रीमाता च जगन्माता ब्राह्मी सौम्या वरप्रदा ॥ रूपत्रयं समास्थाय पालयेत्सा जगत्त्रयम् ॥ ३७ ॥

---

[1] आर्षत्वाट्टाबन्तो बोध्यः । श्रीमातरम्—इत्यपेक्षितम् ।

त्रयीरूपेण धर्मात्मन्रक्षते सत्यमंदिरम् ॥ जितेंद्रिया जितात्मानो मिलितास्ते द्विजोत्तमाः ॥ ३८ ॥ तैः सर्वैरर्चिता माता चंदनाद्येन तोषिता ॥ स्तुतिमारेभिरे तत्र वाङ्मनःकायकर्मभिः ॥ एकचित्तेन भावेन ब्रह्मपुत्र्याः पुरः स्थिताः ॥ ३९ ॥ ॥ विप्रा ऊचुः ॥ ॥ नमस्ते ब्रह्मपुत्र्यास्तु नमस्ते ब्रह्मचारिणि ॥ नमस्ते जगतां मातर्नमस्ते सर्वगे सदा ॥ ४० ॥ क्षुन्निद्रा त्वं तृषा त्वं च क्रोधतंद्रादयस्तथा ॥ त्वं शांतिस्त्वं रतिश्चैव त्वं जया विजया तथा ॥ ४१ ॥ ब्रह्मविष्णुमहेशाद्यैस्त्वं प्रपन्ना सुरेश्वरि ॥ सावित्री श्रीरुमा चैव त्वं च माता व्यवस्थिता ॥ ४२ ॥ ब्रह्मविष्णुसुरेशानास्त्वदाधारे व्यवस्थिताः ॥ नमस्तुभ्यं जगन्मातर्धृतिपुष्टिस्वरूपिणि ॥ ४३ ॥ रतिः क्रोधा महामाया छाया ज्योतिःस्वरूपिणि ॥ सृष्टिस्थित्यंतकृद्देवि कार्यकारणदा सदा ॥४४॥ धरा तेजस्तथा वायुः सलिलाकाशमेव च ॥ नमस्तेऽस्तु महाविद्ये महाज्ञानमयेऽनघे ॥ ४५ ॥ ह्रींकारी देवरूपा त्वं क्लींकारी त्वं महाद्युते ॥ आदिमध्यावसाना त्वं त्राहि चास्मान्महाभयात् ॥ ४६ ॥ महापापो हि दुष्टात्मा दैत्योऽयं बाधतेऽधुना ॥ त्राणरूपा त्वमेका च अस्माकं कुलदेवता ॥ ४७ ॥ त्राहित्राहि महादेवि रक्षरक्ष महेश्वरि ॥ हनहंन दानवं दुष्टं द्विजातीनां विघ्नकारकम् ॥४८॥ एवं स्तुता तदा देवी महामाया द्विजन्मभिः ॥ कर्णाटस्य वधार्थाय द्विजातीनां हिताय च ॥ प्रत्यक्षा साऽभवत्तत्र वरं ब्रूहीत्युवाच ह ॥ ४९ ॥ ॥ ॥ श्रीमातोवाच ॥ ॥ केन वै त्रासिता विप्राः केन वोद्वेजिताः पुनः ॥ तस्याहं कुपिता विप्रा नयिष्ये यमसादनम् ॥५०॥ क्षीणायुषं नरं वित्त येन यूयं निपीडिताः ॥ ददामि वो द्विजातिभ्यो यथेष्टं वक्तुमर्हथ ॥५१॥ भक्त्या हि भवतां विप्राः करिष्ये नात्र संशयः ॥५२॥ ॥ द्विजा ऊचुः ॥ ॥ कर्णाटाख्यो महारौद्रो दानवो मदगर्वितः ॥ विघ्नं प्रकुरुते नित्यं सत्यमंदिरवासिनाम् ॥५३॥ ब्राह्मणान्सत्यशीलांश्च वेदाध्ययनतत्परान् ॥ द्वेषाद्वेष्टि द्वेषणस्तान्नित्यमेव महामते ॥ वेदविद्वेषणो दुष्टो घातयैनं महाद्युते ॥ ५४ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ तथेत्युक्त्वा तु सा देवी प्रहस्य कुलदेवता ॥ वधोपायं विचिंत्यास्य भक्तानां रक्षणाय वै ॥ ५५ ॥ ततः कोपपरा जाता श्रीमाता नृपसत्तम ॥ कोपेन भृकुटीं कृत्वा रक्तनेत्रांतलोचनाम् ॥ ५६ ॥ कोपेन महताऽऽविष्टा वसंती पावकं यथा ॥ महाज्वाला मुखान्नेत्रान्नासाकर्णाच्च भारत ॥५७॥ तत्तेजसा समुद्भूता मातंगी कामरूपिणी ॥ काली करालवदना दुर्दर्शवदनोज्ज्वला ॥५८॥ रक्तमाल्यांबरधरा मदाघूर्णितलोचना ॥ न्यग्रोधस्य समीपे सा श्रीमाता संश्रिता तदा ॥५९॥ अष्टादशभुजा सा तु शुभा माता सुशोभना ॥ धनुर्बाणधरा देवी खड्गखेटकधारिणी ॥ ६० ॥ कुठारं क्षुरिकां बिभ्रत्त्रिशूलं पानपात्रकम् ॥ गदां सर्पं च परिघं पिनाकं

---

१ पादद्वयेऽप्यक्षराधिक्यं छांदसम् ।

चैव पाशकम् ॥ ६१ ॥ अक्षमालाधरा राजन्मद्यकुंभानुधारिणी ॥ शक्तिं च मुशलं चोग्रं कर्त्तरीं खर्परं तथा ॥ ६२ ॥ कंटकाढ्यां च बदरीं बिभ्रती
तु महानना ॥ तत्राभवन्महायुद्धं तुमुलं लोमहर्षणम् ॥ ६३ ॥ मातंग्याः सह कर्णाटदानवेन नृपोत्तम ॥ ६४ ॥ ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ ॥ कथं
युद्धं समभवत्कथं चैवापवर्तत ॥ जितं केनैव धर्मज्ञ तन्ममाचक्ष्व मारिष ॥ ६५ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ एकदा शृणु राजेंद्र यज्जातं दैत्यसं
गरे ॥ तत्सर्वं कथयाम्याशु यथावृत्तं हि तत्पुरा ॥ ६६ ॥ प्रणष्टयोषा ये विप्रा वणिजश्चैव भारत ॥ चैत्रमासे तु संप्राप्ते धर्मारण्ये नृपोत्तम ॥ ६७ ॥
गौरीमुद्वाहयामासुर्विप्रास्ते संशितव्रताः ॥ स्वस्थानं सुशुभं ज्ञात्वा तीर्थराजं तथोत्तमम् ॥ ६८ ॥ विवाहं तत्र कुर्वंतो मिलितास्ते द्विजोत्तमाः ॥
कोटिकन्याकुलं तत्र एकत्रासीन्महोत्सवे ॥ धर्मारण्ये महाप्राज्ञ सत्यं सत्यं वदाम्यहम् ॥ ६९ ॥ चतुर्थ्यामपररात्रेऽभ्यंतरतोऽग्निमादधुः ॥
आसनं ब्रह्मणे दत्त्वा अग्निं कृत्वा प्रदक्षिणम् ॥ ७० ॥ स्थालीपाकं च कृत्वाथ कृत्वा वेदीः शुभास्तदा ॥ चतुर्हस्ताः सकलशा नागपाश
समन्विताः ॥ ७१ ॥ वेदमंत्रेण शुभ्रेण मंत्रयंते ततो द्विजाः ॥ चरतां दंपतीनां हि परिवेश्य यथोचितम् ॥ ७२ ॥ ब्रह्मणा सहितास्तत्र वाडवा
स्ते सुहर्षिताः ॥ कुर्वते वेदनिर्घोषं तारस्वरनिनादितम् ॥ ७३ ॥ तेन शब्देन महता कृत्स्नमापूरितं नभः ॥ तं श्रुत्वा दानवो घोरो वेदध्वनिं द्विजे
रितम् ॥ ७४ ॥ उत्पपातासनात्तूर्णं ससैन्यो गतचेतनः ॥ धावतः सर्वभृत्यास्तं ये चान्ये तानुवाच सः ॥ ७५ ॥ श्रूयतां कुत्र शब्दोऽयं वाडवानां
समुत्थितः ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा दैतेयाः सत्वरं ययुः ॥ ७६ ॥ विभ्रांतचेतसः सर्वे इतश्चेतश्च धाविताः ॥ धर्मारण्ये गताः केचित्तत्र दृष्ट्वा द्विजा
तयः ॥ ७७ ॥ उद्गिरंतो हि निगमान्विवाहसमये नृप ॥ सर्वं निवेदयामासुः कर्णाटाय दुरात्मने ॥ ७८ ॥ तच्छ्रुत्वा रक्तताम्राक्षो द्विजद्विट् कोपपू
रितः ॥ अभ्यधावन्महाभाग यत्र ते दंपती नृप ॥ ७९ ॥ खमाश्रित्य तदा दैत्यमायां कुर्वन्स राक्षसः ॥ अहरद्दंपती राजन्सर्वालंकारसंयुतान् ॥
॥ ८० ॥ ततस्ते वाडवाः सर्वे संगता भुवनेश्वरीम् ॥ बुंबारवं प्रकुर्वाणास्त्राहित्राहीति चोचिरे ॥ ८१ ॥ तच्छ्रुत्वा विश्वजननी मातंगी भुवनेश्वरी ॥
सिंहनादं प्रकुर्वाणा त्रिशूलवरधारिणी[1] ॥ ८२ ॥ ततः प्रववृते युद्धं देवीकर्णाटयोस्तथा ॥ ऋषीणां पश्यतां तत्र वणिजां च द्विजन्मनाम् ॥ ८३ ॥
पश्यतामभवद्युद्धं तुमुलं लोमहर्षणम् ॥ अस्त्रैश्चिच्छेद मातंगी मदविह्वलितं रिपुम् ॥ ८४ ॥ सोऽपि दैत्यस्ततस्तस्या बाणेनैकेन वक्षसि ॥ असावपि
त्रिशूलेन घातितः कश्मलं गतः ॥ ८५ ॥ मुष्टिभिश्चैव तां देवीं सोऽपि ताडयतेऽसुरः ॥ सोऽपि देव्या ततः शीघ्रं नागपाशेन यंत्रितः ॥ ८६ ॥
ततस्तेनैव दैत्येन गरुडास्त्रं समादधे ॥ तया नारायणास्त्रं तु संदधे शरपातनम् ॥ ८७ ॥ एवमन्योन्यमाकृष्य युध्यमानौ जयेच्छया ॥ ततः परिघ

---

[1] अभ्याययौ इति शेषः ।

मादाय आयसं दैत्यपुंगवः ॥ ८८ ॥ मातंगीं प्रति संक्रुद्धो जघान परवीरहा ॥ देवी क्रुद्धा मुष्टिपातैश्चूर्णयामास दानवम् ॥ ८९ ॥
तेन मुष्टिप्रहारेण मूर्च्छितो निपपात ह ॥ ततस्तु सहसोत्थाय शक्तिं धृत्वा करे मुदा ॥ ९० ॥ शतघ्नीं पातयामास तस्या
उपरि दानवः ॥ शक्तिं चिच्छेद सा देवी मातंगी च शुभानना ॥ ९१ ॥ जहासोच्चैस्तु सा सुभ्रूः शतघ्नीं वज्रसन्निभा ॥ एव
मन्योन्यशस्त्रौघैरर्दयंतौ परस्परम् ॥ ९२ ॥ ततस्त्रिशूलेन हतो हृदये निपपात ह ॥ मूर्छां विहाय दैत्योऽसौ मायां कृत्वा च राक्षसीम् ॥ ९३ ॥
पश्यतां तत्र तेषां तु अदृश्योऽभून्महासुरः ॥ पपौ पानं ततो देवी जहासारुणलोचना ॥ ९४ ॥ सर्वत्रगं तं सा देवी त्रैलोक्ये सचराचरे ॥ ९५ ॥
क्व पास्यस्तीति ब्रूते सा ब्रूहि त्वं सांप्रतं हि मे ॥ कर्णाटक महादुष्ट एहि शीघ्रं हि युध्यताम् ॥ ९६ ॥ ततोऽभवन्महायुद्धं दारुणं च भयानकम् ॥
पपौ देवी तु मैरेयं वधार्थं सुमहाबला ॥ ९७ ॥ मातंगी च ततः क्रुद्धा वक्त्रे चिक्षेप दानवम् ॥ ततोऽपि दानवो रौद्रो नासारंध्रेण निर्गतः ॥९८॥
युध्यते स पुनर्दैत्यः कर्णाटो मदपूरितः ॥ ततो देवी प्रकुपिता मातंगी मदपूरिता ॥ ९९ ॥ दशनैर्मथयित्वा च चर्वयित्वा पुनःपुनः ॥ शवास्थि मे
दसा युक्तं मज्जामांसादिपूरितम् ॥ १०० ॥ नखरोमाभिसंयुक्तं प्रक्षिप्य चोदरेऽसुरम् ॥ करेकेण मुखं रुद्ध्वा करेणैकेन नासिकाम् ॥ १ ॥ ततो
महाबलो दैत्यः कर्णरंध्रेण निर्गतः ॥ ततस्तया महादेव्या नाम चक्रे तदा भुवि ॥ २ ॥ कर्णरंध्रप्रसूतोऽयं कर्णाटेति विदुर्बुधाः ॥ पुनर्युद्धार्थ
मायातो दैत्यो हि बलदर्पितः ॥ ३ ॥ गर्जमानोसुरस्तत्र सायुधो युधि संस्थितः ॥ तं दृष्ट्वा दुःसहं दैत्यं विमृश्य च पुनः पुनः ॥ ४ ॥ वधोपायं
हि मातंगी चिंतयामास भारत ॥ यदा चिंतयते देवी मातंगी मदपूरिता[2] ॥ ५ ॥ मायारूपं समास्थाय कर्णाटः कुसुमायुधः ॥ गौरश्चाबुजपत्राक्ष
स्तथा षोडशवार्षिकम् ॥ ६ ॥ अभ्येत्य देवीं ब्रूते स्म मां त्वं वरय शोभने ॥ ७ ॥ ॥ श्रीमातोवाच ॥ ॥ साधु चेदं त्वया प्रोक्तं दैत्यराज
सुनिश्चितम् ॥ रूपेण सदृशो नान्यो विद्यते भुवनत्रये ॥ ८ ॥ प्रतिज्ञा मे कृता पूर्वं श्रुता किमसुरोत्तम ॥ ममानुजा शुभा श्यामा विवाहे विप्र
कांक्षिणी ॥ ९ ॥ पित्रा मे स्थापिता दैत्य रक्षार्थं हि द्विजन्मनाम् ॥ केवलं श्यामलांगी सा सर्वलोकहितावहा ॥ ११० ॥ न कश्चिद्वरयेत्क
न्यामित्युक्त्वा स्थापिता तु सा ॥ कथयाशु तव शुभं श्रुत्वोपायं कथं शुभम् ॥ ११ ॥ भगिनी मेऽस्ति दैत्येंद्र श्यामलाह्यपरिग्रहा ॥ तवार्थं
रक्षिता शूर तां च पूर्वेण चोद्वह ॥ १२ ॥ स पिता तां महावीर दास्यते वै शुभामिमाम् ॥ गच्छ त्वं व्रियतां ह्येव श्यामला कोपसंयुता ॥ १३ ॥

---

१ चिंतयते–अचिंतयत् । २ एतदग्रे 'तदा' इति शेषः ।

ततः कर्णाटकः क्रुद्धो गृहीत्वा शक्तिमूर्जिताम् ॥ अभ्यधावत दुष्टात्मा श्यामलानिधनेच्छया ॥१४॥ आगतं चासुरं दृष्ट्वा श्यामला सुमहामनाः॥
विवाहार्थं परं ज्ञात्वाऽभिप्रायं दुष्टचेतसः ॥ १५ ॥ महायुद्धमभूत्तत्र श्यामलाऽसुरवर्ययोः ॥ मासत्रयं ततो राजं श्चाभवत्तुमुलं क्षितौ ॥ १६ ॥ माघे
कृष्णतृतीयायां धर्मारण्ये महारणे ॥ मध्याह्नसमये भूप कर्णाटाख्यो निपातितः ॥ १७ ॥ कार्णाटिः पतितस्तत्र यत्र देव्या निपातितः ॥ तच्छैल
शृंगप्रतिमं पपात शिर उत्तमम् ॥ १८ ॥ चचाल सकला पृथ्वी साब्धिद्वीपा सपर्वता ॥ ततो विप्राः प्रहृष्टास्ते जय मातरुदैरयन् ॥ १९ ॥ जगु
र्गन्धर्वपतयो ननृतुश्चाप्सरोगणाः ॥ ततोत्सवं प्रकुर्वन्तो गीतं नृत्यं शुभप्रदम् ॥ २० ॥ पायसैर्वटकैश्चैव नैवेद्यैर्मोदकैस्तथा ॥ तुष्टुवुःशुभवाण्या
ते स्थाने, मोटेरके वरे ॥ २१ ॥ श्रीमती पूजिता सा च सुतसौख्यधनप्रदा ॥ महोत्सवे च संप्राप्ते मातंगीपूजनं हितम् ॥ २२ ॥ ये
ऽर्चयंति स्थापयित्वा धनपुत्रार्थसिद्धये ॥ सुखं कीर्तिं तथायुष्यं यशः पुण्यं समाप्नुयुः ॥ २३ ॥ व्याधयो नाशमायांति चादित्याद्या
ग्रहाः शुभाः ॥ भूतवेतालशाकिन्यो जंभाद्याः पीडयन्ति न ॥ २४ ॥ न जायते तथा क्वापि प्रेतादीनां प्रपीडनम् ॥ ततो विप्राः
प्रहृष्टाश्च स्तुतिं कर्तुं समुद्यताः ॥ २५ ॥ श्रीमातां चैव शक्तीश्च मातंगीमस्तुवंस्तदा ॥ श्यामलां च महादेवीं हर्षेण महतायुता ॥ २६ ॥
॥ ॥ विप्रा ऊचुः ॥ ॥ मातस्त्वमेवमस्माकं रक्षिका स्थानके भव ॥ दंपतीनां हितार्थाय यथा नोद्विजते द्विजाः ॥ २७ ॥ ॥
मातंग्युवाच ॥ ॥ तुष्टाहं वो महाभागाः स्तवेनानेन वो द्विजाः ॥ वरयध्वं वरं यद्वो मनसा समभीप्सितम् ॥ २८ ॥ ॥ ब्राह्मणा ऊचुः ॥ ॥
दास्यामहे बलिं देवि यस्ते मनसि वर्तते ॥ अस्माकं चैव दम्पत्यो रक्षार्थं त्वं स्थिरा भव ॥ २९ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ स्वस्थाः संतु द्विजाः सर्वे न
च पीडा भविष्यति ॥ मयि स्थितायां दुर्धर्षा दैत्या येऽन्ये च राक्षसाः ॥१३०॥ शाकिनीभूतप्रेताश्च जंभाद्याश्च ग्रहास्तथा ॥ शाकिन्यादिग्रहाश्चैव
सर्पा व्याघ्रादयस्तथा ॥ १३१ ॥ पीडयिष्यंति न क्वापि स्थितायां मयि शासने ॥ महोत्सवं यः कुरुते विवाहे समुपस्थिते ॥ ३२ ॥ दंपत्यो
श्च हितार्थं हि पूजयेन्मां सदा नरः ॥ तस्याहं सकलां बाधां नाशयिष्याम्यसंशयम् ॥ ३३ ॥ नाधयो व्याधयश्चैव न क्लेशो न च संभ्रमः ॥
प्राप्यते परमं सौख्यं यशः पुण्यं धनं सदा ॥ नाकाले मरणं तस्य वातपित्तादिकं नहि ॥ ३४ ॥ ॥ विप्रा ऊचुः ॥ ॥ केन वा
विधिना पूजा नैवेद्यं कीदृशं भवेत् ॥ धूपं च कीदृशं मातः कथं पूजां प्रकल्पयेत् ॥ ३५ ॥ ॥ श्रीदेव्युवाच ॥ ॥ श्रूयतां मे वचो विप्रा
पत्रे चैव हिरण्मये ॥ लिखित्वा पूजयेद्यस्तु चिरायुर्दंपती भवेत् ॥ ३६ ॥ अथवा राजते पत्रे कांसपत्रेऽथवा पुनः ॥ अष्टादशभुजा देवी

चंदनेन विचर्चिता ॥ ३७ ॥ शूर्पं शरैः करे श्वानं पद्मं तु परमं पुनः ॥ कर्त्तरीं कारयेदेकां तूणीरं च धनूंषि च ॥ ३८ ॥ चर्म पाशं मुद्गरं च कांसालं तोमरं तथा ॥ शंखं चक्रं गदां शुभ्रां मुशलं परिघं शुभम् ॥ ३९ ॥ खट्वांगं बदरीं चैव अंकुशं च मनोरमम् ॥ अष्टादशायुधैरेभिः संयुता भुवनेश्वरी ॥ १४० ॥ लिखेत्सकुंडलां देवीं बाहुनूपुरभूषिताम् ॥ केयूरमुक्तापद्मैश्च मुंडमालाभिरन्विताम् ॥ ४१ ॥ मातृकाक्षरपरिवृतामंगुलीयकसंयुताम् ॥ नानाभरणशोभाढ्यां लिखित्वा भुवनेश्वरीम् ॥ ४२ ॥ मातंगीमिति विख्यातां प्रतिष्ठार्थं द्विजोत्तमाः ॥ चन्दनेन च हृद्येन पुष्पैश्चैव प्रपूजयेत् ॥ ४३ ॥ यक्षकर्दममानीय मातंगीं पूजयेत्सुधीः ॥ घृतेन बोधयेद्दीपं सप्तवार्तियुतं शुभम् ॥ ४४ ॥ धूपयेद्गुग्गुलेनाथ साज्येनातिसुगंधिना ॥ नालिकेरेण शुभ्रेण दद्यादर्घं च दंपती ॥ ४५ ॥ प्रदक्षिणाः प्रकुर्वीत चतुरः सुमनोरमम् ॥ वस्त्रांशुकं गुंठयित्वा अग्रे कृत्वा च दंपती ॥ ४६ ॥ प्रोक्षिणीकृत्य मातंग्याः प्राश्य माध्वीकमुत्तमम् ॥ गीतवादित्रनिर्घोषैर्मातंगीं पूजयेत्सुधीः ॥ ४७ ॥ सुवासिनीस्तु तद्रूपा मातंगीसंभवा इति ॥ नृत्यंती दम्पती चाग्रे सर्वोपद्रवशांतये ॥ ४८ ॥ नैवेद्यं विविधान्नेन अष्टादशविधं शुभम् ॥ वटकापूपिकाः शुभ्राः क्षीरं शर्करया युतम् ॥ ४९ ॥ बल्लाकरं वरं यूपा क्षिप्तकुल्माषकं तथा ॥ सोहालिका भिन्नवटा लाप्सिका पद्मचूर्णकम् ॥ १५० ॥ शैवेया विमलास्तत्र पर्पटाः शालकादयः ॥ पूरणं तस्य मासस्य कुर्याच्छुभ्रं मनोरमम् ॥ ५१ ॥ राजमाषाः सूपचिताः कल्पयेत्तत्र दंपती ॥ फेणिका रोपिकास्तत्र कुर्याच्चैव मनोरमाः ॥ ५२ ॥ एतान्यष्टादशान्यानि पक्वान्नानि प्रकल्पयेत् ॥ आज्यशर्करायुक्तानि युक्तानि शाकसंचयैः ॥ ५३ ॥ रात्रौ जागरणं कार्यं सुवासिनीं च पूजयेत् ॥ मुखावलोकनं चाज्ये कुर्वीयातां च दम्पती ॥ ५४ ॥ परस्परं हि कुर्वीत उत्पातपरिशांतये ॥ एवंविधं मयाख्यातं मातंगीपूजनं शुभम् ॥ ५५ ॥ न पूजयति यो मूढस्तस्य विघ्नं करोति सा ॥ दंपत्योर्मरणं चाथ धननाशं महाभयम् ॥ ५६ ॥ क्लेशं रोगं तथा वह्नेः प्रादुर्भावं प्रपश्यति ॥ एतस्मात्कारणाद्विप्रा मातंगीं पूजयेत्सुधीः ॥ ५७ ॥ दंपतीनां च सर्वेषांद्विजातीनां च शासने ॥ वणिजां च महादेवी निर्विघ्नं कुरुते सदा ॥ ५८ ॥ तथेति चैव तैरुक्ते पुनर्वचनमब्रवीत् ॥ श्रूयतां ब्राह्मणाः सर्वे विवाहादिमहोत्सवम् ॥ ५९ ॥ मदीयवचनं श्रुत्वा तथा कुरुत वै विधिम् ॥ विवाहकाले संप्राप्ते दंपत्योः सौख्यहेतवे ॥ १६० ॥ निर्विघ्नार्थं तु कर्तव्यं निजैश्च सह सेवकैः ॥ अंजनं नयने कुर्यात्संबंधिनां च सर्वशः ॥ ६१ ॥ भ्रूमध्यात्तु प्रकर्त्तव्यमर्द्धचंद्रसमाकृति ॥ बिंदुं तु कारयेद्विप्रास्तस्योपरि मनोहरम् ॥ ६२ ॥ एवं कृते तदा विप्राः शांतिर्भवतिनान्यथा ॥ पुत्रवृद्धिकरं चैतत्तिलकं चार्द्धबिंबकम् ॥ सर्वविघ्नहरं सर्वदौःस्थ्यव्याधिविनाशनम् ॥ ६३ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ ततः शांताः

प्रजाः सर्वा धर्मारण्ये नराधिप ॥ प्रसादाच्चैव मातङ्ग्या देव्या वै सत्यमंदिरे ॥६४॥ ततो हृष्टहृदा विप्राः पुपूजुस्ते विधेः सुताम् ॥ मातंग्याश्च प्रक
र्त्तव्यं वर्षेवर्षे च पूजनम् ॥ ६५ ॥ माघासिते तृतीयायां भक्ष्यभोज्यादिभिस्तथा ॥ कर्णाटस्य तथोत्पत्तिः पुनर्जाता तु भूतले ॥ ६६ ॥ भयाच्चैव
हि तत्स्थानं त्यक्त्वा याम्यमगात्ततः ॥ गच्छमानस्तदा दैत्यो यक्ष्मरूपो ह्यभाषत ॥६७॥ श्रूयतां भो द्विजाः सर्वे धर्मारण्यनिवासिनः ॥ वणिजश्च
महच्चेदं मद्वाक्यं परिपाल्यताम् ॥ ६८ ॥ माघमासे हि मत्प्रीत्या निर्विघ्नार्थं सदा भुवि ॥ त्रिदलेन च धान्येन मूलकेन विशेषतः ॥ ६९ ॥ तिल
तैलेन वा कुर्यात्पुरुषो नियतव्रतः ॥ एकाशनं हि कुरुते यक्ष्मप्रीत्यै निरंतरम् ॥ १७० ॥ आबालयौवनेनैव वृद्धेनापीह सर्वदा ॥ वर्षेवर्षे प्रकर्त्त
व्यं यक्ष्मणो व्रतमुत्तमम् ॥ ७१ ॥ यस्मिन्गृहे हि यावच्च पुरुषाकाररूपिणः ॥ तस्याह्वयं प्रकुर्युस्त एकभक्तरताः सदा ॥ ७२ ॥ बालस्यार्थे तु
जननी कुरुते व्रतमुत्तमम् ॥ पिता वाप्यथवा भ्राता यन्निमित्तं व्रतं चरेत् ॥ ७३ ॥ न च तस्य भयं क्वापि न व्याधिर्नच बंधनम् ॥ भर्तुर्निमित्ते
स्त्री कुर्यादशक्ते त्वितरेण च[1] ॥ ७४ ॥ एवं समादिशन्दैत्यः सत्यमंदिरमुत्सृजन् ॥ गतोऽसौ याम्यदिग्भाग उदधेस्तीर उत्तमे ॥ ७५ ॥ विपुलं देह
मासाद्य कर्णाटः स नराधिप ॥ स्वनाम्ना चैव तं देशं स्थापयामास चोत्तमम् ॥७६॥ यस्मिंश्च सर्ववस्तूनि धनधान्यानि भूरिशः ॥ कर्णाटदेशं तं
राजन्परिवार्य चिरं स्थितः ॥७७॥ धर्मारण्यकथां पुण्यां कथितां नरसत्तम ॥ श्रीमातुश्चैव माहात्म्यं शृण्वंति श्रावयंति ये ॥ ७८ ॥ तेषां कुले कदा
चित्तु अरिष्टं नैव जायते ॥ अपुत्रो लभते पुत्रान्धनहीनस्तु संपदः ॥ आयुरारोग्यमैश्वर्यं श्रीमातुश्च प्रसादतः ॥ १७९ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण
एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां तृतीये ब्रह्मखण्डे पूर्वभागे धर्मारण्यमाहात्म्ये मातंगीकर्णाटकोपाख्यानवर्णनंनामाष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥ छ ॥ ॥
॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ इन्द्रसरे नरः स्नात्वा दृष्ट्वा चेंद्रेश्वरं शिवम् ॥ सप्तजन्मकृतात्पापान्मुच्यते नात्र संशयः ॥ १ ॥ ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ ॥
केन चादौ निर्मितं तत्तीर्थं सर्वोत्तमोत्तमम् ॥ यथावद्वर्णय त्वं मे भगवन्द्विजसत्तम ॥ २ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ इन्द्रेणैव महाराज तपस्तप्तं
सुदुष्करम् ॥ ग्रामादुत्तरदिग्भागे शतवर्षाणि तत्र वै ॥ ३ ॥ शिवोद्देशं महाघोरमेकांगुष्ठेन भारत ॥ ऊर्द्ध्वबाहुर्महातेजाः सूर्यस्याभिमुखोऽभवत् ॥
॥ ४ ॥ वृत्रस्य वधतो ज्ञातं यत्पापं तस्य नुत्तये ॥ एकाग्रः प्रयतो भूत्वा शिवस्याराधने रतः ॥ ५ ॥ तपसा च तदा शंभुस्तोषितः शशिशे
खरः ॥ तत्राऽऽजगाम जटिलो भस्मांगो वृषभध्वजः ॥ ६ ॥ खट्वांगी पंचवक्त्रश्च दशबाहुस्त्रिलोचनः ॥ गंगाधरो वृषारूढो भूतप्रेतादिवेष्टितः ॥ ७ ॥

---

[1] कारयितव्यमिति शेषः ।

सुप्रसन्नः सुरश्रेष्ठः कृपालुर्वरदायकः ॥ तदा हृष्टमना देवो देवेन्द्रमिदमूचिवान् ॥ ८ ॥ ॥ हर उवाच ॥ ॥ यत्त्वं याचयसे देव तदहं प्रद
दामि ते ॥ ९ ॥ ॥ इन्द्र उवाच ॥ ॥ यदि तुष्टोसि देवेश कृपासिंधो महेश्वर ॥ ब्रह्महत्या हि मां देव उद्वेजयति नित्यशः ॥ १० ॥ वृत्रासुरस्य
हनने जातं पापं सुरोत्तम ॥ तत्पापं नाशय विभो मम दुःखप्रदं सदा ॥ ११ ॥ ॥ हर उवाच ॥ ॥ धर्मारण्ये सुरपते ब्रह्महत्या न पीडयेत् ॥
हत्या गवां द्विजातीनां बालस्य योषितामपि ॥ १२ ॥ वचनान्मम देवेंद्र ब्रह्मणः केशवस्य च ॥ यमस्य वचनाज्जिष्णो हत्या नैवात्र तिष्ठति ॥
प्रविश्य त्वं महाराज अतोत्र स्नानमाचर ॥ १३ ॥ ॥ इन्द्र उवाच ॥ ॥ यदि त्वं मम तुष्टोऽसि कृपासिंधो महेश्वर ॥ मन्नाम्ना च महादेव
स्थापितो भव शंकर ॥ १४ ॥ तथेत्युक्त्वा महादेवः सुप्रसन्नो हरस्तदा ॥ दर्शयामास तत्रैव लिंगं पापप्रणाशनम् ॥ १५ ॥ कूर्मपृष्ठात्समुत्पाद्य
आत्मयोगेन शंभुना ॥ स्थितस्तत्रैव श्रीकण्ठः कालत्रयविदो विदुः ॥ १६ ॥ वृत्रहत्यासमुत्रस्तदेवराजस्य सन्निधौ ॥ इन्द्रेश्वरस्तदा तत्र धर्मा
रण्ये स्थितो नृप ॥ १७ ॥ सर्वपापविशुद्ध्यर्थं लोकानां हितकाम्यया ॥ इन्द्रेश्वरं तु राजेंद्र पुष्पधूपादिकैः सदा ॥ १८ ॥ पूजयेच्च नरो भक्त्या
सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ अष्टम्यां च चतुर्दश्यां माघमासे विशेषतः ॥ १९ ॥ सर्वपापविशुद्ध्यर्थं शिवलोके महीयते ॥ नीलोत्सर्गं तु यो मर्त्यः
करोति च तदग्रतः ॥ २० ॥ उद्धरेत्सप्त गोत्राणि कुलमेकोत्तरं शतम् ॥ सांगरुद्रजपं यस्तु चतुर्दश्यां करोति वै ॥ २१ ॥ सर्वपाविशुद्धात्मा
लभते परमं पदम् ॥ २२ ॥ सौवर्णनयनं कृत्वा मध्ये रत्नसमन्वितम् ॥ यो ददाति द्विजातिभ्य इन्द्रतीर्थे तथोत्तमे ॥ २३ ॥ अन्धता न भवे
त्तस्य जन्मानि षष्टिसंख्यया ॥ निर्मलत्वं सदा तेषां नयनेषु प्रजायते ॥ महारोगास्तथा चान्ये स्नात्वा यांति तदग्रतः ॥ २४ ॥ पूजिते चैकचित्ते
न सर्वरोगात्प्रमुच्यते ॥ स्नात्वा कुण्डे नरो यस्तु संतर्पयति यः पितॄन् ॥ २५ ॥ तस्य तृप्ताः सदा भूप पितरश्च पितामहाः ॥ ये वै ग्रस्ता
महारोगैः कुष्ठाद्यैश्चैव देहिनः ॥ २६ ॥ स्नानमात्रेण संशुद्धा दिव्यदेहा भवंति ते ॥ ज्वरादिकष्टमापन्ना नराः स्वात्महिताय वै ॥ २७ ॥ स्नान
मात्रेण संशुद्धा दिव्यदेहा भवंति ते ॥ स्नात्वा च पूजयेद्देवं मुच्यते ज्वरबन्धनात् ॥ २८ ॥ एकाहिकं द्व्याहिकं च चातुर्थं वा तृतीयकम् ॥
विषमज्वरपीडा च मासपक्षादिकं ज्वरम् ॥ २९ ॥ इन्द्रेश्वरप्रसादाच्च नश्यते नात्र संशयः ॥ विज्वरो जायते नूनं सत्यंसत्यं च भूपते ॥ ३० ॥
वन्ध्या च दुर्भगा नारी काकवन्ध्या मृतप्रजा ॥ मृतवत्सा महादुष्टा स्नात्वा कुण्डे शिवाग्रतः ॥ पूजयेदेकचित्तेन स्नानमात्रेण शुद्ध्यति ॥ ३१ ॥
एवंविधांश्च बहुशो वरान्दत्त्वा पिनाकधृक् ॥ गतोऽसौ स्वपुरं पार्थ सेव्यमानः सुरासुरैः ॥ ३२ ॥ ततः शक्रो महातेजा गतो वै स्वपुरं प्रति ॥

जयंतेनापि तत्रैव स्थापितं लिंगमुत्तमम् ॥ ३३ ॥ जयंतस्य हरस्तुष्टस्तस्मिंल्लिंगे स्तुतः सदा ॥ त्रिकालं पुत्रसंयुक्तः पूजनार्थं सुरेश्वरः ॥ ३४ ॥
आयाति च महाबाहो त्यक्त्वा स्थानं स्वकं हि वै ॥ एतत्सर्वं समाख्यातं सर्वसौख्यप्रदायकम् ॥ ३५ ॥ इन्द्रेश्वरे तु यत्पुण्यं जयंतेशस्य पूज
नात् ॥ तदेवाप्नोति राजेन्द्र सत्यंसत्यं न संशयः ॥ ३६ ॥ स्नात्वा कुण्डे महाराज संपूज्यैकाग्रमानसः ॥ सर्वपापविशुद्धात्मा इन्द्रलोके
महीयते ॥ ३७ ॥ यः शृणोति नरो भक्त्या सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ सर्वान्कामानवाप्नोति जयंतेशप्रसादतः ॥ ३८ ॥ इति श्रीस्कांदे
महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां तृतीये ब्रह्मखण्डे पूर्वभागे धर्मारण्यमाहात्म्ये इन्द्रेश्वरजयंतेश्वरमहिमवर्णनोनामैकोनविंशोऽध्यायः
॥ १९ ॥ ॥ छ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ अतः परं प्रवक्ष्यामि शिवतीर्थमनुत्तमम् ॥ यत्रासौ शंकरो देवः पुनर्जन्मधरोऽभवत् ॥ १ ॥
कीलितो देवदेवेशः शंकरश्च त्रिलोचनः ॥ गिरिजया महाभाग पातितो भूमिमंडले ॥ २ ॥ छलितो मुह्यमानस्तु दिवारात्रिं न वेत्ति च ॥
पुंस्त्रीनपुंसकाश्चैव जडीभूतस्त्रिलोचनः ॥ ३ ॥ कल्पांतमिव संजातं तदा तस्मिंश्च कीलिते ॥ पार्वत्या सहसा तस्य कृतं कीलनकं तदा ॥ ४ ॥ ॥
युधिष्ठिर उवाच ॥ ॥ एतदाश्चर्यमतुलं वचनं यत्त्वयोदितम् ॥ यो गुरुः सर्वदेवानां योगिनां चैव सर्वदा ॥ ५ ॥ पार्वत्या कीलितः कस्मा
न्नष्टवृत्तिः शिवः कथम् ॥ कारणं कथ्यतां तत्र परं कौतूहलं हि मे ॥ ६ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ मन्त्रौघा विविधा राजञ्छंकरेण प्रकाशिताः ॥
पार्वत्यग्रे महाराज अथर्वणोपवेदजाः ॥ ७ ॥ शाकिनी डाकिनी चैव काकिनी हाकिनी तथा ॥ एकिनी लाकिनी ह्येताः षड्भेदास्तत्र कीर्ति
ताः ॥ ८ ॥ बीजान्युद्धृत्य वै ताभ्यो माला चैकवृता कृता ॥ शंभुना कथिता चैव पार्वत्यग्रे नृपोत्तम ॥ ९ ॥ तैश्चैव अष्टा भवति मंत्रोद्धारः
कृतस्तु सा ॥ साधयेत्सा महादुष्टा शाकिनी प्रमदानघे ॥ १० ॥ ॥ श्रीपार्वत्युवाच ॥ ॥ प्रकाशितास्त्वया नाथ भेदा ह्येते षडेव हि ॥ षड्विधाः
शक्तयो नाथ अगम्यायोगमालिनीः ॥ षड्विधोक्तं त्वयैकेन कूटात्कृतं वदस्व माम् ॥ ११ ॥ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ ॥ अप्रकाशो महादेवि
देवासुरैस्तु मानवैः ॥ १२ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ नमस्ते सर्वरूपाय नमस्ते वृषभध्वज ॥ जटिलेश नमस्तुभ्यं नीलकण्ठ नमोस्तुते ॥
॥ १३ ॥ कृपासिंधो नमस्तुभ्यं नमस्ते कालरूपिणे ॥ एतैश्च बहुभिर्वाक्यैः कोमलैः करुणानिधिम् ॥ १४ ॥ तोषयित्वाद्रितनया दण्डवत्प्रणि
पत्य च ॥ जग्राह पादयुगलं तां प्रोवाच दयापरः ॥ १५ ॥ किमर्थं स्तूयसे भद्रे याच्यतां मनसीप्सितम् ॥ १६ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥
समाहारं च सध्यानं कथयस्व सविस्तरम् ॥ असंदेहमशेषं च यद्यहं वल्लभा तव ॥ १७ ॥ ॥ श्रीरुद्र उवाच ॥ ॥ न प्रकाश्यं त्वया देवि

समाहारोद्भवं फलम् ॥ सर्वं तत्त्वमहं वक्ष्ये मंत्रकूटाद्यमेव हि ॥ १८ ॥ मायाबीजं तु सर्वेषां कूटानां हि वराने ॥ सर्वेषां मध्यमो वर्णो बिंदुना
दादिशोभितः ॥ १९ ॥ वह्निबीजं सवातं च कूर्मबीजसमन्वितम् ॥ आदित्यप्रभवं बीजं शक्तिबीजोद्भवं सदा ॥ २० ॥ एतत्कूटं चाद्यबीजं द्वितीयं
च विभोर्मतम् ॥ तृतीयं चाग्निबीजं तु संयुक्तं बिंदुनेंदुना ॥ २१ ॥ चतुर्थं युक्तं शेषेण ब्रह्मबीजमृषिस्तथा ॥ पंचमं कालबीजं च षष्ठं पार्थिव
बीजकम् ॥ २२ ॥ सप्तमे चाष्टमे बाह्यं नृसिंहेन समन्वितम् ॥ नवमे द्वितीयमेकं च दशमे चाष्टकूटकम् ॥ २३ ॥ विपरीतं तयोर्बीजं रुद्राक्षे वर
चारिणि ॥ चतुर्दशे चतुर्थ्यर्थं पृथ्वीबीजेन संयुतम् ॥ २४ ॥ कूटाः शेषाक्षराः केचिद्रक्षिता मेनकात्मजे ॥ सा पपात यदोर्व्यां हि शिवपत्नी तदा
नृप ॥ २५ ॥ रामेणाश्वासिता तत्र प्रहसंस्त्रिपुरांतकः ॥ भद्रे यस्मात्त्वया पत्रं जंत्रशक्तिर्भविष्यति ॥ २६ ॥ मारणे मोहने वश्ये आकर्षणे च
क्षोभणे ॥ यंयं कामयते नूनं तत्तत्सिद्धिर्भविष्यति ॥ २७ ॥ इति श्रुत्वा तदा देवी दुष्टचित्ता शुचिस्मिता ॥ कूटशेषास्ततो वीराःप्रोक्तास्तस्यै तु शंभुना
॥ २८ ॥ उवाचचकृपासिंधुः साधयस्व यथाविधि ॥ कैलासात्तु हरस्तत्र धर्मारण्यं गतो भृशम् ॥ २९ ॥ ज्ञात्वा देवी ययौ तत्र यत्रासौ वृषभध्वजः ॥
तत्क्षणात्पतितो भूमौ धर्मारण्ये नृपोत्तम ॥ ३० ॥ जटा चंद्रोरगाः शूलं वृषभाद्यायुधानि वै ॥ मुंडमाला च कौपीनं कपालं ब्रह्मणस्तु वै ॥ ३१ ॥ गंता
गणाश्च सर्वत्र भूतप्रेता दिशो दश ॥ विसंज्ञं च स्वमात्मानं ज्ञात्वा देवो महेश्वरः ॥ ३२ ॥ स्वेदजास्तु समुत्पन्ना गणाः कूटादयस्तथा ॥ पंचकूटान्
समुत्पाद्य तस्मात्तदाधमूलिने ॥ ३३ ॥ साधकास्ते महाराज जपहोमपरायणाः ॥ प्रेतासनास्तु ते सर्वे कालकूटोपरि स्थिताः ॥ ३४ ॥
कथयंति स्वमात्मानं येन मोक्षः पिनाकिनः ॥ ततः कष्टसमाविष्टा गौरी वह्निभयातुरा ॥ ३५ ॥ सभाजितःशिवस्तैश्च गौरी ह्रीणा त्वधोमुखी ॥
तपस्तेपे च तत्रस्था शंकरादेशकारिणी ॥ ३६ ॥ पंचाग्निसेवनं कृत्वा धूम्रपानमधोमुखी ॥ कूटाक्षरैः स्तुतस्तैस्तु तोषितो वृषभध्वजः ॥ ३७ ॥
धराक्षेत्रमिदं राजन्पापघ्नं सर्वकामदम् ॥ देवमज्जनकं शुभ्रं स्थानकेऽस्मिन्विराजते ॥ ३८ ॥ आश्विने कृष्णपक्षे च चतुर्दश्या दिने नृप ॥ तत्र स्नात्वा
च पीत्वा च सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ३९ ॥ पूजयित्वा च देवेशमुपोष्य च विधानतः ॥ शाकिनी डाकिनी चैव वेतालाः पितरो ग्रहाः ॥ ४० ॥
ग्रहा धिष्ण्या न पीडयंते सत्यंसत्यं वरानने ॥ सांगं रुद्रजपं तत्र कृत्वा पापैः प्रमुच्यते ॥ ४१ ॥ नश्यंति त्रिविधा रोगाः सत्यंसत्यं च भूपते ॥
एतत्सर्वं मया ख्यातं देवमज्जनकं शृणु ॥ ४२ ॥ अश्वमेधसहस्रैस्तु कृतैस्तु भूरिदक्षिणैः ॥ तत्फलं समवाप्नोति श्रोता श्रावयिता नरः ॥ ४३ ॥
अपुत्रो लभते पुत्रान्निर्धनो धनमाप्नुयात् ॥ आयुरारोग्यमैश्वर्यं लभते नात्र संशयः ॥ ४४ ॥ मनोवाक्कायजनितं पातकं त्रिविधं च यत् ॥ तत्सर्वं

नाशमायाति स्मरणात्कीर्तनान्नृप ॥ ४५ ॥ धन्यं यशस्यमायुष्पं सुखसंतानदायकम् ॥ माहात्म्यं शृणुयाद्भक्त्स सर्वसौख्यान्वितो भवेत् ॥४६॥ सर्वतीर्थेषु यत्पुण्यं सर्वदानेषु यत्फलम् ॥ सर्वयज्ञैश्च यत्पुण्यं जायते श्रवणान्नृप ॥ ४७ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां तृतीये ब्रह्मखण्डे पूर्वभागे धर्मारण्यमाहात्म्ये धराक्षेत्रवर्णनं नाम विंशोऽध्यायः ॥ २० ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ तया चोत्पादिता राजञ्छ्रीरात्कुलदेवताः ॥ १ ॥ भट्टारिकी[1] १तथा छत्रा २ ओविका ३ ज्ञानजा तथा ४ ॥ १ ॥ भद्रकाली च ५ माहेशी ६ सिंहोरी ७ धनमर्दनी ८ गात्रा ९ शांता १० शेषदेवी ११ वाराही १२ भद्रयोगिनी १३ ॥ २ ॥ योगेश्वरी १४ मोहलज्जा १५ कुलेशी १६ शकुलाचिता १७ तारणी १८ कनकानंदा १९ चामुंडा २० च सुरेश्वरी २१ ॥ ३ ॥ दारभट्टारिकेत्या २२ द्या प्रत्येका शतधा पुनः ॥ उत्पन्नाः शक्तयस्तस्मिन्नानारूपान्विताः शुभाः ॥ अतः परं प्रवक्ष्यामि प्रवराण्यथ देवताः ॥ ४ ॥ औपमन्यवसगोत्रप्रवर ३ गोत्रदेव्यागात्रावसिष्ठ १ भरद्वाज २ इंद्रप्रमदकाश्यपसगोत्रशगोत्रदेव्याज्ञानजा २ प्रवर ३ काश्यपः अवत्सारः २ रैभ्यः ३ मांडव्यसगोत्र ३ गोत्रजा दारभदारिका ३ प्रवर ५ भार्गवच्यव नाअत्रिअवीजमदग्निः ५ कुशिकसगोत्रऽजातारणी ६ महाबलाप्रवर ३ विश्वामित्रदेवराजउद्दालक ६ शौनकसगोत्र ७ गोत्रदेवी ७ शांता प्रवर ३ भार्गवाणैनहोत्रगार्त्समद ३ कृष्णात्रेयसगोत्रवीगोत्रदेव्याभद्रयोगिनी ८ प्रवर ३ आत्रेयअर्चनानसश्यावाश्व ३ गार्ग्यायणसगोत्र गोत्रजा शांता प्रवर ५ भार्गवच्यवनआप्नवान्अवीजमदग्निः १० गार्गायणगोत्रगोत्रजाज्ञानजा प्रवर ५ काश्यपअवत्सारशांडिलअसितदेवलगांगेयस गोत्रदेवा शांता द्वारवासिनी प्रवर ३ गार्ग्यगार्गि शंख लिखित १२ पैंग्यसगोत्रजाज्ञानजा शेषलउध प्रवर आंगिरसआंबरीषयौवनाश्व १३ वत्ससगोत्रं गोत्रजाज्ञानजाप्रवर ५ भार्गवच्यावनआप्नवान और्वपुरोधसः १४ वात्ससगोत्रगोत्रजाज्ञानजाप्रवर ५ भार्गवच्यावन आप्नवान् और्वपुरोधसः १५ वात्स्यसगोत्रस्य गोत्रजा शीहरीप्रवर ५ भार्गवच्यावनआप्नुवान् और्वपुरोधसः १६ श्यामायनसगोत्रस्य गोत्रजा शीहरी प्रवर भार्गवच्यावनआप्नुवान् अवि जमदग्निः १७ धारणसगोत्रस्य गोत्रजा छत्रजा प्रवर ३ अगस्त्यदार्वच्युतदध्यवाहन १८ काश्यपगोत्रस्य गोत्रजा चामुण्डा प्रवर ३ काश्यपस्यावत्सार नैध्रुव १९ भरद्वाजगोत्रस्य गोत्रजा पक्षिणी प्रवर ३

---

[1] एतेषां गोत्रप्रवरदेवतावटंकादीनां सम्यक्परिज्ञानाभावादत्र शुद्धमशुद्धं सम्यङ्निर्णेतुमशक्यम्, अतो विज्ञापयामहे—येषामेतेगोत्रदेवतादयस्तैः सज्जनैरयं विषयः सम्यक्परिशोधपूर्वकम् परिष्कृत्यास्माकं सविधे प्रेषणीयः द्वितायावृत्तौ सम्यङ्मुद्रापयिष्यामः ।

आंगिरसबार्हस्पत्यभारद्वाज २२ मांडव्यसगोत्रस्य वत्ससवात्स्यसवात्स्यायनस ४ सामान्यलौगाक्षसगोत्रस्य गोत्रजा भद्रयोगिनी प्रवर ३ काश्यपवसिष्ठ अवत्सार २० कौशिकसगोत्रस्य गोत्रजा पक्षिणी प्रवर ३ विश्वामित्र अथर्व भारद्वाज २१ सामान्यप्रवर १ पैंग्यसभरद्वाज २ समानप्रवरा २ लौगाक्षसगार्ग्यायनसकाश्यपकश्यप ४ समानप्रवर ३ कौशिककुशिकसाः २ समानप्रवरः ४ औपमन्युलौगाक्षस २ समानप्रवराः ५ ॥ यावतां प्रवरेष्वेको विश्वामित्रोऽनुवर्तते ॥ न तावतां सगोत्रत्वाद्विवाहः स्यात्परस्परम् ॥ ॥ ५ ॥ त्यजेत्समानप्रवरां सगोत्रां मातुः सपिंडामचिकित्स्यरोगाम् ॥ अजातलोम्नीं च तथान्यपूर्वां सुतेन हीनस्य सुतां सुकृष्णाम् ॥ ॥ ६ ॥ एक एव ऋषिर्यत्र प्रवरेष्वनुवर्तते ॥ तावत्समानगोत्रत्वमृते भृग्वंगिरोगणात् ॥ ७ ॥ पंचसु त्रिषु सामान्यादविवाहस्त्रिषु द्वयोः ॥ भृग्वंगिरोगणेष्वेवं शेषेष्वेकोपि वारयेत् ॥ ८ ॥ समानगोत्रप्रवरां कन्यामूढ्वोपगम्य च ॥ तस्यामुत्पाद्य चांडालं ब्राह्मण्यादेव हीयते ॥ ९ ॥ कात्यायनः ॥ परिणीय सगोत्रां तु समानप्रवरां तथा ॥ त्यागं कृत्वा द्विजस्तस्यास्ततश्चांद्रायणं चरेत् ॥ १० ॥ उत्सृज्य तां ततो भार्यां मातृवत्परिपालयेत् ॥ ११ ॥ याज्ञवल्क्यः ॥ अरोगिणीं भ्रातृमतीमसमानार्षगोत्रजाम् ॥ पंचमात्सप्तमादूर्ध्वं मातृतः पितृतस्तथा ॥ १२ ॥ असमानप्रवरैर्विवाह इति गौतमः ॥ यद्येकं प्रवरं भिन्नं मातृगोत्रवरस्य च ॥ तत्रोद्वाहो न कर्तव्यः सा कन्या भगिनी भवेत् ॥ १३ ॥ दाराग्निहोत्रसंयोगं कुरुते योऽग्रजे स्थिते ॥ परिवेत्ता स विज्ञेयः परिवित्तिस्तु पूर्वजः ॥ १४ ॥ सदा पौनर्भवा कन्या वर्जनीया कुलाधमा ॥ वाचा दत्ता मनोदत्ता कृतकौतुकमंगला ॥ १५ ॥ उदकस्पर्शिता याच याच पाणिगृहीतका ॥ अग्निं परिगता या च पुनर्भूः प्रसवा च या ॥ १६ ॥ इत्येताः काश्यपेनोक्ता दहंति कुलमग्निवत् ॥ १७ ॥ अथावटंकाः कथ्यंते गोत्रं १ पात्र २ दात्र ३ त्राशयत्र ४ लडकात्र १५ मंडकीयात्र १६ विडलात्र १७ रहिला १८ भादिल १९ वालूआ २० पोकीया २१ वाकीया २२ मकाल्या २३ लाडआ २४ माणवेदा २५ कालीया २६ ताली २७ वेलीया २८ पांवलन्डीया २९ मूडा ३० पीतूला ३१ धिगमघ ३२ भूतपादवादी ३४ होफोया ३५ शेवार्दत ३६ वपार ३७ वथार ३८ साधका ३९ बहुधिया ४० ॥ १८ ॥ मातुलस्य सुतामूद्वा मातृगोत्रां तथैव च ॥

---

१ एतेऽवटंकाः— यथाप्रतिपुस्तके दृष्टास्तथैव मुद्रिताः, ते च तत्तदवटंकयुतैस्तत्परिचितैश्च विद्वद्भिः शोधनीयाः ।

समानप्रवरां चैव त्यक्का चांद्रायणं चरेत् ॥ १९ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां तृतीये ब्रह्मखण्डे पूर्वभागे धर्मारण्य
माहात्म्ये श्रीमाताकथितनामगोत्रप्रवरकृतदेव्यवटंककथनंनामैकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥ ॥ छ ॥ ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ ॥ स्थान
वासिन्यो योगिन्यः काजेशेन विनिर्मिताः ॥ कस्मिन्स्थाने हि का देव्यः कीदृश्यस्ता वदस्व मे ॥ १ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ सर्वज्ञोसि
कुलीनोसि साधु पृष्टं त्वयानघ ॥ कथयिष्याम्यहं सर्वमखिलेन युधिष्ठिर ॥ २ ॥ नानाभरणभूषाढ्या नानारत्नोपशोभिताः ॥ नानावसनसंवीता
नानायुधसमन्विताः ॥ ३ ॥ नानावाहनसंयुक्ता नानास्वरनिनादिनीः ॥ भयनाशाय विप्राणां काजेशेन विनिर्मिताः ॥ ४ ॥ प्राच्यां याम्या
मुदीच्यां च प्रतीच्यां स्थापिता हि ताः ॥ आग्नेयां नैर्ऋते देशे वायव्येशानयोस्तथा ॥ ५ ॥ आशापुरी च गात्राई छत्राई ज्ञानजा तथा ॥ पिप्प
लांबा तथा शांता सिद्धा भट्टारिका तथा ॥ ६ ॥ कदंबा विकटा मीठा सुपर्णा वसुजा तथा ॥ मातंगी च महादेवी वाराही मुकुटेश्वरी ॥ ७ ॥
भद्रा चैव महाशक्तिः सिंहारा च महाबला ॥ एताश्चान्याश्च बहवः कथितुं नैव शक्यते ॥ ८ ॥ नानारूपधरा देव्यो नानावेषसमाश्रिताः ॥
स्थानादुत्तरदिग्भागे आशापूर्णासमीपतः ॥ ९ ॥ पूर्वे तु विद्यते देवी आनंदानंददायिनी ॥ वसंती चोत्तरे देव्यो नानारूपधरा मुदा ॥ १० ॥
इष्टान्कामान्ददात्येता जलदानेन तर्प्पिताः ॥ स्थाने नैर्ऋतिदिग्भागे शांता शांतिप्रदायिनी ॥ ११ ॥ सिंहोपरि समासीना चतुर्हस्ता वरप्रदा ॥
भट्टारी च महाशक्तिः पुनस्तत्रैव तिष्ठति ॥ १२ ॥ संस्तुता पूजिता भक्त्या भक्तानां भयनाशिनी ॥ स्थानात्तु सप्तमे क्रोशे क्षेमलाभा व्यव
स्थिता ॥ १३ ॥ सा विलेपमयी पूज्या चिंतिता सिद्धिदायिनी ॥ पूर्वस्यां दिशि लोकैस्तु बलिदानेन तर्पिता ॥ परिवारेण संयुक्ता भुक्तिमुक्ति
प्रदायिनी ॥ १४ ॥ अचिंत्यरूपचारिता सर्वशत्रुविनाशनी ॥ संध्यायास्त्रिषु कालेषु प्रत्यक्षैव हि दृश्यते ॥ १५ ॥ स्थानात्तु सप्तमे क्रोशे दक्षिणा
विन्ध्यवासिनी ॥ सायुधा रूपसंपन्ना भक्तानां भयहारिणी ॥ १६ ॥ पश्चिमे निंबजा देवी तावद्भूमिसमाश्रिता ॥ महाबला सा दृष्टापि नयनानन्द
दायिनी ॥ १७ ॥ स्थानादुत्तरदिग्भागे तावद्भूमिसमाश्रिता ॥ शक्तिर्बहुसुवर्णाक्षा पूजिता सासुवर्णदा ॥ १८ ॥ स्थानाद्वायव्यकोणे च क्रोशमात्र
मिते श्रिता ॥ क्षेत्रधरा महादेवी समये च्छागधारिणी ॥ १९ ॥ पुरादुत्तरदिग्भागे क्रोशमात्रे तु कर्णिका ॥ सर्वोपकारनिरता स्थानोपद्रवनाशनी
॥ २० ॥ स्थानान्निर्ऋतिदिग्भागे ब्रह्माणीप्रमुखास्तथा ॥ नानारूपधरा देव्यो विद्यंते जलमातरः ॥ २१ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीति
साहस्र्यां संहितायां तृतीये ब्रह्मखण्डे पूर्वभागे धर्मारण्यमाहात्म्ये देवतास्थापनंनामद्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥ ॥ छ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥

अतः परं प्रवक्ष्यामि ब्रह्मणा यत्कृतं पुरा ॥ तत्सर्वं कथयाम्यद्य शृणुष्वैकाग्रमानसः ॥ १ ॥ देवानां दानवानां च वैराद्युद्धं बभूवह ॥ तस्मिन्युद्धे
महादुष्टे देवाः संक्लिष्टमानसाः ॥ २ ॥ बभूवुस्तत्र सोद्वेगा ब्रह्माणं शरणं ययुः ॥ ३ ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ ॥ ब्रह्मन्केन प्रकारेण दैत्यानां वधमेव
च ॥ करोम्यद्य उपायं हि कथ्यतां शीघ्रमेव मे ॥४॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ मया हि शंकरेणैव विष्णुना हि तथा पुरा ॥ यमस्य तपसा तुष्टैर्धर्मारण्यं
विनिर्मितम् ॥ ५ ॥ तत्र यद्दीयते दानं यज्ञं वा तप उत्तमम् ॥ तत्सर्वं कोटिगुणितं भवेदिति न संशयः ॥ ६ ॥ पापं वा यदि वा पुण्यं सर्वं कोटि
गुणं भवेत् ॥ तस्माद्दैत्यैर्न धर्षितं कदाचिदपि भोः सुराः ॥ ७ ॥ श्रुत्वा तु ब्रह्मणो वाक्यं देवाः सर्वे सविस्मयाः ॥ ब्रह्माणं त्वग्रतः कृत्वा धर्मार
ण्यमुपाययुः ॥ ८ ॥ सत्रं तत्र समारभ्य सहस्राब्दमनुत्तमम् ॥ वृत्वाऽऽचार्यं चांगिरसं मार्कंडेयं तथैव च ॥ ९ ॥ अत्रिं च कश्यपं चैव होता
कृत्वा महामतिः ॥ जमदग्निं गौतमं च अध्वर्युत्वं न्यवेदयन् ॥ १० ॥ भरद्वाजं वसिष्ठं तु प्रत्यध्वर्युत्वमादिशन् ॥ नारदं चैव वाल्मीकिं नोदना
याकरोत्तदा ॥ ११ ॥ ब्रह्मासने च ब्रह्माणं स्थापयामासुरादरात् ॥ क्रोशचतुष्कमात्रां च वेदिं कृत्वा सुरैस्ततः ॥ १२ ॥ द्विजाः सर्वे समाहूता
यज्ञस्यार्थे हि जापकाः ॥ ऋग्यजुःसामाथर्वान्वै वेदानुद्गिरयंति ये ॥ १३ ॥ गणनाथं शंभुसुतं कार्त्तिकेयं तथैव च ॥ इन्द्रं वज्रधरं चैव जयंतं
चन्द्रसूनुकम् ॥ १४ ॥ चत्वारो द्वारपालाश्च देवाः शूरा विनिर्मिताः ॥ ततो राक्षोघ्नमंत्रेण हूयते हव्यवाहनः ॥ १५ ॥ तिलांश्च यवमिश्रांश्च
मध्वाज्येन च मिश्रितान् ॥ जुहुवुस्ते तदा देवा वेदमंत्रैर्नरेश्वर ॥ १६ ॥ आघारावाज्यभागौ च हुत्वा चैव ततः परम् ॥ द्राक्षेक्षुपूगनारिंग
जंबीरं बीजपूरकम् ॥ १७ ॥ उत्तरतो नालिकेरं दाडिमं च यथाक्रमम् ॥ मध्वाज्यं पयसा युक्तं कृशरशर्करायुतम् ॥ १८ ॥ तंडुलैः शतपत्रैश्च
यज्ञे वाचं नियम्य च ॥ विचिंत्य च महाभागाः कृत्वा यज्ञं सदक्षिणम् ॥ १९ ॥ उत्तमं च शुभं स्तोमं कृत्वा हर्षमुपाययुः ॥ अवारितान्न
मददन्दीनांधकृपणेष्वपि ॥ २० ॥ ब्राह्मणेभ्यो विशेषेण दत्तमन्नं यथेप्सितम् ॥ पायसं शर्करायुक्तं साज्यशाकसमन्वितम् ॥ २१ ॥ मंडका
वटकाः पूपास्तथा वै वेष्टिकाः शुभाः ॥ सहस्रमोदकाश्चापि फेणिका घुर्घुरादयः ॥ २२ ॥ ओदनश्च तथा दाली आढकीसंभवा शुभा ॥ तथा
वै मुद्गदाली च पर्पटा वटिका तथा ॥ २३ ॥ प्रलेह्यानि विचित्राणि युक्तारुयूषणसंचयैः ॥ कुल्माषा वेल्लकाश्चैव कोमला वालकाः शुभाः ॥ २४ ॥
कर्कटिकाश्चार्द्रयुता मरिचेन समन्विताः ॥ एवंविधानि चान्नानि शाकानि विविधानि च ॥ २५ ॥ भोजयित्वा द्विजान्सर्वान्धर्मारण्य
निवासिनः ॥ अष्टादशसहस्राणि सपुत्रांश्च तदा नृप ॥ २६ ॥ प्रतिदिनं तदा देवा भोजयंति स्म वाडवान् ॥ एवं वर्षसहस्रं वै कृत्वा यज्ञं

तदामराः ॥ २७ ॥ कृत्वा दैत्यवधं राजन्निर्भयत्वमवाप्नुयुः ॥ स्वर्गं जग्मुस्ते सहसा देवाः सर्वे मरुद्गणाः ॥ २८ ॥ तथैवाप्सरसः सर्वा ब्रह्मवि
ष्णुमहेश्वराः ॥ कैलासशिखरं रम्यं वैकुंठं विष्णुवल्लभम् ॥ २९ ॥ ब्रह्मलोकं महापुण्यं प्राप्य सर्वे दिवौकसः ॥ परं हर्षमुपाजग्मुः प्राप्य
नंदनमुत्तमम् ॥ ३० ॥ स्वेस्वे स्थाने स्थिरीभूत्वा तस्थुः सर्वे हि निर्भयाः ॥ ३१ ॥ ततः कालेन महता कृताख्ययुगपर्यये ॥ लोहासुरो
मदोन्मत्तो ब्रह्मवेषधरः सदा ॥ ३२ ॥ आगत्य सर्वान्विप्रांश्च धर्षयेद्धर्मवित्तमान् ॥ शूद्रांश्च वणिजश्चैव दंडघातेन ताडयेत् ॥ ३३ ॥ विध्वं
सयेच्च यज्ञदीन्होमद्रव्याणि भक्षयेत् ॥ वेदिका दीर्घिका दृष्ट्वा कश्मलेन प्रदूषयेत् ॥ ३४ ॥ मूत्रोत्सर्गपुरीषेण दूषयेत्पुण्यभूमिकाः ॥ गहनेन
तथा राजन्ह्रियो दूषयते हि सः ॥ ३५ ॥ ततस्ते वाडवाः सर्वे लोहासुरभयातुराः ॥ प्रनष्टाः सपरीवारा गतास्ते वै दिशो दश ॥ ३६ ॥ वणि
जस्ते भयोद्विग्ना विप्रानुयुयुर्नृप ॥ महाभयेन संभीता दूरं गत्वा विमृश्य च ॥३७॥ सह शूद्रैर्द्विजैः सर्वे एकीभूत्वा गतास्तदा ॥ मुक्तारण्यं पुण्यतमं
निर्जनं हि ययुश्च ते ॥ ३८ ॥ निवासं कारयामासुर्नातिदूरे नरेश्वर ॥ वजिङ्नाम्ना हि तद्ग्रामं वासयामासुरेव ते ॥ ३९ ॥ लोहासुरभयाद्राजन्विप्र
नाम्ना विनिर्मितम् ॥ शंभुना वणिजा यस्मात्तस्मात्तन्नामधारणम् ॥ ४० ॥ शंभुग्राममिति ख्यातं लोके विख्यातिमागतम् ॥ अथ केचिद्भ
यान्नष्टा वणिजः प्रथमं तदा ॥ ४१ ॥ ते नातिदूरे गत्वा वै मंडलं चक्रुरुत्तमम् ॥ विप्रागमनकांक्षास्ते तत्र वासमकल्पयन् ॥ ४२ ॥ मंडलेति च
नाम्ना वै ग्रामं कृत्वा न्यवीवसन् ॥ विप्रसार्थपरिभ्रष्टाः केचित्तु वणिजस्तदा ॥ ४३ ॥ अन्यमार्गे गता ये वै लोहासुरभयार्दिताः ॥ धर्मारण्यान्नाति
दूरे गत्वा चिंतामुपाययुः ॥ ४४ ॥ कस्मिन्मार्गे वयं प्राप्ताः कस्मिन्प्राप्ता द्विजातयः ॥ इति चिंतां परं प्राप्ता वासं तत्र त्वकारयन् ॥ ४५ ॥
अन्यमार्गे गता यस्मात्तस्मात्तन्नामसंभवम् ॥ ग्रामं निवासयामासुरडालंजमिति क्षितौ ॥ ४६ ॥ यस्मिन्ग्रामे निवासी यो यत्संज्ञश्च वणिग्भवेत् ॥
तस्य ग्रामस्य तन्नाम ह्यभवत्पृथिवीपते ॥ ४७ ॥ वणिजश्च तथा विप्रा मोहं प्राप्ता भयार्दिताः ॥ तस्मान्मोहेतिसंज्ञास्ते राजन्सर्वे निरब्रुवन् ॥
॥ ४८ ॥ एवं प्रनष्णं नष्टास्ते गताश्च दिशो दिश ॥ धर्मारण्ये न तिष्ठंति वाडवा वणिजोऽपि वा ॥ ४९ ॥ उद्वसं हि तदा जातं धर्मारण्यं च
दुर्लभम् ॥ भूषणं सर्वतीर्थानां कृतं लोहासुरेण तत् ॥ ५० ॥ नष्टद्विजं नष्टतीर्थं स्थानं कृत्वा हि दानवः ॥ परां मुदमवाप्यैव जगाम स्वालयं ततः
॥ ५१ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां तृतीये ब्रह्मखण्डे पूर्वभागे धर्मारण्यमाहात्म्ये ज्ञातिभेदवर्णनंनामत्रयोविंशो
ऽध्यायः ॥ २३ ॥ ॥ छ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ एतत्तीर्थस्य माहात्म्यं मया प्रोक्तं तवाग्रतः ॥ अनेकपूर्वजन्मोत्थपातकघ्नं महीपते ॥१॥

स्थानानामुत्तमं स्थानं परं स्वस्त्ययनं महत् ॥ स्कंदस्याग्रे पुरा प्रोक्तं महारुद्रेण धीमता ॥ २ ॥ त्वं पार्थ तत्र स्नात्वा हि मोक्ष्यसे सर्वपात
कात् ॥ तच्छुत्त्वा व्यासवाक्यं हि धर्म्मराजो युधिष्ठिरः ॥ ३ ॥ धर्मात्मजस्तदा तात धर्मारण्यं समाविशत् ॥ महापातकनाशाय साधुपालनत
त्परः ॥ ४ ॥ विगाह्य तत्र तीर्थानि देवतायतनानि च ॥ इष्टापूर्तादिकं सर्वं कृतं तेन यथेप्सितम् ॥ ५ ॥ ततः पापविनिर्मुक्तः पुनर्गत्वा स्वकं
पुरम् ॥ इंद्रप्रस्थं महासेन[1] शशास वसुधातलम् ॥ ६ ॥ इदं हि स्थानमासाद्य ये शृण्वंति नरोत्तमाः॥ तेषां भुक्तिश्च मुक्तिश्च भविष्यति न संशयः॥
॥ ७ ॥ भुक्त्वा भोगान्पार्थिवांश्च परं निर्वाणमाप्नुयुः ॥ श्राद्धकाले च संप्राप्ते ये पठंति द्विजातयः ॥ ८ ॥ उद्धृताः पितरस्तैस्तु यावच्चंद्रार्कमेदिनि॥
द्वापरे च युगे भूत्वा व्यासेनोक्तं महात्मना ॥ ९ ॥ वारिमात्रे धर्मवाप्यां गयाश्राद्धफलं लभेत् ॥ अत्रागतस्य मर्त्यस्य पापं यमपदे स्थितम् ॥
॥ १० ॥ कथितं धर्मपुत्रेण लोकानां हितकाम्यया ॥ विना अन्नैर्विना दर्भैर्विना चासनमेव वा ॥ ११ ॥ तोयेन नाशमायाति कोटिजन्मकृतं त्व
घम् ॥ सहस्रमुरुशृंगीणां धेनूनां कुरुजांगले ॥ दत्त्वा सूर्यग्रहे पुण्यं धर्मवाप्यां च तर्पणाम् ॥ १२ ॥ एतद्वः कथितं सर्वं धर्मारण्यस्य चेष्टितम् ॥
यच्छ्रुत्वा ब्रह्महा गोघ्नो मुच्यते सर्वपातकैः ॥ १३ ॥ एकविंशतिवारैस्तु गयायां पिंडपातने ॥ तत्फलं समवाप्नोति सकृदस्मिञ्छ्रुते सति ॥ १४ ॥
इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां तृतीये ब्रह्मखण्डे पूर्वभागे धर्मारण्यतीर्थमाहात्म्यप्रभावकथनंनाम चतुर्विंशोऽध्यायः ॥
॥ २४ ॥ ॥ छ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ अथान्यत्संप्रवक्ष्यामि तीर्थमाहात्म्यमुत्तमम् ॥ धर्मारण्ये यथाऽऽनीता सत्यलोकात्सरस्वती ॥ १ ॥
मार्कंडेयं सुखासीनं महामुनिनिषेवितम् ॥ तरुणादित्यसंकाशं सर्वशास्त्रविशारदम् ॥ २ ॥ सर्वतीर्थमयं दिव्यमृषीणां प्रवरं द्विजम् ॥
आसनस्थं समायुक्तं धन्यं पूज्यं दृढव्रतम् ॥ ३ ॥ योगात्मानं परं शांतं कमंडलुधरं विभुम् ॥ अक्षसूत्रधरं शांतं तथा कल्पां
तवासिनम् ॥ ४ ॥ अक्षोभ्यं ज्ञानिनं स्वस्थं पितामहसमुद्युतिम् ॥ एवं दृष्ट्वा समाधिस्थं प्रहर्षोत्फुल्ललोचनम् ॥ ५ ॥ प्रणम्य स्तुति
भिर्युक्त्या मार्कंडं मुनयोऽब्रुवन् ॥ भगवन्नैमिषारण्ये सत्रे द्वादशवार्षिके ॥ ६ ॥ त्वयावतारिता ब्रह्मन्नदी या ब्रह्मणः सुता॥ तथा कृतं च तत्रैव गंगा
वतरणं क्षितौ ॥ ७ ॥ गीयमाने कुलपतेः शौनकस्य मुनेः पुरः ॥ सूतेन मुनिना ख्यातमन्येषामपि शृण्वताम् ॥ ८ ॥ तच्छ्रुत्वा महदाख्यानम
स्माकं हृदि संस्थितम् ॥ पापघ्नी पुण्यजननी प्राणिनां दर्शनादपि ॥ ९ ॥ ॥ मार्कंडेय उवाच ॥ ॥ धर्मारण्ये मया विप्राः सत्यलोका

---

[1] महासेन—हे षण्मुख—इत्यर्थः ।

त्सरस्वती ॥ समानीता सुरेखाद्रौ शरण्या शरणार्थिनाम् ॥१०॥ भाद्रपदे सिते पक्षे द्वादशी पुण्यसंयुता ॥ तत्र द्वारावतीतीर्थे मुनिगंधर्वसेविते ॥
॥ ११ ॥ तस्मिन्दिने च तत्तीर्थे पिंडदानादि कारयेत् ॥ तत्फलं समवाप्नोति पितॄणां दत्तमक्षयम् ॥ १२ ॥ महदाख्यानमखिलं पापघ्नं
पुण्यदं च यत् ॥ पवित्रं यत्पवित्राणां महापातकनाशनम् ॥ १३ ॥ सर्वमंगलमांगल्यं पुण्यं सारस्वतं जलम् ॥ ऊर्ध्वं किं दिवि यत्पुण्यं प्रभासांते
व्यवस्थितम् ॥ १४ ॥ सारस्वतजलं नृणां ब्रह्महत्यां व्यपोहति ॥ सरस्वत्यां नराः स्नात्वा संतर्प्य पितृदेवताः ॥ पश्चात्पिंडप्रदातारो
न भवंति स्तनंधयाः ॥ १५ ॥ यथा कामदुघा गावो भवन्तीष्टफलप्रदाः ॥ तथा स्वर्गापवर्गैकहेतुभूता सरस्वती ॥ १६ ॥ इति श्रीस्कांदे
महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां तृतीये ब्रह्मखण्डे पूर्वभागे धर्मारण्यमाहात्म्ये सरस्वतीमाहात्म्यवर्णनंनाम पञ्चविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥
॥ ॥ छ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ मार्कंडेयोद्घाटितं वै स्वर्गद्वारमपावृतम् ॥ तत्र ये देहसंत्यागं कुर्वंति फलकांक्षया ॥ १ ॥ लभंते तत्फलं
ह्यंते विष्णोः सायुज्यमाप्नुयुः ॥ अतः किं बहुनोक्तेन द्वारवत्यां सदा नरैः ॥ २ ॥ देहत्यागः प्रकर्त्तव्यो विष्णोर्लोकजिगीषया ॥ अनाशके
जले वाग्नौ ये च संति नरोत्तमाः ॥ सर्वपापविनिर्मुक्ता यांति विष्णोः पुरीं सदा ॥ ३ ॥ अन्योपि व्याधिरहितो गच्छेदनशनं तु यः ॥ सर्वपाप
विनिर्मुक्तो याति विष्णोः पुरीं नरः ॥ ४ ॥ शतवर्षसहस्राणां वसेदंते दिवि द्विजः ॥ ब्राह्मणेभ्यः परं नास्ति पवित्रं पावनं भुवि ॥ ५ ॥ उपवासै
स्तथा तुल्यं तपः कर्म्म न विद्यते ॥ नास्ति वेदात्परं शास्त्रं नास्ति मातृसमो गुरुः ॥ ६ ॥ न धर्मात्परमस्तीह तपो नानशनात्परम् ॥ स्नात्वा
यः कुरुते ऽत्रापि श्राद्धं पिंडोदकक्रियाम् ॥ ७ ॥ तृप्यंति पितरस्तस्य यावद्ब्रह्मदिवानिशम् ॥ तत्र तीर्थे नरः स्नात्वा केशवं यस्तु पूजयेत् ॥ ८ ॥
समुक्तपातकैः सर्वैर्विष्णुलोकमवाप्नुयात् ॥ तीर्थानामुत्तमं तीर्थं यत्र संनिहितो हरिः ॥ ९ ॥ हरते सकलं पापं तस्मिंस्तीर्थे स्थितस्य सः ॥
मुक्तिदं मोक्षकामानां धनदं च धनार्थिनाम् ॥ आयुर्दं सुखदं चैव सर्वकामफलप्रदम् ॥१०॥ किमन्येनात्र तीर्थेन यत्र देवो जनार्द्दनः ॥ स्वयं वसति
नित्यं हि सर्वेषामनुकम्पया ॥ ११ ॥ तत्र यद्दीयते किंचिद्दानं श्रद्धासमन्वितम् ॥ अक्षयं तद्भवेत्सर्वमिह लोके परत्र च ॥ १२ ॥ यज्ञैर्दानैस्तपो
भिश्च यत्फलं प्राप्यते बुधैः ॥ तदत्र स्नानमात्रेण शूद्रैरपि सुसेवकैः ॥ १३ ॥ तत्र श्राद्धं च यः कुर्यादेकादश्यामुपोषितः ॥ स पितनुद्धरे
त्सर्वान्नरकेभ्यो न संशयः ॥ १४ ॥ अक्षय्यां तृप्तिमाप्नोति परमात्मा जनार्द्दनः ॥ दीयतेऽत्र यदुद्दिश्य तदक्षय्यमुदाहृतम् ॥ १५ ॥ इति श्रीस्कांदे
महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां तृतीये ब्रह्मखण्डे पूर्वभागे धर्मारण्यमाहात्म्ये द्वारिकामाहात्म्यवर्णनंनाम षड्विंशोऽध्यायः ॥ २६ ॥छ॥ ॥

॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तत्र तस्य समीपस्थं मार्कंडेनोपलक्षितम् ॥ तीर्थं गोवत्ससंज्ञं तु सर्वत्र भुवि संश्रुतम् ॥ १ ॥ तत्रा
वतीर्य गोवत्सस्वरूपेणांबिकापतिः ॥ स्वयंभूलिंगरूपेण संस्थितो जगतां पतिः ॥ २ ॥ आसीद्बलाहकोनाम रुद्रभक्तो महाबलः ॥ आखेट
कसमायुक्तो नृपः परपुरंजयः ॥ ३ ॥ मृगयूथे स्थितं दृष्ट्वा गोवत्सं तत्पदातिना ॥ उक्तो राजा मया दृष्टं कौतुकं नृपसत्तम ॥ ४ ॥ गोवत्सो
मृगयूथस्य दृष्टो मध्यस्थितो मया ॥ तेषामेवानुरक्तोऽसौ जनन्या रहितस्तथा ॥ ५ ॥ द्रष्टुं तु कौतुकं राजा तं पदातिं पुरः स्थितम् ॥
उवाच दर्शयस्वेति गोवत्सं च समाविशत् ॥ ६ ॥ गत्वाटवीं तदा राज्ञो दर्शितः स पदातिना ॥ पदातिभिर्मृगानीकं दुद्राव त्रासितं यदा ॥ ७ ॥
पीलुगुल्मं प्रति गतं गोवत्सः प्रस्थितस्तदा ॥ राजा तद्धरणाकांक्षो प्राविशद्गुल्ममादरात् ॥ ८ ॥ तत्र स्थितं स गोवत्समपश्यन्नृपतिः स्वयम् ॥
यावद्गृह्णाति तं तावल्लिंगं जातं समुज्ज्वलम् ॥ ९ ॥ तं दृष्ट्वा विस्मितो राजा किमेतदित्यचिंतयत् ॥ यावच्चिंतयते ह्येवं देहं त्यक्त्वा दिवं
गतः ॥ १० ॥ [१]अत्रांतरे गगनतले समंततः श्रूयते सुरजयकारगर्जितम् ॥ पपात पुष्पवृष्टिरंबराद्राजा गतः शिवभुवनं च तत्क्षणात् ॥ ११ ॥
तावत्पश्यति तन्नाभ्र्यं गोवत्सं बालकं स्थितम् ॥ नूनमेष महादेवो वत्सरूपी महेश्वरः ॥ १२ ॥ तमानेतुं समुद्युक्तो राजा तमुज्जहार च ॥ तदा तद्देव
लिंगं तु नोत्तिष्ठति कथंचन ॥ तदा देवाः सहानेन प्रार्थयामासुरीश्वरम् ॥ १३ ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ ॥ भगवन्सर्वदेवेश स्थातव्यं भवता त्रिभो॥
शुक्लेन लिंगरूपेण सर्वलोकहितैषिणा ॥ १४ ॥ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ स्थास्याम्यहं सदैवात्र लिंगरूपेण देवताः ॥ यस्माद्भाद्रपदे मासि
कृष्णपक्षे कुहूदिने ॥ १५ ॥ तथा तद्दिवसे तत्र स्नानं कृत्वा विधानतः ॥ लिंगं ये पूजयिष्यंति न तेषां विद्यते भयम् ॥ १६ ॥ ऋते च पिंडदानेन
पूर्वजाः शाश्वतीः समाः ॥ रौरवे नरके घोरे कुंभीपाके च ये गताः ॥ १७ ॥ अनेकनरकस्थाश्च तिर्यग्योनिगताश्च ये ॥ सकृत्पिंडप्रदानेन स्यात्ते
षामक्षया गतिः ॥ १८ ॥ ततो बलाहको राजा सर्वदेवसमन्वितः ॥ स्थापयामास तल्लिंगं सर्वदेवसमीपतः ॥ १९ ॥ चकार बहुदानानि लोकानां
हितकाम्यया ॥ यावदर्चयते ह्येवं रुद्रोऽपि स्वयमागतः ॥ २० ॥ ॥ रुद्र उवाच ॥ ॥ अस्यां रात्रौ तु मनुजाः श्रद्धाभक्तिसमन्विताः ॥
येर्चयिष्यंति देवेशं तेषां पुण्यमनंतकम् ॥ २१ ॥ जागरं ये करिष्यंति गीतशास्त्रपुरःसरम् ॥ उद्धरिष्यंति ते मर्त्याः कुलमेकोत्तरं शतम् ॥ २२ ॥
तावद्गर्जंति तीर्थानि नैमिषं पुष्करं गया ॥ प्रयागं च प्रभासं च द्वारका मथुराऽर्बुदः ॥ २३ ॥ यावन्न दृश्यते लिंगं गोवत्सं परमाद्भुतम् ॥ यदा हि

---

[१] एतत्पद्यं—छन्दःशास्त्रीयेन केन लक्षणेन लक्षितं न ज्ञायते सम्यक् । आर्षत्वात् तथैव—स्थापितमाति बोद्धव्यं सुधीभिः ।

कुरुते भावं गोवत्सगमनं प्रति ॥ २४ ॥ स्ववंशजास्तदा सर्वे नृत्यंति हर्षिता ध्रुवम् ॥ २५ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ यच्चान्यदद्भुतं तत्र वृत्तांतं शृणु
त द्विजाः ॥ येन वै श्रुतमात्रेण सर्वपापक्षयो भवेत् ॥ २६ ॥ यदा वै स्थापितं लिंगं सर्वदेवैः पुरातनम् ॥ विष्णोः [1]प्रतिष्ठानगुणात्सर्वेषां च दिवौक
साम् ॥ २७ ॥ अणुमात्रप्रमाणेन प्रत्यहं समवर्द्धत ॥ ततस्ते मनुजा देवा भीतास्तं शरणं ययुः ॥ २८ ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ ॥ वृद्धिं संहर देवेश लोका
नां स्वस्ति तद्भवेत्॥एवमुक्ते ततो लिंगाद्वागुवाचाशरीरिणी॥२९॥ ॥ शिववाण्युवाच ॥ ॥ हे लोका मा भयं वोऽस्तु उपायः श्रूयतामयम् ॥ कश्चि
चंडालमानीय मत्पुरः स्थाप्यतां ध्रुवम् ॥३०॥ चंडालांश्च समानीय दधुर्देवस्य ते पुरः॥तथापि तस्य वृद्धिस्तु नैव निर्वर्तते पुनः ॥३१॥ वागुवाच ॥
कर्म्मणा यस्तु चंडालः सोऽग्रे मे स्थाप्यतां जनाः ॥ तच्छुत्वा महदाश्चर्यं मतिं चक्रुर्विलोचने ॥ ३२ ॥ मार्गमाणास्तदा ते तु ग्रामाणि च
पुराणि च ॥ कश्चित्कर्मरतं पापं ददृशुर्ब्राह्मणब्रुवम् ॥३३॥ वृषभान्भारसंयुक्तान्मध्याह्नेवाहयत्तु सः ॥ क्षुत्तृट्श्रमपरीतांश्च दुर्बलान्क्रूरमानसः ॥३४॥
अस्नात्वापि पर्युषितं भक्षयंतीह वै द्विजाः ॥ तं समादाय देवेशं जग्मुर्यत्र जगद्गुरुः ॥ ३५ ॥ देवालयाग्रभूमौ तं स्थापयामासुराहृताः ॥ भस्मी
बभूव सहसा गोवत्साग्रे निरूपितः ॥ ३६ ॥ चंडालस्थल इत्येष प्रसिद्धोसौऽभवत्क्षितौ ॥ तत्र स्थितैर्न चाद्यापि प्रासादो दृश्यते हि सः ॥
॥ ३७ ॥ तदाप्रभृति तल्लिंगं साम्यभावमुपागतम् ॥ धौतपाप्मा गतस्तीर्थं द्विजो लिंगनिरीक्षणात् ॥ ३८ ॥ प्रत्यहं पूजयामास गोवत्सं गत
किल्बिषः ॥ विशेषात्कृष्णपक्षस्य चतुर्दश्यां समागतः ॥ ३९ ॥ एतत्तदद्भुतं तस्य देवस्य च त्रिशूलिनः ॥ शृणुयाद्योनरो भक्त्या सर्वपापैः
प्रमुच्यते ॥ ४० ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ गोवत्समिति विख्यातं नराणां पुण्यदं परम् ॥ अनेकजन्मपापघ्नं मार्कंडेयेन भाषितम् ॥ ४१ ॥
तत्र तीर्थे सकृत्स्नानं रुद्रलोकप्रदं नृणाम् ॥ पापदेहविशुद्ध्यर्थं पापेनोपहतात्मनाम् ॥ ४२ ॥ कूपे तर्पणतश्चैव श्राद्धतश्चैव तृप्तता ॥ भाद्रपदे विशे
षेण पक्षस्यांते भवेत्कलौ ॥ ४३ ॥ एकविंशतिवारांस्तु गयायां तर्प्पणे कृते ॥ पितृणां परमा तृप्तिः सकृद्वै गंगकूपके ॥ ४४ ॥ तस्मिन्गोवत्ससा
मीप्ये तिष्ठते गंगकूपकः ॥ तस्मिंस्तिलोदकेनापि सद्गतिं यांति तर्प्पिताः ॥ ४५ ॥ पितरो नरकाद्वापि सुपुण्येन सुमेधसा ॥ गोप्रदानं
प्रशंसंति तस्मिंस्तीर्थे मुनीश्वराः ॥ ४६ ॥ विप्राय स्वर्णदानं तु रुद्रलोके नयेन्नरम् ॥ सरस्वतीशिवक्षेत्रे गंगा च गंगकूपके ॥ ४७ ॥ एक
स्थमेतत्त्रितयं स्वर्गापवर्गकारणम् ॥ सेवितं चर्षिभिः सिद्धैस्तीर्थं सर्वत्र विश्रुतम् ॥ ४८ ॥ पीलुयुग्मं स्थितं तत्र तत्तीर्थं मुनिसेवितम् ॥

---

[1] विष्णुकृतं सर्वदेवकृतं च यत् प्रतिष्ठापनम् तस्य गुणात् गुणेन इत्यर्थसंदर्भोऽनुसन्धेयः ।

स्नानात्स्वर्गप्रदं चैव पानात्पापविशुद्धिदम् ॥ ४९ ॥ कीर्त्तनात्पुण्यजननं सेवनान्मुक्तिदं परम् ॥ तद्वै पश्यंति ये भक्त्या ब्रह्महा यदि मातृहा ॥
॥ ५० ॥ बालघाती च गोघ्नश्च ये च स्त्रीशूद्रघातकाः ॥ गरदाश्चाग्निदाश्चैव गुरुद्रोहरताश्च ये ॥ ५१ ॥ तपस्विनिन्दकाश्चैव कूटसाक्ष्यं करोति
यः ॥ वक्ता च परदोषस्य परस्य गुणलोपकः ॥ ५२ ॥ सर्वपापमयोऽप्यत्र मुच्यते लिंगदर्शनात् ॥ ५३ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीति
साहस्र्यां संहितायां तृतीये ब्रह्मखण्डे पातालखण्डे धर्मारण्यमाहात्म्ये बलाहकोपाख्यानवर्णनंनाम सप्तविंशोऽध्यायः ॥ २७ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥
गोवत्साग्नैर्ऋते भागे दृश्यते लोहयष्टिका ॥ स्वयंभुलिंगरूपेण रुद्रस्तत्र स्थितः स्वयम् ॥ ॥ श्रीमार्कंडेय उवाच ॥ ॥ मोक्षतीर्थे सरस्वत्या
नभस्ये चंद्रसंक्षये ॥ विप्रान्संपूज्य विधिवत्तेभ्यो दत्त्वा च दक्षिणाम् ॥ १ ॥ एकविंशतिवारांस्तु भक्त्या पिंडस्य यत्फलम् ॥ गयायां प्राप्यते पुंसां
ध्रुवं तदिह तर्प्पणात् ॥ २ ॥ लोहयष्ट्यां कृते श्राद्धे नभस्ये चंद्रसंक्षये ॥ प्रेतयोनिविनिर्मुक्ताः क्रीडंति पितरो दिवि ॥ ३ ॥ अपि नः संकुले
भूयाद्यो वै दद्यात्तिलोदकम् ॥ पिंडं वाप्युदकं वापि प्रेतपक्षे विधूदये ॥ ३ ॥ लोहयष्ट्याममावस्यां कार्यं भाद्रपदे जनैः ॥ श्राद्धं वै मुनयः प्राहुः
पितरो यदि वल्लभाः ॥ ५ ॥ क्षीरेण तु तिलैः श्वैतैः स्नात्वा सारस्वते जले ॥ पितॄंस्तर्पयते यस्तु तृप्तास्तत्पितरो ध्रुवम् ॥ ६ ॥ तत्र
श्राद्धानि कुर्वीत सक्तुभिः पयसा सह ॥ अमावास्यादिनं प्राप्य पितॄणां मोक्षमिच्छकैः ॥ ७ ॥ रुद्रतीर्थे ततो धेनुं दद्याद्वस्त्रादिभूषिताम् ॥
विष्णुतीर्थे हिरण्यं च प्रदद्यान्मोक्षमिच्छुकः ॥ ८ ॥ गयायां पितृरूपेण स्वयमेव जनार्दनः ॥ तं ध्यात्वा पुंडरीकाक्षं मुच्यते च ऋणत्रयात् ॥ ९ ॥
प्रार्थयेत्तत्र गत्वा तं देवदेवं जनार्दनम् ॥ आगतोऽस्मि गयां देव पितृभ्यः पिंडदित्सया ॥ एष पिंडो मया दत्तस्तव हस्ते जनार्दन ॥ १० ॥
परलोकगतेभ्यश्च त्वं हि दाता भविष्यसि ॥ अनेनैव च मंत्रेण तत्र दद्याद्धरेः करे ॥ ११ ॥ चंद्रे क्षीणे चतुर्दश्यां नभस्ये पिंडमाहरेत् ॥ पितॄणा
मक्षया तृप्तिर्भविष्यति न संशयः ॥ १२ ॥ एकविंशतिवारांश्च गयायां पिंडपातनैः ॥ भक्त्या तृप्तिमवाप्नोति लोहयष्ट्यां पितृतर्प्पणे ॥ १३ ॥
वारिदस्तृप्तिमाप्नोति सुखमक्षय्यमत्र हि ॥ फलप्रदः सुतान्भक्तानारोग्यमभयप्रदः ॥ १४ ॥ वित्तं न्यायार्जितं दत्तं स्वल्पं तत्र महाफलम् ॥ स्नानेनापिहि
तत्तीर्थे रुद्रस्यानुचरो भवेत् ॥ १५ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराणे एकाकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां तृतीये ब्रह्मखण्डे पूर्वभागे धर्मारण्यमाहात्म्ये संक्षेपत
स्तीर्थमाहात्म्य वर्णनं नामाष्टविंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ अतः परं शृणुध्वं हि लोहासुरविचेष्टितम् ॥ बलेः पुत्रशतस्यापि कथ

---

१ लभत इति शेषः ।

यिष्यामि विश्रुतम् ॥ १ ॥ यथा तौ भ्रातरौ वृद्धौ प्रापतुः स्थानमुत्तमम् ॥ तदाप्रभृति वैराग्यं दैत्यो लोहासुरे दधौ ॥ २ ॥ किं करोमि क्व गच्छामि
तपसे स्थानमुत्तमम् ॥ यस्य पारं न जानंति देवता मुनयो नराः ॥ ३ ॥ को मयाऽऽराध्यतां देवो हृदि चिंतयते भृशम् ॥ इति चिंतयतस्तस्य
मतिर्जाता महात्मनः ॥ ४ ॥ दधौ गंगां स्वशीर्षेण पुष्पवंतौ[1] च नेत्रयोः ॥ हृदा नारायणं देवं ब्रह्माणं कटिमंडले ॥ ५ ॥ इंद्राद्या देवताः सर्वे
यद्देहे प्रतिबिंबिताः ॥ प्रपश्यंति तदात्मानं भास्करः सलिले यथा ॥ ६ ॥ तमेवाराधयिष्यामि निरंजनमकल्मषः ॥ एवं कृत्वा मतिं दैत्य
स्तपस्तेपे सुदुष्करम् ॥ भीतो जन्मभयाद्घोराद्दुष्करं यन्महात्मभिः ॥ ७ ॥ अंबुभक्षो वायुभक्षः शीर्णपर्णाशनस्तथा ॥ दिव्यं वर्षशतं साग्रं
यदा तेपे महत्तपः ॥ ततस्तुतोष भगवांस्त्रिशूलवरधारकः ॥ ८ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ वरं वृणीष्व भद्रं ते मनसा यदभीप्सितम् ॥
लोहासुर मयादेयं तव नास्ति तपोबलात् ॥ ९ ॥ इत्युक्तो दानवस्तत्र शंकराग्रे वचोऽब्रवीत् ॥ १० ॥ ॥ लोहासुर उवाच ॥ ॥ यदि
तुष्टोसि देवेश वरमेकं वृणोम्यहम् ॥ शरीरस्याजरत्वं च मा मृत्योरपि मेभयम् ॥ ११ ॥ जन्मन्यस्मिन्प्रभो भूयात्स्थातव्यं हृदये मम ॥ एवमस्तु
शिवः प्राह तत्र तं दानवेश्वरम् ॥ १२ ॥ शर्वलब्धवरो दैवात्पुनस्तेपे महत्तपः ॥ रम्ये सरस्वतीतीरे तरणाय भवार्णवात् ॥ १३ ॥
वत्सराणां सहस्राणि प्रयुतान्यर्बुदानि च ॥ शंकते भगवानिंद्रो भीतस्तस्य तपोबलात् ॥ १४ ॥ मा मे पदच्युतिर्भूयाद्दैत्यल्लोहासुरात्क्वचित् ॥
मघवान्गुप्तरूपेण समेत्याश्रमकाननम् ॥ १५ ॥ तपोभंगं प्रकुरुते कंपयित्वा महासुरम् ॥ ताडयंति शरीरे तं मुष्टिभिस्तीक्ष्णकर्कशैः ॥ १६ ॥
अथ तेन च दैत्येन ध्यानमुत्सृज्य वीक्षितम् ॥ इंद्रेण तत्कृतं सर्वं तपोबलविनाशनम् ॥ १७ ॥ तस्य तैरभवद्युद्धमिंद्राद्यैरथ कर्कशैः ॥ एक
स्य बहुभिः सार्द्धं देवास्ते तेन संयुगे ॥ १८ ॥ रुधिराक्तिन्नदेहा वै प्रहारैर्जर्जरीकृताः ॥ केशवं शरणं प्राप्ता त्राहि त्राहीति भाषिणः ॥ १९ ॥
॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ देवानां वाक्यमाकर्ण्य वासुदेवो जनार्दनः ॥ युयुधे केशवस्तेन युद्धे वर्षशतं किल ॥ २० ॥ ततो नारायणं
तत्र जिगाय स वरोर्जितः ॥ अथ नारायणो देवो जितो लोहासुरेण तु ॥ २१ ॥ मंत्रयामास रुद्रेण ब्रह्मणा च पुनःपुनः ॥ मीमांसित्वा
त्रयो देवाः पुनर्युद्धसमुद्यमम् ॥ २२ ॥ लोहासुरस्य दैत्यस्य वपुर्दृष्ट्वा पुनर्नवम् ॥ महदासीत्पुनर्युद्धं दैत्यकेशवयोस्ततः ॥ २३ ॥ न ममार यदा
दैत्यो विष्णुना प्रभविष्णुना ॥ तरसा तं केशवोऽपि पातयामास भूतले ॥ २४ ॥ उत्तानं पतितं दृष्ट्वा पिनाकी परमेश्वरः ॥ दधार हृदये तस्य

---

[1] पुष्पवंतौ—सूर्याचन्द्रमसौ “एकयोक्त्या पुष्पवन्तौ दिवाकरनिशाकरौ ।” इत्यमरः ।

स्वरूपं रूपवर्जितः ॥ २५ ॥ कण्ठे तस्थौ ततो ब्रह्मा तस्य लोहासुरस्य च ॥ चरणौ पीडयामास स्वस्थित्या पुरुषोत्तमः ॥ २६ ॥ अथ दैत्यः समुत्तस्थौ भृशं बद्धोपि भूतले ॥ दृष्ट्वोत्थितं ततो दैत्यं पातयंतं सुरोत्तमान् ॥ २७ ॥ उवाच दिव्यया वाचा विरंचिः कमलासनः ॥ २८ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ लोहासुर सदा रक्ष वाचोधर्ममभीक्ष्णशः ॥ त्वया यत्प्रार्थितं रुद्रात्तदेव समुपस्थितम् ॥ २९ ॥ अहं विष्णुश्च रुद्रश्च त्रयोऽमी सुरसत्तमाः ॥ त्वद्देहमुपवेक्ष्यामो यावदाभूतसंप्लवम् ॥ ३० ॥ दानवेश शिवप्राप्तिर्भावभक्त्यैव जायते ॥ शिवं चालयितुं बुद्धिः कथं तव भविष्यति ॥ ३१ ॥ अचलांश्चालयेद्यस्तु प्रासादान्ब्राह्मणान्पुरान् ॥ अचिरेणैव कालेन पातकेनैव लिप्यते ॥ ३२ ॥ श्मशानवत्परित्याज्यः सत्यधर्मबहिष्कृतः ॥ सत्यवागसि भद्रं ते मा विचालय देवताः ॥ ३३ ॥ येन यातास्तु पितरो येन याताः पितामहाः ॥ तेन मार्गेण गतव्यं न चोल्लंघ्या सतां गतिः ॥ ३४ ॥ दानवेश पिता ते हि ददौ लोकत्रयं हरेः ॥ वाक्पाशबद्धः पाताले राज्यं चक्रे महीपतिः ॥ ३५ ॥ तथा त्वमसि वाक्पाशाच्छिवभक्तिसमन्वितः ॥ भूतले तिष्ठ दैत्येंद्र मावाग्वैकल्प्यमाप्नुहि ॥ ३६ ॥ वरांस्ते च प्रदास्यामो मा विचाल्या हि देवताः ॥ ३७ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ तच्छ्रुत्वा ब्रह्मणो वाक्यं संतुष्टो दानवेश्वरः ॥ प्राह प्रसन्नया वाचा ब्रह्माणं केशवं हरम् ॥ ३८ ॥ ॥ लोहासुर उवाच ॥ ॥ वाक्पाशबद्धस्तिष्ठामि न पुनर्भवतां बले ॥ ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च त्रयोऽमी सुरसत्तमाः ॥ ३९ ॥ स्थास्यंति चेच्छरीरे मे किं न लब्धं मया ततः ॥ इदं कलेवरं मे हि समारूढं त्रिभिः सुरैः ॥ ४० ॥ भूम्यां भवतु विख्यातं मत्प्रभावात्सुरोत्तमाः ॥ ४१ ॥ लोहासुरस्य वाक्येन हर्षिता स्त्रिदशास्त्रयः ॥ ददुः प्रत्युत्तरं तस्मै ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥ ४२ ॥ सत्यवाक्पाशतो दैत्यो न सत्याच्चलितो यतः ॥ तेन सत्येन संतुष्टा दास्यामस्ते मनीप्सितम् ॥ ४३ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ यथा स्नानं ब्रह्मज्ञानं देहत्यागो गयातले ॥ धर्मारण्ये तथा दैत्य धर्म्मेश्वरपुरः स्थिते ॥ ४४ ॥ कूपे तर्प्पणकं श्राद्धं शंसंति पितरो दिवि ॥ संतुष्टा पिंडदानेन गयायां पितरो यथा ॥ ४५ ॥ वांछंति तर्प्पणं कूपे धर्मारण्ये विशुद्धये ॥ दानवेंद्र शरीरं तु तीर्थं तव भविष्यति ॥ ४६ ॥ एकविंशतिवारांस्तु गयायां तर्प्पणे कृते ॥ पितॄणां या परा तृप्तिर्जायते दानवाधिप ॥ ४७ ॥ धर्मेश्वर पुरस्तात्सा त्वेकदा पितृतर्पणात् ॥ स्याद्वै दशगुणा तृप्तिः सत्यमेव न संशयः ॥ ४८ ॥ पितॄणां पिंडदानेन अक्षय्या तृप्तिरस्त्विह ॥ शिवरूपांतराले वै धर्मारण्ये धरातले ॥४९॥ श्रद्धयैव हि कर्त्तव्याः श्राद्धपिंडोदकक्रियाः ॥ तथांतराले चास्मांकं श्राद्धपिंडौ विशेषतः ॥ ५० ॥ तथा शरीरे क्वापि

---

१ अस्माकं ब्रह्मविष्णुरुद्राणामन्तरालेंऽतरालप्रदेशे–इति योजना ।

स्तांचिंता सत्योऽसि सुव्रत ॥ त्रिषु लोकेषु दुष्प्रापं सत्यं ते दिवि संस्थितम् ॥५१॥ अस्मद्वाक्येन सत्येन तत्तथाऽसुरसत्तम ॥ गयासमधिकं तीर्थं तव
जातं धरातले॥५२॥ अस्माकं स्थितिरव्यग्रा तव देहे न संशयः ॥ सत्यपाशेन बद्धाः स्म दृढमेव त्वयाऽनघ ॥५३॥ ॥ विष्णुरुवाच ॥ ॥ गयाप्रयाग
कस्याऽपि फल समधिकं स्मृतम् ॥ चतुर्दश्याममावास्यां लोहयष्ट्यां पिंडदानतः ॥ ५४ ॥ बलिपुत्रस्य सत्येन महती तृप्तिरत्र हि ॥ मा कुरुष्वात्र
संदेहं तव देहे स्थिता स्वयम् ॥ ५५ ॥ सरस्वती पुण्यतोया ब्रह्मलोकात्प्रयात्युत ॥ प्लावयिष्यंति देहांगं मया सह सुसंगता ॥५६॥ यथा वै द्वारका
वासो देवस्तत्र महेश्वरः ॥ विरंचिर्यत्र तीर्थानि त्रीण्येतानि धरातले ॥ ५७ ॥ भविष्यति च पाताले स्वर्गलोके यमक्षये ॥ विख्यातान्यसुरश्रेष्ठ पि
तॄणां तृप्तिहेतवे ॥५८॥ अथान्यत्संप्रवक्ष्यामि गाथां पितृकृतां पराम् ॥ आज्ञारूपां हि पुत्राणां तां शृणुष्व ममानघ ॥५९॥ पितर ऊचुः॥ शंकरस्या
ग्रतः स्थानं रुद्रलोकप्रदं नृणाम् ॥ पापदेहविशुद्ध्यर्थं पापेनोपहतात्मनाम् ॥६०॥ तस्मिंस्तिलोदकेनापि सद्गतिं यांति तर्पिताः ॥ पितरो नरकाद्वा
पि सुपुत्रेण सुमेधसा ॥ ६१ ॥ गोप्रदानं प्रशंसंति तत्तत्र पितृमुक्तये ॥ पित्रादिकान्समुद्दिश्य दृष्ट्वा रुद्रं च केशवम् ॥६२॥ तिलपिण्याकपिंडेन तृप्तिं
यास्यामहे पराम् ॥ चतुर्दश्याममावास्यां तथा च पितृतर्पणम् ॥ ६३ ॥ अज्ञातगोत्रजन्मानस्तेभ्यः पिंडांस्तु निर्वपेत् ॥ तेऽपि यांति दिवं सर्वे पिंडे
दत्त इति श्रुतिः ॥ ६४ ॥ सर्वकार्याणि संत्यज्य मानवैः पुण्यमीप्सुभिः ॥ प्राप्ते भाद्रपदे मासे गंतव्या लोहयष्टिका ॥ अज्ञातगोत्रनाम्ना तु पिंड
मंत्रमिमं शृणु ॥ ६५ ॥ पितृवंशे मृता ये च मातृवंशे तथैव च ॥ अतीतगोत्रजास्तेभ्यः पिंडोऽयमुपतिष्ठतु ॥ ६६ ॥ ॥ विष्णुरुवाच ॥ ॥ अनेनैव
तु मंत्रेण ममाग्रे सुरसत्तम ॥ क्षीणे चंद्रे चतुर्दश्यां नभस्ये पिंडमाहरेत् ॥ ६७ ॥ पितणामक्षया तृप्तिर्भविष्यति न संशयः ॥ तिलपिण्याकपिंडेन
पितरो मोक्षमाप्नुयुः ॥ ६८ ॥ क्षणत्रयविनिर्मुक्ता मानवा जगतीतले ॥ भविष्यंति न संदेहो लोहयष्ट्यां तिलतर्पणे ॥ ६९ ॥ स्नात्वा यः कुरुते
चात्र पितृपिंडोदकक्रियाः ॥ पितरस्तस्यः तृप्यंति यावद्ब्रह्मदिवानिशम् ॥ ७० ॥ अमावास्यादिनं प्राप्य मासि भाद्रपदे सरः ॥ ब्रह्मणो यष्टिकायां
तु यः कुर्यात्पितृतर्पणम् ॥ ७१ ॥ पितरस्तस्य तृप्ताः स्युर्यावदाभूतसंप्लवम् ॥ तेषां प्रसन्नो भगवानादिदेवो महेश्वरः ॥ ७२ ॥ अस्य तीर्थस्य
यात्रायां मतिर्येषां भविष्यति ॥ गोक्षीरेण तिलैः श्वेतैः स्नात्वा सारस्वते जले ॥ ७३ ॥ तर्पयेदक्षया तृप्तिः पितॄणां तस्य जायते ॥ श्राद्धं चैव प्रकु
र्वीत सक्तुभिः पयसा सह ॥ ७४ ॥ अमावास्यादिनं प्राप्य पितॄणां मोदमिच्छुकः ॥ रुद्रतीर्थे ततो धेनुं दद्याद्वस्त्राणि यमतीर्थके ॥ ७५ ॥ विष्णु
तीर्थे हिरण्यं च पितॄणां मोक्षमिच्छुकः ॥ विनाक्षतैर्विना दर्भैर्विना चासनमेव च ॥ वारिमात्राल्लोहयष्ट्यां गयाश्राद्धफलं लभेत् ॥ ७६ ॥ ॥ सूत

उवाच ॥ ॥ एतद्वः कथितं विप्रा लोहासुरविचेष्टितम् ॥ यच्छ्रुत्वा ब्रह्महा गोघ्नो मुच्यते सर्वपातकैः ॥ ७७ ॥ एकविंशतिवारन्तु गयायां पिंड
पातने ॥ तत्फलं समवाप्नोति सकृदस्मिञ्छ्रुते सति ॥ ७८ ॥ चतुःष्कोटिद्विलक्षं च सहस्रं शतमेव च ॥ धेनवस्तेन दत्ताः स्युर्माहात्म्यं शृणु
यात्तु यः ॥ ७९ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां तृतीये ब्रह्मखण्डे पूर्वभागे धर्मारण्यमाहात्म्ये लोहासुरमाहात्म्यसंपू
र्तिर्नामैकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥ ॥ छ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ पुरा त्रेतायुगे प्राप्ते वैष्णवांशो रघूद्वहः ॥ सूर्यवंशे समुत्पन्नो रामो
राजीवलोचनः ॥ १ ॥ स रामो लक्ष्मणश्चैव काकपक्षधरावुभौ ॥ तातस्य वचनात्तौ तु विश्वामित्रमनुव्रतौ ॥ २ ॥ यज्ञसंरक्षणार्थाय राज्ञा दत्तौ
कुमारकौ ॥ धनुःशरधरौ वीरौ पितुर्वचनपालकौ ॥ ३ ॥ पथि प्रव्रजतो यावत्ताडकानाम राक्षसी ॥ तावदागम्य पुरतस्तस्थौ वै विघ्नकारणात् ॥
॥ ४ ॥ ऋषेरनुज्ञया रामस्ताडकां समघातयत्॥ प्रादिशच्च धनुर्वेदविद्यां रामाय गाधिजः ॥५॥ तस्य पादतलस्पर्शाच्छिला वासवयोगतः ॥ अहल्या
गौतमवधूः पुनर्जाता स्वरूपिणी ॥ ६ ॥ विश्वामित्रस्य यज्ञे तु संप्रवृत्ते रघूत्तमः ॥ मारीचं च सुबाहुं च जघान परमेषुभिः ॥७॥ ईश्वरस्य धनुर्भग्नं
जनकस्य गृहे स्थितम् ॥ रामः पंचदशे वर्षे षड्वर्षां चैव मैथिलीम् ॥ ८ ॥ उपयेमे तदा राजन्रम्यां सीतामयोनिजाम् ॥ कृतकृत्यस्तदा जातः सीतां
संप्राप्य राघवः ॥ ९ ॥ अयोध्यामगमन्मार्गे जामदग्न्यमवेक्ष्य च ॥ संग्रामोऽभूत्तदा राजन्देवानामपि दुःसहः ॥ १० ॥ ततो रामं[1] पराजित्य
सीतया गृहमागतः[2] ॥ ततो द्वादशवर्षाणि रेमे रामस्तया सह ॥ ११ ॥ सप्तविंशतिमे वर्षे यौवराज्यप्रदायकम् ॥ राजानमथ कैकेयी वरद्वयमयाच
त ॥ १२ ॥ तयोरेकेन रामस्तु ससीतः सहलक्ष्मणः ॥ जटाधरः प्रव्रजतां वर्षाणीह चतुर्दश ॥ १३ ॥ भरतस्तु द्वितीयेन यौवराज्याधिपोस्तु मे ॥
मंथरावचनान्मूढा वरमेतमयाचत ॥ १४ ॥ जानकीलक्ष्मणसखं रामं प्राव्राजयन्नृपः ॥ त्रिरात्रमुदकाहारश्चतुर्थेह्नि फलाशनः ॥ १५ ॥ पञ्चमे चित्र
कूटे तु रामो वासमकल्पयत् ॥ तदा दशरथः स्वर्गं गतो राम इति ब्रुवन् ॥ १६ ॥ ब्रह्मशापं तु सफलं कृत्वा स्वर्गं जगाम किम् ॥ ततो भरत
शत्रुघ्नौ चित्रकूटे समागतौ ॥ १७ ॥ स्वर्गतं पितरं राजन्रामाय विनिवेद्य च ॥ सांत्वनं भरतस्यास्य कृत्वा निवर्तनं प्रति ॥ १८ ॥ ततो भरत
शत्रुघ्नौ नंदिग्रामं समागतौ ॥ पादुकापूजनरतौ तत्र राज्यधरावुभौ ॥ १९ ॥ अत्रिं दृष्ट्वा महात्मानं दण्डकारण्यमागमत् ॥ रक्षोगणवधारम्भे विराधे
विनिपातिते ॥ २० ॥ अर्द्धत्रयोदशे वर्षे पंचवट्यामुवास ह ॥ ततो विरूपयामास शूर्पणखां निशाचरीम् ॥ वने विचरतस्तस्य जानकीसहितस्य

---

[1] रामम्—परशुरामम्—इत्यर्थः । [2] रामः—इति शेषः । दाशरथी रामः—इत्यर्थः ।

च ॥ २१ ॥ आगतो राक्षसो घोरः सीतापहरणाय सः ॥ ततो माघासिताष्टम्यां मुहूर्ते बृन्दसंज्ञके ॥ २२ ॥ राघवाभ्यां विना सीतां जहार दश
कन्धरः ॥ मारीचस्याश्रमं गत्वा मृगरूपेण तेन च ॥ २३ ॥ नीत्वा दूरं राघवं च लक्ष्मणेन समन्वितम् ॥ ततो रामो जघानाशु मारीचं मृगरू
पिणम् ॥ २४ ॥ पुनः प्राप्याश्रमं रामो विना सीतां ददर्श ह ॥ तत्रैव ह्रियमाणा सा चक्रंद कुररी यथा ॥ २५ ॥ रामरामेति मां रक्ष रक्ष मां रक्षसा
हृताम् ॥ यथा श्येनः क्षुधायुक्तः क्रन्दंतीं वर्तिकां नयेत् ॥ २६ ॥ तथा कामवशं प्राप्तो राक्षसो जनकात्मजाम् ॥ नयत्येष जनकजां तच्छ्रुत्वा
पक्षिराट् तदा ॥ २७ ॥ युयुधे राक्षसेंद्रेण रावणेन हतोऽपतत् ॥ माघासितनवम्यां तु वसंतीं रावणालये ॥ २८ ॥ मार्गमाणौ तदा तौ तु भ्रातरौ
रामलक्ष्मणौ ॥ २९ ॥ जटायुषं तु दृष्ट्वैव ज्ञात्वा राक्षससंहृताम् ॥ सीतां ज्ञात्वा ततः पक्षी संस्कृतस्तेन भक्तितः ॥ ३० ॥ अग्रतः प्रययौ रामो
लक्ष्मणस्तत्पदानुगः ॥ पंपाभ्याशमनुप्राप्य शबरीमनुगृह्य च ॥३१॥ तज्जलं समुपस्पृश्य हनुमद्दर्शनं कृतम् ॥ ततो रामो हनुमता सह सख्यं चकार
ह ॥ ३२ ॥ ततः सुग्रीवमभ्येत्य अहनद्वालिवानरम् ॥ प्रेषिता रामदेवेन हनुमत्प्रमुखाः प्रियाम् ॥ ३३ ॥ अंगुलीयकमादाय वायुसूनुस्तदा गतः ॥
संपातिर्दशमे मासि आचख्यौ वानराय ताम्॥३४॥ततस्तद्वचनादब्धिं पुप्लुवे शतयोजनम् ॥ हनुमान्निशि तस्यां तु लंकायां परितोऽचिनोत्॥३५॥
तद्रात्रिशेषे सीताया दर्शनं तु हनूमतः ॥ द्वादश्यां शिंशपावृक्षे हनुमान्पर्यवस्थितः ॥ ३६ ॥ तस्यां निशायां जानक्या विश्वासायाह संकथाम् ॥
अक्षादिभिस्त्रयोदश्यां ततो युद्धमवर्त्तत ॥ ३७ ॥ ब्रह्मास्त्रेण त्रयोदश्यां बद्धः शक्रजिता कपिः ॥ दारुणानि च रूक्षाणि वाक्यानि राक्षसाधिपम् ॥
॥ ३८ ॥ अब्रवीद्वायुसूनुस्तं बद्धो ब्रह्मास्त्रसंयुतः ॥ वह्निना पुच्छयुक्तेन लंकाया दहनं कृतम् ॥ ३९ ॥ पूर्णिमायां महेंद्राद्रौ पुनरागमनं कपेः ॥
मार्गशीर्षप्रतिपदः पंचभिः पथि वासरैः ॥ ४० ॥ पुनरागत्य वर्षैह्नि ध्वस्तं मधुवनं किल ॥ सप्तम्यां प्रत्यभिज्ञानदानं सर्वनिवेदनम् ॥ ४१ ॥
मणिप्रदानं सीतायाः सर्वं रामाय.[1]शंसयत् ॥ अष्टम्युत्तरफाल्गुन्यां मुहूर्ते विजयाभिधे ॥ ४२ ॥ मध्यं प्राप्ते सहस्रांशौ प्रस्थानं राघवस्य च ॥
रामः कृत्वा प्रतिज्ञां हि प्रयातुं दक्षिणां दिशम् ॥ ४३ ॥ तीर्त्वाहं सागरमपि हनिष्ये राक्षसेश्वरम् ॥ दक्षिणाशां प्रयातस्य सुग्रीवोऽथाभव
त्सखा ॥ ४४ ॥ वासरैः सप्तभिः सिंधोस्तीरे सैन्यनिवेशनम् ॥ पौषशुक्लप्रतिपदस्तृतीयां यावदंबुधौ ॥ उपस्थानं ससैन्यस्य राघवस्य
बभूव ह ॥ ४५ ॥ विभीषणश्चतुर्थ्यां तु रामेण सह संगतः ॥ समुद्रतरणार्थाय पंचम्यां मंत्रे[2] उद्यतेः ॥ ४६ ॥ प्रायोपवेशनं चक्रे रामो दिन

---

[1] अशंसयत्—अडभाव आर्षः । [2] मंत्रे—मंत्रणे ।

चतुष्टयम् ॥ समुद्राद्रत्नलाभश्च सहोपायप्रदर्शनः ॥ ४७ ॥ सेतोर्दशम्यामारंभस्त्रयोदश्यां समापनम् ॥ चतुर्दश्यां सुवेलाद्रौ रामः सेनां न्यवेशयत् ॥ ४८ ॥ पूर्णिमास्या द्वितीयायां त्रिदिनैः सैन्यतारणम् ॥ तीर्त्वा तोयनिधिं रामः शूरवानरसैन्यवान् ॥ ४९ ॥ रुरोध च पुरीं लंकां सीतार्थं शुभलक्षणः ॥ तृतीयादिदशम्यंतं निवेशश्च दिनाष्टकः ॥ ५० ॥ शुकसारणयोस्तत्र प्राप्तिरेकादशीदिने ॥ पौषासिते च द्वादश्यां सैन्यसंख्यानमेव च ॥ ५१ ॥ शार्दूलेन कपींद्राणां सारासारोपवर्णनम् ॥ त्रयोदश्याद्यमांते च लंकायां दिवसैस्त्रिभिः ॥ ५२ ॥ रावणः सैन्यसंख्यानं रणोत्साहं तदाऽकरोत् ॥ प्रययावंगदो दौत्ये माघशुक्लाद्यवासरे ॥ ५३ ॥ सीतायाश्च तदा भर्तुर्मायामूर्धादिदर्शनम् ॥ माघशुक्लद्वितीयायां दिनैः सप्तभिरष्टमीम् ॥ ५४ ॥ रक्षसां वानराणां च युद्धमासीच्च संकुलम् ॥ माघशुक्लनवम्यां तु रात्राविंद्रजिता रणे ॥ ५५ ॥ रामलक्ष्मणयोर्नागपाशबंधः कृतः किल ॥ आकुलेषु कपीशेषु हताशेषु च सर्वशः ॥ ५६ ॥ वायूपदेशाद्गरुडं सस्मार राघवस्तदा ॥ नागपाशविमोक्षार्थं दशम्यां गरुडोऽभ्यगात् ॥ ५७ ॥ अवहारो माघशुक्लस्यैकादश्यां दिनद्वयम् ॥ द्वादश्यामांजनेयेन धूम्राक्षस्य वधः कृतः ॥ ५८ ॥ त्रयोदश्यां तु तेनैव निहतोऽकंपनो रणे ॥ मायासीतां दर्शयित्वा रामाय दशकंधरः ॥ ५९ ॥ त्रासयामास च तदा सर्वान्सैन्यगतानपि ॥ माघशुक्लचतुर्द्दश्यां यावत्कृष्णादिवासरम् ॥ ६० ॥ त्रिदिनेन प्रहस्तस्य नीलेन विहितो वधः ॥ माघकृष्णद्वितीयायाश्चतुर्थ्यंतं त्रिभिर्दिनैः ॥ ६१ ॥ रामेण तुमुले युद्धे रावणो द्रावितो रणात् ॥ पञ्चम्या अष्टमी यावद्रावणेन प्रबोधितः ॥ ६२ ॥ कुंभकर्णस्तदा चक्रेऽभ्यवहारं चतुर्दिनम् ॥ कुम्भकर्णोकरो युद्धं नवम्यादिचतुर्दिनैः ॥ ६३ ॥ रामेण निहतो युद्धे बहुवानरभक्षकः ॥ अमावास्यादिने शोकाऽभ्यवहारो बभूव ह ॥ ६४ ॥ फाल्गुनप्रतिपदादौ चतुर्थ्यंतैश्चतुर्दिनैः ॥ नरांतकप्रभृतयो निहताः पञ्च राक्षसाः ॥ ६५ ॥ पंचम्याः सप्तमीं यावदतिकायवधस्त्र्यहात् ॥ अष्टम्या द्वादशीं यावन्निहतौ दिनपंचकात् ॥ ६६ ॥ निकुम्भकुम्भौ द्वावेतौ मकराक्षश्चतुर्दिनैः ॥ फाल्गुनासितद्वितीयाया दिने वै शक्रजिज्जितः ॥ ६७ ॥ तृतीयादौ सप्तम्यंतदिनपञ्चकमेव च ॥ ओषध्यानयवैयग्र्यादवहारो बभूव ह ॥ ६८ ॥ अष्टम्यां रावणो मायामैथिलीं हतवान्कुधीः॥ शोकावेगात्तदा रामश्चक्रे सैन्यावधारणम् ॥ ६९ ॥ ततस्त्रयोदशीं यावद्दिनैः पंचभिरिंद्रजित् ॥ लक्ष्मणेन हतो युद्धे विख्यातबलपौरुषः ॥ ७० ॥ चतुर्द्दश्यां दशग्रीवो दीक्षामापावहारतः ॥ अमावास्यादिने प्रागाद्युद्धाय दशकंधरः ॥ ७१ ॥ चैत्रशुक्लप्रतिपदः पंचमीदिनपंचके ॥ रावणो युध्यमानोऽभूत्प्रचुरो रक्षसां वधः ॥ ७२ ॥ चैत्रशुक्लाष्टमीं यावत्स्यंदनाश्वादिसूदनम् ॥ चैत्रशुक्लनवम्यां तु सौमित्रेः शक्तिभेदने ॥ ७३ ॥ कोपाविष्टेन रामेण

द्रावितो दशकंधरः ॥ बिभीषणोपदेशेन हनुमद्युद्धमेव च ॥ ७४ ॥ द्रोणाद्रेरोषधीं नेतुं लक्ष्मणार्थमुपागतः ॥ विशल्यां तु समादाय लक्ष्मणं
तामपाययत् ॥ ७५ ॥ दशम्यामवहारोऽभूद्रात्रौ युद्धं तु रक्षसाम् ॥ एकादश्यां तु रामाय रथो मातलिसारथिः ॥ ७६ ॥ प्राप्तो
युद्धाय द्वादश्यां यावत्कृष्णां चतुर्दशीम् ॥ अष्टादशदिने रामो रावणं द्वैरथेऽवधीत् ॥ ७७ ॥ संस्कारा रावणादीनाममावा
स्यादिनेऽभवन् ॥ संग्रामे तुमुले जाते रामो जयमवाप्तवान् ॥ ७८ ॥ माघशुक्लद्वितीयादिचैत्रकृष्णचतुर्दशीम् ॥ सप्ताशीतिदिनान्येवं मध्ये पंचदशा
हकम् ॥ ७९ ॥ युद्धावहारः संग्रामो द्वासप्ततिदिनान्यभूत् ॥ वैशाखादितिथौ राम उवास रणभूमिषु ॥ अभिषिक्तो द्वितीयायां लंकाराज्ये बिभी
षणः ॥ ८० ॥ सीताशुद्धिस्तृतीयायां देवेभ्यो वरलंभनम् ॥ दशरथस्यागमनं तत्र चैवानुमोदनम् ॥ ८१ ॥ हत्वा त्वरेण लंकेशं लक्ष्मणस्याग्रजो
विभुः॥ गृहीत्वा जानकीं पुण्यां दुःखितां राक्षसेन तु ॥ ८२ ॥ आदाय परया प्रीत्या जानकीं स न्यवर्तत ॥ वैशाखस्य चतुर्थ्यां तु रामः पुष्पकमा
श्रितः ॥ ८३ ॥ विहायसा निवृत्तस्तु भूयोऽयोध्यां पुरीं प्रति ॥ पूर्णे चतुर्दशे वर्षे पंचम्यां माधवस्य च ॥ ८४ ॥ भारद्वाजाश्रमे रामः सगणः समु
पाविशत् ॥ नंदिग्रामे तु षष्ठ्यां स पुष्पकेण समागतः ॥ ८५ ॥ सप्तम्यामभिषिक्तोऽसौ भूयोऽयोध्यायां रघूद्वहः ॥ दशाहाधिकमासांश्च चतुर्दश हि
मैथिली ॥ ८६ ॥ उवास रामरहिता रावणस्य निवेशने ॥ द्वाचत्वारिंशके वर्षे रामो राज्यमकारयत् ॥ ८७ ॥ सीतायास्तु त्रयस्त्रिंशद्वर्षाणि तु तदा
भवन् ॥ स चर्तुदशवर्षांते प्रविष्टः स्वां पुरीं प्रभुः ॥ ८८ ॥ अयोध्यांनाम मुदितो रामो रावणदर्पहा ॥ भ्रातृभिः सहितस्तत्र रामो राज्यमकार
यत् ॥ ८९ ॥ दशवर्षसहस्राणि दशवर्षशतानि च ॥ रामो राज्यं पालयित्वा जगाम त्रिदिवालयम् ॥ ९० ॥ रामराज्ये तदा लोका हर्षनिर्भरमा
नसाः ॥ बभूवुर्धनधान्याढ्याः पुत्रपौत्रयुता नराः ॥ ९१ ॥ कामवर्षी च पर्जन्यः सस्यानि गुणवंति च ॥ गावस्तु घटदोहिन्यः पादपाश्च सदा
फलाः ॥ ९२ ॥ नाधयो व्याधयश्चैव रामराज्ये नराधिप ॥ नार्यः पतिव्रताश्चासन्पितृभक्तिपरा नराः ॥ ९३ ॥ द्विजा वेदपरा नित्यं क्षत्रिया द्विज
सेविनः ॥ कुर्वते वैश्यवर्णाश्च भक्तिं द्विजगवां सदा ॥ ९४ ॥ न योनिसंकरश्चासीत्तत्र नाचारसंकरः ॥ न वंध्या दुर्भगा नारी काकवंध्या मृत
प्रजा ॥ ९५ ॥ विधवा नैव काप्यासीत्सभर्तृका न लप्यते[1] ॥ नावज्ञां कुर्वते केपि मातापित्रोर्गुरोस्तथा ॥ ९६ ॥ न च वाक्यं हि वृद्धानामुल्लं
घयति पुण्यकृत् ॥ न भूमिहरणं तत्र परनारीपराङ्मुखाः ॥ ९७ ॥ नापवादपरो लोको न दरिद्रो न रोगभाक् ॥ न स्तेयो द्यूतकारी च मैरेयी[2]

---

[1] न लप्यते—न विलप्यते—पुत्रपौत्रादिसुखमनुभवन्त्याः सौभाग्यवत्याः पत्युरग्रे नातिरोगेण मरणात्—इत्यर्थः ।

[2] मैरेयम्—मद्यम्—तत्प्राशकः—मैरेयी ।

पापिनो नहि ॥ ९८ ॥ न हेमहारी ब्रह्मघ्नो न चैव गुरुतल्पगः ॥ न स्त्रीघ्नो न च बालघ्नो न चैवानृतभाषणः ॥ ९९ ॥ न वृत्तिलोपकश्चासीत्कूटसाक्षी न चैव हि ॥ न शठो न कृतघ्नश्च मलिनो नैव दृश्यते ॥ १०० ॥ सदा सर्वत्र पूज्यंते ब्राह्मणा वेदपारगाः ॥ नावैष्णवोऽव्रती राजन्नाम राज्येऽतिविश्रुते ॥ १०१ ॥ राज्यं प्रकुर्वतस्तस्य पुरोधा वदतां वरः ॥ वसिष्ठो मुनिभिः सार्द्धं कृत्वा तीर्थान्यनेकशः ॥ २ ॥ आजगाम ब्रह्मपुत्रो महाभागस्तपोनिधिः ॥ रामस्तं पूजयामास मुनिभिः सहितं गुरुम् ॥ ३ ॥ अभ्युत्थानार्घपाद्यैश्च मधुपर्कादिपूजया ॥ प्रपच्छ कुशलं रामं वसिष्ठो मुनिपुंगवः ॥ ४ ॥ राज्ये चाश्वे गजे कोशे देशे सद्भ्रातृभृत्ययोः ॥ कुशलं वर्त्तते राम इति पृष्टे मुनेस्तदा ॥ ५ ॥ ॥ राम उवाच ॥ ॥ सर्वत्र कुशलं मेऽद्य प्रसादाद्भवतः सदा ॥ पप्रच्छ कुशलं रामो वसिष्ठं मुनिपुंगवम् ॥ ६ ॥ सर्वतः कुशली त्वं हि भार्यापुत्रसमन्वितः ॥ स सर्वं कथयामास यथा तीर्थान्यशेषतः ॥ ७ ॥ सेवितानि धरापृष्ठे क्षेत्राण्यायतनानि च ॥ रामाय कथयामास सर्वत्र कुशलं तदा ॥ ८ ॥ ततः स विस्मयाविष्टो रामो राजीवलोचनः ॥ पप्रच्छ तीर्थमाहात्म्यं यत्तीर्थेषूत्तमोत्तमम् ॥ १०९ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां तृतीये ब्रह्मखण्डे पूर्वभागे धर्मारण्यमाहात्म्ये रामचरित्रवर्णनंनाम त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३० ॥ ॥ छ ॥

॥ श्रीराम उवाच ॥ ॥ भगवन्यानि तीर्थानि सेवितानि त्वया विभो ॥ एतेषां परमं तीर्थं तन्ममाचक्ष्व मानद ॥ १ ॥ मया तु सीताहरणे निहता ब्रह्मराक्षसाः ॥ तत्पापस्य विशुद्ध्यर्थं वद तीर्थोत्तमोत्तमम् ॥ २ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ ॥ गंगा च नर्मदा तापी यमुना च सरस्वती ॥ गंडकी गोमती पूर्णा एता नद्यः सुपावनाः ॥ ३ ॥ एतासां नर्मदा श्रेष्ठा गंगा त्रिपथगामिनी ॥ दहते किल्बिषं सर्वं दर्शनादेव राघव ॥ ४ ॥ दृष्ट्वा जन्मशतं पापं गत्वा जन्मशतत्रयम् ॥ स्नात्वा जन्मसहस्रं च हंति रेवा कलौ युगे ॥ ५ ॥ नर्मदातीरमाश्रित्य शाकमूलफलैरपि ॥ एकस्मिन्भोजिते विप्रे कोटिभोजफलं लभेत् ॥ ६ ॥ गंगा गंगेति यो ब्रूयाद्योजनानां शतैरपि ॥ मुच्यते सर्वपापेभ्यो विष्णुलोकं स गच्छति ॥ ७ ॥ फाल्गुनांते कुहूं प्राप्य तथा प्रौष्ठपदेऽसिते ॥ पक्षे गंगामधि प्राप्य स्नानं च पितृतर्प्पणम् ॥ ८ ॥ कुरुते पिंडदानानि सोऽक्षयं फलमश्नुते ॥ शुचौ मासे च संप्राप्ते स्नानं वाप्यां करोति यः ॥ ९ ॥ चतुरशीतिनरकान्न पश्यति नरो नृप ॥ तपत्याः स्मरणे राम महापातकिनामपि ॥ १० ॥ उद्धरेत्सप्तगोत्राणि कुलमेकोत्तरं शतम् ॥ यमुनायां नरः स्नात्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ११ ॥ महापातकयुक्तोऽपि स गच्छेत्परमां गतिम् ॥ कार्त्तिक्यां कृत्तिकायोगे सरस्वत्यां निमज्जयेत् ॥ १२ ॥ गच्छेत्स गरुडारूढः स्तूयमानः सुरोत्तमैः ॥ स्नात्वा यः कार्तिके मासि यत्र प्राची

सरस्वती ॥ १३ ॥ प्राचीं माधवमास्तूय स गच्छेत्परमां गतिम् ॥ [1]गंडकीपुण्यतीर्थे हि स्नानं यः कुरुते नरः ॥ १४ ॥ शालग्रामशिलामर्च्य
न भूयः स्तनपो भवेत् ॥ गोमतीजलकल्लोलैर्मज्जयेत्कृष्णसन्निधौ ॥ १५ ॥ चतुर्भुजो नरो भूत्वा वैकुण्ठे मोदते चिरम् ॥ चर्मण्वतीं नमस्कृत्य
अपः स्पृशति यो नरः ॥ १६ ॥ स तारयति पूर्वजान्दश पूर्वान्दशापरान् ॥ द्वयोश्च संगमं दृष्ट्वा श्रुत्वा वा सागरध्वनिम् ॥ १७ ॥ ब्रह्महत्यायुतो
वापि पूतो गच्छेत्परां गतिम् ॥ माघमासे प्रयागे तु मज्जनं कुरुते नरः ॥ १८ ॥ इह लोके सुखं भुक्त्वा अन्ते विष्णुपदं व्रजेत् ॥ प्रभासे ये
नरा राम त्रिरात्रं ब्रह्मचारिणः ॥ १९ ॥ यमलोकं न पश्येयुः कुंभीपाकादिकं तथा ॥ नैमिषारण्यवासी यो नरो देवत्वमाप्नुयात् ॥ २० ॥
देवानामालयं यस्मात्तदेव भुवि दुर्लभम् ॥ कुरुक्षेत्रे नरो राम ग्रहणे चन्द्रसूर्ययोः ॥ २१ ॥ हेमदानाच्च राजेंद्र न भूयः स्तनपो भवेत् ॥
श्रीस्थले दर्शनं कृत्वा नरः पापात्प्रमुच्यते ॥ २२ ॥ सर्वदुःखविनाशे च विष्णुलोके महीयते ॥ काश्यपीं स्पर्शयेद्यो गां मानवो भुवि राघव ॥
॥ २३ ॥ सर्वकामदुघावासमृषिलोकं स गच्छति ॥ उज्जयिन्यां तु वैशाखे शिप्रायां स्नानमाचरेत् ॥ २४ ॥ मोचयेद्रौरवाद्घोरात्पूर्वजांश्च
सहस्रशः ॥ सिंधुस्नानं नरो राम प्रकरोति दिनत्रयम् ॥ २५ ॥ सर्वपापविशुद्धात्मा कैलासे मोदते नरः ॥ कोटितीर्थे नरः स्नात्वा
दृष्ट्वा कोटीश्वरं शिवम् ॥ २६ ॥ ब्रह्महत्यादिभिः पापैर्लिप्यते न च स क्वचित् ॥ अज्ञानामपि जंतूनां महाऽमेध्ये तु गच्छताम् ॥
॥ २७ ॥ पादोद्भूतं पयः पीत्वा सर्वपापं प्रणश्यति ॥ वेदवत्यां नरो यस्तु स्नाति सूर्योदये शुभे ॥ २८ ॥ सर्वरोगात्प्रमुच्येत परं
सुखमवाप्नुयात् ॥ तीर्थानि राम सर्वत्र स्नानपानावगाहनैः ॥ २९ ॥ नाशयंति मनुष्याणां सर्वपापानि लीलया ॥ तीर्थानां परमं तीर्थं
धर्मारण्यं प्रचक्षते ॥ ३० ॥ ब्रह्मविष्णुशिवाद्यैर्यदादौ संस्थापितं पुरा ॥ अरण्यानां च सर्वेषां तीर्थानां च विशेषतः ॥ ३१ ॥ धर्मारण्यात्परं
नास्ति भुक्तिमुक्तिप्रदायकम् ॥ स्वर्गे देवाः प्रशंसंति धर्मारण्यनिवासिनः ॥ ३२ ॥ ते पुण्यास्ते पुण्यकृतो ये वसंति कलौ नराः ॥ धर्मारण्ये
रामदेव सर्वकिल्बिषनाशने ॥ ३३ ॥ ब्रह्महत्यादिपापानि सर्वस्तेयकृतानि च ॥ परदारप्रसंगादि अभक्ष्यभक्षणादि वै ॥ ३४ ॥ अगम्यागमना
द्यानि अस्पर्शस्पर्शनादि च ॥ भस्मीभवंति लोकानां धर्मारण्यावगाहनात् ॥ ३५ ॥ ब्रह्मघ्नश्च कृतघ्नश्च बालघ्नोऽनृतभाषणः ॥ स्त्रीगोघ्नश्चैव
ग्रामघ्नो धर्मारण्ये विमुच्यते ॥ ३६ ॥ नातः परं पावनं हि पापिनां प्राणिनां भुवि ॥ स्वर्ग्यं यशस्यमायुष्यं वांछितार्थप्रदं शुभम् ॥ ३७ ॥ कामिनां

---

[1] गल्ह्की—इति सर्वत्र पाठांतरम् ।

कामदं क्षेत्रं यतीनां मुक्तिदायकम् ॥ सिद्धानां सिद्धिदं प्रोक्तं धर्मारण्यं युगेयुगे ॥ ३८ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ वसिष्ठवचनं श्रुत्वा रामो धर्म
भृतां वरः ॥ परं हर्षमनुप्राप्य हृदयानंदकारकम् ॥ ३९ ॥ प्रोत्फुल्लहृदयो रामो रोमांचिततनूरुहः ॥ गमनाय मतिं चक्रे धर्मारण्ये शुभव्रतः ॥
॥ ४० ॥ यस्मिन्कीटपतंगादिमानुषाः पशवस्तथा ॥ त्रिरात्रसेवनेनैव मुच्यन्तेः सर्वपातकैः ॥ ४१ ॥ कुशस्थली यथा काशी शूलपाणिश्च
भैरवः ॥ यथा वै मुक्तिदो राम धर्मारण्यं तथोत्तमम् ॥ ४२ ॥ ततो रामो महेष्वासो मुदा परमया युतः ॥ प्रस्थितस्तीर्थयात्रायां सीतया भ्रातृभिः
सह ॥ ४३ ॥ अनुजग्मुस्तदा रामं हनुमांश्च कपीश्वरः ॥ कौशल्या च सुमित्रा च कैकेयी च मुदान्विता ॥ ४४ ॥ लक्ष्मणो लक्षणोपेतो भरतश्च
महामतिः ॥ शत्रुघ्नः सैन्यसहितोप्ययोध्यावासिनस्तथा ॥ ४५ ॥ प्रकृतयो नरव्याघ्र धर्मारण्ये विनिर्ययुः ॥ अनुजग्मुस्तदा रामं मुदा परमया
युताः ॥ ४६ ॥ तीर्थयात्राविधिं कर्तुं गृहात्प्रचलितो नृपः ॥ वसिष्ठं स्वकुलाचार्यमिदमाह महीपते ॥ ४७ ॥ ॥ श्रीराम उवाच ॥ ॥
एतदाश्चर्यमतुलं किमादि द्वारकाभवत् ॥ कियत्कालसमुत्पन्ना वसिष्ठेदं वदस्व मे ॥ ४८ ॥ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ ॥ न जानामि महाराज
कियत्कालादभूदिदम्[1] ॥ लोमशो जांबवांश्चैव जानातीति च कारणम् ॥ ४९ ॥ शरीरे यत्कृतं पापं नानाजन्मांतरेष्वपि ॥ प्रायश्चित्तं
हि सर्वेषामेतत्क्षेत्रं परं स्मृतम् ॥ ५० ॥ श्रुत्वेति वचनं तस्य रामं ज्ञानवतां वरः ॥ गन्तुं कृतमतिस्तीर्थं यात्राविधिमथाचरत् ॥ ५१ ॥
वसिष्ठं चाग्रतः कृत्वा महामांडलिकैर्नृपैः ॥ पुनश्चरविधिं कृत्वा प्रस्थितश्चोत्तरां दिशम् ॥ ५२ ॥ वसिष्ठं चाग्रतः कृत्वा प्रतस्थे पश्चिमां
दिशम् ॥ ग्रामाद्ग्राममतिक्रम्य देशाद्देशं वनाद्वनम् ॥५३॥ विमुच्य[2] निर्ययौ रामः ससैन्यः सपरिच्छदः ॥ गजवाजिसहस्रौघै रथैर्यानैश्च कोटिभिः॥
॥ ५४ ॥ शिबिकाभिश्चासंख्याभिः प्रययौ राघवस्तदा ॥ गजारूढः प्रपश्यंश्च देशान्विविधसौहृदान् ॥ ५५ ॥ श्वेतातपत्रं विधृत्य चामरेण
शुभेन च ॥ वीजितश्च जनौघेन रामस्तत्र समभ्यगात् ॥ ५६ ॥ वादित्राणां स्वनैर्घोरैर्नृत्यगीतपुरःसरैः ॥ स्तूयमानोपि सूतैश्च ययौ रामो
मुदान्वितः ॥ ५७ ॥ दशमेऽहनि संप्राप्तं धर्मारण्यमनुत्तमम् ॥ अदूरे हि ततो रामो दृष्ट्वा मांडलिकं पुरम् ॥ ५८ ॥ तत्र स्थित्वा ससैन्यस्तु
उवास निशि तां पुरीम् ॥ श्रुत्वा तु निर्जनं क्षेत्रमुद्वसं च भयानकम् ॥ ५९ ॥ व्याघ्रसिंहाकुलं तत्र यक्षराक्षससेवितम् ॥ श्रुत्वा
जनमुखाद्रामो धर्मारण्यमरण्यकम् ॥ तच्छ्रुत्वा रामदेवस्तु न चिंता क्रियतामिति ॥ ६० ॥ तत्रस्थान्वणिजः शूरान्दक्षान्स्वव्यव

---

[1] इदं—क्षेत्रम्। [2] विमुच्य—गमनेन अतिक्रम्य—इत्यर्थः।

सायके ॥ ६१ ॥ समर्थान्हि महाकायान्महाबलपराक्रमान् ॥ समाहूय तदा काले वाक्यमेतदथाब्रवीत् ॥ ६२ ॥ शिबिकां सुसुवर्णां
मे शीघ्रं वाहयताचिरम् ॥ यथा क्षणेन चैकेन धर्मारण्यं व्रजाम्यहम् ॥ ६३ ॥ तत्र स्नात्वा च पीत्वा च सर्वपापात्प्रमुच्यते ॥ एवं ते
वणिजः सर्वे रामेण प्रेरितास्तदा ॥ ६४ ॥ तथेत्युक्त्वा च ते सर्वे ऊहुस्तच्छिबिकां तदा ॥ क्षेत्रमध्ये यदा रामः प्रविष्टः सहसैनिकः ॥
॥ ६५ ॥ तद्यानस्य गतिर्मंदा संजाता किल भारत ॥ मंदशब्दानि वाद्यानि मातंगा मंदगामिनः ॥ ६६ ॥ हयाश्च तादृशा जाता रामो विस्मय
मागतः ॥ गुरुं पप्रच्छ विनयाद्वशिष्ठं मुनिपुंगवम् ॥ ६७ ॥ किमेतन्मंदगतयश्चित्रं हृदि मुनीश्वर ॥ त्रिकालज्ञो मुनिः प्राह धर्मक्षेत्रमुपागतम् ॥
॥ ६८ ॥ तीर्थे पुरातने राम पादचारेण गम्यते ॥ एवं कृते ततः पश्चात्सैन्यसौख्यं भविष्यति ॥ ६९ ॥ पादचारी ततो रामः सैन्येन सह संयुतः ॥
मधुवासनके ग्रामे प्राप्तः परमभावनः ॥ ७० ॥ गुरुणा चोक्तमार्गेण मातृणां पूजनं कृतम् ॥ नानोपहारैर्विविधैः प्रतिष्ठाविधिपूर्वकम् ॥ ७१ ॥
ततो रामो हरिक्षेत्रं सुवर्णादक्षिणे तटे ॥ निरीक्ष्य यज्ञयोग्याश्च भूमीर्वै बहुशस्तथा ॥ ७२ ॥ कृतकृत्यं तदात्मानं मेने रामो रघूद्वहः ॥ धर्मस्थानं
निरीक्ष्याथ सुवर्णाक्षोत्तरे तटे ॥ ७३ ॥ सैन्यसंघं समुत्तीर्य्य बभ्राम क्षेत्रमध्यतः ॥ तत्र तीर्थेषु सर्वेषु देवतायतनेषु च ॥७४॥ यथोक्तानि च कर्माणि
रामश्चक्रे विधानतः ॥ श्राद्धानि विधिवच्चक्रे श्रद्धया परया युतः ॥ ७५ ॥ स्थापयामास रामेशं तथा कामेश्वरं पुनः ॥ स्थानाद्वायुप्रदेशे तु सुवर्णो
भयतस्तटे ॥ ७६ ॥ कृत्वैवं कृतकृत्योऽभूद्रामो दशरथात्मजः ॥ कृत्वा सर्वविधिं चैव सभायां समुपाविशत् ॥ ७७ ॥ तां निशां स नदीतीरे
सुष्वाप रघुनंदनः ॥ ततोऽर्द्धरात्रे संजाते रामो राजीवलोचनः ॥ ७८ ॥ जागृतस्तु तदा काल एकाकी धर्मवत्सलः ॥ अश्रौषीच्च क्षणे तस्मि
न्रामो नारीविरोदनम् ॥ ७९ ॥ निशायां करुणैर्वाक्यै रुदतीं कुररीमिव ॥ चारैर्विलोकयामास रामस्तामतिसंभ्रमात् ॥ ८० ॥ दृष्ट्वातिविह्वलां नारीं
क्रंदन्तीं करुणैः स्वरैः ॥ पृष्टा सा दुःखिता नारी रामदूतैस्तदानघ ॥ ८१ ॥ ॥ दूता ऊचुः ॥ ॥ कासि त्वं सुभगे नारि देवी वा दानवी नु
किम् ॥ केन वा त्रासितासि त्वं मुष्टं केन धनं तव ॥८२॥ विकला दारुणाञ्छब्दानुद्गिरंती मुहुर्मुहुः ॥ कथयस्व यथातथ्यं रामो राजाभिपृच्छति॥
॥ ८३ ॥ तयोक्तं स्वामिनं दूताः प्रेषयध्वं ममांतिकम् ॥ यथाहं मानसं दुःखं शांत्यै तस्मै निवेदये ॥ ८४ ॥ तथेत्युक्त्वा ततो दूता राममागत्य
चाब्रुवन् ॥ ८५ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां तृतीये ब्रह्मखण्डे पूर्वभागे धर्मारण्यमाहात्म्ये दूतागमनंनामैकत्रिंशो
ऽध्यायः ॥ ३१ ॥ छ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ ततश्च रामदूतास्ते नत्वा राममथाब्रुवन् ॥ रामराम महाबाहो वरनारी शुभानना ॥ १ ॥

सुवस्त्रभूषाभरणां मृदुवाक्यपरायणाम् ॥ एकाकिनीं क्रंदमानां दृष्ट्वा तां विस्मिता वयम् ॥ २ ॥ समीपवर्तिनो भूत्वा पृष्टा सा सुरसुन्दरी ॥ का त्वं देवि वरारोहे देवी वा दानवी नु किम् ॥ ३ ॥ रामः पृच्छति देवि त्वां ब्रूहि सर्वं यथातथम् ॥ तच्छुत्वा वचनं रामा सोवाच मधुरं वचः ॥ ४ ॥ रामं प्रेषयत भद्रं वो मम दुःखापहं परम् ॥ ५ ॥ तदाकर्ण्य ततो रामः संभ्रमात्त्वरितो ययौ ॥ दृष्ट्वा तां दुःखसंतप्तां स्वयं दुःखमवाप सः ॥ उवाच वचनं रामः कृतांजलिपुटस्तदा ॥ ६ ॥ ॥ श्रीराम उवाच ॥ ॥ का त्वं शुभे कस्य परिग्रहो वा केनावधूता विजने निरस्ता ॥ मुष्टं धनं केन च तावकीनमाचक्ष्व मातः सकलं ममाग्रे ॥ ७ ॥ इत्युक्त्वा चातिदुःखार्तो रामो मतिमतां वरः ॥ प्रणामं दंडवच्चक्रे चक्रपाणिरिवापरः ॥८॥ तयाभिवंदितो रामः प्रणम्य च पुनःपुनः ॥ तुष्टया परया प्रीत्या स्तुतो मधुरया गिरा ॥ ९ ॥ परमात्मन्परेशान दुःखहारिन्सनातन ॥ यदर्थमवतारस्ते तच्च कार्यं त्वया कृतम् ॥ १० ॥ रावणः कुंभकर्णश्च शक्रजित्प्रमुखास्तथा ॥ खरदूषणत्रिशिरोमारीचाक्षकुमारकाः ॥ ११ ॥ असंख्या निर्जिता रौद्रा राक्षसाः समरांगणे ॥ १२ ॥ किं वच्मि लोकेश सुकीर्त्तिमद्य ते वेधास्त्वदीयांगजपद्मसंभवः ॥ विश्वं निविष्टं च ततो ददर्श वटस्य पत्रे हि यथा वटो मतः ॥ १३ ॥ धन्यो दशरथो लोके कौशल्या जननी तव ॥ ययोर्जातोसि गोविंद जगदीश परः पुमान् ॥ १४ ॥ धन्यं च तत्कुलं राम यत्र त्वमागतः स्वयम् ॥ धन्याऽयोध्यापुरी राम धन्यो लोकस्त्वदाश्रयः ॥ १५ ॥ धन्यः सोऽपि हि वाल्मीकिर्येन रामायणं कृतम् ॥ कविना विप्रमुख्येभ्य आत्मबुद्ध्या ह्यनागतम् ॥ १६ ॥ त्वत्तोऽभवत्कुलं चेदं त्वया देव सुपावितम् ॥१७॥ नरपतिरिति लोकैः स्मर्यते वैष्णवांशः स्वयमसि रमणीयैस्त्वं गुणैर्विष्णुरेव ॥ किमपि भुवनकार्यं यद्विचिंत्यावतीर्य तदिह घटयतस्ते वत्स निर्विघ्नमस्तु ॥१८॥ स्तुत्वा वाचाथ रामं हि त्वयि नाथे नु सांप्रतम् ॥ शून्या वर्ते चिरं कालं यथा दोषस्तथैव हि ॥ १९ ॥ धर्मारण्यस्य क्षेत्रस्य विद्धि मामधिदेवताम् ॥ वर्षाणि द्वादशेहैव जातानि दुःखितास्म्यहम् ॥ २० ॥ निर्जनत्वं ममाद्य त्वमुद्धरस्व महामते ॥ लोहासुरभयाद्राम विप्राः सर्वे दिशो दश ॥ २१ ॥ गताश्च वणिजः सर्वे यथास्थानं सुदुःखिताः ॥ स दैत्यो घातितो राम देवैः सुरभयंकरः ॥ २२ ॥ आक्रम्यात्र महामायो दुराधर्षो दुरत्ययः ॥ न ते जनाः समायांति तद्भयादतिशंकिताः ॥ २३ ॥ अद्य वै द्वादश समाः शून्यागारमनाथवत् ॥ यस्माच्च दीर्घिकायां मे स्नानदानोद्यतो जनः ॥ २४ ॥ राम तस्यां दीर्घिकायां निपतंति च शूकराः ॥ यत्रांगना भर्तृयुता जलक्रीडापरायणाः ॥ २५ ॥ चिक्रीडुस्तत्र महिषा निपतंति जलाशये ॥ यत्र स्थाने सुपुष्पाणां प्रकरः

प्रचुरोऽभवत् ॥ २६ ॥ तद्वुद्धं कंटकैर्वृक्षैः सिंहव्याघ्रसमाकुलैः ॥ संचिक्रीडुः कुमाराश्च यस्यां भूमौ निरंतरम् ॥२७॥ कुमार्य[1]श्चित्रकाणां च तत्र क्रीडं
ति हर्षिताः ॥ अकुर्वन्वाडवा यत्र वेदगानं तिरंतरम् ॥२८॥ शिवानां तत्र फेत्काराः श्रूयंतेऽतिभयंकराः ॥ यत्र धूमोऽग्निहोत्राणां दृश्यते वै गृहेगृहे
॥ २९ ॥ तत्र दावाः सधूमाश्च दृश्यंतेऽत्युल्बणा भृशम् ॥ नृत्यंते नर्त्तका यत्र हर्षिता हि द्विजाग्रतः ॥ ३० ॥ तत्रैव भूतवेताला प्रेताः नृत्यंति
[2]मोहिताः ॥ नृपा यत्र सभायां तु न्यषीदन्मंत्रतत्पराः ॥ ३१ ॥ तस्मिन्स्थाने निषीदंति गवया ऋक्षशल्लकाः ॥ आवासा यत्र दृश्यन्ते द्विजानां
वणिजां तथा ॥३२॥ कुट्टिमप्रतिमा राम दृश्यंतेत्र बिलानि वै ॥ कोटराणीह वृक्षाणां गवाक्षाणीह सर्वतः ॥ ३३ ॥ चतुष्का यज्ञवेदिर्हि सोच्छ्राया
ह्यभवत्पुरा ॥ तेऽत्र वल्मीकनिचयैर्दृश्यंते परिवेष्टिताः ॥ ३४ ॥ एवंविधं निवासं मे विद्धि राम नृपोत्तम ॥ शून्यं तु सर्वतो यस्मान्निवासाय द्विजा
गताः ॥ ३५ ॥ तेन मे सुमहद्दुःखं तस्मात्त्राहि नरेश्वर ॥ एतच्छुत्वा वचो राम उवाच वदतां वरः ॥ ३६ ॥ ॥ श्रीराम उवाच ॥ ॥ न जाने
तावकान्विप्रांश्चतुर्दिक्षु समाश्रितान् ॥ न तेषां वेद्म्यहं संख्यां नामगोत्रे द्विजन्मनाम् ॥ ३७ ॥ यथा ज्ञातिर्यथा गोत्रं याथातथ्यं निवेदय ॥
तत आनीय तान्सर्वान्स्वस्थाने वासयाम्यहम् ॥ ३८ ॥ ॥ श्रीमातोवाच ॥ ॥ ब्रह्मविष्णुमहेशैश्च स्थापिता ये नरेश्वर ॥ अष्टादश
सहस्राणि ब्राह्मणा वेदपारगाः ॥ ३९ ॥ त्रयीविद्यासु विख्याता लोकेऽस्मिन्नमितद्युते ॥ चतुष्षष्टिकगोत्राणां वाडवा ये प्रतिष्ठिताः ॥
॥ ४० ॥ श्रीमातादात्त्रयीविद्यां लोके सर्वे द्विजोत्तमाः ॥ षट्त्रिंशच्च सहस्राणि वैश्या धर्मपरायणाः ॥ ४१ ॥ आर्यवृत्तास्तु विज्ञेया
द्विजशुश्रूषणे रताः ॥ बहुलार्को नृपो यत्र संज्ञया सह राजते ॥ ४२ ॥ कुमारावश्विनौ देवौ धनदो व्ययपूरकः ॥ अधिष्ठात्री त्वहं
राम नाम्ना भट्टारिका स्मृता ॥ ४३ ॥ ॥ श्रीसूत उवाच ॥ ॥ स्थानाचाराश्च ये केचित्कुलाचारास्तथैव च ॥ श्रीमात्रा कथितं सर्वं
रामस्याग्रे पुरातनम् ॥ ४४ ॥ तस्यास्तु वचनं श्रुत्वा रामो मुदमवाप ह ॥ सत्यंसत्यं पुनः सत्यं सत्यं हि भाषितं त्वया ॥ ४५ ॥
यस्मात्सत्यं त्वया प्रोक्तं तन्नाम्ना नगरं शुभम् ॥ वासयामि जगन्मातः सत्यमंदिरमेव च ॥ ४६ ॥ त्रैलोक्ये ख्यातिमाप्नोतु सत्यमंदिरमु
त्तमम् ॥ ४७ ॥ एतदुक्त्वा ततो रामः सहस्रशतसंख्यया ॥ स्वभृत्यान्प्रेषयामास विप्रानयनहेतवे ॥ ४८ ॥ यस्मिन्देशे प्रदेशे वा वने वा सरि
तस्तटे ॥ पर्यंते वा यथास्थाने ग्रामे वा तत्रतत्र च ॥ ४९ ॥ धर्मारण्यनिवासाश्च याता यत्र द्विजोत्तमाः ॥ अर्घपाद्यैः पूजयित्वा शीघ्रमानय

---

[1] चित्रकाः—व्याघ्रजातीयहिंस्रपशुविशेषाः 'चित्ता' इति महाराष्ट्रभाषायां प्रसिद्धाः । [2] शुद्धाः—इ० प० ।

तात्र तान् ॥ ९० ॥ अहमत्र तदा भोक्ष्ये यदा द्रक्ष्ये द्विजोत्तमान् ॥ ९१ ॥ विमान्य च द्विजानेतानागमिष्यति यो नरः ॥ स मे वध्यश्च दंड्यश्च
निर्वास्यो विषयाद्बहिः ॥ ९२ ॥ तच्छ्रुत्वा दारुणं वाक्यं दुःसहं दुःप्रधर्षणम् ॥ रामाज्ञाकारिणो दूता गताः सर्वे दिशो दश ॥ ९३ ॥ शोधिता
वाडवाः सर्वे लब्धाः सर्वे सुहर्षिताः ॥ यथोक्तेन विधानेन अर्घपाद्यैरपूजयन् ॥ ९४ ॥ स्तुतिं चक्रुश्च विधिवद्विनयाचारपूर्वकम् ॥ आमंत्र्य च
द्विजान्सर्वान्रामवाक्यं प्रकाशयन् ॥ ९५ ॥ ततस्ते वाडवाः सर्वे द्विजाः सेवकसंयुताः ॥ गमनायोद्यताः सर्वे वेदशास्त्रपरायणाः ॥ ९६ ॥
आगता रामपार्श्वं च बहुमानपुरःसराः ॥ समागतान्द्विजान्दृष्ट्वा रोमांचिततनूरुहः ॥ ९७ ॥ कृतकृत्यमिवात्मानं मेने दाशरथिर्नृपः ॥
स संभ्रमात्समुत्थाय पदातिः प्रययौ पुरः ॥ ९८ ॥ करसंपुटकं कृत्वा हर्षाश्रु प्रतिमुञ्चयन् ॥ जानुभ्यामवनिं गत्वा इदं वचनमब्रवीत् ॥ ९९ ॥
विप्रप्रसादात्कमलावरोऽहं विप्रप्रसादाद्धरणीधरोऽहम् ॥ विप्रप्रसादाज्जगतीपतिश्च विप्रप्रसादान्मम रामनाम ॥ ६० ॥ इत्येवमुक्ता रामेण वाड
वास्ते प्रहर्षिताः ॥ जयाशीर्भिः प्रपूज्याथ दीर्घायुरिति चाब्रुवन् ॥ ६१ ॥ आवर्जितास्ते रामेण पाद्यार्घ्यविष्टरादिभिः ॥ स्तुतिं चकार विप्राणां
दण्डवत्प्रणिपत्य च ॥ ६२ ॥ कृतांजलिपुटः स्थित्वा चक्रे पादाभिवंदनम् ॥ आसनानि विचित्राणि हैमान्याभरणानि च ॥ ६३ ॥ समर्पया
मास ततो रामो दशरथात्मजः ॥ अंगुलीयकवासांसि उपवीतानि कर्णकान् ॥ ६४ ॥ प्रददौ विप्रमुख्येभ्यो नानावर्णाश्च धेनवः ॥ एकैकशत
संख्याका घटोध्नीश्च सवत्सकाः ॥ ६५ ॥ सवस्त्रा बद्धघंटाश्च हेमशृंगविभूषिताः ॥ रूप्यखुरास्ताम्रपृष्ठीः कांस्यपात्रसमन्विताः ॥ ६६ ॥
इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां तृतीये ब्रह्मखण्डे पूर्वभागे धर्मारण्यमाहात्म्ये ब्रह्मनारदसंवादे सत्यमंदिरस्थापन
वर्णनोनाम द्वात्रिंशोऽध्यायः ॥ ३२ ॥ ॥ छ ॥ ॥ राम उवाच ॥ ॥ जीर्णोद्धारं करिष्यामि श्रीमातुर्वचनादहम् ॥ आज्ञा प्रदीयतां मह्यं
यथादानं ददामि वः ॥ १ ॥ पात्रे दानं प्रदातव्यं कृत्वा यज्ञवरं द्विजाः ॥ नापात्रे दीयते किंचिद्दत्तं न तु सुखावहम् ॥ २ ॥ सुपात्रं नौरिव सदा
तारयेदुभयोरपि ॥ लोहपिंडोपमं ज्ञेयं कुपात्रं भञ्जनात्मकम् ॥ ३ ॥ जातिमात्रेण विप्रत्वं जायते न हि भो द्विजाः ॥ क्रिया बलवती
लोके क्रियाहीने कुतः फलम् ॥ ४ ॥ पूज्यास्तस्मात्पूज्यतमा ब्राह्मणाः सत्यवादिनः ॥ यज्ञकार्ये समुत्पन्ने कृपां कुर्वंतु सर्वदा
॥ ५ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ ततस्तु मिलिताः सर्वे विमृश्य च परस्परम् ॥ केचिदूचुस्तदा रामं वयं शिलोंछजीविकाः ॥ ६ ॥
संतोषं परमास्थाय स्थिता धर्मपरायणाः ॥ प्रतिग्रहप्रयोगेण न चास्माकं प्रयोजनम् ॥ ७ ॥ दशसूनासमश्चक्री दशचक्रिसमो

ध्वजः ॥ दशध्वजसमा वेश्या दशवेश्यासमो नृपः ॥ ८ ॥ राजप्रतिग्रहो घोरो राम सत्यं न संशयः ॥ तस्माद्वयं न चेच्छमः प्रतिग्रहं भयावहम् ॥ ९ ॥ एकाहिका द्विजाः केचित्केचित्स्वामृतवृत्तयः ॥ कुम्भीधान्या द्विजाः केचित्केचित्षट्कर्मतत्पराः ॥ १० ॥ त्रिमूर्तिस्थापिताः सर्वे पृथग्भावाः पृथग्गुणाः ॥ केचिदेवं वदंति स्म त्रिमूर्त्याज्ञां विना वयम् ॥ ११ ॥ प्रतिग्रहस्य स्वीकारं कथं कुर्याम ह द्विजाः ॥ न तांबूलं स्वीकृतं नो[1] ह्यस्मो दानेन भषितम् ॥ १२ ॥ विमृश्य स तदा रामो वसिष्ठेन महात्मना ॥ ब्रह्मविष्णुशिवादीनां सस्मार गुरुणा सह ॥ स्मृतमात्रास्ततो देवास्तं देशं समुपागमन् ॥ सूर्यकोटिप्रतीकाशविमानावलिसंवृताः ॥ १४ ॥ रामेण ते यथान्यायं पूजिताः परया मुदा ॥ १३ ॥ निवेदितं तु तत्सर्वं रामेणातिसुबुद्धिना ॥ १५ ॥ अधिदेव्या वचनतो जीर्णोद्धारं करोम्यहम् ॥ धर्मारण्ये हरिक्षेत्रे धर्मकूपसमीतः ॥ १६ ॥ ततस्ते वाडवाः सर्वे त्रिमूर्तीः प्रणिपत्य च ॥ महता हर्षवृंदेन पूर्णाः प्राप्तमनोरथाः ॥ १७ ॥ अर्घ्यपाद्यादिविधिना श्रद्धया तानपूजयन् ॥ क्षणं विश्रम्य ते देवा ब्रह्मविष्णुशिवादयः ॥ १८ ॥ ऊचू रामं महाशक्तिं विनयात्कृतसंपुटम् ॥ १९ ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ ॥ देवद्रुहस्त्वया राम ये हता रावणादयः ॥ तेन तुष्टा वयं सर्वे भानुवंशविभूषण ॥ २० ॥ उद्धरस्व महास्थानं महतीं कीर्तिमाप्नुहि ॥ २१ ॥ लब्ध्वा स तेषामाज्ञां तु प्रीतो दशरथात्मजः ॥ जीर्णोद्धारेऽनंतगुणं फलमिच्छन्निलापतिः ॥ २२ ॥ देवानां संनिधौ तेषां कार्यारंभमथाकरोत् ॥ स्थंडिलं पूर्वतः कृत्वा महागिरिसमं शुभम् ॥२३॥ तस्योपरि बहिःशाला गृहशाला ह्यनेकशः ॥ ब्रह्मशालाश्च बहुशो निर्ममे शोभनाकृतीः ॥२४॥ निधानैश्च समायुक्ता गृहोपकरणैर्वृताः ॥ सुवर्णकोटिसंपूर्णा रसवस्त्रादिपूरिताः ॥ २५ ॥ धनधान्यसमृद्धाश्च सर्वधातुयुतास्तथा ॥ एतत्सर्वं कारयित्वा ब्राह्मणेभ्यस्तदा ददौ ॥ २६ ॥ एकैकशो दशदश ददौ धेनूः पयस्विनीः ॥ चत्वारिंशच्छतं प्रादाद्ग्रामाणां चतुराधिकम् ॥ २७ ॥ त्रैविद्यद्विजविप्रेभ्यो रामो दशरथात्मजः ॥ काजेशेन त्रयेणैव स्थापिता द्विजसत्तमाः ॥ २८ ॥ तस्मात्त्रयीविद्य इति ख्यातिर्लोके बभूव ह ॥ एवंविधं द्विजेभ्यः स दत्त्वा दानं महाद्भुतम् ॥ ॥ २९ ॥ आत्मानं चापि मेने स कृतकृत्यं नरेश्वरः ॥ ब्रह्मणा स्थापिताः पूर्वं विष्णुना शंकरेण ये ॥ ३० ॥ ते पूजिता राघवेण जीर्णोद्धारे कृते सति ॥ षट्त्रिंशच्च सहस्राणि गोभुजा ये वणिग्वराः ॥ ३१ ॥ शुश्रूषार्थं प्रदत्ता वै देवैर्हरिहरादिभिः ॥ संतुष्टेन तु शर्वेण तेभ्यो दत्तं तु चेतनम् ॥ ३२ ॥ श्वेताश्वचामरौ दत्तौ खड्गं दत्तं सुनिर्मलम् ॥ तदा प्रबोधितास्ते च द्विजशुश्रूषणाय वै ॥ ३३ ॥ विवाहादौ सदा भाव्यं चामरे

---

[1] नः–अस्माकम्–इत्यर्थः ।

मंगलं वरम् ॥ खड्गं शुभं तदा धार्य्यं मम चिह्नं करे स्थितम् ॥ ३४ ॥ गुरुपूजा सदा कार्या कुलदेव्याः पुनःपुनः ॥ वृद्ध्यागमेषु प्राप्तेषु वृद्धि
दायकदक्षिणा ॥ ३५ ॥ एकादश्यां शनेर्वारे दानं देयं द्विजन्मने ॥ प्रदेयं बालवृद्धेभ्यो मम रामस्य शासनात् ॥ ३६ ॥ मंडलेषु च ये
शुद्धा वणिग्वृत्तिरताः पराः ॥ सपादलक्षास्ते दत्ता रामशासनपालकाः ॥ ३७ ॥ मांडलीकास्तु ते ज्ञेया राजानो मंडलेश्वराः ॥ द्विज
शुश्रूषणे दत्ता रामेण वणिजां वराः ॥ ३८ ॥ चामरद्वितयं रामो दत्तवान्खड्गमेव च ॥ कुलस्य स्वामिनं सूर्यं प्रतिष्ठाविधिपूर्वकम् ॥
॥ ३९ ॥ ब्रह्माणं स्थापयामास चतुर्वेदसमन्वितम् ॥ श्रीमातरं महाशक्तिं शून्यस्वामिहरिं तथा ॥ ४० ॥ विघ्नापध्वंसनार्थाय
दक्षिणद्वारसंस्थितम् ॥ गणं संस्थापयामास तथान्याश्चैव देवताः ॥ ४१ ॥ कारितास्तेन वीरेण प्रासादाः सप्तभूमिकाः ॥ यत्कि
चित्कुरुते कार्यं शुभं मांगल्यरूपकम् ॥ ४२ ॥ पुत्रे जाते जातके वान्नाशने मुंडनेऽपि वा ॥ लक्षहोमे कोटिहोमे तथा यज्ञक्रियासु
च ॥ ४३ ॥ वास्तुपूजाग्रहशांत्योः प्राप्ते चैव महोत्सवे ॥ यत्किंचित्कुरुते दानं द्रव्यं वा धान्यमुत्तमम् ॥ ४४ ॥ वस्त्रं वा धेनवो नाथ हेम
रूप्यं तथैव च ॥ विप्राणामथ शूद्राणां दीनानाथांधकेषु च ॥ ४५ ॥ प्रथमं बकुलार्कस्य श्रीमातुश्चैव मानवः ॥ भागं दद्याच्च निर्विघ्नकार्यसिद्धये
निरन्तरम् ॥ ४६ ॥ वचनं मे समुल्लंघ्य कुरुते योऽन्यथा नरः ॥ तस्य तत्कर्मणो विघ्नं भविष्यति न संशयः ॥ ४७ ॥ एवमुक्त्वा ततो रामः
प्रहृष्टेनांतरात्मना ॥ देवानामथ वापीश्च प्राकारांस्तु सुशोभनान् ॥ ४८ ॥ दुर्गोपकरणैर्युक्तान्प्रतोलीश्च सुविस्तृताः ॥ निर्ममे चैव कुंडानि सरांसि
सरसीस्तथा ॥ ४९ ॥ धर्मवापीश्च कूपांश्च तथान्यान्देवनिर्मितान् ॥ एतत्सर्वं च विस्तार्य धर्मारण्ये मनोरमे ॥ ५० ॥ ददौ त्रैविद्यमुख्येभ्यः श्रद्धया
परया पुनः ॥ ताम्रपट्टस्थितं रामशासनं लोपयेत्तु यः ॥५१॥ पूर्वजास्तस्य नरके पतंत्यग्रे न संततिः ॥ वायुपुत्रं समाहूय ततो रामोऽब्रवीद्वचः ॥
॥ ५२ ॥ वायुपुत्र महावीर तव पूजा भविष्यति ॥ अस्य क्षेत्रस्य रक्षार्थै त्वमत्र स्थितिमाचर ॥ ५३ ॥ आंजनेयस्तु तद्वाक्यं प्रणम्य शिरसादधौ ॥
जीर्णोद्धारं तदा कृत्वा कृतकृत्यो बभूव ह ॥ ५४ ॥ श्रीमातरं तदाभ्यर्च्य प्रसन्नेनांतरात्मना ॥ श्रीमातरं नमस्कृत्य तीर्थान्यन्यानि राघवः ॥५५॥
तेऽपि देवाः स्वकं स्थानं ययुर्ब्रह्मपुरोगमाः ॥५६॥ दत्त्वाशिषं तु रामाय वांछितं ते भविष्यति ॥ रम्यं कृतं त्वया राम विप्राणां स्थापनादिकम् ॥
॥ ५७ ॥ अस्माकमपि वात्सल्यं कृतं पुण्यवता त्वया ॥ इति स्तुवंतस्ते देवाः स्वानि स्थानानि भेजिरे ॥ ५८ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एका
शीतिसाहस्र्यां संहितायां तृतीये ब्रह्मखण्डे पूर्वार्धे धर्मारण्यमाहात्म्ये श्रीरामचन्द्रस्य पुरप्रत्यागमनवर्णनंनाम त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३३ ॥ छ ॥

॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ एवं रामेण धर्मज्ञ जीर्णोद्धारः पुरा कृतः ॥ द्विजानां च हितार्थाय श्रीमातुर्वचनेन च ॥ १ ॥ ॥ युधिष्ठिर
उवाच ॥ ॥ कीदृशं शासनं ब्रह्मन्रामेण लिखितं पुरा ॥ कथयस्व प्रसादेन त्रेतायां सत्यमंदिरे ॥ २ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ धर्मारण्ये
वरे दिव्ये बकुलार्के स्वधिष्ठिते ॥ शून्यस्वामिनि विप्रेंद्र स्थिते नारायणे प्रभौ ॥ ३ ॥ रक्षणाधिपतौ देवे सर्वज्ञे गुणनायके ॥ भवसागर
मग्नानां तारिणी यत्र योगिनी ॥ ४ ॥ शासनं तत्र रामस्य राघवस्य च नामतः ॥ शृणु ताम्राश्रयं तत्र लिखितं धर्मशास्त्रतः ॥ ५ ॥ महा
श्चर्यकरं तच्च ह्यनेकयुगसंस्थितम् ॥ सर्वो धातुः क्षयं याति सुवर्णं क्षयमेति च ॥ ६ ॥ प्रत्यक्षं दृश्यते पुत्र द्विजशासनमक्षयम् ॥ अविनाशो हि ताम्र
स्य कारणं तत्र विद्यते ॥ ७ ॥ वेदोक्तं सकलं यस्माद्विष्णुरेव हि कथ्यते ॥ पुराणेषु च वेदेषु धर्मशास्त्रेषु भारत ॥ ८ ॥ सर्वत्र गीयते विष्णुर्नाना
भावसमाश्रयः ॥ नानादेशेषु धर्मेषु नानाधर्मनिषेविभिः ॥ ९ ॥ नानाभेदैस्तु सर्वत्र विष्णुरेवेति चिंत्यते ॥ अवतीर्णः स वै साक्षात्पुराणपुरुषो
त्तमः ॥ १० ॥ देववैरिविनाशाय धर्मसंरक्षणाय च ॥ तेनेदं शासनं दत्तमविनाशात्मकं सुत ॥ ११ ॥ यस्य प्रतापादृषदस्तारिता जलमध्यतः ॥
वानरैर्वेष्टिता लंका हेलया राक्षसा हताः ॥ १२ ॥ मुनिपुत्रं मृतं रामो यमलोकादुपानयत् ॥ दुंदुभिर्निहतो येन कबंधोऽभिहतस्तथा ॥ १३ ॥
निहता ताडका चैव सप्ततालाा विभेदिताः ॥ खरश्च दूषणश्चैव त्रिशिराश्च महासुरः ॥ १४ ॥ चतुर्दशसहस्राणि जवेन निहता रणे ॥ तेनेदं शासनं
दत्तमक्षयं न कथं भवेत् ॥ १५ ॥ स्ववंशवर्णनं तत्र लिखित्वा स्वयमेव तु ॥ देशकालादिकं सर्वं लिलेख विधिपूर्वकम् ॥ १६ ॥ स्वमुद्राचिह्नितं तत्र
त्रैविद्येभ्यस्तथा ददौ ॥ चतुश्चत्वारिंशवर्षो रामो दशरथात्मजः ॥ १७ ॥ तस्मिन्काले महाश्चर्यं संदत्तं किल भारत ॥ तत्र स्वर्णोपमं चापि रौप्योपमम
थापि च ॥ १८ ॥ उवाह सलिलं तीर्थे देवर्षिपितृतृप्तिदम् ॥ स्ववंशनायकस्याग्रे सूर्येण कृतमेव तत् ॥ १९ ॥ तद्दृष्ट्वा महदाश्चर्यं रामो विष्णुं प्रपूज्य
च ॥ रामलेखविचित्रैस्तु लिखितं धर्मशासनम् ॥ २० ॥ यद्दृष्ट्वाथ द्विजाः सर्वे संसारभयबंधनम् ॥ कुर्वते नैव यस्माच्च तस्मान्निखिलरक्षकम् ॥
॥ २१ ॥ ये पापिष्ठा दुराचारा मित्रद्रोहरताश्च ये ॥ तेषां प्रबोधनार्थाय प्रसिद्धिमकरोत्पुरा ॥ २२ ॥ रामलेखविचित्रैस्तु विचित्रे ताम्रपट्टके ॥
वाक्यानीमानि श्रूयंते शासने किल नारद ॥ २३ ॥ आस्फोटयंति पितरः कथयंति पितामहाः ॥ भूमिदोऽस्मत्कुले जातः सोऽस्मान्संतार
यिष्यति ॥ २४ ॥ बहुभिर्बहुधा भुक्ता राजभिः पृथिवी त्वियम् ॥ यस्ययस्य यदा भूमिस्तस्यतस्य तदा फलम् ॥ २५ ॥ षष्टिवर्षसहस्राणि

स्वर्गे वसति भूमिदः ॥ आच्छेत्ता चानुमंता च तान्येव[१] नरकं व्रजेत् ॥ २६ ॥ संदंशैस्तुद्यमानस्तु मुद्गरैर्विनिहत्य च ॥ पाशैः सुबध्यमानस्तु रोरवीति महास्वरम् ॥ २७ ॥ ताड्यमानः शिरे दंडैः समालिंग्य विभावसुम् ॥ क्षुरिकया छिद्यमानो रोरवीति महास्वनम् ॥ २८ ॥ यमदूतैर्महाघोरैर्ब्रह्मवृत्तिविलोपकः ॥ एवंविधैर्महादुष्टैः पीडयंते ते महागणैः ॥ २९ ॥ ततस्तिर्यक्त्वमाप्नोति योनिं वा राक्षसीं शुनीम् ॥ व्यालीं शृगालीं पैशाचीं महाभूतभयंकरीम् ॥ ३० ॥ भूमेरंगुलहर्ता हि स कथं पापमाचरेत् ॥ भूमेरंगुलदाता च स कथं पुण्यमाचरेत् ॥ ३१ ॥ अश्वमेधसहस्राणां राजसूयशतस्य च ॥ कन्याशतप्रदानस्य फलं प्राप्नोति भूमिदः ॥ ३२ ॥ आयुर्यशः सुखं प्रज्ञा धर्मो धान्यं धनं जयः ॥ संतानं वर्द्धते नित्यं भूमिदः सुखमश्नुते ॥ ३३ ॥ भूमेरंगुलमेकं तु ये हरंति खला नराः ॥ वंध्याटवीष्वतोयासु शुष्ककोटरवासिनः ॥ कृष्णसर्पाः प्रजायंते दत्तदायापहारकाः ॥ ३४ ॥ तडागानां सहस्रेण अश्वमेधशतेन वा ॥ गवां कोटिप्रदानेन भूमिहर्त्ता विशुध्यति ॥ ३५ ॥ यानीह दत्तानि पुनर्धनानि दानानि धर्मार्थयशस्कराणि ॥ औदार्यतो विप्रनिवेदितानि को नाम साधुः पुनराददीत ॥ ३६ ॥ चलदलदललीलाचंचले जीवलोके तृणलवलघुसारे सर्वसंसारसौख्ये ॥ अपहरति दुराशः शासनं ब्राह्मणानां नरकगहनगर्त्तावर्तपातोत्सुको यः ॥ ३७ ॥ ये पास्यंति महीभुजः क्षितिमिमां यास्यंति भुक्त्वाखिलां नो याता न तु याति यास्यति न वा केनापि सार्द्धं धरा ॥ यत्किंचिद्भुवि तद्विनाशि सकलं कीर्तिः परं स्थायिनी त्वेवं वै वसुधापि यैरुपकृता लोप्या न सत्कीर्तयः ॥ ३८ ॥ एकैव भगिनी लोके सर्वेषामेव भूभुजाम् ॥ न भोज्या न करग्राह्या विप्रदत्ता वसुंधरा ॥ ३९ ॥ दत्त्वा भूमिं भाविनः पार्थिवेशान्भूयोभूयो याचते रामचन्द्रः ॥ सामान्योऽयं धर्मसेतुर्नृपाणां स्वे स्वे काले पालनीयो भवद्भिः ॥४०॥ अस्मिन्वंशे क्षितौ कोपि राजा यदि भविष्यति ॥ तस्याहं करलग्नोस्मि मद्दत्तं यदि पाल्यते॥४१॥लिखित्वा शासनं रामश्चातुर्वेद्यद्विजोत्तमान् ॥ संपूज्य प्रददौ धीमान्वसिष्ठस्य च सन्निधौ ॥ ४२ ॥ ते वाडवा गृहीत्वा तं पट्टं रामाज्ञया शुभम् ॥ ताम्रं हैमाक्षरयुतं धर्म्यं धर्मविभूषणम् ॥ ४३ ॥ पूजार्थं भक्तिकामार्थास्तद्रक्षणमकुर्वत ॥ चंदनेन च दिव्येन पुष्पेण च सुगन्धिना ॥ ४४ ॥ तथा सुवर्णपुष्पेण रूप्यपुष्पेण वा पुनः ॥ अहन्यहनि पूजां ते कुर्वते वाडवाः शुभाम् ॥ ४५ ॥ तदग्रे दीपकं चैव घृतेन विमलेन हि ॥ सप्तवर्तियुतं राजन्नर्घ्यं प्रकुर्वते द्विजाः ॥ ४६ ॥ नैवेद्यं कुर्वते नित्यं भक्तिपूर्वं द्विजोत्तमाः ॥ रामरामेति रामेति मन्त्रमप्युच्चरंति हि ॥ ४७ ॥ अशने

---

[१] तान्येव—षष्टिवर्षसहस्राणि—इत्यर्थः ।

शयने पाने गमने चोपवेशने ॥ सुखे वाप्यथवा दुःखे राममन्त्रं समुच्चरेत् ॥ ४८ ॥ न तस्य दुःखदौर्भाग्यं नाधिव्याधिभयं भवेत् ॥ आयुः श्रियं
बलं तस्य वर्द्धयंति दिने दिने ॥ ४९ ॥ रामेति नाम्ना मुच्येत पापाद्वै दारुणादपि ॥ नरकं नहि गच्छेत गतिं प्राप्नोति शाश्वतीम् ॥ ५० ॥
॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ इति कृत्वा ततो रामः कृतकृत्यममन्यत ॥ प्रदक्षिणीकृत्य तदा प्रणम्य च द्विजान्बहून् ॥ ५१ ॥ दत्त्वा दानं
भूरितरं गवाश्वमहिषीरथम् ॥ ततः सर्वान्निजांस्तांश्च वाक्यमेतदुवाच ह ॥ ५२ ॥ अत्रैव स्थीयतां सर्वैर्यावच्चंद्रदिवाकरौ ॥ यावन्मेरुर्महीपृष्ठे
सागराः सप्त एव च ॥ ५३ ॥ तावदत्रैव स्थातव्यं भवद्भिर्हि न संशयः ॥ यदाहि शासनं विप्रा न मन्यंते नृपा भुवि ॥ ५४ ॥ अथवा वणिजः
शूरा मदमायाविमोहिताः ॥ मदाज्ञां न प्रकुर्वंति मन्यंते वा न ते जनाः ॥ ५५ ॥ तदा वै वायुपुत्रस्य स्मरणं क्रियतां द्विजाः ॥ स्मृतमात्रो
हनूमान्वै समागत्य करिष्यति ॥ ५६ ॥ सहसा भस्म तान्सत्यं वचनान्मे न संशयः ॥ य इदं शासनं रम्यं पालयिष्यति भूपतिः ॥
॥ ५७ ॥ वायुपुत्रः सदा तस्य सौख्यमृद्धिं प्रदास्यति ॥ ददाति पुत्रान्पौत्रांश्च साध्वीं पत्नीं यशो जयम् ॥ ५८ ॥ इत्येवं कथयित्वा च हनुमंतं
प्रबोध्य च ॥ निवर्तितो रामदेवः ससैन्यः सपरिच्छदः ॥ ५९ ॥ वादित्राणां स्वनैर्विष्वक्सूच्यमानशुभागमः ॥ श्वेतातपत्रयुक्तोऽसौ चामरैर्वी
जितो नरैः ॥ अयोध्यां नगरीं प्राप्य चिरं राज्यं चकार ह ॥ ६० ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां तृतीये ब्रह्मखण्डे
पूर्वभागे धर्मारण्यमाहात्म्ये ब्रह्मनारदसंवादे श्रीरामेण ब्राह्मणेभ्यः शासनपट्टप्रदानवर्णनंनाम चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३४ ॥ ॥ छ ॥ ॥
॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ भगवन्देवदेवेश सृष्टिसंहारकारक ॥ गुणातीतो गुणैर्युक्तो मुक्तीनां साधनं परम् ॥ १ ॥ संस्थाप्य वेदभवनं विधिवद्द्विज
सत्तमान् ॥ किं चक्रे रघुनाथस्तु भूयोऽयोध्यां गतस्तदा ॥ २ ॥ स्वस्थाने ब्राह्मणास्तत्र कानि कर्माणि चक्रिरे ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ इष्टापूर्तरताः
शांताः प्रतिग्रहपराङ्मुखाः ॥ ३ ॥ राज्यं चक्रुर्वनस्यास्य पुरोधा[1] द्विजसत्तमः ॥ उवाच रामपुरतस्तीर्थमाहात्म्यमुत्तमम् ॥ ४ ॥ प्रयागस्य च
माहात्म्यं त्रिवेणीफलमुत्तमम् ॥ प्रयागतीर्थमहिमा शुक्लतीर्थस्य चैव हि ॥ ५ ॥ सिद्धक्षेत्रस्य काश्याश्च गंगाया महिमा तथा ॥ वसिष्ठः कथया
मास तीर्थान्यन्यानि नारद ॥ ६ ॥ धर्मारण्यसुवर्णाया हरिक्षेत्रस्य तस्य च ॥ स्नानदानादिकं सर्वं वाराणस्या यवाधिकम्[2] ॥ ७ ॥ एतच्छुत्वा
रामदेवः स चमत्कृतमानसः ॥ धर्मारण्ये पुनर्यात्रां कर्त्तुंकामः समभ्यगात् ॥ ८ ॥ सीतया सह धर्मज्ञो गुरुसैन्यपुरःसरः ॥ लक्ष्मणेन सह

---

१ पुरोधाः—वसिष्ठः ।   २ यवाधिकम्—वाराणस्यपेक्षयायवमात्रमधिकमेव—इत्यर्थः ।

भ्रात्रा भरतेन सहायवान् ॥ ९ ॥ शत्रुघ्नेन परिवृतो गतो मोहेरके पुरे ॥ तत्र गत्वा वसिष्ठं तु पृच्छतेऽसौ महामनाः ॥ १० ॥ ॥ राम
उवाच ॥ ॥ धर्मारण्ये महाक्षेत्रे किं कर्त्तव्यं द्विजोत्तम ॥ दानं वा नियमो वाथ स्नानं वा तप उत्तमम् ॥ ११ ॥ ध्यानं वाथ क्रतुं वाथ
होमं वा जपमुत्तमम् ॥ दानं वा नियमं वाथ स्नानं वा तप उत्तमम् ॥ १२ ॥ येन वै क्रियमाणेन तीर्थेऽस्मिन्द्विजसत्तम ॥ ब्रह्मह
त्यादिपापेभ्यो मुच्यते तद्ब्रवीहि मे ॥ १३ ॥ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ ॥ यज्ञं कुरु महाभाग धर्मारण्ये त्वमुत्तमम् ॥ दिनेदिने कोटिगुणं
यावद्वर्षशतं भवेत् ॥ १४ ॥ तच्छ्रुत्वा चैव गुरुतो यज्ञारंभं चकार सः ॥ तस्मिन्नवसरे सीता रामं व्यज्ञापयन्मुदा ॥ १५ ॥ स्वामि
न्पूर्वं त्वया विप्रा वृता ये वेदपारगाः ॥ ब्रह्मविष्णुमहेशेन निर्मिता ये पुरा द्विजाः ॥ १६ ॥ कृते त्रेतायुगे चैव धर्मारण्यनिवासिनः ॥
विप्रांस्तान्वै वृणुष्व त्वं तैरेव साधकोऽध्वरः ॥ १७ ॥ तच्छ्रुत्वा रामदेवेन आहूता ब्राह्मणास्तदा ॥ स्थापिताश्च यथापूर्वमस्मिन्मोहे
रके पुरे ॥ १८ ॥ तैस्त्वष्टादशसंख्याकैस्त्रैविद्यैर्मेहिवाडवैः ॥ यज्ञं चकार विधिवत्तैरेवायतबुद्धिभिः ॥ १९ ॥ कुशिकः कौशिको
वत्स उपमन्युश्च काश्यपः ॥ कृष्णात्रेयो भरद्वाजो धारिणः शौनको वरः ॥ २० ॥ मांडव्यो भार्गवः पैंग्यो वात्स्यो लौगाक्ष एव च ॥
गांगायनोथ गांगेयः शुनकः शौनकस्तथा ॥ २१ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ एभिर्विप्रैः क्रतुं रामः समाप्य विधिवन्नृपः ॥ चकारावभृथं रामो विप्रा
न्संपूज्य भक्तितः ॥ २२ ॥ यज्ञांते सीतया रामो विज्ञप्तः सुविनीतया ॥ अस्याध्वरस्य संपत्तौ दक्षिणां देहि सुव्रत ॥ २३ ॥ मन्नाम्ना च पुरं तत्र
स्थाप्यतां शीघ्रमेव च ॥ सीताया वचनं श्रुत्वा तथा चक्रे नृपोत्तमः ॥ २४ ॥ तेषां च ब्राह्मणानां च स्थानमेकं सुनिर्भयम् ॥ दत्तं रामेण सीतायाः
संतोषाय महीभृता ॥ २५ ॥ सीतापुरमिति ख्यातं नाम चक्रे तदा किल ॥ तस्याधिदेव्यौ वर्त्तेते शांता चैव सुमंगला ॥ २६ ॥ मोहेरकस्य
पुरतो ग्रामद्वादशकं पुरः ॥ ददौ विप्राय विदुषे समुत्थाय प्रहर्षितः ॥ २७ ॥ तीर्थांतरं जगामाशु काश्यपीसरितस्तटे ॥ वाडवाः केऽपि नीतास्ते
रामेण सह धर्मवित् ॥ २८ ॥ धर्मालये गतः सद्यो यत्र माला कमंडलुः ॥ पुरा धर्मेण सुमहत्कृतं यत्र तपो मुने ॥ २९ ॥ तदारभ्य सुविख्यातं
धर्मालयमिति श्रुतम् ॥ ददौ दाशरथिस्तत्र महादानानि षोडश ॥ ३० ॥ ये पंचाशत्तदा ग्रामाः सीतापुरसमन्विताः ॥ सत्यमंदिरपर्यंता रघुना
थेन वै तदा ॥ ३१ ॥ सीताया वचनात्तत्र गुरुवाक्येन चैव हि ॥ आत्मनो वंशवृद्ध्यर्थं द्विजेभ्योऽदाद्रघूत्तमः ॥ ३२ ॥ अष्टादशसहस्राणां द्विजा
नामभवत्कुलम् ॥ वात्स्यायन उपमन्युर्जातूकर्ण्योऽथ पिंगलः ॥ ३३ ॥ भारद्वाजस्तथा वत्सः कौशिकः कुश एव च ॥ शांडिल्यः कश्यपश्चैव

गौतमश्छांधनस्तथा ॥ ३४ ॥ कृष्णात्रेयस्तथा वत्सो वसिष्ठो धारणस्तथा ॥ भांडिलश्चैव विज्ञेयो यौवनाश्वस्ततः परम् ॥ ३५ ॥ कृष्णायनोपम
न्यू च गार्ग्यमुद्गलमौखकाः ॥ पुशिः पराशरश्चैव कौंडिन्यश्च ततः परम् ॥ ३६ ॥ पंचपंचाशद्ग्रामाणां नामान्येवं यथाक्रमम् ॥ सीतापुरं[1] श्रीक्षेत्रं च
मुशली मुद्गली तथा ॥ ३७ ॥ ज्येष्ठला श्रेयस्थानं च दंताली वटपत्रका ॥ राज्ञः पुरं कृष्णवाटं देहं लोहं चनस्थनम् ॥ ३८ ॥ कोहेचं चंदनक्षेत्रं
थलं च हस्तिनापुरम् ॥ कर्पटं कंनजह्ववी वनोडफनफावली ॥ ३९ ॥ मोहोधं शमोहोरली गोविंदणं थलत्यजम् ॥ चारणसिद्धं सोद्गीत्राभाज्यजं
वटमालिका ॥४०॥ गोधरं मारणजं चैव मात्रमध्यं च मातरम् ॥ बलवती गंधवती ईआम्ली च राज्यजम् ॥४१॥ रूपावली बहुधनं छत्रीटं वंशंजं
तथा ॥ जायासंरणं गोतिकी च चित्रलेखं तथैव च ॥ ४२ ॥ दुग्धावली हंसावली च वैहोलं चैह्लजं तथा ॥ नालावली आसावली सुहाली कामतः
परम् ॥४३॥ रामेण पंचपंचाशद्ग्रामाणि वसनाय च ॥ स्वयं निर्माय दत्तानि द्विजेभ्यस्तेभ्य एव च ॥ ४४ ॥ तेषां शुश्रूषणार्थाय वैश्यान्रामो न्यवे
दयत् ॥ षट्त्रिंशच्च सहस्राणि शूद्रांस्तेभ्यश्चतुर्गुणान् ॥४५॥ तेभ्यो दत्तानि दानानि गवाश्ववसनानि च ॥ हिरण्यं रजतं ताम्रं श्रद्धया परया मुदा
॥ ४६ ॥ नारद उवाच ॥ अष्टादशसहस्रास्ते ब्राह्मणा वेदपारगाः ॥ कथं ते व्यभजन्ग्रामान्ग्रामोत्पन्नं तथा वसु ॥ वस्त्राद्यं भूषणाद्यं च तन्मे कथय सुव्र
तम् ॥४७॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ यज्ञांते दक्षिणा यावत्सर्त्विग्भिः स्वीकृता सुत ॥ महादानादिकं सर्वं तेभ्य एव समर्पितम् ॥४८॥ ग्रामाः साधारणा
दत्ता महास्थानानि वै तदा ॥ ये वसंति च यत्रैव तानि तेषां भवंत्विति ॥ ४९ ॥ वशिष्ठवचनात्तत्र ग्रामास्ते विप्रसात्कृताः ॥ रघूद्वहेन धीरेण नोद्व
संति यथा द्विजाः ॥५०॥ धान्यं तेषां प्रदत्तं हि विप्राणां चामितं वसु ॥ कृतांजलिस्ततो रामो ब्राह्मणानिदमब्रवीत् ॥५१॥ यथा कृतयुगे विप्रास्त्रे
तायां च यथा पुरा ॥ तथा चाद्यैव वर्त्तव्यं मम राज्ये न संशयः ॥ ५२ ॥ यत्किंचिद्धनधान्यं वा यानं वा वसनानि वा ॥ मणयः कांचनादींश्च
हेमादींश्च तथा वसु ॥ ५३ ॥ ताम्राद्यं रजतादींश्च प्रार्थयध्वं ममाधुना ॥ अधुना वा भविष्ये वाभ्यर्थनीयं यथोचितम् ॥ ५४ ॥ प्रेषणीयं वाचिकं
मे सर्वदा द्विजसत्तमाः ॥ यंयं कामं प्रार्थयध्वं तं तं दास्याम्यहं विभो ॥ ५५ ॥ ततो रामः सेवकादीनादरात्प्रत्यभाषत ॥ विप्राज्ञा नोल्लंघनीया सेव
नीया प्रयत्नतः ॥ ५६ ॥ यंयं कामं प्रार्थयंते कारयध्वं ततस्ततः ॥ एवं नत्वा च विप्राणां सेवनं कुरुते तु यः ॥ ५७ ॥ स शूद्रः स्वर्गमाप्नोति धन

---

[1] एतेषां सीतापुरादीनां पंचपंचाशद्ग्रामाणां नामानि कानिचिदशुद्धानीव भासन्ते, अपरिचितत्वाद्यथाप्रतिपुस्तकमेवात्र मुद्रितानि सन्ति । तानि च तत्तद्ग्रामनामपरिचितैस्तत्रत्यैर्विद्वाद्भिः शोधनीयानि इति सविनयं सूच्यतेस्माभिः ।

[2] संदेशवाग्वाचिकं स्यात्—इत्यमरः ।

वान्पुत्रवान्भवेत् ॥ अन्यथा निर्धनत्वं हि लभते नात्र संशयः ॥ ५८ ॥ यवनो म्लेच्छजातीयो दैत्यो वा राक्षसोपि वा ॥ योत्र विघ्नं करोत्येव
भस्मीभवति तत्क्षणात् ॥ ५९ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ ततः प्रदक्षिणीकृत्य द्विजान्रामोऽतिहर्षितः ॥ प्रस्थानाभिमुखो विप्रैराशीर्भिरभिनंदितः
॥ ६० ॥ आसीमांतमनुव्रज्य स्नेहव्याकुललोचनाः ॥ द्विजाः सर्वे विनिर्वृत्ता धर्मारण्ये विमोहिताः ॥ ६१ ॥ एवं कृत्वा ततो रामः
प्रतस्थे स्वां पुरीं प्रति ॥ काश्यपाश्चैव गर्गाश्च कृतकृत्या दृढव्रताः ॥ ६२ ॥ गुर्वासनसमाविष्टाः सभार्या ससुहृत्सुताः ॥ राजधानीं तदा प्राप
रामोऽयोध्यां गुणान्विताम् ॥ ६३ ॥ दृष्ट्वा प्रमुदिताः सर्वे लोकाः श्रीरघुनन्दनम् ॥ ततो रामः स धर्मात्मा प्रजापालनतत्परः ॥ ६४ ॥ सीतया
सह धर्मात्मा राज्यं कुर्वंस्तदा सुधीः ॥ जानक्यां गर्भमाधत्त रविवंशोद्भवाय च ॥ ६५ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां
तृतीये ब्रह्मखण्डे पूर्वभागे धर्मारण्यमाहात्म्ये श्रीरामचन्द्रकृतधर्मारण्यतीर्थक्षेत्रजीर्णोद्धारवर्णनं नाम पञ्चत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३५ ॥ ॥ नारद
उवाच ॥ ॥ अतः परं किमभवत्तन्मे कथय सुव्रत ॥ पूर्वं च तदशेषेण शंस मे वदताम्वर ॥ १ ॥ स्थिरीभूतं च तत्स्थानं कियत्कालं
वदस्व मे ॥ केन वै रक्ष्यमाणं च कस्याज्ञा वर्तते प्रभो ॥ २ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ त्रेतातो द्वापरांतं च यावत्कलिसमागमः ॥ तावत्संरक्षणे
चैको हनूमान्पवनात्मजः ॥ ३ ॥ समर्थो नान्यथा कोपि विना हनुमता सुत ॥ लंका विध्वंसिता येन राक्षसाः प्रबला हताः ॥४॥ स एव रक्षते
तत्र रामादेशेन पुत्रक ॥ द्विजस्याज्ञा प्रवर्तेत श्रीमातायास्तथैव च ॥ ५ ॥ दिनेदिने प्रहर्षोभूज्जनानां तत्र वासिनाः ॥ पठंति स्म द्विजास्तत्र
ऋग्युजुःसामलक्षणान् ॥ ६ ॥ अथर्वणमपि तत्र पठंति स्म दिवानिशम् ॥ वेदनिर्घोषजः शब्दस्त्रैलोक्ये सचराचरे ॥ ७ ॥ उत्सवास्तत्र जायंते
ग्रामेग्रामे पुरेपुरे ॥ नाना यज्ञाः प्रवर्तंते नानाधर्मसमाश्रिताः ॥ ८ ॥ ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ ॥ कदापि तस्य स्थानस्य भंगो जातोथ वा नवा ॥
दैत्यैर्जितं कदा स्थानमथवा दुष्टराक्षसैः ॥ ९ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ साधु पृष्टं त्वया राजन्धर्मज्ञस्त्वं सदा शुचिः ॥ आदौ कलियुगे प्राप्ते
यद्वृत्तं तच्छृणुष्व भोः ॥ १० ॥ लोकानां च हितार्थाय कामाय च सुखाय च ॥ यज्ञं च कथमिष्यामि तत्सर्वं शृणु भूपते ॥११॥ इदानीं च कलौ
प्राप्त आमो नाम्ना बभूव ह ॥ कान्यकुब्जाधिपः श्रीमान्धर्मज्ञो नीतितत्परः ॥ १२ ॥ शांतो दांतः सुशीलश्च सत्यधर्मपरायणः ॥ द्वापरांते नृपश्रेष्ठ
अनागते कलौ युगे ॥ १३ ॥ भयात्कलिविशेषेण अधर्मस्य भयादिभिः ॥ सर्वे देवाः क्षितिं त्यक्त्वा नैमिषारण्यमाश्रिताः ॥ १४ ॥ रामोपि
सेतुबंधं हि ससहायो गतो नृप ॥ १५ ॥ ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ ॥ कीदृशं हि कलौ प्राप्ते भयं लोके सुदुस्तरम् ॥ यस्मिन्सुरैः परित्यक्ता

रत्नगर्भा वसुन्धरा ॥ १६ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ शृणुष्व कलिधर्मांस्त्वं भविष्यंति यथा नृप ॥ असत्यवादिनो लोकाः साधुनिन्दापरा
यणाः ॥ १७ ॥ दस्युकर्मरताः सर्वे पितृभक्तिविवर्जिताः ॥ स्वगोत्रदाराभिरता लौल्यध्यानपरायणाः ॥ १८ ॥ ब्रह्मविद्वेषिणः सर्वे परस्परविरो
धिनः ॥ शरणागतहंतारो भविष्यंति कलौ युगे ॥ १९ ॥ वैश्याचाररता विप्रा वेदभ्रष्टाश्च मानिनः ॥ भविष्यंति कलौ प्राप्ते संध्यालोपकरा
द्विजाः ॥ २० ॥ शांतौ शूरा भये दीनाः श्राद्धतर्पणवर्जिताः ॥ असुराचारनिरता विष्णुभक्तिविवर्जिताः ॥ २१ ॥ परवित्ताभिलाषाश्च उत्कोच
ग्रहणे रताः ॥ अस्नातभोजिनो विप्राः क्षत्रिया रणवर्ज्जिताः ॥ २२ ॥ भविष्यंति कलौ प्राप्ते मलिना दुष्टवृत्तयः ॥ मद्यपानरताः सर्वेऽयया
ज्यानां हि याजकाः ॥ २३ ॥ भर्तृद्वेषकरा रामाः पितृद्वेषकराः सुताः ॥ भ्रातृद्वेषकराः क्षुद्रा भविष्यंति कलौ युगे ॥ २४ ॥ गव्यविक्रयि
णस्ते वै ब्राह्मणा वित्ततत्पराः ॥ गावो दुग्धं न दुह्यंते संप्राप्ते हि कलौ युगे ॥ २५ ॥ फलंते नैव वृक्षाश्च कदाचिदपि भारत ॥ कन्याविक्रय
कर्त्तारो गोजाविक्रयकारकाः ॥ २६ ॥ विषविक्रयकर्त्तारो रसविक्रयकारकाः ॥ वेदविक्रयकर्त्तारो भविष्यंति कलौ युगे ॥ २७ ॥ नारी गर्भं
समाधत्ते हायनैकादशेन हि ॥ एकादश्युपवासस्य विरताः सर्वतो जनाः ॥ २८ ॥ न तीर्थसेवनरता भविष्यंति च वाडवाः ॥ बह्वाहारा
भविष्यंति बहुनिद्रासमाकुलाः ॥ २९ ॥ जिह्मवृत्तिपराः सर्वे वेदनिंदापरायणाः ॥ यतिनिंदापराश्चैव च्छद्मकाराः परस्परम् ॥ ३० ॥ स्पर्शदोष
भयं नैव भविष्यति कलौ युगे ॥ क्षत्रिया राज्यहीनाश्च म्लेच्छो राजा भविष्यति ॥ ३१ ॥ विश्वासघातिनः सर्वे गुरुद्रोहरतास्तथा ॥ मित्र
द्रोहरता राजञ्छिश्नोदरपरायणाः ॥ ३२ ॥ एकवर्णा भविष्यंति वर्णाश्चत्वार एव च ॥ कलौ प्राप्ते महाराज नान्यथा वचनं मम ॥ ३३ ॥
एतच्छ्रुत्वा गुरोरेव कान्यकुब्जाधिपो बली ॥ राज्यं प्रकुरुते तत्र आमो नाम्ना हि भूतले ॥ ३४ ॥ सार्वभौमत्वमापन्नः प्रजापालनतत्परः ॥
प्रजानां कलिना तत्र पापे बुद्धिरजायत ॥ ३५ ॥ वैष्णवं धर्ममुत्सृज्य बौद्धधर्ममुपागताः ॥ प्रजास्तमनुवर्तिन्यः क्षपणैः[1] प्रतिबोधिताः॥३६॥
तस्य राज्ञो महादेवी मामानाम्न्यतिविश्रुता ॥ गर्भं दधार सा राज्ञो सर्वलक्षणसंयुता ॥ ३७ ॥ संपूर्णे दशमे मासि जाता तस्याः सुरूपिणी ॥
दुहिता समये राज्ञ्याः पूर्णचन्द्रनिभानना ॥ ३८ ॥ रत्नगंगेति नाम्ना सा मणिमाणिक्यभूषिता ॥ एकदा दैवयोगेन देशांतरादुपागतः ॥ ३९ ॥
नाम्ना चैवेंद्रसूरिर्वै देशेस्मिन्कान्यकुब्जके ॥ षोडशाब्दा च सा कन्या नोपनीता नृपात्मजा ॥४०॥ दास्यांतरेण मिलिता इन्द्रसूरिश्च जीविकः ॥

---

[1] क्षपणैः—बौद्धधर्मानुयायिसंन्यासिभिः ।

शाबरीं मंत्रविद्यां च कथयामास भारत ॥४१॥ एकचित्ताभवत्सा तु शूलिकर्मविमोहिता ॥ ततः सा मोहमापन्ना तत्तद्वाक्यपरायणा ॥४२॥ क्षपणैर्बो
धिता वत्स जैनधर्मपरायणा ॥ ब्रह्मावर्ताधिपतये कुंभीपालाय धीमते ॥४३॥ रत्नगंगां महादेवीं ददौ तामिति विक्रमी[1] ॥ मोहेरेकं ददौ तस्मै विवाहे
दैवमोहितः ॥ ४४ ॥ धर्मारण्यं समागत्य राजधानी कृता तदा ॥ देवांश्च स्थापयामास जैनधर्मप्रणीतकान् ॥ ४५ ॥ सर्वे वर्णास्तथाभूता जैन
धर्मसमाश्रिताः ॥ ब्राह्मणा नैव पूज्यंते न च शांतिकपौष्टिकम् ॥ ४६ ॥ न ददाति कदा दानमेवं कालः प्रवर्तते ॥ लब्धशासनका विप्रा
लुप्तस्वाम्या अहर्निशम् ॥ ४७ ॥ समाकुलितचित्तास्ते नृपमामं समाययुः ॥ कन्यकुब्जस्थितं शूरं पांखण्डैः परिवेष्टितम् ॥ ४८ ॥ कान्य
कुब्जपुरं प्राप्य कतिभिर्वासरैर्नृप ॥ गंगोपकण्ठे न्यवसञ्छ्रांतास्ते मोढवाडवाः ॥ ४९ ॥ चारैश्च कथितास्ते च नृपस्याग्रे समागताः ॥ प्रातरा
कारिता विप्रा आगता नृपसंसदि ॥ ५० ॥ प्रत्युत्थानाभिवादादीन्न चक्रे सादरं नृपः ॥ तिष्ठतो ब्राह्मणान्सर्वान्पर्यपृच्छदसौ ततः ॥ ५१ ॥
किमर्थमागता विप्राः किंस्वित्कार्यं ब्रुवंतु तत् ॥ ५२ ॥ ॥ विप्रा ऊचुः ॥ ॥ धर्मारण्यादिहायातास्त्वत्समीपं नराधिप ॥ राजंस्तव सुता
यास्तु भर्ता कुमारपालकः ॥ ५३ ॥ तेन प्रलुप्तं विप्राणां शासनं महदद्भुतम् ॥ वर्तता जैनधर्मेण प्रेरितेनेंद्रसूरिणा ॥ ५४ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥
केन वै स्थापिता यूयमस्मिन्मोहेरके पुरे ॥ एतद्धि वाडवाः सर्वं ब्रूत वृत्तं यथातथम् ॥ ५५ ॥ ॥ विप्रा ऊचुः ॥ ॥ काजेशैः स्थापिताः पूर्वं
धर्मराजेन धीमता ॥ कृता चात्र शुभे स्थाने रामेण च ततः पुरी ॥ ५६ ॥ शासनं रामचंद्रस्य दृष्ट्वाऽन्यैश्चैव राजभिः ॥ पालितं धर्मतो ह्यत्र
शासनं नृपसत्तम ॥ ५७ ॥ इदानीं तव जामाता विप्रान्पालयते न हि ॥ तच्छ्रुत्वा विप्रवाक्यं तु राजा विप्रानथाब्रवीत् ॥ ५८ ॥ यांतु शीघ्रं
हि भो विप्राः कथयंतु ममाज्ञया ॥ राज्ञे कुमारपालाय देहि त्वं ब्राह्मणालयम् ॥ ५९ ॥ श्रुत्वा वाक्यं ततो विप्राः परं हर्षमुपागताः ॥ जग्मु
स्ततोऽतिमुदिता वाक्यं तत्र निवेदितम् ॥ ६० ॥ श्वशुरस्य वचः श्रुत्वा राजा वचनमब्रवीत् ॥ ॥ कुमारपाल उवाच ॥ ॥ रामस्य शासनं
विप्राः पालयिष्याम्यहं नहि ॥ ६१ ॥ त्यजामि ब्राह्मणान्यज्ञे पशुहिंसापरायणान् ॥ तस्माद्धि हिंसकानां तु न मे भक्तिर्भवेद्द्विजाः ॥ ६२ ॥
॥ ॥ ब्राह्मणा ऊचुः ॥ ॥ कथं पाखंडधर्मेण लुप्तशासनको भवान् ॥ पालयस्व नृपश्रेष्ठ मा स्म पापे मनः कृथाः ॥ ६३ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥
अहिंसा परमो धर्मो अहिंसा च परं तपः ॥ अहिंसा परमं ज्ञानमहिंसा परमं फलम् ॥ ६४ ॥ तृणेषु चैव वृक्षेषु पतंगेषु नरेषु च ॥ कीटेषु

---

[1] विक्रमी—पराक्रमवान् इति, अतो हेतोः इति योजना ।

मत्कुणाद्येषु अजाश्वेषु गजेषु च ॥ ६५ ॥ लूतासु चैव सर्पेषु महिष्यादिषु वै तथा ॥ जंतवः सदृशा विप्राः सूक्ष्मेषु च महत्सु च ॥ ६६ ॥ कथं
यूयं प्रवर्तध्वे विप्रा हिंसापरायणाः ॥ तच्छ्रुत्वा वज्रतुल्यं हि वचनं च द्विजोत्तमाः ॥ ६७ ॥ प्रत्यूचुर्वाडवाः सर्वे क्रोधरक्तेक्षणा दृशा ॥ ६८ ॥
॥ ॥ ब्राह्मणा ऊचुः ॥ ॥ अहिंसा परमो धर्मः सत्यमेतत्त्वयोदितम् ॥ परं तथापि धर्मोऽस्ति शृणुष्वैकाग्रमानसः ॥ ६९ ॥ या वेदविहिता
हिंसा सा न हिंसेति निर्णयः ॥ शस्त्रेणाहन्यते यच्च पीडा जंतुषु जायते ॥ ७० ॥ स एवाधर्म एवास्ति लोके धर्मविदां वर ॥ वेदमंत्रैर्विहन्यंते विना
शस्त्रेण जंतवः ॥ ७१ ॥ जंतुपीडाकरा नैव सा हिंसा सुखदायिनी ॥ परोपकारः पुण्याय पापाय परपीडनम् ॥ ७२ ॥ वेदोदितां विधायापि हिंसां
पापैर्न लिप्यते ॥ विप्राणां वचनं श्रुत्वा पुनर्वचनमब्रवीत् ॥ ७३ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ ब्रह्मादीनां परं क्षेत्रं धर्मारण्यमनुत्तमम् ॥ ब्रह्मविष्णु
महेशाद्या नेदानीमत्र संति ते ॥ ७४ ॥ न धर्मो विद्यते वात्र उक्तो रामः स मानुषः ॥ क्व वापि लंबपुच्छोऽसौ यो मुक्तो रक्षणाय वः ॥ ७५ ॥
शासनं चेन्न दृष्टं वो नैव तत्पालयाम्यहम् ॥ द्विजाः कोपसमाविष्टा ददुः प्रत्युत्तरं तदा ॥ ७६ ॥ ॥ द्विजा ऊचुः ॥ ॥ रे मूढ त्वं कथं वेत्थं
भाषसे मदलोलुपः ॥ स दैत्यानां विनाशाय धर्मसंरक्षणाय च ॥ ७७ ॥ रामश्चतुर्भुजः साक्षान्मानुषत्वं गतो भुवि ॥ अगतीनां च गतिदः स वै
धर्मपरायणः ॥ दयालुश्च कृपालुश्च जंतूनां परिपालकः ॥ ७८ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ कुतोऽद्य वर्त्तते रामः कुतो वै वायुनंदनः ॥ भ्रष्टाभ्रमिव ते
सर्वे क्व रामो हनुमानिति ॥ ७९ ॥ परंतु रामो हनुमान्यदि वर्त्तेत सर्वतः ॥ इदानीं विप्रसाहाय्य आगमिष्यति मे मतिः ॥ ८० ॥ दर्शयध्वं हनूमंतं
रामं वा लक्ष्मणं तथा ॥ यद्यस्ति प्रत्ययः कश्चित्स नो विप्राः प्रदर्श्यताम् ॥८१॥उक्तं तै रामदेवेन दूतं कृत्वांजनीसुतम् ॥ चतुश्चत्वारिंशदधिकं दत्तं
ग्रामशातं नृप ॥ ८२ ॥ पुनरागत्य स्थानेऽस्मिन्दत्ता ग्रामास्त्रयोदश ॥ काश्यप्यां चैव गंगायां महादानानि षोडश ॥ ८३ ॥ दत्तानि विप्रमुख्येभ्यो
दत्ता ग्रामाः सुशोभनाः ॥ पुनः संकल्पिता वीर षट्पंचाशकसंख्यया ॥ ८४ ॥ षट्त्रिंशच्च सहस्राणि गोभूजा जज्ञिरे वराः ॥ सपादलक्षा वणिजो
दत्ता मांडलिकाभिधाः ॥ ८५ ॥ तेनोक्तं वाडवाः सर्वे दर्शयध्वं हि मारुतिम् ॥ यस्याभिज्ञानमात्रेण स्थितिं पूर्वां ददाम्यहम् ॥ ८६ ॥ विप्रवाक्यं
करिष्यामि प्रत्ययो दर्श्यते यदि ॥ ततः सर्वे भविष्यंति वेदधर्मपरायणाः ॥ ८७ ॥ अन्यथा जनधर्मेण वर्त्तयध्वं हि सर्वशः ॥ नृपवाक्यं तु ते
श्रुत्वा स्वेस्वे स्थाने समागताः ॥ ८८ ॥ वाडवः खिन्नमनसः क्रोधेनांधीकृता भुवि ॥ निश्वासान्मुंचमानास्ते हाहेति प्रवदंति च ॥८९॥ दंतान्प्रा
घर्षयन्सर्वांन्यपीडंश्च करैः करान् ॥ परस्परं भाषमाणाः कथं कुर्मो वयं त्वितः ॥९०॥ मिलित्वा वाडवाः सर्वे चक्रुस्ते मंत्रमुत्तमम् ॥ रामवाक्यं हृदि

ध्यात्वा ध्यात्वा चैवांजनीसुतम् ॥९१॥ द्विजमेलापकं चक्रुर्बाला वृद्धतमा अपि ॥ तेषां वृद्धतमो विप्रो वाक्यमूचे शुभं तदा ॥ ९२ ॥ चतुःषष्टिश्च
गोत्राणामस्माकं ये द्विसप्ततिः ॥ स्वस्वगोत्रस्यावटंका एकग्रामाभिभाषिणः ॥ ९३ ॥ प्रयातु स्वस्ववर्गस्य एको ह्येको द्विजः सुधीः ॥ रामेश्वरं सेतु
बंधं हनूमांस्तत्र विद्यते ॥ ९४ ॥ सर्वे प्रयांतु तत्रैव रामपार्श्वे निरामयाः ॥ निराहारा जितक्रोधा मायया वर्जिताः पुनः ॥ ९५ ॥ एकाग्रमानसाः
सर्वे स्तुत्वा ध्यात्वा जपंतु तम् ॥ ततो दाशरथी रामो दयां कृत्वा द्विजन्मसु ॥९६॥ शासनं च प्रदास्यति अचलं च युगेयुगे ॥ महता तपसा तुष्टः
प्रदास्यति समीहितम् ॥ ९७ ॥ यस्य वर्गस्य यो विप्रो न प्रयास्यति तत्र वै ॥ स च वर्गात्परित्याज्यः स्थानधर्मान्न संशयः ॥९८॥ वणिग्वृत्ते न
संबंधे न विवाहे कदाचन ॥ ग्रामवृत्ते न संबंधः सर्वस्थाने बहिष्कृताः ॥ ९९ ॥ सभावाक्यं च तच्छुत्वा तन्मध्ये वाडवः शुचिः ॥ वाग्मी दक्षः
सुशब्दश्च त्रिरवैः श्रावयन्द्विजान् ॥ १०० ॥ प्रतिवाक्यं दत्ततालं तिष्ठन्नेतद्वचोऽब्रवीत् ॥ असत्यवादिनां यच्च पातकं परिनिंदके ॥ परदाराभिगमने
परद्रोहरते नरे ॥ १ ॥ मद्यपेषु च यत्पापं यत्पापं हेमहारिषु ॥ तत्पापं च भवेत्तस्य गमने यः पराङ्मुखः ॥ अथ किं बहुनोक्तेन यांतु सत्यं
द्विजोत्तमाः ॥ २ ॥ तच्छुत्वा दारुणं वाक्यं गमनाय मनो दधे ॥ गच्छतस्तान्द्विजाञ्छुत्वा राजा कुमारपालकः ॥ ३ ॥ समाहूय कृषेः कर्म
भिक्षाटनमथापि वा ॥ नानागोत्रेभ्यो ब्राह्मणेभ्यः प्रापयिष्ये न संशयः ॥ ४ ॥ तच्छुत्वा व्यथिताः सर्वे किं भविष्यत्यतः परम् ॥ तथा त्रीणि सह
स्राणि प्रबंधं चक्रिरे तदा ॥ ५ ॥ गमिष्यामो वयं सर्वे रामं प्रति न संशयः ॥ हस्ताक्षरप्रदानं वै अन्योन्यं तु कृतं द्विजैः ॥ ६ ॥ कृतांजलिपुटा
विप्रा वाक्यमेतदथाब्रुवन् ॥ नश्यतेऽत्र त्रयी विद्या त्रयीमूर्तिः प्रकुप्यति ॥ ७ ॥ तस्मात्तत्रैव गंतव्यमष्टादशसहस्रकैः ॥ ततः
स वणिजः सर्वान्समाहूय च गोभुजान् ॥ ८ ॥ वाक्यमूचे नृपश्रेष्ठो वारयध्वं द्विजानिति ॥ ९ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ न जैनधर्मे
ये लिप्ता गोभुजा वणिगुत्तमाः ॥ वृत्तिभंगभयात्तत्र मौनमेव समाचरन् ॥ ११० ॥ वारयाम कथं विप्रान्वह्निरूपान्दहंति ते ॥ शापा
ग्निना नरपते द्विजा मृत्युपरायणाः ॥ ११ ॥ अडालयेषु ये जाताः शूद्रा आहूय तान्नृपः ॥ निवार्यंतामिति प्राह वाडवा गमनोद्यताः ॥
॥ १२ ॥ तेषां मध्ये कतिपया जैनधर्मसमाश्रिताः ॥ गता वाडवपुंजेषु राजादेशान्निवारणे ॥ १३ ॥ ॥ केचिच्छूद्रा ऊचुः ॥ ॥ क्व रामो
लक्ष्मणोपेतः क्व च वायुसुतो बली ॥ वर्तमानेन कालेन वक्तव्यं द्विजसत्तमाः ॥ १४ ॥ व्याघ्रसिंहाकुले दुर्गे वने वनगजाश्रिते ॥ परित्यज्य
प्रियान्प्राणान्पुत्रान्दारान्निकेतनान् ॥ १५ ॥ किमर्थं गम्यते विप्रा राज्ये वै दुष्टशासने ॥ तच्छुत्वा वाडवाः केचिद्वाक्येन मनसाऽस्मरन् ॥ १६ ॥

पंचदशसहस्रास्ते वाडवा नृपसत्तमात् ॥ भयाल्लोभाच्च दानाच्च तत्सर्वं भवतांमिति ॥ १७ ॥ वृत्तोपकल्पनेनैव करिष्यामः कदाचन ॥ कृषि
कर्म करिष्यामो भिक्षाटनमथापि वा ॥ १८ ॥ ततश्च ते पंचदशसहस्रा द्विजसत्तमाः ॥ दारुणं वाक्यमूचुस्तान्यांतु चान्ये यथोचितम् ॥ १९ ॥
शासनं भवतामस्तु रामदत्तं न संशयः ॥ त्रयीविद्यास्तु विख्याताः सर्वे वाडवपुंगवाः ॥ १२० ॥ सहस्राणि च त्रीण्येव त्रैविद्या अभवन्ध्रुवम् ॥
॥ २१ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ चतुर्थांशेन राज्यं च किंचिद्दत्ता वसुन्धरा ॥ तस्माच्चतुर्विधेत्येवं ज्ञातिबन्धमतः परम् ॥ २२ ॥ च्यवनो दास्यते
कन्यां यूयं कन्यामवाप्नुत ॥ न वृत्तिर्न च संबंधो भवतां स्यात्कदापि वा ॥ २३ ॥ इति तस्य वचः श्रुत्वा त्रयीविद्याश्च वाडवाः ॥ स्वेस्वे स्थाने
गताः सर्वे संकेतादनिवृत्त्य च ॥ २४ ॥ पंचदश सहस्राणि ततस्तु द्विजपुंगवाः ॥ यथागतं गताः सर्वे चातुर्विद्या द्विजोत्तमाः ॥ २५ ॥ तद्दिने
अतिवाह्याथ चिंताविष्टेन चेतसा ॥ वार्यमाणाः स्वपुत्रैस्ते दारैश्च विनयान्वितैः ॥ २६ ॥ एकाग्रमानसाः सर्वे न निद्रामुपलेभिरे ॥ ब्राह्मे मुहूर्ते
चोत्थाय मायां त्यक्त्वा हि लौकिकीम् ॥ २७ ॥ परित्यज्य प्रियान्पुत्रान्दारान्सनिलयानपि ॥ ग्रामोपांतेषु मिलिताः सर्वे वाडवपुंगवाः ॥ २८ ॥
सहस्राणि तदा त्रीणि कृतनित्याह्निकक्रियाः ॥ विप्रेभ्यो दक्षिणां दत्त्वा संपूज्य कुलमातरम् ॥ २९ ॥ विघ्नसंघविनाशाय दक्षिणद्वारसंस्थितः ॥
सिंदूरपुष्पमालाभिः पूजितो गणनायकः ॥ १३० ॥ पूजितो बकुलस्वामी सूर्यः सर्वार्थसाधकः ॥ आदराच्च महाशक्तिः श्रीमाता पूजिता
तथा ॥ ३१ ॥ शांतां चैव नमस्कृत्य ज्ञानजां गोत्रमातरम् ॥ गमनेनोद्यमानास्ते परं हर्षमुपाययुः ॥ ३२ ॥ चातुर्विद्या द्वि
जाश्चैव पुनरामंत्र्य तान्प्रति ॥ पप्रच्छुश्च मुहुः सर्वं समागमनकारणम् ॥ ३३ ॥ ॥ विप्रा ऊचुः ॥ ॥ न गंतव्यं भवद्भिर्वै गत्वा
वाऽऽयांतु सत्वराः ॥ ३४ ॥ यथा रामप्रदत्तं हि उपकल्पयसेऽचिरात् ॥ श्रुत्वा पुनरथोचुस्ते चातुर्विद्या द्विजोत्तमाः ॥ ३५ ॥ न स्थानेन द्विजे
र्वापि न च वृत्त्यां कथंचन ॥ वयं नैवागमिष्यामः कथनीयं न वै पुनः ॥ ३६ ॥ रघूद्वहेन दत्ता वै वृत्तिर्वो द्विजसत्तमाः ॥ तां वृत्तिं
प्रति यास्यामो जपहोमार्चनादिभिः ॥ ३७ ॥ ते पंचदशसाहस्राः पुनस्तानूचुरादरात् ॥ अस्माभिरत्र स्थातव्यमग्निसेवार्थतत्परैः ॥ ३८ ॥
युष्माभिस्तत्र गंतव्यं सर्वेषां कार्यसिद्धये ॥ अन्योन्यं सर्वसाहाया वृत्तिं याम न संशयः ॥ ३९ ॥ त्यक्तस्वकीयवचना वृत्तिहीना भविष्यथ ॥
ततस्तन्मध्यतः कश्चिच्चातुर्विद्य उवाच ह ॥ १४० ॥ ॥ चातुर्विद्य उवाच ॥ ॥ पूर्वं हि वृत्तिमस्माकं रामो वै दत्तवान्द्विजाः ॥ चातुर्विद्या महासत्त्वाः

---

१ आत्मनेपदमार्षं छन्दोनुरोधेन । भवत्विति—बोध्यम् ।

स्वधर्मप्रतिपालकाः ॥ ४१ ॥ याजनाध्ययनायुक्ताः काजेशेन विनिर्मिताः ॥ दानं दत्त्वा तु रामेण उक्तं हि भवतां पुनः ॥ ४२ ॥ स्थानं त्यक्त्वा न गंतव्यमित्थं हि नियमः कृतः ॥ आपत्काले तु स्मर्तव्यो वायुपुत्रो महाबलः ॥ ४३ ॥ इति रामेण पूर्वं हि स्वे स्थाने स्थापितास्तदा ॥ रामवाक्यमन्यथा तत्कृत्वा गच्छेत्कथं पुनः ॥ ४४ ॥ तस्मादायुष्मान्वयं ब्रूमो गच्छतः कार्यसिद्धये ॥ भवतां कार्यसिद्ध्यर्थं वयं होमार्चनादिभिः ॥ ४५ ॥ झटिति कार्यसिद्धिः स्यात्सत्यं सत्यं न संशयः ॥ इति वाक्यं ततः श्रुत्वा ते द्विजा गमनं प्रति ॥ ४६ ॥ प्रस्थानं च विधायादौ गमनाय मनो दधुः ॥ त्रिसाहस्रास्तदा तस्मात्प्रस्थिता द्विजसत्तमाः ॥ ४७ ॥ देशाद्देशांतरं गत्वा वनाच्चैव वनांतरम् ॥ तीर्थेतीर्थे कृतश्राद्धाः सुसंतर्पितपूर्वजाः ॥ ४८ ॥ ध्यायंतो रामरामेति हनुमंतेति वै पुनः ॥ एकाशनाः सदाचारा द्विजा जग्मुः शनैःशनैः ॥ ४९ ॥ त्यक्तप्रतिग्रहाः शांताः सत्यव्रतपरायणाः ॥ ते गता दूरमध्वानं हनुमद्दर्शनार्थिनः ॥ १५० ॥ संध्यामुपासते नित्यं त्रिकालं चैकमानसाः ॥ एवं तु गच्छतां तेषां शकुना अभवञ्छुभाः ॥ ५१ ॥ एवं तु गच्छतां तेषां पाथेयं त्रुटितं तदा ॥ श्रांता ग्लानिं गताः सर्वे पदं परममास्थिताः ॥ ५२ ॥ क्रमित्वा कियतीं भूमिं पदं गंतुं न तु क्षमाः ॥ मनसा निश्चयं कृत्वा दृढीकृत्य स्वमानसम् ॥ ५३ ॥ हनूमंतमदृष्ट्वैव न यास्यामो वयं गृहान् ॥ त्रैविद्यास्तु गतास्तत्र यत्र रामेश्वरो हरिः ॥ ५४ ॥ दृढव्रताः सत्यपराः कन्दमूलफलाशनाः ॥ ध्यायंतो रामरामेति हनूमंतेति वै पुनः ॥ ५५ ॥ गृहीत्वा नियमं तेऽपि त्यक्त्वा चान्नं तथोदकम् ॥ तृषार्तांश्च क्षुधार्त्तांश्च ययुर्व्रतपरायणाः ॥ ५६ ॥ एवं तु क्लिश्यमानानां द्विजानां भक्तिभाजनः ॥ उद्विग्नमानसो रामो हनूमंतमथाब्रवीत् ॥ ५७ ॥ शीघ्रं गच्छ द्विजार्थे त्वं पवनात्मज धर्मवित् ॥ क्लिश्यंते वाडवाः सर्वे धर्मारण्यनिवासिनः ॥ ५८ ॥ दह्यते मानसं मेऽद्य नान्यथा शांतिरस्ति मे ॥ विप्राणां दुःखकर्त्ता च शास्तव्यो नात्र संशयः ॥ ५९ ॥ येन वै दुःखिता विप्रास्तेनाहं दुःखितः कपे ॥ याहि शीघ्रं हि मां त्यक्त्वा विप्राणां परिपालने ॥ १६० ॥ रामस्य वचनं श्रुत्वा नमस्कृत्य च राघवम् ॥ कृपया परयाविष्टः प्रादुरासीद्धरीश्वरः ॥ ॥ ६१ ॥ वृद्धब्राह्मणरूपेण परीक्षार्थं द्विजन्मनाम् ॥ उवाच परया भक्त्या ब्राह्मणाञ्छ्रमदुर्बलान् ॥ ६२ ॥ कृतांजलिपुटो भूत्वा करान्मुक्त्वा कमंडलुम् ॥ सर्वान्प्रत्यभिवाद्याथ वचनं चेदमब्रवीत् ॥ ६३ ॥ कुतः स्थानादिह प्राप्ता गंतुकामाश्च वै कुतः ॥ किमर्थं वै भवद्भिश्च गम्यते दारुणं वनम् ॥ ६४ ॥ ॥ विप्रा ऊचुः ॥ ॥ धर्मारण्यात्समायाता निजदुःखं निवेदितुम् ॥ रामस्य दर्शनार्थं हि गंतुकामा वयं द्विजाः ॥ ६५ ॥ सेतुबंधं महातीर्थं सर्वकामप्रदायकम् ॥ नियमस्थाः क्षीणदेहा रामं द्रष्टुं समुत्सुकाः ॥ ६६ ॥ यत्र रामेश्वरो देवः साक्षाद्वायुसुतः कपिः ॥

तच्छ्रुत्वा स द्विजः प्राह क्व रामः क्व च वायुजः ॥ ६७ ॥ क्व सेतुबंधरामेशो दूराद्दूरतरो द्विजाः ॥ व्याघ्रसिंहाकुलं चोग्रं वनं घोरतरं महत् ॥ ६८ ॥ गत्वा यस्मान्न वर्तंते तदुग्रमनुजीविनः ॥ निवर्तध्वं महाभागा यदि कार्यं हि मद्वचः ॥ ६९ ॥ अथवा गम्यतां विप्राश्चिरं जीव सुखी भव ॥ वृद्धस्य वाक्यं तच्छ्रुत्वा वाडवाश्चैकमानसाः ॥१७०॥ विप्र गच्छामहे सर्वे रामपार्श्वमसंशयः ॥ म्रियेत यदि मार्गेऽस्मिन्ग्रामलोकमवाप्नुयात् ॥ ७१ ॥ जीवन्वृत्तिमवाप्नोति रामादेव न संशयः ॥ अन्यथा शरणं नास्ति अस्माकं राघवं विना ॥ ७२ ॥ इत्युक्त्वा निर्गताः सर्वे रामदर्शनतत्पराः ॥ दिनांतमतिवाह्याथ प्रभाते विमले पुनः ॥ ७३ ॥ हनुमान्ब्रह्मरूपी स वृद्धः पूर्वगुणान्वितः ॥ कमंडलुधरो धीमानभिवादनतत्परः ॥ ७४ ॥ कुत्रस्थानादिह प्राप्ताः सर्वे यूयं हि वाडवाः ॥ कुत्रास्ति वा महालाभो विवाहोत्सव एव वा ॥ ७५ ॥ इति तस्य वचः श्रुत्वा वाडवा विस्मयं गताः ॥ प्रणामपूर्वां विज्ञप्तिं कथयामासुरादृताः ॥ ७६ ॥ अस्माकं तु पुरा वृत्तं महदाश्चर्यकारकम् ॥ भूमिदेव शृणुष्व त्वं दयालुर्दृश्यसे यतः ॥ ७७ ॥ आदौ सृष्टिसमारंभे स्थापिता केशवेन च ॥ शिवेन ब्रह्मणा चैव त्रिमूर्तिस्थापिता वयम् ॥ ७८ ॥ श्रीरामेण ततः पश्चाज्जीर्णोद्धारेण स्थापिताः ॥ ग्रामाणां वेतनं दत्तं हरिराजेन चादरात् ॥७९॥ चतुश्चत्वारिंशदधिकचतुःशतमितात्मनाम् ॥ ग्रामास्त्रयोदशार्चार्थं सीतापुरसमन्विताः ॥ ॥१८०॥ षट्त्रिंशच्च सहस्राणि वणिजो द्विजपालने ॥ गोभूजसंज्ञास्ते शूद्रास्तेभ्यः सपादलक्षकाः ॥ ८१ ॥ ते च जातास्त्रिधा तात गोभूजाडालजास्तथा ॥ मांडलीयास्तथा चैते त्रिविधाश्च मनोरमाः ॥८२॥ वृत्त्यर्थं तेन दत्ता वै ह्यनर्घ्या रत्नकोटयः ॥ तदा ते मोढ १८००० गोभूजा १८००० मांडलीया १२६००० अडालजाः १८००० ॥८३॥ अधुना वाडवश्रेष्ठ आमोनाम महीपतिः ॥ शासनं रामचंद्रस्य न मानयति दुर्मतिः ॥८४॥ जामाता तस्य दुष्टो वै नाम्ना कुमारपालकः ॥ पाषंडैर्वेष्टितो नित्यं कलिधर्मेण संमतः ॥ ८५ ॥ इन्द्रसूत्रेण जैनेन प्रेरितो बौद्धधर्मिणा ॥ शासनं तेन लुप्तं हि रामदत्तं न संशयः ॥ ८६ ॥ वाणिजस्तादृशाः केऽपि तन्मनस्का बभूविरे ॥ निषेधयंति रामं ते हनुमंतं महामतिम् ॥८७॥ प्रत्ययं तु विना विप्रा न दास्यामीति निश्चितम् ॥ तं ज्ञात्वा तु इमे विप्रा रामं शरणमाययुः ॥८८॥ हनुमंतं महावीरं रामशासनपालकम् ॥ तस्माद्गच्छामहे सर्वे रामं प्रति महामते ॥ ८९ ॥ आंजनेयो यदास्माकं न दास्यति समीहितम् ॥ अनाहारव्रतेनैव प्राणांस्त्यक्ष्यामहे वयम् ॥ १९० ॥ अस्माभिस्ते विशेषेण कथितं परिपृच्छते ॥ स्नेहभावं विचिंत्याशु निजवृत्तिं प्रकाशय ॥९१॥ हनुमानुवाच ॥ प्राप्ते कलियुगे विप्राः क्व देवदर्शनं भवेत् ॥ निवर्त्तध्वं

---

१ प्रत्येकमाशीर्वादाभिप्रायेणैकवचनम् । २ इंद्रसूरिः–इति पूर्वं तन्नामासीत्, अत्र तु–इंद्रसूत्रेण–इत्युक्तम् । तस्मात्–इंद्रसूरिः–इति,–इंद्रसूत्रः–इति च तन्नामनी–इति बोद्धव्यम् ।

हि विप्रेन्द्रा यदीच्छथ सुखं महत् ॥ ९२ ॥ व्याघ्रसिंहाकुले शून्ये वने वनगजाश्रिते ॥ बहुदावसमाविष्टे प्रवेष्टुं नैव शक्यते ॥ ९३ ॥ ॥ विप्राऊचुः ॥
अतीते दिवसे विप्र एकं कथितवानिदम् ॥ अद्यैव त्वं समागम्य एवमेव प्रभाषसे ॥ ९४ ॥ कस्त्वं वाडवरूपेण रामो वाप्यथ वायुजः ॥ सत्यं कथय
न· स्वास्मिन्दयां कृत्वा महाद्विज ॥ ९५ ॥ हनुमान्कथयामास गोपितं यद्द्विजाग्रतः ॥ हनुमानित्यहं विप्रा बुध्यध्वं निश्चिता हि माम् ॥ ९६ ॥
स्वरूपं प्रकटीकृत्य लांगूलं दर्शयन्महत् ॥ ९७ ॥ ॥ हनुमानुवाच ॥ ॥ अयमंभोनिधिः साक्षात्सेतुबंधो मनोरमः ॥ अयं रामेश्वरो देवो
गर्भवासविनाशकृत् ॥ ९८ ॥ इयं तु नगरी श्रेष्ठा लंकानामेति विश्रुता ॥ यत्र सीता मया प्राप्ता रामशोकापहारिणी ॥ ९९ ॥ तर्जन्यग्रे द्विज
श्रेष्ठा अगम्या मां विना परैः ॥ सा सुवर्णमयी भाति यस्यां राज्ये विभीषणः ॥ २०० ॥ स्थापितो रामदेवेन सेयं लंका महापुरी ॥
नियमस्थैः साधुवृंदैस्तीर्थयात्राप्रसंगतः ॥ २०१ ॥ आनीय गंगासलिलं रामेशमभिषिच्य च ॥ क्षिप्ता एते महाभारा दृश्यंते सागरांतरे ॥२०२॥
निष्पापास्तेन संजाताः साधवस्ते दृढव्रताः ॥ नूनं पुण्योदये वृद्धिः पापे हानिश्च जायते ॥ २०३ ॥ स्थानभ्रष्टाः कृताः पूर्वं चातुर्विद्या द्विजा
तयः ॥ जीर्णोद्धारेण रामेण स्थापिताः पुनरेव हि ॥ पूर्वजन्मनि भो विप्रा हरिपूजा कृता मया ॥ २०४ ॥ सांप्रतं निश्चला भक्तिर्भवत्सेवा हि
दृश्यते ॥ तेन पुण्यप्रभावेण तुष्टो दास्यामि वो वरम् ॥ २०५ ॥ धन्योहं कृतकृत्योहं सुभाग्योहं धरातले ॥ अद्य मे सफलं जन्म जीवितं च
सुजीवितम् ॥ २०६ ॥ यदहं ब्राह्मणानां च प्राप्तवांश्चरणांतिकम् ॥ २०७ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ दृष्ट्वैव हनुमन्तं ते पुलकांकितविग्रहाः ॥ सग
द्गदं यथोचुस्ते वाक्यं वाक्यविशारदाः ॥ २०८ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां तृतीये ब्रह्मखण्डे धर्मारण्यमाहात्म्ये
हनुमत्समागमो नाम षट्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३६ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ ततस्ते ब्राह्मणाः सर्वे प्रत्यूचुः पवनात्मजम् ॥ अधुना सफलं जन्म
जीवितं च सुजीवितम् ॥ १ ॥ अद्य नो मोढलोकानां धन्यो धर्मश्च वै गृहाः॥ धन्या च सकला पृथ्वी यज्ञधर्मा ह्यनेकशः ॥ २ ॥ नमः श्रीराम
भक्ताय अक्षविध्वंसनाय च ॥ नमो रक्षःपुरीदाहकारिणे वज्रधारिणे ॥ ३ ॥ जानकीहृदयत्राणकारिणे करुणात्मने ॥ सीताविरह
तप्तस्य श्रीरामस्य प्रियाय च ॥ ४ ॥ नमोऽस्तु ते महावीर रक्षास्मान्मज्जतः क्षितौ ॥ नमो ब्राह्मणदेवाय वायुपुत्राय ते नमः ॥ ५ ॥ नमोऽस्तु राम
भक्ताय गोब्राह्मणहिताय च ॥ नमोस्तु रुद्ररूपाय कृष्णवक्राय ते नमः ॥ ६ ॥ अंजनीसूनवे नित्यं सर्वव्याधिहराय च ॥ नागयज्ञोपवी
ताय प्रबलाय नमोऽस्तु ते ॥ ७ ॥ स्वयं समुद्रतीर्णाय सेतुबंधनकारिणे ॥ ८ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ स्तोत्रेणैवामुना तुष्टो वायुपुत्रोऽब्रवीद्द

चः ॥ शृणुध्वं हि वरं विप्रा यद्वो मनसि रोचते ॥ ९ ॥ ॥ विप्रा ऊचुः ॥ ॥ यदि तुष्टोऽसि देवेश रामाज्ञापालक प्रभो ॥ स्वरूपं दर्शयस्वाद्य
लंकायां यत्कृतं हरे ॥ १० ॥ तथा विध्वंसयाद्य त्वं राजानं पापकारिणम् ॥ दुष्टं कुमारपालं हि आमं चैव न संशयः ॥ ११ ॥ वृत्तिलोपफलं सद्यः
प्राप्नुयात्त्वं तथा कुरु ॥ प्रतीत्यर्थं महाबाहो किं विलंबं वदस्व नः ॥१२॥ त्वयि चित्तेन दत्तेन स राजा पुण्यभाग्भवेत् ॥ प्रत्यये दर्शिते वीर शासनं
पालयिष्यति ॥ १३ ॥ त्रयीधर्म्मः पृथिव्यां तु विस्तारं प्रापयिष्यति ॥ धर्मधीर महावीर स्वरूपं दर्शयस्व नः ॥ १४ ॥ ॥ हनुमानुवाच ॥ ॥
मत्स्वरूपं महाकायं न चक्षुर्विषयं कलौ ॥ तेजोराशिमयं दिव्यमिति जानंतु वाडवाः ॥ १५ ॥ तथापि परया भक्त्या प्रसन्नोऽहं स्तवादिभिः ॥
वसनांतरितं रूपं दर्शयिष्यामि पश्यत ॥ १६ ॥ एवमुक्तास्तदा विप्राः सर्वकार्यसमुत्सुकाः ॥ महारूपं महाकायं महापुच्छसमाकुलम् ॥ १७ ॥
दृष्ट्वा दिव्यस्वरूपं तं हनुमंतं जहर्षिरे ॥ कथंचिद्धैर्यमालंब्य विप्राः प्रोचुः शनैः शनैः ॥ १८ ॥ यथोक्तं तु पुराणेषु तत्तथैव हि दृश्यते ॥ उवाच स
हि तान्सर्वांश्चक्षुः प्रच्छाद्य संस्थितान् ॥ १९ ॥ फलानीमानि गृह्णीध्वं भक्षणार्थमृषीश्वराः ॥ एभिस्तु भक्षितैर्विप्रा ह्यतितृप्तिर्भविष्यति ॥ २० ॥
धर्मारण्यं विना चाद्य क्षुधा वः शाम्यति ध्रुवम् ॥ २१ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ क्षुधाक्रांतैस्तदा विप्रैः कृतं वै फलभक्षणम् ॥ अमृतप्राशन
मिव तृप्तिस्तेषामजायत ॥ २२ ॥ न तृषा नैव क्षुच्चैव विप्राः संक्लिष्टमानसाः ॥ अभवन्सहसा राजन्विस्मयाविष्टचेतसः ॥२३॥ ततः प्राहांजनीपुत्रः
संप्राप्ते हि कलौ द्विजाः ॥ नागमिष्याम्यहं तत्र मुक्त्वा रामेश्वरं शिवम् ॥ २४ ॥ अभिज्ञानं मया दत्तं गृहीत्वा तत्र गच्छत ॥ तथ्यमेतत्प्रतीयेत
तस्य राज्ञो न संशयः ॥ २५ ॥ इत्युक्त्वा बाहुमुद्धृत्य भुजयोरुभयोरपि ॥ पृथग्रोमाणि संगृह्य चकार पुटिकाद्वयम् ॥ २६ ॥ भूर्जपत्रेण संवेष्ट्य ते
अदाद्विप्रकक्षयोः ॥ वामे तु वामकक्षोत्थां दक्षिणोत्थां तु दक्षिणे ॥ २७ ॥ कामदां रामभक्तस्य अन्येषां क्षयकारिणीम् ॥ उवाच च यदा राजा
ब्रूते चिह्नं प्रदीयताम् ॥ २८ ॥ तदा प्रदीयतां शीघ्रं वामकक्षोद्भवा पुटी ॥ अथवा तस्य राज्ञस्तु द्वारे तु पुटिकां क्षिप ॥ २९ ॥ ज्वालयति च
तत्सैन्यं गृहं कोशं तथैव च ॥ महिष्यः पुत्रकाः सर्वं ज्वलमानं भविष्यति ॥ ३० ॥ यदा तु वृत्तिं ग्रामांश्च वणिजानां बलिं तथा ॥ पूर्वं स्थितं तु
यत्किंचित्तत्तद्दास्यति वाडवाः ॥ ३१ ॥ लिखित्वा निश्चयं कृत्वाप्यथ दद्यात्स पूर्ववत् ॥ करसंपुटकं कृत्वा प्रणमेच्च यदा नृपः ॥ ३२ ॥ संप्राप्य
च पुरा वृत्तिं रामदत्तां द्विजोत्तमाः ॥ ततो दक्षिणकक्षास्थकेशानां पुटिका त्वियम् ॥ ३३ ॥ प्रक्षिप्यतां तदा सैन्यं पुरावच्च भविष्यति ॥
गृहाणि च तथा कोशः पुत्रपौत्रादयस्तथा ॥ ३४ ॥ वह्निना मुच्यमानास्ते दृश्यंते तत्क्षणादिति ॥ श्रुत्वाऽमृतमयं वाक्यं हनुमंतोदितं परम् ॥३५॥

अलभन्त मुदं विप्रा ननृतुः प्रजगुर्भृशम् ॥ जयं चोदैरयन्केऽपि प्रहसन्ति परस्परम् ॥ ३६ ॥ पुलकांकितसर्वाङ्गाः स्तुवन्ति च मुहुर्मुहुः ॥
पुच्छं तस्य च संगृह्य चुचुंबुः केचिदुत्सुकाः ॥ ३७ ॥ ब्रूतेऽन्यो मम यत्नेन कार्यं नियतमेव हि ॥ अन्यो ब्रूते महाभाग मयेदं कृतमित्युत ॥३८॥
ततः प्रोवाच हनुमांस्त्रिरात्रं स्थीयतामिह ॥ रामतीर्थस्य च फलं यथा प्राप्स्यथ वाडवाः ॥ ३९ ॥ तथेत्युक्त्वाथ ते विप्रा ब्रह्मयज्ञं प्रचक्रिरे ॥
ब्रह्मघोषेण महता तद्वनं बधिरं कृतम् ॥ ४० ॥ स्थित्वा त्रिरात्रं ते विप्रा गमने कृतबुद्धयः ॥ रात्रौ हनुमतोऽग्रे त इदमूचुः सुभक्तितः ॥ ४१ ॥
॥ ॥ ब्राह्मणा ऊचुः ॥ ॥ वयं प्रातर्गमिष्यामो धर्मारण्यं सुनिर्मलम् ॥ न विस्मार्या वयं तात क्षम्यतांक्षम्यतामिति ॥ ४२ ॥ ततो वायुसुतो
राजन्पर्वतान्महतीं शिलाम् ॥ बृहतीं च चतुःशालां दशयोजनमायतीम् ॥ ४३ ॥ आस्तीर्य प्राह तान्विप्राञ्छिलायां द्विजसत्तमाः ॥ रक्ष्यमाणा
मया विप्राः शयीध्वं विगतज्वराः ॥ ४४ ॥ इति श्रुत्वा ततः सर्वे निद्रामापुः सुखप्रदाम् ॥ एवं ते कृतकृत्यास्तु भूत्वा सुप्ता निशामुखे ॥
॥ ४५ ॥ कृपालुः स च रुद्रात्मा रामशासनपालकः ॥ रक्षणार्थं हि विप्राणामतिष्ठच्च धरातले ॥ ४६ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ अर्द्धरात्रे तु
संप्राप्ते सर्वे निद्रामुपागताः ॥ तातं संप्रार्थयामास कृतानुग्रहको भवान् ॥ ४७ ॥ समीरण द्विजानेतान्स्थानं स्वं प्रापयस्व भोः ॥ ततो निद्राभि
भूतांस्तान्वायुपुत्रप्रणोदितः ॥ ४८ ॥ समुद्धृत्य शिलां तां तु पिता पुत्रेण भारत ॥ विशिष्टो यापयामास स्वस्थानं द्विजसत्तमान् ॥ ४९ ॥
षड्भिर्मासैश्च यः पन्था अतिक्रांतो द्विजातिभिः ॥ त्रिभिरेव मुहूर्त्तैस्तु धर्मारण्यमवाप्तवान् ॥ ५० ॥ भ्रममाणां शिलां ज्ञात्वा विप्र एको
द्विजाग्रतः ॥ वात्स्यगोत्रसमुत्पन्नो लोकान्संगीतवान्कलम् ॥ ५१ ॥ गीतानि गायनोक्तानि श्रुत्वा विस्मयमाययुः ॥ प्रभाते सुप्रसन्ने तु
उदतिष्ठन्परस्परम् ॥ ५२ ॥ ऊचुस्ते विस्मिताः सर्वे स्वप्नोऽयं वाथ विभ्रमः ॥ ससंभ्रमाः समुत्थाय ददृशुः सत्यमंदिरम् ॥ ५३ ॥
अंतर्बुद्ध्या समालोक्य प्रभावो वायुजस्य च ॥ श्रुत्वा वेदध्वनिं विप्राः परं हर्षमुपागताः ॥ ५४ ॥ ग्रामीणाश्च ततो लोका दृष्ट्वा तु
महतीं शिलाम् ॥ अद्भुतं मेनिरे सर्वे किमिदं किमिदं त्विति ॥ ५५ ॥ गृहेगृहे हि ते लोकाः प्रवदंति तथाद्भुतम् ॥ ब्राह्मणैः पूर्यमाणा सा
शिला च महती शुभा ॥ ५६ ॥ अशुभा वा शुभा वापि न जानीमो वयं किल ॥ संवदंते ततो लोकाः परस्परमिदं वचः ॥ ५७ ॥ ॥ व्यास
उवाच ॥ ॥ ततो द्विजानां ते पुत्राः पौत्राश्चैव समागताः ॥ ऊचुस्ते दिष्ट्या भो विप्रा आगताः पथिका द्विजाः ॥ ५८ ॥ ते तु संतुष्टमनसा
सन्मुखाः प्रययुर्मुदा ॥ प्रत्युत्थानाभिवादाभ्यां परिरंभणकं तथा ॥ ५९ ॥ आघ्राणकादींश्च कृत्वा यथायोग्यं प्रपूज्य च ॥ सर्वं विस्तार्य कथितं

शीघ्रमागममात्मनः ॥ ६० ॥ ततः संपूज्य तान्सर्वान्गंधतांबूलकुम्कुमैः ॥ शांतिपाठं पठंतस्ते हृष्टा निजगृहान्ययुः ॥ ६१ ॥ आनंदाया महा
पीठे प्रातः पांथाः समुत्थिताः ॥ ददृशुस्ते महास्थानं सोत्कंठा हर्षपूरिताः ॥ ६२ ॥ आश्चर्यं परमं प्रापुः किमेतत्स्थानमुत्तमम् ॥ अयंतुदक्षिण
द्वारे शांतिपाठोऽत्र पठ्यते ॥ ६३ ॥ गृहा रंम्याः प्रदृश्यंते शचीपतिगृहोपमाः ॥ प्रासादाः कुलमातॄणां दृश्यंते चाग्निशोभनाः ॥ ६४ ॥ एवं
ब्रुवत्सु विप्रेषु महाशक्तिप्रपूजने ॥ आगतो ब्राह्मणोऽपश्यत्तत्र विप्रकदंबकम् ॥ ६५ ॥ हर्षितो भावितस्तत्र यत्र विप्राः सभासदः ॥ उवाच दिष्ट्या
भो विप्रा ह्यागताः पथिका द्विजाः ॥ ६६ ॥ प्रत्युत्तस्थुस्ततो विप्राः पूजां गृहीत्वा समागताः ॥ प्रत्युत्थानाभिवादौ चाकुर्वंस्ते च परस्परम् ॥ ६७ ॥
तेते संपूज्य वेगात्तु यथायोग्यं यथाविधि ॥ हरीश्वरस्य यद्वृत्तं विप्राग्रे संप्रकाशितम् ॥ ६८ ॥ पथिकानां वचः श्रुत्वा हर्षपूर्णा द्विजोत्तमाः ॥
शांतिपाठं पठन्तस्ते हृष्टा निजगृहान्ययुः ॥ ६९ ॥ विमृश्य मिलिताः प्रातर्ज्योतिर्विद्भिः प्रतिष्ठिताः ॥ ब्राह्मे मूहूर्ते चोत्थाय कान्यकुब्जं गता
द्विजाः ॥७०॥ दोलाभिर्वाहिताः केचित्केचिदश्वै रथैस्तथा ॥ केचित्तु शिबिकारूढा नानावाहनगाश्च ते ॥७१॥ तत्पुरं तु समासाद्य गंगायाः शोभने
तटे ॥ अकुर्वन्वसतिं धीराः स्नानदानादिकर्म्म च ॥ ७२ ॥ चरेण केनचिद्दृष्टाः कथिता नृपसन्निधौ ॥ अश्वाश्च बहुशो दोला रथाश्च बहुशो
वृषाः ॥ ७३ ॥ विप्राणामिह दृश्यंते धर्मारण्यनिवासिनाम् ॥ नूनं ते च समायाता नृपेणोक्तं ममाग्रतः ॥ ७४ ॥ अभिज्ञापय मे पूर्वं प्रेषिताः
कपिसंनिधौ ॥ ७५ ॥ इति श्रीस्कांदे महाराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां तृतीये ब्रह्मखण्ड पूर्वभागे धर्मारण्यमाहात्म्ये ब्राह्मणानां प्रत्यागमन
वर्णनं नाम सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३७ ॥ ॥ छ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ ततः प्रभाते विमले कृतपूर्वाह्णिकक्रियाः ॥ शुभवस्त्रपरीधानाः फल
हस्ताः पृथक्पृथक् ॥ १ ॥ रत्नांगदाढ्यदोर्दंडा अंगुलीयकभूषिताः ॥ कर्णाभरणसंयुक्ताः समाजग्मुः प्रहर्षिताः ॥ २ ॥ राजद्वारं तु संप्राप्य संत
स्थुर्ब्रह्मवादिनः ॥ तान्दृष्ट्वा राजपुत्रस्तु ईषत्प्रहसितो बली ॥ ३ ॥ रामं च हनुमंतं च गत्वा विप्राः समागताः ॥ श्रूयतां मंत्रिणः सर्वे दृश्यंतो द्विज
सत्तमान् ॥ ४ ॥ एतदुक्त्वा तु वचनं तूष्णीं भूत्वा स्थितो नृपः ॥ ततो द्वित्रा द्विजाः सर्वे उपविष्टाः क्रमात्ततः ॥ ५ ॥ क्षेमं पप्रच्छुर्नृपतिं
हस्तिरथपदातिषु ॥ ततः प्रोवाच नृपतिर्विप्रान्प्रति महामनाः ॥ ६ ॥ अरिहंतप्रसादेन सर्वत्र कुशलं मम ॥ सा जिह्वा या जिनं स्तौ
ति तौ करौ यौ जिनार्चनौ ॥ ७ ॥ सा दृष्टिर्या जिने लीना तन्मनो यज्जिने रतम् ॥ दया सर्वत्र कर्तव्या जीवात्मा पूज्यते सदा ॥ ८ ॥
योगशाला हि गंतव्या कर्त्तव्यं गुरुवंदनम् ॥ न चकारं महामंत्रं जपितव्यमहर्निशम् ॥ ९ ॥ पंचूषणं हि कर्त्तव्यं दातव्यं श्रमणे सदा ॥

श्रुत्वा वाक्यं ततो विप्रास्तस्य दंतानपीडयन् ॥ १० ॥ विमुच्य दीर्घनिश्वासमूचुस्ते नृपतिं प्रति ॥ रामेण कथितं राजन्धीमता च हनूमता ॥ ११॥
दीयतां विप्रवृत्तिं च धर्मिष्ठोऽसि धरातले ॥ ज्ञायते तव हृत्ता स्यान्मदत्ता नैव नैव च ॥१२॥ रक्षस्व रामवाक्यं त्वं यत्कृत्वा त्वं सुखी भव ॥१३॥
॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ यत्र रामहनूमंतौ यांतु सर्वेऽपि तत्र वै ॥ रामो दास्यति सर्वस्वं किं प्राप्ता इह वै द्विजाः ॥ १४ ॥ न दास्यामि न दास्यामि
एकां चैव वराटिकाम् ॥ न ग्रामं नैव वृत्तिं च गच्छध्वं यत्र रोचते ॥ १५ ॥ तच्छ्रुत्वा दारुणं वाक्यं द्विजाः कोपाकुलास्तदा ॥ सहस्व रामकोपं हि
साम्प्रतश्च हनूमंतः ॥ १६ ॥ इत्युक्त्वा हनुमद्दत्ता वामकक्षोद्भवा पुटी ॥ प्रक्षिप्ता चास्य निलये व्यावृत्ता द्विजसत्तमाः ॥ १७ ॥ गते तदा विप्रसंघे
ज्वालामालाकुलं त्वभूत् ॥ अग्निज्वालाकुलं सर्वं संजातं चैव तत्र हि ॥ १८ ॥ दह्यंते राजवस्तूनिच्छत्राणि चामराणि च ॥ कोशागाराणि सर्वाणि
आयुधागारमेव च ॥१९॥ महिष्यो राजपुत्राश्च गजा अश्वा ह्यनेकशः ॥ विमानानि च दह्यंते दह्यंते वाहनानि च ॥२०॥ शिबिकाश्च विचित्रा वै
रथाश्चैव सहस्रशः ॥ सर्वत्र दह्यमानं च दृष्ट्वा राजापि विव्यथे ॥ २१ ॥ न कोपि त्राता तस्यास्ति मानवा भयविक्लवाः ॥ न मंत्रयंत्रैर्वह्निः स साध्यते
न च मूलिकैः ॥ २२ ॥ कौटिल्यकोटिनाशी च यत्र रामः प्रकुप्यते ॥ तत्र सर्वे प्रणश्यंति किं तत्कुमारपालकः ॥ २३ ॥ सर्वं तज्ज्वलितं दृष्ट्वा
नग्नक्षपणकास्तदा ॥ धृत्वा करेण पात्राणि नीत्वा दडाञ्छुभानपि ॥ २४ ॥ रक्तकंबलिका गृह्य वेपमाना मुहुर्मुहुः ॥ अनुपानहिकाश्चैव नष्टाः सर्वे
दिशो दश ॥ २५ ॥ कोलाहलं प्रकुर्वाणाः पलायध्वमिति ब्रुवन् ॥ दाहिता विप्रमुख्यैश्च वयं सर्वे न संशयः ॥ २६ ॥ केचिच्च भग्नपात्रास्ते भग्नदं
डास्तथापरे ॥ प्रनष्टाश्च विवस्त्रास्ते वीतरागमिति ब्रुवन् ॥ २७ ॥ अर्हंतमेव केचिच्च पलायनपरायणाः ॥ ततो वायुः समभवद्वह्निमांदोलयन्निव ॥
॥ २८ ॥ प्रेषितो वै हनुमता विप्राणां प्रियकाम्यया ॥ धावन्स नृपतिः पश्चादितश्चेतश्च वै तदा ॥ २९ ॥ पदातिरेकः प्ररुदन्क्क विप्रा इति जल्पकः ॥
लोकाच्छ्रुत्वा ततो राजा गतस्तत्र यतो द्विजाः ॥ ३० ॥ गत्वा तु सहसा राजन्गृहीत्वा चरणौ तदा ॥ विप्राणां नृपतिर्भूमौ मूर्च्छितो न्यपत
त्तदा ॥ ३१ ॥ उवाच वचनं राजा विप्रान्विनयतत्परः ॥ जपन्दाशरथिं रामं रामरामेति वै पुनः ॥ ३२ ॥ तस्य दासस्य दासोहं रामस्य च द्विज
स्य च ॥ अज्ञानतिमिरांधेन जातोस्म्यंधो हि संप्रति ॥ ३३ ॥ अंजनं च मया लब्धं रामनाममहौषधम् ॥ रामं मुक्त्वा हि ये मर्त्या ह्यन्यं देव
मुपासते ॥ दह्यंते तेऽग्निना स्वामिन्यथाहं मूढचेतनः ॥ ३४ ॥ हरिर्भागीरथी विप्रा विप्रा भागीरथी हरिः ॥ भागीरथी हरिर्विप्राः सारमेकं जगत्त्रये ॥
॥ ३५ ॥ स्वर्गस्य चैव सोपानं विप्रा भागीरथी हरिः ॥ रामनाममहारज्ज्वा वैकुंठे येन नीयते ॥ ३६ ॥ इत्येवं प्रणमन्राजा प्रांजलिर्वाक्यमब्र

वीत् ॥ वह्निः प्रशाम्यतां विप्राः शासनं वो ददाम्यहम् ॥ ३७ ॥ दासोऽस्मि सांप्रतं विप्रा न मे वागन्यथा भवेत् ॥ यत्पापं ब्रह्महत्यायाः पर
दाराभिगामिनाम् ॥ ३८ ॥ यत्पापं मद्यपानां च सुवर्णस्तेयिनां तथा ॥ यत्पापं गुरुघातानां तत्पापं वा भवेन्मम ॥ ३९ ॥ यंयं
चिंतयते कामं तं तं दास्याम्यहं पुनः ॥ विप्रभक्तिः सदा कार्या रामभक्तिस्तथैव च ॥ ४० ॥ अन्यथा करणीयं मे न कदाचि
द्द्विजोत्तमाः ॥ ४१ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ तस्मिन्नवसरे विप्रा जाता भूप दयालवः ॥ अन्या या पुटिका चासीत्सा दत्ता
शापशांतये ॥ ४२ ॥ जीवितं चैव तत्सैन्यं जातं क्षिप्तेषु रोमसु ॥ दिशः प्रसन्नाः संजाताः शांता दिग्जनितस्वनाः ॥ ४३ ॥ प्रजा स्वस्था
ऽभवत्तत्र हर्षनिर्भरमानसा ॥ अवतस्थे यथापूर्वं पुत्रपौत्रादिकं तथा ॥ ४४ ॥ विप्राज्ञाकारिणो लोकाः संजाताश्च यथा पुरा ॥ विष्णुधर्मं परित्यज्य
नान्यं जानंति ते वृषम् ॥ ४५ ॥ नवीनं शासनं कृत्वा पूर्ववद्विधिपूर्वकम् ॥ निष्कासितास्तु पाषंडाः कृतशास्त्रप्रयोजकाः ॥ ४६ ॥ वेदबाह्याः
प्रनष्टास्ते उत्तमाधममध्यमाः ॥ षट्त्रिंशच्च सहस्राणि येऽभूवन्गोभुजाः पुरा ॥ ४७ ॥ तेषां मध्यात्तु संजाता अढवीजा वणिग्जनाः ॥ शुश्रूषार्थं
ब्राह्मणानां राज्ञा सर्वे निरूपिताः ॥ ४८ ॥ सदाचाराः सुनिपुणा देवब्राह्मणपूजकाः ॥ त्यक्त्वा पाखण्डमार्गं तु विष्णुभक्तिपरास्तु ते ॥ ४९ ॥
जाह्नवीतीरमासाद्य त्रैविद्येभ्यो ददौ नृपः ॥ शासनं तु यदा दत्तं तेषां वै भक्तिपूर्वकम् ॥ ५० ॥ स्थानधर्मात्प्रचलिता वाडवास्ते समागताः ॥ नृपो
विज्ञापितो विप्रैस्तैरेवं क्लेशकारिभिः ॥ ५१ ॥ ये त्यक्तवाचो विप्रेंद्रास्तान्निःसारय भूपते ॥ परस्परं विवादास्तु संजाता दत्तवृत्तये ॥ ५२ ॥ न्याय
प्रदशनार्थं च कारितास्तु सभासदः ॥ हस्ताक्षरेषु दृष्टेषु पृथक्पृथक् प्रपादितम् ॥ ५३ ॥ एतच्छ्रुत्वा ततो राजा तुलादानं चकार ह ॥ दीयमाने
तदा दाने चातुर्विद्या बभाषिरे ॥ ५४ ॥ अस्माभिर्हारिता जातिः कथं कुर्मः प्रतिग्रहम् ॥ निवारितास्तु ते सर्वे स्थानान्मोहेरका द्विजाः ॥५५॥
दशपंच सहस्राणि वेदवेदांगपारगाः ॥ ततस्तेन तदा राजन्राज्ञा रामानुवर्तिना ॥ ५६ ॥ आहूतावाडवांस्तास्तु ज्ञातिभेदं चकार सः ॥ त्रयीविद्या
वाडवा ये सेतुबंधं प्रति प्रभुम् ॥ ५७ ॥ गतास्ते वृत्तिभाजः स्युर्नान्ये वृत्त्यभिभागिनः ॥ तत्र नैव गता ये वै चातुर्विद्यत्वमागताः ॥ ५८ ॥
वणिग्भिर्न च संबंधो न विवाहश्च तैः सह ॥ ग्रामवृत्तौ न संबंधो ज्ञातिभेदे कृते सति ॥५९॥ द्विजभक्तिपराः शूद्राः ये पाखंडैर्न लोपिताः॥ जैन
धर्मात्परावृत्तास्ते गोभूजास्तथोत्तमाः ॥ ६० ॥ ये च पाखंडनिरता रामशासनलोपकाः ॥ सर्वे विप्रास्तथा शूद्रा प्रतिबंधेन योजिताः ॥ ६१ ॥
सत्यप्रतिज्ञां कुर्वाणास्तत्रस्थाः सुखिनोऽभवन् ॥ चातुर्विद्या बहिर्ग्रामे राज्ञा तेन निवासिताः ॥६२॥ यथा रामो न कुप्येत तथा कार्यं मया ध्रुवम् ॥

पराङ्मुखा ये रामस्य सन्मुखानुगताः किल ॥ ६३ ॥ चातुर्विद्यास्ते विज्ञेया वृत्तिबाह्याः कृतास्तदा ॥ कृतकृत्यस्तदा जातो राजा कुमारपालकः
॥ ६४ ॥ विप्राणां पुरतः प्राह प्रश्रयेण वचस्तदा ॥ ग्रामवृत्तिर्न मे लुप्ता एतद्वै देवनिर्मितम् ॥ ६५ ॥ स्वयं कृतापराधानां दोषो कस्य न दीयते ॥
यथा वने काष्ठवर्षाद्वह्निः स्याद्दैवयोगतः ॥ ६६ ॥ भवद्भिस्तु पणः प्रोक्तो ह्यभिज्ञानस्य हेतवे ॥ रामस्य शासनं कृत्वा वायुपुत्रस्य हेतवे ॥ ६७ ॥
व्यावृत्ता वाडवा यूयं स दोषः कस्य दीयते ॥ अवसाने हरिं स्मृत्वा महापापयुतोऽपि वा ॥ ६८ ॥ विष्णुलोकं व्रजत्याशु संशयस्तु कथं भवेत् ॥
महत्पुण्योदये नृणां बुद्धिः श्रेयसि जायते ॥ ६९ ॥ पापस्योदयकाले च विपरीता हि सा भवेत् ॥ सकृत्पालयते यस्तु धर्मेणैतज्जगत्त्रयम् ॥
॥ ७० ॥ योंतरात्मा च भूतानां संशयस्तत्र नो हितः ॥ इंद्रादयोऽमराः सर्वे सनकाद्यास्तपोधनाः ॥ ७१ ॥ मुक्त्यर्थमर्चयंतीह संशयस्तत्र
नो हितः ॥ सहस्रनाम तत्तुल्यं रामनामेति गीयते ॥ ७२ ॥ तस्मिन्ननिश्चयं कृत्वा कथं सिद्धिर्भवेदिह ॥ मम जन्मकृतात्पुण्यादभिज्ञानं ददौ
हरिः ॥ ७३ ॥ पाखंडाद्यत्कृतं पापं मृष्टं तद्वः प्रणामतः ॥ प्रसीदंतु भवंतश्च त्यक्त्वा क्रोधं ममाधुना ॥ ७४ ॥ ॥ ब्राह्मणा ऊचुः ॥ ॥ राज
न्धर्मो विलुप्तस्ते प्रापितानां तथा पुनः ॥ अवश्यं भाविनो भावा भवंति महतामपि ॥ ७५ ॥ नग्नत्वं नीलकण्ठस्य महाहिशयनं हरेः ॥ एतद्दैव
कृतं सर्वं प्रभुर्यः सुखदुःखयोः ॥ ७६ ॥ सत्यप्रतिज्ञास्त्रैविद्या भजंतु रामशासनम् ॥ अस्माकं तु परं देहि स्थानं यत्र वसामहे ॥ ७७ ॥
तेषां तु वचनं श्रुत्वा सुखमिच्छुर्द्विजन्मनाम् ॥ तेषां स्थानं तु दत्तं वै सुखवासं तु नामतः ॥ ७८ ॥ हिरण्यं पुष्पवासांसि गावः कामदुघा नृप ॥
स्वर्णालंकरणं सर्वं नानावस्तुचयं तथा ॥ ७९ ॥ श्रद्धया परया दत्त्वा मुदं लेभे नराधिपः ॥ त्रयीविद्यास्तु ते ज्ञेयाः स्थापिता ये त्रिमूर्तिभिः ॥
॥ ८० ॥ चतुर्थेनैव भूपेन स्थापिताः सुखवासने ॥ ते बभूवुर्द्विजश्रेष्ठाश्चातुर्विद्याः कलौ युगे ॥ ८१ ॥ चातुर्विद्याश्च ते सर्वे धर्मारण्ये प्रतिष्ठिताः ॥
वेदोक्ता आशिषो दत्त्वा तस्मै राज्ञे महात्मने ॥ ८२ ॥ रथैरश्वैरुह्यमानाः कृतकृत्या द्विजातयः ॥ महत्प्रमोदयुक्तास्ते प्रापुर्मोहेरकं महत् ॥ ८३ ॥
पौषशुक्लत्रयोदश्यां लब्धं शासनकं द्विजैः ॥ बलिप्रदानं तु कृतमुद्दिश्य कुलदेवताम् ॥ ८४ ॥ वर्षेवर्षे प्रकर्त्तव्यं बलिदानं यथाविधि ॥ कार्यं च
मंगलस्नानं पुरुषेण महात्मना ॥ ८५ ॥ गीतं नृत्यं तथा वाद्यं कुर्वीत तद्दिने ध्रुवम् ॥ तन्मासे तद्दिने नैव वृत्तिनाशो भवेद्यथा ॥ ८६ ॥ दैवा
दतीतकाले चेत् वृद्धिरापद्यते यदा ॥ तदा प्रथमतः कृत्वा पश्चाद्वृद्धिर्विधीयते ॥ ८७ ॥ ये च भिन्नप्रपाप्रायास्त्रैविद्या मोढवंशजाः ॥ तथा चातुर्वेदि
नश्च कुर्वंति गोत्रपूजनम् ॥ ८८ ॥ वर्षमध्ये प्रकुर्वीत तथा सुप्ते जनार्दने ॥ पौषे च लुप्तं कृत्वा च श्रौतं स्मार्त्तं करोति यः ॥ ८९ ॥ तत्र क्रोधसमा

विष्टा निघ्नंति कुलदेवताः ॥ विवाहोत्सवकाले च मौंजीबंधादिकर्मणि ॥ ९० ॥ मुहूर्तं गणनाथस्य ततः प्रभृति शोभनम् ॥ ९१ ॥ निर्वासितास्तु
ये विप्रा आमराज्ञा स्वशासनात् ॥ पंचदशसहस्राणि ययुस्ते सुखवासकम् ॥ ९२ ॥ पंचपञ्चाशतो ग्रामान्ददौ रामः पुरा स्वयम् ॥ तत्रस्था
वणिजश्चैव तेषां वृत्तिमकल्पयन् ॥ ९३ ॥ अडालजा माण्डलीया गोभूजाश्च पवित्रकाः ॥ ब्राह्मणानां वृत्तिदास्ते ब्रह्मसेवासु तत्पराः ॥ ९४ ॥
इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां तृतीये ब्रह्मखण्डे पूर्वभागे धर्मारण्यमाहात्म्ये ब्राह्मणानां शासनवृत्तिप्राप्तिवर्णनं नामा
ष्टत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३८ ॥ ॥ छ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ शृणु पुत्र प्रवक्ष्यामि रहस्यं परमं मतम् ॥ एते ब्रह्मविदः प्रोक्ताश्चातुर्विद्या महा
द्विजाः ॥ १ ॥ स्वाध्यायाश्च वषट्कारा: स्वधाकाराश्च नित्यशः ॥ रामाज्ञापालकाश्चैव हनुमद्भक्तितत्पराः ॥ २ ॥ एकदा तु ततो देवा ब्रह्माणं
समुपागताः ॥ ब्राह्मणान्द्रष्टुकामास्ते ब्रह्मविष्णुपुरोगमाः ॥ ३ ॥ तान्देवानागतान्दृष्ट्वा स्वस्थानाच्चलितास्तु ते ॥ अर्घपाद्यं पुरस्कृत्य मधुपर्कं
तथैव च ॥ ४ ॥ पूजयित्वा ततो विप्रा देवान्ब्रह्मपुरोगमान् ॥ ब्रह्माग्र उपविष्टास्ते वेदानुच्चारयन्ति हि ॥ ५ ॥ संहितां च पदं चैव क्रमं घनं तथैव
च ॥ उच्चैः स्वरेण कुर्वीत ऋचामृग्वेदसंहिताम् ॥ ६ ॥ सामगाश्च प्रकुर्वंति स्तोत्राणि विविधानि च ॥ शास्त्राणि च तथा याज्यापुरोनुवाक्यां
स्तथा ॥ ७ ॥ चंतुरक्षरं परं चैव चतुरक्षरमेव च ॥ द्व्यक्षरं च तथापंचाक्षरं द्व्यक्षरमेव च ॥ एतद्यज्ञस्वरूपं च यो जपेज्ज्ञानपूर्वकम् ॥८॥ अंते ब्रह्म
पदप्राप्तिः सत्यंसत्यं वदाम्यहम् ॥ एकाग्रमानसाः सर्वे वेदपाठरता द्विजाः ॥ ९ ॥ तेषामंगणदेशेषु कण्डूयन्ते कचान्मृगाः ॥ ब्राह्मणा वेदमांतां च
जपंति विधिपूर्वकम् ॥१०॥ हस्ते धृतांश्च तैर्दर्भान्भक्षंते मृगपोतकाः॥ निर्वैरं तं तदा दृष्ट्वा आश्रमं गृहमेधिनाम् ॥११॥ तुतुषुः परमं देवा ऊचुस्ते च
परस्परम्॥त्रेतायुगमिदानीं च सर्वे धर्मपरायणाः॥१२॥कलिर्दुष्टस्तथा प्रोक्तः किं करिष्यति पापकः॥चातुर्विद्यान्समाहूय ऊचुस्ते त्रय एव च॥१३॥
वृत्त्यर्थं भवतां चैव त्रैविद्यानां तथैव च ॥ विभागं वः प्रदास्यामो यथावत्प्रतिपाल्यताम्॥१४॥ ये वणिजः पुरा प्रोक्ताः षट्त्रिंशच्च सहस्रकाः ॥ त्रिसह
स्रास्तु त्रैविद्या दशपंचसहस्रकाः ॥ १५ ॥ चातुर्विद्यास्तथा प्रोक्ता अन्योन्यं वृत्तिमाश्रिताः ॥ सत्रिभागास्तु त्रैविद्याश्चतुर्भागास्तु चात्रिणः ॥१६॥
वणिजां गृहमागत्य पौरोहित्यस्य नित्यशः ॥ भागं विभज्य संप्रापुः काजेशेन विनिर्मिताः ॥ १७ ॥ परस्परं न विवाहश्चातुर्विद्यत्रिविद्ययोः ॥

---

१ चतुरक्षरम्–'यजामहे' इति, चतुरक्षरम्–अस्तु श्रौषट्' इति, द्व्यक्षरम्–'यज' इति, पंचाक्षरम्--'ये यजामहे' इति, द्व्यक्षरम्--'वौषट्' इति पंच यज्ञसामयिकान्यध्वर्य्वाद्युच्चारणीयानि वाक्यानि "चतुर्भिश्च द्वाभ्यां पञ्चभिरेव च । हूयते च पुनर्द्वाभ्यां स मे विष्णुः प्रसीदतु ॥" एतस्य वचनस्याप्ययमेवार्थो बोद्धव्यः । २ आर्षःप्रयोगः । वेदमातरम्-इत्यपेक्षितम् ।

चातुर्विद्या मया प्रोक्तास्त्रिविद्यास्तु तथैव च ॥ १८ ॥ त्रैविभागेन त्रैविद्याश्चतुर्भागेन चात्रिणः ॥ एवं ज्ञातिविभागस्तु काजेशेन विनिर्मितः ॥
॥ १९ ॥ कृतकृत्यास्तु ते विप्राः प्रणेमुस्तान्सुरोत्तमान् ॥ वृत्तिं दत्त्वा ततो देवाः स्वस्थानं च प्रतस्थिरे ॥ २० ॥ पंचपंचाशद्ग्रामाणां ते द्विजाश्च
निवासिनः ॥ चतुर्विद्यास्तु ते प्रोक्तास्तदादि तु त्रिविद्यकाः ॥ २१ ॥ चातुर्विद्यस्य गोत्राणि दशपंच तथैव च ॥ भारद्वाजस्तथा वत्सः कौशिकः
८ कुश एव च ॥ २२ ॥ शांडिल्यः ५ कश्यपश्चैव गौतमश्छादनस्तथा ८ ॥ जातूकर्ण्यस्तथा कुंतो वशिष्ठो ११ धारणस्तथा ॥ २३ ॥ आत्रेयो
मांडिलश्चैव १४ लौगाक्षश्च १५ ततः परम् ॥ स्वस्थानानां च नामानि प्रवक्ष्याम्यनुपूर्वशः ॥ २४ ॥ सीतापुरं च श्रीक्षेत्रं २ मगोडी च ३ तथा
स्मृता ॥ ज्येठलोजस्तथा चैव शेरथा च ततः परम् ॥ २५ ॥ छेदे ताली वनोडी च गोव्यंदली तथैव च ॥ कंटाचोषली चैव कोहेचं चंदनस्तथा
॥२६॥ थलग्रामश्च सोहं च हाथंजं कपडवाणकम् ॥ व्रजन्होरी च वनोडी च फीणां वगोलं हूणस्तथा (१) ॥२७॥ थलजा चारणं सिद्धा भालजाश्च
ततः परम् ॥ महोवी आईया मलीआ गोधरी आमतः परम् ॥ २८ ॥ वाठसुहाली तथा चैव माणजा सानदीयास्तथा ॥ आनन्दीया पाटडीअ
टीकोलीया ततः परम् ॥ २९ ॥ गंभी धणीआ मात्रा च नातमोरास्तथैव च ॥ वलोला रांत्यजाश्चैव हूपोला बोधणीच वै ॥ ३० ॥ छत्रोटा अलु
एवा च वासतडीआमतः परम् ॥ जाषासणा गोतीया च चरणीया दुधीयास्तथा ॥ ३१ ॥ हालोला वैहोला च असाला नालाडास्तथा ॥ देहोलो
सौहासीया च संहालीयास्तथैव च ॥ ३२ ॥ स्वस्थानं पंचपचाशद्ग्रामा एते ह्यनुक्रमात् ॥ दत्ता रामेण विधिवत्कृत्वा विप्रेभ्य एव च ॥ ३३ ॥
अतः परं प्रवक्ष्यामि स्वस्थानस्य च गोत्रजान् ॥ तथा हि प्रवरांश्चैव यथावद्विधिपूर्वकम् ॥ ३४ ॥ ज्ञात्वा तु गोत्रदेवीं च तथा प्रवरमेव च ॥
स्वस्थानं जायते चैव द्विजाः स्वस्थानवासिनः ॥ ३५ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ कथं च जायते गोत्रं कथं तु ज्ञायते कुलम् ॥ कथं वा
ज्ञायते देवी तद्वदस्व यथार्थतः ॥ ३६ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ सीतापुरं तु प्रथमं प्रवरद्वयमेव च ॥ कुशवत्सौ तथा चात्र मया ते परिकीर्त्तितौ
॥ ३७ ॥ १ श्रीक्षेत्रे द्वितीयं चैव गोत्राणां त्रयमेव च ॥ छांदनसस्तथा वत्सस्तृतीयं कुशमेव च ॥ ३८ ॥ तृतीयं मुद्गलं चैव कुशभारद्वाज
मेव च ३ ॥ शोहोली च चतुर्थं वै कुशप्रवरमेव च ॥ ३९ ॥ ज्येष्ठला पंचमश्चैव वत्सकुशौ प्रकीर्त्तितौ ५ ॥ श्रेयस्थानं हि षष्ठं वै भारद्वाजः
कुशस्तथा ॥ ४० ॥ दंताली सप्तमं चैव भारद्वाजः कुशस्तथा १ ॥ वटस्थानमष्टमं च निबोध सुतसत्तम ॥ ४१ ॥ तत्र गोत्रं कुशं

---

१ अत्र शुद्धप्रयोगा न संति तद्ग्रामनामापरिचयात्तथैव पाठोऽत्र स्थापितोस्माभिः ।

कुत्सं भारद्वाजं तथैव च ॥ राज्ञः पुरं नवमं च भारद्वाजप्रवरमेव च ९ ॥ ४२ ॥ कृष्णवाटं दशमं चैव कुशप्रवरमेव च ॥ दहलोडमेकादशं वत्सप्रवरमेव हि ॥ ४३ ॥ चेखलीद्वादशं पौककुशप्रवरमेव च ॥ ४४ ॥ चांचोदखे १२ देहोलोडी आत्रय्श्च वत्सकुत्सकश्चैव ॥ भारद्वाजीकोणाया च भारद्वाजगोलंद्दणाशकुस्तथा ॥ ४५ ॥ थलत्यजाद्वये चैव कुशधारणमेव च ॥ नारणसिद्धा च स्वस्थानं कुत्सं गोत्रं प्रकीर्तितम् ॥ ४६ ॥ भालजां कुत्सवत्सौ च मोहोवी आकुशस्तथा ॥ ईयाश्लीआ शांडिलश्च गोधरीपात्रमेव च ॥ ४७ ॥ आनंदीया द्वे चैव भारद्वाजशांडिलश्चैवपाटडीआ कुशमेव च ॥ ४८ ॥ वांसडीआश्चैव जास्वा कौत्समणा वत्सआत्रेयौ गीता आकुशगौतमौ ॥ ॥ ४९ ॥ चरणीआ भारद्वाजः दुधीआधारणसा हि अहो सोन्नामांडिल्यस्तथा ॥ ५० ॥ वैलोला हुशश्चैवा असाला कुशश्चैव धारणा च द्वितीयकम् ॥ ५१ ॥ नालोला वत्सधारणीया च देलोला कुत्समेव च ॥ सोहासीया भारद्वाजकुशवत्समेव च ॥ ५२ ॥ सुहालीआ वत्सं वै प्रोक्तं गोत्राणि यथाक्रमम् ॥ मया प्रोक्तानि:चैवात्र स्वस्थानानि यथाक्रमम् ॥ ५३ ॥ शीतवाडिया ये प्रोक्ताः कुशो वत्सस्तथैव च ॥ विश्वामित्रो देवरातस्तृतीयोदलमेव च ॥ ५४ ॥ भार्गवच्यावनाप्रवानौर्वजमदग्निरेव हि ॥ वचार्इशेषाबुटला गोत्रदेव्यः प्रकीर्तिताः ॥ ५५ ॥ इति प्रथमं गोत्रम् ॥ १ ॥ श्रीक्षेत्रं द्वितीयं[१] प्रोक्तं गोत्रद्वितयमेव च ॥ छांदनसस्तथा वत्सं देवी द्वितयमेव च ॥ ५६ ॥ आंगिरसांबरीषश्च यौवनाश्वस्तथैव च ॥ भृगुच्यवनआप्रवानौर्वजमदग्निमेव च ॥ ५७ ॥ देवी भट्टारिका प्रोक्ता द्वितीया शेपला तथा ॥ एतद्वंशोद्भवा ये च शृणु तान्मुनिसत्तम ॥ ५८ ॥ सक्रोधनाः सदाचाराः श्रौतस्मार्तक्रियापराः ॥ पंचयज्ञरता नित्यं संबंधसंमाश्रिताः ॥ क्षतज्ञाः क्रतुजाश्चैव ते सर्वे नृपसत्तमाः ॥ ५९ ॥ इति द्वितीयगोत्रम् ॥ २ ॥ तृतीयं मगोडोआ वै गोत्रद्वितयमेव च ॥ भारद्वाजस्तथा कुत्सं देवी द्वितयमेव च ॥ ६० ॥ आंगिरसबार्हस्पत्यभारद्वाजस्तथैव च ॥ विश्वामित्रदेवरातौप्रवरत्रयमेव च ॥६१॥ शेषला बुधला प्रोक्ताधारशांतिस्तथैव च ॥ अस्मिन्ग्रामे च ये जाता ब्राह्मणाः सत्यवादिनः ॥ ६२ ॥ द्विजपूजाक्रियायुक्ता नानायज्ञक्रियापराः ॥ अस्मिन्गोत्रे समुत्पन्ना द्विजाः सर्वे मुनीश्वराः ॥ ६३ ॥ इति तृतीयगोत्रम् ॥ ३ ॥ चतुर्थं शीहोलियाग्रामं गोत्रद्वितयमेव च ॥ विश्वामित्रदेवराततृतीयौदलमेव च ॥ ६४ ॥ देवी चचाई वै तेषां गोत्रदेवी प्रकीर्तिता ॥ अस्मिन्गोत्रे तु ये जाता दुर्बला दीनमानसाः ॥ ६५ ॥ असत्यभाषिणो विप्रा लोभिनो नृपसत्तम ॥ सर्व्वविद्याप्रवीणाश्च ब्राह्मणा ब्रह्मसत्तम ॥ ६६ ॥ इति चतुर्थं स्थानम् ॥ ४ ॥

---

[१] प्रथमं तु मोहेरकं स्थानम्—इति त्वत्र वक्तव्यम् परं तदुल्लेखो न क्वचिद्दृश्यते कुतो नास्तीति तु न विज्ञायते । अथवा पाठः खंडितोऽस्तीति तावदनुमीयते ।

ज्येष्ठलोजा पंचमं च स्वस्थानं प्रतिकीर्तितम् ॥ वत्सशीया कुत्सशीया प्रवरद्वितयं स्मृतम् ॥६७॥ आवारिवृवाप्रःयौवनाश्वभृगुच्यवनआप्नोर्वजमदग्नि
स्तथैव हि ? ॥६८॥ चचाई वत्सगोत्रस्य शांता च कुत्सगोत्रजा ॥ एतैस्त्रिभिः पंचभिश्च द्विजा ब्रह्मस्वरूपिणः ॥६९॥ शांता दांताः सुशीलाश्च धन
पुत्रैश्च संयुताः ॥ वेदाध्ययनहीनाश्च कुशलाः सर्वकर्मसु॥७०॥सुरूपाश्च सदाचाराः सर्वधर्मेषु निष्ठिताः ॥ दानधर्म्मरताः सर्वे अत्रजा जलदा द्विजाः
॥७१॥ इति पंचमं स्थानम् ॥५॥ शेरथाग्रामेषु वै जाताः प्रवरद्वयसंयुताः ॥ कुशभारद्वाजाश्चैव देवीद्वयं तथैव च ॥७२॥ विश्वामित्रो देवरातस्तृतीयौ
दल एव च ॥ आंगिरसबार्हस्पत्यभारद्वाजास्तथैव च॥७३॥कमला च महालक्ष्मीर्द्वितीया यक्षिणी तथा॥अस्मिन्गोत्रे च ये जाताः श्रौतस्मार्त्तरता
बुधाः॥७४॥वेदाध्ययनशीलाश्च तापसाश्चारिमर्द्दनाः॥रोषिणो लोभिनो दुष्टा यजने याजने रताः॥ब्रह्मक्रियापराः सर्वे ब्राह्मणास्ते मयोदिताः॥७५॥
इति षष्ठं स्थानम्॥६॥ दंतालीया भारद्वाजकुत्सशायास्तथैव च॥आंगिरसबार्हस्पत्यभारद्वाजास्तथैव च॥७६॥देवी च यक्षिणी प्रोक्ता द्वितीया कर्मला
तथा ॥ अस्मिन्गोत्रे च ये जाता वाडवा धनिनः शुभाः ॥७७॥ वस्त्रालंकरणोपेता द्विजभक्तिपरायणाः ॥ ब्रह्मभोज्यपराः सर्वे सर्वे धर्मपरायणाः ॥
॥ ७८ ॥ इति सप्तमं स्थानम् ॥७॥ वडोद्रीयान्वये जाताश्चत्वारः प्रवराः स्मृताः ॥ कुशः कुत्सश्च वत्सश्च भारद्वाजस्तथैव च ॥७९॥ तत्प्रवराण्यहं
वक्ष्ये तथा गोत्राण्यनुक्रमात् ॥ विश्वामित्रो देवरातस्तृतीयौदल एव च ॥ ८० ॥ आंगिरसांबरीषश्च यौवनाश्वस्तृतीयकः ॥ भार्गवश्च्यावनाप्न
वानौर्वजमदग्निस्तथैव च ॥ ८१ ॥ आंगिरसबार्हस्पत्यभारद्वाजास्तथैव च ॥ कर्मला क्षेमला चैव धारभट्टारिका तथा ॥८२॥ चतुर्थी क्षेमला प्रोक्ता
गोत्रमाता अनुक्रमात् ॥ अस्मिन्गोत्रे तु ये जाताः पंचयज्ञरताः सदा ॥ ८३ ॥ लोभिनः क्रोधिनश्चैव प्रजायंते बुहुप्रजाः ॥ स्नानदानादि
निरताः सदा विनिर्जितेंद्रियाः ॥ ८४ ॥ वापीकूपतडागानां कर्त्तारश्च सहस्रशः ॥ व्रतशीला गुणज्ञाश्च मूर्खा वेदविवर्जिताः ॥ ८५ ॥ इत्यष्टमं
स्थानम् ॥ ८ ॥ गोदणीयाभिधे ग्रामे गोत्रौ द्वौ तत्र संस्थितौ ॥ वत्सगोत्रं प्रथमकं भारद्वाजं द्वितीयकम् ॥ ८६ ॥ भृगुच्यवनाप्नवानौर्वपुरोध
समेव च ॥ शीहरी प्रथमा ज्ञेया द्वितीया यक्षिणी तथा ॥ ८७ ॥ अस्मिन्गोत्रोद्भवा विप्रा धनधान्यसमन्विताः ॥ सामर्षा लौल्यहीनाश्चद्वेषि
णः कुटिलास्तथा ॥ ८८ ॥ हिंसिनो धनलुब्धाश्च मया प्रोक्तास्तु भूपते ॥ ८९ ॥ इति नवमं स्थानम् ॥ ९ ॥ कण्टवाडीआ ग्रामे विप्राः कुशगोत्र
समुद्भवाः ॥ प्रवरं तस्य वक्ष्यामि शृणु त्वं च नृपोत्तम ॥ ९० ॥ विश्वमित्रो देवरात उदलश्च त्रयः स्मृताः ॥ चचाई देवी सा प्रोक्ता शृणु त्वं नृप
सत्तम ॥ ९१ ॥ यजंते क्रतुभिस्तत्र हृष्टचित्तैकमानसाः ॥ सर्वविद्यासु कुशला ब्राह्मणाः सत्यवादिनः ॥ ९२ ॥ इति दशमं स्थानम् ॥ १० ॥

वेखलोया मया प्रोक्ता कुत्सवंशे समुद्भवाः ॥ प्रवरत्रयसंयुक्ताः शृणु त्वं च नृपोत्तम ॥ ९३ ॥ विश्वामित्रो देवराजौदलश्चेति त्रयः स्मृताः ॥
चचाई देवी तेषां वै कुलरक्षाकरी स्मृता ॥ ९४ ॥ ब्राह्मणाश्च महात्मानः सत्त्ववंतो गुणान्विताः ॥ तपस्वियोगिनश्चैव वेदवेदांगपारगाः ॥ ९५ ॥
साधवश्च सदाचारा विष्णुभक्तिपरायणाः ॥ स्नानसंध्यापरा नित्यं ब्रह्मभोज्यपरायणाः ॥ ९६ ॥ अस्मिन्वंशे मया प्रोक्ताः शृणु त्वं च अतः
परम् ॥ ९७ ॥ इत्येकादशं स्थानम् ॥ ११ ॥ देहलोडीआ ये प्रोक्ताः कुत्सप्रवरसंयुताः ॥ आंगिरस आंबरीषो युवनाश्वस्तृतीयकः ॥ ९८ ॥
गोत्रदेवी मया प्रोक्ता श्रीशेषदुर्बलेति च ॥ कुत्सवंशे च ये जाताः सद्वृत्ताः सत्यभाषिणः ॥ ९९ ॥ वेदाध्ययनशीलाश्च परच्छिद्रैकदर्शिनः ॥
सामर्षा लौल्यतो हीना द्वेषिणः कुटिलास्तथा ॥ १०० ॥ हिंसिनो धनलुब्धाश्च ये च कुत्ससमुद्भवाः ॥ १ ॥ इति द्वादशं स्थानम् ॥ १२ ॥
कोहे च ब्राह्मणाः प्रोक्ता गोत्रत्रितयसंयुताः ॥ भारद्वाजस्तथा वत्सस्तृतीयः कुश एव च ॥ २ ॥ प्रवराण्यहं तथा वक्ष्ये यथा गोत्रक्रमेण हि ॥
भार्गवच्यवनाप्नवानौर्वजमदग्निस्तथैव च ॥ ३ ॥ कुशप्रवरं तृतीयं तु प्रवरत्रयमेव च ॥ विश्वामित्रो देवरातस्तृतीयौदलमेव च ॥ ४ ॥
यक्षिणी प्रथमा प्रोक्ता द्वितीया शीहुरी तथा ॥ तृतीया चचाई प्रोक्ता यथानुक्रमगोत्रजा ॥ ५ ॥ अस्मिन्गोत्रे भवा विप्राः श्रौतस्मार्त्तरता बुधाः ॥
वेदाध्ययनशीलाश्च तापसाश्चारिमर्द्दनाः ॥ ६ ॥ रोषिणो लोभिनो दुष्टा यजने याजने रताः ॥ ब्रह्मकर्मपराः सर्वे मया प्रोक्ता द्विजोत्तमाः ॥
॥ ७ ॥ इति त्रयोदशं स्थानम्॥१३॥ चांदणखेडे ये जाता भारद्वाजसमुद्भवाः॥ आंगिरसो बार्हस्पत्यस्तृतीयो भारद्वाजस्तथा ॥८॥ यक्षिणी चास्य
वै देवी प्रोक्ता व्यासेन धीमता ॥ भारद्वाजास्तु ये जाता द्विजा ब्रह्मस्वरूपिणः ॥ ९ ॥ शांता दांताः सुशीलाश्च धनपुत्रसमन्विताः ॥ धर्मारण्ये
द्विजाः श्रेष्ठाः क्रतुकर्मणि कोविदाः ॥११०॥ गुरुभक्तिरताः सर्वे भासयंति स्वकं कुलम् ॥११॥ इति चतुर्द्दशं स्थानम् ॥१४॥ थलग्रामे च ये जाता
भारद्वाजसमुद्भवाः ॥ आंगिरसो बार्हस्पत्यो भारद्वाजस्तृतीयकः ॥ १२ ॥ अस्मिन्गोत्रे च ये जाता वाडवा धनिनः शुभाः ॥ वस्त्रालंकरणोपेता
द्विजभक्तिपरायणाः ॥ १३ ॥ ब्रह्मभोज्यपराः सर्वे सर्वे धर्मपरायणाः ॥ गोत्रदेवी मया ख्याता यक्षिणी नाम रक्षिणी ॥ १४ ॥ इति पंचदशं
स्थानम् ॥१५॥ मोऊत्रीयाश्च ये जाता द्वौ गोत्रौ तत्र कीर्तितौ ॥ भारद्वाजःकश्यपश्च देवीद्वितयमेव च ॥ १५ ॥ चामुण्डा यक्षिणी चैव देवी चात्र
प्रकीर्त्तिता ॥ कश्यपाऽवत्सारश्चैव नैध्रुवश्च तृतीयकः ॥ १६ ॥ आंगिरसो बार्हस्पत्यो भारद्वाजस्तृतीयकः ॥ प्रियवाक्या महादक्षा गुरु भक्ति
रताः सदा ॥ १७ ॥ सदा प्रतिष्ठावंतश्च सर्वभूतहिते रताः ॥ यजंति ते महायज्ञान्काश्यपा ये द्विजातयः ॥ १८ ॥ सर्वेषां याजनकरा याज्ञिकाः

परमाः स्मृताः ॥ १९ ॥ इति षोडशं स्थानम् ॥ १६ ॥ हाथीजणे च ये जाता वत्सा भारद्वाजास्तथा ॥ ज्ञानजा यक्षिणी चैव गोत्रदेव्यौ प्रकी
र्तिते ॥ १२० ॥ अस्मिन्गोत्रे च ये जाताः पंचयज्ञरताः सदा ॥ लोभिनः क्रोधिनश्चैव प्रजावंतो बहुश्रुताः ॥ २१ ॥ स्नानदानादिनिरता
विष्णुभक्तिपरायणाः ॥ व्रतशीला गुणज्ञानमूर्खा वेदविवर्जिताः ॥ २२ ॥ इति सप्तदशं स्थानम् ॥ १७ ॥ कपड्वाणजा ब्राह्मणास्तु भारद्वाजाः
कुशास्तथा ॥ देवी च यक्षिणी प्रोक्ता द्वितीया चचाई तथा ॥ २३ ॥ आंगिरसबार्हस्पत्यौ भारद्वाजस्तृतीयकः ॥ विश्वामित्रो देवरातस्तृतीयौदल
मेव च ॥ २४ ॥ अस्मिन्गोत्रे च ये जाताः सत्यवादिजितव्रताः ॥ जितेंद्रियाः सुरूपाश्च अल्पाहाराः शुभाननाः ॥ २५ ॥ सदोद्यताः पुराणज्ञा
महादानपरायणाः ॥ निर्द्वेषिणो लोभयुता वेदाध्ययनतत्पराः ॥ २६ ॥ दीर्घदर्शिनो महातेजा महामायाविमोहिताः ॥ २७ ॥ इत्यष्टादशं
स्थानम् ॥ १८ ॥ जन्होरी वाडवाः प्रोक्ताः कुशप्रवरसंयुताः ॥ विश्वामित्रो देवरातस्तृतीयौदल एव च ॥ २८ ॥ तारणी च महामाया गोत्रदेवी
प्रकीर्त्तिता ॥ अस्मिन्वंशे समुत्पन्ना वाडवा दुःसहा नृप ॥ २९ ॥ महोत्कटा महाकायाः प्रलंबाश्च महोद्धताः ॥ क्लेशरूपाः कृष्णवर्णाः सर्वशास्त्र
विशारदाः ॥ १३० ॥ बहुभुग्धनिनो दक्षा द्वेषपापविवर्जिताः ॥ सुवस्त्रभूषा वैरूपा ब्राह्मणा ब्रह्मवादिनः ॥ ३१ ॥ इत्येकोनविंशतितमं स्थानम् ॥
॥ १९ ॥ वनोडीयाश्च ये जाता गोत्राणां त्रयमेव च ॥ कुशकुत्सौ च प्रवरौ तृतीयो भारद्वाजस्तथा ॥ ३२ ॥ विश्वामित्रो देवरातस्तृतीयौदल
मेव च ॥ आंगिरस आंबरीषो युवनाश्वस्तृतीयकः ॥ ३३ ॥ आंगिरसबार्हस्पत्यभारद्वाजास्तथैव च ॥ शेषला प्रथमा प्रोक्ता तथा शांता द्वितीयका
॥ ३४ ॥ तृतीया धारशांतिश्च गोत्रदेव्यो ह्यनुक्रमात् ॥ अस्मिन्गोत्रे तु ये जाता दुर्बला दीनमानसाः ॥ ३५ ॥ असत्यभाषिणो विप्रा
लोभिनो नृपसत्तम ॥ सर्वविद्याकुशलिनो ब्राह्मणा ब्रह्मवित्तमाः ॥ ३६ ॥ इति विंशतितमं स्थानम् ॥ २० ॥ कीणावाचनकं स्थानं यदेकाधि
कविंशति ॥ भारद्वाजाश्च विप्रेंद्राः कथिता ब्राह्मणाः शुभाः ॥ ३७ ॥ आंगिरसबार्हस्पत्यभारद्वाजास्तथैव च ॥ यक्षिणी च तथा देवी गोत्रदेवी प्रकी
र्तिता ॥ ३८ ॥ अस्मिन्गोत्रे च ये जाता वाडवा धनिनः शुभाः ॥ वस्त्रालंकरणोपेता द्विजभक्तिपरायणाः ॥ ३९ ॥ ब्रह्मभोज्यपराः सर्वे सर्वे धर्म्म
परायणाः ॥ १४० ॥ इत्येकविंशतितमं स्थानम् ॥ २१ ॥ गोविंदणा च स्वस्थाने ये जाता ब्रह्मसत्तमाः ॥ कुशगोत्रं च वै प्रोक्तं प्रवरत्रयमेव च ॥
॥४१॥ विश्वामित्रो देवरातौदलप्रवरमेव च ॥ चचई च महादेवी गोत्रदेवी प्रकीर्तिता ॥ ४२ ॥ अस्मिन्गोत्रे च येजाता ब्राह्मणा ब्रह्मवेदिनः ॥ यजंते
क्रतुभिस्तत्र हृष्टचित्तैकमानसाः ॥ ४३ ॥ सर्वविद्यासु कुशला ब्रह्मण्या ब्रह्मवित्तमाः ॥ ४४ ॥ इति द्वाविंशतितमं स्थानम् ॥ २२ ॥ थलत्यजा हि

विप्रेंद्रा द्वौ गोत्रौ चाप्यधिष्ठितौ ॥ धारणं संकुशं चैव गोत्रद्वितयमेव च ॥ ४५ ॥ अगस्त्यो दाढर्यच्युतश्च रथ्यवाहनमेव च ॥ विश्वामित्रो देवरात
स्तृतीयौदल एव च ॥ ४६ ॥ देवी च छत्रजा प्रोक्ता द्वितीया थलजा तथा ॥ धारणसग्रोत्रे ये जाता ब्रह्मण्या ब्रह्मवित्तमाः ॥ ४७ ॥ त्रिप्रवराश्चैव
विख्याता सत्त्ववंतो गुणान्विताः ॥ तदन्वये च ये जाता धर्मकर्म्मसमाश्रिताः ॥ ४८ ॥ धनिनो ज्ञाननिष्ठाश्च तपोयज्ञक्रियादिषु ॥ त्रयोविंशं
प्रोक्तमेतत्स्थानं मोढकजातिनाम् ॥ ४९ ॥ इति त्रयोविंशतितमं स्थानम् ॥ २३ ॥ वारणसिद्धाश्च ये प्रोक्ता ब्राह्मणा ज्ञानवित्तमाः ॥ अस्मि
न्गोत्रे च ये विप्राः सत्यवादिजितव्रताः ॥ १५० ॥ जितेंद्रियाः सुरूपाश्च अल्पाहाराः शुभाननाः ॥ सदोद्यताः पुराणज्ञा महादानपरायणाः ॥
॥ ५१ ॥ निर्द्वेषिणोऽलोभयुता वेदाध्ययनतत्पराः ॥ दीर्घदर्शिनो महातेजा महामायाविमोहिताः ॥ ५२ ॥ चतुर्विंशतितमं प्रोक्तं स्वस्थानं परमं
मतम् ॥ ५३ ॥ इति चतुर्विंशतितमं स्थानम् ॥ २४ ॥ भालजाश्चात्र वै प्रोक्ता ब्राह्मणाः सत्यवादिनः ॥ ५४ ॥ वत्सगोत्रं कुशं चैव गोत्रद्वितयमेव
च ॥ तेषां प्रवराण्यहं वक्ष्ये पंचत्रितयमेव च ॥ भृगुश्च्यवनाप्नवानौर्वजमदग्निस्तथैव च ॥ ५५ ॥ आगिरसौबरीषश्च यौवनाश्वस्तृतीयकः ॥
शांता च शेषला चात्र देवीद्वितयमेव च ॥ ५६ ॥ अस्मिन्वंशे समुत्पन्ना सद्वृत्ताः सत्यभाषिणः ॥ शांताश्च भिन्नवर्णाश्च निर्धनाश्च कुचैलिनः ॥
॥ ५७ ॥ सगर्वा लौल्ययुक्ताश्च वेदशास्त्रेषु निश्चलाः ॥ पंचविंशतिमं प्रोक्तं स्वस्थानं मोढज्ञातिनाम् ॥ ५८ ॥ इति पंचविंशतितमं स्थानम् ॥
॥ २५ ॥ महोवीआश्च ये संति ब्राह्मणा ब्रह्मवित्तमाः ॥ एकमेव च वै गोत्रं कुशसंज्ञं पवित्रकम् ॥ ५९ ॥ विश्वामित्रो देवरातस्तृतीयौदल एव च ॥
देवी चवाई चैवात्र रक्षारूपा व्यवस्थिता ॥ १६० ॥ अस्मिन्गोत्रे च ये जाताः सत्यवादिजितेंद्रियाः ॥ सत्यव्रताः सुरूपाश्च अल्पाहाराः शुभा
ननाः ॥ ६१ ॥ दयालवः कृपालवः सर्वभूतहिते रताः ॥ षड्विंशतितमं प्रोक्तं स्वस्थानं ब्रह्मवादिनाम् ॥ ६२ ॥ रामेण संस्तुताश्चैव सानुजेन तथैव
च ॥ ६३ ॥ इति षड्विंशतितमं स्थानम् ॥ २६ ॥ तियाश्रीयामथो वक्ष्ये स्वस्थानं सप्तविंशकम् ॥ अस्मिन्स्थाने च ये जाता ब्राह्मणा वेदपारगाः
॥ ६४ ॥ शांडिल्यगोत्रं चैवात्र कथितं वेदसत्तमैः ॥ पंचप्रवरमथो प्रोक्तं ज्ञानजा चात्र देवता ॥ ६५ ॥ काश्यपावत्सारश्चैव शांडि
लोसित एव च ॥ पंचमो देवलश्चैव प्रवराणि तथाक्रमात् ॥ ज्ञानजा च तथा देवी कथिता स्थानदेवता ॥ ६६ ॥ अस्मिन्वंशे च ये
जातास्ते द्विजाः सूर्यवर्चसः ॥ चंद्रवच्छीतलाः सर्वे धर्मारण्ये व्यवस्थिताः ॥ ६७ ॥ सदाचारा महाराज वेदशास्त्रपरायणाः ॥ याज्ञि
काश्च शुभाचाराः सत्यशौचपरायणाः ॥ ६८ ॥ धर्मज्ञा दानशीलाश्च निर्मला हि मदोत्सुकाः ॥ तपःस्वाध्यायनिरता न्यायधर्मपरायणाः ॥

सप्तविंशतिमं स्थानं कथितं ब्रह्मवित्तमैः ॥ ६९ ॥ इति सप्तविंशं स्थानम् ॥ २७ ॥ गोधरीयाश्च ये जाता ब्राह्मणा ज्ञानसत्तमाः ॥ गोत्रत्रयमथो
वक्ष्ये यथा चैवाप्यनुक्रमात् ॥ १७० ॥ प्रथमं धारणसं चैव जातूकर्णं द्वितीयकम् ॥ तृतीयं कौशिकं चैव यथा चैवाप्यनुक्रमात् ॥७१॥ धारणसगो
त्रे ये जाताः प्रवरैस्त्रिभिः संयुताः ॥ अगस्तिश्च दार्ढच्युत इध्मवाहनसंज्ञकः ॥ ७२ ॥ वसिष्ठश्च तथात्रेयो जातूकर्णस्तृतीयकः ॥ विश्वामित्रो
माधुच्छंदस अघमर्षणस्तृतीयकः ॥ ७३ ॥ महाबला च मालेया द्वितीया चैव यक्षिणी ॥ तृतीया च महायोगी गोत्रदेव्यः प्रकीर्तिताः ॥ ७४ ॥
अस्मिन्वंशे च ये जाता ब्राह्मणाः सत्यवादिनः ॥ अलौल्याश्च महायज्ञा वेदाज्ञाप्रतिपालकाः ॥ ७५ ॥ इत्यष्टाविंशं स्थानम् ॥ २८ ॥
वाटस्त्रहाले ये जाता गोत्रत्रितयमेव च ॥ धारणं प्रथमं ज्ञेयं वत्ससंज्ञं द्वितीयकम् ॥ ७६ ॥ तृतीयं कुत्ससंज्ञं च गोत्रदेव्यस्तथैवच ॥
प्रथमं धारणसगोत्रं प्रवरत्रयमेव च ॥ ७७ ॥ अगस्तिदार्ढच्युतश्चैव इध्मवाहन एव च ॥ द्वितीयं वत्ससंज्ञं हि प्रवराणि च पंच वै ॥ ७८ ॥ भृगु
च्यवनाप्नवानौर्वजमदग्निस्तथैव च ॥ तृतीयं कुत्ससंज्ञं हि प्रवरत्रयमेव च ॥ ७९ ॥ आंगिरसांबरीषौ च यौवनाश्वस्तृतीयकः ॥ देवी चच्छत्रजा
चैव द्वितीया शेषला तथा ॥ १८० ॥ ज्ञानजा चैव देवी च गोत्रदेव्यो ह्यनुक्रमात् ॥ अस्मिन्गोत्रे च ये विप्राः सत्यवादिजितेंद्रियाः ॥ ८१ ॥
सुरूपाश्चाल्पाहाराश्च महादानपरायणाः ॥ निर्द्वेषिणो लोभयुता वेदाध्ययनतत्पराः ॥ ८२ ॥ दीर्घदर्शिनो महातेजा महोत्काः सत्यवादिनः ॥
॥ ८३ ॥ इत्येकोनत्रिंशं स्थनम् ॥ २९ ॥ माणजा च महास्थानं गोत्रद्वितयमेव च ॥ शांडिल्यश्च कुशश्चैव गोत्रद्वयमितीरितम् ॥ ८४ ॥
काश्यपोऽवत्सारश्च शांडिल्योऽसित एव च ॥ पंचमो देवलश्चैव एकगोत्रं प्रकीर्तितम् ॥८५॥ ज्ञानजा च तथा देवी कथिता चात्र सैव च ॥ द्वितीयं
च कुशं गोत्रं प्रवरत्रयमेव च ॥ ८६ ॥ विश्वामित्रो देवराजस्तृतीयौदलमेव च ॥ ज्ञानदा चात्र वै देवी द्वितीया संप्रकीर्तिता ॥८७॥ अस्मिन्गोत्रे
तु ये जाता दुर्बला दीनमानसाः ॥ असत्यभाषिणो विप्रा लोभिनो नृपसत्तम ॥ ८८ ॥ सर्वविद्याकुशलिनो ब्राह्मणा ब्रह्मसत्तमाः ॥ ८९ ॥
इति त्रिंशं स्थानम् ॥३०॥ साणदा[१] च परं स्थानं पवित्रं परमं मतम् ॥ कुशप्रवरजा विप्रास्तत्रस्थाः पावनाः स्मृताः ॥ ९० ॥ विश्वामित्रो देवरात
स्तृतीयोदल एव च ॥ ज्ञानदा च महादेवी गोत्रदेवी प्रकीर्तिता ॥ ९१ ॥ अस्मिन्गोत्रे तु ये जाता दुर्बला दीनमानसाः ॥ असत्यभाषिणो विप्रा
लोभिनो नृपसत्तम॥९२॥ सर्वविद्याकुशिलिनो ब्राह्मणा ब्रह्मवित्तमाः ॥९३॥ इत्येकत्रिंशं स्थानम् ॥ ३१ ॥ आनन्दीया च संस्थानं गोत्रद्वितयमेव

---

[१] त्रिंशस्थानैकत्रिंशस्थानस्थितानां ब्राह्मणांनां च सर्वप्रकारेण समानाभिप्रायेण समानश्लोका एव पठिता इति बोद्धयं सुधीभिः ।

च ॥ भारद्वाजं नाम चैकं शांडिल्यं च द्वितीयकम् ॥९४ ॥ आंगिरसो बार्हस्पत्यो भारद्वाजस्तृतीयकः ॥ चचाई चात्र या देवी गोत्रदेवी प्रकीर्तिता ॥ ९५ ॥ काश्यपावत्सारश्च शांडिल्योऽसित एव च ॥ पंचमो देवलश्चैव प्रवराणि यथाक्रमम् ॥ ९६ ॥ ज्ञानजा च तथा देवी कथिता गोत्रदेवता ॥ अस्मिन्गोत्रे च ये जाता निर्लोभाः शुद्धमानसाः ॥९७॥ यदृच्छालाभसंतुष्टा ब्राह्मणा ब्रह्मवित्तमाः ॥९८॥ इति द्वात्रिंशं स्थानम् ॥३२॥ पाटडीया परं स्थानं पवित्रं परिकीर्तितम्॥कुशगोत्रं भवेदत्र प्रवरत्रयसंयुतम् ॥९९॥ विश्वामित्रो देवरातस्तृतीयोदलमेव हि ॥ अस्मिन्गोत्रे च ये जाता वेदशास्त्रपरायणाः ॥२००॥ मदोद्धुराश्च ते विप्रा न्यायमार्गप्रवर्तकाः ॥१॥ इति त्रयस्त्रिंशं स्थानम् ॥ ३३ ॥ टीकोलिया परं स्थानं कुशगोत्रं तथैव च ॥ विश्वामित्रो देवरातस्तृतीयौदलमेव च ॥२॥ चचाई चात्र वै देवी गोत्रदेवी प्रकीर्तिता ॥ अस्मिन्गोत्रे भवा विप्राः श्रुतिस्मृतिपरायणाः ॥३॥ रोगिणो लोभिनो दुष्टा यजने याजने रताः ॥ ब्रह्मक्रियापराः सर्वे मोढाः प्रोक्ता मयात्र वै ॥४॥ इति चतुस्त्रिंशं स्थानम् ॥३४॥ गमीधाणीयं परमं स्थानं प्रोक्तं वै पंचत्रिंशकम्॥गोत्रं धारणसं चैव देवी चात्र महाबला॥५॥अगस्तिदार्ढच्युतइध्मवाहनसंज्ञकाः॥अस्मिन्वंशे च ये जाता ब्राह्मणा ब्रह्मतत्पराः ॥ ६ ॥ अलौल्याश्च महाप्राज्ञा वेदाज्ञाप्रतिपालकाः ॥ ७ ॥ इति पंचत्रिंशं स्थानम् ॥३५॥ मात्रा च परमं स्थानं पविग्रं सर्वदेहिनाम् ॥ कुशगोत्रं पवित्रं तु परमं चात्र धिष्ठितम् ॥ ८ ॥ विश्वामित्रो देवरातो दलश्चैव तृतीयकः ॥ ज्ञानदा च महादेवी सर्वलोकैकरक्षिणी ॥ ९ ॥ अस्मिन्वंशे समुद्भूता ब्राह्मणा देवतत्पराः ॥ सस्वाधायवषट्कारा वेदशास्त्रप्रवर्तकाः ॥ २१० ॥ इति षट्त्रिंशं स्थानम् ॥ ३६ ॥ नातमोरा परं स्थानं पवित्रं परमं शुभम् ॥ कुशगोत्रं च तत्रास्ति प्रवरत्रयसंयुतम् ॥ ११ ॥ विश्वामित्रो देवरातस्तृतीयौदलमेव च ॥ ज्ञानजा चात्र वै देवी गोत्रदेवी प्रकीर्तिता ॥ १२ ॥ अस्मिन्वंशे भवा ये च ब्राह्मणा ब्रह्मवित्तमाः ॥ धर्मज्ञाः सत्यवक्तारो व्रतदानपरायणाः ॥ १३ ॥ इति सप्तत्रिंशं स्थानम् ॥ ३७ ॥ बलोला च महास्थानं पवित्रं परमाद्भुतम् ॥ कुशगोत्रं समाख्यातं प्रवरत्रयमेव च ॥ १४ ॥ पूर्वोक्तं प्रवरं चैव देवी चैवात्र मानदा ॥ वंशेस्मिन्परमाः प्रोक्ताः काजेशेन विनिर्मिताः ॥ १५ ॥ असत्यभाषिणो विप्रा लोभिनो नृपसत्तम ॥ सर्वविद्याकुशलिनो ब्राह्मणा ब्रह्मसत्तमाः ॥ १६ ॥ इत्यष्टत्रिंशं स्थानम् ॥ ३८ ॥ राज्यजा च महास्थानं लौगाक्षाप्रवरं तथा ॥ काश्यपावत्सारवाशिष्ठं प्रवरत्रयमेव च ॥ १७ ॥ भद्रा च योगिनी चैव गोत्रदेवी प्रकीर्तिता ॥ अस्मिंन्वंशे समुद्भूता ब्राह्मणा वेदतत्पराः ॥ १८ ॥ नित्यस्नाननित्यहोमनित्यदानपरायणाः ॥ नित्यधर्मरताश्चैव नित्यनैमित्ततत्पराः ॥ १९ ॥ इत्येकोनचत्वारिंशं स्थानम् ॥ ३९ ॥ रूपोला परमं स्थानं पवित्रमतिपुण्यदम् ॥ अस्मिन्गोत्रत्रये चैव देवीत्रितय

मेव च ॥२२०॥ प्रथमं कुत्सवत्साख्यौ भारद्वाजस्तृतीयकः ॥ आंगिरसोंबरीषश्च यौवनाश्वस्तृतीयकः ॥ २१ ॥ भृगुच्यवनाप्नवानौर्वजगदग्निस्तथैव च ॥ आंगिरसबार्हस्पत्यभारद्वाजस्तथैव च ॥२२॥ क्षेमला चैव वै देवी धारभट्टारिका तथा ॥ तृतीया क्षेमला प्रोक्ता गोत्रमाता ह्यनुक्रमात् ॥२३॥ अस्मिन्गोत्रे च ये जाता पंचयज्ञरताः सदा ॥ लोभिनः क्रोधिनश्चैव प्रजायन्ते बहुप्रजाः ॥ २४ ॥ स्नानदानादिनिरताः सदा च विजितेंद्रियाः ॥ वापीकूपतडागानां कर्त्तारश्च सहस्रशः ॥ २५ ॥ इति चत्वारिंशं स्थानम् ॥ ४० ॥ बोधणी परमं स्थानं पवित्रं पापनाशनम् ॥ कुशं च कौशिकं चैव गोत्रद्वितयमेव च ॥ २६ ॥ विश्वामित्रश्च प्रथमो देवरातोदलेति च ॥ विश्वामित्राघमर्षणकौशिकेति तथैव च ॥ २७ ॥ यक्षिणी प्रथमा चैव द्वितीया तारणी तथा ॥ अस्मिन्गोत्रे तु ये जाता दुर्बला दीनमानसाः ॥ २८ ॥ असत्यभाषिणो विप्रा लोभिनो नृपसत्तम ॥ सर्वविद्याकुशलिनो ब्राह्मणा ब्रह्मसत्तमाः ॥ २९ ॥ इत्येकचत्वारिंशं स्थानम् ॥ ४१ ॥ छत्रोटा च परं स्थानं सर्वलोकैकपूजितम् ॥ कुशगोत्रं समाख्यातं प्रवरत्रयमेव हि ॥ २३० ॥ विश्वामित्रो देवरातस्तृतीयो दलमेव वै ॥ चचाई चात्र वै देवी गोत्रदेवी प्रकीर्तिता ॥ ३१ ॥ अस्मिन्वंशे भवाश्चैव वेदशास्त्रपरायणाः ॥ महोदयाश्च ते विप्रा न्यायमार्गप्रवर्तकाः ॥ ३२ ॥ इति द्विचत्वारिंशं स्थानम् ॥ ४२ ॥ खल एवात्र संस्थानं त्रयश्चत्वारिंशमेव हि ॥ वत्सगोत्रोद्भवा विप्राः कृषिकर्मप्रवर्तकाः ॥ ३३ ॥ गोत्रजा ज्ञानजा देवी प्रवराः पंच एव हि ॥ भार्गश्च्यावनाप्नवानौर्वजामदग्न्येति चैव हि ॥ ३४ ॥ अस्मिन्गोत्रे भवा विप्राः श्रौताग्निसुनिषेवकाः ॥ वेदाध्ययनशीलाश्च तापसाश्चारिमर्दनाः ॥ ३५ ॥ रोषिणो लोभिनो हृष्टा यजने याजने रताः ॥ सर्वभूतदयाविष्टास्तथा परोपकारिणः ॥३६ ॥ इति त्रयश्चत्वारिंशं स्थानम् ॥ ४३ ॥ वासंतडयां च विप्राणां कुशगोत्रमुदाहृतम् ॥ विश्वामित्रो देवारातस्तृतीयौदलमेव हि ॥३७॥ चचाई चात्र वै देवी गोत्रदेवी प्रकीर्तिता ॥ अस्मिन्वंशे च ये जाताः पूर्वोक्ता ब्रह्मतत्पराः ॥ ३८ ॥ परोपकारिणश्चैव परचित्तानुवर्तिनः ॥ परस्वविमुखाश्चैव परमार्गप्रवर्त्तकाः ॥ ३९ ॥ इति चतुश्चत्वारिंशं स्थानम् ॥ ॥ ४४ ॥ अतः परं च संस्थानं जाखासणमुदाहृतम् ॥ गोत्रं वै वात्स्यसंज्ञं तु गोत्रजा शीहुरी तथा ॥ प्रवराणि च पंचैव मया तव प्रकाशितम् ॥ ॥ २४० ॥ भार्गवच्यावनाप्नवानौर्वपुरोधसः स्मृतः ॥ अस्मिन्वंशे च ये जाता वाडवाः सुखवासिनः ॥ विप्राः स्थूलाश्च ज्ञातारः सर्वकर्मरताश्च वै ॥ ४१ ॥ सर्वे धर्मैकविश्वासाः सर्वलोकैकपूजिताः ॥ वेदशास्त्रार्थनिपुणा यजने याजने रताः ॥ ४२ ॥ सदाचाराः सुरूपाश्च तुंदिला दीर्घदर्शिनः ॥ शीहुरी चात्र वै देवी कुलदेवी प्रकीर्तिता ॥ ४३ ॥ इति पंचचत्वारिंशं स्थानम् ॥ ४५ ॥ षट्चत्वारिंशकं स्थानं मोटानां तु प्रका

शितम् ॥ गोतीआनामसंज्ञा तु कुशगोत्रमिहास्ति च ॥ ४४ ॥ विश्वामित्रं प्रथमं चैव द्वितीयं देवरातकम् ॥ तृतीयमौदलं चैव प्रवरत्रितयं
त्विदम् ॥ ४५ ॥ यक्षिणी चात्र वै देवी राक्षसानां प्रभंजनी ॥ अस्मिन्वंशे च ये जाता ब्राह्मणा ब्रह्मतत्पराः ॥ ४६ ॥ धर्मे मतिप्रवृत्ताश्च
धर्मशास्त्रेषु निष्ठिताः ॥ ४७ ॥ इति षट्चत्वारिंशं स्थानम् ॥ ४६ ॥ सप्तचत्वारिंशकं च संस्थानं परिकीर्तितम् ॥ वरलीयाख्यसंस्थानं पवित्रं परमं
मतम् ॥ ४८ ॥ भारद्वाजं तथा गोत्रं प्रवराणि तथैव च ॥ यक्षिणी चात्र वै देवी कुलदेवी प्रकीर्तिता ॥ ४९ ॥ आंगिरसं बार्हस्पत्यं भारद्वाजं
तृतीयकम् ॥ अस्मिन्वंशे च ये जाताः ब्राह्मणा पूतमूर्तयः॥ २५० ॥ येषां वाक्योदकेनैव शुध्यंति पापिनो नराः ॥ ५१ ॥ इति सप्तचत्वारिंशकं
स्थाम् ॥ ४७ ॥ दुधीयाख्यं परं स्थानं गोत्रद्वितयमेव च ॥ धारणसं तथा गोत्रमांगिरकसमेव च ॥ ५२ ॥ अंगस्तिदार्ढच्युतइध्मवाहनसंज्ञकम् ॥
छत्राई च महादेवी द्वितीयं प्रवरं शृणु ॥ ५३ ॥ आंगिरसांबरीषौ च यौवनाश्वस्तृतीयकः ॥ ज्ञानदा शेषला चैव ज्ञानदा सर्वदेहिनाम् ॥ ५४ ॥
अस्मिन्वंशे समुत्पन्ना वाडवा दुःसहा नृप ॥ मदोत्कटा महाकायाः प्रलंभाश्च मदोद्धताः ॥ ५५ ॥ क्लेशरूपाः कृष्णवर्णाः सर्वशास्त्रविशारदाः ॥
बहुभुग्धनिनो दक्षा द्वेषपापविवर्जिताः ॥ ५६ ॥ इत्यष्टाचत्वारिंशकं स्थानम् ॥ ४८ ॥ हासोलासं प्रवक्ष्यामि स्वस्थानं चात्र संश्रुतम् ॥ शांडि
ल्यगोत्रं चैवात्र प्रवरैः पंचभिर्युतम् ॥ ५७ ॥ भार्गवच्यावनाप्रवानौर्वं वै जामदग्न्यकम् ॥ यक्षिणी चात्र वै देवी पवित्रा पापनानिशी ॥ ५८ ॥
अस्मिन्वंशे च ये जाता ब्राह्मणाः स्थूलदेहिनः ॥ लंबोदरा लंबकर्णा लंबहस्ता महाद्विजाः ॥ ५९ ॥ अरोगिणः सदा देवाः सत्यव्रतपरायणाः ॥
॥ २६० ॥ इत्येकोनपञ्चाशत्तमं स्थानम् ॥ ४९ ॥ वैहालाख्यं च संस्थानं पंचाशत्तममेव हि ॥ कुशगोत्रं तथा चैव देवी चात्र महाबला ॥ ६१ ॥
अस्मिन्गोत्रे भवा विप्रा दुष्टाः कुटिलगामिनः ॥ धनिनो धर्मनिष्ठाश्च वेदवेदांगपारगाः ॥ ६२ ॥ दानभोगरताः सर्वे श्रौते च कृत
बुद्धयः ॥ ६३ ॥ इति पञ्चाशत्तमं स्थानम् ॥ ५० ॥ असाला परमं स्थानं प्रवरद्वयमेव हि ॥ कुशं च धारणं चैव प्रवराणि क्रमेण तु ॥६४॥ विश्वा
मित्रो देवरातो देवलस्तु[1] तृतीयकः ॥ ज्ञानजा च तथा देवी गोत्रदेवी प्रकीर्तिता ॥ ६५ ॥ इत्येकपंचाशत्तमं स्थानम् ॥ ५१ ॥ नालोला परमं
स्थानं द्विपंचाशत्तमं किल ॥ वत्सगोत्रं तथा ख्यातं द्वितीयं धारणसं तथा ॥ ६६ ॥ प्रवराश्चैव पूर्वोक्ता देव्युक्ता पूर्वमेव हि ॥ अस्मिन्वंशे च ये
जाताः पवित्राः परमा मताः ॥ ६७ ॥ बहुनोक्तेन किं विप्राः सर्व एवात्र सत्तमाः ॥ सर्वे शुद्धा महात्मानः सर्वे कुलपरंपराः॥६८॥ इति द्वापञ्चाश

---

[1] औदलस्तु तृतीयकः--इ० पा० ।

त्तमं स्थानम्॥५२॥ देहोलं परमं स्थानं ब्राह्मणानां परंतप ॥ कुशवंशोद्भवा विप्रास्तत्र जाता नृसत्तम ॥ पूर्वोक्तप्रवराण्येव देवी पूर्वोदिता मया॥६९॥
तस्मिन्गोत्रे द्विजा जाताः पूर्वोक्तगुणशालिनः ॥२७०॥ इति त्रिपंचाशत्तमं स्थानम् ॥ ५३ ॥ सोहासीयापुरं स्थानं गोत्रत्रितयमेव हि ॥ भारद्वाज
स्तथा ख्यातं गोत्रं वत्सं तथैव च ॥७१॥ यक्षिणी ज्ञानजा चैव सिहोली च यथाक्रमम्॥एतद्वंशपरीक्षा च पूर्वोक्ता नृपसत्तम ॥७२॥ इति चतुःपंचा
शत्तमंस्थानम् ॥५४॥ पंचपंचाशकं स्थानं प्रवक्ष्यामि तवाधुना ॥ नाम्ना संहालियास्थानं दत्तं रामेण वै पुरा ॥७३॥ तत्र वै कुत्सगोत्रस्था ब्राह्मणां
ब्रह्मवर्चसः॥ स्वधर्मनिरता नित्याः स्वकर्म्मनिरताश्च ते ॥७४ ॥ आंगिरसांबरीषेच यौवताश्वमतः परम् ॥ शांता चैवात्र वै देवी शांतिकर्म्मणि शा
तिदा ॥ ७५ ॥ इति पंचपंचाशत्तमं स्थानम् ॥ ५५ ॥ एवं मया ते गोत्राणि स्थानान्यपि तथैव च ॥ प्रवराणि तथैवात्र ब्राह्मणानां परंतप ॥७६॥
अतः परं प्रवक्ष्यामि त्रैविद्यानां परंतप ॥ स्वस्थानं च मया प्रोक्तं यथानुक्रमेण तु ॥ ७७ ॥ शीलायाः प्रथमं स्थानं मंडोरा च द्वितीयकम् ॥ एंत्रडी
च तृतीयं हि गुंदराणा चतुर्थकम् ॥७८॥ पंचमं कल्याणीया देगामा षष्ठकं तथा ॥ नायकपुरा सप्तमं च डलीआ चाष्टमं तथा ॥ ७९ ॥ कडोव्या
नवमं चैव कोहाटोया दशमं तथा॥हरडीयैकादशं चैव भदुकीया द्वादशं तथा ॥२८०॥ संप्राणावा तथा चात्र कंदरावा प्रकीर्तितम् ॥ वासरोवा त्रयो
दशं शरंडावा चतुर्दशम् ॥ ८१ ॥ लोलासणा पंचदशं वारोला षोडशं तथा ॥ नागलपुरा मया चात्र उक्तं सप्तदशं तथा ॥ ८२ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥
चातुर्विद्यास्तु ये विप्रा नागताः पुनरागताः ॥ वसतिं तत्र रम्ये च चक्रिरे ते द्विजोत्तमाः ॥ ८३ ॥ चतुर्विंशतिसंख्याका रामशासनलिप्सया ॥ हनू
मंतं प्रति गता व्यावृत्ताः पुनरागताः ॥८४॥ तेषां दोषात्समस्तास्ते स्थानभ्रंशत्वमागताः॥ कियत्काले गते तेषां विरोधः समपद्यत ॥ ८५ ॥ भिन्ना
चारा भिन्नभाषा वेशसंशयमागताः ॥ पंचदशसहस्राणि मध्ये ये के च वाडवाः॥८६॥ कृषिकर्मरता आसन्केचिद्यज्ञपरायणाः॥ केचिन्मल्लाश्च संजा
ताः केचिद्वै वेदपाठकाः ॥८७॥ आयुर्वेदरताः केचित्केचिद्गजकयाजकाः ॥ संध्यास्नानपराः केचिन्नीलीकर्तृप्रयाजकाः ॥ ८८ ॥ तंतुकृद्याचनरता
स्तंतुवायादियाचकाः ॥ कलौ प्राप्ते द्विजा भ्रष्टा भविष्यंति न संशयः ॥ ८९ ॥ शूद्रेषु जातिभेदः स्यात्कलौ प्राप्ते नराधिप ॥ भ्रष्टाचाराः परं ज्ञा
त्वा ज्ञातिबंधेन पीडिताः ॥ २९० ॥ भोजनाच्छादने राजन्परित्यक्ता निजैर्जनैः ॥ न कोऽपि कन्यां विवहेत्संसर्गेण कदाचन ॥ ततस्ते वणिजो राजं
स्तैलकाराः कलौ किल ॥ ९१ ॥ केचिच्च कलकाराश्च केचित्तंदुलकारिणः ॥ राजपुत्राश्रिताः केचिन्नानावर्णसमाश्रिताः ॥ कलौ प्राप्ते तु
वणिजो भ्रष्टाः केपि महीतले ॥ ९२ ॥ तेषां तु पृथगाचाराः सम्बन्धाश्च पृथक्कृताः ॥ सीतापुरे च वसतिः केषांचित्समजायत ॥ ९३ ॥

साभ्रमत्यास्तटे केचिद्यत्र कुत्र व्यवस्थिताः ॥ सीतापुरात्तु ये पूर्वं भयभीताः समागताः ॥ ९४ ॥ साभ्रमत्युत्तरे कूले श्रीक्षेत्रे ये व्यवस्थिताः ॥
यदा तेषां पदं स्थानं दत्तं वै सुखवासकम् ॥९५॥ पुनस्तेऽपि गताः सद्यस्तस्मिन्सीतापुरे स्वयम्॥ पंचपञ्चाशद्ग्रामाश्च दत्तास्तु पुनरागमे ॥ ९६ ॥
रामेण मोढविप्राणां निवासांस्तेषु चक्रिरे ॥ वृत्तिबाह्यास्तु ये विप्रा धर्मारण्यांतरस्थिताः ॥ ९७ ॥ नास्माकं वणिजां वृत्तौ ग्रामवृत्तौ न किंचन ॥
प्रयोजनं हि विप्रेंद्रा वासोऽस्माकं तु रोचते ॥ ९८ ॥ इत्युक्ते समनुज्ञातास्त्रैविद्यैस्तैर्द्विजोत्तमैः ॥ तेषु ग्रामेषु ते विप्राश्चातुर्विद्या द्विजोत्तमाः ॥ ९९ ॥
स्वकर्मनिरताः शांताः कृषिकर्मपरायणाः ॥ धर्मारण्यान्नातिदूरे धेनूः संचारयंति ते ॥३००॥ बहवस्तत्र गोपाला बभूवुर्द्विजबालकाः ॥ चातुर्विद्यास्तु
शिशवस्तेषां धेनूरचारयन् ॥ तेषां भोजनकामाय अन्नपानादिसत्कृतम् ॥ १ ॥ अनयन्वै युवतयो विधवा अपि बालकाः ॥ २ ॥ कालेन कियता
राजंस्तेषां प्रीतिरभून्मिथः ॥ गोपाला बुभुजुः प्रेम्णा कुमार्यो द्विजबालिकाः ॥ ३ ॥ जाताः सगर्भास्ताः सर्वा दृष्टास्तैर्द्विजसत्तमैः ॥ परित्यक्ताश्च
सदनाद्धिक्कृताः पापकर्मणा ॥ ४ ॥ तेभ्यो जाता कुमारा ये कातीभा गोलकास्तथा ॥ धेनुजास्ते धरालोके ख्यातिं जग्मुर्द्विजोत्तमाः ॥ ५ ॥ वृत्ति
बाह्यास्तु ते विप्रा भिक्षां कुर्वंति नित्यशः ॥ अन्यच्च श्रूयतां राजंस्त्रैविद्यानां द्विजन्मनाम् ॥ ६ ॥ कुष्ठी कोऽपि तथा पंगुर्मूर्खो वा बधिरोऽपि
वा ॥ काणो वाप्यथ कुब्जो वा बद्धवागथवा पुनः ॥ ७ ॥ अप्राप्तकन्यका ह्येते चातुर्विद्यान्समाश्रिताः ॥ वित्तेन महता राजन्सुतांस्तेषां
कुमारिकाः ॥ ८ ॥ उद्वाहितास्तदा राजंस्तस्माज्जातार्भकास्तु ये ॥ त्रिदलजास्ते विख्याताः क्षितिलोकेऽभवंस्ततः ॥ ९ ॥ वृत्तिं चक्रुर्ब्राह्मणास्तेऽ
न्योन्यं मिश्रसमुद्भवाः ॥ अन्यच्च श्रूयतां राजंस्त्रैविद्यानां द्विजन्मनाम् ॥ १० ॥ रामदत्तेन ग्रामेण करग्रहणहेतवे ॥ एकीभूय द्विजैः सर्वैर्ग्रामं
प्रदाय तं बलिम् ॥ ११ ॥ अर्द्धं निवेदयामासुरर्द्धं चैवोपरक्षितम् ॥ एतल्लब्धं हि मन्वानास्ते द्विजा लौल्यभागिनः ॥ १२ ॥ महास्थानगता
ये च ते हि विस्मयमाययुः ॥ तन्मध्ये कोऽपि विप्रस्तानुवाच कुपितो वचः ॥ १३ ॥ ॥ विप्र उवाच ॥ ॥ अनृतं चैव भाषंते लौल्येन
महता वृताः ॥ पुत्रपौत्रविनाशाय ब्रह्मस्वेष्वतिलोलुपाः ॥ १४ ॥ न विषं विषमित्याहुर्ब्रह्मस्वं विषमुच्यते ॥ विषमेकाकिनं हंति ब्रह्मस्वं
पुत्रपौत्रकम् ॥ १५ ॥ ब्रह्मस्वेन च दग्धेषु पुत्रदारगृहादिषु ॥ न च तेऽपि तिष्ठंति ब्रह्मस्वेन विनाशिताः ॥ १६ ॥ न नाकं लभते सोऽथ
सदा ब्रह्मस्वहारकः ॥ यदा वराटिकां चैव ब्राह्मणस्य हरंति ये ॥ १७ ॥ ततो जन्मत्रयाण्येव हर्त्ता निरयमाव्रजेत् ॥ पूर्वजा नोपभुंजंति

---

१ अतएव—केचिद्गोलकजातीयाः—स्वान्—गोवर्द्धनजातीन्प्रख्यापयन्ति—कुत्रचित्प्रदेशेषु तत्रेदं रहस्यं ज्ञेयम् ।

तत्प्रदत्तं जलं क्वचित् ॥ १८ ॥ क्षयाहे नोपभुंजंति तस्य पिंडोदकक्रियाः ॥ संततिं नैव लभते लभ्यमाना न जीवति ॥ १९ ॥
यदि जीवति दैवाच्चेद्भ्रष्टाचारा भवेदिति ॥ ३२० ॥ एकादशविप्रा ऊचुः ॥ नासत्यं भाषितं विप्राः कथं दूषयसे हि नः ॥ अपराधं
विना कस्य कटूक्तिर्युज्यते किल ॥ २१ ॥ तच्छ्रुत्वा तैर्द्विजैः पार्थ ग्रामग्राहयिता वणिक् ॥ परिपृष्टः स तत्सर्वं कथयामास कारणम् ॥ २२ ॥
वणिजैरेव मे दत्तो बलिश्च द्विजसत्तमाः ॥ तत्सर्वं शुद्धभावेन कथितं तु द्विजन्मसु ॥ २३ ॥ ततोऽर्द्धदलं ज्ञात्वा ते कुपिता द्विजपुत्रकाः ॥ वृत्तेर्ब
हिष्कृतास्ते वै एकादश द्विजास्ततः ॥ २४ ॥ एकादशसमा ज्ञातिर्विख्याता भुवनत्रये ॥ न तेषां सह संबन्धो न विवाहश्च जायते ॥ २५ ॥
एकादशसमा ये च बहिर्ग्रामे वसंति ते ॥ एवं भेदाः समभवन्नाना मोढद्विजन्मनाम् ॥ युगानुसारात्कालेन ज्ञातीनां च वृषस्य वा ॥ ३२६ ॥
इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां तृतीये ब्रह्मखण्डे पूर्वभागे धर्मारण्यमाहात्म्ये ज्ञातिभेदवर्णनंनामैकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ॥
॥ ३९ ॥ ॥ छ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ ज्ञातिभेदे तु संजाते तस्मिन्मोहेरके पुरे ॥ त्रैविद्यैः किं कृतं ब्रह्मंस्तन्ममाचक्ष्व पृच्छतः ॥ १ ॥
॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ स्वस्थाने वाडवाः सर्वे हर्षनिर्भरमानसाः ॥ अग्निहोत्रपराः केऽपि केऽपि यज्ञपरायणाः ॥ २ ॥ केऽपि चाग्निसमाधानाः
केऽपि स्मार्ता निरंतरम् ॥ पुराणन्यायवेत्तारो वेदवेदांगवादिनः ॥ ३ ॥ सुखेन स्वान्सदाचारान्कुर्वन्तो ब्रह्मवादिनः ॥ एवं धर्मसमाचारान्कुर्वतां
कुशलात्मनाम् ॥ ४ ॥ स्थानाचारान्कुलाचारानधिदेव्याश्च भाषितान् ॥ धर्मशास्त्रस्थितं सर्वं काजेशैरुदितं च यत् ॥ ५ ॥ परंपरागतं धर्म
मूचुस्ते वाडवोत्तमाः ॥ ६ ॥ ॥ ब्राह्मणा ऊचुः ॥ ॥ उपास्ते यश्च लिखितं रक्तपादैस्तु वाडवाः ॥ ज्ञातिश्रेष्ठः स विज्ञेयो बलिर्देयस्ततः
परम् ॥ ७ ॥ रक्तचंदनं प्रसाध्याथ प्रसिद्धं स्वकुलं तथा ॥ कुकुंमारक्तपादैस्तैर्गंधपुष्पादिचर्चितैः ॥ ८ ॥ संभूय लिखितं तच्च रक्तपादं तदुच्यते ॥
रामस्य लेख्यं ते सर्वे पूजयंतु समाहिताः ॥ ९ ॥ रामस्य करमुद्रां च पूजयंतु द्विजाः सदा ॥ येषां दोषाः सदाचारे व्यभिचारादयो यदि ॥
॥ १० ॥ तेषां दण्डो विधेयस्तु य उक्तो विधिवद्द्विजैः ॥ चिह्नं न राममुद्राया यावद्दंडं ददाति न ॥ ११ ॥ विना दण्डप्रदानेन मुद्राचिह्नं न
धार्यते ॥ मुद्राहस्ताश्च विज्ञेया वाडवा नृपसत्तम ॥ १२ ॥ पुत्रे जाते पिता दद्याच्छ्रीमात्रे तु बलिं सदा ॥ पलानि विंशतिः सर्प्पिर्गुडः पंचप
लानि च ॥ १३ ॥ कुंकुमादिभिरभ्यर्च्य जातमात्रः सुतस्तदा ॥ षष्ठे च दिवसे राजन्षष्ठीं पूजयते सदा ॥ १४ ॥ दद्यात्तत्र बलिं साज्यं कुर्याद्वि
बलिपंचकम् ॥ पंचप्रस्थान्बलीन्दद्यात्सवस्त्राञ्छ्रीफलैर्युतान् ॥ १५ ॥ कुंकुमादिभिरभ्यर्च्य श्रीमात्रे भक्तिपूर्वकम् ॥ वित्तशाठ्यं न कुर्वीत कुले

संततिवृद्धये ॥ १६ ॥ तद्धि चार्पयता द्रव्यं वृद्धौ यद्भ्रीणितं पुनः ॥ जन्मनो नंतरं कार्यं जातकर्म यथाविधि ॥ १७ ॥ विप्रानुकीर्तिता याऽत्र
वृत्तिः सापि विभज्यते ॥ प्रथमा लभ्यमाना च वृत्तिर्वै यावती पुनः ॥ १८ ॥ तस्या वृत्तेरर्द्धभागो गोत्रदेव्यै तु कल्प्यताम् ॥ द्विगुणं
वणिजा चैव पुत्रे जाते भवेदिति ॥ १९ ॥ मांडलीयाश्च ये शूद्रास्तेषामर्कंकरं त्विदम् ॥ अडालजानां त्रिगुणं गोभुजानां चतुर्गुणम् ॥ २० ॥
इत्येतत्कथितं सर्वमन्यच्च शूद्रजातिषु ॥ यस्य दोषस्तु हत्यायाः समुद्भूतो विधेर्वशात् ॥ २१ ॥ दण्डस्तु विधिवत्तस्य कर्त्तव्यो वेदशास्त्रिभिः ॥
अन्यायो न्यायवादी स्यान्निर्दोषे दोषदायकः ॥ २२ ॥ पंक्तिभेदस्य कर्त्ता च गोसहस्रवधः स्मृतः ॥ वृत्तिभागविभजनं तथा न्यायविचारणम् ॥
श्रीरामदूतकस्याग्रे कर्त्तव्यमिति निश्चयः ॥ २३ ॥ तस्य पूजां प्रकुर्वीत तदा कालेऽथवा सदा ॥ तैलेन लेपयेत्तस्य देहे वै विघ्नशांतये ॥ २४ ॥
धूपं दीपं फलं दद्यात्पुष्पैर्नानाविधैः किल ॥ पूजितो हनुमानेव ददाति तस्य वांछितम् ॥ २५ ॥ प्रतिपुत्रं तु तस्याग्रे कुर्यान्नान्यत्र कुत्रचित् ॥
श्रीमाताबकुलस्वामिभागधेयं तु पूर्वतः ॥ २६ ॥ पश्चात्प्रतिग्रहं विप्रैः कर्त्तव्यमिति निश्चितम् ॥ समागमेषु विप्राणां न्यायान्यायविनिर्णये ॥
॥ २७ ॥ निर्णयं हृदये धृत्वा तत्रस्थं श्रावयेद्द्विजान् ॥ केवलं धर्मबुद्ध्या च पक्षपातं विवर्जयेत् ॥ २८ ॥ सर्वेषां संमतं कार्यं तद्धचविकृतमेव
च ॥ आकारितस्ततो विप्रः सभायां भयमेति चेत् ॥ २९ ॥ न तस्य वाक्यं श्रोतव्यं निर्णीतार्थनिवारणे ॥ यस्य वर्जस्तु क्रियते मिलित्वा सर्व
वाडवैः ॥ ३० ॥ खानपानादिकं सर्वं कार्यं तेन विवर्जयेत् ॥ तस्य कन्या न दातव्या तत्संसर्गी च तादृशः ॥ ३१ ॥ ततो दंडं प्रकुर्वीत सर्वैरेव
द्वि[2]जोत्तमैः ॥ भोजनं कन्यका[3]दानमिति दाशरथेर्मतम् ॥ ३२ ॥ यत्किंचित्कुरुते पापं लब्धुं स्थलमथापि वा ॥ शुष्कार्द्रं वसते चान्ने तस्मादन्नं परि
त्यजेत् ॥ ३३ ॥ कुर्वंस्तत्पापभागी स्यात्तस्य दंडो यथाविधि ॥ न्यायं न प[4]श्यते यस्तु शक्तौ सत्यां सदा यतः ॥३४॥ पापभागी स विज्ञेय इति
सत्यं न संशयः ॥ उत्कोचं यस्तु गृह्णाति पापिनां दुष्टकर्मिणाम् ॥ सकलं च भवेत्तस्य पापं नैवात्र संशयः ॥३५॥ तस्यान्नं गृह्यते नैव कन्यापि
न कदाचन ॥ हितमाचरते यस्तु पुत्राणामपि वै नरः ॥ ३६ ॥ स एतान्नियमान्सर्वान्पालयेन्नात्र संशयः ॥ एवं पत्रं लिखित्वा तु वाडवास्ते प्रह
र्षिताः ॥ ३७ ॥ प्राप्ते कलियुगे घोरे यथा पापं न कुर्वते ॥ इति ज्ञात्वा तु सर्वे ते न्यायधर्मं प्रचक्रिरे ॥ ३८ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ कलौ
प्राप्ते द्विजाः सर्वे स्थानभ्रष्टा यतस्ततः ॥ पक्षमुत्कलं ग्रहीष्यंति तथा स्युः पक्षपातिनः ॥ ३९ ॥ भोक्ष्यंते म्लेच्छकग्रामान्कोलाविध्वंसिभिः किल ॥

---

१ गोसहस्रवधः स्मृतः—गोसहस्रवधकर्तुर्यथा पातकं तादृशपातकवान्स्यादित्यर्थः । २ संमतम्—इति शेषः । ३ कर्त्तव्यम्—इति शेषः । ४ आत्मनेपदमार्षम् ।

वेदभ्रष्टाश्च ते विप्रा भविष्यंति कलौ युगे ॥ ४० ॥ ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ ॥ देशेदेशे गमिष्यंति ते विप्रा वणिजस्तथा ॥ कथं वै ज्ञायते सर्वैः केन
चिह्नेन मारिष ॥४१॥ यस्मिन्गोत्रे समुत्पन्ना वाडवा ये महाबलाः ॥ ४२ ॥ व्यास उवाच ॥ ज्ञायते गोत्रसंज्ञाऽथ केचिच्चैव पराक्रमैः ॥ यस्ययस्य च
यत्कर्म तस्य तस्यावटंककः ॥४३॥ अवटंकैर्हि ज्ञायंते नान्यथा ज्ञायते क्वचित्॥गोत्रैश्च प्रवरैश्चैव अवटंकैर्नृपात्मज॥४४॥ज्ञायंते हि द्विजा राजन्मोढ
ब्राह्मणसत्तमाः ॥ ४५ ॥ ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ ॥ गोत्रैश्च प्रवरैश्चैव श्रुता एते तवाननात् ॥ कां वा शाखामधीयानास्तन्मे ब्रूहि पितामह ॥ ४६ ॥
॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ ज्ञायंते यत्रयत्रस्था माध्यंदिनीया महाबलाः ॥ कौथमीं च समाश्रित्य केचिद्विप्रा गुणान्विताः ॥४७॥ ऋगथर्वणजा शाखा
नष्टा सा च महामते ॥ एवं वै वर्तमानास्ते वाडवा धर्मसंभवाः ॥४८॥ धर्मारण्ये महाभागाः पुत्रपौत्रान्विताऽभवन् ॥ शूद्राः सर्वे महाभागाः पुत्रपौत्र
समावृताः ॥ ४९ ॥ धर्मारण्ये महातीर्थे सर्वे ते द्विजसेवकाः ॥ अभवन्नामभक्ताश्च रामाज्ञां पालयंति च ॥ ५० ॥ आज्ञामत्याऽऽदरेणेह हनूमंतश्च
वीर्यवान् ॥ पालयेत्सोऽपि चेदानीं संप्राप्ते वै कलौ युगे ॥ ५१ ॥ अदृष्टरूपी हनुमांस्तत्र भ्रमति नित्यशः ॥ त्रैविद्या वाडवा यत्र चातुर्विद्यास्त
थैव च ॥ ५२ ॥ सभायामुपविष्टा येऽन्यायात्पापं प्रकुर्वते ॥ जयो हि न्यायकर्तॄणामजयोऽन्यायकारिणाम् ॥ ५३ ॥ सापराधे यस्तु पुत्रे ताते
भ्रातरि चापि वा ॥ पक्षपातं प्रकुर्वीत तस्य कुप्यति वायुजः ॥ ५४ ॥ कुपितो हनुमानेष धननाशं करोति वै ॥ पुत्रनाशं करोत्येव धामनाशं तथैव
च ॥ ५५ ॥ सेवार्थं निर्मितः शूद्रो न विप्रान्परिषेवते ॥ वृत्तिं वा न ददात्येव हनुमांस्तस्य कुप्यति ॥ ५६ ॥ अर्थनाशं पुत्रनाशं स्थाननाशं महा
भयम् ॥ कुरुते वायुपुत्रो हि रामवाक्यमनुस्मरन् ॥ ५७ ॥ यत्र कुत्र स्थिता विप्राः शूद्रा वा नृपसत्तम ॥ न निर्द्धना भवेयुस्ते प्रसादाद्राघवस्य
च ॥ ५८ ॥ यो मूढश्चाप्यधर्मात्मा पापपाषंडमाश्रितः ॥ निजान्विप्रान्परित्यज्य परज्ञातींश्च मन्यते ॥ ५९ ॥ तस्य पूर्वकृतं पुण्यं भस्मीभवति
नान्यथा ॥ अन्येषां दीयते दानं स्वल्पं वा यदि वा बहु ॥ ६० ॥ यथा भवति वै पूर्वं ब्रह्मविष्णुशिवैः कृतम् ॥ तस्य देवा न गृह्णंति हव्यं कव्यं च
पूर्वजाः ॥ ६१ ॥ वंचयित्वा निजान्विप्रानन्येभ्यः प्रददेत्तु यः ॥ तस्य जन्मार्जितं पुण्यं भस्मीभवति तत्क्षणात् ॥६२॥ ब्रह्मविष्णुशिवैश्चैव पूजिता
ये द्विजोत्तमाः ॥ तेषां ये विमुखाः शूद्रा रौरवे निवसंति ते ॥ ६३ ॥ यो लौल्याच्च कुलाचारं गोत्राचारं प्रलोपयेत् ॥ स्वाचारं यो न कुर्वीत कदा
चिद्वै विमोहितः ॥ ६४ ॥ सर्वनाशो भवेत्तस्य भस्मीभवति तत्क्षणात् ॥ तस्मात्सर्वैः कुलाचारः स्थानाचारस्तथैव च ॥ ६५ ॥ गोत्राचारः पाल
नीयो यथावित्तानुसारतः ॥ एवं ते कथितं राजन्धर्मारण्यं पुरातनम् ॥ ६६ ॥ स्थापितं देवदेवैश्च ब्रह्मविष्णुशिवादिभिः ॥ धर्मारण्यं कृतयुगे त्रेतायां

सत्यमंदिरम् ॥ द्वापरे वेदभवनं कालौ मोहेरकं स्मृतम् ॥ ६७ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ य इदं शृणुयात्पुत्र श्रद्धया परया युतः ॥ धर्मारण्यस्य माहात्म्यं सर्वकिल्बिषनाशनम् ॥ ६८ ॥ मनोवाक्कायजनितं पातकं त्रिविधं च यत् ॥ तत्सर्वं नाशमायाति श्रवणात्कीर्तनात्सकृत् ॥ ६९ ॥ धन्यं यशस्यमायुष्यं सुखसंतानदायकम् ॥ माहात्म्यं शृणुयाद्वत्स सर्वसौख्याप्तये नरः ॥ ७० ॥ सर्वतीर्थेषु यत्पुण्यं सर्वक्षेत्रेषु यत्फलम् ॥ तत्फलं समवाप्नोति धर्मारण्यस्य सेवनात् ॥ ७१ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ धर्मारण्यस्य माहात्म्यं यच्छ्रुतं त्वन्मुखांबुजात् ॥ धर्मवाप्यां यत्र धर्म्मस्तपस्तेपे सुदुष्करम् ॥ ७२ ॥ तस्य क्षेत्रस्य महिमा मया त्वत्तोऽवधारितः ॥ स्वस्ति तेऽस्तु गमिष्यामि धर्मारण्यदिदृक्षया ॥ ७३ ॥ तव वाक्यजलौघेन पावितोऽहं चतुर्मुख ॥ ७४ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ इदमाख्यानकं सर्वं कथितं पांडुनंदन ॥ यच्छ्रुत्वा गोसहस्रस्य फलं प्राप्नोति मानवः ॥ ॥ ७५ ॥ अपुत्रो लभते पुत्रान्निर्द्धनो धनवान्भवेत् ॥ रोगी रोगात्प्रमुच्येत बद्धो मुच्येत बंधनात् ॥ ७६ ॥ विद्यार्थी लभते विद्यामुत्तमां कर्मसाधनाम् ॥ तीर्थयात्राफलं तस्य कोटिकन्याफलं लभेत् ॥ ७७ ॥ यः शृणोति नरो भक्त्या नारी वाथ नरोत्तम ॥ निरयं नैव पश्यंति एकोत्तरशतैः सह ॥ ७८ ॥ शुभे देशे निवेश्याथ क्षौमवस्त्रादिभिस्तथा ॥ पुराणपुस्तकं राजन्प्रयतः शिष्टसंमतः ॥ ७९ ॥ अर्चयेच्च यथान्यायं गंधमाल्यैः पृथक्पृथक् ॥ समाप्तौ नृप ग्रंथस्य वाचकस्यानुपूजनम् ॥ ८० ॥ दानादिभिर्यथान्यायं संपूर्णफलहेतवे ॥ मुद्रिकां कुंडले चैव ब्रह्मसूत्रं हिरण्मयम् ॥ ८१ ॥ वस्त्राणि च विचित्राणि गंधमाल्यानुलेपनैः ॥ देववत्पूजनं कृत्वा गां च दद्यात्पयस्विनीम् ॥ ८२ ॥ एवं विधानतः श्रुत्वा धर्मारण्यकथानकम् ॥ धर्मारण्यनिवासस्य फलमाप्नोत्यसंशयम् ॥ ८३ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां तृतीये ब्रह्मखण्डे पूर्वभागे धर्मारण्यमाहात्म्ये धर्मारण्यनिवासिव्यवस्थावर्णनपूर्वकधर्मारण्यपुराणश्रवणमाहात्म्यवर्णनंनामचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४० ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराणे तृतीये ब्रह्मखण्डे द्वितीयं धर्मारण्यमाहात्म्यं समाप्तम् ॥ (३-२) ॥

॥ ❀ ॥ समाप्तोऽयं तृतीयब्रह्मखण्डपूर्वभागः ॥ ❀ ॥

इदं पुस्तकं मुम्बय्यां श्रीकृष्णदासात्मजक्षेमराजश्रेष्ठिना
स्वकीये "श्रीवेङ्कटेश्वर" (स्टीम्) मुद्रणालये मुद्रितम् ।
संवत् १९६६, शके १८३१.

॥इति श्रीस्कान्दे महापुराणे तृतीये ब्रह्मखण्डे द्वितीयं धर्मारण्यमाहात्म्यं समाप्तम्॥(३-२)॥

॥ अथं श्रीस्कांदे महापुराणे तृतीयब्रह्मोत्तरखण्डप्रारंभः (३-३) ॥

॥ ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥ ॥ अथ ब्रह्मोत्तरखंडप्रारंभः ॥ ॥ ॐनमः शिवाय ॥ ॥ ज्योतिर्मात्रस्वरूपाय निर्मलज्ञानचक्षुषे[1] ॥
नमः शिवाय शांताय ब्रह्मणे[2] लिंगमूर्त्तये ॥ १ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ आख्यातं भवता सूत विष्णोर्माहात्म्यमुत्तमम् ॥ समस्ताघहरं पुण्यं समासेन
श्रुतं च नः ॥ २ ॥ इदानीं श्रोतुमिच्छामो माहात्म्यं त्रिपुरद्विषः ॥ तद्भक्तानां च माहात्म्यमशेषाघहरं परम् ॥ ३ ॥ तन्मंत्राणां च[3] माहात्म्यं तथैव
द्विजसत्तम ॥ तत्कथायाश्च तद्भक्तेः प्रभावमनुवर्णय ॥ ४ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एतावदेव मर्त्यानां परं श्रेयः सनातनम् ॥ यदीश्वरकथायां वै
जाता भक्तिरहैतुकी ॥ ५ ॥ अतस्तद्भक्तिलेशस्य माहात्म्यं वर्ण्यते मया ॥ अपि कल्पायुषा नालं वक्तुं विस्तरतः क्वचित् ॥ ६ ॥ सर्वेषामपि पुण्यानां
सर्वेषां श्रेयसामपि ॥ सर्वेषामपि यज्ञानां जपयज्ञः परः स्मृतः॥ ७ ॥ तत्रादौ जपयज्ञस्य फलं स्वस्त्ययनं महत् ॥ शैवं षडक्षरं दिव्यं मंत्रमाहुर्महर्षयः[4]
॥ ८ ॥ देवानां परमो देवो यथा वै त्रिपुरांतकः ॥ मंत्राणां परमो मंत्रस्तथा शैवः[5] षडक्षरः ॥ ९ ॥ एष पंचाक्षरो मंत्रो जप्तॄणां मुक्तिदायकः ॥
संसेव्यते मुनिश्रेष्ठैरशेषैः सिद्धिकांक्षिभिः ॥ १० ॥ अस्यैवाक्षरमाहात्म्यं नालं वक्तुं[6] चतुर्मुखः ॥ श्रुतयो यत्र सिद्धांतं गताः परमनिर्वृताः ॥ ११ ॥
सर्वज्ञः परिपूर्णश्च सच्चिदानंदलक्षणः ॥ स शिवो यत्र रमते शैवे पंचाक्षरे शुभे ॥ १२ ॥ एतेन मंत्रराजेन सर्वोपनिषदात्मना ॥ लेभिरे मुनयः सर्वे
परं ब्रह्म निरामयम् ॥१३॥ नमस्कारेण जीवत्वं शिवेऽत्र परमात्मनि ॥ ऐक्यं गतमतो मंत्रः परब्रह्ममयो ह्यसौ ॥ १४ ॥ भवपाशनिबद्धानां देहिनां
हितकाम्यया ॥ आहोंनमः शिवायेति मंत्रमाद्यं शिवः स्वयम् ॥ १५ ॥ किं तस्य बहुभिर्मंत्रैः किं तीर्थैः किं तपोऽध्वरैः ॥ यस्योंनमः शिवायेति
मंत्रो हृदयगोचरः ॥ १६ ॥ तावद्भ्रमंति संसारे दारुणे दुःखसंकुले ॥ यावन्नोच्चारयंतीमं मंत्रं देहभृतः सकृत् ॥ १७ ॥ मंत्राधिराजराजोऽयं सर्ववेदांतशेखरः
॥ सर्वज्ञाननिधानं च सोऽयं चैव षडक्षरः ॥ १८ ॥ कैवल्यमार्गदीपोऽयमविद्यासिंधुवाडवः ॥ महापातकदावाग्निः सोऽयं मंत्रः षडक्षरः
॥ १९ ॥ तस्मात्सर्वप्रदो मंत्रः सोऽयं पञ्चाक्षरः स्मृतः ॥ स्त्रीभिः शूद्रैश्च संकीर्णैर्धार्यते मुक्तिकांक्षिभिः ॥ २० ॥ नास्य दीक्षा न होमश्च न संस्कारो
न तर्पणम् ॥ न कालो[7] नोपदेशश्च सदा शुचिरयं मनुः ॥ २१ ॥ महापातकविच्छित्त्यै शिव इत्यक्षरद्वयम् ॥ अलं नमस्क्रियायुक्तो मुक्तये
परिकल्पते ॥ २२ ॥ उपदिष्टः सद्गुरुणा जप्तः क्षेत्रे च पावने ॥ सद्यो यथेप्सितां सिद्धिं ददातीति किमद्भुतम् ॥ २३ ॥ अतः सद्गुरुमाश्रित्य

---

१ निर्मलज्ञानरूपिणे–इति. निर्मलज्ञानहेतवे–इति च पाठान्तरम् । २ समस्तगुणवृत्तये–इ० पा० । ३ तद्भक्तानां तत्पूजायाश्च–इ० पा० । ४ मनीषिणः–इ० पा० । ५ सोऽयम्–इ० पा० । ६ साक्षात्–इ० पा० । ७ न कालनियमश्चात्र–जप्यः सर्वैरयं मनुः–इ० पा० ।

ग्राह्योऽयं मंत्रनायकः ॥ पुण्यक्षेत्रेषु जप्तव्यः सद्यः सिद्धिं प्रयच्छति ॥ २४ ॥ गुरवो निर्मलाः[1] शांताः साधवो मितभाषिणः ॥ कामक्रोधविनिर्मुक्ताः
सदाचारा जितेंद्रियाः ॥ २५ ॥ एतैः कारुण्यतो दत्तो मंत्रः क्षिप्रं प्रसिद्ध्यति[2] ॥ क्षेत्राणि जपयोग्यानि समासात्कथयाम्यहम् ॥ २६ ॥ प्रयागं
पुष्करं रम्यं केदारं सेतुबंधनम् ॥ गोकर्णं नैमिषारण्यं सद्यः सिद्धिकरं[3] नृणाम् ॥२७॥ अत्रानुवर्ण्यते सद्भिरितिहासः पुरातनः ॥ असकृद्वा सकृद्वापि
शृण्वतां मंगलप्रदः ॥ २८ ॥ मथुरायां यदुश्रेष्ठो दाशार्ह इति विश्रुतः[4] ॥ बभूव राजा मतिमान्महोत्साहो महाबलः ॥ २९ ॥ शास्त्रज्ञो नयवाक्छूरो
धैर्यवानमितद्युतिः ॥ अप्रधृष्यः सुगंभीरः संग्रामेष्वनिवर्त्तितः ॥ ३० ॥ महारथो महेष्वासो नानाशास्त्रार्थकोविदः ॥ वदान्यो रूपसंपन्नो युवा लक्ष
णसंयुतः ॥ ३१ ॥ स काशिराजतनयामुपयेमे वराननाम् ॥ कांतां कलावतीं नाम रूपशीलगुणान्विताम् ॥ ३२ ॥ कृतोद्वाहः स राजेंद्रः संप्राप्य
निजमंदिरम ॥ रात्रौ तां शयनारूढां संगमाय समाह्वयत् ॥ ३३ ॥ सा स्वभर्त्रा समाहूता बहुशः प्रार्थिता सती ॥ न बबंध मनस्तस्मिन्न चागच्छ
त्तदंतिकम् ॥ ३४ ॥ संगमाय यदाहूता नागता निजवल्लभा ॥ बलादाहर्तुकामस्तामुदतिष्ठन्महीपतिः ॥ ३५ ॥ ॥ राज्ञ्युवाच ॥ ॥ मा मां
स्पृश महाराज कारणज्ञां व्रते स्थिताम् ॥ धर्माधर्मौ विजानासि मा कार्षीः साहसं मयि ॥ ३६ ॥ क्वचित्प्रियेण भुक्तं यद्रोचते तु
मनीषिणाम् ॥ दंपत्योः प्रीतियोगेन संगमः प्रीतिवर्द्धनः ॥ ३७ ॥ प्रियं यदा मे जायेत तदा संगस्तु ते मयि ॥ का प्रीतिः किं सुखं
पुंसां बलाद्भोगेन योषिताम् ॥ ३८ ॥ अप्रीतां रोगिणीं नारीमंतर्वत्नीं धृतव्रताम् ॥ रजस्वलामकामां च न कामेत बलात्पुमान् ॥ ३९ ॥ प्रीणनं
लालनं पोषं रंजनं मार्दवं दयाम् ॥ कृत्वा वधूमुपगमेद्युवतीं प्रेमवान्पतिः ॥ युवतौ कुसुमे चैव विधेयं सुखमिच्छता ॥ ४० ॥ इत्युक्तोऽपि तया
साध्व्या स राजा स्मरविह्वलः ॥ बलादाकृष्य तां हस्ते परिरेभे रिरंसया ॥ ४१ ॥ तां स्पृष्टमात्रां सहसा तप्तायःपिंडसन्निभाम् ॥ निर्दहंतीमिवा
त्मानं तत्याज भयविह्वलः ॥ ४२ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ अहो सुमहदाश्चर्यमिदं दृष्टं तव प्रिये ॥ कथमग्निसमं जातं वपुः पल्लवकोमलम् ॥
॥ ४३ ॥ इत्थं सुविस्मितो राजा भीतः सा राजवल्लभा ॥ प्रत्युवाच विहस्यैनं विनयेन शुचिस्मिता ॥ ४४ ॥ ॥ राज्ञ्युवाच ॥ ॥ राजन्मम पुरा
बाल्ये दुर्वासा मुनिपुंगवः ॥ शैवीं पंचाक्षरीं विद्यां कारुण्येनोपदिष्टवान् ॥४५॥ तेन मंत्रानुभावेन ममांगं कलुषोज्झितम् ॥ स्प्रष्टुं न शक्यते पुंभिः
सपापैर्दैववर्जितैः ॥ ४६ ॥ त्वया राजन्प्रकृतिना[5] कुलटागणिकादयः ॥ मदिरास्वादनिरता निषेव्यंते सदा स्त्रियः ॥ ४७ ॥ न स्नानं क्रियते नित्यं न

---

[1] निर्ममाः—इ० पा० । [2] हि सिद्ध्यति—इ० पा० । [3] सिद्धिं प्रयच्छति—इ० पा० । [4] संस्मृतः—इ० पा० । [5] राजप्रकृतिना—इ० पा० ।

मंत्रो जप्यते शुचिः[1] ॥ नाराध्यते त्वयेशानः कथं मां स्प्रष्टुमर्हसि ॥ ४८ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ तां समाख्याहि सुश्रोणि शैवीं पंचाक्षरीं शुभाम् ॥
विद्याविध्वस्तपापोऽहं त्वयीच्छामि रतिं प्रिये ॥ ४९ ॥ ॥ राज्ञ्युवाच ॥ ॥ नाहं तवोपदेशं वै कुर्यां मम गुरुर्भवान् ॥ उपातिष्ठ गुरुं राजन्गर्गं मंत्र
विदांवरम् ॥ ५० ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ इति संभाषमाणौ तौ दंपती गर्गसन्निधिम् ॥ प्राप्य तच्चरणौ मूर्ध्ना ववंदाते कृताञ्जली ॥ ५१ ॥ अथ[2] राजा
गुरुं प्रीतमभिपूज्य पुनःपुनः ॥ समाचष्ट विनीतात्मा रहस्यात्ममनोरथम् ॥ ५२ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ कृतार्थं मां कुरु गुरो संप्राप्तं करुणार्द्रधीः ॥
शैवीं पंचाक्षरीं विद्यामुपदेष्टुं त्वमर्हसि ॥ ५३ ॥ अनाज्ञातं यदाज्ञातं यत्कृतं राजकर्मणां[3] ॥ तत्पापं येन शुद्ध्येत तन्मंत्रं देहि मे गुरो ॥ ५४ ॥ एवम
भ्यर्थितो राज्ञा गर्गो ब्राह्मणपुंगवः ॥ तौ निनाय महापुण्यं कालिंद्यास्तटमुत्तमम् ॥ ५५ ॥ तत्र पुण्यतरोर्मूले निषण्णोऽथ गुरुः स्वयम् ॥
पुण्यतीर्थजले स्नातं राजानं समुपोषितम् ॥ ५६ ॥ प्राङ्मुखं चोपवेश्याथ नत्वा शिवपदाम्बुजम् ॥ तन्मस्तके करं न्यस्य ददौ मंत्रं शिवात्मकम् ॥
॥ ५७ ॥ तन्मंत्रधारणादेव तद्गुरोर्[4]हस्तसंगमात् ॥ निर्ययुस्तस्य वपुषो वायसाः शतकोटयः ॥ ५८ ॥ ते दग्धपक्षाः क्रोशंतो निपतंतो महीतले ॥
भस्मीभूतास्ततः सर्वे दृश्यंते स्म सहस्रशः ॥ ५९ ॥ दृष्ट्वा तद्वायसकुलं दह्यमानं सुविस्मितौ ॥ राजा च राजमहिषी तं गुरुं पर्यपृच्छताम् ॥ ६० ॥
भगवन्निदमाश्चर्यं कथं जातं शरीरतः ॥ वायसानां कुलं दृष्टं किमेतत्साधु भण्यताम् ॥ ६१ ॥ ॥ श्रीगुरुरुवाच[5] ॥ ॥ राजन्भवसहस्रेषु भवता
परिधावता ॥ संचितानि दुरन्तानि संति पापान्यनेकशः ॥ ६२ ॥ तेषु जन्मसहस्रेषु यानि पुण्यानि संति ते ॥ तेषामाधिक्यतः क्वापि जायते
पुण्ययोनिषु ॥ ६३ ॥ तथा पापीयसीं योनिं क्वचित्पापेन गच्छति ॥ साम्ये पुण्यान्ययोश्चैव मानुषीं योनिमाप्तवान् ॥ ६४ ॥ शैवी पंचाक्षरी विद्या
यदा ते हृदयं गता ॥ अघानां कोटयस्त्वत्तः काकरूपेण निर्गताः ॥ ६५ ॥ कोटयो ब्रह्महत्यानामगम्यागम्यकोटयः ॥ स्वर्णस्तेयसुरापानभ्रूणहत्या
दिकोटयः ॥ भवकोटिसहस्रेषु येऽन्ये पातकराशयः ॥ ६६ ॥ क्षणाद्भस्मीभवंत्येव शैवे पंचाक्षरे धृते ॥ आसंस्तवाद्य राजेंद्र दग्धाः पातककोटयः ॥
॥ ६७ ॥ अनया सह पूतात्मा विहरस्व यथासुखम् ॥ इत्याभाष्य मुनिश्रेष्ठस्तं मंत्रमुपदिश्य च ॥६८॥ ताभ्यां विस्मितचित्ताभ्यां सहितः स्वगृहं
ययौ ॥ गुरुवर्यमनुज्ञाप्य मुदितौ तौ च दंपती ॥ ६९ ॥ ततः स्वभवनं प्राप्य रेजतुःस्म महाद्युती ॥ राजा दृढं[6] समाश्लिष्य पत्नीं चन्दनशीतलाम् ॥

---

१ शुभः—इ० पा० । २ स राजा च—इ० पा० । ३ राजकर्मभिः—इ० पा० । ४ तन्मुनेः—इ०पा० । ५ गर्ग उवाच—इ० पा० । ६ दृष्टः—इ०पा० ।

संतोषं परमं लेभे निःस्वः प्राप्य यथा धनम्[1] ॥ ७० ॥ अशेषवेदोपनिषत्पुराणशास्त्रावतंसोऽयमघांतकारी ॥ पंचाक्षरस्यैवं महाप्रभावो मया[2] समासात्कथितो वरिष्ठः ॥ ७१ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसहस्र्यां संहितायां तृतीये ब्रह्मोत्तरखण्डे पंचाक्षरमन्त्रमाहात्म्यवर्णनं नाम प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ अथान्यदपि वक्ष्यामि माहात्म्यं त्रिपुरद्विषः ॥ श्रुतमात्रेण येनाशु च्छिद्यंते सर्वसंशयाः ॥ १ ॥ अतः परतरं नास्ति किंचित्पापविशोधनम् ॥ सर्वानंदकरं श्रीमत्सर्वकामार्थसाधम् ॥ २ ॥ दीर्घायुर्विजयारोग्यभुक्तिमुक्तिफलप्रदम् ॥ यदनन्येन भावेन महेशाराधनं परम् ॥ ३ ॥ आर्द्राणामपि शुष्काणामल्पानां महतामपि ॥ एतदेव विनिर्दिष्टं प्रायश्चित्तमथोत्तमम् ॥ ४ ॥ सर्वकालेऽप्यभेद्यानामघानां क्षयकारणम् ॥ महामुनिविनिर्दिष्टैः प्रायश्चित्तैरथोत्तमैः ॥ ५ ॥ इदमेव परं श्रेयः सर्व[5]शास्त्रविनिश्चितम् ॥ यद्भक्त्या परमेशस्य पूजनं परमोदयम् ॥ ६ ॥ जानताऽजानता वापि येन केनापि हेतुना ॥ यत्किंचिदपि देवाय कृतं कर्म विमुक्तिदम् ॥ ७ ॥ माघे कृष्ण[6]चतुर्दश्यामुपवासोऽतिदुर्लभः ॥ तत्रापि दुर्लभं मन्ये रात्रौ जागरणं नृणाम् ॥ ८ ॥ अतीव दुर्लभं मन्ये शिवलिंगस्य दर्शनम् ॥ सुदुर्लभतरं मन्ये पूजनं परमेशितुः ॥ ॥ ९ ॥ भवकोटिशतोत्पन्नपुण्यराशिविपाकतः ॥ लभ्यते वा पुनस्तत्र बिल्वपत्रार्चनं विभोः ॥ १० ॥ वर्षाणामयुतं येन स्नातं गंगासरिज्जले ॥ सकृद्बिल्वार्चनेनैव तत्फलं लभते नरः ॥११॥ यानि[11]यानि तु पुण्यानि लीनानीह युगेयुगे ॥ माघेऽसितचतुर्दश्यां तानि तिष्ठंति कृत्स्नशः ॥ १२ ॥ एतामेव प्रशंसंति लोके ब्रह्मादयः सुराः ॥ मुनयश्च वशिष्ठाद्या माघेऽसितचतुर्दशीम् ॥ १३ ॥ अत्रोपवासः केनापि कृतः क्रतुशताधिकैः[12] ॥ रात्रौ जागरणं पुण्यं कल्पकोटितपोऽधिकम् ॥ १४ ॥ एकेन बिल्वपत्रेण शिवलिंगार्चनं कृतम् ॥ त्रैलोक्ये तस्य पुण्यस्य को वा सादृश्यमिच्छति ॥ १५ ॥ अत्रानुवर्ण्यते गाथा[13] पुण्या परमशोभना ॥ गोपनीयापि कारुण्याद्गौतमेन प्रकाशिता ॥ १६ ॥ इक्ष्वाकुवंशजः श्रीमान्राजा[14] परमधार्मिकः ॥ आसीन्मित्रसहोनाम श्रेष्ठः सर्वधनुर्भृताम् ॥ १७ ॥ स राजा सकलास्त्रज्ञः शास्त्रज्ञः श्रुतिपारगः ॥ वीरोऽत्यंतबलोत्साहो नित्योद्योगी दयानिधिः ॥ १८ ॥ पुण्यानामिव संघातस्तेजसामिव पंजरः ॥ आश्चर्याणामिव क्षेत्रं यस्य मूर्तिर्विराजते ॥ १९ ॥ हृदयं दययाक्रांतं श्रियाक्रांतं

---

१ निधिम्—इ० पा० । २ एष महानुभवः—इ० पा० । २ कलौ—इ पा० । ४ सर्वाघानां विशोधनम् इ० पा० । ५ सर्वेषां च इ० पा० । ६ माघासितचतुर्दश्याम्—इ० पा० । ७ माघे—इ०पा० । ८ कृतम्—इ० पा० । ९ तत्र—इ० पा० । १० तत्र —इ० पा० । ११ यानिकानि च पापानि भिन्नानीह युगेयुगे ॥ माघासितचतुर्दश्यां तानि नश्यंति कृत्स्नशः ॥—इ० पा० । १२ क्रतुशतायते—इ० पा० । १३ पुण्यागाधा—इ० पा० । १४ आस्ते—इ० पा० ।

च तद्वपुः ॥ चरणौ यस्य सामंतचूडामणिमरीचिभिः ॥ २० ॥ एकदा मृगयाकेलिलोलुपः स महीपतिः ॥ विवेश गह्वरं घोरं बलेन महतावृतः ॥
॥ २१ ॥ तत्र विव्याध विशिखैः शार्दूलान्गवयान्मृगान् ॥ रुरून्वराहान्महिषान्मृगेंद्रानपि भूरिशः ॥ २२ ॥ स रथी मृगयासक्तो गहनं दंशित
श्चरन् ॥ कमपि ज्वलनाकारं निजघान निशाचरम् ॥ २३ ॥ तस्यानुजः शुचाविष्टो दृष्ट्वा दूरे तिरोहितः ॥ भ्रातरं निहतं दृष्ट्वा चिंतयामास
चेतसा ॥ २४ ॥ नन्वेष राजा दुर्द्धर्षो देवानां रक्षसामपि ॥ छद्मनैव प्रजेतव्यो मम शत्रुर्न चान्यथा ॥ २५ ॥ इति व्यवसितः पापो राक्षसो
मनुजाकृतिः ॥ आससाद नृपश्रेष्ठमुत्पात इव मूर्तिमान् ॥ २६ ॥ तं विनम्राकृतिं दृष्ट्वा भृत्यतां कर्तुमागतम् ॥ चक्रे महानसाध्यक्षम[1]ज्ञानात्स
महीपतिः ॥ २७ ॥ अथ तस्मिन्वने राजा किंचित्कालं विहृत्य सः ॥ निवृत्तो मृगयां हित्वा स्वपुरीं पुनराययौ ॥ २८ ॥ तस्य राजेंद्रमुख्यस्य
मदयंतीतिनामतः ॥ दमयन्ती नलस्येव विदिता वल्लभा सती ॥ २९ ॥ एतस्मिन्[2]समये राजा निमंत्र्य मुनिपुंगवम् ॥ वशिष्ठं गृहमानिन्ये
संप्राप्ते पितृवासरे ॥ ३० ॥ रक्षसा सूदरूपेण संमिश्रितनरामिषम् ॥ शाकामिषं पुरः क्षिप्तं दृष्ट्वा गुरुरथाब्रवीत् ॥ ३१ ॥ धिग्धिङ्नरामिषं राजं
स्त्वयैतच्छद्मकारिणा ॥ खलेनोपहृतं मेऽद्य [3]अतो रक्षो भविष्यसि ॥ ३२ ॥ रक्षःकृतमविज्ञाय शप्त्वैवं स गुरुस्ततः ॥ पुनर्विमृश्य तं शापं चकार
द्वादशाब्दिकम् ॥ ३३ ॥ राजापि कोपितः प्राह यदिदं मे न चेष्टितम् ॥ न ज्ञातं च वृथा शप्तो गुरुं चैव शपाम्यहम् ॥ ३४ ॥ इत्यपोंजलिनादाय
गुरुं शप्तुं समुद्यतः ॥ पतित्वा पादयोस्तस्य मदयन्ती न्यवारयत् ॥३५॥ ततो निवृत्तः शापाच्च तस्या वचनगौरवात् ॥ तत्याज पादयोरंभः पादौ
कल्मषतां गतौ ॥३६॥ कल्मषांघ्रिरिति ख्यातस्ततः प्रभृति पार्थिवः ॥ बभूव गुरुशापेन राक्षसो वनगोचरः ॥३७॥ स बिभ्रद्राक्षसं रूपं घोरं कालां
तकोपमम् ॥ चखाद विविधाञ्जंतून्मानुषादीन्वनेचरः ॥३८॥ स कदाचिद्वने क्वापि रममाणौ किशोरकौ ॥ अपश्यदंतकाकारो नवोढौ मुनिदंपती ॥
॥३९॥ राक्षसो मानुषाहारः किशोरं मुनिनंदनम् ॥ जग्धुं जग्राह शापार्तो व्याघ्रो मृगशिशुं यथा ॥४०॥ [4]रक्षोगृहीतं भर्त्तारं दृष्ट्वा भीताथ तत्प्रिया ॥
उवाच करुणं बाला [5]क्रंदंती भृशवेपिता ॥ ४१ ॥ भोभो मामा कृथाः पापं सूर्यवंशयशोधर ॥ मदयंतीपतिस्त्वं हि राजेंद्रो न तु राक्षसः ॥४२॥ न
खाद मम भर्त्तारं प्राणात्प्रियतमं प्रभो ॥ आर्त्तानां शरणार्त्तानां त्वमेव हि यतो गतिः ॥ ४३ ॥ पापानामिव संघातैः किं मे दुष्टैर्जडासुभिः ॥ देहेन
चातिभारेण विना भर्त्रा महात्मना ॥ ४४ ॥ मलीमसेन पापेन पांचभौतेन किं सुखम् ॥ बालोयं वेदविच्छांतस्तपस्वी बहुशास्त्रवित् ॥ ४५ ॥

---

[1] अजानन्—इ० पा० । [2] अंते—इ० पा० । [3] महान्—इ० पा० । [4] कक्षे—इ० पा० । [5] रुदन्ती—इ० पा० ।

अतोऽस्य प्राणदानेन जगद्रक्षा त्वया कृता ॥ कृपां कुरु महाराज बालायां ब्राह्मणस्त्रियाम् ॥ ४६ ॥ अनाथकृपणार्तेषु सघृणाः खलु साधवः ॥
इत्थमभ्यर्थितः सोऽपि पुरुषादः स निर्घृणः ॥ ४७ ॥ चखाद शिर उत्कृत्य विप्रपुत्रं दुराशयः ॥ अथ साध्वी कृशा दीना विलप्य भृशदुःखिता
॥ ४८ ॥ आहृत्य भर्तुरस्थीनि चितां चक्रे तथोल्बणाम्[1] ॥ भर्तारमनुगच्छंती संविशंती हुताशनम् ॥ ४९ ॥ राजानं राक्षसाकारं शापास्त्रेण
जघान तम् ॥ रेरे पार्थिव पापात्मंस्त्वया मे भक्षितः पतिः ॥ ५० ॥ अतः पतिव्रतायास्त्वं शापं भुंक्ष्व यथोल्बणम् ॥ अद्यप्रभृति नारीषु
यदा त्वमपि संगतः ॥ तदा मृतिस्तवेत्युक्त्वा विवेश ज्वलनं सती ॥ ५१ ॥ सोऽपि राजा गुरोः शापमुपभुज्य कृतावधिम् ॥ पुनः स्वरूपमादाय
स्वगृहं मुदितो ययौ ॥ ५२ ॥ ज्ञात्वा विप्रसतीशापं तत्पत्नी रतिलालसम् ॥ पतिं निवारयामास वैधव्यादतिबिभ्यती ॥ ५३ ॥ अनपत्यः स
निर्विण्णो राज्यभोगेषु पार्थिवः ॥ विसृज्य सकलां लक्ष्मीं ययौ भूयोऽपि काननम् ॥ ५४ ॥ सूर्यवंशप्रतिष्ठित्यै वशिष्ठो मुनिसत्तमः ॥ तस्यामुत्पा
दयामास मदयंत्यां सुतोत्तमम् ॥ ५५ ॥ विसृष्टराज्यो राजापि विचरन्सकलां महीम् ॥ आयांतीं पृष्ठतोऽपश्यत्पिशाचीं घोररूपिणीम् ॥ ५६ ॥
सा हि मूर्तिमती घोरा ब्रह्महत्या दुरत्यया ॥ यदासौ शापविभ्रष्टो मुनिपुत्रमभक्षयत् ॥ ५७ ॥ तेनात्मकर्मणा यांतीं ब्रह्महत्यां स पृष्ठतः ॥
बुबुधे मुनिवर्याणामुपदेशेन भूपतिः ॥ ५८ ॥ तस्या निर्वेशम्[2]न्विच्छन्राजा निर्विण्णमानसः ॥ नानाक्षेत्राणि तीर्थानि चचार बहुवत्सरम् ॥
॥ ५९ ॥ यदा सर्वेषु तीर्थेषु स्नात्वापि च मुहुर्मुहुः ॥ न निवृत्ता ब्रह्महत्या मिथिलामाययौ तदा ॥ बाह्योद्यानगतस्तस्याश्चिंतया परया[3]र्दितः
॥ ६० ॥ ददर्श मुनिमायांतं गौतमं विमलाशयम् ॥ हुताशनमिवाशेषतपस्विजनसेवितम् ॥ ६१ ॥ विवस्वंतमिवात्यंतं घनदोषतमोनुदम् ॥
शशांकमिव निःशंकमवदातगुणोदयम् ॥ ६२ ॥ महेश्वरमिव श्रीमद्द्विजराजकलाधरम् ॥ शांतं शिष्यगणोपेतं तपसामेकभाजनम् ॥ ६३ ॥
उपसृत्य स राजेंद्रः प्रणनाम मुहुर्मुहुः ॥ गौतमोऽपि मुनिश्रेष्ठो राजानं रविवंशजम् ॥ ६४ ॥ अभिनंद्य मुनिः प्रीत्या सं[4]स्मितं समभाषत ॥
॥ ६५ ॥ ॥ गौतम उवाच ॥ ॥ कच्चित्ते कुशलं राजन्कच्चित्ते पदमव्ययम् ॥ ६६ ॥ कुशलिन्यः प्रजाः कच्चिदवरोधजनोपि वा ॥ किमर्थ
मिह संप्राप्तो विसृज्य सकलां श्रियम् ॥ ६७ ॥ किं च ध्यायसि भो राजन्दीर्घमुष्णं च निःश्वसन् ॥ ६८ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ सर्वे
कुशलिनो ब्रह्मन्वयं त्वदनुकंपया ॥ राज्ञामुत्तमवंश्यानां ब्रह्मायत्ता हि संपदः ॥ किं नु मां बाधते त्वेषा पिशाची घोररूपिणी ॥ ६९ ॥ अल

---

१ यथोचिताम्—इ०पा० । २ निर्वेदम्—इ०पा० । ३ परया वृतः—इ०पा० । ४ विस्मितः—इ०पा० । ५ महीम्—र०पा० ।

क्षिता मदपरैर्भर्त्सयंती पदेपदे ॥ यन्मया शापदग्धेन कृतमंहो दुरत्ययम् ॥ न शांतिर्जायते तस्य प्रायश्चित्तसहस्रकैः ॥ ७० ॥ इष्टाश्च विविधा यज्ञाः कोशसर्वस्वदक्षिणाः ॥ सरित्सरांसि स्नातानि[1] यानि पूज्यानि भूतले ॥ निषेवितानि सर्वाणि[2] क्षेत्राणि भ्रमता मया ॥ ७१ ॥ जप्तान्यखिलमंत्राणि ध्याताः सकलदेवताः ॥ महाव्रतानि चीर्णानि पर्णमूलफलाशिना ॥ ७२ ॥ तानि सर्वाणि कुर्वंति स्वस्थं मां न कदाचन ॥ अद्य मे जन्मसाफल्यं संप्राप्तमिव लक्ष्यते ॥ ७३ ॥ यतस्त्वद्दर्शनादेव ममात्मानंदभागभूत् ॥ अन्विच्छँल्लभते क्वापि वर्षपूगैर्मनोरथम् ॥ ७४ ॥ इत्येवं जनवादोऽपि संप्राप्तो मयि सत्यताम् ॥ आजन्मसंचितानां तु पुण्यानामुदयोदये ॥ ७५ ॥ यद्भवान्भवभीतानां त्राता नयनगोचरः ॥ कस्माद्देशादिहायातो भवान्भवभयापहः ॥ ७६ ॥ दूरभ्रमणविश्रांतं शंके त्वामिह चागतम् ॥ दृष्ट्वाश्चर्यमिवात्यर्थं मुदितोसि मुखश्रिया ॥ ७७ ॥ आनंदयसि मे चेतः प्रेम्णा संभाषणादिव ॥ अद्य मे तव पादाब्जशरणस्य कृतैनसः[3] ॥ शांतिं कुरु महाभाग येनाहं सुखमाप्नुयाम् ॥७८॥ इति तेन समादिष्टो गौतमः करुणानिधिः ॥ समादिदेश घोराणामघानां साधु निष्कृतिम् ॥ ७९ ॥ ॥ गौतम उवाच ॥ ॥ साधु राजेंद्र धन्योऽसि महाघेभ्यो भयं त्यज ॥८०॥ शिवे त्रातरि भक्तानां क्व भयं शरणैषिणाम् ॥ शृणु राजन्महाभाग क्षेत्रमन्यत्प्रतिष्ठितम् ॥८१॥ महापातकसंहारि गोकर्णाख्यं मनोरमम् ॥ यत्र स्थितिर्न पापानां महद्भ्यो महतामपि ॥ ८२ ॥ स्मृतो ह्यशेषपापघ्नो यत्र संनिहितः शिवः ॥ यथा कैलासशिखरे यथा मंदारमूर्द्धनि ॥ ८३ ॥ निवासो निश्चितः शंभोस्तथा गोकर्णमण्डले ॥ नाग्निना न शशांकेन न ताराग्रहनायकैः ॥ ८४ ॥ तमो निस्तीर्यते सम्यग्यथा सवितृदर्शनात् ॥ तथैव नेतरैस्तीर्थैर्न च क्षेत्रैर्मनोरमैः ॥ ८५ ॥ सद्यः[4] पापविशुद्धिः स्याद्यथा गोकर्णदर्शनात् ॥ अपि पापशतं कृत्वा ब्रह्महत्यादि मानवः ॥ ८६ ॥ सकृत्प्रविश्य गोकर्णं न बिभेति ह्यघात्[5]क्वचित् ॥ तत्र सर्वे[6] महात्मानस्तपसा शांतिम्[7]आगताः ॥८७॥ इन्द्रोपेंद्रविरिंच्याद्यैः सेव्यते सिद्धिकांक्षिभिः ॥ तत्रैकेन दिनेनापि यत्कृतं व्रतमुत्तमम् ॥ ८८ ॥ तदन्यत्राब्दलक्षेण कृतं[8] भवति तत्समम् ॥ यत्रेंद्रब्रह्मविष्णवादिदेवानां हितंकाम्यया[9] ॥ ८९ ॥ महाबलाभिधानेन देवः संनिहितः स्वयम् ॥ घोरेण तपसा लब्धं रावणाख्येन रक्षसा ॥ ९० ॥ तल्लिंगं स्थापयामास गोकर्णे गणनायकः ॥ इन्द्रो ब्रह्मा मुकुन्दश्च विश्वेदेवा मरुद्गणाः ॥ ९१ ॥ आदित्या वसवो दस्रौ[10] शशांकश्च दिवाकरः[11] ॥ एते विमानगतयो

---

[1] खातानि–इ०पा० । [2] तर्थानि सर्वाणि–इ०पा० । [3] धृतैनसः–इ०पा० । [4] सर्वपापविशुद्धिः–इ० पा० । [5] यमात्–इ० पा० । [6] पूर्वे--इ० पा० । [7] सिद्धिम्--इ० पा० । [8] तपस्तपति संभृतः--इ० पा० । [9] प्रियकाम्यया--इ० पा० । [10] रुद्रा -इ०पा० । [11] सतारकः--इ० पा० ।

देवास्ते सह पार्षदैः ॥ ९२ ॥ पूर्वद्वारं[1] निषेवन्ते देवदेवस्य शूलिनः ॥ योन्यो मृत्युः स्वयं साक्षाच्चित्रगुप्तश्च पावकः ॥ ९३ ॥ पितृभिः सह रुद्रैश्च
दक्षिणद्वारमाश्रितः ॥ वरुणः सरितां नाथो गंगादिसरितां गणैः ॥ ९४ ॥ आसेवते महादेवं पश्चिमद्वारमाश्रितः ॥ तथा वायुः कुबेरश्च देवेशी भद्रक
र्णिका ॥ ९५ ॥ मातृभिश्चंडिकाद्याभिरुत्तरद्वारमाश्रिता ॥ विश्वावसुश्चित्ररथश्चित्रसेनो महाबलः ॥ ९६ ॥ सह गन्धर्ववर्गैश्च पूजयंति महाबल
म् ॥ रंभा घृताची मेना च पूर्वचित्तिस्तिलोत्तमा ॥ ९७ ॥ नृत्यंति पुरतः शम्भोरुर्वश्याद्याः सुरस्त्रियः ॥ वशिष्ठः कश्यपः कण्वो विश्वामित्रो महा
तपाः ॥ ९८ ॥ जैमिनिश्च भरद्वाजो जाबालिः क्रतुरंगिराः ॥ एते वयं च राजेंद्र सर्वे ब्रह्मर्षयोऽमलाः ॥ ९९ ॥ देवं महाबलं भक्त्या समंतात्पर्यु
पास्महे ॥ मरीचिना सहात्रिश्च दक्षाद्याश्च मुनीश्वराः ॥ १०० ॥ सनकाद्या महात्मान उपविष्टा उपासते ॥ तथैव मुनयः साध्या अजिनांबर
धारिणः ॥ १ ॥ दंडिनो व्रतमुण्डाश्च स्नातका ब्रह्मचारिणः ॥ त्वगस्थिमात्रावयवास्तपसा दग्धकिल्बिषाः ॥ २ ॥ सेवन्ते परया भक्त्या देवदेवं
पिनाकिनम् ॥ तथा देवाः सगन्धर्वाः पितरः सिद्धचारणाः ॥ ३ ॥ विद्याधराः किंपुरुषाः किन्नरा गुह्यकाः खगाः ॥ नागाः पिशाचा वेताला
दैतेयाश्च महाबलाः ॥ ४ ॥ नानाविभवसंपन्ना नानाभूषणवाहनाः ॥ विमानैः सूर्यसंकाशैरग्निवर्णैः शशिप्रभैः ॥ ५ ॥ विद्युत्पुंजनिभैरन्यैः समं
तात्परिवारितम् ॥ प्रस्तुवंति प्रगायंति पठंति प्रणमंति च ॥ ६ ॥ प्रनृत्यंति प्रहृष्यंति गोकर्णे पृथिवीपते ॥ लभंतेऽभीप्सितान्कामान्रमंते च यथा
सुखम् ॥ ७ ॥ गोकर्णसदृशं क्षेत्रं नास्ति[2] ब्रह्मांडगोलके ॥ तत्र घोरं तपस्तप्तमगस्त्येन महात्मना ॥ ८ ॥ तथा सनत्कुमारेण प्रियव्रतसुतैरपि ॥
अग्निना देववर्येण कन्दर्पेण च पार्थिव ॥ ९ ॥ तथा देव्या भद्रकाल्या शिशुमारेण धीमता ॥ दुर्मुखेन फणींद्रेण मणिनागाह्वयेन च ॥ ११० ॥
[3]ईलावर्तादिभिर्नागैर्गरुडेन बलीयसा ॥ रक्षसा रावणेनापि कुम्भकर्णाह्वयेन तु ॥ ११ ॥ विभीषणेन पुण्येन तपस्तप्तं महात्मना ॥ एते चान्ये
च गीर्वाणाः सिद्धदानवमानवाः ॥ १२ ॥ गोकर्णे देवदेवेशं शिवमाराध्य भक्तितः ॥ स्वनामांकानि लिंगानि स्थापयित्वा सहस्रशः ॥ १३ ॥
लेभिरे परमां सिद्धिं तथा तीर्थानि चक्रिरे ॥ अत्र स्थानानि सर्वेषां देवानां संति पार्थिव ॥ १४ ॥ विष्णोश्च देवदेवस्य ब्रह्मणः परमेष्ठिनः ॥
कार्त्तिकेयस्य वीरस्य गजवक्त्रस्य चानघ ॥ १५ ॥ धर्मस्य क्षेत्रपालस्य दुर्गायाश्च महामते ॥ गोकर्णे शिवलिंगानि विद्यंते कोटिकोटिशः ॥
॥ १६ ॥ असंख्यातानि तीर्थानि तिष्ठंति च पदेपदे ॥ बहुनात्र किमुक्तेन गोकर्णस्थानि पार्थिव ॥ १७ ॥ सर्वाण्यश्मानि लिंगानि तीर्थान्यंभांसि

---

[1] तस्यैव प्रीतिकारणात्—इ० पा० । [2] नास्ति जगत्त्रये—इ० पा० । [3] कालावर्तादिभिः—इ० पा० ।

सर्वशः ॥ गोकर्णे शिवलिंगानां तीर्थानामपि भूरिशः ॥ १८ ॥ गीयंते[1] महिमा राजन्पुराणेषु महर्षिभिः ॥ गोकर्णे कोटितीर्थं च तीर्थानां
मुख्यतां गतम् ॥ १९ ॥ सर्वेषां शिवलिंगानां सार्वभौमो महाबलः ॥ कृते महाबलः श्वेतस्त्रेतायामतिलोहितः ॥ १२० ॥ द्वापरे पीत
वर्णश्च कलौ श्यामो भविष्यति ॥ आक्रांतं सप्तपातालं कुर्वन्नपि[2] महाबलः ॥ २१ ॥ प्राप्ते कलियुगे घोरे मृदुतामुपयास्यति ॥
पश्चिमांबुधितीरस्थं गोकर्णक्षेत्रमुत्तमम् ॥ २२ ॥ ब्रह्महत्यादिपापानि दहतीति किमद्भुतम् ॥ ये चात्र ब्रह्महंतारो ये च भूतद्रुहः शठाः
॥ २३ ॥ ये सर्वगुणहीनाश्च परदाररताश्च ये ॥ ये दुर्वृत्ता दुराचारा दुःशीलाः कृपणाश्च ये ॥ २४ ॥ लुब्धाः क्रूराः खला मूढाः स्ते
नाश्चैवातिकामिनः ॥ ते सर्वे प्राप्य गोकर्णं स्नात्वा तीर्थजलेषु च ॥ १२५ ॥ देवं महाबलं दृष्ट्वा प्रयाताः शांकरं पदम् ॥ तत्र पुण्यासु तिथिषु पुण्य
र्क्षे पुण्यवासरे ॥ २६ ॥ येऽर्चयंति महेशानं[3] ते रुद्राः स्युर्न संशयः ॥ यदा कदाचिद्गोकर्णं यो वा को वापि मानवः ॥ २७ ॥ प्रविश्य पूजयेदीशं
स गच्छेद्ब्रह्मणः पदम् ॥ रवींदुसौम्यवारेषु यदा दर्शो भविष्यति ॥ २८ ॥ तदा जलनिधौ स्नानं[4] दानं च पितृतर्पणम् ॥ शिवपूजा जपो होमो
व्रतचर्या द्विजार्चनम् ॥ २९ ॥ यत्किंचिद्वा कृतं कर्म तदनंतफलप्रदम् ॥ व्यतीपातादियोगेषु रविसंक्रमणेषु च ॥ १३० ॥ महाप्रदोषवेलासु शिव
पूजा विमुक्तिदा ॥ अथैकां ते प्रवक्ष्यामि तिथिं पार्थिव मुक्तिदाम् ॥ ३१ ॥ यस्यां किल महाव्याधो लेभे शंभोः परं पदम् ॥ माघमासे महापुण्या
या सा कृष्णचतुर्दशी ॥ ३२ ॥ शिवलिंगं बिल्वपत्रं दुर्लभं हि चतुष्टयम् ॥ अहो बलवती माया यया शैवी महातिथिः ॥ ३३ ॥ नोपोष्यते जनै
र्मूढैर्महामूकैरिव त्रयी ॥ उपवासो जागरणं सन्निधिः परमेशितुः ॥ ३४ ॥ गोकर्णं शिवलोकस्य नृणां सोपानपद्धतिः ॥ शृणु राजन्नहमपि गोकर्णा
दधुनागतः ॥ १३५ ॥ उपास्यैनां शिवतिथिं विलोक्य च महोत्सवम् ॥ अस्यां शिवतिथौ सर्वे महोत्सवदिदृक्षवः ॥ ३६ ॥ आगताः सर्वदेशेभ्यश्चा
तुर्वर्ण्या महाजनाः ॥ स्त्रियो वृद्धाश्च बालाश्च चतुराश्रमवासिनः[5] ॥ ३७ ॥ आगत्य[6] दृष्ट्वा देवेशं लेभिरे कृतकृत्यताम् ॥ अथाहमप्यमी शिष्या
ऋषयश्च तथाऽपरे ॥ ३८ ॥ राजर्षयश्च राजेंद्र सनकाद्याः सुरर्षयः ॥ स्नात्वा सर्वेषु तीर्थेषु समुपास्य महाबलम् ॥ ३९ ॥ लब्ध्वा च जन्मसाफल्यं
प्रयाताः सर्वतोदिशम् ॥ अमुनाद्य[7] नरेंद्रेण जनकेन यियक्षुणा ॥ १४० ॥ निमंत्रितोऽहं संप्राप्तो गोकर्णाच्छिवमंदिरात् ॥ प्रत्यागमं किमप्यंग

---

१ वर्ण्यंते–इ० पा० । २ कुहरोऽपि–इ० पा० । ३ महात्मानम्–इ० पा० । ४ स्नात्वा कृत्वा च–इ० पा० । ५ चतुर्थाश्रमवासिनः–इ० पा० । ६ आराध्य–इ० पा० ।
७ अपुत्रेण–इ० पा० ।

दृष्ट्वाश्चर्यमहं पथि ॥ महानंदेन[1] मनसा कृतार्थोऽस्मि महीपते ॥ १४१ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां तृतीये ब्रह्मोत्तर
खंडे गोकर्णमहिमानुवर्णनंनाम द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ ॥ छ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ किं दृष्टं भवता ब्रह्मन्नाश्चर्यं पथि कुत्र वा ॥
तन्ममाख्याहि येनाहं कृतकृत्यत्वमाप्नुयाम् ॥ १ ॥ ॥ गौतम उवाच ॥ ॥ गोकर्णादहमागच्छन्कापि देशे विशांपते ॥ जाते मध्याह्नसमये लब्ध
वान्विमलं सरः ॥ २ ॥ तत्रोपस्पृश्य सलिलं विनीय च पथिश्रमम्[2] ॥ सुस्निग्धशीतलच्छायं न्यग्रोधं समुपाश्रयम् ॥ ३ ॥ अथाविदूरे चांडालीं
वृद्धामंधां कृशाकृतिम् ॥ शुष्यन्मुखीं निराहारां बहुरोगनिपीडिताम् ॥ ४ ॥ कुष्ठव्रणपरीतांगीमुद्यत्कृमिकुलाकुलाम् ॥ पूयशोणितसंसक्तजरत्पटल[3]
सत्कटीम् ॥ ५ ॥ महायक्ष्मगलस्थेन[4] कंठसंरोधविह्वलाम् ॥ विनष्टदंतामव्यक्तां विलुठंतीं मुहुर्मुहुः ॥ ६ ॥ चंडार्ककिरणस्पृष्टखरोष्णरजसा[5]प्लुताम्॥
विण्मूत्रपूयदिग्धांगीमसृग्गंधदुरासदाम् ॥ ७ ॥ कफरोगबहुश्वासश्लथन्नाडीबहुव्यथाम् ॥ विध्वस्तकेशावयवामपश्यं मरणोन्मुखीम् ॥ ८ ॥ तादृ
ग्व्यथां च तां वीक्ष्य कृपयाहं परिप्लुतः ॥ प्रतीक्षन्मरणं तस्याः क्षणं तत्रैव संस्थितः ॥ ९ ॥ अथांतरिक्षपदवीं सिंचंतमिव रश्मिभिः ॥ दिव्यं
विमानमानीतमद्राक्षं शिवकिंकरैः ॥ १० ॥ तस्मिन्नर्वींदुवह्नीनां तेजसामिव पंजरे[6] ॥ विमाने सूर्यसंकाशानपश्यं शिवकिंकरान् ॥ ११ ॥ ते वै
त्रिशूलखट्वांगटंकचर्मासिपाणयः ॥ चंद्रार्धभूषणाः सांद्रचंद्रकुंदोरुवर्चसः ॥ १२ ॥ किरीटकुंडलभ्राजन्महाहिवलयोज्ज्वलाः ॥ शिवानुगा मया दृष्टा
श्चत्वारः शुभलक्षणाः ॥ १३ ॥ तानापतत आलोक्य विमानस्थान्सुविस्मितः ॥ उपसृत्यांतिके वेगादपृच्छं गगने स्थितान् ॥ १४ ॥ नमोनमो
वस्त्रिदशोत्तमेभ्यस्त्रिलोचनश्रीचरणानुगेभ्यः ॥ त्रिलोकरक्षाविधिमावहद्भ्यस्त्रिशूलचर्मासिगदाधरेभ्यः ॥ १५ ॥ विदिता हि मया यूयं महेश्वरपदा
नुगाः ॥ इयं वो लोकरक्षार्था गतिराहो विनोदजा ॥ १६ ॥ उत सर्वजनाघौघविजयाय कृतोद्यमाः ॥ ब्रूत कारुण्यतो मह्यं
यस्माद्यूयमिहागताः ॥ १७ ॥ ॥ शिवदूता[7] ऊचुः ॥ ॥ एषाग्रे दृश्यते वृद्धा चांडाली मरणोन्मुखी ॥ एतामानेतुमायाताः
संदिष्टाः प्रभुणा वयम् ॥ १८ ॥ इत्युक्ते शिवदूतैस्तैरपृच्छं पुनरप्यहम् ॥ विस्मयाविष्टचित्तस्तान्कृतांजलिरवस्थितः ॥ १९ ॥
अहो पापीयसी घोरा चांडाली कथमर्हति ॥ दिव्यं विमानमारोढुं शुनीवाध्वरमंडलम् ॥ २० ॥ आजन्मतोऽशुचिप्रायां पापां पापा
नुगामिनीम् ॥ कथमेनां दुराचारां शिवलोकं निनीषथ ॥ २१ ॥ अस्या नास्ति शिवज्ञानं नास्ति घोरतरं तपः ॥ सत्यं नास्ति

---

[1] जातानंदेन–इ० पा० । [2] परिश्रमम्–इ० पा० । [3] क्षरत्पट–इ० पा० । [4] महायक्ष्मगलत्वेन–इ० पा० । [5] रजसि–इ० पा० । [6] पर्वते–इ० पा० । [7] शिवपुरुषा ऊचुः–इ० पा० ।

दया नास्ति कथमेनां निनीषथ ॥ २२ ॥ पशुमांसकृताहारां वारुणीपूरितोदराम् ॥ जीवहिंसारतां नित्यं कथमेनां निनीषथ ॥ २३ ॥ न च
पंचाक्षरी जप्ता न कृतं शिवपूजनम्[1] ॥ न ध्यातो भगवाञ्छंभुः कथमेनां निनीषथ ॥ २४ ॥ नोपोषिता शिवतिथिर्न कृतं शिवपूजनम् ॥ भूतसौहृदं
न जानाति न च बिल्वशिवार्पणम् ॥ नेष्टापूर्तादिकं वापि कथमेनां निनीषथ ॥ २५ ॥ न च स्नातानि तीर्थानि न दानानि कृतानि च ॥ न च
व्रतानि चीर्णानि कथमेनां निनीषथ ॥ २६ ॥ ईक्षणे[2] परिहर्त्तव्या किमु संभाषणादिषु ॥ सत्संगरहितां चंडां कथमेनां निनीषथ ॥ २७ ॥ जन्मां
तरार्जितं किंचिदस्याः सुकृतमस्ति वा ॥ तत्कथं कुष्ठरोगेण[3] कृमिभिः परिभूयते ॥ २८ ॥ अहो ईश्वरचर्येयं दुर्विभाव्या शरीरिणाम् ॥ पापात्मा
नोऽपि नीयंते[4] कारुण्यात्परमं पदम् ॥ २९ ॥ इत्युक्तास्ते मया दूता देवदेवस्य शूलिनः ॥ प्रत्यूचुर्मामथ प्रीत्या सर्वसंशयभेदिनः ॥ ३० ॥
॥ शिवदूता ऊचुः ॥ ॥ ब्रह्मन्सुमहदाश्चर्यं[5] शृणु कौतूहलं यदि ॥ इमामुद्दिश्य चांडालीं यदुक्तं भवताधुना[6] ॥ ३१ ॥ आसीदियं पूर्वभवे काचि
द्ब्राह्मणकन्यका ॥ सुमित्रानाम संपूर्णसोमबिम्बसमानना ॥ ३२ ॥ उत्फुल्लमल्लिकादामसुकुमारांगलक्षणा ॥ कैकेयद्विजमुख्यस्य कस्यचित्तनया
सती ॥ ३३ ॥ तां सर्वलक्षणोपेतां रतेर्मूर्तिमिवापराम् ॥ वर्द्धमानां पितुर्गेहे वीक्ष्यासन्विस्मिता जनाः ॥ ३४ ॥ दिनेदिने वर्धमाना बंधुभिर्ला
लिता भृशम् ॥ सा शनैर्यौवनं भेजे स्मरस्येव महाधनुः ॥ ३५ ॥ अथ सा बंधुवर्गैश्च समेतेन कुमारिका ॥ पित्रा प्रदत्ता कस्मैचिद्विधिना द्विज
सूनवे ॥ ३६ ॥ सा भर्त्तारमनुप्राप्य नवयौवनशालिनी ॥ कंचित्कालं शुभाचारा रेमे बंधुभिरावृता ॥ ३७ ॥ अथ कालवशात्तस्याः पतिस्तीव्र
रुजार्दितः ॥ रूपयौवनकांतोपि पंचत्वमगमन्मुने ॥ ३८ ॥ मृते भर्त्तरि दुःखेन विदग्धहृदया सती ॥ उवास कतिचिन्मासान्सुशीला विजितें
द्रिया ॥ ३९ ॥ अथ यौवनभारेण जृंभमाणेन नित्यशः ॥ बभूव हृदयं तस्याः कंदर्पपरिकंपितम्[7] ॥ ४० ॥ सा गुप्ता बन्धुवर्गेण शासितापि महो
त्तमैः ॥ न शशाक मनो रोद्धुं मदनाकृष्टमंगना ॥ ४१ ॥ सा तीव्रमन्मथाविष्टा रूपयौवनशालिनी ॥ विधवापि विशेषेण जारमार्गरताभवत्
॥ ४२ ॥ न ज्ञाता केनचिदपि जारिणीति विचक्षणा ॥ जुगूहात्मदुराचारं कंचित्कालमसत्तमा ॥ ४३ ॥ तां दोहदसमाक्रांतां घननीलमुखस्त
नीम् ॥ कालेन बंधुवर्गोपि बुबोध विटदूषिताम् ॥ ४४ ॥ इति भीतो महाक्लेशाच्चिंतां लेभे दुरत्ययाम् ॥ स्त्रियः कामेन नश्यंति ब्राह्मणा हीनसेवया[8]
॥ ४५ ॥ राजानो ब्रह्मदंडेन यतयो भोगसंग्रहात् ॥ लीढं शुना तथैवान्नं सुरया वार्पितं पयः ॥ ४६ ॥ रूपं कुष्ठरुजाविष्टं कुलं नश्यति कुस्त्रिया ॥

---

१ लिंगपूजनम्–इ० पा० । २ दर्शने–इ० पा० । ३ कुष्ठयक्ष्मणा–इ० पा० । ४ विन्दन्ते–इ० पा० । ५ महत्–इ० पा० । ६ पुनः–इ० पा० । ७ कंदर्पज्वरपीडितम्–इ० पा० । ८ नीचसेवया–इ० पा० ।

इति सर्वे समालोच्य समेताः पतिसोदराः ॥ ४७ ॥ तत्यजुर्गोत्रतो दूरं गृहीत्वा सकचग्रहम् ॥ सघटोत्सर्गमुत्सृष्टा सा नारी सर्वबन्धुभिः ॥ ४८ ॥
विचरंती च शूद्रेण रममाणा रतिप्रिया ॥ सा ययौ स्त्री बहिर्ग्रामाद्दृष्टा शूद्रेण केनचित् ॥ ४९ ॥ स तां दृष्ट्वा वरारोहां पीनोन्नतपयोधराम् ॥ गृहं
निनाय साम्ना च विधवां शूद्रनायकः ॥ सा नारी तस्य महिषी भूत्वा तेन दिवानिशम् ॥ ५० ॥ रममाणा क्वचिद्देशे न्यवसद्गृहवल्लभा ॥ तत्र सा
पिशिताहारा नित्यमापीतवारुणी ॥ ५१ ॥ लेभे सुतं च शूद्रेण रममाणा रतिप्रिया ॥ कदाचिद्भर्त्तरि क्वापि याते पीतसुरा तु सा ॥ ५२ ॥ इयेष
पिशिताहारं मदिरामदविह्वला ॥ अथ मेषेषु बद्धेषु गोभिः सह बहिर्व्रजे ॥ ५३ ॥ ययौ कृपाणमादाय सा तमोंधे निशामुखे ॥ अविमृश्य
मदावेशान्मेषबुद्ध्यामिषप्रिया ॥ ५४ ॥ एकं जघान गोवत्सं क्रोशंतं निशि दुर्भगा ॥ निहतं गृहमानीय ज्ञात्वा गोवत्समंगना ॥ ५५ ॥
भीता शिवशिवेत्याह केनचित्पुण्यकर्मणा ॥ सा मुहूर्त्तमिति ध्यात्वा पिशितासवलालसा ॥ ५६ ॥ छित्त्वा तमेव गोवत्सं चकाराहारमी
प्सितम् ॥ गोवत्सार्धशरीरेण कृताहाराथ सा पुनः ॥ ५७ ॥ तदर्धदेहं निक्षिप्य बहिश्चुक्रोश कैतवात् ॥ अहो व्याघ्रेण भग्नोऽयं जग्धो
गोवत्सको व्रजे ॥ ५८ ॥ इति तस्याः समाक्रंदः सर्वगेहेषु शुश्रुवे ॥ अथ सर्वे शूद्रजनाः समागम्यांतिके स्थिताः ॥ ५९ ॥ हतं गोवत्समालोक्य
व्याघ्रेणेति शुचं ययुः ॥ गतेषु तेषु सर्वेषु व्युष्टायां च ततो निशि ॥ ६० ॥ तद्भर्ता गृहमागत्य दृष्टवान्गृहविड्वरम् ॥ एवं बहुतिथे
काले गते सा शूद्रवल्लभा ॥ ६१ ॥ कालस्य वशमापन्ना जगाम यममंदिरम् ॥ यमोपि धर्ममालोक्य तस्याः कर्म च पौर्विकम् ॥ ६२ ॥
निर्वर्त्य निरयावासाच्चक्रे चंडालजातिकाम् ॥ सापि भ्रष्टा यमपुराच्चांडालीगर्भमाश्रिता ॥ ६३ ॥ ततो बभूव जात्यंधा प्रशांतांगारमेचका ॥
तत्पिता कोपि चांडालो देशे कुत्रचिदास्थितः ॥ ६४ ॥ तां तादृशीमपि सुतां कृपया पर्यपोषयत् ॥ अभोज्येन कदन्नेन शुना लीढेन पूतिना
॥ ६५ ॥ अपेयैश्च रसैर्मात्रा पोषिता सा दिनेदिने ॥ जात्यंधा सापि कालेन बाल्ये कुष्ठरुजार्दिता ॥ ६६ ॥ ऊढा न केनचिद्वापि चांडालेना
तिदुर्भगा ॥ अतीतबाल्ये सा काले विध्वस्तपितृमातृका ॥ ६७ ॥ दुर्भगेति परित्यक्ता बंधुभिश्च सहोदरैः ॥ ततः क्षुधार्दिता दीना शोचन्ती
विगतेक्षणा ॥ ६८ ॥ गृहीतयष्टिः कृच्छ्रेण संचचाल सलोष्टिका ॥ पत्तनेष्वपि सर्वेषु याचमाना दिनेदिने ॥ ६९ ॥ चांडालोच्छिष्टपिंडेन जठरा
ग्निमतर्पयत् ॥ एवं कृच्छ्रेण महता नीत्वा सुबहुलं वयः ॥ ७० ॥ जरया ग्रस्तसर्वांगी दुःखमाप दुरत्ययम् ॥ निरन्नपानवसना सा कदाचि

---

१ धनवान्–इ० पा० । २ दुष्टेन–इ० पा० ।

न्महाजनान् ॥ ७१ ॥ आयास्यंत्यां शिवतिथौ गच्छतो बुबुधेऽध्वगान् ॥ तस्यां तु देवयात्रायां देशदेशांतयायिनाम् ॥ ७२ ॥ विप्राणां साग्निहोत्रा
णां सस्त्रीकाणां महात्मनाम् ॥ राज्ञां च सावरोधानां सहस्तिरथवाजिनाम् ॥ ७३ ॥ सपरीवारघोषाणां यानच्छत्रादिशोभिनाम् ॥ तथान्येषां च
विट्शूद्रसंकीर्णानां सहस्रशः ॥ ७४ ॥ हसतां गायतां क्वापि नृत्यतामथ धावताम् ॥ जिघ्रतां पिबतां कामाद्गच्छतां प्रतिगर्जताम् ॥ ७५ ॥
संप्रयाणे मनुष्याणां संभ्रमः सुमहानभूत् ॥ इति सर्वेषु गच्छत्सु गोकर्णं शिवमंदिरम् ॥ ७६ ॥ पश्यंति दिविजाः सर्वे, विमानस्थाः सकौतुकाः ॥
अथेयमपि चांडाली वसनाशनतृष्णया ॥ ७७ ॥ महाजनान्याचयितुं चचाल च शनैःशनैः ॥ करावलंबेनान्यस्याः प्राग्जन्मार्जितकर्मणा ॥ दिनैः
कतिपयैर्[1]यांती गोकर्णं क्षेत्रमाययौ ॥ ७८ ॥ ततो विदूरे मार्गस्य निषण्णा विवृतांजलिः ॥ याचमाना मुहुः पांथान्बभाषे कृपणं वचः ॥ ७९ ॥
प्राग्जन्मार्जितपापौघैः पीडितायाश्चिरं मम ॥ आहारमात्रदानेन दयां कुरुत भो जनाः ॥ ८० ॥ त्रातारः परमार्तानां दातारः परमाशिषाम् ॥
कर्तारो बहुपुण्यानां दयां कुरुत भो जनाः ॥ ८१ ॥ वसनाशनहीनायां स्वपितायां महीतले ॥ महापांसुनिमग्नायां दयां कुरुत भो जनाः ॥ ८२ ॥
महाशीतातपार्त्तायां पीडितायां महारुजा ॥ अन्धायां मयि वृद्धायां दयां कुरुत भो जनाः ॥ ८३ ॥ चिरोपवासदीप्तायां जठराग्निविवर्धनैः ॥
संदह्यमानसर्वांग्यां दयां कुरुत भो जनाः ॥ ८४ ॥ अनुपार्जितपुण्यायां जन्मांतरशतेष्वपि ॥ पापायां मंदभाग्यायां दयां कुरुत भो जनाः ॥८५॥
एवमभ्यर्थयंत्यास्तु चांडाल्याः प्रसृतेंऽजलौ ॥ एकः पुण्यतमः पांथः प्राक्षिपद्बिल्वमंजरीम् ॥ ८६ ॥ तामंचलौ निपतितां सा विमृश्य पुनः पुनः ॥
अभक्ष्येत्येव मत्वाथ दूरे प्राक्षिपदातुरा ॥ ८७ ॥ तस्याः करेण निर्मुक्ता रात्रौ सा बिल्वमंजरी ॥ पपात कस्यचिद्दिष्ट्या शिवलिंगस्य
मस्तके ॥ ८८ ॥ सैवं शिवचतुर्दश्यां रात्रौ पांथजनान्मुहुः ॥ याचमानापि यत्किंचिन्न लेभे दैवयोगतः ॥ ८९ ॥ तत्रोषितानया रात्रिर्भद्रका
ल्यास्तु पृष्ठतः ॥ किंचिदुत्तरतः स्थानं तदर्धेनातिदूरतः ॥ ९० ॥ ततः प्रभाते भ्रष्टा[3]शा शोकेन महताप्लुता ॥ शनैर्निववृते दीना स्वदेशायैव
केवला ॥ ९१ ॥ श्रांता चिरोपवासेन निपतन्ती पदेपदे ॥ क्रंदंती बहुरोगार्ता वेपमाना भृशा[4]तुरा ॥ ९२ ॥ दह्यमानार्कतापेन नग्नदेहा सं[5]य
ष्टिका ॥ अतीत्यैतावतीं भूमिं निपपात विचेतना ॥९३॥ अथ विश्वेश्वरः शंभुः करुणामृतवारिधिः ॥ एनामानयतेत्यस्मा[6]न्युयुजे सविमानकान् ॥
॥ ९४ ॥ एषा प्रवृत्तिश्चांडाल्यास्तवेह परिकीर्त्तिता ॥ तथा संदर्शिता शंभोः कृपणेषु कृपालुता ॥ ९५ ॥ कर्मणः परिपाकोत्थां गतिं पश्य महा

---

१ रापि--इ०पा० । २ पांथसंस्थान्--इ० पा० । ३ भ्रष्टा सा--इ०पा० । ४ कृशातुरा--क्षुधातुरा--इति च पा० । ५ आत्तयष्टिका--इ० पा० । ६ आदिदेश विमानगान्--इ० पा० ।

मते ॥ अधमापि परं स्थानमारोहति निरामयम् ॥ ९६ ॥ यदेतया पूर्वभवे नान्नदानादिकं कृतम् ॥ क्षुत्पिपासादिभिः क्लेशैस्तस्मादिह निपी
ड्यते ॥ ९७ ॥ यदेषा मदवेगांधा चक्रे पापं महोल्बणम् ॥ कर्मणा तेन जात्यंधा बभूवात्रैव जन्मनि ॥ ९८ ॥ अपि विज्ञाय गोवत्सं यदेषाऽभक्षय
त्पुरा ॥ कर्मणा तेन चांडाली बभूवेह विगर्हिता ॥ ९९ ॥ यदेषा[1]र्यपथं हित्वा जारमार्गरता पुरा ॥ तेन पापेन केनापि दुर्वृत्ता दुर्भगापि वा ॥
॥ १०० ॥ यदाश्लिष्य मदाविष्टा जारेण विधवा पुरा ॥ तेन पापेन महता बहुकुष्ठव्रणान्विता ॥ १०१ ॥ कामार्त्ता यदियं स्वैरं शूद्रेण रमिता
पुरा ॥ महासृक्पूयकृमिभिः पीड्यते तेन पाप्मना ॥ २ ॥ सुव्रतानि न चीर्णानि नेष्टापूर्तादिकं कृतम् ॥ सर्वभोगविहीनेयं दूयते तेन पाप्मना ॥
॥ ३ ॥ यदेतया पूर्वभवे सुरा पीता विमूढया ॥ महायक्ष्मार्तिहृच्छूलैः पीड्यते तेन पाप्मना ॥ ४ ॥ अत्रैव सर्वमर्त्येषु पापचिह्नानि कृत्स्नशः ॥
लक्ष्यंते मुनिशार्दूल सविवेकैर्महात्मभिः ॥ ५ ॥ अत्र ये बहुरोगार्त्ता ये पुत्रधनवर्जिताः ॥ ६ ॥ ये च दुर्लक्षणक्लिष्टा याचका विगतह्रियः ॥
वासोन्नपानशयनभूषणाभ्यंजनादिभिः ॥ ७ ॥ हीना विरू[2]पा निर्विद्या विकलांगाः कुभोजनाः ॥ ये दुर्भाग्या निंदिताश्च ये चान्ये परसेवकाः ॥
॥ ८ ॥ एते पूर्वभवे सर्वे सुमहत्पापकारिणः ॥ एवं विमृश्य यत्नेन दृष्ट्वा लोकजनस्थितिम् ॥ ९ ॥ बुधो न कुरुते पापं यदि कुर्यात्स आत्महा ॥
देहोऽयं मानुषो जंतोर्बहुकर्मैकभाजनम् ॥ ११० ॥ सदा सत्कर्म सेवेत दुष्कर्म सततं त्यजेत् ॥ पुण्यं सुखार्थी कुर्वीत दुःखार्थी पापमाचरेत् ॥
॥ ११ ॥ द्वयोरेकतरे लोके गृहीते कुशलो जनः ॥ इमं मानुषमाश्रित्य देहं परमदुर्लभम् ॥ १२ ॥ य आत्महितवान्कश्चिद्देवमेकं समाश्रयेत् ॥
अथ पापानि सर्वाणि कुर्वन्नपि सदा नरः ॥ १३ ॥ शिवमेकमतिर्ध्यायेत्स संतरति पातकम् ॥ मृता पूर्वभवे त्वेषा यदा प्राप्ता यमालये ॥ १४ ॥
तदा वितर्कः सुमहानासीद्यमसभासदाम् ॥ यद्यपि ब्राह्मणी त्वेषा सत्कुलाचारदूषिता ॥ १५ ॥ अतोऽस्माभिरिहानीता निरयं यातु वा न वा ॥
अनया साधितो बाल्ये पुण्यलेशोऽस्ति वा न वा ॥ १६ ॥ अथापि सुविमृश्यैवं धार्यो दंडोऽत्र नान्यथा ॥ बहुजन्मसहस्रेषु कृतपुण्यविपाकतः ॥
॥ १७ ॥ नृणां ब्रह्मकुले जन्म लभ्यते हि कथंचन ॥ अतोस्याः पूर्वपूर्वेषु कृताघं नास्ति जन्मसु ॥१८॥ अन्यथा सत्कुले जन्म कथमेषा प्रपद्यते॥
अत्रैव जन्मन्यनया कृतमंहो दुरत्ययम् ॥ १९ ॥ [3]अथापि नरकावासं प्रायशो नेयमर्हति ॥ किं तु गोवत्सकं हत्वा विमृश्यागतसाध्वसा ॥ १२० ॥
एषा शिवशिवेत्याह प्रा[4]ग्जन्मार्जितकर्मणा ॥ यदेषा पापविच्छित्त्यै सकृदप्युरुमंगलम् ॥ २१ ॥ शिवनाम वदेद्भक्त्या तर्हि गच्छेत्परं पदम् ॥

---

१ आर्यपथम्—स्नानदानादिकं कर्म—इत्यर्थः स्वपथम्—इ० पा० । २ कुरूपाः—इ० पा० । ३ तथापि—इ० पा० । ४ तत्पुण्यं प्राग्भवार्जितम्—इ० पा० ।

एकजन्मकृतस्यास्य दारुणस्यापि यत्फलम् ॥ २२ ॥ क्रमेणानुभवत्वेषा भूत्वा चांडालजातिका ॥ अस्मादन्यतमः को वा नरकोऽस्ति नृणा
मिह ॥ २३ ॥ अनेकक्लेशसंघातैर्यन्मुहुः परिपीडनम् ॥ दुष्कुले जन्म दारिद्र्यं महाव्याधिर्विमूढता ॥ २४ ॥ एकैक एव नरकः सर्वे वा चाथ
किं पुनः ॥ प्राग्जन्मपुण्यभारेण यन्नाम विवशाऽब्रवीत् ॥ २५ ॥ तेनैषान्यभवे भूरि पुण्यमंते करिष्यति ॥ तेन पुण्येन महता निस्तीर्याघौघया
तनाः ॥ २६ ॥ नीता तत्पुरुषैरंते प्रयास्यति परं[1] पदम् ॥ एतादृशानां मर्त्यानां शास्तारो न वयं क्वचित् ॥ विचार्य स्वयमेवेशो यद्युक्तं तत्करोतु
सः ॥ २७ ॥ एवं वैवस्वतपुरे सर्वैर्यमपुरोगमैः ॥ विमृश्य चित्रगुप्ताद्यैरियं मुक्ताऽपतद्भुवि ॥ २८ ॥ आदौ यदेषा शिवनाम नारी प्रमादतो वाप्य
सती जगाद ॥ तेनेह भूयः सुकृतेन शंभोर्बिल्वांकुराराधनपुण्यमाप ॥ २९ ॥ श्रीगोकर्णे शिवतिथावुपोष्य शिवमस्तके ॥ कृत्वा जागरणं ह्येषा
चक्रे बिल्वार्पणं निशि ॥ १३० ॥ अकामतः कृतस्यास्य पुण्यस्यैव च यत्फलम् ॥ अद्यैव भोक्ष्यते सेयं पश्यतस्तव नो मृषा ॥ ३१ ॥ ॥
॥ गौतम उवाच ॥ ॥ इत्युक्त्वा शिवदूतास्ते तस्याश्चांडालयोनितः ॥ जीवलेशं समाकृष्य युयुजुर्दिव्यतेजसा ॥ ३२ ॥ तां दिव्यदेहसंक्रांतां
तेजोराशिसमुज्ज्वलाम् ॥ विमाने स्थापयामासुः प्रीतास्ते शिवकिंकराः ॥ ३३ ॥ अथ सा परमोदाररूपलावण्यशालिनी ॥ दिव्यभूषणदीप्तांगी
दिव्यांबरविधारिणी ॥ ३४ ॥ देहेन दिव्यगंधेन दिव्यतेजोविकाशिनां[2] ॥ दिव्यमाल्यावतंसेन विरराज विमानगा ॥ ३५ ॥ रत्नच्छत्रपताकाद्यैर्गी
तवादित्रनिस्वनैः ॥ मध्ये सा शिवदूतानां मोदमाना वरानना ॥ ३६ ॥ अनुभूतानि जन्मानि स्मृत्वास्मृत्वा पुनःपुनः ॥ भीता त्रस्ता दृढा
श्चर्यं दृष्ट्वा स्वप्नमिवोत्थिता ॥ ३७ ॥ काहं केऽमी महासिद्धाः कोयं लोको मनोरमः ॥ क्व गतं मे वपुः कष्टं चंडचांडालगोत्रजम् ॥ ३८ ॥ अहो
सुमहदाश्चर्यं दृष्टं मायाविलासजम् ॥ यन्मे भवसहस्रेषु भ्रांतंभ्रांतं पुनःपुनः ॥ ३९ ॥ अहो ईश्वरपूजाया माहात्म्यं विस्मयावहम् ॥
पत्रमात्रेण संतुष्टो यो ददाति निजं पदम् ॥ १४० ॥ इति तां जातनिर्वेदां स्मरन्तीं भगवत्पदम् ॥ दिव्यं विमानमारोप्य ते महेश्वरकिंकराः ॥
॥ ४१ ॥ आलोकयत्सु सर्वेषु लोकेशेषु सविस्मयम् ॥ आमंत्र्य तामथानिन्युः परमेश्वरसन्निधिम् ॥ ४२ ॥ राजन्सुमहदाश्चर्यमाख्यातं गिरिजा
पतेः ॥ माहात्म्यं भक्तिलेशस्य सर्वाघौघविनाशनम् ॥ ४३ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ भगवन्परमेशस्य कीदृशो लोक उत्तमः ॥ तस्य मे लक्षणं
ब्रूहि यद्यस्ति मयि ते दया ॥ ४४ ॥ ॥ गौतम उवाच ॥ ॥ ब्रह्मादिसुरनाथानां लोकेष्वपि सुदुर्लभः ॥ य आनंदः सदा यत्र स लोकः

---

[1] पदं विभोः—इ० पा० । [2] दिव्यतेजोविकाशिनी—इ० पा० ।

पारमेश्वरः ॥ ४५ ॥ सर्वांतिगमनं यत्र ज्योतिर्यत्र प्रतिष्ठितम् ॥ क्वापि नास्ति तमोयोगः स लोकः पारमेश्वरः ॥ ४६ ॥ गुणवृत्तिं विनिस्तीर्य
संप्राप्ता यत्र योगिनः ॥ न पतेयुः पुनः सर्वे स लोकः पारमेश्वरः ॥ ४७ ॥ यत्र वासं न कुर्वंति क्रोधलोभमदादयः ॥ यत्रावस्था न जन्माद्याः
स लोकः पारमेश्वरः ॥ ४८ ॥ सर्वेषां निगमानां च यदेकं क्षेत्रमुच्यते ॥ यस्मान्नास्ति परं वित्तं तत्पदं पारमेश्वरम् ॥ ४९ ॥ प्रत्याहारासन
ध्यानप्राणसंयमनादिभिः ॥ यत्र योगपथैः प्राप्तुं यतंते योगिनः सदा ॥ १५० ॥ यत्र देवः सदानंदनिर्मलज्ञानरूपया ॥ अस्ति देव्या सह
क्रीडन्स लोकः पारमेश्वरः ॥ ५१ ॥ जन्मानेकसहस्रेषु संभृतैः पुण्यराशिभिः ॥ आरूढाः पुरुषा नार्यः क्रीडन्ते यत्र संगताः ॥ ५२ ॥ तेजो
राशौ समा[1]लीना दुर्विभाव्ये मनोरमे ॥ अहोरात्रादिसंस्थानं न विंदंति कदाचन ॥ ५३ ॥ स लोकः परमेशस्य दुर्लभो हि कुयोगिनः ॥ एतद्भक्ति
सुपूर्णा ये तैरेव प्रतिपद्यते ॥ ५४ ॥ ये तत्कथाश्रवणकीर्तनजातहर्षा ये सर्वभूतसुहृदः प्रशमैकनिष्ठाः ॥ संसारचक्रमतिवाह्य निरस्तमोहास्ते
शांकरं पदमवाप्य सुखं रमन्ते ॥ ५५ ॥ तथा त्वमपि राजेंद्र गोकर्णं गिरिशालयम् ॥ गत्वा प्रशमिताघौघः कृतकृत्यत्वमाप्नुहि ॥ ५६ ॥
तत्र सर्वेषु कालेषु स्नात्वाभ्यर्च्य महाबलम् ॥ कृत्वा शिवचतुर्दश्यामुपवासं समाहितः ॥ ५७ ॥ कृत्वा जागरणं रात्रौ बिल्वैरभ्यर्च्य शंकरम् ॥
सर्वपापविनिर्मुक्तः शिवलोकमवाप्स्यसि ॥ ५८ ॥ एष ते विमलो राजन्नुपदेशो मया कृतः ॥ स्वस्ति तेऽस्तु गमिष्यामि मिथिलाधिपतेः
पुरीम् ॥ ५९ ॥ इत्यामन्त्र्य मुनिः प्रीत्या गौतमो मिथिलां ययौ ॥ सोऽपि हृष्टमना राजा गोकर्णं प्रत्यपद्यत ॥ १६० ॥ तत्र दृष्ट्वा महादेवं
स्नात्वाभ्यर्च्य महाबलम् ॥ निर्धूताशेषपापौघो लेभे शम्भोः परं पदम् ॥ ६१ ॥ य इमां शृणुयान्नि[3]त्यं कथां शैवीं मनोहराम् ॥ श्रावयेद्वा जनो
भक्त्या स याति परमां[4] गतिम् ॥ ६२ ॥ श्रद्दधानः सकृद्वापि य इमां शृणुयात्कथाम् ॥ त्रिःसप्तकुलजैः सार्धं शिवलोकमवाप्नुयात् ॥ ६३ ॥
इति कथितमशेषं श्रेयसामादिबीजं भवशतदुरितघ्नं ध्वस्तमोहांधकारम् ॥ चरितममरगेयं मन्मथारेरुदारं सततमपि निषेव्यं स्वस्तिमद्भिश्च लोकैः ॥
॥१६४॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां तृतीये ब्रह्मोत्तरखण्डे शिवचतुर्दशीगोकर्णमाहात्म्यवर्णनंनाम तृतीयोऽध्यायः ॥
॥ ३ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ भूयोपि शिवमाहात्म्यं वक्ष्यामि परमाद्भुतम् ॥ शृण्वतां सर्वपापघ्नं भवपाशविमोचनम् ॥
॥ १ ॥ दुस्तरे दुरितांभोधौ मज्जतां विषयात्मनाम् ॥ शिवपूजां विना कश्चित्प्लवो नास्ति निरूपितः ॥ २ ॥ शिवपूजां सदा कुर्याद्बुद्धिमानिह

---

[1] सदा लीनाः--इ० पा० । [2] कृतकृत्यत्वमाप्नुहि--इ० पा० । [3] पुण्याम्--इ० पा० । [4] परमं पदम्--इ० पा० ।

मानवः ॥ अशक्तश्चेत्कृतां पूजां पश्येद्भक्तिविनम्रधीः ॥ ३ ॥ अश्रद्धयापि यः कुर्याच्छिवपूजां विमुक्तिदाम् ॥ पश्येद्वा सोपि कालेन प्रयाति परमं पदम् ॥ ४ ॥ आसीत्किरातदेशेषु नाम्ना राजा विमर्दनः ॥ शूरः परमदुर्द्धर्षो जितशत्रुः प्रतापवान् ॥ ५ ॥ सर्वदा मृगयासक्तः कृपणो निर्घृणो बली ॥ सर्वमांसाशनः क्रूरः सर्ववर्णांगनावृतः ॥ ६ ॥ तथापि कुरुते शंभोः पूजां नित्यमतंद्रितः ॥ चतुर्दश्यां विशेषेण पक्षयोः शुक्लकृष्णयोः ॥ ॥ ७ ॥ महाविभवसंपन्नां पूजां कृत्वा स मोदते ॥ हर्षेण महताविष्टो नृत्यति स्तौति गायति ॥ ८ ॥ तस्यैवं वर्तमानस्य नृपतेः सर्वभक्षिणः ॥ दुराचारस्य महिषी चेष्टितेनान्वतप्यत ॥ ९ ॥ सा वै कुमुद्वतीनाम राज्ञी शीलगुणान्विता ॥ एकदा पतिमासाद्य रहस्ये तदपृच्छत ॥ १० ॥ एतत्ते चरितं राजन्महदाश्चर्यकारणम् ॥ क्व ते महान्दुराचारः क्व भक्तिः परमेश्वरे ॥ ११ ॥ सर्वदा सर्वभक्षस्त्वं सर्वस्त्रीजनलालसः ॥ सर्वहिंसापरः क्रूरः कथं भक्तिस्तवेश्वरे ॥ १२ ॥ इति पृष्टः स भूपालो विमृश्य सुचिरं ततः ॥ त्रिकालज्ञः प्रहस्यैनां प्रोवाच सुकुतूहलः ॥ १३ ॥ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ अहं पूर्वभवे कश्चित्सारमेयो वरानने ॥ पंपानगरमाश्रित्य पर्यटामि समंततः ॥ १४ ॥ एवं कालेषु गच्छत्सु तत्रैव नगरोत्तमे ॥ कदाचिदागतः सोहं मनोज्ञं शिवमंदिरम् ॥ १५ ॥ पूजायां वर्तमानायां चतुर्दश्यां महातिथौ ॥ अपश्यमुत्सवं दूराद्बहिर्द्वारं समाश्रितः ॥ १६ ॥ अथाहं परमक्रुद्धैर्दंडहस्तैः प्रधावितः ॥ तस्माद्देशादपक्रांतः प्राणरक्षापरायणः ॥ १७ ॥ ततः प्रदक्षिणीकृत्य मनोज्ञं शिवमंदिरम् ॥ द्वारदेशं पुनः प्राप्य पुनश्चैव निवारितः ॥ १८ ॥ पुनः प्रदक्षिणीकृत्य तदेव शिवमन्दिरम् ॥ बलिपिंडादिलोभेन पुनर्द्वारमुपागतः ॥ १९ ॥ एवं पुनःपुनस्तत्र कृत्वा कृत्वा प्रदक्षिणाम् ॥ द्वारदेशे समासीनं निजघ्नुर्निशितैः शरैः ॥ २० ॥ स विद्धगात्रः सहसा शिवद्वारि गतासुकः ॥ जातोऽस्म्यहं कुले राज्ञां प्रभावाच्छिवसन्निधेः ॥ २१ ॥ दृष्ट्वा चतुर्दशीपूजां दीपमाला विलोकिताः ॥ तेन पुण्येन महता त्रिकालज्ञोऽस्मि भामिनि ॥ २२ ॥ प्राग्जन्मवासनाभिश्च सर्वभक्षोऽस्मि निर्घृणः ॥ विदुषामपि दुर्लंघ्या प्रकृतिर्वासनामयी ॥ २३ ॥ अतोऽहमर्चयामीशं चतुर्दश्यां जगद्गुरुम् ॥ त्वमपि श्रद्धया भद्रे भज देवं पिनाकिनम् ॥ २४ ॥ ॥ राज्ञ्युवाच ॥ ॥ त्रिकालज्ञोऽसि राजेन्द्र प्रसादाद्गिरिजापतेः ॥ मत्पूर्वजन्मचरितं वक्तुमर्हसि तत्त्वतः ॥ २५ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ त्वं तु पूर्वभवे काचित्कपोती व्योमचारिणी ॥ क्वापि लब्धवती किंचिन्मां

---

१ सदामांसाशनः—इ० पा० । २ युक्तः—इ० पा० । ३ कृत्वा पूजाम्—इ० पा० । ४ पक्वान्नगृहम्—इ० पा० । ५ तदेव—इ० पा० । ६ शिवध्यानगताशुभः—शिवद्वारि गताशुभः—इति च पा० । ७ भामिनि—इ० पा० । ८ कामचारिणी—इ० पा० ।

सपिंडं यदृच्छया ॥ २६ ॥ त्वद्गृहीतमथालोक्य गृध्रः कोप्यामिषं बली ॥ निरामिषः स्वयं वेगादभिदुद्राव भीषणः ॥ २७ ॥ ततस्त्वं वीक्ष्य वित्रस्ता विद्रुतासि वरानने ॥ तेनानुयाता घोरेण मांसपिंडजिघृक्षया ॥ २८ ॥ दिष्ट्या श्रीगिरिमासाद्य श्रांता तत्र शिवालयम् ॥ प्रदक्षिणं परिक्रम्य ध्वजाग्रे समुपस्थिता ॥ २९ ॥ अथानुसृत्य [1]सहसा तीक्ष्णतुंडो विहंगमः ॥ त्वां निहत्य निपात्याधो मांसमादाय जग्मिवान् ॥ ३० ॥ प्रदक्षिणप्रक्रमणाद्देवदेवस्य शूलिनः ॥ तस्याग्रे मरणाच्चैव जातासीह नृपांगना ॥ ३१ ॥ ॥ राज्ञ्युवाच ॥ ॥ श्रुतं सर्वमशेषेण प्राग्जन्मचरितं मया ॥ जातं च महदाश्चर्यं भक्तिश्च मम चेतसि ॥ अथान्यच्छ्रोतुमिच्छामि त्रिकालज्ञ महामते ॥ इदं शरीरमुत्सृज्य यास्यावः कां गतिं पुनः ॥ ॥ ३२ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ अतो भवे जनिष्येऽहं द्वितीये सैंधवो नृपः ॥ ३३ ॥ सृंजयेशसुता त्वं हि मामेव प्रतिपत्स्यसे ॥ तृतीये [2]तु भवे राजा सौराष्ट्रे भविताऽस्म्यहम् ॥ ३४ ॥ कलिंगराजतनया त्वं मे पत्नी भविष्यसि ॥ चतुर्थे तु भविष्यामि भवे गांधारभूमिपः ॥ ३५ ॥ मागधी राजतनया तत्र त्वं [3]मम गेहिनी ॥ पंचमेऽवंतिनाथोऽहं भविष्यामि [4]भवांतरे ॥ ३६ ॥ [5]दाशार्हराजतनया त्वमेव मम वल्लभा ॥ अस्माज्जन्मनि षष्ठेऽहमानर्ते भविता नृपः ॥ ३७ ॥ ययातिवंशजा कन्या भूत्वा मामेव यास्यसि ॥ पांड्यराजकुमारोऽहं सप्तमे भविता भवे ॥ ३८ ॥ तत्र मत्सदृशो नान्यो रूपौदार्यगुणादिभिः ॥ सर्वशास्त्रार्थतत्त्वज्ञो बलवान्दृढविक्रमः ॥ ३९ ॥ सर्वलक्षणसंपन्नः सर्वलोकमनोरमः ॥ पद्मवर्ण इति ख्यातः [6]पद्ममित्रसमद्युतिः ॥ ४० ॥ भविता त्वं च वैदर्भी रूपेणाप्रतिमा भुवि ॥ नाम्ना वसुमती ख्याता रूपावयवशोभिनी ॥ ४१ ॥ सर्वराजकुमाराणां मनोनयननंदिनी ॥ सा त्वं स्वयंवरे सर्वान्विहाय नृपनंदनान् ॥ ४२ ॥ वरं प्राप्स्यसि मामेव दमयंतीव नैषधम् ॥ सोऽहं जित्वा नृपान्सर्वान्प्राप्य त्वां वरवर्णिनीम् ॥४३॥ स्वराष्ट्रस्थोऽखिलान्भोगान्भोक्ष्ये वर्षगणान्बहून् ॥ इष्ट्वा च विविधैर्यज्ञैर्वाजिमेधादिभिः शुभैः ॥ ४४ ॥ संतर्प्य पितृदेवर्षीन्दानैश्च द्विजसत्तमान् ॥ संपूज्य देवदेवेशं शंकरं लोकशंकरम् ॥ ४५ ॥ पुत्रे राज्यधुरं न्यस्य गंतास्मि तपसे वनम् ॥ तत्रागस्त्यान्मुनिवराद्ब्रह्मज्ञानमवाप्य च ॥ ४६ ॥ त्वया सह गमिष्यामि शिवस्य परमं पदम् ॥ चतुर्दश्यां चतुर्दश्यामेवं संपूज्य शंकरम् ॥ ४७ ॥ सप्तजन्मसु राजत्वं भविष्यति वरानने ॥ इत्येतत्सुकृतं लब्धं पूजादर्शनमात्रतः ॥ क्व सारमेयो दुष्टात्मा क्वेदृशी बत सद्गतिः ॥ ४८ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ इत्युक्ता निजनाथेन सा राज्ञी शुभलक्षणा ॥ ४९ ॥ परं विस्मयमापन्ना पूजयामास तं मुदा ॥ सोऽपि राजा तया सार्द्धं भुक्त्वा भोगान्यथे

---

१ तरसा—इ०पा० । २ अस्मात्—इ०पा० । ३ मामवाप्स्यसि—इ०पा० । ४ युगांतरे—इ०पा० । ५ दशार्णराजतनया—इ०पा० । ६ पद्ममित्रसमद्युतिः सूर्यसमानकान्तिः—इत्यर्थः ।

प्सितान् ॥ ५० ॥ जगाम सप्तजन्मांते शंभोस्तत्परमं पदम् ॥ य एतच्छिवपूजाया माहात्म्यं परमाद्भुतम् ॥ शृणुयात्कीर्तयेद्वापि स गच्छेत्परमं
पदम् ॥ ५१ ॥ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां तृतीये ब्रह्मोत्तरखण्डे चतुर्दशीमाहात्म्यवर्णनं नाम चतुर्थोऽध्यायः
॥ ४ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ शिवो गुरुः शिवो देवः शिवो बंधुः शरीरिणाम् ॥ शिव आत्मा शिवो जीवः शिवादन्यन्न किञ्चन[1] ॥१॥
शिवमुद्दिश्य यत्किंचिद्दत्तं जप्तं हुतं कृतम् ॥ तदनंतफलं प्रोक्तं सर्वागमविनिश्चितम् ॥ २ ॥ भक्त्या निवेदितं शंभोः पत्रं पुष्पं फलं जलम् ॥
अल्पादल्पतरं वापि तदानंत्याय कल्पते ॥ ३ ॥ विहाय सकलान्धर्मान्सकलागमनिश्चितान्[2] ॥ शिवमेकं भजेद्यस्तु मुच्यते सर्वबन्धनात्
॥ ४ ॥ या प्रीतिरात्मनः पुत्रे या कलत्रे धनेपि सा ॥ कृता चेच्छिवपूजायां त्रायतीति[3] किमद्भुतम् ॥ ५ ॥ तस्मात्केचिन्महात्मानः सकलान्विषयासवान्
॥ त्यजंति शिवपूजार्थे स्वदेहमपि दुस्त्यजम् ॥ ६ ॥ सा जिह्वा या शिवं स्तौति तन्मनो ध्यायते शिवम् ॥ तौ कर्णौ तत्कथालोलौ
तौ हस्तौ तस्य पूजकौ ॥ ७ ॥ ते नेत्रे पश्यतः पूजां तच्छिरः प्रणतं शिवे ॥ तौ पादौ यौ शिवक्षेत्रं भक्त्या पर्यटतः[4] सदा ॥ ८ ॥ यस्येन्द्रियाणि
सर्वाणि वर्त्तंते शिवकर्मसु ॥ स निस्तरति संसारं भुक्तिं मुक्तिं च विंदति ॥ ९ ॥ शिवभक्तियुतो मर्त्यश्चांडालः पुल्कसोपि च ॥ नारी नरो वा
षंढो वा सद्यो मुच्येत संसृतेः ॥ १० ॥ किं कुलेन किमाचारैः किं शीलेन गुणेन वा ॥ भक्तिलेशयुतः शंभोः स वंद्यः सर्वदेहिनाम् ॥ ११ ॥
उज्जयिन्यामभूद्राजा चन्द्रसेनसमाह्वयः ॥ जातो मानवरूपेण द्वितीय इव वासवः ॥ १२ ॥ तस्मिन्पुरे महाकालं वसंतं परमेश्वरम् ॥ संपूजयत्यसौ
भक्त्या चन्द्रसेनो नृपोत्तमः ॥ १३ ॥ तस्याभवत्सखा राज्ञः शिवपारिषदाग्रणीः ॥ मणिभद्रो जितांभद्रः[5] सर्वलोकनमस्कृतः ॥ १४ ॥ तस्यै
कदा महीभर्त्तुः प्रसन्नः शंकरानुगः ॥ चिन्तामणिं ददौ दिव्यं मणिभद्रो महामतिः ॥ १५ ॥ स मणिः कौस्तुभ इव द्योतमानोर्कसन्निभः ॥ दृष्टः
श्रुतो वा ध्यातो वा नृणां यच्छति चिंतितम्[6] ॥ १६ ॥ तस्य कांतिलवस्पृष्टं कांस्यं ताम्रमयस्त्रपु ॥ पाषाणादिकमन्यद्वा सद्यो भवति कांचनम् ॥
॥ १७ ॥ स तं चिन्तामणिं कंठे बिभ्रद्राजासनं गतः ॥ रराज राजा देवानां मध्ये भानुरिव स्वयम् ॥ १८ ॥ सदा चिन्तामणिग्रीवं तं श्रुत्वा
राजसत्तमम् ॥ प्रवृद्धतर्षा राजानः सर्वे क्षुब्धहृदोऽभवन्[7] ॥ १९ ॥ स्नेहात्केचिदयाचंत धाष्टर्यात्केचन दुर्मदाः ॥ देवलब्धमजानंतो मणिं मत्सरिणो
नृपाः ॥ २० ॥ सर्वेषां भूभृतां याच्ञा यदा व्यर्थीकृतामुना ॥ राजानः सर्वदेशानां संरंभं चक्रिरे तदा ॥ २१ ॥ सौराष्ट्राः कैकयाः शाल्वाः

---

१ विद्यते—इ० पा० । २ सकलागमनोदितान्—इ० पा० । ३ सिद्ध्यतीति—इ० पा० । ४ पर्यटिनौ—इ०पा० । ५ महाभद्रः—इ० पा० । ६ मंगलम्—इ० पा० । ७ प्रवृद्धरोषाः—इ० पा० ।

कलिंगशकमद्रकाः ॥ पांचालावंतिसौवीरा मागधा मत्स्यसृंजयाः ॥ २२ ॥ एते चान्ये च राजानः सहाश्वरथकुंजराः ॥ चन्द्रसेनं मृधे जेतुमुद्यमं चक्रुरोजसा ॥ २३ ॥ ते तु सर्वे सुसंरब्धाः कंपयंतो वसुन्धराम् ॥ उज्जयिन्याश्चतुर्द्वारं रुरुधुर्बहुसैनिकाः ॥ २४ ॥ संरुध्यमानां स्वपुरीं दृष्ट्वा राजभिरुद्धतैः ॥ चंद्रसेनो महाकालं तमेव शरणं ययौ ॥ २५ ॥ निर्विकल्पो निराहारः स राजा दृढनिश्चयः ॥ अर्चयामास गौरीशं दिवा नक्तमनन्यधीः ॥ २६ ॥ एतस्मिन्नंतरे गोपी काचित्तत्पुरवासिनी ॥ एकपुत्रा भर्तृहीना तत्रैवासीच्चिरंतना ॥ २७ ॥ सा पंचहायनं बालं वहंती गतभर्तृका ॥ राज्ञा कृतां महापूजां ददर्श गिरिजापतेः ॥ २८ ॥ सा दृष्ट्वा सर्वमाश्चर्यं शिवपूजामहोदयम् ॥ प्रणिपत्य स्वशिबिरं पुनरेवाभ्यपद्यत ॥ ॥ २९ ॥ एतत्सर्वमशेषेण स दृष्ट्वा बल्लवीसुतः ॥ कुतूहलेन विदधे शिवपूजां विरक्तिदाम् ॥ ३० ॥ आनीय हृद्यं पाषाणं शून्ये तु शिबिरोत्तमे ॥ नातिदूरे स्वशिबिराच्छिवलिंगमकल्पयत ॥ ३१ ॥ यानि कानि च पुष्पाणि हस्तलभ्यानि चात्मनः ॥ आनीय स्नाप्य तल्लिंगं पूजयामास भक्तितः ॥ ३२ ॥ गंधालंकारवासांसि धूपदीपाक्षतादिकम् ॥ विधाय कृत्रिमैर्दिव्यैर्नैवेद्यं चाप्यकल्पयत् ॥ ३३ ॥ भूयोभूयः समभ्यर्च्य पत्रैः पुष्पैर्मनोरमैः ॥ नृत्यं च विविधं कृत्वा प्रणनाम पुनःपुनः ॥३४॥ एवं पूजां प्रकुर्वाणं शिवस्यानन्यमानसम् ॥ सा पुत्रं प्रणयाद्गोपी भोजनाय समाह्वयत् ॥३५॥ मात्राहूतोपि बहुशः स पूजासक्तमानसः ॥ बालोपि भोजनं नच्छत्तदा माता स्वयं ययौ ॥ ३६ ॥ तं विलोक्य शिवस्याग्रे निषण्णं मीलितेक्षणम् ॥ चकर्ष पाणिं संगृह्य कोपेन समताडयत् ॥ ३७ ॥ आकृष्टस्ताडितो वापि नागच्छत्स्वसुतो यदा ॥ तां पूजां नाशयामास क्षिप्त्वा लिंगं विदूरतः ॥ ३८ ॥ हाहेति रुदमानं तं निर्भर्त्स्य स्वसुतं तदा ॥ पुनर्विवेश स्वगृहं गोपी रोषसमन्विता ॥ ३९ ॥ मात्रा विनाशितां पूजां दृष्ट्वा देवस्य शूलिनः ॥ देवदेवेति चुक्रोश निपपात स बालकः ॥ ४० ॥ प्रनष्टसंज्ञः सहसा बाष्पपूरपरिप्लुतः ॥ लब्धसंज्ञो मुहूर्तेन चक्षुषी उदमीलयत् ॥ ॥ ४१ ॥ ततो मणिस्तंभविराजमानं हिरण्मयद्वारकपाटतोरणम् ॥ महार्हनीलामलवज्रवेदिकं तदेव जातं शिबिरं शिवालयम् ॥ ४२ ॥ संतप्तहेमकलशैर्बहुभिर्विचित्रैः प्रोद्भासितस्फटिकसौधतलाभिरामम् ॥ रम्यं च तच्छिवपुरं वरपीठमध्ये लिंगं च रत्नसहितं स ददर्श बालः ॥ ४३ ॥ स दृष्ट्वा सहसोत्थाय भीतविस्मितमानसः ॥ निमग्न इव संतोषात्परमानंदसागरे ॥ ४४ ॥ विज्ञाय शिवपूजाया माहात्म्यं तत्प्रभावतः ॥ ननाम दंड

---

१ निरुध्यमानाम्–इ० पा० । २ निरातंकः–इ० पा० । ३ "एतस्मिन्नेव समये तत्रैव नगरोत्तमे । चरन्ती गोपिका काचिन्महाकालान्तिकं ययौ ॥" इति पद्यं पाठान्तररूपेण पुस्तकद्वयेवर्तते । ४ अविदूरे–इ०पा० । ५च दूरतः–इ० पा० । ६ शिवशिवेति--इ० पा० । ७ महोदयम्--इ० पा० ।

वद्भूमौ स्वमातुरघशांतये ॥ ४५ ॥ देव क्षमस्व दुरितं मम मातुरुमापते ॥ मूढायास्त्वामजानंत्याः प्रसन्नो भव शंकर ॥ ४६ ॥ यद्यस्ति मयि यत्किंचित्पुण्यं त्वद्भक्तिसंभवम् ॥ तेनापि शिव मे माता तव कारुण्यमाप्नुयात् ॥ ४७ ॥ इति प्रसाद्य गिरिशं भूयोभूयः प्रणम्य च ॥ सूर्ये चास्तं गते बालो निर्जगाम शिवालयात् ॥ ४८ ॥ अथापश्यत्स्वशिबिरं पुरंदरपुरोपमम् ॥ सद्यो हिरण्मयीभूतं विचित्रविभवोज्ज्वलम् ॥ ४९ ॥ सोंतः प्रविश्य भवनं मोदमानो निशामुखे ॥ महामणिगणाकीर्णं हेमराशिसमुज्ज्वलम् ॥ ५० ॥ तत्रापश्यत्स्वजननीं स्मरंतीमकुतोभयाम् ॥ महार्हरत्नपर्यंके सितशय्यामधिश्रिताम् ॥ ५१ ॥ रत्नालंकारदीप्तांगीं दिव्यांबरविराजिनीम् ॥ दिव्यलक्षणसंपन्नां साक्षात्सुरवधूमिव ॥ ५२ ॥ जवेनोत्थापयामास संभ्रमोत्फुल्ललोचनः ॥ अंब जागृहि भद्रं ते पश्येदं महदद्भुतम् ॥ ५३ ॥ इति प्रबोधिता गोपी स्वपुत्रेण महात्मना ॥ ततोऽपश्यत्स्वजननी स्मयन्ती मुकुटोज्ज्वला ॥ ५४ ॥ ससंभ्रमं समुत्थाय तत्सर्वं प्रत्यवेक्षत[1] ॥ अपूर्वमिव चात्मानमपूर्वमिव बालकम् ॥ ५५ ॥ अपूर्वं च स्वसदनं दृष्ट्वासीत्सुखविह्वला ॥ श्रुत्वा पुत्रमुखात्सर्वं प्रसादं गिरिजापतेः ॥ ५६ ॥ राज्ञे विज्ञापयामास यो भजत्यनिशं शिवम् ॥ स राजा सहसागत्य समाप्तनियमो निशि ॥ ५७ ॥ ददर्श गोपिकासूनोः प्रभावं शिवतोषजम् ॥ हिरण्मयं शिवस्थानं लिंगं मणिमयं तथा ॥ ५८ ॥ गोपवध्वाश्च सदनं माणिक्यवरकोज्ज्वलम् ॥ दृष्ट्वा महीपतिः सर्वं सामात्यः सपुरोहितः ॥ ५९ ॥ मुहूर्तं विस्मितधृतिः परमानंदनिर्भरः ॥ प्रेम्णा बाष्पजलं मुंचन्परिरेभे तमर्भकम् ॥ ६० ॥ एवमत्यद्भुताकाराच्छिवमाहात्म्यकीर्त्तनात् ॥ पौराणां संभ्रमाच्चैव सा रात्रिः क्षणतामगात् ॥ ६१ ॥ अथ प्रभाते युद्धाय पुरं संरुध्य संस्थिताः ॥ राजानश्चारवक्त्रेभ्यः शुश्रुवुः परमाद्भुतम् ॥ ६२ ॥ ते त्यक्तवैराः सहसा राजानश्चकिता भृशम् ॥ न्यस्तशस्त्रा निविविशुश्चंद्रसेनानुमोदिताः ॥ ६३ ॥ तां प्रविश्य पुरीं रम्यां महाकालं प्रणम्य च ॥ तद्गोपवनितागेहमाजग्मुः सर्वभूभृतः ॥ ६४ ॥ ते तत्र चंद्रसेनेन प्रत्युद्गम्याभिपूजिताः ॥ महार्हविष्टरगताः प्रीत्यानंदन्सुविस्मिताः ॥ ६५ ॥ गोपसूनोः प्रसादाय प्रादुर्भूतं शिवालयम् ॥ लिंगं च वीक्ष्य सुमहच्छिवे चक्रुः परां मतिम् ॥ ६६ ॥ तस्मै गोपकुमाराय प्रीतास्ते सर्वभूभुजः ॥ वासोहिरण्यरत्नानि गोमहिष्यादिकं धनम् ॥ ६७ ॥ गजानश्वान्रथान्रौक्मान्छत्रयानपरिच्छदान् ॥ दासान्दासीरनेकाश्च ददुः शिवकृपार्थिनः ॥ ६८ ॥ येये सर्वेषु देशेषु गोपास्तिष्ठंति भूरिशः ॥ तेषां तमेव राजानं चक्रिरे सर्वपार्थिवाः ॥६९॥ अथास्मिन्नंतरे सर्वैस्त्रिदशैरभिपूजितः ॥ प्रादुर्बभूव तेजस्वी हनूमान्वानरेश्वरः ॥७०॥ तस्याभिगमनादेव राजानो जातसंभ्रमाः ॥

---

[1] समुदैक्षत·-इ० पा० ।

प्रत्युत्थाय नमश्चक्रुर्भक्तिनम्रात्ममूर्त्तयः ॥ ७१ ॥ तेषां मध्ये समासीनः पूजितः प्लवगेश्वरः ॥ गोपात्मजं समाश्लिष्य राज्ञो वीक्ष्येदमब्रवीत् ॥
॥ ७२ ॥ सर्वे शृणुत भद्रं वो राजानो ये च देहिनः ॥ शिवपूजामृते नान्या गतिरस्ति शरीरिणाम् ॥ ७३ ॥ एष गोपसुतो दिष्ट्या प्रदोषे मंदवा
सरे ॥ अमंत्रेणापि संपूज्य शिवं शिवमवाप्तवान् ॥ ७४ ॥ मंदवारे प्रदोषोऽयं दुर्लभः सर्वदेहिनाम् ॥ तत्रापि दुर्लभतरः कृष्णपक्षे समागते ॥
॥ ७५ ॥ एष पुण्यतमो लोके गोपानां कीर्तिवर्धनः ॥ अस्य वंशेऽष्टमो भावी नंदोनाम महायशाः ॥ प्राप्स्यते तस्य पुत्रत्वं कृष्णो नारा
यणः स्वयम् ॥ ७६ ॥ अद्यप्रभृति लोकेस्मिन्नेष गोपालनंदनः ॥ नाम्ना श्रीकर इत्युच्चैर्लोके ख्यातिं गमिष्यति ॥ ७७ ॥ ॥ सूत उवाच ॥
एवमुक्त्वांजनीसूनुस्तस्मै गोपकसूनवे ॥ उपदिश्य शिवाचारं तत्रैवांतरधीयत ॥ ७८ ॥ ते च सर्वे महीपालाः संहृष्टाः प्रतिपूजिताः ॥ चन्द्रसेनं
समामंत्र्य प्रतिजग्मुर्यथागतम् ॥ ७९ ॥ श्रीकरोऽपि महातेजा उपदिष्टो हनूमता ॥ ब्राह्मणैः सह धर्मज्ञैश्चक्रे शम्भोः समर्हणम् ॥ ८० ॥ कालेन
श्रीकरः सोऽपि चंद्रसेनश्च भूपतिः ॥ समाराध्य शिवं भक्त्या प्रापतुः परमं पदम् ॥ ८१ ॥ [1]इदं रहस्यं परमं पवित्रं यशस्करं पुण्यमहर्द्धिवर्धनम् ॥
आख्यानमाख्यातमघौघनाशनं गौरीशपादांबुजभक्तिवर्धनम् ॥ ८२ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां तृतीये ब्रह्मोत्तर
खण्डे गोपकुमारचरितवर्णनं नाम पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ ॥ छ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ यदुक्तं भवता सूत महदाख्यानम[2]द्भुतम् ॥
शम्भोर्माहात्म्यकथनमशेषाघहरं परम् ॥ १ ॥ भूयोपि श्रोतुमिच्छामस्तदेव सुसमाहिताः ॥ प्रदोषे भगवाञ्छंभुः पूजितस्तु महात्मभिः ॥ २ ॥
संप्रयच्छति कां सिद्धिमेतन्नो ब्रूहि सुव्रत ॥ श्रुतमप्यसकृत्सूत भूयस्तृष्णा प्रवर्धते ॥ ३ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ साधु पृष्टं महाप्राज्ञा भवद्भि
र्लोकविश्रुतैः ॥ अतोऽहं संप्रवक्ष्यामि शिवपूजाफलं महत् ॥ ४ ॥ त्रयोदश्यां तिथौ सायं प्रदोषः परिकीर्त्तितः ॥ तत्र पूज्यो महादेवो नान्यो
देवः फलार्थिभिः ॥ ५ ॥ प्रदोषपूजामाहात्म्यं को नु[3] वर्णयितुं क्षमः ॥ यत्र सर्वेऽपि विबुधास्तिष्ठंति गिरिशांतिके ॥ ६ ॥ प्रदोषसमये देवः कैलासे
रजतालये ॥ करोति नृत्यं विबुधैरभिष्टुतगुणोदयः ॥ ७ ॥ अतः पूजा जपो होमस्तत्कथास्तद्गुणस्तवः ॥ कर्त्तव्यो नियतं मर्त्यैश्चतुर्वर्गफला
र्थिभिः ॥ ८ ॥ दारिद्र्यतिमिरांधानां [4]मर्त्यानां भवभीरुणाम् ॥ भवसागरमग्नानां [5]प्लवोऽयं पारदर्शनः ॥ ९ ॥ दुःखशोकभयार्त्तानां क्लेशनिर्वाण

---

१ इदं पवित्रं परमं रहस्यं स्वर्ग्यं यशस्यं गतिदं विचित्रम्—इ० पा० । २ उत्तमम्—इ० पा० । ३ वै—इ० पा० । ४ इदं हि परमाञ्जनम्—इ० पा० । ५ शर्वः-इ० पा० ।

मिच्छताम्[1] ॥ प्रदोषे पार्वतीशस्य पूजनं मंगलायनम् ॥ १० ॥ दुर्बुद्धिरपि नीचोपि मन्दभाग्यः शठोऽपि वा ॥ प्रदोषे पूज्य देवेशं विपद्भ्यः[2] स प्रमुच्यते ॥ ११ ॥ शत्रुभिर्हन्यमानोऽपि दश्यमानोपि पन्नगैः ॥ शैलैराक्रम्यमाणोऽपि पतितोऽपि महांबुधौ ॥ १२ ॥ आविद्धकालदण्डोऽपि नानारोगहतोऽपि वा ॥ न विनश्यति मर्त्योऽसौ प्रदोषे गिरिशार्चनात् ॥ १३ ॥ दारिद्र्यं मरणं दुःखमृणभारं नगोपमम् ॥ सद्यो विधूय संपद्भिः पूज्यते शिवपूजनात् ॥ १४ ॥ अत्र वक्ष्ये महापुण्यमितिहासं पुरातनम् ॥ यं श्रुत्वा मनुजाः सर्वे प्रयांति कृतकृत्यताम् ॥ १५ ॥ आसीद्विदर्भविषये नाम्ना सत्यरथो नृपः ॥ सर्वधर्मरतो धीरः सुशीलः सत्यसंगरः ॥ १६ ॥ तस्य पालयतो भूमिं धर्मेण मुनिपुंगवाः ॥ व्यतीयाय महान्कालः सुखेनैव महामतेः[3] ॥ १७ ॥ अथ तस्य महीभर्तुर्बभूवुः शाल्वभूभुजः ॥ शत्रवश्चोद्धतबला दुर्मर्षणपुरोगमाः ॥ १८ ॥ कदाचिदथ ते शाल्वाः संनद्धबहुसैनिकाः ॥ विदर्भनगरीं प्राप्य रुरुधुर्विजिगीषवः ॥ १९ ॥ दृष्ट्वा निरुद्ध्यमानां तां विदर्भाधिपतिः पुरीम् ॥ योद्धुमभ्याययौ तूर्णं बलेन महता वृतः ॥ २० ॥ तस्य तैरभवद्युद्धं शाल्वैरपि बलोद्धतैः ॥ पाताले पन्नगेन्द्रस्य गन्धर्वैरिव दुर्मदैः ॥ २१ ॥ विदर्भनृपतिः सोऽथ कृत्वा युद्धं सुदारुणम् ॥ प्रनष्टोरुबलैः शाल्वैर्निहतो रणमूर्धनि ॥ २२ ॥ तस्मिन्महारथे वीरे निहते मंत्रिभिः सह ॥ दुद्रुवुः समरे भग्ना हतशेषाश्च सैनिकाः ॥ २३ ॥ अथ युद्धेभिविरते नदत्सु रिपुमंत्रिषु ॥ नगर्यां युद्ध्यमानायां जाते कोलाहले रवे ॥ २४ ॥ तस्य सत्यरथस्यैका विदर्भाधिपतेः सती ॥ भूरिशोकसमाविष्टा क्वचिद्यत्नाद्विनिर्ययौ ॥ २५ ॥ सा निशासमये यत्नादंतर्वत्नी नृपांगना ॥ निर्गता शोकसंतप्ता प्रतीचीं प्रययौ दिशम् ॥ २६ ॥ अथ प्रभाते मार्गेण गच्छन्ती शनकैः[4] सती ॥ अतीत्य दूरमध्वानं ददर्श विमलं सरः ॥ २७ ॥ तत्रागत्य वरारोहा तप्ता तापेन भूयसा ॥ विलसंतं[5] सरस्तीरे छायावृक्षं समाश्रयत् ॥ २८ ॥ तत्र दैववशाद्राज्ञी विजने तरुकुट्टिमे ॥ असूत तनयं[6] साध्वी मूहूर्ते सद्गुणान्विते ॥ २९ ॥ अथ सा राजमहिषी पिपासाभिहता भृशम् ॥ सरोऽवतीर्णा[7] चार्वंगी ग्रस्ता ग्राहेण भूयसा ॥ ३० ॥ जातमात्रः कुमारोऽपि विनष्टपितृमातृकः ॥ रुरोदोच्चैः सरस्तीरे क्षुत्पिपासार्दितोऽबलः ॥ ३१ ॥ तस्मिन्नेवं क्रन्दमाने जातमात्रे कुमारके ॥ काचिदभ्याययौ शीघ्रं दिष्ट्या विप्रवरांगना ॥ ३२ ॥ साप्येकहायनं बालमुद्वहन्ती निजात्मजम् ॥ अधना भर्तृरहिता याचमाना गृहेगृहे ॥ ३३ ॥ एकात्मजा बंधुहीना याच्ञामार्गवशंगता ॥ उमानाम द्विजसती ददर्श नृपनंदनम् ॥ ३४ ॥ सा दृष्ट्वा राजतनयं सूर्यबिंबमिव च्युतम् ॥ अनाथमेनं क्रंदंतं

---

१ क्लेशनिर्वाणकारणम्—इ० पा० । २ विपापः—इ० पा० । ३ महास्मृतेः—इ० पा० । ४ सहसा—इ० पा० । ५ विमले तत्सरस्तीरे—इ० पा० । ६ समये—इ० पा० । ७ अवतीर्य—इ० पा० ।

चिंतयामास भूरिशः ॥ ३५ ॥ अहो सुमहदाश्चर्यमिदं दृष्टं मयाधुन ॥ अच्छिन्ननाभिसूत्रोऽयं शिशुर्माता क्व वा गता ॥ ३६ ॥ पिता नास्ति न चान्योस्ति नास्ति बंधुजनोऽपि वा ॥ अनाथः कृपणो बालः शेते केवलभूतले ॥ ३७ ॥ एष चांडालजो वापि शूद्रजो वैश्यजोपि वा ॥ विप्रात्मजो वा नृपजो ज्ञायते कथमर्भकः ॥ ३८ ॥ शिशुमेनं समुद्धृत्य पुष्णाम्यौरसवद्ध्रुवम् ॥ किं त्वविज्ञातकुलजं नोत्सहे स्प्रष्टुमुत्तमम् ॥ ३९ ॥ इति मीमांसमानायां तस्यां विप्रवरस्त्रियाम् ॥ ४० ॥ कश्चित्समाययौ भिक्षुः साक्षाद्देवः शिवः स्वयम् ॥ तामाह भिक्षुवर्योथ विप्रभामिनि मा खिदः ॥ ४१ ॥ रक्षैनं बालकं सुभ्रूर्विसृज्य हृदि संशयम् ॥ अनेन परमं श्रेयः प्राप्स्यसे ह्यचिरादिह ॥ ४२ ॥ एतावदुक्त्वा त्वरितो भिक्षुः कारुणिको ययौ ॥ अथ तस्मिन्गते भिक्षौ विश्रब्धा विप्रभामिनी ॥ ४३ ॥ तमर्भकं समादाय निजमेव गृहं ययौ ॥ भिक्षुवाक्येन विश्रब्धा सा राजतनयं संती[1] ॥ ४४ ॥ आत्मपुत्रेण सदृशं कृपया पर्यपोषयत् ॥ एकचक्राह्वये रम्ये ग्रामे कृतनिकेतना ॥ ४५ ॥ स्वपुत्रं राजपुत्रं च भिक्षान्नेन व्यवर्धयत् ॥ ब्राह्मणीतनयश्चैव स राजतनयस्तथा ॥ ४६ ॥ ब्राह्मणैः कृतसंस्कारौ ववृधाते सुपूजितौ ॥ कृतोपनयनौ काले बालकौ नियमे स्थितौ ॥ ॥ ४७ ॥ भिक्षार्थं चेरतुस्तत्र मात्रा सह दिनेदिने ॥ ताभ्यां कदाचिद्बालाभ्यां सा विप्रवनिता सह ॥ ४८ ॥ भैक्ष्यं चरंती दैवेन प्रविष्टा देवतालयम् ॥ तत्र वृद्धैः समाकीर्णे मुनिभिर्देवतालये ॥ ४९ ॥ तौ दृष्ट्वा बालकौ धीमाञ्छांडिल्यो मुनिरब्रवीत् ॥ अहो दैवबलं चित्रमहो कर्म दुरत्ययम् ॥ ५० ॥ एष बालोऽन्यजननीं श्रितो भैक्ष्येण जीवति ॥ इमामेव द्विजवधूं प्राप्य मातरमुत्तमाम् ॥ ५१ ॥ सहैव द्विजपुत्रेण द्विजभावं समाश्रितः ॥ इति श्रुत्वा मुनेर्वाक्यं शांडिल्यस्य द्विजांगना ॥ ५२ ॥ सा प्रणम्य सभामध्ये पर्यपृच्छत्सविस्मया ॥ ब्रह्मन्नेषोर्भको नीतो मया भिक्षोर्[2]गिरा गृहम् ॥ ५३ ॥ अविज्ञातकुलोद्यापि सुतवत्परिपोष्यते ॥ कस्मिन्कुले प्रसूतोऽयं का माता जनकोस्य कः ॥ ५४ ॥ सर्वं विज्ञातुमिच्छामि भवतो ज्ञानचक्षुषः ॥ ५५ ॥ इति पृष्टो मुनिः सोथ ज्ञानदृष्टिर्द्विजस्त्रियां[3] ॥ आचख्यौ तस्य बालस्य जन्म कर्म च पौर्विकम् ॥ ५६ ॥ विदर्भराजपुत्रस्तु तत्पितुः समरे मृतिम् ॥ तन्मातुर्नक्रहरणं साकल्येन न्यवेदयत् ॥ ५७ ॥ अथ सा विस्मिता नारी पुनः प्रपच्छ तं मुनिम् ॥ स राजा सकलान्भोगान्हित्वा युद्धे कथं मृतः ॥ ५८ ॥ दारिद्र्यमस्य बालस्य कथं प्राप्तं महामुने ॥ दारिद्र्यं पुनरुद्धूय कथं राज्यमवाप्स्यति ॥ ॥ ५९ ॥ अस्यापि मम पुत्रस्य भिक्षान्नेनैव जीवतः ॥ दारिद्र्यशमनोपायमुपदेष्टुं त्वमर्हसि ॥६०॥ ॥ शांडिल्य उवाच ॥ ॥ अमुष्य बालस्य

---

१ तथा इ० पा०। २ भिक्षुस्त्रिया—इ० पा०। ३ द्विजस्त्रियै—इ० पा०।

पिता स विदर्भमहीपतिः ॥ पूर्वजन्मनि पांड्येशो बभूव नृपसत्तमः ॥ ६१ ॥ स राजा सर्वधर्मज्ञः पालयन्सकलां महीम् ॥ प्रदोषसमये शंभुं कदाचित्प्रत्यपूजयत् ॥ ६२ ॥ तस्य पूजयतो भक्त्या देवं त्रिभुवनेश्वरम् ॥ आसीत्कलकलारावः सर्वत्र नगरे महान् ॥ ६३ ॥ श्रुत्वा तमुत्कटं शब्दं राजा त्यक्तशिवार्चनः[1] ॥ निर्ययौ राजभवनान्नगरक्षोभशंकया ॥ ६४ ॥ एतस्मिन्नेव समये तस्यामात्यो महाबलः ॥ शत्रुं गृहीत्वा सामंतं राजांतिकमुपागमत् ॥ ६५ ॥ अमात्येन समानीतं शत्रुं सामंतमुद्धतम् ॥ दृष्ट्वा क्रोधेन नृपतिः शिरश्छेदमकारयत् ॥ ६६ ॥ स तथैव महीपालो विसृज्य शिवपूजनम् ॥ असमाप्तात्मनियमश्चकार निशि भोजनम् ॥ ६७ ॥ तत्पुत्रोपि तथा चक्रे प्रदोषसमये शिवम् ॥ अनर्चयित्वा मूढात्मा भुक्त्वा सुष्वाप दुर्मदः ॥ ६८ ॥ जन्मांतरे स नृपतिर्विदर्भक्षितिपोऽभवत् ॥ शिवार्चनांतरायेण परैर्भोगांतरे हतः ॥ ६९ ॥ तत्पुत्रो यः पूर्वभवे सोस्मिञ्जन्मनि तत्सुतः ॥ भूत्वा दारिद्र्यमापन्नः शिवपूजाव्यतिक्रमात् ॥ ७० ॥ अस्य माता पूर्वभवे सपत्नीं छद्मनाहनत् ॥ तेन पापेन महता ग्राहेणास्मिन्भवे हता ॥ ७१ ॥ एषा प्रवृत्तिरेतेषां भवत्यै समुदाहृता ॥ अनर्चितशिवा[2] मर्त्याः प्राप्नुवंति दरिद्रताम् ॥ ॥ ७२ ॥ सत्यं ब्रवीमि परलोकहितं ब्रवीमि सारं ब्रवीम्युपनिषद्धृदयं ब्रवीमि ॥ संसारमुल्बणमसारमवाप्य जंतोः सारो यमीश्वरपदांबुरुहस्य सेवा ॥ ७३ ॥ ये नार्चयंति गिरिशं समये प्रदोषे ये नार्चितं शिवमपि प्रणमंति चान्ये ॥ एतत्कथां श्रुतिपुटैर्न पिबंति मूढास्ते जन्मजन्मसु भवंति नरा दरिद्राः ॥ ७४ ॥ ये वै प्रदोषसमये परमेश्वरस्य कुर्वंत्यनन्यमनसोंऽघ्रिसरोजपूजाम् ॥ नित्यं प्रवृद्धधनधान्यकलत्रपुत्रसौभाग्यसंपदधिकास्त इहैव लोके ॥ ७५ ॥ कैलासशैलभवने त्रिजगज्जनित्रीं गौरीं निवेश्य कनकांचितरत्नपीठे ॥ नृत्यं विधातुमभिवाञ्छति शूलपाणौ देवाः प्रदोषसमयेऽनुभजंति सर्वे ॥ ७६ ॥ वाग्देवी धृतवल्लकी शतमखो वेणुं दधत्पद्मजस्तालोन्निद्रकरो रमा भगवती गेयप्रयोगान्विता ॥ विष्णुः सांद्रमृदंगवादनपटुर्देवाः समंतात्स्थिताः सेवंते तमनु प्रदोषसमये देवं मृडानीपतिम् ॥ ७७ ॥ गंधर्वयक्षपतगोरगसिद्धसाध्या विद्याधरामरवराप्सरसां[3] गणाश्च ॥ येऽन्ये त्रिलोकनिलयाः सह भूतवर्गाः प्राप्ते प्रदोषसमये हरपार्श्वसंस्थाः ॥ ७८ ॥ अतः प्रदोषे शिव एक एव पूज्योऽथ नान्ये हरिपद्मजाद्याः ॥ तस्मिन्महेशे विधिनेज्यमाने सर्वे प्रसीदंति सुराधिनाथाः ॥ ७९ ॥ एष ते तनयः पूर्वजन्मनि ब्राह्मणोत्तमः ॥ प्रतिग्रहैर्वयो निन्ये न यज्ञाद्यैः सुकर्मभिः ॥ ८० ॥ अतो दारिद्र्यमापन्नः पुत्रस्ते द्विजभामिनि ॥ तद्दोषपरिहारार्थं शरणं यातु

---

[1] त्यक्त्वा शिवार्चनम्—इ० पा० । [2] अनर्चिते शिवे—इ० पा० । [3] विद्याधरासुरवरा--इ०पा० ।

शंकरम् ॥ ८१ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां तृतीये ब्रह्मोत्तरखण्डे प्रदोषमाहात्म्यवर्णनंनाम षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥
॥ छ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ इत्युक्ता मुनिना साध्वी सा विप्रवनिता पुनः ॥ तं प्रणम्याथ पप्रच्छ शिवपूजाविधेः क्रमम् ॥ १ ॥ ॥ शांडिल्य
उवाच ॥ ॥ पक्षद्वये त्रयोदश्यां निराहारो भवेद्यदा ॥ घटीत्रयादस्तमयात्पूर्वं स्नानं समाचरेत् ॥ २ ॥ शुक्लांबरधरो धीरो वाग्यतो नियमान्वितः॥
कृतसंध्याजपविधिः शिवपूजां समारभेत्[1] ॥ ३ ॥ देवस्य पुरतः सम्यगुपलिप्य नवांभसा ॥ विधाय मंडलं[2] रम्यं धौतवस्त्रादिभिर्बुधः ॥ ४ ॥ विता
नाद्यैरलंकृत्य फलपुष्पनवांकुरैः ॥ विचित्रपद्ममुद्धृत्य वर्णपंचकसंयुतम् ॥ ५ ॥ तत्रोपविश्य सुशुभे भक्तियुक्तः स्थिरासने ॥ सम्यक्संपादिताशेष
पूजोपकरणः शुचिः ॥ ६ ॥ आगमोक्तेन मंत्रेण पीठमामंत्रयेत्सुधीः ॥ ततः कृत्वात्मशुद्धिं च भूतशुद्ध्यादिकं क्रमात् ॥ ७ ॥ प्राणा
यामत्रयं कृत्वा बीजवर्णैः सबिंदुकैः ॥ मातृका न्यस्य विधिवद्ध्यात्वा तां देवतां पराम् ॥ ८ ॥ समाप्य मातृका भूयो ध्यात्वा चैव परं शिवम् ॥
वामभागे गुरुं नत्वा दक्षिणे गणपं नमेत्[3] ॥ ९ ॥ अंसोरुयुग्मे धर्मादीन्न्यस्य नाभौ च पार्श्वयोः ॥ अधर्मादीननंतादीन्हृदि पीठे मनुं न्यसेत् ॥
॥ १० ॥ आधारशक्तिमारभ्य ज्ञानात्मानमनुक्रमात् ॥ उक्तक्रमेण विन्यस्य हृत्पद्मे साधुभाविते ॥ ११ ॥ नवशक्तिमये रम्ये ध्यायेद्देवमुमापतिम्॥
चन्द्रकोटिप्रतीकाशं त्रिनेत्रं चन्द्रशेखरम्[4] ॥ १२ ॥ आपिंगलजटाजूटं रत्नमौलिविराजितम् ॥ नीलग्रीवमुदारांगं नागहारोपशोभितम् ॥ १३ ॥
वरदाभयहस्तं च धारिणं च परश्वधम् ॥ दधानं नागवलयकेयूरांगदमुद्रिकम् ॥ १४ ॥ व्याघ्रचर्मपरीधानं रत्नसिंहासने स्थितम् ॥ ध्यात्वा तद्वाम
भागे च चिंतयेद्गिरिकन्यकाम् ॥ १५ ॥ भास्वज्जपाप्रसूनाभामुदयार्कसमप्रभाम् ॥ विद्युत्पुंजनिभां तन्वीं मनोनयननंदिनीम् ॥ १६ ॥ बालेंदु
शेखरां स्निग्धां नीलकुंचितकुन्तलाम् ॥ भृंगसंघातरुचिरां नीलालकविराजिताम् ॥ १७ ॥ मणिकुंडलविद्योतन्मुखमंडलविभ्रमाम् ॥ नवकुम्कुमपं
कांककपोलदलदर्पणाम् ॥१८॥ मधुरस्मितविभ्राजदरुणाधरपल्लवाम् ॥ कंबुकंठीं शिवामुद्यत्कुचपंकजकुड्मलाम् ॥ १९ ॥ पाशांकुशाभयाभीष्टविल
सत्सुचतुर्भुजाम् ॥ अनेकरत्नविलसत्कंकणांकितमुद्रिकाम् ॥ २० ॥ वलित्रयेण विलसद्धेमकांचीगुणान्विताम् ॥ रक्तमाल्यांबरधरां दिव्यचंदनच
र्चिताम् ॥ २१ ॥ दिक्पालवनितामौलिसन्नतांघ्रिसरोरुहाम् ॥ रत्नसिंहासनारूढां सर्पराजपरिच्छदाम् ॥ २१ ॥ एवं ध्यात्वा महादेवं देवीं च गिरि
कन्यकाम् ॥ न्यासक्रमेण संपूज्य देवं गंधादिभिः क्रमात् ॥ २३ ॥ पंचभिर्ब्रह्मभिः कुर्यात्प्रोक्तस्थानेषु वा हृदि ॥ पृथक्पुष्पांजलिं देहे मूलेन च

---

१ समाचरेत्--इ०पा० । २ मंडपम्--इ०पा० । ३ यजेत्–इ० पा० । ४ चन्द्रभूषणम्–इ०पा० ।

हृदि त्रिधा ॥ २४ ॥ पुनः स्वयं शिवो भूत्वा मूलमंत्रेण साधकः ॥ ततः संपूजयेद्देवं बाह्यपीठे पुनः क्रमात् ॥ २५ ॥ संकल्पं प्रवदेत्तत्र
पूजारंभे समाहितः ॥ कृतांजलिपुटो भूत्वा चिंतयेद्धृदि शंकरम् ॥ २६ ॥ ऋणपातकदौर्भाग्यदारिद्र्यविनिवृत्तये ॥ अशेषाघविनाशाय प्रसीद मम
शंकर ॥ २७ ॥ दुःखशोकाग्निसंतप्तं संसारभयपीडितम् ॥ बहुरोगाकुलं दीनं त्राहि मां वृषवाहन ॥ २८ ॥ आगच्छ देवदेवेश महादेवाभयंकर ॥
गृहाण सह पार्वत्या तव पूजां मया कृताम् ॥ २९ ॥ इति संकल्प्य विधिवद्बाह्यपूजां समाचरेत्[1] ॥ गुरुं गणपतिं चैव यजेत्सव्यापसव्ययोः ॥ ३० ॥
क्षेत्रेशमीशकोणे तु यजेद्वास्तोष्पतिं क्रमात् ॥ वाग्देवीं च यजेत्तत्र ततः कात्यायनीं यजेत् ॥ ३१ ॥ धर्मं ज्ञानं च वैराग्यमैश्वर्यं च नमोऽतकैः ॥
स्वरैरीशादिकोणेषु पीठपादाननुक्रमात् ॥ आभ्यां बिंदुविसर्गाभ्यामधर्मादीन्प्रपूजयेत् ॥ ३२ ॥ सत्त्वरूपैश्चतुर्दिक्षु मध्येऽनंतं सतारकम् ॥ सत्त्वा
दींस्त्रिगुणांस्तंतुरूपान्पीठेषु विन्यसेत् ॥ ३३ ॥ अत ऊर्ध्वच्छदे मायां सह लक्ष्म्या शिवेन च ॥ ३४ ॥ तदंते चांबुजं भूयः सकलं मंडलत्रयम् ॥
पत्रकेसरकिंजल्कव्याप्तं ताराक्षरैः[2] क्रमात् ॥ ३५ ॥ पद्मत्रयं तथाभ्यर्च्य मध्ये[3] मंडलमादरात् ॥ वामां ज्येष्ठां च रौद्रीं च भागाद्यैर्दिक्षु पूजयेत् ॥
॥ ३६ ॥ वामाद्या नव शक्तीश्च नवस्वरयुता यजेत् ॥ हृदि बीजत्रयाद्येन पीठमंत्रेण चार्चयेत् ॥ ३७ ॥ आवृत्तैः प्रथमांगैश्च पंचभिर्मूर्त्तिशक्तिभिः ॥
त्रिशक्तिमूर्त्तिभिश्चान्यैर्निधिद्वयसमन्वितैः ॥ ३८ ॥ अनंताद्यैः परीतांश्च[4] मातृभिश्च वृषादिभिः ॥ सिद्धिभिश्चाणिमाद्याभिरिंद्राद्यैश्च सहायुधैः ॥
॥ ३९ ॥ वृषभक्षेत्रचंडेशदुर्गांश्च स्कंदनंदिनौ ॥ गणेशः सैन्यपश्चैव स्वस्वलक्षणलक्षिताः ॥ ४० ॥ अणिमा महिमा चैव गरिमा लघिमा तथा ॥
ईशित्वं च वशित्वं च प्राप्तिः प्राकाम्यमेव च ॥ ४१ ॥ अष्टैश्वर्याणि चोक्तानि तेजोरूपाणि केवलम् ॥ पंचभिर्ब्रह्मभिः पूर्वं हृल्लेखाद्यादिभिः क्रमात्
॥ ४२ ॥ अंगैरुमाद्यैरिंद्राद्यैः पूजोक्ता मुनिभिस्तु तैः ॥ उमाचंडेश्वरादींश्च पूजयेदुत्तरादितः ॥ ४३ ॥ एवमावरणैर्युक्तं तेजोरूपं सदाशिवम् ॥ उमया
सहितं देवमुपचारैः प्रपूजयेत् ॥ ४४ ॥ सुप्रतिष्ठितशंखस्य तीर्थैः पंचामृतैरपि ॥ अभिषिच्य महादेवं रुद्रसूक्तैः समाहितः ॥ ४५ ॥ कल्पयेद्विवि
धैर्मंत्रैरासनाद्युपचारकान् ॥ आसनं कल्पयेद्धैमं दिव्यवस्त्रसमन्वितम् ॥ ४६ ॥ अर्घ्यमष्टगुणोपेतं पाद्यं शुद्धोदकेन च ॥ तेनैवाचमनं दद्यान्मधुपर्कं
मधूत्तरम् ॥ ४७ ॥ पुनराचमनं दत्त्वा स्नानं मंत्रैः प्रकल्पयेत् ॥ उपवीतं तथा वासो भूषणानि निवेदयेत् ॥ गंधमष्टांगसंयुक्तं सुपूतं विनिवेदयेत् ॥
॥ ४८ ॥ ततश्च बिल्वमंदारकह्लारसरसीरुहम् ॥ धत्तूरकं कर्णिकारं शणपुष्पं च मल्लिकाम् ॥ ४९ ॥ कुशापामार्गतुलसीमाधवीचंपकादिकम् ॥

---

[1] समारभेत्—इ० पा०। [2] तत्राक्षरैः—इ० पा०। [3] मध्येमण्डपम्—इ० पा०। [4] नवशक्तीः—इत्यत्रान्वेतव्यम्।

बृहतीकरवीराणि यथालब्धानि साधकः ॥ ५० ॥ निवेदयेत्सुगंधीनि माल्यानि विविधानि च ॥ धूपं कालागरूत्पन्नं दीपं च विमलं शुभम् ॥ ॥५१॥ विशेषकम् ॥ अथ पायसनैवेद्यं सघृतं सोपदंशकम् ॥ मोदकापूपसंयुक्तं शर्करागुडसंयुतम् ॥ ५२ ॥ मधुनाक्तं दधियुतं जलपानसमन्वितम् ॥ तेनैव हविषा वह्नौ जुहुयान्मंत्रभाविते ॥ ५३ ॥ आगमोक्तेन विधिना गुरुवाक्यनियंत्रितः ॥ नैवेद्यं शंभवे भूयो दत्त्वा तांबूलमुत्तमम् ॥ ५४ ॥ धूपं नीराजनं रम्यं छत्रं दर्पणमुत्तमम् ॥ समर्पयित्वा विधिवन्मंत्रैर्वैदिकतांत्रिकैः ॥ ५५ ॥ यद्यशक्तः स्वयं निःस्वो यथाविभवमर्चयेत् ॥ भक्त्या दत्तेन गौरीशः पुष्पमात्रेण तुष्यति ॥ ५६ ॥ अथांगभूतान्सकलान्गणेशादीन्प्रपूजयेत् ॥ स्तवैर्नानाविधैः स्तुत्वा साष्टांगं प्रणमेद्बुधः ॥ ५७ ॥ ततः प्रदक्षिणीकृत्य वृषचंडेश्वरादिकान्[1] ॥ पूजां समर्प्य विधिवत्प्रार्थयेद्गिरिजापतिम् ॥ ५८ ॥ जय देव जगन्नाथ जय शंकर शाश्वत ॥ जय सर्वसुराध्यक्ष जय सर्वसुरार्चित ॥ ५९ ॥ जय सर्वगुणातीत जय सर्ववरप्रद ॥ जय नित्य निराधार जय विश्वंभराव्यय[2] ॥ ६० ॥ जय विश्वैकवेद्येश[3] जय नागेंद्रभूषण ॥ जय गौरीपते शंभो जय चंद्रार्धशेखर ॥ ६१ ॥ जय कोट्यर्कसंकाश जयानंतगुणाश्रय ॥ ६२ ॥ जय रुद्र विरूपाक्ष जयाचिंत्य[4] निरंजन ॥ जय नाथ कृपासिंधो जय भक्तार्तिभञ्जन ॥ जय दुस्तरसंसारसागरोत्तारण प्रभो ॥ ६३ ॥ प्रसीद मे महादेव संसारार्त्तस्य खिद्यतः ॥ सर्वपापभयं[5] हृत्वा रक्ष मां परमेश्वर ॥ ६४ ॥ महादारिद्र्यमग्नस्य महापापहतस्य च ॥ महाशोकविनष्टस्य महारोगातुरस्य च ॥ ६५ ॥ ऋणभारपरीतस्य दह्यमानस्य कर्मभिः ॥ ग्रहैः प्रपीड्यमानस्य प्रसीद मम शंकर ॥ ६६ ॥ दरिद्रः प्रार्थयेदेवं पूजांते गिरिजापतिम् ॥ अर्थाढ्यो[6] वापि राजा वा प्रार्थयेद्देवमीश्वरम् ॥ ६७ ॥ दीर्घमायुः सदारोग्यं कोशवृद्धिर्बलोन्नतिः ॥ ममास्तु नित्यमानन्दः प्रसादात्तव शंकर ॥ ६८ ॥ शत्रवः संक्षयं यांतु प्रसीदन्तु मम ग्रहाः[7] ॥ नश्यन्तु दस्यवो राष्ट्रे जनाः संतु निरापदः ॥ ६९ ॥ दुर्भिक्षमारीसंतापाः शमं यांतु महीतले ॥ सर्वसस्यसमृद्धिश्च भूयात्सुखमया दिशः ॥ ७० ॥ एवमाराधयेद्देवं प्रदोषे गिरिजापतिम् ॥ ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चाद्दक्षिणाभिश्च तोषयेत् ॥ ७१ ॥ सर्वपापक्षयकरी सर्वदारिद्र्यनाशिनी ॥ शिवपूजा मया ख्याता सर्वाभीष्टवरप्रदा ॥ ७२ ॥ महापातकसंघातमधिकं चोपपातकम् ॥ शिवद्रव्यापहरणादन्यत्सर्वं निवारयेत्[8] ॥ ७३ ॥ ब्रह्महत्यादिपापानां[9] पुराणेषु स्मृतिष्वपि ॥ प्रायश्चित्तानि

---

१ नवचण्डेश्वरादिकान्–इ० पा० । २ अच्युत –इ० पा० । ३ विश्वैकवन्द्येश–इ० पा० । ४ नित्य–इ० पा० । ५ सर्वपापक्षयं कृत्वा–इ० पा० । ६ अथान्यो वापि–इ० पा० । ७ प्रजा:–इ० पा० । ८ विनाशयेत्–इ० पा० । ९ ब्रह्महत्यादिदोषाणाम्–इ० पा० ।

दृष्टानि न शिवद्रव्यहारिणाम् ॥ ७४ ॥ बहुनात्र किमुक्तेन श्लोकार्द्धेन ब्रवीम्यहम् ॥ ब्रह्महत्याशतं वापि शिवपूजा विनाशयेत् ॥ ७५ ॥ मया
कथितमेतत्ते प्रदोषे शिवपूजनम् ॥ रहस्यं सर्वजंतूनामत्र नास्त्येव संशयः ॥ ७६ ॥ एताभ्यामपि बालाभ्यामेवं[1] पूजा विधीयताम् ॥ अतः संव
त्सरादेव परां सिद्धिमवाप्स्यथ ॥ ७७ ॥ इति शांडिल्यवचनमाकर्ण्य द्विजभामिनी ॥ ताभ्यां तु सह बालाभ्यां प्रणनाम मुनेः पदम् ॥ ७८ ॥
॥ ॥ विप्रस्त्र्युवाच ॥ ॥ अहमद्य कृतार्थास्मि तव दर्शनमात्रतः ॥ एतौ कुमारौ भगवंस्त्वामेव शरणं गतौ ॥ ७९ ॥ एष मे तनयो
ब्रह्मञ्छुचिव्रत इतीरितः ॥ एष राजसुतो नाम्ना धर्मगुप्तः कृतो मया ॥ ८० ॥ एतावहं च भगवन्भवच्चरणकिंकराः ॥ समुद्धरास्मिन्पतितान्घोरे
दारिद्र्यसागरे[2] ॥ ८१ ॥ इति प्रपन्नां शरणं द्विजांगनामाश्वास्य वाक्यैरमृतोपमानैः ॥ उपादिदेशाथ तयोः कुमारयोर्मुनिः शिवाराधनमंत्र
विद्याम् ॥ ८२ ॥ अथोपदिष्टौ मुनिना कुमारौ ब्राह्मणी च सा ॥ तं प्रणम्य समामंत्र्य जग्मुस्ते शिवमंदिरात् ॥ ८३ ॥ ततः प्रभृति तौ बालौ
मुनिवर्योपदेशतः ॥ प्रदोषे पार्वतीशस्य पूजां चक्रतुरंजसा ॥ ८४ ॥ एवं पूजयतोर्देवं द्विजराजकुमारयोः ॥ सुखेनैव व्यतीयाय तयोर्मासचतु
ष्टयम् ॥ ८५ ॥ कदाचिद्राजपुत्रेण विनासौ द्विजनंदनः ॥ स्नातुं गतो नदीतीरे चचार बहुलीलया ॥ ८६ ॥ तत्र निर्झरनिर्घातनिर्भिन्ने वप्र
कुट्टिमे ॥ निधानकलशं स्थूलं प्रस्फुरंतं ददर्श ह ॥ ८७ ॥ तं दृष्ट्वा सहसागत्य हर्षकौतुकविह्वलः ॥ दैवोपपन्नं मन्वानो गृहीत्वा शिरसा ययौ ॥
॥ ८८ ॥ ससंभ्रमं समानीय निधाय कलशं बलात् ॥ निधाय भवनस्यांते मातरं समभाषत ॥ ८९ ॥ मातर्मातरिमं पश्य प्रसादं गिरिजापतेः ॥
निधानं कुम्भरूपेण दर्शितं करुणात्मना ॥ ९० ॥ अथ सा विस्मिता साध्वी समाहूय नृपात्मजम् ॥ स्वपुत्रं प्रतिनंद्याह मानयन्ती शिवार्चनम् ॥
॥ ९१ ॥ शृणुतां मे वचः पुत्रौ निधानकलशीमिमाम् ॥ समं विभज्य गृह्णीतं मम शासनगौरवात् ॥ ९२ ॥ इति मातुर्वचः श्रुत्वा तुतोष द्विज
नंदनः ॥ प्रत्याह राजपुत्रस्तां विस्रब्धः शंकरार्चने ॥ ९३ ॥ मातस्तव सुतस्यैव सुकृतेन समागतम् ॥ नाहं ग्रहीतुमिच्छामि विभक्तं धनसंच
यम् ॥ ९४ ॥ आत्मनः सुकृताल्लब्धं स्वयमेव भुनक्त्वसौ ॥ स[3] एव भगवानीशः करिष्यति कृपां मयि ॥ ९५ ॥ एवमर्चयतोः शंभुं भूयोपि
परया मुदा ॥ संवत्सरो व्यतीयाय तस्मिन्नेव गृहे तयोः ॥ ९६ ॥ अथैकदा राजसूनुः सह तेन द्विजन्मना ॥ वसंतसमये प्राप्ते विजहार वनां
तरे ॥ ९७ ॥ अथ दूरं गतौ क्वापि वने द्विजनृपात्मजौ ॥ गन्धर्वकन्याः क्रीडंतीः शतशस्तावपश्यताम् ॥ ९८ ॥ ताः सर्वाश्चारुसर्वांग्यो

---

१ शिवपूजा—इ० पा० । २ संसारसागरे--इ० पा० । ३ यदा कदाचिद्गौरीशः—इ०पा० ।

विहरंत्यो मनोहरम् ॥ दृष्ट्वा द्विजात्मजो दूरादुवाच नृपनंदनम् ॥ ९९ ॥ इतः पुरो न गंतव्यं विहरंत्यग्रतः स्त्रियः ॥ [1]स्त्रीसन्निधानं विबु
धास्त्यजंति विमलाशयाः ॥ १०० ॥ एताः कैतवकारिण्यो घनयौवनदुर्मदाः ॥ मोहयन्त्यो जनं दृष्ट्वा वाचा[2]नुनयकोविदाः ॥ १ ॥ अतः
परित्यजेत्स्त्रीणां सन्निधिं सहभाषणम् ॥ नि[3]जधर्मरतो विद्वन्ब्रह्मचारी विशेषतः ॥ २ ॥ अतोऽहं नोत्सहे गन्तुं क्रीडास्थानं मृगीदृशाम् ॥ इत्युक्त्वा
द्विजपुत्रस्तु निवृत्तो दूरतः स्थितः ॥ ३ ॥ अथासौ राजपुत्रस्तु कौतुकाविष्टमानसः ॥ तासां विहारपदवीमेक एवा[4]भयो ययौ ॥ ४ ॥ तत्र
गंधर्वकन्यानां मध्ये त्वेका वरानना ॥ दृष्ट्वाऽऽयांतं राजपुत्रं चिंतयामास चेतसा ॥ ५ ॥ अहो कोयमुदारांगो युवा सर्वांगसुन्दरः ॥ मत्तमातंग
गमनो लावण्यामृतवारिधिः ॥ ६ ॥ लीलालोलविशालाक्षो मधुरस्मितपेशलः ॥ मदनोपमरूपश्रीः सुकुमारांगलक्षणः ॥ ७ ॥ इत्याश्चर्ययुता
बाला दूराद्दृष्ट्वा नृपात्मजम् ॥ सर्वाः सखीः समालोक्य वचनं चेदमब्रवीत् ॥ ८ ॥ इतो विदूरे हे सख्यो वनमस्त्येकमुत्तमम् ॥ विचित्रचंप
काशोकपुन्नागबकुलैर्युतम् ॥ ९ ॥ तत्र गत्वा वनं सर्वाः संचीय कुसुमोत्करम् ॥ भवत्यः पुनरायांतु तावत्तिष्ठाम्यहं त्विह ॥ ११० ॥ इत्यादिष्टः
सखीवर्गो जगाम विपिनांतरम् ॥ सापि गंधर्वजा तस्थौ न्यस्तदृष्टिर्नृपात्मजे ॥ ११ ॥ तां समालोक्य तन्वंगीं नवयौवनशालिनीम् ॥ बालां
[5]स्वरूपसंपत्त्या परिभूततिलोत्तमाम् ॥ १२ ॥ राजपुत्रः समागम्य कौतुकोत्फुल्ललोचनः ॥ अवाप दैवयोगेन मदनस्य शरव्यथाम् ॥ १३ ॥
गन्धर्वतनया सापि प्राप्ताय नृपसूनवे ॥ उत्थाय तरसा तस्मै प्रददौ पल्लवासनम् ॥ १४ ॥ कृतोपचारमासीनं तमासाद्य सुमध्यमा ॥ पप्रच्छ
तद्रूपगुणैर्ध्वस्तधैर्याकुलेंद्रिया ॥ १५ ॥ कस्त्वं कमलपत्राक्ष कस्माद्देशादिहागतः ॥ कस्य पुत्र इति प्रेम्णा पृष्टः सर्वं न्यवेदयत् ॥ १६ ॥ विदर्भ
राजतनयं विध्वस्तपितृमातृकम् ॥ शत्रुभिश्च हृतस्थानमात्मानं परराष्ट्रगम् ॥ १७ ॥ सर्वमावेद्य भूयस्तां पप्रच्छ नृपनंदनः ॥ का त्वं वामोरु
किं चात्र कार्यं ते कस्य चात्मजा ॥ १८ ॥ किमवध्यायसि हृदा किं वा वक्तुमिहेच्छसि ॥ इत्युक्ता सा पुनः प्राह शृणु राजेंद्रसत्तम ॥ १९ ॥
अस्त्येको [6]द्रविकोनाम गंधर्वाणां कुलाग्रणीः ॥ तस्याहमस्मि तनया नाम्ना चांशुमती स्मृता ॥ १२० ॥ त्वामायांतं विलोक्याहं त्वत्संभाषण
लालसा ॥ त्यक्त्वा सखीजनं सर्वमेकैवास्मि महामते ॥ २१ ॥ सर्वसंगीतविद्यासु न मत्तोऽन्यास्ति काचन ॥ मम योगेन तुष्यंति सर्वा अपि
सुरस्त्रियः ॥ २२ ॥ साहं सर्वकलाभिज्ञा ज्ञातसर्वजनेंगिता ॥ तवाहमीप्सितं वेद्मि मयि ते संगतं मनः ॥ २३ ॥ तथा ममापि चौत्सुक्यं दैवेन

---

[1] स्त्रीसंनिकर्षम्—इ० पा० । [2] बलान्मानुषकोविदान्—इ० पा० । [3] द्विजधर्मरतो विद्वन्—इ० पा० । [4] स्वयम्—इ० पा० । [5] स्वरूपसंपन्नाम्—इ०पा० । [6] अस्त्येको द्रविणोनाम—इ०पा० ।

प्रतिपादितम् ॥ आवयोः स्नेहभेदोऽत्र नाभिभूयादितः परम् ॥ २४ ॥ इति संभाष्य तेनाशु प्रेम्णा गन्धर्वनंदिनी ॥ मुक्ताहारं ददौ तस्मै
स्वकुचांतरभूषणम् ॥ २५ ॥ तमादायाद्भुतं हारं स तस्याः प्रणयाकुलः ॥ गाढ[1]हर्षभरोत्सिक्तामिदमाह नृपात्मजः ॥ २६ ॥ सत्यमुक्तं त्वया भीरु
तथाप्येकं वदाम्यहम् ॥ त्यक्तराज्यस्य निःस्वस्य कथं मे[2] भवसि प्रिया ॥ २७ ॥ सा त्वं पितृमती बाला विलंघ्य पितृशासनम् ॥ स्वच्छंदा
चरणं कर्तुं मूढेव कथमर्हसि ॥ २८ ॥ इति तस्य वचः श्रुत्वा तं प्रत्याह शुचिस्मिता ॥ अस्तु नाम तथैवाहं करिष्ये पश्य कौतुकम् ॥ २९ ॥
गच्छ स्वभवनं कांत परश्वः प्रातरेव तु ॥ आगच्छ पुनरत्रैव कार्यमस्ति च नो मृषा ॥ १३० ॥ इत्युक्त्वा तं नृपसुतं सा संगतसखीजना ॥
अपाक्रामत चार्वंगी स चापि नृपनन्दनः ॥ ३१ ॥ स समभ्येत्य हर्षेण द्विजपुत्रस्य सन्निधिम् ॥ सर्वमाख्याय तेनैव सार्धं स्वभवनं ययौ ॥
॥ ३२ ॥ तां च विप्रसतीं भूयो हर्षयित्वा नृपात्मजः ॥ परश्वो द्विजपुत्रेण सार्धं तेन वनं ययौ ॥ ३३ ॥ स तया पूर्वनिर्दिष्टं स्थानं प्राप्य
नृपात्मजः ॥ गन्धर्वराजमद्राक्षीत्स्वदुहित्रा समन्वितम् ॥ ३४ ॥ स गंधर्वपतिः प्राप्तावभिनंद्य कुमारकौ ॥ उपवेश्यासने रम्ये राजपुत्रमभाषत ॥
॥ ३५ ॥ ॥ गंधर्व उवाच ॥ ॥ राजेंद्रपुत्र पूर्वेद्युः कैलासं गतवानहम् ॥ तत्रापश्यं महादेवं पार्वत्या सहितं प्रभुम् ॥ ३६ ॥ आहूय मां स
देवेशः सर्वेषां त्रिदिवौकसाम् ॥ सन्निधावाह भगवान्करुणामृतवारिधिः ॥ ३७ ॥ धर्मगुप्ताह्वयः कश्चिद्राजपुत्रोऽस्ति भूतले ॥ अकिञ्चनो
भ्रष्टराज्यो हत[3]देशश्च शत्रुभिः ॥ ३८ ॥ स बालो गुरुवाक्येन मदर्चायां रतः सदा ॥ अद्य तत्पितरः सर्वे मां प्राप्तास्तत्प्रभावतः ॥ ३९ ॥
तस्य त्वमपि साहाय्यं कुरु गन्धर्वसत्तम ॥ अथा[4]सौ निजराज्यस्थो हतशत्रुर्भविष्यति ॥ १४० ॥ इत्याज्ञप्तो महेशेन संप्राप्तो निजमंदिरम् ॥
अनया मद्दुहित्रा च बहुशोऽभ्यर्थितस्तथा ॥ ४१ ॥ ज्ञात्वेमं सकलं शंभोर्नियोगं करुणात्मनः ॥ आदायेमां दुहितरं प्राप्तोऽस्मीदं वनांतरम् ॥४२॥
अत एनां प्रयच्छामि कन्यामंशुमतीं तव ॥ हत्वा शत्रून्स्वराष्ट्रे त्वां स्थापयामि शिवाज्ञया ॥ ४३ ॥ तस्मिन्पुरे त्वमनया भुक्त्वा भोगान्यथेप्सि
तान् ॥ दशवर्षसहस्रान्ते गन्तासि गिरिशालयम् ॥४४॥ तत्रापि मम कन्येयं त्वामेव प्रतिपत्स्यते ॥ अनेनैव स्वदेहेन दिव्येन शिवसन्निधौ ॥ ४५ ॥
इति गन्धर्वराजस्तमाभाष्य नृपनन्दनम् ॥ तस्मिन्वने स्वदुहितुः पाणिग्रहमकारयत् ॥ ४६ ॥ पारिबर्हमदात्तस्मै रत्नभारान्महोज्ज्वलान् ॥
चूडामणिं चन्द्रनिभं मुक्ताहारांश्च भासुरान् ॥४७॥ दिव्यालंकारवासांसि कार्त्तस्वरपरिच्छदान् ॥ गजानामयुतं भूयो नियुतं नीलवाजिनाम् ॥४८॥

---

[1] गाढहर्षपरासिक्ताम्–इ० पा० । [2] त्वम्–इ० पा० । [3] हतबंधुश्च–इ० पा० । [4] अप्यसौ–इ० पा० ।

स्यन्दनानां सहस्राणि सौवर्णानि महांति च ॥ पुनरेकं रथं दिव्यं धनुश्चेन्द्रायुधोपमम् ॥ ४९ ॥ अस्त्राणां च सहस्राणि तूणी चाक्षय्यसायकौ ॥
अभेद्यं वर्म[1] सौवर्णं शक्तिं च रिपुमर्दिनीम् ॥ १५० ॥ दुहितुः परिचर्यार्थं दासीपञ्चसहस्रकम् ॥ ददौ प्रीतमनास्तस्मै धनानि विविधानि च ॥
॥ ५१ ॥ गंधर्वसैन्यमत्युग्रं चतुरंगसमन्वितम् ॥ पुनश्च तत्सहायार्थे गन्धर्वाधिपतिर्ददौ ॥ ५२ ॥ इत्थं राजेन्द्रतनयः संप्राप्तः श्रियमुत्तमाम् ॥
अभीष्टजायासहितो मुमुदे निजसंपदा ॥ ५३ ॥ कारयित्वा स्वदुहितुर्विवाहं समयोचितम् ॥ ययौ विमानमारुह्य गंधर्वाधिपतिर्दिवम् ॥ ५४ ॥
धर्मगुप्तः कृतोद्वाहः सह गंधर्वसेनया ॥ पुनः स्वनगरं प्राप्य जघान रिपुवाहिनीम् ॥ ५५ ॥ दुर्धर्षणं रणे हत्वा शक्त्या गंधर्वसेनया ॥ निः
शेषितारातिबलः प्रविवेश निजं पुरम् ॥ ५६ ॥ ततोभिषिक्तः सचिवैर्ब्राह्मणैश्च महोत्तमैः ॥ रत्नसिंहासनारूढश्चक्रे राज्यमकण्टकम् ॥ ५७ ॥
या विप्रवनिता पूर्वं तमपुष्णात्स्वपुत्रवत् ॥ सैव माताभवत्तस्य स भ्राता द्विजनन्दनः ॥ ५८ ॥ गंधर्वतनया जाया विदर्भनगरेश्वरः ॥ आराध्य
देवं गिरिशं धर्मगुप्तो नृपोऽभवत् ॥ ५९ ॥ एवमन्ये समाराध्य प्रदोषे गिरिजापतिम् ॥ लभंतेभीप्सितान्कामान्देहांते तु परां गतिम् ॥ १६० ॥
॥ सूत उवाच ॥ ॥ एतन्महाव्रतं पुण्यं प्रदोषे शंकरार्चनम् ॥ धर्मार्थकाममोक्षाणां यदेतत्साधनं परम् ॥ ६१ ॥ य एतच्छृणुयात्पुण्यं[3] माहात्म्यं
परमाद्भुतम् ॥ प्रदोषे शिवपूजांते कथयेद्वा समाहितः ॥ ६२ ॥ भवेन्न तस्य दारिद्र्यं जन्मान्तरशतेष्वपि ॥ ज्ञानैश्वर्यसमायुक्तः सोन्ते शिवपुरं
व्रजेत् ॥ ६३ ॥ ये प्राप्य दुर्लभतरं मनुजाः शरीरं कुर्वंति हंत परमेश्वरपादपूजाम् ॥ धन्यास्त एव निजपुण्यजितत्रिलोकास्तेषां पदांबुजरजो भुवनं
पुनाति ॥ १६४ ॥ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां तृतीये ब्रह्मोत्तरखण्डे प्रदोषमहिमावर्णनं नाम सप्तमो
ऽध्यायः ॥ ७ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ नित्यानंदमयं शांतं निर्विकल्पं निरामयम् ॥ शिवतत्त्वमनाद्यंतं ये विदुस्ते परं गताः ॥ १ ॥
विरक्ताः कामभोगेभ्यो ये प्रकुर्वंत्यहैतुकीम् ॥ भक्तिं परां शिवे धीरास्तेषां मुक्तिर्न संसृतिः[4] ॥२॥ विषयानभिसंधाय ये कुर्वंति शिवे रतिम् ॥ विषयै
र्नाभिभूयंते भुंजानास्तत्फलान्यपि ॥ ३ ॥ येन केनापि भावेन शिवभक्तियुतो नरः ॥ न विनश्यति कालेन स याति परमां गतिम् ॥ ४ ॥
आरुरुक्षुः परं स्थानं विषयासक्तमानसः[5] ॥ पूजयेत्कर्मणा शंभुं भोगांते शिवमाप्नुयात्[6] ॥ ५ ॥ अशक्तः कश्चिदुत्स्रष्टुं प्रायो विषयवासनाम् ॥
अतः कर्ममयी पूजा कामधेनुः शरीरिणाम् ॥६॥ मायामयेपि संसारे ये विहृत्य चिरं सुखम् ॥ मुक्तिमिच्छन्ति देहांते तेषां धर्मोयमीरितः ॥ ७॥

---

१ चर्म–इ० पा० । २ अभिनन्द्य स सस्त्रीकः–इ० पा० । ३ नित्यम्–इ० पा० । ४ संशयः–इ० पा० । ५ विषयांस्त्यक्तुमक्षमः–इ० पा० । ६ शम्भुम्–इ०, सुखम्–इ० च पा० ।

शिवपूजा[1] सदा लोके हेतुः स्वर्गापवर्गयोः ॥ सोमवारे विशेषेण प्रदोषादिगुणान्विते ॥ ८ ॥ केवलेनापि ये कुर्युः सोमवारे शिवार्चनम् ॥
न तेषां विद्यते किंचिदिहामुत्र च दुर्लभम् ॥ ९ ॥ उपोषितः शुचिर्भूत्वा सोमवारे जितेंद्रियः ॥ वैदिकैर्लौकिकैर्वापि विधिवत्पूजयेच्छिवम् ॥१०॥
ब्रह्मचारी गृहस्थो वा कन्या वापि सभर्त्तृका ॥ विभर्तृका वा संपूज्य लभते वरमीप्सितम् ॥ ११ ॥ अत्राहं[2] कथयिष्यामि कथां श्रोतृमनोहराम् ॥
श्रुत्वा मुक्तिं[3] प्रयांत्येव भक्तिर्भवति शांभवी ॥ १२ ॥ आर्यावर्ते नृपः कश्चिदासीद्धर्मभृतां[4] वरः ॥ चित्रवर्मेति विख्यातो धर्मराजो[5] दुरात्मनाम् ॥
॥ १३ ॥ स गोप्ता धर्मसेतूनां शास्ता दुष्पथगामिनाम् ॥ यष्टा समस्तयज्ञानां त्राता शरणमिच्छताम् ॥ १४ ॥ कर्त्ता सकलपुण्यानां
दाता सकलसंपदाम् ॥ जेता सपत्नवृंदानां भक्तः शिवमुकुन्दयोः ॥ १५ ॥ सोनुकूलासु पत्नीषु लब्ध्वा पुत्रान्महौजसः ॥ चिरेण प्रार्थितां
लेभे कन्यामेकां वराननाम् ॥ १६ ॥ स लब्ध्वा तनयां दिष्ट्या हिमवानिव पार्वतीम् ॥ आत्मानं देवसदृशं मेने पूर्णमनोरथम् ॥ १७ ॥ स एकदा
जातकलक्षणज्ञानाहूय[6] साधून्द्विजमुख्यवृंदान् ॥ कुतूहलेनाभिनिविष्टचेताः पप्रच्छ कन्यांजनने[7] फलानि ॥ १८ ॥ अथ तत्राब्रवीदेको बहुज्ञो द्विज
सत्तमः ॥ एषा सीमंतिनी नाम्ना कन्या तव महीपते ॥ १९ ॥ उमेव मांगल्यवती दमयंतीव रूपिणी ॥ भारतीव कलाभिज्ञा लक्ष्मीरिव महागुणा ॥
॥ २० ॥ सुप्रजा देवमातेव जानकीव धृतव्रता ॥ रविप्रभेव सत्कांतिश्चंद्रिकेव मनोरमा ॥ २१ ॥ दशवर्षसहस्राणि सह भर्त्रा प्रमोदते ॥ प्रसूय तनया
नष्टौ परं सुखमवाप्स्यति ॥ २२ ॥ इत्युक्तवंतं नृपतिर्धनैः संपूज्य तं द्विजम् ॥ अवाप परमां प्रीतिं तद्वागमृतसेवया ॥ २३ ॥ अथान्योऽपि द्विजः
प्राह धैर्यवार्नमितद्युतिः ॥ एषा चतुर्दशे वर्षे वैधव्यं प्रतिपत्स्यति ॥ २४ ॥ इत्याकर्ण्य वचस्तस्य वज्रनिर्घातनिष्ठुरम् ॥ मुहूर्तमभवद्राजा चिंताव्या
कुलमानसः ॥ २५ ॥ अथ सर्वान्समुत्सृज्य ब्राह्मणान्ब्रह्मवत्सलः ॥ सर्वं देवकृतं मत्त्वा निश्चिंतः[8] पार्थिवोऽभवत् ॥ २६ ॥ सापि सीमंतिनी बाला
क्रमेण गतशैशवा ॥ वैधव्यमात्मनो भावि शुश्रावात्मसखीमुखात् ॥ २७ ॥ परं निर्वेदमापन्ना चिंतयामास बालिका ॥ याज्ञवल्क्यमुनेः पत्नीं
मैत्रेयीं पर्यपृच्छत ॥ २८ ॥ मातस्त्वच्चरणांभोजं प्रपन्नास्मि भयाकुला ॥ सौभाग्यवर्धनं कर्म मम शंसितुमर्हसि[9] ॥ २९ ॥ इति प्रपन्नां नृपतेः
कन्यां प्राह मुनेः सती ॥ शरणं व्रज तन्वंगि पार्वतीं शिवसंयुताम् ॥ ३० ॥ सोमवारे शिवं गौरीं पूजयस्व समाहिता ॥ उपोषिता वा सुस्नाता विरजा

---

[1] शिवभक्तिस्तथा कार्या—इ० पा० । [2] अत्रापि—इ० पा० । [3] श्रुत्वा कृतधियः शंभौ भक्तिं कुर्वन्ति निश्चलाम्—इ० पा० । [4] परमधार्मिकः—इ० पा० । [5] धर्मराजो दुरात्मनाम्—दुरात्मनां धर्मराजः यमः अंतक इत्यर्थः । धर्मराजो महामनाः—इति पाठान्तरम् । [6] ज्ञातकलत्रलक्षणान्—इ० पा० । [7] तस्या जनने भविष्यम्—इ० पा० । [8] अविशंकितः—इ० पा० । [9] शासितुम्—इ० पा० ।

म्बरधारिणी ॥ ३१ ॥ यतवाङ्निश्चलमनाः[1] पूजां कृत्वा यथोचिताम् ॥ ब्राह्मणान्भोजयित्वाथ शिवं सम्यक्प्रसादयत् ॥३२॥ पापक्षयोऽभिषेकेण साम्राज्यं पीठपूजनात् ॥ सौभाग्यमखिलं सौख्यं गंधमाल्याक्षतार्पणात् ॥ ३३ ॥ धूपदानेन सौगंध्यं कांतिर्दीपप्रदानतः ॥ नैवेद्यैश्च महाभोगो लक्ष्मीस्तांबूलदानतः ॥ ३४ ॥ धर्मार्थकाममोक्षाश्च नमस्कारप्रदानतः ॥ अष्टैश्वर्यादिसिद्धीनां जप एव हि कारणम् ॥ ३५ ॥ होमेन सर्वकामानां[2] समृद्धिरुपजायते ॥ सर्वेषामेव देवानां तुष्टिर्ब्राह्मणभोजनात्[3] ॥ ३६ ॥ इत्थमाराधय शिवं सोमवारे शिवामपि ॥ अत्यापदमपि प्राप्ता निस्तीर्णाभिभवा भवेः ॥ ३७ ॥ घोराद्घोरं प्रपन्नापि महाक्लेशं भयानकम् ॥ शिवपूजाप्रभावेण तरिष्यसि महद्भयम् ॥ ३८ ॥ इत्थं सीमंतिनीं सम्यगनुशास्य पुनः सती ॥ ययौ सापि वरारोहा राजपुत्री तथाऽकरोत् ॥ ३९ ॥ दमयंत्यां नलस्यासीदिंद्रसेनाभिधः सुतः ॥ तस्य चंद्रांगदो नाम पुत्रोभूच्चंद्रसन्निभः ॥ ४० ॥ चित्रवर्मा नृपश्रेष्ठस्तमाहूय नृपात्मजम् ॥ कन्यां सीमंतिनीं तस्मै प्रायच्छद्गुर्वनुज्ञया ॥ ४१ ॥ सोऽभून्महोत्सवस्तत्र तस्या उद्वाहकर्मणि ॥ यत्र सर्वमहीपानां समवायो[4] महानभूत् ॥ ४२ ॥ तस्याः पाणिग्रहं काले कृत्वा चंद्रांगदः कृती ॥ उवास कतिचिन्मासांस्तत्रैव श्वशुरालये ॥ ४३ ॥ एकदा यमुनां तर्तुं स राजतनयो बली ॥ आरुरोह तरीं कैश्चिद्वयस्यैः सह लीलया ॥ ४४ ॥ तस्मिंस्तरति कालिंदीं राजपुत्रे विधेर्वशात् ॥ ममज्ज सह कैवर्तैरावर्त्ताभिहता तरी ॥ ४५ ॥ हा हेति शब्दः सुमहानासीत्तस्यास्तटद्वये ॥ पश्यतां सर्वसैन्यानां प्रलापो दिवमस्पृशत् ॥ ४६ ॥ मज्जंतो मम्रिरे केचित्केचिद्ग्राहोदरं गताः ॥ राजपुत्रादयः केचिन्नादृश्यंत महाजले ॥ ४७ ॥ तदुपश्रुत्य राजापि चित्रवर्मातिविह्वलः ॥ यमुनायास्तटं प्राप्य विचेष्टः समजायत ॥४८॥ श्रुत्वाथ राजपत्न्यश्च बभूवुर्गतचेतनाः ॥ सा च सीमंतिनी श्रुत्वा पपाप भुवि मूर्च्छिता ॥ ४९ ॥ तथान्ये मंत्रिमुख्याश्च नायकाः सपुरोहिताः॥ विह्वलाः शोकसंतप्ता विलेपुर्मुक्तमूर्धजाः ॥५०॥ इंद्रसेनोपि राजेंद्रः पुत्रवार्त्तां सुदुःखितः॥ आकर्ण्य सह पत्नीभिर्नष्टसंज्ञः पपात ह ॥ ५१ ॥ तन्मंत्रिणश्च तत्पौरास्तथा तद्देशवासिनः ॥ आबालवृद्धवनिताश्चुक्रुशुः शोकविह्वलाः ॥ ५२ ॥ शोकात्केचिदुरो जघ्नुः शिरो जघ्नुश्च केचन ॥ हा राजपुत्र हा तात क्वासि क्वासीति बभ्रमुः ॥५३॥ एवं शोकाकुलं दीनमिंद्रसेनमहीपतेः ॥ नगरं सहसा क्षुब्धं चित्रवर्मपुरं तथा ॥ ५४ ॥ अथ वृद्धैः समाश्वस्तश्चित्रवर्मा महीपतिः ॥ शनैर्नगरमागत्य सान्त्वयामास चात्मजाम् ॥ ५५ ॥ स राजांभसि मग्नस्य जामातुस्तस्य बांधवैः ॥ आगतैः कारयामास साकल्यादौर्ध्वदैहिकम् ॥५६॥ सा च सीमंतिनी साध्वी भर्तृलोकमतिः सती ॥ पित्रा

---

[1] निश्चलमतिः–इ० पा० । [2] सर्वकोशानाम्–इ० पा० । [3] संयमिभोजनात्–इ० पा० । [4] समुदाय–इ० पा० ।

निषिद्धा स्नेहेन वैधव्यं प्रत्यपद्यत ॥ ५७ ॥ मुनेः पत्न्योऽपदिष्टं यत्सोमवारव्रतं शुभम् ॥ न तत्याज शुभाचारा वैधव्यं प्राप्तवत्यपि ॥ ५८ ॥
एवं चतुर्दशे वर्षे दुःखं प्राप्य सुदारुणम् ॥ ध्यायन्ती शिवपादाब्जं वत्सरत्रयमत्यगात् ॥ ५९ ॥ पुत्रशोकादिवोन्मत्तमिंद्रसेनं महीपतिम् ॥
प्रसह्य तस्य दायादाः स[1]प्तांगं जहुरोजसा ॥ ६० ॥ हृतसिंहासनः शूरैर्दायादैः सोऽप्रजो नृपः ॥ निगृह्य काराभवने सपत्नीको निवेशितः ॥
॥ ६१ ॥ चंद्रांगदोऽपि तत्पुत्रो निमग्नो यमुनाजले ॥ अधोधोमज्जमानोऽसौ ददर्शोरगकामिनीः ॥ ६२ ॥ जलक्रीडासु सक्तास्ता दृष्ट्वा राजकुमार
कम् ॥ विस्मितास्तमथो निन्युः पातलं पन्नगालयम् ॥ ६३ ॥ स नीयमानस्तैरसा पन्नगीभिर्नृपात्मजः ॥ तक्षकस्य पुरं रम्यं विवेश परमाद्भुतम् ॥
॥ ६४ ॥ सोऽपश्यद्राजतनयो महेंद्रभवनोपमम् ॥ महारत्नपरिभ्राजन्मयूखपरिदीपितम् ॥ ६५ ॥ वज्रवैडूर्यपाचादिप्रासादशतसंकुलम् ॥ माणिक्य
गोपुरद्वारं मुक्तादामभिरुज्ज्वलम् ॥ ६६ ॥ चंद्रकांतस्थलं रम्यं ,हेमद्वारकपाटकम् ॥ अनेकशतसाहस्रमणिदीपविराजितम् ॥ ६७ ॥ तत्रापश्यत्सभा
मध्ये निषण्णं रत्नविष्टरे ॥ तक्षकं पन्नगाधीशं फणानेकशतोज्ज्वलम् ॥ ६८ ॥ दिव्यांबरधरं दीप्तं रत्नकुण्डलरं[3]जितम् ॥ नानारत्नपरिक्षिप्तमुकुट
द्युतिरंजितम् ॥ ६९ ॥ फणामणिम[4]यूखाढ्यैरसंख्यैः पन्नगोत्तमैः ॥ उपासि[5]तं प्रांजलिभिश्चित्ररत्नविभूषितैः ॥ ७० ॥ रूपयौवनमाधुर्यविलासगति
शोभिना ॥ नागकन्यासहस्रेण समंतात्परिवारितम् ॥ ७१ ॥ दिव्याभरणदीप्तांगं दिव्यचंदनचर्चितम् ॥ कालाग्निमिव दुर्धर्षं तेजसादित्यसन्निभम् ॥
॥ ७२ ॥ दृष्ट्वा राजसुतो धीरः प्रणिपत्य सभास्थले ॥ उत्थितः प्रांजलिस्तस्[6]य तेजसाक्षिप्तलोचनः ॥ ७३ ॥ नागराजोपि तं दृष्ट्वा राजपुत्रं
मनोरमम् ॥ कोऽयं कस्मादिहायात इति पप्रच्छ पन्नगीः ॥ ७४ ॥ ता ऊचुर्यमुनातोये दृष्टोऽस्माभिर्यदृच्छया ॥ अज्ञातकुलनामायमानीतस्तव
सन्निधिम् ॥ ७५ ॥ अथ पृष्टो राजपुत्रस्तक्षकेण महात्मना ॥ कस्यासि तनयः कस्त्वं को देशः कथमागतः ॥ ७६ ॥ राजपुत्रो वचः श्रुत्वा
तक्षकं वाक्यमब्रवीत् ॥ ७७ ॥ ॥ राजपुत्र उवाच ॥ ॥ अस्ति भूमंडले कश्चिद्देशो निष[7]धसंज्ञकः ॥ तस्याधिपोऽभवद्राजा नलो नाम महा
यशाः ॥ स पुण्यकीर्तिः क्षितिपो दमयन्तीपतिः शुभ[8]ः ॥ ७८ ॥ तस्मादपींद्रसेनाख्यस्तस्य पुत्रो महाबलः ॥ चंद्रांगदोस्मि नाम्नाहं नवोढः
श्वशुरालये ॥ विहरन्यमुनातोये निमग्नो दैवचोदितः ॥ ७९ ॥ एताभिः पन्नगस्त्रीभिरानीतोस्मि तवांतिकम् ॥ दृष्ट्वाहं तव पादाब्जं पुण्यैर्जन्मां

---

१ सप्ताङ्गम्—राज्यम्—इत्यर्थः । "स्वाम्यमात्यसुहृत्कोशराष्ट्रदुर्गबलानि च । राज्यांगानि" इत्यमरः । २ सहसा—इ० पा० । ३ रत्नकुण्डलमण्डितम्—इ०पा० । ४ फणामणिसहस्रौघैः—इ० पा० ।
५ उपस्थितं प्रांजलिभिश्चित्रालंकारभूषितैः—इ० पा० । ६ तस्थौ—इ० पा० । ७ मगधसंज्ञक—इ०पा० । ८ प्रभुः—इ० पा० ।

तरार्जितैः ॥ ८० ॥ अद्य धन्योऽस्मि धन्योऽस्मि कृतार्थौ पितरौ मम ॥ यत्प्रेक्षितोऽहं कारुण्यात्त्वया संभाषितोपि च ॥ ८१ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ इत्युदारमसंभ्रांतं वचः श्रुत्वातिपेशलम् ॥ तक्षकः पुनरौत्सुक्याद्बभाषे राजनंदनम् ॥ ८२ ॥ ॥ तक्षक उवाच ॥ ॥ भोभो नरेंद्रदायाद मा भैषीर्धीरतां व्रज ॥ सर्वदेवेषु को देवो युष्माभिः पूज्यते सदा ॥ ८३ ॥ ॥ राजपुत्र उवाच ॥ ॥ यो देवः सर्वदेवेषु महादेव इति स्मृतः ॥ पूज्यते स हि विश्वात्मा शिवोऽस्माभिरुमापतिः ॥ ८४ ॥ यस्य तेजोंशलेशेन रजसा च प्रजापतिः ॥ कृतरूपोऽसृजद्विश्वं स नः पूज्यो महेश्वरः ॥ ८५ ॥ यस्यांशात्सात्त्विकं दिव्यं बिभ्रद्विष्णुः सनातनः ॥ विश्वं बिभर्त्ति भूतात्मा शिवोऽस्माभिः स पूज्यते ॥ ॥ ८६ ॥ यस्यांशात्तामसाज्जातो रुद्रः कालाग्निसन्निभः ॥ विश्वमेतद्धरत्यंते स पूज्योऽस्माभिरीश्वरः ॥ ८७ ॥ यो विधाता विधातुश्च कारणस्यापि कारणम् ॥ तेजसां परमं तेजः स शिवो नः परा गतिः ॥ ८८ ॥ योंतिकस्थोऽपि दूरस्थः पापोपहतचेतसाम् ॥ अपरिच्छेद्यधामासौ शिवो नः परमा गतिः ॥ ८९ ॥ योऽग्नौ तिष्ठति यो भूमौ यो वायौ सलिले च यः ॥ य आकाशे च विश्वात्मा स पूज्यो नः [1]सदाशिवः ॥ ९० ॥ यः साक्षी सर्वभूतानां य आत्मस्थो निरंजनः ॥ यस्येच्छावशगो लोकः सोऽस्माभिः पूज्यते शिवः ॥ ९१ ॥ यमेकमाद्यं पुरुषं [2]पुराणं वदंति भिन्नं गुणवैकृतेन ॥ क्षेत्रज्ञमेकेथ तुरीयमन्ये कूटस्थमन्ये स शिवो गतिर्नः ॥ ९२ ॥ यं नास्पृशंश्चैत्त्यमचिंत्यतत्त्वं दुरंतधामानमतत्स्वरूपम् ॥ मनोवचोवृत्तय आत्मभाजां स एष पूज्यः परमः शिवो नः ॥ ९३ ॥ यस्य प्रसादं प्रतिलभ्य संतो वांछंति नैंद्रं पदमुज्ज्वलं वा ॥ निस्तीर्णकर्मार्गलकालचक्राश्चरंत्यभीताः स शिवो गतिर्नः ॥ ९४ ॥ यस्य स्मृतिः सकलपापरुजां विघातं सद्यः करोत्यपि च पुल्कसजन्मभाजाम् ॥ यस्य स्वरूपमखिलं श्रुतिभिर्विमृग्यं तस्मै शिवाय सततं करवाम पूजाम् ॥ ९५ ॥ यन्मूर्ध्नि लब्धनिलया सुरलोकसिंधुर्यस्यांगगा[3] भगवती जगदंबिका च ॥ [4]यत्कुंडले त्वहह तक्षकवासुकी द्वौ सोऽस्माकमेव गतिरर्धशशांकमौलिः ॥ ९६ ॥ जयति निगमचूडाग्रेषु यस्यांघ्रिपद्मं जयति च[5] हृदि नित्यं योगिनां यस्य मूर्तिः ॥ जयति सकलतत्त्वोद्भासनं यस्य मूर्तिः स विजितगुणसर्गः[6] पूज्यतेऽस्माभिरीशः ॥ ९७ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ इत्याकर्ण्य वचस्तस्य तक्षकः प्रीतमानसः ॥ जातभक्तिर्महादेवे राजपुत्रमभाषत ॥ ९८ ॥ ॥ तक्षक उवाच ॥ ॥ परि

---

१ सनातनः–इ० पा० । २ वदंति–इ० पा० । ३ अंगना–इ०पा० । ४ यत्कंठभूषणमिदं गरलं करालं यद्भालनेत्रं ज्वलनः प्रचण्डः–इ० पा० । ५ जयति सदसि नित्यं योगिनां यस्य कीर्तिः–इ०पा० । ६ विजितगुणपूगः–इ०पा० ।

तुष्टोऽस्मि भद्रं स्तात्तव राजेंद्रनंदन ॥ बालोपि यत्परं तत्त्वं वेत्सि शैवं परात्परम् ॥ ९९ ॥ एष रत्नमयो लोक एताश्चारुदृशोऽबलाः ॥ एते
कल्पद्रुमाः सर्वे वाप्योमृतरसांभसः ॥ १०० ॥ नात्र मृत्युभयं घोरं न जरारोगपीडनम् ॥ यथेष्टं विहरात्रैव भुंक्ष्व भोगा[1]न्यथोचितान् ॥ १०१ ॥
इत्युक्तो नागराजेन स राजेंद्रकुमारकः ॥ प्रत्युवाच [2]परं प्रीत्या कृतांजलिरुदारधीः ॥ २ ॥ कृतदारोऽस्म्यहं काले सुव्रता गृहिणी मम ॥ शिव
पूजापरा नित्यं पितरावेकपुत्रकौ ॥ ३ ॥ ते त्वद्य मां मृतं मत्त्वा शोकेन महतावृताः ॥ प्रायः प्राणैर्वियुज्यंते दैवात्प्राणान्वहंति वा ॥ ४ ॥
अतो मया बहुतिथं नात्र स्थेयं कथंचन ॥ तमेव लोकं कृपया मां प्रापयितुमर्हसि ॥ ५ ॥ इत्युक्तवंतं नरदेवपुत्रं दिव्यैर्वरान्नैः सुरपादपोत्थैः ॥
आप्याययित्वा वरगंधवासः स्रग्रत्नदिव्याभरणैर्विचित्रैः ॥ ६ ॥ संतोषयित्वा विविधैश्च भोगैः पुनर्बभाषे भुजगाधिराजः ॥ यदायदा त्वं स्मरसि
त्वदग्रे तदा तदाविष्क्रियते मयेति ॥ ७ ॥ पुनश्च राजपुत्राय तक्षकोश्वं च कामगम् ॥ नानाद्वीपसमुद्रेषु लोकेषु च निरर्गलम् ॥ ८ ॥ दत्तवान्रत्ना
भरणदिव्याभरणवाससाम् ॥ वाहनाय ददावेकं राक्षसं पन्नगेश्वरः ॥ ९ ॥ तत्सहायार्थमेकं च पन्नगेंद्रकुमारकम् ॥ नियुज्य तक्षकः प्रीत्या गच्छेति
विससर्ज तम् ॥ १० ॥ इति चंद्रांगदः सोऽथ संगृह्य विविधं धनम् ॥ अश्वं कामगमारुह्य ताभ्यां सह विनिर्ययौ ॥११॥ स मूहूर्तादिवोन्मज्ज्य तस्मा
देव सरिज्जलात् ॥ विजहार तटे रम्ये दिव्यमारुह्य वाजिनम् ॥ १२ ॥ अथास्मिन्समये तन्वी सा च सीमंतिनी सती ॥ स्नातुं समाययौ तत्र सखी
भिः परिवारिता ॥ १३ ॥ सा ददर्श नदीतीरे विहरंतं नृपात्मजम् ॥ रक्षसा नररूपेण नागपुत्रेण चान्वितम् ॥ १४ ॥ [3]दिव्यरत्नसमाकीर्णं दिव्य
माल्यावतंसकम् ॥ देहेन दिव्यगंधेन व्याक्षिप्तदशयोजनम् ॥ १५ ॥ [4]तमपूर्वाकृतिं वीक्ष्य दिव्याश्वमधिसंस्थितम् ॥ जडोन्मत्तेव भीतेव तस्थौ
तन्न्यस्तलोचना ॥ १६ ॥ तां च राजेंद्रपुत्रोऽसौ दृष्टपूर्वामिति स्मरन् ॥ निर्मुक्तकंठाभरणां कंठसूत्रविवर्जिताम् ॥ १७ ॥ असंयोजितधम्मिल्लामं
गरागविवर्जिताम् ॥ त्यक्तनीलांजनापांगीं कृशांगीं शोकदूषिताम् ॥ १८ ॥ दृष्ट्वाऽवतीर्य तुरगादुपविष्टः सरित्तटे ॥ तामाहूय वरारोहामुपगम्येदम
ब्रवीत् ॥ १९ ॥ का त्वं कस्य कलत्रं वा कस्यासि तनया सती ॥ किमिदं तेंगने बाल्ये दुःसहं शोकलक्षणम् ॥ १२० ॥ इति स्नेहेन संपृष्टा सा
वधूरश्रुलोचना ॥ लज्जिता स्वयमाख्यातुं तत्सखी सर्वमब्रवीत् ॥ २१ ॥ इयं सीमंतिनी नाम्ना स्नुषा [5]निषधभूपतेः ॥ चंद्रांगदस्य
महिषी तनया चित्रवर्मणः ॥ २२ ॥ अस्याः पतिर्दैवयोगान्निमग्नोऽस्मिन्महाजले ॥ तेनेयं प्राप्तवैधव्या बाला [6]दुःखेन शोषिता ॥ २३ ॥

---

[1] यथेप्सितान्—इ॰पा॰ । [2] वरम्—इ॰पा॰ । [3] शष्पतल्पे समासीनम्--इ॰पा॰ । [4] नवदूर्वाकृतिं वीक्ष्य--इ॰पा॰ । [5] मगधभूपतेः--इ॰पा॰ । [6] शोकेन--इ॰पा॰ ।

एवं वर्षत्रयं नीतं शोकेनातिबलीयसा ॥ अद्येंदुवारे संप्राप्ते स्नातुमत्र समागता ॥ २४ ॥ श्वशुरोऽस्याश्च राजेंद्रो हृतराज्यश्च[1] शत्रु
भिः ॥ बलाद्गृहीतो बद्धश्च सभार्यस्तद्वशे स्थितः ॥ २५ ॥ तथाप्येषा शुभाचारा सोमवारे महेश्वरम् ॥ सांबिकं परया भक्त्या
पूजयत्यमलाशया ॥ २६ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ इत्थं सखीमुखेनैव सर्वमावेद्य सुव्रता ॥ ततः सीमंतिनी प्राह स्वयमेव
नृपात्मजम् ॥ २७ ॥ कस्त्वं कंदर्पसंकाशः काविमौ तव पार्श्वगौ ॥ देवो नरेंद्रः सिद्धो वा गंधर्वो वाथ किन्नरः ॥ २८ ॥ किमर्थं मम
वृत्तांतं स्नेहवानिव पृच्छसि ॥ किं मां वेत्सि महाबाहो[2] दृष्टवान्किमु कुत्रचित् ॥ २९ ॥ दृष्टपूर्व इवाभासि मया च स्वजनो यथा ॥ सर्वं कथय
तत्त्वेन सत्यसारा हि साधवः ॥ १३० ॥ ॥ सूत उवाच ॥ एतावदुक्त्वा नरदेवपुत्री सबाष्पकंठं सुचिरं रुरोद ॥ मुमोह भूमौ पतिता सखीभि
र्वृता न किंचित्कथितुं शशाक ॥ ३१ ॥ श्रुत्वा चंद्रांगदः सर्वं प्रियायाः शोककारणम् ॥ मुहूर्तमभवत्तूष्णीं स्वयं शोकसमाकुलः ॥ ३२ ॥ अथा
श्वास्य प्रियां तन्वीं विविधैर्वाक्यनैपुणैः[3] ॥ सिद्धा नाम वयं देवाः कामगा इति सोऽब्रवीत् ॥ ३३ ॥ ततो बलादिवाकृष्य पाणिग्रहणशंकिताम् ॥
पुलकांचितसर्वांगीं तां कर्णे त्विदमब्रवीत् ॥ ३४ ॥ क्वापि लोके मया दृष्टस्तव भर्त्ता वरानने ॥ त्वद्व्रताचरणात्प्रीतः सद्य एवागमिष्यति ॥
॥ ३५ ॥ अपनेष्यति ते शोकं द्वित्रैरेव दिनैर्ध्रुवम् ॥ एतच्छंसितुमायातस्तव भर्त्तुः सखाऽस्म्यहम् ॥ ३६ ॥ अत्र कार्यो न संदेहः शपामि शिवपा
दयोः ॥ तावत्त्वद्धृदये स्थेयं न प्रकाश्यं च कुत्रचित् ॥ ३७ ॥ सा तु तद्वचनं श्रुत्वा सुधाधाराशताधिकम् ॥ संभ्रमोद्भ्रांतनयना तमेव मुहुरैक्षत ॥
॥ ३८ ॥ प्रेमबंधानुगुणितं वाक्यं चाह[4] रसायनम् ॥ विभ्रमोदारसहितं मधुरापांगवीक्षणम् ॥ ३९ ॥ स्वपाणिस्पर्शनोद्भिन्नपुलकांचितविग्रहम् ॥ पूर्वं
दृष्टानि चांगेषु लक्षणानि स्वरादिषु ॥ वयःप्रमाणं वर्णं च परीक्ष्यैनमतर्कयत् ॥ १४० ॥ एष एव पतिर्मे स्याद्ध्रुवं नान्यो भविष्यति ॥ अस्मिन्नेव
प्रसक्तं मे हृदयं प्रेमकातरम् ॥ १४१ ॥ परलोकादिहायातः कथमेवं स्वरूपधृक् ॥ दुर्भाग्यायाः कथं मे स्याद्भर्तुर्नष्टस्य दर्शनम् ॥ १४२ ॥ स्वप्नोयं
किमु न स्वप्नो भ्रमोऽयं किं तु न भ्रमः ॥ एष धूर्तोऽथवा कश्चिद्यक्षो गंधर्व एव वा ॥ १४३ ॥ मुनिपत्न्या यदुक्तं मे परमापद्गतापि च ॥ व्रतमे
तत्कुरुष्वेति तस्य वा फलमेव वा ॥ ४४ ॥ यो वर्षायुतसौभाग्यं ममेत्याह द्विजोत्तमः ॥ नूनं तस्य वचः सत्यं को विद्यादीश्वरं विना ॥ ४५ ॥
निमित्तानि च दृश्यंते मंगलानि दिनेदिने ॥ प्रसन्ने पार्वतीनाथे किमसाध्यं शरीरिणाम् ॥ ४६ ॥ इत्थं विमृश्य बहुधा तां पुनर्मुक्तसंशयाम् ॥

---

१ प्रमाथिभिः--इ०पा० । २ सुदुर्वृत्ताम्--इति पाठे दुर्भाग्यामित्यर्थः । ३ वाङ्मयैः शुभैः--इ० पा० । ४ मधुरसायनम्--इ० पा० ।

लज्जानम्रमुखीं कर्णे शशंसात्मप्रयोजनम्[1] ॥ ४७ ॥ इमं वृत्तांतमाख्यातुं तत्पित्रोः[2] शोकतप्तयोः ॥ गच्छामः स्वस्ति ते भद्रे सद्यः पतिमवाप्स्यसि
॥ ४८ ॥ इत्युक्त्वाश्वं समारुह्य जगाम नृपनंदनः ॥ ताभ्यां सह निजं राष्ट्रं प्रत्यपद्यत तत्क्षणात् ॥ ४९ ॥ स पुरोपवनाभ्याशे स्थित्वा तं फणि
पुत्रकम् ॥ विससर्जात्मदायादान्नृपासनगतान्प्रति ॥१५०॥ स गत्वोवाच तान्छीघ्रमिंद्रसेनो विमुच्यताम् ॥ चंद्रांगदस्तस्य सुतः प्राप्तोऽयं पन्नगाल
यात् ॥ १५१ ॥ नृपासनं विमुंचंतु भवंतो न विचार्यताम् ॥ नो चेच्चंद्रांगदस्याशु बाणाः प्राणान्हरंति वः ॥ १५२ ॥ स मग्नो यमुनातोये गत्वा
तक्षकमंदिरम् ॥ लब्ध्वा च तस्य साहाय्यं पुनर्लोकादिहागतः ॥ १५३ ॥ इत्याख्यातमशेषेण तद्वृत्तांतं निशम्य ते ॥ साधुसाध्विति संभ्रांताः
शशंसुः परिपंथिनः ॥ ५४ ॥ अथेंद्रसेनाय निवेद्य सत्वरं नष्टस्य पुत्रस्य पुनः समागमम् ॥ प्रसाद्य तं प्राप्तनरेश्वरासनं दायादमुख्यास्तु भयं प्रपे
दिरे ॥ ५५ ॥ अथ पौरजनाः सर्वे पुरोद्याने नृपात्मजम् ॥ दृष्ट्वा राज्ञे द्रुतं प्रोचुर्लेभिरे च महाधनम् ॥ ५६ ॥ आकर्ण्य पुत्रमायांतं राजानंदजला
प्लुतः ॥ न व्यजानादिमं[3] लोकं राज्ञी च परया मुदा ॥ ५७ ॥ अथ नागरिकाः सर्वे मंत्रिवृद्धाः पुरोधसः ॥ प्रत्युद्गम्य परिष्वज्य तमानिन्युर्नृपांति
कम् ॥ ५८ ॥ अथोत्सवेन महता प्रविश्य निजमंदिरम् ॥ राजपुत्रः स्वपितरौ ववंदे बाष्पमुत्सृजन् ॥ ५९ ॥ तं पादमूले पतितं स्वपुत्रं विवेद नासौ
पृथिवीपतिः क्षणम् ॥ प्रबोधितोऽमात्यजनैः कथंचिदुत्थाप्य क्लिन्नेन हृदालिलिंग ॥ १६० ॥ क्रमेण मातॄरभिवंद्य ताभिः प्रवर्धिताशीः प्रणयाकु
लाभिः ॥ आलिंगितः पौरजनानशेषान्संभावयामास स राजसूनुः ॥६१॥ तेषां मध्ये समासीनः स्ववृत्तांतमशेषतः ॥ पित्रे निवेदयामास तक्षकस्य
च मित्रताम् ॥६२॥ दत्तं भुजंगराजेन रत्नादिधनसंचयम् ॥ दिव्यं तद्राक्षसानीतं पित्रे सर्वं न्यवेदयत् ॥६३॥ राजपुत्रस्य चरितं दृष्ट्वा श्रुत्वा च विह्वलः ॥
मेने स्नुषायाः सौभाग्यं महेशाराधनार्जितम् ॥६४॥ सौमांगल्यमयीं वार्तामिमां निषधभूपतिः॥चारैर्निवेदयामास चित्रवर्ममहीपतेः ॥६५॥ श्रुत्वाऽमृत
मयीं वार्त्तां स समुत्थाय संभ्रमात् ॥ तेभ्यो दत्त्वा धनं भूरि ननर्तानंदविह्वलः ॥६६॥ अथाहूय स्वतनयां परिष्वज्याश्रुलोचनः ॥ भूषणैर्भूषयामास
त्यक्तवैधव्यलक्षणाम् ॥ ६७ ॥ अथोत्सवो महानासीद्राष्ट्रग्रामपुरादिषु ॥ सीमंतिन्याः शुभाचारं शशंसुः सर्वतो जनाः ॥ ६८ ॥ चित्रवर्माथ
नृपतिः समाहूयेंद्रसेनजम् ॥ पुनर्विवाहविधिना सुतां तस्मै न्यवेदयत् ॥ ६९ ॥ चन्द्रांगदोऽपि रत्नाद्यैरानीतैस्तक्षकालयात् ॥ स्वां पत्नीं भूषयां
चक्रे मर्त्यानामतिदुर्लभैः ॥ १७० ॥ अंगरागेण दिव्येन तप्तकांचनशोभिना ॥ शुशुभे सा सुगंधेन दशयोजनगामिना ॥ ७१ ॥ अम्लानमालया

---

[1] शशंस—सः चंद्रांगदः—इति शेषः । [2] मत्पित्रोः—इ० पा० । [3] आनंदातिशयादिमं लोकं न व्यजानात्—ब्रह्मानंदमिवात्यानन्दमन्वभूदितिभावः ।

शश्वत्[1]पद्मकिंजल्कवर्णया ॥ कल्पद्रुमोत्थया बाला भूषिता शुशुभे सती ॥ ७२ ॥ एवं चंद्रांगदः पत्नीमवाप्य समये शुभे ॥ ययौ स्वनगरीं भूयः
श्वशुरेणानुमोदितः ॥ ७३ ॥ इन्द्रसेनोऽपि राजेंद्रो राज्ये स्थाप्य निजात्मजम् ॥ तपसा शिवमाराध्य लेभे संयमिनां गतिम् ॥ ७४ ॥ दशवर्ष
सहस्राणि सीमंतिन्या स्वभार्यया ॥ सार्धं चन्द्रांगदो राजा बुभुजे विषयान्बहून् ॥ ७५ ॥ प्रासूत तनयानष्टौ कन्यामेकां वराननाम् ॥
रेमे सीमंतिनी भर्त्रा पूजयती महेश्वरम् ॥ दिनेदिने च सौभाग्यं प्राप्तं चैवेन्दुवासरात् ॥ ७६ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ विचित्रमिदमा
ख्यानं मया समनुवर्णितम् ॥ भूयोऽपि वक्ष्ये माहात्म्यं सोमवारव्रतोदितम् ॥ १७७ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां
ब्रह्मोत्तरखण्डे सोमवारव्रतवर्णनंनामाष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ छ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ साधु[2]साधु महाभाग त्वया कथितमुत्तमम् ॥
आख्यानं पुनरन्यच्च विचित्रं वक्तुमर्हसि ॥ १ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ विदर्भविषये पूर्वमासीदेको द्विजोत्तमः ॥ वेदमित्र इति ख्यातो वेद
शास्त्रार्थवित्सुधीः ॥ २ ॥ तस्यासीदपरो विप्रः सखा सारस्वताह्वयः ॥ तावुभौ परमस्निग्धावेकदेशनिवासिनौ ॥ ३ ॥ वेदमित्रस्य पुत्रोऽभूत्सु
मेधा नाम सुव्रतः ॥ सारस्वतस्य तनयः सोमवानिति विश्रुतः ॥ ४ ॥ उभौ सवयसौ बालौ समवेषौ सम[3]स्थिती ॥ समं च कृतसंस्कारौ सम
विद्यौ बभूवतुः ॥ ५ ॥ सांगानधीत्य तौ वेदांस्तर्कव्याकरणानि च ॥ इतिहासपुराणानि धर्मशास्त्राणि कृत्स्नशः ॥ ६ ॥ सर्वविद्याकुशलिनौ
बाल्य एव मनीषिणौ ॥ प्रहर्षमतुलं पित्रोर्ददतुः सकलैर्गुणैः ॥ ७ ॥ तावेकदा स्वतनयौ तावुभौ ब्राह्मणोत्तमौ ॥ आहूयावोचतां प्रीत्या षोड
शाब्दौ शुभाकृती ॥ ८ ॥ हे पुत्रकौ युवां बाल्ये कृतविद्यौ सुवर्चसौ ॥ वैवाहिकोयं समयो वर्तते युवयोः समम् ॥ ९ ॥ इमं प्रसाद्य राजानं
विदर्भेशं स्वविद्यया ॥ ततः प्राप्य धनं भूरि कृतोद्वाहौ भविष्यथः ॥ १० ॥ एवमुक्तौ सुतौ ताभ्यां तावुभौ द्विजनंदनौ ॥ विदर्भराजमासाद्य
सं[4]मतोषयतां गुणैः ॥ ११ ॥ विद्यया परितुष्टाय तस्मै द्विजकुमारकौ ॥ विवाहार्थं कृतोद्योगौ धनहीनावशंसताम् ॥ १२ ॥ तयोरपि मतं
ज्ञात्वा स विदर्भमहीपतिः ॥ प्रहस्य किंचित्प्रोवाच लोकतत्त्वविवित्सया ॥ १३ ॥ आ[5]स्ते निषधराजस्य राज्ञी सीमंतिनी सती ॥ सोमवारे महादेवं
पूजयत्यंबिकायुतम् ॥ १४ ॥ तस्मिन्दिने सपत्नीकान्द्विजाग्र्यान्वेदवित्तमान् ॥ संपूज्य परया भक्त्या धनं भूरि ददाति च ॥ १५ ॥ अतोऽत्र
युवयोरेको नारीविभ्रमवेषधृक् ॥ एकस्तस्याः पतिर्भूत्वा जायेतां विप्रदंपती ॥ १६ ॥ युवां वधूवरौ भूत्वा प्राप्य सीमंतिनीगृहम् ॥ भुक्त्वा भूरि

---

१ हेमकिञ्जल्कवर्णया--इ०पा० । २ साधु श्रुतं महाप्राज्ञ—साधु सूत महाप्राज्ञ—इ० च पा० । ३ समद्युती—इ० पा० । ४ पर्यतोषयताम्—इ०पा० । ५ इयम्—इ० पा० ।

धनं लब्ध्वा पुनर्यातं ममांतिकम् ॥ १७ ॥ इति राज्ञा समादिष्टौ भीतौ द्विजकुमारकौ ॥ प्रत्यूचतुरिदं कर्म कर्तुं नौ जायते भयम् ॥ १८ ॥
देवतासु गुरौ पित्रोस्तथा राजकुलेषु च ॥ कौटिल्यमाचरन्मोहात्सद्यो नश्यति सान्वयः ॥ १९ ॥ कथमंतर्गृहं राज्ञां छद्मना प्रविशेत्पुमान् ॥
गोप्यमानमपिच्छद्म कदाचित्ख्यातिमेष्यति ॥ २० ॥ ये गुणाः साधिताः पूर्वं शीलाचारश्रुतादिभिः ॥ सद्यस्ते नाशमायांति कौटिल्य
पथगामिनः ॥ २१ ॥ पापं निंदा भयं वैरं चत्वार्येतानि देहिनाम् ॥ छद्ममार्गप्रपन्नानां तिष्ठंत्येव हि सर्वदा ॥ २२ ॥ अत आवां शुभाचारौ
जातौ च शुचिनां कुले ॥ वृत्तं धूर्तजनश्लाघ्यं नाश्रयावः कदाचन ॥ २३ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ दैवतानां गुरूणां च पित्रोश्च पृथिवीपतेः ॥
शासनस्याप्यलंघ्यत्वात्प्रत्यादेशो न कर्हिचित् ॥ २४ ॥ एतैर्यद्यत्समादिष्टं शुभं वा यदि वाऽशुभम् ॥ कर्त्तव्यं नियतं भीतैरप्रमत्तैर्बुभूषुभिः ॥
॥ २५ ॥ अहो वयं हि राजानः प्रजा यूयं हि संमताः ॥ राजाज्ञया प्रवृत्तानां श्रेयः स्यादन्यथा भयम् ॥ २६ ॥ अतो मच्छासनं कार्यं भव
द्भ्यामविलंबितम् ॥ इत्युक्तौ नरदेवेन तौ तथेत्यूचतुर्भयात् ॥ २७ ॥ सारस्वतस्य तनयं सामवन्तं नराधिपः ॥ स्त्रीरूपधारिणं चक्रे वस्त्राकल्पां
जनादिभिः ॥ २८ ॥ स कृत्रिमोद्भूतकलत्रभावः प्रयुक्तकर्णाभरणांगरागः ॥ स्निग्धाञ्जनाक्षः स्पृहणीयरूपो बभूव सद्यः प्रमदोत्तमाभः ॥ २९ ॥
तावुभौ दंपती भूत्वा द्विजपुत्रौ नृपाज्ञया ॥ जग्मतुर्नैषधं देशं यद्वा तद्वा भवत्विति ॥ ३० ॥ उपेत्य राजसदनं सोमवारे द्विजोत्तमैः ॥ सपत्नीकैः
कृतातिथ्यौ धौतपादौ बभूवतुः ॥ ३१ ॥ सा राज्ञी ब्राह्मणान्सर्वानुपविष्टान्वरासने ॥ प्रत्येकमर्चयांचक्रे सपत्नीकान्द्विजोत्तमान् ॥ ३२ ॥ तौ च
विप्रसुतौ दृष्ट्वा प्राप्तौ कृतकदंपती ॥ ज्ञात्वा किंचिद्विहस्याथ मेने गौरीमहेश्वरौ ॥ ३३ ॥ आवाह्य द्विजमुख्येषु देवदेवं सदाशिवम् ॥ पत्नीष्वावाह
यामास सा देवीं जगदंबिकाम् ॥ ३४ ॥ गन्धैर्माल्यैः सुरभिभिर्धूपैर्नीराजनैरपि ॥ अर्चयित्वा द्विजश्रेष्ठान्नमश्चक्रे समाहिता ॥ ३५ ॥ हिरण्मयेषु
पात्रेषु पायसं घृतसंयुतम् ॥ शर्करामधुसंयुक्तं शाकैर्जुष्टं मनोरमैः ॥ ३६ ॥ गंधशाल्योदनैर्हृद्यैर्मोदकापूपराशिभिः ॥ शष्कुलीभिश्च संयावैः
कृसरैर्माषपक्वकैः ॥ ३७ ॥ तथान्यैरप्यसंख्यातैर्भक्ष्यैर्भोज्यैर्मनोरमैः ॥ सुगन्धैः स्वादुभिः सूपैः पानीयैरपि शीतलैः ॥ ३८ ॥ कृतमन्नं द्विजा
ग्र्येभ्यः सा भक्त्या पर्यवेषयत् ॥ दध्योदनं निरुपमं निवेद्य समतोषयत् ॥ ३९ ॥ भुक्तवत्सु द्विजाग्र्येषु स्वाचांतेषु नृपांगना ॥ प्रणम्य
दत्त्वा तांबूलं दक्षिणां च यथार्हतः ॥ ४० ॥ धेनूर्हिरण्यवासांसि रत्नस्रग्भूषणानि च ॥ दत्त्वा भूयो नमस्कृत्य विससर्ज द्विजोत्तमान् ॥ ४१ ॥
तयोर्द्वयोर्भूसुरवर्यपुत्रयोरेकस्तया हैमवतीधियार्चितः ॥ एको महादेवधियाभिपूजितः कृतप्रणामौ ययतुस्तदाज्ञया ॥ ४२ ॥ सा तु विस्मृत

पुंभावा तस्मिन्नेव द्विजोत्तमे ॥ जातस्पृहा मदोत्सिक्ता कन्दर्पविवशाब्रवीत् ॥ ४३ ॥ [1]अयि नाथ विशालाक्ष सर्वावयवसुन्दर ॥ तिष्ठतिष्ठ क्व यासि मां न पश्यसि ते प्रियाम् ॥ ४४ ॥ इदमग्रे वनं रम्यं [2]सुपुष्पितमहाद्रुमम् ॥ अस्मिन्विहर्तुमिच्छामि त्वया सह यथासुखम् ॥ ४५ ॥ इत्थं तयोक्तमाकर्ण्य पुरोऽगच्छद्द्विजात्मजः ॥ विचिंत्य परिहासोक्तिं गच्छति स्म यथा पुरा ॥ ४६ ॥ पुनरप्याह सा बाला तिष्ठतिष्ठ क्व यास्यसि॥ दुरुत्सहस्मरावेशां परिभोक्तुमुपेत्य माम् ॥ ४७ ॥ परिष्वजस्व मां कांतां पाययस्व तवाधरम् ॥ नाहं गंतुं समर्थास्मि स्मरबाणप्रपीडिता ॥ ॥ ४८ ॥ इत्थमश्रुतपूर्वां तां निशम्य परिशंकितः ॥ आयांतीं पृष्ठतो वीक्ष्य सहसा विस्मयं गतः ॥४९॥ कैषा पद्मपलाशाक्षी पीनोन्नतपयोधरा ॥ कृशोदरी बृहच्छ्रोणी नवपल्लवकोमला ॥ ५० ॥ स एव मे सखा किन्तु जात एव वरांगना ॥ पृच्छाम्येनमतः सर्वमिति संचिन्त्य सोऽब्रवीत् ॥५१॥ किमपूर्व इवाभासि सखे रूपगुणादिभिः ॥ अपूर्वं भाषसे वाक्यं कामिनीव समाकुला ॥ ५२ ॥ यस्त्वं वेदपुराणज्ञो ब्रह्मचारी जितेंद्रियः ॥ सारस्वतात्मजः शांतः कथमेवं प्रभाषसे ॥ ५३ ॥ इत्युक्ता सा पुनः प्राह नाहमस्मि पुमान्प्रभो ॥ नाम्ना [3]सामवती बाला तवास्मि रतिदायिनी॥ ५४ ॥ यदि ते संशयः कांत ममांगानि विलोकय ॥ इत्युक्तः सहसा मार्गे रहस्येनां व्यलोकयत् ॥५५॥ तामकृत्रिमधम्मिल्लां जघनस्तनशोभिनीम् ॥ सुरूपां वीक्ष्य कामेन किंचिद्व्याकुलतामगात् ॥ ५६ ॥ पुनः संस्तभ्य यत्नेन चेतसो विकृतिं बुधः ॥ मुहूर्तं विस्मयाविष्टो न किंचित्प्रत्यभाषत ॥ ५७ ॥ ॥ ॥ सामवत्युवाच ॥ ॥ गतस्ते संशयः कश्चित्तर्ह्यागच्छ भजस्व माम् ॥ पश्येदं विपिनं कांत परस्त्रीसुरतोचितम् ॥ ५८ ॥ ॥ सुमेधा उवाच ॥ ॥ मैवं कथय मर्यादां मा हिंसीर्मदमत्तवत् ॥ आवां विज्ञातशास्त्रार्थौ त्वमेवं भाषसे कथम् ॥५९॥ अधीतस्य च शास्त्रस्य विवेकस्य कुलस्यच ॥ किमेष सदृशो धर्मो [4]जारधर्मनिषेवणम् ॥ ६० ॥ न त्वं स्त्री पुरुषो विद्वाञ्जानीह्यात्मानमात्मना ॥ अयं स्वयंकृतोऽनर्थ आवाभ्यां यद्विचेष्टितम् ॥ ६१ ॥ वंचयित्वात्मपितरौ धूर्त्तराजानुशासनात् ॥ कृत्वा चानुचितं कर्म तस्यैतद्भुज्यते फलम् ॥ ६२ ॥ सर्वं त्वनुचितं कर्म नृणां श्रेयोविनाशनम् ॥ यस्त्वं विप्रात्मजो विद्वान्गतः स्त्रीत्वं विगर्हितम् ॥ ६३ ॥ मार्गं त्यक्त्वा गतोऽरण्यं नरो विध्येत कण्टकैः ॥ बलाद्धिंस्येत वा हिंस्रैर्यदा त्यक्तसमागमः ॥ ६४ ॥ एवं विवेकमाश्रित्य तूष्णीमेहि स्वयं गृहम् ॥ देवद्विजप्रसादेन स्त्रीत्वं तव विलीयते ॥ ६५ ॥ अथवा दैवयोगेन स्त्रीत्वमेव भवेत्तव ॥ पित्रा दत्ता मया साकं रंस्यसे वरवर्णिनि ॥ ६६ ॥ अहो चित्रमहो दुःखमहो पापबलं महत् ॥ अहो राज्ञः प्रभावोयं शिवाराधनसंभृतः ॥ ६७ ॥

---

[1] एहि–इ० पा० । [2] सुपुष्पितलताद्रुमम्–इ० पा० । [3] सारस्वती–इ० पा० । [4] जारमार्गनिषेवणम्–इ० पा० ।

इत्युक्ताप्यसकृत्तेन सा वधूरतिविह्वला ॥ बलेन तं समालिंग्य चुचुंबाधरपल्लवम् ॥ ६८ ॥ धर्षितोपि तया धीरः सुमेधा नूतनस्त्रियम् ॥ यत्नादानीय
सदनं कृत्स्नं तत्र न्यवेदयत् ॥ ६९ ॥ तदाकर्ण्याथ तौ विप्रौ कुपितौ शोकविह्वलौ ॥ ताभ्यां सह कुमाराभ्यां वैदर्भांतिकमीयतुः ॥ ७० ॥
ततः सारस्वतः प्राह राजानं धूर्तचेष्टितम् ॥ राजन्ममात्मजं पश्य तव शासनयंत्रितम् ॥ ७१ ॥ एतौ तवाज्ञावशगौ चक्रतुः कर्म गर्हितम् ॥
मत्पुत्रस्तत्फलं भुंक्ते स्त्रीत्वं प्राप्य जुगुप्सितम्॥ ७२ ॥ अद्य मे संततिर्नष्टा निराशाः पितरो मम ॥ नापुत्रस्य हि लोकोस्ति लुप्तपिंडादिसंस्कृतेः
॥ ७३ ॥ शिखोपवीतमजिनं मौंजीं दंडं कमंडलुम् ॥ ब्रह्मचर्योचितं चिह्नं विहायेमां दशां गतः ॥ ७४ ॥ ब्रह्मसूत्रं च सावित्रीं स्नानं संध्यां
जपार्चनम् ॥ विसृज्य स्त्रीत्वमाप्तोस्य का गतिर्वद पार्थिव ॥ ७५ ॥ त्वया मे संततिर्नष्टा नष्टो वेदपथश्च मे ॥ एकात्मजस्य मे राजन्का गतिर्वेद
शाश्वती ॥ ७६ ॥ इति सारस्वतेनोक्तं वाक्यमाकर्ण्य भूपतिः ॥ सीमंतिन्याः प्रभावेण विस्मयं परमं गतः ॥ ७७ ॥ अथ सर्वान्समाहूय
महर्षीनमितद्युतीन् ॥ प्रसाद्य प्रार्थयामास तस्य पुंस्त्वं महीपतिः ॥ ७८ ॥ तेऽब्रुवन्नथ पार्वत्याः शिवस्य च समीहितम् ॥ तद्भक्तानां च माहात्म्यं
कोन्यथा कर्तुमीश्वरः ॥ ७९ ॥ अथ राजा भरद्वाजमादाय[1] मुनिपुंगवम् ॥ ताभ्यां सह द्विजाग्र्याभ्यां तत्सुताभ्यां समन्वितः ॥ ८० ॥
अंबिकाभवनं प्राप्य भरद्वाजोपदेशतः ॥ तां देवीं नियमैस्तीव्रैरुपास्ते स्म महानिशि ॥ ८१ ॥ एवं त्रिरात्रं सुविसृष्टभोजनः स पार्वतीध्यानरतो
महीपतिः ॥ सम्यक्प्रणामैर्विविधैश्च संस्तवैर्गौरीं प्रपन्नार्तिहरामतोषयत् ॥ ८२ ॥ ततः प्रसन्ना सा देवी भक्तस्य पृथिवीपतेः ॥ स्वरूपं
दर्शयामास चंद्रकोटिसमप्रभम् ॥ ८३ ॥ अथाह गौरी राजानं किं ते ब्रूहि समीहितम् ॥ सोऽप्याह पुंस्त्वमेतस्य कृपया दीयतामिति ॥ ८४ ॥
भूयोप्याह महादेवी मद्भक्तैः कर्म यत्कृतम् ॥ शक्यते नान्यथा कर्तुं वर्षायुतशतैरपि ॥ ८५ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ एकात्मजो हि विप्रोयं
कर्मणा नष्टसंततिः ॥ कथं सुखं प्रपद्येत विना पुत्रेण तादृशः ॥ ८६ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ तस्यान्यो मत्प्रसादेन भविष्यति[2] सुतोत्तमः ॥ विद्याविनयसंपन्नो
दीर्घायुरमलाशयः ॥ ८७ ॥ एषा सामवती नाम सुता तस्य द्विजन्मनः ॥ भूत्वा सुमेधसः पत्नी कामभोगेन युज्यताम् ॥ ८८ ॥
इत्युक्त्वांतर्हिता देवी ते च राजपुरोगमाः ॥ गताः स्वंस्वं गृहं सर्वे चक्रुस्तच्छासने स्थितिम् ॥ ८९ ॥ सोपि सारस्वतो विप्रः पुत्रं पूर्वसुतोत्तमम्
॥ लेभे देव्याः प्रसादेन ह्यचिरादेव कालतः ॥ ९० ॥ तां च सामवतीं कन्यां ददौ तस्मै सुमेधसे ॥ तौ दंपती चिरं कालं बुभुजाते परं

---

[1] आहूय—इ० पा०। [2] जनिष्यति—इ० पा०।

सुखम् ॥ ९१ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ इत्येष शिवभक्तायाः सीमंतिन्या नृपस्त्रियाः ॥ प्रभावः कथितः शंभोर्माहात्म्यमपि वर्णितम् ॥ ९२ ॥
भूयोपि शिवभक्तानां प्रभावं विस्मयावहम् ॥ समासाद्वर्णयिष्यामि श्रोतॄणां मंगलायनम् ॥ ९३ ॥ इति श्रीस्कांदेमहापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां
संहितायां तृतीये ब्रह्मोत्तरखण्डे सीमंतिन्याः प्रभाववर्णनं नाम नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥ छ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ विचित्रं शिवनिर्माणं
विचित्रं शिवचेष्टितम् ॥ विचित्रं शिवमाहात्म्यं विचित्रं शिवभाषितम् ॥ १ ॥ विचित्रं शिवभक्तानां चरितं पापनाशनम् ॥ स्वर्गापवर्गयोः सत्यं
साधनं तद्ब्रवीम्यहम् ॥ २ ॥ अवंतीविषये कश्चिद्ब्राह्मणो मंदराह्वयः ॥ बभूव विषयारामः स्त्रीजितो धनसंग्रही ॥ ३ ॥ संध्यास्नानपरित्यक्तो
गंधमाल्यांबरप्रियः ॥ कुस्त्रीसक्तः कुमार्गस्थो यथा पूर्वमजामिलः ॥ ४ ॥ स वेश्यां पिंगलां नाम रममाणो दिवानिशम् ॥ तस्या एव गृहे
नित्यमासीदविजितेंद्रियः ॥ ५ ॥ कदाचित्सदने तस्यास्तस्मिन्निवसति द्विजे ॥ ऋषभो नाम धर्मात्मा शिवयोगी समाययौ ॥
॥ ६ ॥ तमागतमभिप्रेक्ष्य मत्वा स्वं पुण्यमूर्जितम् ॥ सा वेश्या स च विप्रश्च पर्यपूजयतामुभौ ॥ ७ ॥ तमारोप्य महापीठे कंब
लांबरसंभृते ॥ प्रक्षाल्य चरणौ भक्त्या तज्जलं दधतुः शिरः[1] ॥ ८ ॥ स्वागतार्घ्यनमस्कारैर्गंधपुष्पाक्षतादिभिः ॥ उपचारैः समभ्यर्च्य भोजयामा
सतुर्मुदा ॥ ९ ॥ तं भुक्तवंतमाचांतं पर्यंके सुखसंस्तरे ॥ उपवेश्य मुदा युक्तौ तांबूलं प्रत्ययच्छताम् ॥ १० ॥ पादसंवाहनं भक्त्या कुर्वतौ दैवचो
दितौ ॥ कल्पयित्वा तु शुश्रूषां प्रीणयामासतुश्चिरम् ॥ ११ ॥ एवं समर्चितस्ताभ्यां शिवयोगी महाद्युतिः ॥ अतिवाह्य निशामेकां ययौ प्रातस्तदा
हृतः ॥ १२ ॥ एवं काले गतप्राये स विप्रो निधनं गतः ॥ सा च वेश्या मृता काले ययौ कर्मार्जितां गतिम् ॥ १३ ॥ स विप्रः कर्मणा नीतो
दशार्णधरणीपतेः[2] ॥ वज्रबाहुकुटुंबिन्याः सुमत्या गर्भमास्थितः ॥ १४ ॥ तां ज्येष्ठपत्नीं नृपतेर्गर्भसंपदमाश्रिताम् ॥ अवेक्ष्य तस्यै गरलं सपत्न्य
श्छद्मना ददुः ॥ १५ ॥ सा भुक्त्वा गरलं घोरं न मृता दैवयोगतः ॥ क्लेशमेव परं प्राप मरणादतिदुःसहम् ॥ १६ ॥ अथ काले समायाते पुत्रमे
कमजीजनत् ॥ क्लेशेन महता साध्वी पीडिता वरवर्णिनी ॥ १७ ॥ स निर्दशो राजपुत्रः स्पृष्टपूर्वो गरेण यत् ॥ तेनावाप महाक्लेशं क्रंदमानो
दिवानिशम् ॥ १८ ॥ तस्य बालस्य माता च सर्वांगव्रणपीडिता ॥ बभूवतुरतिक्लिष्टौ गरयोगप्रभावतः ॥ १९ ॥ तौ राज्ञा च समानीतौ वैद्यैश्च
कृतभेषजौ ॥ न स्वास्थ्यमापतुर्यत्नैरनेकैर्योजितैरपि ॥ २० ॥ न रात्रौ लभते निद्रां सा राज्ञी विपुलव्यथा ॥ स्वपुत्रस्य च दुःखेन दुःखिता

---

[1] शिरः—शिरसा—इत्यर्थः । शिवम्—इ० पा० । [2] दशार्हधरणीपतेः—इ० पा० ।

नितरां कृशा ॥ २१ ॥ नीत्वैवं कतिचिन्मासान्स राजा मातृपुत्रकौ ॥ जीवंतौ च मृतप्रायौ विलोक्यात्मन्यचिंतयत् ॥ २२ ॥ एतौ मे गृहिणीपुत्रौ
निरयादागताविह ॥ अश्रांतरोगौ क्रंदंतौ निद्राभंगविधायिनौ ॥ २३ ॥ अत्रोपायं करिष्यामि पापयोर्ध्रुवमेतयोः ॥ मर्तुं वा जीवितुं वापि न
क्षमौ पापभोगिनौ ॥ २४ ॥ इत्थं विनिश्चित्य च भूमिपालः सक्तः सपत्नीषु तदात्मजेषु ॥ आहूय सूतं निजदारपुत्रौ निर्वापयामास रथेन
दूरम् ॥ २५ ॥ तौ सूतेन परित्यक्तौ कुत्रचिद्विजने वने ॥ अवापतुः परां पीडां क्षुत्तृड्भ्यां भृशविह्वलौ ॥ २६ ॥ सोद्वहंती निजं बालं निपतंती पदे
पदे ॥ निःश्वसंती निजं कर्म निंदंती चकिता भृशम् ॥ २७ ॥ क्वचित्कंटकभिन्नांगी मुक्तकेशी भयातुरा ॥ क्वचिद्व्याघ्रस्वनैर्भीता क्वचिद्व्यालैरनुद्रुता
॥ २८ ॥ भर्त्स्यमाना पिशाचैश्च वेतालैर्ब्रह्मराक्षसैः ॥ महागुल्मेषु धावंती भिन्नपादा क्षुराश्मभिः ॥ २९ ॥ सैवं घोरे महारण्ये भ्रमंती नृपगेहिनी
॥ दैवात्प्राप्ता वणिङ्मार्गं गोवाजिनरसेवितम् ॥ ३० ॥ गच्छंती तेन मार्गेण सुदूरमतियत्नतः ॥ ददर्श वैश्यनगरं बहुस्त्रीनरसेवितम् ॥ ३१ ॥
तस्य गोप्ता महावैश्यो नगरस्य महाजनः ॥ [1]अस्ति पद्माकरो नाम राजराज इवापरः ॥ ३२ ॥ तस्य वैश्यपतेः काचिद्वृद्धदासी नृपांगनाम् ॥
आयांतीं दूरतो दृष्ट्वा तदंतिकमुपाययौ ॥ ३३ ॥ सा दासी नृपतेः कांतां सपुत्रां भृशपीडिताम् ॥ स्वयं विदितवृत्तांता स्वामिने प्रत्यदर्शयत् ॥
॥ ३४ ॥ स तां दृष्ट्वा विशां नाथो रुजार्त्तां क्लिष्टपुत्रकाम् ॥ नीत्वा रहसि सुव्यक्तं तद्वृत्तांतमपृच्छत ॥ ३५ ॥ तया निवेदिताशेषवृत्तांतः स वणिक्पतिः
॥ अहो कष्टमिति ज्ञात्वा निशश्वास मुहुर्मुहुः ॥ ३६ ॥ तामंतिके स्वगेहस्य संनिवेश्य रहोगृहे ॥ वासोन्नपानशयनैर्मातृसाम्यमपूजयत् ॥
॥ ३७ ॥ तस्मिन्गृहे नृपवधूर्निवसंती सुरक्षिता ॥ व्रणयक्ष्मादिरोगाणां न शांतिं प्रत्यपद्यत ॥ ३८ ॥ ततो दिनैः कतिपयैः स बालो व्रणपीडितः ॥
विलंघितभिषक्सत्त्वो ममार च विधेर्वशात् ॥ ३९ ॥ मृते स्वतनये राज्ञी शोकेन महतावृता ॥ [2]मूर्च्छिता चापतद्भूमौ गजभग्नेव वल्लरी ॥ ४० ॥
दैवात्संज्ञामवाप्याथ बाष्पक्लिन्नपयोधरा ॥ सांत्विताऽपि वणिक्स्त्रीभिर्विललाप सुदुःखिता ॥ ४१ ॥ हा ताततात हा पुत्र हा मम प्राणरक्षक ॥
हा राजकुलपूर्णेन्दो हा ममानंदवर्धन ॥ ४२ ॥ इमामनाथां कृपणां त्वत्प्राणां त्यक्तबांधवाम् ॥ मातरं ते परित्यज्य क्व यातोऽसि नृपात्मज ॥
॥ ४३ ॥ इत्येभिरुदितैर्वाक्यैः शोकचिंताविवर्धकैः ॥ विलपंतीं मृतापत्यां को नु सांत्वयितुं क्षमः ॥ ४४ ॥ एतस्मिन्समये तस्या दुःखशोकचिकित्सकः
॥ ऋषभः पूर्वमाख्यातः शिवयोगी समाययौ ॥ ४५ ॥ स योगी वैश्यनाथेन सार्घहस्तेन पूजितः ॥ तस्याः सकाशमगमच्छोचन्त्या इद

---

[1] आस्ते–इ० पा० । [2] पपात मूर्च्छिता भूमौ–इ० पा० ।

मब्रवीत् ॥ ४६ ॥ ॥ ऋषभ उवाच ॥ ॥ अकस्मात्किमहो वत्से रोरवीषि विमूढधीः ॥ को जातः कतमो लोके को मृतो वद सांप्रतम् ॥
॥ ४७ ॥ अमी देहादयो भावास्तोयफेनसधर्मकाः ॥ क्वचिद्भ्रांतिः क्वचिच्छांतिः स्थितिर्भवति वा पुनः ॥ ४८ ॥ अतोऽस्मिन्फेनसदृशे देहे
पञ्चत्वमागते ॥ शोकस्यानवकाशत्वान्न शोचंति विपश्चितः ॥ ४९ ॥ गुणैर्भूतानि सृज्यंते भ्राम्यंते निजकर्मभिः ॥ कालेनाथ विकृष्यंते वासनायां
च शेरते ॥ ५० ॥ माययोत्पत्तिमायांति गुणाः सत्त्वादयस्त्रयः ॥ तैरेव देहा जायंते जातास्तल्लक्षणाश्रयाः ॥ ५१ ॥ देवत्वं याति सत्त्वेन रजसा
च मनुष्यताम् ॥ तिर्यक्त्वं तमसा जंतुर्वासनानुगतोवशः ॥ ५२ ॥ संसारे वर्तमानेस्मिञ्जंतुः कर्मानुबन्धनात् ॥ दुर्विभाव्यां गतिं याति सुखदुःख
मयीं मुहुः ॥ ५३ ॥ अपि कल्पायुषां तेषां देवानां तु विपर्ययः ॥ अनेकामयबद्धानां का कथा नरदेहिनाम् ॥ ५४ ॥ केचिद्वदंति देहस्य काल
मेव हि कारणम् ॥ कर्म केचिद्गुणान्केचिद्देहः साधारणो ह्ययम् ॥ ५५ ॥ कालकर्मगुणाधानं पञ्चात्मकमिदं वपुः ॥ जातं दृष्ट्वा न हृष्यंति न
शोचंति मृतं बुधाः ॥ ५६ ॥ अव्यक्ते जायते जंतुरव्यक्ते च प्रलीयते ॥ मध्ये व्यक्तवदाभाति जलबुद्बुदसन्निभः ॥ ५७ ॥ यदा गर्भगतो देही
विनाशः कल्पितस्तदा ॥ दैवाज्जीवति वा जातो म्रियते सहसैव वा ॥ ५८ ॥ गर्भस्था एव नश्यंति जातमात्रास्तथा परे ॥ क्वचिद्युवानो नश्यंति
म्रियंते केपि वार्धके ॥ ५९ ॥ यादृशं प्राक्तनं कर्म तादृशं विंदते वपुः ॥ भुंक्ते तदनुरूपाणि सुखदुःखानि वै ह्यसौ ॥ ६० ॥ मायानुभावेरितयोः
पित्रोः सुरतसंभ्रमात् ॥ देह उत्पद्यते कोपि पुंयोषित्क्लीबलक्षणः ॥ ६१ ॥ आयुः सुखं च दुःखं च पुण्यं पापं श्रुतं धनम् ॥ ललाटे लिखितं धात्रा
वहञ्जंतुः प्रजायते ॥ ६२ ॥ कर्मणामविलंघ्यत्वात्कालस्याप्यनतिक्रमात् ॥ अनित्यत्वाच्च भावानां न शोकं कर्तुमर्हसि ॥ ६३ ॥ क्व स्वप्ने
नियतं स्थैर्यमिंद्रजाले क्व सत्यता ॥ क्व नित्यता शरन्मेघे क्व शश्वत्त्वं कलेवरे ॥ ६४ ॥ तव जन्मान्यतीतानि शतकोट्ययुतानि च ॥
अजानंत्याः परं तत्त्वं संप्राप्तोऽयं महाभ्रमः॥ ६५ ॥ कस्यकस्यासि तनया जननी कस्यकस्य वा ॥ कस्यकस्यासि गृहिणी भवकोटिषु वर्त्तिनी ॥
॥ ६६ ॥ पञ्चभूतात्मको देहस्त्वगसृङ्मांसबन्धनः ॥ मेदोमज्जास्थिनिचितो विण्मूत्रश्लेष्मभाजनम् ॥ ६७ ॥ शरीरांतरमप्येतन्निजदेहोद्भवं
मलम् ॥ मत्त्वा स्वतनयं मूढे मा शोकं कर्तुमर्हसि ॥ ६८ ॥ यदि नाम जनः कश्चिन्मृत्युं तरति यत्नतः ॥ कथं तर्हि विपद्येरन्सर्वे पूर्वे विपश्चितः॥
॥ ६९ ॥ तपसा विद्यया बुद्ध्या मन्त्रौषधिरसायनैः ॥ अतियाति परं मृत्युं न कश्चिदपि पंडितः ॥ ७० ॥ एकस्याद्य मृतिर्जंतोः श्वश्चान्यस्य
वरानने ॥ तस्मादनित्यावयवे न त्वं शोचितुमर्हसि ॥ .७१ ॥ नित्यं सन्निहितो मृत्युः किं सुखं वद देहिनाम् ॥ व्याघ्रे पुरः स्थिते ग्रासः

पशूनां किं नु रोचते ॥ ७२ ॥ अतो जन्म जरां जेतुं यदीच्छसि वरानने ॥ शरणं व्रज सर्वेशं मृत्युंजयमुमापतिम् ॥ ७३ ॥ तावन्मृत्युभयं
घोरं तावज्जन्मजराभयम् ॥ यावन्नो याति शरणं देही शिवपदांबुजम् ॥ ७४ ॥ अनुभूयेह दुःखानि संसारे भृशदारुणे ॥ मनो यदा वियुज्येत तदा
ध्येयो महेश्वरः ॥ ७५ ॥ मनसा पिबतः पुंसः शिवध्यानरसामृतम् ॥ भूयस्तृष्णा न जायेत संसारविषयासवे ॥ ७६ ॥ विमुक्तं सर्वसंगैश्च
मनो वैराग्ययंत्रितम् ॥ यदा शिवपदे मग्नं तदा नास्ति पुनर्भवः ॥ ७७ ॥ तस्मादिदं मनो भद्रे शिवध्यानैकसाधनम् ॥ शोकमोहसमाविष्टं मा
कुरुष्व शिवं भज ॥ ७८ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ इत्थं सानुनयं राज्ञी बोधिता शिवयोगिना ॥ प्रत्याचष्ट गुरोस्तस्य प्रणम्य चरणां
बुजम् ॥ ७९ ॥ ॥ राज्ञ्युवाच ॥ ॥ भगवन्मृतपुत्रायास्त्यक्तायाः प्रियबन्धुभिः ॥ महारोगातुराया मे का गतिर्मरणं विना ॥ ८० ॥
अतोऽहं मर्तुमिच्छामि सहैव शिशुनाऽमुना ॥ कृतार्थाहं यदद्य त्वामपश्यं मरणोन्मुखी ॥ ८१ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ इति तस्या
वचः श्रुत्वा शिवयोगी दयानिधिः ॥ पूर्वोपकारं संस्मृत्य मृतस्यांतिकमाययौ ॥ ८२ ॥ स तदा भस्म संगृह्य शिवमन्त्राभिमंत्रितम् ॥ विदीर्णे
तन्मुखे क्षिप्त्वा मृतं प्राणैरयोजयत् ॥ ८३ ॥ स बालः संगतः प्राणैः शनैरुन्मील्य लोचने ॥ प्राप्तपूर्वेन्द्रियबलो[1] रुरोद स्तन्यकांक्षया ॥ ८४ ॥
मृतस्य पुनरुत्थानं वीक्ष्य बालस्य विस्मिताः ॥ जना मुमुदिरे सर्वे नगरेषु पुरोगमाः ॥८५॥ अथानंदभरा[2] राज्ञी विह्वलोन्मत्तलोचना ॥ जग्राह
तनयं शीघ्रं बाष्पव्याकुललोचना ॥८६॥ उपगुह्य तदा तन्वी परमानंदनिर्वृता ॥ न वेदात्मानमन्यं वा सुषुप्तेव परिश्रमात् ॥ ८७ ॥ पुनश्च ऋषभो
योगी तयोर्मातृकुमारयोः ॥ विषव्रणयुतं देहं भस्मनैव परामृशत् ॥ ८८ ॥ तौ च तद्भस्मना स्पृष्टौ प्राप्तदिव्यकलेवरौ ॥ देवानां सदृशं रूपं दधतुः
कांतिभूषितम् ॥ ८९ ॥ संप्राप्ते त्रिदिवैश्वर्ये यत्सुखं पुण्यकर्मणाम् ॥ तस्माच्छतगुणं प्राप सा राज्ञी सुखमुत्तमम् ॥ ९० ॥ तां पादयोर्निपति
तामृषभः प्रेमविह्वलैः[3] ॥ उत्थाप्याश्वासयामास दुःखैर्मुक्तामुवाच ह ॥ ९१ ॥ अयि वत्से महाराज्ञि जीव त्वं शाश्वतीः समाः ॥ यावज्जीवसि
लोकेस्मिन्न तावत्प्राप्स्यसे जराम् ॥ ९२ ॥ एष ते तनयः साध्वि भद्रायुरिति नामतः ॥ ख्यातिं यास्यति लोकेषु निजं राज्यमवाप्स्यति ॥
॥ ९३ ॥ अस्य वैश्यस्य सदने तावत्तिष्ठ शुचिस्मिते ॥ यावदेष कुमारस्ते प्राप्तविद्यो भविष्यति ॥ ९४ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ इति

---

[1] प्राप्तसर्वेंद्रियबलः—इ० पा० । [2] अत्यानन्दबलात्—इ० पा० । [3] प्रेमविह्वलाम्—इ० पा० ।

तामृषभो योगी तं च राजकुमारकम् ॥ संजीव्य भस्मवीर्येण ययौ देशान्यथेप्सितान् ॥ ९५ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां
संहितायां तृतीये ब्रह्मोत्तरखण्डे भद्राय्वाख्याने ऋषभयोगिना भद्रायुजीवनं नाम दशमोऽध्यायः ॥ ॥ १० ॥ ॥ छ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥
पिंगला नाम या वेश्या मया पूर्वमुदाहृता ॥ शिवभक्तार्चनात्पुण्यात्त्यक्त्वा पूर्वकलेवरम् ॥ १ ॥ चन्द्रांगदस्य सा[1] भूयः सीमंतिन्यामजायत ॥
रूपौदार्यगुणोपेता नाम्ना वै कीर्तिमालिनी ॥ २ ॥ भद्रायुरपि तत्रैव राजपुत्रो वणिक्पतेः ॥ ववृधे सदने भानुः शुचाविव महातपाः ॥ ३ ॥
तस्यापि वैश्यनाथस्य कुमारस्त्वेक उत्तमः ॥ स नाम्ना सुनयः प्रोक्तो राजसूनोः सखाऽभवत् ॥ ४ ॥ तावुभौ परमस्निग्धौ राजवैश्यकुमारकौ ॥
चित्रक्रीडावुदारांगौ रत्नाभरणमंडितौ ॥ ५ ॥ तस्य राजकुमारस्य ब्राह्मणैः स वणिक्पतिः ॥ संस्कारान्कारयामास स्वपुत्रस्यापि विस्तरात् ॥ ६ ॥
काले कृतोपनयनौ गुरुशुश्रूषणे रतौ ॥ चक्रतुः सर्वविद्यानां संग्रहं विनयान्वितौ ॥ ७ ॥ अथ राजकुमारस्य प्राप्ते षोडशहायने ॥ स[2] एव ऋषभो
योगी तस्य वेश्मन्युपाययौ ॥ ८ ॥ सा राज्ञी स कुमारश्च शिवयोगिनमागतम् ॥ मुहुर्मुहुः प्रणम्योभौ पूजयामासतुर्मुदा ॥ ९ ॥ ताभ्यां च
पूजितः सोऽथ योगीशो हृष्टमानसः ॥ तं राजपुत्रमुद्दिश्य बभाषे करुणार्द्रधीः ॥ १० ॥ ॥ शिवयोग्युवाच ॥ ॥ कच्चित्ते कुशलं तात
त्वन्मातुश्चाप्यनामयम् ॥ कच्चित्त्वं सर्वविद्यानामकार्षीश्च प्रतिग्रहम् ॥ ११ ॥ कच्चिद्गुरूणां सततं शुश्रूषातत्परो भवान् ॥ कच्चित्स्मरसि मां तात
तव प्राणप्रदं गुरुम् ॥ १२ ॥ एवं वदति योगीशे राज्ञी सा विनयान्विता ॥ स्वपुत्रं पादयोस्तस्य निपात्यैनमभाषत ॥ १३ ॥ एष पुत्रस्तव
गुरो त्वमस्य प्राणदः पिता ॥ एष शिष्यस्तु संग्राह्यो भवता करुणात्मना ॥ १४ ॥ अतो बन्धुभिरुत्सृष्टमनाथं परिपालय ॥ अस्मै सम्यक्सतां
मार्गमुपदेष्टुं त्वमर्हसि ॥ १५ ॥ इति प्रसादितो राज्ञ्या शिवयोगी महामतिः ॥ तस्मै राजकुमाराय सन्मार्गमुपदिष्टवान् ॥ १६ ॥ ॥ ऋषभ
उवाच ॥ ॥ श्रुतिस्मृतिपुराणेषु प्रोक्तो धर्मः सनातनः ॥ वर्णाश्रमानुरूपेण निषेव्यः सर्वदा जनैः ॥ १७ ॥ भज वत्स सतां मार्गं स[3]देव
चरितं चर ॥ न देवाज्ञां विलंघेथा मा कार्षीर्देवहेलनम् ॥ १८ ॥ गोदेवगुरुविप्रेषु भक्तिमान्भव सर्वदा ॥ चांडालमपि संप्राप्तं सदा संभावया
तिथिम् ॥ १९ ॥ सत्यं न त्यज सर्वत्र प्राप्तेऽपि प्राणसंकटे ॥ गोब्राह्मणानां रक्षार्थमसत्यं त्वं वद क्वचित् ॥ २० ॥ परस्वेषु परस्त्रीषु देवब्राह्मण
वस्तुषु ॥ तृष्णां त्यज महाबाहो दुर्लभेष्वपि वस्तुषु ॥ २१ ॥ सत्कथायां सदाचारे सद्व्रते च सदागमे ॥ धर्मादिसंग्रहे नित्यं तृष्णां कुरु महा

---

[1] भार्यायाम्—इ० पा० । [2] स हर्षात्—इ० पा० । [3] तदेवं चारितम्—इ० पा० ।

मते ॥ २२ ॥ स्नाने जपे च होमे च स्वाध्याये पितृतर्पणे ॥ गोदेवातिथिपूजासु निरालस्यो भवानघ ॥ २३ ॥ क्रोधं द्वेषं भयं शाठ्यं पैशुन्यमसदाग्रहम् ॥ कौटिल्यं दंभमुद्वेगं यत्नेन परिवर्जय ॥ २४ ॥ क्षात्रधर्मरतोऽपि त्वं वृथा हिंसां परित्यज ॥ शुष्कवैरं वृथालापं परनिंदां च वर्जय ॥ २५ ॥ मृगयाद्यूतपानेषु स्त्रीषु [1]स्त्रीविजितेषु च ॥ अत्याहारमतिक्रोधमतिनिद्रामतिश्रमम् ॥ २६ ॥ अत्यालापमतिक्रीडां सर्वदा परिवर्जय ॥ ॥ २७ ॥ अतिविद्यामतिश्रद्धामतिपुण्यमतिस्मृतिम् ॥ अत्युत्साहमतिख्यातिमतिधैर्यं च साधय ॥ २८ ॥ सकामो निजदारेषु सक्रोधो [2]निजशत्रुषु ॥ सलोभः पुण्यनिचये साभ्यसूयो ह्यधार्मिषु ॥ २९ ॥ सद्वेषो भव पाखण्डे सरागः सज्जनेषु च ॥ दुर्बोधो भव दुर्मंत्रे बधिरः पिशुनोक्तिषु ॥ ३० ॥ धूर्त्तं चंडं शठं क्रूरं कितवं चपलं खलम् ॥ पतितं नास्तिकं जिह्मं दूरतः परिवर्जय ॥ ३१ ॥ [3]आत्मप्रशंसां मा कार्षीः [4]परिज्ञातेंगितो भव ॥ धने सर्वकुटुंबे च नात्यासक्तः सदा भव ॥ ३२ ॥ पत्न्याः पतिव्रतायाश्च जनन्याः श्वशुरस्य च ॥ सतां गुरोश्च वचने विश्वासं कुरु सर्वदा ॥ ३३ ॥ आत्मरक्षापरो नित्यमप्रमत्तो दृढव्रतः ॥ विश्वासं नैव कुर्वीथाः स्वभृत्येष्वपि कुत्रचित् ॥ ३४ ॥ विश्वस्तं मा वधीः कंचिदपि चोरं महामते ॥ [5]अपापेषु न शंकेथाः सत्यान्न चलितो भव ॥ ३५ ॥ अनाथं कृपणं वृद्धं स्त्रियं बालं निरागसम् ॥ परिरक्ष धनैः प्राणैर्बुद्ध्या शक्त्या बलेन च ॥ ३६ ॥ अपि शत्रुं वधस्यार्हं मा वधीः शरणागतम् ॥ अप्यपात्रं सुपात्रं वा नीचो वापि महत्तमः ॥ ३७ ॥ यो वा को वापि याचेत तस्मै देहि शिरोपि च ॥ अपि यत्नेन महता कीर्तिमेव [6]सदार्जय ॥ ३८ ॥ राज्ञां च विदुषां चैव कीर्तिरेव हि भूषणम् ॥ सत्कीर्तिप्रभवा लक्ष्मीः पुण्यं सत्कीर्तिसंभवम् ॥ ३९ ॥ सत्कीर्त्या राजते लोकश्चंद्रश्चंद्रिकया यथा ॥ गजाश्वहेमनिचयं रत्नराशिं नगोपमम् ॥ ४० ॥ अकीर्त्योपहतं सर्वं तृणवन्मुंच सत्वरम् ॥ मातुः कोपं पितुः कोपं गुरोः कोपं धनव्ययम् ॥ ४१ ॥ पुत्राणामपराधं च [7]ब्राह्मणानां क्षमस्व भोः ॥ यथा द्विजप्रसादः स्यात्तथा तेषां हितं चर ॥ ४२ ॥ राजानं संकटे मग्नमुद्धरेयुर्द्विजोत्तमाः ॥ आयुर्यशो बलं सौख्यं धनं पुण्यं प्रजोन्नतिः ॥ ४३ ॥ कर्मणा येन जायेत तत्सेव्यं भवता [8]सदा ॥ देशं कालं च शक्तिं च कार्यं चाकार्यमेव च ॥ ४४ ॥ सम्यग्विचार्य यत्नेन कुरु कार्यं च सर्वदा ॥ न कुर्याः कस्यचिद्[9]बाधां परबाधां निवारय ॥ ४५ ॥ चोरान्दुष्टांश्च बाधेथाः

---

१ दुर्विनयेषु च–इ० पा० । २ दुष्टशत्रुषु–इ० पा० । ३ अतिप्रशंसाम्–इ० पा० । ४ अविज्ञातो भवानघ–इ० पा० । ५ अमात्येषु च–इ० पा० । ६ समार्जय–इ०पा० । ७ क्षमस्व ब्राह्मणानयम्–इ०पा० । ८ अनव–इ० पा० । ९ पीडाम्–इ० पा० ।

सुनीत्या शक्तिमत्तया ॥ स्नाने जपे च होमे च दैवे पित्र्ये च कर्मणि ॥ ४६ ॥ अत्वरो भव निद्रायां भोजने भव सत्वरः ॥ दाक्षिण्ययुक्तमशठं
सत्यं जनमनोहरम् ॥ ४७ ॥ अल्पाक्षरमनंतार्थं वाक्यं ब्रूहि महामते ॥ अभीतो भव सर्वत्र विपक्षेषु विपत्सु च ॥ ४८ ॥ भीतो भव ब्रह्मकुले
न [1]पापे गुरुशासने ॥ ज्ञातिबंधुषु विप्रेषु भार्यासु तनयेषु च ॥ ४९ ॥ समभावेन वर्तेथास्तथा भोजनपंक्तिषु ॥ सतां हितोपदेशेषु तथा पुण्य
कथासु च ॥ ५० ॥ विद्यागोष्ठीषु धर्म्यासु क्वचिन्मा भूः पराङ्मुखः ॥ शुचौ पुण्यजलस्यांते प्रख्याते ब्रह्मसंकुले ॥ ५१ ॥ महादेशे शिवमये
वस्तव्यं भवता सदा ॥ कुलटा गणिका यत्र यत्र तिष्ठति कामुकः ॥ ५२ ॥ दुर्देशे नीचसंबाधे कदाचिदपि मा वस ॥ एकमेवाश्रितोपि त्वं शिवं
त्रिभुवनेश्वरम् ॥ ५३ ॥ सर्वान्देवानुपासीथास्तद्दिनानि च मानयन् ॥ सदा शुचिः सदा दक्षः सदा शांतः सदा स्थिरः ॥ ५४ ॥ सदा विजित
षड्वर्गः सदैकांतो भवानघ ॥ विप्रान्वेदविदः शांतान्यतींश्च नियतोज्वलान् ॥ ५५ ॥ युग्मम् ॥ पुण्यवृक्षान्पुण्यनदीः पुण्यतीर्थं महत्सरः ॥ धेनुं च
वृषभं रत्नं युवतीं च पतिव्रताम् ॥ ५६ ॥ आत्मनो गृहदेवांश्च सहसैव नमस्कुरु ॥ उत्थाय समये ब्राह्मे स्वाचम्य विमलाशयः ॥ ५७ ॥ नमस्कृत्या
त्मगुरुवे ध्यात्वा देवमुमापतिम् ॥ नारायणं च लक्ष्मीशं ब्रह्माणं च विनायकम् ॥ ५८ ॥ स्कन्दं कात्यायनीं देवीं महालक्ष्मीं सरस्वतीम् ॥ इन्द्रा
दीनथ लोकेशान्पुण्यश्लोकानृषीनपि ॥ ५९ ॥ चिंतयित्वाथ मार्त्तंडमुद्यंतं प्रणमेत्सदा ॥ गंधं पुष्पं च तांबूलं शाकं पक्वफलादिकम् ॥ ६० ॥
शिवाय दत्त्वोपभुंक्ष्व भक्ष्यं भोज्यं प्रियं नवम् ॥ यद्दत्तं यत्कृतं जप्तं यत्स्नातं यद्धुतं स्मृतम् ॥ ६१ ॥ यच्च तप्तं तपः सर्वं तच्छिवाय निवेदय ॥
भुंजानश्च पठन्वापि शयानो विहरन्नपि ॥ पश्यञ्छृण्वन्वदन्गृह्णञ्छिवमेवानुचिंतय ॥ ६२ ॥ रुद्राक्षकंकणलसत्करदंडयुग्मो मालांतरालधृतभस्म
सितत्रिपुंड्रः ॥ पंचाक्षरं परिपठन्परमंत्रराजं ध्यायन्सदा पशुपतेश्चरणं रमेथाः ॥६३ ॥ इति संक्षेपतो वत्स कथितो धर्मसंग्रहः ॥ अन्येषु च पुराणेषु
विस्तरेण प्रकीर्तितः ॥६४॥ अथापरं सर्वपुराणगुह्यं निःशेषपापौघहरं पवित्रम् ॥ जयप्रदं सर्व[2]विपद्धिमोचनं वक्ष्यामि शैवं कवचं हिताय ते ॥६५॥
इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां तृतीये ब्रह्मखण्डे भद्रायुं प्रति ऋषभोपदेशवर्णनं नामैकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ छ ॥
॥ ॥ ऋषभ उवाच ॥ ॥ नमस्कृत्य महादेवं विश्वव्यापिनमीश्वरम् ॥ वक्ष्ये शिवमयं वर्म सर्वरक्षाकरं नृणाम् ॥ १ ॥ शुचौ देशे समासीनो
यथावत्कल्पितासनः ॥ जितेंद्रियो जितप्राणश्चिंतयेच्छिवमव्ययम् ॥ २ ॥ हृत्पुंडरीकांतरसन्निविष्टं स्वतेजसा व्याप्तनभोवकाशम् ॥ अतींद्रियं

---

१ पापे पापकर्तरि गुरुशासने गुरुतरदंडादिरूपशासनकरणेन भीतो न भव परं ब्रह्मकुले पापकर्तर्यपि गुरुशासनकरणे भीतो भवेति तात्पर्यम्। २ सर्वविषप्रमोचनम्–इ० पा० ।

सूक्ष्ममनंतमाद्यं ध्यायेत्परानंदमयं महेशम् ॥ ३ ॥ ध्यानावधूताखिलकर्मबंधश्चिरं चिदानंदनिमग्नचेताः ॥ षडक्षरन्याससमाहितात्मा शैवेन कुर्या
त्कवचेन रक्षाम् ॥ ४ ॥ मां पातु देवोऽखिलदेवतात्मा संसारकूपे पतितं गभीरे ॥ तन्नाम दिव्यं वरमंत्रमूलं धुनोतु मे सर्वमघं हृदिस्थम् ॥ ५ ॥
सर्वत्र मां रक्षतु विश्वमूर्त्तिर्ज्योतिर्मयानंदघनश्चिदात्मा ॥ अणोरणीयानुरुशक्तिरेकः स ईश्वरः पातु भयादशेषात् ॥ ६ ॥ यो भूस्वरूपेण बिभर्ति
विश्वं पायात्स भूमेर्गिरिशोऽष्टमूर्तिः ॥ योऽपां स्वरूपेण नृणां करोति संजीनं सोऽवतु मां जलेभ्यः ॥ ७ ॥ कल्पावसाने भुवनानि दग्ध्वा सर्वाणि
यो नृत्यति भूरिलीलः ॥ स कालरुद्रोऽवतु मां दवाग्नेर्वात्यादिभीतेरखिलाच्च तापात् ॥ ८ ॥ प्रदीप्तविद्युत्कनकावभासो विद्यावराभीतिकुठारपाणिः॥
चतुर्मुखस्तत्पुरुषस्त्रिनेत्रः प्राच्यां स्थितं रक्षतु मामजस्रम् ॥ ९ ॥ कुठारवेदांकुशपाशशूलकपालढक्काक्षगुणान्दधानः ॥ चतुर्मुखो नीलरुचिस्त्रिनेत्रः
पायादघोरो दिशि दक्षिणस्याम् ॥ १० ॥ कुंदेन्दुशंखस्फटिकावभासो वेदाक्षमालावरदाभयांकः ॥ त्र्यक्षश्चतुर्वक्त्र उरुप्रभावः सद्योधिजातोवतु मां
प्रतीच्याम् ॥ ११ ॥ वराक्षमालाभयटंकहस्तः सरोजकिंजल्कसमानवर्णः ॥ त्रिलोचनश्चारुचतुर्मुखो मां पायादुदीच्यां दिशि वामदेवः ॥ १२ ॥
वेदाभयेष्टांकुशटंकपाशकपालढक्काक्षकशूलपाणिः ॥ सितद्युतिः पंचमुखोऽवतान्मामीशान ऊर्द्ध्वं परमप्रकाशः ॥ १३ ॥ मूर्धानमव्यान्मम चंद्रमौ
लिर्भालं ममाव्यादथ भालनेत्रः ॥ नेत्रे ममाव्याद्भगनेत्रहारी नासां सदा रक्षतु विश्वनाथः ॥ १४ ॥ पायाच्छ्रुती मे श्रुतिगीतकीर्तिः कपोलमव्या
त्सततं कपाली ॥ वक्त्रं सदा रक्षतु पंचवक्त्रो जिह्वां सदा रक्षतु वेदजिह्वः ॥ १५ ॥ कंठं गिरीशोऽवतु नीलकंठः पाणिद्वयं पातु पिनाकपाणिः ॥
दोर्मूलमव्यान्मम धर्मबाहुर्वक्षःस्थलं दक्षमखांतकोऽव्यात् ॥ १६ ॥ ममोदरं पातु गिरींद्रधन्वा मध्यं ममाव्यान्मदनान्तकारी ॥ हेरंबतातो मम पातु
नाभिं पायात्कटी धूर्जटिरीश्वरो मे ॥ १७ ॥ ऊरुद्वयं पातु कुबेरमित्रो जानुद्वयं मे जगदीश्वरोऽव्यात् ॥ जंघायुगं पुंगवकेतुरव्यात्पादौ ममाव्या
त्सुरवंद्यपादः ॥ १८ ॥ महेश्वरः पातु दिनादियामे मां मध्ययामेऽवतु वामदेवः ॥ त्रियंबकः पातु तृतीययामे वृषध्वजः पातु दिनांत्ययामे ॥
॥ १९ ॥ पायान्निशादौ शशिशेखरो मां गंगाधरो रक्षतु मां निशीथे ॥ गौरीपतिः पातु निशावसाने मृत्युंजयो रक्षतु सर्वकालम् ॥ २० ॥ अंतः
स्थितं रक्षतु शंकरो मां स्थाणुः सदा पातु बहिःस्थितं माम् ॥ तदंतरे पातु पतिः पशूनां सदा शिवो रक्षतु मां समंतात् ॥ २१ ॥ तिष्ठंतमव्या
द्भुवनैकनाथः पायाद्व्रजंतं प्रमथाधिनाथः ॥ वेदांतवेद्योऽवतु मान्निषण्णं मामव्ययः पातु शिवः शयानम् ॥ २२॥ मार्गेषु मां रक्षतु नीलकंठः शैला

---

१ स्थितो रक्षतु—इ०पा० ।

दिदुर्गेषु पुरत्रयारिः ॥ अरण्यवासादिमहाप्रवासे पायान्मृगव्याध उदारशक्तिः ॥ २३ ॥ कल्पांतकाटोपपटुप्रकोपः स्फुटाट्टहासोच्चलितांडकोशः ॥
घोरारिसेनार्णवदुर्निवारमहाभयाद्रक्षतु वीरभद्रः॥२४॥ पत्त्यश्वमातंगघटावरूथसहस्रलक्षायुतकोटिभीषणम् ॥ अक्षौहिणीनां शतमाततायिनां छिंद्या
न्मृडो घोरकुठारधारया ॥ २५ ॥ निहंतु दस्यून्प्रलयानलार्चिर्ज्वलत्त्रिशूलं त्रिपुरांतकस्य ॥ शार्दूलसिंहर्क्षवृकादिहिंस्रान्संत्रासयत्वीशधनुःपिनाकम्॥
॥२६॥ दुःस्वप्नदुःशकुनदुर्गतिदौर्मनस्यदुर्भिक्षदुर्व्यसनदुःसहदुर्यशांसि॥ उत्पाततापविषभीतिमसद्ग्रहार्तिव्याधींश्च नाशयतु मे जगतामधीशः॥२७॥
ओंनमो भगवते सदाशिवाय सकलतत्त्वात्मकाय सकलतत्त्वविहाराय[1] सकललोकैककर्त्रे सकललोकैकभर्त्रे सकललोकैकहर्त्रे सकललोकैकगुरवे सक
ललोकैकसाक्षिणे सकलनिगमगुह्याय सकलवरप्रदाय सकलदुरितार्तिभंजनाय सकलजगदभयंकराय सकललोकैकशंकराय शशांकशेखराय शाश्व
तनिजाभासाय[2] निर्गुणाय निरुपमाय नीरूपाय निराभासाय निरामयाय निष्प्रपंचाय निष्कलंकाय निर्द्वंद्वाय निःसंगाय निर्मलाय निर्गमाय
नित्यरूपविभवाय निरुपमविभवाय निराधाराय नित्यशुद्धबुद्धपरिपूर्णसच्चिदानंदाद्वयाय परमशांतप्रकाशतेजोरूपाय जयजय महारुद्र
महारौद्र भद्रावतार दुःखदावदारण महाभैरव कालभैरव कल्पान्तभैरव कपालमालाधर खट्वांगखड्गचर्मपाशांकुशडमरुशूलचापबाणगदाशक्तिभि
डिपालतोमरमुसलमुद्गरपट्टिशपरशुपरिघभुशुंडीशतघ्नीचक्राद्यायुधभीषणकरसहस्र मुखदंष्ट्राकराल विकटाट्टहासविस्फारितब्रह्मांडमण्डल नागेंद्र
कुण्डल नागेंद्रहार नागेंद्रवलय नागेंद्रचर्मधर मृत्युंजय त्र्यंबक त्रिपुरांतक विरूपाक्ष विश्वेश्वर विश्वरूप वृषभवाहन विषभूषण विश्वतोमुख सर्वतो
रक्षरक्ष मां ज्वलज्वल महामृत्युभयमपमृत्युभयं नाशयनाशय रोगभयमुत्सादयोत्सादय विषसर्पभयं शमयशमय चोरभयं मारयमारय मम शत्रूनुच्चा
टयोच्चाटय शूलेन विदारय विदारय कुठारेण भिंधिभिंधि खड्गेन छिंधिछिंधि खट्वांगेन विपोथय विपोथय मुसलेन निष्पेषयनिष्पेषय बाणैःसंताडय
संताडय रक्षांसि भीषयभीषय भूतानि विद्रावयविद्रावय कूष्मांडवेतालमारीगणब्रह्मराक्षसान्संत्रासयसंत्रासय ममाभयं कुरुकुरु वित्रस्तं मामाश्वास
याश्वासय नरकभयान्मामुद्धारयोद्धारय संजीवयसंजीवय क्षुत्तृड्भ्यां मामाप्याययाप्यायय दुःखातुरं मामानन्दयानंदय शिवकवचेन मामाच्छादया
च्छादय त्र्यंबक सदाशिव नमस्तेनमस्तेनमस्ते ॥ ॥ ऋषभ उवाच ॥ ॥ इत्येतत्कवचं शैवं वरदं व्याहृतं मया ॥ सर्वबाधाप्रशमनं रहस्यं सर्व
देहिनाम् ॥ २८ ॥ यः सदा धारयेन्मर्त्यः शैवं कवचमुत्तमम् ॥ न तस्य जायते क्वापि भयं शम्भोरनुग्रहात् ॥ २९ ॥ क्षीणायुर्मृत्युमापन्नो महा

---

[1] सकलतत्त्वविदूराय–इ०पा० । [2] शाश्वतनिजावासाय–इ०पा० ।

रोगहतोऽपि वा ॥ सद्यः सुखमवाप्नोति दीर्घमायुश्च विंदति ॥ ३० ॥ सर्वदारिद्र्यशमनं सौमंगल्यविवर्धनम् ॥ यो धत्ते कवचं शैवं स देवैरपि
पूज्यते ॥ ३१ ॥ महापातकसंघातैर्मुच्यते चोपपातकैः ॥ देहांते शिवमाप्नोति शिववर्मानुभावतः ॥ ३२ ॥ त्वमपि श्रद्धया वत्स शैवं कवच
मुत्तमम् ॥ धारयस्व मया दत्तं सद्यः श्रेयो ह्यवाप्स्यसि ॥ ३३ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ इत्युक्त्वा ऋषभो योगी तस्मै पार्थिवसूनवे ॥ ददौ
शंखं महारावं खड्गं चारिनिषूदनम् ॥ ३४ ॥ पुनश्च भस्म संमंत्र्य तदंगं सर्वतोऽस्पृशत् ॥ गजानां षट्सहस्रस्य द्विगुणं च बलं ददौ ॥ ३५ ॥
भस्मप्रभावात्संप्राप्य बलैश्वर्यधृतिस्मृतीः ॥ स राजपुत्रः शुशुभे शरदर्क इव श्रिया ॥ ३६ ॥ तमाह प्रांजलिं भूयः स योगी राजनंदनम् ॥
एष खड्गो मया दत्तस्तपोमंत्रानुभावतः ॥ ३७ ॥ शितधारमिमं खड्गं यस्मै दर्शयसि स्फुटम् ॥ स सद्यो म्रियते शत्रुः साक्षान्मृत्युरपि स्वयम् ॥
॥ ३८ ॥ अस्य शंखस्य निह्रादं ये शृण्वंति तवाहिताः ॥ ते मूर्च्छिताः पतिष्यंति न्यस्तशस्त्रा विचेतनाः ॥ ३९ ॥ खड्गशंखाविमौ दिव्यौ
परसैन्यविनाशिनौ ॥ आत्मसैन्यस्वपक्षाणां शौर्यतेजोविवर्धनौ ॥ ४० ॥ एतयोश्च प्रभावेन शैवेन कवचेन च ॥ द्विषट्सहस्रनागानां बलेन मह
तापि च ॥४१॥ भस्मधारणसामर्थ्याच्छत्रुसैन्यं विजेष्यसि ॥ प्राप्य सिंहासनं पैत्र्यं गोप्तासि पृथिवीमिमाम् ॥४२॥ इति भद्रायुषं सम्यगनुशास्य
समातृकम् ॥ ताभ्यां संपूजितः सोऽथ योगी स्वैरगतिर्ययौ ॥ ४३ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां तृतीये ब्रह्मोत्तर
खंडे सीमंतिनीमाहात्म्ये भद्रायूपाख्याने शिवकवचकथनं नाम द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥ ॥ छ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ दशार्णा
धिपतेस्तस्य वज्रबाहोर्महाभुजः ॥ बभूव शत्रुर्बलवान्राजा मगधराट् ततः ॥ १ ॥ स वै हेमरथो नाम बाहुशाली [1]रणोत्कटः ॥ बलेन महतावृत्य
दशार्णं न्यरुधद्बली ॥ २ ॥ [2]चमूपास्तस्य दुर्धर्षाः प्राप्य देशं दशार्णकम् ॥ व्यलुंपन्वसुरत्नानि गृहाणि ददहुः परे ॥३॥ केचिद्धनानि जगृहुः केचि
द्बालान्स्त्रियोऽपरे ॥ गोधनान्यपरेऽगृह्णन्केचिद्धान्यपरिच्छदान् ॥ केचिदारामसस्यानि गृहोद्यानान्यनाशयन् ॥४॥ एवं विनाश्य तद्राज्यं स्त्रीगोध
नजिघृक्षवः ॥ आवृत्य तस्य नगरीं वज्रबाहोस्तु मागधः ॥ ५ ॥ एवं पर्याकुलं वीक्ष्य राजा नगरमेव च ॥ युद्धाय निर्जगामाशु वज्रबाहुः ससै
निकः ॥ ६ ॥ वज्रबाहुश्च भूपालस्तथा मंत्रिपुरःसराः ॥ युयुधुर्मागधैः सार्धं निजघ्नुः शत्रुवाहिनीम् ॥७॥ वज्रबाहुर्महेष्वासो दंशितो रथमास्थितः॥
विकिरन्बाणवर्षाणि चकार कदनं महत् ॥८॥ दशार्णराजं युध्यंतं दृष्ट्वा युद्धे सुदुःसहम् ॥ तमेव तरसा वव्रुः सर्वे मागधसैनिकाः ॥ ९ ॥ कृत्वा तु

---

[1] रथोत्कटः—इ० पा० । [2] ते भूपाः—इ० पा० ।

सुचिरं युद्धं मागधा दृढविक्रमाः ॥ तत्सैन्यं नाशयामासुर्लेभिरे च जयश्रियम् ॥१०॥ केचित्तस्य रथं जघ्नुः केचित्तद्धनुराच्छिनन् ॥ सूतं तस्य
जघानैकस्त्वपरः खड्गमाच्छिनत् ॥ ११॥ संछिन्नखड्गधन्वानं विरथं हतसारथिम् ॥ बलाद्गृहीत्वा बलिनो बबंधुर्नृपतिं रुषा ॥१२॥ तस्य मंत्रिगणं
सर्वं तत्सैन्यं च विजित्य ते ॥ मागधास्तस्य नगरीं विविशुर्जयकाशिनः ॥ १३ ॥ अश्वान्नरान्गजानुष्ट्रान्पशूंश्चैव धनानि च ॥ जगृहुर्युवतीः
सर्वाश्चार्वंगीश्चैव कन्यकाः ॥ १४ ॥ राज्ञो बबंधुर्महिषीर्दासीश्चैव सहस्रशः ॥ कोशं च रत्नसंपूर्णं जहुस्तेऽप्याततायिनः ॥ १५ ॥ एवं विनाश्य
नगरीं हृत्वा स्त्रीगोधनादिकम् ॥ वज्रबाहुं बलाद्बद्ध्वा रथे स्थाप्य विनिर्ययुः ॥ १६ ॥ एवं कोलाहले जाते राष्ट्रनाशे च दारुणे ॥ राजपुत्रोऽथ
भद्रायुस्तद्वार्तामशृणोद्बली ॥ १७ ॥ पितरं शत्रुनिर्बद्धं पितृपत्नीस्तथा हृताः ॥ नष्टं दशार्णराष्ट्रं च श्रुत्वा चुक्रोश सिंहवत् ॥ १८ ॥ स
खड्गशंखावादाय वैश्यपुत्रसहायवान् ॥ दंशितो हयमारुह्य कुमारो विजिगीषया ॥ १९ ॥ जवेनागत्य तं देशं मागधैरभिपूरितम् ॥ दह्यमानं
क्रंदमानं हृतस्त्रीसुतगोधनम् ॥ २० ॥ दृष्ट्वा राजजनं सर्वं राज्यं शून्यं भयाकुलम् ॥ क्रोधाध्मातमनास्तूर्णं प्रविश्य रिपुवाहिनीम् ॥
आकर्णाकृष्टकोदंडो ववर्ष शरसंततीः ॥ २१ ॥ ते हन्यमाना रिपवो राजपुत्रेण सायकैः ॥ तमभिद्रुत्य वेगेन शरैर्विव्यधुरुल्बणैः ॥ २२ ॥
हन्यमानोऽस्त्रपूगेन रिपुभिर्युद्धदुर्मदैः ॥ न चचाल रणे धीरः शिववर्माभिरक्षितः ॥ २३ ॥ सोऽस्त्रकर्षं प्रसह्याशु प्रविश्य गजलीलया ॥ जघानाशु
रथान्नागान्पदातीनपि भूरिशः ॥ २४ ॥ तत्रैकं रथिनं हत्वा ससूतं नृपनंदनः ॥ तमेव रथमास्थाय वैश्यनंदनसारथिः ॥ विचचार रणे धीरः सिंहो
मृगकुलं यथा ॥ २५ ॥ अथ सर्वे सुसंरब्धाः शूराः प्रोद्यतकार्मुकाः ॥ अभिसस्रुस्तमेवैकं चमूपा बलशालिनः ॥ २६ ॥ तेषामापततामग्रे
खड्गमुद्यम्य दारुणम् ॥ अभ्युद्ययौ महावीरान्दर्शयन्निव पौरुषम् ॥ २७ ॥ करालांतकजिह्वाभं तस्य खड्गं महोज्ज्वलम् ॥ दृष्ट्वैव सहसा सस्रुश्च
भूपास्तत्प्रभावतः ॥ २८ ॥ येये पश्यंति तं खड्गं प्रस्फुरंतं रणांगणे ॥ ते सर्वे निधनं जग्मुर्वज्रं प्राप्येव कीटकः ॥ २९ ॥ अथासौ सर्वसैन्यानां
विनाशाय महाभुजः ॥ शंखं दध्मौ महारावं पूरयन्निव रोदसी ॥ ३० ॥ तेन शंखनिनादेन विषाक्तेनैव भूयसा ॥ श्रुतमात्रेण रिपवो मूर्च्छिताः
पतिता भुवि ॥ ३१ ॥ येऽश्वपृष्ठे रथे ये च ये च दंतिषु संस्थिताः ॥ ते विसंज्ञाः क्षणात्पेतुः शंखनादहतौजसः ॥३२॥ तान्भूमौ पतितान्सर्वान्नष्टसंज्ञान्निरायुधान्
॥ विगणय्य शवप्रायान्[1] नावधीद्धर्मशास्त्रवित् ॥ ३३ ॥ आत्मनः पितरं बद्धं मोचयित्वा रणाजिरे ॥ तत्पत्नीः शत्रुवशगाः सर्वाः सद्यो

---

१ दंशितो रथमारुह्य—इ० पा० । १ मृतप्रायान्—इ० पा० ।

व्यमोचयत् ॥ ३४ ॥ पत्नीश्च मंत्रिमुख्यानां तथान्येषां पुरौकसाम् ॥ स्त्रियो बालांश्च कन्याश्च गोधनादीन्यनेकशः ॥ ३५ ॥ मोचयित्वा रिपुभ
यात्तमाश्वासयदाकुलः ॥ अथारिसैन्येषु चरंस्तेषां जग्राह योषितः ॥ ३६ ॥ मरुन्मनोजवानश्वान्मातंगान्गिरिसन्निभान् ॥ स्यंदनानि च
रौक्माणि दासीश्च रुचिराननाः ॥ ३७ ॥ युग्मम् ॥ सर्वमाहृत्य वेगेन गृहीत्वा तद्धनं बहु ॥ मागधेशं हेमरथं निर्बंध पराजितम् ॥ ३८ ॥ तन्मं
त्रिणश्च भूपांश्च तत्र मुख्यांश्च नायकान् ॥ गृहीत्वा तरसा बद्ध्वा पुरीं प्रावेशयद्द्रुतम् ॥ ३९ ॥ पूर्वं ये समरे भग्ना विवृत्ताः सर्वतोदिशम् ॥
ते मंत्रिमुख्या विश्वस्ता नायकाश्च समाययुः ॥ ४० ॥ कुमारविक्रमं दृष्ट्वा सर्वे विस्मितमानसाः ॥ तं मेनिरे सुरश्रेष्ठं कारणादागतं भुवम् ॥
॥ ४१ ॥ अहो नः सुमहाभाग्यमहो नस्तपसः फलम् ॥ केनाप्यनेन वीरेण मृताः संजीविताः खलु ॥ ४२ ॥ एष किं योगसिद्धो वा तपःसिद्धो
ऽथवाऽमरः ॥ अमानुषमिदं कर्म यदनेन कृतं महत् ॥ ४३ ॥ नूनमस्य भवेन्माता सा गौरीति शिवः पिता ॥ अक्षौहिणीनां नवकं
जिगायानंतशक्तिधृक् ॥ ४४ ॥ इत्याश्चर्ययुतैर्हृष्टैः प्रशंसद्भिः परस्परम् ॥ पृष्टोऽमात्यजनेनासावात्मानं प्राह तत्त्वतः ॥ ४५ ॥ समागतं
स्वपितरं विस्मयाह्लादविप्लुतम् ॥ मुंचंतमानंदजलं ववंदे प्रेमविह्वलः ॥ ४६ ॥ स राजा निजपुत्रेण प्रणयादभिवंदितः ॥ आश्लिष्य
गाढं तरसा बभाषे प्रेमकातरः ॥ ४७ ॥ कस्त्वं देवो मनुष्यो वा गन्धर्वो वा महामते ॥ का माता जनकः को वा को देशस्तव
नाम किम् ॥ ४८ ॥ कस्मान्नः शत्रुभिर्बद्धान्मृतानिव हतौजसः ॥ कारुण्यादिह संप्राप्य सपत्नीकान्मुमोच यः ॥ ४९ ॥ कुतो लब्धमिदं
शौर्यं धैर्यं तेजो बलोन्नतिः ॥ जिगीषसीव लोकांस्त्रीन्सदेवासुरमानुषान् ॥ ५० ॥ अपि जन्मसहस्रेण तवानृण्यं महौजसः ॥ कर्तुं नाहं सम
र्थोऽस्मि सहैभिर्दारबांधवैः ॥५१॥ इमान्पुत्रानिमाः पत्नीरिदं राज्यमिदं पुरम् ॥ सर्वं विहाय मच्चित्तं त्वय्येव प्रेमबंधनम् ॥५२॥ सर्वं कथय मे तात
मत्प्राणपरिरक्षक ॥ एतासां मम पत्नीनां त्वदधीनं हि जीवितम् ॥ ५३ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ इति पृष्टः स भद्रायुः स्वपित्रा तमभाषत ॥ एष
वैश्यसुतो राजन्सुनयो नाम मत्सखा ॥ ५४ ॥ अहमस्य गृहे रम्ये वसामि सहमातृकः ॥ भद्रायुर्नाम मद्वृत्तं पश्चाद्विज्ञापयामि ते ॥ ५५ ॥ पुरं
प्रविश्य भद्रं ते सदारः ससुहृज्जनः ॥ त्यक्त्वा भयमरातिभ्यो विहरस्व यथासुखम् ॥ ५६ ॥ नैतान्मुंच रिपूंस्तावद्यावदागमनं मम ॥ अहमद्य
गमिष्यामि शीघ्रमात्मनिवेशनम् ॥ ५७ ॥ इत्युक्त्वा नृपमामंत्र्य भद्रायुर्नृपनंदनः ॥ आजगाम स्वभवनं मात्रे सर्वं न्यवेदयत् ॥ ५८॥ सापि हृष्टा

स्वतनयं परिरेभेऽश्रुलोचना ॥ स च वैश्यपतिः प्रेम्णा [1]परिष्वज्याभ्यपूजयत् ॥ ५९ ॥ वज्रबाहुश्च राजेंद्रः प्रविष्टो निजमंदिरम् ॥ स्त्रीपुत्रामात्य
सहितः प्रहर्षमतुलं ययौ ॥ ६० ॥ तस्यां निशायां व्युष्टायामृषभो योगिनां वरः ॥ चंद्रांगदं समागत्य सीमंतिन्याः पतिं नृपम् ॥ ६१ ॥ भद्रा
युषः समुत्पत्तिं तस्य कर्माप्यमानुषम् ॥ आवेद्य रहसि प्रेम्णा त्वत्सुतां कीर्तिमालिनीम् ॥ ६२ ॥ भद्रायुषे प्रयच्छेति बोधयित्वा च नैषधम् ॥
ऋषभो निर्जगामाथ देशकालार्थतत्त्ववित् ॥ ६३ ॥ विशेषकम् ॥ अथ चंद्रांगदो राजा मुहूर्त्ते मंगलोचिते ॥ भद्रायुषं समाहूय प्रायच्छत्कीर्त्तिमालि
नीम् ॥ ६४ ॥ कृतोद्वाहः स राजेंद्रतनयः सह भार्यया ॥ हेमासनस्थः शुशुभे रोहिण्येव निशाकरः ॥ ६५ ॥ वज्रबाहुं तत्पितरं समाहूय स
नैषधः ॥ पुरं प्रवेश्य सामात्यः प्रत्युद्गम्याभ्यपूजयत् ॥ ६६ ॥ तत्रापश्यत्कृतोद्वाहं भद्रायुषमरिंदमम् ॥ पादयोः पतितं प्रेम्णा [2]हर्षात्तं परिषस्वजे ॥
॥ ६७ ॥ एष मे प्राणदो वीर एष शत्रुनिषूदनः ॥ अथाप्यज्ञातवंशोऽयं मयानंतपराक्रमः ॥ ६८ ॥ एष ते नृप जामाता चंद्रांगद महाबलः ॥
अस्य वंशमथोत्पत्तिं श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः ॥ ६९ ॥ इत्थं दशार्णराजेन प्रार्थितो निषधाधिपः ॥ विविक्त उपसंगम्य प्रहसन्निदमब्रवीत् ॥ ७० ॥
एष ते तनयो राजञ्छैशवे रोगपीडितः ॥ त्वया वने परित्यक्तः सह मात्रा रुजार्तया ॥ ७१ ॥ परिभ्रमंती विपिने सा नारी शिशुना[3]सुना ॥
दैवाद्वैश्यगृहं प्राप्ता तेन वैश्येन रक्षिता ॥ ७२ ॥ अथासौ बहुरोगार्तो मृतस्तव कुमारकः ॥ केनापि योगिराजेन मृतः संजीवितः पुनः ॥ ७३ ॥
ऋषभाख्यस्य तस्यैव प्रभावाच्छिवयोगिनः ॥ रूपं च देवसदृशं प्राप्तौ मातृकुमारकौ ॥ ७४ ॥ तेन दत्तेन खड्गेन शंखेन[4] रिपुघातिना ॥ [5]जिगाय
समरे शत्रूञ्छिववर्माभिरक्षितः ॥ ७५ ॥ द्विषट्सहस्रनागानां बलमेको बिभर्त्यसौ ॥ सर्वविद्यासु निष्णातो मम जामातृतां गतः ॥ ७६ ॥ अत एनं
समादाय मातरं चास्य सुव्रताम् ॥ गच्छस्व नगरीं राजन्प्राप्स्यसि श्रेय उत्तमम् ॥ ७७ ॥ इति चंद्रांगदः सर्वमाख्यायांतर्गृहे स्थिताम् ॥ तस्याग्र
पत्नीमाहूय दर्शयामास भूषिताम् ॥ ७८ ॥ इत्यादि सर्वमाकर्ण्य दृष्ट्वा च स महीपतिः ॥ व्रीडितो नितरां मौढ्यात्स्वकृतं कर्म गर्हयन् ॥ ७९ ॥
प्राप्तश्च परमानन्दं तयोर्दर्शनकौतुकात् ॥ पुलकांकितसर्वांगस्तावुभौ परिषस्वजे ॥ ८० ॥ युग्मम् ॥ एवं निषधराजेन पूजितश्चाभिनन्दितः ॥ स
भोजयित्वा तं सम्यक्स्वयं च सह मंत्रिभिः ॥ ८१ ॥ तामात्मनोग्रमहिषीं पुत्रं तमपि तां स्नुषाम् ॥ आदाय सपरीवारो वज्रबाहुः पुरीं ययौ ॥८२॥
स संभ्रमेण महता भद्रायुः पितृमंदिरम् ॥ संप्राप्य परमानंदं चक्रे सर्वपुरौकसाम् ॥ ८३ ॥ कालेन दिवमारूढे पितरि प्राप्तयौवनः ॥ भद्रायुः

---

[1] समाश्लिष्य–इ० पा० । [2] हठात्–इ० पा० । [3] सह–इ० पा० । [4] शंखेनारिविघातिना–इ० पा० । [5] जघान–इ० पा० ।

पृथिवीं सर्वां शशासाद्भुत[1]विक्रमः ॥ ८४ ॥ मागधेशं हेमरथं मोचयामास बंधनात् ॥ संधाय मैत्रीं परमां ब्रह्मर्षीणां च सन्निधौ ॥ ८५ ॥ इत्थं त्रिलो
क[2]महितां शिवयोगिपूजां कृत्वा पुरातनभवेऽपि स राजसूनुः ॥ निस्तीर्य दुःसहविपद्गणमाप्तराज्यश्चंद्रांगदस्य सुतया सह साधु रेमे ॥ ८६ ॥ इति
श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां तृतीये ब्रह्मोत्तरखंडे भद्रायुविवाहकथनं नाम त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ ॥ छ ॥
॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ प्राप्तसिंहासनो वीरो भद्रायुः स महीपतिः ॥ प्रविवेश वनं रम्यं कदाचिद्भा[3]र्यया सह ॥ १ ॥ तस्मिन्विकसिताशोकप्रसू
ननवपल्लवे ॥प्रोत्फुल्लमल्लिकाखंडकूजद्भ्रमरसंकुले॥२॥नवकेसरसौरभ्यबद्धरागिजनोत्सवे॥सद्यःकोरकिताशोकतमालगहनांतरे ॥३॥ प्रसूनप्रकरानम्र
माधवीवनमंडपे॥ प्रवालकुसुमोद्द्योतचूत[4]शाखिभिरञ्चिते ॥४॥ पुन्नागवनविभ्रांतपुंस्कोकिलविरा[5]विणि॥ वसन्तसमये रम्ये विजहार स्त्रिया सह ॥५॥
अथाविदूरे क्रोशंतौ धावंतौ द्विजदंपती ॥ अन्वीयमानौ व्याघ्रेण ददर्श नृपसत्तमः ॥ ६ ॥ पाहिपाहि महाराज हा राजन्करुणानिधे ॥ एष
धावति शार्दूलो जग्धुमावां महारयः ॥ ७ ॥ एष पर्वतसंकाशः सर्वप्राणिभयंकरः ॥ यावन्न खादति प्राप्य तावन्नौ रक्ष भूपते ॥ ८ ॥ इत्थमाक्रं
दितं श्रुत्वा स राजा धनुराददे ॥ तावदागत्य शार्दूलो मध्ये जग्राह तां वधूम् ॥ ९ ॥ हा नाथ नाथ हा कांत हा शंभो जगतः पते ॥ इति रोरूय
माणां तां यावज्जग्राह भीषणः ॥ १० ॥ तावत्स राजा निशितैर्भल्लैर्व्याघ्रमताडयत् ॥ न च तैर्विव्यथे किंचिद्गिरींद्र इव वृष्टिभिः ॥११॥ स शार्दूलो
महासत्त्वो राज्ञोऽस्त्रैरकृतव्यथः ॥ बलादाकृष्य तां नारीमपाक्रामत सत्वरः ॥ १२ ॥ व्याघ्रेणापहृतां पत्नीं वीक्ष्य विप्रोऽतिदुःखितः ॥ रुरोद
हा प्रिये बाले हा कांते हा पतिव्रते ॥ १३ ॥ एकं मामिह संत्यज्य कथं लोकांतरं गता ॥ प्राणेभ्योपि प्रियां त्यक्त्वा कथं जीवितुमुत्सहे ॥ १४ ॥
राजन्क ते महास्त्राणि क ते श्लाघ्यं महद्धनुः ॥ क ते द्वादशसाहस्रमहानागा[6]तिगं बलम् ॥ १५ ॥ किं ते शंखेन खड्गेन किं ते मंत्रास्त्रविद्यया ॥
किं च[7] तेन प्रयत्नेन किं प्रभावेण भूयसा ॥ १६ ॥ तत्सर्वं विफलं जातं यच्चान्यत्त्वयि तिष्ठति ॥ यस्त्वं वनौकसं जंतुं निवारयितुमक्षमः ॥ १७ ॥
क्षात्रस्यायं परो धर्मः क्षताद्यत्परिरक्षणम् ॥ तस्मात्कुलोचिते धर्मे नष्टे त्वज्जीवितेन किम् ॥१८॥ आर्तानां शर[8]णार्तानां त्राणं कुर्वंति पार्थिवाः ॥
प्राणैरर्थैश्च धर्मज्ञास्तद्विहीना मृतोपमाः ॥ १९ ॥ धनिनां दानहीनानां गार्हस्थ्याद्भिक्षुता वरा ॥ आर्तत्राणविहीनानां जीवितान्मरणं

---

[1] अद्भुतशासनः–इ० पा० । [2] त्रिलोकविहिताम्–इ०पा०। [3] प्रियया–इ० पा० । [4] चूतशाखाभिरञ्जिते--इ० पा० । [5] विराजिते–इ०पा० । [6] अन्तकम्–इ० पा० । [7] किं सत्त्वेन प्रतापेन–इ० पा० । [8] शरणार्थानाम्–इ० पा० ।

वरम् ॥ २० ॥ वरं विषादनं राज्ञो वरमग्नौ प्रवेशनम् ॥ अनाथानां प्रपन्नानां कृपणानामरक्षणात् ॥ २१ ॥ इत्थं विलपितं तस्य स्ववीर्यस्य च गर्ह
णम् ॥ निशम्य नृपतिः शोकादात्मन्येवमचिंतयत् ॥ २२ ॥ अहो मे पौरुषं नष्टमद्य दैवविपर्ययात् ॥ अद्य कीर्तिश्च मे नष्टा पातकं प्राप्तमुत्क
टम् ॥ २३ ॥ धर्मः कालोचितो नष्टो मन्दभाग्यस्य दुर्मतेः ॥ नूनं मे संपदो राज्यमायुष्यं क्षयमेष्यति ॥२४॥ अपुंसां संपदो भोगाः पुत्रदारधना
नि च ॥ दैवेन क्षणमुद्यंति क्षणादस्तं व्रजंति च ॥२५॥ अत एनं द्विजन्मानं हतदारं शुचार्दितम्॥गतशोकं करिष्यामि दत्त्वा प्राणानपि प्रियान् ॥
॥ २६ ॥ इति निश्चित्य मनसा भद्रायुर्नृपसत्तमः ॥ पतित्वा पादयोस्त्वस्य बभाषे परिसांत्वयन् ॥ २७ ॥ कृपां कुरु मयि ब्रह्मन्क्षत्रबंधौ हतौ
जसि ॥ शोकं त्यज महाबुद्धे दास्याम्यर्थं तवेप्सितम् ॥ २८ ॥ इदं राज्यमियं राज्ञी ममेदं च कलेवरम् ॥ त्वधीनमिदं सर्वं किं तेऽभिलषितं वद ॥
॥ २९ ॥ ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ ॥ किमादर्शेन चांधस्य किं गृहैर्भैक्ष्यजीविनः ॥ किं पुस्तकेन मूर्खस्य[1] ह्यस्त्रीकस्य धनेन किम् ॥ ३० ॥
अतोऽहं गतपत्नीको भुक्तभोगो न कर्हिचित् ॥ इमां तवाग्रमहिषीं कामार्थं दीयतां मम ॥ ३१ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ ब्रह्मन्किमेष धर्मस्ते
किमेतद्गुरुशासनम् ॥ अस्वर्ग्यमयशस्यं च परदाराभिमर्शनम् ॥ ३२ ॥ दातारः संति वित्तस्य राज्यस्य गजवाजिनाम् ॥ आत्मदेहस्य वा
क्वापि न कलत्रस्य कर्हिचित् ॥३३॥ परदारोपभोगेन यत्पापं समुपार्जितम् ॥ न तत्क्षालयितुं शक्यं प्रायश्चित्तशतैरपि ॥३४॥ ॥ ब्राह्मण उवाच ॥
अपि ब्रह्मवधं घोरमपि मद्यनिषेवणम् ॥ तपसा नाशयिष्यामि किं पुनः पारदारिकम् ॥ तस्मात्प्रयच्छ मे भार्यामिमां त्वं ध्रुवमन्यथा ॥ ३५ ॥
अरक्षणाद्भयार्तानां गंतासि निरयं ध्रुवम् ॥ इति विप्रगिरा भीतश्चिंतयामास पार्थिवः ॥ अरक्षणान्महत्पापं पत्नीदानं ततो वरम् ॥ ३६ ॥
अतः पत्नीं द्विजाग्र्याय दत्त्वा निर्मुक्तकिल्बिषः ॥ सद्यो वह्निं प्रवेक्ष्यामि कीर्तिश्च निहिता भवेत् ॥ ३७ ॥ इति निश्चित्य मनसा समुज्ज्वाल्य
हुताशनम् ॥ तं ब्राह्मणं समाहूय ददौ पत्नीं सहोदकाम् ॥ ३८ ॥ स्वयं स्नातः शुचिर्भूत्वा प्रणम्य विबुधेश्वरान् ॥ तमग्निं द्विः परिक्रम्य शिवं
दध्यौ समाहितः ॥ ३९ ॥ तमथाग्नौ पतिष्यंतं स्वपदासक्तचेतसम् ॥ प्रत्यदृश्यत[2] विश्वेशः प्रादुर्भूतो जगत्पतिः ॥ ४० ॥ तमीश्वरं पंचवक्त्रं त्रि
नेत्रं पिनाकिनं चन्द्रकलावतंसम् ॥ आलंबितापिंगजटाकलापं मध्यंगतं भास्करकोटितेजसम् ॥ ४१ ॥ मृणालगौरं गजचर्मवाससं गंगातरंगो
क्षितमौलिदेशम् ॥ नागेंद्रहारावलिकंकणोर्मिकाकिरीटकोट्यंगदकुंडलोज्ज्वलम् ॥ ४२ ॥ त्रिशूलखट्वांगकुठारचर्ममृगाभयेष्टार्थपिनाकहस्तम् ॥

---

[1] मूढस्य—इ० पा०। [2] प्रतिषेधाय—इ० पा०।

वृषोपरिस्थं शितिकंठमीशं प्रोद्भूतमग्रे नृपतिर्ददर्श ॥ ४३ ॥ अथांबराद्भुतं पेतुर्दिव्याः कुसुमवृष्टयः ॥ प्रणेदुर्देवतूर्याणि देवाश्च ननृतुर्जगुः ॥ ४४ ॥
तत्राजग्मुर्नारदाद्याः सनकाद्याः[1] सुरर्षयः ॥ इन्द्रादयश्च लोकेशास्तथा ब्रह्मर्षयोऽमलाः ॥ ४५ ॥ तेषां मध्ये समासीनो महादेवः सहोमया ॥
ववर्ष करुणासारं भक्तिनम्रे महीपतौ ॥ ४६ ॥ तद्दर्शनानंदविजृंभिताशयः प्रवृद्धबाष्पांबुपरिप्लुतांगः ॥ प्रहृष्टरोमा गलगद्गदाक्षरं तुष्टाव गीर्भिर्मु
कुलीकृतांजलिः[2] ॥ ४७ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ नतोस्म्यहं देवमनाथमव्ययं प्रधानमव्यक्तगुणं महांतम् ॥ अकारणं कारणकारणं परं शिवं
चिदानंदमयं[3] प्रशांतम् ॥ ४८ ॥ त्वं विश्वसाक्षी जगतोऽस्य कर्त्ता विरूढधामा[4] हृदि सन्निविष्टः ॥ अतो विचिन्वंति विधौ विपश्चितो योगैरनेकैः
कृतचित्तरोधैः ॥ ४९ ॥ एकात्मतां भावयतां त्वमेको नानाधियां यस्त्वमनेकरूपः ॥ अतींद्रियं साक्ष्युदयास्तविभ्रमं मनःपथात्संह्रियते पदं
ते ॥ ५० ॥ तं त्वां दुरापं वचसो धियाश्च व्यपेतमोहं परमात्मरूपम् ॥ गुणैकनिष्ठाः प्रकृतौ विलीनाः कथं वपुः स्तोतुमलं गिरो मे ॥ ५१ ॥
तथापि भक्त्याश्रयतामुपेयुस्तवांघ्रिपद्मं प्रणतार्तिभंजनम् ॥ सुघोरसंसारदवाग्निपीडितो भजामि नित्यं भवभीतिशांतये ॥ ५२ ॥ नमस्ते देव
देवाय महादेवाय शंभवे ॥ नमस्त्रिमूर्तिरूपाय[5] सर्गस्थित्यंतकारिणे ॥ ५३ ॥ नमो विश्वादिरूपाय विश्वप्रथमसाक्षिणे ॥ नमः सन्मात्रतत्त्वाय
बोधानंदघनाय च ॥ ५४ ॥ सर्वक्षेत्रनिवासाय क्षेत्रभिन्नात्मशक्तये ॥ अशक्ताय नमस्तुभ्यं शक्ताभासाय भूयसे ॥ ५५ ॥ निराभासाय नित्याय
सत्यज्ञानांतरात्मने ॥ विशुद्धाय विदूराय विमुक्ताशेषकर्मणे ॥ ५६ ॥ नमो वेदांतवेद्याय वेदमूलनिवासिने ॥ नमो विविक्तचेष्टाय निवृत्तगुण
वृत्तये ॥ ५७ ॥ नमः कल्याणवीर्याय कल्याणफलदायिने ॥ नमोऽनंताय महते शांताय शिवरूपिणे ॥ ५८ ॥ अघोराय सुघोराय घोराघौघ
विदारिणे ॥ भर्गाय भवबीजानां भंजनाय गरीयसे ॥ नमो विध्वस्तमोहाय विशदात्मगुणाय च ॥ ५९ ॥ पाहि मां जगतां नाथ पाहि शंकर
शाश्वत ॥ पाहि रुद्र विरूपाक्ष पाहि मृत्युंजयाव्यय ॥ ६० ॥ शम्भो शशांककृतशेखर शांतमूर्ते गौरीश गोपतिनिशापहुताशनेत्र ॥ गंगा
धरांधकविदारण[6] पुण्यकीर्ते भूतेश भूधरनिवास सदा नमस्ते ॥ ६१ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एवं स्तुतः स भगवान्राज्ञा[7] देवो महेश्वरः ॥
प्रसन्नः सह पार्वत्या प्रत्युवाच दयानिधिः ॥ ६२ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ राजंस्ते परितुष्टोऽस्मि भक्त्या पुण्यस्तवेन च ॥ अनन्यचेता

---

[1] स्तूयमानाः—इ० पा० । [2] गिरिजापतिं शिवम्—इ० पा० । [3] चिदानन्दघनप्रकाशम्—इ०पा० । [4] विमूढधामा, विगूढधामा—इ० च पा० । [5] त्रिमूर्तिभेदाय—इ० पा० । [6] अंगजविदारण—इ० पा० । [7] महादेव—इ० पां० ।

यो नित्यं सदा मां पर्यपूजयः ॥ ६३ ॥ तव भावपरीक्षार्थं द्विजो भूत्वाहमागतः ॥ व्याघ्रेण या परिग्रस्ता सैषा देवी गिरींद्रजा ॥ ६४ ॥ व्याघ्रो
मायामयो यस्ते शरैरक्षतविग्रहः ॥ धीरतां द्रष्टुकामस्ते पत्नीं याचितवानहम् ॥ ६५ ॥ अस्याश्च कीर्तिमालिन्यास्तव भक्त्या च मानद ॥
तुष्टोऽहं संप्रयच्छामि वरं वरय दुर्लभम् ॥ ६६ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ एष एव वरो देव यद्भवान्परमेश्वरः ॥ भवतापपरीतस्य मम प्रत्यक्षतां
गतः ॥ ६७ ॥ नान्यं वरं वृणे देव भवतो वरदर्षभात् ॥ अहं च सेयं सा राज्ञी मम माता च मत्पिता ॥ ६८ ॥ वैश्यः पद्माकरो नाम तत्पुत्रः
सुनयाभिधः ॥ सर्वानेतान्महादेव सदा त्वत्पार्श्वगान्कुरु ॥ ६९ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ अथ राज्ञी महाभागा प्रणता कीर्तिमालिनी ॥
भक्त्या प्रसाद्य गिरिशं ययाचे वरमुत्तमम् ॥ ७० ॥ ॥ राज्युवाच ॥ ॥ चंद्रांगदो मम पिता माता सीमंतिनी च मे ॥ तयोर्याचे महादेव
त्वत्पार्श्वे सन्निधिं सदा ॥ ७१ ॥ एवमस्त्विति गौरीशः प्रसन्नो भक्तवत्सलः ॥ तयोः कामवरं दत्त्वा क्षणादंतर्हितोऽभवत् ॥ ७२ ॥ सोपि
राजा सुरैः सार्धं प्रसादं प्राप्य शूलिनः ॥ सहितः कीर्तिमालिन्या बुभुजे विषयान्प्रियान् ॥ ७३ ॥ कृत्वा वर्षायुतं राज्यमव्याहतबलोन्नतिः ॥
राज्यं पुत्रेषु विन्यस्य भेजे शंभोः परं पदम् ॥ ७४ ॥ चंद्रांगदोपि राजेंद्रो राज्ञी सीमंतिनी च सा ॥ भक्त्या संपूज्य गिरिशं जग्मतुः शांभवं पदम्
॥ ७५ ॥ एतत्पवित्रमघनाशकरं विचित्रं शम्भोर्गुणानुकथनं परमं रहस्यम् ॥ यः श्रावयेद्बुधजनान्प्रयतः पठेद्वा संप्राप्य भोगविभवं शिव
मेति सोंते ॥ ७६ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां तृतीये ब्रह्मोत्तरखण्डे भद्रायुशिवप्रसादकथनं नाम चतुर्दशोऽध्यायः ॥
॥ १४ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ ऋषभस्यानुभावोयं वर्णितः शिवयोगिनः ॥ अथान्यस्यापि[1] वक्ष्यामि प्रभावं शिवयोगिनः ॥ १ ॥
भस्मनश्चापि माहात्म्यं वर्णयामि समासतः ॥ कृतकृत्या भविष्यंति यच्छ्रुत्वा पापिनो जनाः ॥ २ ॥ अस्त्येको वामदेवाख्यः शिवयोगी महा
तपाः ॥ निर्द्वंद्वो निर्गुणः शांतो निःसंगः समदर्शनः ॥ ३ ॥ आत्मारामो जितक्रोधो गृहदारविवर्जितः ॥ अतर्कितगतिर्मौनी संतुष्टो निष्प
रिग्रहः ॥ ४ ॥ भस्मोद्धूलितसर्वांगो जटामंडलमंडितः ॥ वल्कलाजिनसंवीतो भिक्षामात्रपरिग्रहः ॥ ५ ॥ स एकदा चरंल्लोके सर्वानुग्रहतत्परः ॥
क्रौंचारण्यं महाघोरं प्रविवेश यदृच्छया ॥ ६ ॥ तस्मिन्निर्मनुजेऽरण्ये तिष्ठत्येकोऽतिभीषणः ॥ क्षुत्तृषाकुलितो नित्यं यः कश्चिद्ब्रह्मराक्षसः ॥ ७ ॥
तं प्रविष्टं शिवात्मानं स दृष्ट्वा ब्रह्मराक्षसः ॥ अभिदुद्राव वेगेन जग्धुं क्षुत्परिपीडितः ॥ ८ ॥ व्यात्ताननं महाकायं भीमदंष्ट्रं भयानकम् ॥ तमा

---

[1] तथान्यस्यापि—इ० पा० ।

यांतमभिप्रेक्ष्य योगीशो न चचाल सः ॥ ९ ॥ अथाभिद्रुत्य तरसा स घोरो वनगोचरः ॥ दोर्भ्यां निष्पीड्य जग्राह निष्कंपं शिवयोगिनम् ॥ १० ॥
तदंगस्पर्शनादेव सद्यो विध्वस्तकिल्बिषः ॥ स ब्रह्मराक्षसो घोरो विषण्णः स्मृतिमाययौ ॥ ११ ॥ यथा चिंतामणिं स्पृष्ट्वा लोहं कांचनतां व्रजेत् ॥
यथा जंबूनदीं प्राप्य मृत्तिका स्वर्णतां व्रजेत् ॥ १२ ॥ यथा मानसमभ्येत्य वायसा यांति हंसताम् ॥ यथामृतं सकृत्पीत्वा नरो देवत्वमाप्नुयात् ॥
॥ १३ ॥ तथैव हि महात्मानो दर्शनस्पर्शनादिभिः ॥ स[1]द्यः पुनंत्यघोपेतान्सत्संगो दुर्लभो ह्यतः ॥ १४ ॥ यः पूर्वं क्षुत्पिपासार्तो घोरात्मा विपिने
चरः ॥ स सद्यस्तृप्तिमायातः पूर्णानंदो बभूव ह ॥ १५ ॥ तद्गात्रलग्नसितभस्मकणानुविद्धः सद्यो विधूतघनपापतमःस्वभावः ॥ संप्राप्तपूर्वभव
संस्मृतिरुग्रकार्यस्तत्पादपद्मयुगुले प्रणतो बभाषे ॥ १६ ॥ ॥ राक्षस उवाच ॥ ॥ प्रसीद मे महायोगिन्प्रसीद करुणानिधे ॥ प्रसीद भवतप्ता
नामानंदामृवारिधे ॥ १७ ॥ क्वाहं पापमतिर्घोरः सर्वप्राणिभयंकरः ॥ क्व ते महानुभावस्य दर्शनं करुणात्मनः ॥ १८ ॥ उद्धरोद्धर मां घोरे पतितं
दुःखसागरे ॥ तव सन्निधिमात्रेण महानंदोऽभिवर्धते ॥ १९ ॥ ॥ वा[2]मदेव उवाच ॥ ॥ कस्त्वं वनेचरो घोरो राक्षसोऽत्र किमास्थितः ॥
कथमेतां महाघोरां कष्टां गतिमवाप्तवान् ॥ २० ॥ ॥ राक्षस उवाच ॥ ॥ राक्षसोऽहमितः पूर्वं पंचविंशतिमे भवे ॥ गोप्ता यवनराष्ट्रस्य
दुर्जयो नाम वीर्यवान् ॥ २१ ॥ सोऽहं दुरात्मा पापीयान्स्वैरचारी मदोत्कटः ॥ दंडधारी दुराचारः प्र[3]चंडो निर्घृणः खलः ॥ २२ ॥ युवा बहुकल
त्रोऽपि कामासक्तोऽजितेंद्रियः ॥ इमां पापीयसीं चेष्टां पुनरेकां गतोऽस्म्यहम् ॥ २३ ॥ प्रत्यहं नूतनामन्यां नारीं भोक्तुमनाः सदा ॥ आहृताः
सर्वदेशेभ्यो नार्यो भृत्यैर्मदाज्ञया ॥ २४ ॥ भुक्त्वाभुक्त्वा परित्यक्तामेकामेकां दिनेदिने ॥ अन्तर्गृहेषु संस्थाप्य पुनरन्याः स्त्रियो धृताः ॥ २५ ॥
एवं स्वराष्ट्रात्परराष्ट्रतश्च देशाकरग्रामपुरव्रजेभ्यः ॥ आहृत्य नार्यो रमिता दिनेदिने भुक्ता पुनः कापि न भुज्यते मया ॥ २६ ॥ अथान्यैश्च न
भुज्यंते मया भुक्तास्तथा स्त्रियः ॥ अन्तर्गृहेषु निहिता[4]ः शोचंते च दिवानिशम् ॥ २७ ॥ ब्रह्मविट्क्षत्रशूद्राणां यदा नार्यो मया हृताः ॥ मम राज्ये
स्थिता विप्राः सह दारैः प्रदुद्रुवुः ॥ २८ ॥ सभर्तृकाश्च कन्याश्च विधवा[5]श्च रजस्वलाः ॥ आहृत्य नार्यो रमिता मया कामहतात्मना ॥ २९ ॥ त्रिशतं
द्विजनारीणां राजस्त्रीणां चतुःशतम् ॥ षट्शतं वैश्यनारीणां सहस्रं शूद्रयोषिताम् ॥ ३० ॥ शतं चांडालनारीणां पुलिंदीनां सहस्रकम् ॥
शैलूषीणां पंचशतं रजकीनां चतुःशतम् ॥ ३१ ॥ असंख्या वारमुख्याश्च मया भुक्ता दुरात्मना ॥ तथापि मयि कामस्य न

---

[1] सन्तः—इ० पा० । [2] शिवयोग्युवाच—इ० पा० । [3] प्रजाघ्नः—इ०पा० । [4] वनिताः—इ०पा० । [5] धिवाह्याश्च—इ०पा० ।

तृप्तिः समजायत ॥ ३२ ॥ एवं दुर्विषयासक्तं मत्तं पानरतं सदा ॥ यौवनेपि महारोगा विविशुर्यक्ष्मकादयः ॥ ३३ ॥ रोगार्दितोऽन
पत्यश्च शत्रुभिश्चापि पीडितः ॥ त्यक्तोमात्यैश्च भृत्यैश्च मृतोऽहं स्वेन कर्मणा ॥ ३४ ॥ आयुर्विनश्यत्ययशो विवर्धते भाग्यं क्षयं यात्यतिदुर्गतिं
व्रजेत् ॥ स्वर्गाच्च्यवंते पितरः पुरातना धर्मव्यपेतस्य नरस्य निश्चितम् ॥ ३५ ॥ अथाहं किंकरैर्याम्यैर्नीतो वैवस्वतालयम् ॥ ततोऽहं नरके घोरे
तत्कुण्डे विनिपातितः ॥ ३६ ॥ तत्राहं नरके घोरे वर्षाणामयुतत्रयम्[1] ॥ रेतः पिबन्पीडयमानो न्यवसं यमकिंकरैः ॥ ३७ ॥ ततः पापावशेषेण
पिशाचो निर्जने वने ॥ सहस्रशिश्नः संजातो नित्यं क्षुत्तृषयाकुलः ॥ ३८ ॥ पैशाचीं गतिमाश्रित्य नीतं दिव्यं शरच्छतम् ॥ द्वितीयेहं भवे
जातो व्याघ्रः प्राणिभयंकरः ॥ ३९ ॥ तृतीयेऽजगरो घोरश्चतुर्थेऽहं भवे वृकः ॥ पंचमे विड्वराहश्च षष्ठेऽहं कृकलासकः ॥ ४० ॥ सप्तमेऽहं सारमेयः
सृगालश्चाष्टमे भवे ॥ नवमे गवयो भीमो मृगोऽहं दशमे भवे ॥ ४१ ॥ एकादशे मर्कटश्च गृध्रोऽहं द्वादशे भवे ॥ त्रयोदशेऽहं नकुलो वायसश्च चतु
र्दशे ॥ ४२ ॥ अच्छभल्लः पंचदशे षोडशे वनकुक्कुटः॥गर्दभोऽहं सप्तदशे मार्जारोष्टादशे भवे ॥४३॥ एकोनविंशे मण्डूकः कूर्मो विंशतिमे भवे ॥
एकविंशे भवे मत्स्यो द्वाविंशे मूषकोऽभवम् ॥ ४४ ॥ उलूकोहं त्रयोविंशे चतुर्विंशे वनद्विपः ॥ पंचविंशे भवे चास्मिञ्जातोहं ब्रह्मराक्षसः ॥ ४५ ॥
क्षुत्परीतो निराहारो वसाम्यत्र महावने ॥ इदानीमागतं दृष्ट्वा भवंतं जग्धुमुत्सुकः ॥ त्वद्देहस्पर्शमात्रेण जाता पूर्वभवस्मृतिः ॥ ४६ ॥ गतजन्म
सहस्राणि स्मराम्यद्य त्वदंतिके ॥ निर्वेदश्च परो जातः प्रसन्नं हृदयं च मे ॥ ४७ ॥ ईदृशोऽयं प्रभावस्ते कथं लब्धो महामते ॥ तपसा वापि तीव्रेण
किमु तीर्थनिषेवणात् ॥ ४८ ॥ योगेन देवशक्त्या वा मंत्रैर्वानंतशक्तिभिः ॥ तत्त्वतो ब्रूहि भगवंस्त्वामहं शरणं गतः ॥ ४९ ॥ ॥ वामदेव
उवाच ॥ ॥ एष मद्गात्रलग्नस्य प्रभावो भस्मनो महान् ॥ यत्संपर्कात्तमोवृत्तेस्तवेयं मतिरुत्तमा ॥ ५० ॥ को वेद भस्मसामर्थ्यं महादेवा
दृते परः ॥ दुर्विभाव्यं यथा शंभोर्माहात्म्यं भस्मनस्तथा ॥ ५१ ॥ पुरा भवादृशः कश्चिद्ब्राह्मणो धर्मवर्जितः ॥ द्राविडेषु स्थितो मूढः कर्मणा
शूद्रतां गतः ॥ ५२ ॥ चौर्यवृत्तिर्नैष्कृतिको वृषलीरतिलालसः॥ कदाचिज्जारतां प्राप्तः शूद्रेण निहतो निशि ॥ ५३ ॥ तच्छवस्य बहिर्ग्रामा
त्क्षिप्तस्य प्रेतकर्मणः ॥ चचार सारमेयोंऽगे भस्मपादो यदृच्छया ॥ ५४ ॥ अथ तं नरके घोरे पतितं शिवकिंकराः॥ निन्युर्विमानमारोप्य प्रसह्य
यमकिंकरान् ॥ ५५ ॥ शिवदूतान्समभ्येत्य यमोपि परिपृष्टवान् ॥ महापातककर्त्तारं कथमेनं निनीषथ ॥ ५६ ॥ अथोचुः शिवदूतास्ते पश्यास्य

---

१ अयुतद्वयम्—इ०पा० । २ ऊनैकाविंशतिभवे मकरोऽहं सरित्पतौ । दशद्वयभवे कर्मस्तत्रैव च भवाम्यहम् ॥ सैकविंशे भवे ह्युष्ट्रो द्वाविंशेऽहं च मूषकः—इ० पा० पुस्तकान्तरे ।

शवविग्रहम् ॥ वक्षोललाटदोर्मूलान्यंकितानि सुभस्मना ॥ ५७ ॥ अत एनं समानेतुमागताः शिवशासनात् ॥ नास्मान्निषेद्धुं शक्तोसि मास्त्वत्र
तव संशयः ॥ ५८ ॥ इत्याभाष्य यमं शंभोर्दूतास्तं ब्राह्मणं ततः ॥ पश्यतां सर्वलोकानां निन्युर्लोकमनामयम् ॥ ५९ ॥ तस्मादशेषपापानां
सद्यः संशोधनं परम् ॥ शंभोर्विभूषणं भस्म सततं ध्रियते मया ॥ ६० ॥ इत्थं निशम्य माहात्म्यं भस्मनो ब्रह्मराक्षसः ॥ विस्तरेण पुनः श्रोतु
मौत्कंठ्यादित्यभाषत ॥ ६१ ॥ साधुसाधु महायोगिन्धन्योस्मि तव दर्शनात् ॥ मां विमोचय धर्मात्मन्घोरादस्मात्कुजन्मनः ॥ ६२ ॥ किंचि
दस्तीह मे भाति मया पुण्यं पुराकृतम् ॥ अतोहं त्वत्प्रसादेन [1]मुक्तोस्म्यद्य द्विजोत्तम ॥ ६३ ॥ एकस्मै शिवभक्ताय तस्मिन्पार्थिवजन्मनि ॥
भूमिर्वृत्तिकरी दत्ता सस्यारामान्विता मया ॥ ६४ ॥ यमेनापि तदैवोक्तं पंचविंशतिमे भवे ॥ कस्यचिद्योगिनः संगान्मोक्ष्यसे संसृतेरिति ॥ ६५ ॥
तदद्य फलितं पुण्यं यत्किंचित्प्राग्भवार्जितम् ॥ [2]अतो निर्मनुजारण्ये संप्राप्तस्तव संगमः ॥ ६६ ॥ अतो मां घोरपाप्मानं संसरंतं कुजन्मनि ॥
समुद्धर कृपासिन्धो दत्त्वा भस्म समंत्रकम् ॥ ६७ ॥ कथं धार्यमिदं भस्म को मंत्रः को विधिः शुभः ॥ कः कालः कश्च वा देशः सर्वं कथय मे
गुरो ॥ ६८ ॥ भवादृशा महात्मानः सदा लोकहिते रताः ॥ नात्मनो हितमिच्छंति कल्पवृक्षसधर्मिणः ॥ ६९ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ इत्युक्त
स्तेन योगीशो घोरेण वनचारिणा ॥ भूयोपि भस्ममाहात्म्यं वर्णयामास [3]तत्त्ववित् ॥ ७० ॥ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां
संहितायां तृतीये ब्रह्मोत्तरखण्डे भस्ममाहात्म्यकथनं नाम पंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ छ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ शृणुध्वं मुनयः श्रेष्ठा
वामदेवस्य भाषितम् ॥ १ ॥ ॥ वामदेव उवाच ॥ ॥ पुरा मंदरशैलेंद्रे नानाधातुविचित्रिते ॥ नानासत्वसमाकीर्णे नानाद्रुमलताकुले ॥ २ ॥
कालाग्निरुद्रो भगवान्कदाचिद्विश्ववंदितः ॥ समाससाद भूतेशः स्वेच्छया परमेश्वरः ॥ ३ ॥ समंतात्समुपातिष्ठन्रुद्राणां शतकोटयः ॥ तेषां
मध्ये समासीनो देवदेवस्त्रिलोचनः ॥ ४ ॥ तत्रागच्छत्सुरश्रेष्ठो देवैः सह पुरंदरः ॥ तथाग्निर्वरुणो वायुर्यमो वैवस्वतस्तथा ॥ ५ ॥ गंधर्वाश्चित्र
सेनाद्याः खेचराः पन्नगादयः ॥ विद्याधराः किंपुरुषाः सिद्धाः साध्याश्च गुह्यकाः ॥ ६ ॥ ब्रह्मर्षयो वसिष्ठाद्या नारदाद्याः सुरर्षयः ॥ पितरश्च
महात्मानो दक्षाद्याश्च प्रजेश्वराः ॥ ७ ॥ उर्वश्याद्याश्चाप्सरसश्चंडिकाद्याश्च मातरः ॥ आदित्या वसवो दस्रौ विश्वेदेवा महौजसः ॥ ८ ॥ अथान्ये
भूतपतयो लोकसंहरणे क्षमाः ॥ महाकालश्च नंदी च तथावै [4]शंखपालकौ ॥ ९ ॥ वीरभद्रो महातेजाः शंकुकर्णो महाबलः ॥ घंटाकर्णश्च दुर्धर्षो
मणिभद्रो वृकोदरः ॥ १० ॥ कुंडोदरश्च विकटास्तथा कुंभोदरो बली ॥ मंदोदरः कर्णधारः केतुर्भृंगीरिटिस्तथा ॥ ११ ॥ भूतनाथा

---

[1] मोक्ष्येऽस्माद्भवबंधनात्–इ० पा० । [2] यतः–इ०पा० । [3] तत्त्वतः–इ० पा० । [4] शंकरपार्श्वगौ–इ०पा० ।

स्तथान्ये च महाकाया महौजसः ॥ कृष्णवर्णास्तथा श्वेताः केचिन्मंडूकसंप्रभाः[1] ॥ १२ ॥ हरिता धूसरा धूम्राः कर्बुराः पीतलो
हिताः॥ चित्रवर्णा विचित्रांगाश्चित्रलीला मदोत्कटाः ॥ १३ ॥ नानायुधोद्यतकरा नानावाहनभूषणाः ॥ केचिद्व्याघ्रमुखाः केचित्सूकरास्या मृगा
ननाः ॥ १४ ॥ केचिच्च नक्रवदनाः सारमेयमुखाः परे ॥ सृगालवदनाश्चान्य उष्ट्राभवदनाः परे ॥ १५ ॥ केचिच्छरभभेरुंडसिंहाश्वोष्ट्रबकाननाः[2] ॥
एकवक्त्रा द्विवक्त्राश्च त्रिमुखांश्चैव[3] निर्मुखाः ॥ १६ ॥ एकहस्तास्त्रिहस्ताश्च पंचहस्तास्त्वहस्तकाः ॥ अपादा बहुपादाश्च बहुकर्णैककर्णकाः ॥१७॥
एकनेत्राश्चतुर्नेत्रा दीर्घाः केचन वामनाः ॥ समंतात्परिवार्येशं भूतनाथमुपासते ॥ १८ ॥ अथागच्छन्महातेजा मुनीनां प्रवरः सुधीः ॥ सनत्कु
मारो धर्मात्मा तं द्रष्टुं जगदीश्वरम् ॥ १९ ॥ तं देवदेवं विश्वेशं सूर्यकोटिसमप्रभम् ॥ महाप्रलयसंक्षुब्धसप्तार्णवघनस्वनम् ॥ २० ॥ संवर्त्ताग्निसमा
टोपं जटामंडलशोभितम् ॥ अक्षीणभालनयनं ज्वालाम्लानमुखत्विषम् ॥ २१ ॥ प्रदीप्तचूडामणिना शशिखंडेन शोभितम् ॥ तक्षकं वामकर्णेन
दक्षिणेन च वासुकिम् ॥ २२ ॥ बिभ्राणं कुंडलयुगं नीलरत्नमहाहनुम् ॥ नीलग्रीवं महाबाहुं नागहारविराजितम् ॥ २३ ॥ फणिराजपरिभ्राजत्कंक
णांगदमुद्रिकम् ॥ अनंतगुणसाहस्रमणिरंजितमेखलम् ॥ २४ ॥ व्याघ्रचर्मपरीधानं घंटादर्पणभूषितम् ॥ कर्कोटकमहापद्मधृतराष्ट्रधनंजयैः ॥२५॥
कूजन्नूपुरसंघुष्टपादपद्मविराजितम् ॥ प्रासतोमरखट्वांगशूलटंकधनुर्धरम् ॥ २६ ॥ अप्रधृष्यमनिर्देश्यमचिंत्याकारमीश्वरम् ॥ रत्नसिंहासनारूढं प्रण
नाम महामुनिः ॥ २७ ॥ तं भक्तिभारोच्छ्वसितांतरात्मा संस्तूय वाग्भिः श्रुतिसंमिताभिः ॥ कृतांजलिः प्रश्रयनम्रकंधरः पप्रच्छ धर्मानखिलाञ्छु
भप्रदान् ॥ २८ ॥ यान्यानपृच्छत मुनिस्तांस्तान्धर्मानशेषतः ॥ प्रोवाच भगवान्रुद्रो भूयो मुनिरपृच्छत ॥ २९ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ ॥
श्रुतास्ते भगवन्धर्मास्त्वन्मुखान्मुक्तिहेतवः ॥ यैर्मुक्तपापा मनुजास्तरिष्यंति भवार्णवम् ॥ ३० ॥ अथापरं विभो धर्ममल्पायासं महाफलम् ॥
ब्रूहि कारुण्यतो मह्यं सद्यो मुक्तिप्रदं नृणाम् ॥ ३१ ॥ अभ्यासबहुला धर्माः शास्त्रदृष्टाः सहस्रशः ॥ सम्यक्संसेविताः कालात्सिद्धिं यच्छंति वा
न वा ॥ ३२ ॥ अतो लोकहितं गुह्यं भुक्तिमुक्त्योश्च साधनम् ॥ धर्मं विज्ञातुमिच्छामि त्वंत्प्रसादान्महेश्वर[4] ॥ ३३ ॥ ॥ श्रीरुद्र उवाच ॥ ॥
सर्वेषामपि धर्माणामुत्तमं श्रुतिचोदितम् ॥ रहस्यं सर्वजंतूनां यत्त्रिपुंड्रस्य धारणम् ॥ ३४ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच॥ ॥ त्रिपुंड्रस्य विधिं ब्रूहि
भगवञ्जगतां पते ॥ तत्त्वतो ज्ञातुमिच्छामि त्वत्प्रसादान्महेश्वर ॥ ३५ ॥ कति स्थानानि किं द्रव्यं का शक्तिः का च देवता ॥ किं प्रमाणं च कः

---

[1] मंडूकसन्निभाः--इ० पा० । [2] सिंहगृध्रवृकाननाः–इ० पा० । [3] बहुवक्त्राश्च–इ० पा० । [4] त्वत्तोऽहं परमेश्वरः–इ० पा० ।

कर्त्ता के मंत्रास्तस्य किं फलम् ॥ ३६ ॥ एतत्सर्वमशेषेण त्रिपुंड्रस्य च लक्षणम्[1] ॥ ब्रूहि मे जगतां नाथ लोकानुग्रहकाम्यया ॥ ३७ ॥ ॥ श्रीरुद्र
उवाच ॥ ॥ आग्नेयमुच्यते भस्म दग्धगोमयसंभवम् ॥ तदेव द्रव्यमित्युक्तं त्रिपुंड्रस्य महामुने ॥ ३८ ॥ सद्योजातादिभिर्ब्रह्ममयैर्मंत्रैश्च पंचभिः॥
परिगृह्याग्निरित्यादिमंत्रैर्भस्माभिमंत्रयेत् ॥ ३९ ॥ मानस्तोकेति संमृज्य[2] शिरो लिंपेच्च त्र्यंबकम् ॥ त्रियायुषादिभिर्मंत्रैर्ललाटे च भुजद्वये ॥ स्कंधे
च लेपयेद्भस्म सजलं मंत्रभावितम् ॥ ४० ॥ तिस्रो रेखा भवंत्येषु स्थानेषु मुनिपुंगव ॥ भ्रुवोर्मध्यं[3] समारभ्य यावदंतो भ्रुवोर्भवेत् ॥ ४१ ॥ मध्य
मानामिकांगुल्योर्मध्ये तु प्रतिलोमतः ॥ अंगुष्ठेन कृता रेखा त्रिपुंड्रस्याभिधीयते ॥ ४२ ॥ तिसृणामपि रेखाणां प्रत्येकं नव देवताः ॥ अकारो
गार्हपत्यश्च ऋग्भूर्लोको रजस्तथा ॥ ४३ ॥ आत्मा चैव क्रियाशक्तिः प्रातः सवनमेव च ॥ महादेवस्तु रेखायाः प्रथमायास्तु देवता ॥ ४४ ॥
उकारो दक्षिणाग्निश्च नभः सत्त्वं यजुस्तथा ॥ मध्यंदिनं च सवनमिच्छाशक्त्यंतरात्मकौ ॥ ४५ ॥ महेश्वरश्च रेखाया द्वितीयायाश्च देवता ॥ मका
राहवनीयौ च परमात्मा तमो दिवः ॥ ४६ ॥ ज्ञानशक्तिः सामवेदस्तृतीयसवनं तथा ॥ शिवश्चेति तृतीयाया रेखायाश्चाधिदेवता ॥ ४७ ॥ एता
नित्यं नमस्कृत्य त्रिपुंड्रं धारयेत्[4]सुधीः ॥ महेश्वरव्रतमिदं सर्ववेदेषु कीर्तितम् ॥४८॥ मुक्तिकामैर्नरैः सेव्यं पुनस्तेषां न संभवः ॥ त्रिपुंड्रं कुरुते यस्तु
भस्मना विधिपूर्वकम् ॥४९॥ ब्रह्मचारी गृहस्थो वा वनस्थो यतिरेव वा॥महापातकसंघातैर्मुच्यते चोपपातकैः॥५०॥ तथान्यैः क्षत्रविट्शूद्रस्त्रीगोहत्या
दिपातकैः॥वीरहत्याश्वहत्याभ्यां मुच्यते नात्र संशयः॥५१॥अमंत्रेणापि यः कुर्यादज्ञात्वा महिमोन्नतिम्॥त्रिपुंड्रं भालपटले मुच्यते सर्वपातकैः ॥५२॥
परद्रव्यापहरणं परदाराभिमर्शनम्॥ परनिंदा परक्षेत्रहरणं परपीडनम्॥५३॥सस्यारामादिहरणं गृहदाहादिकर्म च॥ असत्यवादपैशुन्यं पारुष्यं वेदविक्र
यः॥कूटसाक्ष्यं व्रतत्यागः कैतवं नीचसेवनम् ॥५४॥ गोभूहिरण्यमहिषीतिलकंबलवाससाम्॥अन्नधान्यजलादीनां नीचेभ्यश्च परिग्रहः॥५५॥ दासी
वेश्याभुजंगेषु वृषलीषु नटीषु च ॥ रजस्वलासु कन्यासु विधवासु च संगमः ॥ ५६ ॥ मांसचर्मरसादीनां लवणस्य च विक्रयः ॥ एवमादीन्य
संख्यानि पापानि विविधानि च ॥ ५७ ॥ सद्य एव विनश्यंति त्रिपुंड्रस्य च धारणात् ॥ शिवद्रव्यापहणं शिवनिंदा च कुत्रचित् ॥ ५८ ॥
निंदा च शिवभक्तानां प्रायश्चित्तैर्न शुद्ध्यति ॥ रुद्राक्षा यस्य गात्रेषु ललाटे च त्रिपुंड्रकम् ॥५९॥ स चांडालोऽपि संपूज्यः सर्ववर्णोत्तमो भवेत् ॥

---

[1] धारणम्–इ० पा० । [2] संमंत्र्य--इ० पा० । [3] भ्रुकुटी शीर्ष–केशान्तराले पूर्वं ललाटवामभागमारभ्य यावद्दक्षिणभागमनामिकामध्यमांगुलिभ्यो रेखाद्वयं विनिर्माय तन्मध्ये दक्षिणभागतोंगुष्ठेन मध्यगा प्रतिलोमेन कर्तव्या–अयं त्रिपुंड्रविधेः संप्रदायोऽनेन त्रिपुंड्रलक्षणेनोच्यते इति बोध्यम्. एवमेव त्रिपुंड्रः कर्तव्यः । [4] च्छुचिः–इ० पा० ।

यानि तीर्थानि लोकेऽस्मिन्गंगाद्याः सरितश्च याः ॥ ६० ॥ स्नातो भवति सर्वत्र ललाटे यस्त्रिपुंड्रधृक् ॥ सप्तकोटिमहामंत्राः पंचाक्षरपुरःसराः ॥ ॥ ६१ ॥ तथान्ये कोटिशो मंत्राः शैवाः कैवल्यहेतवः ॥ ते सर्वे येन जप्ताः स्युर्यो बिभर्ति त्रिपुंड्रकम् ॥ ६२ ॥ सहस्रं पूर्वजातानां सहस्रं च जनिष्यताम् ॥ स्ववंशजानां मर्त्यानामुद्धरेद्यस्त्रिपुंड्रधृक् ॥ ६३ ॥ इह भुक्त्वाखिलान्भोगान्दीर्घायुर्व्याधिवर्जितः ॥ जीवितांते च मरणं सुखेनैव प्रपद्यते ॥ ६४ ॥ अष्टैश्वर्यगुणोपेतं प्राप्य दिव्यं वपुः शुभम् ॥ दिव्यं विमानमारुह्य दिव्यस्त्रीशतसेवितः ॥ ६५ ॥ विद्याधराणां सिद्धानां गंधर्वाणां महौजसाम् ॥ इंद्रादिलोकपालानां लोकेषु च यथाक्रमम् ॥ ६६ ॥ भुक्त्वा भोगान्सुविपुलान्प्रजेशानां पुरेषु च ॥ ब्रह्मणः पदमासाद्य तत्र कल्पशतं रमेत् ॥ ६७ ॥ विष्णोर्लोके च रमते यावद्ब्रह्मशतंत्रयम्[1] ॥ ६८ ॥ शिवलोकं ततः प्राप्य रमते कालमक्षयम् ॥ शिवसायुज्यमाप्नोति न स भूयोऽभिजायते ॥ ६९ ॥ सर्वोपनिषदां सारं समालोच्य मुहुर्मुहुः ॥ इदमेव हि निर्णीतं परं श्रेयस्त्रिपुंड्रकम् ॥ ७० ॥ एतत्त्रिपुंड्रमाहात्म्यं समासात्कथितं मया ॥ रहस्यं सर्वभूतानां गोपनीयमिदं त्वया ॥ ७१ ॥ इत्युक्त्वा भगवान्रुद्रस्तत्रैवांतरधीयत ॥ सनत्कुमारोऽपि मुनिर्जगाम[2] ब्रह्मणः पदम् ॥ ७२ ॥ तवापि भस्मसंपर्कात्संजाता विमला मतिः ॥ त्वमपि श्रद्धया पुण्यं धारयस्व त्रिपुंड्रकम् ॥ ७३ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ इत्युक्त्वा वामदेवस्तु शिवयोगी महातपाः ॥ अभिमंत्र्य ददौ भस्म घोराय ब्रह्मरक्षसे ॥ ७४ ॥ तेनासौ भालपटले चक्रे तिर्यक्त्रिपुंड्रकम् ॥ ब्रह्मराक्षसतां सद्यो जहौ तस्यानुभावतः ॥ ७५ ॥ स बभौ सूर्यसंकाशस्तेजोमण्डलमंडितः ॥ दिव्यावयवरूपैश्च दिव्यमाल्यांबरोज्ज्वलः ॥ ७६ ॥ भक्त्या प्रदक्षिणीकृत्य तं गुरुं शिवयोगिनम् ॥ दिव्यं विमानमारुह्य पुण्यलोकाञ्जगाम सः ॥ ७७ ॥ वामदेवो महायोगी दत्त्वा तस्मै परां गतिम् ॥ चचार लोके गूढात्मा साक्षादिव शिवः स्वयम् ॥ ७८ ॥ य एतद्भस्ममाहात्म्यं त्रिपुंड्रं शृणुयान्नरः ॥ श्रावयेद्वा पठेद्वापि स हि याति परां गतिम् ॥ ७९ ॥ कथयति शिवकीर्तिं संसृतेर्मुक्तिहेतुं प्रणमति शिवयोगिध्येयमीशांघ्रिपद्मम् ॥ रचयति शिवभक्तोद्भासि भाले त्रिपुंड्रं न पुनरिह जनन्या गर्भवासं भजेत्सः ॥ ८० ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां तृतीये ब्रह्मोत्तरखण्डे भस्ममाहात्म्यकथनं नाम षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥ ॥ छ ॥

॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ वेदवेदांगतत्त्वज्ञैर्गुरुभिर्ब्रह्मवादिभिः ॥ नृणां कृतोपदेशानां सद्यः सिद्धिर्हि जायते ॥ १ ॥ अथान्यजनसामान्यैर्गुरुभिर्नीतिकोविदैः ॥ नृणां कृतोपदेशानां सिद्धिर्भवति कीदृशी ॥ २ ॥

---

[1] ब्रह्मशतायुषम्--इ० पा० । [2] ब्रह्मलोकं जगाम सः—इ० पा० ।

॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ श्रद्धैव सर्वधर्मस्य चातीव हितकारिणी ॥ श्रद्धयैव नृणां सिद्धिर्जायते लोकयोर्द्वयोः ॥ ३ ॥ श्रद्धया भजतः
पुंसः शिलापि फलदायिनी ॥ मूर्खोऽपि पूजितो भक्त्या गुरुर्भवति सिद्धिदः ॥ ४ ॥ श्रद्धया पठितो मन्त्रस्त्वबद्धोऽपि फलप्रदः ॥ श्रद्धया
पूजितो देवो नीचस्यापि फलप्रदः ॥ ५ ॥ अश्रद्धया कृता पूजा दानं यज्ञस्तपो व्रतम् ॥ सर्वं निष्फलतां याति पुष्पं वन्ध्यत
रोरिव ॥ ६ ॥ सर्वत्र संशयाविष्टः श्रद्धाहीनोऽतिचंचलः ॥ परमार्थात्परिभ्रष्टः संसृतेर्न हि मुच्यते ॥ ७ ॥ मन्त्रे तीर्थे द्विजे देवे
दैवज्ञे भेषजे गुरौ ॥ यादृशी भावना यत्र सिद्धिर्भवति तादृशी ॥ ८ ॥ अतो भावमयं विश्वं पुण्यं पापं च भावतः ॥ ते उभे
भावहीनस्य न भवेतां कदाचन ॥ ९ ॥ अत्रेदं परमाश्चर्यमाख्यानमनुवर्ण्यते ॥ अश्रद्धा सर्वमर्त्यानां येनं सद्यो निवर्तते ॥ १० ॥ आसीत्पां
चालराजस्य सिंहकेतुरिति श्रुतः ॥ पुत्रः सर्वगुणोपेतः क्षात्रधर्मरतः सदा[2] ॥ ११ ॥ स एकदा कतिपयै[3]र्भृत्यैर्युक्तो महाबलः ॥ जगाम मृगयाहेतोर्बहु
सत्त्वान्वितं वनम् ॥ १२ ॥ तद्भृत्यः शबरः[4] कश्चिद्विचरन्मृगयां वने ॥ ददर्श जीर्णं स्फुटितं पतितं देवतालयम् ॥ १३ ॥ तत्रापश्यद्भिन्नपीठं
पतितं स्थंडिलोपरि ॥ शिवलिङ्गमृजुं सूक्ष्मं मूर्तं भाग्यमिवात्मनः ॥ १४ ॥ स समादाय वेगेन पूर्वकर्मप्रचोदितः ॥ तस्मै संदर्शयामास राज
पुत्राय धीमते ॥ १५ ॥ पश्येदं रुचिरं लिंगं मया दृष्टमिह प्रभो ॥ तदेतत्पूजयिष्यामि यथाविभवमादरात्[5] ॥ १६ ॥ अस्य पूजाविधिं ब्रूहि
यथा देवो महेश्वरः ॥ अमंत्रज्ञैश्च मन्त्रज्ञैः प्रीतो भवति पूजितः ॥ १७ ॥ इति तेन निषादेन पृष्टः पार्थिवनंदनः ॥ प्रत्युवाच प्रहस्यैनं [6]परिहास
विचक्षणः ॥ १८ ॥ संकल्पेन सदा कुर्यादभिषेकं नवांभसा ॥ उपवेश्यासने शुद्धे शुभैर्गंधाक्षतैर्नवैः ॥ वन्यैः पत्रैश्च कुसुमैर्धूपैर्दीपैश्च पूजयेत् ॥
॥ १९ ॥ चिताभस्मोपहारं च प्रथमं परिकल्पयेत् ॥ आत्मोपभोग्येनान्नेन नैवेद्यं कल्पयेद्बुधः ॥ २० ॥ पुनश्च धूपदीपादीनुपचारान्प्रकल्पयेत् ॥
नृत्यवादित्रगीतादीन्यथावत्परिकल्पयेत् ॥ २१ ॥ नमस्कृत्वा तु विधिवत्प्रसादं धारयेद्बुधः ॥ एष साधारणः प्रोक्तः शिवपूजाविधिस्तव ॥
॥ २२ ॥ चिताभस्मोपहारेण सद्यस्तुष्यति शंकरः ॥ २३ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ परिहासरसेनेत्थं शासितः स्वामिनाऽमुना ॥ स चंड
काख्यः शबरो मूर्ध्ना जग्राह तद्वचः ॥ २४ ॥ ततः स्वभवनं प्राप्य लिंगमूर्तिं महेश्वरम् ॥ प्रत्यहं पूजयामास चिताभस्मोपहारकृत् ॥ २५ ॥
यच्चात्मनः प्रियं वस्तु गन्धपुष्पाक्षतादिकम् ॥ निवेद्य शंभवे नित्यमुपायुंक्त ततः स्वयम् ॥ २६ ॥ एवं महेश्वरं भक्त्या सह पत्न्याभ्यपूजयत् ॥

---

[1] असिद्धेः कारणं परम्–इ० पा० । [2] शक्रस्येव धनंजयः–इ० पा० । [3] गजैः–इ० पा० । [4] शंवरः–इ० पा० । [5] यथाविभवविस्तरात्–इ० पा० । [6] परिषत्सुविशारदम्–इ० पा० ।

शबरः सुखमासाद्य निनाय कतिचित्समाः ॥ २७ ॥ एकदा शिवपूजायै प्रवृत्तः शबरोत्तमः ॥ न ददर्श चिताभस्म पात्रे पूरितमण्वपि ॥ २८ ॥
अथासौ त्वरितो दूरमन्विष्यन्परितो भ्रमन् ॥ न लब्धवांश्चिताभस्म श्रांतो गृहमगात्पुनः ॥ २९ ॥ तत आहूय पत्नीं स्वां शबरो वाक्यमब्रवीत् ॥
न लब्धं मे चिताभस्म किं करोमि वद प्रिये ॥३०॥ शिवपूजांतरायो मे जातोद्य बत पाप्मनः ॥ पूजां विना क्षणमपि नाहं जीवितुमुत्सहे ॥३१॥
उपायं नात्र पश्यामि पूजोपकरणे हते ॥ न गुरोश्च विहन्येत शासनं सकलार्थदम् ॥ ३२ ॥ इति व्याकुलितं दृष्ट्वा भर्त्तारं शबरांगना ॥ प्रत्य
भाषत मा भैस्त्वमुपायं प्रवदामि ते ॥ ३३ ॥ इदमेव गृहं दग्ध्वा बहुकालोपबृंहितम् ॥ अहमग्निं प्रवेक्ष्यामि चिताभस्म भवेत्ततः ॥ ३४ ॥ ॥
शबर उवाच ॥ ॥ धर्मार्थकाममोक्षाणां देहः परमसाधनम् ॥ कथं त्यजसि तं देहं सुखार्थं नवयौवनम् ॥ ३५ ॥ अधुना त्वनपत्या त्वम
भुक्तविषयासवा ॥ भोगयोग्यमिमं देहं कथं दग्धुमिहेच्छसि ॥ ३६ ॥ ॥ शबर्युवाच ॥ ॥ एतावदेव साफल्यं जीवितस्य च जन्मनः ॥
परार्थे यस्त्यजेत्प्राणाञ्छिवार्थे किमुत स्वयम् ॥ ३७ ॥ किं नु तप्तं तपो घोरं किं वा दत्तं मया पुरा ॥ किं वार्चनं कृतं शंभोः पूर्वजन्मशतां
तरे ॥ ३८ ॥ किं वा पुण्यं मम पितुः का वा मातुः कृतार्थता ॥ यच्छिवार्थे समिद्धेऽग्नौ त्यजाम्येतत्कलेवरम् ॥ ३९ ॥ इत्थं
स्थिरां मतिं दृष्ट्वा तस्या भक्तिं च शंकरे ॥ तथेति दृढसंकल्पः शबरः प्रत्यपूजयत् ॥ ४० ॥ सा भर्त्तारमनुप्राप्य स्नात्वा शुचिरलं
कृता ॥ गृहमादीप्य तं वह्निं भक्त्या चक्रे प्रदक्षिणम् ॥ ४१ ॥ नमस्कृत्वात्मगुरवे ध्यात्वा हृदि सदाशिवम् ॥ अग्निप्रवेशाभिमुखी
कृतांजलिरिदं जगौ ॥ ४२ ॥ ॥ शबर्युवाच ॥ ॥ पुष्पाणि संतु तव देव ममेंद्रियाणि धूपोऽगुरुर्वपुरिदं हृदयं प्रदीपः ॥ प्राणा
हवींषि करणानि तवाक्षताश्च पूजाफलं व्रजतु सांप्रतमेष जीवः ॥ ४३ ॥ वांछामि नाहमपि सर्वधनाधिपत्यं न स्वर्गभूमिमचलां न पदं
विधातुः ॥ भूयो भवामि यदि जन्मनिजन्मनि स्यां त्वत्पादपंकजलसन्मकरंदभृंगी ॥ ४४ ॥ जन्मानि संतु मम देव शताधिकानि माया न मे वि
शतु चित्तमबोधहेतुः ॥ किंचित्क्षणार्धमपि ते चरणारविन्दान्नापैतु मे हृदयमीश नमोनमस्ते ॥४५॥ इति प्रसाद्य देवेशं शबरी दृढनिश्चया ॥ विवेश
ज्वलितं वह्निं भस्मसादभवत्क्षणात् ॥ ४६ ॥ शबरोपि च तद्भस्म यत्नेन परिगृह्य सः ॥ चक्रे दग्धगृहोपान्ते शिवपूजां समाहितः ॥ ४६ ॥ अथ
सस्मार पूजांते प्रसादग्रहणोचिताम् ॥ दयितां नित्यमायांतीं प्रांजलिं विनयान्विताम् ॥ ४८ ॥ स्मृतमात्रां तदापश्यदागतां पृष्ठतः स्थिताम् ॥

---

१ भस्मलेपनम्–इ० पा० ।

पूर्वेणावयवेनैव भक्तिनम्रां शुचिस्मिताम्[1] ॥ ४९ ॥ तां वीक्ष्य शबरः पत्नीं पूर्ववत्प्राजलिं स्थिताम् ॥ भस्मावशेषितगृहं यथापूर्वमवस्थितम् ॥
॥ ५० ॥ अग्निर्दहति तेजोभिः सूर्यो दहति रश्मिभिः ॥ राजा दहति दंडेन ब्राह्मणो मनसा दहेत् ॥ ५१ ॥ किमयं स्वप्न आहोस्वित्किं वा माया
भ्रमात्मिका ॥ इति विस्मयसंभ्रांतस्तां भूयः पर्यपृच्छत ॥ ५२ ॥ [2]अपि त्वं च कथं प्राप्ता भस्मभूतासि पावके ॥ दग्धं च भवनं भूयः कथं पूर्व
वदास्थितम् ॥ ५३ ॥ ॥ शबर्युवाच ॥ ॥ यदा गृहं समुद्दीप्य प्रविष्टाहं हुताशने ॥ तदात्मानं न जानामि न पश्यामि हुताशनम् ॥ ५४ ॥
न तापलेशोप्यासीन्मे प्रविष्टाया इवोदकम् ॥ सुषुप्तेव क्षणार्धेन प्रबुद्धास्मि पुनः क्षणात् ॥ ५५ ॥ तावद्भवनमद्राक्षमदग्धमिव सुस्थितम् ॥ अधुना
देवपूजांते प्रसादं लब्धुमागता ॥ ५६ ॥ एवं परस्परं प्रेम्णा दंपत्योर्भाषमाणयोः ॥ प्रादुरासीत्तयोरग्रे विमानं दिव्यमद्भुतम् ॥ ५७ ॥ तस्मिन्वि
माने शतचन्द्रभास्वरे चत्वार ईशानुचराः पुरःसराः ॥ हस्ते गृहीत्वाथ निषाददंपती आरोपयामासुरमुक्तविग्रहौ ॥ ५८ ॥ तयोर्निषाददंपत्यो
स्तत्क्षणादेव तद्वपुः ॥ शिवदूतकरस्पर्शात्तत्सारूप्यमवाप ह ॥ ५९ ॥ तस्माच्छ्रद्धैव सर्वेषु विधेया पुण्यकर्मसु ॥ नीचोपि शबरः प्राप श्रद्धया
योगिनां गतिम् ॥ ६० ॥ किं जन्मना सकलवर्णजनोत्तमेन किं विद्यया सकलशास्त्रविचारवत्या ॥ यस्यास्ति चेतसि सदा परमेशभक्तिः कोऽन्य
स्ततस्त्रिभुवने पुरुषोस्ति धन्यः ॥ ६१ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां तृतीये ब्रह्मोत्तरखण्डे भस्ममाहात्म्यवर्णनं नाम
सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ अथाहं संप्रवक्ष्यामि सर्वधर्मोत्तमोत्तमम् ॥ उमामहेश्वरं नाम व्रतं सर्वार्थसिद्धिदम् ॥ १ ॥ आनर्त्त
संभवः कश्चिन्नाम्ना वेदरथो[3] द्विजः ॥ कलत्रपुत्रसंपन्नो विद्वानुत्तमवंशजः ॥ २ ॥ तस्यैवं वर्तमानस्य ब्राह्मणस्य गृहाश्रमे ॥ बभूव शारदानाम कन्या
कमललोचना ॥३॥ तां रूपलक्षणोपेतां बालां द्वादशहायनाम् ॥ ययाचे पद्मनाभाख्यो मृतदारश्च[4] स द्विजः ॥ ४ ॥ महाधनस्य शांतस्य[5] सदा राज
सखस्य च ॥ याञ्चाभंगभयात्तस्य तां कन्यां प्रददौ पिता ॥ ५ ॥ मध्यंदिने कृतोद्वाहः स विप्रः श्वशुरालये ॥ संध्यामुपासितुं सायं सरस्तटमुपा
ययौ ॥६॥ उपास्य संध्यां विधिवत्प्रत्यागच्छत्तमोवृते ॥ मार्गे दष्टो भुजंगेन ममार निजकर्मणा ॥७॥ तस्मिन्मृते कृतोद्वाहे सहसा तस्य बांधवाः ॥
चुक्रुशुः शोकसंतप्तौ श्वशुरावस्य कन्यका ॥ ८ ॥ निर्हृत्य तं बंधुजना जग्मुः स्वं स्वं निवेशनम् ॥ शारदा प्राप्तवैधव्या पितुरेवालये स्थिता ॥९॥
भूताच्छादनभोज्येन भर्त्रा विरहिता सती ॥ निनाय कतिचिन्मासान्सा बाला पितृमंदिरे ॥ १० ॥ एकदा नैध्रुवो नाम कश्चिद्वृद्धतरो मुनिः ॥

---

१ सुविस्मिताम्–इ० पा० । २ अपि प्रिये–इ० पा० । ३ देवरथः–इ०पा० । ४ मृतभार्यो जराद्विजः–इ० पा० । ५ शूद्रस्य सदाचाररतस्य च–इ० पा० ।

अन्धः शिष्यकरग्राही तन्मंदिरमुपाययौ ॥ ११ ॥ तस्मिन्वृद्धे गृहं प्राप्ते क्वापि यातेषु बंधुषु ॥ साक्षादिवात्मनो दैवं सा बाला समुपागमत् ॥
॥ १२ ॥ स्वागतं ते महाभाग पीठेऽस्मिन्नुपविश्यताम् ॥ नमस्ते मुनिनाथाय प्रियं ते करवाणि किम् ॥ १३ ॥ इत्युक्त्वा भक्तिमास्थाय कृत्वा
पादावनेजनम् ॥ वीजयित्वा परिश्रांतं तं मुनिं पर्यतोषयत् ॥ १४ ॥ श्रांतं पीठे समावेश्य कृत्वाभ्यंगं स्वपाणिना ॥ कृतस्नानं च विधिवत्कृतदेवा
र्चनं मुनिम् ॥ १५ ॥ सुखासनोपविष्टं तं धूपमाल्यानुलेपनैः ॥ अर्चयित्वा वरान्नेन भोजयामास सादरम् ॥ १६ ॥ भुक्त्वा च सम्यक्छनकैस्तृप्त
श्चानंदनिर्भरः ॥ चकारांधमुनिस्तस्यै सुप्रीतः परमाशिषम् ॥ १७ ॥ विहृत्य भर्त्रा सहसा च तेन लब्ध्वा सुतं सर्वगुणैर्वरिष्ठम्[1] ॥ कीर्तिं च
लोके महतीमवाप्य प्रसादयोग्या भव देवतानाम् ॥ १८ ॥ इत्यभिव्याहृतं तेन मुनिना गतचक्षुषा ॥ निशम्य विस्मिता बाला प्रत्युवाच
कृतांजलिः ॥ १९ ॥ ब्रह्मंस्त्वद्वचनं सत्यं कदाचिन्न मृषा भवेत् ॥ तदेतन्मंदभाग्यायाः कथमेतत्फलिष्यति ॥ २० ॥ शिलाग्र्यामिव
सद्वृष्टिः शुनक्यामिव सत्क्रिया ॥ विफला मंदभाग्यायामाशीर्ब्रह्मविदामपि ॥ २१ ॥ सैषाहं विधवा ब्रह्मन्दुष्कर्मफलभागिनी ॥ त्वदा
शीर्वचनस्यास्य कथं यास्यामि[2] पात्रताम् ॥ २२ ॥ ॥ मुनिरुवाच ॥ ॥ त्वामनालक्ष्य यत्प्रोक्तमंधेनापि मयाऽधुना ॥ तदेतत्साधयिष्यामि
कुरु मच्छासनं शुभे ॥ २३ ॥ उमामहेश्वरं नाम व्रतं यदि चरिष्यसि ॥ तेन व्रतानुभावेन सद्यः श्रेयोऽनुभोक्ष्यसे ॥ २४ ॥ ॥ शारदोवाच ॥ ॥
त्वयोपदिष्टं यत्नेन चरिष्याम्यपि दुश्चरम् ॥ तद्व्रतं ब्रूहि मे ब्रह्मन्विधानं वद विस्तरात् ॥ २५ ॥ ॥ मुनिरुवाच ॥ ॥ चैत्रे वा मार्गशीर्षे वा
शुक्लपक्षे शुभे दिने ॥ व्रतारंभं प्रकुर्वीत यथावद्गुर्वनुज्ञया ॥ २६ ॥ अष्टम्यां च चतुर्दश्यामुभयोरपि पर्वणोः ॥ संकल्पं विधिवत्कृत्वा प्रातःस्नानं
समाचरेत् ॥ २७ ॥ सन्तर्प्य पितृदेवादीन्गत्वा स्वभवनं प्रति ॥ मंडपं रचयेद्दिव्यं वितानाद्यैरलंकृतम् ॥ २८ ॥ फलपल्लवपुष्पाद्यैस्तोरणैश्च सम
न्वितम् ॥ पंचवर्णैश्च तन्मध्ये रजोभिः पद्ममुद्धरेत् ॥ २९ ॥ चतुर्दशदलैर्बाह्ये द्वाविंशद्भिस्तदंतरे ॥ तदंतरे षोडशभिरष्टभिश्च तदंतरे ॥ ३० ॥
एवं पद्मं समुद्धृत्य पंचवर्णैर्मनोरमम् ॥ चतुरस्रं ततः कुर्यादंतर्वर्तुलमुत्तमम् ॥ ३१ ॥ व्रीहितंडुलराशिं च तन्मध्ये च सकूर्चकम् ॥ कूर्चोपरि सुसंस्था
प्य कलशं वारिपूरितम्[3] ॥ ३२ ॥ कलशोपरि विन्यस्य वस्त्रं वर्णसमन्वितम् ॥ तस्योपरिष्टात्सौवर्ण्यौ प्रतिमे शिवयोः शुभे ॥ निधाय पूजयेद्भक्त्या
यथाविभवविस्तरम् ॥ ३३ ॥ पंचामृतैस्तु संस्नाप्य तथा शुद्धोदकेन च ॥ रुद्रैकादशकं जप्त्वा पंचाक्षरशताष्टकम् ॥ ३४ ॥ अभिमंत्र्य पुनः स्थाप्य

---

१ उपेतम्—इ०पा० । २ योग्यास्मि सांप्रतम्—इ० पा० । ३ धान्यपूरितम्—इ० पा० ।

पीठ[1]मध्ये तथार्चयेत् ॥ स्वयं शुद्धासनासीनो धौतशुक्लांबरः सुधी[2]ः ॥ ३५ ॥ पीठमामंत्र्य मंत्रेण प्राणायामान्समाचरेत् ॥ संकल्पं प्रवदेत्तत्र शिवाग्रे विहितांजलिः ॥ ३६ ॥ यानि पापानि घोराणि जन्मांतरशतेषु मे ॥ तेषां सर्वविनाशाय शि[3]वपूजां समारभे ॥ ३७ ॥ सौभाग्यविजयारोग्यधर्मैश्वर्याभिवृद्धये ॥ स्वर्गापवर्गसिद्ध्यर्थं करिष्ये शिवपूजनम् ॥ ३८ ॥ इति संकल्पमुच्चार्य यथावत्सुसमाहितः ॥ अंगन्यासं ततः कृत्वा ध्यायेदीशं च पार्वतीम् ॥ ३९ ॥ कुंदेंदुधवलाकारं नागाभरणभूषितम् ॥ वरदाभयहस्तं च बिभ्राणं परशुं मृगम् ॥ ४० ॥ सूर्यकोटिप्रतीकाशं जगदानंदकारणम् ॥ जाह्नवीजलसंपर्काद्दीर्घपिंगजटाधरम् ॥ ४१ ॥ उरगेंद्रफणोद्भूतमहामुकुटमंडितम् ॥ शीतांशुखंडविलसत्कोटीरांगदभूषणम् ॥ ४२ ॥ उन्मीलद्भालनयनं तथा सूर्येंदुलोचनम् ॥ नीलकंठं चतुर्बाहुं गजेंद्राजिनवाससम् ॥ ४३ ॥ रत्नसिंहासनारूढं नागाभरणभूषितम् ॥ देवीं च दिव्यवसनां बालसूर्यायुतद्युतिम् ॥ ४४ ॥ बालवेषां च तन्वंगीं बालशीतांशुशेखराम् ॥ पाशांकुशवराभीतिं बिभ्रतीं च चतुर्भुजाम् ॥ ४५ ॥ प्रसादसुमुखीमंबां लीलारसविहारिणीम् ॥ लसत्कुरबकाशोकपुन्नागनवचंपकैः ॥ ४६ ॥ कृतावतंसामुत्फुल्लमल्लिकोत्कलितालकाम् ॥ कांचीकलापपर्यस्तजघनाभोगशालिनीम् ॥ ४७ ॥ उदारकिंकिणीश्रेणीनूपुराढ्यपदद्वयाम् ॥ गंडमंडलसंसक्तरत्नकुंडलशोभिताम् ॥ ४८ ॥ बिंबाधरानुरक्तांशुलसद्दशनकुड्मलाम् ॥ महार्हरत्नग्रैवेयतारहारविराजिताम् ॥४९॥ नवमाणिक्यरुचिरकंकणांगदमुद्रिकाम् ॥ रक्तांशुक[4]परीधानां रत्नमाल्यानुलेपनाम् ॥ ५० ॥ उद्यत्पीनकुचद्वंद्वनिंदितांभोजकुड्मलाम् ॥ लीलालोलासितापांगीं भक्तानुग्रहदायिनीम् ॥ ५१ ॥ एवं ध्यात्वा तु हृत्पद्मे जगतः पितरौ शिवौ ॥ जप्त्वा तदात्मकं मंत्रं तदंते बहिरर्चयेत् ॥ ५२ ॥ आवाह्य प्रतिमायुग्मे कल्पयेदासनादिकम् ॥ अर्घ्यं च दद्याच्छिवयोर्मंत्रेणानेन मंत्रवित् ॥ ५३ ॥ नमस्ते पार्वतीना[5]थ त्रैलोक्यवरदर्षभ ॥ त्र्यंबकेश महादेव गृहाणार्घ्यं नमोऽस्तु ते ॥ ५४ ॥ नमस्ते देवदेवेशि प्रपन्नभयहारिणि ॥ अंबिके वरदे[6] देवि गृहाणार्घ्यं शिवप्रिये ॥ ५५ ॥ इति त्रिवारमुच्चार्य दद्यादर्घ्यं समाहितः ॥ गन्धपुष्पाक्षतान्सम्यग्धूपदीपान्प्रकल्पयेत् ॥ ५६ ॥ नैवेद्यं पायसान्नेन घृताक्तं परिकल्पयेत् ॥ जुहुयान्मूलमंत्रेण हविरष्टोत्तरं शतम् ॥ ५७ ॥ तत उद्वा[7]स्य नैवेद्यं धूपनीराजनादिकम् ॥ कृत्वा निवेद्य तांबूलं नमस्कुर्यात्समाहितः ॥ ५८ ॥ अथाभ्यर्च्योपचारेण भोजयेद्द्विप्रदंपती ॥ ५९ ॥ एवं सायंतनीं पूजां कृत्वा विप्रानुमोदितः ॥ भुंजीत वाग्यतो रात्रौ हविष्यं क्षीरभावितम् ॥ ६० ॥ एवं संवत्सरं कुर्याद्व्रतं पक्षद्वये बुधः ॥ ततः संवत्सरे पूर्णे व्रतोद्या

---

[1] पीठे हेममयेऽर्चयेत्–इ० पा० । [2] शुचिः–इ० पा० । [3] करिष्ये शिवपूजनम्–इ० पा० । [4] रत्नांकुश–इ० पां० । [5] पार्वतीकांत–इ० पा० । [6] गौरि–इ० पा० । [7] उत्साद्य–इ० पा० ।

नमाचरेत् ॥ ६१ ॥ शतरुद्राभिजप्तेन स्नापयेत्प्रतिमे जलैः ॥ आगमोक्तेन मन्त्रेण संपूज्य गिरिजाशिवौ ॥ ६२ ॥ सवस्त्रं ससुवर्णं च कलशं प्रतिमान्वितम् ॥ दत्त्वाचार्याय महते सदाचाररताय च ॥ ब्राह्मणान्भोजयेद्भक्त्या यथाशक्त्याभिपूज्य च ॥ ६३ ॥ दद्यांच्च दक्षिणां तेभ्यो गोहिरण्यांबरादिकम् ॥ भुंजीत तदनुज्ञातः सहेष्टजनबंधुभिः ॥ ६४ ॥ एवं यः कुरुते भक्त्या व्रतं त्रैलोक्यविश्रुतम् ॥ त्रिःसप्तकुलमुद्धृत्य भुक्त्वा भोगान्यथेप्सितान् ॥ ६५ ॥ इन्द्रादिलोकपालानां स्थानेषु रमते ध्रुवम् ॥ ब्रह्मलोके च रमते विष्णुलोके च शाश्वते ॥ ६६ ॥ शिवलोकमथ प्राप्य तत्र कल्पशतं पुनः ॥ भुक्त्वा भोगान्सुविपुलाञ्छिवमेव प्रपद्यते ॥ ६७ ॥ महाव्रतमिदं प्रोक्तं त्वमपि श्रद्धया चर ॥ अत्यंतदुर्लभं वापि लप्स्यसे च मनोरथम् ॥ ॥ ६८ ॥ इत्यादिष्टा मुनींद्रेण सा बाला मुदिता भृशम् ॥ प्रत्यग्रहीत्सुविश्रब्धा तद्वाक्यं सुमनोहरम् ॥ ६९ ॥ अथ तस्याः समायाताः पितृमातृसहोदराः ॥ तं मुनिं सुखमासीनं ददृशुः कृतभोजनम् ॥ ७० ॥ सहसागत्य ते सर्वे नमश्चक्रुर्महात्मने ॥ प्रसीद नः प्रसीदेति गृणंतः पर्यपूजयन् ॥ ७१ ॥ श्रुत्वा च ते तया साध्व्या पूजितं परमं मुनिम् ॥ अनुग्रहं व्रतं तस्यै श्रुत्वा हर्षं परं ययुः ॥ ७२ ॥ ते कृतांजलयः सर्वे तमूचुर्मुनिपुंगवम् ॥ ७३ ॥ अद्य धन्या वयं सर्वे तवागमनमात्रतः ॥ पावितं नः कुलं सर्वं गृहं च सफलीकृतम् ॥ ७४ ॥ इयं च शारदा नाम कन्या वैधव्यमागता ॥ केनापि कर्मयोगेन दुर्विलंघ्येन भूयसा ॥ ७५ ॥ सैषाद्य तव पादाब्जं प्रपन्ना शरणं सती ॥ इमां समुद्धरासह्यात्सुघोराद्दुःखसागरात् ॥ ७६ ॥ त्वयापि तावदत्रैव स्थातव्यं नो गृहांतिके ॥ अस्मद्गृहमठेऽप्यस्मिन्स्नानपूजाजपोचिते ॥ ७७ ॥ एषा बालापि भगवन्कुर्वंती त्वत्पदार्चनम् ॥ व्रतं त्वत्सन्निधावेव चरिष्यति महामुने ॥ ७८ ॥ यावत्समाप्तिमायाति व्रतमस्यास्त्वदंतिके ॥ उषित्वा तावदत्रैव कृतार्थान्कुरु नो गुरो ॥ ७९ ॥ एवमभ्यर्थितः सर्वैस्तस्या भ्रातृजनादिभिः ॥ तथेति स मुनिश्रेष्ठस्तत्रोवास [2]मठे शुभे ॥ ८० ॥ सापि तेनोपदिष्टेन मार्गेण गिरिजाशिवौ ॥ अर्चयंती व्रतं सम्यक्चचार विमला सती ॥ ८१ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां तृतीये ब्रह्मोत्तरखण्डे उमामहेश्वरव्रताचरणं नामाष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥ ॥ छ ॥

॥ सूत उवाच ॥ ॥ एवं महाव्रतं तस्याश्चरंत्या गुरुसन्निधौ ॥ संवत्सरो व्यतीयाय नियमासक्तचेतसः ॥ १ ॥ संवत्सरांते सा बाला तत्रैव पितृमंदिरे ॥ चकारोद्यापनं सम्यग्विप्रभोजनपूर्वकम् ॥ २ ॥ दत्त्वा च दक्षिणां तेभ्यो ब्राह्मणेभ्यो यथार्हतः ॥ विसृज्य तान्नमस्कृत्य पितृभ्यामभिनंदिता ॥ ३ ॥ उपोषिता स्वयं तस्मिन्दिने नियममाश्रिता ॥ जजाप परमं

---

१ प्रदाय-इ० पा० । २ मुदान्वितः-इ० पा० ।

मंत्रमुपदिष्टं महात्मना ॥ ४ ॥ अथ प्रदोषसमये प्राप्ते संपूज्य शंकरम् ॥ तस्मिन्गृहांतिकमठे गुरोस्तस्य च सन्निधौ ॥ ५ ॥ जपार्चनरता
साध्वी ध्यायंती परमेश्वरम् ॥ तस्मिञ्जागरणे रात्रावुपविष्टा शिवांतिके ॥ ६ ॥ युग्मम् ॥ तस्यां रात्रौ तया सार्धं स मुनिर्जगदंबिकाम् ॥ जपध्यान
तपोभिश्च तोषयामास पार्वतीम् ॥ ७ ॥ तस्याश्च भक्त्या व्रतभाविताया मुनेस्तपोयोगसमाधिना च ॥ तुष्टा भवानी जगदेकमाता प्रादुर्बभूवा
कृतसांद्रमूर्तिः ॥ ८ ॥ प्रादुर्भूता यदा गौरी तयोरग्रे जगन्मयी ॥ अन्धोऽपि तत्क्षणादेव मुनिः प्राप दृशोर्द्वयम् ॥ ९ ॥ तां वीक्ष्य जगतां धात्री
माविर्भूतां पुरःस्थिताम् ॥ निपेततुस्तत्पदयोः स मुनिः सा च कन्यका ॥ १० ॥ तौ भक्तिभावोच्छ्वसितामलाशयावानंदबाष्पोक्षित
सर्वगात्रौ ॥ उत्थाप्य देवी कृपया परिप्लुता प्रेम्णा बभाषे मृदुवल्गुभाषिणी ॥ ११ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ प्रीतास्मि ते मुनिश्रेष्ठ वत्से
प्रीतास्मि तेऽनघे ॥ किं वा ददाम्यभिमतं देवानामपि दुर्लभम् ॥ १२ ॥ ॥ मुनिरुवाच ॥ ॥ एषा तु शारदा नाम कन्या तु
गतभर्तृका ॥ मया प्रतिश्रुतं चास्यै तुष्टेन गतचक्षुषा ॥ १३ ॥ सह भर्त्रा चिरं कालं विहृत्य सुतमुत्तमम् ॥ लभस्वेति मया
प्रोक्तं सत्यं कुरु नमोऽस्तु ते ॥ १४ ॥ ॥ श्रीदेव्युवाच ॥ ॥ एषा पूर्वभवे बाला द्राविडस्य द्विजन्मनः ॥ आसीद्द्वितीया दयिता
भामिनी नाम विश्रुता ॥ १५ ॥ सा भर्तृप्रेयसी नित्यं रूपमाधुर्यपेशला ॥ भर्तारं वशमानिन्ये रूपवश्यादिकैतवैः ॥ १६ ॥
अस्यां चासक्तहृदयः स विप्रो मोहयंत्रितः ॥ कदाचिदपि नैवागाज्ज्येष्ठपत्नीं पतिव्रताम् ॥ १७ ॥ अनभ्यागमनाद्भर्तुः सा नारी
पुत्रवर्जिता ॥ सदा शोकेन संतप्ता कालेन निधनं गता ॥ १८ ॥ अस्या गृहसमीपस्थो यः कश्चिद्ब्राह्मणो युवा ॥ इमां वीक्ष्याथ चार्वंगीं
कामार्तः करमग्रहीत् ॥ १९ ॥ अनया रोषताम्राक्ष्या स विप्रस्तु निवारितः ॥ इमां स्मरन्दिवानक्तं निधनं प्रत्यपद्यत ॥ २० ॥ एषा संमोह्य
भर्तारं ज्येष्ठपत्न्यां पराङ्मुखम् ॥ चकार तेन पापेन भवेस्मिन्विधवाऽभवत् ॥ २१ ॥ याः कुर्वंति स्त्रियो लोके जायापत्योश्च विप्रियम् ॥ तासां
कौमारवैधव्यमेकविंशतिजन्मसु ॥ २२ ॥ यदेतया पूर्वभवे मत्पूजा महती कृता ॥ तेन पुण्येन तत्पापं नष्टं सर्वं तदैव हि ॥ २३ ॥ यो विप्रो
विरहार्तः सन्मृतः कामविमोहितः ॥ सोऽस्याः पाणिग्रहं कृत्वा भवेस्मिन्निधनं गतः ॥ २४ ॥ प्राग्जन्मपतिरेतस्याः पांड्यराष्ट्रेषु सोऽधुना ॥
जातो विप्रवरः श्रीमान्सदारः सपरिच्छदः ॥ २५ ॥ तेन भर्त्रा प्रतिनिशं सैषा प्रेम्णाभिसंगता ॥ स्वप्ने रतिसुखं यातु श्रेष्ठं जागरणादपि ॥२६॥

---

१ एनां संस्मृत्य यो विप्रः—इ० पा० ।

षष्ट्युत्तरत्रिशतयोजनदूरसंस्थो देशादितो द्विजवरः स च कर्मगत्या ॥ एनां वधूं प्रतिनिशं मनसोभिरामां स्वप्नेषु पश्यति चिरं रतिमाद
धानः ॥ २७ ॥ सैषा वै स्वप्नसंगत्या पत्युः प्रतिनिशं सती ॥ कालेन लप्स्यते पुत्रं वेदवेदांगपारगम् ॥ २८ ॥ एतस्यां तनयं जातमात्म
नश्चिरसंगमात् ॥ सोऽपि विप्रोऽनिशं स्वप्ने द्रक्ष्यति प्रेमभावितम् ॥ २९ ॥ अनयाराधिता पूर्वे भवे साहं महामुने ॥ अस्यैव वरदानाय
प्रादुर्भूतास्मि सांप्रतम् ॥ ३० ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ अथोवाच महादेवी तां बालां प्रति सादरम् ॥ अयि वत्से महाभागे शृणु मे परमं वचः
॥ ३१ ॥ यदा कदापि भर्त्तारं क्वापि देशे पुरातनम् ॥ द्रक्ष्यसि स्वप्नदृष्टं प्राक्ज्ञास्यसे त्वं विचक्षणा ॥ ३२ ॥ त्वां द्रक्ष्यति स विप्रोपि सुनयां
स्वप्नलक्षणाम् ॥ तदा परस्परालापो युवयोः संभविष्यति ॥ ३३ ॥ तदा स्वतनयं भद्रे तस्मै देहि बहुश्रुतम् ॥ फलमस्य व्रतस्याग्र्यं तस्य
हस्ते समर्पय ॥ ३४ ॥ ततः प्रभृति तस्यैव वशे तिष्ठ सुमध्यमे ॥ युवयोर्दैहिकः संगो माभूत्स्वप्नरताहृते ॥ ३५ ॥ कालात्पंचत्वमापन्ने तस्मि
न्ब्राह्मणसत्तमे ॥ अग्निं प्रविश्य तेनैव सह यास्यसि मत्पदम् ॥ ३६ ॥ पुत्रस्ते भविता सुभ्रु सर्वलोकमनोरमः ॥ संपदश्च भविष्यंति प्राप्स्यते
परमं पदम् ॥ ३७ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ इत्युक्त्वा त्रिजगन्माता दत्त्वा तस्यै मनोरथम् ॥ तयोः संपश्यतोरेव क्षणेनादर्शनं गता
॥ ३८ ॥ सापि बाला वरं लब्ध्वा पार्वत्याः करुणानिधेः ॥ अवाप परमानंदं पूजयामास तं गुरुम् ॥ ३९ ॥ तस्यां रात्र्यां व्यती
तायां स मुनिर्लब्धलोचनः ॥ तस्याः पित्रोश्च तत्सर्वं [1]रहस्याचष्ट धर्मवित् ॥ ४० ॥ अथ सर्वानुपामंत्र्य शारदां च यशस्विनीम् ॥
विधायानुग्रहं तेषां ययौ स्वैरगतिर्मुनिः ॥ ४१ ॥ एवं दिनेषु गच्छत्सु सा बाला च प्रतिक्षणम् ॥ भर्तुः समागमं लेभे स्वप्ने सुख
विवर्धनम् ॥ ४२ ॥ गौर्या [2]वरप्रदानेन शारदा विशदव्रता ॥ दधार गर्भं स्वप्नेपि भर्तुः संगानुभावतः ॥ ४३ ॥ तां श्रुत्वा भर्तृ
रहितां शारदां गर्भिणीं सतीम् ॥ सर्वे धिगिति प्रोचुस्तां जारिणीति जगुर्जनाः ॥ ४४ ॥ संपरेतस्य तद्भर्तुर्ये जातिकुलबांधवाः ॥ तां वार्तां दुः
सहां श्रुत्वा ययुस्तत्पितृमंदिरम् ॥ ४५ ॥ अथ सर्वे समायाता ग्रामवृद्धाश्च पंडिताः ॥ समाजं चक्रिरे तत्र कुलवृद्धैः समन्वितम् ॥ ४६ ॥
अन्तर्वत्नीं समाहूय शारदां विनताननाम् ॥ अतर्जयन्सुसंक्रुद्धाः केचिदासन्पराङ्मुखाः ॥ ४७ ॥ अयि जारिणि दुर्बुद्धे किमेतत्ते
विचेष्टितम् ॥ अस्मत्कुले सुदुष्कीर्त्तिं कृतवत्यसि बालिशे ॥ ४८ ॥ इति संतर्जयंतस्ते ग्रामवृद्धा मनीषिणः ॥ सर्वे संमंत्रयामासुः

---

१ सहसा—इ०पा० । २ व्रतप्रसादेन—इ०पा० ।

किं कुर्म इति भाषिणः ॥ ४९ ॥ तत्रोचुः के च वृद्धास्तां बालां प्रति विनिर्दयाः ॥ एषा पापमतिर्बाला कुलद्वयविनाशिनी ॥ ५० ॥
कृत्वास्याः केशवपनं छित्त्वा कर्णौ च नासिकाम् ॥ निर्वास्यतां बहिर्ग्रामात्परित्यज्य स्वगोत्रतः ॥ ५१ ॥ इति सर्वे समालोच्य तां
तथा कर्तुमुद्यताः ॥ अथांतरिक्षे संभूता शुश्रुवे वागगोचरा ॥ ५२ ॥ अनया न कृतं पापं न चैव कुलदूषणम् ॥ व्रतभंगो न चैतस्यास्सुचरित्रेय
मंगना ॥ ५३ ॥ इतः परमियं नारी जारिणीति वदंति ये ॥ तेषां दोषविमूढानां सद्यो जिह्वा विदीर्यते ॥ ५४ ॥ इत्यंतरिक्षे जनितां वाणीं श्रु
त्वाऽशरीरिणीम् ॥ सर्वे प्रजहृषुस्तस्या जननीजनकादयः ॥५५॥ ततः ससंभ्रमाः सर्वे ग्रामवृद्धाः सभाजनाः ॥ मुहूर्त्तं मौनमालंब्य भीतास्तस्थुरधो
मुखाः ॥५६॥ तत्र केचिदविश्वस्ता मिथ्यावाणीत्यवादिषुः॥ तेषां जिह्वा द्विधा भिन्ना ववमुस्ते कृमीन्क्षणात् ॥ ५७ ॥ ततः संपूजयामासुस्तां बालां
ज्ञातिबांधवाः ॥ बांधवांश्च[1] स्त्रियो वृद्धाः शशंसुः साधुसाध्विति ॥ ५८ ॥ मुमुचुः केचिदानंदबाष्पबिंदून्कुलोत्तमाः ॥ कुलस्त्रियः प्रमुदितास्तां[2]
मुद्दिश्य समाश्वसन् ॥ ५९ ॥ अथ तत्रापरे प्रोचुर्देवो वदति नानृतम् ॥ कथमेषां दधौ गर्भं शीलान्न चलिता ध्रुवम् ॥ ६० ॥ इति सर्वान्सभ्यजना
न्संशयाविष्टचेतसः ॥ विलोक्य वृद्धस्तत्रैको सर्वज्ञो[3] लोकतत्त्ववित् ॥ ६१ ॥ मायामयमिदं विश्वं दृश्यते श्रूयते च यत् ॥ किं भाव्यं किमभाव्यं
वा संसारेऽस्मिन्क्षणात्मके[4] ॥ ६२ ॥ अनिरूप्यमभूतार्थं मायया जायते स्फुटम् ॥ ईश्वरस्य वशे माया तस्य[5] को वेद चेष्टितम् ॥ ६३ ॥ यूपकेतोश्च
राजर्षेः शुक्रं निपतितं जले ॥ सशुक्रं तज्जलं पीत्वा वेश्या गर्भं दधौ किल ॥ ६४ ॥ मुनेर्विभांडकस्यापि शुक्रं पीत्वा सहांभसा ॥ हरिणी गर्भिणी
भूत्वा ऋष्यशृंगमसूयत ॥ ६५ ॥ सुराष्ट्रस्य तथा राज्ञः करं स्पृष्ट्वा मृगांगना ॥ तत्क्षणाद्गर्भिणी भूत्वा मुनिं प्रासूत तापसम् ॥ ६६ ॥ तथा सत्यवती
नारी शफरीगर्भसंभवा ॥ तथैव महिषीगर्भो जातश्च महिषासुरः॥ ६७ ॥ तथा संति पुरा नार्यः कारुण्याद्गर्भसंभवाः॥ तथा हि वसुदेवेन रोहिण्या
स्तनयोऽभवत् ॥ ६८ ॥ देवतानां महर्षीणां शापेन च वरेण च ॥ अयुक्तमपि यत्कर्म युज्यते नात्र संशयः ॥ ६९ ॥ सांबस्य जठराज्जातं मुसलं
मुनिशापतः ॥ युवनाश्वस्य गर्भोऽभून्मुनीनां मंत्रगौरवात् ॥ ७० ॥ नूनमेषापि कल्याणी महर्षेः पादसेवनात् ॥ महाव्रतानुभावाच्च धत्ते गर्भमनिं
दिता ॥ ७१ ॥ अस्मिन्नर्थे रहस्येनां सत्यं पृच्छंतु योषितः ॥ ततो निवृत्तसंदेहो भविष्यति महाजनः ॥ ७२ ॥ ततस्तद्वचनादेव तामपृच्छन्स्त्रियो
मिथः ॥ ताभ्यः शशंस तत्सर्वं सा स्ववृत्तं महाद्भुतम् ॥ ७३ ॥ विजानंतस्ततः सर्वे मानयित्वा च तां सतीम् ॥ मोदमानाः प्रशंसंतः प्रययुः स्वं

---

[1] बंधुस्त्रियश्च वृद्धाश्च–इ० पा० । [2] आश्लिष्य–इ० पा० । [3] सर्वश–इ० पा० । [4] भ्रमान्विते–इ० पा० । [5] तस्या–इ० पा० ।

स्वमालयम् ॥ ७४ ॥ अथ काले शुभे प्राप्ते शारदा विमलाशया ॥ असूत तनयं बाला बालार्कसमतेजसम् ॥ ७५ ॥ स कुमारो महोदारलक्षणः
कमलेक्षणः ॥ अवाप्य महतीं विद्यां बाल्य एव महामतिः ॥ ७६ ॥ अथोपनीतो गुरुणा काले लोकमनोरमः ॥ स शारदेय एवेति लोके ख्यातिमवाप ह ॥ ७७ ॥ ऋग्वेदमष्टमे वर्षे नवमे यजुषां गणम् ॥ दशमे सामवेदं च लीलयाध्यगमत्सुधीः ॥ ७८ ॥ अथ त्रिलोकमहिते संप्राप्ते शिवपर्वणि
॥ गोकर्णं प्रययुः सर्वे जनाः [1]सर्वनिवासिनः ॥ ७९ ॥ शारदापि स्वपुत्रेण गोकर्णं प्रययौ सती ॥ ८० ॥ तत्रापश्यत्समायातं सदा स्वप्नेषु
लक्षितम् ॥ पूर्वजन्मनि भर्त्तारं द्विजबंधुजनावृतम् ॥ ८१ ॥ तं दृष्ट्वा प्रेमनिर्विण्णा पुलकांकितविग्रहा ॥ निरुद्धबाष्पप्रसरा तस्थौ तन्न्यस्तलोचना
॥ ८२ ॥ स च विप्रोऽपि तां दृष्ट्वा रूपलक्षणलक्षिताम् ॥ स्वप्ने सदा भुज्यमानामात्मनो रतिदायिनीम् ॥ ८३ ॥ तं कुमारमपि स्वप्ने दृष्ट्वा चात्मशरीरजम्
॥ विलोक्य विस्मयाविष्टस्तदंतिकमुपाययौ ॥ ८४ ॥ भद्रे त्वां प्रष्टुमिच्छामि यत्किंचिन्मनसि स्थितम् ॥ इति प्रथममाभाष्य रहः
स्थानं निनाय ताम् ॥ ८५ ॥ का त्वं कथय वामोरु कस्य भार्यासि सुव्रते ॥ को देशः कस्य वा पुत्री किन्नामेत्यब्रवीच्च ताम् ॥ ८६ ॥ इति तेन
समापृष्टा सा नारी बाष्पलोचना ॥ व्याजहारात्मनो वृत्तं बाल्ये वैधव्यकारणम् ॥ ८७ ॥ पुनः पप्रच्छ तां बालां पुत्रः कस्यायमुत्तमः ॥ कथं
धृतो वा जठरे बालोऽयं चंद्रसन्निभः ॥ ८८ ॥ ॥ शारदोवाच ॥ ॥ एष मे तनयः स्वामिन्सर्वविद्याविशारदः॥ शारदेय इति प्रोक्तो मम नाम्नैव
कल्पितः ॥ ८९ ॥ इति तस्या वचः श्रुत्वा विहस्य ब्राह्मणोत्तमः ॥ प्रोवाच कष्टात्कष्टं हि [2]चरितं तव भामिनि ॥ ९० ॥ पाणिग्रहणमात्रं ते कृत्वा
भर्त्ता मृतः किल ॥ कथं चायं सुतो जातस्तस्य कारणमुच्यताम् ॥ ९१ ॥ इति तेनोदितां वाणीमाकर्ण्यातीव लज्जिता ॥ क्षणं चाश्रुमुखी
भूत्वा धैर्यादित्थमभाषत ॥ ९२ ॥ ॥ शारदोवाच ॥ ॥ तदलं परिहासोक्त्या त्वं मां वेत्सि महामते ॥ त्वामहं वेद्मि चार्थेऽस्मिन्प्रमाणं
मन आवयोः ॥ ९३ ॥ इत्युक्त्वा सर्वमावेद्य देव्या दत्तं वरादिकम् ॥ व्रतस्यार्धं कुमारं तं ददौ तस्मै धृतव्रतम् ॥ ९४ ॥ सोऽपि प्रमुदितो
विप्रः कुमारं प्रतिगृह्य तम् ॥ पित्रोरनुमतेनैव तां निनाय निजालयम् ॥ ९५ ॥ सापि स्थित्वा बहून्मासांस्तस्य विप्रस्य मंदिरे ॥ तस्मिन्कालवशं
प्राप्ते प्रविश्याग्निं तमन्वगात् ॥ ९६ ॥ ततस्तौ दंपती भूत्वा विमानं दिव्यमास्थितौ ॥ दिव्यभोगसमायुक्तौ जग्मतुः शिवमंदिरम् ॥ ९७ ॥ इत्येत

---

[1] भारतवासिनः–इ० पा० । [2] रचितम्–इ० पा० ।

तत्पुण्यमाख्यानं मया समनुवर्णितम् ॥ पठतां शृण्वतां सम्यग्[1]भुक्तिमुक्तिफल[2]प्रदम् ॥ ९८ ॥ आयुरारोग्यसंपत्तिधनधान्यविवर्द्धनम् ॥ स्त्रीणां मंगलसौभाग्यसंतानसुखसाधनम् ॥ ९९ ॥ एतन्महाख्यानमघौघनाशनं गौरीमहेशव्रतपुण्यकीर्तनम् ॥ भक्त्या सकृद्यः शृणुयाच्च कीर्त्तयेद्भुक्त्वा स भोगान्पदमेति शाश्वतम् ॥ १०० ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां तृतीये ब्रह्मोत्तरखण्डे शारदाख्यानवर्णनं नामैकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥ छ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ अथ रुद्राक्षमाहात्म्यं वर्णयामि समासतः ॥ सर्वपापक्षयकरं शृण्वतां पठतामपि ॥ ॥ १ ॥ अभक्तो वापि भक्तो वा नीचो नीचतरोपि वा ॥ रुद्राक्षान्धारयेद्यस्तु मुच्यते सर्वपातकैः ॥ २ ॥ रुद्राक्षधारणं पुण्यं केन वा सदृशं भवेत् ॥ महाव्रतमिदं प्राहुर्मुनयस्तत्त्वदर्शिनः ॥ ३ ॥ सहस्रं धारयेद्यस्तु रुद्राक्षाणां धृतव्रतः ॥ तं नमंति सुराः सर्वे यथा रुद्रस्तथैव सः ॥ ४ ॥ अभावे तु सहस्रस्य बाह्वोः षोडश षोडश ॥ एकं शिखायां करयोर्द्वादश द्वादशैव हि ॥ ५ ॥ द्वात्रिंशत्कंठदेशे तु चत्वारिंशत्तु मस्तके ॥ एकैक कर्णयोः षट् षट् वक्षस्यष्टोत्तरं शतम् ॥ यो धारयति रुद्राक्षान्रुद्रवत्सोपि पूज्यते ॥ ६ ॥ मुक्ताप्रवालस्फटिकरौप्यवैदूर्यकांचनैः ॥ समेतान्धारयेद्यस्तु रुद्राक्षान्स शिवो भवेत् ॥ ७ ॥ केवलानपि रुद्राक्षान्यथालाभं बिभर्ति यः ॥ तं न स्पृशंति पापानि तमांसीव विभावसुम् ॥ ८ ॥ रुद्राक्षमालया जप्तो मंत्रोऽनंतफलप्रदः ॥ अरुद्राक्षो जपः पुंसां तावन्मात्रफलप्रदः ॥ ९ ॥ यस्यांगे नास्ति रुद्राक्ष एकोपि बहुपुण्यदः ॥ तस्य जन्म निरर्थं स्यात्त्रिपुंड्ररहितं यदि ॥ १० ॥ रुद्राक्षं मस्तके बद्ध्वा शिरःस्नानं करोति यः ॥ गंगास्नानफलं तस्य जायते नात्र संशयः ॥ ११ ॥ रुद्राक्षं पूजयेद्यस्तु विना तोयाभिषेचनम् ॥ यत्फलं लिंगपूजायास्तदेवाप्नोति निश्चितम् ॥ १२ ॥ एकवक्त्राः पंचवक्त्रा एकादशमुखाः परे ॥ चतुर्दशमुखाः केचिद्रुद्राक्षा लोकपूजिताः ॥ १३ ॥ भक्त्या संपूजितो नित्यं रुद्राक्षः शंकरात्मकः ॥ दरिद्रं वापि कुरुते राजराजश्रियान्वितम् ॥ १४ ॥ अत्रेदं पुण्यमाख्यानं वर्णयंति मनीषिणः ॥ महापापक्षयकरं श्रवणात्कीर्त्तनादपि ॥ १५ ॥ राजा काश्मीरदेशस्य भद्रसेन इति श्रुतः ॥ तस्य पुत्रोऽभवद्धीमान्सुधर्मानाम वीर्यवान् ॥ १६ ॥ तस्यामात्यसुतः कश्चित्तारको नाम सद्गुणः ॥ बभूव राजपुत्रस्य सखा परमशोभनः ॥ १७ ॥ तावुभौ परमस्निग्धौ कुमारौ रूपसुन्दरौ ॥ विद्याभ्यासपरौ बाल्ये सह क्रीडां प्रचक्रतुः ॥ १८ ॥ तौ सदा सर्वगात्रेषु रुद्राक्षकृतभूषणौ ॥ विचेरतु[3]रुदारांगौ

---

१ सद्यः—इ० पा० । २ अत्र हि कस्मिंश्चित्पुस्तके—'एवं शिवतमः पंथाः' इत्यारभ्य अध्यायो दृश्यते परमेतास्मिन्पुस्तके । सोऽध्यायोऽत्र आगमिष्यत्यतोत्र न गृहीतः—इति भावनीयं सुधीभिः । ३ अलं प्रीत्यादिव्यालंकारधारिणौ—इ० पा० ।

सततं भस्मधारिणौ ॥ १९ ॥ हारकेयूरकटककुंडलादिविभूषणम् ॥ हेमरत्नमयं त्यक्त्वा रुद्राक्षान्दधतुश्च तौ ॥ २० ॥ रुद्राक्षमालिनौ नित्यं
रुद्राक्षकरकंकणौ ॥ रुद्राक्षकंठाभरणौ सदा रुद्राक्षकुंडलौ ॥ २१ ॥ हेमरत्नाद्यलंकारे लोष्टपाषाणदर्शनौ ॥ बोध्यमानावपि जनैर्न रुद्राक्षान्व्य
मुंचताम् ॥ २२ ॥ तस्य काश्मीरराजस्य गृहं प्राप्तो यदृच्छया ॥ पराशरो मुनिवरः साक्षादिव पितामहः ॥ २३ ॥ तमर्चयित्वा विधिवद्राजा
धर्मभृतां वरः ॥ प्रपच्छ सुखमासीनं त्रिकालज्ञं महामुनिम् ॥ २४ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ भगवन्नेष पुत्रो मे सोपि मंत्रिसुतश्च मे ॥ रुद्राक्ष
धारिणौ नित्यं रत्नाभरणनिःस्पृहौ ॥ २५ ॥ शास्यमानावपि सदा रत्नाकल्पपरिग्रहे ॥ विलंघितास्मद्वचनौ रुद्राक्षेष्वेव तत्परौ ॥ २६ ॥ नोप
दिष्टाविमौ बालौ कदाचिदपि केनचित् ॥ एषा स्वाभाविकी वृत्तिः कथमासीत्कुमारयोः ॥ २७ ॥ ॥ पराशर उवाच ॥ ॥ शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि तव
पुत्रस्य धीमतः ॥ यथा त्वं मंत्रिपुत्रस्य [1]प्राग्वृत्तं विस्मयावहम् ॥२८॥ नंदिग्रामे पुरा काचिन्महानंदेति विश्रुता॥बभूव वारवनिता शृंगारललिताकृतिः
॥२९॥ छत्रं पूर्णेंदुसंकाशं यानं स्वर्णविराजितम् ॥ चामराणि सुदंडानि पादुके च हिरण्मये॥३०॥अंबराणि विचित्राणि महार्हाणि द्युमंति च ॥ चंद्र
रश्मिनिभाः शय्याः पर्यंकाश्च हिरण्मयाः ॥ ३१ ॥ गावो महिष्यः शतशो दासाश्च शतशस्तथा ॥ ३२ ॥ सर्वाभरणदीप्तांग्यो दास्यश्च नवयौव
नाः ॥ भूषणानि पराध्र्याणि नवरत्नोज्ज्वलानि च ॥ ३३ ॥ गन्धकुंकुमकस्तूरीकर्पूरागुरुलेपनम् ॥ चित्रमाल्यावतंसश्च यथेष्टं मृष्टभोजनम् ॥३४॥
नानाचित्रवितानाढ्यं नानाधान्यमयं गृहम् ॥ बहुरत्नसहस्राढ्यं कोटिसंख्याधिकं धनम् ॥ ३५ ॥ एवं विभवसंपन्ना वेश्या कामविहारिणी ॥
शिवपूजारता नित्यं सत्यधर्मपरायणा ॥ ३६ ॥ सदाशिवकथासक्ता शिवनामकथोत्सुका ॥ शिवभक्तांघ्र्यवनता शिवभक्तिरतानिशम् ॥ ३७ ॥
विनोदहेतोः सा वेश्या नाट्यमण्डपमध्यतः॥ रुद्राक्षैर्भूषयित्वैकं मर्कटं चैव कुक्कुटम् ॥३८॥ करतालैश्च गीतैश्च सदा नर्तयति [2]स्वयम् ॥ पुनश्च विह
संत्युच्चैः सखीभिः परिवारिता ॥ ३९ ॥ युग्मम् ॥ रुद्राक्षैः कृतकेयूरकर्णाभरणभूषणः ॥ मर्कटः शिक्षया तस्याः सदा नृत्यति बालवत् ॥ ४० ॥
शिखायां बद्धरुद्राक्षः कुक्कुटः कपिना सह ॥ चिरं नृत्यति नृत्यज्ञः पश्यतां [3]चित्रमावहन् ॥४१॥ एकदा भवनं तस्याः कश्चिद्वैश्यः शिवव्रती॥ आज
गाम सरुद्राक्षस्त्रिपुंड्री निर्ममः कृती ॥ ४२ ॥ स बिभ्रद्भस्म विशदे प्रकोष्ठे वरकंकणम् ॥ महारत्नपरिस्तीर्णं ज्वलंतं तरुणार्कवत् ॥४३॥ तमागतं
सा गणिका संपूज्य परया मुदा ॥ तत्प्रकोष्ठगतं वीक्ष्य कंकणं प्राह विस्मिता ॥ ४४ ॥ महारत्नमयः सोऽयं कंकणस्त्वत्करे स्थितः ॥ मनो हरति

---

१ प्रकृतिर्विस्मयावहा—इ० पा० । २ द्रयम्—इ०पा० । ३ चित्तमाहरत्—इ०पा० ।

मे साधो दिव्यस्त्रीभूषणोचितः ॥ ४५ ॥ इति तां वररत्नाढ्ये सस्पृहां करभूषणे ॥ वीक्ष्योदारमतिर्वैश्यः सस्मितं समभाषत ॥ ४६ ॥
॥ ॥ वैश्य उवाच ॥ ॥ अस्मिन्रत्नवरे दिव्ये यदि ते सस्पृहं मनः ॥ तमेवादत्स्व सुप्रीता मौल्यमस्य ददासि किम् ॥ ४७ ॥ ॥ वेश्योवाच ॥
॥ वयं तु स्वैरचारिण्यो वेश्यास्तु न पतिव्रताः ॥ अस्मत्कुलोचितो धर्मो व्यभिचारो न संशयः ॥ ४८ ॥ यद्येतद्रत्नखचितं ददासि
करभूषणम् ॥ दिनत्रयमहोरात्रं तव पत्नी भवाम्यहम् ॥ ४९ ॥ ॥ वैश्य उवाच ॥ ॥ तथास्तु यदि ते सत्यं वचनं वारवल्लभे ॥ ददामि
रत्नवलयं त्रिरात्रं भव मद्वधूः ॥ ५० ॥ एतस्मिन्व्यवहारे तु प्रमाणं शशिभास्करौ ॥ त्रिवारं सत्यमित्युक्त्वा हृदयं मे स्पृश प्रिये ॥ ५१ ॥
॥ ॥ वेश्योवाच ॥ ॥ दिनत्रयमहोरात्रं पत्नी भूत्वा तव प्रभो ॥ सहधर्मं चरामीति सा तद्धृदयमस्पृशत् ॥ ५२ ॥ अथ तस्यै स वैश्यस्तु
प्रददौ रत्नकङ्कणम् ॥ लिंगं रत्नमयं चास्या हस्ते दत्त्वेदमब्रवीत् ॥ ५३ ॥ इदं रत्नमयं शैवं लिंगं मत्प्राणसंनिभम् ॥ रक्षणीयं त्वया कांते तस्य
हानिर्मृतिर्मम ॥ ५४ ॥ एवमस्त्विति सा कांता लिंगमादाय रत्नजम् ॥ नाट्यमण्डपिकास्तंभे निधाय प्राविशद्गृहम् ॥ ५५ ॥ सा तेन संगता
रात्रौ वैश्येन विटधर्मिणा ॥ सुखं सुष्वाप पर्यंके मृदुतल्पोपशोभिते ॥ ५६ ॥ ततो निशीथसमये नाट्यमण्डपिकांतरे ॥ अकस्मादुत्थितो
वह्निस्तमेव सहसावृणोत् ॥ ५७ ॥ मण्डपे दह्यमाने तु सहसोत्थाय संभ्रमात् ॥ सा वेश्या मर्कटं तत्र मोचयामास बंधनात् ॥ ५८ ॥ स मर्कटो
मुक्तबंधः कुक्कुटेन[1] सहामुना ॥ भीतो दूरं प्रदुद्राव विधूयाग्निकणान्बहून् ॥ ५९ ॥ स्तंभेन सह निर्दग्धं तल्लिंगं शकलीकृतम् ॥ दृष्ट्वा वेश्या च
वैश्यश्च दुरंतं दुःखमापतुः ॥ ६० ॥ दृष्ट्वा प्राणसमं लिंगं दग्धं वैश्यपतिस्तथा ॥ स्वयमप्याप्तनिर्वेदो[2] मरणाय मतिं दधौ ॥ ६१ ॥ निर्वेददान्नितरां
खेदाद्वैश्यस्तामाह दुःखिताम् ॥ शिवलिंगे तु निर्भिन्ने नाहं जीवितुमुत्सहे ॥ ६२ ॥ चितां कारय मे भद्रे तव भृत्यैर्बलाधिकैः ॥ शिवे
मनः समावेश्य प्रविशामि हुताशनम् ॥ ६३ ॥ यदि ब्रह्मेंद्रविष्णवाद्या वारयेयुः समेत्य माम् ॥ तथाप्यस्मिन्क्षणे धीरः प्रविश्याग्निं त्यजाम्यसून्
॥ ६४ ॥ तमेवं दृढबंधं सा विज्ञाय बहुदुःखिता ॥ स्वभृत्यैः कारयामास चितां स्वनगराद्बहिः[3] ॥ ६५ ॥ ततः स वैश्यः शिवभक्तिपूतः
प्रदक्षिणीकृत्य समिद्धमग्निम् ॥ विवेश पश्यत्सु जनेषु धीरः सा चानुतापं युवती प्रपेदे ॥ ६६ ॥ अथ सा दुःखिता नारी स्मृत्वा धर्मं सुनिर्मलम्
॥ सर्वान्बन्धून्समीक्ष्यैवं बभाषे करुणं वचः ॥ ६७ ॥ रत्नकंकणमादाय मया सत्यमुदाहृतम् ॥ दिनत्रयमहं पत्नी वैश्यस्यामुष्य
संमता ॥ ६८ ॥ कर्मणा मत्कृतेनायं मृतो वैश्यः शिवव्रती ॥ तस्मादहं प्रवेक्ष्यामि सहानेन हुताशनम् ॥ सधर्मचारिणीत्युक्तं

---

[1] कुक्कुटश्च महामते--इ०पा० । [2] आख्यातनिर्बन्धः—इ० पा० । [3] स्वभवनात्—इ०पा० ।

सत्यमेतद्धि पश्यथ ॥ ६९ ॥ सत्येन प्रीतिमायांति देवास्त्रिभुवनेश्वराः ॥ सत्यासक्तिः परो धर्मः सत्ये सर्वं प्रतिष्ठितम् ॥ ७० ॥
सत्येन स्वर्गमोक्षौ च नासत्येन परा गतिः ॥ तस्मासत्यं समाश्रित्य प्रवेक्ष्यामि हुताशनम् ॥ ७१ ॥ इति सा दृढनिर्बंधा वार्यमाणापि बंधुभिः ॥
सत्यलोपभयान्नारी प्राणांस्त्यक्तुं मनो दधे ॥ ७२ ॥ सर्वस्वं शिवभक्तेभ्यो दत्त्वा ध्यात्वा सदाशिवम् ॥ तमग्निं त्रिः परिक्रम्य प्रवेशाभिमुखी स्थि
ता ॥ ७३ ॥ तां पतंतीं समिद्धेऽग्नौ स्वपदार्पितमानसाम् ॥ वारयामास विश्वात्मा प्रादुर्भूतः शिवः स्वयम् ॥ ७४ ॥ सा तं विलोक्याखिलदेव
देवं त्रिलोचनं चन्द्रकलावतंसम् ॥ शशांकसूर्यानलकोटिभासं स्तब्धेव भीतेव तथैव तस्थौ ॥ ७५ ॥ तां विह्वलां परित्रस्तां वेपमानां जडी
कृताम् ॥ समाश्वास्य गलद्बाष्पां करे गृह्याब्रवीद्वचः ॥ ७६ ॥ ॥ शिव उवाच ॥ ॥ सत्यं धर्मं च ते धैर्यं भक्तिं च मयि निश्चलाम् ॥ निरी
क्षितुं त्वत्सकाशं वैश्यो भूत्वाहमागतः ॥ ७७ ॥ माययाग्निं समुत्थाप्य दग्धवान्नाट्यमंडपम् ॥ दग्धं कृत्वा रत्नलिंगं प्रवृष्टोस्मि हुताशनम् ॥
॥ ७८ ॥ वेश्याः कैतवकारिण्यः स्वैरिण्यो जनवंचकाः ॥ सा त्वं सत्यमनुस्मृत्य प्रविष्टाग्निं मया सह ॥ ७९ ॥ अतस्ते संप्रदास्यामि भोगां
स्त्रिदशदुर्लभान् ॥ आयुश्च परमं दीर्घमारोग्यं च प्रजोन्नतिम् ॥ यद्यदिच्छसि सुश्रोणि तत्तदेव ददामि ते ॥ ८० ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ इति
ब्रुवति गौरीशे सा वेश्या प्रत्यभाषत ॥ ८१ ॥ ॥ वेश्योवाच ॥ ॥ न मे वांछास्ति भोगेषु भूमौ स्वर्गे रसातले ॥ तव पादांबुजस्पर्शादन्य
त्किंचिन्न वै वृणे ॥ ८२ ॥ एते भृत्याश्च दास्यश्च ये चान्ये मम बांधवाः ॥ सर्वे त्वदर्चनपरास्त्वयि संन्यस्तवृत्तयः ॥ ८३ ॥ सर्वानेतान्मया सार्धं
नीत्वा तव परं पदम् ॥ पुनर्जन्मभयं घोरं विमोचय नमोस्तु ते ॥ ८४ ॥ तथेति तस्या वचनं प्रतिनंद्य महेश्वरः ॥ तान्सर्वांश्च तया सार्धं निनाय
परमं पदम् ॥ ८५ ॥ ॥ पराशर उवाच ॥ ॥ नाट्यमंडपिकादाहे यौ दूरं विद्रुतौ पुरा ॥ तत्रावशिष्टौ तावेव कुक्कुटो मर्कटस्तथा ॥ ८६ ॥
कालेन निधनं यातो यस्तस्या नाट्यमर्कटः ॥ सोभूत्तव कुमारोऽसौ कुक्कुटो मंत्रिणः सुतः ॥ ८७ ॥ रुद्राक्षधारणोद्भूतात्पुण्यात्पूर्वभवार्जितात् ॥
कुले महति संजातौ वर्तेते बालकाविमौ ॥ ८८ ॥ पूर्वाभ्यासेन रुद्राक्षान्दधाते शुद्धमानसौ ॥ अस्मिञ्जन्मनि तं लोकं शिवं संपूज्य यास्य
तः ॥ ८९ ॥ एषा प्रवृत्तिस्त्वनयोर्बालयोः समुदाहृता ॥ कथा च शिवभक्ताया किमन्यत्प्रष्टुमिच्छसि ॥ ९० ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एका
शीतिसाहस्र्यां संहितायां तृतीये ब्रह्मोत्तरखण्डे रुद्राक्षमहिमवर्णनं नाम विंशोऽध्यायः ॥ २० ॥ ॥ छ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एवं ब्रह्मर्षिणा
प्रोक्तां वाणीं पीयूषसन्निभाम् ॥ आकर्ण्य मुदितो राजा प्रांजलिः पुनरब्रवीत् ॥ १ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ अहो सत्संगमः पुंसामशेषाघप्रशो

---

१ कामये इ० पा०।

धनः ॥ कामक्रोधनिहंता च इष्टदोग्धा जनस्य हि ॥ २ ॥ मम मायातमो नष्टं ज्ञानदृष्टिः प्रकाशिता ॥ तव दर्शनमात्रेण प्रायोहममरोत्तमः ॥
॥ ३ ॥ श्रुतं च पूर्वचरितं बालयोः सम्यगेतयोः ॥ भविष्यदपि पृच्छामि मत्पुत्राचरणं मुने ॥ ४ ॥ अस्यायुः कति वर्षाणि भाग्यं वद च कीदृशम् ॥
विद्या कीर्तिश्च शक्तिश्च श्रद्धा भक्तिश्च कीदृशी ॥ ५ ॥ एतत्सर्वमशेषेण मुने त्वं वक्तुमर्हसि ॥ तव शिष्योस्मि भृत्योस्मि शरणं त्वां गतोस्म्यहम् ॥ ६ ॥
॥ पराशर उवाच ॥ ॥ अत्रावाच्यं हि यत्किंचित्कथं शक्तोस्मि शंसितुम् ॥ यच्छ्रुत्वा धृतिमंतोपि विषादं प्राप्नुयुर्जनाः ॥
॥ ७ ॥ तथापि निर्व्यलीकेन भावेन परिपृच्छतः ॥ अवाच्यमपि वक्ष्यामि तव स्नेहान्महीपते ॥ ८ ॥ अमुष्य त्वत्कुमारस्य वर्षाणि द्वादशात्ययुः[1] ॥
इतः परं प्रपद्येत सप्तमे दिवसे मृतिम् ॥ ९ ॥ इति तस्य वचः श्रुत्वा कालकूटमिवोदितम् ॥ मूर्च्छितः सहसा भूमौ पतितो नृपतिः शुचा ॥ १० ॥
तमुत्थाप्य समाश्वास्य स मुनिः करुणार्द्रधीः ॥ उवाच मा भैर्नृपते पुनर्वक्ष्यामि ते हितम् ॥ ११ ॥ सर्गात्पुरा निरालोकं
यदेकं निष्कलं परम् ॥ चिदानंदमयं ज्योतिः स आद्यः केवलः शिवः ॥ १२ ॥ स एवादौ रजोरूपं सृष्ट्वा ब्रह्माणमात्मना ॥
सृष्टिकर्मनियुक्ताय तस्मै वेदांश्च दत्तवान् ॥ १३ ॥ पुनश्च दत्तवानीश आत्मतत्त्वैकसंग्रहम् ॥ सर्वोपनिषदां सारं रुद्राध्यायं
च दत्तवान् ॥ १४ ॥ यदेकमव्ययं साक्षाद्ब्रह्मज्योतिः सनातनम् ॥ शिवात्मकं परं तत्त्वं रुद्राध्याये प्रतिष्ठितम् ॥ १५ ॥
स आत्मभूः सृजद्विश्वं चतुर्भिर्वदनैर्विराट् ॥ ससर्ज वेदांश्चतुरो लोकानां स्थितिहेतवे ॥ १६ ॥ तत्रायं यजुषां मध्ये ब्रह्मणो दक्षिणान्मुखात् ॥
अशेषोपनिषत्सारो रुद्राध्यायः समुद्गतः ॥ १७ ॥ स एष मुनिभिः सर्वैर्मरीच्यत्रिपुरोगमैः ॥ सह देवैर्धृतस्तेभ्यस्तच्छिष्या
जगृहुश्च तम् ॥ १८ ॥ तच्छिष्यशिष्यैस्तत्पुत्रैस्तत्पुत्रैश्च क्रमागतैः ॥ धृतो रुद्रात्मकः सोऽयं वेदसारः प्रसादितः ॥ १९ ॥ एष एव परो मन्त्र
एष एव परं तपः ॥ रुद्राध्यायजपः पुंसां परं कैवल्यसाधनम् ॥ २० ॥ महापातकिनः प्रोक्ता उपपातकिनश्च ये ॥ रुद्राध्यायजपात्सद्यस्तेऽपि
यांति परां गतिम् ॥ २१ ॥ भूयोपि ब्रह्मणा सृष्टाः सदसन्मिश्रयोनयः ॥ देवतिर्यङ्मनुष्याद्यास्ततः संपूरितं जगत् ॥ २२ ॥ तेषां कर्माणि सृष्टानि
स्वजन्मानुगुणानि च ॥ लोकास्तेषु प्रवर्तंते भुंजते चैव तत्फलम् ॥ २३ ॥ लोकसृष्टिप्रवाहार्थं स्वयमेव प्रजापतिः ॥ धर्माधर्मौ ससर्जाग्रे
स्ववक्षःपृष्ठभागतः ॥ २४ ॥ धर्ममेवानुतिष्ठंतः पुण्यं विंदंति तत्फलम् ॥ अधर्ममनुतिष्ठंतस्ते पापफलभोगिनः ॥ २५ ॥ पुण्यकर्मफलं स्वर्गो
नरकस्तद्विपर्ययः ॥ तयोर्द्वावधिपौ धात्रा कृतौ शतमखांतकौ ॥ २६ ॥ कामः क्रोधश्च लोभश्च मदमानादयः परे ॥ अधर्मस्य सुता आस

---

[1] अत्यगुः—इ०पा० ।

न्सर्वे नरकनायकाः ॥ २७ ॥ गुरुतल्पः सुरापानं तथान्यः पुल्कसीगमः ॥ कामस्य तनया ह्येते प्रधानाः परिकीर्तिताः ॥ २८ ॥ क्रोधात्पितृ
वधो जातस्तथा मातृवधः परः ॥ ब्रह्महत्या च कन्यैका क्रोधस्य तनया अमी ॥ २९ ॥ देवस्वहरणश्चैव ब्रह्मस्वहरणस्तथा ॥ स्वर्णस्तेय इति
त्वेते लोभस्य तनयाः स्मृताः ॥ ३० ॥ एतानाहूय चांडालान्यमः पातकनायकान् ॥ नरकस्य विवृद्ध्यर्थमाधिपत्यं चकार ह[1] ॥ ३१ ॥ ते
यमेन समादिष्टा नव पातकनायकाः ॥ ते सर्वे संगता भूयो घोराः पातकनायकाः ॥ ३२ ॥ नरकान्[2]पालयामासुः स्वभृत्यैश्चोपपातकैः ॥ रुद्रा
ध्याये भुवि प्राप्ते साक्षात्कैवल्यसाधने ॥ ३३ ॥ भीताः प्रदुद्रुवुः सर्वे तेऽमी पातकनायकाः ॥ यमं विज्ञापयामासुः सहान्यैरुपपातकैः ॥ ३४ ॥
जय देव महाराज वयं हि तव किंकराः ॥ नरकस्य विवृद्ध्यर्थं साधिकाराः कृतास्त्वया ॥ ३५ ॥ अधुना वर्तितुं लोके न शक्ताः स्मो वयं प्रभो ॥
रुद्राध्यायानुभावेन निर्दग्धाश्चैव विद्रुताः ॥ ३६ ॥ ग्रामेग्रामे नदीकूले पुण्येष्वायतनेषु च ॥ रुद्रजाप्ये तु पर्याप्ते कथं लोके चरेमहि ॥ ३७ ॥
प्रायश्चित्तसहस्रं वै गणयामो न किंचन ॥ रुद्रजाप्याक्षराण्येव सोढुं बत न शक्नुमः ॥ ३८ ॥ महापातकमुख्यानामस्माकं लोकघातिनाम् ॥
रुद्रजाप्यं भयं घोरं रुद्रजाप्यं महद्विषम् ॥ ३९ ॥ अतो दुर्विषहं घोरमस्माकं व्यसनं महत् ॥ रुद्रजाप्येन संप्राप्तमपनेतुं त्वमर्हसि ॥ ४० ॥ इति
विज्ञापितः साक्षाद्यमः पातकनायकैः ॥ ब्रह्मणोऽतिक्रमासाद्य तस्मै सर्वं न्यवेदयत् ॥ ४१ ॥ देवदेव जगन्नाथ त्वामेव शरणं गतः ॥ त्वया नियुक्तो
मर्त्यानां निग्रहे पापकारिणाम् ॥ ४२ ॥ अधुना पापिनो मर्त्या न संति पृथिवीतले ॥ रुद्राध्यायेन निहतं पातकानां महत्कुलम् ॥ ४३ ॥ पात
कानां कुले नष्टे नरकाः शून्यतां गताः ॥ नरके शून्यतां याते मम राज्यं हि निष्फलम् ॥ ४४ ॥ तस्मात्त्वयैव भगवन्नुपायः परिचिन्त्यताम् ॥
यथा मे न विहन्येत स्वामित्वं मर्त्यदेहिनाम् ॥ ४५ ॥ इति विज्ञापितो धाता यमेन परिखिद्यता ॥ रुद्रजाप्यविघातार्थमुपायं पर्यकल्पयत् ॥ ४६ ॥
अश्रद्धां चैव दुर्मेधामविद्यायाः सुते उभे ॥ श्रद्धामेधाविघातिन्यौ मर्त्येषु पर्यचोदयत् ॥ ४७ ॥ ताभ्यां विमोहिते लोके रुद्राध्यायपराङ्मुखे ॥
यमः स्वस्थानमासाद्य कृतार्थ इव सोऽभवत् ॥ ४८ ॥ पूर्वजन्मकृतैः पापैर्जायंतेऽल्पायुषो जनाः ॥ तानि पापानि नश्यंति रुद्रं जप्तवतां
नृणाम् ॥ ४९ ॥ क्षीणेषु सर्वपापेषु दीर्घमायुर्बलं धृतिः ॥ आरोग्यं ज्ञानमैश्वर्यं वर्धते सर्वदेहिनाम् ॥ ५० ॥ रुद्राध्यायेन ये देवं स्नापयंति
महेश्वरम् ॥ तज्जलैः कुर्वतः स्नानं ते मृत्युं संतरंति च ॥ ५१ ॥ रुद्राध्यायाभिजप्तेन स्नानं कुर्वंति येऽम्भसा ॥ तेषां मृत्युभयं नास्ति शिवलो
के महीयते ॥ ५२ ॥ शतरुद्राभिषेकेण शतायुर्जायते नरः ॥ अशेषपापनिर्मुक्तः शिवस्य दयितो भवेत् ॥ ५३ ॥ एष रुद्रायुतस्नानं करोतु

---

[1] सः—इ०पा० । [2] पूरयामासुः—इ०पा० ।

तव पुत्रकः ॥ दशवर्षसहस्राणि मोदते भुवि शक्रवत् ॥ ५४ ॥ अव्याहतबलैश्वर्यो हतशत्रुर्निरामयः ॥ निर्धूताखिलपापौघः शास्ता
राज्यमकंटकम् ॥ ५५ ॥ विप्रा वेदविदः शांताः कृतिनः शंसितव्रताः ॥ ज्ञानयज्ञतपोनिष्ठाः शिवभक्तिपरायणाः ॥ ५६ ॥ रुद्राध्याय
जपं सम्यक्कुर्वंतु विमलाशयाः ॥ तेषां जपानुभावेन सद्यः श्रेयो भविष्यति ॥ ५७ ॥ इत्युक्तवंतं नृपतिर्महामुनिं तमेव वव्रे प्रथमं क्रियागुरुम् ॥
अथापरांस्त्यक्तधनाशयान्मुनीनावाहयामास सहस्रशः क्षणात् ॥ ५८ ॥ ते विप्राः शांतमनसः सहस्रपरिसंमिताः ॥ कलशानां शतं स्थाप्य पुण्य
वृक्षरसैर्युतम् ॥ ५९ ॥ रुद्राध्यायेन संस्नाप्य तमुर्वीपतिपुत्रकम् ॥ विधिवत्स्नापयामासुः संप्राप्ते सप्तमे दिने ॥ ६० ॥ स्नाप्यमानो मुनिजनैः स
राजन्यकुमारकः ॥ अकस्मादेव संत्रस्तः क्षणं मूर्च्छामवाप ह ॥ ६१ ॥ सहसैव प्रबुद्धोऽसौ मुनिभिः कृतरक्षणः ॥ प्रोवाच कश्चित्पुरुषो दंडहस्तः
समागतः ॥ ६२ ॥ मां प्रहर्तुं कृतमतिर्भीमदण्डो भयानकः ॥ सोऽपि चान्यैर्महावीरैः पुरुषैरभिताडितः ॥ ६३ ॥ बद्ध्वा पाशेन महता दूरं नीत
इवाभवत् ॥ एतावदहमद्राक्षं भवद्भिः कृतरक्षणः ॥ ६४ ॥ इत्युक्तवंतं नृपतेस्तनूजं द्विजसत्तमाः ॥ आशीर्भिः पूजयामासुर्भयं राज्ञे न्यवेदयन् ॥
॥ ६५ ॥ अथ सर्वानृषीञ्छ्रेष्ठान्दक्षिणाभिर्नृपोत्तमः ॥ पूजयित्वा वरान्नेन भोजयित्वा च भक्तितः ॥ ६६ ॥ प्रतिगृह्याशिषस्तेषां मुनीनां ब्रह्मवादि
नाम् ॥ भक्त्या बंधुजनैः सार्धं सभायां समुपाविशत् ॥ ६७ ॥ तस्मिन्समागते वीरे मुनिभिः सह पार्थिवे ॥ आजगाम महायोगी देवर्षिर्नारदः
स्वयम् ॥ ६८ ॥ तमागतं प्रेक्ष्य गुरुं मुनीनां सार्धं सदस्यैरखिलैर्मुनींद्रैः ॥ प्रणम्य भक्त्या विनिवेश्य पीठे कृतोपचारं नृपतिर्बभाषे ॥ ६९ ॥
॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ दृष्टं किमस्ति ते ब्रह्मंस्त्रिलोक्यां किंचिदद्भुतम् ॥ तन्नो ब्रूहि वयं सर्वे त्वद्वाक्यामृतलालसाः ॥ ७० ॥ ॥ नारद
उवाच ॥ ॥ अद्य चित्रं महद्दृष्टं व्योम्नोवतरता मया ॥ तच्छृणुष्व महाराज सहैभिर्मुनिपुंगवैः ॥ ७१ ॥ अद्य मृत्युरिहायातो निहंतुं तव पुत्रकम् ॥
दंडहस्तो दुराधर्षो लोकमुद्बाधयन्सदा ॥ ७२ ॥ ईश्वरोपि विदित्वैनं त्वत्पुत्रं हंतुमागतम् ॥ सहैव पार्षदैः कंचिद्वीरभद्रमचोदयत् ॥ ७३ ॥ स आग
त्य हठान्मृत्युं त्वत्पुत्रं हंतुमागतम् ॥ गृहीत्वा सुदृढं बद्ध्वा दंडेनाभ्यहनद्रुषा ॥ ७४ ॥ तं नीयमानं जगदीशसन्निधिं शीघ्रं विदित्वा भगवान्यमः
स्वयम् ॥ कृतांजलिर्देव जयेत्युदीरयन्प्रणम्य मूर्ध्ना निजगाद शूलिनम् ॥ ७५ ॥ ॥ यम उवाच ॥ ॥ देवदेव महारुद्र वीरभद्र नमोऽस्तु ते ॥
निरागसि कथं मृत्यौ कोपस्तव समुत्थितः ॥ ७६ ॥ निजकर्मानुबंधेन राजपुत्रं गतायुषम् ॥ प्रहर्तुमुद्यते मृत्यौ कोपराधो वद प्रभो ॥ ७७ ॥
॥ ॥ वीरभद्र उवाच ॥ ॥ दशवर्षसहस्रायुः स राजतनयः कथम् ॥ विपत्तिमंतरायाति रुद्रस्नानहताशुभः ॥ ७८ ॥ अस्ति चेत्तव संदेहो मद्वा

---

१ वज्रिनः–इ० पा० ।

क्येऽप्यनिवारिते ॥ चित्रगुप्तं समाहूय प्रष्टव्योऽद्यैव मा चिरम् ॥ ७९ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ अथाहूतश्चित्रगुप्तो यमेन सहसागतः ॥ आयुःप्रमाणं
त्वत्सूनोः परिपृष्टः स चाब्रवीत् ॥ ८० ॥ द्वादशाब्दं च तस्यायुरित्युक्त्वाथ विमृश्य च ॥ पुनर्लेख्यगतं प्राह स वर्षायुतजीवितम् ॥८१॥ अथ
भीतो यमो राजा वीरभद्रं प्रणम्य च ॥ कथंचिन्मोचयामास मृत्युं दुर्वारबंधनात् ॥ ८२ ॥ वीरभद्रेण मुक्तोऽथ यमोऽगान्निजमंदिरम् ॥ वीरभद्रश्च
कैलासमहं प्राप्तस्तवांतिकम् ॥ ८३ ॥ अतस्तव कुमारोऽयं रुद्रजाप्यानुभावतः ॥ मृत्योर्भयं समुत्तीर्य सुखी जातोऽयुतं समाः ॥ ८४ ॥ इत्युक्त्वा
नृपमामंत्र्य[1] नारदे त्रिदिवं गते ॥ विप्राः[2] सर्वे प्रमुदिताः स्वंस्वं जग्मुरथाश्रमम् ॥ ८५ ॥ इत्थं काश्मीरनृपती रुद्राध्यायप्रभावतः ॥ निस्तीर्याशेषदुःखानि
कृतार्थोभूत्सपुत्रकः ॥८६॥ ये कीर्तयंति मनुजाः परमेश्वरस्य माहात्म्यमेतदथ कर्णपुटैः पिबंति ॥ ते जन्मकोटिकृतपापगणैर्विमुक्ताः शांताः
प्रयांति परमं पदमिंदुमौलेः ॥ ८७ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां तृतीये ब्रह्मोत्तरखंडे रुद्राध्यायमहिमवर्णनंनामैकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥
॥ सूत उवाच ॥ ॥ एवं शिवतमः पंथाः शिवेनैव प्रदर्शितः ॥ नृणां संसृतिबद्धानां सद्यो मुक्तिकरः परः ॥ १ ॥ अथ
दुर्मेधसां पुंसां वेदेष्वनधिकारिणाम् ॥ स्त्रीणां द्विजातिबंधूनां सर्वेषां च शरीरिणाम् ॥ २ ॥ एष साधारणः पंथाः साक्षात्कैवल्यसाधनः ॥ महामुनि
जनैः सेव्यो देवैरपि सुपूजितः ॥३॥ यत्कथाश्रवणं शंभोः संसारभयनाशनम् ॥ सद्योमुक्तिकरं श्लाघ्यं पवित्रं सर्वदेहिनाम् ॥४॥ अज्ञानतिमिरांधानां
दीपोऽयंज्ञानसिद्धिदः ॥ भवरोगनिबद्धानां सुसेव्यं परमौषधम् ॥ ५ ॥ महापातकशैलानां वज्रघातसुदारुणम् ॥ भर्जनं कर्मबीजानां साधनं सर्व
संपदाम् ॥ ६ ॥ ये शृण्वंति सदा शम्भोः कथां भुवनपावनीम् ॥ ते वै मनुष्या लोकेस्मिन्रुद्रा एव न संशयः ॥ ७ ॥ शृण्वतां शूलिनो गाथां
तथा कीर्तयतां सताम् ॥ तेषां पादरजांस्येव तीर्थानि मुनयो जगुः ॥ ८ ॥ तस्मान्निःश्रेयसं गन्तुं येभिवांछंति देहिनः ॥ ते शृण्वंतु सदा भक्त्या
शैवीं पौराणिकीं कथाम् ॥ ९ ॥ यद्यशक्तः सदा श्रोतुं कथां पौराणिकीं नरः ॥ मुहूर्तं वापि शृणुयान्नियतात्मा दिनेदिने ॥ १० ॥ अथ प्रतिदिनं
श्रोतुमशक्तो यदि मानवः ॥ पुण्यमासेषु वा पुण्ये दिने पुण्यतिथिष्वपि ॥ ११ ॥ यः शृणोति कथां रम्यां पुराणैः समुदीरिताम् ॥ स निस्तरति
संसारं दग्ध्वा कर्ममहाटवीम् ॥ १२ ॥ मुहूर्त्तं वा तदर्द्धं वा क्षणं वा पावनीं कथाम् ॥ ये शृण्वंति सदा भक्त्या न तेषामस्ति दुर्गतिः ॥ १३ ॥
यत्फलं सर्वयज्ञेषु सर्वदानेषु यत्फलम् ॥ सकृत्पुराणश्रवणात्तत्फलं विंदते नरः ॥ १४ ॥ कलौ युगे विशेषेण पुराणश्रवणादृते ॥ नास्ति धर्मः
परः पुंसां नास्ति मुक्तिपथः परः ॥ १५ ॥ पुराणश्रवणाच्छंभोर्नास्ति संकीर्तनं परम् ॥ अत एव मनुष्याणां कल्पद्रुममहाफलम् ॥ १६ ॥

---

[1] प्रसाद्य–इ० पा० ।   [2] महर्षयः–इ० पा० ।

कलौ हीनायुषो मर्त्या दुर्बलाः श्रमपीडिताः ॥ दुर्मेधसो दुःखभाजो धर्माचारविवर्जिताः ॥ १७ ॥ इति संचिंत्य कृपया भगवान्बादरायणः ॥
हिताय तेषां विदधे पुराणाख्यं सुधारसम् ॥ १८ ॥ पिबन्नेवामृतं यत्नादेतत्स्यादजरामरः ॥ शम्भोः कथामृतं कुर्यात्कुलमेवाजरामरम् ॥ १९ ॥
बालो युवा दरिद्रो वा वृद्धो वा दुर्बलोऽपि वा ॥ पुराणज्ञः सदा वन्द्यः पूज्यश्च सुकृतार्थिभिः ॥ २० ॥ नीचबुद्धिं न कुर्वीत पुराणज्ञे कदाचन ॥
यस्य वक्त्रांबुजाद्वाणी कामधेनुः शरीरिणाम् ॥ २१ ॥ गुरवः संति लोकेषु जन्मतो गुणतस्तथा ॥ तेषामपि च सर्वेषां पुराणज्ञः परो गुरुः ॥ २२ ॥
भवकोटिसहस्रेषु भूत्वाभूत्वावसीदति ॥ यो ददात्यपुनर्वृत्तिं कोऽन्यस्तस्मात्परो गुरुः ॥ २३ ॥ पुराणज्ञः शुचिर्दांतः शांतो विजितमत्सरः ॥
साधुः कारुण्यवान्वाग्मी वदेत्पुण्यकथां सुधीः ॥ २४ ॥ व्यासासनं समारूढो यदा पौराणिको द्विजः ॥ असमाप्तप्रसंगश्च नमस्कुर्यान्न कस्य
चित् ॥ २५ ॥ ये धूर्ता ये च दुर्वृत्ता ये चान्ये विजिगीषवः ॥ तेषां कुटिलवृत्तीनामग्रे नैव वदेत्कथाम् ॥ २६ ॥ न दुर्जनसमाकीर्णे न
शूद्रश्वापदावृते ॥ देशे न द्यूतसदने वदेत्पुण्यकथां सुधीः ॥ २७ ॥ सद्ग्रामे सुजनाकीर्णे सुक्षेत्रे देवतालये ॥ पुण्ये नदनदीतीरे वदेत्पुण्यकथां
सुधीः ॥ २८ ॥ शिवभक्तिसमायुक्ता नान्यकार्येषु लालसाः ॥ वाग्यताः सुश्रवोऽव्यग्राः श्रोतारः पुण्यभागिनः ॥ २९ ॥ अभक्ता ये कथां
पुण्यां शृण्वंति मनुजाधमाः ॥ तेषां पुण्यफलं नास्ति दुःखं स्याज्जन्मजन्मनि ॥ ३० ॥ पुराणं ये त्वसंपूज्य तांबूलाद्यैरुपायनैः ॥ शृण्वंति च
कथां भक्त्या दरिद्राः स्युर्न पापिनः ॥ ३१ ॥ कथायां कीर्त्यमानायां ये गच्छंत्यन्यतो नराः ॥ भोगांतरे प्रणश्यंति तेषां दाराश्च संपदः ॥ ३२ ॥
सोष्णीषमस्तका ये च कथां शृण्वंति पावनीम् ॥ ते बलाकाः प्रजायन्ते पापिनो मनुजाधमाः ॥ ३३ ॥ तांबूलं भक्षयन्तो ये कथां शृण्वंति
पावनीम् ॥ स्वविष्ठां खादयंत्येतान्नरके यमकिंकराः ॥ ३४ ॥ ये च तुंगासनारूढाः कथां शृण्वंति दांभिकाः ॥ अक्षयान्नरकान्भुक्त्वा ते भवंत्येव
वायसाः ॥ ३५ ॥ ये च वीरासनारूढा ये च[१] मंचकसंस्थिताः ॥ शृण्वंति सत्कथां ते वै भवंत्यनृजुपादपाः ॥ ३६ ॥ असंप्रणम्य शृण्वंतो विषवृक्षा
भवंति ते ॥ कथां शयानाः शृण्वन्तो भवंत्यजगरा नराः ॥३७॥ यः शृणोति कथां वक्तुः समानासनमाश्रितः ॥ गुरुतल्पसमं पापं संप्राप्य नरकं
व्रजेत् ॥ ३८ ॥ ये निंदंति पुराणज्ञं कथां वा पापहारिणीम् ॥ ते वै जन्मशतं मर्त्याः शुनकाः संभवंति च ॥ ३९ ॥ कथायां वर्तमानायां ये
वदंति नराधमाः ॥ ते गर्दभाः प्रजायन्ते कृकलासास्ततः परम् ॥ ४० ॥ कदाचिदपि ये पुण्यां न शृण्वंति कथां नराः ॥ ते भुक्त्वा नरकान्घोरान्भ
वंति वनसूकराः ॥ ४१ ॥ ये कथामनुमोदन्ते कीर्त्यमानां नरोत्तमाः ॥ अशृण्वंतोऽपि ते यांति शाश्वतं परमं पदम् ॥ ४२ ॥ कथायां कीर्त्य

---

[१] ये चान्यध्यानसंस्थिताः—इ० पा० ।

मानायां विघ्नं कुर्वंति ये शठाः ॥ कोटचब्दान्नरकान्भुक्ता भवंति ग्रामसूकराः ॥ ४३ ॥ ये श्रावयंति मनुजान्पुण्यां पौराणिकीं कथाम् ॥ कल्पकोटिशतं साग्रं तिष्ठंति ब्रह्मणः पदम् ॥ ४४ ॥ आसनार्थं प्रयच्छंति पुराणज्ञस्य ये नराः ॥ कम्बलाजिनवासांसि मञ्चं फलकमेव च ॥ ४५ ॥ स्वर्गलोकं समासाद्य भुक्त्वा भोगान्यथेप्सितान् ॥ स्थित्वा ब्रह्मादिलोकेषु पदं यांति निरामयम् ॥ ४६ ॥ पुराणज्ञस्य यच्छंति ये सूत्रवसनं नवम् ॥ भोगिनो ज्ञानसंपन्नास्ते भवंति भवेभवे ॥ ४७ ॥ ये महापातकैर्युक्ता उपपातकिनश्च ये ॥ पुराणश्रवणादेव ते यांति परमं पदम् ॥ ४८ ॥ अत्र वक्ष्ये महापुण्यमितिहासं द्विजोत्तमाः ॥ शृण्वतां सर्वपापघ्नं विचित्रं सुमनोहरम् ॥ ४९ ॥ दक्षिणापथमध्ये वै ग्रामो बाष्कलसंज्ञितः ॥ तत्र[1] संति जनाः सर्वे मूढाः कर्मविवर्जिताः ॥ ५० ॥ न तत्र ब्राह्मणाचाराः श्रुतिस्मृतिपराङ्मुखाः ॥ जपस्वाध्यायरहिताः परस्त्रीविषयातुराः ॥ ५१ ॥ कृषीवलाः शस्त्रधरा निर्देवा जिह्मवृत्तयः ॥ न जानंति परं धर्मं ज्ञानवैराग्यलक्षणम् ॥ ५२ ॥ स्त्रियश्च पापनिरताः स्वैरिण्यः कामलालसाः॥ दुर्बुद्धयः कुटिलगाः सद्वृताचारवर्जिताः ॥ ५३ ॥ तत्रैको विदुरो नाम दुरात्मा ब्राह्मणाधमः ॥ आसीद्वेश्यापतिर्योऽसौ सदारोऽपि कुमार्गगः ॥ ५४ ॥ स्वपत्नीं बंदुलां[2] नाम हित्वा प्रतिनिशं तथा ॥ वेश्याभवनमासाद्य रमते स्मरपीडितः ॥ ५५ ॥ सापि तस्यांगना रात्रौ वियुक्ता नवयौवना ॥ असहंती स्मरावेशं रेमे जारेण संगता ॥ ५६ ॥ तां कदाचिद्दुराचारां जारेण सह संगताम् ॥ दृष्ट्वा तस्याः पतिः क्रोधादभिदुद्राव सत्वरः ॥ ५७ ॥ जारे पलायिते पत्नीं गृहीत्वा स दुराशयः ॥ संताड्य मुष्टिबंधेन मुहुर्मुहुरताडयत् ॥ ५८ ॥ सा नारी पीडिता भर्त्रा कुपिता प्राह निर्भया ॥ भवान्प्रतिनिशं वेश्यां रमते का गतिर्मम ॥ ५९ ॥ अहं रूपवती योषा नवयौवनशालिनी ॥ कथं सहिष्ये कामार्ता तव संगतिवर्जिता ॥ ६० ॥ इत्युक्तः स तया तन्व्या प्रोवाच ब्राह्मणाधमः ॥ युक्तमेव त्वयोक्तं हि तस्माद्वक्ष्यामि ते हितम् ॥ ६१ ॥ जारेभ्यो धनमाकृष्य तेभ्यो देहि परां रतिम् ॥ तद्धनं देहि मे सर्वं पण्यस्त्रीणां ददामि तत् ॥ ६२ ॥ एवं संपूर्यते कामो ममापि च वरानने ॥ तथेति भर्तृवचनं प्रतिजग्राह सा वधूः ॥ ६३ ॥ एवं तयोस्तु दंपत्योर्दुराचारप्रवृत्तयोः ॥ कालेन निधनं प्राप्तः स विप्रो वृषलीपतिः ॥ ६४ ॥ मृते भर्तरि सा नारी पुत्रैः सह निजालये ॥ उवास सुचिरं कालं किंचिदुत्क्रांतयौवना ॥ ६५ ॥ एकदा दैवयोगेन [3]संप्राप्ते पुण्यपर्वणि ॥ सा नारी बंधुभिः सार्धं गोकर्णं क्षेत्रमाययौ ॥ ६६ ॥ तत्र तीर्थजले स्नात्वा कस्मिंश्चिद्देवतालये ॥ शुश्राव देवमुख्यानां पुण्यां पौराणिकीं कथाम् ॥ ६७ ॥ योषितां जारसक्तानां नरके यमकिंकराः ॥ संतप्तलोहपरिघं क्षिपंति स्मरमंदिरे ॥ ६८ ॥ इति पौराणिकेनोक्तां सा श्रुत्वा धर्मसंहिताम् ॥ तमुवाच रहस्येषा भीता ब्राह्मणपुं

---

१ तत्रत्याश्च–इ० पा० । २ चुंचुलाम्–इ० पा० । ३ सा नारी व्यभिचारिणी–इ० पा० ।

गवम् ॥ ६९ ॥ ब्रह्मन्पापमजानंत्या मयाचरितमुल्बणम् ॥ यौवने कामचारेण कौटिल्येन प्रवर्तितम् ॥ ७० ॥ इदं त्वद्वचनं श्रुत्वा पुराणार्थविजृंभितम् ॥ भीतिर्मे महती जाता शरीरं वेपते मुहुः ॥ ७१ ॥ धिङ्मां दुरिंद्रियासक्तां पापां स्मरविमोहिताम् ॥ अल्पस्य यत्सुखस्यार्थे घोरां यास्यामि दुर्गतिम् ॥ ७२ ॥ कथं पश्यामि मरणे यमदूतान्भयंकरान् ॥ कथं पाशैर्बलात्कंठे बध्यमाना धृतिं लभे ॥ ७३ ॥ कथं सहिष्ये नरके खंडशो देहकृंतनम् ॥ पुनः कथं पतिष्यामि संतप्ता क्षारकर्दमे ॥ ७४ ॥ कथं च योनिलक्षेषु क्रिमिकीटखगादिषु ॥ परिभ्रमामि दुःखौघात्पीड्यमाना निरंतरम् ॥ ७५ ॥ कथं च रोचते मह्यमद्यप्रभृति भोजनम् ॥ रात्रौ कथं च सेविष्ये निद्रां दुःखपरिप्लुता ॥ ७६ ॥ हाहा हतास्मि दग्धास्मि विदीर्णहृदयास्मि च ॥ हा विधे मां महापापे दत्त्वा बुद्धिमपातयः ॥ ७७ ॥ पततस्तुंगशैलाग्राच्छूलाक्रांतस्य देहिनः ॥ यद्दुःखं जायते घोरं तस्मात्कोटिगुणं मम ॥ ७८ ॥ अश्वमेधायुतं कृत्वा गंगां स्नात्वा शतं समाः ॥ न शुद्धिर्जायते प्रायो मत्पापस्य गरीयसः ॥ ७९ ॥ किं करोमि क्व गच्छामि कं वा शरणमाश्रये ॥ को वा मां त्रायते लोके पतंतीं नरकार्णवे ॥ ८० ॥ त्वमेव मे गुरुर्ब्रह्मंस्त्वं माता त्वं पितासि च ॥ उद्धरोद्धर मां दीनां त्वामेव शरणं गताम् ॥८१॥ इति तां जातनिर्वेदां पतितां चरणद्वये ॥ उत्थाप्य कृपया धीमान्बभाषे द्विजपुंगवः ॥ ८२ ॥ ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ ॥ दिष्ट्या काले प्रबुद्धासि श्रुत्वेमां महतीं कथाम् ॥ माभैषीस्तव वक्ष्यामि गतिं चैव सुखावहाम् ॥८३॥ सत्कथाश्रवणादेव जाता ते मतिरीदृशी ॥ इंद्रियार्थेषु वैराग्यं पश्चात्तापो महानभूत् ॥ ८४ ॥ पश्चात्तापो हि सर्वेषामघानां निष्कृतिः परा ॥ तेनैव कुरुते सद्यः प्रायश्चित्तं सुधीर्नरः ॥ ८५ ॥ प्रायश्चित्तानि सर्वाणि कृत्वा च विधिवत्पुनः ॥ अपश्चात्तापिनो मर्त्या न यांति गतिमुत्तमाम् ॥ ८६ ॥ सत्कथाश्रवणान्नित्यं संयाति परमां गतिम् ॥ पुण्यक्षेत्रनिवासाच्च चित्तशुद्धिः प्रजायते ॥८७॥ यथा सत्कथया नित्यं संयाति परमां गतिम् ॥ तथान्यैः सद्व्रतैर्जंतोर्न भवेन्मतिरुत्तमा ॥ ॥८८॥ यथा मुहुः शोध्यमानो दर्पणो निर्मलो भवेत् ॥ तथा सत्कथया चेतो विशुद्धिं परमां व्रजेत् ॥ ८९ ॥ विशुद्धे चेतसि नृणां ध्यानं सिध्यत्युमापतेः ॥ ध्यानेन सर्वं मलिनं मनोवाक्कायसंभृतम् ॥ ९० ॥ सद्यो विधूय कृतिनो यांति शम्भोः परं पदम् ॥ अतः संन्यस्तपुण्यानां सत्कथासाधनं परम् ॥ ९१ ॥ कथया सिध्यति ध्यानं ध्यानात्कैवल्यमुत्तमम् ॥ असिद्धपरमध्यानः कथामेतां शृणोति यः ॥ सोऽन्यजन्मनि संप्राप्य ध्यानं यातिपरां गतिम् ॥ ९२ ॥ नामोच्चारणमात्रेण जप्त्वा मंत्रमजामिलः ॥ पश्चात्तापसमायुक्तस्त्ववाप परमां गतिम् ॥ ९३ ॥ सर्वेषां श्रेयसां बीजं सत्कथाश्रवणं नृणाम् ॥ यस्तद्विहीनः स पशुः कथं मुच्येत बन्धनात् ॥ ९४ ॥ अतस्त्वमपि सर्वेभ्यो विषयेभ्यो निवृत्तधीः ॥ भक्तिं परां

---

१ अच्छिद्रविमलज्ञानः—इ० पा० ।

समाधाय सत्कथां शृणु सर्वदा ॥ शृण्वंत्याः सत्कथां नित्यं चेतस्ते शुद्धिमेष्यति ॥ ९५ ॥ तेन ध्यायसि विश्वेशं ततो मुक्तिमवाप्स्यसि ॥
ध्यायतः शिवपादाब्जं मुक्तिरेकेन जन्मना ॥ ९६ ॥ भविष्यति न सन्देहः सत्यंसत्यं वदाम्यहम् ॥ इत्युक्ता तेन विप्रेण सा नारी बाष्प[1]संकुला
॥ ९७ ॥ पतित्वा पादयोस्तस्य कृतार्थास्मीत्यभाषत ॥ तस्मिन्नेव महाक्षेत्रे तस्मादेव द्विजोत्तमात् ॥ ९८ ॥ शुश्राव सत्कथां सा[2]ध्वीं कैवल्यफल
दायिनीम् ॥ स उवाच द्विजस्तस्यै कथां वैराग्यबृंहिताम् ॥ ९९ ॥ यां श्रुत्वा मनुजः सद्यस्त्यजेद्विषयवासनाम् ॥ तस्याश्चित्तं यथा शुद्धं
वैराग्यर[3]संगं यथा ॥ १०० ॥ तथोवाच द्विजः शैवीं कथां भक्तिसमन्विताम् ॥ यथायथा मनस्तस्याः प्रसादमभिगच्छति ॥ तथातथा शनैः
शंभोर्ध्यानयोगमुपादिशत् ॥ १ ॥ शनैः शनैर्ध्वस्तरजस्तमोमलं विमुक्त[4]सर्वेन्द्रियभोगविग्रहम् ॥ विशुद्धतत्त्वं हृदयं द्विजस्त्रिया विवेश विश्वेश्वर
रूपचिंतनम् ॥ २ ॥ इत्थं सद्गुरुमाश्रित्य सा नारी प्राप्तसन्मतिः ॥ दध्यौ मुहुर्मुहुः शंभोश्चिदानंदमयं वपुः ॥ ३ ॥ नित्यं तीर्थजले स्नात्वा
जटावल्कलधारिणी ॥ भस्मोद्धूलितसर्वांगी रुद्राक्षकृतभूषणा ॥ ४ ॥ शिवनामजपासक्ता वाग्यता मितभोजना ॥ बद्धपद्मासनाऽव्यग्रा सत्कथा
श्रवणोत्सुका ॥ ५ ॥ गुरुशुश्रूषणरता त्यक्तापत्यसुहृज्जना ॥ गुरूपदिष्टयोगेन शिवमेवमतोषयत् ॥ ६ ॥ विश्वेश विश्वविलयस्थितिजन्महेतो
विश्वैकवंद्य शिव शाश्वत विश्वरूप ॥ विध्वस्तकालविपरीतगुणावभास श्रीमन्महेश मयि धेहि कृपाकटाक्षम् ॥ ७ ॥ शंभो शशांककृतशेखर
शांतमूर्ते गंगाधरामरवरार्चितपादप[5]द्म ॥ नागेंद्रभूषण नगेंद्रनिकेतनेश भक्तार्तिहन्मयि निधेहि कृपाकटाक्षम् ॥८॥ श्रीविश्वनाथ करुणाकर शूलपाणे
भूतेश भर्ग भुवनत्रयगीतकीर्ते ॥ श्रीनीलकण्ठ मदनान्तक विश्वमूर्ते गौरीपते मयि निधेहि कृपाकटाक्षम् ॥ ९ ॥ इत्थं प्रतिदिनं भक्त्या प्रार्थयंती
महेश्वरम् ॥ शृण्वंती सत्कथां सम्यक्कर्मबंधं स[6]माच्छिनत् ॥ ११० ॥ अथ कालेन सा नारी समुत्सृज्य कलेवरम् ॥ महेशानुचरैर्नीता संप्राप्ता शिव
मंदिरम् ॥ ११ ॥ तत्र देवैर्महादेवं सेव्यमानं सहोमया ॥ गणेशनंदिभृंग्याद्यै[7]र्वीरभद्रेश्वरादिभिः ॥ १२ ॥ उपास्यमानं गौरीशं कोटिसूर्यसमप्रभम् ॥
त्रिलोचनं पंचमुखं नीलग्रीवं सदाशिवम् ॥ १३ ॥ वामांके बिभ्रतं गौरीं विद्युच्चंद्रसमप्रभाम् ॥ दृष्ट्वा ससंभ्रमं नारी सा प्रणम्य पुनःपुनः ॥ १४ ॥
आनन्दाश्रुजलोत्सिक्ता रोमह[8]र्षसमाकुला ॥ संमानिता करुणया पार्वत्या शंकरेण च ॥१५॥ तस्मिँल्लोके परानन्दघनज्योतिषि शाश्वते ॥ लब्ध्वा
निवासमचलं लेभे सुखमनाहतम् ॥ १६ ॥ सा कदाचिदुमां देवीमुपसृत्य प्रणम्य च ॥ पर्यपृच्छत मे भर्त्ता कां गतिं गतवानिति ॥१७॥ तामुवाच

---

१ वाष्पलोचना–इ० पा० । २ साध्याम्–इ० पा० । ३ वैराग्यरसधारया–इ० पा० । ४ विविक्तसर्वेन्द्रियभोगविग्रहम्–इ० पा० । ५ पीठ–इ० पा० । ६ पुण्यां कर्मबन्धमपाकरोत्–इ०पा० ।
७ नीलकंठेश्वरादिभिः–इ०–पा० । ८ महाहर्षसमाकुला–इ० पा० ।

महादेवी सते भर्त्ता दुराशयः ॥ भुक्त्वा नरकदुःखानि विंध्ये जातः पिशाचकः ॥ १८ ॥ पुनः प्रपच्छ सा नारी देवीं त्रिभुवनेश्वरीम् ॥ केनोपायेन मे भर्त्ता सद्गतिं प्राप्नुयादिति ॥ १९ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ सोऽस्मत्कथां महापुण्यां कदाचिच्छृणुयाद्यदि ॥ निस्तीर्य दुर्गतिं सर्वामिमं लोकं प्रयास्यति ॥ १२० ॥ इति गौर्या वचः श्रुत्वा सा नारी विहितांजलिः ॥ प्रार्थयामास तां देवीं भर्तुः पापविशोधने ॥२१॥ तया मुहुः प्रार्थ्यमाना पार्वती करुणायुता ॥ तुंबुरुं नाम गंधर्वमहूयेदमाथाब्रवीत् ॥ २२ ॥ तुंबुरो गच्छ भद्रं ते विंध्यशैलं सहानया ॥ आस्ते पिशाचकस्तत्र योऽस्याः पतिरसन्मतिः ॥ २३ ॥ तस्याग्रे परमां पुण्यां कथामस्मद्गुणैर्युताम् ॥ आख्याय दुर्गतेर्मुक्तं तमानय शिवांतिकम् ॥ २४ ॥ इति देव्या समादिष्टस्तुंबुरुस्तां प्रणम्य च ॥ तया सह विमानेन विंध्याद्रिं सहसा ययौ ॥ २५ ॥ तत्रापश्यन्महाकायं रक्तनेत्रं महाहनुम् ॥ प्रहसंतं रुदंतं च वल्गंतं च पिशाचकम् ॥ २६ ॥ बलाद्गृहीत्वा तं [1]पांशैर्बद्ध्वा वै संनिवेश्य च ॥ तुंबुरुर्वल्लकीहस्तो जगौ गौरीपतेः कथाम् ॥ २७ ॥ स पिशाचो महापुण्यां कथां श्रुत्वा [2]पुरद्विषः ॥ विधूय कलुषं सर्वं सप्ताहात्प्राप संस्मृतिम् ॥ २८ ॥ स पैशाचं वपुस्त्यक्त्वा[3] स्वरूपं दिव्यमाप्य च ॥ जगौ स्वयमपि श्रीमच्चरितं पार्वतीपतेः ॥ २९ ॥ विमानमारुह्य स दिव्यरूपधृक्स तुंबुरुः पार्श्वगतः स्वकांतया ॥ गायन्महेशस्य गुणान्मनोरमाञ्जगाम कैवल्यपदं सनातनम् ॥ १३० ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ इत्येतत्कथितं पुण्यमाख्यानं दुरितापहम् ॥ महेश्वरप्रीतिकरं निर्मलज्ञानसाधनम् ॥ ॥ ३१ ॥ य इदं शृणुयान्मर्त्यः कीर्तयेद्वा समाहितः ॥ शंभोर्गुणानुकथनं विचित्रं पापनाशनम् ॥ ३२ ॥ परमानन्दजनकं भवरोगमहौषधम् ॥ भुक्त्वेह विविधान्भोगान्मुक्तो याति परां गतिम् ॥ ३३ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ यूयं [4]खलु महाभागाः कृतार्था मुनिसत्तमाः ॥ ये सेवंते सदा शंभोः कथामृतरसं नवम् ॥ ३४ ॥ ते जन्मभाजः खलु जीवलोके येषां मनो ध्यायति विश्वनाथम् ॥ वाणी गुणान्स्तौति कथां शृणोति श्रोत्रद्वयं ते भवमुत्तरंति ॥ ३५ ॥ विविधगुणविभेदैर्नित्यमस्पृष्टरूपं जगति च बहिरंतर्वा समानं महिम्ना ॥ स्वमहसि विहरंतं वाङ्मनोवृत्तिदूरं परमशिवमनंतानंदसांद्रं प्रपद्ये ॥ १३६ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां तृतीये ब्रह्मोत्तरखण्डे पुराणश्रवणमहिमवर्णनंनामद्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥ ॥ छ ॥ ॥ समाप्तमिदं ब्राह्मखण्डे तृतीयं ब्रह्मोत्तरखण्डम् ॥ (३-३) ॥ ॥ इति स्कान्दे तृतीयं ब्राह्मखण्डं संपूर्णम् ॥ ३ ॥

---

१ कण्ठे बद्ध्वा समुपवेश्य च–इ० पा० । २ असुरद्विषः-इ० पा० । ३ हित्वा–इ० पा० । ४ वत–इ० पा० ।

इदं पुस्तकं मुंबय्यां **क्षेमराज श्रीकृष्णदास** श्रेष्ठिना स्वकीये "श्रीवेंकटेश्वर" स्टीम्–यन्त्रालये मुद्रितम् । सं० १९६६–शके १८३१.

॥ इति श्रीस्कांदे महापुराणे तृतीयं ब्राह्मखण्डं समाप्तम् (३-३) ॥

॥ अथ श्रीकाशीखंडोत्तरार्धं प्रारभ्यते ॥

श्रीगणेशायनमः ॥ ॥ रामंनमामिपरमात्मसुखप्रकाशंविश्वस्ययज्जननपालनभंगमेकम् ॥ स्वेच्छावतारमतसीकुसुमावभासंश्रीजानकीसमुपलालितपादपद्मम् ॥ १ ॥ यत्कृपातरणिंप्राप्य
निस्तीर्णोहंभवार्णवम् ॥ सदयंतंगुरुंवंदे श्रीरामेंद्रवनाभिधम् ॥ २ ॥ गुणरत्नोदधिःसर्वदोषकारणघस्मरः ॥ जयतात्सच्चिदानन्दःसदाशिवकृतीश्वरः ॥ ३ ॥ अरुणवृद्धेकेशवादित्याविमलगंगायमा
दित्याश्च ॥ वर्ण्यन्तेत्रषडनुक्रमादेकपञ्चाशत्तमेध्याये ॥ ४ ॥ अतीतेध्यायेकद्र्वाःकाद्रवेयानांचश्रुतंविनतायादास्यमघटमानंमन्वानःपृच्छति पार्वतीत्यादिना ॥ १ ॥ २ ॥ पुत्रशापाद्दासीत्वंप्राप्त
वतीतिवक्तुंतदुक्तमनूद्यतदाख्यानम्प्रतिजानीते ॥ हंजिकात्वमिति ॥ हंजिकात्वंदासीत्वम् ॥ यदाहामरः ॥ हंडेहंजेहलाह्वानेनीचांचेटींसखींप्रतीति ॥ हंतदास्यमितिक्वचित् ॥ दासिक्यंत्विवितिचा
न्यत्र ॥ ३ ॥ उलूकःपेचकः ॥ ४ ॥ कौशिकोपिसएवतैःपक्षिभिः सकौशिकइत्यन्वयः ॥ स्वराज्यादितिवापाठः ॥ अवरोपितोनिराकृतः ॥ ५ ॥ निराकरणेहेतुमाह क्रूराक्षोयमित्यक्षरद्वय

श्रीगणेशायनमः ॥ ॥ अगस्तिरुवाच ॥ ॥ पार्वतीहृदयानंदसर्वज्ञांगभवप्रभो ॥ किंचित्प्रष्टुमनाःस्वामिंस्तद्भवान्वक्तुमर्हति ॥ १ ॥ दक्षप्रजापतेः
पुत्रीकश्यपस्यपरिग्रहः ॥ गरुत्मतःप्रसूःसाध्वीकुतोदास्यमवापसा ॥ २ ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ हंजिकात्वंयथाप्राप्ताविनतासातपस्विनी ॥
तदप्यहंसमाख्यामिनिशामयमहामते ॥ ३ ॥ कद्रूरजीजनत्पुत्रान्शतंकश्यपतःपुरा ॥ उलूकमरुणंतार्क्ष्यमसूतविनतात्रयम् ॥ ४ ॥ कौशिको
राज्यमाप्यापिश्रेष्ठत्वात्पक्षिणांमुने ॥ निर्गुणत्वाच्चतैःसर्वैःसराज्यादवरोपितः ॥ ५ ॥ क्रूराक्षोयंदिवांधोयंसदावक्रनखस्त्वसौ ॥ अतीवोद्वेगजनकंसर्वे
षामस्यभाषणम् ॥ ६ ॥ इत्थंतस्यगुणग्रामान्विकथ्यबहुशःखगाः ॥ नाद्यापिवृण्वतेराज्येकमपिस्वैरचारिणः ॥ ७ ॥ कौशिकेथतथावृत्तेपुत्रवीक्षणला
लसा ॥ अंडंप्रस्फोटयामासमध्यमंविनतातदा ॥ ८ ॥ पूर्णेवर्षसहस्रेतुप्रस्फोटचघटसंभव ॥ तदभेदितयौत्सुक्यादंडमष्टमकेशते ॥ ९ ॥ तावत्सर्वा
णिगात्राणितस्यातिमहसःशिशोः ॥ ऊर्वोरुपरिसिद्धानितदंडांतर्निवासिनः ॥ १० ॥ अंडान्निर्गतमात्रेणक्रोधारुणमुखश्रिया ॥ अर्धनिष्पन्नदेहेनाशिशु
नाशापिताप्रसूः ॥ ११ ॥ जनयित्रित्वयादृष्ट्वाकाद्रवेयान्स्वलीलया ॥ खेलतोमातुरुत्संगेयदंडंव्याधितादृधा ॥ १२ ॥ तदनिष्पन्नसर्वांगःशपामित्वां
विहंगमे ॥ तेषामेवैधिदासीत्वंसपत्न्यंगभुवामिह ॥ १३ ॥ वेपमानाथतच्छापादिदंप्रोवाचपक्षिणी ॥ अनूरोब्रूहिमेशापावसानंमातुरंगज ॥ १४ ॥
॥ अनूरुरुवाच ॥ अंडंतृतीयंमाभिंधिह्यनिष्पन्नंममेवहि ॥ अस्मिन्नंडेभविष्योयःसतेदास्यंहरिष्यति ॥ १५ ॥ इत्युक्त्वासोरुणोगच्छदुड्डीयानंदकान
नम् ॥ यत्रविश्वेश्वरोदद्यादपिपंगोःशुभांगतिम् ॥ १६ ॥

न्यूनेनसार्धेन ॥ ६ ॥ विकथ्यकथयित्वा ॥ विकण्र्येतिपाठेआलोच्येत्यर्थः ॥ व्यकत्थन्नितिपाठेव्यकत्थयन्निंदितवंतइत्यर्थः ॥ अतएवाद्यापिस्वैरचारिणस्तेखगाअन्यंवानिर्गुणंकमपिराजत्वेनवृण्वत
इतिपूर्वेणैवान्वयः ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ यद्यस्मात् ॥ व्याधिअव्याधि ॥ अडभावआर्षः ॥ अभेदीत्यर्थः ॥ बाधितंद्विधेतिक्वचित्पाठः ॥ स्फोटितंत्विवितिचान्यत्र
॥ १२ ॥ तत्तस्मात् ॥ एधिभव ॥ एहीतिपाठेआसमन्ताद्गच्छेत्यर्थः ॥ सपत्न्यंगभुवांकद्रूदरजातानाम् ॥ सपत्नीचतदंगभुवश्चतेषामितिवा ॥ सपत्न्यंगभुवासहेतिपाठेसपत्न्याःकद्र्वाय
दंगंशरीरंतद्भुवःपुत्रेणसहेतिव्याख्येयम् ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ प्रासंगिकमुक्त्वाप्रस्तुतानेवषडादित्यानाह ॥ इत्युक्त्वेति ॥ पंगोःश्रोणस्य ॥ यदाहामरः ॥ श्रोणःपंगाविति ॥ १६ ॥

॥ १७ ॥ अनूरुररुणइतिनामद्वयंनिर्वक्ति ॥ अनूरुत्वादिति ॥ यःअनूरुत्वाज्जान्वोरुपरिभागरहितत्वादनूरुः ॥ यतोयस्मात्क्रोधेनअरुणईषल्लोहितवर्णइतिकृत्वारुणश्चकथ्यते ॥ तेनवाराणस्यांतपस्तप्त्वासूर्यआराधितइत्यर्थः ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ अरुणायससूर्यायसूर्यसाहिताय ॥ अरुणोदयसूर्यायेतिक्वचित्पाठः ॥ २५ ॥

एतत्तेपृच्छतःख्यातंविनतादास्यकारणम् ॥ मुनेप्रसंगतोवच्मिअरुणादित्यसंभवम् ॥ १७ ॥ अनूरुत्वादनूरुर्योरुणःक्रोधारुणोयतः ॥ वाराणस्यांतपस्तप्त्वातेनाराधिदिवाकरः ॥ १८ ॥ सोपिप्रसन्नोदत्त्वाथवरांस्तस्माअनूरवे ॥ आदित्यस्तस्यनाम्नाभूदरुणादित्यइत्यपि ॥ १९ ॥ ॥ अर्कउवाच ॥ तिष्ठानूरोममरथेसदैवविनतात्मज ॥ जगतांचहितार्थायध्वांतंविध्वंसयन्पुरः ॥ २० ॥ अत्रत्वत्स्थापितांमूर्तिंयेभजिष्यंतिमानवाः ॥ वाराणस्यांमहादेवोत्तरेतेषांकुतोभयम् ॥ २१ ॥ येर्चयिष्यंतिसततमरुणादित्यसंज्ञकम् ॥ मामत्रतेषांनोदुःखंनदारिद्र्यंनपातकम् ॥ २२ ॥ व्याधिभिर्नाभिभूयंतेनोपसर्गैश्चकैश्चन ॥ शोकाग्निनानदह्यंतेह्यरुणादित्यसेवनात् ॥ २३ ॥ अथस्यंदनमारोप्यनीतवानरुणंरविः ॥ अद्यापिसरथेसौरेप्रातरेवसमुद्यति ॥ २४ ॥ यःकुर्यात्प्रातरुत्थायनमस्कारंदिनेदिने ॥ अरुणायससूर्यायतस्यदुःखभयंकुतः ॥ २५ ॥ अरुणादित्यमाहात्म्यंयःश्रोष्यतिनरोत्तमः ॥ नतस्यदुष्कृतंकिंचिद्भविष्यतिकदाचन ॥ २६ ॥ स्कंदउवाच ॥ वृद्धादित्यस्यमाहात्म्यंशृणुतेकथयाम्यहम् ॥ यस्यश्रवणमात्रेणनरोनोदुष्कृतंभजेत् ॥ २७ ॥ पुरात्रवृद्धहारीतोवाराणस्यांमहातपाः ॥ महातपःसमृद्ध्यर्थंसमाराधितवान्रविम्भुं ॥ २८ ॥ मूर्तिंसंस्थाप्यशुभदांभास्वतःशुभलक्षणाम् ॥ दक्षिणेनविशालाक्ष्यादृढभक्तिसमन्वितः ॥ २९ ॥ तुष्टस्तस्मैवरंप्रादाद्ब्रध्नोवृद्धतपस्विने ॥ अलंविलंब्ययाचस्वकस्तेदेयोवरोमया ॥ ३० ॥ सोथप्रसन्नाद्द्युमणेरवृणीतवरंमुनिः ॥ यदिप्रसन्नोभगवान्युवत्वंदेहिमेपुनः ॥ ३१ ॥ तपःकरणसामर्थ्यंस्थविरस्यनमेयतः ॥ पुनस्तारुण्यमाप्तोहंचरिष्याम्युत्तमंतपः ॥ ३२ ॥ तपएवपरोधर्मस्तपएवपरंवसु ॥ तपएवपरःकामोनिर्वाणंतपएवहि ॥ ३३ ॥ ऋतेनतपसःक्वापिलभ्याऐश्वर्यसंपदः ॥ पदंध्रुवादिभिःप्रापिकेवलंतपसोबलात् ॥ ३४ ॥ ततस्तपश्चरिष्यामिलोकद्वयमहत्त्वदम् ॥ प्राप्यत्वद्वरदानेनयौवनंसर्वसंमतम् ॥ ३५ ॥ धिग्जरांप्राणिनामत्रययासर्वोविरज्यति ॥ जरातुरेंद्रियग्रामेस्त्रियोपिनयतःस्वसात् ॥ ३६ ॥

॥ २६ ॥ २७ ॥ वृद्धश्चासौनाम्नागोत्रतोवाहारीतश्चवृद्धहारीतः ॥ २८ ॥ भास्वतःसूर्यस्य ॥ दक्षिणेनविशालाक्ष्याः ॥ विशालाक्ष्यादक्षिणेइत्यर्थः ॥ २९ ॥ ब्रध्नःसूर्यः ॥ ३० ॥ द्युमणेःसूर्यात् ॥ युवत्वंतारुण्यम् ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ वसुधनम् ॥ निर्वाणंमोक्षः ॥ ३३ ॥ ऋतेविना ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ जरयाआतुरइंद्रियग्रामोयस्यतस्मिन् ॥ जरातुरेंद्रियग्रामा

नितिक्कचित् ॥ स्वसात्आत्मसात्स्वाधीनाइत्यर्थः ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ धियंज्ञानम् ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ उपाविशदुपसमीपेविवेश ॥ किमर्थ
माविशदित्याकांक्षायामाह ॥ निःशब्दइति ॥ स्वस्थोनिरुद्विग्नः ॥ ४६ ॥ अवसरमवकाशम् ॥ ४७ ॥ स्वाभ्याशेस्वसमीपे ॥ आसयामासउपवेशयामास ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥

वरंमरणमेवास्तुमाजरास्त्वतिशोच्यकृत् ॥ क्षणंदुःखंचमरणंजरादुःखंक्षणेक्षणे ॥३७॥ कांक्षंतिदीर्घतपसेचिरमायुर्जितेंद्रियाः ॥ धनंदानायपुत्रायकलत्रं
मुक्तयेधियम् ॥ ३८ ॥ वृद्धस्यवार्धकंप्रध्वस्तत्क्षणादपहृत्यवै ॥ ददौचचारुताहेतुंतारुण्यंपुण्यसाधनम् ॥३९॥ एवंसवृद्धहारीतोवाराणस्यांमहामुनिः ॥
संप्राप्ययौवनंप्रप्रात्तपउग्रंचचारह ॥४०॥ वृद्धेनाराधितोयंस्माद्धारीतेनतपस्विना ॥ आदित्योवार्धकहरोवृद्धादित्यस्ततःस्मृतः ॥४१॥ वृद्धादित्यं
समाराध्यवाराणस्यांघटोद्भव ॥ जरादुर्गतिरोगघ्नंबहवःसिद्धिमागताः ॥ ४२ ॥ वृद्धादित्यंनमस्कृत्यवाराणस्यांरवौनरः ॥ लभेदभीप्सितांसिद्धिंनक्व
चिद्दुर्गतिंलभेत् ॥ ४३ ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ अतःपरंशृणुमुनेकेशवादित्यमुत्तमम् ॥ यथातुकेशवंप्राप्यसविताज्ञानमाप्तवान् ॥ ४४ ॥ व्योम्निसं
चरमाणेनसप्ताश्वेनादिकेशवः ॥ एकदादर्शिभावेनपूजयँल्लिंगमैश्वरम् ॥ ४५ ॥ कौतुकादिवउत्तीर्यहरेरवि रुपाविशत् ॥ निःशब्दोनिश्चलःस्वस्थो
महाश्चर्यसमन्वितः ॥ ४६ ॥ प्रतीक्षमाणोवसरंकिंचित्प्रष्टुमनाहरिम् ॥ हरिर्विसर्जितार्चंचप्रणनामकृतांजलिः ॥ ४७ ॥ स्वागतंतेहरिःप्राहबहुमान
पुरःसरम् ॥ स्वाभ्याशआसयामासभास्वंतंनतकंधरम् ॥ ४८ ॥ अथावसरमालोक्यलोकचक्षुरधोक्षजम् ॥ नत्वाविज्ञापयामासकृतानुज्ञोऽसुरारिणा
॥ ४९ ॥ ॥ रविरुवाच ॥ ॥ अंतरात्मासिजगतांविश्वंभरजगत्पते ॥ तवापि पूज्यःकोप्यस्तिजगत्पूज्यात्रमाधव ॥ ५० ॥ त्वत्तश्चाविर्भवेदेतत्त्व
यिसर्वंप्रलीयते ॥ त्वमेवपातासर्वस्यजगतोजगतांनिधे ॥ ५१ ॥ इत्याश्चर्यंसमालोक्यप्राप्तोस्म्यत्रतवांतिकम् ॥ किमिदंपूज्यतेनाथभवताभव
तापहृत् ॥ ५२ ॥ इतिश्रुत्वाहृषीकेशःसहस्रांशोरुदीरितम् ॥ उच्चैर्माशंसससप्ताश्वंवारयन्करसंज्ञया ॥ ५३ ॥ ॥ श्रीविष्णुरुवाच ॥ ॥ देवदेवो
महादेवोनीलकंठउमापतिः ॥ एकएवहिपूज्योत्रसर्वकारणकारणम् ॥ ५४ ॥ अत्रत्रिलोचनादन्यंसमर्चयतियोल्पधीः ॥ सलोचनोपिविज्ञेयोलोचना
भ्यांविवर्जितः ॥५५॥ एकोमृत्युंजयःपूज्यो जन्ममृत्युजराहरः ॥ मृत्युंजयंकिलाभ्यर्च्यश्वेतोमृत्युंजयोभवत् ॥ ५६ ॥ कालकालंसमाराध्यभृंगीकालं
जिगायवै ॥ शैलादिमापतत्याजमृत्युर्मृत्युंजयार्चकम् ॥५७॥ विजिग्येत्रिपुरंयस्तुहेलयैकेषुमोक्षणात् ॥ तंसमभ्यर्च्यभूतेशंकोनपूज्यतमोभवेत् ॥५८॥

भवतापहृत्संसारदुःखनाशकः ॥ ५२ ॥ करसंज्ञयाहस्तचालनेनउच्चैर्यथास्यात्तथामाशंसेतिसप्ताश्वंवारयन् ॥ श्रीविष्णुरुवाचेत्यन्वयः ॥ ५३ ॥ महादेवइति ॥ महत्त्वंत्रिविधपरिच्छेदशून्यत्वम् ॥
देवत्वंस्वप्रकाशत्वम् ॥ सर्वेषांप्रकृत्यादीनांकारणानामपिकारणंसर्वकारणकारणम् ॥ सर्वेषांसर्वकारणमितिक्कचित् ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ विजिग्येजितवान् ॥ जिगायेतिक

चित् ॥ ५८ ॥ त्रिजगदिति ॥ त्रिजगज्जयशीलस्यहेतोःकारणस्यत्र्यक्षस्याराधनंपरंपरमपुरुषार्थप्राप्तिसाधनमित्यर्थः ॥ अतःसारस्यविश्वेशस्य ॥ स्मरस्येतिक्वचित्पाठःसचिंत्यः ॥ स्मरविद्विषः
कामशत्रोःकोनाराधयतिआराधनंनकरोतिअपितुसर्वएवकरोतीत्यर्थः ॥ कर्मणिवाषष्ठ्यौ॥ हेतुरितिप्रथमांतपाठेत्रिजगज्जयिनोममअन्यस्यवायस्यकस्यचित्रिलोचनस्यश्रेष्ठमाराधनमेवजयहेतुरित्यर्थः ॥

त्रिजगज्जयिनोहेतोस्त्र्यक्षस्याराधनंपरम् ॥ कोनाराधयतिब्रध्नसारस्यस्मरविद्विषः ॥ ५९ ॥ यस्याक्षिपक्ष्मसंकोचाज्जगत्संकोचमेत्यदः ॥ विकस्वरं
विकासाच्चकस्यपूज्यतमोनसः ॥ ६० ॥ शंभोर्लिंगंसमभ्यर्च्यपुरुषार्थचतुष्टयम् ॥ प्राप्नोत्यत्रपुमान्सद्योनात्रकार्याविचारणा ॥ ६१ ॥ समर्च्यशांभवं
लिंगमपिजन्मशतार्जितम् ॥ पापपुंजंजहात्येवपुमानत्रक्षणाद्ध्रुवम् ॥ ६२ ॥ किंकिंनसंभवेदत्रशिवलिंगसमर्चनात् ॥ पुत्राःकलत्रक्षेत्राणिस्वर्गोमोक्षो
प्यसंशयम् ॥ ६३ ॥ त्रैलोक्यैश्वर्यसंपत्तिर्मयाप्राप्तासहस्रगो ॥ शिवलिंगार्चनादेकात्सत्यंसत्यंपुनःपुनः ॥ ६४ ॥ अयमेवपरोयोगस्त्विदमेवपरंतपः ॥
इदमेवपरंज्ञानंस्थाणुलिंगंयदर्च्यते ॥ ६५॥ यैर्लिंगंसकृदप्यत्रपूजितंपार्वतीपतेः ॥ कुतोदुःखभयंतेषांसंसारेदुःखभाजने ॥ ६६ ॥ सर्वंपरित्यज्यरवेयो
लिंगंशरणंगतः ॥ नतंपापानिबाधंतेमहांत्यपिदिवाकर ॥ ६७ ॥ लिंगार्चनेभवेद्बुद्धिस्तेषामेवात्रभास्कर ॥ येषांपुनर्भवच्छेदंचिकीर्षतिमहेश्वरः ॥६८॥
नलिंगाराधनात्पुण्यंत्रिषुलोकेषुचापरम् ॥ सर्वतीर्थाभिषेकःस्याल्लिंगस्नानांबुसेवनात् ॥ ६९ ॥ तस्माल्लिंगंत्वमप्यर्कसमर्चयमहेशितुः ॥ संप्राप्तुं
परमांलक्ष्मींमहातेजोभिजृंभणीम् ॥ ७० ॥ इतिश्रुत्वाहरेर्वाक्यंतदारभ्यसहस्रगुः ॥ विधायस्फाटिकंलिंगंमुनेद्यापिसमर्चयेत् ॥ ७१ ॥ गुरुत्वे
नतदाकल्यविवस्वानादिकेशवम् ॥ तत्रोपतिष्ठतेद्यापिउत्तरेणादिकेशवात् ॥ ७२ ॥ अतःसकेशवादित्यःकाश्यांभक्ततमोनुदः ॥ समर्चितःसदादेयान्म
नसोवांछितंफलम् ॥ ७३ ॥ केशवादित्यमाराध्यवाराणस्यांनरोत्तमः ॥ परमंज्ञानमाप्नोतियेननिर्वाणभाग्भवेत् ॥ ७४ ॥ तत्रपादोदकेतीर्थेकृतसर्वो
दकक्रियः ॥ विलोक्यकेशवादित्यंमुच्यतेजन्मपातकैः ॥ ७५ ॥ अगस्तेरथसप्तम्यांरविवारोयदाप्यते ॥ तदापादोदकेतीर्थेआदिकेशवसन्निधौ ॥७६॥
स्नात्वोषसिनरोमौनीकेशवादित्यपूजनात् ॥ सप्तजन्मार्जितात्पापान्मुक्तोभवतितत्क्षणात् ॥ ७७ ॥ यद्यज्जन्मकृतंपापंमयासप्तसुजन्मसु ॥ तन्मेरोगंचशो
कंचमाकरीहंतुसप्तमी ॥ ७८ ॥

तथाचवक्ष्यति ॥ त्रैलोक्यैश्वर्यसंपत्तिर्मयाप्राप्तासहस्रगो॥शिवलिंगार्चनादेकादिति ॥ शेषंपूर्ववत् ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ एकात्मुख्यात्केवलाद्वा ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६॥६७॥
॥ ६८ ॥ ६९ ॥ महेशितुर्महेश्वरस्य ॥ ७० ॥ ७१ ॥ उत्तरेणउत्तरस्याम् ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४॥ पादोदकेगंगावरुणयोःसंभेदे ॥७५॥ रथसप्तमीअचलासप्तमी ॥७६॥ ७७ ॥ तत्रस्नानस्यपूर्वां

गंमंत्रत्रयमाह ॥ यद्यदित्यादि ॥ जन्मसुकृतंजन्मकृतंजन्मारभ्ययत्पापंकृतमित्यर्थः ॥ माकरीमकरसंबंधिनीमाघीत्यर्थः॥७८॥ मनोवाक्कायजादीनिपापानिभविष्यज्जन्मविषयाण्यपीतिज्ञातव्यानि ॥७९॥ सप्तसप्तयोऽश्वाःयस्याःसासप्तसप्तिकासौरीशक्तिरित्यर्थः तस्याःसंबोधनंहेसप्तसप्तिके ॥८०॥८१॥८२॥८३॥ उच्चदेशेपर्वतदेशेतन्नाम्नीतिवा॥बाहुजःक्षत्रियः॥बाहूराजन्यःकृतइतिश्रुतेः ॥८४॥

एतज्जन्मकृतंपापंयच्चजन्मांतरार्जितम् ॥ मनोवाक्कायजंयच्चज्ञाताज्ञातेचयेपुनः ॥ ७९ ॥ इतिसप्तविधंपापंस्नानान्मेसप्तसप्तिके ॥ सप्तव्याधिसमायुक्तंहरमाकरिसप्तमि ॥ ८० ॥ एतन्मंत्रत्रयंजप्त्वास्नात्वापादोदकेनरः ॥ केशवादित्यमालोक्यक्षणान्निष्कलुषोभवेत् ॥ ८१ ॥ केशवादित्यमाहात्म्यंशृण्वञ्श्रद्धासमन्वितः ॥ नरोनलिप्यतेपापैःशिवभक्तिंचविंदति ॥ ८२ ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ अतःपरंशृणुमुनेविमलादित्यमुत्तमम् ॥ हरिकेशवनेरम्येवाराणस्यांव्यवस्थितम् ॥ ८३ ॥ उच्चदेशेभवत्पूर्वंविमलोनामबाहुजः ॥ सप्राक्तनात्कर्मयोगाद्विमलेपथ्यपिस्थितः ॥ ८४ ॥ कुष्ठरोगमवाप्योच्चैस्त्यक्त्वादारान्गृहंवसु ॥ वाराणसींसमासाद्यब्रध्नमाराधयत्सुधीः ॥ ८५ ॥ करवीरैर्जपाभिश्चगंधकैःकिंशुकैःशुभैः ॥ रक्तोत्पलैरशोकैश्चससमानर्चभास्करम् ॥ ८६ ॥ विचित्ररचनैर्माल्यैःपाटलाचंपकोद्भवैः ॥ कुंकुमागुरुकर्पूरमिश्रितैःशोणचंदनैः ॥ ८७ ॥ देवमोहनधूपैश्चबह्वामोदततांबरैः ॥ कर्पूरवर्तिदीपैश्चनैवेद्यैर्घृतपायसैः ॥ ८८ ॥ अर्घदानैश्चविधिवत्सौरैःस्तोत्रजपैरपि ॥ एवंसमाराधयतस्तस्यार्कोवरदोभवत् ॥ ८९ ॥ उवाचचवरंब्रूहिविमलामलचेष्टित ॥ कुष्ठश्चतेप्रयात्वेषप्रार्थयान्यंवरंपुनः ॥ ९० ॥ आकर्ण्यविमलश्चेत्थमालापंरश्मिमालिनः ॥ प्रणतोदंडवद्भूमौसंप्रहृष्टतनूरुहः ॥ ९१ ॥ शनैर्विज्ञापयांचक्रएकचक्ररथंरविम् ॥ जगच्चक्षुरमेयात्मन्महाध्वांतविधूनन ॥ ९२ ॥ यदिप्रसन्नोभगवन्यदिदेयोवरोमम ॥ तदात्वद्भक्तिनिष्ठायेकुष्ठंमास्तुतदन्वये ॥ ९३ ॥ अन्येपिरोगामासंतुमास्तुतेषांदरिद्रता ॥ मास्तुकश्चनसंतापस्त्वद्भक्तानांसहस्रगो ॥ ९४ ॥

॥८५॥ गंधकैर्गंधयुक्तैरितिसर्वेषांविशेषणम् ॥ बंधूकैरितिवापाठः ॥ ८६ ॥ शोणचंदनैरक्तचंदनैः ॥ ८७ ॥ बह्वामोदततांबरैःबहुलगंधानेकवस्त्रैः ॥ बहुनाआमोदेनततंव्याप्तमंबरमाकाशंयैस्तैर्देवमोहनधूपैरितिवा ॥ बहुभिर्देवतापरैरितिक्वचित्पाठः ॥ तदादेवतैकोद्देशेनसंपादितैरित्यर्थः ॥ घृतपायसैर्घृतालोडितपरमान्नैः ॥ घृतसाधितैरितिक्वचित्पाठः ॥ ८८ ॥८९॥९०॥९१॥९२॥९३॥९४॥

॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ प्रत्यष्ठात्स्थापितवान् ॥ ८ ॥ ९ ॥ ११० ॥ ११ ॥
अभिलष्यंत्याकांक्षंति ॥ किंतदाह ॥ भौमइति ॥ मंगलवासरेभरण्यांभरणीनक्षत्रयुक्तायांचतुर्दश्याम् ॥ भरण्यांभूतायामितिव्यधिकरणेवासप्तम्यौ ॥ काश्यांयमतीर्थेस्नात्वानो

॥ श्रीसूर्यउवाच ॥ ॥ तथास्त्विवतिमहाप्राज्ञश्शृण्वन्यंवरमुत्तमम् ॥ त्वयेयंपूजितामूर्तिरेवंकाश्यांमहामते ॥ ९५ ॥ अस्याःसान्निध्यमत्राहंनत्यक्ष्या
मिकदाचन ॥ प्रथितातवनाम्नाचप्रतिमैषाभविष्यति ॥९६॥ विमलादित्यइत्याख्याभक्तानांवरदासदा ॥ सर्वव्याधिनिहंत्रीचसर्वपापक्षयंकरी ॥९७॥
इतिदत्त्वावरान्सूर्यस्तत्रैवांतरधीयत ॥ विमलोनिर्मलतनुःसोपिस्वभवनंययौ ॥ ९८ ॥ इत्थंसविमलादित्योवाराणस्यांशुभप्रदः ॥ तस्यदर्शनमात्रेणकु
ष्ठरोगःप्रणश्यति ॥९९॥ यश्चैतांविमलादित्यकथांवैशृणुयान्नरः ॥ प्राप्नोतिनिर्मलांशुद्धिंत्यज्यतेचमनोमलैः ॥१००॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ गंगादित्यो
स्तितत्रान्योविश्वेशाद्दक्षिणेनवै ॥ तस्यदर्शनमात्रेणनरःशुद्धिमियादिह ॥ १ ॥ यदागंगासमायाताभगीरथपुरस्कृता ॥ तदागंगांपरिष्टोतुंरविस्तत्रैवसं
स्थितः ॥ २ ॥ अद्याप्यहर्निशंगंगां संमुखीकृत्यभास्करः ॥ परिष्टौतिप्रसन्नात्मागंगाभक्तवरप्रदः ॥ ३ ॥ गंगादित्यंसमाराध्यवाराणस्यांनरोत्तमः ॥
दुर्गतिं जातु न क्वापिलभतेनचरोगभाक् ॥ ४ ॥ स्कंदउवाच ॥ अन्यच्छृणुमहाभागयमादित्यस्यसंभवम् ॥ यच्छ्रुत्वापिनरोजातुयमलोकंनपश्यति
॥ ५ ॥ यमेशात्पश्चिमेभागेवीरेशात्पूर्वतोमुने ॥ यमादित्यंनरोदृष्ट्वायमलोकंनपश्यति ॥ ६ ॥ यमतीर्थेनरःस्नात्वाभूतायांभौमवासरे ॥ यमेश्वरंवि
लोक्याशुसर्वैःपापैः प्रमुच्यते ॥ ७ ॥ यमतीर्थेयमःपूर्वंतप्त्वासुविमलंतपः ॥ यमेशंचयमादित्यंप्रत्यष्ठाद्भक्तसिद्धिदम् ॥ ८ ॥ यमेनस्थापितोयस्मा
दादित्यस्तत्रकुंभज ॥ अतःसहियमादित्योयामींहरतियातनाम् ॥ ९ ॥ यमेशंचयमादित्यंयमेनस्थापितंनमन् ॥ यमतीर्थेकृतस्नानोयमलोकंन
पश्यति ॥ ११० ॥ यमतीर्थेचतुर्दश्यांभरण्यांभौमवासरे ॥ तर्पणंपिंडदानंचकृत्वापित्रनृणीभवेत् ॥ ११ ॥ अभिलष्यंतिसततंपितरोनरकौकसः ॥
भौमेभरण्यांभूतायांयदियोगोयमुत्तमम् ॥ १२ ॥

स्माकंमुक्तयेयःकश्चिदपिसतिलंतर्पणमपिकिंकुर्यात्करिष्यतीत्यग्रिमेणान्वयः ॥ ननुतर्पणमात्रेणकथंनरकान्मुक्तिःस्यात्तत्राह : ॥ यदियोगोयमिति ॥ यदीतिनिश्चये ॥ योगस्त्रयाणांमे

लनम् ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ ११८ ॥ ॥ इतिश्रीरामानन्दकृतायांकाशीखण्डटीकायामेकपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५१ ॥ ॥ द्विपञ्चाशत्तमेयानंविधेर्मंदरगोत्रतः ॥ काश्यांदशाश्वमेधस्यमाहात्म्यंचोपवर्ण्यते ॥१॥१॥ तिग्मास्तीक्ष्णागावोरश्मयोयस्यसतिग्मगुः ॥ २ ॥ योगिन्यस्तिग्मगुश्चानन्दवनंप्राप्यकाशीवृत्तान्तंनिवेदयितुंनायांत्येतन्नचित्रमित्याह ॥ किमत्रेति ॥ ३ ॥ अपिशब्दार्थंविवृण्वन्पूर्वोक्तमेवस्फुटयाति ॥ अधाक्षिषमिति ॥ अधाक्षिषंदग्धवानस्मि ॥ त्रिजगज्जित्वरंत्रिजगज्जयशीलम् ॥ दृशानेत्रेण ॥ काश्यभिलाषाख्यःकामइतिशेषः ॥

काश्यांकश्चिद्यमेतीर्थेकृत्वास्नानंमहामतिः ॥ अपियस्तर्पणंकुर्यात्सतिलंनोविमुक्तये ॥ १३ ॥ किंगयागमनैःपुंसांकिंश्राद्धैर्भूरिदक्षिणैः ॥ यदिकाश्यांयमेतीर्थेयोगेस्मिन्श्राद्धमाप्यते ॥ १४ ॥ श्राद्धंकृत्वायमेतीर्थेपूजयित्वायमेश्वरम् ॥ यमादित्यंनमस्कृत्यपितॄणामनृणोभवेत् ॥१५॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ इतितेद्वादशादित्याःकथिताःपापनाशनाः ॥ यत्संभवंसमाकर्ण्यनरोननिरयीभवेत् ॥ १६ ॥ अन्येपिसंतिघटजरविभक्तैरनेकशः ॥ काश्यांसंस्थापिताःसूर्यागुह्यकार्कादयःकिल ॥ १७ ॥ श्रुत्वाध्यायानिमान्पुण्यान्द्वादशादित्यसूचकान् ॥ श्रावयित्वापिनोमर्त्योदुर्गतिंयातिकुत्रचित् ॥ ११८ ॥ इतिश्रीस्कांदेमहापुराणएकाशीतिसाहस्र्यांसंहितायामुत्तरार्द्धेचतुर्थेकाशीखण्डेअरुणवृद्धकेशवविमलगंगायमादित्यवर्णनंनामैकपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ॥ ५१ ॥ ॥ छ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ गभस्तिमालिनिगतेकाशीं त्रैलोक्यमोहिनीम् ॥ पुनश्चिंतामवापोच्चैर्मंदरस्थोमुनेहरः ॥ १ ॥ नाद्याप्यायांतियोगिन्योनाद्याप्यायातितिग्मगुः ॥ प्रवृत्तिरपिमेकाश्याश्चित्रमत्यंतदुर्लभा ॥२॥ किमत्रचित्रंयत्काशीमदीयमपिमानसम् ॥ निश्चलंचंचलयतिगणनाकेतरेसुरे ॥३॥ अधाक्षिषमहंकामंत्रिजगज्जित्त्वरंदृशा ॥ अहोकाश्यभिलाषोत्रमामेवदुनुयात्तराम् ॥४॥ काशीप्रवृत्तिमन्वेष्टुंकंवाप्रहिणुयामितः ॥ ज्ञातुंकएवनिपुणोयतःसचतुराननः ॥ ५ ॥ इत्याहूयविधातारंबहुमानपुरःसरम् ॥ तत्रोपवेश्यश्रीकंठःप्रोवाचचतुराननम् ॥ ६ ॥ योगिन्यःप्रेषिताःपूर्वंप्रेषितोथसहस्रगुः ॥ नाद्यापितेनिवर्ततेकाश्याःकलशसंभव ॥ ७ ॥

दुनुयात्तरामतिशयेनतापयति॥दहत्तेतरामितिक्वचित्॥४॥ काशीति॥काश्यावृत्तान्तमन्वेष्टुंकञ्जनं वावितर्के प्रहिणुयांप्रस्थापयामि ॥ यद्वा वानिश्चये कंब्रह्माणमेवप्रहिणुयामिति॥तत्रहेतुः॥ज्ञातुमिति ॥ ज्ञातुंकाशीप्रवृत्तिमित्यनुषज्जते ॥ ब्रह्मैवदक्षः॥तत्रहेतुर्यतःसचतुराननइति ॥ ५ ॥ तत्रपार्श्वे ॥ उपोपवेश्योतिवापाठः ॥ ६ ॥ कलशसम्भवेतिअगस्त्यंप्रातिगुहस्यसंबोधनम् ॥ कमलसंभवेतिपाठेब्रह्म

---

१ चतुरइतिपाठस्तुमनोहरः ।

णःसंबोधनम् ॥ ७ ॥ ८ ॥ अरतौदृष्टान्तः ॥ अनच्छेति ॥ अल्पपल्वलेअल्पेसरसि ॥ ९ ॥ नाबाधिष्टनबाधितवान् ॥ १० ॥ ११ ॥ ईहितेचेष्टितेकार्येइतियावत् ॥ १२ ॥ तद्वेत्सीति ॥ तद्वा
क्यगौरवंमन्दरवरप्रदानंचतच्छब्दार्थः ॥ मन्दोमूर्खः ॥ १३ ॥ तर्हीश्वरस्यतवगमनप्रतिबन्धकाभावात्स्वयमेवकिमितिनगम्यतेतत्राह॥अद्यैवेति ॥ स्वमाययास्वशक्त्यापार्वत्यासहेत्यर्थः ॥१४ ॥
विधेइति ॥ हेविधेहेविधातर्यतःसर्वकार्याणित्वमेवविदधासिकरोष्यतोऽखिलमितिचेतिचेवंत्वयाकर्तव्यमितियद्वक्तव्यंतत्त्वय्यपार्थमपगतार्थंव्यर्थमित्यर्थः ॥ त्वयापार्थमितिपाठःसुगमः ॥ कर्तव्यंत्वयी
तिपाठेअपार्थमव्यर्थमितिकाक्वाव्याख्येयमिति ॥ १९ ॥ रिष्टंशुभाभावःअरिष्टंतदभावःशुभंयथास्यात्तथागच्छ ॥ रिष्टंक्षेमेशुभाभावेपुंसिखड्गेचफेनिलइतिमेदिनीकारः ॥ शुभोदर्कःशुभोत्तरफलः

सासमुत्सुकयेत्काशीलोकेशममममानसम् ॥ प्राकृतस्यजनस्येवचंचलाक्षीवकाचन ॥ ८ ॥ मंदरेत्ररतिर्मेनभृशंसुंदरकंदरे ॥ अनच्छतुच्छपानीयेनक्र
स्येवाल्पपल्वले ॥ ९ ॥ नाबाधिष्टतथामांसतापोहालाहलोद्भवः ॥ काशीविरहजन्मात्रयथामामतिबाधते ॥ १० ॥ शीतरश्मिःशिरःस्थोपिवर्षन्पीयू
षसीकरैः ॥ काशीविश्लेषजंतापंनाहोगमयितुंप्रभुः ॥ ११ ॥ विधेविधेहिमेकार्यमार्यधुर्यमहामते ॥ याहिकाशीमितस्तूर्णंयतस्वचममेहिते ॥ १२ ॥
ब्रह्मंस्त्वमेवतद्वेत्सिकाशीत्यजनकारणम् ॥ मंदोपिनत्यजेत्काशींकिमुयोवेत्तिकिंचन ॥१३॥ अद्यैवकिंनगच्छेयंकाशींब्रह्मन्स्वमायया ॥ दिवोदासंस्व
धर्मस्थंनतूल्लंघितुमुत्सहे ॥ १४॥ विधेसर्वविधेयानित्वमेवविदधासियत् ॥ इतिचेतिचवक्तव्यंत्वय्यपार्थमतोखिलम् ॥१५॥ अरिष्टंगच्छपंथास्तेशुभो
दर्कोभवत्वलम् ॥ आदायाज्ञांविधिर्मूर्ध्निययौवाराणसींमुदा ॥१६॥ सितहंसरथस्तूर्णंप्राप्यवाराणसींपुरीम् ॥ कृतकृत्यमिवात्मानममन्यततदात्मभूः ॥
॥ १७ ॥ हंसयानफलंमेद्यजातंकाशीसमागमे ॥ काशीप्राप्तौयतःप्रोक्ताअंतरायाःपदेपदे ॥ १८ ॥ दृशिधातुरभूदद्यमदृशौप्राप्यसान्वयः ॥ स्पष्टंदृष्टिपथं
प्राप्तायदेषाऽऽनंदवाटिका ॥ १९ ॥ स्वयंसिंचतियामद्भिःस्वाभिःस्वर्गतरंगिणी ॥ यत्रानंदमयावृक्षायत्रानंदमयाजनाः॥ २० ॥ निर्विशंतिसदाकाश्यां
फलान्यानंदवंत्यपि ॥ सदैवानंदभूःकाशीसदैवानंददःशिवः ॥ २१ ॥ आनंदरूपाजायंतेतेनकाश्यांहिजंतवः ॥ चरणौचरितुंवित्तस्तावेवकृतिनामिह ॥
॥ २२ ॥ चरणौविचरेतांयौविश्वभर्तृपुरीभुवि ॥ तावेवश्रवणौश्रोतुंसंविदातेबहुश्रुतौ ॥ २३ ॥ इहश्रुतिमतांपुंसांयाभ्यांकाशीश्रुतासकृत् ॥ तदेवमनु
तेसर्वंमनस्त्विहमनस्विनाम् ॥ २४ ॥ येनानुमन्यतेचैषाकाशीसर्वप्रमाणभूः ॥ बुद्धिर्बुध्यतिसासर्वमिहबुद्धिमतांसताम् ॥ ययैतद्धूर्जटेर्धामध्रुवंस्व
विषयीकृतम् ॥ २५ ॥ वरंतृणानिधान्यानितानिवात्याहतान्यपि ॥ काश्यांयान्यापतंतीहनजनाःकाश्यदर्शनाः ॥ २६ ॥

॥ १६ ॥ सिताःशुभ्राःहंसायस्मिन्सरथोयस्यसः ॥ १७ ॥ १८ ॥ दृशिरिति ॥ दृशिरप्रेक्षणेइतिदृशिधातुः ॥ दृश्यतेऽनयेतिदृक्चक्षुः ॥ मद्दृशौमच्चक्षुषी ॥ सान्वयःसार्थकः ॥ यद्यस्मात् ॥१९॥
आनन्दवाटिकांविशिनष्टि ॥ स्वयमिति ॥ स्वाभिःस्वकीयाभिः ॥ ताभिरितिपाठेप्रसिद्धाभिरित्यर्थः ॥ २० ॥ वृक्षाणामानंदमयत्वंकैमुत्यन्यायेनदर्शयति ॥ निर्विशन्तीति ॥ अन्यत्रस्थितान्य
पिफलानिकाश्यांनिर्विशंतिसंतिआनन्दवंतिभवन्तीति ॥ काशीस्थितानांवृक्षाणामानन्दमयत्वंकिंवक्तव्यमितिभावः ॥ यत्रानन्दमयाजनाइत्यत्रकारणमाह ॥ सदैवेति ॥ २१ ॥ वित्तोजानीतः ॥
॥ २२ ॥ संविदातेविजानीतः ॥ २३ ॥ मनुतेध्यायति ॥ २४ ॥ बुध्यतिनिश्चिनोति ॥ २५ ॥ वात्याहतानिवातचक्रेणांदोलितानि ॥ काशींनपश्यन्तिकाश्याःनदर्शनंयेषामिति

वाकाश्यदर्शनाः ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ बृहत्तरैःफलैरित्यन्वयः ॥ २९ ॥ व्यधायिअकारि ॥ विश्वेशस्यनिर्मितिर्निर्माणंयस्याःसाविश्वेशनिर्मितिः ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥
शतेभ्यःपरेपरःशताअसंख्याताराजानोमयादृष्टाः ॥ परंकेवलंतेष्वेषुराजसुमध्येतवसद्गुणाद्वित्राःपवित्रायेतेप्रायशोममदृशंनगताइतिपंचमेनान्वयः ॥ यायजूकाइज्याशीलाः ॥ ३९ ॥ विनिष्कृतारि
षड्वर्गानिर्जितशत्रुभूतषडिंद्रियवर्गाः ॥ श्रुतस्यपारदृश्वानःअध्ययनस्यपारगामिनः ॥ राजनीतिविचक्षणाःसंधिविग्रहयानासनद्वैधाश्रयेषुनिपुणाः ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ रयोवेगः ॥ ३८ ॥

अद्यमेसफलंचायुःपरार्धद्वयसंमितम् ॥ यस्मिन्सतिमयाप्रापिदुष्प्रापाकाशिकापुरी ॥ २७ ॥ अहोमेधर्मसंपत्तिरहोमेभाग्यगौरवम् ॥ यदद्राक्षिषमद्याहं
काशींसुचिरचिंतिताम् ॥ २८ ॥ अद्यमेस्वतपोवृक्षोमनोरथफलैरलम् ॥ शिवभक्त्यंबुनासिक्तःफलितोतिबृहत्तरैः ॥ २९ ॥ मयाव्यधायिबहुधासृष्टिःसृ
ष्टिंवितन्वता ॥ परमन्यादृशीकाशीस्वयंविश्वेशनिर्मितिः ॥ ३० ॥ इतिहृष्टमनावेधादृष्ट्वावाराणसींपुरीम् ॥ वृद्धब्राह्मणरूपेणराजानंचददर्शह ॥ ३१ ॥
जलार्द्राक्षतपाणिश्चस्वस्त्युक्त्वापृथिवीभुजे ॥ कृतप्रणामोराज्ञाथभेजेतद्दत्तमासनम् ॥३२॥ कृतमानोनृपतिनासोभ्युत्थानासनादिभिः ॥ विप्रोव्यजिज्ञप
द्भूपंपृष्टागमनकारणम् ॥ ३३ ॥ ॥ ब्राह्मणउवाच ॥ ॥ भूपालबहुकालीनोस्म्यहमत्रचिरंतनः ॥ त्वंतुमांनैवजानासिजानेत्वांहिरिपुंजयम् ॥
॥ ३४ ॥ परःशतामयादृष्टाराजानोभूरिदक्षिणाः ॥ विजितानेकसंग्रामायायजूकाजितेंद्रियाः ॥ ३५ ॥ विनिष्कृतारिषड्वर्गाःसुशीलाःसत्त्वशालिनः ॥
श्रुतस्यपारदृश्वानोराजनीतिविचक्षणाः ॥ ३६ ॥ दयादाक्षिण्यनिपुणाःसत्यव्रतपरायणाः ॥ क्षमयाक्षमयातुल्यागांभीर्यजितसागराः ॥ ३७ ॥ जितरो
षरयाःशूराःसौम्यसौंदर्यभूमयः ॥ इत्यादिगुणसंपन्नाःसुसंचितयशोधनाः ॥३८॥ परंद्वित्राःपवित्रायेराजर्षेतवसद्गुणाः ॥ तेष्वेषुराजसुममप्रायशोनदृशं
गताः ॥ ३९ ॥ प्रजानिजकुटुंबस्त्वंत्वंतुभूदेवदैवतः ॥ महातपःसहायस्त्वंयथानान्येतथानृपाः ॥ ४० ॥ धन्योमान्योसिचसतांपूजनीयोसिसद्गुणैः ॥
देवाअपिदिवोदासत्वत्त्रासान्नविमार्गगाः ॥ ४१ ॥ किंनःस्तुत्यातवनृपाद्विजानामस्पृहावताम् ॥ किंकुर्मस्त्वद्गुणग्रामाःस्तावकान्नःप्रकुर्वते ॥४२॥ गोष्ठी
तिष्ठत्वियंतावत्प्रस्तुतंस्तौमिसांप्रतम् ॥ यष्टुकामोस्म्यहंराजंस्त्वांसहायमतोवृणे ॥४३॥ त्वयाराजन्वतीचैषाऽवनिःसर्वर्धिभाजनम् ॥ अहंचास्तिधनो
राजन्न्यायोपात्तमहाधनः ॥४४॥ इयंचराजधानीतेकर्मभूमावनुत्तमा ॥ यस्यांकृतानांकार्याणांसंवर्तेपिनसंक्षयः ॥४५॥ संचितंयद्धनंपुंभिर्नयसन्मार्ग
गामिभिः ॥ तत्काश्यांविनियुज्येतक्लेशायेतरथाभवेत् ॥४६॥ महिमानंपरंकाश्याःकोपिवेदनभूपते ॥ ऋतेत्रिनयनाच्छंभोःसर्वज्ञानप्रदायिनः ॥४७॥

दृशंनेत्रंज्ञानंवा ॥ ३९ ॥ सद्गुणत्वमेवाह ॥ प्रजेति ॥ ४० ॥ ४१ ॥ अस्पृहावतांस्पृहारहितानाम् ॥ निरीहस्यतृणंनृपाइतिन्यायादित्यर्थः ॥ स्तावकान्स्तुतिंकुर्वाणान् ॥ ४२ ॥ गोष्ठीवार्ता ॥
स्तौमिकथयामि ॥ ४३ ॥ अहंचास्तिधनइति ॥ अस्तिशब्दःसुबंतप्रतिरूपकः ॥ अस्तिधनंयस्यसोस्तिधनः ॥ अस्तिधनीतिकश्चित् ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥

॥४८॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ जोषंतूष्णीम् ॥ ५४ ॥ यियक्षमाणस्ययज्ञंकरिष्यतः ॥ ५५ ॥ सप्तांगेस्वाम्यमात्यसुहृत्कोशराष्ट्रदुर्गवलरूपे ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८॥ पूर्वःप्रजा
संतापजः ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ एकोभिलाषः ॥ तंदर्शयाति ॥ मार्गणइति ॥ मार्गणोयाचकः ॥ स्वतनोःस्वशरीरस्य ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ यज्ञान्विपुलदक्षिणान्यजकुरु ॥

मन्येधन्यतरोसित्वंबहुजन्मशतार्जितैः ॥ सुकृतैःपासियत्काशींविश्वभर्तुःपरांतनुम् ॥ ४८ ॥ काशीत्रिजगतीसारस्त्रिवेदीसारएववै ॥ त्रिवर्गोत्तरसारश्च
निर्णीतेतिमहर्षिभिः ॥ ४९ ॥ विश्वेशानुग्रहेणैवत्वयैषापाल्यतेपुरी ॥ एकस्याप्यवनात्काश्यांत्रैलोक्यमवितंभवेत् ॥५०॥ अन्यच्चतेहितंवच्मियद्दितेरो
चतेऽनघ ॥ प्रीणनीयःसदैवैकोविश्वेशःसर्वकर्मभिः ॥ ५१ ॥ अन्यदेवधियाराजन्विश्वेशंपश्यमाकचित् ॥ ब्रह्मविष्णिंवद्रचंद्रार्काक्रीडेयंतस्यधूर्जटेः ॥
॥ ५२ ॥ विप्रैरुदर्कमिच्छद्भिःशिक्षणीयायतोनृपाः ॥ अतस्तवहितंख्यातंकिंवामेचिंतयानया ॥ ५३ ॥ इतिजोषंस्थितंविप्रंप्रत्युवाचनृपोत्तमः ॥ सर्वं
मयाहृदिधृतंयत्त्वयोक्तंद्विजोत्तम ॥ ५४ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ अहंयियक्षमाणस्यतवसाहाय्यकर्मणि ॥ दासोस्मियज्ञसंभारान्नयमेकोशतोऽ
खिलान् ॥ ५५ ॥ यदस्तिमेखिलंतत्रसप्तांगेपिभवान्प्रभुः ॥ यजस्वैकमनाब्रह्मन्सिद्धंमन्यस्ववांछितम् ॥ ५६ ॥ राज्यंकरोमियद्ब्रह्मन्स्वार्थंतन्नमनाग
पि ॥ पुत्रैःकलत्रैर्देहेनपरोपकृतयेयते ॥ ५७ ॥ राज्ञांक्रतुक्रियाभ्योपितीर्थेभ्योपिसमंततः ॥ प्रजापालनमेवैकोधर्मःप्रोक्तोमनीषिभिः ॥ ५८ ॥ प्रजासं
तापजोवह्निर्वज्राग्नेरपिदारुणः ॥ द्वित्रान्दहतिवज्राग्निःपूर्वोराज्यंकुलंतनुम् ॥ ५९ ॥ यदावभृथसिस्नासुर्भवेयंद्विजसत्तम ॥ तदाविप्रपदांभोभिरभिषे
कंकरोम्यहम् ॥ ६० ॥ हवनंब्राह्मणमुखेयत्करोमिद्विजोत्तम ॥ मन्येक्रतुक्रियाभ्योपितद्विशिष्टंमहामते ॥६१॥ अभिलाषेषुसर्वेषुजागर्त्येकोहृदीहमे ॥
अद्यापिमार्गणःकोपिद्रष्टव्यःस्वतनोरपि ॥ ६२ ॥ अहोअहोभिर्बहुभिःफलितोमेमनोरथः ॥ यत्त्वंमेद्यगृहेप्राप्तःकिंचित्प्रार्थयितुंद्विज ॥ ६३ ॥
एकाग्रमानसोविप्रयज्ञान्विपुलदक्षिणान् ॥ बहून्यजकृतंविद्धिसाहाय्यंसर्ववस्तुषु ॥ ६४ ॥ इतिराज्ञोमहाबुद्धेर्धर्मशीलस्यभाषितम् ॥ श्रुत्वातुष्टमनाः
स्रष्टाक्रतुसंभारमाहरत् ॥ ६५ ॥ साहाय्यंप्राप्यराजर्षेर्दिवोदासस्यपद्मभूः ॥ इयाजदशभिःकाश्यामश्वमेधैर्महामखैः ॥६६ ॥ अद्यापिहोमधूमौघैर्य
द्व्याप्तंगगनांतरम् ॥ तदाप्रभृतिनव्योमनीलिमानंजहात्यदः ॥ ६७ ॥

अयमेववापाठः ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ अद्येति ॥ यद्यदाप्रभृतियंकालमारभ्यहोमधूमौघैर्गगनांतरंव्याप्तंतदाप्रभृति अद्यापिनीलिमानंतमालश्यामलत्वमदोनभोनजहातीत्यन्वयः ॥ ६७ ॥

तत्रयज्ञवाटे ॥ तस्येतिपाठेतस्यब्रह्मणःसंबंधितत्तीर्थमितिपूर्वेणैवान्वयः ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ प्रभावमाह ॥ परातनुरिति ॥ अस्याःपुरःपुर्याइत्यन्वयः ॥
॥ ७४ ॥ कःप्राप्येति ॥ मूर्खोपिकाशींप्राप्यपुनस्त्यक्तुंकईहतेकश्चेष्टतेनकोपीत्येतत् ॥ स्थानेयुक्तमित्यन्वयः ॥ ७५ ॥ तत्रहेतुमाह ॥ विश्वसंतापेति ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ईशस्यायमैशस्तस्मात् ॥

तीर्थंदशाश्वमेधाख्यंप्रथितंजगतीतले ॥ तदाप्रभृतितत्रासीद्वाराणस्यांशुभप्रदम् ॥ ६८ ॥ पुरारुद्रसरोनामतत्तीर्थंकलशोद्भव ॥ दशाश्वमेधिकंपश्चाज्जातं विधिपरिग्रहात् ॥ ६९ ॥ स्वर्धुन्यथततःप्राप्ताभगीरथसमागमात् ॥ अतीवपुण्यवज्जातमतस्तत्तीर्थमुत्तमम् ॥७०॥ विधिर्दशाश्वमेधेशंलिंगंसंस्थाप्य तत्रवै ॥ स्थितवान्नगतोद्यापिक्वापिकाशींविहायतु ॥ ७१ ॥ राज्ञोधर्मरतेस्तस्यच्छिद्रंनावापकिंचन ॥ अतःपुरारेःपुरतोव्रजित्वाकिंवदेद्विधिः ॥ ७२ ॥ क्षेत्रप्रभावंविज्ञायध्यायन्विश्वेश्वरंशिवम् ॥ ब्रह्मेश्वरंचसंस्थाप्यविधिस्तत्रैवसंस्थितः ॥ ७३ ॥ परातनुरियंकाशीविश्वेशस्येतिनिश्चितम् ॥ अस्याः संसेवनाच्छंभुर्नकुप्यतिपुरोमयि ॥ ७४ ॥ कःप्राप्यकाशींदुर्मेधाःपुनस्त्यक्तुमिहेहते ॥ अनेकजन्मजनितकर्मनिर्मूलनक्षमाम् ॥ ७५ ॥ विश्वसंतापसं हर्तुःस्थानेविश्वपतेस्तनुः ॥ संताप्यतेतरांकाश्याविश्लेषजमहाग्निना ॥ ७६ ॥ प्राप्यकाशींत्यजेद्यस्तुसमस्ताघौघनाशिनीम् ॥ नृपशुःसपरिज्ञेयोमहासौ ख्यपराङ्मुखः ॥ ७७ ॥ निर्वाणलक्ष्मींयःकांक्षेत्त्यक्त्वासंसारदुर्गतिम् ॥ तेनकाशीनसंत्याज्यायद्यात्तैशादनुग्रहात् ॥ ७८ ॥ यःकाशींसंपरित्यज्यगच्छे दन्यत्रदुर्मतिः ॥ तस्यहस्ततलाद्गच्छेच्चतुर्वर्गफलोदयः ॥ ७९ ॥ निबर्हणीमघौघस्यसुपुण्यपरिबृंहिणीम् ॥ कःप्राप्यकाशींदुर्मेधास्त्यजेन्मोक्षसु खप्रदाम् ॥ ८० ॥ सत्यलोकेक्वतत्सौख्यंक्वसौख्यंवैष्णवेपदे ॥ यत्सौख्यंलभ्यतेकाश्यांनिमेषार्धनिषेवणात् ॥ ८१ ॥ वाराणसीगुणगणान्निर्णीयद्रु हिणस्त्विति ॥ व्यावृत्यमंदरगिरिंनपुनःप्रत्यगान्मुने ॥८२॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ मित्रावरुणयोःपुत्रमहिमानंब्रवीमिते ॥ काश्यांदशाश्वमेधस्यसर्व तीर्थशिरोमणेः ॥ ८३ ॥ दशाश्वमेधिकंप्राप्यसर्वतीर्थोत्तमोत्तमम् ॥ यत्किंचित्क्रियतेकर्मतदक्षयमिहेरितम् ॥ ८४ ॥ स्नानंदानंजपोहोमःस्वाध्यायोदे वतार्चनम् ॥ संध्योपास्तिस्तर्पणंचश्राद्धंपितृसमर्चनम् ॥८५॥ दशाश्वमेधिकेतीर्थेसकृत्स्नात्वानरोत्तमः ॥ दृष्ट्वादशाश्वमेधेशंसर्वपापैःप्रमुच्यते ॥८६॥ ज्येष्ठेमासिसितेपक्षेप्राप्यप्रतिपदंतिथिम् ॥ दशाश्वमेधिकेस्नात्वामुच्यतेजन्मपातकैः ॥ ८७ ॥ ज्येष्ठशुक्लद्वितीयायांस्नात्वारुद्रसरोवरे ॥ जन्मद्वय कृतंपापंतत्क्षणादेवनश्यति ॥ ८८ ॥

त्यक्त्वासंत्यज्य ॥ भुंजन्नितिक्वचित् ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ निर्णीयनिश्चित्य ॥ निर्गायन्नितिक्वचित् ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ पितृसमर्चनमितिश्राद्धविशेषणम् ॥८५॥८६॥८७॥८८॥

एवमिति ॥ क्रमस्नायीतीतिथिवृद्ध्यास्नायीतिप्रतिजन्माघं दशम्यांदशजन्माघमितिक्रमेणेत्यर्थः ॥ ८९ ॥ यामींयमसंबंधिनीम् ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ पक्षंपक्षमात्रम् ॥
स्नात्वेतिशेषः ॥ स्नात्वेतिक्वचित्पाठः ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ब्रह्मेश्वरंब्रह्मणास्वनाम्नास्थापितंलिंगम् ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ब्रह्मशालांवेदमण्डपम् ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥ १०१ ॥
॥ इतिश्रीरामानन्दकृतायांकाशीखण्डटीकायांद्विपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५२ ॥ ॥ छ ॥ ॥ त्रिपञ्चाशत्तमेऽध्यायेकाश्यांप्रेषणमुच्यते ॥ शंकुकर्णमुखानांचकाश्याश्रममहिमातथा ॥

एवंसर्वासुतिथिषुक्रमस्नायीनरोत्तमः ॥ आशुक्लपक्षदशमिप्रतिजन्माघमुत्सृजेत् ॥ ८९ ॥ तिथिंदशहरांप्राप्यदशजन्माघहारिणीम् ॥ दशाश्वमेधि
केस्नातोयामींपश्येन्नयातनाम् ॥९०॥ लिंगंदशाश्वमेधेशंदृष्ट्वादशहरातिथौ ॥ दशजन्मार्जितैःपापैस्त्यज्यतेनात्रसंशयः ॥ ९१ ॥ स्नातोदशहरायांयः
पूजयेल्लिंगमुत्तमम् ॥ भक्त्यादशाश्वमेधेशंनतंगर्भदशास्पृशेत् ॥९२॥ज्येष्ठेमासिसितेपक्षेपक्षंरुद्रसरेनरः ॥ कुर्वन्वैवार्षिकींयात्रांनविघ्नैरभिभूयते ॥९३॥
दशाश्वमेधावभृथैर्यत्फलंसम्यगाप्यते ॥ दशाश्वमेधेतन्नूनंस्नात्वादशहरातिथौ ॥ ९४ ॥ स्वर्धुन्याःपश्चिमेतीरेनत्वादशहरेश्वरम् ॥ नदुर्दशामवाप्नोति
पुमान्पुण्यतमःक्वचित् ॥ ९५ ॥ यत्काश्यांदक्षिणद्वारमंतर्गेहस्यकीर्त्यते ॥ तत्रब्रह्मेश्वरंदृष्ट्वाब्रह्मलोकेमहीयते ॥ ९६ ॥ इतिब्राह्मणवेषेणवाराणस्यांमहा
धिया ॥ द्रुहिणेनस्थितंतावद्यावद्विश्वेश्वरागमः ॥ ९७ ॥ दिवोदासोपिराजेंद्रोवृद्धब्राह्मणरूपिणे ॥ ब्रह्मणेकृतयज्ञायब्रह्मशालामकल्पयत् ॥ ९८ ॥ ब्रह्मे
श्वरसमीपेतुब्रह्मशालामनोहरा ॥ ब्रह्मातत्रावसद्व्योमब्रह्मघोषैर्निनादयन् ॥ ९९ ॥ इतितेकथितोब्रह्मन्महिमातिमहत्तरः ॥ दशाश्वमेधतीर्थस्यसर्वाघौघ
विनाशनः ॥ १०० ॥ श्रुत्वाध्यायमिमंपुण्यंश्रावयित्वातथैवच ॥ ब्रह्मलोकमवाप्नोतिश्रद्धयामानवोत्तमः ॥ १०१ ॥ ॥ इतिश्रीस्कांदेमहापुराण
एकाशीतिसाहस्र्यांसंहितायामुत्तरार्द्धेचतुर्थेकाशीखंडेदशाश्वमेधवर्णनंनामद्विपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५२ ॥ ॥छ॥ ॥ अगस्तिरुवाच ॥ ॥ अपू
र्वेयंकथाख्याताब्रह्मणोब्रह्मवित्तम ॥ किंचकारपुनःशंभुस्तत्रब्रह्मण्यपिस्थिते ॥ १ ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ शृण्वगस्त्यमहाभागकाश्यांब्रह्मण्यपिस्थिते ॥
गिरिशश्चिंतयामासभृशमुद्विग्नमानसः ॥ २ ॥ पुरीसायादृशीकाशीवशीकरणभूमिका ॥ नतादृशीदृशीहासीत्कचिन्मेप्रायशोध्रुवम् ॥ ३ ॥ योयो
यातिपुरींतांतुससतत्रैवतिष्ठति ॥ अभूवन्ननुयोगिन्योऽयोगिन्यःकाशिसंगताः ॥ ४ ॥ अकिंचित्करतांप्राप्तःससहस्रकरोप्यरम् ॥ विधिर्विधानदक्षो
पिनमेससविधोभवत् ॥ ५ ॥

॥ १ ॥ १ ॥ २ ॥ दृशिदृग्विषये ॥ ३ ॥ अयोगिन्योयोगरहिताःत्यक्तयोगादराइत्यर्थः ॥ यद्वा अयोगिन्यउपायरहिताः ॥ अकाराप्रश्लेषेकाश्याख्येनमुख्ययोगेनयुक्ताइत्यर्थः ॥ भोगिन्यइतिक
चित्पाठः ॥ ४ ॥ अकिंचित्करतांकिंचिदपिकर्तुमक्षमताम् ॥ अपिनिष्करतामितिपाठेसरविःसहस्रकरोप्यनन्तरश्मिरपिनिष्करतांतेजोरहिततामपिकिंप्राप्तइत्यर्थः ॥ अरमत्यर्थम् ॥ सविधःसवि

धानोमत्कार्यविधानक्षमोनाभवदित्यर्थः ॥ ५ ॥ ६ ॥ वित्तजानीत ॥ ७ ॥ एवंप्रथमतःसामान्येनोक्त्वापश्चान्नामग्रहणपूर्वकमाहेत्याह नामग्राहमित्यादिना ॥ ८ ॥ ९ ॥ द्रुमिचण्डेत्येकंनाम ॥
द्रुमिचण्डेतिक्वचित्पाठः ॥ १० ॥ ११ ॥ स्वकार्यंकर्तुंतान्प्रोत्साहयति ॥ भवंतइति ॥ १२ ॥ १३ ॥ तत्तस्मात् ॥ भवत्सुमध्येद्वौअमूशंकुकर्णमहाकालौयातंगच्छतमित्यन्वयः ॥ यद्वा भवत्सु
ममांतरंगेषुविद्यमानेषुममसमीपेतिष्ठत्सुकाशीप्रवृत्तिंराज्ञश्चप्रवृत्तिंनजानामीत्ययुक्तमितिशेषः ॥ तत्तस्मात् हेशंकुकर्णमहाकालौयुवांद्वावेवयातम् ॥ तद्वेइतिक्वचित्पाठः ॥१४॥ आयातमागच्छतम् ॥

चिंतयन्निति देवेशोगणानाहूयभूरिशः ॥ प्रेषयामासभोयातक्षिप्रंवाराणसींपुरीम् ॥६॥ किंकुर्वंतितुयोगिन्यःकिंकरोतिसभानुमान् ॥ गत्वावित्तत्वरायुक्ता
विधिश्चविदधातिकिम् ॥ ७ ॥ नामग्राहंततःऽप्रैषीद्बहुमानपुरःसरम् ॥ शंकुकर्णमहाकालघंटाकर्णमहोदर ॥८॥ सोमनंदिन्नंदिषेणकालपिंगलकुक्कुट ॥
कुंडोदरमयूराक्षबाणगोकर्णतारक ॥ ९ ॥ तिलपर्णस्थूलकर्णद्रुमिचंडप्रभामय ॥ सुकेशविंदतेछागकपर्दिन्पिंगलाक्षक ॥ १० ॥ वीरभद्रकिराताख्यच
तुर्मुखनिकुंभक ॥ पंचाक्षभारभूताख्यत्र्यक्षक्षेमकलांगलिन् ॥११॥ विराधसुमुखाषाढेभवंतोममसूनवः ॥ यथेमौस्कंदहेरंबौनैगमेयोयथात्वयम् ॥१२॥
यथाशाखविशाखौचयथेमौनंदिभृंगिणौ ॥ भवत्सुविद्यमानेषुमहाविक्रमशालिषु ॥ १३ ॥ काशीप्रवृत्तिंनोजानेदिवोदासनृपस्यच ॥ योगिन्यर्कवि
धीनांचतद्वौयातंभवत्स्वमू ॥ १४ ॥ शंकुकर्णमहाकालौकालस्यापिप्रकंपनौ ॥ ज्ञातुंवाराणसीवार्तामायातंचत्वरान्वितौ ॥ १५ ॥ कृतप्रतिज्ञौ तौतूर्णं
प्राप्यवाराणसींपुरीम् ॥ शंकुकर्णमहाकालौविस्मृत्यशांभवींगिरम् ॥ १६ ॥ यथैंद्रजालिकींदृष्ट्वामायामिहविचक्षणः ॥ क्षणेनमोहमायातिकाशींवी
क्ष्यतथैवतौ ॥ १७ ॥ अहोमोहस्यमाहात्म्यमहोभाग्यविपर्ययः ॥ निर्वाणराशिंयत्काशींप्राप्ययांत्यन्यतोऽबुधाः ॥ १८ ॥ तत्यजेयैरियंकाशी
महाशीर्वादभूमिका ॥ तेषांकरतलान्मुक्तिःप्राप्तापिपरितोगता ॥ १९ ॥ यत्रसर्वावभृथतःस्नानमात्रंविशिष्यते ॥ अप्युष्णीकृतपानीयैस्तां
काशींकःपरित्यजेत् ॥ २० ॥

॥१५॥ विस्मृत्येति॥भगवद्वाक्यंविस्मृत्यतत्रैवतस्थतुरितिशेषः ॥ विस्मृतावितिपाठेविस्मृतवंतावित्यर्थः ॥१६॥ विस्मरणेदृष्टांतमाह॥ यथेति ॥ दृष्टांतगतमर्थंदार्ष्टांतिकेयोजयति॥काशीमिति॥ मोहं
प्राप्ताविितिशेषः॥यद्वा काशींवीक्ष्यशांभवींगिरंविस्मृत्यतथैवतौमोहमायातावित्यन्वयः॥ १७॥अहोमोहस्येत्यादीनांतावित्थंपरिनिश्चित्यतत्रैवसंस्थितिंप्राप्तावितिनवमश्लोकगतेनान्वयः ॥१८॥१९॥२०॥

दशसौवर्णिकंदशसुवर्णदानजन्यम् ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ विश्वेशाद्वायुदिग्भागइति ॥ विश्वानितदीशांश्चात्तीतिविश्वेशात् यमः ॥ वायोर्दिग्यस्मात्
सवायुदिक्वरुणस्तयोर्भागेमध्येनैर्ऋत्यांदिशीत्यर्थः ॥ अथवा विश्वेशाद्विश्वनाथाद्यावायोर्दिक्तस्याभागेसमानसूत्रप्रदेशइत्यर्थः ॥ अथवा विश्वेशात्सकाशाद्वैप्रसिद्धेउदिग्भागे ॥ उशब्दस्याऽव्ययत्वम् ॥
नैर्ऋतादिग्भागइत्यर्थः ॥ यथाश्रुतव्याख्यानेपूर्वापरविरोधापत्तेः ॥ २८ ॥ २९ ॥ ज्ञात्वेति ॥ अस्मत्कार्यमनिष्पाद्यक्षेत्रमाहात्म्यंज्ञात्वातत्रैवतौतस्थतुरितिज्ञात्वेत्यर्थः ॥ तज्ज्ञानेकारणमाह ॥

यत्रैकपुष्पदानेनाशिवलिंगस्यमूर्धनि ॥ दशसौवर्णिकंपुण्यंकस्तांकाशींपरित्यजेत् ॥ २१ ॥ यत्रदंडप्रणामेनअप्येकेनाशिवाग्रतः ॥ तुच्छमैंद्रपदंप्राहु
स्तांकाशींकोविमुंचति ॥ २२ ॥ यत्रैकद्विजमात्रंतुभोजयित्वायथेच्छया ॥ वाजपेयाधिकंपुण्यंतांकाशींकोविमुंचति ॥ २३ ॥ एकांगांयत्रदत्त्वावैवि
धिवद्ब्राह्मणायवै ॥ लभेदयुतगोपुण्यंकस्तांकाशींत्यजेत्सुधीः ॥ २४ ॥ एकंलिंगंप्रतिष्ठाप्ययत्रसंस्थापितंभवेत् ॥ अपित्रैलोक्यमखिलंतांकाशींकः
समुज्झति ॥ २५ ॥ परिनिश्चित्यतावित्थंलिंगेसंस्थाप्यपुण्यदे ॥ तत्रैवसंस्थितिंप्राप्तौकाशींनाद्यापिमुंचतः ॥ २६ ॥ शंकुकर्णेश्वरंलिंगंशंकुकर्णग
णार्चितम् ॥ दृष्ट्वानजायतेजंतुर्जातुमातुर्महोदरे ॥ २७ ॥ विश्वेशाद्वायुदिग्भागेशंकुकर्णेश्वरंनरः ॥ संपूज्यनविशेदत्रघोरेसंसारसागरे ॥ २८ ॥
महाकालेश्वरंलिंगंमहाकालगणार्चितम् ॥ अर्चयित्वाचनत्वाचस्तुत्वाकालभयंकुतः ॥ २९ ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ शंकुकर्णेमहाकालेचिरंतनविलं
बिते ॥ ज्ञात्वासर्वज्ञनाथोथप्राहैषीदपरौगणौ ॥ ३० ॥ घंटाकर्णत्वमागच्छमहोदरमहामते ॥ काशींयातंयुवांतूर्णंज्ञातुंतत्रत्यचेष्टितम् ॥३१॥ इत्यगस्ते
गणौतौतुगत्वाकाशींमहापुरीम् ॥ व्यावृत्याद्यापिनोयातौक्वापितत्रैवसंस्थितौ ॥ ३२ ॥ घंटाकर्णेश्वरंलिंगंघंटाकर्णगणोत्तमः ॥ काश्यांसंस्थाप्यवि
धिवत्स्वयंतत्रैवनिर्वृतः ॥ ३३ ॥ कुंडंतत्रैवसंस्थाप्यलिंगस्नपनकर्मणे ॥ नाद्यापिसंत्यजेत्काशींध्यायँल्लिंगंतथैवहि ॥ ३४ ॥ महोदरोपितत्प्राच्यां
शिवध्यानपरायणः ॥ महोदरेश्वरंलिंगंध्यायेदद्यापिकुंभज ॥ ३५ ॥ महोदरेश्वरंदृष्ट्वावाराणस्यांद्विजोत्तम ॥ कदाचिदपिवैमातुःप्रविशेन्नौदरींदरीम् ॥
॥ ३६ ॥ घंटाकर्णह्रदेस्नात्वादृष्ट्वाव्यासेश्वरंविभुम् ॥ यत्रकुत्रविपन्नोपिवाराणस्यांमृतोभवेत्॥३७॥ घंटाकर्णेमहातीर्थेश्राद्धंकृत्वाविधानतः ॥ अपिदुर्ग
तिमापन्नानुद्धरेत्सप्तपूर्वजान् ॥ ३८ ॥ निमज्ज्याद्यापितत्कुंडेक्षणंयोवहितोभवेत् ॥ विश्वेश्वरमहापूजाघंटारावाञ्शृणोतिसः ॥३९॥ वदंतिपितरःकाश्यां
घंटाकर्णेमलेजले॥दातातिलोदकस्यापिवंशेनःकोपिजायते॥४०॥यद्वंश्यामुनयःकाश्यांघंटाकर्णेमहाह्रदे॥कृतोदकक्रियाःप्राप्ताःपरांसिद्धिंघटोद्भव ॥४१॥

सर्वज्ञनाथइति ॥ प्राहैषीत्प्रेषयामास ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ निर्वृतःसुखितः सुस्थितइत्यर्थः ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ औदरीमुदरभवाम् ॥ दरींगुहाम् ॥३६॥ व्यासेश्वरमित्यत्रविश्वेश्वरमितिक्वचि
त्पाठः ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ अवहितोध्यानस्थः ॥ ३९ ॥ वदंतीति ॥ नोऽस्माकंवंशेतिलोदकस्यापिदाताकःकश्चिदपिकिंजायतेजनिष्यतीतिपितरोवदंतीत्यर्थः ॥ ४० ॥ ननुतथासतिकिंस्यात्त

किमर्थंवातेवदंतीत्याकांक्षायामाह ॥ यद्वंश्याइति ॥ यस्यघंटाकर्णह्रदेतिलोदकदातुर्वंश्यायद्वंश्याः ॥ घंटाकर्णेमहाह्रदेकृताउदकक्रियायेभ्योवंशेभ्यस्तेतथामुनयःसंतःपरांसिद्धिंप्राप्ताःतथावयमपि
प्राप्स्यामइत्यभिप्रायेणवदंतीति ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ तुपुनःइयंकाशीमहामोहनभूरितिपुनर्नजानंतीत्यर्थः ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ यावान्परिच्छदःपरिकरस्तावंतंप्रेषयिष्यामीत्यर्थः ॥ सर्वां
श्चेन्मोहयिष्यामिकिंप्रेषणेनतत्राह ॥ नोद्यमादिति ॥ ४६ ॥ एतद्विवृणोति ॥ नोद्यमादिति ॥ पुरुषकारस्यफलमाह ॥ प्रतिकूलइति ॥ प्रतिपक्षभूतोपिविधिर्दैवंतेषांविचक्षणानांसततोद्यमात्खिद्ये
तन्निर्वंधंदृष्ट्वासोऽनुकूलोभवेदित्यर्थः॥४७॥ प्रतिबंधेपिउद्यमाभावाभावेदृष्टांतमाह॥ शीतेति ॥ शीतोष्णाभानवोरश्मयोययोस्तौचंद्रसूर्यौस्वर्भानुनाराहुणाग्रस्तावप्यद्यारभ्यापिगतिंनत्यजतोनमुञ्चतः ॥

॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ घंटाकर्णेगणेयातेप्रयातेचमहोदरे ॥ विसिस्मायस्मरद्वेष्टामौलिमांदोलयन्मुहुः ॥४२॥ उवाचचमनस्येवहरःस्मित्वापुनःपुनः ॥
महामोहनविद्यासिकाशित्वांपर्यवैम्यहम् ॥ ४३ ॥ पुराविदःप्रशंसंतित्वांमहामोहहारिणीम् ॥ काशींत्वितिनजानंतिमहामोहनभूरियम् ॥ ४४ ॥ प्रेष
यिष्याम्यहंसर्वान्भवतीमोहयिष्यति ॥ इतिसम्यग्विजानामिकाशित्वांमोहनौषधिम् ॥ ४५ ॥ तथापिप्रेषयिष्यामियावान्मेस्तिपरिच्छदः ॥ नोद्यमाद्वि
रमंतीहज्ञानिनःसाध्यकर्मणि ॥ ४६ ॥ नोद्यमाद्विरतिःकार्याक्वापिकार्येविचक्षणैः ॥ प्रतिकूलेपिखिद्येतविधिस्तत्सततोद्यमात् ॥ ४७ ॥ शीतोष्णभानू
स्वर्भानुग्रस्तावपिनभोंगणे ॥ गतिंनत्यजतोद्यापिप्रक्रांतव्यक्तोद्यमौ ॥ ४८ ॥ एकत्रहंतिकार्याणिप्रातिकूल्याद्विधिर्मुहुः ॥ एकत्रकरणीयानिसेत्स्यं
त्यत्रभृशोद्यमात् ॥ ४९ ॥ दैवंपूर्वकृतंकर्मकथ्यतेनेतरत्पुनः ॥ तन्निराकरणेयत्नःस्वयंकार्योविपश्चिता ॥ ५० ॥ भाजनोपस्थितंदैवाद्भोज्यंनास्यंस्वयं
विशेत् ॥ हस्तवक्त्रोद्यमात्तच्चप्रविशेदौदरींदरीम् ॥ ५१ ॥ इत्युद्यमंसमर्थ्येशोनिश्चितंदैवजित्वरम् ॥ पुनश्चप्रेषयांचक्रेगणान्पंचमहारयान् ॥ ५२ ॥
सोमनंदीनंदिषेणःकालपिंगलकुक्कुटाः ॥ तेद्यापिननिवर्तंतेकाश्यांजीवामृतायथा ॥५३॥ तेपिस्वनाम्नालिंगानिशंभुसंतुष्टिकाम्यया॥ प्रतिष्ठाप्यस्थिताः
काश्यांविश्वनिर्वाणजन्मनि ॥ ५४ ॥ सोमनंदीश्वरंदृष्ट्वालिंगंनंदवनेपरम् ॥ सोमलोकेपरानंदंप्राप्नुयाद्भक्तिमान्नरः ॥ ५५ ॥ तदुत्तरेविलोक्याथनंदिषे
णेश्वरंनरः ॥ आनंदसेनांसंप्राप्यजयेन्मृत्युमपिक्षणात् ॥ ५६ ॥ कालेश्वरंमहालिंगंगंगायाःपश्चिमोत्तरे ॥ प्रणम्यकालपाशेननोबध्येतकदाचन ॥
॥ ५७ ॥ पिंगलेश्वरमभ्यर्च्यकालेशात्किंचिदुत्तरे ॥ लभतेपिंगलज्ञानंयेनतन्मयतांव्रजेत् ॥ ५८ ॥

किमिति ॥ प्रक्रांतव्येगमनेकृतउद्यमोयाभ्यांतौ ॥ ४८ ॥ तर्हिकुत्रापिकार्यप्रतिबंधोनस्यादित्याशंक्यविभागमाह ॥ एकत्रेति ॥ मुहुःप्रातिकूल्यादित्यन्वयः ॥ अत्रजगति ॥ अंतइतिपाठे
अंतेंततोवहूद्यमानन्तरमित्यर्थः ॥ ४९ ॥ ननु ललाटेलिखितंयत्तुषष्ठीजागरवासरे ॥ नोहरिःशंकरोब्रह्मान्यथातत्कर्त्तुमर्हतीत्यादिदर्शनात्कथंदैवमन्यथयितव्यमित्याशंक्याह ॥ दैवमिति ॥ कर्मणाक
र्मनिर्हारसंभवात् ॥ निषेधवचनस्यत्वनुद्यमवत्पुरुषविषयत्वादितिभावः ॥ ५० ॥ उद्यमंविनादैवमकिंचित्करमित्याह ॥ भाजनेति ॥ ५१ ॥ प्रयत्नसमर्थनमुपसंहरंस्तस्यफलमाह ॥ इत्युद्यम
मितिं ॥ समर्थ्यसंसाध्य ॥ उद्यमंविशिनष्टि ॥ निश्चितंयुक्त्यादृढीकृतम् ॥ दैवजित्वरमदृष्टजयनशीलम् ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६॥५७॥ पिंगलज्ञानंपिंगलेश्वरस्वरूपज्ञानम् ॥५८॥

कुक्कुटांडस्येवाकृतिराकारोयस्यसकुक्कुटाण्डाकृतिस्तस्य ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ मायावीर्यमहत्सुमायावीर्याभ्यांमहत्तरेषु ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥
॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ स्नापयित्वेति ॥ यत्त्वग्राह्यंशिवनिर्माल्यंपत्रंपुष्पंफलंजलमित्यादिनिषेधवचनंतत्त्वज्ञानपूर्वकंकाश्यतिरिक्तस्थानाविषयंविष्णुपादोदकासंसर्गविषयंवा ॥ शालग्राम

कुक्कुटेश्वरालिंगस्ययेत्रभक्तिंवितन्वते ॥ कुक्कुटांडाकृतेस्तस्यनतेगर्भमवाप्नुयुः ॥ ५९ ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ सोमनंदिप्रभृतिषुमुनेपंचगणेष्वपि ॥
आनंदकाननंप्राप्यस्थितेषुस्थाणुरब्रवीत् ॥ ६० ॥ कार्यमस्माकमेवैतद्यदिसम्यग्विमृश्यते ॥ अनेनोपाधिनाप्येतेतत्रतिष्ठंतुमामकाः ॥ ६१ ॥ प्रमथे
षुप्रविष्टेषुमायावीर्यमहत्स्वपि ॥ अहमेवप्रविष्टोस्मिवाराणस्यांनसंशयः ॥ ६२ ॥ क्रमेणप्रेषयिष्यामियोस्तिमेस्वपरिच्छदः ॥ तत्रसर्वेषुयातेषुततो
यास्याम्यहंपुनः ॥ ६३ ॥ संप्रधार्येतिहृदयेदेवदेवेनशूलिना ॥ प्रैषिष्टप्रमथानांतुततोगणचतुष्टयम् ॥ ६४ ॥ कुंडोदरोमयूराख्योबाणोगोकर्णएवच ॥
मायाबलंसमाश्रित्यकाशींप्रविविशुर्गणाः ॥ ६५ ॥ कृत्वोपायशतंतैस्तुदिवोदासस्यसंभ्रमे ॥ यदैकोपिसमर्थोनतदातत्रैवसंस्थितम् ॥६६॥ अपराधशते
ष्वीशःकेनतुष्यतिकर्मणा ॥ संप्रधार्येतितेचक्रुर्लिंगाराधनमुत्तमम् ॥ ६७ ॥ एकस्मिञ्शांभवेलिंगेविधिनात्रसमर्चिते ॥ क्षमेत्त्र्यक्षोपराधानांशतंमोक्षं
चयच्छति ॥६८॥ नतुष्यतितथाशंभुर्यज्ञदानतपोव्रतैः ॥ यथातुष्येत्सकृल्लिंगेविधिनाभ्यर्चितेसति ॥ ६९ ॥ लिंगार्चनविधानज्ञोलिंगार्चनरतःसदा ॥
त्र्यक्षएवसविज्ञेयःसाक्षाद्द्व्यक्षोपिमानवः ॥ ७० ॥ नगोशतप्रदानेननस्वर्णशतदानतः ॥ तत्फलंलभ्यतेपुंभिर्यत्सकृल्लिंगपूजनात् ॥ ७१ ॥ अश्वमेधा
दिभिर्यागैर्नतत्फलमवाप्यते ॥ यत्फलंलभ्यतेमर्त्यैर्नित्यंलिंगप्रपूजनात् ॥ ७२ ॥ स्नापयित्वाविधानेनयोलिंगस्नपनोदकम् ॥ त्रिःपिबेत्त्रिविधंपापं
तस्येहाशुप्रणश्यति ॥ ७३ ॥ लिंगस्नपनवार्भिर्यःकुर्यान्मूर्ध्न्यभिषेचनम् ॥ गंगास्नानफलंतस्यजायतेत्रविपाप्मनः ॥ ७४ ॥ लिंगंसमर्चितंदृष्ट्वायःकुर्या
त्प्रणतिंसकृत् ॥ संदेहोजायतेतस्यपुनर्देहनिबंधने ॥ ७५ ॥ लिंगंयःस्थापयेद्भक्त्यासप्तजन्मकृतादघात् ॥ मुच्यतेनात्रसंदेहोविशुद्धःस्वर्गभाग्भवेत् ॥
॥ ७६ ॥ विचार्येतिगणैःकाश्यांस्वामिद्रोहोपशांतये ॥ प्रतिष्ठितानिलिंगानिमहापातकभिद्यपि ॥ ७७ ॥ कुंडोदरेश्वरंलिंगंदृष्ट्वालोलार्कसन्निधौ ॥
सर्वपापविनिर्मुक्तःशिवलोकेमहीयते ॥७८॥ कुंडोदरेश्वराल्लिंगात्प्रतीच्यामसिरोधसि ॥ मयूरेश्वरमभ्यर्च्यनगर्भंप्रतिपद्यते ॥७९॥ मयूरेशप्रतीच्यांचलिं
गंबाणेश्वरंमहत् ॥ तस्यदर्शनमात्रेणसर्वैःपापैःप्रमुच्यते ॥ ८० ॥ गोकर्णेशंमहालिंगमंतर्गेहस्यपश्चिमे ॥ द्वारेसमर्च्यवैकाश्यांनविघ्नैरभिभूयते ॥ ८१ ॥

शिलातोयात्सर्वंयातिपवित्रतामित्युक्तेः ॥ शिवाऽभक्तविषयंवा ॥ शिवविष्ण्वोर्भेददर्शिमूढविषयंवेतिदिक् ॥ वस्तुतस्तुबाणलिंगादिव्यतिरिक्तविषयमेवतदितिपूर्वोक्तंनप्रस्मर्तव्यम् ॥ ७३ ॥
॥ ७४ ॥ देहएवनितरांबन्धनंदेहबन्धनंतास्मिन् ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ महापातकानिभिंदन्तीतिमहापातकभिंदि ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ असिरोधसिअस्यानद्यास्तीरे ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥

पंचत्वसमयेमरणावसरे ॥ तर्हिंकिंकाश्यामेवनेत्याह ॥ क्वचिदपीति ॥ यत्रकुत्राप्यंतंमृत्युमृच्छतःप्राप्नुवतोज्ञानभ्रंशोनजायतइत्यर्थः ॥ ८२ ॥ गणेश्वरइत्यत्रमहेश्वरइतिक्वचित्पाठः ॥
॥ ८३ ॥ मोहकत्वमात्रेणमाययैकत्वाभिधानंनतुतत्कार्यकरत्वेन ॥ ८४ ॥ तदेवाह ॥ अपास्येति ॥ ८५ ॥ ननुस्वामिनंविहायतिष्ठंतःकुतस्तेनबिभ्युस्तत्राह ॥ मरणादिति ॥ ८६ ॥ कुत्रक्व ॥
केनेतिवापाठः ॥ ८७ ॥ निर्वाणंकैवल्यमेवरमणीसुंदरीनिर्वाणरमणी ॥ प्रकर्षेणांतेदेहत्यागावसरेभवतीतिप्रांत्यस्तारकोपदेशस्तदेवभूषणंयस्यसतथातम् ॥ यद्वा प्रांतेभवंप्रांत्यंमरणंतदेवभूषणंमंगलं

गोकर्णेश्वरभक्तस्यपंचत्वसमयेसति ॥ ज्ञानभ्रंशोनजायेतक्वचिदप्यंतमृच्छतः ॥८२॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ चिरयत्सुगणेष्वेषुचतुर्ष्वपिगणेश्वरः ॥
महिमानंमहत्त्वंतुतत्काश्याःपर्यवर्णयत् ॥ ८३ ॥ वैष्णव्यामाययाविश्वंभ्राम्येतात्रययाखिलम् ॥ ध्रुवंमूर्तिमतीसैषाकाशीविश्वैकमोहिनी ॥ ८४ ॥
अपास्यसोदरान्दारान्पुत्रंक्षेत्रंगृहंवसु ॥ अप्यंगीकृत्यनिधनंसर्वेकाशीमुपासते ॥ ८५॥ मरणादपिनोकाश्यांभयंयत्रमनागपि ॥ गणास्तत्रतुतिष्ठंतःकुतो
मत्तोपिबिभ्यति ॥ ८६ ॥ मरणंमंगलंयत्रविभूतिर्यत्रभूषणम् ॥ कौपीनंयत्रकौशेयंकाशीकुत्रोपमीयते ॥ ८७ ॥ निर्वाणरमणीयत्ररंकंवाऽरंकमेववा ॥
ब्राह्मणंवाश्वपाकंवावृणीतेप्रांत्यभूषणम् ॥ ८८ ॥ मृतानांयत्रजंतूनांनिर्वाणपदमृच्छताम् ॥ कोप्यंशेनापिनसमाअपिशक्रादयःसुराः ॥ ८९ ॥
यत्रकाश्यांमृतोजंतुर्ब्रह्मनारायणादिभिः ॥ प्रबद्धमूर्धांजलिभिर्नमस्येतातियत्नतः ॥ ९० ॥ यत्रकाश्यांशवत्वेपिजंतुर्नाशुचितांव्रजेत् ॥ अतस्तत्कर्णसं
स्पर्शंकरोम्यहमपिस्वयम् ॥ ९१ ॥ यस्तुकाशीतिकाशीतिद्विस्त्रिर्जपतिपुण्यवान् ॥ अपिसर्वपवित्रेभ्यःसपवित्रतरोमहान् ॥ ९२ ॥ येनकाशीहृदि
ध्यातायेनकाशीहसेविता ॥ तेनाहंहृदिसंध्यातस्तेनाहंसेवितःसदा ॥ ९३ ॥ काशींयःसेवतेजंतुर्निर्विकल्पेनचेतसा ॥ तमहंहृदयेनित्यंधारयामि
प्रयत्नतः ॥ ९४ ॥ स्वयंवस्तुमशक्तोपिवासयेत्तीर्थवासिनम् ॥ अप्येकमपिमूल्येनसवस्तुःफलभाग्ध्रुवम् ॥ ९५ ॥ काश्यांवसंतियेधीराआपंचत्वविनि
श्चयाः ॥ जीवन्मुक्तास्तुतेज्ञेयावंद्याःपूज्यास्तएवहि ॥ ९६ ॥ इत्थंविमृश्यबहुशःस्थाणुर्वाराणसीगुणान् ॥ गणानन्यान्समाहूयप्राहिणोत्प्रीतिपूर्वकम् ॥
॥९७॥ तारकत्वंसमागच्छगच्छातिस्वच्छमानस ॥ दिवोदासोवृषावासोयामधीष्टेवरांपुरीम् ॥९८॥ तिलपर्णस्थूलकर्णद्रुमिचंडप्रभामय ॥ सुकेशविंदते
छागकपर्दिन्पिंगलाक्षक ॥९९॥ वीरभद्रकिराताख्यचतुर्मुखनिकुंभक ॥ पंचाक्षभारभूताख्यत्र्यक्षक्षेमकलांगलिन् ॥ १०० ॥ विराधसुमुखाषाढेयांतुसर्वे
पृथक्पृथक् ॥ एतेगणामहाभागाःस्वामिभक्तादृढव्रताः ॥१॥ कृत्वामायाबहुविधाबहुरूपाविचक्षणाः ॥ अनिमेषेक्षणास्तस्थुःक्षोणीशच्छिद्रकांक्षिणः ॥२॥

यस्यतम् ॥ मरणंमंगलंयत्रेत्युक्तेः ॥ यत्रकाश्यांशवत्वेपिजंतुर्नाशुचितांव्रजेदित्युक्तत्वात् ॥ शावंनालोकयेदित्यादिमनुवचनंतुकाश्यतिरिक्तविषयंद्रष्टव्यम् ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ शवत्वेपिअपिशब्दाज्जी
वत्वेपि ॥ अतएवतस्यजंतोर्मरणाव्यवहितसमयेतारकोपदेशार्थंकर्णसंस्पर्शंकरोमि ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ मूल्येनजीविकया ॥ वस्तुर्वासकर्तुर्यावत्फलंतावत्फलंभजतइत्यर्थः ॥ ९५ ॥
॥ ९६ ॥ ९७ ॥ वृषावासोधर्माश्रयः ॥ अधीष्टेअधिकंयथास्यात्तथाईष्टेशास्तीत्यर्थः ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥ १ ॥ निमेषरहितानीक्षणानियेषांतेऽनिमेषेक्षणाः ॥ अत्यंतंसावधाना

इत्यर्थः ॥ २ ॥ नपरिज्ञातंतस्यराज्ञश्छिद्रंयैस्तेऽपरिज्ञाततच्छिद्राः ॥ विद्रावितंदूरीकृतंयशोलक्षणंधनंयेषांतेविद्रावितयशोधनाः ॥ आःक्रोधे ॥ अहोखेदे ॥ ३ ॥ एकंमनुष्यमात्रमपियःकश्चिदेको
मनुष्योवापिनवशीकृतम् ॥ तस्यनरेंद्रस्यवशीकरणंतुदूरतएवनिरस्तमित्यर्थः ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ स्वामिकार्यासावधानानांकिमितिनरकप्राप्तिस्तत्राहुरकृतेति ॥ ७ ॥ भंगुरानाशशीलाः ॥ ८ ॥९॥

अपरिज्ञाततच्छिद्राविद्रावितयशोधनाः॥आःकिमेतदहोजातंनिनिंदुःस्वमितीहते ॥३॥ गणाऊचुः ॥ ॥ धिगस्मान्स्वामिनानित्यंकृतसंभावनान्मुहुः ॥
मनुष्यमात्रमप्यत्रयैरेकंनवशीकृतम् ॥ ४ ॥ बहुमानेनदानेनसौहार्देनमहीयसा ॥ कृतप्रसादांह्यक्षेणधिङ्नस्तत्कार्यवंचकान् ॥५॥ कागतिर्नोभवित्री
हस्वामिकृत्यप्रमादिनाम् ॥ अंधंतमोमयेलोकेध्रुवंवासोभविष्यति ॥ ६ ॥ अकृतस्वामिकार्याणामहोजीवितधारिणाम्॥ अक्षतेंद्रियवृत्तीनांदुर्गतिश्चपदे
पदे ॥ ७ ॥ लब्धसंभावनानांचन्यकृतस्वामिकर्मणाम् ॥ भृत्यानांभूरिभाजांचभंगुराःस्युर्मनोरथाः ॥ ८ ॥ अनिष्पादितकार्यार्थायेमुखंप्रेक्षयंत्यहो ॥
अपत्रपाःपुरोभर्तुस्तैर्भूर्भारवतीत्वियम् ॥९॥ नाद्रीणांनसमुद्राणांनद्रुमाणांमहीयसाम् ॥ भूतधात्र्यास्तथाभारोयथास्वामिद्रुहांमहान् ॥ १० ॥ अहोपौरा
णिकीगाथास्मृतास्माभिरनिंदिता ॥ तदर्थमवलंब्येहस्थास्यामःकृतनिश्चयाः ॥ ११ ॥ अनाकलितपुण्यानांपरिक्षीणधनायुषाम् ॥ सर्वोपायविहीनानां
गतिर्वाराणसीपुरी ॥ १२ ॥ अपुण्यभारखिन्नानांपश्चात्तापमुपेयुषाम् ॥ विष्वगूर्ध्वगतीनांचगतिर्वाराणसीपुरी ॥ १३ ॥ स्वामिद्रुहःकृतघ्नाश्चयेचविश्रं
भघातकाः ॥ तेषांक्वापिगतिर्नास्तिमुक्त्वावाराणसींपुरीम् ॥ १४ ॥ इत्थंनिश्चित्यगाथार्थंप्रमथाअत्रतास्थिरे ॥ अविज्ञातस्वरूपाश्चदिवोदासेनभूभुजा ॥
॥ १५ ॥ नबुबोधसभूपालोनितरांबुद्धिमानपि ॥ विबुधान्विविधाकारैःस्थितानीशप्रभावतः ॥ १६ ॥ चित्रंनचित्रगुप्तोपिवेत्तिवाराणसीस्थितान् ॥
जंतून्कागणनान्येषांमर्त्यलोकनिवासिनाम् ॥ १७ ॥ अविच्छिन्नप्रभावाणामपरिच्छिन्नतेजसाम् ॥ कृतलिंगप्रतिष्ठानांनांतंप्राप्नोतिधर्मराट् ॥ १८ ॥
इतितेप्रमथाःसर्वेघटोद्भवमहामुने ॥ कृतलिंगार्चनाःकाशींनाद्याप्युज्झंतिशर्मदाम् ॥ १९ ॥ तारकेशंमहालिंगंतारकाख्योगणोत्तमः ॥ तारकज्ञानदंपुं
सांमुनेऽद्यापिसमर्चयेत् ॥ २० ॥ तारकेश्वरलिंगस्यकृत्वाभक्तिंसुनिश्चलाम् ॥ सुखेनतारकज्ञानंलभ्यतेतैर्नरोत्तमैः ॥२१॥ तिलपर्णेश्वरंलिंगंतिलपर्ण
प्रतिष्ठितम् ॥ तिलप्रमाणमप्यत्रदृष्ट्वापापंनसंभवेत् ॥ २२ ॥ स्थूलकर्णेश्वरंलिंगंपरिपूज्यनरोत्तमः ॥ नदुर्गतिमवाप्नोतिपुण्यमाप्नोतिचोत्तमम् ॥
॥ २३ ॥ द्रुमिचंडेश्वरंलिंगंतथालिंगंप्रभामयम् ॥ आराध्यतत्प्रतीच्यांचनपापैरभिभूयते ॥ २४॥ प्रभामयेश्वरंलिंगंदृष्ट्वान्यत्रापिसंस्थितः ॥ प्रभामये
नयानेनशिवलोकेव्रजेत्सुधीः ॥ २५ ॥ सुकेशेश्वरमभ्यर्च्यहरिकेशवनेनरः ॥ षाट्कौशिकमयंदेहंधारयेन्नपुनःपुनः ॥ २६ ॥

महीयसांमहत्तराणाम् ॥ महीजुषामितिपाठेमहींसेवमानानांतदुत्पन्नानामित्यर्थः ॥ ११० ॥ ११ ॥ १२ ॥ विष्वक्सर्वतःऊर्ध्वंचगतिर्येषांतेविष्वगूर्ध्वगतयःतेषांविष्वगूर्ध्वगतीनांसर्वत्रोद्भ्रान्ताना
मित्यर्थः ॥ विष्वगुद्धगतीनामितिक्वचित्पाठः ॥१३॥१४॥१५॥१६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥२३॥२४॥२५॥ त्वङ्मांसरुधिरस्नाय्वस्थिमज्जाइतिषट्कोशास्तैर्निर्मितंषा

द्कौशिकम् ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ ॥ इतिश्रीरामानन्दकृतायांकाशीखण्डटीकायांत्रिपञ्चाशत्तमोध्यायः ॥ १३ ॥ ॥ छ ॥ कपर्दीशस्यलिंगस्यमाहात्म्याख्यानपूर्वकम् ॥ चतुष्पं
चाशकेध्यायेपैशाचाख्यानमुच्यते ॥ १ ॥ १ ॥ गणपोगणमुख्यः ॥ गणकइतिपाठेस्वार्थेकः ॥ २ ॥ ३ ॥ तज्जलस्पर्शमात्रेणवैमल्यंभवतीत्यत्रेतिहासमाह ॥ इतीति ॥ ४ ॥ ९ ॥ इदानीं
तस्यपाशुपतयोगावस्थानमाह ॥ एकदेति ॥ मार्गेमार्गशीर्षे ॥ ६ ॥ लिंगस्यदक्षिणेभागेइत्यादीनांसक्षणंसरस्तीरेउपविष्टःसन्राक्षसमद्राक्षीदितिषष्ठश्लोकगतेनान्वयः ॥ ७ ॥ न्यस्तमस्तकपांसु
रिति ॥ पुनःशिरसिभस्मधारणध्यानांगत्वायसम्यक्ध्यांसंध्यांजीवब्रह्मणोरैक्यानुसन्धानरूपताम् ॥ कथंभूताम् ॥ आध्यात्मिकीमात्मानंकार्यकारणसंघातमाधिकृत्यजाताम् ॥ माध्याह्निकीमितिपा
ठेस्पष्टएवार्थः ॥ पञ्चाक्षरींविद्यांनमःशिवायेतिमन्त्रात्मिकाम् ॥ पंचात्मिकीमितिपाठेईशानतत्पुरुषाघोरवामदेवसद्योजातात्मिकामित्यर्थः ॥ ८ ॥ संहारमार्गेणवामावर्तेन ॥ तदुक्तम् ॥ अपसव्यं

विंदतीशंनरोभ्यर्च्यभीमचंडीसमीपतः ॥ त्यक्त्वाप्रचंडमप्येनोमोक्षंविंदतिशाश्वतम् ॥ २७ ॥ छागलेशंमहालिंगंपित्रीश्वरसमीपगम् ॥ विलोक्यपशुव
त्कोपिनपापंप्राकृतंस्पृशेत् ॥ २८ ॥ इतिश्रीस्कांदेमहापुराणएकाशीतिसाहस्र्यांसंहितायांचतुर्थेकाशीखंडेउत्तरार्द्धेवाराणसीवर्णनगणप्रेषणंनामात्रिपं
चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५३ ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ कुंभसंभववक्ष्यामिशृणोत्ववहितोभवान् ॥ कपर्दीशस्यलिंगस्यमहामाहात्म्यमुत्तमम् ॥ १ ॥
कपर्दीनामगणपःशंभोरत्यंतवल्लभः ॥ पित्रीशादुत्तरेभागेलिंगंसंस्थाप्यशांभवम् ॥२॥ कुंडंचखानतस्याग्रेविमलोदकसंज्ञकम् ॥ यस्यतोयस्यसंस्पर्शा
द्विमलोजायतेनरः ॥ ३ ॥ इतिहासंप्रवक्ष्यामितत्रत्रेतायुगेपुरा ॥ यथावृत्तंकुंभयोनेश्रवणात्पातकापहम् ॥ ४ ॥ एकःपाशुपतश्रेष्ठोवाल्मीकिरितिसं
ज्ञितः ॥ तपश्चचारसमुनिःकपर्दीशंसमर्चयन् ॥ ५ ॥एकदासहिहेमंतेमार्गेमासितपोधनः ॥ स्नात्वातत्रमहातीर्थेमध्याह्नेविमलोदके ॥ ६ ॥ चकारभ
स्मनास्नानमापादतलमस्तकम् ॥ लिंगस्यदक्षिणेभागेकृतमाध्याह्निकक्रियः ॥ ७ ॥ न्यस्तमस्तकपांसुश्चसंध्यामाध्यात्मिकींस्मरन् ॥ जपन्पंचाक्षरीं
विद्यांध्यायन्देवंकपर्दिनम् ॥ ८ ॥ कृत्वासंहारमार्गेणसप्रमाणंप्रदक्षिणम् ॥ हुडुंकृत्यहुडुंकृत्यहुडुंकृत्यत्रिरुच्चकैः ॥ ९ ॥

यतीनांतुसव्यंतुब्रह्मचारिणाम् ॥ सव्यासव्यंगृहस्थस्यशंभोर्नित्यंप्रदक्षिणमिति ॥ पाशुपतविशेषस्यनिर्वाणदीक्षयादीक्षितत्वाद्यतिसमानधर्मत्वंद्रष्टव्यम् ॥ यत्त्विदानींविश्वेश्वरादौसृष्टिक्रमेणयतिभिः
प्रदक्षिणंक्रियतेतत्तुविष्णुसन्निधानात् ॥ तदप्युक्तम् ॥ सोमसूत्रद्वयंयत्रयत्रवाविष्णुमंदिरम् ॥ अपसव्यंनकुर्वीतकुर्यादेवप्रदक्षिणमिति ॥ स्वयंभुलिंगत्वाद्वा ॥ यत्तु वृषंचंडंवृषंचैवसोमसूत्रंपुनर्वृषम् ॥
चंडंचसोमसूत्रंचपुनश्चंडंपुनर्वृषमित्युक्तम् ॥ तत्तु शनिप्रदोषप्रकरणेपठितत्वात्तद्दिनेसर्वलिंगेषुतथैवविधेयम् ॥ अत्रयःकश्चित्शनिवारसंबंधीप्रदोषः ॥ अतएवाष्टम्यांवृषंचंडमित्युक्तप्रकारेणविश्वेश्वरे
व्यासेनप्रदक्षिणाकृताइतिसनत्कुमारसंहितायांदृश्यते ॥ सोमसूत्रप्रमाणंचान्यत्रोक्तम् ॥ तथाहि ॥ प्रासादविस्तारसमानसूत्रंसोमस्यसूत्रंदिशिसोमसूत्रम् ॥ सूत्राद्बहिर्लंघनतोनदोषःसदोषमभ्यं
तरलंघनेत्विति ॥ सप्रमाणंशास्त्रीयप्रमाणसहितंयथास्यात् ॥ पाठांतरंस्पष्टम् ॥ एवंप्रसंगागतमुक्त्वापुनःपाशुपतयोगमेवानुक्रामति ॥ हुडुंकृत्येति ॥ हुडुंकारंविधाय ॥ हुडुकृत्येतिक्वचित् ॥ उच्चैर्य

थास्यात्तथाओंहुडुंहुडुंहुडुमितिप्रणवपुरःसरंवारत्रयमुच्चायत्यथः ॥ ९ ॥ षड्जादीत्यादिपदेननिषादादयोगृह्यंते ॥ हस्तकान्वितंकरचालनयुक्तम् ॥ १० ॥ अंगानांहारैर्विहारैर्विक्षेपैर्मनोहर्तुंशीलं यस्यतन्मनोहारि ॥ चारीनृत्यचरणशीलः ॥ पाशुपतविशेषणंमंडलसंयुतंमंडलाकारेणसंबद्धम् ॥ अंगहारैर्मनोहारिमंडलसंबद्धंचयथास्यात्तथागीतंविधायसरस्तीरउपविष्टइत्यर्थः ॥ तथाचोक्तं पाशुपतयोगविधौश्रीमहादेवेन ॥ भस्मनात्रिषवणंस्नायीत भस्मनिशयीत अनुस्नानंनिर्माल्यलिंगधारी आयतनवासी सहितगीतनृत्यहुडुंकारनमस्कारजप्योपहारेणोपतिष्ठेतमहादेवस्यदक्षिणामूर्तिमिति ॥ व्याख्यातंचैतत्सूत्रजातंपंचाध्याय्याम् ॥ नेहोच्यतेग्रंथगौरवभयादिति ॥ ११ ॥ कथंभूतंराक्षसंघोरम् ॥ तत्रहेतुमाह ॥ अतीवविकृताकृतिमिति ॥ विकृताकारत्वमाह शुष्केतिदशभिः ॥ शुष्कौशंखौ ललाटप्रांतौकपोलौतदधोभागौचयस्मिंस्तदास्यंमुखंयस्यतम् ॥ निमग्नेऽधःप्रविष्टेआपिंगेईषत्पीतवर्णेलोचनेयस्यतम् ॥ १२ ॥ रुक्षाणिशुष्काणिस्फुटितानिविदीर्णानिकेशानामग्राण्यग्रभागायस्यतम् ॥ महतीस्थूलालंबायमानादीर्घाशिरोधराग्रीवायस्यतम् ॥ अतीवचिपिटंनिम्नंघ्राणंनासायस्यतम् ॥ शुष्कौओष्ठौयस्यतम् ॥ दंतुरान्अतिदंतुरस्तंमहादंतुरमित्यर्थः ॥ ॥ १३ ॥ महतीदीर्घाविशालाविस्तृतामौलिर्मस्तकंयस्यतम् ॥ प्रकर्षेणऊर्ध्वीभूताउद्गताःशिरोरुहाःकेशायस्यतम् ॥ प्रलंबकर्णपालीकंलंबायमानश्रोत्रोपरिभागम् ॥ पिंगलानिपिंगलवर्णानियानिश्मश्रूणितैर्भीषणम् ॥ १४ ॥ प्रलंबितादीर्घाललंतीचलंतीजिह्वायस्यतम् ॥ अत्युत्कटाऽतिविकृताकृकाटिकावटुर्घंटिकायाबहिर्भागोयस्यतम् ॥ स्थूलेअस्थिनीययोस्तथाभूतेजत्रुसंस्थानेकंठाधोभागौयस्यतम् ॥ दीर्घंयत्स्कंधद्वयंतेनोत्कटमुन्नतम् ॥ १५ ॥ निमग्नेकक्षाकुहरेबाहुमूलविवरेयस्यतम् ॥ विमग्नेतिक्वचित् ॥ शुष्कंरुक्षंह्रस्वंखर्वंभुजद्वयंयस्यतम् ॥ विरलाःपरस्परासंलग्नाअंगुलयोययोस्तेहस्ताग्रेयस्यतम् ॥ नताऽधोमुखापीनास्थूलाचनखावलिर्नखपंक्तिर्यस्यतम् ॥ १६ ॥ विशेषेणशुष्कोरुक्षःपांसुलोधूलिधूसरउत्उन्नद्धःक्रोडोयस्यतम् ॥ पृष्ठलग्नाउदरसंबंधिनीत्वग्यस्यतम् ॥ कटीतटेनश्रोण्युपरिभागेनविकटंभयानकम् ॥ निर्मांसंमांसरहितंत्रिकरूपंबंधनंगुल्फजानुकूर्परलक्षणंयस्यतम् ॥ यद्वा त्रिकबंधनंतिहडाइतिलोकेप्रसिद्धंतन्निर्मांसंयस्यतम् ॥ १७ ॥ प्रलंबंलंबायमानंयत्स्फिग्युगंकटियुगंतेनान्वितम् ॥ शुष्कोरुक्षोमुष्कोंडकोशोयस्य अल्पंमेहनंशिश्नोयस्यसचसचतम् ॥ अनेनविवस्त्रत्वंसूचितम् ॥ दीर्घौनिर्मांसलौमांसरहितौचऊरूसक्थिनीयस्यतम् ॥ स्वार्थेकः ॥ स्थूलेजानुनीयस्य ॥ अस्थ्नांपंजरमिवास्थिपंजरः ॥ पाठांतरेऽस्थिभिरेवबध्यतइत्यस्थिबंधनःसचसचतम् ॥ १८ ॥ अस्थिचर्मणोरवशेषोयस्यतम् ॥ शिराजालितविग्र

प्रणवंपुरतःकृत्वाषड्जादिस्वरभेदतः ॥ गीतंविधायसानंदंसनृत्यंहस्तकान्वितम् ॥ १० ॥ अंगहारैर्मनोहारिचारीमंडलसंयुतम् ॥ क्षणंतत्रसरस्तीरे उपविष्टोमहातपाः ॥ ११ ॥ अद्राक्षीद्राक्षसंघोरमतीवविकृताकृतिम् ॥ शुष्कशंखकपोलास्यंनिमग्नापिंगलोचनम् ॥ १२ ॥ रूक्षस्फुटितकेशाग्रंमहालंबशिरोधरम् ॥ अतीवचिपिटघ्राणंशुष्कौष्ठमतिदंतुरम् ॥ १३ ॥ महाविशालमौलिंचप्रोर्ध्वीभूतशिरोरुहम् ॥ प्रलंबकर्णपालीकंपिंगलश्मश्रुभीषणम् ॥ ॥ १४ ॥ प्रलंबितललज्जिह्वमत्युत्कटकृकाटिकम् ॥ स्थूलास्थिजत्रुसंस्थानंदीर्घस्कंधद्वयोत्कटम् ॥ १५ ॥ निमग्नकक्षाकुहरंशुष्कह्रस्वभुजद्वयम् ॥ विरलांगुलिहस्ताग्रंनतपीननखावलिम् ॥ १६ ॥ विशुष्कपांसुलोत्क्रोडंपृष्ठलग्नोदरत्वचम् ॥ कटीतटेनविकटंनिर्मांसत्रिकबंधनम् ॥ १७ ॥ प्रलंबस्फिग्युगयुतंशुष्कमुष्काल्पमेहनम् ॥ दीर्घनिर्मांसलोरूकंस्थूलजान्वस्थिपंजरम् ॥ १८ ॥ अस्थिचर्मावशेषंचशिराजालितविग्रहम् ॥ शिरालंदीर्घजंघचस्थूलगुल्फास्थिभीषणम् ॥ १९ ॥

हंनाडीसमूहयुक्तदेहम् ॥ शिरालंशिराभिरलंपर्याप्तंव्याप्तमित्यर्थः ॥ यद्वा शिरालंयथास्यात्तथादीर्घेजंघेयस्यतम् ॥ स्थूलानियानिगुल्फास्थीनिघुटिककीकसानितैर्भीषणम् ॥ १९ ॥
अतिविस्तृतौपादौचरणौयस्यतम् ॥ दीर्घावक्राअंगुलयोयस्यतम् ॥ अस्थिचर्मणोरवशेषेणकृत्वाशिराभिस्ताडितःप्रहारितइवविग्रहोयस्यतम् ॥ २० ॥ विकटंकुत्सितम् ॥ भीषणाकार
भयजनकाकारम् ॥ विटंकमितिक्वचित् ॥ तत्रापिसएवार्थः ॥ क्षुत्क्षामंबुभुक्षयाकृशम् ॥ अतिलोमशंनिबिडलोमवंतम् ॥ दावदग्धद्रुमाकारंवनाग्निभस्मीकृतवृक्षसदृशम् ॥ अतिचञ्चलेलोचने

अतिविस्तृतपादंचदीर्घवक्रकृशांगुलिम् ॥ अस्थिचर्मावशेषेणशिराताडितविग्रहम् ॥ २० ॥ विकटंभीषणाकारंक्षुत्क्षाममतिलोमशम् ॥ दावदग्धद्रु
माकारमतिचंचललोचनम् ॥ २१ ॥ मूर्तंभयानकमिवसर्वप्राणिभयप्रदम् ॥ हृदयाकंपनंदृष्ट्वातंप्रेतंवृद्धतापसः ॥ अतिदीनाननंकस्त्वमितिधैर्येणपृष्ट
वान् ॥ २२ ॥ कुतस्त्वमिहसंप्राप्तःकस्मात्तेगतिरीदृशी ॥ अनुक्रोशधियारक्षःपृच्छामिवदनिर्भयम् ॥ २३ ॥ अस्माकंतापसानांचनभयंत्वद्विधान्म
नाक् ॥ शिवनामसहस्राणांविभूतिकृतवर्मणाम् ॥ २४ ॥ तापसोदीरितमितितद्रक्षःप्रीतिपूर्वकम् ॥ निशम्यप्रांजलिःप्राहतंकृपालुंतपोधनम् ॥ २५ ॥
॥ राक्षसउवाच ॥ अनुक्रोशोस्तियदितेभगवंस्तापसोत्तम ॥ स्ववृत्तांतंतदावच्मिशृणुष्वावहितःक्षणम् ॥ २६ ॥ प्रतिष्ठानाभिधानोस्तिदेशोगोदावरी
तटे ॥ तीर्थप्रतिग्रहरुचिस्तत्रासंब्राह्मणस्त्वहम् ॥ २७ ॥ तेनकर्मविपाकेनप्राप्तोस्मिगतिमीदृशीम् ॥ मरुस्थलेमहाघोरेतरुतोयविवर्जिते ॥ २८ ॥
गतोबहुतरःकालस्तत्रमेवसतोमुने ॥ क्षुधितस्यतृषार्तस्यशीततापसहस्यच ॥ २९ ॥ वर्षत्यपिमहामेघेधारासारैर्दिवानिशम् ॥ प्रावृट्कालेऽनिलेवाति
किंचित्प्रावरणंनमे ॥ ३० ॥ पर्वण्यदत्तदानायेकृततीर्थप्रतिग्रहाः ॥ तइमांयोनिमृच्छंतिमहादुःखनिबंधनीम् ॥ ३१ ॥ गतेबहुतिथेकालेमरुभूमौमुने
मया ॥ दृष्टोब्राह्मणदायादएकदाकश्चिदागतः ॥ ३२ ॥ सूर्योदयमनुप्राप्यसंध्याविधिविवर्जितः ॥ कृत्वामूत्रपुरीषेतुशौचाचमनवर्जितः ॥ ३३ ॥
मुक्तकच्छमशौचंचसंध्याकर्मविवर्जितम् ॥ तंदृष्ट्वातच्छरीरेहंसंक्रांतोभोगलिप्सया ॥ ३४ ॥ सद्विजोमंदभाग्यान्मेकेनचिद्वणिजासह ॥ अर्थलोभेनसं
प्राप्तःपुरींपुण्यामिमांमुने ॥३५॥ अंतःपुरिप्रविष्टोभूत्सद्विजोमुनिसत्तम ॥ तच्छरीराद्बहिर्भूतस्त्वहंपापैःसमंक्षणात् ॥३६॥ प्रवेशोनास्तिचास्माकंप्रेतानां
तपसांनिधे ॥ महतांपातकानांचवाराणस्यांशिवाज्ञया ॥३७॥ अद्यापितानिपापानितद्बहिर्निर्गमेच्छया ॥ बहिरेवहितिष्ठंतिसीम्निप्रमथसाध्वसात् ॥३८॥

यस्यतम् ॥ २१ ॥ किंवहुना मूर्तंमूर्तिमद्भयानकम्भयमिव ॥ अतएवप्राणिमात्रस्यभयप्रदम् ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ गोदावरीतीरइतिप्रयागव्यावृत्त्यर्थमुक्तम् ॥ २७ ॥ २८ ॥
॥ २९ ॥ वातिसति ॥ प्रावरणमाच्छादनम् ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२॥३३॥ संक्रांतःप्रविष्टः ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ पुर्यामित्यन्तःपुरीमध्यइत्यर्थः ॥३६॥३७॥ अद्यापीति ॥ सीम्निसीमनि ॥ सीमा

प्रमथेतिपाठेअदन्तोपिसीमाशब्दोद्रष्टव्यः ॥ अत्रदन्तात्पर्यम्॥तच्छरीरप्रवेशमात्राशयाकेवलंतस्यबाहिर्गमनेच्छयासीम्निपापानितिष्ठंतिनतुप्रवेशोस्तिवाराणस्यांप्रविष्टस्यपुनस्तेषांप्रवेशासंभवात् ॥ यद्वा यस्तुजितेंद्रियोभूत्वायथाविधिकाश्यामायातितस्यैवसर्वाणिपापानिनश्यंति ॥ तदुक्तम् ॥ यस्यहस्तौचपादौचमनश्चापिसुसंयतम्॥विद्यातपश्चकीर्तिश्चसतीर्थफलमश्नुतइति ॥ अयंचस्वतएवपापीअविधि नाप्रथमंवर्त्मनिपापमाचरन्नेवार्थलोभेनागतः ॥ यद्वा बिभीषिकेयंकाश्यांप्रविष्टैर्बाहिर्नगंतव्यामिति ॥ वाराणस्यांप्रविष्टोबहिर्नगच्छेदित्यादिविधेरर्थवादोयंसोऽरोदीदित्यादिवादिति ॥ अतएवएतदपिश्लो

अद्यश्वोवापरश्वोवासबाहिर्निर्गमिष्यति ॥ इत्याशयास्थिताःस्मोवैयावदद्यतपोधन ॥ ३९ ॥ नाद्यापिसबहिर्गच्छेन्नाद्याप्याशाप्रयातिनः ॥ इत्यास्महे
निराधाराआशापाशनियंत्रिताः ॥ ४० ॥ चित्रमद्यतनंवच्मितपस्विंस्तन्निशामय ॥ अतीवभाविकल्याणमितिमन्येऽधुनैवहि ॥ ४१ ॥ आप्रयागंप्र
तिदिनंप्रयामःक्षुधितावयम् ॥ आहारकाम्ययाक्वापिपरंनोकिंचिदाप्नुमः ॥ ४२ ॥ संतिसर्वत्रफलिनःपादपाःप्रतिकाननम् ॥ जलाशयाश्चस्वच्छापाः
संतिभूम्यांपदेपदे ॥ ४३ ॥ अन्यान्यपिचभक्ष्याणिसर्वेषांसुलभान्यहो ॥ पानान्यपिविचित्राणिसंतिभूयांसिसर्वतः ॥ ४४ ॥ परंनोदृग्गतान्येवदूरे
दूरेव्रजंत्यहो ॥ दैवादद्यैकमायांतंदृष्ट्वाकार्पटिकंमुने ॥४५॥ तस्यांतिकमहंप्राप्तःक्षुधयापरिपीडितः ॥ प्रसह्यभक्षयाम्येनमितिमत्वात्वरान्वितः ॥ ४६ ॥
यावत्तंतुजिघृक्षामितावत्तद्वदनांबुजात् ॥ शिवनामपवित्रावाङ्निरगाद्विघ्नहारिणी ॥ ४७ ॥ शिवनामस्मरणतोमदीयमपिपातकम् ॥ मंदीभूतंततस्तेन
प्रवेशंलब्धवानहम् ॥ ४८ ॥ सीमस्थैःप्रमथैर्नाहंसद्योदृग्गोचरीकृतः ॥ शिवनामश्रुतौयेषांतान्नपश्येद्यमोपियत् ॥ ४९ ॥ अंतर्गेहस्यसीमानंप्राप्तस्ते
नसहाधुना ॥ सतुकार्पटिकोमध्यंप्रविष्टोहमिहास्थितः ॥ ५० ॥ आत्मानंबहुमन्येहंत्वांविलोक्याधुनामुने ॥ मामुद्धरकृपालोत्वंयोनेरस्मात्सुदारुणात्
॥ ५१ ॥ इतिप्रेतवचःश्रुत्वासकृपालुस्तपोधनः ॥ मनसाचिंतयामासधिङ्निजार्थोद्यमान्नरान् ॥ ५२ ॥ स्वोदरंभरयःसर्वेपशुपक्षिमृगादयः ॥
सएवधन्यःसंसारेयःपरार्थोद्यतःसदा ॥५३॥ तपसाद्यनिजेनाहंप्रेतमेतमघातुरम् ॥ मामेवशरणंप्राप्तमुद्धरिष्याम्यसंशयम् ॥ ५४ ॥ विमृश्येतिसवैचित्ते
पिशाचंप्राहसत्तमः ॥ विमलोदेसरस्यस्मिन्स्नाहिरेपापनुत्तये ॥ ५५ ॥

कद्वयंकालभैरवोक्तंस्वल्पनारदीयस्थम् ॥ सीमायांतिष्ठतेदेवब्रह्महत्यासुदारुणा ॥ वस्तुमिच्छाम्यहंक्षेत्रेतवचक्रगदाधर॥सत्वांयाचेजगन्नाथदेहिक्षेत्रंसदैवमे ॥ ममनिर्गमनेहत्यापुनरेवप्रवर्त्ततेइत्यनयैवादि शानेयमितिसर्वमनवद्यम् ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ तर्हित्वंकथमत्रकाश्यांप्रविष्टोसीत्यतआह ॥ चित्रमिति ॥४१॥४२॥४३॥ दृग्गतानिसंतीत्यन्वयः ॥ पानानिप्रपानकादीनि ॥ पाकान्यपीति क्वचित्पाठः ॥ तत्रपक्वानीत्येव ॥४४॥४५॥४६॥ ४७॥ ४८ ॥ नेत्रविषयाकरणेकैमुतिकंहेतुमाह ॥ शिवेति ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ सत्तमःसतांमध्येश्रेष्ठः ॥ तापस

इतिक्वचित् ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ यतोरक्षेयुः ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ विभूतिधारणमेवपाशुपतास्त्रम् ॥ ६२ ॥ दूरगमनमात्रेदृष्टांतः ॥ अस्थीति ॥ अस्थिध्वजांकितं
शवकंकालाद्युपलक्षितम् ॥ ६३ ॥ शिवमंत्रैर्नमःशिवायेत्यादिभिः ॥ ६४ ॥ भालेवक्षसिदोर्मूलेशिरस्यपिबोद्धव्यम् ॥ शिरोललाटवक्षःस्कन्धेष्वितिश्रुतेः ॥ ६५ ॥ अग्निहोत्रादिदग्धस्यकरी

पिशाचतेपिशाचत्वंतीर्थस्यास्यप्रभावतः ॥ कपर्दीशेक्षणाद्यक्षणात्क्षीणंविनंक्ष्यति ॥ ५६ ॥ श्रुत्वेतिसमुनेर्वाक्यंप्रेतःप्राहप्रणम्यतम् ॥ प्रीतात्माप्री
तमनसंप्रबद्धकरसंपुटः ॥५७॥ पानीयंपातुमपिनोलभेयंमुनिसत्तम ॥ स्नानस्यकाकथानाथरक्षेयुर्जलदेवताः ॥५८॥ पानस्याप्यत्रकावार्ताजलस्पर्शो
पिदुर्लभः ॥ इतिप्रेतोक्तमाकर्ण्यसभृशंप्रीतिमानभूत् ॥ ५९ ॥ उवाचचतपस्वीतंजगदुद्धरणक्षमः ॥ गृहाणेमांविभूतिंत्वंललाटफलकेकुरु ॥ ६० ॥
अस्माद्विभूतिमाहात्म्यात्प्रेतकोपिनकुत्रचित् ॥ बाधांकरोतिकस्यापिमहापातकिनोप्यहो ॥ ६१ ॥ भालंविभूतिधवलंविलोक्ययमकिंकराः ॥ पापिनो
पिपलायंतेभीताःपाशुपतास्त्रतः ॥ ६२ ॥ अस्थिध्वजांकितंदृष्ट्वायथापांथाजलाशयम् ॥ दूरयंतितथाभस्मभालांकंयमकिंकराः ॥ ६३ ॥ कृतभूति
तनुत्राणंशिवमंत्रैर्नरोत्तमम् ॥ नोपसर्पंतिनियतमपिहिंस्राःसमंततः ॥ ६४ ॥ भक्त्याबिभर्तियोभस्मशिवमंत्रपवित्रितम् ॥ भालेवक्षसिदोर्मूलेनतांहिंसंति
हिंसकाः ॥ ६५ ॥ सर्वेभ्योदुष्टसत्त्वेभ्योयतोरक्षेदहर्निशम् ॥ रक्षत्येषाततःप्रोक्ताविभूतिर्भूतिकृद्यतः ॥ ६६ ॥ भासनाद्भर्त्सनाद्भस्मपांसुःपांसुत्वदा
यतः ॥ पापानांक्षारणात्क्षारोबुधैरेवंनिरुच्यते ॥ ६७ ॥ गृहीत्वाधारमध्यात्सभस्मप्रेतकरेऽर्पयत् ॥ सोप्यादरात्समादायभालदेशेन्यवेशयत् ॥ ६८ ॥
विभूतिधारिणंवीक्ष्यपिशाचंजलदेवताः ॥ जलावगाहनपरंवारयांचक्रिरेनतम् ॥ ६९ ॥ स्नात्वापीत्वासनिर्गच्छेद्यावत्तस्माज्जलाशयात् ॥ तावत्पै
शाच्यमगमद्दिव्यदेहमवापच ॥ ७० ॥ दिव्यमालांबरधरोदिव्यगंधानुलेपनः ॥ दिव्ययानंसमारुह्यवर्त्मप्राप्तोथपावनम् ॥ ७१ ॥ गच्छतातेनगगने
सतपस्वीनमस्कृतः ॥ प्रोच्चैःप्रोवाचभगवन्मोचितोस्मित्वयानघ ॥ ७२ ॥ तस्मात्कदर्ययोनित्वादतीवपरिनिंदितात् ॥ अस्यतीर्थस्यमाहात्म्याद्दिव्यंदे
हमवाप्तवान् ॥७३॥ पिशाचमोचनंतीर्थमद्यारभ्यसमाख्यया ॥ अन्येषामपिपैशाच्यमिदंस्नानाद्धरिष्यति ॥७४॥ अस्मिंस्तीर्थेमहापुण्येयेस्नास्यंती
हमानवाः ॥ पिंडांश्चनिर्वपिष्यंतिसंध्यातर्पणपूर्वकम् ॥ ७५ ॥ दैवात्पैशाच्यमापन्नास्तेषांपितृपितामहाः ॥ तेपिपैशाच्यमुत्सृज्ययास्यंतिपरमांग
तिम् ॥ ७६ ॥ अद्यशुक्लचतुर्दश्यांमार्गेमासितपोनिधे ॥ अत्रस्नानादिकंकार्यंपैशाच्यपरिमोचनम् ॥ ७७ ॥ इमांसांवत्सरींयात्रांयेकरिष्यंतिमानवाः ॥
तीर्थप्रातिग्रहात्पापान्निःसरिष्यंतितेनराः ॥ ७८ ॥

पादैर्नामपंचकंनिर्वक्ति सर्वेभ्यइतिद्वयेन ॥ ६६ ॥ भासनाज्जगत्प्रकाशनात् ॥ भर्त्सनादविद्यातत्कार्ययोस्तिरस्करणात् ॥ पांसुत्वदायतःपांसुत्वंपापत्वंद्यातिखण्डयति निपातनात्साधुत्वम् ॥
॥ ६७ ॥ गृहीत्वेत्यस्यपूर्वमितिशब्दोज्ञातव्यः ॥ इतिएवंनिर्वचनंकृत्वा ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥

नरौंनराः ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ बालग्रहाभिभूतानांबालग्रहाःपूतनाद्यास्तदभिभूतास्तदाक्रांतास्तेषांबालानाम् ॥८६॥८७॥ ॥ इतिश्रीरामानन्दकृतायांकाशी
खण्डटीकायांचतुःपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५४ ॥ ॥ छ ॥ अध्यायेपंचपंचाशेमहिमानन्दकाननः ॥ पिंगलाद्यैर्गणेशैश्चलिंगाराधनमुच्यते ॥ १ ॥ १ ॥ उदगुत्तरस्याम् ॥ २ ॥ ३ ॥

पिशाचमोचनेस्नात्वाकपर्दीशंसमर्च्यच ॥ कृत्वातत्रान्नदानंचनरोन्यत्रापिनिर्भयाः ॥ ७९ ॥ मार्गशुक्लचतुर्दश्यांकपर्दीश्वरसंनिधौ ॥ स्नात्वान्यत्रापि
मरणान्नपैशाच्यमवाप्नुयुः ॥ ८० ॥ इत्युक्त्वादिव्यपुरुषोभूयोभूयोनमस्यतम् ॥ तपोधनंमहाभागोदिव्यांगतिमवाप्तवान् ॥८१॥ तपोधनोपितदृष्ट्वामहा
श्चर्यंवटोद्भव ॥ कपर्दीश्वरमाराध्यकालान्निर्वाणमाप्तवान् ॥ ८२ ॥ पिशाचमोचनंतीर्थंतदारभ्यमहामुने ॥ वाराणस्यांपरांख्यातिमगमत्सर्वपापहृत् ॥
॥ ८३ ॥ पैशाचमोचनेतीर्थेसंभोज्यशिवयोगिनम् ॥ कोटिभोज्यफलंसम्यगेकैकपरिसंख्यया ॥ ८४ ॥ श्रुत्वाध्यायमिमंपुण्यंनरोनियतमानसः ॥
भूतैःप्रेतैःपिशाचैश्चकदाचिन्नाभिभूयते ॥ ८५ ॥ बालग्रहाभिभूतानांबालानांशांतिकारकम् ॥ पठनीयंप्रयत्नेनमहाख्यानमिदंपरम् ॥ ८६ ॥ इदमा
ख्यानमाकर्ण्यगच्छन्देशांतरंनरः ॥ चोरव्याघ्रपिशाचाद्यैर्नाभिभूयेतकुत्रचित् ॥ ८७ ॥ ॥ इतिश्रीस्कांदेमहापुराणएकाशीतिसाहस्र्यांसंहितायांचतुर्थे
काशीखंडउत्तरार्द्धेपिशाचमोचनमहिमाकथनंनामचतुष्पंचाशत्तमोऽध्यायः ॥५४॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ अन्येपियेगणास्तत्रकाश्यांलिंगानिचक्रिरे ॥
तांश्चतेकथयिष्यामिकुंभयोनेनिशामय ॥ १ ॥ गणेनापिंगलाख्येनपिंगलाख्येशसंज्ञितम् ॥ लिंगंप्रतिष्ठितंशंभोःकपर्दीशादुदग्दिशि ॥२॥ तस्यदर्श
नमात्रेणपापानांजायतेक्षयः ॥ वीरभद्रोमहाप्रीतोदेवदेवस्यशूलिनः ॥ ३ ॥ वीरभद्रेश्वरंलिंगंध्यायेद्यापिनिश्चलः ॥ तस्यदर्शनमात्रेणवीरसिद्धिः
प्रजायते ॥ ४ ॥ अविमुक्तेश्वरात्पश्चाद्वीरभद्रेश्वरंनरः ॥ समर्च्यनरणेभंगंकदाचिदपिचाप्नुयात् ॥ ५ ॥ वीरभद्रःस्वयंसाक्षाद्वीरमूर्तिधरोमुने ॥ संहरे
द्विघ्नसंघातमविमुक्तनिवासिनाम् ॥ ६ ॥ भद्रयाभद्रकाल्याचभार्ययाशुभयायुतम् ॥ वीरभद्रंनरोभ्यर्च्यकाशीवासफलंलभेत् ॥ ७ ॥ किरातेनाकिरातेशं
लिंगंकाश्यांप्रतिष्ठितम् ॥ केदाराद्दक्षिणेभागेभक्तानामभयप्रदम् ॥ ८ ॥ चतुर्मुखोगणःश्रीमान्वृद्धकालेशसन्निधौ ॥ चतुर्मुखेश्वरंलिंगंध्यायेद्यापि
निश्चलः ॥ ९ ॥ भक्ताश्चतुर्मुखेशस्यचतुराननवद्दिवि ॥ पूज्यंतेसुरसंघातैःसर्वभोगसमन्विताः ॥ १०॥ निकुंभेश्वरमालोक्यनिकुंभगणपूजितम् ॥ पूज
यित्वाव्रजन्ग्रामंकार्यसिद्धिमवाप्नुयात् ॥ कुबेरेशसमीपेतुशिवलोकेमहीयते ॥ ११ ॥ पंचाक्षेशंमहालिंगंमहादेवस्यदक्षिणे ॥ समभ्यर्च्यनरःकाश्यां
जातिस्मृतिमवाप्नुयात् ॥ १२ ॥ भारभूतेश्वरंलिंगंभारभूतगणार्चितम् ॥ अंतर्गृहोत्तरद्वारिध्यात्वाशिवपुरेवसेत् ॥ १३ ॥ भारभूतेश्वरंलिंगंयैःकाश्यां
नविलोकितम् ॥ भारभूताःपृथिव्यास्तेऽवकेशिनइवद्रुमाः ॥ १४ ॥

॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ शुभयाशुभकारिण्या ॥ ७ ॥ ८ ॥ वृद्धकालेशसन्निधौदक्षिणभागइत्यनुषज्जते ॥ ९ ॥ १० ॥ तथाकुबेरेशसमीपइति ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ अवकेशिनोऽफलाः ॥१४॥

शीलयेतध्यायेत ॥ शीलेतेतिक्कचित् ॥ तत्रयाभावश्छांदसः ॥ १५ ॥ १६ ॥ क्षेमकइति ॥ त्रिलोचनपुरोभागे ॥१७॥१८॥१९॥२०॥२१॥२२॥२३॥२४॥२५॥२६॥ दृष्ट्वाषाढ्यांपंचद

गणेनत्र्यक्षसंज्ञेनलिंगंत्र्यक्षेश्वरंपरम् ॥ त्रिलोचनपुरोभागेशीलयेताद्यापिकुंभज ॥ १५ ॥ तस्यलिंगस्ययेभक्तास्तेतुदेहावसानतः ॥ त्र्यक्षाएवप्रजायंते
नात्रकार्याविचारणा ॥ १६ ॥ क्षेमकोनामगणपःकाश्यांमूर्तिधरःस्वयम् ॥ विश्वेश्वरंसर्वगतंध्यायेद्द्यापिनिश्चलः ॥१७॥ क्षेमकंपूजयेद्यस्तुवाराणस्यां
महागणम् ॥ विघ्नास्तस्यप्रलीयंतेक्षेमंस्याच्चपदेपदे ॥ १८ ॥ देशांतरंगतोयस्तुतस्यागमनकाम्यया ॥ क्षेमकःपूजनीयोत्रक्षेमेणाशुसआव्रजेत् ॥१९॥
लांगलीश्वरमालोक्यलिंगंलांगलिनार्चितम् ॥ विश्वेशादुत्तरेभागेननरोरोगभाग्भवेत् ॥ २० ॥ लांगलीशंसकृत्पूज्यपंचलांगलदानजम् ॥ फलंप्राप्नोत्य
विकलंसर्वसंपत्करंपरम् ॥ २१ ॥ विराधेश्वरमाराध्यविराधगणपूजितम् ॥ सर्वापराधयुक्तोपिनापराध्यतिकुत्रचित् ॥ २२ ॥ दिनेदिनेपराधोयःक्रियते
काशिवासिभिः ॥ सयातिसंक्षयंक्षिप्रंविराधेशसमर्चनात् ॥ २३ ॥ नैर्ऋतेदंडपाणस्तुविराधेशंप्रयत्नतः॥ नत्वासर्वापराधेभ्योमुच्यतेनात्रसंशयः॥२४॥
सुमुखेशंमहालिंगंसुमुखाख्यगणार्चितम् ॥ पश्चिमाभिमुखंलिंगंदृष्ट्वापापैःप्रमुच्यते ॥ २५ ॥ स्नात्वापिलिपिलातीर्थे सुमुखेशंविलोक्यच ॥ सदै
वसुमुखंपश्येद्धर्मराजंनदुर्मुखम् ॥ २६ ॥ आषाढिनार्चितंलिंगमाषाढीश्वरसंज्ञकम् ॥ दृष्ट्वाषाढ्यांनरोभक्त्यासर्वैःपापैःप्रमुच्यते ॥ २७ ॥ उदी
च्यांभारभूतेशादाषाढीशंसमर्चयन् ॥ आषाढ्यांपंचदश्यांवैनपापैःपरितप्यते ॥ २८ ॥ शुचिशुक्लचतुर्दश्यांपंचदश्यामथापिवा ॥ कृत्वासांवत्सरीं
यात्रामनेनाजायतेनरः ॥ २९ ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ मुनेगणेषुचैतेषुवाराणस्यांस्थितेष्विति ॥ स्वनाम्नास्थाप्यलिंगानिविश्वेशपरितुष्टये ॥
॥ ३० ॥ विश्वेशश्चिंतयांचक्रेपुनःकाशीप्रवृत्तये ॥ कंवाहितंप्रहित्याद्यनिर्वृतिंपरमांभजे ॥ ३१ ॥ योगिन्यस्तिग्मगुर्वेधाःशंकुकर्णमुखागणाः ॥
व्यावृत्त्यनागताःकाश्याःसिंधुगाइवासिंधवः ॥ ३२ ॥ ध्रुवंकाश्यांप्रविष्टायेतेप्रविष्टाममोदरे ॥ तेषांविनिर्गमोनास्तिदीप्तेग्नौहविषामिव ॥ ३३ ॥
येषांहिसंस्थितिःकाश्यांलिंगार्चनरतात्मनाम् ॥ तएवममलिंगानिजंगमानिनसंशयः ॥ ३४ ॥ स्थावराजंगमाःकाश्यामचेतनसचेतनाः ॥ सर्वेममैव
लिंगानितेभ्योद्रुह्यंतिदुर्धियः ॥ ३५ ॥ वाचिवाराणसीयेषांश्रुतौवैश्वेश्वरीकथा ॥ तएवकाशीलिंगानिवराण्यर्च्यान्यहंयथा ॥ ३६ ॥ वाराणसीतिकाशी
तिरुद्रावासइतिस्फुटम् ॥ मुखाद्विनिर्गतंयेषांतेषांनप्रभवेद्यमः ॥ ३७ ॥

श्यामित्यग्रिमप्रमनुषंजनीयम् ॥ २७ ॥ २८ ॥ अनेनाःनिष्पापः ॥ २९ ॥ ३० ॥ प्रहित्यप्रस्थाप्य ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ वराणिश्रेष्ठानि ॥ चराणीतिक्कचित् ॥३६॥ ३७॥

॥ ३८ ॥ ३९ ॥ सलक्ष्मीनिलयांलक्ष्म्याश्रयसहिताम् ॥ सल्लक्ष्मीतिक्वचित् ॥ सुलक्ष्मीतिचान्यत्र ॥ कुतःकस्याः ॥ धियःबुद्धेः ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ अविच्छिन्नप्रमाणाअपरिमितप्रमाणासमृद्धिर्यस्याःसाअविच्छिन्नप्रमाणर्धिः ॥ षष्ठचन्तपाठेममेत्यस्यविशेषणम् ॥ ४४ ॥ विश्रामभूमिकाविश्रामस्थानम् ॥ विश्रामभूरिवेतिक्वचित् ॥ ४५ ॥ फलितःसंजातफलः ॥

आनंदकाननंप्राप्ययेनिरानंदभूमिकाम् ॥ अन्यांहृदापिवांछंतिनिरानंदाःसदात्रते ॥ ३८ ॥ अद्यैववास्तुमरणंबहुकालांतरेपिवा ॥ कलिकालभियापुंसांकाशीत्याज्यानकर्हिचित् ॥ ३९ ॥ अवश्यंभाविनोभावाभविष्यंतिपदेपदे ॥ सलक्ष्मीनिलयांकाशींतेत्यजंतिकुतोधियः ॥ ४० ॥ वरंविघ्नसहस्राणिसोढव्यानिपदेपदे ॥ काश्यांनान्यत्रनिर्विघ्नंवांछेद्राज्यमपिक्वचित् ॥ ४१ ॥ कियन्निमेषसंभोग्याःसंतिलक्ष्म्याःपदेपदे ॥ परंनिरंतरसुखाऽमुत्राप्यत्रापिकाशिका ॥ ४२ ॥ विश्वनाथोह्यहंनाथःकाशिकामुक्तिकाशिका ॥ सुधातरंगास्वर्गंगात्रय्येषाकिन्नयच्छति ॥ ४३ ॥ पंचक्रोश्यापरिमितातनुरेषापुरीमम ॥ अविच्छिन्नप्रमाणर्धिर्भक्तनिर्वाणकारणम् ॥ ४४ ॥ संसारभारखिन्नानांयातायातकृतांसदा ॥ एकैवमेपुरीकाशीध्रुवंविश्रामभूमिका ॥ ४५ ॥ मंडपःकल्पवल्लीनांमनोरथफलैरलम् ॥ फलितःकाशिकाख्योयंसंसाराध्वजुषांसदा ॥ ४६ ॥ चक्रवर्तेरियंछत्रंविचित्रंसर्वतापहृत् ॥ काशीनिर्वाणराजस्यममशूलोच्चदंडवत् ॥ ४७ ॥ निर्वाणलक्ष्मींयेपुण्याःपरिवांछंतिलीलया ॥ निरंतरसुखप्राप्त्यैकाशीत्याज्यानतैर्नृभिः ॥ ४८ ॥ ममानंदवनेयेवैनिरंतरवनौकसः ॥ मोक्षलक्ष्मीफलान्यत्रसुस्वादूनिलभंतिते ॥४९॥ निर्ममंचापिनिर्मोहंयामामपिविमोहयेत् ॥ कैर्नसंस्मरणीयासाकाशीविश्वविमोहिनी ॥ ॥ ५० ॥ नामापिमधुरंयस्याःपरानंदप्रकाशकम् ॥ काश्याःकाशीतिकाशीतिसाकैःपुण्यैर्नजप्यते ॥ ५१ ॥ काशीनामसुधापानंयेकुर्वंतिनिरंतरम् ॥ तेषांवर्त्मभवत्येवसुधामवसुधामयम् ॥ ५२ ॥ ममतारहितस्यापिममसर्वात्मनोध्रुवम् ॥ तएवमामकालोकेयेकाशीनामजापकाः ॥ ५३ ॥ रहस्यमितिविज्ञायवाराणस्यागणेश्वरैः ॥ सब्रह्मयोगिनीब्रध्नैःस्थितंतत्रैवनान्यथा ॥ ५४ ॥ अन्यथाताश्चयोगिन्यःसरविःसपितामहः ॥ तेगणामांपरित्यज्यकथंतिष्ठेयुरन्यतः ॥ ५५ ॥ अतीवभद्रंसंजातंकाश्यांतिष्ठत्सुतेषुहि ॥ एकोपिभेदेप्रभवेद्राज्येराज्यांतरंविना ॥ ५६ ॥

॥ ४६ ॥ निर्वाणराजस्यचक्रवर्तेरितिसंवन्धः ॥ चक्रवर्तेरित्यार्षम् ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ राज्येपरराष्ट्रे ॥ राज्यान्तरंविनाराज्यांतरमप्राप्यभ्र

ष्टराज्योपीत्यर्थः ॥ राज्यांतरस्यनेतिपाठेनापुरुषोराज्यांतरस्यभेदेप्रभवेदित्यन्वयः ॥ राज्यांतरेष्वपीत्यन्यत्र ॥ ५६ ॥ यतोयस्मात् ॥ ततइतिक्वचित् ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥
इतिश्रीरामानंदकृतायांकाशीखंडटीकायांपंचपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५५ ॥ षडुत्तरेथपंचाशेप्यध्यायेत्यन्तपावने ॥ ढुंढेर्मायाप्रपंचश्चवर्ण्यतेतिसुखप्रदः ॥ १ ॥ अथेतिमंगलार्थः ॥ १ ॥
आशुस्यंदनगःशीघ्रगामिरथगः ॥ आखिवतिक्वचित् ॥ वाडवींमूर्तिंब्राह्मणमूर्तिम् ॥ वाडवंकरणेस्त्रीणांघोटकौघेनपुंसकम् ॥ पातालेनास्त्रियांपुंसिब्राह्मणेवडवानलइतिमेदिनीकारः ॥ शकुनैर्यात्रिकै

लब्धप्रवेशास्तावंतस्तेसर्वेमत्स्वरूपिणः ॥ यतिष्यंतियतोवश्यंमदागमनहेतवे ॥५७॥ अन्यानपिप्रेषयामिमत्पार्श्वपरिवर्तिनः ॥ येतेतत्रस्थिताःश्रेष्ठाअ
पिगंतास्म्यहंततः ॥ ५८ ॥ विचार्येतिमहादेवःसमाहूयगजाननम् ॥ प्राहिणोत्कथयित्वेतिगच्छकाशीमितःसुत ॥ ५९ ॥ तत्रस्थितोपिसंसिद्ध्यै
यतस्वसहितोगणैः ॥ निर्विघ्नंकुरुचास्माकंनृपेविघ्नंसमाचर ॥ ६० ॥ आधायशासनंमूर्ध्निगणाधीशोथधूर्जटेः ॥ प्रतस्थेत्वरितःकाशींस्थितिज्ञःस्थ
तिहेतवे ॥६१॥ इतिश्रीस्कांदेमहापुराणएकाशीतिसाहस्र्यांसंहितायांचतुर्थेकाशीखंडउत्तरार्द्धेकाशीवर्णनगणेशप्रेषणंनामपंचपंचाशत्तमोऽध्यायः॥५५॥
॥स्कंदउवाच॥ ॥ अथेशाज्ञांसमादायगजवक्त्रःप्रतस्थिवान् ॥ शंभोःकाश्यागमोपायंचिंतयन्मंदराद्रितः ॥ १ ॥ प्राप्यवाराणसींतूर्णमाशुस्यंदनगो
विभुः ॥ वाडवींमूर्तिमालंब्यप्राविशच्छकुनैःस्तुतः ॥ २ ॥ नक्षत्रपाठकोभूत्वावृद्धःप्रत्यवरोधगः ॥ चचारमध्येनगरंपौराणांप्रीतिमावहन् ॥३॥ स्वयमेव
निशाभागेस्वप्नंसंदर्शयन्नृणाम् ॥ प्रातस्तेषांगृहान्गत्वातेषांवक्तिबलाबलम् ॥ ४ ॥ भवद्भिरद्यरात्रौयद्दृष्टंस्वप्नविचेष्टितम् ॥ भवत्कौतूहलोत्पत्त्यैतदे
वकथयाम्यहम् ॥ ५ ॥ स्वपताभवतारात्रौतुर्येयामेमहाह्रदः ॥ अदर्शितत्रचभवान्मज्जन्मज्जंस्तटंगतः ॥ ६ ॥ तदंबुपिच्छिलेपंकेमग्नोन्मग्नोसिभू
रिशः ॥ दुःस्वप्नस्यास्यचमहान्विपाकोतिभयप्रदः ॥ ७ ॥ काषायवसनोमुंडःप्रेक्ष्यहोभवतापियः ॥ परितापंमहानेषजनयिष्यतिदारुणम् ॥ ८ ॥
रात्रौसूर्यग्रहोदृष्टोमहानिष्टकरोध्रुवम् ॥ ऐंद्रंधनुर्द्वयंरात्रौयदलोकिनतच्छुभम् ॥ ९ ॥ प्रतीच्यांरविरागत्यप्रोद्यंतंव्योम्निशीतगुम् ॥ पातयामासभूपृष्ठेतद्रा
ज्यभयसूचकम् ॥ १० ॥ युगपत्केतुयुगलंयुध्यमानंपरस्परम् ॥ यददर्शिनतद्द्वंद्वंराष्ट्रभंगायकेवलम् ॥ ११ ॥ विशीर्यत्केशदशनंनीयमानंचदक्षिणे ॥
आत्मानंयत्समद्राक्षीःकुटुंबस्यापिभीषणम् ॥ १२ ॥ प्रासादध्वजभंगोयस्त्वयैक्षतनिशाक्षये ॥ राज्यक्षयकरंविद्धिमहोत्पातायनिश्चितम् ॥ १३ ॥

र्मांगलिकैःसवत्सधेनुप्रमुखैरितियावत् ॥ स्तुतःस्तुतेर्विषयीकृतः ॥ सध्रीचीनेलग्नेकाश्यांप्रविष्टइत्यर्थः ॥ २ ॥ नक्षत्रपाठकोज्योतिर्वित् ॥ प्रत्यवरोधगःप्रत्यन्तःपुरगःप्रतिवेश्मगइत्यर्थः ॥ ३ ॥
॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ मग्नश्चासौउन्मग्नश्चेतिमग्नोन्मग्नः ॥ मग्नोमग्नइतिक्वचित् ॥ विपाकःफलम् ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ ऐक्षतदृष्टः ॥ त्वयैवैक्षीतिक्वचित् ॥ यत्त्वयावीक्षितः

पतन्नितिचान्यत्र ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ महिलास्त्री ॥ १६ ॥ १७ ॥ मृगाःकुक्कुरास्ततसाधारणावातेषाम् ॥ यूथैःसमूहैः ॥ १८ ॥ आतायिश्चिल्लः यूकोघूकस्तत्प्रतिपक्षभूतोवकोवा ॥ घूकेतिवापाठः ॥ गृध्रोदाक्षाय्यः ॥ एतेआद्यायेषांतैः ॥ आतायिघूकगृध्रौघैरितिक्वचित्पाठः ॥ अत्याहितंमहाभीतिः ॥ १९ ॥ २० ॥ ग्रहचारंग्रहगतिम् ॥ ग्रहचारमेवाह ॥ एकराशीति ॥ सौरिःशनिः ॥ सितःशुक्रः ॥ २१ ॥ सप्रसिद्धः ॥ यइतिवापाठः ॥ धूमग्रहःकेतुः ॥ २२ ॥ अतिचारगतोराशिमुल्लंघ्यगतः ॥ मंदःशनिः ॥ पापग्रहाराहुकेतुभौमास्तैःसमायुक्तः ॥ २३ ॥

नगरीप्लावितास्वप्नेतरंगैःक्षीरनीरधेः ॥ पक्षैस्त्रिचतुरैःशंकेमहाशकांपुरौकसाम् ॥ १४ ॥ स्वप्नेवानरयानेनयत्त्वमूढोसिदक्षिणाम् ॥ अतस्तद्वंचनोपायः
पुरत्यागोमहामते ॥ १५ ॥ रुदतीयात्वयादृष्टामहिलैकानिशात्यये ॥ मुक्तकेशीविवसनासानारीश्रीरिवोद्धृता ॥ १६ ॥ देवालयस्यकलशोयत्त्वयावी
क्षितःपतन् ॥ दिनैःकतिपयैरेवराज्यभंगोभविष्यति ॥ १७ ॥ पुरीपरिवृतास्वप्नेमृगयूथैःसमंततः ॥ रोरूयमाणैरत्यर्थंमासेनैवोद्वसीभवेत् ॥ १८ ॥
आतायियूकगृध्राद्यैःपुरीमुपरिचारिभिः ॥ सूच्यतेत्याहितंकिंचिद्ध्रुवमत्रनिवासिनाम् ॥ १९ ॥ स्वप्नोत्पातानितिबहूञ्शंसञ्शंसन्नितस्ततः ॥ बहूनुच्चाटयां
चक्रेसविघ्नेशःपुरौकसः ॥ २० ॥ केषांचित्पुरतोवादीद्ग्रहचारंप्रदर्शयन् ॥ एकराशिस्थिताःसौरिसितभौमानशोभनाः ॥ २१ ॥ सोयंधूमग्रहोव्योम्नि
भित्त्वासप्तर्षिमंडलम् ॥ प्रयातःपश्चिमामाशांसनाशायविशांपतेः ॥ २२ ॥ अतिचारगतोमंदःपुनर्वक्राध्वसंस्थितः ॥ पापग्रहसमायुक्तोनयुक्तोयमिहे
ष्यते ॥ २३ ॥ व्यतीतेवासरेयोयंभूकंपःसमपद्यत ॥ कंपंजनयतेऽतीवहृद्दोमेपिपुरौकसः ॥ २४ ॥ उदीच्यादक्षिणाशायांयेयमुल्काप्रधाविता ॥
विलीनाचवियत्येवसनिर्घातंनसाशुभा ॥ २५ ॥ उन्मूलितोमहामूलोमहानिलरयेणयः ॥ चत्वरेचैत्यवृक्षोयंमहोत्पातंप्रशंसति ॥ २६ ॥ सूर्योदयम
नुप्राप्यप्राच्यांशुष्कतरूपरि ॥ करटोरारटीत्येषकटूत्कटभयप्रदः ॥ २७ ॥ मध्येविपणियत्तूर्णंकौचिद्दारण्यचारिणौ ॥ मृगौमृगयतांयातौपौराणांपुरतो
ऽहितौ ॥२८॥ रसालशालमुकुलंवीक्ष्यतेयच्छरद्यदः ॥ महाकालभयंमन्येप्यकालेपिपुरौकसाम् ॥ २९ ॥ साध्वसंजनयित्वेतिकेचिदुच्चाटिताःपुरः ॥
तेनविघ्नकृतापौराःकपटद्विजरूपिणा ॥ ३० ॥

॥ २४ ॥ २५ ॥ चत्वरेचतुष्पथे ॥ चैत्यवृक्षःपूज्यतरुः ॥ २६ ॥ करटःकाकः ॥ रारटीतिअतिशयेनभाषते ॥ कटुयथास्यात् ॥ २७ ॥ पण्यवीथिकामध्येमध्येविपणि ॥ मृगयतामन्वेषणं कुर्वताम् ॥ अनादरेषष्ठी ॥ मृगयतोनादृत्य ॥ यद्यस्माद्यातौइतिवातूर्णंयातौमृगौतावग्रतोऽहितौअहितशंसकावित्यर्थः॥२८॥ रसालाआम्राःशालाःसर्जास्तेषांमुकुलंकुड्मलम् ॥२९॥पुरःपुर्यः॥३०॥

---

[1] शरदिऋतावित्यर्थः ।

अवरोधमन्तःपुरम् ॥ ३१ ॥ बाह्याल्यांबहिःसेतौ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ अलंकृतिरलंकारः ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ गुणानिति ॥ तस्येतिशेषः ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥
कलाःशैवतंत्रोक्ताश्चतुःषष्टिलक्षणास्तासांकलापःसमूहस्तत्रकुशलः ॥ ४१ ॥ भोक्ताधर्माविरोधेनभोगवान् ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ विन्यवेदयद्विशेषेण ज्ञापितवती ॥ ४४ ॥ गुणैर्वृद्धोमहत्तरः ॥ ब्रह्मनिधि

अथमध्येवरोधंसप्रविश्यनिजमायया ॥ दृष्टार्थमेवकथयन्स्त्रीणांविस्रंभभूरभूत् ॥३१॥ तत्रपुत्रशतंजज्ञेसप्तोनंशुभलक्षणे ॥ तेष्वेकस्तुरगारूढोबाह्याल्यां
पतितोमृतः ॥ ३२ ॥ अंतर्वत्नीत्वियंकन्यांजनयिष्यतिशोभनाम् ॥ एषाहिदुर्भगापूर्वंसांप्रतंसुभगाऽभवत् ॥ ३३ ॥ असौहिराज्ञोराज्ञीनामत्यंत
मिहवल्लभा ॥ मुक्तालंकृतिरेंतस्यैराज्ञादत्तानिजोरसः ॥ ३४ ॥ पंचसप्तदिनान्येवजातानीतीहतर्क्यते ॥ अस्यैराज्ञाप्रसादेनग्रामौदातुमुदीरितौ ॥ ३५॥
इतिदृष्टार्थकथनैराज्ञीमान्योभवद्द्विजः ॥ वर्णयंतिचताराज्ञःपरोक्षेपिगुणान्बहून् ॥ ३६ ॥ अहोयादृगसौविप्रःसर्वत्रातिविचक्षणः ॥ सुशीलश्चसुरूपश्च
सत्यवाङ्मितभाषणः ॥ ३७ ॥ अलोलुपउदारश्चसदाचारोजितेंद्रियः ॥ अपिस्वल्पेनसंतुष्टःप्रतिग्रहपराङ्मुखः ॥ ३८ ॥ जितक्रोधःप्रसन्नास्य
स्त्वनसूयुरवंचकः ॥ कृतज्ञःप्रीतिसुमुखःपरिवादपराङ्मुखः ॥३९॥ पुण्योपदेष्टापुण्यात्मासर्वव्रतपरायणः॥शुचिःशुचिचरित्रश्चश्रुतिस्मृतिविशारदः ॥
॥ ४० ॥ धीरःपुण्येतिहासज्ञःसर्वदृक्सर्वसंमतः ॥ कलाकलापकुशलोज्योतिःशास्त्रविदुत्तमः ॥ ४१ ॥ क्षमीकुलीनोऽकृपणोभोक्तानिर्मलमानसः ॥
इत्यादिगुणसंपन्नःकोपिक्वापिनदृग्गतः ॥ ४२ ॥ इत्थंतास्तद्गुणग्रामंवर्णयंत्यःपदेपदे ॥ कालंविनोदयंतिस्मअंतःपुरचराःस्त्रियः ॥ ४३॥ एकदावसरं
प्राप्यदिवोदासस्यभूभुजः ॥ राज्ञीलीलावतीनामराज्ञेतंविन्यवेदयत् ॥ ४४ ॥ राजन्वृद्धोगुणैर्वृद्धोब्राह्मणःसुविचक्षणः ॥ एकोस्तिसतुद्रष्टव्योमूर्तो
ब्रह्मनिधिःपरः ॥ ४५ ॥ राज्ञीराज्ञाकृतानुज्ञासखींप्रेष्यविचक्षणाम् ॥ आनिनायचतंविप्रंब्राह्मंतेजइवांगवत् ॥ ४६ ॥ राजापिदूरादायांतंतंविलोक्यमही
सुरम् ॥ यत्राकृतिर्गुणास्तत्रजहर्षेतिवदन्हृदि ॥ ४७ ॥ पदैर्द्वित्रैर्नृपतिनाकृताभ्युत्थानसत्कृतिः ॥ चतुर्निगमजाभिःसतमाशीर्भिरनंदयत् ॥ ४८ ॥
कृतप्रणामोराज्ञासससादरंदत्तमासनम् ॥ भेजेथकुशलंपृष्टःसराज्ञातेनभूपतिः ॥ ४९ ॥

र्वेदसमुद्रः ॥ ४५ ॥ अंगवत्शरीरवत् ॥ ४६ ॥ महीसुरंभूदेवंब्राह्मणमितियावत् ॥ यत्राकृतिःसम्यगाकारस्तत्रगुणाइतिहृदिवदन्हर्षंप्राप्तवानित्यन्वयः ॥४७॥ पदैरिति ॥ द्वित्रैःपंचाभिःपदैर्गत्वारा
ज्ञाकृताऽभ्युत्थानपूर्विकासत्कृतिर्यस्यसः ॥ कृताभ्युत्थानगौरवइतिकचित् ॥ तंराजानंचतुर्वेदोक्ताशीर्भिःसमतोषयदित्यर्थः ॥ ४८ ॥ अथासनोपवेशनानन्तरंसब्राह्मणोराज्ञाकुशलंपृष्टस्तेनब्राह्मणेन

चराजाकुशलंपृष्टइत्यर्थः ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ शंसिस्तौषिकथयसीतिवा ॥ ५३ ॥ एषप्रष्टव्यइत्यन्वयः ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ दुकूलंपट्टवस्त्रम् ॥ ५६ ॥ एकोमुख्यःकेवलोवेतिप्र
तिभातीत्यत्रप्रतिभातीत्यस्योपरिष्टादितिशब्दोद्रष्टव्यः ॥५७॥५८॥ यावद्भूतिऐश्वर्यमनतिक्रम्य ॥ ५९ ॥ ६० ॥ अपरिकथ्येनकथनानर्हेणममाकिंनाकिंचित् ॥ मयेतिक्वचित् ॥ यदाहभागवते

परस्परंकुशलिनौकुशलौचकथागमे ॥ प्रश्नोत्तराभ्यांसंतुष्टौद्विजवर्यक्षमाभृतौ ॥ ५० ॥ कथावसानेराज्ञाथगेहंविससृजेद्विजः ॥ लब्धमानमहापूजः
सस्वमाश्रममाविशत् ॥ ५१ ॥ गतेऽथस्वाश्रमंविप्रेदिवोदासोनरेश्वरः ॥ लीलावत्याःपुरोविप्रंवर्णयामासभूरिशः ॥ ५२ ॥ महादेविमहाप्राज्ञेलीलाव
तिगुणप्रिये ॥ यथाशंसितथाविप्रस्ततोपिगुणवत्तरः ॥ ५३ ॥ अतीतंवेत्तिसकलंवर्तमानमवैतिच ॥ प्रष्टव्यःप्रातराहूयभविष्यंकिंचिदेषवै ॥ ५४ ॥ महा
विभवसंभारैर्महाभोगैरनेकधा ॥ व्युष्टायांसनृपोरात्र्यांप्रातराहूतवाद्विजम् ॥ ५५ ॥ सत्कृत्यतंन्द्विजंभक्त्यादुकूलादिप्रदानतः ॥ एकांतेतंद्विजंराजापप्र
च्छनिजहस्तस्थितम् ॥५६॥ ॥राजोवाच ॥ ॥ द्विजवर्योभवानेकःप्रतिभातीतिनिश्चितम् ॥ यथातत्त्ववतीतेधीर्नतथान्यस्यमेमतिः ॥५७॥ दृष्ट्वात्वां
तुमहाप्राज्ञंशांतंदांतंतपोनिधिम् ॥ किंचित्प्रष्टुमनाविप्रतदाख्याहियथार्थवत् ॥ ५८ ॥ शासितेयंमयापृथ्वीनतथान्यैस्तुपार्थिवैः ॥ यावद्भूतिमयाभुक्ता
दिव्याभोगाअनेकधा ॥५९॥ निर्जरेभ्योप्यधिकंरात्रिंदिवमतंद्रितम् ॥ विनिर्जित्यहठाद्दुष्टान्प्रजेयंपरिपालिता ॥६०॥ द्विजपादार्चनात्किंचित्सुकृतं
वेद्मिनापरम् ॥ अनेनापरिकथ्येनकथितेनेहकिंमम ॥ ६१ ॥ निर्विस्ममिवमेचेतःसांप्रतंसर्वकर्मसु ॥ विचार्यार्यशुभोदर्कमतआख्याहिसत्तम ॥६२॥
॥ द्विजउवाच ॥ ॥ अपिस्वल्पतरंकृत्यंयद्भवेद्भूभुजामिह ॥ एकांतेतत्तुपृष्टेनवक्तव्यंसुधियासदा ॥ ६३ ॥ अमात्येनाप्यपृष्टेननवक्तव्यंनृपाग्रतः ॥
महापमानभीतेनस्तोकमप्यत्रकिंचन ॥ ६४ ॥ पृष्टश्चेत्कथयामीहमातत्रकुरुसंशयम् ॥ तत्कृतेतवगंतावैमनोनिर्वेदकारणम् ॥६५॥ शृणुराजन्महाबुद्धे
नायथार्थंब्रवीम्यहम् ॥ विक्रांतोस्यतिशूरोसिभाग्यवानसिसर्वदा ॥ ६६ ॥ पुण्येनयशसाबुद्ध्यासंपन्नोस्तिभवान्यथा ॥ मन्येतथामरावत्यांत्रिदशेशो
पिनैवहि ॥ ६७ ॥ सुधियात्वांगुरुंमन्येप्रसादेनसुधाकरम् ॥ तेजसास्तिभवानर्कःप्रतापेनाशुशुक्षणिः ॥६८॥ प्रभंजनोबलेनासिश्रीदोसिश्रीसमर्पणैः ॥
शासनेनभवान्रुद्रोनिर्ऋतिस्त्वंरणांगणे ॥ ६९ ॥ दुष्टपाशयितापाशीयमोनियमनेऽसताम् ॥ इंदनात्त्वंमहेंद्रोसिक्षमयात्वमसिक्ष्मा ॥ ७० ॥ मर्या
दयाभवानब्धिर्महत्त्वेहिमवानसि ॥ भार्गवोराजनीत्यासिराज्येनमनुनासमः ॥ ७१ ॥

भगवान् ॥ कृतस्यापरिकीर्तनमिति ॥६१॥ निर्विस्मंविरक्तम् ॥ ६२ ॥ तुपुनः ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ तत्कृतेयन्मयाउच्यतेतस्मिन्कृतेसतीति ॥ त्वत्कृतइतिपाठेपूर्वेणैवान्वयः ॥ गंतागमिष्यति ॥६५॥
॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ निर्ऋतिर्यमोमृत्युर्वा ॥ ६९ ॥ पाशीवरुणः ॥ असतामितिछेदः ॥ इंदनात्परमैश्वर्यात् ॥ इदिपरमैश्वर्येइतिधातुः ॥७०॥ भार्गवःशुक्रः ॥ राज्येनराजकर्मणा॥७१॥

॥ ७२ ॥ ७३ ॥ अमृतमेवेतिसंबन्धः ॥ इवार्थेएवशब्दः ॥ ७४ ॥ किंबहुना तत्किमिति ॥ यत्किंचित्सारंवस्तुजातंतत्सर्वंत्वयिभूजानौपृथिवीपतौत्वयि ॥ तत्रहेतुः ॥ यतःसर्वदेवमयोह्यसि ॥
सर्वदेवमयेत्रनइतिपाठेस्पष्टएवार्थः ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ स्वयमागत्येतिगणेशस्तुतिप्रसंगाद्रुद्रागमनंभाव्यपिदर्शयाति ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥

संतापहर्तांबुदवत्पवित्रोगांगनामवत् ॥ सर्वेषामेवजंतूनांकाशीवसुगतिप्रदः ॥ ७२ ॥ रुद्रःसंहाररूपेणपालनेनचतुर्भुजः ॥ विधिवत्त्वंविधातासिभारतीते
मुखांबुजे ॥ ७३ ॥ त्वत्पाणिपद्मेकमलात्वत्क्रोधेस्तिहलाहलः ॥ अमृतंतववागेवत्वद्भुजावाश्विनीसुतौ ॥ ७४ ॥ तत्किंयत्त्वयिभूजानौसर्वदेवमयो
ह्यसि ॥ तस्मात्तवशुभोदर्कोमयाज्ञातोस्तितत्त्वतः ॥ ७५ ॥ आरभ्याद्यदिनाद्भूपब्राह्मणोऽष्टादशेहनि ॥ उदीच्यःकश्चिदागत्यध्रुवंत्वामुपदेक्ष्यति ॥ ७६ ॥
तस्यवाक्यंत्वयाराजन्कर्तव्यमविचारितम् ॥ ततस्तेहत्स्थितंसर्वंसेत्स्यत्येवमहामते ॥ ७७ ॥ इत्युक्त्वापृच्छ्यराजानंलब्धानुज्ञोद्विजोत्तमः ॥ विवे
शस्वाश्रमंतुष्टोनृपोप्याश्चर्यवानभूत् ॥ ७८ ॥ इत्थंविघ्नजितासर्वापुरीस्वात्मवशीकृता ॥ सपौरासावरोधाचसनृपानिजमायया ॥ ७९ ॥ कृतकृत्य
मिवात्मानंततोमत्वासविघ्नजित् ॥ विधायबहुधात्मानंकाश्यांस्थितिमवापच ॥ ८० ॥ यदासनदिवोदासःप्रागासीत्कुंभसंभव ॥ तदातनंनिजंस्थानम
लंचक्रेगणाधिपः ॥ ८१ ॥ दिवोदासेनरपतौविष्णुनोच्चाटितेसति ॥ पुनर्नवीकृतायांचनगर्यांविश्वकर्मणा ॥ ८२ ॥ स्वयमागत्यदेवेनमंदरात्सुंदरां
पुरीम् ॥ वाराणसींप्रथमतस्तुष्टुवेगणनायकम् ॥ ८३ ॥ ॥ अगस्त्यउवाच ॥ ॥ कथंस्तुतोभगवतादेवदेवेनविघ्नजित् ॥ कथंचबहुधात्मानं
सचकारविनायकः ॥ ८४ ॥ केनकेनसवैनाम्नाकाशिपुर्यांव्यवस्थितः ॥ इतिसर्वंसमासेनकथयस्वषडानन ॥ ८५ ॥ इत्युदीरितमाकर्ण्यकुंभयोनेः
षडाननः ॥ यथावत्कथयामासगणराजकथांशुभाम् ॥ ८६ ॥ इतिश्रीस्कांदेमहापुराणएकाशीतिसाहस्र्यांसंहितायांचतुर्थेकाशीखंडउत्तरार्द्धेगणेशमाया
प्रपंचोनामषट्पंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५६ ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ विश्वेशोविश्वयासार्धमयाचमुनिसत्तम ॥ महाशाखविशाखाभ्यांनंदिभृंगिपुरो
गमः ॥ १ ॥ नैगमेयेनसहितोरुद्रैःसर्वत्रसंवृतः ॥ देवर्षिभिःसमायुक्तःसनकाद्यैरभिष्टुतः ॥ २ ॥ समस्तायतनाधीशैर्दिक्पालैरभिनंदितः ॥ तीर्थैर्द
र्शिततीर्थश्चगंधर्वैर्गीतमंगलः ॥ ३ ॥ कृतपूजोप्सरोभिश्चनृत्यहस्तकपल्लवैः ॥ वियत्यनाहतैर्वाद्यैःसमंतादनुमोदितः ॥ ४ ॥ ऋषीणांब्रह्मनिर्घोषैर्बधिरी
कृतादिङ्मुखः ॥ कृतस्तुतिश्चारणौघैर्विमानैरभितोवृतः ॥ ५ ॥

॥ इतिश्रीरामानन्दकृतायांकाशीखण्डटीकायांषट्पंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५६ ॥ ॥ छ ॥ ॥ अध्यायेसप्तपंचाशेमंदरादेत्यशंकरः ॥ अस्तौद्गजाननन्तस्यप्रादुर्भावश्चकीर्त्यते ॥ १ ॥ विश्वे
शोविश्वयापार्वत्यासहवाराणसींपुरींप्रविवेशेतिदशमश्लोकगतेनान्वयः ॥ १ ॥ २ ॥ तीर्थैर्मूर्तिमद्भिः ॥ दर्शिततीर्थःप्रापितात्मीयजलः ॥ ३ ॥ ४ ॥ ब्रह्मवेदः ॥ बधिरीकृतंदिङ्मुखंदिशां

समूहोयस्मैसः ॥ यत्तुष्टयइत्यर्थः ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ नीराजनाविधिःआरार्तिकविधानम् ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ विभवःसामर्थ्यम् ॥ १४ ॥ करस्थितंसंतम् ॥ १५ ॥
त्रयाणांस्वर्णरूप्यलोहमयानांसमाहारास्त्रिपुरीतस्याहर्ता ॥ पाठांतरेकर्मणिषष्ठी ॥ आनन्दवनसंप्राप्त्याहर्षनिर्भरमानसः ॥ चतुर्विंशतिभिःपद्यैरस्तौच्छंभुर्गजाननम् ॥ १६ ॥ जयउत्कर्षमाविष्कुरु
सर्वोत्कर्षेणवर्तस्व ॥ आद्यकारण ॥ भक्तनिर्विघ्नकारकेत्यत्रहेतुमाह ॥ विघ्नेति ॥ अविघ्नादेःपदत्रयस्यक्रमेणविपर्ययेणवाहेतुहेतुमद्भावः ॥ १७ ॥ गणनातीताःसंतोगुणायस्यतत्सम्बोधनंतथा ॥
तृतीयान्तःक्वचित्पाठः ॥ १८ ॥ सर्वबुद्धयेकशेवधेसर्वबुद्धितद्वृत्तीनांमुख्याश्रय ॥ केवलप्रवर्तकेतिवा ॥ हेसर्वेतिपृथक्पदंवा ॥ १९ ॥ मांगल्यमंगलस्वरूप ॥ स्वार्थेष्यञ् ॥ मंगलानांचमंगल

त्रिविष्टपवधूमुष्टिभ्रष्टैर्लाजैरितस्ततः ॥ अभिवृष्टोमहादेवःसंप्रहृष्टतनूरुहः ॥ ६ ॥ दत्तमाल्योपहारश्चबहुविद्याधरीगणैः ॥ यक्षगुह्यकसिद्धैश्चखेचरैरभिनं
दितः ॥ ७ ॥ कृतप्रवेशशकुनोमृगैःशकुनिभिःपुरः ॥ किंनरीभिःप्रहृष्टास्यैःकिंनरैरुपवर्णितः ॥ ८ ॥ विष्णुनाचमहालक्ष्म्याब्रह्मणाविश्वकर्मणा ॥
नंदिनाथगणेशेनआविष्कृतमहोत्सवः ॥ ९ ॥ नागांगनाभिःपरितःकृतनीराजनाविधिः ॥ प्रविवेशमहादेवःपुरींवाराणसींशुभाम् ॥ १० ॥ पश्यतांसर्व
देवानामवरुह्यवृषेंद्रतः ॥ परिष्वज्यगणाधीशंप्रोवाचवृषभध्वजः ॥ ११ ॥ यदहंप्राप्तवानस्मिपुरींवाराणसींशुभाम् ॥ मयाप्यतीवदुष्प्राप्यांसप्रसादो
स्यवैशिशोः ॥ १२ ॥ यद्दुष्प्रसाध्यंहिपितुरपित्रिजगतीतले ॥ तत्सूनुनासुसाध्यंस्यादत्रदृष्टांततामयि ॥ १३ ॥ अनेनगजवक्त्रेणस्वबुद्धिविभवैरिह ॥
काशीप्राप्तिर्यथामेस्यात्तथाकिंचिदनुष्ठितम् ॥ १४ ॥ पुत्रवानहमेवास्मियच्चमेचिरचिंतितम् ॥ स्वपौरुषेणकृतवानभिलाषंकरस्थितम् ॥ १५ ॥ इत्यु
क्त्वात्रिपुरीहर्तापुरुहूतादिभिःस्तुतः ॥ परितुष्टावसंहृष्टःस्पष्टगीर्भिर्गजाननम् ॥ १६ ॥ ॥ श्रीकंठउवाच ॥ ॥ जयविघ्नकृतामाद्यभक्तनिर्विघ्नकारक ॥
अविघ्नविघ्नशमनमहाविघ्नैकविघ्नकृत् ॥ १७ ॥ जयसर्वगणाधीशजयसर्वगणाग्रणीः ॥ गणप्रणतपादाब्जगणनातीतसद्गुण ॥ १८ ॥ जयसर्वगसर्वे
शसर्वबुद्धयेकशेवधे ॥ सर्वमायाप्रपंचज्ञसर्वकर्माग्रपूजित ॥ १९ ॥ सर्वमंगलमांगल्यजयत्वंसर्वमंगल ॥ अमंगलोपशमनमहामंगलहेतुक ॥ २० ॥
जयसृष्टिकृतांवंद्यजयस्थितिकृतानत ॥ जयसंहृतिकृत्स्तुत्यजयसत्कर्मसिद्धिद ॥ २१ ॥ सिद्धवंद्यपदांभोजजयसिद्धिविधायक ॥ सर्वसिद्धयेक
निलयमहासिद्धयृद्धिसूचक ॥२२॥ अशेषगुणनिर्माणगुणातीतगुणाग्रणीः ॥ परिपूर्णचरित्रार्थजयत्वंगुणवर्णित ॥ २३ ॥ जयसर्वबलाधीशबलाराति
बलप्रद ॥ बलाकोज्ज्वलदंताग्रबालाबालपराक्रम ॥ २४ ॥

मितिस्मृतेः ॥ मंगलयेतिपाठेहेमंगलायाहित ॥ महामंगलंकैवल्यम् ॥ २० ॥ सृष्टिकृतांब्रह्मादीनाम् ॥ सृष्टिकृतेतिक्वचित् ॥ स्थितिकृताविष्णुनानतनमस्कृत ॥ पाठान्तरेस्थितौकृतमाननंमुखं
दृष्टियेनतत्सम्बोधनम् ॥ तथासंहृतिकृत्संहारकर्तः ॥ सत्यअवितथ ॥ स्तुत्येतिक्वचित्पाठः ॥२१॥ महासिद्धीनामणिमादीनामृद्धिःसमृद्धिरुत्कर्षइतियावत् ॥ तस्यसूचकतत्प्रदेत्यर्थः ॥ सिद्धार्थेतिक्व
चित् ॥२२॥ अर्थार्थस्वरूपपरमार्थस्वरूपेतिवा ॥२३॥ बलाकावद्बकपंक्तिवदुज्ज्वलानिदन्ताग्राणियस्यतस्यसंबोधनंबलाकोज्ज्वलदन्ताग्र ॥ बालकेतिपाठेबालेषुरोमविवरेषुकाब्रह्माणोयस्यतत्सम्बो

धनंतथा ॥ २४ ॥ धराधरःक्रौंचः ॥ एतत्तुकार्तिकेयेनसहैक्यविवक्षयागमयितव्यम् ॥ यद्वा गजाननोपिकदाचित्क्रौंचपर्वतंविदारितवानितिज्ञातव्यम् ॥ प्रलयसमयेदंताग्रेप्रोतात्प्रथितादिङ्नागादे
ग्गजायेनतत्सम्बोधनंतथा ॥ २५ ॥ येत्वामिति ॥ हेकरुणामयहेदिव्यमूर्तेयेत्वांनमंतितेसर्वैनसांभुवआश्रयभूताअपिमुक्तिभाजोभवंतिपापान्मोक्षंलभन्तइत्यर्थः ॥ नकेवलमेतावदेवकिंत्विहसंसारे
तेषामुपसर्गानाध्यात्मिकाधिभौतिकाधिदैविकदोषान्हरसि ॥ स्वर्गापवर्गमपिसकामनिष्कामत्वेनतेभ्यःप्रददासि ॥ स्वर्गश्चापवर्गश्चस्वर्गापवर्गम् ॥ समाहारत्वादेकवद्भावः ॥ २६ ॥
कटाक्षयतिकरुणाकटाक्षेणपश्यतीत्यर्थः ॥ सदाश्रयतीतिक्वचित्पाठः ॥ २७ ॥ प्रथिताविख्याताः ॥ २८ ॥ २९ ॥ हेपरमकारण ॥ अत्रहेतुस्त्वंकारणंकारणानांप्रकृतिपुरुषमहदादीनाम् ॥
तर्हिकार्यकारणयोःसत्त्वेद्वैतापत्तिरित्यतआह ॥ त्वमेकइति ॥ सजातीयविजातीयस्वगतभेदशून्यइत्यर्थः ॥ तत्रप्रमाणमाह ॥ सततंवेदविदुषांवेद्यइति ॥ तर्हिवेदांतिनांज्ञेयत्वेप्रत्यग्ब्रह्मणो

अनंतमहिमाधारधराधरविदारण ॥ दंताग्रप्रोतदिङ्नागजयनागविभूषण ॥ २५ ॥ येत्वांनमंतिकरुणामयदिव्यमूर्तेसर्वैनसामपिभुवोभुविमुक्तिभाजः॥
तेषांसदैवहरसीहमहोपसर्गान्स्वर्गापवर्गमपिसंप्रददासितेभ्यः ॥ २६ ॥ येविघ्नराजभवताकरुणाकटाक्षैःसंप्रेक्षिताःक्षितितलेक्षणमात्रमत्र ॥ तेषांक्षयं
तिसकलान्यपिकिल्बिषाणिलक्ष्मीःकटाक्षयतितान्पुरुषोत्तमान्हि ॥ २७ ॥ येत्वांस्तुवंतिनतविघ्नविघातदक्षदाक्षायणीहृदयपंकजतिग्मरश्मे ॥ श्रूयं
तएवतइहप्रथितानचित्रंचित्रंतदत्रगणपायदहोतएव ॥ २८ ॥ येशीलयंतिसततंभवतोंघ्रियुग्मंतेपुत्रपौत्रधनधान्यसमृद्धिभाजः ॥ संशीलितांघ्रिकमलाब
हुभृत्यवर्गैर्भूपालभोग्यकमलांविमलांलभंते ॥ २९ ॥ त्वंकारणंपरमकारणकारणानांवेद्योसिवेदविदुषांसततंत्वमेकः ॥ त्वंमार्गणीयमसिकिंचनमूलवाचां
वाचामगोचरचराचरदिव्यमूर्ते ॥ ३० ॥ वेदाविदंतिनयथार्थतयाभवंतंब्रह्मादयोपिनचराचरसूत्रधार ॥ त्वंहंसिपासिविदधासिसमस्तमेकःकस्तेस्तुतिव्य
तिकरोमनसाप्यगम्य ॥ ३१ ॥ त्वद्दुष्टदृष्टिविशिखैर्निहतान्निहन्मिदैत्यान्पुरांधकजलंधरमुख्यकांश्च ॥ कस्यास्तिशक्तिरिहयस्त्वदृतेपितुच्छंवांछेद्विधातु
मिहासिद्धिदकार्यजातम् ॥ ३२ ॥ अन्वेषणेढुढिरयंप्रथितोस्तिधातुःसर्वार्थढुंढिततयातवढुंढिनाम ॥ काशीप्रवेशमपिकोलभतेत्रदेहीतोषंविनातव
विनायकढुंढिराज ॥ ३३ ॥

ऽनात्मत्वजडत्वेप्रसज्येयातामित्यत्राह ॥ त्वंमार्गणीयमसिकिंचनेति ॥ किंचनकिमपियन्मार्गणीयंनिषेधावधित्वेनान्वेषणीयंवृत्तिव्याप्यत्वेनवाबोधनीयंयद्ब्रह्मतत्त्वमित्यर्थः ॥ तत्रहेतुमाह ॥
हेवाचामगोचरेति ॥ कथंभूतानांवाचाम् ॥ मूलवाचांमूलंस्वकारणंशास्त्रयोनिब्रह्मचकितमभिदधताम् ॥ अगोचरआविषय ॥ माययाहेचराचरजंगमस्थावरस्वरूप ॥ परमार्थतोदिव्यमूर्ते
लौकिकस्वरूप ॥ ३० ॥ उक्तमेवविवृणोति ॥ वेदाइति ॥ चराचरसूत्रधारस्थावरजंगमात्मकस्थूलप्रपंचधारकोयःसूत्रात्माहिरण्यगर्भोवाय्वात्मातंधारयतीतितथातत्संबोधनम् ॥ चराचरसूत्रधार ॥
एकःसाधनांतरनिरपेक्ष ॥ कस्तेतवस्तुतिव्यतिकरःस्तवनरूपोव्यवहारःकथनमितियावत् ॥ नकोपीत्यर्थः ॥ अत्रहेतुमाह ॥ मनसाप्यगम्येति ॥ यतोवाचोनिवर्तंते अप्राप्यमनसासहेतिश्रुतेः ॥
॥३१॥ त्वद्दुष्टदृष्टिविशिखैस्तवक्रोधदर्शनबाणैः ॥ दैत्यान्विशिनष्टि ॥ पुरेति ॥ पुरंत्रिपुरम् ॥ लक्षणयातत्स्थादैत्यालक्ष्यंते ॥ पुरापूर्वमितिवा॥अपितुच्छंतुच्छमपीत्यर्थः ॥३२॥ ढुंढिनामनिर्वक्ति ॥

अन्वेषणेढुंढिरिति ॥ अयंढुंढिरितिधातुःक्रियाप्रतिपादकोलोकेअन्वेषणेप्रथितःप्रसिद्धोस्ति ॥ अतोभक्तानांसर्वार्थढुंढिततयासर्वस्यार्थस्यढुंढितंढुंढनंयस्मात्ससर्वार्थढुंढितः ॥ यद्वा सर्वस्यार्थ
स्यढुंढनंढुंढःससंजातोऽस्येतिसर्वार्थढुंढितः ॥ तारकादित्वादितच् ॥ तस्यभावःसर्वार्थढुंढिततातयासर्वार्थालोचकतयाधर्मार्थकाममोक्षान्वेष्टृतयेत्यर्थः ॥ यद्वा साधारण्येनसर्वेषांसर्वार्थालोचकतया
तवढुंढिनाम ॥ इदनुबंधत्वान्नुमागमः ॥ ढुंढिरितिसंज्ञेत्यर्थः ॥ हेविनायकहेअभक्तविघ्नहेतोहेढुंढिराजढुंढिश्चासौराजतइतिराजाचढुंढिराजस्तत्संबोधनंहेढुंढिराज अत्रजगतितवतोषंविनाकाशीप्रवेशम
पिकोदेहीलभते ॥ काशीवासस्यकावार्तेत्यपिशब्दार्थः ॥ ३३ ॥ एवंब्रह्मत्वेनस्तुत्वावरदानेनानुगृह्णाति ॥ ढुंढइति॥पुराअंतिमावस्थायांप्राणनिर्गमात्पूर्वमेव ॥ भवस्यभावोभवतासंसारतेत्यर्थः ॥३४॥

ढुंढेप्रणम्यपुरतस्तवपादपद्मंयोमांनमस्यतिपुमानिहकाशिवासी ॥ तत्कर्णमूलमधिगम्यपुरादिशामितत्किंचिदत्रनपुनर्भवतास्तियेन ॥ ३४ ॥
स्नात्वानरःप्रथमतोमणिकर्णिकायामुद्धूलितांघ्रियुगलस्तुसचैलमाशु ॥ देवर्षिमानवपितॄनपितर्पयित्वाज्ञानोदतीर्थमभिलभ्यभजेत्ततस्त्वाम् ॥ ३५ ॥
सामोदमोदकभरैर्वरधूपदीपैर्माल्यैःसुगंधबहुलैरनुलेपनैश्च ॥ संप्रीण्यकाशिनगरीफलदानदक्षंप्रोक्त्वाथमांकइहसिध्यतिनैवढुंढे ॥ ३६ ॥ तीर्थांतरा
णिचततःक्रमवर्जितोपिसंसाधयन्निहभवत्करुणाकटाक्षैः ॥ दूरीकृतस्वहितघात्युपसर्गवर्गोढुंढेलभेदविकलंफलमत्रकाश्याम् ॥ ३७ ॥ यःप्रत्यहंनमतिढुं
ढिविनायकंत्वांकाश्यांप्रगेप्रतिहताखिलविघ्नसंघः ॥ नोतस्यजातुजगतीतलवर्तिवस्तुदुष्प्रापमत्रचपरत्रचकिंचनापि ॥ ३८ ॥ योनामतेजपतिढुं
ढिविनायकस्यतंवैजपंत्यनुदिनंहृदिसिद्धयोष्टौ ॥ भोगान्विभुज्यविविधान्विबुधोपभोग्यान्निर्वाणयाकमलयाध्रियतेसचांते ॥ ३९ ॥ दूरेस्थितो
प्यहरहस्तवपादपीठंयःसंस्मरेत्सकलसिद्धिदढुंढिराज ॥ काशीस्थितेरविकलंसफलंलभेतनैवान्यथानवितथाममवाक्कदाचित् ॥ ४० ॥ जानेविघ्नानसं
ख्यातान्विनिहंतुमनेकधा ॥ क्षेत्रस्यास्यमहाभागनानारूपैरिहस्थितः ॥ ४१ ॥

उद्धूलितंधूलिधूसरितमंघ्रियुगलंयस्यसउद्धूलितांघ्रियुगलः ॥ अनेनमणिकर्ण्यांस्नात्वाविश्वेश्वरेयानादिनानगंतव्यमितिसूचितम् ॥ ३५ ॥ भरैःसमूहैर्भारैरितिवा ॥ प्रोक्तास्तुत्वा ॥ मामाम् ॥
प्राक्त्वाथमामितिवापाठः ॥ ३६ ॥ क्रमवर्जितःउल्लंघितक्रमः ॥ ३७ ॥ प्रगेप्रातःसमये ॥ ३८ ॥ सिद्धयोणिमाद्याः ॥ भुज्यंतइतिभोगाविषयास्तान्विभुज्यविष्वग्भुज्यभोजयित्वेत्यर्थः ॥
विभोग्येतिपाठांतरंचिंत्यम् ॥ निर्वाणयामोक्षस्वरूपया ॥ ३९ ॥ पादपीठंचरणाधारसिंहासनम् ॥ ४० ॥ नानारूपैस्त्वमिहस्थितइत्यहंजानेइत्यन्वयः ॥ स्थितौहेतुमाह ॥ विघ्नानिति ॥ ४१ ॥

---

१ पुनर्जन्मेत्यर्थः ‘ भवःक्षेमेशसत्तायांसंसारप्राप्तिजन्मनोः ’ इतिमेदिनी !

तानितत्रेत्युभयत्रवीप्सावोद्धव्या ॥ ४२ ॥ आढुंढ्यान्विष्य ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ वैदिकोगणानांत्वेत्यादिः ॥ अवैदिकोगमित्यादिः ॥ ५१ ॥५२॥

यानियानिचरूपाणियत्रयत्रचतेनघ ॥ तानितत्रप्रवक्ष्यामिशृण्वंत्वेतेदिवौकसः ॥ ४२ ॥ प्रथमंढुंढिराजोसिममदक्षिणतोमनाक् ॥ आढुंढ्यसर्वभक्तेभ्यः सर्वार्थान्संप्रयच्छसि ॥ ४३ ॥ अंगारवासरवतीमिहयैश्चतुर्थींसंप्राप्यमोदकभरैःपरिमोदवद्भिः ॥ पूजाव्यधायिविविधातवगंधमाल्यैस्तानत्रपुत्रविदधामिगणान्गणेश ॥ ४४ ॥ येत्वामिहप्रतिचतुर्थिसमर्चयंतिढुंढेविगाढमतयःकृतिनस्तएव ॥ सर्वापदांशिरसिवामपदंनिधायसम्यगगजाननगजाननतांलभंते ॥ ४५ ॥ माघशुक्लचतुर्थ्यांतुनक्तव्रतपरायणाः ॥ येत्वांढुंढेर्चयिष्यंतितेऽर्च्याःस्युरसुरद्रुहाम् ॥४६॥ विधायवार्षिकींयात्रांचतुर्थींप्राप्यतापसीम् ॥ शुक्लांशुक्लतिलैर्बद्ध्वाप्राश्नीयाल्लड्डुकान्व्रती ॥ ४७ ॥ कार्यायात्राप्रयत्नेनक्षेत्रसिद्धिमभीप्सुभिः ॥ तस्यांचतुर्थ्यांत्वत्प्रीत्यैढुंढेसर्वोपसर्गहृत् ॥ ४८ ॥ तांयात्रांनात्रयःकुर्यान्नैवेद्यंतिललड्डुकैः ॥ उपसर्गसहस्रैस्तुसहंतव्योममाज्ञया ॥ ४९ ॥ होमंतिलाज्यद्रव्येणयःकरिष्यतिभक्तितः ॥ तस्यांचतुर्थ्यामंत्रज्ञस्तस्यमंत्रःप्रसेत्स्यति ॥ ५० ॥ वैदिकोऽवैदिकोवापियोमंत्रस्तेगजानन ॥ जप्तस्त्वत्संनिधौढुंढेसिद्धिंदास्यतिवांछिताम् ॥ ५१ ॥ ॥ ईश्वरउवाच ॥ इमांस्तुतिंममकृतिंयःपठिष्यतिसन्मतिः ॥ नजातुतंतुविघ्नौघाःपीडयिष्यंतिनिश्चितम् ॥ ५२ ॥ ढौंढींस्तुतिमिमांपुण्यांयःपठेड्ढुंढिसंनिधौ ॥ सान्निध्यंतस्यसततंभजेयुःसर्वसिद्धयः ॥ ५३ ॥ इमांस्तुतिंनरोजप्त्वापरंनियतमानसः ॥ मानसैरपिपापैस्तैर्नाभिभूयेतकर्हिंचित् ॥५४॥ पुत्रान्कलत्रंक्षेत्राणिवराश्वान्वरमंदिरम् ॥ प्राप्नुयाच्चधनंधान्यंढुंढिस्तोत्रंजपन्नरः ॥ ५५ ॥ सर्वसंपत्करंनामस्तोत्रमेतन्मयेरितम् ॥ प्रजप्तव्यंप्रयत्नेनमुक्तिकामेनसर्वदा ॥५६॥ जप्त्वास्तोत्रमिदंपुण्यंक्वापिकार्येगमिष्यतः ॥ पुंसःपुरःसमेष्यंतिनियतंसर्वसिद्धयः ॥५७॥ अन्यच्चकथयाम्यत्रशृण्वंत्वेतेदिवौकसः ॥ ढुंढिनाक्षेत्ररक्षार्थंयत्रयत्रस्थितिःकृता ॥ ५८ ॥ काश्यांगंगासिसंभेदेनामतोर्कविनायकः ॥ दृष्टोर्कवासरेपुंभिःसर्वतापप्रशांतये ॥ ५९ ॥ दुर्गोनामगणाध्यक्षःसर्वदुर्गतिनाशनः ॥ क्षेत्रस्यदक्षिणेभागेपूजनीयःप्रयत्नतः ॥ ६० ॥ भीमचंडीसमीपेतुभीमचंडविनायकः ॥ क्षेत्रनैर्ऋतदेशस्थोदृष्टोहंतिमहाभयम् ॥ ६१ ॥ क्षेत्रस्यपश्चिमेभागेसदेहलिविनायकः ॥ सर्वान्निवारयेद्विघ्नान्भक्तानांनात्रसंशयः ॥ ६२ ॥ क्षेत्रवायव्यदिग्भागेउद्दंडाख्योगजाननः ॥ उद्दंडानपिविघ्नौघान्भक्तानांदंडयेत्सदा ॥ ६३ ॥ काश्याःसदोत्तराशायांपाशपाणिर्विनायकः ॥ विनायकान्पाशयतिभक्त्याकाशीनिवासिनाम् ॥ ६४ ॥ गंगावरणयोःसंगेरम्यःखर्वविनायकः ॥ अखर्वानपिविघ्नौघान्भक्तानांखर्वयेत्सताम् ॥ ६५ ॥

॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ अर्कदुर्गभीमचण्डदेहल्युद्दण्डपाशपाणिखर्वसिद्धयोबाह्यावरणेगणपाःस्थिताः ॥ ५९ ॥६०॥ ६१ ॥ ६२ ॥ उद्दण्डान्बहून् ॥६३॥६४॥६५॥

सिद्धोनार्दिः ॥ यमतीर्थस्यगंगास्थस्य ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ लंबोदरकूटदन्तशालकटंकटकूश्मांडमुण्डविकटद्विजराजपुत्रप्रणवाद्वितीयावरणस्थाः ॥ ६८ ॥ उत्तरेर्कविनायकादि
तिमध्यवर्त्यावरणाभिप्रायम् ॥ वस्तुतोलंबोदरोवायव्यादिग्भागएवास्ति ॥ ६९ ॥ ७० ॥ क्षेत्रंरक्षतीतिक्षेत्ररक्षोविशेषणमेतत् ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ मुंडनामनिर्वक्तुमाह ॥ पाताल
इति ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ :७८ ॥ वक्रतुण्डैकदन्तत्रिमुखपंचास्यहेरंबविघ्नराजवरदमोदकप्रियास्तृतीयावरणगाः ॥ ७९ ॥ उदग्वहायाउत्तरवाहिन्यारोधसितीरेयोलंबोदरस्तस्मा

प्राच्यांतुक्षेत्ररक्षार्थंसिद्धःसिद्धिविनायकः ॥ पश्चिमेयमतीर्थस्यसाधकक्षिप्रसिद्धिदः ॥ ६६ ॥ बाह्यावरणगाश्चैतेकाश्यामष्टौविनायकाः ॥ उच्चाटयं
त्यभक्तांश्चभक्तानांसर्वसिद्धिदाः ॥ ६७ ॥ द्वितीयावरणेचैवयेरक्षंतिविनायकाः ॥ अविमुक्तमिदंक्षेत्रंतानहंकथयाम्यतः ॥ ६८ ॥ स्वर्धुन्याःपश्चिमे
कूलेउत्तरेर्कविनायकात् ॥ लंबोदरोगणाध्यक्षःक्षालयेद्विघ्नकर्दमम् ॥६९॥ तत्पश्चिमेकूटदंतउदग्दुर्गविनायकात् ॥ दुर्गोपसर्गसंहर्तारक्षेत्क्षेत्रमिदंसदा ॥
॥ ७० ॥ भीमचंडगणाध्यक्षात्किंचिदीशानदिग्गतः ॥ क्षेत्ररक्षोगणाध्यक्षःपूज्यःशालकटंकटः ॥ ७१ ॥ प्राच्यांदेहलिविघ्नेशात्कूश्मांडाख्योविनाय
कः ॥ पूजनीयःसदाभक्तैर्महोत्पातप्रशांतये ॥ ७२ ॥ उद्दंडाख्याद्गणपतेराशुशुक्षाणिदिक्स्थितः ॥ महाप्रसिद्धःसंपूज्योभक्तैर्मुंडविनायकः ॥ ७३ ॥
पातालेतस्यदेहोऽस्तिमुंडंकाश्यांव्यवस्थितम् ॥ अतःसंगीयतेकाश्यांदेवोमुंडविनायकः ॥ ७४ ॥ पाशपाणेर्गणेशानाद्दक्षिणेविकटद्विजम् ॥ पूजयि
त्वागणपतिंगाणपत्यपदंलभेत् ॥ ७५ ॥ खर्वाख्यान्नैर्ऋतेभागेराजपुत्रोविनायकः ॥ भ्रष्टराज्यंचराजानंराजानंकुरुतेऽर्चितः ॥ ७६ ॥ गंगायाःपश्चिमे
कूलेप्रणवाख्योगणाधिपः ॥ अवाच्यांराजपुत्राच्चप्रणतःप्रणयेद्दिवम् ॥ ७७ ॥ द्वितीयावरणेकाश्यामष्टावेतेविनायकाः ॥ उत्सादयेयुर्विघ्नौघान्काशी
स्थितिनिवासिनाम् ॥ ७८ ॥ क्षेत्रेतृतीयावरणेक्षेत्ररक्षाकृतःसदा ॥ येविघ्नराजाःसंतीहतेवक्तव्यामयाधुना ॥ ७९ ॥ उदग्वहायाःस्वर्धुन्यारम्येरोधसि
विघ्नराट् ॥ लंबोदरादुदीच्यांतुवक्रतुंडोघसंघहृत् ॥ ८० ॥ कूटदंताद्गणपतेरुदीच्यामेकदंतकः ॥ सदोपसर्गसंसर्गात्पायादानंदकाननम् ॥ ८१ ॥
काशीभयहरोनित्यमैश्यांशालकटंकटात् ॥ त्रिमुखोनामविघ्नेशःकपिसिंहद्विपाननः ॥८२॥ कूश्मांडात्पूर्वदिग्भागेपंचास्योनामविघ्नराट् ॥ पंचास्यस्यं
दनवरःपातिवाराणसींपुरीम् ॥ ८३ ॥ हेरंबाख्यःसदाग्नेय्यांपूज्योमुंडविनायकात् ॥ अंबावत्पूरयेत्कामान्सर्वेषांकाशिवासिनाम् ॥ ८४ ॥ अवाच्या
मर्चयेद्धीमान्सिद्ध्यैविकटदंततः ॥ विघ्नराजंगणपतिंसर्वविघ्नविनाशनम् ॥ ८५ ॥ विनायकाद्राजपुत्रात्किंचिद्रक्षोदिशिस्थितः ॥ वरदाख्यो
गणाध्यक्षःपूज्योभक्तवरप्रदः ॥ ८६ ॥

दुदीच्यामुत्तरस्यामितिपूर्ववद्व्याख्येयम् ॥ दिशीतिशेषः ॥ एवमुत्तरत्रापि ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ऐश्यामैशान्याम् ॥ कापिसिंहद्विपाइवतेषामाननानीवाननानिवायस्यसकपिसिंहद्विपाननः ॥ ८२ ॥
पंचास्यानियस्यसःपंचास्यःसएवस्यंदनवरः ॥ पंचास्ययुक्तंवास्यंदनवरंयस्यसपंचास्यस्यंदनवरः ॥ ८३ ॥ मुंडविनायकादाग्नेय्याम् ॥ ८४ ॥ विघ्नराजमितिविशेष्यम् ॥ ८५ ॥ रक्षोदिशिनैर्ऋ

त्यांदिशि ॥ ८६ ॥ याम्यामित्युत्तरवहाभिप्रायेण ॥ वस्तुतस्तुप्रणवात्प्रतीच्यांमोदकप्रियः ॥ ८७ ॥ अभयदौसिंहतुंडकूणिताक्षक्षिप्रप्रसादनाः ॥ चिंतामणिदंतहस्तपिचिंडिलोद्दंडाश्चतुर्था
वरणगाः ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ सिंहतुंडःश्रेष्ठमुखः ॥ उपसर्गगजभयानकास्यइत्यर्थः ॥ सिंहशार्दूलनागाद्याःपुंसिश्रेष्ठस्यवाचकाइतिवचनात् ॥ ९० ॥ कूणितेसंकुचितेआक्षिणीयस्य ॥ ९१ ॥

याम्यांप्रणवविघ्नेशाद्गणेशोमोदकप्रियः ॥ पूज्यःपिशंगिलातीर्थेदेवनद्यास्तटेशुभे ॥ ८७ ॥ चतुर्थावरणेकाश्यांभक्तविघ्नविनाशकाः ॥ द्रष्टव्याहृष्टचेतो
भिःस्पष्टमष्टौविनायकाः ॥ ८८ ॥ वक्रतुंडादुदग्दिक्स्थःस्वःसिंधोरोधसिस्थितः ॥ विनायकोस्त्यभयदःसर्वेषांभयनाशनः ॥ ८९ ॥ कौबेर्यामेकद
शनात्सिंहतुंडोविनायकः ॥ उपसर्गगजान्हंतिवाराणसिनिवासिनाम् ॥ ९० ॥ कूणिताक्षोगणाध्यक्षस्त्रितुंडादीशदिक्स्थितः ॥ महाश्मशानंसततंपाया
द्दुष्टकुदृष्टितः ॥ ९१ ॥ प्राच्यांपंचास्यतःपायात्पुरींक्षिप्रप्रसादनः ॥ क्षिप्रप्रसादनार्चातः क्षिप्रांसिध्यंतिसिद्धयः ॥ ९२ ॥ हेरंबाद्वह्निदिग्भागेचिंतामणिं
विनायकः ॥ भक्तचिंतामणिःसाक्षाच्चिंतितार्थसमर्पकः ॥ ९३ ॥ विघ्नराजादवाच्यांतुदंतहस्तोगणेश्वरः ॥ लिखेद्विघ्नसहस्राणिनृणांवाराणसीद्रुहाम् ॥
॥ ९४ ॥ वरदाद्यातुधान्यांचयातुधानगणावृतः ॥ देवःपिचिंडिलोनामपुरींरक्षेदहर्निशम् ॥ ९५ ॥ दृष्टःपिलिपिलातीर्थेदक्षिणेमोदकप्रियात् ॥ उद्दंडमुं
डोहेरंबोभक्तेभ्यःकिंनयच्छति ॥ ९६ ॥ प्राकारेपंचमेकाश्यांद्विचतुष्कविनायकाः ॥ कुर्वंतिरक्षांक्षेत्रस्ययेतानत्रब्रवीम्यहम् ॥ ९७ ॥ तीरेस्वर्गतरंगि
ण्याउत्तरेचाभयप्रदात् ॥ स्थूलदंतोगणेशानःस्थूलाःसिद्धीर्दिशेत्सताम् ॥ ९८ ॥ सिंहतुंडादुदग्भागेकलिप्रियविनायकः ॥ कलहंकारयेन्नित्यमन्योन्यं
तैर्थिकद्रुहाम् ॥ ९९ ॥ कूणिताक्षात्तथैशान्यांचतुर्दंतोविनायकः ॥ तस्यदर्शनमात्रेणविघ्नसंघःक्षयेत्स्वयम् ॥ १०० ॥ क्षिप्रप्रसादनादैंद्र्यांद्वितुंडोगण
नायकः ॥ अग्रतःपृष्ठतश्चापिबिभर्तिसदृशींश्रियम् ॥ १ ॥ तस्यसंदर्शनात्पुंसांभवेच्छ्रीःसर्वतोमुखी ॥ ज्येष्ठोनामगणाध्यक्षोज्येष्ठोमेपुत्रसंपदि ॥ २ ॥
ज्येष्ठशुक्लचतुर्दश्यांसंपूज्योज्येष्ठतात्तये ॥ स्थितोवह्निदिशोभागेचिंतामणिविनायकात् ॥ ३ ॥ दंतहस्ताद्यमाशायांपूज्योगजविनायकः ॥ तस्यसंपूजना
द्भक्त्यागजांताश्रीरवाप्यते ॥ ४ ॥ पिचिण्डिलाद्गणपतेर्याम्यांकालविनायकः ॥ भयंनकालकलितंतस्यसंसेवनान्नृणाम् ॥ ५ ॥ उद्दंडमुंडाद्गणपात्की
नाशदिशिसंस्थितम् ॥ नागेशंगणपंदृष्ट्वानागलोकेमहीयते ॥ ६ ॥

॥ ९२ ॥ ९३ ॥ दंतहस्तोहस्तगृहीतदंतइत्यर्थः ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ प्राकारेआवरणे ॥ स्थूलदंतकलिप्रियकौतौचतुर्दशनद्वितुंडौ ॥ ज्येष्ठगजकालनागेशाःपंचमावरणगणेशाः ॥ ९७ ॥
॥ ९८ ॥ तैर्थिकद्रुहांतीर्थसेविप्राणिहिंसकानाम् ॥ ९९ ॥ क्षयेन्नाशंगच्छेत् ॥ १०० ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ उद्दंडोमहान्मुंडोयस्यसतथातस्मात् ॥ उद्दंडशुंडादितिक्वचित्पाठःसचिंत्यः ॥

पूर्वत्रतथापाठकल्पनप्रमाणाभावात् ॥ प्राच्यादीनांदिशांप्रतियोगित्वेनस्थूलदंतादयोयथासंख्येनबोद्धव्याः ॥ ६ ॥ ७ ॥ मणिकर्णाशाविनायकसृष्टिविनायकयक्षविघ्नेशाः ॥ गजकर्णचित्रघंटस्थूलजंघमित्राःषष्ठावृतिगाः॥८॥९॥११०॥ शमयेच्छमिनामघमिति ॥ शमिनांशांतानाम् अघमितिरोगाद्युपलक्षणं शमयेच्छमयाति ॥ शमयेदघमत्स्थितिमितिपाठेअघमत्स्थितिमघमतांस्थानम् ॥११॥ यमतीर्थादुदीच्यांचेत्याद्यर्धपद्यंत्वनाकरम् ॥ अष्टाधिक्यापत्तेः ॥ षट्पंचाशद्गजमुखानेतान्यःसंस्मरिष्यतीत्युपसंहारविरोधाच्च ॥ यदिबहुपुस्तकानुरोधेनायंपाठःकक्षीकार्यस्तदाषडधिकापञ्चाशद्येषुतान्सप्तपञ्चाशद्गजाननानित्यर्थः ॥ दशधर्मायकार्येदोर्द्विषट्त्रिणवदत्तवानित्यत्रद्विगुणाःषड्यासुत्रयोदशेतिवदिति ॥ यद्वा एकस्यसिंहतुण्डत्वादन्येषांगजमुखत्वात्षट्पञ्चाशद्गजमुखानित्यु

अथषष्ठावरणगाःप्रोच्यंतेविघ्ननायकाः ॥ तेषांनामश्रवादेवपुंसांसिद्धिःप्रजायते ॥ ७ ॥ मणिकर्णोगणपतिःप्राच्यांविघ्नविघातकृत् ॥ आशाविनायको वह्न्यांभक्ताशांपूरयन्स्थितः ॥ ८ ॥ याम्यांसृष्टिगणेशश्चसृष्टिसंहारसूचकः ॥ नैर्ऋत्यांयक्षविघ्नेशःसर्वविघ्नहरःपरः ॥ ९ ॥ प्रतीच्यांगजकर्णश्चसर्वेषां क्षेमकारकः ॥ चित्रघंटोगणपतिर्वायव्यांपालयेत्पुरीम् ॥ ११० ॥ स्थूलजंघउदीच्यांचशमयेच्छमिनामघम् ॥ ऐश्यामैशींपुरींपायात्समंगलविनायकः ॥ ११ ॥ यमतीर्थादुदीच्यांचपूज्योमित्रविनायकः ॥ सप्तमावरणेयेचतांश्चवक्ष्येविनायकान् ॥ १२ ॥ मोदाद्याःपंचविघ्नेशाःषष्ठोज्ञानविनायकः ॥ सप्तमोद्वारविघ्नेशोमहाद्वारपुरश्चरः ॥ १३ ॥ अष्टमःसर्वकष्टौघानविमुक्तविनायकः ॥ अविमुक्तेममक्षेत्रेहरेत्प्रणतचेतसाम् ॥१४॥ षट्पंचाशद्गजमुखानेतान्यःसंस्मरिष्यति ॥ दूरदेशांतरस्थोपिसमृतोज्ञानमाप्नुयात् ॥ १५ ॥ ढुंढिस्तुतिंमहापुण्यांषट्पंचाशद्गजाननाम् ॥ यःपठिष्यतिपुण्यात्मातस्यसिद्धिः पदेपदे ॥ १६ ॥ इमेगणेश्वराःसर्वेस्मर्तव्यायत्रकुत्रचित् ॥ महाविपत्समुद्रांतःपतंतंपांतिमानवम् ॥१७॥ इतिस्तुतिंमहापुण्यांश्रुत्वाचैतान्विनायकान् ॥ जातुविघ्नैर्नबाध्येतपापेभ्योपिप्रहीयते ॥ १८ ॥ इत्युक्त्वादेवदेवोपिमहोत्सवितमानसः ॥ कृताभिषेकोब्रह्माद्यैस्तेभ्योदत्त्वाभिवांछितम् ॥ १९ ॥ संप्रसाद्ययथायोगंसर्वानुचितचंचुरः ॥ अविशद्राजसदनंविश्वकर्मविनिर्मितम् ॥ १२० ॥ स्कंदउवाच ॥ एवंस्तुतोभगवतादेवदेवेनविघ्नजित् ॥ इत्थंचबहुधात्मानंसचकारविनायकः ॥ २१ ॥

क्तम् ॥ नतुतस्यस्मरणप्रभावाभिप्रायेणेति॥ यद्वा समकक्षत्वान्नवमस्यमित्रविनायकस्यप्रसंगादुक्तिरत्र ॥ ऐश्यामित्यत्रइमामितिपाठेस्थूलजंघइत्याद्येकःश्लोकोवाक्यम् ॥ तथाचायमर्थः ॥ सप्रसिद्धोमंगलविनायकःइमामैशींपुरींपायादित्यन्वयः ॥ कथंभूतः ॥ स्थूलेजंघेयस्यसः ॥ यद्वा मंगलोमंगलरूपइतिमित्रविनायकविशेषणम् ॥ तेनापियमतीर्थात्पूर्वदिक्संस्थताद्दुदीच्यामैशान्यामितिसर्वमनवद्यम् ॥ १२ ॥ मोदाद्याःपंचविघ्नेशास्तथाज्ञानविनायकः ॥ तद्वद्द्वाराविमुक्ताख्यौसप्तमावृतिगास्त्वमी ॥१३॥ सचाविमुक्तइतिसर्वोपलक्षणार्थः ॥ सर्वकष्टौघान्हरेद्धराति ॥ कष्टमुक्तविनायकइतिक्वचित्पाठः ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ महदुदारमुत्सवितमुत्सवयुक्तंचेतोयस्यसमहोत्सवितमानसः ॥ १९ ॥ उचितचंचुरःयथायोग्यव्यवहारेदक्षः ॥ १२० ॥ २१ ॥

॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ ॥ इतिश्रीरामानंदकृतायांकाशीखंडटीकायांसप्तपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५७ ॥ ॥ छ ॥ ॥ अध्यायेचाष्टपञ्चाशेविष्णोर्गमनमुच्यते ॥ मन्द
रादविमुक्तेचदिवोदासस्यनिर्वृतिः ॥ १ ॥ कृतकृत्यमिवात्मानंततोमत्वासविघ्नजित् ॥ विधायबहुधात्मानंकाश्यांस्थितिमवापचेत्युक्तंतत्रपृच्छाति ॥ किंचकारेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥

एतानितस्यनामानिढुंढिराजस्यकुंभज ॥ जपित्वायानिमनुजोलप्स्यतेनिजवांछितम् ॥ २२ ॥ अन्येपितत्रवैभेदास्तस्यढुंढेर्गणेशितुः ॥ भक्तैःसम
र्चिताभक्त्याह्यसंख्याताःसहस्रशः ॥ २३ ॥ भगीरथगणाध्यक्षोहरिश्चंद्रविनायकः ॥ कपर्दाख्योगणपतिस्तथाबिंदुविनायकः ॥ २४ ॥ इत्याद्यास्तत्र
विघ्नेशाःप्रतिभक्तप्रतिष्ठिताः ॥ तेषामप्यर्चनात्पुंसांजायंतेसर्वसंपदः ॥ २५ ॥ श्रुत्वाध्यायमिमंपुण्यंनरःश्रद्धासमन्वितः ॥ सर्वविघ्नान्समुत्सृज्यलभते
वांछितंपदम् ॥ १२६ ॥ ॥ इतिश्रीस्कांदेमहापुराणएकाशीतिसाहस्र्यांसंहितायांचतुर्थेकाशीखंडेउत्तरार्द्धेढुंढिविनायकप्रादुर्भावोनामसप्तपंचाशत्तमो
ऽध्यायः ॥ ५७ ॥ अगस्त्यउवाच ॥ किंचकारहरःस्कंदमंदराद्रिगतस्तदा ॥ विलंबमालंबयतितस्मिन्नपिगजानने ॥ १ ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥
शृण्वगस्त्यकथांपुण्यांकथ्यमानांमयाधुना ॥ वाराणस्येकविषयामशेषाघौघनाशिनीम् ॥ २ ॥ करींद्रवदनेतत्रक्षेत्रवर्येऽविमुक्तके ॥ विलंबभाजित्र्यक्षेणप्रे
क्षिक्षिप्रमधोक्षजः ॥ ३ ॥ प्रोक्तोथबहुशश्चेतिबहुमानपुरःसरम् ॥ तथात्वमपिमाकार्षीर्यथाप्राक्प्रस्थितैःकृतम् ॥ ४ ॥ ॥ श्रीविष्णुरुवाच ॥ ॥
उद्यमःप्राणिभिःकार्योयथाबुद्धिबलाबलम् ॥ परंफलंतिकर्माणित्वदधीनानिशंकर ॥ ५ ॥ अचेतनानिकर्माणिस्वतंत्राःप्राणिनोपिन ॥ त्वंचतत्कर्मणां
साक्षीत्वंचप्राणिप्रवर्तकः ॥ ६ ॥ किंतुत्वत्पादभक्तानांतादृशीजायतेमतिः ॥ ययात्वमेवकथयेःसाध्वनेनत्वनुष्ठितम् ॥ ७ ॥ यत्किंचिदिहवैकर्मस्तो
कंवाऽस्तोकमेववा ॥ तत्सिद्ध्यत्येवगिरिशत्वत्पादस्मृत्यनुष्ठितम् ॥ ८ ॥ सुसिद्धमपिवैकार्यंसुबुद्ध्यापिस्वनुष्ठितम् ॥ अत्वत्पदस्मृतिकृतंविनश्यत्ये
वतत्क्षणात् ॥ ९ ॥ शंभुनाप्रेषितेनाद्यसूद्यमःक्रियतेमया ॥ त्वद्भक्तिसंपत्तिमतांसंपन्नप्रायएवनः ॥ १० ॥ अतीवयदसाध्यंस्यात्स्वबुद्धिबलपौरुषैः ॥
तत्कार्यंहिसुसिद्धंस्यात्त्वदनुध्यानतःशिव ॥ ११ ॥ यांतिप्रदक्षिणीकृत्ययेभवंतंभवांविभो ॥ भवंतितेषांकार्याणिपुरोभूतानितेभयात् ॥ १२ ॥ जातंवि
द्धिमहादेवकार्यमेतत्सुनिश्चितम् ॥ काशीप्रावेशिकश्चित्यशुभलग्नोदयःपरम् ॥ १३ ॥

॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ नोस्माकमुद्यमःसंपन्नप्रायःसिद्धप्रायइतियोगिन्याद्यानंतर्भाव्याह ॥ हीतिपाठेनिश्चितमित्यर्थः ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ प्रावेशिकःप्रवेशयोग्यःकालइतिशेषः ॥

शुभलग्नोदयोवाविशेष्यते ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ दत्तंपादोदपानीयंदेवादिभ्योयेनतम् ॥ २२ ॥ २३ ॥ पादोदकस्यतीर्थस्याद्भिःशंखेनस्नापितस्ये
त्यन्वयः ॥ २४ ॥ २५ ॥ सश्रियामित्यत्रसन्निभमितिक्वचित्पाठः ॥ २६ ॥ कृतानित्यक्रियाःसंध्यादिरूपायेनसतथा ॥ काश्यपिर्गरुडः ॥ उपसंहृत्यतांमूर्तिमितिश्लोकद्वयंवाक्यम् ॥ २७ ॥

अथवाकाशिसंप्राप्तौनचिंत्यंहिशुभाशुभम् ॥ तदैवहिशुभःकालोयदैवाप्येतकाशिका ॥ १४ ॥ शंभुंप्रदक्षिणीकृत्यप्रणम्यचपुनःपुनः ॥ प्रतस्थेऽ
थसलक्ष्मीकोमंदराद्गरुडध्वजः ॥ १५ ॥ दृशोरतिथितांनीत्वाविष्णुर्वाराणसींततः ॥ पुंडरीकाक्षइत्याख्यांसफलीकृतवान्मुदा ॥ १६ ॥ गंगावरणयो
र्विष्णुःसंभेदेस्वच्छमानसः ॥ प्रक्षाल्यपाणिचरणंसचैलःस्नातवानथ ॥१७॥ तदाप्रभृतितत्तीर्थंपादोदकमितीरितम् ॥ पादौयदादौशुभदौक्षालितौपीतवा
ससा ॥ १८ ॥ तत्रपादोदकेतीर्थेयेस्नास्यंतीहमानवाः ॥ तेषांविनश्यतिक्षिप्रंपापंसप्तभवार्जितम् ॥ १९ ॥ तत्रश्राद्धंनरःकृत्वादत्त्वाचैवतिलोदकम् ॥
सप्तसप्ततथासप्तस्ववंश्यांस्तारयिष्यति ॥ २० ॥ गयायांयादृशीतृप्तिर्लभ्यतेप्रपितामहैः ॥ तीर्थेपादोदकेकाश्यांतादृशीलभ्यतेध्रुवम् ॥ २१ ॥ कृतपादो
दकस्नानंपीतपादोदकोदकम् ॥ दत्तपादोदपानीयंनरंनानिरयःस्पृशेत् ॥ २२ ॥ विष्णुपादोदकेतीर्थेप्राश्यपादोदकंसकृत् ॥ जातुचिज्जननीस्तन्यंनापिबे
दितिनिश्चितम् ॥ २३ ॥ सचक्रशालग्रामस्यशंखेनस्नापितस्यच ॥ आद्भिःपादोदकस्यांबुपिबन्नमृततांव्रजेत् ॥ २४ ॥ विष्णुपादोदकेतीर्थेविष्णुपादो
दकंपिबेत् ॥ यदितत्सुधयाकिंनुबहुकालीनयातया ॥ २५ ॥ काश्यांपादोदकेतीर्थेयैःकृतानोदकक्रियाः ॥ जन्मैवविफलंतेषांजलबुद्बुदसश्रियाम् ॥२६॥
कृतनित्यक्रियोविष्णुःसलक्ष्मीकःसकाश्यपिः ॥ उपसंहृत्यतांमूर्तिंत्रैलोक्यव्यापिनींतथा ॥ २७ ॥ विधायदार्षदींमूर्तिंस्वहस्तेनादिकेशवः ॥ स्वयंसं
पूजयामाससर्वसिद्धिसमृद्धिदाम् ॥ २८ ॥ आदिकेशवनाम्नींतांश्रीमूर्तिंपारमेश्वरीम् ॥ संपूज्यमर्त्योवैकुंठंमन्यतेस्वगृहांगणम् ॥ २९ ॥ श्वेतद्वीपइ
तिख्याततत्स्थानंकाशिसीमनि ॥ श्वेतद्वीपेवसंत्येवनरास्तन्मूर्तिसेवकाः ॥ ३० ॥ क्षीराब्धिसंज्ञंतत्रान्यत्तीर्थंकेशवतोग्रतः ॥ कृतोदकक्रियस्तत्रवसे
त्क्षीराब्धिरोधसि ॥ ३१ ॥ तत्रश्राद्धंनरःकृत्वागांदत्त्वाचपयस्विनीम् ॥ यथोक्तसर्वाभरणांक्षीरोदेवासयेत्पितॄन् ॥ ३२ ॥ एकोत्तरशतंवंश्यान्नयेत्पायस
कर्दमम् ॥ क्षीरोदरोधःपुण्यात्माभक्त्यातत्रैकधेनुदः ॥३३॥ बह्वीश्चनैचिकीर्दत्त्वाश्रद्धयात्रसदक्षिणाः ॥ शय्योत्तरांश्चप्रत्येकंपितॄंस्तत्रसुवासयेत् ॥३४॥
क्षीरोदाद्दक्षिणेतत्रशंखतीर्थमनुत्तमम् ॥ तत्रापिसंतर्प्यपितॄन्विष्णुलोकेमहीयते ॥ ३५ ॥

॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ यथोक्तंस्वर्णशृंगरौप्यखुराद्याभरणंयस्याःसातथाताम् ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ नैचिकीरुत्तमाधेनूः ॥ शय्याभोगसाधनमुत्तरमुदर्कफलंयेषांतान्पितॄन् ॥
तत्रक्षीरोदे ॥ यद्वा शय्यायाउत्तरेउपरिसुखसुप्तान् ॥ शय्योत्तरांश्चेत्यत्रशतोत्तरांश्चेतिक्वचित्पाठः ॥ ३४ ॥ गृहीतमूर्तिभिःशंखचक्रादिभिरधिष्ठितानितीर्थानिशंखादितीर्थानि ॥ ३५ ॥

॥३६॥३७॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ नभस्यबहुलाष्टम्यांभाद्रकृष्णाष्टम्याम् ॥ ४३ ॥४४॥ प्राप्तवान्केशवादितिद्वितीयेनान्वयः ॥ यथाश्रुतयोजनिकायामग्रेनारदकेशवइतिसुसंश्लिष्टं

तद्याम्यांचक्रतीर्थंचपितॄणामपिदुर्लभम् ॥ तत्रापिविहितश्राद्धोमुच्यतेपैतृकादृणात् ॥३६॥ तत्सन्निधौगदातीर्थंविष्वगाधिनिबर्हणम् ॥ तारणंचपितॄणां
वैकारणंचैनसांक्षये ॥ ३७ ॥ पद्मतीर्थंतदग्रेतुतत्रस्नात्वानरोत्तमः ॥ पितॄन्संतर्प्यविधिनापद्मयानैवहीयते ॥ ३८ ॥ तत्रैवचमहालक्ष्म्यास्तीर्थंत्रैलोक्य
विश्रुतम् ॥ स्वयंयत्रमहालक्ष्मीःस्नातात्रैलोक्यहर्षदा ॥३९॥ तत्रतीर्थेकृतस्नानोदत्त्वारत्नानिकांचनम् ॥ पट्टांबराणिविप्रेभ्योनलक्ष्म्यापरिहीयते ॥४०॥
यत्रयत्राहिजायेततत्रतत्रसमृद्धिमान् ॥ पितरोपिहिसश्रीकास्तस्यस्युस्तीर्थगौरवात् ॥४१॥ तत्रास्तिहिमहालक्ष्म्यामूर्तिस्त्रैलोक्यवंदिता ॥ तांप्रणम्यनरो
भक्त्यानरोगीजायतेक्वचित् ॥ ४२ ॥ नभस्यबहुलाष्टम्यांकृत्वाजागरणंनिशि ॥ समभ्यर्च्यमहालक्ष्मींव्रतीव्रतफलंलभेत् ॥ ४३ ॥ तार्क्ष्यतीर्थंहितत्रा
स्तितार्क्ष्यकेशवसन्निधौ ॥ तत्रस्नात्वानरोभक्त्यासंसाराहिंनपश्यति ॥ ४४ ॥ तदग्रेनारदंतीर्थंमहापातकनाशनम् ॥ ब्रह्मविद्योपदेशंचप्राप्तवान्यत्रनारदः
॥४५॥ तत्रस्नातोनरःसम्यग्ब्रह्मविद्यामवाप्नुयात् ॥ केशवात्तेनतत्रोक्तःकाश्यांनारदकेशवः ॥४६ ॥ अर्चयित्वानरोभक्त्यादेवंनारदकेशवम् ॥ जनन्याज
ठरंपीठमध्यास्तेनकदाचन ॥ ४७ ॥ प्रह्लादतीर्थंतस्याग्रेयत्रप्रह्लादकेशवः ॥ तत्रश्राद्धादिकंकृत्वाविष्णुलोकेमहीयते ॥ ४८ ॥ आंबरीषमहातीर्थ
मघघ्नंतस्यसन्निधौ ॥ तत्रौदकींक्रियांकुर्वन्निष्कालुष्यंलभेन्नरः ॥४९॥ आदित्यकेशवःपूज्यआदिकेशवपूर्वतः ॥ तस्यसंदर्शनादेवमुच्यतेचोच्चपातकैः ॥
॥ ५० ॥ दत्तात्रेयेश्वरंतीर्थंतत्रैवादिगदाधरः ॥ पितॄन्संतर्प्य तत्रैवज्ञानयोगमवाप्नुयात् ॥५१॥ भृगुकेशवपूर्वेणतीर्थंवैभार्गवंपरम् ॥ तत्रस्नातोनरःप्राज्ञो
भवेद्भार्गववत्सुधीः ॥ ५२ ॥ तत्रवामनतीर्थंचप्राच्यांवामनकेशवात् ॥ पूजयित्वाचतंविष्णुंवसेद्वामनसन्निधौ ॥ ५३ ॥ नरनारायणंतीर्थंनरनाराय
णात्पुरः ॥ तत्रतीर्थेकृतस्नानोनरोनारायणोभवेत् ॥ ५४ ॥ यज्ञवाराहतीर्थंचतदग्रेपापनाशनम् ॥ प्रतिमज्जनतस्तत्रराजसूयक्रतोःफलम् ॥ ५५ ॥
विदारनारसिंहाख्यंतत्रतीर्थंसुनिर्मलम् ॥ स्नातोविदारयेत्तत्रपापंजन्मशतार्जितम् ॥ ५६ ॥ गोपिगोविंदतीर्थंचगोपिगोविंदपूर्वतः ॥ स्नात्वातत्र
समभ्यर्च्यविष्णुंविष्णुप्रियोभवेत् ॥ ५७ ॥ तीर्थंलक्ष्मीनृसिंहाख्यंगोपिगोविंददक्षिणे ॥ नलक्ष्म्यात्यज्यतेक्वापितत्तीर्थपरिमज्जनात् ॥ ५८ ॥
तदग्रेशेषतीर्थंचशेषमाधवसन्निधौ ॥ तर्पितानांपितॄणांचयत्रतृप्तिर्नशिष्यते ॥ ५९ ॥ शंखमाधवतीर्थंचतदवाच्यांसुनिर्मलम् ॥ कृतोदकोनरस्त
त्रभवेत्पापोपिनिर्मलः ॥ ६० ॥

नस्यात् ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ मुच्यतेचेतिचकाराद्रोगैश्च ॥ ५० ॥ ५१ ॥ भार्गवमौशनसम् ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥

॥६१॥६२॥प्रसंगतइति ॥ एतानिपूर्वोक्तानिकानिचिन्नतुसाकल्येन ॥ तत्रहेतुर्यद्यस्मात्तत्रकाश्यांभूमौतिलांतरायांतिलमध्यप्रमाणायामनेकशःसलिंगानितीर्थानिसंति॥६३॥ विशेषतःकेषांचिन्निर्देश
फलमाह ॥ उद्दिष्टानामिति ॥ ६४ ॥ प्रसंगागतंपरिसमाप्यप्रस्तुतमावेदयति ॥ इदानीमिति ॥६५॥ समावेश्यसम्यगावेश्यप्रवेश्य ॥ व्यापिनींतनुमितिशेषः ॥ ननुक्रियानामव्यापारःकथंसाविष्णो
र्व्यापकस्येत्यतआह ॥ अंशःअंतर्यामीतस्यांशःपुरुषस्तस्यांशश्चतुर्भुजस्तेन ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ प्रतितस्थेस्थापिता ॥ ७० ॥ किंचिदिति ॥ किंचिद्दूरंयथास्याद्धर्मक्षेत्रंधर्मेशइतिलोक

तदग्रेचहयग्रीवंतीर्थंपरमपावनम् ॥ तत्रस्नात्वाहयग्रीवंकेशवंपरिपूज्यच ॥ ६१ ॥ पिंडंचतत्रनिर्वाप्यहयग्रीवस्यसन्निधौ ॥ हायग्रीवींश्रियंप्राप्यसमुच्ये
तसपूर्वजः ॥ ६२ ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ प्रसंगतोमयैतानितीर्थानिकथितानिते ॥ भूमौतिलांतरायांयत्तत्रतीर्थान्यनेकशः ॥ ६३ ॥ उद्दिष्टानां
तुतीर्थानामेतेषांकलशोद्भव ॥ नाममात्रमपिश्रुत्वानिष्पापोजायतेनरः ॥ ६४ ॥ इदानींप्रस्तुतंविप्रशृणुवक्ष्यामितेग्रतः ॥ वैकुंठनाथोयच्चक्रेशंखचक्रगदा
धरः ॥ ६५ ॥ तस्यांमूर्तौसमावेश्यकैशव्यामथकेशवः ॥ शंभोःकार्यैकृतमनाअंशांशांशेननिर्गतः ॥ ६६ ॥ ॥ अगस्त्यउवाच ॥ ॥ अंशांशां
शेननिश्चक्रेकुतोभोश्चक्रपाणिना ॥ क्वनिर्गतंचहरिणाप्राप्यकाशींषडानन ॥ ६७ ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ सामस्त्येनयदर्थंननिर्गतंविष्णुनामुने ॥
ब्रुवेतत्कारणमितिक्षणमात्रंनिशामय ॥ ६८ ॥ संप्राप्यपुण्यसंभारैःप्राज्ञोवाराणसींपुरीम् ॥ नत्यजेत्सर्वभावेनमहालाभैरपीरितः ॥ ६९ ॥ अतःप्रतिकृ
तिःस्वीयातत्रकाश्यांमुरारिणा ॥ प्रतितस्थेकलशजस्तोकांशेनचनिर्गतम् ॥ ७० ॥ किंचित्काश्याउदीच्यांचगत्वादेवेनचक्रिणा ॥ स्वस्थित्यैकल्पितं
स्थानंधर्मक्षेत्रमितीरितम् ॥ ७१ ॥ ततस्तुसौगतंरूपंशिश्रायश्रीपतिःस्वयम् ॥ अतीवसुंदरतरंत्रैलोक्यस्यापिमोहनम् ॥ ७२ ॥ श्रीःपरिव्राजिकाजाता
नितरांसुभगाकृतिः ॥ यामालोक्यजगत्सर्वंचित्रन्यस्तमिवास्थितम् ॥ ७३ ॥ विश्वयोनिंजगद्धात्रींन्यस्तहस्ताग्रपुस्तकाम् ॥ गरुत्मानपितच्छिष्यो
जातोलोकोत्तराकृतिः ॥ ७४ ॥ अत्यद्भुतमहाप्राज्ञोनिःस्पृहःसर्ववस्तुषु ॥ गुरुशुश्रूषणपरोन्यस्तहस्ताग्रपुस्तकः ॥ ७५ ॥ अपृच्छत्परमंधर्मंसंसारवि
निर्मोचकम् ॥ आचार्यवर्यसौम्यास्यंप्रसन्नात्मानमुत्तमम् ॥ ७६ ॥ धर्मार्थशास्त्रकुशलंज्ञानविज्ञानशालिनम् ॥ सुस्वरंसुपदव्यक्तिसुस्निग्धमृदुभा
षिणम् ॥ ७७ ॥ स्तंभनोच्चाटनाकृष्टिवशीकर्मादिकोविदम् ॥ व्याख्यानसमयाकृष्टपक्षिरोमांचकारिणम् ॥ ७८ ॥

प्रसिद्धम् ॥ ७१ ॥ सुगतोबुद्धस्तत्संबंधिसौगतम् ॥ शिश्रायाश्रितवान् ॥ ७२ ॥ परिव्राजिकाबौद्धांगना ॥ विष्णोर्देहानुरूपांवैकरोत्येषात्मनस्तनुमितिपराशरोक्तेः ॥ चित्रन्यस्तंचित्रलिखितम् ॥
मोहितम् ॥ तत्क्षणादिहेतिक्वचित्पाठः ॥ ७३ ॥ लोकोत्तराकृतिःसर्वोत्कृष्टमूर्तिः ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ संसारविनिर्मोचकमितितन्मतमवलंब्योक्तम् ॥ प्रसन्नात्मानंसुस्थमनसम् ॥ ७६ ॥
ज्ञानंशास्त्रीयंविज्ञानमनुभवस्ताभ्यांशालतइतिज्ञानविज्ञानशालिनम् ॥ ७७ ॥ आकृष्टिराकर्षणम् ॥: व्याख्यानसमयेव्याख्यानंश्रोतुमायांत्यतोव्याख्यानसमयेनाकृष्टाआहूताःपक्षिणस्तेषांरोमांचो

दयकारिणम् ॥ ७८ ॥ महामोदभराक्रान्तेनघनतरप्रमोदभराक्रमणेनवातस्यचांचल्यंहर्तुंशीलंयस्यतम् ॥ ७९ ॥ पुण्यापुण्यजनिकाकीर्तिर्यस्यसपुण्यकीर्तिः ॥ ८० ॥ विनयेनकीर्तिर्यस्य
तम् ॥ तत्रहेतुगर्भंविशेषणमाहः॥ महाविनयभूषणमिति ॥ ८१ ॥ अनुवादपूर्वकंवक्तुंप्रतिजानीते ॥ त्वयेति ॥ सनातनःप्रवाहरूपेणनित्यः ॥ ८२ ॥ स्वभाववादमादायनिरीश्वरेश्वरवादौनिरस्य
ति ॥ अनादिसिद्धइति ॥ ८३ ॥ देहद्वयोपाधिजगदनूद्यसर्वदेहेष्वात्माभेदंप्रतिजानीते ॥ ब्रह्मादीति ॥ ब्रह्मादिस्तम्बपर्यंतंहिरण्यगर्भमारभ्यगुल्मावसानंजगदितिशेषः ॥ निबध्यतेऽनेनेतिनिबंध
नम् ॥ देहद्वयंस्थूलसूक्ष्मलक्षणंनिबन्धनंयत्तज्जगत् ॥ तथाआत्मैवैकेति ॥ तत्रजगतिआत्मैवैकःस्वतन्त्रस्तदीशितातन्नियामकईश्वरइत्यर्थः ॥ यद्वा वेदांतिमतंदूषयितुमवलम्ब्याह ॥ आत्मैवैकेति ॥
सजातीयविजातीयस्वगतभेदशून्यइत्यर्थः ॥ तदीशितेत्यत्र तच्छब्दोजगद्विषयः ॥ ८४ ॥ ननुब्रह्मविष्णुहराजगन्नियन्तारःसंतितत्राह ॥ ब्रह्मेति ॥ देहिनामस्मदादीनांयथापुण्यकीर्त्यादिराख्योच्य

पीततद्गीतपीयूषमृगपूगैरुपासितम् ॥ महामोदभराक्रांतवातचांचल्यहारिणम् ॥ ७९ ॥ वृक्षैरपिपतत्पुष्पच्छलैःकृतसमर्चनम् ॥ ततःप्रोवाचपुण्यात्मा
पुण्यकीर्तिःससौगतः ॥ ८० ॥ शिष्यंविनयकीर्तिंतंमहाविनयभूषणम् ॥८१॥ ॥ पुण्यकीर्तिरुवाच ॥ ॥ त्वयाविनयकीर्तेयोधर्मःपृष्टःसनातनः ॥
वक्ष्याम्यहमशेषेणशृणुष्वत्वंमहामते ॥ ८२ ॥ अनादिसिद्धःसंसारःकर्तृकर्मविवर्जितः ॥ स्वयंप्रादुर्भवेदेषस्वयमेवविलीयते ॥ ८३ ॥ ब्रह्मादिस्तंबपर्य
तंयावद्देहनिबंधनम् ॥ आत्मैवैकेश्वरस्तत्रनद्वितीयस्तदीशिता ॥ ८४ ॥ यद्ब्रह्मविष्णुरुद्राद्यास्तथाख्यादेहिनामिमाः ॥ आख्यायथास्मदादीनांपुण्यकी
र्त्यादिरुच्यते ॥ ८५ ॥ देहोयथास्मदादीनांस्वकालेनविलीयते ॥ ब्रह्मादिमशकांतानांस्वकालाल्लीयतेतथा ॥ ८६ ॥ विचार्यमाणेदेहेस्मिन्नकिंचिदधिकंक्व
चित् ॥ आहारोमैथुनंनिद्राभयंसर्वत्रयत्समम् ॥ ८७ ॥ निजाहारपरीमाणंप्राप्यसर्वोपिदेहभृत् ॥ सदृशीमेवसंतृप्तिंप्राप्नुयान्नाधिकेतराम् ॥ ८८ ॥ यथा
वितृषिताःस्यामपीत्वापेयंमुदावयम् ॥ तृषितास्तुतथान्येपिनाविशेषोल्पकोधिकः ॥८९॥ संतुनार्यःसहस्राणिरूपलावण्यभूमयः ॥ परंनिधुवनेकालेह्ये
कैवेहोपयुज्यते ॥ ९० ॥ अश्वाःपरःशताःसंतुसंत्वनेकेप्यनेकपाः ॥ अधिरोहेतथाप्येकोनद्वितीयस्तथात्मनः ॥ ९१ ॥ पर्यंकशायिनांस्वापेसुखंयदुप
पद्यते ॥ तदेवसौख्यंनिद्रायामिहभूशायिनामपि ॥ ९२ ॥ यथैवमरणाद्भीतिरस्मदादिवपुष्मताम् ॥ ब्रह्मादिकीटकांतानांतथामरणतोभयम् ॥ ९३ ॥
सर्वेतनुभृतस्तुल्यायदिबुद्ध्याविचार्यते ॥ इदंनिश्चित्यकेनापिनोहिंस्यःकोपिकुत्रचित् ॥ ९४ ॥ धर्मोजीवदयातुल्योनक्वापिजगतीतले ॥ तस्मात्सर्व
प्रयत्नेनकार्याचीवदयानृभिः ॥ ९५ ॥

तेतथाब्रह्मादीनांचतुर्मुखचतुर्भुजपञ्चवक्त्राद्याउच्यते कल्प्यतइत्यर्थः ॥ वाचारंभणंविकारोनामधेयंमृत्तिकेत्येवसत्यमितिश्रुतेः ॥ काल्पनिकोनियम्यनियंतृभावोनवास्तवः स्वप्नेयथेत्यर्थः ॥ ८५ ॥
ब्रह्मादिमशकांतानांदेहानांसाम्यमाह ब्रह्मादिपदविरक्त्यै देहइत्यारभ्यइदंनिश्चित्येत्यतःप्राक्तनेनग्रंथेन ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ अधिकेतरामाधिक्यासहइतरान्यूनाअधिकेतरातामतिरिक्तां
न्यूनांचेत्यर्थः ॥ ८८ ॥ तत्रस्वानुभवंप्रमाणयति ॥ यथेति ॥८९॥ साधनभूयस्त्वाभूयस्त्वाभ्यांसुखस्याधिक्यन्यूनतांनिराकरोति ॥ संतुनार्यइति ॥ विधुवनेमैथुने ॥ परंतुमैथुनइतिक्वचित्पाठः ॥
॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ साम्यमुपसंहरति ॥ सर्वइति ॥ साम्यज्ञानफलमाह ॥ इदमिति ॥ ९४ ॥ एवमात्मभेदंसुखतारतम्यंचप्रत्याख्यायपृष्टमनूदितंपरमंधर्ममाह ॥ धर्मइति ॥ ९५ ॥

तद्धद्भवेदित्यर्थः ॥ फलितमाह ॥ तस्मादिति ॥ ९६ ॥ जीवदयातुल्योधर्मोनास्तीत्यत्रवेदांतिनांसंमतिमाह ॥ अहिंसेति ॥ नहिंस्यात्सर्वाभूतानीतिश्रुतेः ॥ यद्वा पूर्वसूरिभिःप्राक्तनैर्बौद्धा
चार्यैरित्यर्थः ॥ अहिंसापरमोधर्मइत्युक्तेः ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ तर्हिकिंभूताभयप्रदानादन्योधर्मोनास्त्येवतत्राह ॥ इहचत्वारीति ॥ १०० ॥ तान्येवदर्शयाति ॥ भीतेभ्यइति ॥ १ ॥
देहात्मवादमाह अविचिंत्येतिद्वाभ्याम् ॥ मणयश्चमंत्राश्चओषधयश्चतेषांयद्बलम् ॥ कथंभूतम् ॥ अविचिंत्यप्रभावंचिंतितुमशक्यःप्रभावोयस्यतत्तथातत् ॥ नानार्थोपार्जनायअनेकविधधनसंपाद
नार्थमभ्यस्यम् ॥ २ ॥ तेनाभ्यासेनबहूनर्थानुपार्ज्य ॥ परितःसमंततःसर्वैःप्रकारैरित्यर्थः ॥ द्वादशायतनानिकर्मेंद्रियज्ञानेंद्रियमनोबुद्धिलक्षणानिपरिपूज्यानिनिरंतरंसर्वदापूज्यानि ॥ : अन्यैरिंद्रा
दिभिःपूजितैःकिं नकिमपीत्यर्थः ॥ ३ ॥ द्वादशायतनानिस्वयमेवव्याचष्टे ॥ पंचेति ॥ ४ ॥ नन्वन्यदेवाभजनेनरकपातध्रौव्याद्भजनेचस्वर्गप्राप्तेःकथंनान्येपूजनीयाइत्याशंक्याह ॥ इहैवस्वर्गेति ॥

एकस्मिन्रक्षितेजीवेत्रैलोक्यंरक्षितंभवेत् ॥ घातितेघातितंतद्वत्तस्माद्रक्षेन्नघातयेत् ॥ ९६ ॥ अहिंसापरमोधर्मइहोक्तःपूर्वसूरिभिः ॥ तस्मान्नाहिंसाकर्त
व्यानरैर्नरकभीरुभिः ॥ ९७ ॥ नहिंसासदृशंपापंत्रैलोक्येसचराचरे ॥ हिंसकोनरकंगच्छेत्स्वर्गंगच्छेदहिंसकः ॥ ९८ ॥ संतिदानान्यनेकानिकिंतै
स्तुच्छफलप्रदैः ॥ अभीतिदानसदृशंपरमेकमपीहन ॥९९॥ इहचत्वारिदानानिप्रोक्तानिपरमर्षिभिः ॥ विचार्यनानाशास्त्राणिशर्मणेत्रपरत्रच ॥१००॥
भीतेभ्यश्चाभयंदेयंव्याधितेभ्यस्तथौषधम् ॥ देयाविद्यार्थिनांविद्यादेयमन्नंक्षुधातुरे ॥ १ ॥ अविचिंत्यप्रभावंहिमणिमंत्रौषधीबलम् ॥ तदभ्यस्यंप्रयत्ने
ननानार्थोपार्जनायवै ॥ २ ॥ अर्थानुपार्ज्यबहुशोद्वादशायतनानिवै ॥ परितःपरिपूज्यानिकिमन्यैरिहपूजितैः ॥ ३ ॥ पंचकर्मेंद्रियाण्येवपंचबुद्धींद्रिया
णिच ॥ मनोबुद्धिरिहप्रोक्तंद्वादशायतनंशुभम् ॥ ४ ॥ इहैवस्वर्गनरकौप्राणिनांनान्यतःक्वचित् ॥ सुखंस्वर्गःसमाख्यातोदुःखंनरकएवहि ॥ ५ ॥ सुखे
षुभुज्यमानेषुयत्स्याद्देहाविसर्जनम् ॥ अयमेवपरोमोक्षोनमोक्षोऽन्यःक्वचित्पुनः ॥ ६ ॥ वासनासहितक्लेशसमुच्छेदेसतिध्रुवम् ॥ विज्ञानोपरमोमोक्षो
विज्ञेयस्तत्त्वचिंतकैः ॥ ७ ॥ प्रामाणिकीश्रुतिरियंप्रोच्यतेवेदवादिभिः ॥ नहिंस्यात्सर्वभूतानिनान्याहिंसाप्रवर्तिका ॥ ८ ॥

॥ ५ ॥ ननुस्वर्गनरकयोःपारलौकिकयोरभावेपिमोक्षस्यसद्भावात्तदर्थंश्रवणाद्यनुष्ठानंविधेयमेवेत्याशंक्याह ॥ सुखेष्विति ॥ ६ ॥ प्रामाणिकसंमत्याउक्तंद्रढयति ॥ वासनासहितक्लेशेति ॥
वासयतिसंसारेप्रवर्तयतीतिवासनासंवृतिरविद्येतियावत् तत्सहिताःक्लेशाअविद्यास्मितारागद्वेषाभिनिवेशाः ॥ तत्रानित्याशुचिदुःखानात्मसुनित्यशुचिसुखात्मख्यातिरविद्या ॥ आत्मानात्मनोस्तप्तायः
पिंडवत्संश्लेषइवावभासोस्मिता ॥ सुखतत्साधनलोभोरागः ॥ दुःखतत्साधनजिहासाद्वेषः ॥ सर्वस्ययात्माशीर्मानभूवंभूयासमितिसोऽभिनिवेशइति ॥ तेषांसमुच्छेदेसतिविज्ञानोपरमःविज्ञायत
इतिविज्ञानंसंवृतितत्कार्यंतस्योपरमोमोक्षः ॥ कैवल्यंतत्त्वचिंतकैस्तत्त्वविद्भिर्विज्ञेयइष्टइतिध्रुवंनिश्चितमित्यर्थः ॥ अयंभावः ॥ द्विविधोहिपरःपुरुषार्थः ॥ आनंदावाप्तिःसर्वानर्थोच्छित्तिश्च ॥ तत्रोपभुज्य
मानसुखसमयेएवदेहद्वयस्यनाशेनानायासेनैवतदुभयस्यसिद्धत्वाच्छ्रवणादिकंव्यर्थमिति ॥ ७ ॥ अहिंसापरमोधर्मइत्युक्तंतच्छ्रुतिसंवादेनद्रढयति ॥ प्रामाणिकीति ॥ ननुहिंसानिवर्तकश्रुतिवद्धिंसा

प्रवर्तिकापिकाचिच्छ्रुतिर्भविष्यतिनेत्याह ॥ नान्येति ॥ श्रुतिरितिशेषः ॥ ८ ॥ नन्वग्नीषोमीयंपशुमालभेतवायव्यंश्वेतमालभेतेत्यादिकाद्दश्यंतइतिचेत्तत्राह ॥ अग्नीषोमीयमिति ॥ भ्रामिकाभ्रमजनिका
असतामितिच्छेदः ॥ अग्नीषोमीयमितिवायव्यंश्वेतमालभेतेत्यादेरुपलक्षणम् ॥ पश्वालंभनंदेवतोद्देशेनपशुहननम् ॥ ९ ॥ श्रुतेरप्रामाण्यंयुक्त्यासाधयाति ॥ वृक्षानिति ॥ वृक्षानश्वत्थादीन्समिदा
हरणार्थंछित्त्वा ॥ चित्रमाश्चर्यम् ॥ अत्रैवंप्रयोगः ॥ क्रत्वंतर्वर्तिवृक्षादिच्छेदनादिनस्वर्गसाधनं वृक्षादिच्छेदनादित्वात् क्रतुबाह्यवृक्षादिच्छेदनादिवदिति ॥ नचनिषिद्धत्वमुपाधिस्तस्यानिरूप्यत्वा
दितिभावः ॥ ११० ॥११॥ समाकृष्टाःआकर्षण्याविद्ययास्वसमीपंप्रापिताइत्यर्थः ॥ विज्ञानकौमुदीति ॥ बौद्धाभिमतमालयादिरूपमाकर्षणवशीकरणादिरूपंचज्ञानंविज्ञानंतस्यकौमुदीवकौमुदीप्रका
शिकात्तयाविज्ञानकौमुद्या ॥ १२ ॥ १३ ॥ सर्वप्रकारेणसुखंसाधनीयमितिवक्ष्यंतीप्रथमंश्रुत्यवष्टंभेनसुखंसाधयति ॥ आनंदामात ॥ षंढत्वमार्षम् ॥ आनंदंब्रह्मणोरूपंतच्चमोक्षेप्रतिष्ठितम् ॥ आनंदो

अग्नीषोमीयमितियाभ्रामिकासाऽसतामिह ॥ नसाप्रमाणंज्ञातृणांपश्वालंभनकारिका ॥ ९ ॥ वृक्षांश्छित्त्वापशून्हत्वाकृत्वारुधिरकर्दमम् ॥ दग्ध्वावह्नौ
तिलाज्यादिचित्रंस्वर्गोऽभिलष्यते ॥ ११० ॥ इत्येवंधर्मजिज्ञासांपुण्यकीर्तौप्रकुर्वंति ॥ पारंपर्येणतच्छ्रुत्वापौरायात्रांप्रचक्रिरे ॥११॥ परिव्राजिकयाप्ये
वंसमाकृष्टाःपुरांगनाः ॥ तयाविज्ञानकौमुद्यासर्वविद्याविदग्धया ॥ १२ ॥ ततस्तासांपुरस्तात्साबौद्धधर्मानवीवदत् ॥ दृष्टार्थप्रत्ययकरान्देहसौख्यैकसा
धनान् ॥ १३ ॥ ॥ विज्ञानकौमुद्युवाच ॥ ॥ आनंदंब्रह्मणोरूपंश्रुत्यैवंयन्निगद्यते ॥ तत्तथैवेहमंतव्यंमिथ्यानानात्वकल्पना ॥१४॥ यावत्स्वस्थ
मिदंवर्ष्मयावन्नेंद्रियविक्लवः ॥ यावज्जराचदूरेस्तितावत्सौख्यंप्रसाधयेत् ॥ १५॥ अस्वास्थ्येंद्रियवैकल्येवार्धकेतुकुतःसुखम् ॥ शरीरमपिदातव्यमर्थिभ्यो
तःसुखेप्सुभिः ॥ १६॥ याचमानमनोवृत्तिप्रीणनेयस्यनोजनिः ॥ तेनभूर्भारवत्येषासमुद्रागद्रुमैर्नहि ॥ १७ ॥ सत्वरोगत्वरोदेहःसंचयाःसपरिक्षयाः ॥
इतिविज्ञायविज्ञातादेहेसौख्यंप्रसाधयेत् ॥ १८ ॥ श्ववायसकृमीणांचप्रांतेभोज्यमिदंवपुः ॥ भस्मांतंतच्छरीरंचवेदेसत्यंप्रपद्यते ॥ १९ ॥ मुधाजा
तिविकल्पोयंलोकेषुपरिकल्प्यते ॥ मानुष्येसतिसामान्येकोधमःकोथचोत्तमः ॥ १२० ॥ ब्रह्मादिसृष्टिरेषेतिप्रोच्यतेवृद्धपूरुषैः ॥ तस्यस्रष्टुः
सुतौदक्षमरीचीचेतिविश्रुतौ ॥ २१ ॥

ब्रह्मेतिव्यजानात् ॥ सएषपरमानंदइत्यादिश्रुत्यायत्सुखंनिगद्यतेतत्तथैवमंतव्यंज्ञातव्यमिति ॥ ननुसुखस्यजन्मनाशदर्शनात्तारतम्यश्रवणात्कथंसुखरूपत्वंब्रह्मणस्तत्राह ॥ मिथ्यानानात्वेति ॥ औपाधि
कमेवजन्मनाशतारतम्यादिकमित्यर्थः ॥१४॥ तच्चसौख्यमस्मिन्नेवशरीरेसंपादनीयमितिबौद्धमतमवलंब्याह ॥ यावत्स्वस्थमिति ॥ १५ ॥ अस्वास्थ्यंचेंद्रियवैकल्यंचतस्मिन् ॥ अथास्येंद्रियवैकल्य
इतिक्वचित्पाठः ॥ यतोवार्द्धकेसुखंनास्त्यतःसुखार्थिभिःशरीरमपिदातव्यंजरातःपूर्वमित्यर्थः ॥ १६ ॥ अगाःपर्वताः ॥ १७ ॥ १८ ॥ भस्मांतमिति ॥ तथाचश्रुतिः ॥ वायुरनिलममृतमथेदं
भस्मांतंशरीरमित्याद्या ॥ १९ ॥ ननुशरीरदानेपिसंजातीयेभ्यएवदातव्यंनाधमेभ्यस्तत्राह ॥ मुधेति ॥ मृषात्वमेवदर्शयाति ॥ मानुष्यइति ॥ १२० ॥ कारणैक्यादपिगम्यागम्यकल्पनावृथे

त्याह ब्रह्मादिसृष्टिरित्यादिना ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ वर्णावर्णभेदोपिनघटतइत्याह मुखेतिसार्धद्वयेन ॥ २४ ॥ २५ ॥ उपसंहरति ॥ अतइति ॥ २६ ॥ शरीराभेदकथनफलमाह ॥
विज्ञानेति ॥ २७ ॥ सफलीचक्रुर्विद्यामित्यनुषज्जते ॥ सफलमितिपाठेइंद्रियचक्रमितिशेषः ॥ २८ ॥ २९ ॥ १३० ॥ व्यधादकरोत् ॥ तिलकेऔषधंतिलकौषधम् ॥ तिलकरूपमौषधंतिलकौ
षधमितिवा ॥ ३१ ॥ दीक्षिताबौद्धधर्मेप्रवेशंकारिताइत्यर्थः ॥ यंत्राणिताम्रादिपीठेषुनिर्मितानीत्यर्थः ॥ ३२ ॥ प्रोल्लासप्रकर्षेणववृधे ॥ वृषोधर्मस्तदितरोऽधर्मोवृषेतरः ॥ ३३ ॥ अकृष्टपच्यत्वं

मारीचिनाकश्यपेनदक्षकन्याःसुलोचनाः ॥ धर्म्येणकिलमार्गेणपरिणीतास्त्रयोदश ॥ २२ ॥ अपीदानींतनैर्मर्त्यैरल्पबुद्धिपराक्रमैः॥ अयंगम्यस्त्वगम्यो
यंविचारःक्रियतेमुधा ॥ २३ ॥ मुखबाहूरुपज्जातंचातुर्वर्ण्यमिहोदितम् ॥ कल्पनेयंकृतापूर्वैर्नघटेतविचारतः ॥ २४ ॥ एकस्यांचतनौजाताएकस्माद्य
दिवाक्वचित् ॥ चत्वारस्तनयास्तत्किंभिन्नवर्णत्वमाप्नुयुः ॥ २५ ॥ वर्णावर्णविवेकोयंतस्मान्नप्रतिभासते ॥ अतोभेदोनमंतव्योमानुष्येकेनचित्क्वचित् ॥
॥ २६ ॥ विज्ञानकौमुदीवाणीमित्याकर्ण्यपुरांगनाः ॥ भर्तृशुश्रूषणवतींविजहुर्मतिमुत्तमाम् ॥ २७ ॥ अभ्यस्याकर्षणींविद्यांवशीकृतिमतीमपि ॥
पुरुषाःसफलीचक्रुःपरदारेषुमोहिताः ॥ २८ ॥ अंतःपुरचरानार्यस्तथाराजकुमारकाः ॥ पौराःपुरांगनाश्चापिसर्वेताभ्यांविमोहिताः ॥ २९ ॥ वंध्यानां
चापिवंध्यात्वंसापरिव्राजिकाहरत् ॥ तैस्तैश्चकार्मणोपायैरसौभाग्यवतीःस्त्रियः ॥ १३० ॥ सौभाग्यभाग्यसंपन्नाव्यधाद्विज्ञानकौमुदी ॥ कस्यैचिदं
जनंदत्तंकस्यैचित्तिलकौषधम् ॥ ३१ ॥ वशीकरणमंत्रैश्चतथाबह्व्योपिदीक्षिताः ॥ मंत्राञ्जपेयुःकाश्चिच्चयंत्राण्यन्यालिखंतिच ॥३२॥ काश्चिज्जुह्व
तिकुंडाग्नौनानाद्रव्याणिनिश्चलाः ॥ एवंसर्वेषुपौरेषुनिजधर्मेषुसर्वथा ॥ पराङ्मुखेषुजातेषुप्रोल्लासवृषेतरः ॥ ३३ ॥ सिद्ध्योकृष्टपच्याद्यानष्टाएनः
प्रवेशनात् ॥ आसीत्कुंठितसामर्थ्योनृपोपिसमनाङ्मनाक् ॥ ३४ ॥ दूरस्थितोपिविघ्नेशोनृपंनिर्विण्णमानसम् ॥ चकारराज्यकरणेढुंढिराजोरिपुं
जयम् ॥ ३५ ॥ अजीगणद्दिवोदासोप्यष्टादशदिनावधिम् ॥ कदागंतासवैविप्रोयोमांसमुपदेक्ष्यति ॥ ३६ ॥ इत्थमष्टादशेप्राप्तेदिवसेदिवसेश्वरे ॥
प्राप्तेमध्यंनभोभागंद्वारंप्राप्तोद्विजोत्तमः ॥ ३७ ॥ सएवपुण्यकीर्त्याख्योधर्मक्षेत्रादधोक्षजः ॥ द्विजवेषंसमालंब्यसमायातोनृपांतिकम् ॥ ३८ ॥ द्विजैः
पवित्रैर्बहुधाजयजीवेतिवादिभिः ॥ समेतःसइतोविप्रोमूर्तिमानिवपावकः ॥ ३९ ॥ विलोक्यतंसमायांतंदूरादुत्कंठितोनृपः ॥ मेनेभवेद्गुरुरयंयुक्तोमदु
पदेशने ॥ १४० ॥ अभिगम्यचतंराजाप्रणम्यचपुनःपुनः ॥ गृहीतस्वस्तिवचनोनिनायांतःपुरंद्विजम् ॥ ४१ ॥

कर्षणंविनैवसस्यादिसंपन्नत्वम् ॥ आद्यशब्देनपुटकादौमध्वादिसंपत्तिर्गृह्यते ॥ सिद्ध्योष्टावणीमाद्याइतिक्वचित्पाठः ॥ तत्रदीर्घश्छांदसः ॥ मनाङ्मनाक्शनैःशनैः ॥ ३४ ॥ निर्विण्णमानसंविरक्त
चित्तम् ॥ ३५ ॥ अजीगणद्गणयामास ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ समायातआगतः ॥ ३८ ॥ इतःआगतः ॥ ३९ ॥ उत्कंठितस्तद्दर्शनोत्सुकः ॥ १४० ॥ स्वस्तिवचनान्याशीर्वादाः ॥ ४१ ॥

मधुपर्केणविधिनादधिमधुघृतानांसमाहारोमधुपर्कःसएवविधिःप्रकारस्तेनविधिना शास्त्रोक्तप्रकारेणमधुपर्केणचेतिवैयधिकरण्यंवा ॥ ४२ ॥ खाद्यवस्तूनिभक्ष्यद्रव्याणि ॥ कृतःकृत्यक्रियाविधिः
कर्तव्यानुष्ठानप्रकारोयस्मैसतथातम्॥४३॥ खिन्नःपीडितः॥४४॥ पक्षद्वय्येवयातेति ॥ पक्षद्वय्येवमासमात्रमेवेत्यर्थः ॥ पक्षद्वयेवयातेतिपाठेपक्षद्वयेआत्मानात्मवस्तुनोर्मध्येऽवयाताप्राप्तामतिरितिशेषः ॥

मधुपर्केणविधिनातंसंपूज्यजनाधिपः ॥ व्यपेताध्वश्रमंस्वस्थंप्रोल्लसन्मुखपंकजम् ॥ ४२ ॥ निवेद्यखाद्यवस्तूनिकृतकृत्यक्रियाविधिम् ॥ परितृप्तं
सुखासीनंपप्रच्छब्राह्मणंनृपः ॥ ४३ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ खिन्नोस्मिविप्रवर्याहंराज्यभारंसमुद्वहन् ॥ खेदोनास्त्येवहिपरंवैराग्यमिवजायते ॥ ४४ ॥
किंकरोमिक्वगच्छामिकथंमेनिर्वृतिर्भवेत् ॥ पक्षद्वय्येवयातेतिममचिंतयतोद्विज ॥४५॥ असीमंसुखसंतानंभुक्तंराज्यंमयाद्विज ॥ परिक्षीणविपक्षंचत्र्यक्षै
श्वर्यमिवस्फुटम् ॥ ४६ ॥ स्वसामर्थ्यादहंजातःपर्जन्याग्न्यनिलात्मकः ॥ प्रजाश्चपालिताःसम्यक्पुत्राइवनिजौरसाः ॥ ४७॥ तर्पिताश्चापिभूदेवावसु
भिश्चदिनेदिने॥ एकमेवापराद्धंचमयाराज्यंप्रशासता ॥ ४८ ॥ देवास्तृणीकृताःसर्वेस्वतपोबलदर्पतः ॥ तच्चप्रजोपकारार्थंनस्वार्थंभवताशपे ॥ ४९ ॥
अधुनागुरुरेधित्वंममभाग्योदयागतः ॥ राज्यंतुप्रकरोम्येवंन्यक्कृतांतकसाध्वसम् ॥ १५० ॥ अकालकालकलनंममराज्येनकुत्रचित् ॥ जराव्याधिद
रिद्रेभ्योममराज्येपिनोभयम् ॥ ५१ ॥ कोपिधर्मेतरांवृत्तिंनश्रयेन्मयिशासति ॥ धर्मोदयाजनाःसर्वेसर्वेसंतिसुखोदयाः ॥ ५२ ॥ सद्विद्याव्यसनाः
सर्वेसर्वेसन्मार्गचंचुराः ॥ अथवायदिकल्पांतंतिष्ठेदायुस्ततोपिकिम् ॥ ५३ ॥ सर्वेभोग्यास्तथाभांतियथाचर्वितचर्वणम् ॥ किंपिष्टपेषणेनात्रराज्येन
द्विजपुंगव ॥ ५४ ॥ किमप्युपदिशप्राज्ञगर्भवासोपशांतये ॥ अथवात्वांप्रपन्नस्यममकिंचिंतनैरिमः ॥ ५५ ॥ यदेवकथयस्यद्यतत्कारिष्याम्यसंशयम् ॥
त्वद्विलोकनमात्रेणसर्वएवमनोरथाः ॥ ५६ ॥ अन्येषामपिजायंतेजातप्रायाममैवतु ॥ जानेदेवविरोधेनकेकेनप्रलयंगताः ॥ ५७ ॥ अवंतोपिप्रजाः
स्वीयानिजधर्ममनुव्रताः ॥ पुरातेत्रिपुराःशूराःशिवभक्तिपराअपि ॥ ५८ ॥ धरामयंरथंकृत्वाधनुःकृत्वाहिमाचलम् ॥ वेदांश्चवाजिनःकृत्वागुणं
कृत्वाचवासुकिम् ॥ ५९ ॥ विरिंचिंसारथिंकृत्वाकृत्वाविष्णुंचपत्रिणम्॥ रथचक्रेपुष्पवंतौप्रतोदंप्रणवात्मकम् ॥ १६० ॥

॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ एधिभव ॥ न्यक्कृतांतकसाध्वसंतिरस्कृतयमभयम् ॥ १५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ एवंस्वसामर्थ्यादिकंदर्शयित्वावैराग्यंप्रकटयति ॥ अथवेति ॥ ५३ ॥
॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ पुरातइति ॥ त्रिपुरास्त्रिपुरस्थादैत्याएकबाणपातेनहरेणभस्मसात्कृतादग्धाइतिपंचमेनान्वयः ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ पुष्पवंतौसूर्याचन्द्रौ ॥ द्वितीयांतानांपदानांकृत्वे

तिसम्बन्धः ॥ १६० ॥ कीलान्शंकून् ॥ वरूथंरथगुप्तिम् ॥ ६१ ॥ चक्षुःश्रवसःसर्पान् ॥ कालाग्निरुद्रोनामप्रलयकारकःसंकर्षणमुखानलः ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ सुत्राम्णाइंद्रेण ॥ ६४ ॥ दधीचिरिति ॥ दधीचिर्दध्यङ्ङाथर्वणोऽथर्ववेदविप्रेंद्रोपिश्रेष्ठब्राह्मणोप्यस्थिकृतेऽस्थिनिमित्तमात्रंकृत्वाहरेःपूर्ववैरमनुस्मृत्यहतः ॥ पूर्ववैरंदर्शयन्विष्णुंविशिनष्टि ॥ जयार्थंयुध्यतस्तेनैवदधीचिनाऽऽजौसंग्रामेविजितस्येति ॥ एतदाख्यानंद्वात्रिंशदध्यायेलिखितम् ॥ ६५ ॥ शिवभक्तस्येति ॥ यद्यपिश्रीकृष्णेनबाणभुजनिकृंतनंतत्कालापेक्षयापश्चाद्भावितथाप्यतीतश्रीकृष्णावतारापेक्षयैवमुक्तमिति

ताराग्रहमयान्कीलान्वरूथंगगनात्मकम् ॥ ध्वजदंडंसुमेरुंचप्रांशुकल्पतरुंध्वजम् ॥ ६१ ॥ योक्त्राणिचक्षुःश्रवसश्छंदांस्यंगानिरक्षकान् ॥ भल्लंकालाग्निरुद्राख्यंपुंखीकृत्यप्रभंजनम् ॥ ६२ ॥ हरेणैकेषुपातेनलीलयाभस्मसात्कृताः ॥ बलिर्यज्ञकृतांश्रेष्ठःकृत्वाकपटखर्वताम् ॥ ६३ ॥ पातालंगमितः पूर्वंहरिणाविक्रमैस्त्रिभिः ॥ वृत्तवानपिवैवृत्रःसुत्राम्णाविनिसूदितः ॥६४॥ दधीचिरपिविप्रेंद्रोदेवैरस्थिकृतेहतः ॥ पूर्ववैरमनुस्मृत्यजयार्थंयुध्यतोहरेः ॥ कुशास्त्रैर्विजितस्याजौतेनैवचदधीचिना ॥ ६५ ॥ शिवभक्तस्यबाणस्यदोःसहस्रंपुराहरिः ॥ चिच्छेदसंख्येकिंतेनापराद्धंसाधुवर्तिना ॥ ६६ ॥ तस्माद्विरोधोभद्रायनभवेद्दैवतैःसह ॥ देवेभ्योमद्भयंनास्तिसत्पथीनस्यवैमनाक् ॥ ६७ ॥ यज्ञैर्देवत्वमापन्नागीर्वाणावासवादयः ॥ यज्ञैर्दानैस्तपोभिश्चतेभ्योप्याधिक्यमस्तिमे ॥ ६८ ॥ अस्तुन्यूनत्वमाधिक्यंकिमनेनाधुनामम ॥ इंद्रियोपरमःप्राप्तःसुखदस्तवदर्शनात् ॥ ६९ ॥ इदानींदिशमेतातकर्मनिर्मूलनक्षमम् ॥ उपायंत्वमुपायज्ञयेननिर्वृतिमाप्नुयाम् ॥ १७० ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ गणेशावेशवशतोराज्ञेतियदुदीरितम् ॥ तदाकर्ण्यहृषीकेशः प्राहब्राह्मणवेषभृत् ॥ ७१ ॥ ॥ श्रीविष्णुरुवाच ॥ ॥ साधुसाधुमहाप्राज्ञनृपचूडामणेऽनघ ॥ मयायदुपदेष्टव्यंतत्त्वयैवनिरूपितम् ॥ ७२ ॥ त्वमादावेवनिर्वृत्तःपरंमेमानदोह्यसि ॥ क्षालितेंद्रियपंकश्चसुतपःस्वच्छवारिभिः ॥ ७३ ॥ यदुक्तंभवताभूपतत्सर्वंतथ्यमेवहि ॥ तवशक्तिंचजानामिविरक्तिंचमहामते ॥ ७४ ॥ नभवत्सदृशोराजाभुविभूतोभविष्यति ॥ राज्यंभोक्तुंत्वयाज्ञायियुक्तंयत्तुमुमुक्षसि ॥ ७५ ॥ विरोधेपिहिदेवानांत्वयानापकृतंकचित् ॥ धर्मेतरप्रवेशश्चतवराष्ट्रेपिनोभवत् ॥ ७६ ॥ प्रवर्तिताभिर्भवताप्रजाभिर्यदनुष्ठितम् ॥ धर्मेधर्मंस्वधर्मज्ञतेनतृप्तादिवौकसः ॥ ७७ ॥ एकएवहितेदोषोहृदिमेप्रतिभासते ॥ काश्याविश्वेश्वरोदूरंयत्कृतोभवताकिल ॥ ७८ ॥

ज्ञेयम् ॥ तथाचोक्तंवासिष्ठेभुशुण्डेन ॥ वसुदेवगृहेविष्णोर्भुवोभारनिवृत्तये ॥ अधुनाषोडशंजन्मभविष्यतिमुनीश्वरेति ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ १७० ॥ आवेशःप्रवेशः ॥ ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ स्वच्छानिनिर्मलानि ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ मुमुक्षसित्यक्तुमिच्छसि ॥ ७५ ॥ धर्मेतरोऽधर्मः ॥ ७६ ॥ धर्मंप्रवर्तिताभिरित्यन्वयः ॥ ७७ ॥ ७८ ॥

भूर्जायायेषांतेभूजानयस्तेषांमध्येसत्तमश्रेष्ठभूजानिसत्तम ॥ वच्मिकथयामि ॥ ७९ ॥ १८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ त्वदभ्याशात्त्वत्सन्निधानात् ॥ ८७ ॥
स्मायंस्मायमिति ॥ पुनःपुनरीषद्धास्यंकृत्वेत्यर्थः ॥ ८८ ॥ यद्यस्मादखिलैर्ध्येयइतिसंबंधः ॥ ८९ ॥ उदर्कउत्तरकालीनंफलम् ॥ दवीयोऽल्पंनदवीयोदवीयोमहत्तरम् ॥ अदवीयोनिकटमितिवा ॥

महांतमपराधंतेजानेभूजानिसत्तम ॥ इमंतत्पापशांत्यैचवच्म्युपायंमहत्तरम् ॥ ७९ ॥ संख्यास्तियावतीदेहेदेहिनोरोमसंभवा ॥ तावंतोप्यपराधावैयां
तिलिंगप्रतिष्ठया ॥ १८० ॥ एकंप्रतिष्ठितंयेनलिंगमत्रेशभक्तितः ॥ तेनात्मनासमंविश्वंजगदेतत्प्रतिष्ठितम् ॥ ८१ ॥ रत्नाकरेरत्नसंख्यासंख्याविद्भिरपी
ष्यते ॥ लिंगप्रतिष्ठापुण्यस्यनतुसंख्येतिलिख्यते ॥ ८२ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेनकुरुलिंगंप्रतिष्ठितम् ॥ तयालिंगप्रतिष्ठित्याकृतकृत्योभविष्यसि ॥८३॥
इत्युक्त्वाब्राह्मणोदध्यौक्षणंनिश्चलमानसः ॥ उवाचचप्रहृष्टास्योराजानंपाणिनास्पृशन् ॥ ८४ ॥ ॥ श्रीविष्णुरुवाच ॥ ॥ अन्यच्चकिंचित्पश्यामिभूपा
लज्ञानचक्षुषा ॥ शृणुष्वावहितोभूत्वातदपिप्राज्ञसत्तम ॥ ८५ ॥ धन्योसिकृतकृत्योसिमान्योसिमहतामपि ॥ जप्यंचतवनामेहप्रातःशुभफलेप्सुना ॥
॥ ८६ ॥ दिवोदासत्वदभ्याशादपिधन्यतरावयम् ॥ तेपिधन्यतरामर्त्यैयेत्वदाख्यांप्रचक्षते ॥८७॥ स्मायंस्मायंजगौविप्रोमौलिमांदोलयन्मुहुः ॥ हृद्ये
वबहुशोहृष्टःसंप्रहृष्टतनूरुहः ॥ ८८ ॥ अहोभाग्योदयश्चास्यअहोनैर्मल्यमस्यवै ॥ यदेनमनिशंध्यायेद्धयेयोविश्वेश्वरोऽखिलैः ॥ ८९ ॥ अहोउदर्क
एतस्यनकैश्चित्प्रतिपद्यते ॥ अस्माकमपियद्दूरमदवीयस्तदस्ययत् ॥ १९० ॥ हृद्यालोच्येतिविप्रोथवर्णयित्वाक्षितीश्वरम् ॥ आविश्चकारतत्सर्वंयत्स
माधावलोकयत् ॥ ९१ ॥ ॥ ब्राह्मणउवाच ॥ ॥ राजंस्तवाद्यफलितोमनोरथमहाद्रुमः ॥ अनेनैवशरीरेणत्वंगंतासिपरंपदम् ॥ ९२ ॥ यथाविश्वे
श्वरोनित्यंत्वामेवहृदिशीलयेत् ॥ तथास्मदादीनपिनद्विजांस्तत्पादलोचनान् ॥ ९३ ॥ कृतलिंगप्रतिष्ठंत्वांसप्तमेह्न्यद्यवासरात् ॥ दिव्यंविमानमागत्यने
तुमेष्यतिशांभवम् ॥ ९४ ॥ राजंस्त्वंवेत्सिकस्यायंविपाकःसुकृतस्यते ॥ वाराणस्याःपुरःसम्यक्सेवनादित्यवैम्यहम् ॥ ९५ ॥ एकमप्यत्रयःपायाद्वारा
णस्यांस्थितंजनम् ॥ तस्याप्येवंविपाकोस्तिदेहांतेराजसत्तम ॥ ९६ ॥ इतिश्रुत्वासराजर्षिर्दिवोदासःप्रतापवान् ॥ ब्राह्मणायसशिष्यायप्रादात्प्रीतोभिवां
छितम् ॥९७॥ अथसंप्रीणितंविप्रंप्रणम्यचमुहुर्मुहुः ॥ प्रोवाचराजासंहृष्टस्तारितोस्मिभवार्णवात् ॥९८॥ ब्राह्मणोपिप्रहृष्टात्मापरिपूर्णमनोरथः ॥ समापृ
च्छ्यमहीनाथंस्वेष्टंदेशंजगामह॥९९॥विलोक्यकाशींपरितोमायाद्विजवपुर्हरिः॥भूयोभूयोविचार्यापिकिमत्रातीवपावनम्॥२००॥ स्थानंयच्चाहमध्यास्य
निजभक्तानशेषतः ॥ नेष्यामिपरमंधामविश्वेशानुग्रहात्परात्॥१॥संप्रधार्येतिभगवान्दृष्ट्वापांचनदंह्रदम् ॥ तत्रकृत्वाविधिस्नानंततस्तत्रैवसंस्थितः ॥२॥

पदमितिशेषः ॥ उदर्कइतिवाविशेष्यते ॥ यद्यस्मात् ॥ १९० ॥ वर्णयित्वास्तुत्वा ॥ ९१ ॥ तच्छब्दार्थमेवदर्शयति ॥ राजन्निति ॥ गंतासिगमिष्यसीत्यर्थः ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ विपाकः
फलम् ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ संप्रीणितंसंतोषितम् ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ भूयइति ॥ भूयोभूयोवक्ष्यमाणंविचार्यपश्चादितिसंप्रधार्यतत्रैवसंस्थितइतिसार्धद्वयस्यान्वयः ॥ २०० ॥ १ ॥ २ ॥

मंक्षुद्रुतम्॥यदाहामरः ॥ सद्योद्राङ्मंक्षुसपदिद्रुतमिति ॥३॥ प्रकृतीर्मंत्रिणः ॥४॥ अध्यक्षान्विशिनष्टि ॥ कोशेति ॥ देशितानादिष्टान्नियोजितानित्यर्थः॥सर्वान्प्रोवाचेत्यतःप्राक्तनानांद्वितीयांतानां
पदानामाहूयेत्यनेनसम्बन्धः ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ पुनःकाशीमगादितिविष्णुवाक्यात्काशींत्यक्त्वातत्पूर्वदिग्भागेगोमतीतीरेसपरिवारोगतस्तत्रपुत्रंराज्येअभिषिच्यलिंगस्थापनद्वारारुद्रंप्रसा

प्रतीक्षमाणोलक्ष्मीशोमंक्षुत्र्यक्षसमागमम् ॥ तार्क्ष्यंप्रस्थापयांचक्रेराजवृत्तांतवेदिनम् ॥ ३ ॥ दिवोदासोपिराजेंद्रोविप्रेंद्रंपरिवर्णयन् ॥ आहूयप्रकृतीः
सर्वाःसामात्यान्मंडलेश्वरान् ॥ ४ ॥ अध्यक्षानपिसर्वांश्चकोशाश्वेभादिदेशितान् ॥ पुत्रान्पंचशतंप्राग्र्यंसुतंचसमरंजयम् ॥ ५ ॥ पुरोहितंप्रतीहारमृ
त्विजोगणकान्द्विजान् ॥ सामंतान्राजपुत्रांश्चसूपकारांश्चिकित्सकान् ॥ ६ ॥ वैदेशिकानपिबहून्नानाकार्यसमागतान् ॥ सांतःपुरांचमहिषींवृद्धगो
पालबालकान् ॥ ७ ॥ सर्वान्प्रोवाचहृष्टात्माप्रबद्धकरसंपुटः ॥ यथासब्राह्मणःप्राहदिनसप्तावधिस्थितिम् ॥ ८ ॥ आश्चर्यंतेषुशृण्वत्सुवि
षण्णवदनेषुच ॥ स्वयंराजगृहंनीत्वाकुमारंसमरंजयम् ॥ ९ ॥ अभिषिच्यमहाबुद्धिःपौराञ्जानपदानपि ॥ प्रसादीकृत्यपुण्यात्मापुनःकाशी
मगान्नृपः ॥ २१० ॥ आगत्यकाशींमेधावीसभूपालोरिपुंजयः ॥ प्रासादंकारयामासस्वर्धुन्याःपश्चिमेतटे ॥ ११ ॥ रिपून्प्रमथ्यसमरेयावतीश्रीरुपा
र्जिता ॥ तावत्यासहिभूपालःशिवालयमचीक्लृपत् ॥ १२ ॥ भूपाललक्ष्मीरखिलायत्तत्रविनियोजिता ॥ भूपालश्रीरितिख्याताततःसाभूरभूच्छुभा ॥
॥ १३ ॥ दिवोदासेश्वरंलिंगंप्रतिष्ठाप्यरिपुंजयः ॥ कृतकृत्यमिवात्मानममन्यतनरेश्वरः ॥ १४ ॥ अथैकस्मिन्दिनेराजातल्लिंगंविधिपूर्वकम् ॥
समभ्यर्च्यनमस्कृत्ययावत्तुष्टावतुष्टिदम् ॥ १५ ॥ तावन्नभोंगणादाशुदिव्यंयानमवातरत् ॥ पार्षदैःपरितःकीर्णंशूलखट्वांगपाणिभिः ॥ १६ ॥ अत्यादि
त्याग्नितेजोभिर्भालनेत्रैःकपर्दिभिः ॥ शुद्धस्फटिकसंकाशैरंगैर्दीप्तनभोंगणैः ॥ १७ ॥ विभूषाहिफणारत्नज्योतिःपूजितविग्रहैः ॥ नित्यप्रकाशसं
त्रस्ततमःश्रितशिरोधरैः ॥ १८ ॥

दयितुमागतः ॥ तथाचोक्तंहरिवंशे ॥ विषयांतेपुरींरम्यांगोमत्यांसन्यवेशयादिति ॥ २१० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ यानंविशिनष्टि ॥ पार्षदैरिति ॥ पार्षदान्विशिनष्टि
शूलेत्यादिसार्धद्वयेन ॥ खट्वांगमायुधविशेषः ॥ १६ ॥ अतिअतिक्रांतमादित्याग्नितेजोयैस्तेतथातैरत्यादित्याग्नितेजोभिः ॥ १७ ॥ नित्येति ॥ नित्यप्रकाशेनस्वप्रकाशेनसंत्रस्तैस्तमोभिराश्रि

ताशिरोधराग्रीवायेषांतेतथातैर्नीलकण्ठैरित्यर्थः ॥ १८ ॥ १९ ॥ २२० ॥ २१ ॥ दिवंकैलासम् ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २२९ ॥ ॥ इतिश्रीरामानन्द
कृतायांकाशीखण्डटीकायामष्टपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५८ ॥ ॥ छ ॥ ॥ एकोनषष्टिकेऽध्यायेश्रीमदानन्दकानने ॥ पंचानांसरितांपुण्यःप्रादुर्भावोनिरूप्यते ॥ १ ॥ अग्रिमंप्रष्टुंस्कन्दंप्रोत्साह

चामरव्यग्रहस्ताग्ररुद्रकन्याशतावृतम् ॥ अथपारिषदैराजादिव्यस्रगनुलेपनैः ॥१९॥ दिव्यैर्दुकूलनेपथ्यैरलंचक्रेमुदान्वितैः ॥ त्रिनेत्रीकृतसद्भालंश्यामी
कृतशिरोधरम् ॥ २२० ॥ सुगौरीकृतसर्वांगंकपर्दीकृतमौलिजम् ॥ चतुर्भुजीकृततनुंभूषणीकृतपन्नगम् ॥ २१ ॥ चंद्रार्धीकृतमूर्धानंनिन्युस्तंपार्षदा
दिवम् ॥ २२ ॥ तदाप्रभृतितत्तीर्थंभूपालश्रीरितिश्रुतम् ॥ तत्रश्राद्धादिकंकृत्वादानंदत्त्वास्वशक्तितः ॥ २३ ॥ दिवोदासेश्वरंदृष्ट्वासमभ्यर्च्यचभक्तितः ॥
राज्ञश्चाख्यायिकांश्रुत्वाननरोगर्भमाविशेत् ॥ २४ ॥ आख्यानमेतन्नृपतेर्दिवोदासस्यपावनम् ॥ पठित्वापाठयित्वापिनरःपापैःप्रमुच्यते ॥ २५ ॥
दिवोदासशुभाख्यानंश्रुत्वायःसमरंविशेत् ॥ नजातुजायतेतस्यभयंवैरिकृतंक्वचित् ॥ २६ ॥ दिवोदासकथापुण्यामहोत्पातनिकृंतनी ॥ पठनीयाप्रयत्ने
नसर्वविघ्नोपशांतये ॥ २७ ॥ नावृष्टिर्जायतेतत्रनाकालमरणाद्भयम् ॥ दैवोदासीकथायत्रसर्वपातकनाशिनी ॥ २८ ॥ अस्याख्यानस्यपठनाद्विष्णो
रिवमनोरथाः ॥ संपूर्णतांगमिष्यंतिशंभोश्चिंतितकारिणः ॥२२९॥ इतिश्रीस्कांदेमहापुराणएकाशीतिसाहस्र्यांसंहितायांचतुर्थेकाशीखंडउत्तरार्द्धेदिवो
दासनिर्वाणप्राप्तिर्नामाष्टपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥५८॥ अगस्त्यउवाच ॥ ॥ सर्वज्ञहृदयानंदगौरीचुंबितमूर्धज ॥ तारकांतकषड्वक्त्रतारिणेभद्रकारिणे ॥
॥ १ ॥ सर्वज्ञाननिधेतुभ्यंनमःसर्वज्ञसूनवे ॥ सर्वथाजितमारायकुमारायमहात्मने ॥२॥ कामारिमर्धनारीशंवीक्ष्यकामकृतंकिल ॥ योजिगायकुमारो
पिमारंतस्मैनमोस्तुते ॥ ३ ॥ यदुक्तंभवतास्कंदमायाद्विजवपुर्हरिः ॥ काश्यांपंचनदंतीर्थमध्यासातीवपावनम् ॥ ४ ॥ भूर्भुवःस्वःप्रदेशेषुकाशीपरम
पावनम् ॥ तत्रापिहरिणाज्ञायितीर्थंपंचनदंपरम् ॥ ५ ॥ कुतःपंचनदंनामतस्यतीर्थस्यषण्मुख ॥ कुतश्चसर्वतीर्थेभ्यस्तदासीत्पावनंपरम् ॥ ६ ॥ कथं
चभगवान्विष्णुरंतरात्माजगत्पतिः ॥ सर्वेषांजगतांपाताकर्ताहर्ताचलीलया ॥ ७ ॥ अरूपोरूपमापन्नोह्यव्यक्तोव्यक्ततांगतः ॥ निराकारोपिसाकारो
निष्प्रपंचःप्रपंचभाक् ॥ ८ ॥ अजन्मानेकजन्माचत्वनामास्फुटनामभृत् ॥ निरालंबोऽखिलालंबोनिर्गुणोपिगुणास्पदम् ॥ ९ ॥ अहृषीकोहृषीकेशो
प्यनंघ्रिरपिसर्वगः ॥ उपसंहृत्यरूपंस्वंसर्वव्यापीजनार्दनः ॥ १० ॥

यन्स्तौति ॥ सर्वज्ञेति ॥ तारितुंशीलमस्यास्तीतितारीतस्मै ॥ १ ॥ २॥३॥ अध्यासअधिअधिष्ठायआसस्थितवानित्यर्थः ॥४॥५॥६॥७.॥ आपन्नइत्यत्रविसंधिरार्षः ॥८॥९॥ अहृषीकइंद्रियरहितो

थचहृषीकेशइंद्रियाणांप्रवर्तकः ॥ अपाणिपादोजवनोग्रहीतापश्यत्यचक्षुःसशृणोत्यकर्णइत्यादिश्रुतेः ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ ऊर्जेकार्तिके ॥
॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ रूपंसौंदर्यंलावण्यमंगसौष्ठवंतच्छालिनी ॥ २० ॥ परःश्रीकृष्णःसपितृत्वेनवर्ततेयस्यसपरीकामस्तेनक्षुब्धंक्षुभितंमुनेर्मनोबभूवेतिशेषः ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥
मुनीनांमननशीलानांमानसंयत्तत्पद्मादपिमृदुकोमलमित्यन्वयः ॥ प्रायोग्रहणंदुर्वासःप्रभृतीनांव्यावृत्त्यर्थम् ॥ स्वभावात्क्षमिणांमृदुइतिक्वचित्पाठः ॥ स्वरूपेणैवस्वभावेनैव ॥ तथाचोर्वशीवचनम् ॥

स्थितःसर्वात्मभावेनतीर्थेपंचनदेपरे ॥ एतदाख्याहिषड्वक्त्रपंचवक्त्राद्यथाश्रुतम् ॥११॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ कथयामिकथामेतांनमस्कृत्यमहेश्वरम् ॥
सर्वाघौघप्रशमनींसर्वश्रेयोविधायिनीम् ॥ १२ ॥ यथापंचनदंतीर्थंकाश्यांप्रथितिमागतम् ॥ यन्नामग्रहणादेवपापंयातिसहस्रधा ॥ १३ ॥ प्रयागो
पिचतीर्थेशोयत्रसाक्षात्स्वयंस्थितः ॥ पापिनांपापसंघातंप्रसह्यनिजतेजसा ॥ १४ ॥ हरंतिसर्वतीर्थानिप्रयागस्यबलेनहि ॥ तानिसर्वाणितीर्थानिमाघे
मकरगेरवौ ॥ १५ ॥ प्रत्यब्दंनिर्मलानिस्युस्तीर्थराजसमागमात् ॥ प्रयागश्चापितीर्थेंद्रःसर्वतीर्थार्पितंमलम् ॥ १६ ॥ महाघिनांमहाघंचहरेत्पांचनदाद्ब
लात् ॥ यंसंचयतिपापौघमावर्षंतीर्थनायकः ॥ तमेकमज्जनादूर्जेत्यजेत्पंचनदेध्रुवम् ॥ १७ ॥ यथापंचनदोत्पत्तिस्तथाचकथयाम्यहम् ॥ निशामयम
हाभागमित्रावरुणनंदन ॥ १८ ॥ पुरावेदशिरानाममुनिरासीन्महातपाः ॥ भृगुवंशसमुत्पन्नोमूर्तोवेदइवापरः ॥ १९ ॥ तपस्यतस्तस्यमुनेःपुरोहग्गो
चरंगता ॥ शुचिरप्सरसांश्रेष्ठारूपलावण्यशालिनी ॥ २० ॥ तस्यादर्शनमात्रेणपरिक्षुब्धंमुनेर्मनः ॥ चस्कंदसमुनिस्तूर्णंसाथभीतावराप्सराः ॥ २१ ॥
दूरादेवनमस्कृत्यतमृषिंसाभ्यभाषत ॥ अतीववेपमानांगीशुचिस्तच्छापभीतितः ॥ २२ ॥ नापराध्नोम्यहंकिंचिन्महोग्रतपसांनिधे ॥ क्षंतव्यंमेक्षमाधार
क्षमारूपास्तपस्विनः ॥ २३ ॥ मुनीनांमानसंप्रायोयत्पद्मादपितन्मृदु ॥ स्त्रियःकठोरहृदयाःस्वरूपेणैवसत्तम ॥ २४ ॥ इतिश्रुत्वावचस्तस्याःशुचे
रप्सरसोमुनिः ॥ विवेकसेतुनास्तंभीन्महारोषनदीरयम् ॥ २५ ॥ उवाचचप्रसन्नात्माशुचेशुचिरसिध्रुवम् ॥ नमेऽल्पोपिहिदोषोत्रनतेदोषोस्तिसुंदरि ॥
॥ २६ ॥ वह्निस्वरूपाललनानवनीतसमःपुमान् ॥ अनभिज्ञावदंतीतिविचारान्महदंतरम् ॥ २७ ॥ स्निह्येदुद्धृतसारोपिवह्नेःसंस्पर्शमाप्यवै ॥ चित्रं
स्त्र्याख्यासमादानात्पुमान्स्निह्यातिदूरतः ॥ २८ ॥ अतःशुचेनभेतव्यंत्वयाशुचिमनोगते ॥ अतर्कितोपस्थितयात्वयाचस्खलितंमया ॥ २९ ॥

क्वापिसख्यंनवैस्त्रीणांवृकाणांहृदयंयथेत्यादि ॥ २४ ॥ विवेकसेतुनाआत्मानात्मविवेकधृत्यामहान्योरोषएवनदीतस्यारयंवेगमस्तंभीत्स्तंभितवानित्यर्थः ॥ २५ ॥ २६ ॥ नवनीतसमःप्रथमो
द्धृतघृततुल्यः ॥ इतिउदाहरणमितिशेषः ॥ अनभिज्ञत्वेहेतुमाह ॥ विचारादिति ॥ अंतरमसाम्यं दृष्टांतदार्ष्टांतिकयोरितिशेषः ॥ २७ ॥ साम्याभावमेवाह ॥ स्निह्येदिति ॥ उद्धृतश्चासौसारश्चेति
उद्धृतसारोघृतम् ॥ स्त्रीइतिआख्यायस्यपदार्थस्यसस्त्र्याख्यस्तस्यासमादानादसंस्पर्शादित्यर्थः ॥ स्त्रीनामग्रहणादितिवा ॥ २८ ॥ शुचिःपवित्रामनोगतिरंतःकरणवृत्तिर्यस्याःसातथातस्याः

संबोधनंहेशुचिमनोगते ॥ रुचिमनोगतेइतिकचित् ॥ तत्रापिसएवार्थः ॥ नभेतव्यमित्यत्रहेतुंवदन्शुचिमनोगतत्वमेवाह ॥ अतर्कितोपस्थितयात्वयाचस्खलितंमयेति ॥ अतर्कितोपस्थितत्वं
नाममद्दर्शनादस्यक्षोभोजायतामित्यननुसंधायागतत्वम् ॥ यच्चस्खलेइतिकचित्पाठः ॥ यद्यस्माच्चस्खलेस्खलितंक्षरितामितियावत् ॥ रेतइतिशेषः ॥ २९ ॥ कोपरयएवारिस्तस्मात्कोपरयादरेः ॥
कथंभूतात् ॥ क्षणेनांधीकरोतीतिक्षणांधीकरणस्तस्मात् ॥ ३० ॥ सुकृच्छ्रतःसुकष्टात् ॥ पुष्पवंतयोश्चंद्रसूर्ययोः ॥ ३१ ॥ अर्थानांपुरुषार्थानांपरिजृंभणंपरिस्फुरणंप्राप्तिरित्यर्थः ॥ उत्सेधोवर्ध
नम् ॥ ३२ ॥ ननुक्रोधाद्धर्मादीनामभावेपिस्त्र्यादिविषयःकामोभविष्यतितत्राह ॥ अमर्षेइति ॥ अमर्षेक्रोधे ॥ मनःकर्मभूतम् ॥ मनोभूःकामः ॥ उच्चैःसर्वग्रासे ॥ ३३ ॥ शांतितरोःशांतिवृक्षस्य॥

स्खलनान्नतथाहानिरकामात्तपसोमुनेः ॥ यथाक्षणांधीकरणाद्धानिःकोपरयादरेः ॥ ३० ॥ कोपात्तपःक्षयंयातिसंचितंयत्सुकृच्छ्रतः ॥ यथाभ्रपटलं
प्राप्यप्रकाशःपुष्पवंतयोः ॥ ३१ ॥ अनर्थकारिणःक्रोधात्कार्थानांपरिजृंभणम् ॥ कवाखलजनोत्सेधात्साधूनांपरिवर्धनम् ॥ ३२ ॥ अमर्षेकर्षतिमनो
मनोभूसंभवःकुतः ॥ विधुंतुदेतुदत्युच्चैर्विधुंकुत्रास्तिकौमुदी ॥ ३३ ॥ ज्वलतोरोषदावाग्नेःक्वाशांतितरोःस्थितिः ॥ दृष्टाकेनापिकिंक्वापिसिंहात्कलभसु
स्थता ॥ ३४ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेनप्रतीपःप्रतिघातुकः ॥ चतुर्वर्गस्यदेहस्यपरिहेयोविपश्चिता ॥ ३५ ॥ इदानींशृणुकल्याणिकर्तव्यंयत्त्वयाशुचे ॥
अमोघबीजाहित्वयंतद्बीजमुररीकुरु ॥ ३६ ॥ एतस्मिन्राक्षितेवीर्येपरिस्कन्नेत्वदीक्षणात् ॥ त्वयातवभवित्रेकंकन्यारत्नंमहाशुचि ॥ ३७ ॥ इत्युक्तातें
नमुनिनापुनर्जातेवसाप्सराः ॥ महाप्रसादइत्युक्त्वामुनेःशुक्रमजीगिलत् ॥ ३८ ॥ अथकालेनदिव्यस्त्रीकन्यारत्नमजीजनत् ॥ अतीवनयनानंदिनिधानं
रूपसंपदाम् ॥ ३९ ॥ तस्यैववेदशिरसआश्रमेतांनिधायसा ॥ शुचिरप्सरसांश्रेष्ठाजगामचयथेप्सितम् ॥४०॥ तांचवेदशिराःकन्यांस्नेहेनसमवर्धयत् ॥
क्षीरेणस्वाश्रमस्थायाहारिण्याहारिणीक्षणाम् ॥४१॥ मुनिर्नामददौतस्यैधूतपापेतिचार्थवत् ॥ यन्नामोच्चारणेनापिकंपतेपातकावली ॥४२॥ सर्वलक्षणशो
भाढ्यांसर्वावयवसुंदरीम् ॥ मुनिस्तत्याजनोत्संगात्क्षणमात्रमपिक्वचित् ॥ ४३ ॥ दिनेदिनेवर्धमानांतांपश्यन्मुमुदेभृशम् ॥ क्षीरनीरधिवद्रम्यांनिशिचां
द्रमसींकलाम् ॥ ४४ ॥ अथाष्टवार्षिकींदृष्ट्वातांकन्यांसमुनीश्वरः ॥ कस्मैदेयेतिसंचिंत्यतामेवसमपृच्छत ॥ ४५॥ ॥ वेदशिराउवाच ॥ ॥ अयिपुत्रि
महाभागेधूतपापेशुभेक्षणे ॥ कस्मैदद्यांवरायत्वांत्वमेवाख्याहितंवरम् ॥ ४६ ॥ अतिस्नेहार्द्रचित्तस्यजनेतुश्चेतिभाषितम् ॥ निशम्यधूतपापासाप्रोवाच
विनतानना ॥ ४७ ॥ ॥ धूतपापोवाच ॥ ॥ जनेतर्यद्यहंदेयासुंदरायवरायते ॥ तदातस्मैप्रयच्छत्वंयमहंकथयामिते ॥ ४८ ॥ तुभ्यंचरोचतेतातशृणो
त्ववहितोभवान् ॥ सर्वेभ्योतिपवित्रोयोयःसर्वेषांनमस्कृतः ॥ ४९ ॥

कलभोहस्तिशावकः ॥ अत्यंतास्वास्थ्यप्रतिपादनायकलभशब्दप्रयोगः ॥ ३४ ॥ प्रतीपःप्रतिकूलः ॥ प्रतिघइतिपाठेपिसएवार्थः ॥ प्रतिघातुकःप्रतिनाशकः ॥ चतुर्वर्गस्यदेहस्यचतुर्वर्गशरीरस्ये
त्यर्थः ॥ चत्वारोवर्गाधर्मादयोयस्मात्तस्यदेहस्येतिवा ॥ परिहेयःक्रोधइतिशेषः ॥ ३५ ॥ उररीकुरुस्वीकुरुजठरेधारयेत्यर्थः ॥ ३६ ॥ भवितृभविष्यति ॥ ३७ ॥ अजीगिलद्गिलितवती ॥ ३८ ॥
॥३९॥यथेप्सितंयथारुचिजगाम ॥ त्रिदशालयमितिकचित् ॥ ४० ॥ ४१ ॥ नाम्नोर्थवत्त्वमेवदर्शयति ॥ यन्नामेति ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥

॥५०॥५१॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ गरिम्णागरिष्ठत्वेन ॥५६॥५७॥५८॥५९॥ पण्यतेव्यवह्रियतेऽनेनेतिपणंद्रविणंतेनसक्रय्यःक्रेतव्यः प्राप्यइत्यर्थः ॥ सुतीर्थमेवविपणिःपण्यवीथिकात
स्याम् ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ क्षेत्रेऽविमुक्ते ॥ परमपावनइतिविशेषणात् ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ धाराअविच्छिन्नेनपतमानाआसाराःसीकरायासुतास्तथातासु ॥ ६७ ॥ आसारशीकरैर

सर्वेयमभिलष्यंतियस्मात्सर्वसुखोदयः ॥ कदाचिद्योननश्येतयःसदैवानुवर्तते ॥ ५० ॥ इहामुत्रापियोरक्षेन्महापदुदयाद्ध्रुवम् ॥ सर्वेमनोरथायस्मात्प
रिपूर्णाभवंतिहि ॥ ५१ ॥ दिनेदिनेचसौभाग्यंवर्धतेयस्यसन्निधौ ॥ नैरंतर्येणयत्सेवांकुर्वतोनभयंक्कचित् ॥ ५२ ॥ यन्नामग्रहणादेवकेपिबाधांनकुर्वते ॥
यदाधारेणतिष्ठंतिभुवनानिचतुर्दश ॥ ५३ ॥ एवमाद्यागुणायस्यवरस्यवरचेष्टितम् ॥ तस्मैप्रयच्छमांतातममतेपीहशर्मणे ॥ ५४ ॥ एतच्छ्रुत्वापि
तातस्याभृशंमुदमवापह ॥ धन्योस्मिधन्यामेपूर्वेयेषामेषासुतान्वये ॥ ५५ ॥ ध्रुवाहिधूतपापासौयस्याईदृग्विधामतिः ॥ ईदृग्विधैर्गुणगणैर्गरिम्णाको
त्रवैभवेत् ॥ ५६ ॥ अथवासकथंलभ्योविनापुण्यभरोदयम् ॥ इतिक्षणंसमाधायमनःसमुनिपुंगवः ॥ ५७ ॥ ज्ञानेनतंसमालोच्यवरमीदृग्गुणोदयम् ॥
धन्यांकन्यांबभाषेथशृणुवत्सेशुभैषिणि ॥ ५८ ॥ ॥ पितोवाच ॥ ॥ वरस्ययेत्वयाप्रोक्तागुणाएतेविचक्षणे ॥ एषांगुणानामाधारोवरोस्तीतिविनि
श्चितम् ॥ ५९ ॥ परंससुखलभ्योनानितरांसुभगाकृतिः ॥ तपःपणेनसक्रय्यःसुतीर्थविपणौक्कचित् ॥ ६० ॥ नार्थभारैःससुलभोनकौलीन्येनकन्यके ॥
नवेदशास्त्राभ्यसनैर्नचैश्वर्यबलेनवै ॥ ६१ ॥ नसौंदर्येणवपुषानबुद्ध्यानपराक्रमैः ॥ एकयैवमनःशुद्ध्याकरणानांजयेनच ॥ ६२ ॥ महातपः
सहायेनदमदानदयायुजा ॥ लभ्यतेसमहाप्राज्ञोनान्यथासदृशःपतिः ॥ ६३ ॥ इतिश्रुत्वाथसाकन्यापितरंप्रणिपत्यच ॥ अनुज्ञांप्रार्थयामासतपसेकृत
निश्चया ॥ ६४ ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ कृतानुज्ञाजनेत्रासाक्षेत्रेपरमपावने ॥ तपस्ततापपरमंयदसाध्यंतपस्विभिः ॥ ६५ ॥ क्कसाबालातिमृद्वंगी
क्कचतत्तादृशंतपः ॥ कठोरवर्ष्मसंसाध्यमहोसच्चेतसोधृतिः ॥ ६६ ॥ धारासारासुवर्षासुमहावातवतीष्वलम् ॥ शिलासुसावकाशासुसाबह्वीरनय
न्निशाः ॥ ६७ ॥ श्रुत्वागर्जरवंघोरंदृष्ट्वाविद्युच्चमत्कृतीः ॥ आसारसीकरैःक्लिन्नानचकंपेमनाक्चसा ॥ ६८ ॥ तडित्स्फुरंतीत्वसकृत्तमिस्रासुतपोवने ॥
यातायातंकरोतीवद्रष्टुंतत्तपसःस्थितिम् ॥६९॥ तपर्तुरेवसाक्षाच्चकुमारीकैतवात्किल॥पंचाग्नीन्परिधायात्रतपस्यतितपोवने॥७०॥ जलाभिलाषिणीबा
लानमनागपिसापिबत्॥कुशाग्रतोयपृषतंपंचाग्निपरितापिता॥७१॥रोमांचकंचुकवतीवेपमानतनुच्छदा॥पर्यक्षिपत्क्षपाःक्षामातपसाहैमनीश्वसा ॥७२॥

विच्छिन्नपतमानांबुकणैः ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ तपर्तुर्ग्रीष्मऋतुः ॥ कैतवंव्याजम् ॥ ७० ॥ मनागपिईषदपिकदाचिदपीत्यर्थः ॥ तपोवधीतिवापाठः ॥ पृषतंबिंदुम् ॥ ७१ ॥ रोमांचेति ॥
साधूतपापाहैमनीर्हेमन्तऋतुसम्बंधिनीर्निशाःपर्यक्षिपत्सर्वतोभावेनक्षपयामास ॥ कथंभूता ॥ रोमांचएवकंचुकःस्तनपट्टिकातद्वती ॥ वेपमानंकंपमानंतनुच्छदंत्वगिंद्रियंयस्याःसातथा ॥ तपसाक्षामा

कृशा ॥ ७२ ॥ निशीथिनीष्विति ॥ साधूतपापासारसैःपुष्करैरद्यकेयंपद्मिनीसमुदपद्यतेतिमेनइत्यन्वयः ॥ किंकुर्वती ॥ शिशिरेशिशिरतौनिशीथिनीषुरात्रिषुसारसंरसंसारभूतंसम्यग्रसंतपोविषयं
धर्मविषयंवा ॥ सारसानामयंसारसस्तंरसंवाश्रयंतीआश्रयंतीसेवमानेतियावत् ॥ पुष्कराद्वाहिशिशिरतौरजन्यांशिशिरभवंरसंसेवंतेइतिहिप्रसिद्धम् ॥ ७३ ॥ मनस्विनामिति ॥ मनस्विनांप्रशस्तमनसां
मुनीनामपिमनोमधौवसंतेरागतामनुरागतांसृजतेसृजतिगृह्णातीत्यर्थः ॥ तदित्यव्ययंषष्ठ्यर्थे ॥ तत्तस्याःधूतपापायामनोगतोरागओष्ठपल्लवादोष्ठपल्लवद्वाराबहिर्निर्गतोमाकन्दपल्लवैराम्रपल्लवैर्जह्नेहृतो
गृहीतः ॥ एतेनांतर्बहीरागाभावेनमुनिभ्योप्याधिकातस्यास्तपश्चर्येतिध्वनितम् ॥ ७४ ॥ वसन्तइति ॥ साबालाधूतपापावसंतेमधौवनेनिवसंतीकोकिलाकाकलीरवंपिकायामधुरध्वनिंश्रुत्वापितपसित
पोविषयेमनश्चक्रेकृतवतीत्यर्थः ॥ ७५ ॥ बंधुजीवेबन्धूके ॥ कलहंसेकादंबे ॥ कलागतीर्विलासरूपागतीः ॥ ७६ ॥ अपास्तेति ॥ विरुद्धालंकारोयम् ॥ क्षुद्बोधनिरासायभोगिनांसर्पाणांवृत्तिमा

निशीथिनीषुशिशिरेश्रयंतीसारसंरसम् ॥ मेनेसासारसैःकेयमुद्यताद्येतिपद्मिनी ॥ ७३ ॥ मनस्विनामपिमनोरागतांसृजतेमधौ ॥ तदोष्ठपल्लवाद्रागो
जह्नेमाकंदपल्लवैः ॥ ७४ ॥ वसंतेनिवसंतीसावनेबालाचलंमनः ॥ चक्रेतपस्यपिश्रुत्वाकोकिलाकाकलीरवम् ॥ ७५ ॥ बंधुजीवेऽधररुचिंकलहंसे
कलागतीः ॥ निक्षेपमिवसाक्षिप्त्वाशरद्यासीत्तपोरता ॥ ७६ ॥ अपास्तभोगसंपर्काभोगिनांवृत्तिमाश्रिता ॥ क्षुदुद्बोधनिरोधायधूतपापातपस्विनी ॥
॥ ७७ ॥ शाणेनमणिवल्लीढाकृशाप्यायादनर्घताम् ॥ तथापितपसाक्षामादिदीपेतत्तनुस्तराम् ॥ ७८ ॥ निरीक्ष्यतांतपस्यंतींविधिःसंशुद्धमानसाम् ॥
उपेत्योवाचसुप्रज्ञेप्रसन्नोऽस्मिवरंवृणु ॥ ७९ ॥ साचतुर्वक्त्रमालोक्यहंसयानोपरिस्थितम् ॥ प्रणम्यप्रांजलिःप्रीताप्रोवाचाथप्रजापतिम् ॥ ८० ॥ ॥
धूतपापोवाच ॥ ॥ पितामहवरोमह्यंयदिदेयोवरप्रद ॥ सर्वेभ्यःपावनेभ्योपिकुरुमामतिपावनीम् ॥ ८१ ॥ स्रष्टातादिष्टमाकर्ण्यनितरांतुष्टमानसः ॥
प्रत्युवाचाथतांबालांविमलांविमलैषिणीम् ॥ ८२ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ धूतपापेपवित्राणियानिसंत्यत्रसर्वतः ॥ तेभ्यःपवित्रमतुलंत्वमेधिवरतो
मम ॥ ८३ ॥ तिस्रःकोट्योऽर्धकोटीचसंतितीर्थानिकन्यके ॥ दिविभुव्यंतरिक्षेचपावनान्युत्तरोत्तरम् ॥ ८४ ॥ तानिसर्वाणितीर्थानित्वत्तनौप्र
तिलोमवै ॥ वसंतुममवाक्येनभवसर्वातिपावनी ॥ ८५ ॥ इत्युक्त्वांतर्दधेवेधाःसापिनिर्धूतकल्मषा ॥ धूतपापोटजंप्राप्ताथोवेदशिरसःपितुः ॥ ८६ ॥

स्थिताआसीदितिपूर्वक्रियायाअनुषंगः ॥ ७७ ॥ शाणेनशणसूत्रमयेनवस्त्रेणलीढाआच्छन्नाकृशातन्वीशाणेनलीढापीत्येवंवान्वयः ॥ अनर्घताममूल्यतामायादागतवतीमणिवत् ॥ यथाउत्कृष्टो
मणिःकुत्सितवस्त्रादिनाछन्नोऽतिसूक्ष्मोमलिनवस्त्रादिनाछन्नोपिवाऽनर्घतामायातितद्वदित्यर्थः ॥ तथेतिवाक्यान्तरे ॥ तस्यास्तनुःशरीरंदिदीपेतरामतिशयेनदीप्तिंचकारेत्यर्थः ॥ अथवाशाणेनमणिघर्ष
णपाषाणेनलीढाघर्षिताअतएवकृशापिमणिव्यक्तिर्यथाऽनर्घतामत्यन्तप्रकाशतामायातितथातपसाक्षामापितत्तनुस्तस्यास्तनुर्दिदीपेतरामतिशयेनदीप्तिंचकारेत्यर्थः ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥
विमलंनिर्मलमेष्टुंशीलंयस्याःसाविमलैषिणीताम् ॥ ८२ ॥ एधिभव ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ अथोनन्तरंपितुरुटजंपर्णशालांलक्ष्मीनृसिंहसमीपस्थांप्राप्तेत्यर्थः ॥ ८६ ॥

---

१ सरसइदंसारसं, २संजलम्—अर्थात् सरोवरजलंश्रयन्तीसेवमानासतीत्यर्थः ।

उटजाजिरेपर्णशालांगणे ॥ आकृष्टआकर्षितोवशीकृतइतियावत् ॥ ८७ ॥ रहोग्राम्यधर्मम् ॥ रतिमितिवापाठः ॥ ८८ ॥ नज्ञातंनामयस्यतेनधर्मेणइत्येवंप्रकारेणासकृत्प्रार्थिता ॥
असकृत्प्रार्थनेहेतुमाह ॥ यतोग्रहःआग्रहःकामावेशइत्यर्थः ॥ ८९ ॥ पितुःकन्यादातृत्वेश्रुतिंप्रमाणयति ॥ पित्रिति ॥ यद्यस्मात् ॥ ९० ॥ गौरवाद्गुरुत्वाद्बलवत्तरत्वा

कदाचित्तांसमालोक्यखेलंतीमुटजाजिरे ॥ धर्मस्तत्तपसाकृष्टःप्रार्थयामासकन्यकाम् ॥ ८७ ॥ ॥ धर्मउवाच ॥ ॥ पृथुश्रोणिविशालाक्षिक्षामोदरि
शुभानने ॥ क्रीतःस्वरूपसंपत्त्यात्वयाहंदेहिमेरहः ॥ ८८ ॥ नितरांबाधतेकामस्त्वत्कृतेमांसुलोचने ॥ अज्ञातनाम्नासातेनप्रार्थितेत्यसकृद्ग्रहः ॥ ८९ ॥
उवाचसापितादातातंप्रार्थयसुदुर्मते ॥ पितृप्रदेयायत्कन्याश्रुतिरेषासनातनी ॥ ९० ॥ निशम्येतिवचोधर्मोभाविनोर्थस्यगौरवात् ॥ पुनर्निर्बंधयांचक्रे
ऽपधृतिर्धृतिशालिनीम् ॥ ९१ ॥ ॥ धर्मउवाच ॥ ॥ नप्रार्थयेहंसुभगेपितरंतवसुंदरि ॥ गांधर्वेणविवाहेनकुरुमेत्वंसमीहितम् ॥ ९२ ॥ इतिनिर्बं
धवद्वाक्यंसानिशम्यकुमारिका ॥ पितुःकन्याफलंदित्सुःपुनराहेतितंद्विजम् ॥ ९३ ॥ अरेजडमतेमात्वंपुनर्ब्रूहीतियाह्यतः ॥ इत्युक्तोपिकुमार्या
सनातिष्ठन्मदनातुरः ॥ ९४ ॥ ततःशशापतंबालाप्रबलातपसोबलात् ॥ जडोसिनितरांयस्माज्जलाधारोनदोभव ॥ ९५ ॥ इतिशप्तस्तयासोथतां
शशापक्रुधान्वितः ॥ कठोरहृदयेत्वंतुशिलाभवसुदुर्मते ॥ ९६ ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ इत्यन्योन्यस्यशापेनमुनेधर्मोनदोऽभवत् ॥ अविमुक्तेमहाक्षे
त्रेख्यातोधर्मनदोमहान् ॥ ९७ ॥ साप्याहपितरंत्रस्तास्वशिलात्वस्यकारणम् ॥ ध्यानेनधर्मंविज्ञायमुनिःकन्यामथाब्रवीत् ॥ ९८ ॥ माभैःपुत्रिकरिष्या
मितवसर्वंशुभोदयम् ॥ तच्छापोनान्यथाभूयाच्चंद्रकांतशिलाभव ॥ ९९ ॥ चंद्रोदयमनुप्राप्यद्रवीभूततनुस्ततः ॥ धुनीभवसुतेसाध्विधूतपापेतिवि
श्रुता ॥ १०० ॥ सचधर्मनदःकन्येतवभर्तासुशोभनः ॥ तैर्गुणैःपरिपूर्णांगोयेगुणाःप्रार्थितास्त्वया ॥ १ ॥ अन्यच्चशृणुसद्बुद्धेममापितपसोबलात् ॥
द्वैरूप्यंभवतोर्भाविप्राकृतंचद्रवंचवै ॥ २ ॥ इत्याश्वास्यपिताकन्यांधूतपापांपरंतप ॥ चंद्रकांतशिलाभूतामनुजग्राहबुद्धिमान् ॥३॥ तदारभ्यमुनेकाश्यां
ख्यातोधर्मनदोह्रदः ॥ धर्मोद्रवस्वरूपेणमहापातकनाशनः ॥ ४ ॥ धुनीचधूतपापासासर्वतीर्थमयीशुभा ॥ हरेन्महाघसंघातान्कूलजानिवपादपान् ॥
॥ ५ ॥ तत्रधर्मनदेतीर्थेधूतपापासमन्विते ॥ यदानस्वर्धुनीतत्रतदाब्रध्नस्तपोव्यधात् ॥ ६ ॥ गभस्तिमालीभगवान्गभस्तीश्वरसन्निधौ ॥ शीलयन्मं
गलांगौरींतपउग्रंचचारह ॥ ७ ॥ नाम्नामयूखादित्यस्यतीर्थेतत्रतपस्यतः ॥ किरणेभ्यःप्रववृतेमहास्वेदोतिखेदतः ॥ ८ ॥ किरणेभ्यःप्रवृत्तायामहास्वे
दस्यसंततिः ॥ ततःसाकिरणानामजातापुण्यातरंगिणी ॥९॥ महापापांधतमसंकिरणाख्यातरंगिणी॥ ध्वंसयेत्स्नानमात्रेणमिलिताधूतपापया ॥११०॥

दित्यर्थः ॥ अपधृतिरपगतधैर्यः ॥ ९१ ॥ गान्धर्वेणकन्यावरयोर्मिथःसमयरूपेण ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ माभैर्माभैषीः ॥ ९९ ॥ धुनीनदी ॥
॥ १०० ॥ १ ॥ प्राकृतंपूर्वरूपम् ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ शीलयन्ध्यायन् ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ ११० ॥

सर्वतीर्थीकृतआत्मायययासातथातयासर्वतीर्थीकृतात्मना ॥ ११ ॥ एधितावर्धितासंपादितेत्येतत् ॥ अंधतांस्वकार्याक्षमताम् ॥ १२ ॥ किरणेति ॥ किरणाधूतपापेनद्यौतेतस्मिन्धर्मनदेतस्थतुरि
तिशेषः ॥ १३ ॥ दैलीपिनाभगीरथेन ॥ १४ ॥ अत्राविमुक्ते ॥ प्रकीर्तिताइतिक्वचित्पाठः ॥ १५ ॥ नापुरुषः ॥ १६ ॥ १७ ॥ कोट्यंशेनापीत्यन्वयः ॥ १८ ॥ १९ ॥ १२० ॥ २१ ॥

आदौधर्मनदःपुण्योमिश्रितोधूतपापया ॥ ययाधूतानिपापानिसर्वतीर्थीकृतात्मना ॥ ११ ॥ ततोपिमिलितागत्यकिरणारविणैधिता ॥ यन्नामस्मरणा
देवमहामोहांधतांव्रजेत् ॥१२॥ किरणाधूतपापेचतस्मिन्धर्मनदेशुभे ॥ स्रवंत्यौपापसंहर्त्र्यौवाराणस्यांशुभद्रवे ॥ १३ ॥ ततोभागीरथीप्राप्तातेनदैली
पिनासह ॥ भागीरथीसमायातायमुनाचसरस्वती ॥ १४ ॥ किरणाधूतपापाचपुण्यतोयासरस्वती ॥ गंगाचयमुनाचैवपंचनद्योत्रकीर्तिताः ॥ १५ ॥
अतःपंचनदंनामतीर्थंत्रैलोक्यविश्रुतम् ॥ तत्राप्लुतोनगृह्णीयाद्देहंनापांचभौतिकम् ॥ १६ ॥ अस्मिन्पंचनदीनांचसंभेदेघौघभेदिनि ॥ स्नानमात्रात्प्र
यात्येवभित्त्वाब्रह्मांडमंडपम् ॥ १७ ॥ तीर्थानिसंतिभूयांसिकाश्यामत्रपदेपदे ॥ नपंचनदतीर्थस्यकोट्यंशेनसमान्यपि ॥ १८ ॥ प्रयागेमाघमासे
तुसम्यक्स्नातस्ययत्फलम् ॥ तत्फलंस्याद्दिनैकेनकाश्यांपंचनदेध्रुवम् ॥ १९ ॥ स्नात्वापंचनदेतीर्थेकृत्वाचपितृतर्पणम् ॥ बिंदुमाधवमभ्यर्च्यनभूयो
जन्मभाग्भवेत् ॥ १२० ॥ यावत्संख्यास्तिलादत्ताःपितृभ्योजलतर्पणे ॥ पुण्येपंचनदेतीर्थेतृप्तिःस्यात्तावदाब्दिकी ॥ २१ ॥ श्रद्धयायैःकृतंश्राद्धंती
र्थेपंचनदेशुभे ॥ तेषांपितामहामुक्तानानायोनिगताअपि ॥ २२ ॥ यमलोकेपितृगणैर्गाथेयंपरिगीयते ॥ महिमानंपांचनदंदृष्ट्वाश्राद्धविधानतः ॥२३॥
अस्माकमपिवंश्योत्रकश्चिच्छ्राद्धंकरिष्यति ॥ काश्यांपंचनदंप्राप्ययेनमुच्यामहेवयम् ॥ २४ ॥ इयंगाथाप्रतिदिनंश्राद्धदेवस्यसन्निधौ ॥ पितृभिःपरिगी
येतकाश्यांपंचनदंप्रति ॥ २५ ॥ तत्रपंचनदेतीर्थेयत्किंचिद्दीयतेवसु ॥ कल्पक्षयेपिनभवेत्तस्यपुण्यस्यसंक्षयः ॥२६॥ वंध्यापिवर्षपर्यंतंस्नात्वापंचनदे
ह्रदे ॥ समर्च्यमंगलांगौरींपुत्रंजनयतिध्रुवम् ॥ २७ ॥ जलैःपांचनदैःपुण्यैर्वाससापरिशोधितैः ॥ महाफलमवाप्नोतिस्नपयित्वेष्टदेवताम् ॥ २८ ॥
पंचामृतानांकलशैरष्टोत्तरशतोन्मितैः ॥ तुलितोधिकतांयातोबिंदुःपंचनदांभसः ॥२९॥ पंचकूर्चेनपीतेनयात्रशुद्धिरुदाहृता ॥ साशुद्धिःश्रद्धयाप्राश्य
बिंदुंपांचनदांभसः ॥ १३० ॥ भवेदवभृथस्नानाद्राजसूयाश्वमेधयोः ॥ यत्फलंतच्छतगुणंस्नानात्पांचनदांभसा ॥३१॥ राजसूयाश्वमेधौचभवेतांस्वर्ग
साधनम् ॥ आब्रह्मघटिकाद्वंद्वंमुक्त्यैपांचनदाप्लुतिः ॥३२॥ स्वर्गराज्याभिषेकोपिनतथासंमतःसताम् ॥ अभिषेकःपांचनदोयथानल्पसुखप्रदः ॥३३॥
वरंवाराणसींप्राप्यभृत्यःपंचनदोक्षिणाम् ॥ नान्यत्रसेवकीभूतभूपकोटिर्नरेश्वरः ॥ ३४ ॥

॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ पंचकूर्चेनपंचगव्येन ॥ १३० ॥ ३१ ॥ आब्रह्मघटिकाद्वंद्वंब्रह्ममुहूर्तद्वयमभिव्याप्यसीमानंकृत्वेतिवा ॥ पंचनदाप्लु
तिस्तत्स्नानंमुक्तये ॥ आब्रह्मघटिकाद्वंद्वमित्यस्यपूर्वेणवासंबंधः ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ पंचनदोक्षिणांपांचनदजलसेकवताम् ॥ पंचनदेक्षिणामितिपाठेतत्पश्यताम् ॥ ३४ ॥

॥३५॥३६॥३७॥ इष्टानिअंतर्वेद्यांदीयमानानिदानानिपूर्तानिवापीकूपतडागादिनिर्माणानितेषुकृतेष्वन्यत्रयत्फलंस्यात्तद्धर्मनदाप्लवात्स्यादित्यन्वयः ॥३८॥३९॥ कृष्णलोन्मितंरक्तिकापरिमाणम् ॥
॥१४०॥१४१॥ ४२ ॥ कोपिब्रह्मापियःकश्चिदितिवा ॥४३॥१४४॥ ॥ इतिश्रीरामानंदकृतायांकाशीखंडटीकायामेकोनषष्टितमोध्यायः ॥ ५९ ॥ ॥छ॥ ॥ अथषष्टितमेध्यायेऽविमुक्तेमो

यैर्नपंचनदेस्नातंकार्तिकेपापहारिणि ॥ तेऽद्यापिगर्भेतिष्ठंतिपुनस्तेगर्भवासिनः ॥ ३५ ॥ कृतेधर्मनदंनामत्रेतायांधूतपापकम् ॥ द्वापरेबिंदुतीर्थंचकलौ
पंचनदंस्मृतम् ॥ ३६ ॥ शतंसमास्तपस्तप्त्वाकृतेयत्प्राप्यतेफलम् ॥ तत्कार्तिकेपंचनदेसकृत्स्नानेनलभ्यते ॥ ३७ ॥ इष्टापूर्तेषुधर्मेषुयावज्जन्मकृते
षुयत् ॥ अन्यत्रस्यात्फलंतत्स्यादूर्जेधर्मनदाप्लवात् ॥ ३८ ॥ नधूतपापसदृशंतीर्थंक्वापिमहीतले ॥ यदेकस्नानतोनश्येदघंजन्मत्रयार्जितम् ॥ ३९ ॥
बिंदुतीर्थेनरोदत्त्वाकांचनंकृष्णलोन्मितम् ॥ नदरिद्रोभवेत्क्वापिनस्वर्णेनवियुज्यते ॥ १४० ॥ गोभूतिलहिरण्याश्ववासोन्नस्रग्विभूषणम् ॥ यत्किंचि
द्बिंदुतीर्थेत्रदत्त्वाक्षयमवाप्नुयात् ॥ ४१ ॥ एकामप्याहुतिंदत्त्वासमिद्धेग्नौविधानतः ॥ पुण्येधर्मनदेतीर्थेकोटिहोमफलंलभेत् ॥ ४२ ॥ नपंचनदतीर्थ
स्यमहिमानमनंतकम् ॥ कोपिवर्णयितुंशक्तश्चतुर्वर्गशुभौकसः ॥ ४३ ॥ श्रुत्वाख्यानमिदंपुण्यंश्रावयित्वापिभक्तितः ॥ सर्वपापविशुद्धात्माविष्णुलो
केमहीयते ॥ ४४ ॥ इतिश्रीस्कांदेमहापुराणएकाशीतिसाहस्र्यांसंहितायांचतुर्थेकाशीखंडउत्तरार्धेपंचनदाविर्भावोनामैकोनषष्टितमोऽध्यायः ॥ ५९ ॥
स्कंदउवाच ॥ ॥ उक्तापंचनदोत्पत्तिर्मित्रावरुणनंदन ॥ इदानींकथयिष्यामिमाधवाविष्कृतिंपराम् ॥ १ ॥ यांश्रुत्वाश्रद्धयाधीमान्पापेभ्योमुच्यते
क्षणात् ॥ नचाश्रियावियुज्येतसंयुज्येतवृषेणच ॥ २ ॥ आगत्यमंदरादद्रेरुपेंद्रश्चंद्रशेखरम् ॥ आपृच्छ्यताक्ष्यरथगःक्षणाद्वाराणसींपुरीम् ॥ ३ ॥ दिवो
दासंमहीपालंसमुच्चाट्यस्वमायया ॥ स्थित्वापादोदकेतीर्थेकेशवाख्यस्वरूपतः ॥ ४ ॥ महिमानंपरंकाश्यांविचार्यसुविचार्यच ॥ दृष्ट्वापंचनदंतीर्थंपरां
मुदमवापह ॥ ५ ॥ उवाचचप्रसन्नात्मापुंडरीकविलोचनः ॥ अगण्याअपिवैकुंठगुणाविगणितामया ॥ ६ ॥ क्वक्षीरनीरधौसंतितावंतोनिर्मलागुणाः ॥
यावंतोविजयंतेत्रकाश्यांपंचनदेह्रदे ॥ ७ ॥ श्वेतद्वीपेपिसामग्रीक्वगुणानांगरीयसी ॥ ईदृशीयादृशीकाश्यांधूतपापेस्तिपावनी ॥ ८ ॥ मुदेकौमोदकी
स्पर्शस्तथानममजायते ॥ धूतपापांबुसंपर्कोयथाभवतिसर्वथा ॥ ९ ॥ नक्षीरनीरधिजयासुखंमेश्लिष्टगात्रया ॥ तथाभवेद्यथात्रस्यात्स्पृष्ट्याधूतपापया
॥ १० ॥ इत्थंपंचनदेतीर्थेक्षीरनीरधिजाधवः ॥ संप्रेष्यताक्ष्र्यंत्र्यक्षाग्रेवृत्तांतंविनिवेदितुम् ॥ ११ ॥ आनंदकाननभवंदिवोदासक्षमापतेः ॥ संवर्ण
यन्गुणग्रामंपुण्यंपांचनदोद्भवम् ॥ १२ ॥ सुखोपविष्टःसंहृष्टःसुहृष्टिर्विष्टरश्रवाः ॥ दृष्टवांस्तपसाजुष्टमपुष्टांगंतपोधनम् ॥ १३ ॥

क्षधामानि ॥ माधवाविष्कृतिःपुण्यावर्ण्यतेतिमनोहरा ॥ १ ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ धूतपापेतीर्थे ॥ ८ ॥ मुदेहर्षाय ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ विष्टंव्यार्प्तिंरातिकीर्ते

यतीतिविष्टरायाज्ञवल्क्यादयस्तेभ्यःश्रूयते विष्टरेशब्दप्रपंचमयेवेदेश्रूयतइतिवाविष्टरश्रवाः ॥ विष्टरेस्वच्छेश्रवसीश्रवणेयस्येतिमधुमाधव्याममरटीकायाम् ॥ १३ ॥ उपोपाविष्टकमलमितिउपसर्ग
स्यद्विर्वचनम् ॥ तथाचश्रूयते ॥ प्रप्रपूज्यमहादेवंसंसंयम्यमनःसदा ॥ उपोपहायसंसर्गमुदुद्धतःसतापसइत्यादि ॥ उपविष्टंकमलंयेनसतथातम् ॥ यद्वा उपसमीपेउपविष्टाकमलालक्ष्मीर्यस्यतम् ॥
॥ १४॥ चंचच्छब्दः स्फुरणार्थः ॥१५॥ सुपाटलरदच्छदंशोभनपाटलपुष्पवदोष्ठम् ॥१६॥१७॥१८॥१९॥२०॥ वेदाःकर्मोपासनविषयाउपनिषदोदितंविद्यैकसमधिगम्यंनैवविदुः ॥२१॥२२॥
अध्यस्तविस्तीर्णशिलमाश्रितबृहत्पाषाणम् ॥ २३ ॥ २४ ॥ पद्यैरेकोनविंशत्याभक्त्यापरमयामुदा ॥ अस्तौषीन्माधवंदेवमग्निबिन्दुर्द्विजोत्तमः ॥ बाह्यांतरिति ॥ तथाचोक्तम् ॥ अपवित्रःपवि

सऋषिस्तंसमभ्येत्यपुंडरीकाक्षमच्युतम् ॥ उपोपविष्टकमलंवनमालाविराजितम् ॥ १४ ॥ शंखपद्मगदाचक्रचंचत्करचतुष्टयम् ॥ कौस्तुभोद्भासितो
रस्कंपीतकौशेयवाससम् ॥ १५ ॥ सुनीलेंदीवररुचिंसुस्निग्धमधुराकृतिम् ॥ नाभीह्रदलसत्पद्मंसुपाटलरदच्छदम् ॥ १६ ॥ दाडिमीबीजदशनंकिरी
टद्योतितांबरम् ॥ देवेंद्रवंदितपदंसनकादिपरिष्टुतम् ॥ १७ ॥ दिव्यर्षिभिर्नारदाद्यैःपरिगीतमहोदयम् ॥ प्रह्लादाद्यैर्भागवतैःपरिनंदितमानसम् ॥ १८॥
धृतशार्ङ्गधनुर्दंडंदंडिताखिलदानवम् ॥ मधुकैटभहंतारंकंसविध्वंससूचकम् ॥ १९ ॥ कैवल्यंयत्परंब्रह्मनिराकारमगोचरम् ॥ तंपुंमूर्त्यापरिणतंभक्तानां
भक्तिहेतुतः ॥२०॥ वेदाविदुर्यदाकारंनैवोपानिषदोदितम्॥ ब्रह्माद्यानचगीर्वाणाश्चक्रेनेत्रातिथिंसतम् ॥२१॥ प्रणनामसुदायुक्तःक्षितिविन्यस्तमस्तकः ॥
सऋषिस्तंहृषीकेशमग्निबिंदुर्महातपाः ॥ २२ ॥ तुष्टावपरयाभक्त्यामौलिबद्धकरांजलिः ॥अध्यस्तविस्तीर्णशिलंबलिध्वंसिनमच्युतम् ॥ २३ ॥ तत्रपं
चनदाभ्याशेमार्कंडेयादिसेविते ॥ गोविंदमग्निबिंदुःसस्तुतवांस्तुष्टमानसः ॥ २४ ॥ ॥ अग्निबिंदुरुवाच ॥ ॥ ओंनमःपुंडरीकाक्षबाह्यांतःशौचदा
यिने ॥ सहस्रशीर्षापुरुषःसहस्राक्षःसहस्रपात् ॥ २५ ॥ नमामितेपदद्वंद्वंसर्वद्वंद्वनिवारकम् ॥ निर्द्वंद्वयाधियाविष्णोजिष्ण्वादिसुरवंदित ॥ २६ ॥
यंस्तोतुंनाधिगच्छंतिवाचोवाचस्पतेरपि ॥ तमीष्टेकइहस्तोतुंभक्तिरत्रबलीयसी ॥ २७ ॥ अपियोभगवानीशोमनःप्राचामगोचरः ॥ समाहृशैरल्पधी
भिःकथंस्तुत्योवचःपरः ॥ २८ ॥ यंवाचोनविशंतीशंमनतीहमनोनयम् ॥ मनोगिरामतीतंतंकःस्तोतुंशक्तिमान्भवेत् ॥ २९ ॥ यस्यनिःश्वसितंवेदाः
सषडंगपदक्रमाः ॥ तस्यदेवस्यमहिमामहान्कैरवगम्यते ॥ ३० ॥

त्रोवासर्वावस्थांगतोपिवा ॥ यःस्मरेत्पुण्डरीकाक्षंसबाह्याभ्यन्तरःशुचिरिति ॥ पुरुषसूक्ताद्यृचोऽर्धेनस्तौति ॥ सहस्रेति ॥ सहस्रशीर्षादिकंचसर्वात्मकत्वाज्ज्ञातव्यम् ॥ गीतोक्तविश्वरूपशरीरग्रहणाद्वा॥
क्षीराब्धिशायिश्रीनारायणचिद्घनलीलाशरीरपरिग्रहणाद्वा ॥ २५ ॥ द्वंद्वशब्देनात्राध्यात्मिकादितापत्रितयंगृह्यते ॥ निर्द्वंद्वयाऽप्रतिबद्धयाऽकुंठितयेतियावत् ॥ २६ ॥ २७ ॥ मनसःप्राचांब्रह्मादी
नाम् ॥ मनोवाचामितिक्वचित् ॥ २८ ॥ यंवाचइति ॥ यतोवाचोनिवर्ततेअप्राप्यमनसासहेतिश्रुतेः ॥ २९ ॥ यस्येति ॥ शिक्षाकल्पव्याकरणनिरुक्तछंदोज्योतींष्यंगानिपदक्रमाश्चतत्संहितावेद

यस्यमहतोभूतस्यानिःश्वसितंनिःश्वासवदप्रयत्नेनाविर्भूताइत्यर्थः ॥ अस्यमहतोभूतस्यनिःश्वसितमेतद्यदृग्वेदोयजुर्वेदइत्यादिश्रुतेः ॥ ३० ॥ अतंद्रितत्वमकुंठितत्वम् ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ तमिति ॥
तंत्वांकोवेत्तीत्यन्वयः ॥ तत्रनित्यमित्युक्तेप्रध्वंसाभावेगच्छतितद्वारणार्थमजामित्युक्तम् ॥ तावन्मात्रेउक्तेप्रागभावेगच्छति तद्वारणायोक्तंनित्यमिति ॥ माययाचराचर ॥ वस्तुतश्चराचरभिन्न ॥३३॥
मखोब्रह्मयज्ञः ॥ महतइतितद्विशेषणम् ॥ अश्वमेधविषयोवामहच्छब्दः ॥ महिमानमतोनरस्येतिक्वचित्पाठः ॥ तत्रमहिमरूपंफलमित्यर्थः ॥ ३४ ॥ विरजेतिसंधिरार्षः ॥ ३५ ॥ येत्वामिति ॥

अतंद्रितमनोबुद्धींद्रियायंसनकादयः ॥ ध्यायंतोपिहृदाकाशेनविंदंतियथार्थतः ॥ ३१ ॥ नारदाद्यैर्मुनिवरैराबालब्रह्मचारिभिः ॥ गीयमानचरित्रो
पिनसम्यग्योधिगम्यते ॥ ३२ ॥ तंसूक्ष्मरूपमजमव्ययमेकमाद्यंब्रह्माद्यगोचरमजेयमनंतशक्तिम् ॥ नित्यंनिरामयममूर्तमचिंत्यमूर्तिंकस्त्वांचराचरच
राचरभिन्नवेत्ति ॥ ३३ ॥ एकैकमेवतवनामहरेन्मुरारेजन्मार्जिताघमाघिनांचमहापदाढ्यम् ॥ दद्यात्फलंचमहितंमहतोमखस्यजतंमुकुंदमधुसूदनमाध
वेति ॥ ३४ ॥ नारायणेतिनरकार्णवतारणेतिदामोदरेतिमधुहेतिचतुर्भुजेति ॥ विश्वंभरेतिविरजेतिजनार्दनेतिक्वास्तीहजन्मजपतांक्वकृतांतभीतिः
॥ ३५ ॥ येत्वांत्रिविक्रमसदाहृदिशीलयंतिकादंबिनीरुचिररोचिषमंबुजाक्षम् ॥ सौदामनीविलसितांशुकवीतमूर्तेतेपिस्पृशंतितवकांतिमचिंत्यरूपाम्
॥ ३६ ॥ श्रीवत्सलांछनहरेच्युतकैटभारेगोविंदताक्ष्यरथकेशवचक्रपाणे ॥ लक्ष्मीपतेदनुजसूदनशार्ङ्गपाणेत्वद्भक्तिभाजिनभयंक्वचिदस्तिपुंसि ॥३७॥
यैरर्चितोसिभगवंस्तुलसीप्रसूनैर्दूरीकृतैणमदसौरभदिव्यगंधैः ॥ तानर्चयंतिदिविदेवगणाःसमस्तामंदारदामभिरलंविमलस्वभावान् ॥ ३८ ॥ यद्वा
चिनामतवकामदमब्जनेत्रयच्छ्रोत्रयोस्तवकथामधुराक्षराणि ॥ यच्चित्तभित्तिलिखितंभवतोस्तिरूपंनीरूपभूपपदवीनहितैर्दुरापा ॥ ३९ ॥ येत्वांभजं
तिसततंभुविशेषशायिंस्ताञ्छ्रीपतेपितृपतींद्रकुबेरमुख्याः ॥ वृंदारकादिविसदैवसभाजयंतिस्वर्गापवर्गसुखसंततिदानदक्ष ॥ ४० ॥ येत्वांस्तुवंतिसततं
दिवितान्स्तुवंतिसिद्धाप्सरोमरगणालसदब्जपाणे ॥ विश्राणयत्यखिलसिद्धिदकोविनात्वांनिर्वाणचारुकमलांकमलायताक्ष ॥ ४१ ॥ त्वंहंसिपासिसृज
सिक्षणतःस्वलीलालीलावपुर्धरविरिंचिनतांघ्रियुग्म ॥ विश्वंत्वमेवपरविश्वपतिस्त्वमेवविश्वस्यबीजमसितत्प्रणतोस्मिनित्यम् ॥ ४२ ॥

कादंबिनीमेघमाला ॥ निर्गुणोपासकास्तेतवकांतिंस्वप्रकाशांशोभांस्पृशंत्येवयेतूक्तविधाःसगुणोपासकास्तेपिप्राप्नुवंतीत्यपिशब्दार्थः ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ दूरीकृतएणमदसौरभोमृगमदपरिमलः
कस्तूरीगंधोयेनताहृशोदिव्योगंधोयेषांतैस्तुलसीप्रसूनैरिति ॥३८॥ निर्गतंरूपंयत्रतन्नीरूपंब्रह्मतदेवभूपस्तस्यपदवीस्थितिःदुरापादुष्प्रापा॥३९॥४०॥ विश्राणयतिप्रयच्छति॥४१॥क्षणतःकालतः ॥

परहेपर ॥ तत्तस्मात् ॥ ४२ ॥ कृणुहिविक्षिपनाशयेत्यर्थः ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ तिष्ठासुःस्थातुमिच्छुः ॥ समभ्यार्थिसम्यगभ्यर्थितः॥
अतःस्थास्यामीति ॥ ५३ ॥ सुदुर्मेधाःप्राकृतबुद्धिः ॥ अथचयदिज्ञानवान्काशीसर्वोत्कृष्टाकदापिनत्याज्येतिज्ञानवानित्यर्थः ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ अमृतंकैवल्यम् ॥ नैर्जरमित्युपलक्षणं षड्भाव

स्तोतात्वमेवदनुजेंद्वरिपोस्तुतिस्त्वंस्तुत्यस्त्वमेवसकलंहिभवानिहैकः ॥ त्वत्तोनकिंचिदपिभिन्नमवैमिविष्णोतृष्णांसदाकृणुहिमेभवजांभवारे ॥ ४३ ॥
इतिस्तुत्वाहृषीकेशमग्निबिंदुर्महातपाः ॥ तस्थौतूष्णींततोविष्णुरुवाचवरदोमुनिम् ॥ ४४ ॥ श्रीविष्णुरुवाच ॥ अग्निबिंदोमहाप्राज्ञमहतांतपसां
निधे ॥ वरंवरयसुप्रीतस्तवादेयंनकिंचन ॥४५॥ अग्निबिंदुरुवाच ॥ ॥ यदिप्रीतोसिभगवन्वैकुंठेशजगत्पते ॥ कमलाकांततद्देहियदिहप्रार्थयाम्यहम् ॥
॥ ४६ ॥ कृतानुज्ञोथहरिणाभ्रूभंगेनसतापसः ॥ कृतप्रणामोहृष्टात्मावरयामासकेशवम् ॥ ४७ ॥ भगवन्सर्वगोपीहतिष्ठपंचनदेह्रदे ॥ हितायसर्वजं
तूनांमुमुक्षूणांविशेषतः ॥ ४८ ॥ लक्ष्मीशेनवरोमह्यमेषदेयोऽविचारतः ॥ नान्यंवरंसमीहेहंभक्तिंचत्वपदांबुजे ॥ ४९ ॥ इतिश्रुत्वावरंतस्याग्निबिंदोर्म
धुसूदनः ॥ प्रीतःपरोपकारार्थंतथेत्याहाब्धिजापतिः ॥ ५० ॥ ॥ श्रीविष्णुरुवाच ॥ ॥ अग्निबिंदोमुनिश्रेष्ठस्थास्याम्यहमिहध्रुवम् ॥ काशीभक्तिमतां
पुंसांमुक्तिमार्गंसमादिशन् ॥ ५१ ॥ मुनेपुनःप्रसन्नोस्मिवरंब्रूहिददामिते ॥ अतीवममभक्तोसिभक्तिस्तेस्तुदृढामयि ॥ ५२ ॥ आदावेवहितिष्ठासुरहम
त्रतपोनिधे ॥ ततस्त्वयासमभ्यर्थिस्थास्याम्यत्रसदैवहि ॥ ५३ ॥ प्राप्यकाशींसुदुर्मेधाःकस्त्यजेज्ज्ञानवान्यदि ॥ अनर्घ्यंप्राप्यमाणिक्यंहित्वाकाचं
कईहते ॥ ५४ ॥ अल्पीयसाश्रमेणेहवपुषोऽव्ययमात्रतः ॥ अवश्यंगत्वरस्याशुयथामुक्तिस्तथाक्वहि ॥ ५५ ॥ विनिमय्यजराजीर्णदेहंपार्थिवमत्रवै ॥
प्राज्ञाःकिमुनगृह्णीयुरमृतंनैर्जरंवपुः ॥ ५६ ॥ नतपोभिर्नवादानैर्नयज्ञैर्बहुदक्षिणैः ॥ अन्यत्रलभ्यतेमोक्षोयथाकाश्यांतनुव्ययात् ॥ ५७ ॥ अपियोगंहि
युंजानायोगिनोयतमानसाः ॥ नैकेनजन्मनामुक्ताःकाश्यांमुक्तावपुर्व्ययात् ॥ ५८ ॥ इदमेवमहादानमिदमेवमहत्तपः ॥ इदमेवव्रतंश्रेष्ठंयत्काश्यांम्रियते
तनुः ॥ ५९ ॥ सएवविद्वाञ्जगतिसएवविजितेंद्रियः ॥ सएवपुण्यवान्धन्योलब्ध्वाकाशींनयस्त्यजेत् ॥ ६० ॥ तावत्स्थास्याम्यहंचात्रयावत्काशीमुने
त्विह ॥ प्रलयेपिननाशोस्याःशिवशूलाग्रसुस्थितेः ॥ ६१ ॥ इत्याकर्ण्यगिरंविष्णोरग्निबिंदुर्महामुनिः ॥ प्रहृष्टरोमाप्रोवाचपुनरन्यंवरंवृणे ॥ ६२ ॥
मापतेममनाम्नात्रतीर्थेपंचनदेशुभे ॥ अभक्तेभ्योपिभक्तेभ्यःस्थितोमुक्तिंसदादिश ॥ ६३ ॥ येत्रपंचनदेस्नात्वागत्वादेशांतरेष्वपि ॥ नराःपंचत्वमापन्नामु
क्तिंतेभ्योपिवैदिश ॥ ६४ ॥ येतुपंचनदेस्नात्वात्वांभजिष्यंतिमानवाः ॥ चलाचलापिद्वैरूपामात्याक्षीच्छ्रीश्चतान्नरान् ॥ ६५ ॥

विकाररहितमित्यर्थः ॥ वपुःस्वरूपम् ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ द्विरूपैवद्वैरूपा ॥ द्वैरूप्यमेवाह ॥ चलाचलेति ॥ चलाविष्ण्वतरेषु तस्मिन्न

चला यद्वा चलासंपत् अचलानिर्वाणरूपा ॥ ६५ ॥ मयासहमालक्ष्मीस्तयासहमाधवइति ॥ ६६ ॥ एतदेवदर्शयति ॥ बिंदुमाधवइति ॥ ६७ ॥ सपर्ययिष्यंति पूजयिष्यंति ॥ ६८ ॥ वास्विति ॥ येषांपंचनदेस्थितानांसदाऽहंहृदिवर्ते ॥ पंचनदेसदाअहंतिष्ठामीतिवाहृदियेषाम् ॥ वसुस्वरूपिणीलक्ष्मीर्धनादिसंपन्निर्वाणसंज्ञिकालक्ष्मीर्मोक्षलक्ष्मीश्चतत्पार्श्वगातेषांवशवर्तिनीत्यर्थः ॥ ६९ ॥ ७० ॥

॥ श्रीविष्णुरुवाच ॥ ॥ एवमस्त्वग्निबिंदोत्रभवतायद्वृतंमुने॥त्वन्नाम्नोऽर्धेनमेनाममयासहभविष्यति ॥६६॥ बिंदुमाधवइत्याख्याममत्रैलोक्यविश्रुता ॥ काश्यांभविष्यतिमुनेमहापापौघघातिनी ॥ ६७ ॥ येमामत्रनराःपुण्याःपुण्येपंचनदेह्रदे ॥ सदासपर्ययिष्यंतितेषांसंसारभीःकुतः ॥ ६८ ॥ वसुस्वरूपिणीलक्ष्मीर्लक्ष्मीर्निर्वाणसंज्ञिका ॥ तत्पार्श्वगासदायेषांहृदिपंचनदेह्यहम् ॥ ६९ ॥ यैर्नपंचनदंप्राप्यवसुभिःप्रीणितााद्विजाः ॥ आशुलभ्यविपत्तीनांतेषांतद्वसुरोदिति ॥ ७० ॥ तएवधन्यालोकेस्मिन्कृतकृत्यास्तएवहि ॥ प्राप्ययैर्ममसांनिध्यंवसवोममसात्कृताः ॥ ७१ ॥ बिंदुतीर्थमिदंनामतवनाम्नाभविष्यति ॥ अग्निबिंदोमुनिश्रेष्ठसर्वपातकनाशनम् ॥ ७२ ॥ कार्तिकेबिंदुतीर्थेयोब्रह्मचर्यपरायणः ॥ स्नास्यत्यनुदितेभानौभानुजात्तस्यभीःकुतः॥७३॥ अपिपापसहस्राणिकृत्वामोहेनमानवः ॥ ऊर्जेधर्मनदेस्नातोनिष्पापोजायतेक्षणात् ॥ ७४ ॥ यावत्स्वस्थोस्तिदेहोयंयावन्नेंद्रियविक्लवः ॥ तावद्व्रतानिकुर्वीतयतोदेहफलंव्रतम् ॥ ७५ ॥ एकभक्तेननक्तेनतथैवायाचितेनच ॥ उपवासेनदेहोयंसंशोध्योशुचिभाजनम् ॥ ७६ ॥ कृच्छ्रचांद्रायणादीनिकर्तव्यानिप्रयत्नतः ॥ अशुचिःशुचितामेतिकायोयद्व्रतधारणात् ॥ ७७ ॥ व्रतैःसंशोधितेदेहेधर्मोवसतिनिश्चलः ॥ अर्थकामौसनिर्वाणौतत्रयत्रवृषस्थितिः ॥ ७८ ॥ तस्माद्व्रतानिसततंचरितव्यानिमानवैः ॥ धर्मसांनिध्यकर्तॄणिचतुर्वर्गफलेप्सुभिः ॥ ७९ ॥ सदाकर्तुंनशक्नोतिव्रतानियदिमानवः ॥ चातुर्मास्यमनुप्राप्यतदाकुर्यात्प्रयत्नतः ॥ ८० ॥ भूशय्याब्रह्मचर्यंचकिंचिद्भक्ष्यनिषेधनम् ॥ एकभक्तादिनियमोनित्यदानंस्वशक्तितः ॥ ८१ ॥ पुराणश्रवणंचैवतदर्थाचरणंपुनः ॥ अखंडदीपोद्बोधश्चमहापूजेष्टदैवते ॥ ८२ ॥ प्रभूतांकुरबीजाढ्येदेशेचापिगतागतम् ॥ यत्नेनवर्जयेद्धीमान्महाधर्मविवृद्धये ॥ ८३ ॥ असंभाष्यानसंभाष्याश्चातुर्मास्यव्रतस्थितैः ॥ मौनंचापिसदाकार्यंतथ्यंवक्तव्यमेववा ॥८४॥ निष्पावांश्चमसूरांश्चकोद्रवान्वर्जयेद्व्रती ॥ सदाशुचिभिरास्थेयंस्प्रष्टव्योनाव्रतीजनः ॥ ८५ ॥ दंतकेशांबरादीनिनित्यंशोध्यानियत्नतः ॥ अनिष्टचिंतानोकार्याव्रतिनाहृद्यपिक्वचित् ॥ ८६ ॥ द्वादशस्वपिमासेषुव्रतिनोयत्फलंभवेत् ॥ चातुर्मास्यव्रतभृतांतत्फलंस्यादखंडितम् ॥ ८७ ॥

वसवइतिपुंस्त्वमार्षम् ॥ विषयाइतिवापाठः ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥

॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ यापितानीता ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥ अभ्यंगाद्यतइति ॥ अभ्यंगा

चतुर्ष्वपिचमासेषुनसामर्थ्यंव्रतेयदि ॥ तदोर्जेव्रतिनाभाव्यमप्यब्दफलमिच्छता ॥ ८८ ॥ अव्रतःकार्तिकोयेषांगतोमूढधियामिह ॥ तेषांपुण्यस्यलेशो
पिनभवेत्सूकरात्मनाम् ॥ ८९ ॥ कृच्छ्रंवाचातिकृच्छ्रंवाप्राजापत्यमथापिवा ॥ संप्राप्तेकार्तिकेमासिकुर्याच्छक्त्यातिपुण्यवान् ॥ ९० ॥ एकांतरंव्रतं
कुर्यात्त्रिरात्रव्रतमेववा ॥ पंचरात्रंसप्तरात्रंसंप्राप्तेकार्तिकेव्रती ॥ ९१ ॥ पक्षव्रतंवाकुर्वीतमासोपोषणमेववा ॥ नोर्जोवंध्योविधातव्योव्रतिनाकेनचित्क
चित् ॥ ९२ ॥ शाकाहारंपयोहारंफलाहारमथापिवा ॥ चरेद्यवान्नाहारंवासंप्राप्तेकार्तिकेव्रती ॥९३॥ नित्यंनैमित्तिकंस्नानंकुर्यादूर्जेव्रतीनरः ॥ ब्रह्मचर्यं
चरेदूर्जेमहाव्रतफलार्थवान् ॥ ९४ ॥ बाहुलंब्रह्मचर्येणयःक्षिपेच्छुचिमानसः ॥ समस्तंहायनंतेनब्रह्मचर्यंकृतंभवेत् ॥९५॥ यस्तुकार्तिकिकंमाससमुपवासैः
समापयेत् ॥ अप्यब्दमपितेनेहभवेत्सम्यगुपोषितम् ॥ ९६ ॥ शाकाहारपयोहारैरूर्जोयैरतिवाहितः ॥ अखंडिताशरत्तेनतदाहारेणयापिता ॥ ९७ ॥
पत्रभोजीभवेदूर्जेकांस्यंत्याज्यंप्रयत्नतः ॥ योव्रतीकांस्यभोजीस्यान्नतद्व्रतफलंलभेत् ॥९८॥ कांस्यस्यनियमेदद्यात्कांस्यंसर्पिःप्रपूरितम् ॥ ऊर्जेनभक्षये
त्क्षौद्रमतिक्षुद्रगतिप्रदम् ॥ ९९ ॥ मधुत्यागेघृतंदद्यात्पायसंचसशर्करम् ॥ अभ्यंगेऽभ्यवहारेचतैलमूर्जेविवर्जयेत् ॥१००॥ भूयात्सनारकीदेहीतत्राभ्यं
गाद्यतोनघ ॥ तैलत्यागेतिलान्दद्याद्द्रोणमात्रान्सकांचनान् ॥ १ ॥ कार्तिकेमत्स्यभोजीयःसतैमींयोनिमृच्छति ॥ बाहुलेमांसभोजीयःसकृमिःपूयशो
णिते ॥ २ ॥ मांसाशिनोपियेभूपास्त्यजेयुस्तेपिकार्तिके ॥ मत्स्यमांसानिसंत्यज्यकार्त्तिकेव्रततत्परः ॥ ३ ॥ मत्स्यमांसादनाद्दोषाद्बहिर्भवतिनि
श्चितम् ॥ नियमेमत्स्यमांसानांदद्यात्कार्तिकिकेव्रती ॥ कूश्मांडानिसमाषाणिदशस्वर्णयुतान्यपि ॥ ४ ॥ कार्तिकेमौनभोजीयःसोश्नात्यमृतमेवहि ॥
सुघंटांसतिलांमौनीसहिरण्यांप्रदापयेत् ॥ ५ ॥ कार्तिकेलवणंत्यक्तंयेनव्रतभृतासता ॥ त्यक्ताःसर्वेरसास्तेनतत्त्यागीगांप्रदापयेत् ॥ ६ ॥ भूशय्यांका
र्तिकेकुर्वन्नभुवंसंस्पृशेद्व्रती ॥ पर्यंकंभूशयोदद्यात्सतूलंसोपधानकम् ॥ ७ ॥ दीपंयःकार्तिकेदद्यादखंडंघृतवर्तिकम् ॥ मोहांधतमसंप्राप्यसनगच्छतिदुर्ग
तिम् ॥८॥ यःकुर्यात्कार्तिकेमासेरजन्यांदीपकौमुदीम् ॥ तामिस्रंचांधतामिस्रंनसपश्येत्कदाचन ॥९॥ पापांधकारसंक्रुद्धःकार्तिकेदीपदानतः ॥ क्रोधां
धकारितमुखंभास्कारिंसनवीक्षते ॥ ११० ॥

द्वुद्वर्तनात् ॥ आद्यतः आद्यात् अभ्यवहाराच्चेत्यर्थः ॥ अभ्यंगाद्यतइतिसापदच्छेदः ॥ तत्राभ्यंगादित्यभ्यवहारोपलक्षणम् ॥ १ ॥ तैमींतिमिर्मत्स्यस्तदीयांयोनिम् ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥
॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ पापांधकारसंक्रुद्धः पापमेवांधकारस्तस्मैसंक्रुद्धः ॥ ११० ॥

---

१ अहिर्भवति इ० पा० ।

॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ प्रबोधकरणीमुत्थानैकादशीम् ॥ १२० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥

सउद्द्योतमयंपश्येत्त्रैलोक्यंसचराचरम् ॥ प्रबोधयेन्ममाग्रेयोदीपंसोज्ज्वलवर्तिकम् ॥ ११ ॥ पंचामृतानांकलशैरूर्जेमांस्नापयेन्नरः ॥ क्षीराब्धितट
मासाद्यवसेत्कल्पंसपुण्यवान् ॥ १२ ॥ प्रतिक्षपंकार्तिकिकेकुर्वन्ज्योत्स्नांप्रदीपजाम् ॥ ममाग्रेभक्तिसंयुक्तोगर्भध्वांतंनसंविशेत् ॥ १३ ॥ आज्यव
र्तिकमूर्जेयोदीपंमेग्रेप्रबोधयेत् ॥ बुद्धिभ्रंशंनचाप्नोतिमहामृत्युभयेसति ॥ १४ ॥ कार्तिकेमासिमेयात्रायैःकृताभक्तितत्परैः ॥ बिंदुतीर्थेकृतस्नानैस्तेषांमु
क्तिर्नदूरतः ॥ १५ ॥ व्रतिनःकार्तिकेमासिस्नातस्यविधिवन्मम ॥ दामोदरगृहाणार्घ्यंदनुजेंद्रनिषूदन ॥ १६ ॥ स्नानेनैमित्तिकेकृष्णकार्तिकेपापशो
षणे ॥ गृहाणत्वर्घ्यंमयादत्तंराधयासहितोभवान् ॥ १७ ॥ इमौमंत्रौसमुच्चार्ययोर्घ्यंमह्यंप्रयच्छति ॥ सुवर्णरत्नपुष्पांबुयुजाशंखेनपुण्यवान् ॥ १८ ॥
सुवर्णपूर्णपृथिवीसंकल्पोदकपूर्वकम् ॥ तेनदत्ताभवेत्सम्यक्सुपात्रायसुपर्वणि ॥ १९ ॥ एकादशींसमासाद्यप्रबोधकरणींमम ॥ बिंदुतीर्थेकृतस्नानोरात्रौ
जागरणान्वितः ॥ १२० ॥ दीपान्प्रबोध्यबहुशोममालंकृत्यशक्तितः ॥ तौर्यत्रिकविनोदेनपुराणश्रवणादिभिः ॥ २१ ॥ महामहोत्सवंकृत्वायावत्पूर्णा
तिथिर्भवेत् ॥ तत्रान्नदानंबहुशःकृत्वामत्प्रीतयेनरः ॥ २२ ॥ महापातकयुक्तोपिनविशेत्प्रमदोदरम् ॥ बिंदुमाधवनामानंयोमामत्रसमर्चयेत् ॥ २३ ॥
बिंदुतीर्थेकृतस्नानोनिर्वाणंसहिविंदति ॥ आदिमाधवनामाहंपूज्यःसत्ययुगेमुने ॥ २४ ॥ अनंतमाधवोज्ञेयस्त्रेतायांसर्वसिद्धिदः ॥ श्रीदमाधवसंज्ञोहं
द्वापरेपरमार्थकृत् ॥२५॥ कलौकलिमलध्वंसीज्ञेयोहंबिंदुमाधवः ॥ कलौकल्मषसंपन्नानमांविंदंतिमानवाः ॥२६॥ ममैवमाययामूढाभेदवादपरायणाः॥
ममभक्तिंप्रकुर्वाणायेविश्वेशंद्विषंतिवै ॥ २७ ॥ विद्विषोममतेज्ञेयाःपिशाचपदगामिनः ॥ पैशाचींयोनिमाप्यापिकालभैरवशासनात् ॥ २८ ॥ त्रिंशद्वर्ष
सहस्राणिउषित्वादुःखसागरे ॥ विश्वेशानुग्रहादेवततोमोक्षमवाप्नुयुः ॥ २९ ॥ तस्माद्द्वेषोनकर्तव्योविश्वेशेपरमात्मनि ॥ विश्वेशद्वेषिणांपुंसांप्रायश्चित्तं
यतोनहि ॥ १३० ॥ मनसापिहिविश्वेशंविद्विषंतीहयेऽधमाः ॥ अध्यासतेंधतामिस्रंमृतास्तेन्यत्रसंततम् ॥३१॥ शिवनिंदापरायेचयेपाशुपतनिंदकाः॥
विद्विषोममतेज्ञेयाःपतंतोनरकेऽशुचौ ॥ ३२ ॥ अष्टाविंशतिकोटीषुनरकेषुक्रमेणहि ॥ कल्पंकल्पंवसेयुस्तेयेविश्वेश्वरनिंदकाः ॥ ३३ ॥ विश्वेशानुग्रहं
प्राप्यमुनेहमपिमुक्तिदः ॥ मद्भक्तैस्तद्विशेषेणसेव्योविश्वेश्वरोऽनिशम् ॥ ३४ ॥ इयंवाराणसीज्ञेयामुनेपाशुपतस्थली ॥ तस्मात्पशुपतिःसेव्यःकाश्यां
निःश्रेयसार्थिभिः ॥ ३५ ॥ अत्रपंचनदेतीर्थेस्नातिविश्वेश्वरःस्वयम् ॥ ऊर्जेसदैवसगणःसस्कंदःसपरिच्छदः ॥ ३६ ॥

॥ २८ ॥ २९ ॥ १३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥

धूतपापकइतितपऔदार्यख्यापनायोक्तम् ॥ धूतपापकोपलक्षितेधर्मनदइत्यर्थः ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ १४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥४४॥ १४५ ॥ ॥ इतिश्रीरामानन्दकृतायांकाशीखंडटी
कायांषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६० ॥ ॥ ६१ ॥ ॥ एकषष्टितमेऽध्यायेमहामाहात्म्यसूचकम् ॥ वैष्णवानांचतीर्थानांमाहात्म्यंहरिणाऽकथि ॥ १ ॥ अतीताध्यायेभगवन्नित्यादिना

ब्रह्मासवेदःसमखोब्रह्माण्याद्याश्चमातरः ॥ सप्ताब्धयःससरितःस्नांत्यूर्जेधूतपापके ॥३७॥ सचेतनाहियावंतस्त्रैलोक्येदेहधारिणः ॥ तावंतःस्नातुमायांतिका
र्तिकेधूतपापके ॥ ३८ ॥ यैर्नपंचनदेस्नातंप्राप्यकार्तिकिकंशुभम् ॥ जलबुद्बुदवत्तेषांवृथाजन्मशरीरिणाम् ॥३९॥ आनंदकाननंपुण्यंपुण्यंपांचनदंततः ॥
ततोपिममसान्निध्यमग्निबिंदोमहामुने ॥ १४० ॥ अनेनैवानुमानेनविद्धिपंचनदस्यवै ॥ महिमानंमहाप्राज्ञसर्वतीर्थोत्तमोत्तमम् ॥ ४१ ॥ श्रुत्वापियं
महाप्राज्ञोमहापापैःप्रमुच्यते ॥ विष्णोर्मुखादितिश्रुत्वासोग्निबिंदुर्महामुनिः ॥ ४२ ॥ पुनःप्रणम्यपप्रच्छबिंदुमाधवमच्युतम् ॥४३॥ अग्निबिंदुरुवाच ॥
भगवञ्छ्रोतुमिच्छामिबिंदुमाधवतद्वद ॥ कतिधातवरूपाणिकाश्यांसंतिजनार्दन ॥ ४४ ॥ भविष्याण्यपिकानीहतानिमेकथयाच्युत ॥ यानिसंपूज्यते
भक्ताःप्राप्स्यंतिकृतकृत्यताम् ॥ १४५ ॥ ॥ इतिश्रीस्कांदेमहापुराणएकाशीतिसाहस्र्यांसंहितायांचतुर्थेकाशीखंडउत्तरार्धेबिंदुमाधवाविर्भावोनामष
ष्टितमोऽध्यायः ॥ ६० ॥ ॥ अगस्त्यउवाच ॥ ॥ षडास्यमाधवाख्यानंश्रुतंमेपापनाशनम् ॥ महिमापिश्रुतःश्रेयान्सम्यक्पंचनदस्यवै ॥ १ ॥
यदग्निबिंदुनापृच्छिमाधवोदैत्यसूदनः ॥ तस्योत्तरंसमाख्याहियथाख्यातंमधुद्विषा ॥ २ ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ शृण्वगस्त्यमहर्षेत्वंकथ्यमानं
मयाधुना ॥ माधवेनयथाचाक्षिमुनयेचाग्निबिंदवे ॥३॥ ॥ बिंदुमाधवउवाच ॥ आदौपादोदकेतीर्थेविद्धिमामादिकेशवम् ॥ अग्निबिंदोमहाप्राज्ञभक्तानां
मुक्तिदायकम् ॥ ४ ॥ अविमुक्तेऽमृतेक्षेत्रेयेर्चयंत्यादिकेशवम् ॥ तेऽमृतत्वंभजंत्येवसर्वदुःखविवर्जिताः ॥ ५ ॥ संगमेशंमहालिंगंप्रतिष्ठाप्यादिकेशवः ॥
दर्शनादघहंनृणांभुक्तिमुक्तिंदिशेत्सदा ॥ ६ ॥ याम्यांपादोदकाच्छ्वेतद्वीपतीर्थंमहत्तरम् ॥ तत्राहंज्ञानदोनृणांज्ञानकेशवसंज्ञकः ॥ ७ ॥ श्वेतद्वीपेनरः
स्नात्वाज्ञानकेशवसन्निधौ ॥ नज्ञानाद्भ्रश्यतेक्वापिज्ञानकेशवपूजनात् ॥ ८ ॥ तार्क्ष्यकेशवनामाहंतार्क्ष्यतीर्थेनरोत्तमैः ॥ पूजनीयःसदाभक्त्यातार्क्ष्य
वत्तेप्रियाभम ॥ ९ ॥ तत्रैवनारदेतीर्थेस्म्यहंनारदकेशवः ॥ ब्रह्मविद्योपदेष्टाचतत्तीर्थप्लुतवर्ष्मणाम् ॥१०॥ प्रह्लादतीर्थंतत्रैवनाम्नाप्रह्लादकेशवः ॥ भक्तैः
समर्चनीयोहंमहाभक्तिसमृद्धये ॥ ११ ॥ तीर्थेऽबरीषेतत्राहंनाम्नैवादित्यकेशवः ॥ पातकध्वांतनिचयंध्वंसयामीक्षणादपि ॥ १२ ॥

अग्निबिंदुनापृष्टस्यप्रत्युत्तरमुक्तानुवादपूर्वकंपृच्छति ॥ षडास्येति ॥ १ ॥ २ ॥ आचक्षिअकथि ॥ ३ ॥४॥५॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥

॥१३॥१४॥१५॥१६॥१७॥१८॥ गोपीगोविंदतीर्थेगोपीयुक्तश्रीकृष्णतीर्थम् ॥ १९ ॥ २० ॥ विशेषानुत्कृष्टाभिलषितपदार्थान् ॥ २१ ॥ २२॥ २३ ॥ भक्तियुक्तितःभक्तियोगेन ॥ २४ ॥

दत्तात्रेयेश्वराद्याम्यामहमादिगदाधरः ॥ हरामितत्रभक्तानांसंसारगदसंचयम् ॥ १३ ॥ तत्रैवभार्गवेतीर्थेभृगुकेशवनामतः ॥ काशीनिवासिनःपुंसो
बिभर्मिचमनोरथैः ॥ १४ ॥ वामनाख्येमहातीर्थेमनःप्रार्थितदेशुभे ॥ पूज्योहंशुभमिच्छद्भिर्नाम्नावामनकेशवः ॥ १५ ॥ नरनारायणेतीर्थेनरनाराय
णात्मकम् ॥ भक्ताःसमर्च्यमांस्युर्वैनरनारायणात्मकाः ॥ १६ ॥ तीर्थेयज्ञवराहाख्येयज्ञवाराहसंज्ञकः ॥ नरैःसमर्चनीयोहंसर्वयज्ञफलेप्सुभिः ॥१७॥
विदारनरसिंहोहंकाशीविघ्नविदारणः ॥ तन्नाम्नितीर्थेसंसेव्यस्तीर्थोपद्रवशांतये ॥ १८ ॥ गोपीगोविंदतीर्थेतुगोपीगोविंदसंज्ञकम् ॥ समर्च्यमांनरोभक्त्या
ममायांनसंस्पृशेत् ॥ १९ ॥ मुनेलक्ष्मीनृसिंहोस्मितीर्थेतन्नाम्निपावने ॥ दिशामिभक्तियुक्तेभ्यःसदानैःश्रेयसींश्रियम् ॥ २० ॥ शेषमाधवनामाहंशेषती
र्थेऽघहारिणि ॥ विश्राणयाम्यशेषांश्चविशेषान्भक्तचिंतितान् ॥ २१ ॥ शंखमाधवतीर्थेचस्नात्वामांशंखमाधवम् ॥ शंखोदकेनसंस्नाप्यभवेच्छंखनिधेः
पतिः ॥२२॥ हयग्रीवेमहातीर्थेमांहयग्रीवकेशवम् ॥ प्रणम्यप्राप्नुयान्नूनंतद्विष्णोःपरमंपदम् ॥ २३ ॥ भीष्मकेशवनामाहंवृद्धकालेशपश्चिमे ॥ उपसर्गा
न्हरेभीष्मान्सेवितोभक्तियुक्तितः ॥ २४ ॥ निर्वाणकेशवश्चाहंभक्तनिर्वाणसूचकः ॥ लोलार्कादुत्तरेभागेलोलत्वंचेतसोहरे ॥ २५ ॥ वंद्यस्त्रिलोकसुं
दर्यायाम्यांयोमांसमर्चयेत् ॥ काश्यांख्यातंत्रिभुवनकेशवंनसगर्भभाक् ॥ २६ ॥ ज्ञानवाप्याःपुरोभागेविद्धिमांज्ञानमाधवम् ॥ तत्रमांभक्तितोभ्यर्च्य
ज्ञानंप्राप्नोतिशाश्वतम् ॥ २७ ॥ श्वेतमाधवसंज्ञोहंविशालाक्ष्याःसमीपतः ॥ श्वेतद्वीपेश्वरंरूपंकुर्याभक्त्यासमर्चितः ॥ २८ ॥ उदग्दशाश्वमेधान्मां
प्रयागाख्यंचमाधवम् ॥ प्रयागतीर्थेसुस्नातोदृष्ट्वापापैःप्रमुच्यते ॥ २९ ॥ प्रयागगमनेपुंसांयत्फलंतपसिश्रुतम् ॥ तत्फलंस्याद्दशगुणमत्रस्नात्वाममा
ग्रतः ॥ ३० ॥ गंगायमुनयोःसंगेयत्पुण्यंस्नानकारिणाम् ॥ काश्यांमत्सन्निधावत्रतत्पुण्यंस्याद्दशोत्तरम् ॥ ३१ ॥ दानानिराहुग्रस्तेर्केददतांयत्फलं
भवेत् ॥ कुरुक्षेत्रेहितत्काश्यामत्रैवस्याद्दशाधिकम् ॥ ३२ ॥ गंगोत्तरवहायत्रयमुनापूर्ववाहिनी ॥ तत्संभेदंनरःप्राप्यमुच्यतेब्रह्महत्यया ॥ ३३ ॥ वपनं
तत्रकर्तव्यंपिंडदानंचभावतः ॥ देयानितत्रदानानिमहाफलमभीप्सुना ॥ ३४ ॥ गुणाःप्रजापतिक्षेत्रेयेसर्वेसमुदीरिताः ॥ अविमुक्तेमहाक्षेत्रेऽसं
ख्याताश्चभवंतिहि ॥ ३५ ॥ प्रयागेशंमहालिंगंतत्रातिष्ठतिकामदम् ॥ तत्सान्निध्याच्चतत्तीर्थंकामदंपरिकीर्तितम् ॥ ३६ ॥

॥२५॥२६॥ २७ ॥ २८ ॥ उदगुत्तरे ॥ २९ ॥ तपसिमाघे ॥ ३० ॥ मत्सन्निधौप्रयागमाधवनिकटे ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ प्रयागे[1]शं[2]शूलटंकेश्वरम् ॥ ३६ ॥

---

[1] प्रयागे तु गंगा नोत्तरवहा परं दक्षिणवाहिनीति विचारणीयमेतद्वाक्यम् । न चैतत्काशीस्थप्रयागविषयं तत्र संभेदाभावादिति । [2] शूलटंकेश्वरोभिन्नः प्रयागेशादिति स्फुटम् । टीकाकारमतं नेह याथार्थ्येनावगम्यते ।

॥ ३७ ॥३८॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ऊर्जेकार्तिके ॥ ४३ ॥ मामनुमांलक्षीकृत्यमत्समीपेचेत्यर्थः ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥४७॥ महंत्येवमघ्नंत्येवेत्यर्थः ॥ दहंतीतिवापाठः ॥४८॥४९॥
॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ मणिकर्णिकायाःसमीपमुपमणिकर्णिकंमणिकर्णिकायामित्यर्थः ॥ ५३ ॥ वैकुंठादिति ॥ आगत्यमणिकर्णिकांसमासाद्येतिशेषः ॥ ५४ ॥ सकृदिति ॥ सकृ

काश्यांमाघःप्रयागेयैर्नस्नातोमकरार्कगः ॥ अरुणोदयमासाद्यतेषांनिःश्रेयसंकुतः ॥ ३७ ॥ काश्युद्भवेप्रयागेयेतपसिस्नांतिसंयताः ॥ दशाश्वमेधज
नितंफलंतेषांभवेद्ध्रुवम् ॥३८॥ प्रयागमाधवंभक्त्याप्रयागेशंचकामदम् ॥ प्रयागेतपसिस्नात्वायेर्चयंत्यन्वहंसदा॥३९॥ धनधान्यसुतर्द्धीस्तेलब्ध्वाभो
गान्मनोरमान् ॥ भुक्तेहपरमानंदंपरंमोक्षमवाप्नुयुः ॥ ४० ॥ माघेसर्वाणितीर्थानिप्रयागमधियांतिहि ॥ प्राच्युदीचीप्रतीचीतोदक्षिणाधस्तथोर्ध्वतः ॥
॥ ४१ ॥ काशीस्थितानितीर्थानिमुनेयांतिनकुत्रचित् ॥ यदियांतितदायांतितीर्थत्रयमनुत्तमम् ॥ ४२ ॥ आयांत्यूर्जेपंचनदेप्रातःप्रातर्ममांतिकम् ॥
महाघौघप्रशमनेमहाश्रेयोविधायिनि ॥ ४३ ॥ प्राप्यमाघमघारिंचप्रयागेशसमीपतः ॥ प्रातःप्रयागेसंस्नांतिसर्वतीर्थानिमामनु ॥ ४४ ॥ समासाद्यच
मध्याह्नमभियांतिचनित्यशः ॥ संस्नातुंसर्वतीर्थानिमुक्तिदांमणिकर्णिकाम् ॥ ४५ ॥ काश्यांरहस्यंपरममेतत्तेकथितंमुने ॥ यथातीर्थत्रयीश्रेष्ठास्व
स्वकालेविशेषतः ॥ ४६ ॥ अन्यद्रहस्यंवक्ष्यामिनवाच्यंयत्रकुत्रचित् ॥ अभक्तेषुसदागोप्यंनगोप्यंभक्तिमज्जने ॥ ४७ ॥ काश्यांसर्वाणितीर्थानिएकै
कादुत्तरोत्तरम् ॥ महैनांसिप्रहंत्ये वप्रसह्यनिजतेजसा ॥ ४८ ॥ एतदेवरहस्यंतेवाराणस्याउदीर्यते ॥ उत्क्षिप्यैकांगुलिंतथ्यंश्रेष्ठैकामणिकर्णिका ॥४९॥
गर्जंतिसर्वतीर्थानिस्वस्वधिष्ण्यगतान्यहो ॥ केवलंबलमासाद्यसुमहन्माणिकर्णिकम् ॥ ५० ॥ पापानिपापिनांहत्वामहांत्यपिबहून्यपि ॥ काशीतीर्था
निमध्याह्नेप्रायश्चित्तचिकीर्षया ॥ ५१ ॥ पर्वस्वपर्वस्वपिवानित्यंनियमवंत्यहो ॥ निर्मलानिभवंत्येवविगाह्यमणिकर्णिकाम् ॥ ५२ ॥ विश्वेशोवि
श्वयासार्धंसदोपमणिकर्णिकम् ॥ मध्यंदिनंसमासाद्यसंस्नातिप्रतिवासरम् ॥ ५३ ॥ वैकुंठादप्यहंनित्यंमध्याह्नेमणिकर्णिकाम् ॥ विगाहेपद्मयासार्धं
मुदापरमयामुने ॥ ५४ ॥ सकृन्ममाख्यांगृणतांनिर्हरन्यदघान्यहम् ॥ हरिनामसमापन्नस्तद्बलान्माणिकर्णिकात् ॥ ५५ ॥ सत्यलोकात्प्रतिदिनंहं
सयानःपितामहः ॥ माध्याह्निकविधानायसमायान्मणिकर्णिकाम् ॥५६॥ इंद्राद्यालोकपालाश्चमरीच्याद्यामहर्षयः ॥ माध्याह्निकींक्रियांकर्तुंसमीयुर्म
णिकर्णिकाम् ॥ ५७ ॥ शेषवासुकिमुख्याश्चनागावैनागलोकतः ॥ समायांतीहमध्याह्नेसंस्नातुंमणिकर्णिकाम् ॥ ५८ ॥

त्कदाचिन्ममाख्याम् ॥ गृणतामुच्चरतांयदहमघंनिर्हरन्निःशेषेणपापंहरामिनाशयामितन्माणिकर्णिकाद्बलात् मणिकर्णिकावगाहनादिजन्यसामर्थ्यादित्यर्थः ॥ निर्हरेदितिपाठेनिर्हरामीत्येव ॥
अतएवाहंहरिनामसमापन्नःभक्तानांस र्वाणिपापानिहरतीतिहरिः हरिरितिनामसमापन्नंयेनसोहंतथा ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥

॥५९॥६०॥६१॥६२॥६३॥६४॥६५॥६६॥६७॥६८॥६९॥७०॥७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ तत्रसूक्ष्मपरिमाणंवक्तुंप्रसंगात्स्थूलमणिकर्णिकायामवांतरतीर्थान्याह हरिश्चंद्रेत्यारभ्यचक्रपुष्करणी

चराचरेषुसर्वेषुयावंतश्चसचेतनाः ॥ तावंतःस्नांतिमध्याह्नेमणिकर्णीजलेमले ॥ ५९ ॥ केमाणिकर्णिकेयानांगुणानांसुगरीयसाम् ॥ शक्तावर्णयितुंविप्रा
ऽसंख्येयानांमदादिभिः ॥ ६० ॥ चीर्णान्युग्राण्यरण्येषुतैस्तपांसितपोधनैः ॥ यैरियंहिसमासादिमुक्तिभूर्मणिकर्णिका ॥ ६१ ॥ विश्राणितमहादाना
स्तएवनरपुंगवाः ॥ चरमेवयसिप्राप्तायैरेषामणिकर्णिका ॥ ६२ ॥ चीर्णसर्वव्रतास्तेतुयथोक्तविधिनाध्रुवम् ॥ यैःस्वतल्पीकृतामाणिकर्णिकेयीस्थली
मृदुः ॥६३॥ तएवधन्यामर्त्येस्मिन्सर्वक्रतुषुदीक्षिताः ॥ त्यक्त्वापुण्यार्जितांलक्ष्मीमैक्षियैर्मणिकर्णिका ॥६४॥ कृतानानाविधाधर्माइष्टापूर्तास्तुतैर्नृभिः ॥
वार्धकंसमनुप्राप्यप्रापियैर्मणिकर्णिका ॥ ६५ ॥ रत्नानिसदुकूलानिकांचनंगजवाजिनः ॥ देयाःप्राज्ञेनयत्नेनसदोपमणिकर्णिकम् ॥ ६६ ॥ पुण्येनो
पार्जितंद्रव्यमत्यल्पमपियैर्नरैः ॥ दत्तंतदक्षयंनित्यंमुनेधिमणिकर्णिकम् ॥ ६७ ॥ कुर्याद्यथोक्तमप्येकंप्राणायामंनरोत्तमः ॥ यस्तेनविहितोनूनंषडंगो
योगउत्तमः ॥ ६८ ॥ जप्त्वैकामपिगायत्रींसंप्राप्यमणिकर्णिकाम् ॥ लभेदयुतगायत्रीजपनस्यफलंस्फुटम् ॥ ६९ ॥ एकामप्याहुतिंप्राज्ञोदत्त्वोपम
णिकर्णिकम् ॥ यावज्जीवाग्निहोत्रस्यलभेदविकलंफलम् ॥ ७० ॥ इतिश्रुत्वाहरेर्वाक्यमग्निबिंदुर्महातपाः ॥ प्रणिपत्यमहाभक्त्यापुनःपप्रच्छमाधवम् ॥
॥ ७१ ॥ ॥ अग्निबिंदुरुवाच ॥ विष्णोकियत्परीमाणापुण्यैषामणिकर्णिका ॥ ब्रूहिमेपुंडरीकाक्षनत्वत्तस्तत्त्ववित्परः ॥ ७२ ॥ ॥ श्रीविष्णुरुवाच ॥
आगंगाकेशवादाचहरिश्चंद्रस्यमंडपात् ॥ आमध्याद्देवसारितःस्वर्द्वारान्मणिकर्णिका ॥ ७३ ॥ स्थूलमेतत्परीमाणंसूक्ष्मंचप्रवदामिते ॥ हरिश्चंद्रस्यती
र्थाग्रेहरिश्चंद्रविनायकः ॥ ७४ ॥ सीमाविनायकश्चात्रमणिकर्णीह्रदोत्तरे ॥ सीमाविनायकंभक्त्यापूजयित्वानरोत्तमः ॥ ७५ ॥ मोदकैःसोपचारै
श्चप्राप्नुयान्मणिकर्णिकाम् ॥ हरिश्चंद्रमहातीर्थेतर्पयेयुःपितामहान् ॥७६॥ शतंसमाःसुतृप्ताःस्युःप्रयच्छंतिचवांछितम् ॥ हरिश्चंद्रेमहातीर्थेस्नात्वाश्रद्धा
न्वितोनरः ॥ ७७ ॥ हरिश्चंद्रेश्वरंनत्वानसत्यात्परिहीयते ॥ ततःपर्वततीर्थंचपर्वतेश्वरसंनिधौ ॥ ७८ ॥ अधिष्ठानंमहामेरोर्महापातकनाशनम् ॥
तत्रस्नात्वार्चयित्वेशंकिंचिद्दत्त्वास्वशक्तितः ॥ ७९ ॥ अध्यास्यमेरुशिखरंदिव्यान्भोगान्समश्नुते ॥ कंबलाश्वतरंतीर्थंपर्वतेश्वरदक्षिणे ॥८०॥ कंबला
श्वतरेशंचतत्तीर्थात्पश्चिमेशुभम् ॥ तस्मिंस्तीर्थेकृतस्नानस्तल्लिंगंयःसमर्चयेत् ॥ ८१ ॥ अपितस्यकुलेजातागीतज्ञाःस्युःश्रियान्विताः ॥ चक्रपुष्क
रिणीतत्रयोनिचक्रनिवारिणी ॥ ८२ ॥

यतःप्राक्तनेनग्रंथेन ॥७४॥७५॥७६॥ सुतृप्ताःस्युःतस्यतेपिता महाइतिशेषः ॥७७॥७८॥७९॥८०॥ तत्तीर्थात्पर्वतेश्वरतीर्थात् ॥ तस्मिंस्तीर्थेकंवलाश्वतरतीर्थे ॥८१॥ चक्रेति॥तत्रकम्वलाश्वतरेश्वर

तीर्थे ॥ चक्रपुष्करणीसूक्ष्मोतिशेषः ॥ हरिश्चन्द्रादीनिकम्बलाश्वतरांतान्नितीर्थानितत्रेत्यभिलष्यन्तइतिकेचित् ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥८८॥ इंदीवरवतींनीलोत्पलवतीम् ॥ ॥ ८९ ॥ मातुलुंगफलं रुचकफलम् ॥ यदाहामरः ॥ रुचकोमातुलुंगकइति ॥ ९० ॥ ९१ ॥ प्रत्यग्रेति ॥ प्रत्यग्रंविकसितंनूतनंवायत्केतकीपुष्पंतेनलसन्धम्मिल्लःसंयताःकचायस्मिंस्तथाभूतंमस्तकंयस्याःसातथा ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ मंत्रंमंत्रद्वयम् ॥ ९४ ॥ तत्रएकोमन्त्रःपञ्चदशाक्षरोद्वितीयश्चतुर्दशाक्षरस्तयोराद्यमुद्धरति वाग्भवेतिश्लोकेन ॥ बीजाधिक्यात्फलाधिक्यंझटितिफलप्रदत्वंच ॥ वाग्भवबीजंसरस्वतीबीजम् ऐं मायाबीजंभुवनेश्वरीबीजं ह्रीं लक्ष्मीबीजं श्रीम् मदनबीजंकामबीजंक्लीं प्रणवओंकारः एतान्पूर्ववदेत्प्रथमंपठेत् ॥ अंतेभवोंत्योभस्यांत्योभांत्योमकारस्तम् ॥ भांतमितिवापाठः॥कथंभूतम् ॥ बिंदूपेतम् ॥ मणिपदंमणीतिपदंमणिपदम् ॥ पूर्वंपूर्वमित्युक्तत्वात्पश्चाद्वदत् ॥ अथानन्तरंसहृत्हृदाहृन्मंत्रेणनमसासहकर्णिकेकर्णिकेनमइतिवदेत् ॥ अनन्तरंप्रणवपुटःप्रणवा

संसारचक्रेगहनेयत्रस्नातोविशेन्नना ॥ चक्रपुष्करिणीतीर्थममाधिष्ठानमुत्तमम् ॥ ८३ ॥ समाःपरार्धसंख्यातास्तत्रतप्तंमहातपः ॥ तत्रप्रत्यक्षतांयातो
ममविश्वेश्वरःपरः ॥ ८४ ॥ तत्रलब्धंमयैश्वर्यमविनाशिमहत्तरम् ॥ चक्रपुष्कारिणीचैवख्याताभून्मणिकर्णिका ॥ ८५ ॥ द्रवरूपंपरित्यज्यललनारूपधा
रिणी ॥ प्रत्यक्षरूपिणीतत्रमयैक्षिमणिकर्णिका ॥ ८६ ॥ तस्यारूपंप्रवक्ष्यामिभक्तानांशुभदंपरम् ॥ यद्रूपध्यानतःपुंभिराषण्मासंत्रिसंध्यतः ॥ ८७ ॥
प्रत्यक्षरूपिणीदेवीदृश्यतेमणिकर्णिका ॥ चतुर्भुजाविशालाक्षीस्फुरद्भालविलोचना ॥ ८८ ॥ पश्चिमाभिमुखीनित्यंप्रबद्धकरसंपुटा ॥ इंदीवरवतींमालां
दधतीदक्षिणेकरे ॥ ८९ ॥ वरोद्यतेकरेसव्येमातुलुंगफलंशुभम् ॥ कुमारीरूपिणीनित्यंनित्यंद्वादशवार्षिकी ॥ ९० ॥ शुद्धस्फटिककांतिश्चसुनील
स्निग्धमूर्द्धजा ॥ जितप्रवालमाणिक्यरमणीयरदच्छदा ॥ ९१ ॥ प्रत्यग्रकेतकीपुष्पलसद्धम्मिल्लमस्तका ॥ सर्वांगमुक्ताभरणाचंद्रकांत्यंशुकावृता ॥
॥ ९२ ॥ पुंडरीकमयींमालांसश्रीकांबिभ्रतीहृदि ॥ ध्यातव्यानेनरूपेणमुमुक्षुभिरहर्निशम् ॥ ९३ ॥ निर्वाणलक्ष्मीभवनंश्रीमतीमणिकर्णिका ॥
मंत्रंतस्याश्चवक्ष्यामिभक्तकल्पद्रुमाभिधम् ॥ यस्यावर्तनतःसिद्ध्येदपिसिद्ध्यष्टकंनृणाम् ॥ ९४ ॥ वाग्भवमायालक्ष्मीमदनप्रणवान्वदेत्पूर्वम् ॥ भांत्यं
बिंदूपेतंमणिपदमथकर्णिकेसहृत्प्रणवपुटः ॥ ९५ ॥ मंत्रःसुरद्रुमसमःसमस्तसुखसंततिप्रदोजप्यः ॥ तिथिभिःपरिमितवर्णःपरमपदंदिशातिनिशित
धियाम् ॥ ९६ ॥ तारस्तारंतृतीयोबिंद्वंतोमणिपदंततःकर्णिके ॥ प्रणवात्मिपदंकेनमइतिमनुसंख्यवर्णमनुः ॥ ९७ ॥

भ्यांपुटःपुटितः आद्यन्तयोःप्रणवपुटितोमन्त्रःपठितव्यइत्यर्थः ॥ तथाचैतादृशोमंत्रोभवति ॥ ओंऐंह्रींश्रींक्लीं ओंमंमणिकर्णिकेनमओमिति ॥ अत्रमन्त्राद्धाहिस्तुभ्यमित्यध्याहर्तव्यम् ॥ चतुर्थ्यर्थेवाप्रथमा ॥ एवमुत्तरत्रापि ॥ ९५ ॥ मंत्रस्यादेयत्वंदर्शयन्वर्णपरिमितिंदर्शयति ॥ मंत्रइति ॥ निशिताधियांशुद्धसत्त्वानामित्यर्थः ॥ ९६ ॥ द्वितीयमन्त्रमुद्धरति तारइतिपादत्रयेण ॥ तारःप्रणवःतारस्याऽकारोकारमकारात्मकस्यतृतीयस्तारतृतीयोमकारः ॥ कथंभूतः ॥ बिंद्वंतोऽनुस्वारांतः ॥ मणिपदंमणीतिपदंततस्तदनन्तरंकर्णिकेइतिपदंप्रणवात्मिकेपदम् ॥ सच्चिदात्मिकेपदमितिक्वचित् ॥ केनमइतिचपदम् ॥ तथाचैतादृगयंमनुर्भवति ॥ ओंमंमणिकर्णिकेप्रणवात्मिकेनमइति ॥ मंत्राक्षरपरिमितिंदर्शयति ॥ मन्विति ॥ मनुश्चतुर्दशतत्संख्यकावर्णाय

स्मिन्सचासौमनुर्मंत्रश्चेतिमनुसंख्यवर्णमनुः ॥ अत्रयथाश्रुतस्यग्राह्यत्वाद्दृष्यादिनियमोनावेक्ष्यः ॥ ९७ ॥ पुंभिरितिविशेषणात्स्त्रीणांजपोनिवारितः ॥ स्त्रीभिरितिपाठोमृतोदेशान्तरेष्वितिदर्शनादनादेयः ॥ ९८ ॥ पुण्डरीकैःपद्मैः ॥ सक्षौद्रेणसमधुना ॥ ९९ ॥ १०० ॥ नवरत्नसमन्वितानूतनैरत्नैरलंकृतेत्यर्थः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ समर्च्योमणिकर्णिकेश्वरइत्यर्थः ॥ ५ ॥ ६ ॥ आत्मानःपशवःप्रोक्ताःसर्वेसंसारवर्तिनः ॥ तेषांपतिरहंदेवःस्मृतःपशुपतिर्बुधैरिति ॥ विधिर्ब्रह्मा ॥ पशूनांपशुतुल्यानांजीवानांपाशहृदज्ञानहृत्पशुपाशहृत् ॥

अयंमंत्रोऽनिशंजप्यःपुंभिर्मुक्तिमभीप्सुभिः ॥ होमोदशांशकःकार्यःश्रद्धाबद्धादरैर्नृभिः ॥ ९८ ॥ परिप्लुतैःपुंडरीकैर्गव्येनहविषास्फुटैः ॥ सशर्करेणमेधावीसक्षौद्रेणसदाशुचिः ॥ ९९ ॥ त्रिलक्षमंत्रजप्येनमृतोदेशांतरेष्वपि ॥ अवश्यंमुक्तिमाप्नोतिमंत्रस्यास्यप्रभावतः ॥ १०० ॥ सौवर्णीप्रतिमाकार्यानवरत्नसमन्विता ॥ पूर्वोक्तरूपसंपन्नासंपूज्यासाप्रयत्नतः ॥ १ ॥ संपूज्यावासदागेहेनरैर्मोक्षैककांक्षिभिः ॥ मणिकर्ण्यामथाक्षेप्यासमभ्यर्च्यप्रयत्नतः ॥ २ ॥ संसारभीरुभिःपुंभिःश्रद्धाबद्धादरैरिह ॥ उपायःसमनुष्ठेयोह्यापिदूरनिवासिभिः ॥ ३ ॥ मणिकर्ण्यांकृतस्नानोमणिकर्णीशवीक्षणात् ॥ जननीजठरावासेवसतिंनलभेन्नरः ॥४॥ मणिकर्णीश्वरंलिंगंपुरासंस्थापितंमया ॥ प्राग्द्वारेंतर्गृहस्यात्रसमर्च्योमोक्षकांक्षिभिः ॥५॥ ततःपाशुपतंतीर्थमवाच्यांमणिकर्णितः ॥ कृतोदकक्रियस्तत्रपश्येत्पशुपतीश्वरम् ॥ ६ ॥ यत्रपाशुपतोयोगउपादिष्टःपिनाकिना ॥ ममापिविधिमुख्यानांसुराणांपशुपाशहृत् ॥ ॥ ७ ॥ अतःपशुपतिर्यत्रलिंगरूपधरःस्वयम् ॥ पशुपाशविमोक्षायनित्यंकाश्यांप्रकाशते ॥ ८ ॥ तत्रचैत्रचतुर्दश्यांशुक्लायांशुचिमानसैः ॥ कार्यायात्राप्रयत्नेनरात्रौजागरणंतथा ॥ ९ ॥ पूजयित्वापशुपतिमुपोषणपरायणाः ॥ पशुपाशैर्नबध्यंतेदर्शेविहितपारणाः ॥ ११० ॥ रुद्रावासस्ततस्तीर्थंतीर्थात्पाशुपतात्पुरः ॥ तत्रस्नात्वानरैरर्च्योरुद्रावासेश्वरोहरः ॥ ११ ॥ मणिकर्णीश्वराद्याम्यांरुद्रावासेश्वरंनरः ॥ समाराध्यवसेल्लोकेरुद्रावासेनसंशयः ॥ १२ ॥ विश्वतीर्थंततोयाम्यांविश्वैस्तीर्थैरधिष्ठितम् ॥ तत्रस्नात्वानरोभक्त्याविश्वनाथंविलोकयेत् ॥ १३ ॥ विश्वांगौरींचतदनुपूजयित्वातिभक्तितः ॥ विश्वस्यपूज्योभवतिततोविश्वमयोभवेत् ॥ १४ ॥ मुक्तितीर्थंचतदनुतत्रापिकृतमज्जनः ॥ मोक्षेश्वरंततोभ्यर्च्यमोक्षमाप्नोत्यसंशयम् ॥ १५ ॥ अविमुक्तेश्वरात्पश्चान्मोक्षेशंवीक्ष्यमानवः ॥ नपुनर्मानवेलोकेयातायातंकरोत्यहो ॥ १६ ॥ अविमुक्तेश्वरंतीर्थंमुक्तितीर्थान्मनाक्परे ॥ तत्राप्लुत्याविमुक्तेशमर्चयित्वाविमुच्यते ॥ १७ ॥

पाश्यतेअनेनेतिपाशमज्ञानंबंधोवापाशः॥पाशहृद्बंधहृत् ॥ तदुक्तम् ॥ बंधकोभवपाशेनभवपाशाच्चमोचकः ॥ कैवल्यदःपरंब्रह्माविष्णुरेवसनातनइति ॥ चतुर्विंशतितत्त्वमायाकर्मगुणक्लेशावापाशाः ॥ तदुक्तमीश्वरगीतायांकूर्मपुराणे ॥ चतुर्विंशतितत्त्वानिमायाकर्मगुणाइति॥ एतेपाशाःपशुपतेःक्लेशाश्चपशुबंधनाइति ॥ तस्यहृदिति ॥ ७ ॥ ८ ॥ तत्रशुक्लचतुर्दश्यामितिपद्यंसांवत्सरयात्राविषयम् ॥ पूजयित्वेतितुपद्यंप्रतिमासकृष्णचतुर्दशीविषयमितिभेदः ॥ ९ ॥ ११० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥

॥१८॥ १९ ॥ त्वङ्मांसंरुधिरमितिमातृतःस्नाय्वस्थिमज्जा इतिपितृतइतिषट्कोशास्तत्प्रभावांषाट्कौशिकीम् ॥१२०॥२१॥२२॥२३॥२४॥२५॥२६॥ ससमुद्रासमुद्रैःसहिता ॥२७॥ तुष्टितत्परैरित्यत्रतुष्टीतिक्रियाविशेषणम् ॥ भक्तितत्परैरितिवापाठः ॥ २८:॥ २९ ॥ १३० ॥३१॥३२॥३३॥३४॥३५॥३६॥ मातर्भवानीति ॥ हेमातर्भवानितवपादरजोऽहंभवानितवचरणधूलिरहंस्याम् ॥ हेमातर्भवानितवदासतरस्तवदासानांमध्येप्रकृष्टःसेवकोऽहंभवानि ॥ हेमातर्हंभवानियथाऽस्मिन्भवेसंसारेऽहंनभवानिनभवेयंनभविष्यामीत्यर्थः ॥ तथाऽनुदिनंप्रतिदिनंत्वद्भाक्त्वांभजतइतित्वद्भाक्ताद्दशो

तत्परेतारकंतीर्थंयत्रविश्वेश्वरःस्वयम् ॥ आचष्टेतारकंब्रह्ममृतकर्णेमृतात्मकम् ॥ १८ ॥ सुस्नातस्तारके तीर्थेतारकेश्वरदर्शनात् ॥ संसारसागरंतीर्त्वा
तारयेत्स्वपितॄनपि ॥ १९ ॥ तत्राभ्याशेस्कंदतीर्थंतत्राप्लुत्यनरोत्तमः ॥ दृष्ट्वाषडाननंचैवजह्यात्षाट्कौशिकींतनुम् ॥ १२० ॥ तारकेश्वरपूर्वेणदृष्ट्वादेवं
षडाननम् ॥ वसेत्षडाननेलोकेकौमारंवपुरुद्वहन् ॥ २१ ॥ ढुंढितीर्थंततःपुण्यंनरस्तत्रकृतोदकः ॥ ढुंढिंगणपतिंस्तुत्वानविघ्नैरभिभूयते ॥ २२ ॥
भवानीतीर्थमतुलंढुंढितीर्थस्यदक्षिणे ॥ तत्रस्नात्वाविधानेनभवानींपरिपूज्यच ॥ २३॥ दुकूलैरत्ननेपथ्यैर्नैवेद्यैर्बहुविस्तरैः ॥ पुष्पैर्धूपैःप्रदीपैश्चभवानी
शौप्रपूज्यच ॥ २४ ॥ समस्तमर्चितंतेनत्रैलोक्यंसचराचरम् ॥ भवानीशंकरौकाश्यामर्चितौश्रद्धयातुयैः ॥ २५ ॥ चैत्राष्टम्यांमहायात्रांभवान्याःकारये
त्सुधीः ॥ अष्टाधिकाःप्रकर्तव्याःशतकृत्वःप्रदक्षिणाः ॥ २६ ॥ प्रदक्षिणीकृतातेनसप्तद्वीपवतीमही ॥ सशैलाससमुद्राचसाश्रमाचसकानना ॥ २७ ॥
अष्टौप्रदक्षिणादेयाःप्रत्यहंतुष्टितत्परैः ॥ नमनीयौप्रयत्नेनभवानीशंकरौसदा ॥ २८ ॥ भक्तानांकामदानित्यंभवानीवाससांप्रदा ॥ अतोभवानीसंपूज्या
काश्यांतीर्थनिवासिभिः ॥ २९ ॥ योगक्षेमंसदाकुर्याद्भवानीकाशिवासिनाम् ॥ तस्माद्भवानीसंसेव्यासततंकाशिवासिभिः ॥ १३० ॥ भिक्षणीयासदा
भिक्षाभिक्षुणामोक्षकांक्षिणा ॥ यतोभिक्षाप्रदाकाश्यांविश्वेशस्यकुटुंबिनी ॥ ३१ ॥ गृहमध्येत्रविश्वेशोभवानीतत्कुटुंबिनी ॥ सर्वेभ्यःकाशिसंस्थेभ्योमो
क्षभिक्षांप्रयच्छति ॥ ३२ ॥ दुष्प्रापमपियत्किंचित्काशीक्षेत्रनिवासिनाम् ॥ तत्सुप्राप्यंकरोत्येवभवानीपूजितानृभिः ॥ ३३ ॥ कुर्याज्जागरणंरात्रौमहा
ष्टम्यांव्रतीनरः ॥ प्रातर्भवानीमभ्यर्च्यप्राप्नुयाद्वांछितंफलम् ॥ ३४ ॥ शुक्रेशात्पश्चिमाशायांभवानींयोऽभिवीक्षते ॥ सर्वेमनोरथास्तस्यसिद्ध्यंतीहनसं
शयः ॥ ३५ ॥ काश्यांसदैववस्तव्यंस्नातव्योत्तरवाहिनी ॥ भवानीशंकरौसेव्यौप्राप्तव्येभुक्तिमुक्तिके ॥ ३६ ॥ मातर्भवानितवपादरजोभवानिमातर्भ
वानितवदासतरोभवानि ॥ मातर्भवानिनभवानियथाभवेस्मिंस्त्वद्भाग्भवान्यनुदिनंनपुनर्भवानि ॥ ३७ ॥

भवानि ॥ तर्हिकिंप्रतिजन्ममद्भक्तोभूत्वाकल्पांतेमोक्षंवांछसिनेत्याह ॥ नपुनर्भवानीति ॥ यद्वा ननुतर्हिब्रह्मणःप्रतिदिनंजन्मलब्ध्वामद्भक्तःसन्भोगान्भुंक्ष्वब्रह्मणोमुक्तिसमयेमोक्षंदास्यामीतिचेन्नेत्याह ॥ अनुदिनंब्रह्मणःप्रतिदिनंनपुनर्भवानीति ॥ वर्तमानजन्मनित्वद्भक्तोभूत्वाएतज्जन्मानंतरमेवमुक्तःस्यामित्यर्थः ॥ यद्वा अस्मिन्भवेयथाहंनभवानिविधिनिषेधकिंकरोनस्यांतथात्वद्भाग्भवानि

---

१ वासानामित्यर्थः ।

शरीरपातानंतरंतुपुनर्नभवानि ॥ यद्वा तथाहमनुदिनंत्वद्भाग्भवानियथाऽस्मिन्भवेपुनर्नभवानिनभवानि ॥ अपुनर्भवस्यादरार्थावीप्सेत्यलमतिविस्तरेण ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ १४० ॥ ४१ ॥
शैलादिर्नंदी ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ कीकसमात्रकमस्थिमात्रम् ॥ ५६ ॥

तिष्ठतागच्छतावापिस्वपताजाग्रतापिवा ॥ अयंमंत्रःसदाजप्यःसुखास्यैकाशिवासिना ॥ ३८ ॥ ईशानतीर्थंतत्रैवभवानीतीर्थसन्निधौ ॥ तत्रस्नातोयई
शानमर्चयेन्नसजन्मभाक् ॥ ३९ ॥ ज्ञानतीर्थंचतत्रैवज्ञानदंसर्वदानृणाम् ॥ कृताभिषेकस्तत्तीर्थेदृष्ट्वाज्ञानेश्वरंशिवम् ॥ १४० ॥ ज्ञानवापीसमीपस्थो
ज्ञानेशोयैःसमर्चितः ॥ ज्ञानभ्रंशोनतेषांस्यादपिपंचत्वमृच्छताम् ॥ ४१ ॥ शैलादितीर्थंतत्रैवपरमर्द्धिप्रकाशकम् ॥ तत्रश्राद्धादिकंकृत्वादत्त्वादानंस्वश
क्तितः ॥ ४२ ॥ शैलादीश्वरमालोक्यज्ञानवाप्याउदग्दिशि ॥ लभेद्गणत्वपदवींनात्रकार्याविचारणा ॥ ४३ ॥ नंदितीर्थादवाच्यांतुविष्णुतीर्थंपरंमम ॥
तत्रपिंडान्विनिर्वाप्यपितॄणामनृणोभवेत् ॥ ४४ ॥ विष्णुतीर्थेकृतस्नानोयोमांविष्णुंविलोकयेत् ॥ विश्वेशाद्दक्षिणेपार्श्वेविष्णुलोकंसगच्छति ॥ ४५ ॥
यःप्रत्येकादशींप्राप्यशयनींबोधिनींतथा ॥ कुर्याज्जागरणंरात्रौमममूर्तिसमीपतः ॥ ४६ ॥ प्रातःसमर्च्यमांभक्त्याभोजयित्वाद्विजानपि ॥ दत्त्वागाः कां
चनंभूमिंनभूयोभूमिभाग्भवेत् ॥४७॥ कृत्वातत्रव्रतोत्सर्गंवित्तशाठ्यविवर्जितः ॥ सम्यग्व्रतफलंधीमान्प्राप्नोत्येवममाज्ञया ॥४८॥ ममतीर्थादवाच्यांतुती
र्थंपैतामहंशुभम् ॥ तत्रश्राद्धविधानेनतर्पयित्वापितामहान् ॥४९॥ पितामहेश्वरंलिंगंब्रह्मनालोपरिस्थितम् ॥ पूजयित्वानरोभक्त्याब्रह्मलोकमवाप्नुयात् ॥
॥ १५० ॥ ब्रह्मस्रोतःसमीपेतुकृतंकर्मशुभाशुभम् ॥ परामक्षयतामेतिशुभमेवततश्चरेत् ॥ ५१ ॥ अत्यल्पमपियत्कर्मकृतमत्रशुभाशुभम् ॥ प्रलयेपि
नतस्यास्तिप्रलयोमुनिसत्तम ॥ ५२ ॥ नाभितीर्थमिदंप्रोक्तंनाभिभूतंयतःक्षितेः ॥ अपिब्रह्मांडगोलस्यनाभिरेषाशुभोदया ॥५३॥ सामणिकर्णिकेयी
यंनाभिगांभीर्यभूमिका ॥ ब्रह्मांडगोलकंसर्वंयस्यामेतिलयोदयम् ॥ ५४ ॥ ब्रह्मनालंपरंतीर्थंत्रिषुलोकेषुविश्रुतम् ॥ तत्संगमेनरःस्नात्वाकोटिजन्ममलं
हरेत् ॥ ५५ ॥ ब्रह्मनालेपतेद्येषामपिकीकसमात्रकम् ॥ ब्रह्मांडमंडपांतस्तेनविशंतिकदाचन ॥ ५६ ॥ ततोभागीरथेस्तीर्थंब्रह्मनालाच्चदक्षिणे ॥
तत्रस्नात्वानरःसम्यङ्मुच्यतेब्रह्महत्यया ॥ ५७ ॥ भागीरथीश्वरंलिंगंस्वर्गद्वारस्यसन्निधौ ॥ दर्शनाद्ब्रह्महत्यायाःपुरश्चरणमुच्यते ॥ ५८ ॥ अशुभांग
तिमापन्नायस्यपूर्वेपितामहाः ॥ तेनभागीरथीतीर्थेतर्पणीयाःप्रयत्नतः ॥ ५९ ॥ तत्रभागीरथेतीर्थेश्राद्धंकृत्वाविधानतः ॥ ब्राह्मणान्भोजयित्वातुब्रह्मलो
केनयेत्पितॄन् ॥ १६० ॥ तद्दक्षिणेमहातीर्थंखुरकर्तरिसंज्ञितम् ॥ गोलोकादागताभिश्चगोभिर्यत्खुरकोटिभिः ॥ ६१ ॥ स्थपुटीकृतभूभागंततस्तत्खुर
कर्तरि ॥ तस्मिंस्तीर्थेकृतस्नानःकृतपिंडोदकक्रियः ॥ ६२ ॥

भागीरथेःभागीरथ्याः ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ १६० ॥ ६१ ॥ स्थपुटीकृतभूभागंश्लथीकृतभूप्रदेशमाच्छादितभूभागंवा ॥ संपुटीतिपाठेपिसएवार्थः ॥ ६२ ॥

॥ ६३ ॥ खुरकर्तर्याइतिखुरकर्तरीरणस्तीर्थादित्यर्थः ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ १७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ १८० ॥

खुरकर्तरीशंलिंगंदृष्ट्वागोलोकमाप्नुयात् ॥ गोधनैर्नविमुच्येततल्लिंगस्यसमर्चनात् ॥६३॥ दक्षिणेखुरकर्तर्यामार्कंडंतीर्थमुत्तमम् ॥ कृतश्राद्धविधानश्चतस्मिंस्तीर्थेऽघहारिणि ॥ ६४ ॥ मार्कंडेयेश्वरंलिंगंदृष्ट्वायुर्दीर्घमाप्नुयात् ॥ ब्रह्मतेजोभिवृद्धिंचकीर्तिंचपरमांभुवि ॥ ६५ ॥ वसिष्ठतीर्थपरमंमहापातकनाशनम् ॥ तर्पयित्वापितॄंस्तत्रवसिष्ठेशंविलोक्यच ॥ ६६ ॥ नरोनलिप्यतेपापैर्जन्मत्रयसमर्जितैः ॥ वसिष्ठलोकेवसतिब्रह्मतेजःसमन्वितः ॥ ६७ ॥ तत्रैवारुंधतीतीर्थंस्त्रीणांसौभाग्यवर्धनम् ॥ पतिव्रताभिस्तत्तीर्थंगाहनीयंविशेषतः ॥ ६८ ॥ पौंश्चल्यजनितोदोषस्तत्तीर्थपरिमज्जनात् ॥ क्षणाद्विनाशमागच्छेदरुंधत्याःप्रभावतः ॥ ६९ ॥ मार्कंडेयेश्वरात्प्राच्यांवसिष्ठेश्वरपूजनात् ॥ निष्पापोजायतेमर्त्योमहत्पुण्यमवाप्नुयात् ॥ १७० ॥ मूर्तीवसिष्ठारुंधत्योस्तत्रपूज्येप्रयत्नतः॥ नस्त्रीवैधव्यमाप्नोतिनपुमान्स्त्रीवियोगिताम् ॥७१॥ वसिष्ठतीर्थतोयाम्यांनर्मदातीर्थमुत्तमम्॥विधायश्राद्धंमेधावीनर्मदेशंविलोक्यच ॥ ७२ ॥ तत्रदत्त्वामहादानंपद्मयानविमुच्यते ॥ ततस्त्रिसंध्यंवैतीर्थंत्रिसंध्येश्वरपूर्वतः ॥ ७३ ॥ तत्रतीर्थेनरःस्नात्वाकृत्वासंध्यांविधानतः ॥ संध्याकालविलोपोत्थपातकैर्नाभिभूयते ॥ ७४ ॥ त्रिसंध्येश्वरमालोक्यकृतसंध्यस्त्रिकालतः ॥ त्रिवेदावर्तजंपुण्यंप्राप्नुयाच्छ्रद्धयाद्विजः ॥ ७५ ॥ ततोऽनुयोगिनीतीर्थंनरस्तत्रकृताप्लवः ॥ दृष्ट्वातुयोगिनीपीठंयोगसिद्धिमवाप्नुयात् ॥ ७६ ॥ अगस्तितीर्थंतत्रास्तिमहाघौघविघातकृत् ॥ तत्रस्नात्वाप्रयत्नेनदृष्ट्वागस्तीश्वरंविभुम् ॥ ७७ ॥ अगस्तिकुंडेचततःसंतर्प्यचापितामहान् ॥ अगस्तिनासमेतांचलोपामुद्रांप्रणम्यच ॥ ७८ ॥ सर्वपापविनिर्मुक्तः सर्वक्लेशविवर्जितः॥ गच्छेत्सपूर्वजैःसार्धंशिवलोकंनरोत्तमः ॥७९॥ दक्षिणेऽगस्त्यतीर्थाच्चतीर्थमस्त्यतिपावनम्॥गंगाकेशवसंज्ञंचसर्वपातकनाशनम् ॥ ॥१८०॥ तत्रमेशुभदांमूर्तिंमुनेतत्तीर्थसंज्ञिकाम् ॥ संपूज्यश्रद्धयाधीमान्ममलोकेमहीयते ॥८१॥ तत्रपिंडान्विनिर्वाप्यदत्त्वादानंस्वशक्तितः ॥ शतसांवत्सरींतृप्तिंपितॄणांससमर्पयेत् ॥ ८२ ॥ मणिकर्णीपरीमाणमेतत्तेकीर्तितंमहत् ॥ सीमाविनायकाद्याम्यांसर्वविघ्नविघातनात् ॥ ८३ ॥ वैरोचनेश्वरात्प्राच्यामहंवैकुंठमाधवः ॥ तत्रमांभक्तितोभ्यर्च्यवैकुंठार्चामवाप्नुयात् ॥ ८४ ॥

॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥

॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ १९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ममभेविष्णोः ॥ ९५ ॥ कंब्रह्माणंकालयतीतिकंकालःसचासौभैरवश्चेतिकंकालभैरवः ॥

वीरमाधवसंज्ञोहंवीरेशात्पश्चिमेमुने ॥ तत्रव्रतीसमभ्यर्च्यनयामींयातनांलभेत् ॥ ८५ ॥ कालमाधवनामाहंकालभैरवसन्निधौ ॥ कलिःकालोनकलये
न्मद्भक्तमितिनिश्चितम् ॥८६॥ मार्गशीर्षस्यशुक्लायामेकादश्यामुपोषितः ॥ तत्रजागरणंकृत्वायमंनालोकयेत्क्वचित् ॥ ८७ ॥ निर्वाणनरसिंहोहंपुलस्ती
श्वरदक्षिणे ॥ भक्तोनिर्वाणमाप्नोतितन्मूर्तिंनमनादपि ॥८८॥ महाबलनृसिंहोहमोंकारात्पूर्वतोमुने ॥ दूतान्महाबलान्याम्यान्नपश्येत्तुतदर्चकः ॥८९॥
प्रचंडनरसिंहोहंचंडभैरवपूर्वतः ॥ प्रचंडमप्यघंकृत्वानिष्पाप्मास्यात्तदर्चनात् ॥ १९० ॥ अहंगिरिनृसिंहोस्मितद्देहलिविनायकात् ॥ प्राच्यांप्रबलपापौ
घगजानांप्रविदारणः ॥ ९१ ॥ महाभयहरश्चाहंनरसिंहोमहामुने ॥ पितामहेश्वरात्पश्चाद्भक्तसाध्वससाध्वसः ॥ ९२ ॥ अत्युग्रनरसिंहोहंकलशेश्वरप
श्चिमे ॥ अत्युग्रमपिपापौघंहरामिश्रद्धयार्चितः ॥ ९३ ॥ ज्वालामालीनृसिंहोऽहंज्वालामुख्याःसमीपतः ॥ संज्वालयामिपापौघतृणानिपरिपूजितः ॥
॥ ९४ ॥ कोलाहलनृसिंहोस्मिदैत्यदानवमर्दनः ॥ ममनामसमुच्चारादघकोलाहलोयतः ॥ ९५ ॥ कंकालभैरवोयत्रकाशीरक्षणदक्षधीः ॥ तत्रमांभ
क्तितोभ्यर्च्यनोपसर्गैर्निरुध्यते ॥ ९६ ॥ विटंकनरसिंहोस्मिनीलकंठेश्वरादनु ॥ तत्रमांश्रद्धयापूज्यनरोभवतिनिर्भयः ॥९७॥ अनंतवामनश्चाहमनं
तेश्वरसन्निधौ ॥ अनंतान्यपिभक्तस्यकलुषाणिहरेऽर्चितः ॥ ९८॥ दधिवामनसंज्ञोहंभक्तानांदधिभक्तदः ॥ यन्नामस्मरणादेवनदरिद्रोनरोभवेत् ॥ ९९ ॥
त्रिविक्रमोस्म्यहंकाश्यामुदीच्यांचत्रिलोचनात् ॥ ददामिपूजितोलक्ष्मींहरामिवृजिनान्यपि ॥२००॥ बलिवामननामाहंबलिनापरिपूजितः ॥ बलिभद्रे
श्वरात्प्राच्यांभक्तानांबलवर्धनः ॥ १ ॥ दक्षिणेभवतीर्थाच्चताम्रद्वीपादिहागतः ॥ नाम्नाताम्रवराहोस्मिभक्तानांचिंतितार्थदः ॥ २ ॥ मुनेधरणिवाराहः
प्रयागेश्वरसन्निधौ ॥ स्नात्वावाराहतीर्थेत्रदृष्ट्वामांकिटिरूपिणम् ॥३॥ संपूज्यबहुभावेननविशेद्योनिसंकटम् ॥ तत्राल्पमपिदत्त्वान्नंधरादानफलंलभेत् ॥
॥ ४ ॥ महाकलुषगंभीरसागरेनिपतञ्जनः ॥ ममभक्त्युडुपंप्राप्यप्रलयेपिनमज्जति ॥ ५ ॥ अहंकोकावराहोस्मिकिटीश्वरसमीपतः ॥ तत्रमांपूज
यन्मर्त्योलभेतेचिंतितंफलम् ॥ ६ ॥ नारायणाःशतंपंचशतंचजलशायिनः ॥ त्रिंशत्कमठरूपाणिमत्स्यरूपाणिविंशतिः ॥ ७ ॥ गोपालाश्चशतंसार्द्धं
बुद्धाःसंतिसहस्रशः ॥ त्रिंशत्परशुरामाश्चरामाएकोत्तरंशतम् ॥ ८ ॥

मांकोलाहलनृसिंहम् ॥ ९६ ॥ विटंकोभयंकरःअलंकृतोवा ॥ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ २०० ॥ १ ॥ २ ॥ किटिरूपिणंसूकररूपिणम ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥

॥ ९ ॥ २१० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ अग्निर्बिंदोइति ॥ कथयामिस्वमूर्तिभेदानितिशेषः ॥ सृष्टिक्रमात्प्रदक्षिणक्रमात् ॥ १९ ॥ तत्राद्यदक्षिणकराद्यवामकरा
धोवामकराऽधोदक्षिणकरक्रमेणशंखचक्रगदापद्मैःकेशवमधुहसंकर्षणदामोदरवामनप्रद्युम्नषट्कं विष्णुमाधवानिरुद्धपुरुषोत्तमाधोक्षजजनार्दनषट्कं गोविंदत्रिविक्रमश्रीधरहृषीकेशनृसिंहाच्युतषट्कं
वासुदेवनारायणपद्मनाभोपेंद्रहरिकृष्णषट्कं मूर्तयोभवंति ॥ तत्रकेशवादिषण्मूर्तिषुआद्यदक्षिणकरेशंखएवआद्यवामकरेचक्रपद्मपद्मगदाचक्रगदाःअधोवामकरे गदाचक्रचक्रपद्मपद्मानिअधोदक्षिणकरे

विष्णुरूपोस्म्यहंचैकोमुक्तिमंडपमध्यतः ॥ मुनेकृतप्रसादेनविश्वेशेनाश्रितःस्त्रयम् ॥ ९ ॥ नारायणस्वरूपेणगणाश्चक्रगदोद्यताः ॥ कुर्वंतिरक्षांक्षेत्रस्यप
रितोनियुतानिषट् ॥ २१० ॥ सोग्निबिंदुरितिश्रुत्वासंप्रहृष्टतनूरुहः ॥ पुनःपप्रच्छमेधावीमूर्तिभेदान्वदप्रभो ॥ ११ ॥ हितायनिजभक्तानांममसंदेहशां
तये ॥ कतितेमूर्तयोनंतकथंज्ञेयास्तथावद ॥ १२ ॥ इत्याकर्ण्यवचस्तस्याग्निबिंदोस्तपसांनिधेः ॥ उवाचभगवान्विष्णुर्मूर्तिभेदाननुक्रमात् ॥ १३ ॥
याञ्श्रुत्वापिहिनोमर्त्योयमगोचरतांव्रजेत् ॥ केशवादींश्चतुर्विंशद्भेदानाहप्रजापतिः ॥ १४ ॥ ॥ श्रीविष्णुरुवाच ॥ ॥ अग्निबिंदोमहाप्राज्ञशृणुते
कथयाम्यहम् ॥ आद्यदक्षिणहस्ताच्चविद्धिसृष्टिक्रमान्मुने ॥ १५ ॥ शंखचक्रगदापद्मैर्मूर्तिंजानीहिकैशवीम् ॥ पूजितायानृणांकुर्याच्चिंतितार्थमसंशयम् ॥
॥ १६ ॥ मधुहापरिचेतव्यःशंखपद्मगदारिभिः ॥ वैरिणोनाशमायांतितन्मूर्तिपरिसेवनात् ॥ १७ ॥ संकर्षणःसमर्च्योत्रशंखाब्जारिगदायुधः ॥ तन्मू
र्तिपूजनाज्जातुजंतुर्नस्यात्पुनर्भवी ॥ १८ ॥ शंखकौमोदकीचक्रपद्मैर्दामोदरोर्च्यते ॥ ददातिवित्तंपुत्रांश्चगोधनंधान्यमेवहि ॥ १९ ॥ वामनःशंखच
क्राब्जगदाभिरुपलक्षितः ॥ लक्ष्मीवंतंजनंकुर्याद्गृहेपिपारिधारितः ॥ २२० ॥ पांचजन्यंगदांपद्मंचित्रमूर्तिंसुदर्शनम् ॥ प्रद्युम्नःपूज्यतेमर्त्यैर्बहुद्युम्नंप्रय
च्छति ॥ २१ ॥ ऊर्ध्ववामकरात्सृष्ट्याविष्णवाद्यंषट्कमुच्यते ॥ यस्यस्मरणमात्रेणविलीयंतेघराशयः ॥ २२ ॥ शंखारिभ्यांगदाब्जाभ्यांपूज्योविष्णुः
श्रियेनरैः ॥ शंखपद्मगदाचक्रैर्माधवःपरमर्द्धिदः ॥ २३ ॥ ध्येयोऽनिरुद्धःसंसिद्ध्यैशंखाब्जारिगदोद्यतः ॥ शंखेनगदयाचक्रांबुजाभ्यांपुरुषोत्तमः ॥
॥ २४ ॥ अधोक्षजोजनिहरःशंखार्यब्जगदोमुने ॥ शंखकौमोदकीपद्मचक्रैर्ध्येयोजनार्दनः ॥ २५ ॥ अधोवामकरात्सृष्ट्याषड्गोविंदादिमूर्तयः ॥
शंखंचक्रंगदांपद्मंगोविंदोबिभृयात्सदा ॥ २६ ॥

पद्मचक्रगदापद्मगदाचक्राणि विष्ण्वादिषण्मूर्तिषुआद्यवामकरेशंखएव गोविंदादिषण्मूर्तिषुअधोवामकरेशंखएववासुदेवादिषण्मूर्तिषुअधोदक्षिणकरेशंखएव ॥ अन्यत्सर्वंप्रादक्षिण्येनपूर्ववदेव ॥ तत्रके
शवःस्वर्णवर्णः ॥ १६ ॥ मधुहार्जुनवर्णः ॥ १७ ॥ संकर्षणःस्वर्णवर्णः ॥ १८ ॥ दामोदरःक्षीरवर्णः ॥ १९ ॥ वामनोरक्तवर्णः ॥ २२० ॥ पांचजन्यमिति ॥ चित्राविचित्रामूर्तिर्यस्यसुदर्श
नस्यतत्तथा ॥ एतच्चतुष्टयंबिभ्राणइतिशेषः ॥ प्रद्युम्नोवज्रवर्णः ॥ २१ ॥ २२ ॥ विष्णुरलक्तवर्णः ॥ माधवोजपावर्णः ॥ २३ ॥ अनिरुद्धःकृष्णवर्णः ॥ २४ ॥ २५ ॥ गोविंदोमनःशिला

वर्णः ॥ २६ ॥ त्रिविक्रमोनीलपाषाणवर्णः ॥ श्रीधरःकुमुदवर्णः ॥ २७ ॥ हृषीकेशःकाश्मारवर्णः ॥ २८ ॥ २९ ॥ वासुदेवःस्फटिकवर्णः ॥ नारायणःक्षीरवर्णः ॥ २३० ॥ पद्मनाभोंजन
वर्णः॥ तथाचोक्तम् ॥ शंखचक्रगदापद्मैःकेशवःकनकप्रभः॥ चक्रशंखगदापद्मैरर्जुनोमधुसूदनः ॥ अर्जुनोधवलः॥ संकर्षणोदराब्जारिगदाभिःकनकप्रभः॥दामोदरःशंखगदाचक्राब्जैःक्षीरसन्निभः॥
रक्तश्चक्रगदापद्मदरैर्वामनउच्यते॥शंखीगदीसाब्जचक्रःप्रद्युम्नोवज्रसन्निभः॥वज्रंहीरकम्॥सपद्मशंखारिगदोविष्णुश्चालक्तसप्रभः॥माधवश्चक्रशंखाब्जगदाहस्तोजपानिभः॥ गदीशंखीसाब्जचक्रस्त्वनि
रुद्धोऽसितप्रभः ॥ मनःशिलाभोगोविंदोगदापद्मदरादिभिः॥मनःशिलाधातुविशेषः ॥ सचक्रशंखाब्जगदोनीलाश्माभस्त्रिविक्रमः॥ शंखचक्रगदापद्मैःश्रीधरःकुमुदप्रभः ॥ काश्मीराभोहृषीकेशः सच
क्राब्जदरोगदी ॥ काश्मीरंकुंकुमम् ॥ स्फटिकाभोवासुदेवःशंखार्यब्जगदाधरः ॥ क्षीराभोब्जगदापद्मचक्रैर्नारायणःस्मृतः ॥ पद्मचक्रगदाशंखैःपद्मनाभोंजनद्युतिरिति ॥ अन्येषामपिरूपाणिआग

शंखपद्मगदाचक्रैरच्यौंलक्ष्म्यैत्रिविक्रमः ॥ शंखाब्जचक्रंबिभ्राणोगदावाञ्श्रीधरःश्रिये ॥ २७ ॥ हृषीकेशश्चशंखेनगदाचक्रांबुजैर्मतः ॥ नृसिंहःशंखच
क्राभ्यांपद्मेनगदयोह्यते ॥२८॥ अच्युतःशंखभृन्नित्यंगदापद्मरथांगवान् ॥ दक्षिणाधःकरादूह्यावासुदेवादयश्चषट् ॥२९॥ वासुदेवश्चशंखारिगदाजलजभृ
त्सदा॥शंखांबुजगदाचक्रीध्येयोनारायणोनृभिः ॥२३०॥ शंखीपद्मीपद्मनाभोज्ञेयश्चक्रीगदीमुने ॥ उपेंद्रःशंखवान्नित्यंगदारिकमलायुधः ॥ ३१ ॥ हरि
र्हरेदघंशंखीचक्रीपद्मीगदीनृणाम् ॥ शंखेनगदयापद्मचक्राभ्यांकृष्णउच्यते ॥३२॥ एतेभेदामयाख्याताःस्वमूर्तीनांमहामुने ॥ यान्विज्ञायध्रुवंमर्त्योभु
क्तिमुक्तिंचविंदति ॥ ३३ ॥ एवंवदतिगोविंदेमुनयेचाग्निबिंदवे ॥ पक्षींद्रःपक्षविक्षिप्तविपक्षोऽक्षिपथंगतः ॥ ३४ ॥ प्राहचप्रणिपत्याशुत्र्यक्षस्यागमनं
मुदा ॥ संभ्रमेणहृषीकेशःक्केशइत्यवदत्ततः ॥३५॥ ॥ गरुडउवाच ॥ ॥ प्रत्यक्षःक्रियतामेषमहावृषभकेतनः ॥ यस्यध्वजस्यरत्नार्चिःपूरयेद्रोदसी
मिमाम् ॥ ३६ ॥ लोकलोचननिर्माणसफलीकरणक्षमम् ॥ कोटिमार्तंडविद्योतप्रद्योतितदिगाननम् ॥ ३७ ॥ निरीक्ष्यपुंडरीकाक्षस्त्र्यक्षस्यवृषभध्व
जम् ॥ विमानिनांविमानौघैःपरीतगगनांगणम् ॥ ३८ ॥ महावाद्यनिनादौघैःप्रतिस्वानितकंदरम् ॥ विद्याधरीपरिक्षिप्तपुष्पांजलिसुगंधितम् ॥३९॥
प्रणम्यदूरादपिचसंप्रहृष्टतनूरुहः ॥ अभ्युत्थातुंमनश्चक्रेशंखचक्रगदाधरः ॥ २४० ॥ अग्निबिंदुमथप्राहमुक्तिदस्तुमुदांनिधिः ॥ इदंसुदर्शनं
चक्रंस्पृशासव्येनपाणिना ॥ ४१ ॥

मपुराणादिषुद्रष्टव्यानि ॥ आयुधधारणभेदाश्चतुर्विंशतिषोडशमूर्तावुपासनभेदाभिप्रायेणद्रष्टव्याः ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ पक्षेति ॥ पक्षाभ्यांविक्षिप्तानिरस्ताविपक्षायेनसः ॥ ३४ ॥ ३५ ॥
रोदसीद्यावापृथिव्योरन्तरालम् ॥ ३६ ॥ लोकेति ॥ पुण्डरीकाक्षस्त्र्यक्षस्यलोकेत्यादिविशेषणविशिष्टंवृषभध्वजंवृषभरूपोध्वजोवृषभध्वजःवृषभोवृषोध्वजोयस्मिन्रथइतिवातंनिरीक्ष्य दूरादपिचदूरा
देव ॥ चकारःसंभ्रमे ॥ अभ्युत्थातुमभ्युत्थानेनगन्तुंमनश्चक्रेदूरादेवनिरीक्ष्येतिवान्वयः ॥ पंचभिर्विशेषणैरथंविशिनष्टि॥लोकलोचनेति॥कोटिमार्तंडानामिवयःप्रद्योतःप्रकृष्टाद्युतिस्तेनप्रद्योतितंदिशा
माननंमुखंयेनसतथातम् ॥ ३७ ॥ विमानिनांदेवानांविमानौघैःरथसमूहैःपरितइतंव्याप्तंगगनांगणंयस्मैसतथातम् ॥ ३८ ॥ ३९ ॥२४०॥ असव्येनदक्षिणेनेत्यर्थः ॥ सव्येनेतिपाठेपिसएवार्थः ॥

सव्यंदक्षिणवामयोरितिवचनात् ॥ ४१ ॥ शोभनंदर्शनंज्ञानंयस्यससुदर्शनः ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ २५० ॥ २५१ ॥ ॥ इतिश्रीरामानंदकृतायां
काशीखंडटीकायामेकषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६१ ॥ ॥ छ ॥ ॥ द्वियुक्षष्टितमेध्यायेसर्वाघौघविदारणः ॥ प्रादुर्भावोतिरम्योयंवर्ण्यतेवार्षभध्वजः ॥ १ ॥ प्रविवेशमहादेवःपुरींवाराणसीं

अग्निबिंदुरितिप्रोक्तःस्पृशेद्यावत्सुदर्शनम् ॥ तावत्सुदर्शनोजातःपरमानुग्रहाद्धरेः ॥ ४२ ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ ज्योतीरूपोथसमुनिःकौस्तुभेज्यो
तिषांतनौ ॥ एकीभूतःकलशजबिंदुमाधवसेवनात् ॥ ४३ ॥ बिंदुमाधवपादाब्जभ्रमरीकृतमानसाः ॥ अग्निबिंदूपमांयांतिकलशोद्भवनिश्चितम् ॥ ४४ ॥
काश्यांसदैववस्तव्यंद्रष्टव्योबिंदुमाधवः ॥ श्रोतव्यमिदमाख्यानंजेतव्याजगतांगतिः ॥४५॥ पुण्यापंचनदोत्पत्तिःपुण्यामाधवसंकथा ॥ पुण्योवाराणसी
वासःसंभवेत्पुण्यजन्मनाम् ॥ ४६ ॥ अग्निबिंदोःस्तुतिंयोत्रमाधवाग्रेपठिष्यति ॥ समृद्धसर्वकामःसमोक्षलक्ष्मीपतिर्भवेत् ॥ ४७ ॥ श्राद्धकालेसदाजप्य
मिदमाख्यानमुत्तमम् ॥ द्विजानांभुंजमानानांपुरस्तात्परतृप्तये ॥ ४८ ॥ जप्तव्यमिदमाख्यानंपर्वकालेविशेषतः ॥ पुण्येपंचनदाभ्याशेपुण्यलक्ष्मीवि
वृद्धये ॥ ४९ ॥ पठितव्यःप्रयत्नेनबिंदुमाधवसंभवः ॥ श्रोतव्यःपरयाभक्त्याभुक्तिमुक्तिसमृद्धये ॥२५०॥ संप्राप्तेवासरेविष्णोरात्रौजागरणान्वितः ॥
श्रुत्वाख्यानमिदंपुण्यंवैकुंठेवसतिंलभेत् ॥ २५१ ॥ ॥ इतिश्रीस्कांदेमहापुराणएकाशीतिसाहस्र्यांसंहितायांचतुर्थेकाशीखंडउत्तरार्द्धेबिंदुमाधवाविर्भा
वोमाधवाग्निबिंदुसंवादवैष्णवतीर्थमाहात्म्यवर्णनंनामैकषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६१ ॥ ॥ ॥छ॥ ॥ अगस्त्यउवाच ॥ श्रुत्वास्कंदनतृप्तोस्मितवव
क्रेरितांकथाम् ॥ अत्याश्चर्यकरंप्रोक्तमाख्यानंबैंदुमाधवम् ॥ १ ॥ इदानींश्रोतुमिच्छामिदेवदेवसमागमम् ॥ तार्क्ष्याङ्ग्यक्षःसमाकर्ण्यदिवोदासस्यचे
ष्टितम् ॥ २ ॥ विष्णुमायाप्रपंचंचकिमाहगरुडध्वजम् ॥ केकेचशंभुनासार्धंसमीयुर्मंदराद्रिरेः ॥३॥ ब्रह्मणेशःकथंदृष्टस्त्रपाकुलितचक्षुषा ॥ किमाहदे
वब्रह्माणंकिमुक्तंभास्वतापिच ॥ ४॥ योगिनीभिःकिमाख्यायिगणाह्वीणाःकिमब्रुवन् ॥ एतदाख्याहिमेस्कंदमहत्कौतूहलंमयि ॥५॥ इमंप्रश्नंनिशम्यै
शिर्मुनेःकलशजन्मनः ॥ प्रत्युवाचनमस्कृत्यशिवौप्रणतसिद्धिदौ ॥६॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ मुनेशृणुकथामेतांसर्वपातकनाशिनीम् ॥अशेषविघ्नशमनीं
महाश्रेयोभिवर्धिनीम् ॥ ७ ॥ अथदेवोऽसुरारिपुःश्रुत्वाशंभुसमागमम् ॥ द्विजराजायसमुदासमदात्पारितोषिकम् ॥ ८ ॥ आयानंशंसतेशंभोरुपवाराण
सिप्रियम् ॥ ब्रह्माणमग्रतःकृत्वाततश्चाभ्युद्ययौहरिः ॥ ९ ॥ विवस्वतासमेतश्चतैर्गणैःपरितोवृतः ॥ योगिनीभिरनूद्यातोगणेशमुपसंस्थितः ॥ १० ॥

शुभामितिसप्तपञ्चाशत्तमेध्यायेश्रुतंविश्वेश्वरकाशीप्रवेशंविस्तरेणश्रोतुंकथाश्रवणजनितंस्वात्मानन्दंदर्शयन्वृत्तानुवादपूर्वकंतमेवपृच्छति श्रुत्वेत्यादिपंचभिः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥
इममितिव्यासवाक्यम् ॥ ६ ॥ ७ ॥ सविष्णुः ॥ द्विजराजायगरुडाय ॥ शंभोरायानमागमनंशंसतेकथयते ॥ मुदापारितोषिकंपारितोषेजातेदेयंसमदादित्यन्वयः ॥ ८ ॥ ९ ॥ अनूद्यातःअनुग

म्यमानइत्यर्थः ॥ परिवृतइतिक्वचित् ॥ गणेशमुपसंस्थितःगणेशेनसार्धंपरस्परंगृहीतहस्तइत्यर्थः ॥ गणेशेनचसंवृतइत्यपिक्वचित् ॥ १० ॥ मंक्षुद्रुतम् ॥ ११ ॥ प्रणतेननम्रेण ॥ प्रणम्यैनमिति
क्वचित्पाठः ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ उपसिंहासनंसिंहासनस्यसमीपे ॥ १७ ॥ संभाविताःसंमानिताः ॥ १८ ॥ १९ ॥ शतधृतिर्ब्रह्मा ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ स्वरूपतः

अथनेत्रातिथीकृत्यदेवदेवंवृषध्वजम् ॥ मंक्षुताक्ष्यार्दवारुह्यप्रणनामश्रियःपतिः ॥ ११ ॥ पितामहोपिस्थविरोभृशंनम्रशिरोधरः ॥ प्रणतेनमृडेनैवप्रणम
न्विनिवारितः ॥ १२ ॥ स्वस्त्वभ्युदितपाणिश्चरुद्रसूक्तैरमंत्रयत् ॥ अक्षतान्यथसार्द्राणिदर्शयन्सफलान्यजः ॥ १३ ॥ मौलिंपादाब्जयोःकृत्वागणेशः
सत्वरोनतः ॥ मूर्ध्न्युपाजिघ्रयांचक्रेहरोहर्षाद्गजाननम् ॥ १४ ॥ अभ्युपावेशयच्चापिपरिष्वज्यनिजासने ॥ सोमनंदिप्रभृतयःप्रणेमुर्दंडवद्गणाः ॥ १५ ॥
योगिन्योपिप्रणम्येशंचक्रुर्मंगलगायनम् ॥ तरणिःप्रणनामाथप्रमथाधिपतिंहरम् ॥ १६ ॥ खंडेंदुशेखरश्चाथउपसिंहासनंहरिम् ॥ समुपावेशयद्ब्रा
मपार्श्वेमानपुरःसरम् ॥ १७ ॥ ब्रह्माणंदक्षिणेभागेपरिविश्राणितासनम् ॥ दृष्ट्वासंभाविताःसर्वेशर्वेणप्रणतागणाः ॥ १८ ॥ मौलिचालनमात्रेणयोगिन्यो
पिप्रसादिताः ॥ संतोषितोरविश्चापिविशोतिकरसंज्ञया ॥ १९ ॥ अथशंभुंशतधृतिःप्रबद्धकरसंपुटः ॥ परिविज्ञापयांचक्रेप्रसन्नवदनांबुजम् ॥ २० ॥ ॥
ब्रह्मोवाच ॥ ॥ भगवन्देवदेवेशक्षंतव्यंगिरिजापते ॥ वाराणसींसमासाद्ययदहंनागतःपुनः ॥ २१ ॥ प्रसंगतोपिकःकाशींप्राप्यचंद्रविभूषण ॥ किंचिद्वि
धातुंशक्तोपित्यजेत्स्थविरतांदधत् ॥ २२ ॥ स्वरूपतोब्राह्मणत्वादपाकर्तुंनशक्यते ॥ अथशक्तोप्यपाकर्तुंकःपुण्येसंचिकीर्षति ॥ २३ ॥ विभोरपिसमाज्ञे
यंधर्मवर्त्मानुसारिणि ॥ नकिंचिदपकर्तव्यंजानताकेनचित्क्वचित् ॥ २४ ॥ कस्तादृशिमहीजानौपुण्यवर्त्मन्यतंद्रिते ॥ काशीपालेदिवोदासेमनागपि
विरुद्धधीः ॥२५॥ निशम्येतिवचस्तुष्टःश्रीकंठोतिविशुद्धधीः ॥ हसन्प्रोवाचधातारंब्रह्मन्सर्वमवैम्यहम् ॥२६॥ ॥ देवदेवउवाच ॥ ॥ आदौतावददो
षंहिब्रह्मत्वंब्राह्मणस्यते ॥ वाजिमेधाध्वराणांचततोपिदशकंकृतम् ॥ २७ ॥ ततोपिविहितंब्रह्मन्भवतापरमंहितम् ॥ अपराधसहस्राणियल्लिंगंस्थापितं
मम ॥२८॥ येनैकमपिमोलिंगंस्थापितंयत्रकुत्रचित् ॥ तस्यापराधलेशोपिनास्तिसर्वापराधिनः ॥ २९॥ अपराधसहस्रेपिब्राह्मणंयोपराध्नुयात् ॥ दिनैः
कतिपयैरेवतस्यैश्वर्यंविनश्यति ॥ ३० ॥ इतिब्रुवतिदेवेशेप्यंतरुच्छ्वसितंगणैः ॥ समातृभिःसमंताच्चविलोक्यास्यंपरस्परम् ॥ ३१ ॥ अर्कोप्यवसरं
ज्ञात्वानत्वाशंभुंव्यजिज्ञपत् ॥ प्रसन्नास्यमुमाकांतंदृष्ट्वाहृष्टचराचरः ॥ ३२ ॥ ॥ अर्कउवाच ॥ ॥ नाथकाशीमितोगत्वायथाशक्तिकृतोपधिः ॥
अकिंचित्करतांप्राप्तःसहस्रकरवानपि ॥ ३३ ॥

स्वभावतः ॥ अपाकर्तुमपकारंकर्तुम् ॥ सृष्टिकर्तुस्तवकिमशक्यमित्याशंक्याह ॥ अथेति ॥ २३ ॥ ममाज्ञयाकरणान्नदोषइतिचेत्तत्राह ॥ विभोरपीति ॥ २४ ॥ तथाप्यस्मत्कार्यगौरवेणराजाविरु
द्धेनभाव्यमितिचेत्तत्राह ॥ कइति ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ अपराधसहस्राणिकृत्वापीतिशेषः ॥ २८॥ २९ ॥ ३० ॥ उच्छ्वसितमपराधजंभयंत्यक्तमित्यर्थः ॥३१॥३२॥ इतस्त्वत्सकाशात् ॥

कृतउपधिश्छलरूपउपायोयेनसः ॥ अकिंचिदितिविरुद्धालंकारः ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ सूरंसूर्यम् ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ भर्गस्येश्वरस्य ॥
गर्भस्येतिपाठेगर्भस्यमहादेववाहस्येतियावत् ॥ तदूधांसितासांक्षीराशयाःपयोधराश्चस्तनाः ऊधांसीतिपंचम्यर्थेवा ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ सह्रदःपयःपयोधिरिवक्षीराब्धिरिवप्रैक्षिदृष्टः ॥ ४६ ॥

स्वधर्मपालकेतस्मिन्दिवोदासेधरापतौ ॥ निश्चितागमनंज्ञात्वादेवस्याहमिहस्थितः ॥३४॥ प्रतीक्षमाणोदेवेशत्वदागमनमुत्तमम् ॥ विभज्यबहुधात्मानं
त्वदाराधनतत्परः ॥ ३५ ॥ मनोरथद्रुमश्चाद्यफलितःश्रीमदीक्षणात् ॥ किंचिद्भक्तिलवांभोभिःसिक्तोध्यानेनपुष्पितः ॥ ३६ ॥ इत्युदीरितमाकर्ण्यरवेर्वैर
विलोचनः ॥ प्रोवाचदेवदेवेशोनापराध्यसिभास्कर ॥३७॥ ममैवकार्यंविहितंत्वंयदत्रव्यवस्थितः ॥ यस्यांसुरप्रवेशोनतस्मिन्राजनिशासति ॥ ३८ ॥
इतिसूरंसमाश्वास्यदेवदेवःकृपानिधिः ॥ गणानाश्वासयामासव्रीडानम्रशिरोधरान् ॥३९॥ योगिन्योपिसुदृष्ट्वाथशंभुनासंप्रसादिताः ॥ त्रपाभरसमाक्रां
तकंधराइवसंगताः ॥ ४० ॥ ततोव्यापारयांचक्रेत्र्यक्षोनेत्राणिचक्रिणि ॥ हरिर्नकिंचिदप्यूचेसर्वज्ञाग्रेमहामनाः ॥ ४१ ॥ ईशोपिश्रुतवृत्तांतस्तार्क्ष्या
ङ्कणपशार्ङ्गिणोः ॥ मनसैवप्रसन्नोभून्नकिंचित्पर्यभाषत ॥ ४२ ॥ एतस्मिन्नंतरेप्राप्तागोलोकात्पंचधेनवः ॥ सुनंदासुमनाश्चापिसुशीलासुरभिस्तथा ॥
॥ ४३ ॥ पंचमीकपिलाचापिसर्वाघौघविघट्टिनी ॥ वात्सल्यदृष्ट्याभर्गस्यतासामूधांसिसुस्रुवुः ॥४४॥ ववर्षुःपयसांपूरैस्तदूधांसिपयोधराः ॥ धारासा
रैरविच्छिन्नैस्तावद्यावद्ध्रदोऽभवत् ॥४५॥ पयःपयोधिरिवसाद्वितीयःप्रैक्षिपार्षदैः ॥ देवेशसमधिष्ठानात्तत्तीर्थमभवत्परम् ॥४६॥ कपिलाह्रदइत्याख्यां
चक्रेतस्यमहेश्वरः ॥ ततोदेवाज्ञयासर्वेस्नातास्तत्रदिवौकसः ॥ ४७ ॥ आविरासुस्ततस्तीर्थादथदिव्यपितामहाः ॥ तान्दृष्ट्वातेसुराःसर्वेतर्पयांचक्रि
रेमुदा ॥ ४८ ॥ अग्निष्वात्ताबर्हिषदआज्यपाःसोमपास्तथा ॥ इत्याद्यादिव्यपितरस्तृप्ताःशंभुंव्यजिज्ञपन् ॥४९॥ देवदेवजगन्नाथभक्तानामभयप्रद ॥
अस्मिंस्तीर्थेत्वदभ्याशाज्जातानस्तृप्तिरक्षया ॥ ५० ॥ तस्माच्छंभोवरंदेहिप्रसन्नेनांतरात्मना ॥ इतिदिव्यपितॄणांसश्रुत्वावाक्यंवृषध्वजः ॥ ५१ ॥
शृण्वतांसर्वदेवानामिदंवचनमब्रवीत् ॥ शर्वःसर्वपितॄणांवैपरतृप्तिकरंपरम् ॥ ५२ ॥ ॥ श्रीदेवदेवउवाच ॥ ॥ शृणुविष्णोमहाबाहोशृणुत्वंचापि
तामह ॥ एतस्मिन्कापिलेतीर्थेकापिलेयपयोभृते ॥ ५३ ॥ योपिंडान्निर्वपिष्यंतिश्रद्धयाश्राद्धदानतः ॥ तेषांपितॄणांसंतृप्तिर्भविष्यतिममाज्ञया ॥५४॥
अन्यंविशेषंवक्ष्यामिमहातृप्तिकरंपरम् ॥ कुहूसोमसमायोगेदत्तंश्राद्धमिहाक्षयम् ॥५५॥ संवर्तकालेसंप्राप्तेजलराशिर्जलान्यपि ॥ क्षीयंतेनक्षयत्यत्रश्राद्धं
सोमकुहूकृतम् ॥ ५६ ॥ अमासोमसमायोगेश्राद्धंयद्यत्रलभ्यते ॥ तीर्थेकापिलधारेस्मिन्गययापुष्करेणकिम् ॥ ५७ ॥ गदाधरभवान्यत्रयत्रत्वंच
पितामह ॥ वृषध्वजोस्म्यहंयत्रफल्गुस्तत्रनसंशयः ॥ ५८ ॥

॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ अमाअमावस्या ॥ ५७ ॥ गयापुष्कराभ्यांकृत्याभावेहेतुमाह ॥ गदाधरोति ॥ फल्गुर्नदी ॥ ५८ ॥

॥५९॥६०॥६१॥ कृतंकृत्यंकार्यंमात्रंययासाकृतकृत्या ॥ कृतकृत्येत्यत्रघृतकुल्योतिक्वाचित् घृतकुल्यांनिवापतइत्यग्रेदर्शनात् ॥६२॥ ६३ ॥ ६४ ॥६५॥५६॥ रोधसितीरे ॥६७॥६८॥ ६९ ॥

दिव्यांतरिक्षभौमानियानितीर्थानिसर्वतः ॥ तान्यत्रानिवसिष्यंतिदर्शेसोमदिनान्विते ॥ ५९ ॥ कुरुक्षेत्रेनैमिषेचगंगासागरसंगमे ॥ ग्रहणेश्राद्धतो
यत्स्यात्तत्तीर्थेवार्षभध्वजे ॥ ६० ॥ अस्यतीर्थस्यनामानियानिदिव्यापितामहाः ॥ तान्यहंकथयिष्यामिभवतांतृप्तिदान्यलम् ॥६१॥ मधुस्रवेतिप्रथम
मेषापुष्करिणीस्मृता ॥ कृतकृत्याततोज्ञेयाततोऽसौक्षीरनीरधिः ॥ ६२ ॥ वृषभध्वजतीर्थंचतीर्थंपैतामहंततः ॥ ततोगदाधराख्यंचपितृतीर्थंततःपरम् ॥
॥ ६३ ॥ ततःकापिलधारंवैसुधाखानीरियंपुनः ॥ ततःशिवगयाख्यंचज्ञेयंतीर्थमिदंशुभम् ॥६४॥ एतानिदशनामानितीर्थस्यास्यापितामहाः ॥ भवतां
तृप्तिकारीणिविनापिश्राद्धतर्पणैः ॥ ६५ ॥ सूर्येंदुसंगमेयेत्रपितृणांतृप्तिकामुकाः ॥ ब्राह्मणान्भोजयिष्यंतितेषांश्राद्धमनंतकम् ॥ ६६ ॥ श्राद्धेपितृणां
संतृप्त्यैदास्यंतिकपिलांशुभाम् ॥ येत्रतेषांपितृगणोवसेत्क्षीरोदरोधसि ॥ ६७ ॥ वृषोत्सर्गःकृतोयैस्तुतीर्थेस्मिन्वार्षभध्वजे ॥ अश्वमेधपुरोडाशैः
पितरस्तेनतर्पिताः ॥ ६८ ॥ गयातोष्टगुणंपुण्यमस्मिंस्तीर्थेपितामहाः ॥ अमायांसोमयुक्तायांश्राद्धैःकापिलधारिके ॥ ६९ ॥ येषांगर्भेऽभवत्स्रावोयेऽ
दंतजननामृताः ॥ तेषांतृप्तिर्भवेन्नूनंतीर्थेकापिलधारिके ॥ ७० ॥ अदत्तमौंजीदानायेयेचादारपरिग्रहाः ॥ तेभ्योनिर्वापितंपिंडमिहह्यक्षयतांव्रजेत् ॥
॥ ७१ ॥ अग्निदाहमृतायेवैनाग्निदाहश्चयेषुवै ॥ तेसर्वेतृप्तिमायांतितीर्थेकापिलधारिके ॥ ७२ ॥ और्ध्वदैहिकहीनायेषोडशश्राद्धवर्जिताः ॥ तेतृप्तिम
धिगच्छंतिघृतकुल्यांनिवापतः ॥ ७३ ॥ अपुत्राश्चमृतायेवैयेषांनास्त्युदकप्रदः ॥ तेपितृप्तिंपरांयांतिमधुस्रवासितर्पिताः ॥ ७४ ॥ अपमृत्युमृतायेवैचो
रविद्युज्जलादिभिः ॥ तेषामिहकृतंश्राद्धंजायतेसुगतिप्रदम् ॥ ७५ ॥ आत्मघातेननिधनंयेषामिहविकर्मणाम् ॥ तेपितृप्तिंलभंतेत्रापिंडैःशिवगयाकृतैः॥
॥ ७६ ॥ पितृगोत्रेमृतायेवैमातृपक्षेचयेमृताः ॥ तेषामत्रकृतःपिंडोभवेदक्षयतृप्तिदः ॥ ७७ ॥ पत्नीवर्गेमृतायेवैमित्रवर्गेचयेमृताः ॥ तेसर्वेतृप्तिमायां
तितर्पितावार्षभध्वजे ॥ ७८ ॥ ब्रह्मक्षत्रविशांवंशेशूद्रवंशेंऽत्यजेषुच ॥ येषांनामगृहीत्वात्रदीयतेतेसमुद्धृताः ॥ ७९ ॥ तिर्यग्योनिमृतायेवैयेपिशाच
त्वमागताः ॥ तेप्यूर्ध्वगतिमायांतितृप्ताःकापिलधारिके ॥ ८० ॥ येतुमानुषलोकेस्मिन्पितरोमर्त्ययोनयः ॥ तेदिव्ययोनयःस्युर्वैमधुस्रवसितर्पिताः ॥
॥ ८१ ॥ येदिव्यलोकेपितरःपुण्यैर्देवत्वमागताः ॥ तेब्रह्मलोकेगच्छंतितृप्तास्तीर्थेवृषध्वजे ॥ ८२ ॥ कृतेक्षीरमयंतीर्थंत्रेतायांमधुमत्पुनः ॥ द्वापरेस
र्पिषापूर्णंकलौजलमयंभवेत् ॥ ८३ ॥ सीमाबहिर्गतमपिज्ञेयंतीर्थमिदंशुभम् ॥ मध्येवाराणसिश्रेष्ठंममसान्निध्यतोनरैः ॥ ८४ ॥

॥७०॥७१ ॥ ७२ ॥ घृतकुल्यामिति ॥ घृतकुल्यायामित्यर्थः ॥ निवापतःप्रदानात्पिंडानामितिशेषः ॥७३॥७४॥७५॥७६॥७७॥७८॥७९॥८०॥८१॥८२॥८३॥ वाराणस्याममध्येमध्येवा

राणसि ॥ दीर्घांतपाठेवाराणस्यांश्रेष्ठमित्यर्थः ॥ मध्यइत्यर्थात्तस्याएव ॥ नरैर्यतोऽदर्शीत्यन्वयः ॥ ८४ ॥ ८५॥८६॥ इतीतिकुमारवाक्यम् ॥ ८७ ॥ कंठीरवाःसिंहाः ॥ तेचात्रप्रकृत्याद्याः ॥
उक्ष्णांबलीवर्दानामष्टकम् ॥ तच्चधातुतत्त्वंत्वङ्मांसरुधिरस्नायुमेदोमज्जास्थिशुक्राणीतिधात्वष्टकम् ॥ ८८ ॥ इभादिग्गजाः हयाइत्यत्रचित्ताहंकारबुद्धिपञ्चज्ञानेंद्रियाणि ॥ यद्वा अन्तःकरणच
तुष्टयमुपवेदचतुष्टयंचाविवक्षितम् ॥ कशाअश्वप्रचोदिनीमनोवृत्तिःसापाणौयस्यतन्मनस्तथा ॥ विवेक्यविवेकिभेदान्मनसोरपौनरुक्त्यंसमष्टिव्यष्टिभेदाद्वा ॥ ८९ ॥ गंगायमुनयोरीषेगंगायमुनेरथस्य
दंडेइत्यर्थः ॥ चक्रेप्रतिचक्रंपवनदेवताऽधिष्ठात्रीदेवतेत्यर्थः ॥ चक्रयोःस्वरूपमाह ॥ सायमिति ॥ ९० ॥ अहीनांकुलेजाताआहेयाः ॥ उपनायकारथवन्धनानीत्यर्थः ॥ रथगुप्तयोवरूथाः ॥

काशीस्थितैर्यतोदर्शिध्वजोमेवृषलांछनः ॥ वृषध्वजेननाम्नातःस्थास्याम्यत्रपितामहाः ॥ ८५ ॥ पितामहेनसहितोगदाधरसमन्वितः ॥ रविणापार्षदैः:
सार्धंतुष्टयेवःपितामहाः ॥ ८६ ॥ इतियावद्वरंदत्तेपितृभ्योवृषभध्वजः ॥ तावन्नंदीसमागत्यप्रणम्येशंव्यजिज्ञपत् ॥८७॥ ॥ नंदिकेश्वरउवाच ॥ ॥
विहितःस्यंदनःसज्जस्ततोस्तुविजयोदयः ॥ अष्टौकंठीरवायत्रयत्रोक्ष्णामष्टकंशुभम् ॥ ८८ ॥ यत्रेभाःपरिभांत्यष्टौयत्राष्टौजविनोहयाः ॥ मनःसंयमनं
यत्रकशापाणिव्यवस्थितम् ॥ ८९ ॥ गंगायमुनयोरीषेचक्रेपवनदेवता ॥ सायंप्रातर्मयेचक्रेछत्रंद्यौर्मंडलंशुचि ॥९०॥ तारावलीमयाःकीलाआहेयाउप
नायकाः ॥ श्रुतयोमार्गदर्शिन्यःस्मृतयोरथगुप्तयः ॥ ९१ ॥ दक्षिणाधूर्दृढायत्रमखायत्राभिरक्षकाः ॥ आसनंप्रणवोयत्रगायत्रीपादपीठभूः ॥ ९२ ॥
सांगाव्याहृतयोयत्रशुभाःसोपानवीथिकाः ॥ सूर्याचंद्रमसौयत्रसततंद्वाररक्षकौ ॥९३॥ अग्निर्मकरतुंडश्चरथभूःकौमुदीमयी॥ध्वजदंडोमहामेरुःपताकाह
स्करप्रभा ॥ ९४ ॥ स्वयंवाग्देवतायत्रचंचच्चामरधारिणी ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ शैलादिनेतिविज्ञप्तोदेवदेवउमापतिः ॥ ९५ ॥ कृतनीराजनवि
धिरष्टभिर्देवमातृभिः ॥ पिनाकपाणिरुत्तस्थौदत्तहस्तोथशार्ङ्गिणा ॥ ९६ ॥ निनादोदिव्यवाद्यानांरोदसीपर्यपूरयत् ॥ गीतमंगलगीर्भिश्चचारणैरनुव
र्धितः ॥ ९७ ॥ तेनदिव्यनिनादेनबधिरीकृतदिङ्मुखाः ॥ आहूताइवआजग्मुर्विष्वग्भुवनवासिनः ॥ ९८ ॥

॥ ९१ ॥ धूर्यानंमुखम् ॥ ९२ ॥ अंगानिशिक्षादीनि ॥ ९३ ॥ मकरतुण्डोमकराकारतुण्डः ॥ ९४ ॥ शैलादिनेतिस्कन्दोक्तिः ॥ ९५ ॥ तदेवमातृभिर्ब्रह्माणीत्यादिभिः ॥ तथाचवक्ष्यति ॥
ब्रह्माणीवैष्णवीरौद्रीवाराहीनारसिंहिका ॥ कौमारीअपिमाहेंद्रीचामुण्डाचैवचंडिकेति ॥ जयेत्यादिभिर्वा ॥ तथाचवासिष्ठे ॥ जयाचविजयाचैवजयंतीचापराजिता ॥ सिद्धारक्तालम्बुषाचउत्पलाचेति
देवतेति ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥

कोट्यचयुतद्वयंविंशतिसहस्रकोट्यइत्यर्थः ॥ ९९ ॥ १०० ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ नियुतानिलक्षाणि ॥ ४ ॥ शोभनानिपर्णानियेषांतेसुपर्णागरुडवंशीयावापक्षिणइत्यर्थः ॥ ५ ॥ नानारत्नोपदप्रदाःरत्नान्येवउपदीयन्तइत्युपदान्युपढौकनानितत्प्रदाः ॥ पंचायुतानिपश्चाशत्सहस्राणि ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ मुदामुदः परमार्थानन्दास्तासामित्यर्थः ॥ त्रिविष्टपसमुत्कटांस्वर्गा

देवाःकोट्यस्त्रयस्त्रिंशद्गणाःकोट्ययुतद्वयम् ॥ नवकोट्यस्तुचामुंडाभैरव्यःकोटिसंमिताः ॥ ९९ ॥ षडाननाःकुमाराश्चमयूरवरवाहनाः ॥ ममानुगाः समायाताःकोट्योष्टौमहाबलाः ॥ १०० ॥ आययुःकोट्यःसप्तस्फुरत्परशुपाणयः ॥ पिचंडिलामहावेगाविघ्नविघ्नागजाननाः ॥ १ ॥ षडशीतिसहस्राणिमुनयोब्रह्मवादिनः ॥ तावंतोपिसमाजग्मुस्तत्रान्येगृहमेधिनः ॥ २ ॥ नागानांकोट्यस्तिस्रःपातालतलवासिनाम् ॥ दानवानांचदैत्यानांद्वेद्वेकोटी शिवात्मनाम् ॥ ३ ॥ गंधर्वानियुतान्यष्टौकोट्यर्धंयक्षरक्षसाम् ॥ विद्याधराणामयुतंनियुतद्वयसंयुतम् ॥ ४ ॥ तथाषष्टिसहस्राणिदिव्याश्चाप्सरसः शुभाः ॥ गोमातरोऽष्टौलक्षाणिसुपर्णान्ययुतानिषट् ॥ ५ ॥ सागराःसप्तसंप्राप्तानानारत्नोपदप्रदाः ॥ सरितांचसहस्राणित्रीणिपंचायुतानिच ॥ ६ ॥ गिरयोऽष्टौसहस्राणिवनस्पतिशतत्रयम् ॥ आजग्मुर्दिग्गजाअष्टौयत्रदेवःपिनाकधृक् ॥७॥ एतैःसमेतःसंतुष्टःपरिष्टुतइतस्ततः ॥ श्रीकंठोरथमारुह्यकाशीं प्राविशदुत्तमाम् ॥८॥ सगिरींद्रसुतस्तत्रयक्षोमुदांधाममुदांखनिः ॥ काशींप्रैक्षिष्टसंहृष्टस्त्रिविष्टपसमुत्कटाम् ॥९॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ श्रुत्वाख्यानमिदं पुण्यंकोटिजन्माघनाशनम् ॥ पठित्वापाठयित्वाचशिवसायुज्यमाप्नुयात् ॥ ११० ॥ श्राद्धकालेविशेषेणपठनीयंप्रयत्नतः ॥ अक्षयंतद्भवेच्छ्राद्धंपितृतुष्टिकरंपरम् ॥ ११ ॥ वृषभध्वजमाहात्म्यंपठित्वाशिवसन्निधौ ॥ प्रत्यहंवर्षमात्रंतुह्यपुत्रःपुत्रवान्भवेत् ॥ १२ ॥ विश्वेशितुःसंप्रवेशोयःकाश्यां समुदाहृतः ॥ परमानंदकंदस्यबीजमेतत्सुनिश्चितम् ॥ १३ ॥ पठित्वैतन्मुदाख्यानंप्रविशेद्योनवंगृहम् ॥ ससर्वसौख्यनिलयोभवेदेवनसंशयः ॥१४॥ त्रैलोक्यानंदजनकमेतदाख्यानमुत्तमम् ॥ अस्यश्रवणमात्रेणविश्वेशःसंप्रसीदति ॥ १५ ॥ अलभ्यलाभोदेवस्यजातोत्रहियतःपरः ॥ ततःकाशी प्रवेशाख्यंजप्यमाख्यानमुत्तमम् ॥ ११६ ॥ ॥ इतिश्रीस्कांदेमहापुराणएकाशीतिसाहस्र्यांसंहितायांचतुर्थेकाशीखंडउत्तरार्द्धेवृषभध्वजप्रादुर्भावोनामद्विषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६२ ॥ ॥

दप्युत्कटाम् ॥ ९ ॥ ११० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ ११६ ॥ ॥ इतिश्रीरामानन्दकृतायांकाशीखण्डटीकायांद्विषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६२ ॥ ॥ छ ॥ ॥ ॥

अथत्रियुक्षष्टितमेऽध्यायेपरमपावनी ॥ ज्येष्ठेशजैगीषव्यादिकथाप्रस्तूयतेऽद्भुता ॥ १ ॥ १ ॥ २ ॥ निरीक्षितोज्ञातः ॥ ३ ॥ अनेहसंकालम् ॥ ययौयये ॥ परस्मैपदमार्षम् ॥ ४ ॥ ५ ॥

अगस्त्यउवाच ॥ ॥ दृष्ट्वाकाशींदृगानंदांतारकारेपुरारिणा ॥ किमकारिसमाचक्ष्वप्राप्तांबहुमनोरथैः ॥ १ ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ पतिव्रतापते
ऽगस्त्यशृणुवक्ष्याम्यशेषतः ॥ मृगांकलक्ष्मणोत्कंठंकाशीनेत्रातिथीकृता ॥ २ ॥ अथसर्वज्ञनाथेनभक्तवत्सलचेतसा ॥ जैगीषव्योमुनिश्रेष्ठोगुहां
तस्थोनिरीक्षितः ॥ ३ ॥ यमनेहसमारभ्यमंदराद्रिंविनिर्ययौ ॥ अद्रींद्रसुतयासार्धंरुद्रेणोक्षेंद्रगामिना ॥ ४ ॥ तंवासरंपुरस्कृत्यजग्राहनियमंदृढम् ॥
जैगीषव्योमहामेधाःकुंभयोनेमहाकृती ॥५॥ विषमेक्षणपादाब्जंसमीक्षिष्येयदापुनः ॥ तदांबुविप्रुषमपिभक्षयिष्यामिचेत्यहो ॥६॥ कुतश्चिद्धारणायो
गादथवाशंभ्वनुग्रहात् ॥ अनश्नन्नपिबन्योगीजैगीषव्यःस्थितोमुने ॥ ७ ॥ तंशंभुरेवजानातिनान्योजानातिकश्चन ॥ अतएवततःप्राप्तःप्रथमंप्रमथा
धिपः ॥ ८ ॥ ज्येष्ठशुक्लचतुर्दश्यांसोमवारानुराधयोः ॥ तत्पर्वणिमहायात्राकर्तव्यातत्रमानवैः ॥ ९ ॥ ज्येष्ठस्थानंततःकाश्यांतदाभूदपिपुण्यदम् ॥
तत्रलिंगंसमभवत्स्वयंज्येष्ठेश्वराभिधम् ॥ १० ॥ तल्लिंगदर्शनात्पुंसांपापंजन्मशतार्जितम् ॥ तमोर्कोदयमाप्येवतत्क्षणादेवनश्यति ॥११॥ ज्येष्ठवाप्यां
नरःस्नात्वातर्पयित्वापितामहान् ॥ ज्येष्ठेश्वरंसमालोक्यनभूयोजायतेभुवि ॥ १२ ॥ आविरासीत्स्वयंतत्रज्येष्ठेश्वरसमीपतः ॥ सर्वसिद्धिप्रदागौरीज्ये
ष्ठाश्रेष्ठासमंततः ॥ १३ ॥ ज्येष्ठेमासिसिताष्टम्यांतत्रकार्योमहोत्सवः ॥ रात्रौजागरणंकार्यंसर्वसंपत्समृद्धये ॥ १४ ॥ ज्येष्ठांगौरींनमस्कृत्यज्येष्ठवापीप
रिप्लुता ॥ सौभाग्यभाजनंभूयाद्योषासौभाग्यभागपि ॥ १५ ॥ निवासंकृतवाञ्शंभुस्तस्मिन्स्थानेयतःस्वयम् ॥ निवासेशइतिख्यातंलिंगंतत्रपरंततः ॥
॥ १६ ॥ निवासेश्वरलिंगस्यसेवनात्सर्वसंपदः ॥ निवसंतिगृहेनित्यंनित्यंप्रतिपदंपुनः ॥ १७ ॥ कृत्वाश्राद्धंविधानेनज्येष्ठस्थानेनरोत्तमः ॥ ज्येष्ठांतृ
प्तिंददात्येवपितृभ्योमधुसर्पिषा ॥ १८ ॥ ज्येष्ठतीर्थेनरःकाश्यांदत्त्वादानानिशक्तितः ॥ ज्येष्ठान्स्वर्गानवाप्नोतिनरोमोक्षंचगच्छति ॥ १९ ॥ ज्येष्ठेश्वरो
र्च्यःप्रथमंकाश्यांश्रेयोर्थिभिर्नरैः ॥ ज्येष्ठागौरीततोभ्यर्च्यासर्वज्येष्ठमभीप्सुभिः ॥ २० ॥ अथनंदिनमाहूयधूर्जटिःसकृपानिधिः ॥ शृण्वतांसर्वदेवाना
मिदंवचनमब्रवीत् ॥ २१ ॥ ॥ ईश्वरउवाच ॥ ॥ शैलादेप्रविशाशुत्वंगुहास्त्यत्रमनोहरा ॥ तदंतरेस्तिमेभक्तोजैगीषव्यस्तपोधनः ॥ २२ ॥ महा
नियमवान्नंदिंस्त्वगस्थिस्नायुशोषितः ॥ तमिहानयमद्भक्तंमद्दर्शनदृढव्रतम् ॥ २३ ॥ यदाप्रभृत्यगांकाश्यामंदरंसर्वसुंदरम् ॥ महानियमवानेषतदारभ्यो
ज्झिताशनः ॥ २४ ॥ गृहाणलीलाकमलमिदंपीयूषपोषणम् ॥ अनेनतस्यगात्राणिस्पृशसद्यःसुबृंहिणा ॥ २५ ॥

॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ नित्यंपदमित्यन्वयः ॥१७॥१८॥१९॥२०॥२१॥२२॥२३॥२४॥ सुबृंहिणाशोभनवृद्धिहेतुना ॥ २५ ॥

॥ २६ ॥ २७ ॥ शाल्रूरोभेकः ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ पद्यैःसार्धचतुस्त्रिंशैःसोमंसोमकलाधरम् ॥ अस्तौन्मुनिरुदारात्मासगुणागुणभेदतः ॥ १ ॥ शिवाय
सुखरूपाय ॥ शुभात्मनेमंगलस्वरूपाय ॥ शुभःआत्मायस्मात्तस्माइतिवा ॥ जगदानन्दकन्दायजगतांयआनन्दःसुखंतस्यकन्दायमूलायकारणायेत्येतत् ॥ सएषपरमआनन्दएतस्यैवानन्दस्यान्या
निभूतानिमात्रामुपजीवंतीतिश्रुतेः ॥ ३२ ॥ विधयेचतुराननायभाग्यस्वरूपायेतिवा ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ त्रैलोक्यकाम्यायत्रैलोक्यानांकाम्यायस्मात्तैर्वाकाम्यतइतितथातस्मै ॥ शेषांगदायअनन्तवल

ततोनंदीसमादायतल्लीलाकमलंविभोः ॥ प्रणम्यदेवदेवेशमाविशद्गह्वरांगुहाम् ॥२६॥ नंदीदृष्ट्वाथतंतत्रधारणादृढमानसम् ॥ तपोग्निपरिशुष्कांगंकमले
नसमस्पृशत् ॥ २७ ॥ तपांतेवृष्टिसंयोगाच्छालूरइवकोटरे ॥ उल्ललाससयोगींद्रःस्पर्शमात्रात्तदब्जजात् ॥ २८ ॥ अथनंदीसमादायसत्वरंमुनिपुं
गवम् ॥ देवदेवस्यपादाग्रेनमस्कृत्यन्यपातयत् ॥ २९ ॥ जैगीषव्योथसंभ्रांतःपुरतोवीक्ष्यशंकरम् ॥ वामांगसन्निविष्टाद्रितनयंप्रणनामह ॥ ३० ॥
प्रणम्यदंडवद्भूमौपरिलुंठ्यसमंततः ॥ तुष्टावपरयाभक्त्यासमुनिश्चंद्रशेखरम् ॥३१॥ ॥ जैगीषव्यउवाच ॥ ॥ नमःशिवायशांतायसर्वज्ञायशुभात्मने॥
जगदानंदकंदायपरमानंदहेतवे ॥ ३२ ॥ अरूपायसरूपायनानारूपधरायच ॥ विरूपाक्षायविधयेविधिविष्णुस्तुतायच ॥३३॥ स्थावरायनमस्तुभ्यं
जंगमायनमोस्तुते ॥ सर्वात्मनेनमस्तुभ्यंनमस्तेपरमात्मने ॥ ३४ ॥ नमस्त्रैलोक्यकाम्यायकामांगदहनायच ॥ नमोशेषविशेषायनमःशेषांगदायते ॥
॥ ३५ ॥ श्रीकंठायनमस्तुभ्यंविषकंठायतेनमः ॥ वैकुंठवंद्यपादायनमोऽकुंठितशक्तये ॥३६॥ नमःशक्त्यर्धदेहायविदेहायसुदेहिने ॥ सकृत्प्रणाममात्रे
णदेहिदेहनिवारिणे ॥ ३७ ॥ कालायकालकालायकालकूटविषादिने ॥ व्यालयज्ञोपवीतायव्यालभूषणधारिणे ॥ ३८ ॥ नमस्तेखंडपरशोनमःखंडें
दुधारिणे ॥ खंडिताशेषदुःखायखड्गखेटकधारिणे ॥ ३९ ॥ गीर्वाणगीतनाथायगंगाकल्लोलमालिने ॥ गौरीशायगिरीशायगिरिशायगुहारणे ॥
॥ ४० ॥ चंद्रार्धशुद्धभूषायचंद्रसूर्याग्निचक्षुषे ॥ नमस्तेचर्मवसननमोदिग्वसनायते ॥ ४१ ॥ जगदीशायजीर्णायजराजन्महरायते ॥ जीवायतेनमस्तु
भ्यंजंजपूकादिहारिणे ॥ ४२ ॥

याय ॥ शेषांगदायिनेइतिपाठअनन्तवाहुवलयमायितुंप्राप्तुंशीलंयस्यसतथातस्मै ॥ ३५ ॥३६॥३७॥ कालकालायकालस्यापिमारकायेत्यर्थः ॥ सकालकालइतिश्रुतेः ॥ कालमूषकभक्षकइतिस्मृतेश्च
॥ ३८ ॥ नारायणगात्रेखंडितःकुंठितःपरशुःकुठारोयस्यसतथातत्सम्बोधनंहेखंडपरशो ॥ खेटकंचर्म ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ जीवयतीतिजीवईश्वरस्तस्मैक्षेत्रज्ञायेतिवा ॥ तेतुभ्यम् ॥ जीवातवइ

---

१ गुहस्यस्कन्दरूपाग्नेररणिरुत्पादकः काष्ठविशेषस्तत्सम्बुद्धौ—हेगुहारणे ।

तिपाठेजीवनौषधाय ॥ जंजपूकंपापंतदादिहारिणे ॥ आदिशब्देनाज्ञानंगृह्यते ॥ जंजपूकौघहारिणइतिवापाठः ॥ जंजपूकाघेतिपाठेजंजपूकोजपनशीलः ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥
॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ परादव्यक्तात्परायतत्प्रवर्तकाय ॥ पारयतीतिपारस्तस्मै प्रलयावधिभूतायेतिवा ॥ परापराभ्यांकार्यकारणाभ्यांपरायभिन्नाय ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥

नमोडमरुहस्तायधनुर्हस्तायतेनमः ॥ त्रिनेत्रायनमस्तुभ्यंजगन्नेत्रायतेनमः ॥ ४३ ॥ त्रिशूलव्यग्रहस्तायनमस्त्रिपथगाधर ॥ त्रिविष्टपाधिनाथायत्रिवे
दीपठितायच ॥ ४४ ॥ त्रयीमयायतुष्टायभक्ततुष्टिप्रदायच ॥ दीक्षितायनमस्तुभ्यंदेवदेवायतेनमः ॥ ४५ ॥ दारिताशेषपापायनमस्तेदीर्घदर्शिने ॥
दूरायदुरवाप्यायदोषनिर्दलनायच ॥ ४६ ॥ दोषाकरकलाधारत्यक्तदोषागमायच ॥ नमोधूर्जटयेतुभ्यंधत्तूरकुसुमप्रिय ॥४७॥ नमोधीरायधर्मायधर्म
पालायतेनमः ॥ नीलग्रीवनमस्तुभ्यंनमस्तेनीललोहित ॥ ४८ ॥ नाममात्रस्मृतिकृतांत्रैलोक्यैश्वर्यपूरक ॥ नमःप्रमथनाथायपिनाकोद्यतपाणये ॥
॥ ४९ ॥ पशुपाशविमोक्षायपशूनांपतयेनमः ॥ नामोच्चारणमात्रेणमहापातकहारिणे ॥ ५० ॥ परात्परायपारायपरापरपरायच ॥ नमोऽपारच
रित्रायसुपवित्रकथायच ॥ ५१ ॥ वामदेवायवामार्धधारिणेवृषगामिने ॥ नमोभर्गायभीमायनतभीतिहरायच ॥ ५२ ॥ भवायभवनाशायभूतानांपतये
नमः ॥ महादेवनमस्तुभ्यंमहेशमहसांपते ॥ ५३ ॥ नमोमृडानीपतयेनमोमृत्युंजयायते ॥ यज्ञारयेनमस्तुभ्यंयक्षराजप्रियायच ॥ ५४ ॥ याय
जूकाययज्ञाययज्ञानांफलदायिने ॥ रुद्रायरुद्रपतयेकद्रुद्रायरमायच ॥ ५५ ॥ शूलिनेशाश्वतेशायश्मशानावनिचारिणे ॥ शिवाप्रियायशर्वायसर्वज्ञा
यनमोस्तुते ॥ ५६ ॥ हरायक्षांतिरूपायक्षेत्रज्ञायक्षमाकर ॥ क्षमायक्षितिहर्त्रेंचक्षीरगौरायतेनमः ॥ ५७ ॥ अंधकारेनमस्तुभ्यमाद्यंतरहितायच ॥
इडाधारायईशायउपेंद्रेंद्रस्तुतायच ॥ ५८ ॥ उमाकांतायउग्रायनमस्तेऊर्ध्वरेतसे ॥ एकरूपायचैकायमहदैश्वर्यरूपिणे ॥ ५९ ॥ अनंतकारिणेतुभ्यमं
बिकापतयेनमः ॥ त्वमोंकारोवषट्कारोभूर्भुवःस्वस्त्वमेवहि ॥६०॥ दृश्यादृश्यंयदत्रास्तितत्सर्वंत्वमुमाधव ॥ स्तुतिंकर्तुंनजानामिस्तुतिकर्तात्वमेवहि ॥
॥ ६१ ॥ वाच्यस्त्वंवाचकस्त्वंहिवाक्चत्वंप्रणतोस्मिते ॥ नान्यंवेद्मिमहादेवनान्यंस्तौमिमहेश्वर ॥ ६२ ॥

यज्ञारयेदक्षयज्ञहंत्रे ॥ दक्षयज्ञरक्षांकर्तुम्मृगरूपंधृत्वातत्रैवपलायतोविष्णोर्वाशत्रवे ॥ यज्ञोवैविष्णुरितिश्रुतेः ॥ यक्षराजः कुबेरः ॥ यज्ञराजेतिपाठेयज्ञराजोऽश्वमेधः ॥ ५४ ॥ याययजूकाययाज्ञिकाय ॥
कत्कुत्सितंरुद्रोदनंद्रावयतीतिकद्रुद्रस्तस्मै ॥ रमयतीतिरमस्तस्मै ॥ रमाप्रदेतिवापाठः ॥५५॥ शाश्वतेहेशाश्वत ॥ शाश्वतेशायेत्येकंपदंवा ॥ ५६ ॥ ५७॥ इडापृथ्वी॥५८॥५९॥६०॥६१॥६२॥

॥ ६३ ॥ पंगुःखंजः ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ उवाचचेतिचकारेणादरःसूचितः ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥

नान्यंनमामिगौरीशनान्याख्यामाददेशिव ॥ मूकोन्यनामग्रहणेबधिरोन्यकथाश्रुतौ ॥६३॥ पंगुरन्याभिगमनेऽस्म्यंधोऽन्यपरिवीक्षणे॥एकएवभवानी
शएकःकर्तात्वमेवहि॥ ६४ ॥ पाताहर्तात्वमेवैकोनानात्वंमूढकल्पना ॥ अतस्त्वमेवशरणंभूयोभूयःपुनःपुनः ॥६५॥ संसारसागरेमग्नंमामुद्धरमहेश्वर ॥
इतिस्तुत्वामहेशानंजैगीषव्योमहामुनिः ॥ ६६ ॥ वाचंयमोभवत्स्थाणोःपुरतःस्थाणुसन्निभः ॥ इतिस्तुतिंसमाकर्ण्यमुनेश्चंद्रविभूषणः ॥ उवाचच
प्रसन्नात्मावरंब्रूहीतितंमुनिम् ॥ ६७ ॥ ॥ जैगीषव्यउवाच ॥ ॥ यदिप्रसन्नोदेवेशततस्तवपदांबुजात् ॥ माभवानिभवानीशदूरंदूरपदप्रद ॥६८॥
अपरश्चवरोनाथदेयोयमविचारतः ॥ यन्मयास्थापितंलिंगंतत्रसान्निध्यमस्तुते ॥६९॥ ॥ ईश्वरउवाच ॥ ॥ जैगीषव्यमहाभागयदुक्तंभवतानघ ॥
तदस्तुसर्वंतेभीष्टंवरमन्यंददामिच ॥ ७० ॥ योगशास्त्रंमयादत्तंतवनिर्वाणसाधकम् ॥ सर्वेषांयोगिनांमध्येयोगाचार्योऽस्तुवैभवान् ॥ ७१ ॥ रहस्यं
योगविद्यायायथावत्त्वंतपोधन ॥ संवेत्स्यसेप्रसादान्मेयेननिर्वाणमाप्स्यसि ॥ ७२ ॥ यथानंदीयथाभृंगीसोमनंदीयथातथा ॥ त्वंभविष्यसिभक्तोमे
जरामरणवर्जितः ॥ ७३ ॥ संतिव्रतानिभूयांसिनियमाःसंत्यनेकधा ॥ तपांसिनानासंत्यत्रसंतिदानान्यनेकशः ॥ ७४ ॥ श्रेयसांसाधनान्यत्रपापघ्नान्य
पिसर्वथा ॥ परंहिपरमश्चैषनियमोयस्त्वयाकृतः ॥ ७५ ॥ परोहिनियमश्चैषमांविलोक्ययदश्यते ॥ मामनालोक्ययद्भुक्तंतद्भुक्तंकेवलंत्वघम् ॥ ७६ ॥
असमर्च्यचयोभुंक्तेपत्रपुष्पफलैरपि ॥ रेतोभक्षीभवेन्मूढःसजन्मान्येकविंशतिम् ॥ ७७ ॥ महतोनियमस्यास्यभवतानुष्ठितस्यवै ॥ नार्हंतिषोडशीं
मात्रामप्यन्येनियमायमाः ॥ ७८ ॥ अतोमच्चरणाभ्याशेत्वंनिवत्स्यसिसर्वथा ॥ अतोनैःश्रेयसींलक्ष्मींतत्रैवप्राप्स्यसिध्रुवम् ॥ ७९ ॥ जैगीषव्येश्वरं
नामलिंगंकाश्यांसुदुर्लभम् ॥ त्रीणिवर्षाणिसंसेव्यलभेद्योगंनसंशयः ॥ ८० ॥ जैगीषव्यगुहांप्राप्ययोगाभ्यसनतत्परः ॥ षण्मासेनलभेत्सिद्धिंवा
ञ्छितांमदनुग्रहात् ॥ ८१ ॥ तवलिंगमिदंभक्तैःपूजनीयंप्रयत्नतः ॥ विलोक्याचगुहारम्यापरांसिद्धिमभीप्सुभिः ॥ ८२ ॥ अत्रज्येष्ठेश्वरक्षेत्रेत्वल्लिंगं
सर्वसिद्धिदम् ॥ नाशयेदघसंघानिदृष्टंस्पृष्टंसमर्चितम् ॥ ८३ ॥

॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥

शिवयोगिनः शिवविष्णवोरभेददर्शिनः ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ७६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ उपसर्गाआध्यात्मिकाद्युपद्रवाः ॥ ९१ ॥ ॥ इतिश्रीरामानन्दकृतायां
काशीखण्डटीकायांत्रिषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६३ ॥ ॥ छ ॥ ॥ चतुःषष्टितमेध्यायेकाश्याःक्षेत्रनिवासिनाम् ॥ पुरतःकथयामासरहस्यान्यद्रिजाधवः ॥ १ ॥ ददर्शब्राह्मणांस्तत्रसमे
तान्क्षेत्रवासिनइत्युक्तं ज्येष्ठेशादिलिंगानिप्रादुर्भूतानीतिचोक्तं तत्रतान्दृष्ट्वाभगवताकिमपृच्छिअन्यानिचकानिलिंगानितत्राभवन्नितिपृच्छति ॥ दृष्ट्वेति ॥ भूदेवताःब्राह्मणाः ॥ १ ॥ २ ॥

अस्मिञ्ज्येष्ठेश्वरक्षेत्रेसंभोज्यशिवयोगिनः ॥ कोटिभोज्यफलंसम्यगेकैकपरिसंख्यया ॥ ८४ ॥ जैगीषव्येश्वरंलिंगंगोपनीयंप्रयत्नतः ॥ कलौकलुषबुद्धी
नांपुरतश्चविशेषतः ॥ ८५ ॥ करिष्याम्यत्रसांनिध्यमस्मिँल्लिंगेतपोधन ॥ योगसिद्धिप्रदानायसाधकेभ्यःसदैवहि ॥८६॥ ददेशृणुमहाभागजैगीषव्याप
रंवरम् ॥ त्वयेदंयत्कृतंस्तोत्रंयोगसिद्धिकरंपरम् ॥ ८७ ॥ महापापौघशमनंमहापुण्यप्रवर्धनम् ॥ महाभीतिप्रशमनंमहाभक्तिविवर्धनम् ॥ ८८ ॥
एतत्स्तोत्रजपात्पुंसामसाध्यंनैवकिंचन ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेनजपनीयंसुसाधकैः ॥ ८९ ॥ इतिदत्त्वावरंतस्मैस्मरारिःस्मेरलोचनः ॥ ददर्शब्राह्मणां
स्तत्रसमेतान्क्षेत्रवासिनः ॥ ९० ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ निशम्याख्यानमतुलमेतत्प्राज्ञःप्रयत्नतः ॥ निष्पापोजायतेमर्त्योनोपसर्गैःप्रबाध्यते ॥ ९१ ॥
इतिश्रीस्कांदेमहापुराणएकाशीतिसाहस्र्यांसंहितायांचतुर्थेकाशीखंडउत्तरार्धे ज्येष्ठेशाख्यानंनामत्रिषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६३ ॥ ॥ अगस्त्यउवाच ॥
दृष्ट्वाभूदेवताःशंभुंकिमाचख्युःषडानन ॥ कानिकानिचलिंगानितत्रतान्यपिचक्ष्वमे ॥ १ ॥ ज्येष्ठस्थानेमहापुण्येदेवदेवस्यवल्लभे ॥ आश्चर्यंकिमभूत्त
त्रतदाचक्ष्वषडानन ॥ २ ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ शृण्वगस्त्ययथापृच्छिभवतातद्ब्रवीम्यहम् ॥ मंदराद्रिंयदादेवोगतवान्ब्रह्मगौरवात् ॥ ३ ॥ तदानि
राश्रयाविप्राःक्षेत्रसंन्यासिनोनघाः ॥ उपाकृताश्चाविरतंमहाक्षेत्रप्रतिग्रहात् ॥ ४ ॥ खातंखातंचदंडाग्रैर्भूमिंकंदादिवृत्तयः ॥ चक्रुःपुष्करिणींरम्यांदं
डखाताभिधांमुने ॥ ५ ॥ तत्तीर्थंपरितःस्थाप्यमहालिंगान्यनेकशः ॥ महेशाराधनपरास्तपश्चक्रुःप्रयत्नतः ॥ ६ ॥ विभूतिधारिणोनित्यंनित्यंरुद्राक्षधा
रिणः ॥ लिंगपूजारतानित्यंशतरुद्रियजापिनः ॥ ७ ॥ तेश्रुत्वादेवदेवस्यपुनरागमनंमुने ॥ तपःकृशाअतितरामासुरानंदमेदुराः ॥ ८ ॥ द्विजाःपं
चसहस्राणिचरंतोविपुलंतपः ॥ दंडखातान्महातीर्थादाजग्मुर्देवदर्शने ॥ ९ ॥ तीर्थान्मंदाकिनीनाम्नोद्विजाःपाशुपतव्रताः ॥ शिवैकाराधनपराः
समेताअयुतोन्मिताः ॥ १० ॥

॥ ३ ॥ उपाकृताउपरताः ॥ उपारताइतिक्वचित्पाठः ॥ अविरतंसन्ततम् ॥ ४ ॥ खातंखातंखात्वाखात्वेत्यर्थः ॥ खात्वाखात्वेतिचक्वचित्पाठः ॥ ५ ॥ स्थाप्यस्थापयित्वा ॥
॥ ६ ॥ शतरुद्रियजापिनःनमस्तेरुद्रमन्यवइत्यादिस्तोत्रजापिनः ॥ ७ ॥ आसुर्बभूवुः ॥ आनन्दमेदुराःआनन्दस्निग्धाः ॥ आंतरानन्दमेदुराइतिक्वचित् ॥ ८ ॥ ९ ॥ अयुतोन्मिताःदशसह

स्राणि ॥ १० ॥ एकादशशताधिकंशतंद्विशताधिकसहस्रमित्यर्थः ॥ ११ ॥ १२ ॥ अयुतार्धकंपंचसहस्राणि ॥ १३ ॥ आयासिषुरागतवंतः ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ नवतिःसशतत्रयानवत्य धिकाशतत्रयीत्यर्थः ॥ १७ ॥ १८ ॥ साग्रंशतंकिंचिदधिकंशतमित्यर्थः ॥ सपादशतंवा ॥ द्विशतीसशतत्रयापंचशतीत्यर्थः ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ सार्द्रेति ॥

हंसतीर्थात्परिप्राप्ताअयुतंत्रिशतोत्तरम् ॥ शतंदुर्वाससस्तीर्थादेकादशशताधिकम् ॥ ११ ॥ मत्स्योदर्याःपरापेतुःसहस्राणिषडेवहि ॥ कपालमोचना त्सप्तशतान्यभ्यागताद्विजाः ॥ १२॥ ऋणमोचनतस्तीर्थात्सहस्रंद्विशताधिकम् ॥ वैतरण्याअपिमुनेद्विजानामयुतार्धकम् ॥१३॥ ततःपृथूदकात्कुंडा त्पृथुनापरिखानितात् ॥ अयासिषुर्द्विजानांचशतान्येवत्रयोदश ॥१४॥ तथैवाप्सरसःकुंडान्मेनकाख्याच्छतद्वयम् ॥ उर्वशीकुंडतःप्राप्ताःसहस्रंद्विशता धिकम् ॥ १५ ॥ तथैरावतकुंडाच्चब्राह्मणास्त्रिशतानिच ॥ गंधर्वाप्सरसःसप्तशतानिद्विशतानिच ॥ १६ ॥ वृषेशतीर्थादाजग्मुर्नवतिःसशतत्रया ॥ यक्षिणीकुंडतःप्राप्ताःसहस्रंत्रिशतोत्तरम् ॥ १७ ॥ लक्ष्मीतीर्थात्परंजग्मुःषोडशैवशतानिच ॥ पिशाचमोचनात्सप्तसहस्राणिद्विजोत्तमाः ॥ १८ ॥ पितृकुंडाच्छतंसाग्रंध्रुवतीर्थाच्छतानिषट् ॥ मानसाख्याच्चसरसोद्विशतीसशतत्रया ॥ १९ ॥ ब्राह्मणावासुकिह्रदात्सहस्राणिदशैवतु ॥ तथैवाष्टशतंद्रष्टुं जानकीकुंडतोद्विजाः ॥ २० ॥ काशीनाथमनुप्राप्ताःपरमानंददायिनम् ॥ तथागौतमकुंडाच्चशतानिनवचागताः ॥२१॥ तीर्थाद्दुर्गतिसंहर्तुर्ब्राह्मणाःप्र तिपेदिरे ॥ एकादशशतान्येवद्रष्टुंदेवमुमापतिम् ॥ २२ ॥ असीसंभेदमारभ्यगंगातीरस्थिताद्विजाः ॥ आसंगमेश्वरात्तत्रपरिप्राप्ताघटोद्भव ॥ २३ ॥ अष्टादशसहस्राणितथापंचशतान्यपि ॥ ब्राह्मणाःपंचपंचाशद्गंगातीरात्समागताः ॥ २४ ॥ सार्द्रदूर्वाक्षतकरैःसपुष्पफलपाणिभिः ॥ सुगंधमाल्यहस्तै श्चब्राह्मणैर्जयवादिभिः ॥ २५ ॥ स्तुतोमंगलसूक्तैश्चप्रणतश्चपुनःपुनः ॥ तेभ्योदत्ताभयःशंभुःपप्रच्छकुशलंमुदा ॥ २६ ॥ ततस्तेब्राह्मणाःप्रोचुः प्रबद्धकरसंपुटाः ॥ क्षेत्रेनिवसतांनाथसदानःकुशलोदयः ॥ २७ ॥ विशेषतःकृतोऽस्माभिःसाक्षान्नयनगोचरः ॥ त्वंयत्स्वरूपंश्रुतयोनविदुःपरमार्थतः ॥ २८ ॥ सदैवाकुशलंतेषांयेत्वत्क्षेत्रपराङ्मुखाः ॥ चतुर्दशापिवैलोकास्तेषांनित्यंपराङ्मुखाः ॥ २९ ॥ येषांहृदिसदैवास्तेकाशीत्वाशीविषांगद ॥ संसाराशीविषविषंनतेषांप्रभवेत्क्वचित् ॥ ३० ॥ गर्भरक्षामणिर्मंत्रःकाशीवर्णद्वयात्मकः ॥ यस्यकंठेसदातिष्ठेत्तस्याकुशलताकुतः ॥ ३१ ॥

ब्राह्मणैर्मंगलसूक्तैःपुनःपुनःस्तुतःप्रणतस्तेभ्योदत्ताभयःशंभुःकुशलंपप्रच्छेतिद्वितीयेनान्वयः ॥ चतुर्भिर्विशेषणैर्ब्राह्मणान्विशिनष्टिसार्द्रेत्यादिना ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ नन्वक्षिसन्निकृष्टंवस्तुनय नगोचरंभवत्येवकिमाश्चर्यंतत्राहुः ॥ यत्स्वरूपंश्रुतयोनविदुरिति ॥ परमार्थतोमुख्ययावृत्त्येत्यर्थः ॥ २८ ॥ २९ ॥ आशीविषांगदंसर्पवाहुवलयम् ॥ ३० ॥ गर्भरक्षामणिर्गर्भनाशकोमणि

रित्यर्थः ॥ मंत्रश्च ॥ यद्वाकाशीतिवर्णद्वयात्मकोयोमंत्रःसगर्भरक्षामणिरित्यर्थः ॥ ३१ ॥ निर्नितरांजरायस्यांसातथानिर्जरैवनैर्जरी ॥ नैर्जरीत्युपलक्षणम् ॥ षड्भावविकाररहितामित्यर्थः ॥
सुधैवामृतावस्थैवमोक्षावस्थैवेतियावत् ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ बीजाक्षरयुगंतत्रककारःकामबीजंशकारःश्रीबीजमितिविवेक्तव्यम् ॥३७॥३८॥३९॥ क्षेत्रभक्तिविबृंहितंक्षेत्रभक्त्या
विशेषेणवर्द्धितंतत्प्रतिपादकमित्यर्थः ॥ ४० ॥ नकेवलंतुतोषप्रोवाचचेतिचकारार्थः ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ विरोधितःविरोधंप्रापितः ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ निवसन्तीतिभिन्नंभिन्नंवाक्यम् ॥

सुधांपिबतियोनित्यंकाशीवर्णद्वयात्मिकाम् ॥ सनैर्जरींदशांहित्वासुधैवपरिजायते ॥ ३२ ॥ श्रुतंकर्णामृतंयेनकाशीत्यक्षरयुग्मकम् ॥ नसमाकर्णयत्त्ये
वसपुनर्गर्भजांकथाम् ॥ ३३ ॥ काशीरजोपियन्मूर्ध्निपतेद्व्यनिलाहतम् ॥ चंद्रशेखरतन्मूर्धाभवेच्चंद्रकलांकितः ॥ ३४ ॥ प्रसंगतोपियन्नेत्रपथमानं
दकाननम् ॥ यातंतेत्रनजायंतेनेक्षेरन्पितृकाननम् ॥३५॥ गच्छतातिष्ठतावापिस्वपताजाग्रताथवा ॥ काशीत्येषमहामंत्रोयेनजप्तःसनिर्भयः ॥ ३६ ॥
येनबीजाक्षरयुगंकाशीतिहृदिधारितम् ॥ अबीजानिभवंत्येवकर्मबीजानितस्यवै ॥ ३७ ॥ काशीकाशीतिकाशीतिजपतोयस्यसंस्थितिः ॥ अन्यत्रा
पिसतस्तस्यपुरोमुक्तिःप्रकाशते ॥ ३८ ॥ क्षेममूर्तिरियंकाशीक्षेममूर्तिर्भवान्भव ॥ क्षेममूर्तिस्त्रिपथगानान्यत्क्षेमत्रयंक्वचित् ॥ ३९ ॥ ब्राह्मणानामिति
वचःक्षेत्रभक्तिविबृंहितम् ॥ निशम्यगिरिजाकांतस्तुतोषनितरांहरः ॥ ४० ॥ प्रोवाचचप्रसन्नात्माधन्यायूयंद्विजर्षभाः ॥ येषामिहेदृशीभक्तिर्ममक्षेत्रे
तिपावने ॥ ४१ ॥ जानेसत्त्वमयाजाताःक्षेत्रस्यास्यनिषेवणात् ॥ नीरजस्कावितमसःसंसारार्णवपारगाः ॥ ४२ ॥ वाराणस्यास्तुयेभक्तास्तेभक्तामम
निश्चितम् ॥ जीवन्मुक्ताहितेनूनंमोक्षलक्ष्म्याकटाक्षिताः ॥ ४३ ॥ यैश्चकाशीस्थितोजंतुरल्पकोपिविरोधितः ॥ तेवैविश्वंभरासर्वामयासहविरोधिता ॥
॥ ४४ ॥ वाराणस्याःस्तुतिमपियोनिशम्यानुमोदते ॥ अपिब्रह्मांडमखिलंध्रुवंतेनानुमोदितम् ॥४५॥ निवसंतिहियेमर्त्याअस्मिन्नानंदकानने ॥ ममां
तःकरणेतेवैनिवसेयुरकल्मषाः ॥ ४६ ॥ निवसंतिममक्षेत्रेममभक्तिंप्रकुर्वते ॥ ममलिंगधरायेतुतानेवोपदिशाम्यहम् ॥ ४७ ॥ निवसंतिममक्षेत्रेममभ
क्तिंनकुर्वते ॥ ममलिंगधरायेनोनतानुपदिशाम्यहम् ॥४८॥ काशीनिर्वाणनगरीयेषांचित्तेप्रकाशते ॥ तेमत्पुरःप्रकाशंतेनैःश्रेयस्याश्रियावृताः ॥ ४९ ॥
मोक्षलक्ष्मीरियंकाशीनयेभ्यः परिरोचते ॥ स्वर्लक्ष्मींकांक्षमाणेभ्यःपतितास्तेनसंशयः ॥ ५० ॥ काशींसंकांक्षमाणानांपुरुषार्थचतुष्टयम् ॥ पुरःकिंकरव
त्तिष्ठेन्ममानुग्रहतोद्विजाः ॥ ५१ ॥ आनंदकाननेह्यत्रज्वलद्दावानलोस्म्यहम् ॥ कर्मबीजानिजंतूनांज्वालयेनप्ररोहये ॥ ५२ ॥

॥ ४६ ॥ ममलिंगधरावैदिकत्रिपुण्ड्रादिधारिणः ॥ ४७ ॥ उक्तमर्थंव्यतिरेकेणदर्शयति ॥ निवसन्तीति ॥ ननिवसन्तीत्यग्रिमोनकारोऽनुषज्जते ॥ एकवाक्यत्वेअभक्तेभ्योपिभक्तेभ्यःस्थितोमु
क्तिसमादिशोतिविष्णुप्रार्थनानन्तरं भक्तानामप्यभक्तानांपुण्यपापकृतामपि ॥ मुक्तिदास्याभिसर्वेषांभक्तानामेवसानहीत्यादिविश्वेशवचनव्याकोपात् ॥ कीटाद्यमुक्तिप्रसंगाच्च ॥ ४८ ॥ ४९ ॥
मोक्षलक्ष्मीरिति ॥ येभ्यःस्वर्लक्ष्मींकांक्षमाणेभ्यइत्युभयत्ररुचियातुयोगात्षष्ठ्यर्थेचतुर्थी ॥ पतिताःसंसारसागरइतिशेषः ॥ यद्वा पतिताःसंकरजाइत्यर्थः ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥

॥ ५३ ॥ प्राप्येति ॥ भक्त्यभावेकाशीत्यागप्रसक्तेर्मुक्तेरप्यभावइत्यर्थः ॥ ५४ ॥ धन्याइति ॥ यदितियेषांयुष्माकंचेतसोवृत्तेरंतःकरणज्ञानादहंनदूरेकाशिकाचदूरेइत्यर्थः ॥ वृत्तेरिति
क्वचित् ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ भवतापहृदितिकाशीविशेषणंविश्वेश्वरसंबोधनंवा ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ प्रतिनिधिःप्रतिरूपम् ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ दमोदानंदये
त्यत्रकर्तव्यमितिसामान्यनिर्देशः ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ अन्यत्रपुण्यक्षेत्रे ॥ तदुक्तम् ॥ यत्रकुत्रकृतंपापंगंगातीरेविनश्यति॥गंगातीरेकृतंपापंगंगायांचप्रणश्याति॥ गंगायांचकृतंपापं
पुण्यक्षेत्रेविनश्यति॥पुण्यक्षेत्रेकृतंपापंवाराणस्यांप्रणश्यति ॥ अन्यत्समानम् ॥ ६८ ॥ पिशाचेति ॥ यदिपैशाच्यंनरकावहंपापंबहिरंतर्गेहाद्बहिःकाश्यांकृतंभवेत्तेनपापेनपैशाचनरकप्राप्तिरन्तर्गेहे

वस्तव्यंसततंकाश्यांयष्टव्योहंप्रयत्नतः ॥ जेतव्यौकलिकालौचरंतव्यामुक्तिरंगना ॥५३॥ प्राप्यापिकाशींदुर्बुद्धिर्योनमांपरिसेवते॥ तस्यहस्तगताप्याशुकै
वल्यश्रीःप्रणश्यति ॥ ५४ ॥ धन्यामद्भक्तिलक्ष्माणोब्राह्मणाःकाशिवासिनः ॥ यूयंयच्चेतसोवृत्तेर्नदूरेहंनकाशिका ॥ ५५ ॥ दातव्योवोवरःकोत्रव्रियतांमे
यथारुचि ॥ प्रेयांसोमेयतोयूयंक्षेत्रसंन्यासकारिणः ॥ ५६ ॥ इतिपीत्वामहेशानमुखक्षीराब्धिजांसुधाम् ॥ परितृप्ताद्विजाःसर्वेवव्रुर्वरमनुत्तमम् ॥ ५७ ॥
ब्राह्मणाऊचुः ॥ ॥ उमापतेमहेशानसर्वज्ञवरएषनः ॥ काशीकदापिनत्याज्याभवताभवतापहृत् ॥ ५८ ॥ वचनाद्ब्राह्मणानांतुशापोमाप्रभवत्विह ॥
कदाचिदपिकेषांचित्काश्यांमोक्षांतरायकः ॥ ५९ ॥ तवपादांबुजद्वंद्वेनिर्द्वंद्वाभक्तिरस्तुनः ॥ आकलेवरपातंचकाशीवासोस्तुनोनिशम् ॥६०॥ किमन्ये
नवरेणेशदेयएषवरोहिनः ॥ अवधेह्यंधकध्वंसिन्वरमन्यंवृणीमहे ॥ ६१ ॥ तवप्रतिनिधीकृत्यास्माभिस्त्वद्भक्तिभावितैः ॥ प्रतिष्ठितेषुलिंगेषुसान्निध्यं
भवतोऽस्त्विह॥६२॥श्रुत्वेतितेषांवाक्यानितथास्त्वितिपिनाकिना ॥ प्रोचेऽन्योपिवरोदत्तोज्ञानंवश्चभविष्यति ॥६३॥ पुनःप्रोवाचदेवेशोनिशामयतभो
द्विजाः ॥ हितंवःकथयाम्यत्रतदनुष्ठीयतांध्रुवम् ॥ ६४ ॥ सेव्योत्तरवहानित्यंलिंगमर्च्यंप्रयत्नतः ॥ दमोदानंदयानित्यंकर्तव्यंमुक्तिकांक्षिभिः ॥ ६५ ॥
इदमेवरहस्यंचकथितंक्षेत्रवासिनाम् ॥ मतिःपरहिताकार्यावाच्यंनोद्वेगकृद्वचः ॥६६॥ मनसापिनकर्तव्यमेनोत्रविजिगीषुणा॥अत्रत्यमक्षयंयस्मात्सुकृतं
सुकृतेतरम् ॥ ६७ ॥ अन्यत्रयत्कृतंपापंतत्काश्यांपरिणश्यति ॥ वाराणस्यांकृतंपापमंतर्गेहेप्रणश्यति ॥ ६८ ॥ अंतर्गेहेकृतंपापंपैशाच्यनरकावहम् ॥
पिशाचनरकप्राप्तिर्गच्छत्येवबहिर्यदि ॥ ६९ ॥ नकल्पकोटिभिःकाश्यांकृतंकर्मप्रमृज्यते ॥ किंतुरुद्रपिशाचत्वंजायतेऽत्रायुतत्रयम् ॥ ७० ॥

गच्छत्येवनभवत्येवेत्यर्थः ॥ एतेनोपपातकमेवकाश्यांकृतमंतर्गेहेनश्यतिनमहापातकमितिनिरस्तम् ॥ यद्वा पिशाचनरकप्राप्तिःपुरुषःबहिःकाश्याबहिर्गच्छत्येवपुनर्नायातीत्यर्थः ॥ तदाकाश्यां
कृतंयत्पापंकल्पकोटिभिरपितत्पापंतेनभुज्यतेनसमाप्यतेतावताकालेनापितत्पापंननश्यतीत्यर्थः ॥ तद्बहिर्मृतविषयम् ॥ यद्वा अंतर्गेहेकृतपापोयदिबहिर्गच्छतितदातस्यपिशाचनरकप्राप्तिर्भवत्येव ॥
कियत्कालंभवतितत्राह ॥ नकल्पेति ॥ ६९ ॥ तर्ह्यत्रस्थितस्यकागतिस्तत्राह ॥ किंत्विति ॥ काश्यामंतर्गेहे ॥ तर्हिकिमंतर्गेहकृतपापानामिहान्यत्रतनुत्यजांपैशाच्यनरकप्राप्त्योःसाम्यमे

वनेत्याह ॥ अत्रेति ॥ अत्रकाश्यांमृतानामितिशेषः ॥ अयुतत्रयंत्रिंशत्सहस्रदिव्यवर्षाणि ॥ ७० ॥ ७१ ॥ अथरुद्रपिशाचभोगानंतरम् ॥ तेनज्ञानेन ॥ संप्रांतेसम्यग्भोगांते ॥ तेनज्ञाने
ऽथसंप्राप्तइतिक्वचित्पाठः ॥ ७२ ॥ एवंकाश्यांमृतानांपापिनांगतिमभिधायान्यत्रमृतानांतेषांगतिमाह ॥ दुष्कृतानीत्यारभ्यतस्मादित्यतःप्राक्तनेनग्रंथेन ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ अनूपप्रायां

वाराणस्यांस्थितोयोवैपातकेषुरतःसदा ॥ योनिंप्राप्यापिपैशाचींवर्षाणामयुतत्रयम् ॥ ७१ ॥ पुनरत्रैवनिवसञ्ज्ञानंप्राप्स्यत्यनुत्तमम् ॥ तेनज्ञानेनथसं
प्रांतेमोक्षमाप्स्यत्यनुत्तमम् ॥ ७२ ॥ दुष्कृतानिविधायेहबहिःपंचत्वमागताः ॥ तेषांगतिंप्रवक्ष्यामिशृणुतद्विजसत्तमाः ॥ ७३ ॥ यामाख्यामेगणाः
संतिघोराविकृतमूर्त्तयः ॥ मूषायांतेधमंत्यादौक्षेत्रदुष्कृतकारिणः ॥ ७४ ॥ नयंत्यनूपप्रायांचततःप्राचींदुरासदाम् ॥ वर्षाकालेदुराचारान्पातयंतिमहा
जले ॥ ७५ ॥ जलौकाभिःसपक्षाभिर्दंदशूकैर्जलोद्भवैः ॥ दुर्निवारैश्चमशकैर्दश्यंतेतेदिवानिशम् ॥ ७६ ॥ ततोयामैर्हिमतौतेनीयंतेऽद्रौहिमालये ॥
अशनावरणैर्हीनाःक्लेश्यंतेतेदिवानिशम् ॥ ७७ ॥ मरुस्थलेततोग्रीष्मेवारिवृक्षविवर्जिते ॥ दिवाकरकरैस्तीव्रैस्ताप्यंतेतेपिपासिताः ॥ ७८ ॥ क्लेशितास्ते
गणैरुग्रैर्यातनाभिःसमंततः ॥ इत्थंकालमसंख्यातमानीयंतेततस्त्विह ॥ ७९ ॥ निवेदयंतितेयामाःकालराजांतिकेततः ॥ कालराजोपितान्दृष्ट्वाकर्मसं
स्मार्यदुष्कृतम् ॥ ८० ॥ विवस्त्रान्क्षुत्तृषार्तांश्चलग्नपृष्ठोदरत्वचः ॥ अन्यैरुद्रपिशाचैश्चसहसंयोजयत्यपि ॥ ८१ ॥ ततोरुद्रपिशाचास्तेभैरवानुचराः
सदा ॥ सहंतेक्लममत्यर्थंक्षुत्तृष्णोग्रत्वसंभवम् ॥ ८२ ॥ आहारंरुधिरोन्मिश्रंतेलभंतेकदाचन ॥ एवंत्र्ययुतसंख्याकंकालंतत्रातिदुःखिताः ॥ ८३ ॥
श्मशानस्तंभमभितोनीयंतेकंठपाशिताः ॥ पिपासिताअपिनतेंऽबुस्पर्शमपिचाप्नुयुः ॥ ८४ ॥ अथसंक्षीणपापास्तेकालभैरवदर्शनात् ॥ इहैवदेहिनो
भूत्वामुच्यंतेतेममाज्ञया ॥ ८५ ॥ तस्मान्नकामयेतात्रवाङ्मनःकर्मणाप्यघम् ॥ शुचौपथिसदास्थेयंमहालाभमभीप्सुभिः ॥ ८६ ॥ नावि
मुक्तेमृतःकश्चिन्नरकंयातिकिल्बिषी ॥ ममानुग्रहमासाद्यगच्छत्येवपरांगतिम् ॥ ८७ ॥ अनाशनंयःकुरुतेमद्भक्तइहसुव्रतः ॥ नतस्यपुनरावृत्तिः
कल्पकोटिशतैरपि ॥ ८८ ॥

जलप्रायाम् ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ यस्मादेवंतस्मादित्युपसंहारः ॥ ८६ ॥ नाविमुक्तइति ॥ अविमुक्तेमृतःकि
ल्बिषीयत्रकुत्रापीतिशेषः ॥ नरकंनयाति ॥ नरइतिपाठेमरणपर्यंतंनिवसन्नितिशेषः ॥ तत्रहेतुमाह ॥ ममेति ॥ गच्छत्येवपरांगतिमित्युक्तक्रमेणेत्यर्थः ॥ ८७ ॥ अशनमेवआशनंनआशन

मनाशनम् ॥ अनाशकीमितिक्कचित्पाठः ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥ १ ॥ २ ॥ न्यायजैर्न्याय

अशाश्वतमिदंज्ञात्वामानुष्यंबहुकिल्बिषम् ॥ अविमुक्तंसदासेव्यंसंसारभयमोचकम् ॥ ८९ ॥ नान्यत्पश्यामिजंतूनांमुक्त्वावाराणसींपुरीम् ॥ सर्वपाप
प्रशमनींप्रायश्चित्तंकलौयुगे ॥ ९० ॥ जन्मांतरसहस्रेषुयत्पापंसमुपार्जितम् ॥ अविमुक्तंप्रविष्टस्यतत्सर्वंव्रजतिक्षयम् ॥ ९१ ॥ जन्मांतरसहस्रेषुयुंजन्यो
गीयदाप्नुयात् ॥ तदिहैवपरोमोक्षोमरणादधिगम्यते ॥ ९२ ॥ तिर्यग्योनिगताःसत्त्वायेविमुक्तकृतालयाः ॥ कालेननिधनंप्राप्तास्तेपियांतिपरांगतिम्
॥ ९३ ॥ अविमुक्तंनसेवंतेयेमूढास्तमसावृताः ॥ विण्मूत्ररेतसांमध्येतेवसंतिपुनःपुनः ॥ ९४ ॥ अविमुक्तंसमासाद्ययोलिंगंस्थापयेत्सुधीः ॥ कल्पको
टिशतैर्वापिनास्तितस्यपुनर्भवः ॥ ९५ ॥ ग्रहनक्षत्रताराणांकालेनपतनंध्रुवम् ॥ अविमुक्तेमृतानांतुपतनंनैवविद्यते ॥ ९६ ॥ ब्रह्महत्यांनरःकृत्वापश्चात्सं
यतमानसः ॥ प्राणांस्त्यजतियःकाश्यांसमुक्तोनात्रसंशयः ॥ ९७ ॥ स्त्रियःपतिव्रतायाश्चममभक्तिसमाहिताः ॥ अविमुक्तेमृताविप्रायांतिताःपरमांग
तिम् ॥ ९८ ॥ अत्रोत्क्रमणकालेहंस्वयमेवद्विजोत्तमाः ॥ दिशामितारकंब्रह्मदेहीस्याद्येनतन्मयः ॥ ९९ ॥ मन्मनाममभक्तश्चमयिसर्वार्पितक्रियः ॥
यथामोक्षमिहाप्नोतिनतथान्यत्रकुत्रचित् ॥ १०० ॥ मरणंनिश्चितंज्ञात्वागतिंचासुखरूपिणीम् ॥ चलमागंतुकंसर्वंततःकाशींसमाश्रयेत् ॥ १ ॥
काशीसमाश्रितायैस्तुमनोवाक्कायकर्मभिः ॥ तानत्रनिर्मलधियोनिर्वाणश्रीःसमाश्रयेत् ॥ २ ॥ काशीस्थितैकमपियःप्रीणयेन्न्यायजैर्धनैः ॥ तेनत्रैलो
क्यमखिलंप्रीणितंतुमयासह ॥ ३ ॥ यःप्रीणयतिपुण्यात्मानिर्वाणनगरीनरम् ॥ पुमर्थेनास्थितेर्नित्यंब्राह्मणाःप्रीणयामितम् ॥ ४ ॥ दिवोदासो
पिराजर्षिःकाशींधर्मेणपालयन् ॥ सदेहोमत्पदंप्राप्तोयतोनपुनरागतिः ॥ ५ ॥ अत्रयोगस्तथाज्ञानंमुक्तिरेकेनजन्मना ॥ अतोविमुक्तमासाद्यनान्यद्गच्छे
त्तपोवनम् ॥ ६ ॥ मोक्षंसुदुर्लभंज्ञात्वासंसारंचातिभीषणम् ॥ अश्मनाचरणौहत्वाकालमत्रप्रतीक्षयेत् ॥ ७ ॥ अविमुक्तंपरित्यज्ययदायास्यंतिदुर्धियः ॥
हसिष्यंतितदाभूतान्यन्योन्यकरताडनैः ॥ ८ ॥ प्राप्यवाराणसींपुण्यांसिद्धिक्षेत्रमनुत्तमम् ॥ परिनिष्क्रांतुमन्यत्रकस्यजंतोर्मतिर्भवेत् ॥ ९ ॥
महादानेनचान्यत्रयत्फलंलभ्यतेनरैः ॥ अविमुक्तेतुकाकिण्यांदत्तायांतदवाप्यते ॥ ११० ॥

मार्गाज्जातैः ॥ पाठांतरेप्ययमेवार्थः ॥ ३ ॥ पुमर्थेनस्थितेर्हेतोःपुरुषार्थचतुष्टयेनस्थितेर्वसतेर्निमित्तत्वात् ॥ ब्राह्मणाहेब्राह्मणाः ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ अश्मनापाषाणेन ॥७॥८॥ ९ ॥ काकिण्यांविं

शतिवराटिकायाम् ॥ ११० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ वाडवाब्राह्मणाः ॥ १२० ॥ समार्चिषुःसम्यगर्चयामासुः ॥ २१ ॥ १२२ ॥
॥ इतिश्रीरामानन्दकृतायांकाशीखण्डटीकायांचतुःषष्टितमोध्यायः ॥ ६४ ॥ ॥छ॥ पराशरेश्वरादीनांकंदुकेशादिसंयुजाम् ॥ पंचषष्टितमेऽध्यायेमहिमावर्ण्यतेद्भुतः :॥ १ ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥

एकंसमर्चयेल्लिंगंतपस्तप्येतचापरः ॥ तयोर्मध्येतुसश्रेष्ठोयोलिंगंपूजयेदिह ॥ ११ ॥ तीर्थांतरेगवांकोटिंविधिवद्यःप्रयच्छति ॥ एकाहंयोवसेत्काश्यांकाशी
वासीतयोर्वरः ॥ ॥ १२ ॥ अन्यत्रब्राह्मणानांतुकोटिंसंभोज्ययत्फलम् ॥ वाराणस्यांतुचैकेनभोजितेनतदाप्यते ॥ १३ ॥ सन्निहत्यांकुरुक्षेत्रेराहुग्रस्तेदिवा
करे ॥ तुलापुरुषदानेनकाशीभिक्षासमाभवेत् ॥ १४ ॥ ममेहपरमंज्योतिरापातालाद्व्यवस्थितम् ॥ अतीत्यसप्तलोकादीननंतंलिंगरूपधृक् ॥ १५ ॥
पृथिव्यंतेपियेलिंगमविमुक्तंस्मरंतिमे ॥ कलुषैस्तेविमुच्यंतेमहद्भिरितिनिश्चितम् ॥ १६ ॥ अस्मिन्क्षेत्रेतुयेनाहंदृष्टःस्पृष्टःसमर्चितः ॥ संप्राप्यतार
कंज्ञानंनसभूयोभिजायते ॥ १७ ॥ योमामिहसमभ्यर्च्यम्रियतेन्यत्रकुत्रचित् ॥ जन्मांतरेपिमांप्राप्यसविमुक्तोभविष्यति ॥१८॥ इत्युक्त्वाक्षेत्रमाहात्म्यं
द्विजानामग्रतोहरः ॥ पश्यतामेवतेषांतुतत्रैवांतर्हितोभवत् ॥ १९ ॥ तेपिसाक्षाद्विरूपाक्षंप्रत्यक्षीकृत्यवाडवाः ॥ प्रहृष्टमनसोऽत्यंतंप्रययुःस्वंस्वमाश्रयम्
॥ १२० ॥ शंभोर्वाक्यंविनिश्चित्यसर्वज्ञस्यकृपानिधेः ॥ त्यक्त्वाकार्यांतरंविप्रालिंगान्येवसमार्चिषुः ॥ २१ ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ पठित्वापाठयित्वाच
रहस्याख्यानमुत्तमम् ॥ श्रद्धालुःपातकैर्मुक्तःशिवलोकेमहीयते ॥ १२२ ॥ ॥ इतिश्रीस्कांदेमहापुराणएकाशीतिसाहस्र्यांसंहितायांचतुर्थेकाशीखंडउत्त
रार्द्धे क्षेत्ररहस्यकथनंनामचतुःषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६४ ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ ज्येष्ठेश्वरस्यपरितोयानिलिंगानिकुंभज ॥ तानिपंचसहस्राणिमुनीनांसि
द्धिदान्यलम् ॥ १ ॥ पराशरेश्वरंलिंगंज्येष्ठेशादुत्तरेमहत् ॥ तस्यदर्शनमात्रेणनिर्मलंज्ञानमाप्यते ॥ २ ॥ तत्रैवसिद्धिदंलिंगंमांडव्येश्वरसंज्ञितम् ॥
नतस्यदर्शनाज्जातुदुर्बुद्धिंप्राप्नुयान्नरः ॥ ३ ॥ लिंगंचशंकरेशाख्यंतत्रैवशुभदंसदा ॥ भृगुनारायणस्तत्रभक्तानांसर्वसिद्धिदः ॥ ४ ॥ जाबालीश्वरसंज्ञं
चालिंगंतत्रातिसिद्धिदम् ॥ तस्यसंदर्शनाज्जातुनजंतुर्दुर्गतिंव्रजेत् ॥ ५ ॥ सुमंतुमुनिनाश्रेष्ठस्तत्रादित्यःप्रतिष्ठितः ॥ तस्यसंदर्शनादेवकुष्ठव्याधिः
प्रशाम्यति ॥ ६ ॥ भैरवीभीषणानामतत्रभीषणरूपिणी ॥ क्षेत्रस्यभीषणंसर्वंनाशयेद्भावतोर्चिता ॥ ७ ॥ तत्रोपजंघनेलिंगंकर्मबंधविमोक्षणम् ॥ नृभिः
संसेवितंभक्त्यापण्मासात्सिद्धिदंपरम् ॥८॥ भारद्वाजेश्वरंलिंगंलिंगमाद्रीश्वरंवरम् ॥ एकत्रसंस्थितेद्वेतुद्रष्टव्येसुकृतात्मना ॥९॥ अरुणिस्थापितंलिंगंतत्रै
वकलशोद्भव ॥ तस्यलिंगस्यसेवातःसर्वांमृद्धिमवाप्नुयात् ॥ १० ॥ लिंगंवाजसनेयाख्यंतत्रास्त्यतिमनोहरम् ॥ तस्यसंदर्शनात्पुंसांवाजपेयफलंभवेत् ॥ ११ ॥

॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ लिंगंमाद्रीश्वरमिति ॥ झिंटीश्वरमितिक्वचित् ॥ आदीश्वरमितिचान्यत्र ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥

॥१२॥१३॥१४रूपितंस्थापितम्॥१५॥१६॥१७॥१८॥१९॥ स्मरणादित्यादीनांपंचम्यंतानामेतेषांशुभलिंगानामितिद्वितीयेनान्वयः ॥२०॥२१॥२२॥ स्वैरमिति॥महेशितुःशिवाशक्तिरूपापार्वतीत्यर्थः॥कंदुकलीलयागेंदुकक्रीडया॥चिक्रीडविहृतवतीत्यर्थः॥२३॥ किंकुर्वती ॥ उदूर्ध्वमंचंतिगच्छंतीत्युदंचंतिअधोऽचंतीतिन्यंचंतिउदंचंतिचतानिन्यंचंतिचेत्युदंचन्न्यचंतिचतानिअंगानिचेतिउदंचन्न्यंचदंगानितेषांलाघवंलघुत्वंलघिमानंपरितन्वतीपरितोविस्तारयंती॥मृडानीविदलोत्पलाभ्यांदानवाभ्यांददृशेइतिपंचमेनान्वयः॥मृडानींविशिनष्टि निःश्वासेतित्रयेण॥ निःश्वासामोदेनमिलितैर्भ्रमरै

कण्वेश्वरंशुभंलिंगंलिंगंकात्यायनेश्वरम् ॥ वामदेवेश्वरंलिंगमौतथ्येश्वरमेवच ॥ १२ ॥ हारीतेश्वरसंज्ञंचलिंगंवैगालवेश्वरम् ॥ कुंभेलिंगंमहापुण्यंतथावै कौसुमेश्वरम् ॥ १३ ॥ अग्निवर्णेश्वरंचैवनैध्रुवेश्वरमेवच ॥ वत्सेश्वरंमहालिंगंपर्णादेश्वरमेवच ॥ १४ ॥ सक्तुप्रस्थेश्वरंलिंगंकणादेशंतथैवच ॥ अन्यत्तत्रमहालिंगंमांडूकायनिरूपितम् ॥ १५ ॥ बाभ्रवेयेश्वरंलिंगंशिलावृत्तीश्वरंतथा ॥ च्यवनेश्वरलिंगंचशालंकायनकेश्वरम् ॥ १६ ॥ कलिंदमेश्वरंलिंगंलिंगमक्रोधनेश्वरम् ॥ लिंगंकपोतवृत्तीशंकंकेशंकुंतलेश्वरम् ॥ १७ ॥ कंठेश्वरंकहोलेशंलिंगंतुंबुरुपूजितम् ॥ मतंगेशंमरुत्तेशंमगधेयेश्वरं तथा ॥ १८ ॥ जातूकर्णेश्वरंलिंगंजंबुकेश्वरमेवन्च ॥ जारुधीशंजलेशंचजाल्मेशंजालकेश्वरम् ॥ १९ ॥ एवमादीनिलिंगानिअयुतार्धानिकुंभज ॥ स्मरणाद्दर्शनात्स्पर्शादर्चनान्नमनात्स्तुतेः ॥ २० ॥ नजातुजायतेजंतोःकलुषस्यसमुद्भवः ॥ एतेषांशुभलिंगानांज्येष्ठस्थानेतिपावने ॥ २१ ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ एकदातत्रयद्वृत्तंज्येष्ठस्थानेमहामुने ॥ तदहंतेप्रवक्ष्यामिशृणुष्वाघविनाशनम् ॥ २२ ॥ स्वैरंविहरतस्तत्रज्येष्ठस्थानेमहेशितुः ॥ कौतुकेनैवचिक्रीडशिवाकंदुकलीलया ॥ २३ ॥ उदंचन्न्यंचदंगानांलाघवंपरितन्वती ॥ निःश्वासामोदमुदितभ्रमराकुलितेक्षणा ॥ २४ ॥ भ्रश्यद्धम्मिल्लसन्माल्यस्थपुटीकृतभूमिका ॥ स्विद्यत्कपोलपत्रालीस्रवदंबुकणोज्ज्वला ॥ २५ ॥ स्फुटच्चोलांशुकपथनिर्यदंगप्रभावृता ॥ उल्लसत्कंदुकास्फालातिशोणितकरांबुजा ॥ २६ ॥ कंदुकानुगसद्दृष्टिनर्तितभ्रूलतांचला ॥ मृडानीकिलखेलंतीददृशेजगदंबिका ॥ २७ ॥ अंतरिक्षचराभ्यांचदितिजाभ्यां मनोहरा ॥ कटाक्षिताभ्यामिववैसमुपस्थितमृत्युना ॥ २८ ॥ विदलोत्पलसंज्ञाभ्यांदृप्ताभ्यांवरतोविधेः ॥ तृणीकृतत्रिजगतीपुरुषाभ्यांस्वदोर्बलात् ॥ २९ ॥ देवींपरिजिहीर्षूतौविषमेषुप्रपीडितौ ॥ दिवोवतेरतुःक्षिप्रंमायांस्वीकृत्यशांबरीम् ॥ ३० ॥

राकुलितेईक्षणेयस्याःसा ॥२४॥ भ्रश्यद्भिर्धम्मिल्लसन्माल्यैःस्थपुटीकृताआच्छादिताभूमिर्यर्यासातथा ॥ स्विद्यद्भ्यांस्वेदमुद्गिरद्भ्यांकपोलाभ्यांपत्राल्यास्रवद्भिरंबुकणैरुज्ज्वलादेदीप्यमाना ॥२५॥ स्फुटतोःसंचलतोश्चोलांशुकयोःकंचुकपरिधानवस्त्रयोरत्यंतंसूक्ष्मयोःपंथानश्छिद्राणितेषुनिर्यंत्योनिर्गच्छंत्योयाअंगप्रभास्ताभिरावृताव्याप्ता ॥ उल्लसतऊर्ध्वंगच्छतःकंदुकस्ययआस्फालःस्फालनंकरेपतनंतेनातिशोणितंकरांबुजंयस्याःसातथा ॥ २६ ॥ कंदुकानुगायासतीदृष्टिस्तयानर्तितंभ्रूलतायाअंचलंप्रांतभागोययासा ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ विषमेषुःकामः ॥ ३० ॥

॥ ३१॥३२॥३३॥३४॥ वृंतात्प्रसवबंधनात् ॥ फलेतालफले ॥ दंभोलिनावज्रेण ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ दुंदुभेरिवनिर्ह्रादः

धृत्वापारषदींमूर्तिमायातावंबिकांतिकम् ॥ तावत्यंतंसुदुर्वृत्तावतिचंचलमानसौ ॥ ३१ ॥ सर्वज्ञेनपरिज्ञातौचांचल्याल्लोचनोद्भवात् ॥ कटाक्षिताथदेवे
नदुर्गादुर्गारिघातिनी ॥ ३२ ॥ विज्ञायनेत्रसंज्ञांतुसर्वज्ञार्धशरीरिणी ॥ तेनैवकंदुकेनाथयुगपन्निजघानतौ ॥ ३३ ॥ महाबलौमहादेव्याकंदुकेनसमाहतौ॥
परिभ्रम्यपरिभ्रम्यतौदुष्टौविनिपेततुः ॥ ३४ ॥ वृंतादिवफलेपक्केतालादनिललोलिते ॥ दंभोलिनापरिहतेशृंगेइवमहागिरेः ॥ ३५ ॥ तौनिपात्यमहा
दैत्यावकार्यकरणोद्यतौ ॥ ततःपरिणतिंयातोलिंगरूपेणकंदुकः ॥३६॥ कंदुकेश्वरसंज्ञंचतल्लिंगमभवत्तदा ॥ ज्येष्ठेश्वरसमीपेतुसर्वदुष्टनिवारणम् ॥३७॥
कंदुकेशसमुत्पत्तिंयःश्रोष्यतिमुदान्वितः ॥ पूजयिष्यतियोभक्तस्तस्यदुःखभयंकुतः ॥ ३८ ॥ कंदुकेश्वरभक्तानांमानवानांनिरेनसाम् ॥ योगक्षेमं
सदाकुर्याद्भवानीभयनाशिनी ॥ ३९ ॥ मृडानीतस्यालिंगस्यपूजांकुर्यात्सदैवहि ॥ तत्रैवदेव्याःसान्निध्यंपार्वत्याभक्तसिद्धिदम् ॥ ४० ॥ कंदुकेशंमहा
लिंगंकाश्यांयैर्नसमर्चितम् ॥ कथंतेषांभवानीशौस्यातांसर्वेप्सितप्रदौ ॥ ४१ ॥ द्रष्टव्यंचप्रयत्नेनतल्लिंगंकंदुकेश्वरम् ॥ सर्वोपसर्गसंघातविघातकरणं
परम् ॥ ४२ ॥ कंदुकेश्वरनामापिश्रुत्वावृजिनसंततिः ॥ क्षिप्रंक्षयमवाप्नोतितमःप्राप्योष्णगुंयथा ॥ ४३ ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ संशृणुष्वमहाभाग
ज्येष्ठेश्वरसमीपतः ॥ यद्वृत्तांतमभूद्विप्रपरमाश्चर्यकृद्ध्रुवम् ॥ ४४ ॥ दंडखातेमहातीर्थेदेवर्षिपितृतृप्तिदे ॥ तप्यमानेषुविप्रेषुनिष्कामंपरमंतपः ॥ ४५ ॥
दैत्योदुंदुभिनिर्ह्रादोदुष्टःप्रह्लादमातुलः ॥ देवाःकथंसुजेयाःस्युरित्युपायमचिंतयत् ॥ ४६ ॥ किंबलाश्चकिमाहाराःकिमाधाराहिदेवताः ॥ विचार्य
बहुशोदैत्यस्तत्त्वंविज्ञायनिश्चितम् ॥ ४७ ॥ अवश्यमग्रजन्मानोहेतवोत्रविचारतः ॥ ब्राह्मणान्हंतुमसकृत्कृतवानुद्यमंततः ॥ ४८ ॥ यतःक्रतुभुजोदेवाः
क्रतवोवेदसंभवाः ॥ तेवेदाब्राह्मणाधीनास्ततोदेवबलंद्विजाः ॥ ४९ ॥ निश्चितंब्राह्मणाधाराःसर्वेवेदाःसवासवाः ॥ गीर्वाणाब्राह्मणबलानात्रकार्याविचा
रणा ॥ ५० ॥ ब्राह्मणायदिनष्टाःस्युर्वेदानष्टास्ततःस्वयम् ॥ आम्नायेषुप्रणष्टेषुविनष्टाःशततंतवः ॥ ५१ ॥ यज्ञेषुनाशंगच्छत्सुहृताहारास्ततःसुराः ॥
निर्बलाःसुखजेयाःस्युर्जितेषुत्रिदशेष्वथ ॥ ५२ ॥ अहमेवभविष्यामिमान्यस्त्रिजगतीपतिः ॥ आहरिष्यामिदेवानामक्षयाःसर्वसंपदः ॥ ५३ ॥ निर्वे
क्ष्यामिसुखान्येवराज्येनिहतकंटके ॥ इतिनिश्चित्यदुर्बुद्धिःपुनश्चिंतितवान्मुने ॥ ५४ ॥ द्विजाःक्कसंतिभूयांसोब्रह्मतेजोतिबृंहिताः ॥ श्रुत्यध्ययनसं
पन्नास्तपोबलसमन्विताः ॥ ५५ ॥ भूयसांब्राह्मणानांतुस्थानंवाराणसीभवेत् ॥ तानादावुपसंहृत्ययामितीर्थांतरंततः ॥ ५६ ॥ यत्रयत्रहितीर्थेषुयत्रय
त्राश्रमेषुच ॥ संतिसर्वेऽग्रजन्मानस्तेमयाद्याःसमंततः ॥ ५७ ॥

शब्दोयस्यसदुन्दुभिनिर्ह्रादएतन्नामा ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ शततंतवोयागाः ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥५५ ॥ ५६ ॥ अद्याभक्ष्याः ॥ ५७ ॥

इतीति ॥ काशींप्राप्य सर्वभूतरक्षैवोचिताऽयंतुकाशींप्राप्यापिद्विजानवधीदित्यपिशब्दार्थः ॥ तत्रहेतुद्वयमाह ॥ मतिंकृत्वाकुलोचितांदुर्वृत्तइतिच ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ यादोरूपीकुंभीरादिरूपी ॥ ६० ॥
॥ ६१ ॥ प्रवेशंनिर्गमंचस्वात्मनः ॥ उटजानांचेतिचकारेणमठादयोगृह्यंते ॥ ६२ ॥ कीकसमस्थि ॥ ६३ ॥ एकोमुख्यः ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ कृतोऽस्त्रमन्त्रेणअस्त्रायफट्इतिमन्त्रेणअस्त्ररू
पेणमंत्रेणवान्यासोयेनतंकृतास्त्रमन्त्रविन्यासम् ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ आदित्सतिआदातुमिच्छतिभक्तमितिशेषः ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ पंचास्यंव्याघ्रंमुखवत्करचरणाअप्यस्यनरतुरगादि

इतिदुंदुभिनिर्ह्रादोमतिंकृत्वाकुलोचिताम् ॥ प्राप्यापिकाशींदुर्वृत्तोमायावीन्यवधीद्द्विजान् ॥ ५८ ॥ समित्कुशान्समादातुंयत्रयांतिद्विजोत्तमाः ॥
अरण्येतत्रतान्सर्वान्सभक्षयतिदुर्मतिः ॥ ५९॥ यथाकोपिनवेत्त्येवतथाच्छन्नोऽभवत्पुनः ॥ वनेवनेचरोभूत्वायादोरूपीजलाशये ॥ ६० ॥ अदृश्यरूपी
मायावीदेवानामप्यगोचरः ॥ दिवाध्यानपरस्तिष्ठेन्मुनिवन्मुनिमध्यगः ॥ ६१ ॥ प्रवेशमुटजानांचनिर्गमंचविलोकयन् ॥ यामिन्यांव्याघ्ररूपेणब्राह्म
णान्भक्षयेद्बहून् ॥ ६२ ॥ निःशब्दमेवनयतिनत्यजेदपिकीकसम् ॥ इत्थंनिपातिताविप्रास्तेनदुष्टेनभूरिशः ॥ ६३ ॥ एकदाशिवरात्रौतुभक्तस्त्वेको
निजोटजे ॥ सपर्यांदेवदेवस्यकृत्वाध्यानस्थितोभवत् ॥ ६४ ॥ सचदुंदुभिनिर्ह्रादोदैत्येंद्रोबलदर्पितः ॥ व्याघ्ररूपंसमास्थायतमादातुंमतिंदधे ॥६५॥
तंभक्तंध्यानमापन्नंदृढचित्तंशिवेक्षणे ॥ कृतास्त्रमंत्रविन्यासंतंक्रांतुमशकन्नसः ॥ ६६ ॥ अथसर्वगतःशंभुर्ज्ञात्वातस्याशयंहरः ॥ दैत्यस्यदुष्टरूपस्यवधाय
विदधेधियम् ॥ ६७ ॥ यावदादित्सतिव्याघ्रस्तावदाविरभूद्धरः ॥ जगद्रक्षामणिस्त्र्यक्षोभक्तरक्षणदक्षधीः ॥ ६८ ॥ रुद्रमायांतमालोक्यतद्भक्तार्चित
लिंगतः ॥ दैत्यस्तेनैवरूपेणववृधेभूधरोपमः ॥ ६९ ॥ सावज्ञमथसर्वज्ञंयावत्पश्यतिदानवः ॥ तावदायांतमादायकक्षायंत्रेन्यपीडयत् ॥ ७० ॥
पंचास्यस्त्वथपंचास्यंमुष्ट्यामूर्धन्यताडयत् ॥ सचतेनैवरूपेणकक्षानिष्पेषणेनच ॥७१ ॥ अत्यार्तमरटद्व्याघ्रोरोदसीपारिपूरयन् ॥ तेननादेनसहसासं
प्रवेपितमानसाः ॥७२॥तपोधनाःसमाजग्मुर्निशिशब्दानुसारतः ॥ तत्रेश्वरंसमालोक्यकक्षीकृतमृगेश्वरम् ॥७३॥ तुष्टुवुःप्रणताःसर्वेशर्वंजयजयाक्षरैः ॥
परित्राताजगत्रातःप्रत्यूहाद्दारुणादितः ॥ ७४ ॥ अनुग्रहंकुरुष्वेशतिष्ठात्रैवजगद्गुरो ॥ अनेनैवहिरूपेणव्याघ्रेशइतिनामतः ॥ ७५ ॥ कुरुरक्षांमहादेव
ज्येष्ठस्थानस्यसर्वदा ॥ अन्येभ्योप्युपसर्गेभ्योरक्षनस्तीर्थवासिनः ॥ ७६ ॥ इतिश्रुत्वावचस्तेषांदेवश्चंद्रविभूषणः ॥ तथेत्युक्त्वापुनःप्राहशृणुध्वंद्विजपुं
गवाः ॥ ७७ ॥ योमामनेनरूपेणद्रक्ष्यतिश्रद्धयात्रवै ॥ तस्योपसर्गसंघातंघातयिष्याम्यसंशयम् ॥ ७८ ॥

विदारणसमर्थाइतितैःसहपंचास्यइतिव्युत्पत्तेः ॥ सचतेनैवरूपेणव्याघ्ररूपेणअत्यार्तंयथास्यात्तथाअरटच्छब्दंकृतवान् इत्यन्वयः ॥ सतेनमुष्टिघातेनेतिक्वचित् ॥७१॥७२॥७३ ॥ प्रत्यूहान्मृत्योः ॥
॥ ७४ ॥ नोऽस्मान् ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥

॥७९॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ किंकरायमदूताः ॥ यामादेवविशेषागणावा ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ॥ इतिश्रीरामानन्दकृतायांकाशीखण्डटीकायांपंचषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६५ ॥
षड्भिःषष्टितमेध्यायेसर्वाश्चर्यमनोहरे ॥ शैलेश्वरादिलिंगानांनिर्णीतिर्वर्ण्यतेस्फुटा ॥ १ ॥ ज्येष्ठेश्वरस्यपरितोयानिलिंगानीत्युक्तंतत्रातीतेअध्यायेकानिचिदुक्त्वाअवशिष्टानिवक्तुंप्रक्रमते ॥ ज्येष्ठे

एतल्लिंगंसमभ्यर्च्ययोयातिपथिमानवः ॥ चौरव्याघ्रादिसंभूतंभयंतस्यकुतोभवेत् ॥ ७९ ॥ मच्चरित्रमिदंश्रुत्वास्मृत्वालिंगमिदंहृदि ॥ संग्रामेप्रविशन्म
र्त्योजयमाप्नोतिनान्यथा ॥८०॥ इत्युक्त्वादेवदेवशस्तस्मिँल्लिंगेलयंययौ ॥ सविस्मयास्ततोविप्राःप्रातर्यातायथागतम् ॥ ८१ ॥ ॥ स्कन्द उवाच ॥ ॥
तदाप्रभृतिकुंभोत्थलिंगंव्याघ्रेश्वराभिधम् ॥ ज्येष्ठेशादुत्तरेभागेदृष्टंस्पृष्टंभयापहम् ॥ ८२ ॥ व्याघ्रेश्वरस्ययेभक्तास्तेभ्योबिभ्यतिकिंकराः ॥ यामाअपि
महाक्रूराजयजीवेतिवादिनः ॥ ८३ ॥ पराशरेश्वरादीनांलिंगानामिहसंभवम् ॥ श्रुत्वानरोनलिप्येतमहापातककर्दमैः ॥ ८४ ॥ कंदुकेशसमुत्पत्तिंव्याघ्रे
शाविर्भवंतथा ॥ समाकर्ण्यनरोजातुनोपसर्गैःप्रदूयते ॥ ८५ ॥ उटजेश्वरलिंगंतुव्याघ्रेशात्पश्चिमेस्थितम् ॥ भक्तरक्षार्थमुद्भूतंस्यात्समभ्यर्च्यनिर्भयः
॥ ८६ ॥ इतिश्रीस्कांदेमहापुराणएकाशीतिसाहस्र्यांसंहितायांचतुर्थेकाशीखण्डउत्तरार्धेपराशरेश्वरादिलिंगसंभवोनामपंचषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६५ ॥
॥ स्कन्दउवाच ॥ ॥ ज्येष्ठश्वरस्यपरितोलिंगान्यन्यानियानितु ॥ तानितेकथयिष्यामिशृणुवातापितापन ॥ १ ॥ ज्येष्ठेशाद्दक्षिणेभागेलिंगमप्सरसां
शुभम् ॥ तत्रैवाप्सरसःकूपःसौभाग्योदकसंज्ञकः ॥ २ ॥ तत्कूपजलसुस्नातोविलोक्याप्सरसेश्वरम् ॥ नदौर्भाग्यमवाप्नोतिनारीवापुरुषोथवा ॥ ३ ॥
तत्रैवकुक्कुटेशाख्यंलिंगंवापीसमीपगम् ॥ तस्यपूजनतःपुंसांकुटुंबंपरिवर्धते ॥ ४ ॥ पितामहेश्वरंलिंगंज्येष्ठवापीतटेशुभम् ॥ तत्रश्राद्धंनरःकृत्वापितॄणां
मुदमर्पयेत् ॥ ५ ॥ पितामहेशान्नैर्ऋत्यांपूजनीयंप्रयत्नतः ॥ गदाधरेश्वरंलिंगंपितॄणांपरितृप्तिदम् ॥ ६ ॥ दिशिपुण्यजनाख्यायांलिंगाज्ज्येष्ठेश्वरान्मुने ॥
वासुकीश्वरसंज्ञंचलिंगमर्च्यंसमंततः ॥ ७ ॥ तत्रवासुकिकुंडेचस्नानदानादिकाःक्रियाः ॥ सर्पभीतिहराःपुंसांवासुकीशप्रभावतः ॥ ८ ॥ यःस्नातो
नागपंचम्यांकुंडेवासुकिसंज्ञिते ॥ नतस्यविषसंसर्गोभवेत्सर्पसमुद्भवः ॥ ९ ॥ कर्तव्यानागपञ्चम्यांयात्रावर्षासुतत्रवै ॥ नागाःप्रसन्नाजायंतेकुलेतस्या
पिसर्वदा ॥ १० ॥ तत्कुण्डात्पश्चिमेभागेलिंगंवैतक्षकेश्वरम् ॥ पूजनीयंप्रयत्नेनभक्तानांसर्वसिद्धिदम् ॥ ११॥ मुनेतस्योत्तरेभागेकुण्डंतक्षकसंज्ञितम् ॥
कृतोदकक्रियस्तत्रनसर्पैरभिभूयते ॥१२॥ तत्कुण्डादुत्तरेभागेक्षेत्रक्षेमकरःसदा॥भक्तानांसाध्वसध्वंसीकपालीनामभैरवः॥१३॥भैरवस्यमहाक्षेत्रंतद्वैसाध
कसिद्धिदम्॥तत्रसंसाधिताविद्याःषण्मासात्सिद्धिमाप्नुयुः॥१४॥तत्रचण्डीमहामुण्डाभक्तविघ्नोपशांतिदा॥बलिपूजोपहाराद्यैःपूज्यास्वाभीष्टसिद्धये॥१५॥

श्वरस्येति ॥ १ ॥ २ ॥ अप्सरसेश्वरमित्यदन्तत्वमार्षम् ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४॥ महन्मुण्डंयस्याःसा ॥ महातुण्डेतिक्वचित् ॥१५॥

॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ पुरूरवेश्वरमितिसलोपआर्षः ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ पूज्येष्टसिद्धयेपूज्यापूजितासती
इष्टसिद्धयेभवतीत्यर्थः ॥ ३० ॥ हुंडनेत्यत्रकुंडनेतिक्कचित् ॥ विधत्तःकुरुतइत्यर्थः ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ शैलेशोत्पत्तिंकथयिष्यन्नगस्तिंसावधानयति ॥ इल्वलेति ॥ ३३ ॥ अद्रींद्रंहिमवंतम् ॥

तस्यायात्रांतुयःकुर्यान्महाष्टम्यांनरोत्तमः ॥ यशस्वीपुत्रपौत्राढ्योलक्ष्मीवाँश्चापिजायते ॥ १६ ॥ महामुण्डाप्रतीच्यांतुचतुःसागरवापिका ॥ तस्यां
स्नातोभवेत्स्नातःसागरेषुचतुर्ष्वपि ॥ १७ ॥ महाप्रसिद्धंतत्स्थानंचतुःसागरसंज्ञितम् ॥ चत्वारितत्रलिंगानिसागरैःस्थापितानिच ॥ १८ ॥ तस्यावाप्या
श्चतुर्दिक्षुपूजितानिदहंत्यघम् ॥ तदुत्तरेमहालिंगंवृषभेश्वरसंज्ञितम् ॥ १९ ॥ हरस्यवृषभेणैवस्थापितंतत्स्वभक्तितः ॥ तस्यदर्शनतःपुंसांषण्मासान्मु
क्तिरुद्भवेत् ॥ २० ॥ वृषेश्वरादुदीच्यांतुगंधर्वेश्वरसंज्ञितम् ॥ गंधर्वकुण्डंतत्प्राच्यांतत्रस्नात्वानरोत्तमः ॥ २१ ॥ गंधर्वेश्वरमभ्यर्च्यदत्त्वादानानिश
क्तितः ॥ सन्तर्प्यपितृदेवांश्चगंधर्वैःसहमोदते ॥ २२ ॥ कर्कोटनामानागोस्तिगन्धर्वेश्वरपूर्वतः ॥ तत्रकर्कोटवापीचलिंगंकर्कोटकेश्वरम् ॥ २३ ॥
तस्यांवाप्यांनरःस्नात्वाकर्कोटेशंसमर्च्यच ॥ कर्कोटनागमाराध्यनागलोकेमहीयते ॥ २४ ॥ कर्कोटनागोयैर्दृष्टस्तद्वाप्यांविहितोदकैः ॥ क्रमतेनविषंतेषां
देहेस्थावरजंगमम् ॥ २५ ॥ कर्कोटेशात्प्रतीच्यांतुधुंधुमारीश्वराभिधम् ॥ तल्लिंगाभ्यर्चनात्पुंसांनभवेद्वैरिजंभयम् ॥ २६ ॥ पुरूरवेश्वरंलिंगंतदुदीच्यां
व्यवस्थितम् ॥ द्रष्टव्यंतत्प्रयत्नेनचतुर्वर्गफलप्रदम् ॥ २७ ॥ दिग्गजेनार्चितंलिंगंसुप्रतीकेनतत्पुरः ॥ सुप्रतीकेश्वरंनाम्नायशोबलविवर्धनम् ॥ २८ ॥
सरश्चसुप्रतीकाख्यंतत्पुरोभासतेमहत् ॥ तत्रस्नात्वाचतल्लिंगंदृष्ट्वादिक्पतितांलभेत् ॥ २९ ॥ तत्रास्त्येकामहागौरीनाम्नाविजयभैरवी ॥ रक्षार्थमुत्तरद्वा
रिस्थितापूज्येष्टसिद्धये ॥ ३० ॥ वरणायास्तटेरम्येगणौहुंडनमुंडनौ ॥ क्षेत्ररक्षांविधत्तस्तौविघ्नस्तंभनकारकौ ॥ ३१ ॥ तौद्रष्टव्यौप्रयत्नेनक्षेत्रनिर्विघ्न
हेतवे ॥ हुंडनेशंमुडेनेशंतत्रदृष्ट्वासुखीभवेत् ॥ ३२ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ इल्वलारेकथामेकांशृणुष्वावहितोभव ॥ वरणायास्तटेरम्येयद्वृत्तंपूर्वमुत्तमम्
॥ ३३ ॥ एकदाद्रींद्रमालोक्यमेनासंहृष्टमानसम् ॥ उमांसंस्मृत्यनिःश्वस्यप्रोवाचेतिपतिव्रता ॥ ३४ ॥ ॥ मेनोवाच ॥ ॥ आर्यपुत्रनजानामिप्रवृ
त्तिमपिकांचन ॥ विवाहसमयादूर्ध्वंतस्यागौर्यागिरीश्वर ॥ ३५ ॥ सवृषेंद्रगतिर्देवोभस्मोरगविभूषणः ॥ महापितृवनावासोदिग्वासाःक्वास्तिसंप्रति
॥ ३६ ॥ अष्टौयामातरोदृष्टाब्राह्मीप्रभृतयःप्रिय ॥ स्वस्वरूपास्तामन्येऽहंबालिकाःकष्टहेतवः ॥ ३७ ॥

मेनापितृणांमानसीकन्याहिमवतोभार्या ॥ तथाचहरिवंशे ॥ सनातनलोकस्थान्पितृगणानुपक्रम्य एतेषांमानसीकन्यामेनानाममहागिरेः ॥ पत्नीहिमवतःश्रेष्ठायस्यांमैनाकउच्यतेइति ॥ ३४ ॥
॥ ३५ ॥३६॥ गौरीविरहसंतापेनाह ॥ अष्टौयाइति ॥ हेप्रियस्वामिन्अष्टौयाब्राह्मीप्रभृतयोब्राह्मीप्रमुखामातरोदृष्टाः ॥ ताश्चवक्ष्यति ॥ ब्रह्माणीवैष्णवीरौंद्रीवाराहीनारसिंहिका ॥ कौमारीचापिमाहें

द्रीचामुंडाचैवचंडिकेति ॥ स्वस्वरूपाःस्वःसुखंस्वरूपंयासांताः ॥ सुखस्वरूपिण्यइत्यर्थः ॥ इत्यहंमन्ये ॥ अन्याबालिकाःकन्यकास्ताःपित्रादीनांदुःखहेतवोदुःखदाइत्यर्थः ॥ तथाचप्राकृतं
वाक्यम् ॥ जातेतिकन्याप्रथमेऽतिशोकःकस्मैददामीतिमहान्वितर्कः ॥ दत्तायदातद्गमनेतिकष्टंकन्यापितॄणांखलुदुःखहेतुरिति ॥ यद्वा अष्टौयामातरोमयादृष्टास्ताबालिकायागौर्याःकष्टहेतवइत्यहं
मन्ये ॥ तत्रहेतुः ॥ सुस्वरूपाःअतीवरूपवत्यः ॥ तद्रूपधर्षितःशंकरउमांनाद्रियेतेतिशंकार्थः ॥ दुराधर्षाइतिक्वचित्पाठः ॥३७॥ मकृतायाउमायादुःखहेतुत्वंप्रकटयंतीअर्थाज्जगदीश्वरंस्तौत्यर्धेन ॥
तस्यशूलिनःकोप्यन्योनास्तीत्यन्वयः ॥ अनेनसजातीयभेदाभावोध्वनितः॥ एकस्येतिविजातीयभेदाभावः॥ अद्वितीयस्येतिस्वगतभेदाभावश्च ॥ तथाचश्रुतिः॥ एकमेवाद्वितीयंब्रह्मेति ॥ पक्षांतरेऽन्यो
नास्तीत्यत्रहेतुमाह॥ एकस्येति ॥अस्मिन्ग्रामेएकएवपुरुषइतिवदेकशब्दस्यमुख्यार्थत्वमित्याशंकायामाह ॥ अद्वितीयस्येति ॥ तदुदंतप्रवृत्त्यैतस्यशूलिनोजामातुर्ज्ञानाय॥जामातुर्वृत्तांतज्ञानेकन्यकाया
अपिवृत्तांतोज्ञातएवेत्याशयः ॥३८॥ सास्नमस्नसहितंयथाभवतितथासाक्रंदमित्येतत् ॥ उमावात्सल्यसन्नगीःउमायावात्सल्येनस्नेहेनसन्नाअवरुद्धागद्गदागिरोयस्यसतथा ॥ ३९ ॥ प्रेमस्नेहोबाधतेमा
मितिशेषः॥ कथंभूतंमाम् ॥ तदहष्टचग्निदूषितंतस्याउमायाअदृष्टिरदर्शनंसैवाग्निस्तेनदूषितंसंतापितम्॥४०॥पद्मसद्मालक्ष्मीः ॥ सद्यःपद्मेतिक्वचित्पाठः ॥ सद्यःपद्मापिनिर्ययावितिपाठेअपिशब्दाद्गृह

तस्यैकस्यनकोप्यन्योस्त्यद्वितीयस्यशूलिनः ॥ तदुदंतप्रवृत्त्यैचक्रियतामुद्यमोविभो ॥ ३८ ॥ तस्याःप्रियायावाक्येनतदपत्यप्रियोगिरिः ॥ उवाचव
चनंसास्रमुमावात्सल्यसन्नगीः ॥३९॥ ॥ गिरिराजउवाच ॥ ॥ अहमेवगमिष्यामितस्यामेनेगवेषणे ॥ नितरांबाधतेप्रेमतदहष्टचग्निदूषितम् ॥४०॥
यदाप्रभृतिसागौरीनिर्गताममसद्मतः ॥ मन्येमेनेतदारभ्यपद्मसद्माविनिर्ययौ ॥ ४१॥ तदालापामृतधयौनमेशब्दग्रहौप्रिये ॥ प्राणेश्वरितदारभ्यस्याताां
शब्दांतरग्रहौ ॥ ४२ ॥ जैवातृकीयतोह्नःस्याद्दूरीभूताहशोर्मम ॥ अहोजैवातृकीज्योत्स्नाततोह्नोतिदुनोतिमाम् ॥ ४३ ॥ इत्युक्त्वादायरत्नानिवासांसि
विविधानिच ॥ धराधरेंद्रोनिर्यातःशुभलग्नबलोदये ॥ ४४ ॥ अगस्त्यउवाच ॥ ॥ कानिकानिचरत्नानिकियंत्यपिचषण्मुख ॥ यान्यादायप्रतस्थेस
तानिमेब्रूहिपृच्छतः ॥ ४५ ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ तुलामुक्ताफलानांतुकोटिद्वयपरीमिताः ॥ तथावारितराणांचहीरकाणांतुलाशतम् ॥ ४६ ॥

सौख्यमपिगतमित्यर्थः॥४१॥तदिति ॥ हेप्रियेहेप्राणेश्वरितदारभ्यतस्याउमायागमनमारभ्यममशब्दग्रहौश्रोत्रेंद्रियेशब्दांतरग्रहौनेत्यन्वयः ॥ कथंभूतौ ॥ तदालापामृतधयौउमावाक्यसुधांपिबंतौ ॥
अयंभावः ॥ यथापीतामृतस्यान्यपानेनेच्छोदेतितथापीततद्वाक्यामृतस्यममशब्दांतरेनेच्छोल्लसतीत्यर्थः ॥ ४२ ॥ जैवेति ॥ अहोइतिखेदे ॥ यतोऽह्नोयस्माद्दिवसादारभ्यजैवातृकश्चंद्रस्तस्येयंजै
वातृकीचंद्रज्योत्स्नातत्तुल्यागौरीममहशोर्नेत्रयोर्दूरीभूतास्यादभवत्ततोह्नस्तस्माद्दिनादारभ्यजैवातृकीज्योत्स्नाचांद्रमसीकौमुदीमामातिदुनोत्युपतापयतीत्यर्थः ॥ सुखदापिचंद्रिकाउमाविश्लेषान्ममदुः
खदाभातीत्यर्थः ॥ ४३ ॥ शुभलग्नबलोदयेशुभलग्नबलस्योदयेसतीत्यर्थः ॥४४॥ इत्युक्त्वादायरत्नानीत्युक्तंतत्रपृच्छति ॥ कानिकानिचेति ॥ कानिकानीतिसंख्येयजातिविषयेप्रश्नः ॥ कियंतीतिसं
ख्यानाविषये ॥४५॥ तदुभयंदर्शयति ॥ तुलेति ॥ तुलापलशतम्॥ यदाहामरः ॥ तुलास्त्रियांपलशतमिति ॥ मुक्ताफलानांमौक्तिकफलानाम् ॥ यदाहामरः॥अथमौक्तिकम्। मुक्तेति ॥ हीरकाणां
वज्राणांहिराइतिलोकेप्रसिद्धानाम् ॥ कथंभूतानाम् ॥ वारितराणांवार्षुइतःप्रासोरःप्रकाशोयैस्तेवारितरास्तेषां जलोद्भवत्वेनअतिशुभ्राणांश्वेतानामित्यर्थः ॥ यद्वावारिषुतरंतिप्लवंतीतिवारितराः ॥४६॥

नवलक्षाधिकंतुलाशतमित्यन्वयः॥षडस्राणांषट्कोणानाम्॥सुतेजसामितिषडस्राणांविशेषणम्॥ विदूराणांविशेषणंचविमलवर्चसामिति ॥४७॥ पद्मरागाणांशोणरत्नानाम् ॥यदाहामरः॥ शोणरत्नंलो
हितकंपद्मरागइति॥पुष्परागतुलालक्षंरत्नविशेषाणांपलशतसहस्रम्॥४८॥गोमेदरत्नानांपीतवर्णरत्नानामित्यर्थः॥४९॥गरुडोद्गाररत्नानांगारुत्मतानांहरिन्मणीनामितियावत्॥यदाहामरः॥ गारुत्मतं
मरकतमश्मगर्भोहरिन्मणिरिति ॥ शुद्धाविद्रुमरत्नानांनिर्मलप्रवालरत्नानामित्यर्थः ॥५०॥ अष्टांगाभरणानांशिरोललाटघ्राणश्रोत्रग्रीवाहस्तकटिचरणदेयानाम् ॥५१॥५२॥५३॥ काशींविशिनष्टि॥
अनेकेतित्रिभिः ॥ खचिताखिलभूमिकांव्याप्ताऽखिलस्थानकाम् ॥ नानेति ॥ अनेकप्रासादमाणिक्यज्योतिर्भिस्ततंव्याप्तंततंविभुअम्बरमाकाशंययाताम् ॥५४॥ सौधानामग्रेउपरिविविधायेस्वर्णकल

नवलक्षाधिकंविप्रषडस्राणांसुतेजसाम् ॥ लक्षद्वयंविदूराणांतुलाविमलवर्चसाम् ॥ ४७ ॥ कोटयःपद्मरागाणांपंचावैहितुलामुने ॥ पुष्परागतुलालक्षंगु
णितंनवसंख्यया ॥ ४८ ॥ तथागोमेदरत्नानांतुलालक्षमितामुने ॥ इंद्रनीलमणीनांचतुलाःकोट्यर्धसंमिताः ॥ ४९ ॥ गरुडोद्गाररत्नानांतुलाःप्रयुतसं
मिताः ॥ शुद्धविद्रुमरत्नानांतुलाश्चनवकोटयः ॥ ५० ॥ अष्टांगाभरणानांचसंख्याकर्तुंनशक्यते ॥ वाससांचविचित्राणांकोमलानांतथामुने ॥ ५१ ॥
चामराणिचभूयांसिद्रव्याण्यामोदवंतिच ॥ सुवर्णदासदास्यादीन्यसंख्यातानिवैमुने ॥ ५२ ॥ सर्वाण्यपिसमादायप्रतस्थेभूधरेश्वरः ॥ आगत्यवरणाती
रंदूरात्काशीमलोकयत् ॥ ५३ ॥ अनेकरत्ननिचयैःखचिताऽखिलभूमिकाम् ॥ नानाप्रासादमाणिक्यज्योतिस्ततततांबराम् ॥ ५४ ॥ सौधाग्रविवि
धस्वर्णकलशोज्वलदिङ्मुखाम् ॥ जयंतीवैजयंतीनांनिकरैस्त्रिदिवस्थलीम् ॥ ५५ ॥ महासिद्ध्यष्टकस्यापिक्रीडाभवनमद्भुतम् ॥ जितकल्पद्रुमवनां
वनैःसर्वफलावनैः ॥ ५६ ॥ इतिकाशीसमृद्धिंसविलोक्याभूद्विलज्जितः ॥ उवाचचमनस्येवभूधरेंद्रइदंवचः ॥ ५७ ॥ प्रासादेषुप्रतोलीषुप्राकारेषुगृहे
षुच ॥ गोपुरेषुविचित्रेषुकपाटेषुतटेष्वपि ॥ ५८ ॥ मणिमाणिक्यरत्नानामुच्छलच्चारुरोचिषाम् ॥ ज्योतिर्जालैर्जटिलितंयथेदमवलोक्यते ॥ ५९ ॥
द्यावाभूम्योरंतरालंतथेतिसमवैम्यहम् ॥ ईदृक्संपत्तिसंभारःकुबेरस्यापिनोगृहे ॥ ६० ॥ अपिवैकुंठभुवनेनेतरस्येहकाकथा ॥ इतियावद्गिरींद्रोसौसं
भावयतिचेतसि ॥ ६१ ॥ तावत्कार्पटिकःकश्चित्तल्लोचनपथंगतः ॥ आहूयबहुमानंतमपृच्छच्चाचलेश्वरः ॥ ६२ ॥ ॥ हिमवानुवाच ॥ ॥ हंहो
कार्पटिकश्रेष्ठअध्यास्वैतदिहासनम् ॥ स्वपुरोदंतमाख्याहिकिमपूर्वमिहाध्वग ॥ ६३ ॥

शास्तैरुज्ज्वलमतिप्रकाशमानंदिशांमुखंयस्यांताम् ॥ जयन्तीवैजयंतीनांतत्तन्नामपताकाविशेषाणांनिकरैःकृत्वात्रिदिवस्थलीमिवेतिलुप्तोपमा॥५५॥महासिद्ध्यष्टकमणिमादिपद्मादिवा ॥ सर्वफलानाम
वनंपालनंयेषुतैर्वनैःसर्वफलसमृद्धैरित्यर्थः ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ तटेषूच्चप्रदेशेषु गंगातीरेष्वितिवा ॥ ५८ ॥ उच्छलत्प्रस्फुरच्चारुसुंदरंचरोचिर्दीप्तिर्येषांतेषाम् ॥ जटिलितंसंवलितम् ॥ ५९ ॥ ६० ॥
अपिवैकुण्ठभवनेतत्रापिनइतरस्यभवनेकाकथा ॥ तादृक्समृद्धिर्नास्तीतिकिंवक्तव्यमित्यर्थः ॥ ६१ ॥ कार्पटिकःकाषायवस्त्रधारीसच्छूद्रविशेषः ॥ ६२ ॥ हंहोइत्यव्ययंसंबोधने ॥ अध्यास्वअ

धितिष्ठस्वपुरोदन्तंस्वसंबंधिपुरमविमुक्तंतस्योदंतंवृत्तान्तमाख्याहिकथय ॥ इहस्वपुरेअपूर्वंचकिंतदप्याख्याहीत्यर्थः ॥ किमपूर्वमितिस्वपुरेत्यस्यविशेषणंवा ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ समुपचक्रमेउपक्रांतवान्
॥ ६५ ॥ अहानीति ॥ मंदराज्जगन्नाथेविश्वनाथेसमायातेसतिपंचषाणिपंचवाषड्वाऽहानिदिनान्येवव्यतिक्रांतानिव्यतीतानीतिद्वयोरन्वयः॥६६॥ ननुब्रह्मणोवरदानाद्दिवोदासेधर्मेणराज्यंशासतिसति
कथंकाश्यांविश्वेशागमनंतत्राह ॥ दिवोदासेगतेदिवीति ॥ ६७ ॥ यत्पृष्टंकोत्रसंप्रत्यधिष्ठातेतितत्रोत्तरमाह ॥ योवाइति ॥ वैशब्दःप्रसिद्धिद्योतनार्थः ॥ अत्रकाश्याम् ॥ ननुपरिच्छिन्नस्यकथंजगद
धिष्ठातृत्वंतत्राह ॥ सर्वगइति ॥ व्यापकइत्यर्थः ॥ सर्वदृगितिपृथग्वाक्यम् ॥ अतःसर्वगइत्यनेननपौनरुक्त्यम् ॥ सर्वइतिपाठेसर्वस्वरूपइत्यर्थः ॥ ब्रह्मैवेदंसर्वमित्यादिश्रुतेः ॥ ६८ ॥ दृषत्स्वरूपः

कोत्रसंप्रत्यधिष्ठाताकिमधिष्ठातृचेष्टितम् ॥ यदिजानासितत्सर्वमिहाचक्ष्वममाग्रतः ॥ ६४ ॥ सोपिकार्पटिकस्तस्यगिरिराजस्यभाषितम् ॥ समाकर्ण्य
समाचष्टुंमुनेसमुपचक्रमे ॥ ६५ ॥ ॥ कार्पटिकउवाच ॥ ॥ आचक्षेशृणुराजेंद्रयत्पृष्टोस्मित्वयाखिलम् ॥ अहानिपंचषाण्येवव्यतिक्रांतानिमानद ॥६६॥
समायातेजगन्नाथेपर्वतेंद्रसुतापतौ ॥ सुंदरान्मंदरादद्रेर्दिवोदासेगतेदिवि ॥६७॥ योवैजगदधिष्ठातासोधिष्ठातात्रसर्वगः ॥ सर्वदृक्सर्वदःशर्वःकथंनज्ञायते
विभो ॥६८॥ मन्येदृषत्स्वरूपोसिदृषदोपिकठोरधीः ॥ यतोविश्वेश्वरंकाश्यांनवेत्सिगिरिजापतिम् ॥६९॥ स्वभावकठिनात्मापिसवरंहिमवान्गिरिः ॥
प्राणाधिकसुतादानाद्योधिनोद्विश्वनायकम् ॥ ७० ॥ बिभ्रत्सहजकाठिन्यंजातोगौरीगुरुर्गुरुः ॥ शंभुंप्रपूज्यसुतयास्रजाविश्वगुरोरपि ॥ ७१ ॥ चेष्टितं
तस्यकोवेदवेदवेद्यस्यचेशितुः ॥ मनागितिचजानेहंतच्चेष्टितमिदंजगत् ॥७२॥ अधिष्ठातामयाख्यातस्तथाधिष्ठातृचेष्टितम् ॥ अपूर्वंयत्त्वयापृष्टंतदाख्या
मिचतच्छृणु ॥ ७३ ॥ शुभेज्येष्ठेश्वरस्थानेसांप्रतंसउमापतिः ॥ काशींप्राप्यमुदातिष्ठेद्गिरिराजांगजासखः ॥ ७४ ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ यदायदासगि
रिजामृदुनामाक्षरामृतम् ॥ आविष्करोतिपथिकोऽद्रींद्रोहृष्येत्तदातदा ॥ ७५ ॥ उमानामामृतंपीतंयेनेहजगतीतले ॥ नजातुजननीस्तन्यंसपिबेत्कुंभ
संभव ॥ ७६ ॥ उमेतिद्व्यक्षरंमंत्रंयोऽहर्निशमनुस्मरेत् ॥ नस्मरेच्चित्रगुप्तस्तंकृतपापमपिद्विज ॥ ७७ ॥ पुनःशुश्रावहिमवान्हृष्टःकार्पटिकोदितम् ॥
॥ कार्पटिकउवाच ॥ ॥ राजन्विश्वेश्वरार्थेयःप्रासादोविश्वकर्मणा ॥ ७८ ॥ निर्मीयतेसुनिर्माणोजन्मिनिर्वाणदायिनः ॥ तदपूर्वंनकर्णा
भ्यामप्याकर्णितवानहम् ॥ ७९ ॥

पाषाणतुल्यःदृषदुपमापितवन्यूनेत्याह ॥ दृषदोपीति ॥ तत्रहेतुमाह ॥ यतइति ॥ ६९ ॥ एतद्विवृणोति स्वभावकठिनात्मेतिद्वाभ्याम् ॥ अधिनोत्अप्रीयततोषयामासेत्यर्थः ॥ ७० ॥ विश्वेश
प्रीणनफलमाह ॥ बिभ्रदिति ॥ स्रजाशिरोधार्यया ॥ विश्वगुरोर्ब्रह्मणः ॥७१॥ यत्पृष्टंकिमधिष्ठातृचेष्टितमितितत्रोत्तरमाह ॥ चेष्टितमिति ॥ चएवार्थे ॥ वेदवेद्यस्यवेदांतैकवेद्यस्येत्यर्थः ॥ ७२ ॥
यत्पृष्टंकिमपूर्वमिहाध्वगेतितस्योत्तरंपूर्वोक्तानुवादपूर्वकमाह ॥ अधिष्ठातेति ॥ ७३ ॥ तिष्ठेत्तिष्ठति ॥ गिरिराजांगजापार्वतीसखीजायासखासहायोवायस्यतथा ॥७४ ॥ ७५ ॥ हर्षेहेतुमाह ॥ उपमाना
मृतमितिद्वाभ्याम् ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ राजन्निति ॥ विश्वेश्वरस्यार्थेयःप्रासादोविश्वकर्मणानिर्मीयतेतदन्यदपूर्वमितिद्वितीयेनान्वयः ॥ ७८ ॥ किंभूतःप्रासादः ॥ सुशोभनंनिर्माणंयस्य ॥ कथंभूत

स्यविश्वेश्वरस्य ॥ जन्मिनिर्वाणदायिनःप्राणिमात्रस्यमोक्षदायिनः ॥ समासनिविष्टस्यापिविशेषणंछांदसम् ॥ अपूर्वत्वेहेतुमाह ॥ नकर्णाभ्यामिति ॥ ७९ ॥ प्रासादंविशिनष्टि यत्रेत्यादिकथं तंत्वमित्यतःप्राक्तनेनग्रंथेन ॥ यत्रप्रासादइत्यन्वयः ॥ मित्रंसूर्यमतिक्रांतानितेजांसियासांशलाकानांताभिरतिमित्रतेजोभिः ॥ ८० ॥ अष्टाष्टावितिपृथक्पदे ॥ वलोपश्छांदसः ॥ ८१ ॥ विष्टपेषु भुवनेषु ॥ विमानेप्रासादे ॥ ८२ ॥ स्तंभिताआक्रांताः ॥ तत्प्रभाभरास्तेषांचित्ररत्नमयस्तंभानांप्रभाविभ्रतीतितथा ॥ तत्प्रभांतराइतिक्वचित् ॥ ८३ ॥ शालीनाःशोभनाःशालभंजिकाःपुत्त

यत्रातिमित्रतेजोभिःशलाकाभिःसमंततः ॥ मणिमाणिक्यरत्नानांप्रासादेभित्तयःकृताः ॥८० ॥ यत्रसंतिशतंस्तंभाभास्वंतोद्वादशोत्तराः ॥ एकैकंभुवनं धर्तुमष्टाष्टावितिकल्पिताः ॥ ८१ ॥ चतुर्दशसुयाशोभाविष्टपेषुसमंततः ॥ तस्मिन्विमानेसास्तीहशतकोटिगुणोत्तरा ॥ ८२ ॥ चंद्रकांतमणीनांचस्तंभाधारशिलाश्रयाः ॥ चित्ररत्नमयैःस्तंभैःस्तंभितास्तत्प्रभाभराः ॥ ८३ ॥ पद्मरागेंद्रनीलानांशालीनाःशालभंजिकाः ॥ नीराजयंत्यहोरात्रंयत्ररत्नप्रदीपकैः ॥ ८४ ॥ स्फुरत्स्फटिकनिर्माणश्लक्ष्णपद्मशिलातले ॥ अनेकरत्नरूपाणिविचित्राणिसमंततः ॥८५॥ आरक्तपीतमंजिष्ठनीलकिर्मीरवर्णकैः ॥ विन्यस्तानीवभासंतेचित्रेचित्रकृतायतः ॥ ८६ ॥ दृक्पिच्छिलाविलोक्यंतेमाणिक्यस्तंभराजयः ॥ यतोऽविमुक्तेस्वक्षेत्रेमोक्षलक्ष्म्यंकुराइव ॥ ८७ ॥ रत्नाकरेभ्यःसर्वेभ्योगणारत्नोच्चयान्बहून् ॥ राशींश्चक्रुःसमानीययत्राद्रिशिखरोपमान् ॥ ८८ ॥ यत्रपातालतलतोनागानांकोशवेश्मतः॥ गणैर्मणिगणाः सर्वेसमाहृत्यगिरीकृताः ॥ ८९ ॥ शिवभक्तःस्वयंयत्रपौलस्त्यःस्वद्रिकूटतः ॥ कोटिहाटककूटानिआनयामासराक्षसैः ॥ ९० ॥ प्रासादनिर्मितिंश्रुत्वा भक्ताद्वीपांतरस्थिताः॥ माणिक्यानिसमाजह्रुर्यथासंख्यान्यहोनृप ॥९१॥ चिंतामणिःस्वयंयत्रकर्मणेविश्वकर्मणे ॥ विश्राणयेदहोरात्रंविचित्रांश्चिंतितान्मणीन् ॥ ९२ ॥ नानावर्णपताकाश्चयत्रकल्पमहीरुहः ॥ अनल्पाःकल्पयंत्येवनित्यंभक्तिसमन्विताः ॥ ९३ ॥ अब्धयोयत्रसततंदधिक्षीरेक्षुसर्पिषाम् ॥ पंचामृतानांकलशैःस्नपयंतिदिनेदिने ॥ ९४ ॥ यत्रकामदुघानित्यंस्नपयेन्मधुधारया ॥ स्वदुग्धयास्वयंभक्त्याविश्वेशंलिंगरूपिणम् ॥ ९५ ॥ गंधसाररसैर्यंचसेवतेमलयाचलः ॥ कर्पूररंभाकर्पूरपूरैर्भक्त्यानिषेवते ॥ ९६ ॥

लिकाः ॥ नीराजयंतिनीराजनांकुर्वंति ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ किर्मीरःकल्माषः ॥ चित्रकृताचित्रकारेण ॥ ८६ ॥ दृक्पिच्छिलानेत्रदृष्टिप्रतिबंधकाः ॥ यतोयत्रप्रासादे ॥ यत्राविमुक्तेइतिपाठेपूर्वं यतोयत्रप्रासादइतिव्याख्येयम् ॥ ८७ ॥ रत्नोच्चयान्रत्नसमूहान् ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ पौलस्त्यःकुबेरःस्वद्रिकूटतः ॥ शोभनाद्रिशृंगेभ्यःचित्रकूटतइतिक्वचित् ॥ कोटिहाटककूटानिअसंख्यातस्वर्णराशीन्आनयामास ॥ कारयामासेतिक्वचित् ॥९०॥ यथासंख्यानिसमानानि ॥ यद्वा यथायथावदसंख्यातानीत्यर्थः ॥९१॥९२॥९३॥९४॥ कामदुघाकामधेनुः ॥९५॥ गंधसाररसैश्चंदनरसैः ॥

कर्पूररंभाकर्पूरोत्पादिकाकदली ॥ पूरैःसमूहैः ॥९६॥९७॥ त्रपयालज्जया ॥ ९८ ॥ पारितोषिकंपरितोषेणदेयम् ॥९९॥१००॥१॥ प्राभृतकउपस्कारः ॥ २ ॥ वृद्धोक्षमात्रसंपत्तिर्जर्जरवृषमात्र
संभारः ॥३॥ अन्वयोवंशः ॥ उह्यतेप्राप्यतेज्ञायतइत्यर्थः ॥४॥५॥६॥७॥८॥९॥ अपश्यंज्ञातवान् ॥११०॥ यतःईश्वरात् ॥ वित्तोजानीतः नियतंयथास्यात्॥११॥परापरःकार्यकारणस्वरूपः ॥

इत्याद्यपूर्वंयत्रास्तिप्रत्यहंशंकरालये ॥ कथंतंत्वमुमाकांतंनवेत्सिकठिनाशय ॥ ९७ ॥ इतितस्यसमृद्धिंतांदृष्ट्वाजामातुरद्रिराट् ॥ त्रपयापरिभूतोभून्नितरां
कुंभसंभव ॥ ९८ ॥ तस्मैकार्पटिकायाथसदत्त्वापारितोषिकम् ॥ पुनश्चितापरोजातोऽद्रिराट्कार्पटिकेगते ॥ ९९ ॥ उवाचेतिमनस्येवविस्मयोत्फुल्ललो
चनः ॥ अहोभद्रमिदंजातंयत्त्वयाश्राविशर्मभाक् ॥ १०० ॥ यावत्संपत्तिसंभारःश्रूयतेदृश्यतेत्रवै ॥ जामातुरत्रसदनेलीलात्रिजगतीपतेः ॥ १ ॥ ततः
प्राभृतकस्तुच्छोनितरांप्रतिभातिमे ॥ कन्यार्थंयोमयानीतोजामातुःपारितोषकृत् ॥ २ ॥ अहंमन्येतथैवासौयथादर्शिमयापुरा ॥ वृद्धोक्षमात्रसंपत्तिःसर्व
कर्मपराङ्मुखः ॥ ३ ॥ नैनंकोपिविजानीयान्नान्वयोस्यकदाचन ॥ नामापियस्यनैकंचकिंदेशीयश्चनोह्यते ॥ ४ ॥ किंवृत्तश्चकिमाचारोनाममात्रेणचे
श्वरः ॥ ऐश्वर्यसूचकंवस्तुयस्यकिंचिन्नलक्ष्यते ॥ ५ ॥ सोसौनिर्वाणसंपत्तिंरंकायापिददात्यहो ॥ सुमुखःसर्वकर्माणिफलवंतिकरोतिसः ॥ ६ ॥ वेदवे
द्योहिसर्वज्ञोयत्संतानोऽखिलंजगत् ॥ यंनकोपिहिवेदादौवेदवेद्यःसएषवै ॥ ७ ॥ योनभिज्ञःसदाज्ञातःससर्वज्ञोयमेवहि ॥ यस्यैकमपिनोनामपुंसाज्ञेयं
नकेनचित् ॥८॥ सर्वेषांसर्वनामानियस्यनामानिनिश्चितम् ॥ सोसौहिसर्वदेशीयःसर्वेभ्यःसर्वसिद्धिदः ॥९॥ यस्यदेशोनविदितोयस्तुवृत्तिपराङ्मुखः॥
आचारहीनमिवयंपुराऽपश्यंकठोरधीः ॥ ११० ॥ श्रुतिस्मृतीयतःसर्वमाचारंवित्तएवहि ॥ नाममात्रेणनियतंयमज्ञासिषमीश्वरम् ॥ ११ ॥ साक्षादी
श्वरएवैषसोन्येष्वैश्वर्यसूचकः ॥ अपिसर्वगुणाधारोगुणातीतःपरापरः ॥ १२ ॥ अर्वाचीनइहाप्येषपराचीनःपरात्परः ॥ भूधराणामहंनाथोविश्वनाथउमा
पतिः ॥१३॥ अहंमितसंपत्तिरप्रमेयधनोह्यसौ ॥ तुच्छप्राभृतकस्तस्मान्नेदानीमस्यदर्शनम् ॥ १४ ॥ करिष्येथकरिष्यामिव्यावृत्त्यागत्यकर्हिचित् ॥
संप्रधार्येतिमनसिसायंसचगिरीश्वरः ॥ १५ ॥ आहूयसर्वाननुगान्पार्वतीयान्महाबलान् ॥ आदिष्टवानिदंवाक्यंसर्वेयूयंबलाधिकाः ॥ १६ ॥ कुर्वंत्वेकं
ममादेशंयावन्नोद्यातिभानुमान् ॥ तावच्छिवालयंचैकंविदधत्वत्रसत्वरम् ॥ १७॥ यस्मिन्कृतेकृतार्थःस्यामिहलोकेपरत्रच ॥ समागत्येहकाश्यांयःकुर्या
देकंशिवालयम् ॥ १८ ॥ तेनत्रैलोक्यमखिलंसालयंकृतमेवहि ॥ तेनदत्तानिदानानिमहांतिविधिपूर्वकम् ॥ १९ ॥ सुपर्वणिसुपात्रायसुताथश्रद्धया
धिकम् ॥ येनस्ववित्तमानेनधर्मोपार्जितवित्ततः ॥ १२० ॥ कृतंशंभोर्महासद्मनतंपश्चात्त्यजेत्कचित् ॥ तपांसितेनतप्तानिशीर्णपर्णाशनान्यपि ॥ २१ ॥

महेश्वरइतिक्वचित्पाठः ॥ १२ ॥ परादव्याकृतात् ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ सुपर्वणिरविग्रहे ॥ १२० ॥ २१ ॥

॥ २२ ॥ २३ ॥ व्युष्टाप्रभाता॥२४॥ प्रशस्तिप्रासादकर्तृसूचिकांपत्रीम् ॥२५॥२६॥ राशिंरत्नानामितिशेषः ॥ २७ ॥ २८॥२९॥१३० ॥३१॥ नाक्षिनदृष्टः प्रगेप्रातःकाले ॥३२॥३३॥३४॥
आलुलोकेददर्श ॥३५॥३६॥ शातनंनाशकम् ॥३७॥ जिज्ञासातिजिज्ञासतेविचारयतीत्यर्थः ॥३८॥ करामलकवत्सर्वदर्शित्वादिवशब्दः ॥ वाचयित्वैवेतिवापाठः ॥ मनोजहृत्कामनाशकृत्॥दिष्टचा

वाराणसींसमासाद्ययेनाकारिशिवालयः ॥ अशेषाःसुविशेषाढ्याइष्टास्तेनमहामखाः ॥ २२ ॥ आनंदकाननेयेनदेवदेवालयःकृतः ॥ इतितस्यसमादेशं
समाकर्ण्यानुगास्ततः ॥ २३ ॥ चक्रुर्देवालयंश्रेष्ठंयावद्व्युष्टानयामिनी ॥ तावच्छैलेश्वरंलिंगंशैलेशेनप्रतिष्ठितम् ॥ चंद्रकांतमणेश्चंचत्कांतिश्वेतितमं
डपम् ॥ २४ ॥ अलेखयत्प्रशस्तिंचप्रशस्ताक्षरमालिनीम् ॥ व्याचक्षाणांनिजांसर्वगोत्रेभ्योप्याधिकोन्नतिम् ॥ २५ ॥ ततोऽरुणोदयेजातेस्नात्वापंचनदे
ह्रदे ॥ शैलराजःकालराजंनमस्कृत्यसमर्च्यच ॥ २६ ॥ तत्रराशिंसमुत्सृज्यपरितस्त्वरितोययौ ॥ पार्वतीयैरनुगतःसर्वैरपिनिजालयम् ॥ २७ ॥ ततः
प्रातःसमालोक्यगणौढुंडनमुंडनौ ॥ दृष्टौदेवालयंरम्यंवरणायास्तटेशुभे ॥ २८ ॥ अदृष्टपूर्वंदेवायनिवेदयितुमागतौ ॥ तौतुदृष्ट्वामहादेवमुमादर्शितदर्प
णम् ॥ २९ ॥ प्रणम्यदंडवद्भूमौकृतांजलिपुटौगणौ ॥ कृताभ्यनुज्ञौभ्रूक्षेपाद्विज्ञप्तिमथचक्रतुः ॥ १३० ॥ देवदेवनजानीवःकेनचिद्दृढभक्तिना ॥ अती
वरम्यःप्रासादोनिर्मितोवरणातटे ॥ ३१ ॥ आसायंनैक्षिचावाभ्यांदृष्टोद्यैवप्रगेविभो ॥ गणोदितमितीशानोनिशम्याहगिरींद्रजाम् ॥ ३२ ॥ विज्ञातसर्व
वृत्तांतःसर्वज्ञोप्यनभिज्ञवत् ॥ अचलेंद्रांगजेयावस्तत्प्रासादविलोकने ॥३३॥ इत्युक्त्वेशःसगिरिजोनिरगात्सगणोमुने ॥ महास्यंदनमारुह्यप्रासादंद्रष्टुमु
त्सुकः ॥ ३४ ॥ अथालुलोकेगिरिशःप्रासादंवरणातटे ॥ अतीवरम्यरचनंयामिनीमात्रनिर्मितम् ॥ ३५ ॥ स्यंदनादवरुह्याथगर्भागारमवीविशत् ॥
ददर्शचमहालिंगंचंद्रकांतशिलामयम् ॥ ३६ ॥ देदीप्यमानंमहसामोक्षलक्ष्म्यंकुराकृति ॥ दृष्टिप्रसादजननंपुनर्जननशातनम् ॥ ३७ ॥ केनेदंस्थापितं
लिंगंयावज्जिज्ञासतीश्वरः ॥ तावद्ददर्शपुरतःप्रशस्तिकर्तृसूचिकाम् ॥३८॥ वाचयित्वेवचमनाङ्मनस्येवमनोजहृत् ॥ उवाचदेवींदिष्ट्येतिप्रेक्षस्वात्म
पितुःकृतिम् ॥ ३९ ॥ उमाश्रुत्वेतिसंहृष्टाकदंबकुसुमश्रियम् ॥ आनंदांकुरलक्ष्मीवदंगेषुपरिबिभ्रती ॥ १४० ॥ ततोव्यजिज्ञपद्देवंदेवीपादौप्रणम्यच ॥
अस्मिँल्लिंगवरेनाथत्वयास्थेयमहर्निशम् ॥ ४१ ॥ अस्यलिंगस्ययेभक्ताःशैलेशस्यमहेशितुः ॥ तेभ्यस्त्वंमहतीमृद्धिंदास्यसीहपरत्रच ॥ ४२ ॥ तथे
तिदेवउक्त्वातांपार्वतींपुनरब्रवीत् ॥ वरणायांकृतस्नानैःशैलेशोयैःसमर्चितः ॥ ४३ ॥ पितॄन्संतर्प्यचमुदादत्त्वादानानिशक्तितः ॥ नतेषांपुनरावृत्तिरत्रसं
सारवर्त्मनि ॥ ४४ ॥ शैलेश्वरेमहालिंगेनित्यंस्थास्याम्यहंशुभे ॥ प्रदास्यामिपरांमुक्तिमेतल्लिंगार्चकेजने ॥ ४५ ॥

भद्रम् ॥ पोषकादिव्यावृत्त्यर्थमात्मपदम् ॥ ३९ ॥ उमेति ॥ः कदम्बकुसुमश्रियंबिभ्रतीउमाततस्तदनंतरंदेवंव्यजिज्ञपद्विज्ञापितवतीतिद्वितीयेनान्वयः ॥१४०॥४१॥ ४२ ॥४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥

सुरोधासिशोभनेतीरे ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ पापकंचुकंपापमेवकंचुकंनिर्मोकम् ॥ १४९ ॥ इतिश्रीरामानन्दकृतायांकाशीखंडटीकायांषट्षष्टितमोऽध्यायः ॥ ६६ ॥ ॥ छ ॥ ॥
सप्तषष्टितमेध्यायेरत्नेशस्यमहेशितुः ॥ प्रशंसावर्ण्यतेतावत्सर्वपापप्रणाशिनी ॥१॥ इदानींकथयिष्यामिरत्नेश्वरसमुद्भवमित्युक्तंतत्रप्रश्नंकरोति ॥ रत्नेश्वरेति ॥१॥ पुनः प्रश्नद्वयमाह ॥ कोस्येतिं ॥
एतमेतत् ॥ यत्सर्वंपृष्टमित्यर्थः ॥ एतंमहिमानमितिवा ॥२॥ त्रयाणांपृष्टत्वेप्यनादिसिद्धत्वेनप्रतिष्ठितत्वाभावात्तंविहायद्वयोरनुवादमाह ॥ रत्नेश्वरस्येति ॥ ३ ॥ ब्रुवेस्पष्टंकथयामि ॥ ब्रवीमितेइति

शैलेश्वरंयेद्रक्ष्यंतिवरणायाःसुरोधासि ॥ तेषांकाश्यांनिवसतांदुःखंनाभिभविष्यति ॥ ४६ ॥ उमयापिवरोदत्तस्तत्रलिंगेघटोद्भव ॥ शैलेश्वरस्ययेभक्ता
स्तेमेपुत्रानसंशयः ॥ ४७ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ इतिशैलेश्वरंलिंगंकथितंतेमहामुने ॥ इदानींकथयिष्यामिरत्नेश्वरसमुद्भवम् ॥ ४८ ॥ श्रुत्वाशैले
शमाहात्म्यंश्रद्धयापरयानरः ॥ पापकंचुकमुत्सृज्यशिवलोकमवाप्नुयात् ॥ १४९ ॥ ॥ इतिश्रीस्कांदेमहापुराणएकाशीतिसाहस्र्यांसंहितायांचतुर्थे
काशीखंडउत्तरार्धे शैलेशादिलिंगनिर्णयोनामषट्षष्टितमोऽध्यायः ॥ ६६ ॥ ॥ अगस्त्यउवाच ॥ ॥ रत्नेश्वरसमुत्पत्तिंकथयस्वषडानन ॥
रत्नभूतंमहालिंगंयत्काश्यांपरिवर्ण्यते ॥ १ ॥ कोस्यलिंगस्यमहिमाकेनैतच्चप्रतिष्ठितम् ॥ एतंविस्तरतोब्रूहिगौरीहृदयनंदन ॥ २ ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥
रत्नेश्वरस्यमाहात्म्यंकथयिष्यामितेमुने ॥ यथाचतस्यलिंगस्यप्रादुर्भावोऽभवद्भुवि ॥ ३ ॥ श्रुतंनामापिलिंगस्ययस्यजन्मत्रयार्जितम् ॥ वृजिनंनाशये
त्तस्यप्रादुर्भावंब्रुवेमुने ॥ ४ ॥ शैलराजेनरत्नानियानिपुंजीकृतान्यहो ॥ उत्तरेकालराजस्यतानितस्यागिरेर्वृषात् ॥ ५ ॥ सर्वरत्नमयंलिंगंजातं
तत्सुकृतात्मनः ॥ शक्रचापसमच्छायंसर्वरत्नद्युतिप्रभम् ॥ ६ ॥ तल्लिंगदर्शनादेवज्ञानरत्नमवाप्यते ॥ शैलेश्वरंसमालोक्यशिवौतत्रसमागतौ ॥ ७ ॥
यत्ररत्नमयंलिंगमाविर्भूतंस्वयंमुने ॥ तस्यस्फुरत्प्रभाजालैस्ततमंबरमंडलम् ॥ ८ ॥ तत्रदृष्ट्वाशुभंलिंगंसर्वरत्नसमुद्भवम् ॥ भवान्यदृष्टपूर्वाहिप
रिपप्रच्छशंकरम् ॥ ९ ॥ देवदेवजगन्नाथसर्वभक्ताभयप्रद ॥ कुतस्त्यमेतल्लिंगंहिसप्तपातालमूलवत् ॥ १० ॥ ज्वालाजटिलिताकाशंप्रभाभासित
दिङ्मुखम् ॥ किमाख्यंकिंस्वरूपंचकिंप्रभावंभवांतक ॥ ११ ॥ यस्यसंवीक्षणादेवमनोमेतीवहृष्टवत् ॥ इहैवरमतेनाथकथयैतत्प्रसादतः ॥ १२ ॥
॥ देवदेवउवाच ॥ ॥ शृणवपर्णेसमाख्यामियत्त्वयापृच्छिपार्वति ॥ स्वरूपमेतल्लिंगस्यसर्वतेजोनिधेःपरम् ॥ १३ ॥ तवपित्राहिमवतागिरिराजेनभा
मिनि ॥ त्वामुद्दिश्यमहारत्नसंभारोत्राप्यनायिहि ॥ १४ ॥

क्वचित् ॥ ४ ॥ कालराजस्यकालभैरवस्य ॥ वृषाद्धर्मात् ॥ ५ ॥ तत्प्रसिद्धम् ॥ हीतिक्वचित् ॥ सुकृतंपुण्यमात्मनियस्यससुकृतात्मातस्य ॥ शक्रचापसमच्छायामिंद्रधनुःसदृशकांति ॥ ६॥७ ॥
ततंव्याप्तम् ॥ ८ ॥ सर्वरत्नानांसमुद्भवोयस्मात्सर्वरत्नैःसमुद्भवोवायस्यतत्सर्वरत्नसमुद्भवंतत् ॥ अदृष्टपूर्वानदृष्टंपूर्वमर्याल्लिंगंययासातथा ॥ ९ ॥ सप्तपातालमूलवत्सप्तपातालपर्यंतंमूलंयस्या
स्तितत्तथा ॥ १० ॥ ज्वालाजटिलिताकाशंज्वालाभिर्जटिलितंजटाव्याप्तमिवकृतमाकाशंयेनतत्तथा ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ महारत्नसंभारःतद्रूपःपारिबर्हः महारत्नानांसमूहइतिवा ॥ १४ ॥

॥ १५ ॥ १६ ॥ उमेहेभवानि ॥ भवेदितिकश्चित् ॥ १७ ॥ १८ ॥ विधापयकारय ॥ १९ ॥ ननुप्रासादकरणेकिंफलमितिपृच्छायामाह ॥ लिंगप्रासादेति ॥ २० ॥ व्यापारितानियुक्ताः॥२१॥ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ कामवर्जितानिष्कामाः ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ किंतद्वृत्तंतदाह ॥ इतिहासमिति ॥ ३३ ॥ नाट्यार्थकोविदानृत्यकरणे

अत्रतानिचरत्नानिराशीकृत्यहिमाद्रिणा ॥ सुकृतोपार्जितान्येवययौस्वसदनंपुनः ॥ १५ ॥ तवार्थंवाममार्थंवाश्रद्धयायत्समर्प्यते ॥ काश्यांतस्यपरीपाकोभवेदीदृग्विधोऽनघे ॥ १६ ॥ लिंगंरत्नेश्वराख्यंवैमत्स्वरूपंहिकेवलम् ॥ अस्यप्रभावोहिमहान्वाराणस्यामुमेध्रुवम् ॥ १७ ॥ सर्वेषामिहलिंगानांरत्नभूतमिदंपरम् ॥ अतोरत्नेश्वरंनामपरंनिर्वाणरत्नदम् ॥ १८ ॥ अनेनैवसुवर्णेनपित्राराशीकृतेनच ॥ प्रासादमस्यलिंगस्यविधापयमहेश्वरि ॥१९॥ लिंगप्रासादकरणात्खंडस्फुटितसंस्कृतेः ॥ लिंगस्थापनजंपुण्यंहेलयैवेहलभ्यते ॥ २०॥ तथेतिभगवत्योक्तागणाःप्रासादनिर्मितौ ॥ सोमनंदिप्रभृतयोऽसंख्याव्यापारितामुने ॥ २१ ॥ गणैश्चकांचनमयोनानाकौतुकचित्रितः ॥ निर्ममेयाममात्रेणप्रासादोमेरुशृंगवत् ॥२२॥ देवीप्रहृष्टवदनादृष्ट्वाप्रासादनिर्मितिम् ॥ गणेभ्योव्यतरद्भूरिसंमानंपारितोषिकम् ॥ २३ ॥ पुनश्चदेवीपप्रच्छप्रणिपातपुरःसरम् ॥ महिमानंमहादेवंलिंगस्यास्यमहामुने ॥२४॥ ॥ देवदेवउवाच ॥ ॥ लिंगंत्वनादिसंसिद्धमेतद्देविशुभप्रदम् ॥ आविर्भूतमिदानींचत्वत्पितुःपुण्यगौरवात् ॥ २५ ॥ गुह्यानांपरमंगुह्यंक्षेत्रेऽस्मिंश्चितिप्रदम् ॥ कलौकलुषबुद्धीनांगोपनीयंप्रयत्नतः ॥ २६ ॥ यथारत्नंगृहेगुप्तंनकैश्चिज्ज्ञायतेपरैः ॥ अविमुक्तेतथालिंगंरत्नभूतंगृहेमम ॥ २७ ॥ यानिब्रह्मांडमध्येत्रसंतिलिंगानिपार्वति ॥ तैरर्चितानिसर्वाणिरत्नेशोयैःसमर्चितः॥२८॥प्रमादेनापियैर्गौरिलिंगंरत्नेशमर्चितम् ॥ तेभवंत्येवनियतंसप्तद्वीपेश्वरानृपाः ॥ २९ ॥ त्रैलोक्येयानिवस्तूनिरत्नभूतानितानितु ॥ रत्नेश्वरंसमभ्यर्च्यसकृत्प्राप्नोतिमानवः ॥ ३० ॥ पूजयिष्यंतियेलिंगंरत्नेशंकामवर्जिताः ॥ तेसर्वेमद्गणाभूत्वाप्रांतेद्रक्ष्यंतिमामिह ॥ ३१ ॥ रुद्राणांकोटिजप्येनयत्फलंपरिकीर्तितम् ॥ तत्फलंलभ्यतेदेविरत्नेशस्यसमर्चनात् ॥ ३२ ॥ लिंगेचानादिसंसिद्धेयद्वृत्तंतद्ब्रवीमिते ॥ इतिहासंमहाश्चर्यंसर्वपापनिकृंतनम् ॥ ३३ ॥ पुरेहनर्तकीकाचिदासीन्नाट्यार्थकोविदा ॥ सैकदाफाल्गुनेमासिशिवरात्र्यांकलावती ॥३४॥ ननर्तजागरंप्राप्यजगौगीतंचपेशलम् ॥ स्वयंचवादयामासनानावाद्यानिवाद्यवित् ॥३५॥ तेनतौर्यत्रिकेणापिप्रीणयित्वाथसानटी॥ रत्नेश्वरंमहालिंगंदेशमिष्टंजगामह ॥ ३६ ॥ कालधर्मवशंयातातत्रसावरनर्तकी ॥ सुतागंधर्वराजस्यवसुभूतेर्बभूवह ॥ ३७ ॥ संगीतस्यसवाद्यस्यतस्यलास्यस्यपुण्यतः ॥ तत्रेशाग्रेकृतस्येहजागरेशिवरात्रिजे ॥ ३८ ॥

पंडिताः ॥ ३४ ॥ पेशलंमनोहरम् ॥ ३५ ॥ तौर्यत्रिकेणनृत्यवाद्यगीतेन ॥ यदाहामरः ॥ तौर्यत्रिकंनृत्यगीतवाद्यमिति ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ लास्यस्यनृत्यस्य ॥ यदाहामरः ॥ लास्यंनृत्यंचनर्त

नमिति ॥ ३८ ॥ कलानांचतुःषष्टीनांकलापःसमूहस्तत्रकुशलाः ॥ ३९ ॥ ४० ॥ मुनेइत्यगस्त्यसंबोधनंकार्तिकेयकृतम् ॥ ४१ ॥ वाग्देवीसरस्वती ॥ तिसृभिस्ताभिःसहितयारत्नावल्येत्यर्थः ॥
॥ ४२ ॥ नियमंव्रतम् ॥ ४३ ॥ वचोवक्ष्यामिवचनंवदिष्यामि ॥ अपिशब्देनभोजनादिकंसंगृह्यते ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ समानर्चपूजयामास ॥ चःसमुच्चये ॥ गीतमालयागीतसमूहेन ॥ ४६ ॥
अभवंजातः ॥ ४७ ॥ तवनामसनामाख्योरत्नचूडइत्यर्थः ॥ ४८ ॥ आनंदसंदोहमंथरासुखसमूहेनव्याप्तास्तब्धेतिवा ॥ ४९ ॥ निजोदंतंस्ववृत्तांतंरत्नेशेनोक्तंयस्त्वयेत्यादिरूपम् ॥ निजोद्देश

रम्यारत्नावलीनामरूपलावण्यशालिनी ॥ कलाकलापकुशलामधुरालापवादिनी ॥ ३९ ॥ पितुरानंदकृन्नित्यंवसुभूतेर्घटोद्भव ॥ सर्वगांधर्वकुशलागुण
रत्नमहाखनिः ॥ ४० ॥ मुनेसखीत्रयंतस्याश्चारुचातुर्यभाजनम् ॥ शशिलेखानंगलेखाचित्रलेखेतिनामतः ॥ ४१ ॥ तिसृभिस्ताभिरेकत्रवाग्देवीप
रिशीलिता ॥ ताभ्यःसर्वाःकलाःप्रादात्परिप्रीतासरस्वती ॥ ४२ ॥ प्राप्यरत्नावलीगौरिसाजन्मांतरवासनाम् ॥ रत्नेश्वरस्यलिंगस्यजग्राहनियमंशुभम्
॥ ४३ ॥ रत्नभूतस्यलिंगस्यकाश्यांरत्नेश्वरस्यवै ॥ नित्यंसंदर्शनंप्राप्यवक्ष्याम्यपिवचोमुखे ॥ ४४ ॥ इत्थंनियमवत्यासीत्सागंधर्वसुतोत्तमा ॥ ताभिः
सखीभिःसहितानित्यंलिंगंचपश्यति ॥ ४५॥ एकदाराध्यरत्नेशंममैतल्लिंगमुत्तमम् ॥ समानर्चचसाबालारम्ययागीतमालया ॥ ४६ ॥ सख्यःप्रदक्षिणी
कर्तुंलिंगंतिस्रोऽप्युमेगताः ॥ तस्यागीतेनतुष्टोहंलिंगस्थोवरदोभवम् ॥ ४७ ॥ यस्त्वयारंस्यतेरात्रावद्यगंधर्वकन्यके ॥ तवनामसमानाख्यःसतेभर्ताभ
विष्यति ॥ ४८ ॥ इतिलिंगांबुधेर्जातांपरिपीयवचःसुधाम् ॥ बभूवानंदसंदोहमंथरातीवह्रीमती ॥ ४९ ॥ गताथव्योममार्गेणसखीभिःस्वापितुर्गृहम् ॥
कथयंतीनिजोदंतंतमालीनांपुरोमुदा ॥ ५० ॥ ताभिर्दिष्ट्येतिदिष्ट्येतिसखीभिःपरिनंदिता ॥ अद्यतेवांछितंभाविरत्नेशस्यसमर्चनात् ॥ ५१ ॥
यद्यायातिसतेरात्रावद्यकौमारहारकः ॥ चोरोबाहुलतापाशैःपाशितव्योतियत्नतः ॥ ५२ ॥ गोचरीक्रियतेस्माभिर्यथासमुकृतैकभूः ॥ प्रातरेवतवप्रेयात्रत्ने
शादिष्टइष्टकृत् ॥ ५३ ॥ यातास्वस्मासुहृष्टासुभवतीपुण्यगौरवात् ॥ अहोरत्नेश्वरंलिंगंप्रत्यक्षीकृतवत्यसि ॥ ५४ ॥ अहोभाग्योदयोनृणामहोपुण्यसमु
च्छ्रयः ॥ एकस्यैवभवेत्सिद्धिर्यदेकत्रापितिष्ठताम् ॥ ५५ ॥

मितिपाठेपिसएवार्थः ॥ आलीनांसखीनाम् ॥ यदाहामरः ॥ आलिःसखीवयस्याचेति ॥ ५० ॥ परिनंदिताहर्षिता ॥ भाविभवितृ ॥ ५१ ॥ बाहुलतापाशैःबाहूएवलतारूपाःपाशास्तै
पाशितव्योवद्धव्यः ॥ ५२ ॥ सुकृतैकभूःपुण्यैकस्थानम् ॥ प्रातरिति ॥ भवत्याःपुण्यस्यगौरवाद्गुरोर्भावोगौरवंतस्मादस्मासुहृष्टासुयातासुसतीषुअस्माकमग्रेभाविहर्षनिमित्तंरत्नेशेनादिष्टस्तवमेयान्
प्रियतमोभर्ताप्रातःकालेएवइष्टकृद्भविष्यतीत्यर्थः ॥ ५३ ॥ तस्याभाग्यमभिनंदंति अहोइतिसार्धेन अहोइत्याश्चर्येहर्षेवा ॥ ५४ ॥ उच्छ्रयउद्रेकः ॥ ५५ ॥

तत्रदैवमेवकेवलंकारणमितिदैवप्राधान्यवादिवाक्यमनुवादपूर्वकमुदाहरंतिं:॥ सत्यंवदंतीति ॥ ५६ ॥ तदेववाक्यंस्वास्मिन्योजयंति ॥ भवत्याअपीति ॥ दैवमदृष्टम् ॥ फलतिफलनिष्पत्तिंकरोति ॥
॥ ५७ ॥ ननुतर्हिंभवतीनांमांप्रतीर्ष्याजातानेत्याहुः ॥ लोकानामिति ॥ आलिहेसखि ॥ ५८ ॥ अतितुच्छवदत्यल्पवत् ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ निर्वर्त्यसमाप्य ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ संवेशमंदिरं
निद्रागृहम् ॥ शयनमंदिरमितिक्वचित् ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ तंद्रीतंद्राआलस्यमितियावत् ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ दोर्हस्तः ॥ कंकणेनबाहुवलयेनक्वणितंशब्दितम् ॥ उत्कटमुद्भटंमहदितियावत् ॥ तेनसिंजि
तेनक्वणितेन ॥ ६८ ॥ सुखेति ॥ सुखसंतानःसुखविस्तारएवपीयूषह्रदस्तस्मिन्परिनिमज्ज्यमंक्त्वाक्षणेनक्षणमात्रेणतद्वियोगाग्निकीलासुतद्विरहाग्निज्वालासुपतितास्मि ॥ यदाहामरः ॥ वह्नेर्द्वयो

सत्यंवदंतिनासत्यंदैवप्राधान्यवादिनः ॥ दैवमेवफलेदेकंनोद्यमोनापरंबलम् ॥ ५६ ॥ भवत्याअपिचास्माकमेकएवहिचोद्यमः ॥ परंदैवंफलत्येकंयथा
तवननःपुरः ॥ ५७ ॥ लोकानांव्यवहारोयमालिप्रोक्तःप्रसंगतः ॥ परंमनोरथावाप्तिस्तवयासैवनःस्फुटम् ॥५८॥ इतिसंव्याहरंतीनामनंतोध्वाऽतितुच्छ
वत् ॥ क्षणात्तासांव्यतिक्रांतःप्राप्ताश्चस्वंस्वमालयम् ॥ ५९ ॥ अथप्रातःसमुत्थायपुनरेकत्रसंगताः ॥ साचमौनवतीताभिःपरिभुक्तेवलक्षिता ॥
॥ ६० ॥ तूष्णींप्राप्याथकाशींसास्नात्वामंदाकिनीजले ॥ सखीभिःसहितापश्यल्लिंगंरत्नेश्वरंमम ॥ ६१ ॥ निर्वर्त्यनियमंसाथलज्जामुकुलितेक्षणा ॥
निर्बंधेनवयस्याभिःपरिपृष्टाजगादह ॥ ६२ ॥ ॥ रत्नावल्युवाच ॥ ॥ अथरत्नेशयात्रायाःप्रयातासुस्वमंदिरम् ॥ भवतीषुस्मरंत्येवतद्रत्नेशवचोऽ
मृतम् ॥ ६३ ॥ सविशेषांगसंस्काराऽविशंसंवेशमंदिरम् ॥ निद्रादरिद्रनयनातद्विलोकनलालसा ॥६४॥ बलात्स्वप्नदशांप्राप्ताभाविनोर्थस्यगौरवात् ॥
आत्मविस्मरणेहेतूततोमेद्वौबभूवतुः ॥ ६५ ॥ तंद्रीतदंगसंस्पर्शौममबोधापहारकौ ॥ तंद्र्यापरवशाचासंततस्तत्स्पर्शनेनच ॥ ६६ ॥ नजानेत्वथ
किंवृत्तंकाहंक्वाहंसचाथकः ॥ तंनिर्जिगमिषुंसख्योयावद्धर्तुंप्रसारितः ॥६७॥ दोःकंकणेनरिपुणाक्वणितंतावदुत्कटम् ॥ महत्वासिंजितेनाहंतेनाल्पंपरिबो
धिता ॥ ६८ ॥ सुखसंतानपीयूषह्रदेपरिनिमंज्ज्यवै ॥ क्षणेनतद्वियोगाग्निकीलासुपतिताबलात् ॥६९॥ किंकुलीयःसनोवेद्मिकिंदेशीयःकिमाख्यकः ॥
दुनोतिनितरांसख्यस्तद्विश्लेषानलोमहान् ॥ ७० ॥ अनल्पोत्कलितंचेतःपुनस्तत्संगमाशया ॥ प्राणानांमेयियासूनामेकमेवमहौषधम् ॥ ७१ ॥
वयस्यानिशिभुक्तस्यतस्यैवपुनरीक्षणम् ॥ भवतीनामधीनंचतत्पुनर्दर्शनंमम ॥७२॥ काऽलीकमालयोवक्तिस्निग्धमुग्धेसखीजने ॥ तद्दर्शनेनस्थास्यं
तिप्राणायास्यंतिचान्यथा ॥ ७३ ॥

र्ज्वालकीलाविति ॥ बतेतिखेदे ॥ अबलेतिक्वचित्पाठः ॥ ६९ ॥ किंकुलीयःकस्मिन्कुलेभवः ॥ नोनिषेधे ॥ किमाख्यकःकाआख्यायस्यसतथा ॥ दुनोतिउपतापयति ॥ ७० ॥ अनल्पोत्क
लितंमहदुत्कंठितम् ॥ अनल्पोत्कलिपतमितिपाठेपिसएवार्थः ॥ अनल्पोत्कंपितमितिचान्यत्र ॥ यियासूनांगंतुमिच्छूनाम् ॥ ७१ ॥ वयस्याहेसख्यः ॥ तर्हितस्यपुनर्दर्शनंकथंस्यात्तत्राह ॥
भवतीनामिति ॥ ७२ ॥ अलीकंकपटम् ॥ आलयोहेसख्यः ॥ स्निग्धश्चासौमुग्धःसुंदरश्चेतितथातस्मिन्सखीजनेकावक्तिनकापीत्यर्थः ॥ किंतन्निष्कपटंवाक्यंतदाह ॥ तद्दर्शनेनेति ॥ ७३ ॥

कुतइत्याकांक्षायामाह ॥ दशमीति ॥ दशम्यवस्थामरणावस्थेत्यर्थः ॥ सन्नह्येत्प्रवर्तेत ॥ दूनायाउपतापितायाः ॥ ताःसख्यः ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ नोस्माभिः ॥ ७६ ॥ इतीति ॥ इत्येवंप्रकारांत
द्गिरंतासांवाचंश्रुत्वाहेवयस्यामेममतदवाप्तौतस्यस्वप्नदृष्टस्यप्राणनाथस्यावाप्तिनिमित्तंयूयंकुंठिताइत्यधोंक्तेनसाबालासुमूर्छेमोहंप्राप्तवती ॥ हेतिपादपूरणेप्रसिद्धार्थेवा ॥ ७७ ॥ इत्यर्द्धोक्तेनेत्यस्यार्थं
स्पष्टयति ॥ कुंठितशक्तयइति ॥ यूयंकुंठितशक्तयइतियत्तयावक्तव्यंतुपुनःतद्यूयंकुंठीतिभाषितमित्यर्थः ॥ ७८ ॥ व्यधुश्चक्रुः ॥ ७९ ॥ उपचारतःप्रयोगतः ॥ ८० ॥ उक्षणात्सेचनात् ॥ ८१ ॥
प्रसंगात्स्नपनोदकमाहात्म्यमाह श्रद्धेत्यादिचतुर्भिः ॥ उपसर्गेपीडायांव्याधावितियावत् ॥ स्नपनोदकमेवपादद्वारेणनिःसृतत्वाच्चरणोदकमित्युच्यते ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥

दशम्यवस्थासन्नह्येद्वाधितुंमाधुनाभृशम् ॥ इतितस्यागिरःश्रुत्वादूनायानितरांचताः ॥ ७४ ॥ प्रवेपमानहृदयाःप्रोचुर्वीक्ष्यपरस्परम् ॥ ७५ ॥
॥ सख्यऊचुः ॥ ॥ यस्यग्रामोननोनामनान्वयोनापिबुध्यते ॥ सकथंप्राप्यतेभद्रेकउपायोविधीयताम् ॥ ७६ ॥ इतिरत्नावलीश्रुत्वाससंदेहांचत
द्गिरम् ॥ वयस्यास्तदवाप्तौमेयूयंकुंठिमुमूर्छह ॥ ७७ ॥ इत्यधोंक्तेनसाबालायूयंकुंठितशक्तयः ॥ यद्वक्तव्यंत्विवितितयायूयंकुंठीतिभाषितम् ॥ ७८ ॥
ततस्तास्त्वरिताःसख्यःपरितापोपहारकान् ॥ बहुशःशीतलोपायान्व्यधुर्मोहप्रशांतये ॥ ७९ ॥ व्यपैतिनयदामूर्छातत्तच्छीतोपचारतः ॥ तस्यास्तदै
कयानीतंरत्नेशस्नपनोदकम् ॥ ८० ॥ तदुक्षणात्क्षणादेवतन्मूर्छाविरराम्ह ॥ सुप्तोत्थितेवसावादीन्मुहुःशिवशिवेतिच ॥ ८१ ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥
श्रद्धावतांस्वभक्तानामुपसर्गेमहत्यपि ॥ नोपायांतरमस्त्येवविनेशचरणोदकम् ॥ ८२ ॥ येव्याधयोपिदुःसाध्याबहिरंतःशरीरगाः ॥ श्रद्धयेशोदकस्पर्शा
त्तेनश्यंत्येवनान्यथा ॥ ८३ ॥ सेवितंयेनसततंभगवच्चरणोदकम् ॥ तंबाह्याभ्यंतरशुचिंनोपसर्पतिदुर्गतिः ॥ ८४ ॥ आधिभौतिकतापंचतापंचाध्या
धिदैविकम् ॥ आध्यात्मिकंतथातापंहरेच्छ्रीचरणोदकम् ॥ ८५ ॥ व्यपेतसंज्वराचाथगंधर्वतनयासुने ॥ उचितज्ञेतिहोवाचताःसखीःस्निग्धधोरधीः
॥ ८६ ॥ ॥ रत्नावल्युवाच ॥ ॥ शशिलेखेनंगलेखेचित्रलेखेमदीहिते ॥ यूयंकुंठितसामर्थ्याःकुतोवस्ताःकलाःक्ववा ॥८७॥ मत्प्रियप्राप्तयेसम्यगुपायो
ऽस्तिमयेक्षितः ॥ रत्नेश्वरानुग्रहतोऽनुतिष्ठतहितंहिताः ॥ ८८ ॥ शशिलेखेभिलषितप्राप्त्यैलेखांस्त्वमालिख ॥ संलिखानंगलेखेत्वंयूनःसर्वावनी
चरान् ॥ ८९ ॥ चित्रगेचित्रलेखेत्वंपातालतलशायिनः ॥ किंचिदाविर्भवच्चारुतारुण्यालंकृतीँल्लिख ॥ ९० ॥

उचितंजानातीतिउचितज्ञा॥इतिवक्ष्यमाणंवचनम्॥ हेतिप्रसिद्धौपादपूरणेवा॥स्निग्धधीरधीःस्निग्धाकोमलाधीराअर्थोंपायविवेचनेसमर्थाधीर्बुद्धिर्यासांताः॥अत्रेयङभावआर्षः॥कर्तृविशेषणेतुसुसंगतमेव
॥ ८६ ॥ कुतःकस्मात् ॥ वोयुष्माकंताः ॥ कलावाक्वेत्यन्वयः ॥ ८७ ॥ भवथयूयंयथातथाकिंतुरत्नेशानुग्रहान्ममकांतलब्धयेमयासम्यगुपायोदृष्टस्तंसध्रीचीनमुपायमनुतिष्ठतकुरुत ॥ हियंस्मा
द्यूयंममहिताःहितकारिण्यइति ॥ ८८ ॥ लेखान्देवान् ॥ यदाहामरः ॥ आदितेयादिविषदोलेखाआदितिनंदनाइति ॥ यूनस्तरुणान् ॥८९॥ पातालतलशायिनोनागादीन् ॥ कथंभूतान् ॥ आविर्भ

वदुच्चरद्रम्यंतारुण्यमेवअलंकृतिरलंकरणंयेषांतेतथातान् ॥ ९० ॥ प्रवर्ण्यप्रशस्य ॥ यौवनशेवधीन्यौवनमेवशेवधिर्येषांतान्तारुण्यैकधनानित्यर्थः ॥ ९१ ॥ निर्यत्कौमारलक्ष्मीकान्निर्निःशेषेणयं
तीगच्छंतीकौमारलक्ष्मीःकौमारसंपद्येषांतान् ॥ शेषाद्विभाषेतिकप्प्रत्ययः ॥ पुंवत्त्वश्रीसमावृतान्पुंवत्त्वश्रीःपुंस्त्वशोभातयासमावृतानलंकृतान् ॥ ९२ ॥ निकायान्समूहान् ॥ व्यलोकतापश्यत् ॥
॥ ९३ ॥ प्रेमनिर्भरास्नेहपरिपूर्णा ॥ ९४ ॥ कर्णाभ्यर्णविलोचनाकर्णयोरभ्यर्णनिकटंव्याप्यविशिष्टेलोचनेयस्याःसातथा ॥ बलिसद्मयुवसुसुतलस्थतरुणेषु ॥ ९५ ॥ मान्मथैःकामसंबंधिभिः ॥

अथाकर्ण्येतिताःसख्यस्तच्चातुर्यंप्रवर्ण्यच ॥ लिलिखुःक्रमशःसख्योयूनोयौवनशेवधीन् ॥ ९१ ॥ निर्यत्कौमारलक्ष्मीकान्पुंवत्त्वश्रीसमावृतान् ॥
[1]प्रातःसंध्येवगंधर्वीनृपाद्यांस्तानवैक्षत ॥ ९२ ॥ सर्वान्सुरनिकायान्साव्यलोकतशुभेक्षणा ॥ नचांचल्यंजहावक्ष्णोस्तेषुस्वर्लोकवासिषु ॥ ९३ ॥
ततोमध्यमलोकस्थान्सुनिराजकुमारकान् ॥ विलोक्यापिनसाप्रीतिंकाप्यापप्रेमनिर्भरा ॥ ९४ ॥ अथरत्नावलीबालाकर्णाभ्यर्णविलोचना ॥ दृशौ
व्यापारयामासबलिसद्मयुवस्वपि ॥ ९५ ॥ दितिजान्दनुजान्वीक्ष्यसागंधर्वीकुमारकान् ॥ रतिंबबंधनक्कापितापितामान्मथैःशरैः ॥ ९६ ॥ सुधाक
रकरस्पृष्टाप्यतिदूनांगयष्टिका ॥ पश्यंतीनागयूनःसाकिंचिदुच्छ्वसिताऽभवत् ॥ ९७ ॥ भोगिनस्तान्विलोक्यापिचित्रंचित्रगतानथ ॥ मनाक्सं
मुक्तभोगेवक्षणमासीत्कुमारिका ॥ ९८ ॥ यूनःप्रत्येकमद्राक्षीदशेषाञ्छेषवंशजान् ॥ तक्षकान्वयगांस्तद्वदथवासुकिगोत्रजान् ॥ ९९ ॥ पुलीकानं
तकर्कोटभद्रसंतानगानपि ॥ दृष्ट्वानागकुमारांस्ताञ्छंखचूडमथैक्षत ॥ १०० ॥ शंखचूडेक्षणादेवपरांलज्जांबभारसा ॥ उद्भिन्नपुलकाप्यासीदंगप्रत्यं
गसंधिषु ॥ १ ॥ तत्रपाभरतोऽज्ञायितत्कौमारहरोवरः ॥ तयावैदग्ध्यवरयाक्षणतश्चित्रलेखया ॥ २ ॥ अथचित्रपटीचित्रलेखाचित्रपटांचलम् ॥
परिक्षिप्यावृणोत्तूर्णंपरिहासैकपेशला ॥ ३ ॥ रत्नावलीचित्रलेखांह्रियामौनावलंबिनी ॥ दृशाकुटिलयाद्राक्षीत्प्रस्फुरद्दशनांबरा ॥ ४ ॥
कटाक्षितानंगलेखातयाथशशिलेखया ॥ चित्रलेखापरिक्षिप्तपटांचलमपाकरोत् ॥ ५ ॥ वसुभूतिसुतासाथकन्यारत्नावलीशुभा ॥ शंखचूडान्व
वायेतंरत्नचूडमवैक्षत ॥ ६ ॥

॥ ९६ ॥ अतिदूनांगयष्टिकाऽतिव्यथितशरीरयष्टिका ॥ उच्छ्वसिताउल्लसिता ॥९७ ॥ भोगिनोनागान् ॥ ९८ ॥ शेषोऽनंतः ॥ ९९ ॥ पुलीकानंतेति ॥ अनंतनामाकश्चिदपरः ॥ संतानोवंशः ॥
॥ १०० ॥ बभारधृतवती ॥ अंगप्रत्यंगसंधिषुअंगेषुसर्वांगसंधिषुचेत्यर्थः ॥ १ ॥ वरोभर्ता ॥ २ ॥ चित्रपटांचलंचित्रवस्त्राग्रभागम् ॥ पेशलाकुशला ॥ ३ ॥ ह्रियालज्जया ॥ कुटिलयावक्रया ॥
प्रस्फुरच्चंचद्दशनेनदंतेनांबरंवस्त्रंयस्याःसातथा ॥ प्रस्फुरद्दशनांबरमोष्ठोयस्याःसेतिवा ॥ ४ ॥ कटाक्षिताकटाक्षेणप्रेरिता ॥ अपाकरोद्दूरीचकार ॥ ५ ॥ रत्नारत्नावली ॥ भामासत्यभामाभीमो

---

[1] किमभिप्रेतमनयोपमयेति चिन्त्यम् ।

भीमसेनइतिवत् ॥ आवनीशुभाआसमंततःअवनौपृथिव्यांशोभतेराजतइतितथा॥अवनीशुभेत्येवमेववा॥रत्नावलीतिवापाठः ॥६॥ तदीक्षणक्षणात्तस्यरत्नचूडस्यईक्षणेनजातोयःक्षणोऽवसरउत्सवो वा ॥ क्षणउद्धवउत्सवइत्यमरः ॥ तस्मादिति॥स्वेदोदकणिकांचिताघर्मांबुकणव्याप्ता ॥७॥ धृतंरोमांचरूपंकंचुकंययासातथा॥तस्तंभस्थितवती॥८॥औत्सुक्यमौत्कंठ्यंमात्रजमागच्छ ॥ सौत्सुक्यमितिपाठे सात्वमित्यर्थः ॥ कुतइत्यतआह ॥ सिद्धइति ॥ ९ ॥ सिंद्धिरेवकुतस्तत्राह ॥ एतस्येति ॥ एतावताकथंसुलभत्वमित्याशंकायामाह ॥ माविषीदेति ॥ एषसुलभोयतोरत्नेश्वरेणार्पितः ॥ ११० ॥ सदृग्वरावाप्त्यासदृशभर्तृप्राप्त्या ॥११॥१२॥ हरिःसिंहः ॥ विकटदंष्ट्रास्यइत्युभयोर्विशेषणम् ॥१३॥ वेपथुभूमयःकंपस्थानानि ॥१४॥ तन्माविधेहिमाकुरु ॥ किंतदाह ॥ यदेतदिति ॥ हाविधेही

तदीक्षणक्षणाद्दृष्टिरानंदाश्रुभिरावृता ॥ कपोलभित्तिरभवत्स्वेदोदकणिकांचिता ॥ ७ ॥ चकंपेगात्रलतिकाधृतरोमांचकंचुका ॥ चित्रन्यस्तेवतस्तंभक्षणंमुकुलितानना ॥ ८ ॥ ततःसाचित्रलेखातामेत्याश्वासयदातुराम् ॥ मौत्सुक्यंव्रजगंधर्विसिद्धस्तेद्यमनोरथः ॥९॥ एतस्यावगतंसर्वंदेशनामान्वयादिकम् ॥ माविषीदालिसुलभस्त्वेषरत्नेश्वरार्पितः ॥११०॥ अहोसदृग्वरावाप्त्यारत्नेशेनासितोषिता ॥ उत्तिष्ठयामःसदनंरत्नेशःसर्वदोहिनः ॥ ११ ॥ अथदैववशाद्यांत्यस्ताद्दृष्टागगनाध्वगाः ॥ सुबाहुनादानवेनपातालतलवासिना ॥ १२ ॥ गृहीत्वाताश्वतस्रोपिनिरगाद्दानवोगृहम् ॥ हरिर्विकटदंष्ट्रास्यःप्रांतरेहरिणीरिव ॥ १३ ॥ तास्तंविलोक्यगंधर्व्योदंष्ट्राविकटिताननम् ॥ रुधिरारुणनेत्रंचजातावेपथुभूमयः ॥ १४ ॥ हामातर्हापितस्त्राहिहाविधेमाविधेहितत् ॥ यदेतत्कर्तुमारब्धमनाथास्वतिनिष्ठुरम् ॥ १५ ॥ हादैवमंदभाग्याभिःकिमस्माभिरनुष्ठितम् ॥ सुकृतेतरवार्तापिनोचित्तेव्याहृताक्वचित् ॥ १६ ॥ शिशुक्रीडनकंहित्वाहित्वारत्नेश्वरार्चनम् ॥ पित्रोःस्वाधीनसच्चेष्टाइष्टंविघ्नोनकिंचन ॥१७॥ अधोभुवनगादीनाहीनानाथेनकोत्रनः ॥ त्रातित्राणार्थिनीर्बालाःशंभोरत्नेशसर्वग ॥ १८ ॥ इत्थंगंधर्वतनयाविलपंतीःकृपातुरम् ॥ शुश्रावनागराजोसौरत्नचूडोमहामनाः ॥ १९ ॥ कोसौमत्स्वामिनोनामरत्नेशस्यमहेशितुः ॥ लिंगराजस्यगृह्णातिकर्मबंधनभेदिनः ॥ १२० ॥ पुनरप्यार्तरावंसश्रुत्वाबालामुखेरितम् ॥ रत्नेशरक्षरक्षेतिगृहीतास्त्रोविनिर्ययौ ॥२१॥ तंवसारसपानेनमहामांसनिषेवणात् ॥ अत्यंतोन्मत्तदुश्चेष्टंरत्नचूडोनिरैक्षत ॥ २२ ॥ अध्याक्षिपच्चरेदुष्टशिष्टकन्यापहारक ॥ मद्दृष्टिगोचरंयातःक्वयास्यस्यद्यरेऽधम ॥ २३ ॥ ममबाणहतप्राणःप्रयाणंकुरुदुर्मते ॥ आर्तत्राणोद्यतमतेर्वैवस्वतपुरंप्रति ॥ २४ ॥ रत्नेश्वरस्ययैर्नामप्रलयापद्यपिस्फुटम् ॥ गृहीतंनभवादृग्भ्यस्तेषुभीतिर्भयात्मसु ॥ २५ ॥

तिपाठेऽकारप्रश्लेषेणव्याख्येयम् ॥१५॥ सुकृतेतरवार्तापापवार्ता ॥१६॥ स्वाधीनाःसच्चेष्टाःस्वायत्तोत्तमक्रियाश्चाहित्वाकिंचनान्यदिष्टंनविघ्नइत्यर्थः ॥ दुष्टमितिक्वचित्पाठः ॥१७॥१८॥१९॥१२०॥ रत्नेश्वररक्षरक्षेत्यार्तरावंश्रुत्वेत्यन्वयः ॥ २१ ॥ वसाहृन्मेदःसएवरसस्तस्यपानेन ॥ वसासवपानेनेतिपाठेवसैवासवोमद्यंवसाचासवश्चेतिवातस्यपानेनेतिव्याख्यातव्यम् ॥ निरैक्षतदृष्टवान् ॥ २२ ॥ अभ्याक्षिपदाक्षिप्तवान् ॥ चःसमुच्चये ॥ २३ ॥ २४ ॥ रत्नेश्वरस्येति ॥ रत्नेश्वरस्यनामयैर्गृहीतंतेषुभवादृशेभ्यःस्फुटंनिश्चितंप्रलयापद्यपिभीतिर्नेत्यन्वयः ॥ भयात्मसुभयंभीतिरात्मस्वंतःकरणेषु

भययुक्ताआत्मानोवायेषांतेतथातेषु ॥ २५ ॥ २६ ॥ तन्मुखेत्यत्रतच्छन्दोरत्नचूडविषयः ॥ व्याघ्रघ्राताव्याघ्रेणगृहीताः ॥ २७ ॥ कोदंडंधनुः ॥ २८ ॥ सोपीत्यत्रषष्ठाक्षरस्यलघुत्वंछांदसम् ॥
परिघंमुसलम् ॥ २९ ॥ रत्नचूडंप्रतिशंकमानंसूतंप्रत्याह ॥ हृदीति ॥ भ्रमेणक्रीडार्थंज्वलत्तृणादिनिर्मितोदंडोऽलातदंडः ॥ १३० ॥ अंतर्मध्ये ॥ ३१ ॥ कालानलसमंप्रलयानलसदृशम् ॥
प्रगवेष्यसम्यगन्विष्य ॥ ३२ ॥ अस्यसुबाहोः ॥ विनिर्यात्यनिःसार्यबहिःकृत्वेतियावत् ॥ तूणमिषुधिम् ॥ दूरमितिवापाठः ॥ तच्छरीरंलक्ष्यंभित्त्वादूरमगादित्यर्थः ॥ तत्रोत्प्रेक्षामाह ॥ हृदिस्थ
मिति ॥ ३३ ॥ नागाशुगोरत्नचूडशरः ॥ ३४ ॥ अधर्मोपार्जितवित्तानामनर्थकरत्वंकैमुत्यन्यायेनाह ॥ अन्यायेति ॥ यांत्येवतस्येत्यर्थः ॥ यदितिपाठेयत्सुखंतानितत्सुखसंबंधीनीतियत्त

रत्नेश्वरमहानामकृतत्राणास्तुयेनराः ॥ तेषांजन्मजराव्याधिकलिकालभयंकुतः ॥२६॥ इत्युक्तातामयत्रस्तास्तन्मुखप्रहितेक्षणाः ॥ व्याघ्रघ्राताइवमृगी
र्माभैषिष्टेत्युवाचसः ॥ २७ ॥ इत्याश्वास्याथगंधर्वीःसवैभुजगराजजः ॥ आकर्णपूर्णमाकृष्यकोदंडंप्राहिणोच्छरम् ॥ २८ ॥ सोपिक्रुद्धोदनुजराट्पदा
स्पृष्टभुजंगवत् ॥ आविद्ध्यकालदंडाभंपरिघंव्यसृजन्महत् ॥२९॥ हृदिरत्नेश्वरंलिंगंयस्यसम्यग्विजृंभते ॥ अलातदंडवत्तस्मिन्कालदंडोपिजायते ॥
॥ १३० ॥ अंतरेवसचिच्छेदपारिघंस्वमहेषुभिः ॥ दुर्वृत्तस्ययथेहायुर्विच्छिद्येतांतरैवहि ॥ ३१ ॥ ततोस्यबाणंचिक्षेपकालानलसमप्रभम् ॥ सबाणस्त
स्यहृदयंप्रविश्यप्रगवेष्यच ॥ ३२ ॥ प्राणानस्यविनिर्यात्यस्वयंतूणमगात्पुनः ॥ हृदिस्थंतस्यदौरात्म्यंसर्वंविज्ञायतत्त्वतः ॥ ३३ ॥ दिगंगनापुरः
ख्यातुमिवनागाशुगोगतः ॥ ३४ ॥ अन्यायोपार्जितैर्द्रव्यैर्यःसुखंभोक्तुमिच्छति ॥ तानिद्रव्याणियांत्येवसप्राणानिकुतःसुखम् ॥ ३५ ॥ इतितंदानवं
हत्वानागराजोमहाबली ॥ प्रत्युवाचाथताःकन्याःकायूयंकस्यचात्मजाः ॥ ३६ ॥ दुरात्मनाकुतोनेनसंगतादनुजन्मना ॥ क्वारत्नेश्वरंलिंगंभवतीभि
र्विलोकितम् ॥ ३७ ॥ यस्यनामाक्षरोच्चाराद्व्यपेतपरमापदः ॥ यूयमाशुतदाख्यातयेनजानामितत्त्वतः ॥३८॥ इतिश्रुत्वागिरस्तस्यनितरांप्रेमनिर्भराः॥
परस्परंमुखंवीक्ष्यकोसौस्याद्दृष्टपूर्ववत् ॥ ३९ ॥ अकारणसखाकोसौप्रांतरेसमुपस्थितः ॥ निजप्राणान्पणीकृत्ययेनत्राताःस्मबालिकाः ॥ १४० ॥
अस्यसंदर्शनादेवस्वभावचपलान्यपि ॥ मंथराणींद्रियाणिस्थुःपरिपीयसुधामिव ॥ ४१ ॥ यातुमन्यत्रनोनेत्रेप्रोत्सहेतेयथातथा ॥ अन्यद्रूस्त्वंतरंप्रे
क्ष्यरमणीयतरंत्वपि ॥ ४२ ॥ वचःपीयूषमाधुर्यंनितरांप्राप्यनःश्रुती ॥ शब्दांतरग्रहापेक्षांनकुर्वातेस्वजन्मनः ॥ ४३ ॥

च्छब्दार्थावुन्नेयाविति ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ आख्यातकथयत ॥ ३८ ॥ इतिश्रुत्वागिरस्तस्येत्यादीनामितिब्रुवंत्यइत्यग्रिमेणान्वयः ॥ प्रेमनिर्भराःस्नेहगर्भाः ॥ दृष्टपूर्ववत्पूर्वंदृष्टइव ॥ ३९ ॥
प्रांतरेमध्यमार्गे ॥ पणीकृत्यग्लहंकृत्वा ॥ स्मेतिविस्मये ॥ १४० ॥ मंथराणिस्तब्धानि ॥ ४१ ॥ इंद्रियाणांस्तब्धतामेवाहुर्यातुमित्यादिना ॥ यथातथायाथातथ्येन ॥ नेत्रेचक्षुषी ॥
॥ ४२ ॥ श्रुतीश्रवणेंद्रिये ॥ स्वजन्मनःआकाशस्य ॥ ४३ ॥

आप्लुतःप्राप्लुतः ॥ नोस्माकम् ॥ सन्मनएवमणिस्तस्यचोरंतस्करम् ॥ ४४ ॥ अनुल्बणमनुद्भटंसुकुमारांगमित्यर्थः ॥ ४५ ॥ अज्ञानेकारणमाह ॥ अतीवेति ॥ नाज्ञासिषुर्नज्ञातवत्यः ॥४६॥
॥ ४७ ॥ अवधेहिस्थिरीकुरु ॥ ४८ ॥ वयस्याःसख्यः ॥ ४९ ॥ १५० ॥ हरिष्यतीतिशब्दस्यभविष्यतीत्यनेनसम्बन्धः ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ कलाकौशलयतःविद्यानैपुण्यात् ॥ ५३ ॥ ५४ ॥

आप्लुतःपंगुतामेतौपादौनश्चंचलावपि ॥ अमुंयुवानमालोक्यचोरंनःसन्मनोमणेः ॥ ४४ ॥ इतिब्रुवंत्यस्ताबालाःपरस्परमनुल्बणम् ॥ दृष्ट्वापिचि
त्रमध्यस्थंविविदुस्तन्नबालिकाः ॥ ४५ ॥ अतीवभीषणाकारदनुजस्यातिसाध्वसात् ॥ अंधीभूतेक्षणास्तंनाज्ञासिषुर्हरिणीक्षणाः ॥ ४६ ॥ ऊचुश्चतं
युवानंतानिजजीवितरक्षणम् ॥ यदंगभवतापृष्टंस्नेहनिर्भरचेतसा ॥ ४७ ॥ तदाचक्ष्महेसर्वमवधेहिक्षणंमनः ॥ इयंगंधर्वराजस्यवसुभूतेस्तनूद्भवा ॥
॥ ४८ ॥ कन्यारत्नावलीनामगुणरत्नमहाखनिः ॥ वयंवयस्याएतस्याश्छायेवानुगताःसदा ॥ ४९ ॥ आरभ्यबाल्यमप्येषालिंगंरत्नेश्वराभिधम् ॥ याति
पित्राप्यनुज्ञाताकाश्यामर्चयितुंसदा ॥ १५० ॥ वरोपिदत्तस्तेनास्यैप्रसन्नेनाथशंभुना ॥ हरिष्यतीतियःस्वप्नेकौमारंतेकुमारिके ॥ ५१ ॥ तवना
मसमानाख्यःसतेभर्ताभविष्यति ॥ युवानंस्वप्नभोक्तारंप्राप्याप्येषासुदुःखिता ॥५२॥ पुनस्तद्विरहोत्थेनवह्निनातीवतापिता॥कलाकौशलयतोऽस्माभिः
सोपिचित्रेप्रदर्शितः ॥ ५३ ॥ यस्यनग्रामनामापिनान्वयोप्यवबुध्यते ॥ तंदृष्ट्वाचित्रलिखितमप्येषाजीवितापुनः ॥ ५४ ॥ ततोरत्नेश्वरंनत्वास्वगृहायो
त्सुकाभवत् ॥ यांतीस्ततोऽनयासार्धंप्रांतरेगगनाध्वनि ॥ ५५ ॥ अतर्कितागमश्चास्मान्धृत्वापातालमाविशत् ॥ अनंतरंभवानेवतंवेत्तिदनुजाधमम् ॥
॥५६॥ अंगइत्येववृत्तांतोनिजोऽस्माभिरुदीरितः ॥ प्रसादंकुरुचास्माकंपुरःकोसिकृपानिधे ॥५७॥ यदाप्रभृतिचास्माभिःसदृष्टोदुष्टदानवः ॥ तदाप्रभृ
तिनोनेत्रेविद्युतेवहतप्रभे ॥ ५८ ॥ कांदिशीकाभयत्रातर्नविद्मःकिंचिदेवहि ॥ क्ववयंकावयंकस्त्वंकिंजातंकिंभविष्यति ॥ ५९ ॥ निशम्येतिसपुण्यात्मा
नागराजकुमारकः ॥ आश्वास्यताभयत्रस्ताःप्रोवाचेदंचपुण्यधीः ॥ १६० ॥ मयासहसमायातरत्नेशंदर्शयामिवः ॥ इत्याहूयसतानिन्येक्रीडावापींसुखो
दकाम् ॥६१॥ विचित्रमणिसोपानांहंसकोककृतारवाम्॥कवीनांवासितव्याजात्स्वागतंकुर्वतीमिव ॥६२॥ तत्रतेनाभ्यनुज्ञाताःक्रीडावाप्यांनिमज्यताः ॥
सचैलपुष्पाभरणाःप्रोन्ममज्जुस्ततःपुनः ॥ ६३ ॥ बहिर्निर्गत्यगंधर्व्यःपश्यंत्यःस्थगिताइव ॥ रत्नेशालयमालोक्यकालराजसमीपतः ॥ ६४॥ परस्प
रंततःप्रोचुर्गंधर्व्योविस्मिताइव ॥ स्वप्नोयंकिंनुवासत्यंखेलोरत्नेश्वरस्यवा ॥ ६५ ॥

॥ ५५ ॥ ५६ ॥ पुरोग्रतः ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ कांदिशीकाभयद्रुताः ॥ किंचिदित्यस्यविवरणंक्वेति ॥ ५९ ॥ १६० ॥ ६१ ॥ विचित्रमणिसोपानांनानामणिसंबद्धघट्टाइत्यर्थः ॥ कवीनांवासित
व्याजाज्जलपक्षिणांशब्दच्छलात् ॥ ६२ ॥ निमज्ज्यजलाशयंगत्वाप्रोन्ममज्जुःशिरोभिःसम्यङ्मज्जनंचक्रुः ॥ ६३ ॥ स्थगिताइवजृंभिताइव ॥ ६४ ॥ खेलःक्रीडा ॥ ६५ ॥

॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ कालरूपःसर्पःकालसर्पस्तस्मात्कालश्चसर्पश्चताभ्यांवाजातंकालसर्पजम् ॥ ६९ ॥ १७० ॥ आशांपुरीनाम्नी ॥ ७१ ॥ आशापुरीनामनिर्वक्ति ॥ याद्यापीति ॥७२॥सपर्यातःपूजातः ॥ सिद्ध्यष्टकमणिमादिकंपद्मादिकंवा ॥ विरजोदकमित्यत्रसंधिरार्षः ॥ ७३ ॥ सिद्ध्यष्टकंभवेदित्युक्तंतात्किंमूर्तिमदमूर्तिमद्वेतिपृच्छायामाह ॥ मूर्त्योमूर्तिमत्यइत्यर्थः ॥ ७४ ॥ विनायकाविघ्नाः ॥ ७५ ॥ अतःअसौअत्रेतिवापाठः ॥ चःसमुच्चये ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ मध्यमविष्टपेभूर्लोके ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ प्रतिदर्शंअत्यमावास्यायाम् ॥ १८० ॥ भवेसंसारे ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ सुबाहुदनुजन्मनःदनोर्दक्षदुहितुःकश्यपपत्न्याजन्मयस्यसदनुजन्मा सुबाहुश्चासौदनुजन्माचेतितथातस्य ॥ वृत्तांतमेवसंक्षेपतोदर्शयाति ॥ प्रीतारत्नेशवरदानेनप्रीतास्निग्धेतिवा ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ दनुजनुर्दनुजन्मा ॥ महदिष्वासंधनुर्यस्यसतथातेन ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥

वयमेवहिवाभ्रांतागंधर्व्योनवयंकिंमु ॥ किमेतन्नैवजानीमऐंद्रजालिकखेलवत् ॥ ६६ ॥ एषोत्तरवहागंगास्फुटमेवभवेदिह ॥ शंखचूडस्यवाप्येषाशंखचूडालयस्त्वसौ ॥ ६७ ॥ एतत्पंचनदंतीर्थमेषवागीश्वरालयः ॥ यस्यसंदर्शनादेववाग्विभूतिर्विजृंभते ॥ ६८ ॥ शंखचूडेश्वरश्चैषशंखचूडप्रतिष्ठितः ॥ यस्यसंदर्शनात्पुंसांनभयंकालसर्पजम् ॥ ६९ ॥ एषामंदाकिनीनामदीर्घिकापुण्यतोयभूः ॥ यस्यांकृतोदकामर्त्यामर्त्यलोकेविशंतिन ॥ १७० ॥ असावाशापुरीदेवीयास्तुतात्रिपुरारिणा ॥ त्रिपुरंजेतुकामेनमंदाकिन्यास्तटेशुभे ॥ ७१ ॥ याद्यापिपूजितामर्त्यैराशांपूरयतार्थिनाम् ॥ मंदाकिन्याःप्रतीच्यांतुएषसिद्ध्यष्टकेश्वरः ॥ ७२ ॥ भवेद्यस्यसपर्यातोगृहेसिद्ध्यष्टकंस्फुटम् ॥ कुंडंसिद्ध्यष्टकाख्यंचतत्रैवविरजोदकम् ॥ ७३ ॥ यत्रस्नात्वाकृतश्राद्धोविरजस्कोदिवंव्रजेत् ॥ मूर्त्यस्ताःसिद्धयश्चाष्टौयाःकाश्यांसर्वसिद्धिदाः ॥ ७४ ॥ सर्वसिद्धिप्रदश्चासौमहाराजविनायकः ॥ विनायकाःप्रणश्यंतियस्मैप्रणमतांनृणाम् ॥ ७५ ॥ असौसिद्धेश्वरस्योच्चैःप्रासादःकांचनोज्ज्वलः ॥ रत्नध्वजपताकाश्चसिद्धिःस्याद्यद्विलोकनात् ॥ ७६ ॥ क्षेत्रस्यमध्यमेभागेमध्यमेश्वरएषवै ॥ मध्याधोलोकयोर्मध्येनवसेद्यस्यवीक्षणात् ॥ ७७ ॥ मध्यमेशंसमभ्यर्च्यनरोमध्यमविष्टपे ॥ आसमुद्रक्षितींद्रःस्यात्ततोमोक्षंचविंदति ॥ ७८ ॥ ऐरावतेश्वरंलिंगंतत्प्राच्यामिष्टसिद्धिकृत् ॥ दृश्यतेयत्पताकायांरम्यऐरावतोगजः ॥७९॥ वृद्धकालेश्वरस्यैषप्रासादोरत्ननिर्मितः ॥ प्रतिदर्शंवसेद्यत्ररात्रौचंद्रःसतारकः ॥ १८० ॥ यस्यसंदर्शनान्नृणांनकालःप्रभवेद्भवे ॥ नकलिःप्रभवेत्सत्यंनचकल्मषराशयः ॥ ८१ ॥ इतियावत्कथांचक्रुःसंभ्रांताइवबालिकाः॥तावद्वसुविभूतिःसगंधर्वस्त्वरयाययौ ॥८२॥ नारदाच्छ्रुतवृत्तांतःसुबाहुदनुजन्मनः ॥ रत्नावलीसुताप्रीताससखीकायथाहृता ॥ ८३ ॥ रत्नेश्वरात्समायांतीशून्येगगनवर्त्मनि ॥ यथानयच्चपातालंयथायुद्धमभूत्पुनः ॥ ८४ ॥ यथारत्नेशभक्तेनरत्नचूडेनघातितः ॥ससुबाहुर्दनुजनुर्महेष्वासेनचेषुणा ॥ ८५ ॥ यथाचपृष्टवृत्तांतोवापीमार्गेणचानयत् ॥ शंखचूडस्यवापींतांपातालेषुप्रवर्तिनीम् ॥ ८६ ॥ यथाचप्राप्यनिर्याताःकाशींदृष्ट्वापिबालिकाः ॥ भृशंसंभ्रांतिमापन्नाःपश्यंत्योपिसमुत्सुकाः ॥ ८७ ॥

त्रासादनम्लानाम्लाना ॥ द्वौनञौप्रकृतार्थंगमयतइतिन्यायात् ॥ मुखपंकजेसुशोभनाश्रीःकांतिर्यस्याःसातथाताम् ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ दनुजापहृतेर्दानवापहरणस्य ॥ १९० ॥ ९१ ॥ कृतीविद्वान् ॥
॥ ९२ ॥ एवरंत्नावल्यावृत्तांतमुक्त्वारत्नचूडवृत्तान्तम्प्रस्तावयाति ॥ आकर्णयेति ॥ विशेषेणवर्धयतिछेदयतीतिविवर्धनस्तत्संबोधनंतथा ॥ वृधुच्छेदनइतिधातुः॥ निर्वर्हणेतिकचित्पाठः ॥ ९३ ॥

दृष्ट्वागंधर्वराजस्तांपुनर्जातामिवात्मजाम् ॥ सवयस्यामनम्लानमुखपंकजसुश्रियम् ॥ ८८ ॥ परिष्वज्यसमाघ्रायललाटफलकंमुहुः ॥ अंकमारोप्यपप्र
च्छसर्ववृत्तांतमादरात्॥८९॥अथसाकथयामासदनुजापहृतेःकथाम् ॥ रत्नेश्वरंवरावाप्तिंस्वप्नावस्थांविहायच॥१९०॥रत्नावलीमनोवृत्तिंविज्ञायाथमुखें
गितैः ॥ शशिलेखासमाचष्टस्पष्टवर्णैःसविस्तरम् ॥ ९१ ॥ तुतोषनितरांसोथगंधर्वाधिपतिःकृती ॥ प्रभावंवर्णयामाससुदारत्नेश्वरस्यच ॥ ९२ ॥
स्कंदउवाच ॥ ॥ आकर्णयमुनिश्रेष्ठविंध्यवृद्धिविवर्धन ॥ प्रत्यहंरत्नचूडोपिवापीमार्गेणसंयमी ॥९३॥ नागलोकात्समागत्यस्नात्वामंदाकिनीजले ॥
रत्नेश्वरंसमभ्यर्च्यरत्नांजल्यष्टकेनवै ॥ ९४ ॥ सुवर्णपंकजान्यष्टौसमर्पयतिहृष्टवत् ॥ एकदास्वप्नसमयेरत्नेशोलिंगरूपधृक् ॥ ९५ ॥ रत्नचूडमुवाचे
दंनिजभक्तंदृढव्रतम् ॥ दानवेनहृतांकन्यांमोचयिष्यतियांभवान् ॥ ९६ ॥ तंदानवंरणेजित्वासातेपत्नीभविष्यति ॥ इतिस्मरन्वरंसोथनागराजो
महामनाः ॥९७॥ तांकन्यांदानवंहत्वाविमोच्यनिजवीर्यतः ॥ वापीमार्गेणपातालादानिनायपुनर्महीम् ॥९८॥ स्वयंचसाधयांचक्रेप्रत्यहंनियमंसुधीः॥
लिंगंसमर्चयित्वाथकृत्वाचापिप्रदक्षिणम् ॥ ९९ ॥ यावद्बहिःसमागच्छेद्रम्याद्रत्नेशमंडपात् ॥ तावद्गंधर्वराजायताभिःसवसुभूतये ॥ २०० ॥ सोयं
सोयंयुवाधन्यस्तर्जन्यग्रेणदर्शितः ॥ गंधर्वराजस्तंदृष्ट्वानागराजकुमारकम् ॥ १ ॥ अतीवस्मेरनयनःसंप्रहृष्टतनूरुहः ॥ मनस्येनंचसंवर्ण्यतद्रूपंसवयो
न्वयम् ॥ २ ॥ धन्योस्म्यनुगृहीतोस्मिरत्नेशेनवरार्पणात् ॥ कन्याधन्यतराचेयमनुरूपोस्तियत्पतिः ॥ ३ ॥ संप्रधार्येतिहृद्येनंसमाकार्यचसुंदरम् ॥
पृष्ट्वातन्नामगोत्रंचगणयित्वाबलाबलम् ॥ ४ ॥ रत्नेश्वरस्यपुरतस्तस्मैकन्यांददौमुदा ॥ नीत्वागंधर्वलोकंचकृतकौतुकमंगलम् ॥ ५ ॥ मधुपर्केणसं
पूज्यपाणिमग्राहयत्ततः ॥ वैवाहिकेनविधिनाददौरत्नान्यनेकशः ॥ ६ ॥ शशिलेखानंगलेखाचित्रलेखापिकुंभज ॥ विज्ञाप्यस्वजनेतारंवरयामासतंप
तिम् ॥.७ ॥ उपयम्यचतस्रोपिसगंधर्वसुताःशुभाः ॥ रत्नचूडोजगामाथताभिःस्वपितृमंदिरम् ॥ ८ ॥ यथाचतसृभिःसार्धंश्रुतिभिःप्रणवःशिवम् ॥
स्वापित्रोश्चरणौनत्वानवोढाभिःसनागराट् ॥ ९ ॥

॥९४॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ नियमंरत्नांजल्यष्टकेनपूजनंसुवर्णपंकजाष्टकसमर्पणरूपव्रंतम् ॥९९ ॥ २०० ॥ १ ॥ सवयोन्वयंवयोन्वयाभ्यांसहितंतद्रूपंच ॥ २ ॥ वरार्पणात्जामात्रर्प
णात् ॥ यद्यस्याःयस्मादितिवा ॥ ३ ॥ समाकार्यआकारयित्वा ॥ अवधार्यचेतिक्वचित्पाठः ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ उपयम्यविवाह्य ॥८॥ प्रणवओंकारःशिवंविश्वेश्वरंयथागच्छतितद्वदित्यर्थः ॥

---

[1] विवन्धनेतिचपाठान्तरं सध्रीचीनमिवाभातीति ।

नवोढाभिःसूर्याभिर्नूतनविवांहिताभिरितियावत् ॥ ९ ॥ २१० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २२० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २२५ ॥
इतिश्रीरामानन्दकृतायां काशीखण्डटीकायांसप्तषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६७ ॥ ॥ छ ॥ ॥ अष्टषष्टितमेध्यायेवर्ण्यतेतिसुपेशलम् ॥ गजासुरवधाख्यानंमहाश्चर्यप्रदंनृणाम् ॥ १ ॥ कृत्तिवासेश्वरो

विनिवेदितवृत्तांतोरत्नेशानुग्रहस्यच ॥ उवासताभिःससुखंपितृभ्यामभिनंदितः ॥२१०॥ ॥ ईश्वरउवाच ॥ ॥ रत्नेश्वरस्यालिंगस्यममस्थावररू
पिणः ॥ सर्वेषांसर्वदस्यास्यप्रभावोगिरिजेऽतुलः ॥ ११ ॥ अस्मिँल्लिंगेपरांसिद्धिंप्राप्ताःसिद्धाःसहस्रशः ॥ गुप्तमासीदिदंलिंगमद्ययावत्सुमध्यमे ॥
॥ १२ ॥ तवपित्राहिमवताममभक्तेनसर्वथा ॥ पुण्यार्जितैर्महारत्नैरत्नेशःप्रकटीकृतः ॥ १३ ॥ अस्मिँल्लिंगेममप्रीतिर्नितरामद्रिराजजे ॥ वाराणस्या
मिदंलिंगंपूजनीयंप्रयत्नतः ॥ १४ ॥ नानारत्नानिलभ्यंतेरत्नेशानुग्रहादुमे ॥ स्त्रीरत्नपुत्ररत्नादिस्वर्गमोक्षावपिप्रिये ॥ १५ ॥ योऽत्ररत्नेश्वरंनत्वामृतो
देशांतरेष्वपि ॥ नसस्वर्गादिहागच्छेत्कल्पकोटिशतैरपि ॥१६॥ असितायांचतुर्दश्यामुपोष्यनिशिजागरात्॥रत्नेशसन्निधौदेविममसान्निध्यमाप्नुयात् ॥
॥ १७ ॥ अस्यलिंगस्यपूर्वेणत्वयाजन्मांतरेप्रिये ॥ दाक्षायणीश्वरंलिंगंमद्भक्त्यात्रप्रतिष्ठितम् ॥ १८ ॥ तस्यसंदर्शनादेवननरोयातिदुर्गतिम् ॥
अंबिकानामगौरीत्वंतत्राहंचांबिकेश्वरः ॥ १९ ॥ मूर्तःषडाननस्तत्रतवपुत्रःसुमध्यमे ॥ एतत्त्रयंनरोदृष्ट्वानगर्भंप्रविशेदुमे ॥ २२० ॥ रत्नेश्वरस्यमाहा
त्म्यंमयातेसमुदीरितम् ॥ गोपनीयंप्रयत्नेनकलिकल्मषचेतसाम् ॥ २१ ॥ इदंरत्नेश्वराख्यानंयःपठिष्यतिसर्वदा ॥ सपुत्रपौत्रपशुभिर्नवियुज्येतक
र्हिचित् ॥ २२ ॥ श्रुत्वारत्नेश्वरोत्पत्तिंसेतिहासांनरोत्तमः ॥ अनूढोलभतेसत्यंकन्यारत्नंकुलोचितम् ॥ २३ ॥ कन्यापीमंसमाकर्ण्यत्वितिहासं
मनोरमम् ॥ श्रद्धयासत्पतिंप्राप्यभविष्यतिपतिव्रता ॥ २४ ॥ इतिहासमिमंश्रुत्वानारीवापुरुषोपिवा ॥ नजात्विष्टवियोगाग्नितापेनपरितप्यते ॥२२५॥
इतिश्रीस्कांदेमहापुराणएकाशीतिसाहस्र्यांसंहितायांचतुर्थेकाशीखंडउत्तरार्धेरत्नेश्वरप्रशंसनंनामसप्तषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६७ ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥
अन्यच्चशृणुविप्रेंद्रवृत्तांतंतत्रसंभवम् ॥ महाश्चर्यप्रजननंमहापातकहारिच ॥ १ ॥ इत्थंकथांप्रकुर्वाणेरत्नेशस्यमहेश्वरे ॥ कोलाहलोमहानासीत्त्रातत्राते
तिसर्वतः ॥ २ ॥ महिषासुरपुत्रोसौसमायातिगजासुरः ॥ प्रमथन्प्रमथान्सर्वान्निजवीर्यमदोद्धतः ॥ ३ ॥

त्पत्तिंकथयितुंगजासुराख्यानंप्रस्तावयति ॥ अन्यच्चेति ॥ सम्यग्भवतीतिसम्भवम् ॥ १ ॥ कोलाहलःकलकलःबहुभिःकृतोऽव्यक्तशब्दइत्यर्थः ॥ यदाहामरः ॥ कोलाहलःकलकलइति ॥२ ॥ ३ ॥

प्रमिणोतिप्रक्षिपति ॥ अचलाप्युल्लोलयांचक्रेआंदोलयांचक्रइत्यर्थः ॥ ४ ॥ शिखरैःसहशिलोच्चयाःपर्वताश्चूर्णाःस्युरित्यन्वयः ॥ ५ ॥ मौलिजसंघर्षात्केशसंमर्दनात् ॥ ६ ॥
निःश्वाससंभारैःश्वाससमूहैः ॥ उत्तरंगाउच्चोर्मयः तिमिभिर्जलचरैः ॥ ७ ॥ ८ ॥ पिंगलिमापिंगलता ॥ तरलिमातरलता ॥ नोज्झ्यते नत्यज्यते ॥ ९ ॥ समीभवेदुच्चनीचादिकंपरित्यज्यसमाभवे
दित्यर्थः ॥ १० ॥ ब्रह्मलब्धवरस्वरूपमेवाह ॥ अवद्ध्योहमिति ॥ ११ ॥ त्रिशूलंहेतिरस्त्रंयस्यसतथा ॥ १२ ॥ प्रोतोग्रथितः ॥ ततइतिक्वचित् ॥ जगौउक्तवान् ॥ १३ ॥ पुरांतक त्रिपुरांतक

यत्रयत्रधरायांसचरणंप्रमिणोतिहि ॥ अचलोल्लोलयांचक्रेतत्रतत्रास्यभारतः ॥ ४ ॥ ऊरुवेगेनतरवःपतंतिशिखरैःसह ॥ यस्यदोर्दंडघातेनचूर्णाः
स्युश्चशिलोच्चयाः ॥ ५ ॥ यस्यमौलिजसंघर्षाद्घनाव्योमत्यजंत्यपि ॥ नीलिमानंनचाद्यापिजह्युस्तत्केशसंगजम् ॥ ६ ॥ यस्यनिःश्वाससंभारैरुत्तरं
गामहाब्धयः ॥ नद्योप्यमंदकल्लोलाभवंतितिमिभिःसह ॥ ७ ॥ योजनानांसहस्राणिनवयस्यसमुच्छ्रयः ॥ तावानेवहिविस्तारस्तनोर्मायाविनोस्यहि ॥
॥ ८ ॥ यन्नेत्रयोःपिंगलिमातथातरलिमापुनः ॥ विद्युतानोज्झ्यतेऽद्यापिसोयमायातिसत्वरः ॥ ९ ॥ यांयांदिशंसमभ्येतिसोयंदुःसहदानवः ॥ सासा
समीभवेदस्यसाध्वसादिवादिग्ध्रुवम् ॥ १० ॥ ब्रह्मलब्धवरश्चायंतृणीकृतजगत्त्रयः ॥ अवध्योहंभवामीतिस्त्रीपुंसैःकामनिर्जितैः ॥ ११ ॥ ततस्त्रिशूलहे
तिस्तमायांतंदैत्यपुंगवम् ॥ विज्ञायावध्यमन्येनशूलेनाभिजघानतम् ॥ १२ ॥ प्रोतस्तेनत्रिशूलेनसचदैत्योगजासुरः ॥ छत्रीकृतमिवात्मानंमन्यमानो
जगौहरम् ॥ १३ ॥ ॥ गजासुरउवाच ॥ ॥ त्रिशूलपाणेदेवेशजानेत्वांस्मरहारिणम् ॥ तवहस्तेममवधःश्रेयानेवपुरांतक ॥ १४ ॥ किंचिद्विज्ञप्तु
मिच्छामिअवधेहिममेरितम् ॥ सत्यंब्रवीमिनासत्यंमृत्युंजयविचारय ॥१५॥ त्वमेकोजगतांवंद्योविश्वस्योपरिसंस्थितः ॥ अहंत्वदुपरिष्टाच्चस्थितोस्मी
तिजितंमया ॥ १६ ॥ धन्योस्म्यनुगृहीतोस्मित्वत्त्रिशूलाग्रसंस्थितः ॥ कालेनसर्वैर्मर्तव्यंश्रेयसेमृत्युरीदृशः ॥ १७ ॥ इतितस्यवचःश्रुत्वादेवदेवःकृपा
निधिः ॥ प्रोवाचप्रहसञ्छंभुर्घटोद्भवगजासुरम् ॥ १८ ॥ ॥ ईश्वरउवाच ॥ ॥ गजासुरप्रसन्नोस्मिमहापौरुषशेवधे ॥ स्वानुकूलंवरंब्रूहिददामिसुमते
ऽसुर ॥ १९ ॥ इत्याकर्ण्यसदैत्येंद्रःप्रत्युवाचमहेश्वरम् ॥ ॥ गजासुरउवाच ॥ ॥ यदिप्रसन्नोदिग्वासस्तदानित्यंवसानमे ॥ २० ॥ इमांकृत्तिं
विरूपाक्षत्वत्त्रिशूलाग्निपाविताम् ॥ स्वप्रमाणांसुखस्पर्शांरणांगणपणीकृताम् ॥ २१ ॥ इष्टगंधिःसदैवास्तुसदैवास्त्वतिकोमला ॥ सदैवनिर्मलाचास्तु
सदैवास्त्वतिमंडनम् ॥ २२ ॥ महातपोऽनलज्वालाःप्राप्यापिसुचिरंविभो ॥ नदग्धाकृत्तिरेषामेपुण्यगंधनिधिस्ततः ॥ २३ ॥

॥ १४ ॥ अवधेहिश्रृणु ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ महापौरुषशेवधेमहापुरुषकाराश्रय ॥ १९ ॥ दिग्वासःहेदिग्वसन वसानआच्छादयपरिधेहीत्यर्थः ॥ २० ॥ कृत्तिचर्म ॥ यदाहामरः ॥
अजिनंचर्मकृत्तिस्त्रीति ॥ दिगंबरस्यवस्त्रपरिग्रहस्यैवानुचितत्वान्मदीयंचर्मगृहाणेत्यर्थः ॥ स्वप्रमाणांस्वपरिमिताम् ॥ सुप्रमाणामितिपाठेसएवार्थः ॥ रणांगणपणीकृतांरणभूमौग्लहनवे
नदत्तामित्यर्थः ॥ २१ ॥ वरांतरंप्रार्थयते ॥ इष्टगंधिरिति ॥ इष्टोभिप्रेतोगंधोयस्याःसाइष्टगंधिः ॥ अतिमंडनमतिशयविभूषणम् ॥ २२ ॥ महातपएवअनलज्वालाः ॥ यद्वा महातपश्चतदुत्थोऽ

ग्निर्लक्ष्यते ॥ अनलश्चअनलनेत्रत्वादीश्वरस्यतयोर्ज्वालाःप्राप्यापियतएषात्वक्भस्मसान्नजातातततस्तस्मात्पुण्यगंधनिधिःपुण्यगंधयोराश्रयोस्त्वित्यर्थः ॥ पाठांतरेअदंतत्वमार्षम् ॥ २३ ॥ पुण्यनिधित्व
मेवतर्केणोपपादयाति ॥ यदीति ॥ २४ ॥ तृतीयंवरंप्रार्थयति ॥ अन्यच्चेति ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ उत्तमांगवच्छिरोवत् ॥ ३० ॥ सपरिग्रहःउमागजाननादिसहितः ॥ ३१ ॥

यदिपुण्यवतीनैषाममकृत्तिर्दिगंबर ॥ तदात्वदंगसंगोस्याःकथंजातोरणांगणे ॥ २४ ॥ अन्यंचमेवरंदेहियादितुष्टोसिशंकर ॥ नामास्तुकृत्तिवासास्तेप्रार
भ्याद्यतनंदिनम् ॥ २५ ॥ इतितस्यवचःश्रुत्वातथेत्युक्त्वाचशंकरः ॥ पुनःप्रोवाचतंदैत्यंभक्तिनिर्मलमानसम् ॥ २६ ॥ ॥ ईश्वरउवाच ॥ ॥
शृणुपुण्यनिधेदैत्यवरमन्यंसुदुर्लभम् ॥ अविमुक्तेमहाक्षेत्रेरणत्यक्तकलेवर ॥२७॥ इदंपुण्यशरीरंतेक्षेत्रेस्मिन्मुक्तिसाधने ॥ ममलिंगंभवत्वत्रसर्वेषांमुक्ति
दायकम् ॥ २८ ॥ कृत्तिवासेश्वरंनाममहापातकनाशनम् ॥ सर्वेषामेवलिंगानांशिरोभूतमिदंवरम् ॥ २९ ॥ यावंतिसंतिलिंगानिवाराणस्यांमहांत्यपि ॥
उत्तमंतावतामेतदुत्तमांगवदुत्तमम् ॥ ३० ॥ मानवानांहितायात्रस्थास्येहंसपरिग्रहः ॥ दृष्टेनानेनलिंगेनपूजितेनस्तुतेनच ॥ कृतकृत्योभवेन्मर्त्यःसंसारं
नविशेत्पुनः ॥ ३१ ॥ रुद्राःपाशुपताःसिद्धाऋषयस्तत्त्वचिंतकाः ॥ शांतादांताजितक्रोधानिर्द्वंद्वानिष्परिग्रहाः ॥ ३२ ॥ अविमुक्तेस्थितायेतुममभ
क्तामुमुक्षवः ॥ मानापमानयोस्तुल्याःसमलोष्टाश्मकांचनाः ॥३३॥ कृत्तिवासेश्वरेलिंगेस्थास्येहंतदनुग्रहे ॥ दशकोटिसहस्राणितीर्थानिप्रतिवासरम् ॥
॥ ३४ ॥ त्रिकालमागमिष्यंतिकृत्तिवासेनसंशयः ॥ कलिद्वापरसंभूतानराःकलमषबुद्धयः ॥ ३५ ॥ सदाचारविनिर्मुक्ताःसत्यशौचपराङ्मुखाः ॥
माययादंभलोभाभ्यांमोहाहंकृतिसंयुताः ॥ ३६ ॥ शूद्रान्नसेविनोविप्राजिह्वालाअतिलालसाः ॥ संध्यास्नानजपेज्यासुदूरीकृतमनोधियः ॥ ३७ ॥
कृत्तिवासेश्वरंप्राप्यसर्वपापविवर्जिताः ॥ सुखेनमोक्षमेष्यंतियथासुकृतिनस्तथा ॥ ३८ ॥ कृत्तिवासेश्वरंलिंगंसेव्यंकाश्यांततोनरैः ॥ जन्मांतरसहस्रे
षुमोक्षोन्यत्रसुदुर्लभः ॥ ३९ ॥ कृत्तिवासेश्वरेलिंगेलभ्यस्त्वेकेनजन्मना ॥ पूर्वजन्मकृतंपापंतपोदानादिभिःशनैः ॥ नश्येत्सद्योविनश्येतकृत्तिवासे
श्वरेक्षणात् ॥४०॥ कृत्तिवासेश्वरंलिंगंयेर्चयिष्यंतिमानवाः ॥ प्रविष्टास्तेशरीरेमेतेषांनास्तिपुनर्भवः ॥४१॥ अविमुक्तेऽत्रवस्तव्यंजप्तव्यंशतरुद्रियम् ॥
कृत्तिवासेश्वरोदेवोद्रष्टव्यश्चपुनःपुनः ॥ ४२ ॥ सप्तकोटिमहारुद्रैःसुजप्तैर्यत्फलंभवेत् ॥ तत्फलंलभ्यतेकाश्यांपूजनात्कृत्तिवाससः ॥ ४३ ॥ माघ
कृष्णचतुर्दश्यामुपोष्यनिशिजागृयात् ॥ कृत्तिवासेशमभ्यर्च्ययःसयायात्परांगतिम् ॥ ४४ ॥

रुद्राइत्यादीनांतदनुग्रहइत्यनेनान्वयः ॥ येएतेरुद्रादयस्तेषामनुग्रहेनिमित्तेकृत्तिवासेश्वरेस्थास्यामीत्यर्थः ॥ तदनुग्रहादितिवापाठः ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ जिह्वालाःलोलुपाः ॥
जिह्वालौल्यातिलालसाइतिक्वचित्पाठः ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ अविमुक्तेअत्रेतिव्यधिकरणसप्तम्यौ ॥ अत्रकृत्तिवाससःसमीपे ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ जागृयाज्जागरणंकुर्यात् ॥

जागरादितिक्कचित् ॥ ४४ ॥ पंचदश्यांपौर्णमास्याम् ॥ कर्ताकारिष्याति ॥ प्रवेक्ष्यतेप्रवेक्ष्यतीत्यर्थः ॥ ४५ ॥ प्रावृणोत्पर्यधात् ॥ हरिदंबरोदिगंबरः ॥ सदिगंबरइतिपाठेसप्रसिद्धः ॥ ४६ ॥
कृत्तिवासत्वंकृत्तिवासस्त्वमित्यर्थः ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ एतस्यकुंडस्यहंसतीर्थनामेतिवक्तुमाख्यायिकामवतारयति ॥ तस्मिन्निति ॥ ५० ॥ चैत्र्यांपौर्णमास्यामितिशेषः ॥
उपहारसमुद्भवंबलिभिःसमुपजातम् ॥ ५१ ॥ बहुदेवलकैरनेकैर्देवपूजकैः ॥ तमन्नराशिम् ॥ अमिलन्मिलितावभूवुः ॥ ५२ ॥ बलिपुष्टैःकाकैः ॥ कटुतीक्ष्णंयथास्यात्तथारटंतःशब्दंकुर्वंतः ॥ करटाः

शुक्लायांपंचदश्यांयश्चैत्र्यांकर्तामहोत्सवम् ॥ कृत्तिवासेश्वरेलिंगेनसगर्भंप्रवेक्ष्यते ॥ ४५ ॥ कथयित्वेतिदेवेशस्तत्कृत्तिंपरिगृह्यच ॥ गजासुरस्यमहतीं
प्रावृणोद्धरिदंबरः ॥ ४६ ॥ महामहोत्सवोजातस्तस्मिन्नहनिकुंभज ॥ कृत्तिवासत्वमापेदेयस्मिन्देवोदिगंबरः ॥ ४७ ॥ यत्रच्छत्रीकृतोदैत्यःशूलमारो
प्यभूतले ॥ तच्छूलोत्पाटनाज्जातंतत्रकुंडंमहत्तरम् ॥४८॥ तस्मिन्कुंडेनरःस्नात्वाकृत्वाचापितृतर्पणम् ॥ कृत्तिवासेश्वरंदृष्ट्वाकृतकृत्योनरोभवेत् ॥४९॥
स्कंदउवाच ॥ तस्मिंस्तीर्थेतुयद्वृत्तंतदगस्तेनिशामय ॥ काकाहंसत्वमापन्नास्तत्तीर्थस्यप्रभावतः ॥ ५० ॥ एकदाकृत्तिवासेतुचैत्र्यांयात्राऽभवत्पुरा ॥
अन्नंराशीकृतंतत्रह्युपहारसमुद्भवम् ॥ ५१ ॥ बहुदेवलकैर्विप्रतंदृष्ट्वापक्षिणोमिलन् ॥ परस्परंतदन्नार्थंयुध्यंतोव्योमवर्त्मनि ॥ ५२ ॥ बलिपुष्टैरपुष्टां
गारटंतःकरटाःकटु ॥ बलिभिश्चातिपुष्टांगैरबलाश्चंचुभिर्हताः ॥ ५३ ॥ तेहन्यमानान्यपतंस्तस्मिन्कुंडेनभोंगणात् ॥ आयुःशेषेणसंत्राताहंसी
भूतास्तुवायसाः ॥ ५४ ॥ आश्चर्यवंतस्तत्रत्यायात्रायांमिलिताजनाः ॥ ऊचुरंगुलिनिर्देशैरहोपश्यतपश्यत ॥ ५५ ॥ अस्मासुवीक्षमाणेषुकाकाः
कुंडेत्रयेपतन् ॥ धार्तराष्ट्रास्तुतेजातास्तीर्थस्यास्यप्रभावतः ॥ ५६ ॥ हंसतीर्थंतदारभ्यकृत्तिवाससमीपतः ॥ नाम्नाख्यातमभूल्लोकेतत्कुंडंकलशोद्भव ॥
॥ ५७ ॥ अतीवमलिनात्मानोमहामलिनकर्मभिः ॥ क्षणान्निर्मलतांयांतिहंसतीर्थकृतोदकाः ॥ ५८ ॥ काश्यांसदैववस्तव्यंस्नातव्यंहंसतीर्थके ॥
द्रष्टव्यःकृत्तिवासेशःप्राप्तव्यंपरमंपदम् ॥ ५९ ॥ काश्यांलिंगान्यनेकानिमुनेसंतिपदेपदे ॥ कृत्तिवासेश्वरंलिंगंसर्वलिंगशिरःस्मृतम् ॥ ६० ॥

काकाः॥यदाहामरः॥काकेतुकरटारिष्टबलिपुष्टसकृत्प्रजाइति ॥बलिभिःसमर्थैः॥ अबलाःदुर्बलाः ॥ बलिभिश्चंचुभिरितिपाठेचंचुविशेषणम् ॥ उपहारैःपुष्टांगैश्चंचुभिस्तुण्डैः ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥
धार्तराष्ट्राः कृष्णचंचुचरणैरुपलक्षिताहंसाः ॥ यदाहामरः ॥ धार्तराष्ट्राःसितेतरैरीति ॥ ५६ ॥ कृत्तिवाससमीपतइत्यत्रविसर्गलोपआर्षः ॥ कृत्तिवासेत्यकारांतोवात्रपाठः ॥ एवमुत्तरत्रापि ॥
॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥

कृत्तिवासंकृत्तिवाससम् ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ सपर्ययित्वापूजयित्वा ॥ ६८ ॥ रुद्रदिक्स्थितमैशान्यांदिशिस्थितम् ॥ रुद्रदेशितमितिपाठेप्ययमेवार्थः ॥ ६९ ॥ वरिवस्यातःपूजातः ॥ ७० ॥ ७१ ॥ कृत्तिवासात्कृत्तिवाससः ॥ ७२ ॥ वेतालोभूतविशेषः ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ तदुत्तरइति ॥ हेमुनेतस्यगणस्योत्तरेरुद्रोऽस्तीत्यन्वयः ॥ कीदृशः ॥ वृषाकारोधर्मरूपोमन्त्रोक्तयज्ञरूपपरमेश्वरइत्यर्थः ॥ चत्वारोवेदाःश्रृंगाणियस्यसः ॥ वाय्वादीन्भीषयतीतिभीषणः ॥ तथाचश्रुतिः ॥ भीषास्माद्वातः

कृत्तिवासंसमाराध्यभक्तियुक्तेनचेतसा ॥ सर्वलिंगाराधनजंफलंकाश्यामवाप्यते ॥ ६१ ॥ जपोदानंतपोहोमस्तर्पणंदेवतार्चनम् ॥ समीपेकृत्तिवासस्यकृतंसर्वमनंतकम् ॥ ६२ ॥ तीर्थंत्वनादिसंसिद्धमेतत्कलशसंभव ॥ पुनर्देवस्यसान्निध्यादाविरासीन्महेशितुः ॥ ६३ ॥ एतानिसिद्धलिंगानिच्छन्नानिस्युर्युगेयुगे ॥ अवाप्यशंभुसान्निध्यंपुनराविर्भवंतिहि ॥ ६४ ॥ हंसतीर्थस्यपरितोलिंगानामयुतंमुने ॥ प्रतिष्ठितंमुनिवरैरत्रास्तिद्विशतोत्तरम् ॥६५॥ एकैकंसिद्धिदंनृणामविमुक्तनिवासिनाम् ॥ लिंगंकात्यायनेशादिच्यवनेशांतमेवहि ॥ ६६ ॥ लोमशेशंमहालिंगंलोमशेनप्रतिष्ठितम् ॥ कृत्तिवासःप्रतीच्यांतुतद्दृष्ट्वाक्वांतकाद्भयम् ॥ ६७ ॥ मालतीशंशुभंलिंगंकृत्तिवासोत्तरेमहत् ॥ सपर्ययित्वातल्लिंगंराजागजपतिर्भवेत् ॥ ६८ ॥ अंतकेश्वरसंज्ञंचलिंगंतद्रुद्रदिक्स्थितम् ॥ अतिपापोपिनिष्पापोजायतेतद्विलोकनात् ॥६९॥ जनकेशंमहालिंगंतत्पार्श्वेज्ञानदंपरम्॥तल्लिंगवरिवस्यातोब्रह्मज्ञानमवाप्यते ॥ ७० ॥ तदुत्तरेमहामूर्तिरसितांगोस्तिभैरवः ॥ तस्यदर्शनतःपुंसांनभवेद्यमदर्शनम् ॥७१॥ शुष्कोदरीचतत्रास्तिदेवीविकटलोचना ॥ कृत्तिवासादुदीच्यांतुकाशीप्रत्यूहभक्षिणी ॥ ७२ ॥ अग्निजिह्वोस्तिवेतालस्तस्यादेव्यास्तुनैर्ऋते ॥ ददातिवांछितांसिद्धिंसोर्चितोभौमवासरे ॥ ७३ ॥ वेतालकुंडंतत्रास्तिसर्वव्याधिविघातकृत् ॥ तत्कुंडोदकसंस्पर्शाद्व्रणविस्फोटरुग्व्रजेत् ॥ ७४ ॥ वेतालकुंडेसुस्नातोवेतालंप्रणिपत्यच ॥ लभेतवांछितांसिद्धिंदुर्लभांसर्वदेहिभिः ॥ ७५ ॥ गणोस्तितत्रद्विभुजश्चतुष्पात्पंचशीर्षकः ॥ तस्यसंवीक्षणादेवपापंयातिसहस्रधा ॥ ७६ ॥ तदुत्तरेमुनेरुद्रश्चतुःश्रृंगोस्तिभीषणः ॥ त्रिपादस्तुद्विशीर्षाचहस्ताःस्युःसप्तएवहि ॥ ७७ ॥

पवतेभीषोदेतिसूर्यः ॥ भीषास्मादग्निश्चेंद्रश्चमृत्युर्धावतिपंचमइति ॥ त्रीणिसवनानिपादायस्यसः ॥ प्रायणीयोदयनीयेद्वेशीर्षणीमस्तकेयस्यसः ॥ यस्यसप्तच्छंदांसिहस्ताःस्युः ॥ सःरोरूयतेपुनःपुनरत्यर्थंवारौतीत्यर्थः ॥ रोरवणंसवनक्रमेणऋग्भिर्यजुर्भिःसामभिः ॥ यदेनमृग्भिःशंसंतियजुर्भिर्यजंतिसामभिःस्तुवंतीति ॥ त्रिधाबद्धोमन्त्रब्राह्मणकल्पैर्बद्धइत्यर्थः ॥ तथाचमन्त्रः ॥ चत्वारिश्रृंगा

त्रयोऽअस्यपादाद्वेशीर्षेसप्तहस्तासोऽअस्य ॥ त्रिधाबद्धोवृषभोरोरवीतिमहोदेवोमर्त्याँऽआविवेशेति ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥
इतिश्रीरामानंदकृतायांकाशीखंडटीकायामष्टषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६८ ॥ ॥ छ ॥ ॥ एकोनसप्ततितमेऽध्यायेगर्भनिवासहृत् ॥ अष्टषष्टेश्चक्षेत्राणांवर्ण्यतेत्रसमागमः ॥ १ ॥ अष्टषष्ट्यायत

रोह्यतेवृषाकारस्त्रिधाबद्धःसकुंभज ॥ काशीविघ्नकरायेचयेकाश्यांपापबुद्धयः ॥ ७८ ॥ तेषांचसंछिदांकर्तुमहंधृतकुठारकः ॥ येकाश्यांविघ्नहर्तारोये
काश्यांधर्मबुद्धयः ॥ ७९ ॥ सुधाघटकरश्चाहंतद्वंशपरिषेककृत् ॥ तंदृष्ट्वावृषरुद्रंवैपूजयित्वातुभक्तितः ॥ ८० ॥ महामहोपचारैश्चनविघ्नैरभिभूयते ॥
मणिप्रदीपोनागोऽस्तितस्माद्रुद्रादुदग्दिशि ॥ ८१ ॥ मणिकुंडंतदग्रेतुविषव्याधिहरंपरम् ॥ तस्मिन्कुंडेकृतस्नानस्तंनागंपरिवीक्ष्यच ॥ ८२ ॥ मणिमा
णिक्यसंपूर्णगजाश्वरथसंकुलम् ॥ स्त्रीरत्नपुत्ररत्नैश्चसमृद्धंराज्यमाप्नुयात् ॥ ८३ ॥ कृत्तिवासेश्वरंलिंगंकाश्यांयैर्नविलोकितम् ॥ तेमर्त्यलोकेभारायभुवो
भूतानसंशयः ॥ ८४ ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ कृत्तिवासःसमुत्पत्तिंयेश्रोष्यंतीहमानवाः ॥ तल्लिंगदर्शनाच्छ्रेयोलप्स्यंतेनात्रसंशयः ॥ ८५ ॥ ॥
इतिश्रीस्कांदेमहापुराणएकाशीतिसाहस्र्यांसंहितायांचतुर्थेकाशीखंडउत्तरार्धेकृत्तिवासःसमुद्भवोनामाष्टषष्टितमोऽध्यायः ॥६८॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥
शृण्वगस्त्यतपोराशेकाश्यांलिंगानियानिवै ॥ सेवितानिनृणांमुक्त्यैभवेयुर्भावितात्मनाम् ॥ १ ॥ कृत्तिप्रावरणंयत्रकृतंदेवेनलीलया ॥ रुद्रावासइति
ख्यातंतत्स्थानंसर्वसिद्धिदम् ॥ २ ॥ स्थितेतत्रोमयासार्धंस्वेच्छयाकृत्तिवाससि ॥ आगत्यनंदीविज्ञप्तिंचक्रेप्रणतिपूर्वकम् ॥ ३ ॥ देवदेवेशविश्वे
शप्रासादाःसुमनोहराः ॥ सर्वरत्नमयारम्याःसाष्टाषष्टिरभूदिह ॥ ४ ॥ भूर्भुवःस्वस्तलेयानिशुभान्यायतनानिहि ॥ मुक्तिदान्यपितानीहमयानीता
निसर्वतः ॥ ५ ॥ यतोयच्चसमानीतंयत्रयच्चकृतास्पदम् ॥ कथयिष्याम्यहंनाथक्षणंतदवधार्यताम् ॥ ६ ॥ स्थाणुर्नाममहालिंगंदेवदेवस्यमोक्षदम् ॥
कुरुक्षेत्रादिहोद्धृतंकलाशेषोस्तितत्रवै ॥ ७ ॥ तदग्रेसन्निहत्याख्यामहापुष्करिणीशुभा ॥ लोलार्कपश्चिमेभागेकुरुक्षेत्रस्थलीतुसा ॥ ८ ॥ तत्रस्नातंहुतं
जप्तंतप्तंदत्तंशुभार्थिभिः ॥ कुरुक्षेत्राद्भवेत्सत्यंकोटिकोटिगुणाधिकम् ॥ ९ ॥ नैमिषाद्देवदेवोत्रब्रह्मावर्तेनसंयुतः ॥ तत्रांशमात्रंसंस्थाप्यकाश्यामाविरभू
द्विभो ॥ १० ॥ ढुंढिराजोत्तरेभागेसिद्धिदंसाधकस्यवै ॥ लिंगंवैदेवदेवाख्यंतदग्रेकूपउत्तमः ॥ ११ ॥

नानांकाश्यामागमनंवक्तुंतेषांमहत्त्वख्यापनपूर्वकंश्रोतारमभिमुखीकरोतिशृण्वगस्त्येति ॥ १ ॥ कृत्तिवासःपीठस्यरुद्रेणावास्यत्वाद्रुद्रावासइतिनामवृत्तमित्याह ॥ कृत्तीति ॥ २ ॥ स्थितस्तत्रेतिपाठे
कृत्तिवाससीतिपीठविशेषणम् ॥ ३ ॥ साष्टाअष्टभिःसहवर्तमाना ॥ साष्टषष्टिरितिवापाठः ॥ ४ ॥ ५ ॥ अवधार्यतांश्रूयताम् ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ ब्रह्मावर्तेनतन्नाम्नाकूपेन ॥ १० ॥११॥

नृणांप्राणिमात्राणाम् ॥ १२ ॥ १३ ॥ एनःपापम् ॥ कथंभूतम् ॥ महाबलंमहापातकमपीत्यर्थः ॥ १४ ॥ विद्रातिविशेषेणद्रातिगच्छतीत्यर्थः ॥ दूरतःदूरे ॥ १५ ॥ निर्वाणनगरं
कैवल्यस्थानंच ॥ १६ ॥ १७ ॥ उज्जयिन्याःअवंत्याः ॥ १८ ॥ कलिकालतःकलिकालाभ्यामित्यर्थः ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ अट्टहासात्क्षेत्रविशेषात् ॥ २२ ॥ मरुत्कोटात् ॥ आयतन

ब्रह्मावर्तइतिख्यातः पुनरावृत्तिहन्नृणाम् ॥ तत्कूपाद्भिःकृतस्नानोदेवदेवंसमर्च्यच ॥ १२ ॥ तत्पुण्यंनैमिषारण्यात्कोटिकोटिगुणंस्मृतम् ॥ गोकर्णायत
नादत्रस्वयमाविरभून्महत् ॥ १३ ॥ लिंगंमहाबलंनामसांबादित्यसमीपतः ॥ दर्शनात्स्पर्शनाद्यस्यक्षणादेनोमहाबलम् ॥ १४ ॥ वाताहतस्तूलराशि
रिवविद्रातिदूरतः ॥ कपालमोचनपुरोदृष्ट्वालिंगंमहाबलम् ॥ १५ ॥ महाबलमवाप्नोतिनिर्वाणनगरंव्रजेत् ॥ ऋणमोचनतःप्राच्यांप्रभासात्क्षेत्रसत्तमात्
॥ १६ ॥ शशिभूषणसंज्ञंतुलिंगमत्रप्रतिष्ठितम् ॥ तल्लिंगसेवनान्मर्त्यःशशिभूषणतांव्रजेत् ॥ १७ ॥ प्रभासक्षेत्रयात्रायाःपुण्यंप्राप्नोतिकोटिकृत् ॥ उज्ज
यिन्यामहाकालःस्वयमत्रागतोविभुः ॥ १८ ॥ यन्नामस्मरणादेवनभयंकलिकालतः ॥ प्रणवाख्यान्महालिंगात्प्राच्यांकलमषनाशनम् ॥ १९ ॥ महा
कालाभिधंलिंगंदर्शनान्मोक्षदंपरम् ॥ अयोगंधेश्वरंलिंगंपुष्करात्तीर्थसत्तमात् ॥ २० ॥ आविरासीदिहमहत्पुष्करेणसहैवतु ॥ मत्स्योदर्युत्तरेभागेदृष्ट्वा
ऽयोगंधमीश्वरम् ॥ २१ ॥ स्नात्वाऽयोगंधकुंडेतुभवात्तारयतेपितॄन् ॥ महानादेश्वरंलिंगमट्टहासादिहागतम् ॥ २२ ॥ त्रिलोचनादुदीच्यांतुतद्दृष्टमुक्त
येमतम् ॥ महोत्कटेश्वरंलिंगंमरुत्कोटादिहागतम् ॥ कामेश्वरोत्तरेभागेदृष्टंविमलसिद्धिदम् ॥ २३ ॥ विश्वस्थानादिहायातंलिंगंवैविमलेश्वरम् ॥
स्वर्लीनात्पश्चिमेभागेदृष्टंविमलसिद्धिदम् ॥ २४ ॥ महाव्रतंमहालिंगंमहेंद्रादिहसंस्थितम् ॥ स्कंदेश्वरसमीपेतुमहाव्रतफलप्रदम् ॥ २५ ॥ वृंदारकार्षि
वृंदानांस्तुवतांप्रथमेयुगे ॥ उत्पन्नंयन्महालिंगंभूमिंभित्त्वासुदुर्भिदाम् ॥ २६ ॥ महादेवेतितैरुक्तंयन्मनोरथपूरणात् ॥ वाराणस्यांमहादेवस्तदारभ्या
भवच्चयत् ॥ २७ ॥ मुक्तिक्षेत्रंकृतंयेनमहालिंगेनकाशिका ॥ अविमुक्तेमहादेवंयोद्रक्ष्यत्यत्रमानवः ॥ २८ ॥ शंभुलोकेगमस्तस्ययत्रतत्रमृतस्यहि ॥
अविमुक्तेप्रयत्नेनतत्संसेव्यंमुमुक्षुभिः ॥ २९ ॥ कल्पांतरेपिनत्यक्तंकदाप्यानंदकाननम् ॥ येनलिंगस्वरूपेणमहादेवेनसर्वथा ॥ ३० ॥ तत्प्रासादो
यमतुलःसर्वरत्नमयःशुभः ॥ हिरण्यगर्भतीर्थाच्चप्रतीच्यांक्षेत्ररक्षकम् ॥ ३१ ॥ वाराणस्यामधिष्ठात्रीदेवतासाभिलाषदा ॥ महादेवेतिसंज्ञावैसर्वलिंगस्व
रूपिणी ॥ ३२ ॥ वाराणस्यांमहादेवोदृष्टोयैर्लिंगरूपधृक् ॥ तेनत्रैलोक्यलिंगानिदृष्टानीहनसंशयः ॥ ३३ ॥

विशेषात् ॥ २३ ॥ विश्वस्थानात्स्थलविशेषात् ॥ २४ ॥ महेंद्राद्रिरेः ॥ २५ ॥ महाव्रतस्यनामांतरमाह ॥ वृंदारकेति ॥ देवर्षिसमूहानामित्यर्थः ॥ प्रथमेयुगेआदौकृतयुगे ॥ २६ ॥
यन्मनोरथपूरणाद्येषांमनोरथसंपादनात् ॥ २७ ॥ महादेवनाम्निकारणांतरमाह ॥ मुक्तिक्षेत्रमिति ॥ २८ ॥ शंभुलोकेगमोगमनंभवतीतिशेषः ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥

आभूतसंप्लवंप्रलयम् ॥ ३४ ॥ पवित्रपर्वणिशुक्लचतुर्दश्याम् ॥ पवित्रंसूत्रम् ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ अयुतंशतंदशलक्षमित्यर्थः ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ महेश्वरःशूलटंकएव ॥ ३९ ॥ ४० ॥ महेश्वरःसएव ॥
॥ ४१ ॥ महेश्वरंतमेव ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ज्वालाजटिलिताकाशोदीह्याव्रतगगनः ॥ ४५ ॥ धामस्थानम् ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥

वाराणस्यांमहादेवंसमभ्यर्च्यसकृन्नरः ॥ आभूतसंप्लवंयावच्छिवलोकेवसेन्मुदा ॥३४॥ पवित्रपर्वणिसदाश्रावणेमासियत्नतः ॥ लिंगेपवित्रमारोप्यमहा
देवेनगर्भभाक् ॥३५॥ पितामहेश्वरंलिंगंगयातीर्थादिहागतम् ॥ फल्गुप्रभृतिभिस्तीर्थैःसार्धकोट्यष्टसंमितैः ॥३६॥ धर्मेणयत्रवैतप्तंयुगानामयुतंशतम् ॥
साक्षीकृत्यमहालिंगंश्रीमद्धर्मेश्वराभिधम् ॥ ३७ ॥ पितामहेश्वरंलिंगंतत्राभ्यर्च्यनरोमुदा ॥ त्रिःसप्तकुलसंयुक्तोमुच्यतेनात्रसंशयः ॥ ३८ ॥ प्रयागात्ती
र्थराजाच्चशूलटंकोमहेश्वरः ॥ तीर्थराजेनसहितःस्थितआगत्यवैस्वयम् ॥ ३९ ॥ निर्वाणमंडपाद्रम्यादवाच्यामतिनिर्मलः ॥ प्रासादोमेरुणायस्यस्पर्ध
तेकांचनोज्वलः ॥ ४० ॥ देवेनैववरोदत्तोयत्रपूर्वंयुगांतरे ॥ पूज्योमहेश्वरःकाश्यांप्रथमंकलुषापहः ॥ ४१ ॥ यःप्रयागइहस्नातोनमस्यतिमहेश्वरम् ॥
समभ्यर्च्यविधानेनमहासंभारविस्तरैः ॥ ४२ ॥ प्रयागस्नानजात्पुण्याच्छूलटंकविलोकनात् ॥ सप्राप्नुयान्नसंदेहःपुण्यंकोटिगुणोत्तरम् ॥ ४३ ॥
शंकुकर्णान्महाक्षेत्रान्महातेजइतीरितम् ॥ लिंगमाविरभूदत्रमहातेजोविवृद्धिदम् ॥ ४४ ॥ महातेजोनिधिस्तस्यप्रासादोतीवनिर्मलः ॥ ज्वालाजटि
लिताकाशोमाणिक्यैरेवनिर्मितः ॥ ४५ ॥ तल्लिंगदर्शनात्स्पर्शात्स्तवनाच्चसमर्चनात् ॥ प्राप्यतेतत्परंधामयत्रगत्वानशोचते ॥ ४६ ॥ विनायके
श्वरात्पूर्वंमहातेजःसमर्चनात् ॥ तेजोमयेनयानेनयातिमाहेश्वरंपदम् ॥ ४७ ॥ रुद्रकोटिसमाख्यातात्तीर्थात्परमपावनात् ॥ महायोगीश्वरंलिंगमावि
श्चक्रेस्वयंपरम् ॥ ४८ ॥ पार्वतीश्वरलिंगस्यसमीपेसर्वसिद्धिकृत् ॥ तल्लिंगदर्शनात्पुंसांकोटिलिंगफलंभवेत् ॥ ४९ ॥ तत्प्रासादस्यपरितोरुद्राणांको
टिसंमिताः ॥ प्रासादारम्यसंस्थानानिर्मितारुद्रमूर्तिभिः ॥ ५० ॥ काश्यांरुद्रस्थलीसातुपठ्यतेवेदवादिभिः॥ रुद्रस्थल्यांमृतायेवैकृमिकीटपतंगकाः ॥
॥ ५१ ॥ पशुपक्षिमृगामर्त्याम्लेच्छावाप्यथदीक्षिताः ॥ तेषांतुरुद्रीभूतानांपुनरावृत्तिरत्रन ॥ ५२ ॥ जन्मांतरसहस्रेषुयत्पापंसमुपार्जितम् ॥
रुद्रस्थलींप्रविष्टस्यतत्सर्वंव्रजतिक्षयम् ॥ ५३ ॥ अकामोवासकामोवातिर्यग्योनिगतोपिवा ॥ रुद्रस्थल्यांत्यजन्प्राणान्परंनिर्वाणमाप्नुयात् ॥ ५४ ॥
स्वयमेकांबरात्क्षेत्रात्कृत्तिवासाइहागतः ॥ कृत्तिवाससिलिंगेत्रस्वयमेवव्यवस्थितः ॥ ५५ ॥ अस्मिन्स्थानेस्वभक्तानांसांबःसर्षिगणोविभुः ॥ स्वयंचो
पदिशेद्ब्रह्मश्रुतौश्रुतिभिरीडितम् ॥ ५६ ॥ क्षेत्रेत्रसिद्धिदेप्राप्तश्चंडीशोमरुजांगलात् ॥ प्रचंडपापसंघातंखंडयेच्छतधेक्षणात् ॥ ५७ ॥

एकांबराद्भुवनेश्वरात् ॥ कृत्तिवाससीत्यादिसार्धपद्यंस्कंदोक्तिः ॥ कृत्तिवासाभिधेइतिक्वचित्पाठः ॥ उभयत्रभवानित्यध्याहारेणनंद्युक्तमेववा ॥ ५५ ॥ सांबःअंबयासहितः ॥५६॥ मरुजांगलात्क्षेत्र

विशेषात् ॥ मत्तजांगलादितिकिंचित्पाठः ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ कालंजरात्पर्वतात् ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ त्रिदंडायाःपुर्याः ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥७०॥

पाशपाणिगणाध्यक्षसमीपेयःप्रपश्यति ॥ चंडीश्वरंमहालिंगंसयातिपरमांगतिम् ॥ ५८ ॥ कालंजरान्नीलकंठस्तिष्ठेदत्रस्वयंविभुः ॥ गणेशाद्दंतकूटाख्यात्
समीपेभवनाशनः ॥ ५९ ॥ नीलकंठेश्वरंलिंगंकाश्यांयैःपरिपूजितम् ॥ नीलकंठास्तएवस्युस्तएवशशिभूषणाः ॥ ६० ॥ काश्मीरादिहसंप्राप्तं
लिंगंविजयसंज्ञितम् ॥ सदाविजयदंपुंसांप्राच्यांशालकटंकटात् ॥ ६१ ॥ रणेराजकुलेद्यूतेविवादेसर्वदैवहि ॥ विजयोजायतेपुंसांविजयेशसमर्चनात् ॥
॥ ६२ ॥ ऊर्ध्वरेतास्त्रिदंडायाः संप्राप्तोत्रस्वयंविभुः ॥ कूश्मांडकंगणाध्यक्षंपुरस्कृत्यव्यवस्थितः ॥ ६३ ॥ ऊर्ध्वांगतिमवाप्नोतिवीक्षणादूर्ध्वरेतसः ॥
ऊर्ध्वरेतसियेभक्तानहितेषामधोगतिः ॥ ६४ ॥ मंडलेश्वरतःक्षेत्राल्लिंगंश्रीकंठसंज्ञितम् ॥ विनायकान्मंडसंज्ञादुत्तरस्यांव्यवस्थितम् ॥ ६५ ॥ श्रीकंठस्य
चयेभक्ताःश्रीकंठाएवतेनराः ॥ नेहश्रियावियुज्यंतेनपरत्रकदाचन ॥ ६६ ॥ छागलांडान्महातीर्थात्कपर्दीश्वरसंज्ञितः ॥ पिशाचमोचनेतीर्थेस्वयमा
विरभूद्विभुः ॥ ६७ ॥ कपर्दीशंसमभ्यर्च्यननरोनिरयंव्रजेत् ॥ नपिशाचत्वमाप्नोतिकृत्वात्राप्यघमुत्तमम् ॥ ६८ ॥ आम्रातकेश्वरात्क्षेत्राल्लिंगंसूक्ष्मेशसंज्ञितम्
॥ स्वयमभ्यागतंचात्रक्षेत्रेवैश्रेयसांपदे ॥ ६९ ॥ विकटद्विजसंज्ञस्यगणेशस्यसमीपतः ॥ दृष्ट्वासूक्ष्मेश्वरंलिंगंगतिंसूक्ष्मामवाप्नुयात् ॥७०॥
संप्राप्तमिहदेवेशंजयंतंमधुकेश्वरात् ॥ लंबोदराद्गणपतेःपुरस्तात्तदवस्थितम् ॥ ७१ ॥ जयंतेश्वरमालोक्यस्नात्वागंगाजलेशुभे ॥ प्राप्नुयाद्वांछितांसिद्धिं
सर्वत्रविजयीभवेत् ॥ ७२ ॥ प्रादुश्चकारदेवेशःश्रीशैलात्त्रिपुरांतकः ॥ शैश्रीलशिखरंदृष्ट्वायत्फलंसमुदीरितम् ॥ ७३ ॥ त्रिपुरांतकमालोक्यतत्फलंहेलयाप्यते
॥ विश्वेशात्पश्चिमेभागेत्रिपुरांतकमीश्वरम् ॥ ७४ ॥ संपूज्यपरयाभक्त्याननरोगर्भमाविशेत् ॥ सौम्यस्थानादिहायातोभगवान्कुक्कुटेश्वरः ॥
॥ ७५ ॥ वक्रतुंडगणाध्यक्षसमीपेसोपतिष्ठते ॥ तद्दर्शनादर्चनाच्चकरस्थाःसर्वसिद्धयः ॥७६॥ जालेश्वरात्त्रिशूलीचस्वयमीशःसमागतः ॥ कूटदंताद्गणपतेः
पुरस्तात्सर्वसिद्धिदः ॥ ७७ ॥ रामेश्वरान्महाक्षेत्राज्जटीदेवःसमागतः ॥ एकदंतोत्तरेभागेसोर्चितःसर्वकामदः ॥ ७८ ॥ त्रिसंध्यात्क्षेत्रतोदेवस्त्र्यंबकोस्ति
समागतः ॥ त्रिमुखात्पूर्वदिग्भागेपूजितस्त्र्यंबकत्वकृत् ॥ ७९ ॥

मधुकेश्वरात्क्षेत्रादितिशेषः ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ प्रादुश्चकारआविर्बभूव ॥७३॥७४॥ सौम्यस्थानात्क्षेत्रविशेषात् ॥ ७५ ॥७६॥ जालेश्वरात्क्षेत्रादितिशेषः ॥ ७७ ॥ रामेश्वरात्सेतुबन्धात्॥७८॥७९॥

हरेश्वरोहरिश्चंद्रात्क्षेत्रादत्रसमागतः ॥ हरिश्चंद्रेश्वरपुरःपूजितोजयदः सदा ॥ ८० ॥ इहशर्वः समायातःस्थानान्मध्यमकेश्वरात् ॥ चतुर्वेदेश्वरंलिंगंपुरो
धायव्यवस्थितम् ॥ ८१ ॥ शर्वलिंगंसमभ्यर्च्यकाश्यांपरमसिद्धिकृत् ॥ नजातुजंतुपदवींप्राप्नुयात्क्कापिमानवः ॥ ८२ ॥: स्थलेश्वरान्महालिंगंप्रादुर्भू
तंपरंत्विह ॥ यत्रयज्ञेश्वरंलिंगंसर्वलिंगफलप्रदम् ॥ ८३ ॥ महालिंगंसमभ्यर्च्यमहाश्रद्धासमन्वितः ॥ महतींश्रियमाप्नोतिलोकेत्रचपरत्रच ॥ ८४ ॥
इहलिंगंसहस्राक्षंसुवर्णाख्यात्समागतम् ॥ यस्यसंदर्शनात्पुंसांज्ञानचक्षुःप्रजायते ॥ ८५॥ शैलेश्वरादवाच्यांतुसहस्राक्षेश्वरंविभुम् ॥ दृष्ट्वाजन्मसहस्राणां
शतानांपातकंत्यजेत् ॥ ८६ ॥ हर्षिताद्धर्षितंचात्रप्रादुरासीत्तमोहरम् ॥ लिंगंहर्षप्रदंपुंसांदर्शनात्स्पर्शनादपि ॥ ८७ ॥ मंत्रेश्वरसमीपेतुप्रासादोहर्षिते
शितुः ॥ तद्विलोकनतःपुंसांनित्यंहर्षपरंपरा ॥ ८८ ॥ इहस्वयंसमायातोरुद्रोरुद्रमहालयात् ॥ यस्यदर्शनतोयांतिरुद्रलोकेनराःस्फुटम् ॥ ८९ ॥
यैस्तुरुद्रेश्वरंलिंगंकाश्यामत्रसमर्चितम् ॥ तेरुद्ररूपिणोमर्त्याविज्ञेयानात्रसंशयः ॥ ९० ॥ त्रिपुरेशसमीपेतुदृष्ट्वारुद्रेश्वरंविभुम् ॥ रुद्रास्तइवविज्ञेयाजी
वंतोपिमृताअपि ॥९१॥ आगादिहमहादेवोवृषेशोवृषभध्वजात् ॥ बाणेश्वरस्यलिंगस्यसमीपेवृषदःसदा ॥९२॥ इहागतंतुकेदारादीशानेश्वरसंज्ञितम् ॥
तद्द्रष्टव्यंप्रतीच्यांचलिंगंप्रह्लादकेशवात् ॥ ९३ ॥ ईशानेशंसमभ्यर्च्यस्नात्वोत्तरवहांभसि ॥ वसेदीशाननगरेईशानसदृशप्रभः ॥ ९४ ॥ भैरवाद्भैरवीमू
र्तिरत्रायातामनोहरा ॥ संहारभैरवोनामद्रष्टव्यःसप्रयत्नतः ॥ ९५ ॥ पूजनात्सर्वसिद्ध्यैसप्राच्यांखर्वविनायकात् ॥ संहारभैरवःकाश्यांसंहरेदघसंत
तिम् ॥ ९६ ॥ उग्रःकनखलात्तीर्थादाविरासेहसिद्धिदः ॥ तद्विलोकनतोनृणामुग्रंपापंप्रणश्यति ॥ ९७ ॥ उग्रंलिंगंसदासेव्यंप्राच्यामर्कविनायकात् ॥
अत्युग्राअपिनश्येयुरुपसर्गास्तदर्चनात् ॥ ९८ ॥ वस्त्रापथान्महाक्षेत्राद्भवोनामस्वयंविभुः ॥ भीमचंडीसमीपेतुप्रादुरासीदिहप्रभो ॥ ९९ ॥ भवेश्वरं
समभ्यर्च्यभवेनाविर्भवेन्नरः ॥ प्रभुर्भवतिसर्वेषांराज्ञामाज्ञाकृतामिह ॥ १०० ॥ देवदारुवनाद्दंडीदंडयन्पातकावलीः ॥ वाराणस्यांसमागत्यस्थितो
लिंगाकृतिर्विभुः ॥१॥ प्राच्यांदंडीश्वरःपूज्यःसदेहलिविनायकात् ॥ तस्यार्चनेनमर्त्यानांनपुनर्भवईक्ष्यते ॥ २ ॥ भद्रकर्णह्रदादत्रभद्रकर्णह्रदान्वितः ॥
शिवःसाक्षादिहायातःसर्वेषांशिवदोर्चितः ॥ ३ ॥

॥ ८० ॥ पुरोधायाग्रेकृत्वा ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ स्थलेश्वरात्स्थानेश्वरात्क्षेत्रादितिशेषः ॥ यत्रस्थलेश्वरेक्षेत्रेयज्ञेश्वरंमहालिंगंलिंगांतरंमहालिंगमेववा ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ सुवर्णाख्यात्क्षेत्रादितिशेषः ॥ ८५ ॥ अवाच्यांदक्षिणस्याम् ॥ ८६ ॥ हर्षितात्क्षेत्रादितिशेषः ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ रुद्रमहालयात्क्षेत्रादितिशेषः ॥ ८९ ॥ ९० ॥ इवएव ॥ अयमेववापाठः ॥ ९१ ॥ वृषभध्वजात्क्षेत्रादितिशेषः ॥ ९२ ॥ केदारात्क्षेत्रादितिशेषः ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ उग्रःप्रचण्डः ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ भवेसंसारे ॥ १०० ॥ पातकावलीःपापपंक्तीः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥

॥ ४ ॥ भद्रकर्णेशपूजनाद्भद्रकर्णह्रदेस्थितईशोभद्रकर्णेशस्तस्यपूजनात् ॥ भद्रंकर्णेभिरुत्तममितिपाठेकर्णेभिःकर्णैरित्यर्थः ॥ तथाचमन्त्रःभद्रंकर्णेभिःशृणुयामदेवा भद्रंपश्येमाक्षभिर्यजत्राः इत्यादि ॥
अक्षिभिर्नेत्रैः ॥ ५ ॥ त्वत्त्वत्तःहरिश्चन्द्राशिवाह्वयात् ॥ तदितिपाठेपिसएवार्थः ॥ जनिर्जन्म॥६॥ पश्चिमेनेतिनतृतीयाकिंतुपश्चिमायांदिशीत्यस्मिन्नर्थेतद्धितोथंप्रत्ययोऽव्ययसंज्ञः॥ पश्चिमेनपश्चिमायां

उद्दंडाख्याद्गणपतेःप्राच्यांतत्तीर्थमुत्तमम् ॥ भद्रकर्णह्रदेस्नात्वाभ्यर्च्यलिंगंशिवाह्वयम् ॥ ४ ॥ सर्वत्रशिवमाप्नोतिभद्रकर्णेशपूजनात् ॥ शृणुयात्सर्व
भूतानांभद्रंपश्यतिचाक्षिभिः ॥ ५ ॥ शंकरश्चहरिश्चंद्रात्त्वत्पुरःप्रतिभासते ॥ तत्पूजनाज्जनानांनजननीजठरेजनिः ॥ ६ ॥ यमलिंगान्महातीर्थात्का
ललिंगमिहस्थितम् ॥ कलशेशइतिख्यातंचंद्रेशात्पश्चिमेनच ॥ ७ ॥ यमतीर्थेनरःस्नात्वामित्रावरुणदक्षिणे ॥ काललिंगंसमालोक्यकलिकालभयं
कुतः ॥ ८ ॥ तत्रभौमचतुर्दश्यांयस्तुयात्रांकरिष्यति ॥ अपिपातकयुक्तःसयमयात्रांनयास्यति ॥ ९ ॥ नैपालाच्चमहाक्षेत्रादायात्पशुपतिस्त्विह ॥
यत्रपाशुपतोयोगउपदिष्टःपिनाकिना ॥ ११० ॥ भवतादेवदेवेनब्रह्मादिभ्योविमुक्तये ॥ तस्यसंदर्शनादेवपशुपाशैर्विमुच्यते ॥ ११ ॥ करवीरकतीर्था
च्चकपालीशइहागतः ॥ कपालमोचनेतीर्थेद्रष्टव्यःसप्रयत्नतः ॥ १२ ॥ तद्विलोकनमात्रेणब्रह्महत्याविलीयते ॥ उमापतिर्देविकायाइहागत्यव्यवस्थितः
॥ १३ ॥ दृष्टःपशुपतिःप्राच्यांहरेत्पापंचिरार्जितम् ॥ लिंगंमहेश्वरक्षेत्रादिहदीप्तेशसंज्ञितम् ॥ १४ ॥ उपोमापतितिष्ठतदीप्त्यैचेहपरत्रच ॥ भुक्तिमुक्तिप्र
दंलिंगंदीप्तेशंकाशिमध्यगम् ॥१५॥ कायारोहणतःक्षेत्रादाचार्योनकुलीश्वरः ॥ शिष्यैःपरिवृतस्तिष्ठन्महापाशुपतव्रतैः ॥ १६ ॥ दक्षिणेहिमहादेवाद्दृष्टो
ज्ञानंप्रयच्छति ॥ अज्ञानंनाशयेत्क्षिप्रंगर्भसंसृतिहेतुकम् ॥ १७ ॥ गंगासागरतश्चायादमरेशइतीरितम् ॥ लिंगंयद्दर्शनादेवनामरत्वंहिदुर्लभम् ॥१८॥
सप्तगोदावरीतीर्थाद्देवोभीमेश्वरःप्रभुः ॥ प्रकाशतेलिंगरूपीभुक्त्यैमुक्त्यैनृणामिह ॥ १९ ॥ नकुलीशात्पुरोभागेदृष्ट्वाभीमेश्वरंप्रभुम् ॥ महाभीमानिपापा
निप्रणश्यंतिहितत्क्षणात् ॥ १२० ॥ भूतेश्वराद्भस्मगात्रंप्रादुरासीदिहस्वयम् ॥ भीमेशाद्दक्षिणेभागेतदभ्यर्च्यप्रयत्नतः ॥ २१ ॥ सम्यक्पाशुपताद्यो
गादभ्यस्ताच्चसमाःशतम् ॥ यत्प्राप्यतेफलंतत्स्याद्भस्मगात्रविलोकनात् ॥ २२ ॥ नकुलीश्वरतोदेवःस्वयंभूरितिविश्रुतः ॥ आत्मनाप्रकटीभूतःकाश्यां
लिंगाकृतिर्हरः ॥ २३ ॥ स्वयंभुलिंगंसंपूज्यस्नात्वासिद्धिह्रदेनरः ॥ महालक्ष्मीश्वरपुरोनभूयोजन्मभाग्भवेत् ॥ २४ ॥ प्रयागतीर्थनिकषाप्रासादोवि
द्रुमप्रभः ॥ वाराहस्यमहानेषधरणीनाम्नएवहि ॥ २५ ॥

दिशीत्यर्थः ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ ११० ॥ ११ ॥ १२ ॥ देविकायाःपुर्याइतिशेषः ॥ १३ ॥ महेश्वरक्षेत्रात्कैलासात् ॥ १४ ॥ उपोमापतेःसमीपे ॥१५॥ नकुलीत्यलत्रकुलीतिक्वचित् ॥ नकुली
श्वरस्यदक्षिणेभागइत्यर्थः ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ १२० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ प्रयागतीर्थनिकषाप्रयागतीर्थसमीपे ॥ वाराहस्यसूकराकृतेः वाराणस्यामिति

क्वचित्पाठः ॥ २५ ॥ मंदरात्समागतंश्रुत्वेत्यन्वयः ॥ २६ ॥ २७ ॥ कर्णिकारप्रसूनरुक्द्रुमोत्पलपुष्पकांतिः ॥ २८ ॥२९॥ हेमकूटात्पर्वतात् ॥१३०॥३१॥३२॥ सयंत्राणिऔषधिप्रयुक्तनिक्षि
प्यमाणशिलाद्यस्त्रविशेषसहितानि ॥ कपाटविकटानिकपाटैर्विषमाणि ॥ सकपाटविटानिचेतिपाठेविटाःपाषाणगुडकाः ॥ ३३ ॥ कोटिकोटिभटानामपरिमितयोधानामाढ्यमटनंयेषुतानि ॥
तथा ॥ भटाढ्यानीतिक्वचित् ॥ कांस्यरीतिकसीसकैःकांस्यानिचप्रसिद्धानिरीतिकाश्चआरकूटाः ॥ स्वार्थेकः ॥ पित्तलानीतियावत् ॥ यदाहामरः ॥ रीतिःस्त्रियामारकूटोनास्त्रियामिति ॥

विंध्यपर्वततःप्राप्तोदेवंश्रुत्वासमागतम् ॥ सगणंसर्षिदेवंचमंदराद्रत्नकंदरात् ॥ २६ ॥ काश्यांधरणिवाराहोद्रष्टव्यःसप्रयत्नतः ॥ आपत्समुद्रसंमग्नमुद्धरे
च्छरणागतम् ॥ २७ ॥ कर्णिकाराद्गणाध्यक्षःकर्णिकारप्रसूनरुक् ॥ समर्च्योयंगदाहस्तउपसर्गसहस्रहृत् ॥२८॥ तस्माद्धरणिवाराहात्प्रतीच्यांदिशिसं
स्थितम् ॥ पूजयित्वागणाध्यक्षंगाणपत्यपदंलभेत् ॥ २९ ॥ हेमकूटाद्विरूपाक्षंलिंगमत्राविरासह ॥ महेश्वरादवाच्यांचदृष्टंसंसारतारकम् ॥ १३० ॥
गंगाद्वाराद्धिमस्थेशंलिंगंहिमसमप्रभम् ॥ ब्रह्मनालात्प्रतीच्यांचद्रष्टव्यमिहसिद्धिदम् ॥ ३१ ॥ गणाधिपश्चकैलासाद्गणाअन्येमहाबलाः ॥ कैलासाद्रेः
समायाताःसप्तकोटिमिताःप्रभो ॥ ३२ ॥ दुर्गाणितैःकृतानीहसप्तस्वर्गसमानिच ॥ सद्वाराणिसयंत्राणिकपाटविकटानिच ॥३३॥ कोटिकोटिभटाढ्या
निसर्वर्द्धिसहितान्यपि ॥ सुवर्णरूप्यताम्रैश्चकांस्यरीतिकसीसकैः ॥ ३४ ॥ अयस्कांतेनकांतानिदृढान्यभ्रंलिहान्यपि ॥ ततःशैलंमहादुर्गंतैःकाशीप
रितःकृतम् ॥ ३५ ॥ परिखापिकृतानिम्नामत्स्योदर्याजलाविला ॥ मत्स्योदरीद्विधाजाताबहिरंतश्चरापुनः ॥ ३६ ॥ तच्चतीर्थंमहत्ख्यातंमिलितंगां
गवारिभिः ॥ यदासंहारमार्गेणगंगांभःप्रसरेदिह ॥ ३७ ॥ तदामत्स्योदरीतीर्थंलभ्यतेपुण्यगौरवात् ॥ सूर्याचंद्रमसोःपर्वतदाकोटिगुणंशतम् ॥ ३८ ॥
सर्वपर्वाणितत्रैवसर्वतीर्थानितत्रवै ॥ तत्रैवसर्वलिंगानिगंगामत्स्योदरीयतः ॥ ३९ ॥ मत्स्योदर्यांहियेस्नातायत्रकुत्रापिमानवाः ॥ कृतपिंडप्रदानास्ते
नमातुरुदरेशयाः ॥ १४० ॥ अविमुक्तमिदंक्षेत्रंमत्स्याकारत्वमाप्नुयात् ॥ परितःस्वर्धुनीवारिसंसारिपरिवीक्ष्यते ॥ ४१ ॥ मत्स्योदर्यांकृतस्नानाये
नरास्तेनरोत्तमाः ॥ कृत्वापिबहुपापानिनेक्षंतेभास्करेःपुरीम् ॥४२॥ किंस्नात्वाबहुतीर्थेषुकिंतप्त्वादुष्करंतपः ॥ यदिमत्स्योदरीस्नाताकुतोगर्भभयंततः॥
॥ ४३ ॥ यत्रयत्रहिलिंगानिनृदेवर्षिकृतान्यपि ॥ तत्रमत्स्योदरींप्राप्यसुस्नातोमोक्षभाजनम् ॥४४॥ संतितीर्थान्यनेकानिभूर्भुवःस्वर्गतान्यपि ॥ नसमा
निपरंतानिकोट्यंशेनापिनिश्चितम् ॥ ४५ ॥ इत्थंतीर्थंकृतंतेनविभोकैलासवासिना ॥ गणाधिपेनसुमहत्सुमहोदारकर्मणा ॥ ४६ ॥

सीसकानिनागाः ॥ यदाहामरः ॥ नागसीसकयोगेष्टवप्राणीतितैः ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ संहारमार्गेणप्रतिलोमवर्त्मनादक्षिणप्रवाहेणेत्यर्थः ॥ इहमत्स्योदर्याम् ॥ ३७ ॥ सूर्याचंद्रमसोः ॥
देवताद्वंद्वेचेतिदीर्घत्वम् ॥ एवंमित्रावरुणदक्षिणेइत्यादिष्वपि ॥ ३८ ॥ गंगयासहमत्स्योदरीगंगामत्स्योदरी ॥ यतोयदा ॥ ३९ ॥ यत्रकुत्रापियदाकदापीत्यर्थः ॥ १४० ॥ अविमुक्तमिति ॥
मत्स्याकारत्वमाप्नुयात् ॥ कदेत्याकांक्षायामाह ॥ परितइति ॥ संसारिसंसरणशीलम् ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ततस्तदा ॥ ४३ ॥ तत्रेत्यत्रवीप्साज्ञेया ॥४४॥४५॥ गणाधिपेनसप्तकोटिपेन ॥ ४६ ॥

॥ ४७ ॥ भूर्भुवःस्वर्महःपरेभूरादीनांलोकानामुपरि ॥ ४८ ॥ भोगवत्यापातालगंगया ॥ ४९ ॥ निरमायिनिर्मितः ॥ १५० ॥ हाटकमयंस्वर्णमयम् ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ तारकात्तारा
लोकात् ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ यावल्लिंगविलोकनंकरोतीतिशेषः ॥ तावत्सर्वपापेभ्योमुच्यते ॥ ५५ ॥ यस्माज्ज्ञानान्मुच्यतेतत्तारकंज्ञानंप्रांतेअंतकालेप्राप्नोति ॥ ५६ ॥ किरातात्तीर्थादितिशेषः ॥
देशाद्वा ॥ किंतत्किरातंतदाह ॥ किरातरूपइति ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ पौलस्त्यराघवात्पौलस्त्योबिभीषणस्तेनस्थापितोराघवःपौलस्त्यराघवोरामचंद्रस्तस्मादिति ॥ १६० ॥ स्थलात्स्थल

भूर्भुवःसंज्ञकंलिंगंपर्वताद्गंधमादनात् ॥ स्वयमाविरभूदत्रतस्मात्प्राच्यांगणाधिपात् ॥ ४७ ॥ विलोक्यभूर्भुवंलिंगंभूर्भुवःस्वर्महःपरे ॥ निवसंतिजनाः
पुण्याःसुचिरंदिव्यभोगिनः ॥ ४८ ॥ हाटकेशंमहालिंगंभोगवत्यासमायुतम् ॥ सप्तपातालतलतइहायातंस्वयंविभो ॥ ४९ ॥ शेषवासुकिमुख्यैश्चतत्प्रा
सादोमहानिह ॥ मणिमाणिक्यरत्नौघैर्निरमायिप्रयत्नतः ॥ १५० ॥ तल्लिंगंहाटकमयंरत्नमालाभिरर्चितम् ॥ ईशानेश्वरतःप्राच्यांपूजनीयंप्रयत्नतः ॥
॥ ५१ ॥ भक्तितोऽभ्यर्च्यतल्लिंगंनरःसर्वसमृद्धिमान् ॥ भुक्त्वाभोगानसंख्यातानंतेनिर्वाणमृच्छति ॥५२॥ आकाशात्तारकाल्लिंगंज्योतीरूपमिहागतम् ॥
ज्ञानवाप्याःपुरोभागेतल्लिंगंतारकेश्वरम् ॥ ५३ ॥ तारकंज्ञानमाप्येततल्लिंगस्यसमर्चनात् ॥ ज्ञानवाप्यांनरःस्नात्वातारकेशंविलोक्यच ॥ ५४ ॥ कृतसं
ध्यादिनियमःपरितर्प्यपितामहान् ॥ धृतमौनव्रतोधीमान्यावल्लिंगविलोकनम् ॥ ५५ ॥ मुच्यतेसर्वपापेभ्यःपुण्यंप्राप्नोतिशाश्वतम् ॥ प्रांतेचतारकंज्ञानं
यस्माज्ज्ञानाद्विमुच्यते ॥ ५६ ॥ किराताच्चकिरातेशइहचाविर्बभूवह ॥ किरातरूपोभगवान्यत्रदेवोऽभवत्पुरा ॥ ५७ ॥ तत्किरातेश्वरंलिंगंभारभूते
श्वरादनु ॥ नमस्कृत्यनरोजातुनमातुरुदरेशयः ॥ ५८ ॥ लंकापुर्याःसमागच्छन्मरुकेश्वरसंज्ञकम् ॥ लिंगंयदर्चनात्पुंसांनभयंरक्षसांभवेत् ॥ ५९ ॥
नैर्ऋत्यांदिशितल्लिंगंनैर्ऋतेश्वरसंज्ञकम् ॥ पौलस्त्यराघवात्पश्चात्पूजितंसर्वदुष्टहृत् ॥ १६० ॥ पुण्यंजलप्रियंलिंगंजललिंगंस्थलादपि ॥ आयातं
तच्चगङ्गायाजलमध्येव्यवस्थितम् ॥ ६१ ॥ तत्प्रासादोऽद्भुततरोमध्येगंगंनिरीक्ष्यते ॥ सर्वधातुमयःश्रेष्ठःसर्वरत्नमयःशुभः ॥ ६२ ॥ अद्यापिदृश्यते
कैश्चित्पुण्यसंभारगौरवात् ॥ श्रेष्ठंलिंगमिहायातंतीर्थात्कोटीश्वरादपि ॥ ६३ ॥ कोटिलिंगेक्षणेपुण्यंतल्लिंगस्यनिरीक्षणात् ॥ श्रेष्ठंज्येष्ठेश्वरात्पश्चाच्छ्रेष्ठ
सिद्धिप्रदायकम् ॥ ६४ ॥ वडवास्यात्समुद्भूतंलिंगमत्रानलेश्वरम् ॥ नलेश्वरपुरोभागेपूजितंसर्वसिद्धिदम् ॥ ६५ ॥ आगत्यविरजस्तीर्थाद्देवदेवस्त्रिलो
चनः ॥ लिंगेत्वनादिसंसिद्धेह्यवतस्थेत्रिविष्टपे ॥ ६६ ॥ पुण्येपिलिपिलातीर्थेसर्वेषांतारकप्रदे ॥ आविश्चक्रेस्वयंदेवओंकारोमरकंटकात् ॥ ६७ ॥

लिंगात् ॥ ६१ ॥ मध्येगंगंगंगायामध्ये ॥ ६२ ॥ कोटीश्वरात्स्थानादितिशेषः ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ वडवास्याद्वडवानलास्यादित्यर्थः ॥ ६५ ॥ विरजस्तीर्थंजाजपुरस्थनाभिगयास्थंयत्रविरजाख्या
चंडिकातस्मात् ॥ ६६ ॥ अमरकंटकात् ॥ मालवदेशांतर्गतरेवातीरस्थात् ॥ ६७ ॥

किंतत्स्वरूपंकदावाप्रादुर्बभूवतदाह ॥ तदाद्यंलिंगम् ॥ कथंभूतम् ॥ तारकक्षेत्रंतारकःप्रणवःसएवक्षेत्रमुपलब्धिस्थानंयस्यतत्तथा ॥ ६८ ॥ तदाकृतिप्रणवाकृति ॥ ततस्तदातदाकृतीतिक्कचित् ॥ यत्तदाद्यंप्रणवाद्यंतारकक्षेत्रमविमुक्तंतदाकृतिक्षेत्राकृतीतितदाव्याकर्तव्यम् ॥ ६९ ॥ आयतनानिस्थानानिआनिनायेत्यहमानीतवानित्यर्थः ॥ आगतानीतिक्कचित्पाठः सचपौनरुक्त्याद्धेयः ॥ तस्मिन्नित्यत्रवीप्साज्ञातव्या ॥ १७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ श्रद्धाप्रसाद्यशैलादिंश्रद्धयाप्रसाद्यःश्रद्धाप्रसाद्यःसचासौशैलादिश्चतम् ॥ मुदाप्रसाद्येतिक्क

तदाद्यंतारकक्षेत्रंयदागंगानचागता ॥ यदैवाविरभूत्काशीत्रैलोक्योद्धरणायवै ॥ ६८ ॥ तदाकृतिमहल्लिंगंस्वयमाविरभूत्ततः ॥ महिमानंनतस्यान्यःपरिवेत्तिविभोर्ऋते ॥ ६९ ॥ एतान्यायतनानीशआनिनायमहांतिच ॥ शेषयित्वांशमात्रंचतस्मिन्क्षेत्रेनिजेनिजे ॥ १७० ॥ इहायातानिपुण्यानिसर्वभावेननान्यथा ॥ प्रासादाःसर्वतश्चैषांरम्याअभ्रंलिहाविभो ॥७१॥ बहुधातुमयाश्चित्राःसर्वरत्नसमुज्ज्वलाः ॥ येषांकलशमात्रस्यदर्शनान्मुक्तिराप्यते॥७२॥ श्रुत्वापिनामचैतेषांलिंगानांसुरसत्तम ॥ अपिजन्मसहस्रोत्थाःक्षीयंतेपापराशयः ॥ ७३ ॥ इदानींकोनिदेशोत्रमयानुष्ठेयईशितः ॥ प्रसादीक्रियतांसोपिसिद्धोमंतव्यएवहि ॥ ७४ ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ श्रुत्वेतिनंदिनोवाक्यंदेवदेवेश्वरोहरः ॥ श्रद्धाप्रसाद्यशैलादिमिदंप्रोवाचकुंभज ॥ ७५ ॥ ॥ श्रीदेवदेवउवाच ॥ ॥ साधूक्तंत्वयानंदिन्सदानंदविधायक ॥ विधेहिमेनिदेशंचचंडीर्व्यापारयाधुना ॥७६॥ नवकोट्यस्तुचामुंडायायत्रनिवसंतिहि ॥ स्वदेवताभिःसहिताभूतवेतालभैरवैः ॥ ७७ ॥ ताःपुरीरक्षणार्थायसवाहनबलायुधाः ॥ प्रतिदुर्गंदुर्गरूपाःपरितःपरिवासय ॥ ७८ ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ नंदिनंसंनिदिश्येतिमृडान्यासहितोमृडः ॥ ययौत्रैविष्टपंक्षेत्रंमुक्तिबीजप्ररोहणम् ॥ ७९ ॥ शिलादतनयोप्यैशींमूर्द्धन्याज्ञांविधायच ॥ आहूयसर्वतोदुर्गाःप्रतिदुर्गंन्यवेशयत् ॥ १८० ॥ निशम्याध्यायमेतंचपुण्यायतनगर्भिणम् ॥ नरःस्वर्गापवर्गौचप्राप्नुयाच्छ्रद्धयाक्रमात् ॥ ८१ ॥ श्रुत्वाष्टषष्टिमेतांवैमहायतनसंश्रयाम् ॥ नजातुप्रविशेन्मर्त्योजनन्याजाठरींदरीम् ॥ १८२ ॥ ॥ इतिश्रीस्कांदेमहापुराणएकाशीतिसाहस्र्यांसंहितायांचतुर्थेकाशीखंडेउत्तरार्धेऽष्टषष्ट्यायतनसमागमोनामैकोनसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ६९ ॥ ॥ अगस्त्यउवाच ॥ कात्यायनेयकथयनंदिनाविश्वनंदिना ॥ यथाव्यापारितादेव्योदेवदेवनिदेशतः ॥ १ ॥ अविमुक्तस्यरक्षार्थंयत्रयादेवताःस्थिताः ॥ प्रसादंकुरुमेदेवताःसमाचक्ष्वतत्त्वतः ॥ २ ॥ इत्यगस्त्युदितंश्रुत्वामहादेवतनूद्भवः ॥ कथयामासयायत्रस्थिताऽऽनंदवनेमुदा ॥ ३ ॥

चित्पाठस्तदास्पष्टएवार्थः ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ऐशीमिशिसंबंधिनीम् ॥ १८० ॥ ८१ ॥ दरींकन्दराम् ॥ १८२ ॥ इतिश्रीरा० काशीखंडटीकायामेकोनसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ६९ ॥ ॥ छ ॥ अध्यायेसप्ततितमेमहापापापहेनृणाम् ॥ देवतानामधिष्ठानंवर्ण्यतेतिसुखावहम् ॥ १ ॥ साधूक्तंत्वयानंदिन्नित्यादिनाविश्वेशेनचण्डीःपरिवासयेत्युक्तमतस्तासांपरिवसतिंश्रोतुंकार्तिकेयमभ्यर्थयाति ॥ कात्यायनेयेति ॥ कात्यायनीभवानीतस्याअपत्यंकात्यायनेयस्तत्संबोधनंतथा ॥ १ ॥ २ ॥ अगस्तिशब्दोप्यस्ति ॥ ३ ॥

॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ समन्वितैःसहितैः ॥ ८ ॥ ९ ॥ वाराणस्यांविशालाक्षीति ॥ तदुक्तंमात्स्ये ॥ वाराणस्यांविशालाक्षीविमलापुरुषोत्तमे ॥ रुक्मिणीद्वारवत्यांतुराधावृन्दावनेवने
इति ॥ उपहारैर्बलिभिर्नैवेद्यैरित्यर्थः ॥ १० ॥ उल्लोचोवितानंचन्द्रातपइतियावत् ॥ दुकूलैःक्षौमैः ॥ ११ ॥ अप्यल्पमपीत्यत्रपूर्वापिशब्दस्यपूर्वेणसम्बन्धः ॥ १२ ॥ पीठंस्थानम् ॥ १३ ॥

स्कंदउवाच ॥ ॥ वाराणस्यांविशालाक्षीक्षेत्रस्यपरमेष्टदा ॥ विशालतीर्थंगंगायांकृत्वापृष्ठेव्यवस्थिता ॥ ४ ॥ स्नात्वाविशालतीर्थेवैविशालाक्षीं
प्रणम्यच ॥ विशालांलभतेलक्ष्मींपरत्रेहचशर्मदाम् ॥ ५ ॥ भाद्रकृष्णतृतीयायामुपोषणपरैर्नृभिः ॥ कृत्वाजागरणंरात्रौविशालाक्षीसमीपतः ॥ ६ ॥
प्रातर्भोज्याःप्रयत्नेनचतुर्दशकुमारिकाः ॥ अलंकृतायथाशक्त्यास्रगंबरविभूषणैः ॥७॥ विधायपारणंपश्चात्पुत्रभृत्यसमन्वितैः॥सम्यग्वाराणसीवासफलं
लभ्येतकुंभज ॥ ८ ॥ तस्यांतिथौमहायात्राकार्याक्षेत्रनिवासिभिः ॥ उपसर्गप्रशांत्यर्थंनिर्वाणकमलाप्तये ॥ ९ ॥ वाराणस्यांविशालाक्षीपूजनीयाप्रय
त्नतः ॥ धूपैर्दीपैःशुभैर्माल्यैरुपहारैर्मनोहरैः ॥१०॥ मणिमुक्ताद्यलंकारैर्विचित्रोल्लोचचामरैः ॥ शुभैरनुपभुक्तैश्चदुकूलैर्गंधवासितैः ॥ ११॥ मोक्षलक्ष्मी
समृद्ध्यर्थंयत्रकुत्रनिवासिभिः ॥ अप्यल्पमपियद्दत्तंविशालाक्ष्यैनरोत्तमैः ॥ १२ ॥ तदानंत्यायजायेतमुनेलोकद्वयेपिहि ॥ विशालाक्षीमहापीठेदत्तं
जप्तंहुतंस्तुतम् ॥ १३ ॥ मोक्षस्तस्यपरीपाकोनात्रकार्याविचारणा ॥ विशालाक्षीसमर्चातोरूपसंपत्तियुक्पतिः ॥ १४ ॥ प्राप्यतेत्रकुमारीभिर्गुणशी
लाद्यलंकृतः ॥ गुर्विणीभिःसुतनयोवंध्याभिर्गर्भसंभवः ॥ १५ ॥ असौभाग्यवतीभिश्चसौभाग्यंमहदाप्यते ॥ विधवाभिर्नवैधव्यंपुनर्जन्मांतरेक्वचित् ॥
॥ १६ ॥ सीमंतिनीभिःपुंभिर्वापरंनिर्वाणमिच्छुभिः ॥ श्रुताहृष्टार्चिताकाश्यांविशालाक्ष्यभिलाषदा ॥१७॥ ततोन्यल्ललितातीर्थंगंगाकेशवसन्निधौ ॥
तत्रास्तिललितादेवीक्षेत्ररक्षाकरीपरा ॥ १८ ॥ साचपूज्याप्रयत्नेनसर्वसंपत्समृद्धये ॥ ललितापूजकानांचजातुविघ्नोनजायते ॥ १९ ॥ इषेकृष्णद्विती
यायांललितांपरिपूज्यवै ॥ नारीवापुरुषोवापिलभतेवांछितंपदम् ॥ २० ॥ स्नात्वाचललितातीर्थेललितांप्रणिपत्यवै ॥ लभेत्सर्वत्रलालित्यंयद्वातद्वा
ऽनुलप्यच ॥ २१ ॥ मुनेविश्वभुजागौरीविशालाक्षीपुरःस्थिता ॥ संहरंतीमहाविघ्नंक्षेत्रभक्तिजुषांसदा ॥ २२ ॥ शारदंनवरात्रंचकार्यायात्राप्रयत्नतः ॥
देव्याविश्वभुजायावैसर्वकामसमृद्धये ॥ २३ ॥ योनविश्वभुजांदेवींवाराणस्यांनमेन्नरः ॥ कुतोमहोपसर्गेभ्यस्तस्यशांतिर्दुरात्मनः ॥ २४ ॥ यैस्तुविश्वभु
जादेवीवाराणस्यांस्तुतार्चिता ॥ नहितान्विघ्नसंघातोबाधतेसुकृतात्मनः ॥ २५ ॥ अन्यास्तिकाश्यांवाराहीक्रतुवाराहसन्निधौ ॥ तांप्रणम्यनरो
भक्त्याविपदब्धौनमज्जति ॥ २६ ॥

परीपाकःफलम् ॥ १४ ॥ अत्रकाश्याम् ॥ जगतीतिवा ॥ शीलमाचारः ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ इषेआश्विने ॥ २० ॥ लालित्यंसौभाग्यम् ॥ यद्वातद्वाअनुलप्यचयत्किंचि
त्स्तुत्वेत्यर्थः ॥ यत्रतत्रस्थितोपिचेतिक्वचित् ॥ २१ ॥ २२ ॥ शारदंशरत्सम्बन्धि ॥ सादरमितिक्वचित् ॥ नवरात्रंशुक्लप्रतिपदमारभ्यनवमीपर्यंतमित्यर्थः ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥

अरितर्जनीशत्रुभर्त्सनी ॥ २७ ॥ गजराजरथास्थितागजराजऐरावतःसएवरथस्तत्रास्थिता ॥ २८ ॥ बर्हियानगामयूररथगा ॥ प्रेक्षणीयाद्रष्टव्या ॥ अर्चनीयेतिक्वचित् ॥ २९ ॥ महेश्वरादित्यत्रम
हेशाच्चेतिक्वचित् ॥ महावृषोमहाधर्मस्तत्समृद्धिदाअनेकगोवृषसमृद्धिदावा ॥ ३० ॥ समुद्यच्चक्ररम्यदोःसम्यगुच्चलत्सुदर्शनमनोहरहस्ता ॥ ३१ ॥ गलत्कमण्डलुजलचुलकाताडिताहिताक्षर
त्कुंडीवारिगंडूषपातितविपक्षा ॥ ३२ ॥ निजतत्त्वंब्रह्मात्मतत्त्वम् ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ भ्राम्यच्चक्रोच्चतर्जनींभ्राम्यच्चक्रंयस्याउच्चंतर्जनंदुष्टान्प्रतियस्याः साचसाच भ्राम्यच्चक्रेणउच्चातर्जनीतर्जन्याख्या

शिवदूतीतुतत्रैवद्रष्टव्याऽऽपद्विनाशिनी ॥ आनंदवनरक्षार्थमुद्यच्छूलारितर्जनी ॥ २७ ॥ वज्रहस्तातथाचैंद्रीगजराजरथास्थिता ॥ इंद्रेशाद्दक्षिणेभागेऽ
र्चितासंपत्करीसदा ॥ २८ ॥ स्कंदेश्वरसमीपेतुकौमारीबर्हियानगा ॥ प्रेक्षणीयाप्रयत्नेनमहाफलसमृद्धये ॥ २९ ॥ महेश्वराद्दक्षिणतोदेवीमाहेश्वरी
नरैः ॥ वृषयानवतीपूज्यामहावृषसमृद्धिदा ॥ ३० ॥ निर्वाणनरसिंहस्यसमीपेमोक्षकांक्षिभिः ॥ नारसिंहीसमर्च्याचसमुद्यच्चक्ररम्यदोः ॥ ३१ ॥
हंसयानवतीब्राह्मीब्रह्मेशात्पश्चिमेस्थिता ॥ गलत्कमंडलुजलचुलकाताडिताहिता ॥ ३२ ॥ ब्रह्मविद्याप्रबोधार्थंकाश्यांपूज्यादिनेदिने ॥ ब्राह्मणैर्यतिभि
र्नित्यंनिजतत्त्वावबोधिभिः ॥ ३३ ॥ शार्ङ्गचापविनिर्मुक्तमहेषुभिरितस्ततः ॥ उत्सादयंतींप्रत्यूहान्काश्यांनारायणींश्रयेत् ॥ ३४ ॥ प्रतीच्यांगोपिगो
विंदाद्भ्राम्यच्चक्रोच्चतर्जनीम् ॥ नारायणींयःप्रणमेत्तस्यकाश्यांमहोदयः ॥३५॥ ततोगौरींविरूपाक्षींदेवयान्याउदग्दिशि ॥ पूजयित्वानरोभक्त्यावांछितां
लभतेश्रियम् ॥ ३६ ॥ शैलेश्वरीसमभ्यर्च्याशैलेश्वरसमीपगा ॥ तर्जयंतीचतर्जन्यासंसर्गमुपसर्गजम् ॥ ३७ ॥ चित्रकूपेनरःस्नात्वाविचित्रफलदे
नृणाम् ॥ चित्रगुप्तेश्वरंवीक्ष्यचित्रघंटांप्रपूज्यच ॥ ३८ ॥ बहुपातकयुक्तोपित्यक्तधर्मपथोपिवा ॥ नचित्रगुप्तलेख्यःस्याच्चित्रघंटार्चकोनरः ॥ ३९ ॥
योषिद्वापुरुषोवापिचित्रघंटांनयोर्चयेत् ॥ काश्यांविघ्नसहस्राणितंसेवंतेपदेपदे ॥४०॥ चैत्रशुक्लतृतीयायांकार्यायात्राप्रयत्नतः ॥ महामहोत्सवःकार्योनि
शिजागरणंतथा ॥ ४१ ॥ महापूजोपकरणैश्चित्रघंटांसमर्च्यच ॥ शृणोतिनांतकस्येहघंटांमहिषकंठगाम् ॥ ४२ ॥ चित्रांगदेश्वरप्राच्यांचित्रग्रीवां
प्रणम्यच ॥ नजातुजंतुर्वीक्षेतविचित्रांयमयातनाम् ॥ ४३ ॥ भद्रकालींनरोदृष्ट्वानाभद्रंपश्यतिक्वचित् ॥ भद्रनागस्यपुरतोभद्रवाप्यांकृतोदकः ॥ ४४ ॥
हरसिद्धिंप्रयत्नेनपूजयित्वानरोत्तमः ॥ महासिद्धिमवाप्नोतिप्राच्यांसिद्धिविनायकात् ॥ ४५ ॥ विधिंसंपूज्यविधिवद्विविधैरुपहारकैः ॥ विविधांलभते
सिद्धिंविधीश्वरसमीपगाम् ॥ ४६ ॥ प्रयागतीर्थेसुस्नातोजनोनिगडभंजनीम् ॥ सभाजयित्वानोजातुनिगडैःपरिबाध्यते ॥ ४७ ॥ भौमवारेसदापूज्या
देवीनिगडभंजनी ॥ कृत्वैकभुक्तंभक्त्यात्रबंदीमोक्षणकाम्यया ॥ ४८ ॥

अंगुलिर्यस्याःसातर्थेतिवा ॥ ३५ ॥ देवयानीकाव्यसुता ॥ ३६ ॥ संसर्गदोषम् ॥ उपसर्गजम्उत्पातजम् ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ लेख्योलेखनाविषयः ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥
॥ ४५ ॥ ४६ ॥ निगडोलोहश्रृंखलम् ॥ सभाजयित्वापूजयित्वा ॥ ४७ ॥ एकभुक्तमेकभोजनम् ॥ एकभक्तमितिपाठेएकान्नमित्यर्थः ॥ बंदीबद्धस्तस्यमोक्षणकाम्यया ॥ यद्वा बंदीतितस्या

नाम ॥ अतएववक्ष्यतिबंदीपदजुषामिति ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ काशीसंदेहहारिणी संदेहःसंशयःकाशीमरणेनमुक्तिर्भवतिनवेत्यादिरूपः ॥ संदंशेतिपाठेसंदंशइवसंदंशोविघ्नस्तद्धारिणी ॥ ५१ ॥
घनटंककरामुद्गरटंकहस्ता ॥ टंकटाकीतिप्रसिद्धम् ॥ तीर्थराजःप्रयागः ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ दक्षिणेवामेहस्तेइतिशेषः ॥ अभयदामितिच्छेदः ॥ ५५ ॥ सिद्धलक्ष्मीत्यत्रसिद्धिलक्ष्मीति

संसारबंधविच्छित्तिमपियच्छतिसार्चिता ॥ गणनाशृंखलादीनांकाचतस्याःसमर्चनात् ॥४९॥ दूरस्थोपिहियोबंधुःसोपिक्षिप्रंसमेष्यति ॥ बंदीपदजुषां
पुंसांश्रद्धयानात्रसंशयः ॥ ५० ॥ किंचिन्नियममालंब्ययदिसापरिषेविता ॥ कामान्पूरयतिक्षिप्रंकाशीसंदेहहारिणी ॥ ५१ ॥ घनटंककरादेवीभक्तबं
धनभेदिनी ॥ कंकंनपूरयेत्कामंतीर्थराजसमीपगा ॥ ५२ ॥ देवीपशुपतेःपश्चादमृतेश्वरसन्निधौ ॥ स्नात्वाचैवामृतेकूपेनमनीयाप्रयत्नतः ॥ ५३ ॥ पूज
यित्वानरोभक्त्यादेवताममृतेश्वरीम् ॥ अमृतत्वंभजेदेवतत्पादांबुजसेवनात् ॥ ५४ ॥ धारयंतींमहामायाममृतस्यकमंडलुम् ॥ दक्षिणेऽभयदांवामे
ध्यात्वाकोनाऽमृतत्वभाक् ॥५५॥ सिद्धलक्ष्मीजगद्धात्रीप्रतीच्याममृतेश्वरात् ॥ प्रपितामहलिंगस्यपुरतःसिद्धिदार्चिता ॥५६॥ प्रासादंसिद्धलक्ष्म्याश्च
विलोक्यकमलाकृतिम् ॥ लक्ष्मीविलाससंज्ञंचकोनलक्ष्मींसमाप्नुयात् ॥५७॥ ततःकुब्जाजगन्मातानलकूबरलिंगतः ॥ पूजनीयापुरोभागेप्रपितामहप
श्चिमे ॥ ५८ ॥ उपसर्गानशेषांश्चकुब्जाहरतिपूजिता ॥ तस्मात्कुब्जाप्रयत्नेनपूज्याकाश्यांशुभार्थिभिः ॥ ५९ ॥ कुब्जांबरेश्वरंलिंगंनलकूबरपश्चिमे ॥
त्रिलोकसुंदरीगौरीतत्राच्र्याभीष्टदायिनी ॥ ६० ॥ त्रिलोकसुंदरीसिद्धिंदद्यात्त्रैलोक्यसुंदरीम् ॥ वैधव्यंनाप्यतेक्कापितस्यादेव्याःसमर्चनात् ॥ ६१ ॥
दीप्तानाममहाशक्तिःसांबादित्यसमीपगा ॥ देदीप्यमानलक्ष्मीकाजायंतेतत्समर्चनात् ॥ ६२ ॥ श्रीकंठसन्निधौदेवीमहालक्ष्मीर्जगज्जनिः ॥ स्नात्वाश्री
कुंडतीर्थेतुसमर्च्यांजगदंबिका ॥ ६३ ॥ पितॄन्संतर्प्यविधिवत्तीर्थेश्रीकुंडसंज्ञिते ॥ दत्त्वादानानिविधिवन्नलक्ष्म्यापरिमुच्यते ॥ ६४ ॥ लक्ष्मीक्षे
त्रंमहापीठंसाधकस्यैवसिद्धिदम् ॥ साधकस्तत्रमंत्रांश्चनरःसिद्धिमवाप्नुयात् ॥ ६५ ॥ संतिपीठान्यनेकानिकाश्यांसिद्धिकराण्यपि ॥ महालक्ष्मीपी
ठसमंनान्यल्लक्ष्मीकरंपरम् ॥ ६६ ॥ महालक्ष्म्यष्टमींप्राप्यतत्रयात्राकृतांनृणाम् ॥ संपूजितेहविधिवत्पद्मासद्मनमुंचति ॥ ६७ ॥ उत्तरेतुमहालक्ष्म्या
हयकंठीकुठारधृक् ॥ काशीविघ्नमहावृक्षांश्छिनत्तिप्रतिवासरम् ॥ ६८ ॥ कौर्मीशक्तिर्महालक्ष्मीदक्षिणेपाशपाणिका ॥ बध्नातिविघ्नसंघातंक्षे
त्रस्यास्यप्रतिक्षणम् ॥ ६९ ॥

कचित् ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ उपसर्गानुत्पातान् ॥ ५९ ॥ १६० ॥ ६१ ॥ देदीप्यमानलक्ष्मीकाअतिशयप्रकाशमानकान्तयः ॥ ६२ ॥६३॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७॥ ६८॥६९॥

॥ १७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ पल्लवान्पत्राणिक्षुद्रशाखावा ॥ ७४ ॥ महाष्टम्यामाश्विनशुक्लायाम् ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ विघ्नसंहतिंविघ्नसमूहम् ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ आकाशोष्ठीमाकाशोर्ध्वोष्ठीमित्यर्थः ॥ धराधरांपृथ्व्यधरोष्ठामित्यर्थः ॥ ८० ॥ कर्त्रीछुरिका ॥ स्नायुनद्धांस्नाय्वावसायामांसप्रभवधातुविशेषेणेतियावत् ॥ नद्धांबद्धाम् ॥ दुष्टानांमांसादिभक्षणेनतेनव्याप्तामित्यर्थः ॥ ८१ ॥ लसंतःसहस्रमपरिमितादोर्दंडायस्यास्ताम् ॥ ज्वलंतिकेकराणितिर्यग्गतानिवीक्षणानिनेत्राणियस्यास्ताम् ॥ ऐकपद्यपाठेकर्मधारयः ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ मुंडस्रग्भूषणाकबन्धमालाभरणा ॥ यदाहामरः ॥ कबंधोरुंडमस्त्रियाम् ॥८६॥ दोःप्रसरणाद्धस्तप्रसरणात् ॥८७॥८८॥ मुंडैःकृत्वारूपंवर्ततेयस्याःसामुंडरूपिणी ॥ चंडरूपिणीतिक्वचित् ॥८९॥

सापूजितास्तुतामर्त्यैःक्षेत्रसिद्धिंप्रयच्छति ॥ वायव्यांचशिखीचंडीक्षेत्ररक्षाकरीपरा ॥ ७० ॥ खादंतीविघ्नसंघातंशिखीशब्दंकरोतिच ॥ तस्याःसंदर्शनात्पुंसांनश्यंतिव्याधयोखिलाः ॥ ७१ ॥ भीमचंडच्युत्तरद्वारंसदारक्षेदतंद्रिता ॥ भीमेश्वरस्यपुरतःपाशमुद्गरधारिणीम् ॥ ७२ ॥ भीमचंडींनरोदृष्ट्वाभीमकुंडेकृतोदकः ॥ भीमाकृतीन्नैवपश्येद्याम्यान्दूतान्कचित्कृती ॥७३॥ छागवक्रेश्वरीदेवीदक्षिणेवृषभध्वजात् ॥ अहर्निशंभक्षयतिविघ्नौघतरुपल्लवान्॥ ॥ ७४ ॥ तस्यादेव्याःप्रसादेनकाशीवासःप्रलभ्यते ॥ अतश्छागेश्वरींदेवींमहाष्टम्यांप्रपूजयेत् ॥७५॥ तालजंघेश्वरीदेवीतालवृक्षकृतायुधा ॥ उत्सादयतिविघ्नौघानानंदवनमध्यगान् ॥ ७६ ॥ संगमेश्वरलिंगस्यदक्षिणेविकटाननाम् ॥ तालजंघेश्वरींनत्वानविघ्नैरभिभूयते ॥७७॥ उद्दालकेश्वराल्लिंगात्तीर्थंउद्दालकाभिधे ॥ याम्यांचयमदंष्ट्राख्याचर्वयेद्विघ्नसंहतिम् ॥ ७८ ॥ प्रणतायमदंष्ट्रायैस्तीर्थेचोद्दालकाभिधे ॥ कृत्वापिपापसंघातंनयमाद्बिभ्यतीहते ॥ ॥ ७९ ॥ दारुकेश्वरतीर्थेतुदारुकेशसमीपतः ॥ पातालतालुवदनामाकाशोष्ठींधराधराम् ॥ ८० ॥ कपालकर्त्रीहस्तांचब्रह्मांडकवलप्रियाम् ॥ शुष्कोदरींस्नायुबद्धांचर्ममुंडेतिविश्रुताम् ॥ ८१ ॥ क्षेत्रस्यपूर्वदिग्भागंरक्षंतींविघ्नसंघतः ॥ लसत्सहस्रदोर्दंडांज्वलत्केकरवीक्षणाम् ॥ ८२ ॥ पारावारप्रसृमरहस्तन्यस्तारिमोदकाम् ॥ द्वीपिकृत्तिपरीधानांकटुकाट्टाट्टहासिनीम् ॥ ८३ ॥ मृणालनालवत्तीव्रंचर्वंतीमस्थिपापिनः ॥ शूलाग्रप्रोतदुर्वृत्तक्षेत्रद्रोहिकलेवराम् ॥ ८४ ॥ कपालमालाभरणांमहाभीषणरूपिणीम् ॥ चर्ममुंडांनरोनत्वाक्षेत्रविघ्नैर्नबाध्यते ॥ ८५ ॥ यथैवचर्ममुंडैषामहारुंडापितादृशी ॥ एतावानेवभेदोस्यांरुंडस्रग्भूषणात्वियम् ॥ ८६ ॥ क्षेत्ररक्षांप्रकुरुतउभेदेव्यौमहाबले ॥ हसंत्यौकरतालीभिरन्योन्यंदोःप्रसारणात् ॥८७॥ हयग्रीवेश्वरेतीर्थेलोलार्कादुत्तरेसदा ॥ महारुंडाप्रचंडास्यातिष्ठतेभक्तविघ्नहृत् ॥८८॥ चर्ममुंडामहारुंडाकथितेयेतुदेवते ॥ तयोरंतरतस्तिष्ठेच्चामुंडामुंडरूपिणी ॥ ८९ ॥

---

१ ईकारत्वमार्षम् इकारस्यप्रश्लेषोवेति ।

॥ ९० ॥ अमूरिमाः ॥ नैःश्रेयसींकैवल्याख्याम् ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ॥ इतिश्रीरामानंदकृतायांकाशीखंडटीकायांसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७० ॥
॥ ॥ छ ॥ ॥ अथैकसप्ततितमेऽध्यायेऽत्यन्तमनोरमे ॥ दुर्गनाम्नोऽसुरेंद्रस्यवर्ण्यतेतिपराक्रमः ॥ १ ॥ पूर्वाध्यायांतेदुर्गादेवीव्यवस्थितेत्युक्तंतत्रपृच्छाति ॥ कथंदुर्गेतीति ॥ १ ॥ २ ॥ यश्चे
त्यत्रयतइतिपाठेप्रथमांतात्तसिल ॥ ३ ॥ स्वसात्कृताआत्माधीनाःकृताः ॥ स्वभुजसारतःस्वीयहस्तबलेन ॥ ४ ॥ ५ ॥ स्वयमीशानेत्यत्रतथानिर्ऋतीतिक्वचित् ॥ तपांस्यतीत्यत्रतपांस्यपीतिक्व

एतास्तिस्रःप्रयत्नेनपूज्याःक्षेत्रनिवासिभिः ॥ धनधान्यप्रदाश्चैताःपुत्रपौत्रप्रदाइमाः ॥ ९० ॥ उपसर्गानमूर्घ्नंतिदद्युर्नैःश्रेयसींश्रियम् ॥ स्मृतादृष्टानताः
स्पृष्टाःपूजिताःश्रद्धयानरैः ॥ ९१ ॥ महारुंडाप्रतीच्यांचदेवीस्वप्नेश्वरीशुभा ॥ भविष्यंकथयेत्स्वप्नेभक्तस्याग्रेशुभाशुभम् ॥ ९२ ॥ तत्रस्वप्नेश्वरींलिंगं
देवींस्वप्नेश्वरींतथा ॥ स्नात्वासिसंगमेपुण्येयस्मिन्कस्मिंस्तिथावपि ॥ ९३ ॥ उपोषणपरोधीमान्नारीवापुरुषोपिवा ॥ संपूज्यस्थंडिलशयःस्वप्नेभावि
विलोकयेत् ॥९४॥ अद्यापिप्रत्ययस्तत्रकार्यएषविजानता ॥ भूतंभाविभवत्सर्वंवदेत्स्वप्नेश्वरीनिशि ॥९५॥ अष्टम्यांचचतुर्दश्यांनवम्यांनिशिवादिवा॥
प्रयत्नतःसमर्च्यासाकाश्यांज्ञानार्थिभिर्नरैः ॥ ९६ ॥ स्वप्नेश्वर्याश्चवारुण्यांदुर्गादेवीव्यवस्थिता ॥ क्षेत्रस्यदक्षिणंभागंसासदैवाभिरक्षति ॥ ९७ ॥
इतिश्रीस्कांदेमहापुराणएकाशीतिसाहस्र्यांसंहितायांचतुर्थेकाशीखंडउत्तरार्धेदेवताधिष्ठानंनामसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७० ॥ ॥ अगस्त्यउवाच ॥ ॥
कथंदुर्गेतिवैनामदेव्याजातमुमासुत ॥ कथंचकाश्यांसासेव्यासमाचक्ष्वेतिमामिह ॥ १॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ कथयामिमहाबुद्धेयथाकलशसंभव ॥
दुर्गानामाभवद्देव्यायथासेव्याचसाधकैः ॥ २ ॥ दुर्गोनाममहादैत्योरुरुदैत्यांगजोभवत् ॥ यश्चतप्त्वातपस्तीव्रंपुंभ्योजेयत्वमाप्तवान् ॥ ३ ॥ ततस्तेना
खिलालोकाभूर्भुवःस्वर्मुखाअपि ॥ स्वसात्कृताविनिर्जित्यरणेस्वभुजसारतः ॥ ४ ॥ स्वयमिंद्रःस्वयंवायुःस्वयंचंद्रःस्वयंयमः ॥ स्वयमग्निःस्वयंपाशी
धनदोभूत्स्वयंबली ॥ ५ ॥ स्वयमीशानरुद्रार्कवसूनांपदमाददे ॥ तत्साध्वसाद्विमुक्तानितपांस्यतितपस्विभिः ॥ ६ ॥ नवेदाध्ययनंचक्रुर्ब्राह्मणास्तद्भया
र्दिताः ॥ यज्ञवाटाविनिर्ध्वस्तास्तद्भटैरतिदुःसहैः ॥ ७ ॥ विध्वस्ताबहुशःसाध्व्यस्तैरमार्गकृतास्पदैः ॥ प्रसभंचपरस्वानिअपहृत्यदुरासदाः ॥ ८ ॥
अभोक्षिषुर्दुराचाराःक्रूरकर्मपरिग्रहाः ॥ नद्योविमार्गगाआसञ्ज्वलंतिनतथाग्नयः॥९॥ ज्योतींषिनप्रदीप्यंतितद्भयाकुलितान्यहो ॥ दिग्वधूवसनान्यास
न्विच्छायानिसमंततः ॥ १० ॥ धर्मक्रियाविलुप्ताश्चप्रवृत्ताःसुकृतेतराः ॥ तएवजलदीभूयववृषुर्निजलीलया ॥ ११ ॥

चित् ॥ ६ ॥ यज्ञवाटायज्ञस्थानानि ॥ ७ ॥ अमार्गकृतास्पदैःपाषंडमार्गकृताश्रयैः ॥ अमार्गकृतादैरिरितिक्वचित् ॥ प्रसभंबलात्कारेण ॥ दुरासदादुर्गम्याः ॥८॥ अभोक्षिषुर्बुभुजुः ॥ अराक्षिषुरि
तिवापाठः ॥ क्रूरकर्माणःपरिग्रहाभृत्याद्याःक्रूरकर्मणांवापरिग्रहोयेषांतेतथा ॥ ९ ॥ वसनानिवस्त्राणि ॥ वदनानीतिक्वचित् ॥ विच्छायानिविगतकांतीनि ॥ १० ॥ सुकृतेतराअधमाः ॥ ११ ॥

अनुप्ताऽवापिताापि ॥ अवकेशिनोवंध्याअफलाअपि ॥ यदाहामरः ॥ वंध्योऽफलोवकेशीचेति ॥ १२ ॥ १३ ॥ विपज्जुषोविपत्सेविनः ॥ १४ ॥ ननुकुलीनत्वात्सदाचारत्वाच्चमहांतस्तावद्देवाअतः
किमितितान्गृहागतान्भयपीडिताअपिसूनृतयापिवाचानपूजितवंतस्तत्राह ॥ नकौलीन्यमिति ॥ किंतर्हिमहत्त्वायकल्पतेतदाह ॥ एकमिति ॥ पदंस्थानंस्वीयमैश्वर्यमित्यर्थः ॥ श्रेयःश्रेयोहेतुर्महत्त्वका
रणमित्यर्थः ॥ लाघवंलघुत्त्वममहत्त्वकारणमित्यर्थः ॥ १५ ॥ तस्माद्विपद्यपिआपत्कालेपियेदैन्यप्रेरिताधनैर्मलिनचित्तानामंगणंप्रांगणंक्वचित्कदाचिदपियेनालभंतेनप्राप्नुवंतितेधन्याइति ॥ १६ ॥
तर्हिमरणमेवप्राप्तंतत्राह ॥ पंचत्वमेवेति ॥ १७ ॥ किंचतएवेति ॥ १८ ॥ किंचसंपाद्विपदुद्गमयोःकादाचित्कत्वात्तदुभयंलब्ध्वास्थिरतांनत्यजेदित्याह ॥ कदाचिदिति ॥ १९ ॥ तत्रदृष्टान्तमाह ॥

सस्यानितद्भयात्सूतेत्वनुप्तापिवसुंधरा ॥ सदैवफलिनोजातास्तरवोप्यवकेशिनः ॥१२॥ बंदीकृताःसुरर्षीणांपत्न्यस्तेनातिदर्पिणा ॥ दिवौकसःकृतास्ते
नसमस्ताःकाननौकसः ॥ १३ ॥ मर्त्याअमर्त्यान्स्वगृहंप्राप्तानपिभयार्दिताः ॥ अपिसंभाषमात्रेणनार्चयंतिविपज्जुषः ॥ १४ ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥
नकौलीन्यंनसद्वृत्तंमहत्त्वायप्रकल्पते ॥ एकमेवपदंश्रेयःपदभ्रंशोहिलाघवम् ॥ १५ ॥ विपद्यपिहितेधन्यानयेदैन्यप्रणोदिताः ॥ धनैर्मलिनचित्ताना
मालभंतेंगणंक्वचित् ॥ १६ ॥ पंचत्वमेवाहिवरंलोकेलाघववर्ज्जितम् ॥ नामरत्वमपिश्रेयोलाघवेनसमन्वितम् ॥ १७ ॥ तएवलोकेजीवंतिपुण्यभाजस्त
एववै ॥ विपद्यपिनगांभीर्यंयच्चेतोब्धिःपरित्यजेत् ॥ १८ ॥ कदाचित्संपदुदयःकदाचिद्विपदुद्गमः ॥ दैवाद्द्वयमपिप्राप्यधीरोधैर्यंनहापयेत् ॥ १९ ॥
उदयानुदयौप्राज्ञैर्द्रष्टव्यौपुष्पवंतयोः ॥ सदैकरूपताऽत्याज्याहर्षाहर्षौततोऽध्रुवौ ॥ २० ॥ यस्त्वापदंसमासाद्यदैन्यग्रस्तोविपद्यते ॥ तस्यलोकद्वयंनष्टं
तस्माद्दैन्यंविवर्जयेत् ॥ २१ ॥ आपद्यपिहियेधीराइहलोकेपरत्रच ॥ नतान्पुनःस्पृशेदापत्तद्धैर्येणावधीरिता ॥ २२ ॥ भ्रष्टराज्याश्चविबुधामहेशंशरणं
गताः ॥ सर्वज्ञेनततोदेवीप्रेरिताऽसुरमर्दने ॥२३॥ माहेश्वरींसमासाद्यभवान्याज्ञांप्रहृष्टवत् ॥ अमर्त्यायाऽभयंदत्त्वासमरायोपचक्रमे ॥२४॥ कालरात्रीं
समाहूयकांत्यात्रैलोक्यसुंदरीम् ॥ प्रेषयामासरुद्राणीतमाह्वातुंसुरद्रुहम् ॥ २५ ॥ कालरात्रीसमासाद्यतंदैत्यंदुष्टचेष्टितम् ॥ उवाचदैत्याधिपतेत्यजत्रैलो
क्यसंपदम् ॥ २६ ॥ त्रिलोकींलभतामिंद्रस्त्वंतुयाहिरसातलम् ॥ प्रवर्तंतांक्रियाःसर्वावेदोक्तावेदवादिनाम् ॥ २७ ॥ अथचेद्बलेशोऽस्तितदायाहि
समाजये ॥ अथवाजीविताकांक्षीतदिंद्रंशरणंव्रज ॥ २८ ॥

उदयानुदयाविति ॥ पुष्पवंतयोश्चन्द्रसूर्ययोः ॥ अतस्तयोरिवएकरूपताऽत्याज्यानत्याज्या ॥ ततोहर्षाहर्षौअध्रुवौनिष्फलावित्यर्थः ॥ २० ॥ आपद्दिदैन्यान्मरणेदोषमाह ॥ यस्त्विति ॥ उपसंह
रति ॥ तस्मादिति ॥ २१ ॥ किंच आपदीति ॥ तद्धैर्येणेतयत्रतच्छब्दोधीरविषयः ॥ अवधीरितात्यक्तादूरीकृतेत्यर्थः ॥ २२ ॥ प्रासंगिकंपरिसमाप्यप्रकृतमनुवर्णयति ॥ भ्रष्टराज्याइति ॥ सर्व
ज्ञेनपुरुषेभ्योऽवध्योयमितिजानतेत्यर्थः ॥ २३ ॥ माहेश्वरीमाज्ञामित्यन्वयः ॥ अमर्त्यायदेवाय ॥ जातावेकवचनम् ॥ अमर्त्येभ्यइतिक्वचित्पाठः ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ समाजयेसम्य

ग्युद्धाय ॥ रणायवाइतिकचित् ॥ २८ ॥ रूपयेत्यत्रपूरयेतिकचित् ॥ तदुपेक्षयातस्यावचसउपेक्षया ॥ मृत्युस्तेततपदाब्जजेतिपाठेऽहंविशेषणम् ॥ मृत्युर्मृत्युहेतुरित्यर्थः ॥ तुइतिपाठेतेइत्य
र्थात् ॥ २९ ॥ जीवग्राहंजीवनग्रहणंयथाभवतितथाव्रजविश्वेश्वर्याःशरणापन्नोभवेत्यर्थः ॥ हितमित्यस्यविशेषणंवा ॥ ३० ॥ महाकाल्याःकालरात्र्याः ॥३१॥ गौरवैर्महत्त्वैः ॥ वल्लीलता ॥ ३२ ॥
गृहंगृहेगृहिणीतिवा ॥ शुभोदयात्पुण्योत्कर्षात् ॥ शुभोदयेतिकचित् ॥ ३३ ॥ गौरवात् गौरवंगुरुत्वंतस्मादित्यर्थः ॥ यद्वा गौरवमत्तीतिगौरवात् ॥ प्रथमांतंयदित्यस्यविशेषणम् ॥ भाग्यस्यगौ
रवाधीनत्वमित्यर्थः ॥ ३४ ॥ सतीअलंकृतिर्यस्यास्तया ॥ ३५ ॥ महामतेरुदारचित्तस्य ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ इतिएवंदैत्येंद्रेब्रुवतिसौविदल्लकाःकंचुकिनोंऽतःपुररक्षकाइत्यर्थः ॥ यदाहामरः ॥ सौवि

इतिवक्तुंमहादेव्यामहामंगलरूपया ॥ त्वदंतिकेप्रेषिताहंमृत्युस्तेतदुपेक्षया ॥२९॥ अतोयदुचितंकर्तुंतद्विधेहिमहासुर ॥ परंहितंचेच्छृणुयाज्जीवग्राहंततो
व्रज ॥ ३० ॥ इत्याकर्ण्यवचोदेव्यामहाकाल्याःसदैत्यराट् ॥ प्रजज्वालतदाक्रोधाद्धृह्यतांगृह्यतामियम् ॥ ३१ ॥ त्रैलोक्यमोहिनीह्येषाप्राप्तामद्भाग्यगौ
रवैः ॥ त्रैलोक्यराज्यसंपत्तिवल्ल्याःफलमिदंमहत् ॥ ३२ ॥ एतदर्थंहिदेवर्षिनृपाबंदीकृतामया ॥ अनायासेनमेप्राप्तागृहमेषाशुभोदयात् ॥ ३३ ॥
अवश्यंयस्ययोग्यंयत्तत्तस्येहोपतिष्ठते ॥ अरण्येवागृहेवापियतोभाग्यस्यगौरवात् ॥ ३४ ॥ अंतःपुरचराएतांनयंत्वंतःपुरंमहत् ॥ अनयासदलं
कृत्याममराष्ट्रमलंकृतम् ॥ ३५ ॥ अहोमहोदयश्चाद्यजातोममममहामतेः ॥ केवलंनममैकस्यसर्वदैत्यान्वयस्यच ॥ ३६ ॥ नृत्यंतुपितरश्चाद्यमोदंतांबां
धवाःसुखम् ॥ मृत्युःकालोंऽतकोदेवाःप्राप्नुवंत्वद्यमेभयम् ॥ ३७ ॥ इतियावत्समायातास्तांनेतुंसौविदल्लकाः ॥ तावत्तयाकालरात्र्याप्रत्युक्तोदैत्यपुंगवः॥
॥ ३८ ॥ ॥ कालरात्र्युवाच ॥ ॥ दैत्यराजमहाप्राज्ञनैतद्युक्तंभवादृशाम् ॥ वयंदूत्यःपरवशाराजनीतिविदुत्तम ॥ ३९ ॥ अल्पोपिदूतसंबाधांनावि
दध्यात्कदाचन ॥ किंपुनर्येभवादृक्षामहांतोबलिनोऽधिपाः ॥ ४० ॥ दूतीषुकोनुरागोयंमहाराजालिपकास्विह ॥ अनायासेनचवयमायास्यामस्तदाग
मात् ॥ ४१ ॥ विजित्यसमरेतांतुस्वामिनींममदैत्यप ॥ मादृशीनांसहस्राणिपरिभुंक्ष्वयथेच्छया ॥४२॥ अद्यैवतेमहासौख्यंभावितस्याविलोकनात्॥
बांधवानांसुखंतेद्यभवितासहपूर्वजैः ॥ ४३ ॥ संपत्स्यंतेऽद्यतेकामाःसर्वेयेचिरचिंतिताः ॥ अबलासाचमुग्धाचतस्यास्त्रातानकश्चन ॥ ४४ ॥ सर्व
रूपमयीचैवतांभवान्द्रष्टुमर्हति ॥ अहंहिदर्शयिष्यामियत्रसाऽस्तिजगत्खनिः ॥ ४५ ॥ धृतायामपिचैकस्यांकस्तेकामोभविष्यति ॥ अहंतेसन्निधिंनै
वत्यक्ष्याम्यद्यादिनावधि ॥ ४६ ॥ ततोनिवारयैतान्मामादित्सून्सौविदल्लकान् ॥ इतिश्रुत्वावचस्तस्याःसकामक्रोधमोहितः ॥ ४७ ॥

दल्लाःकंचुकिनःस्थापत्याःसौविदाश्चतेइति ॥ स्वार्थेकः ॥ पुंगवःश्रेष्ठः ॥३८॥ दूत्यःसंचारिकाः॥यदाहामरः ॥ दूतीसंचारिकेसमेइति ॥ यद्वादूत्या दूत्यकर्मकर्त्र्यः ॥ राजनीतिविदुत्तमराजनीतिविदां
मध्येश्रेष्ठ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ अल्पोपिजनः ॥ भवादृक्षाभवत्सदृशाः ॥ तदागमात्महादेव्यागमात् ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ अबलाबलहीनास्त्रीतिवावत् ॥ वस्तुतस्त्वस्यविष्णोरिवबलंयस्याः ॥
नविद्यतेबलंयस्याःसर्वातिशयबलेरयर्थइतिवा ॥ मुग्धामूढा वस्तुतस्तुसुंदरी ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ आदित्सून्ग्रहीतुकामान् ॥ तांदृष्ट्वाकामःत्रिलोकींऊभतामिंद्रइत्यादिसाक्षेपवचनात्क्रोधस्ताभ्यां

मोहितःसंक्षुब्धः ॥ ४७ ॥ मृत्युमितिवक्तव्येषष्ठीद्वितीयार्थे ॥ बह्वमंस्तबहुयथास्यात्तथाऽमन्यत ॥ शुद्धांतरक्षिणोंऽतःपुरपालिनः ॥ यदाहामरः ॥ स्त्र्यगारंभूभुजामंतःपुरंस्यादवरोधनम् ॥ शुद्धांतश्चावरोधश्चेति ॥ अरमलम् ॥ ४८ ॥ वर्षवराःषंढाःछिन्नवृषणाइतियावत् ॥ यदाहामरः ॥ षंढोवर्षवरइति ॥ ४९ ॥ ५० ॥ त्र्ययुतसंमितान्त्रिंशत्सहस्रसंख्याकान् ॥ दृशानेत्रेणकटाक्षेणेतियावत् ॥ तेषांमध्येकेषांचिन्नामानिदर्शयति दुर्धरमितिसपादेन ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ एवमापाततोदृशाज्ञाप्यपश्चाद्वचनेनाप्याज्ञापयति बद्ध्वापाशैरितिश्लोकेन ॥ विस्रस्त केशवेशासुन्मुक्तकचराम् ॥ यदाहामरः ॥ कबरीकेशवेशोथेति ॥ केशपाशामितिपाठेऽपिसएवार्थः ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ वर्ष्मशरीरम् ॥ शस्त्राणिखड्गादीनिअस्त्राणिक्षेपणीयानिभल्लादीनितैरुद्यता

तामेवबह्वमंस्तैकांदूतींमृत्योरिवासुरः ॥ शुद्धांतरक्षिणश्चैतांशुद्धांतंप्रापयंत्वरम् ॥ ४८ ॥ इतितेनसमादिष्टाःसर्वेवर्षवरामुने ॥ तांधर्तुमुद्यमंचक्रुर्बले
नबलवत्तराः ॥ ४९ ॥ सातान्भस्मीचकाराशुहुंकारजनिताग्निना ॥ ततोदैत्यपतिःक्रुद्धोदृष्ट्वातान्भस्मसात्कृतान् ॥ ५० ॥ क्षणेनैवतयादूत्यादैत्यां
स्त्र्ययुतसंमितान् ॥ दृशाव्यापारयामासदुर्धरंदुर्मुखंखरम् ॥ ५१ ॥ सीरपाणिंपाशपाणिंसुरेंद्रदमनंहनुम् ॥ यज्ञारिंखड्गलोमानमुग्रास्यंदेवकंपनम् ॥
॥ ५२ ॥ बद्ध्वापाशैरिमांदुष्टामानयंत्वाशुदानवाः ॥ विध्वस्तकेशवेशांचविस्रस्तांबरभूषणाम् ॥ ५३ ॥ इतिदैत्याधिपादेशाद्दुर्धरप्रमुखास्ततः ॥ पाशा
सिमुद्गरधरास्तामादातुंकृतोद्यमाः ॥ ५४ ॥ गिरींद्रगुरुवर्ष्माणःशस्त्रास्त्रोद्यतपाणयः ॥ दिगंतंतेपरिप्राप्तास्तदुच्छ्वासानिलाहताः ॥ ५५ ॥ तेषूड्डीने
षुदैत्येषुशतकोटिमितेषुच ॥ निर्जगामततःसातुकालरात्रिर्नभोध्वगा ॥ ५६ ॥ ततस्तांतुविनिर्यांतीमनुजग्मुर्महासुराः ॥ कोटिकोटिसहस्राणिपूर
यित्वातुरोदसी ॥ ५७ ॥ दुर्गोनाममहादैत्यःशतकोटिरथावृतः ॥ गजानामर्बुदशतद्वयेनपरिवारितः ॥ ५८ ॥ कोट्यर्बुदेनसहितोहयानांवातरंहसाम् ॥
पदातिभिरसंख्यातैःपच्चूर्णितशिलोच्चयैः ॥ ५९ ॥ उदायुधैर्महाभीमैःकृतत्रिजगतीभयैः ॥ समेतःसमहादैत्योदुर्गःक्रुद्धोविनिर्ययौ ॥ ६० ॥
अथदृष्ट्वामहादेवींविंध्याचलकृतालयाम् ॥ आगत्यकालरात्र्याचनिवेदिततदागसम् ॥ ६१ ॥ महाभुजसहस्राढ्यांमहातेजोभिबृंहिताम् ॥ तत्तद्घोरप्रह
रणांरणकौतुकसादराम् ॥ ६२ ॥ प्रोद्यच्चंद्रसहस्रांशुनिर्मार्जितशुभाननाम् ॥ लावण्यवार्धिनिर्गच्छच्चंचच्चंद्रैकचंद्रिकाम् ॥ ६३ ॥

उद्युक्ताःपाणयोयेषांतेतथा ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ रोदसीद्यावाभूम्योरंतरम् ॥ ५७ ॥ दुर्गइति ॥ दुर्गोनामयोमहादैत्यःसक्रुद्धःसन्विनिर्ययावितितृतीयेनान्वयः ॥ तंपंचभिर्विशेषणैर्विशिनष्टि शत कोटीत्यादिना ॥ अर्बुदशतद्वयेनदशकोट्यएकमर्बुदंतस्यशतद्वयेनखर्वद्वयेनेत्यर्थः ॥ ५८ ॥ कोट्यर्बुदेनपरार्धसंख्यामितेन ॥ पच्चूर्णिताशिलोच्चयैःपादपिष्टपर्वतैः ॥ ५९ ॥ उदायुधैरुद्यत शस्त्रास्त्रैः ॥ समहादैत्यः ॥ महादैत्यैस्सहवर्तमानः ॥ ६० ॥ अथेति ॥ अथानंतरंमहादेवींदृष्ट्वादैत्यश्रेष्ठोमहासेनापतीनादिष्टवानितिषष्ठेनान्वयः ॥ द्वादशभिर्विशेषणैस्तांविशिनष्टि विंध्याचले त्यादिना ॥ निवेदितंकथितंतदागःदुर्गापराधोयस्यैताम् ॥ तदागमामितिक्वचित् ॥ ६१ ॥ तत्तदित्यत्रउद्यदितिक्वचित् ॥ ६२ ॥ प्रोद्यदिति ॥ उद्यत्सुधांशुपरिमिताकिरणनिर्मृष्टोत्तमास्याम् ॥

लावण्येति ।: सौंदर्यसमुद्रनिःसरदुच्छलच्चंद्रमुख्यज्योत्स्नाम् ॥ ६३ ॥ महेति ॥ अनेकमाणिक्यसमूहदीप्तिव्याप्तशरीराम् ॥ ६४ ॥ हरेति ॥ महादेवनयनानलभस्मीभूतमदनजीवनौषध
लताम् ॥ यदाहामरः ॥ जीवातुर्जीवनौषधमिति ॥ संभारःसमूहःसामग्रीवा ॥ महौषधींमहौषधरूपाम् ॥ ६५ ॥ विषमेषुःकामः ॥ ६६ ॥ आज्ञाप्रकारमाह अयिजंभेत्यादिनेत्याकर्ण्येत्यतः
प्राक्तनेनग्रंथेन ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ धृत्याधैर्येणसाम्नेतियावत् ॥ बुद्ध्यादाक्षिण्येनदानेनवा बलेनदंडेन छलेनभेदेन ॥ सामदानदंडभेदोपायचतुष्टयेने

महामाणिक्यनिचयरोचिःखचितविग्रहाम् ॥ त्रैलोक्यरम्यनगरीसुप्रकाशप्रदीपिकाम् ॥६४॥ हरनेत्राग्निनिर्दग्धकामजीवातुवीरुधम् ॥ लसत्सौंदर्यसं
भारजगन्मोहमहौषधिम् ॥ ६५ ॥ विषमेषुशरैर्भिन्नहृदयोदैत्यपुंगवः ॥ आदिष्टवान्महासैन्यनायकानुग्रशासनः ॥ ६६ ॥ अयिजंभमहाजंभकुजंभ
विकटानन ॥ लंबोदरमहाकायमहादंष्ट्रमहाहनो ॥ ६७ ॥ पिंगाक्षमहिषग्रीवमहोग्रात्युग्रविग्रह ॥ क्रूराक्षक्रोधनाक्रंदसंक्रंदनमहाभय ॥ ६८ ॥ जितां
तकमहाबाहोमहावक्रमहीधर ॥ दुंदुभेदुंदुभिरवमहादुंदुभिनासिक ॥ ६९ ॥ उग्रास्यदीर्घदशनमेघकेशवृकानन ॥ सिंहास्यसूकरमुखशिवारावमहो
त्कट ॥ ७० ॥ शुकतुंडप्रचंडास्यभीमाक्षक्षुद्रमानस ॥ उलूकनेत्रकंकास्यकाकतुंडकरालवाक् ॥७१॥ दीर्घग्रीवमहाजंघक्रमेलकशिरोधर ॥ रक्तबिंदो
जपानेत्रविद्युज्जिह्वाग्नितापन ॥ ७२ ॥ धूम्राक्षधूमनिःश्वासचंडचंडांशुतापन ॥ महाभीषणमुख्याश्च शृण्वंत्वाज्ञांममादरात् ॥ ७३ ॥ भवत्स्वेतेषुचान्ये
षुयएतांविंध्यवासिनीम् ॥ धृत्यानेष्यतिबुद्ध्यावाबलेनापिच्छलेनवा ॥ ७४॥ तस्याहमिंद्रपदवीमद्यदास्याम्यसंशयम् ॥ दृष्ट्वैतांसुंदरीमद्यमनोमेव्याकुलं
भवेत् ॥ ७५ ॥ यांतुक्षिप्रंनयावन्मेपंचेषुशरपीडितम् ॥ मनोविह्वलतांगच्छेदेतत्प्राप्तेरभावतः ॥७६॥ इत्याकर्ण्यवचस्तस्यदुर्गस्यदनुजेशितुः ॥ प्रोचुः
सर्वेतदादैत्याःप्रबद्धकरसंपुटाः ॥ ७७ ॥ अवधेहिमहाराजकिमेतत्कर्मदुष्करम् ॥ अनाथायास्तथैकस्याअबलायाविशेषतः ॥ ७८॥ अस्याआनयने
कोयंमहायत्नविधिःप्रभो ॥ कोऽस्मान्प्रलयकालाग्निमहाज्वालावलीसमान् ॥ ७९ ॥ सहेतत्रिषुलोकेषुत्वत्प्रसादात्कृतोद्यमान् ॥ यद्यादेशोभवेदद्यतदेंद्रं
समरुद्गणम् ॥ ८० ॥ सांतःपुरंसमानीयक्षिप्रमस्त्वत्पदाग्रतः ॥ भूर्भुवःस्वरिदंसर्वंत्वदाज्ञावशवर्तितम् ॥ ८१ ॥ महर्जनस्तपःसत्यलोकास्त्वदधिका
रिणः ॥ तत्राप्यसाध्यंनास्माकंत्वन्निदेशान्महासुर ॥ ८२ ॥ वैकुंठनायकोनित्यंत्वदाज्ञापरिपालकः ॥ यानिरम्याणिरत्नानितानिसंप्रेषयन्मुदा ॥८३॥

त्यर्थः ॥ धृत्वाकेष्यतीतिक्काचित् ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ अवधेहिश्रृणु एतत्कर्मदुष्करंकिंक्वाकादुष्करमेवेतिवास्तवोर्थः ॥ दुष्करत्वमेवाह ॥ अनाथायाः अःविष्णुर्नाथो
यस्यास्तथानविद्यतेनाथोयस्यास्तस्याइतिवास्वतंत्रायाइत्यर्थः ॥ एकस्यामुख्यायाअद्वितीयायावेत्यर्थः ॥ विशेषतःअस्यविष्णोरिवबलंयस्यास्तस्याइति ॥ कृपणायाइतिपाठेकृपणवद्वर्तमानाया
इत्यर्थः ॥ ७८ ॥ कोयंमहायत्नविधिः ॥ अकइतिपदच्छेदेअयमत्यंतप्रयत्नप्रकारःअकःनकोपीत्यर्थः ॥ प्राकृतंव्याख्यानंस्पष्टम् ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ वैकुंठनायकःविकुंठाशुभ्रस्य

पत्नीतस्यामुत्पन्नोवैकुंठस्तेनःनिर्मितोलोकोपिवैकुंठस्तस्यनायकोविष्णुरित्यर्थः ॥ तदुक्तंभागवते ॥ पत्नीविकुंठाशुभ्रस्यवैकुंठैःसुरसत्तमैः ॥ तस्यांसकलयाजज्ञेवैकुंठोभगवान्स्वयम् ॥ वैकुंठःकल्पितोयेनलोकोलोकनमस्कृतः ॥ रमयाप्रार्थ्यमानेनदेव्यातत्प्रियकाम्ययेति ॥ सःयानिउत्कृष्टानिरत्नानिमुदासंप्रेषयंस्त्वदाज्ञायाअपरिपालकःत्वदाज्ञांनकरोतीत्यर्थः ॥ ८३ ॥ यःकैलासेश्वरःशिवःसोप्यस्माभिःसंत्यक्तउपेक्षितःकिम् ॥ स्वयमेवसर्वेषामवध्यइत्यर्थः ॥ यश्चलोकानामतिनिःस्वत्वादतिकार्पण्यादतिकरुणयाविषाशीविषभक्षकोभूत् ॥ योलीलार्थंभस्मचर्मसर्पभूषणः ॥ ८४ ॥ अस्मद्द्वयेनतेनएकाऽनुपमास्त्रीअर्धांगेननिगूहितासंवृताकिम् ॥ अपितुनसंवृतेत्यर्थः ॥ तस्यसकलेपिग्रामेऽशेषेपिजगतिद्वितीयोऽन्यश्चतुष्पदोवृषोनास्तिकिंत्वेकोऽनुपमोऽजरद्गवस्तरुणोवाहनोगोवृषोऽस्तिसोपि

अस्माभिरेवसंत्यक्तःकैलासाधिपतिःसवै ॥ विषाशीचातिनिःस्वत्वाद्भस्मकृत्त्यहिभूषणः ॥ ८४ ॥ अर्धांगेनास्मद्द्वयतोयोषिदेकानिगूहिता ॥ तस्यग्रामेपिसकलेद्वितीयोनचतुष्पदः ॥ ८५ ॥ एकोऽजरद्गवःसोपिनान्यस्मात्परिजीवति ॥ श्मशानवासिनःसर्वेसर्वेकौपीनवाससः ॥८६॥ सर्वेविभूतिधवलाःसर्वेप्येककपर्दिनः ॥ समस्तेनगरेतस्यवसंत्येवंविधागणाः॥८७॥ तेषांगणानांकिंकुर्मोदरिद्राणांवयंविभो ॥ समुद्रारत्नसंभारंप्रत्यहंप्रेषयंतिच ॥ ८८ ॥ नागावराकाश्चास्माकंसायंसायंस्वयंप्रभो ॥ प्रदीपयंतिसततंफणारत्नप्रदीपकान् ॥ ८९ ॥ कल्पद्रुमःकामगवीचिंतामणिगणाबहु ॥ तवप्रसादादस्माकमपितिष्ठंतिवेश्मसु ॥ ९० ॥ वायुर्व्यजनतांयातस्त्वांसेवेतप्रयत्नतः ॥ स्वच्छान्यंबूनिवरुणःप्रत्यहंपूरयत्यहो ॥ ९१ ॥ वासांसिक्षालयेदग्निश्चंद्रश्छत्रधरःस्वयम् ॥ सूर्यःप्रकाशयेन्नित्यंक्रीडावाप्यंबुजानिच ॥९२॥ कस्त्वत्प्रसादंनेक्षेतमर्त्यामर्त्योरगेषुच ॥ सर्वेत्वामुपजीवंतिसुराऽसुरखगादयः ॥ ॥ ९३ ॥ पश्यनःपौरुषंराजन्नानयामोबलादिमाम् ॥ इत्युक्त्वायुगपत्सर्वेक्षुब्धास्तोयधयोयथा ॥९४॥ संवर्तकालमासाद्यप्लावितुंजगतीमिमाम् ॥ रणतूर्यनिनादश्चसमुत्तस्थौसमंततः ॥ ९५ ॥ रोमांचितायच्छ्रवणात्कातराअप्यकातराः ॥ ततोदेवाभयत्रस्ताश्चकंपेचवसुंधरा ॥ ९६ ॥ क्षुब्धाअंबुधयःसर्वेपेतुर्नक्षत्रमालिकाः ॥ रोदसीमंडलंव्याप्तंतेनतूर्यरवेणवै ॥ ९७ ॥ ततोभगवतीदेवीस्वशरीरसमुद्भवाः ॥ शक्तीरुत्पादयामासशतशोऽथसहस्रशः ॥९८॥ ताभिःशक्तिभिरेतेषांबलिनांदितिजन्मनाम् ॥ प्रत्येकंपरितोरुद्धउद्वेलःसैन्यसागरः ॥ ९९ ॥

किमन्यस्मात्परिजीवतिअपितुनेत्यर्थइत्यन्वयः ॥ तस्यगणाअप्यवधीरितभोगाईश्वराएवतेषुवयमकिंचित्कराएवेत्याहुः श्मशानेतिद्वयेन ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ अदरिद्राणामीश्वराणाम् ॥ पक्षांतरेयथाश्रुतएवस्पष्टोर्थः ॥ ८७ ॥ किंतुसमुद्राइति ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ कामगवीकामधेनुः ॥ ९० ॥ पूरयतिस्वर्णादिकलशोष्वितिशेषः ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ क्षुब्धास्तांबलाद्धर्तुंसंचलिताः ॥ प्रलयकालंप्राप्यसमुद्रायथाक्षुब्धाभवंतितद्वदित्यर्थः ॥ ९४ ॥९५॥९६॥ नक्षत्रमालिकाःऋक्षसमूहाः ॥ रोदसींमंडलंद्यावाभूम्योरंतरम् ॥९७॥ शक्तीरंशरूपामूर्तीः ॥९८॥ रुद्धआवृतोनिवारितइति

यावत् ॥ उद्वेलोलंघितमर्यादः ॥ ९९ ॥ संगरेसंग्रामे ॥ तृणीकृत्यतुच्छीकृत्योज्झितानित्यक्तानिनाशितानीत्यर्थः ॥ अरंशीघ्रम् ॥ १०० ॥ असिःखड्गःभुशुंडीसर्वत्रलोहकंट
कव्याप्ताक्रमात्स्थूलाच ॥ तदुक्तम् ॥ भुशुंडीसर्वतोलोहकंटकानुक्रमोन्नतेति ॥ मुद्गरोद्रुघनः ॥ यदाहामरः ॥ द्रुघनेमुद्गरघनाविति ॥ तोमरःशर्वला शेलइतियावत् ॥ यदाहामरः ॥ शर्वलातोमरो
ऽस्त्रियामिति ॥ १ ॥ भिंदिपालैःसृगैःलोहबद्धदंडैरितियावत् ॥ यदाहामरः ॥ भिंदिपालःसृगंस्तुल्याविति ॥ परिघैःपरिघातनैर्हस्तप्रमाणकांडैरितियावत् ॥ यदाहामरः ॥ परिघःपरिघातनइति ॥

शस्त्रास्त्राणिमहादैत्यैर्यान्युत्सृष्टानिसंगरे ॥ ताभिःशक्तिभिरुग्राणितृणीकृत्योज्झितान्यरम् ॥ १०० ॥ ततोतिकोपपूर्णास्तेजंभमुख्याःसुरारयः ॥ असि
चक्रभुशुंडीभिर्गदामुद्गरतोमरैः ॥ १ ॥ भिंदिपालैश्चपरिघैःकुंतैःशल्यैश्चशक्तिभिः ॥ अर्धचंद्रैःक्षुरप्रैश्चनाराचैश्चशिलीमुखैः ॥ २ ॥ महाभल्लैःपरशुभि
र्भिंदुरैर्मर्मभेदिभिः ॥ वृक्षोपलमहावर्षैर्ववृषुर्जलदाइव ॥ ३ ॥ अथसाविंध्यनिलयामहामायामहेश्वरी ॥ आदायोद्दंडकोदंडंवायव्यास्त्रेणहेलया ॥ ४ ॥
दैत्यास्त्रशस्त्रजालानिपरिचिक्षेपदूरतः ॥ ततोमहासुरोदुर्गोवीक्ष्यसैन्यंनिरायुधम् ॥ ५ ॥ ज्वलंतींशक्तिमादायतांदेवींप्रतिसोऽक्षिपत् ॥ तांतुशक्तिंसमायां
तींमहावेगवतींरणे ॥ ६ ॥ निजचापविनिर्मुक्तैर्बाणैश्चूर्णीचकारसा ॥ भग्नांशक्तिंसमालोक्यततोदुर्गोमहासुरः ॥ ७ ॥चक्रंचप्रेषयामासदैत्यचक्रातिहर्ष
दम् ॥ तच्चदेव्याशरशतैरंतरैवाणुवत्कृतम् ॥ ८ ॥ ततःशार्ङ्गंसमादायधनुःशक्रधनुर्यथा ॥ हृदिविव्याधबाणेनतांदेवीममरार्दनः ॥ ९ ॥ सचबाणस्तया
देव्यानिजबाणैर्महाजवैः ॥ निवारितोपिवेगेनतांदेवीमभ्यगान्मुने ॥ ११० ॥ ततःकोदंडदंडेनआशुगेनतमाशुगम् ॥ हत्वानिवारयामासकालदंड
मिवापरम् ॥ ११ ॥ तास्मिन्विमुखतांयातेमार्गणेदुर्गमासुरः ॥ क्रुद्धःशूलंसमादायसंवर्तानलसुप्रभम् ॥ १२ ॥ महावेगेनचिक्षेपतांदेवीमभिदैत्यपः ॥
परापतच्चतच्छूलंनिजशूलेनचंडिका ॥ १३ ॥ अंतरैवप्रचिच्छेदसहदैत्यजयाशया ॥ तास्मिन्नपिमहाशूलेदेवीशूलावहेलिते ॥ १४ ॥

कुंतैःप्रासैः ॥ यदाहामरः ॥ प्रासस्तुकुंतइति ॥ शल्यैःशंकुभिःसर्वलीतिख्यातैरित्यर्थः ॥ यदाहामरः ॥ वापुंसिशल्यंशंकुर्नेति ॥ शक्तिर्लोहकंटकव्याप्ताचतुर्हस्तप्रमाणाशतघ्नी ॥ तदुक्तम् ॥ शतघ्नी
तुचतुर्हस्तालोहकंटकसंचितेति ॥ नाराचैःप्रक्ष्वेडनैः ॥ यदाहामरः ॥ प्रक्ष्वेडनास्तुनाराचाइति ॥ २ ॥ परशुभिःकुठारैः ॥ यदाहामरः॥ द्वयोःकुठारःस्वधितिःपरशुश्चपरश्वधइतिः॥ शेषाअस्त्रविशेषाः ॥
[1]भिंदुरैर्भेदनशीलैःउपलःपाषाणः ॥३॥ उद्दंडकोदंडंमहद्धनुः ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ शृंगैर्निर्मितंशार्ङ्गंधनुः ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ परापतत् आगच्छत् ॥ १३॥ अन्तरामध्ये ॥

---

[1] कुलिशंभिदुरंपविः । भिदुरंवज्रम् । मर्मभेदिभिरित्यत्रैवभेदनशीलस्यगतार्थत्वादितिचिंतनीयम् ।

अवहेलितेऽवज्ञातेछिन्नेइतियावत् ॥ १४ ॥ १५ ॥ परिपुस्फोटवभंजेत्यर्थः ॥ १६ ॥ गाढंयथास्यात् ॥ १७ ॥ १८ ॥ संवर्तेप्रलयकाले ॥ ११९ ॥ इतिश्रीरामानन्दकृतायांकाशी
खंडटीकायामेकसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७१ ॥ ॥ छ ॥ ॥ द्व्यधिकेसप्ततितमेऽध्यायेतावद्विवर्ण्यते ॥ दुर्गायाविजयोविश्वजनन्याःपरमाद्भुतः ॥ १ ॥ जगज्जनन्याशक्तयःप्रेरिताइत्युक्तं
तत्रपृच्छति ॥ पार्वतीति ॥ १ ॥ २ ॥ तारेत्यत्रआधारेतिपाठेएकंनाम ॥ ३ ॥ जलेशीत्यत्रजलदेतिक्वचित् ॥ ४ ॥ ५ ॥ हुंकारहेतिःहुंकारास्त्रा ॥ तालेशीतृणराजदंडप्रयोक्त्री ॥ ६ ॥ शराशना

गदामादायदैत्येंद्रःसहसाभिपपातह ॥ आजघानचतांदेवींभुजमूलेमहाबलः ॥ १५ ॥ सापिदेवीभुजंप्राप्यागिरींद्राशिखराकृतिः ॥ गदाशुपरिपुस्फो
टशतधाचसहस्रधा ॥ १६ ॥ तदादेव्यासदैत्येंद्रोवामपादतलेनहि ॥ आताडितःपपातोर्व्यांह्रादिगाढंप्रपीडितः ॥१७॥ तत्क्षणादेवदैत्येंद्रःपतित्वापुनरु
त्थितः ॥ बभूवसहसाहश्योदीपोवातहतोयथा ॥ १८ ॥ तावज्जगज्जनन्याताःप्रेरितानिजशक्तयः ॥ विचेरुर्दैत्यसैन्येषुसंवर्तेमृत्युसैन्यवत् ॥ ११९ ॥
इतिश्रीस्कांदेमहापुराणएकाशीतिसाहस्र्यांसंहितायांचतुर्थेकाशीखंडउत्तरार्धेदुर्गपराक्रमोनामैकसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७१ ॥ ॥ अगस्त्यउवाच ॥
पार्वतीहृदयानंदस्कंदसर्वज्ञनंदन ॥ काःकास्तुशक्तयस्तावैतासांनामानिमेवद ॥१॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ तासांपरमशक्तीनामुमावयवसंभुवाम् ॥
आख्याम्याख्यांशृणुमुनेकुंभसंभवतत्त्वतः ॥ २ ॥ त्रैलोक्यविजयाताराक्षमात्रैलोक्यसुंदरी ॥ त्रिपुरात्रिजगन्माताभीमात्रिपुरभैरवी ॥ ३ ॥ कामाख्या
कमलाक्षीचधृतिस्त्रिपुरतापनी ॥ जयाजयंतीविजयाजलेशीचापराजिता ॥४॥ शंखिनीगजवक्त्राचमहिषघ्नीरणप्रिया ॥ शुभानंदाकोटराक्षीविद्युज्जिह्वा
शिवारवा ॥ ५ ॥ त्रिनेत्राचत्रिवक्त्राचत्रिपदासर्वमंगला ॥ हुंकारहेतिस्तालेशीसर्पास्यासर्वसुंदरी ॥ ६ ॥ सिद्धिर्बुद्धिःस्वधास्वाहामहानिद्राशराशना ॥
पाशपाणिःखरमुखीवज्रताराषडानना ॥ ७ ॥ मयूरवदनाकाकीशुकीभासीगरुत्मती ॥ पद्मावतीपद्मकेशीपद्मास्यापद्मवासिनी ॥ ८ ॥ अक्षरात्र्यक्षरातं
तुःप्रणवेशीस्वरात्मिका ॥ त्रिवर्गागर्वरहिताअजपाजपहारिणी ॥ ९ ॥ जपासिद्धिस्तपःसिद्धिर्योगसिद्धिःपरामृता ॥ मैत्रीकृन्मित्रनेत्राचरक्षोघ्नीदैत्य
तापनी ॥ १० ॥ स्तंभनीमोहनीमायाबहुमायाबलोत्कटा ॥ उच्चाटनीमहोल्कास्यादनुजेंद्रक्षयंकरी ॥११॥ क्षेमंकरीसिद्धिकरीछिन्नमस्ताशुभानना ॥
शाकंभरीमोक्षलक्ष्मीस्त्रिवर्गफलदायिनी ॥ १२ ॥ वार्तालीजंभलीक्लिन्नाअश्वारूढासुरेश्वरी ॥ ज्वालामुखीप्रभृतयोनवकोट्योमहाबलाः ॥ १३ ॥
बलानिबलिनांताभिर्दानवानांस्वलीलया ॥ संक्षिप्तानिजगंतीवप्रलयानलहेतिभिः ॥ १४ ॥

वाणभक्षणा ॥ पाठांतरेशरक्षेपणा ॥ वज्रतारावज्रकनीनिका ॥ ७ ॥ ८ ॥ तंतुःतंतुवत्सूक्ष्मा ॥ ९ ॥ परामृताचेतिनामद्वयंवा ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ वार्तालीति ॥ वार्तानामावलिःपंक्तिर्य
स्यांसावार्तालीजंभंतन्नामानमसुरंलातियुद्धायादत्तइतिजंभली ॥ ऐंद्रीशक्तिरित्यर्थः ॥ अन्यासामपियथासंभवंव्युत्पत्तिरूहनीया ॥ १३ ॥ संक्षिप्तानिनाशितानि ॥ हेतिभिःशिखाभिः ॥ यदाह

मरः ॥ वह्नेर्द्वयोर्ज्वालकीलावर्चिर्हेतिःशिखास्त्रियामिति ॥ १४ ॥ करकावृष्टिंवर्षपाषाणवृष्टिम् ॥ यदाहामरः ॥ वर्षोपलस्तुकरकेति ॥ वात्यावातमंडली ॥ १५ ॥ १६ ॥ षंढंवर्षवरंछिन्नांडकोश
मितियावत् ॥ १७ ॥ वाहुसंकर्षकोपतःवाहुस्फालनपूर्वककोपात् ॥ राह्वितिपाठेराहुसंकर्षकोपतः स्वर्भानुसदृशकोपात् ॥ बहुधामर्षेतिक्वचित् ॥ १८ ॥ शतकोटिर्वज्रम् ॥ शकलंखंडम् ॥ १९ ॥
॥२०॥ जवतःशीघ्रम् ॥ करंशुंडादंडम् ॥२१॥ चीत्कृत्यगजजातिशब्दंकृत्वा ॥ अकिंचित्करतांकिंचित्कर्तुमशक्तताम् ॥२२॥२३॥ २४ ॥ २५ ॥ अकांडेनानवसरेण ॥ २६ ॥ वेषमाकारम् ॥

तावत्सदुर्गोदैत्येंद्रःपयोदांतरतोबली ॥ चकारकरकावृष्टिंवात्यावेगवतींबहु ॥१५॥ ततोभगवतीदेवीशोषणास्त्रप्रयोगतः॥वृष्टिंनिवारयामासवर्षोपलमयीं
क्षणात् ॥ १६ ॥ योषिन्मनोरथवतीषंढंप्राप्ययथाऽफला ॥ सादैत्यकरकावृष्टिर्देवींप्राप्यतथाभवत् ॥ १७ ॥ अथदैतेयराजेनबाहुसंकर्षकोपतः ॥
उत्पाटचशैलशिखरंपरिक्षिप्तंनभोंगणात् ॥ १८ ॥ अद्रेःशृंगंसुविस्तीर्णमापतत्परिवीक्ष्यसा ॥ शतकोटिप्रहारेणकोटिशःसकलंव्यधात् ॥ १९ ॥
आंदोल्यमौलिमसकृत्कुंडलाभ्यांविराजितम् ॥ गजीभूयाशुदुद्रावतांदेवींसमरेऽसुरः ॥२०॥ शैलाकारंतमायांतंदृष्ट्वाभगवतीगजम् ॥ बद्ध्वापाशेनजवतः
खड्गेनकरमाच्छिनत् ॥ २१ ॥ ततोत्यंतंसचीत्कृत्यदेव्याकृत्तकरःकरी ॥ अकिंचित्करतांप्राप्यमाहिषंवपुराददे ॥ २२ ॥ अचलांसचलांसर्वांसचक्रेखुर
घाततः ॥ शिलोच्चयांश्चबहुशःशृंगाभ्यांसोक्षिपद्बली ॥२३॥ निःश्वासवातनिहताःपेतुरुर्व्यांमहाद्रुमाः ॥ उद्वेलिताःसमभवन्सप्तापिजलराशयः ॥२४॥
महामाहिषरूपेणतेनत्रैलोक्यमंडपः ॥ आंदोलितोतिबलिनायुगांतेवात्ययायथा ॥ २५ ॥ ब्रह्मांडमप्यकांडेनतद्भयेनसमाकुलम् ॥ दृष्ट्वाभगवतीक्रुद्धा
त्रिशूलेनजघानतम् ॥ २६ ॥ त्रिशूलघातविभ्रांतःपतित्वापुनरुत्थितः ॥ तंत्यक्त्वामाहिषंवेषमभूद्बाहुसहस्रभृत् ॥ २७ ॥ सदुर्गोनितरांदुर्गोविबभौ
समराजिरे ॥ आयुधानांसहस्राणिबिभ्रत्कालांतकोपमः ॥ २८ ॥ अथतूर्णंसदैत्येंद्रस्तांदेवींरणकोविदाम् ॥ महाबलःप्रगृह्याशुनीतवान्गगनांगणम् ॥
॥ २९ ॥ ततोनभोंगणाद्दूरात्क्षिप्त्वासजगदंबिकाम् ॥ क्षणात्कलंबजालेनच्छादयामासवेगवान् ॥ ३० ॥ अथांतरिक्षगादेवीतस्यमार्गणमध्यगा ॥
विद्युन्मालेवविबभौमहाभ्रपटलीधृता ॥३१॥ तंविधूयशरव्रातंनिजेषुनिकरैरलम् ॥ महेषुणाथविव्याधसातंदैत्यजनेश्वरम् ॥ ३२ ॥ हृदिविद्धस्तयादे
व्यासचतेनमहेषुणा ॥ व्याघूर्णमाननयनःक्षितिमापातिविह्वलः ॥३३॥ महारुधिरधाराभिःस्रवंतींचप्रवर्तयन् ॥ तस्मिन्निपतितेदुर्गेमहादुर्गपराक्रमे॥
॥ ३४ ॥ देवदुंदुभयोनेदुःप्रहृष्टानिजगंतिच ॥ सूर्याचंद्रमसौसाग्नीतेजोनिजमवापतुः ॥ ३५ ॥ पुष्पवृष्टिंप्रकुर्वंतःप्राप्तादेवामहर्षिभिः ॥ तुष्टुवुश्चमहा
देवींमहास्तुतिभिरादरात् ॥ ३६ ॥ ॥ देवाऊचुः ॥ ॥ नमोदेविजगद्धात्रिजगत्त्रयमहारणे ॥ महेश्वरमहाशक्तेदैत्यद्रुमकुठारिके ॥ ३७ ॥

॥ २७ ॥ समराजिरेसंग्रामभूमौ ॥ कालश्चांतकश्चतदुपमः ॥ २८ ॥ २९ ॥ कलंबजालेनशरसमूहेन ॥ कलंबीशाकभेदेस्यात् ॥ कदंबशरयोःपुमानितिमेदिनीकारः ॥ बाणौघजालेनेति
क्वचित् ॥ तत्रजालमानायः ॥ ३० ॥ महाभ्रपटलीधृतामहामेघपंक्तौस्थिता ॥ वृतेतिक्वचित् ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ स्रवंतींनदीम् ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ एकोनात्रिंशतापद्यैर्दुर्गांदुर्गविम

र्दिनीम् ॥ प्रणतास्त्रिदशाःसर्वेतुष्टुवुर्जगदंबिकाम् ॥ १ ॥ तत्रप्रथमतोब्रह्मविष्णुमहेश्वरशक्तिरूपेणप्रणमंति नमइतित्रयेण ॥ हेदेविनमस्तुभ्यमितिशेषः ॥ नमस्कारेहेतुः ॥ जगद्धात्रिहेविश्व
पोष्ट्रि ॥ अनेनविष्णोःसत्त्वप्रधानास्थितिशक्तिरुक्ता ॥ जगत्त्रयमहारणेहेजगत्त्रितयमहोत्पत्तिस्थानरूपे ॥ अनेनब्रह्मणोरजःप्रधानासृष्टिशक्तिरुक्ता ॥ महेश्वरमहाशक्तेहेविश्वनाथमहाशक्ते ॥
अनेनकालाग्निरुद्रात्मनोविश्वेश्वरस्यसर्वसंहारपटीयसीतमःप्रधानाशक्तिरुक्ता ॥ अतएवदैत्यद्रुमकुठारिकेहेदानवरूपवृक्षपरश्वधेछेत्त्रीत्यर्थः ॥ ३७ ॥ विष्णुशक्तिंदर्शयंतोनमंति ॥ त्रैलोक्येति ॥
धरीधात्रिधरेइतिक्कचित् ॥ स्वशार्ङ्गेत्यत्रसुशार्ङ्गेतिक्कचित् ॥ ३८ ॥ ब्रह्मशक्तिंकथयंतोनमस्यंति ॥ हंसयानइति ॥ प्राचांप्राचीनानामनादिसिद्धानाम् ॥ ३९ ॥ सर्वस्वरूपत्वंदर्शयंतःपरमात्मत्वे
नस्तुवंति त्वमैंद्रीत्यादि मातस्त्वयेत्यंतेन ॥ तत्राष्टलोकपालचंद्रसवितृशक्तित्वेनस्तुवंतिसार्धेन ॥ कौबेरीत्यत्रकौमारीतिपाठःसचिंत्यः ॥ अंबुपावारुणीशक्तिः ॥ ४० ॥ सौरीसूर्यप्रभाशक्तिरितिसर्व
त्रसंबध्यते ॥ किंचबहुनेत्याहुः ॥ सर्वदेवेति ॥ ४१ ॥ सर्वदेवशक्तित्वमेवसंक्षेपेणदर्शयंति त्वमित्यर्धेन ॥ चतुर्विंशतितत्त्वरूपेणस्तुवंति ॥ प्रकृतिस्त्वमिति सार्धेन ॥ प्रकृतिःप्रधानम् ॥ मतिर्महत्तत्त्वं

त्रैलोक्यव्यापिनिशिवेशंखचक्रगदाधरि ॥ स्वशार्ङ्गव्यग्रहस्ताग्रेनमोविष्णुस्वरूपिणि ॥ ३८ ॥ हंसयानेनमस्तुभ्यंसर्वसृष्टिविधायिनि ॥ प्राचांवाचां
जन्मभूमेचतुराननरूपिणि ॥ ३९ ॥ त्वमैंद्रीत्वंचकौबेरीवायवीत्वंत्वमंबुपा ॥ त्वंयामीनैर्ऋतीत्वंचत्वमैशीत्वंचपावकी ॥ ४० ॥ शशांककौमुदीत्वंचसौ
रीशक्तिस्त्वमेवच ॥ सर्वदेवमयीशक्तिस्त्वमेवपरमेश्वरी ॥ ४१ ॥ त्वंगौरीत्वंचसावित्रीत्वंगायत्रीसरस्वती ॥ प्रकृतिस्त्वंमतिस्त्वंचत्वमहंकृतिरूपिणी ॥
॥ ४२ ॥ चेतःस्वरूपिणीत्वंवैत्वंसर्वेंद्रियरूपिणी ॥ पंचतन्मात्ररूपात्वंमहाभूतात्मिकेंबिके ॥ ४३ ॥ शब्दादिरूपिणीत्वंवैकरणानुग्रहात्वमु ॥
ब्रह्मांडकर्त्रीत्वंदेविब्रह्मांडांतस्त्वमेवाहि ॥ ४४ ॥ त्वंपरासिमहादेवित्वंचदेविपरापरा ॥ परापराणांपरमापरमात्मस्वरूपिणी ॥ ४५ ॥ सर्व
रूपात्वमीशानित्वमरूपासिसर्वगे ॥ त्वंचिच्छक्तिर्महामायेत्वंस्वाहात्वंस्वधामृते ॥ ४६ ॥ वषड्वौषट्स्वरूपासित्वमेवप्रणवात्मिका ॥ सर्वमंत्रमयीत्वंवै
ब्रह्माद्यास्त्वत्समुद्भवाः ॥ ४७ ॥

हैरण्यगर्भीबुद्धिरितियावत् ॥४२॥ चेतोंतरिंद्रियम् ॥ सर्वेंद्रियेत्यत्रसर्वशब्दोज्ञानकर्मविषयः ॥ क्रमोत्रनविवक्षितः ॥ पंचतन्मात्ररूपाअपंचीकृतपंचमहाभूतस्वरूपेत्यर्थः ॥ महाभूतात्मिकेस्थूलपंचम
हाभूतस्वरूपेइत्यर्थः ॥४३॥ पंचभूतगुणत्वेनइंद्रियाधिष्ठातृदेवतारूपेणचस्तुवंति शब्दादीत्यर्धेन ॥ आदिशब्देनस्पर्शरूपरसगंधागृह्यंते ॥ करणमिंद्रियमनुगृह्णातीतिकरणानुग्रहाइंद्रियाधिष्ठातृदे
वतारूपेत्यर्थः ॥ सर्वकर्तृत्वेनसर्वरूपत्वेनचस्तुवंति ब्रह्मांडेत्यर्धेन ॥ अंतशब्दोऽत्रस्वरूपवचनः ॥ ४४ ॥ ननुहिरण्यगर्भोब्रह्मांडंसृजतिब्रह्मांडंमहदादिकार्यंभौतिकमेवकिमत्राहंतत्राहुः ॥
त्वमिति ॥ त्वंपराईश्वरीअसि ॥ हिरण्यगर्भसृष्टातद्वारात्वमेवब्रह्मांडंसृजसीत्यर्थः ॥ तथाचश्रुतिः ॥ योवैब्रह्माणंविदधातिपूर्वमिति ॥ परंमहदादिअपरंतत्कार्यंतेपरापरेतद्रूपापराऽपरा ॥ अतस्त्वमे
वब्रह्मांडरूपेत्यर्थः ॥ उपसंहरंति ॥ परापराणामिति ॥ ४५ ॥ ननुपरापररूपत्वेकथंपरमात्मस्वरूपत्वंतत्राहुः ॥ माययासर्वरूपात्वमिति ॥ वस्तुतोऽरूपासि ॥ अरूपत्वेहेतुस्त्वंचिच्छक्तिरिति ॥
ज्ञानैकस्वरूपेत्यर्थः ॥ सर्वरूपत्वंसंक्षेपेणदर्शयंति ॥ त्वंस्वाहेति ॥ ४६ ॥ वैदिकमंत्ररूपेणस्तुवंति ॥ वषडिति ॥ किंचकिंबहुनेत्याहुः ॥ सर्वमंत्रेति ॥ सर्वकारणत्वेनस्तुवंति ॥ ब्रह्मेति ॥

सर्वरूपत्वमुपसंहरंति ॥ ब्रह्मेतीतिवा ॥ ४७ ॥ चतुर्वर्गात्मकत्वेनतद्दातृत्वेनचस्तुवंति ॥ चतुर्वर्गेति ॥ चतुर्वर्गफलस्यपुरुषार्थचतुष्टयफलस्योदयोयस्यास्ततसंबोधनंचतुर्वर्गफलोदये ॥ उपसंहरंति ॥
त्वत्तइति ॥ निमित्तकारणमात्रतांव्यावर्तयंति ॥ त्वयीति ॥ प्रलयकालेसर्वजगन्निधीयतेऽस्यामितितत्संबोधनंतथा ॥ जगन्मयेइतिक्वचित् ॥ ४८ ॥ यदिति ॥ स्थूलसूक्ष्मस्वरूपतःस्थूलसूक्ष्म
स्वरूपंयद्दृश्यंपृथिव्यादियदद्दश्यमाकाशादितत्रत्वंशक्तिरूपेणवर्तसे ॥ तत्तच्छक्तिरूपायांत्वयितत्तद्वस्तुग्रथितमित्यर्थः ॥ अतस्त्वांविनाकिंचिन्नात्रास्तीति ॥ ४९ ॥ ननुब्रह्मादीन्विहायकिमितिमां
शरणंप्राप्तास्तत्राहुः ॥ मातरिति ॥ निसर्गविबुधाआजानसिद्धादेवाब्रह्माद्याःपुंभ्योऽजेयत्वात्तेषुअर्पितंदैत्यसैन्यंयेनदुर्गेणतंविनिहत्य ॥ ५० ॥ विश्वंव्याप्येतिशेषः ॥ सुहृक्शोभनदृष्टिः ॥ ५१ ॥

चतुर्वर्गात्मिकात्वंवैचतुर्वर्गफलोदये ॥ त्वत्तःसर्वमिदंविश्वंत्वयिसर्वंजगन्निधे ॥ ४८ ॥ यद्दृश्यंयददृश्यंचस्थूलसूक्ष्मस्वरूपतः ॥ तत्रत्वंशक्तिरूपेणकिं
चिन्नत्वदृतेक्वचित् ॥ ४९ ॥ मातस्त्वयाद्यविनिहत्यमहासुरेंद्रंदुर्गंनिसर्गविबुधार्पितदैत्यसैन्यम् ॥ त्राताःस्मदेविसततंनमतांशरण्येत्वत्तोऽपरःकइहयं
शरणंव्रजामः ॥ ५० ॥ लोकेतएवधनधान्यसमृद्धिभाजस्तेपुत्रपौत्रसुकलत्रसुमित्रवंतः ॥ तेषांयशःप्रसरचंद्रकरावदातंविश्वंभवेद्भवसियेषुसुदृक्त्वमीशे ॥
॥ ५१ ॥ त्वद्भक्तिचेतसिजनेनविपत्तिलेशःक्लेशःक्ववानुभवतीनतिकृत्सुपुंसु ॥ त्वन्नामसंस्मृतिजुषांसकलायुषांक्वभूयःपुनर्जननिरिहत्रिपुरारिपत्नि ॥ ५२ ॥
चित्रंयदत्रसमरेसहिदुर्गदैत्यस्त्वद्दृष्टिपातमधिगम्यसुधानिधानम् ॥ मृत्योर्वशत्वमगमाद्विदितंभवानिदुष्टोपितेदृशिगतःकुगतिंनयाति ॥ ५३ ॥ त्वच्छस्त्रव
ह्निशलभत्वमिताअपीहदैत्याःपतंगरुचिमाप्यदिवंव्रजंति ॥ संतःखलेष्वपिनदुष्टधियोयतःस्युःसाधुष्विवप्रणयिनःस्वपथंदिशंति ॥ ५४ ॥ प्राच्यांमृडा
निपरिपाहिसदानतान्नोयाम्यामवप्रतिपदंविपदोभवानि ॥ प्रत्यग्दिशित्रिपुरतापनपत्निरक्षत्वंपाह्युदीचिनिजभक्तजनान्महेशि ॥ ५५ ॥ ब्रह्माणिरक्षसततं
नतमौलिदेशंत्वंवैष्णविप्रतिकुलंपरिपालयाधः ॥ रुद्राग्निनैर्ऋतिसदागतिदिक्षुपांतुमृत्युंजयात्रिनयनात्रिपुरात्रिशक्त्यः ॥ ५६ ॥ पातुत्रिशूलममलेतवमौ
लिजान्नोभालस्थलंशशिकलामृदुमाभ्रुवौच ॥ नेत्रेत्रिलोचनवधूर्गिरिजाचनासामोष्ठंजयाचविजयात्वधरप्रदेशम् ॥ ५७ ॥ श्रोत्रद्वयंश्रुतिरवादशनाव
लिंश्रीश्चंडीकपोलयुगलंरसनांचवाणी ॥ पायात्सदैवचिबुकंजयमंगलानःकात्यायनीवदनमंडलमेवसर्वम् ॥ ५८ ॥ कंठप्रदेशमवतादिहनीलकंठी
भूदारशक्तिरनिशंचकृकाटिकायाम् ॥ कौर्म्यंसदेशमनिशंभुजदंडमैंद्रीपद्माचपाणिफलकंनतिकारिणांनः ॥ ५९ ॥

ननुनिश्चितम् ॥ भवतीनतिकृत्सुत्वत्प्रणामकर्तृषु ॥ सकलायुषांसंपूर्णायुषाम् ॥ सफलायुषामितिवापाठः ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ शलभत्वंपतंगत्वम् ॥ यदाहामरः ॥ समौपतंगशलभाविति ॥
पतंगरुचिंप्राप्यसूर्यमंडलंभित्त्वेत्यर्थः ॥ यदाहामरः ॥ पतंगौपक्षिसूर्यौचेति ॥ ५४ ॥ अवरक्ष ॥ प्रतिपदंप्रतिक्षणम् ॥ विपदोविपत्तेः ॥ प्रतिपदमित्यत्रप्रतिकुलमितिपाठेप्रतिभक्तकुलमित्यर्थः ॥
॥ ५५ ॥ त्रिपुसृष्टिस्थितिप्रलयेषुशक्तिःसामर्थ्यंयस्याःसात्रिशक्तिः ॥ यथासंख्येनान्वयः ॥ ५६ ॥ भालंललाटम् ॥ ५७ ॥ चिबुकमोष्ठाधरयोरधःप्रदेशम् ॥ ५८ ॥ भूदारशक्तिर्वाराही ॥

कृकाटिकायामवटौ द्वितीयार्थेसप्तमी ॥ ग्रीवाशिरःसंधेःपश्चात्पृष्ठवंशोपरिभागेइत्यर्थः ॥ यदाहामरः ॥ वटुर्घाटाकृकाटिकेति ॥ पाणिफलकंहस्तखंडकम् ॥ ५९ ॥ ६० ॥ उदरदरींजठर
गुहाम् ॥ कटिंश्रोणिम् ॥ स्फिचौप्रोथौ ॥ यदाहामरः ॥ स्त्रियांस्फिचौकटिप्रोथाविति ॥ गुह्यंगुह्येंद्रियंशिश्नमितियावत् ॥ अपानमपानेंद्रियंगुदमित्यर्थः ॥ ६१ ॥ जानूजानुनीऊरुपर्वणी
इत्यर्थः ॥ यदाहामरः ॥ जानूरुपर्वाष्ठीवदस्त्रियामिति ॥ जंघेप्रसृतेजानुनोरधोभागौ ॥ गुल्फौपादग्रंथी ॥ चांद्रीचंद्रशक्तिःरोहिणीवा ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥

हस्तांगुलीःकमलजाविरजानखांश्चकक्षांतरंतरणिमंडलगातमोघ्नी ॥ वक्षःस्थलंस्थलचरीहृदयंधरित्रीकुक्षिद्वयंत्ववतुनःक्षणदाचरघ्नी ॥६०॥ अव्यात्सदो
दरदरींजगदीश्वरीनोनाभिंनभोगतिरजात्वथपृष्ठदेशम् ॥ पायात्कटिंचविकटापरमास्फिचौनोगुह्यंगुहारणिरपानमपायहंत्री ॥ ६१ ॥ ऊरुद्वयंचविपुलाल
लिताचजानूजंघेजवाऽवतुकठोरतरात्रगुल्फौ ॥ पादौरसातलचरांगुलिदेशमुग्राचांद्रीनखान्पदतलंतलवासिनीच ॥६२॥ गृहंरक्षतुनोलक्ष्मीःक्षेत्रंक्षेमकरी
सदा ॥ पातुपुत्रान्प्रियकरीपायादायुःसनातनी ॥ ६३ ॥ यशःपातुमहादेवीधर्मंपातुधनुर्धरी ॥ कुलदेवीकुलंपातुसद्गतिंसद्गतिप्रदा ॥ ६४ ॥ रणेरा
जकुलेद्यूतेसंग्रामेशत्रुसंकटे ॥ गृहेवनेजलादौचशर्वाणीसर्वतोऽवतु ॥ ६५ ॥ इतिस्तुत्वाजगद्धात्रींप्रणेमुश्चपुनःपुनः ॥ सर्वेसवासवादेवाःसर्षिगंधर्वचा
रणाः ॥ ६६ ॥ ततस्तुष्टाजगन्मातातानाहसुरसत्तमान् ॥ स्वाधिकारान्सुराःसर्वेशासतुप्राग्यथायथा ॥ ६७॥ तुष्टाहमनयास्तुत्यानितरांतुयथार्थया ॥
वरमन्यंप्रदास्यामितच्छृणुध्वंसुरोत्तमाः ॥ ६८ ॥ ॥ दुर्गोवाच ॥ ॥ यःस्तोष्यतितुमांभक्त्यानरःस्तुत्यानयाशुचिः ॥ तस्याहंनाशयिष्यामिविपदं
चपदेपदे॥६९॥एतत्स्तोत्रस्यकवचंपरिधास्यतियोनरः ॥ तस्यक्वचिद्भयंनास्तिवज्रपंजरगस्यहि ॥७०॥ अद्यप्रभृतिमेनामदुर्गेतिख्यातिमेष्यति ॥ दुर्गदै
त्यस्यसमरेपातनादतिदुर्गमात्॥७१॥येमांदुर्गांशरणगानतेषांदुर्गतिःक्वचित् ॥ दुर्गास्तुतिरियंपुण्यावज्रपंजरसंज्ञिका ॥७२॥ अनयाकवचंकृत्वामाबिभे
तुयमादपि ॥ भूतप्रेतपिशाचाश्चशाकिनीडाकिनीगणाः॥७३॥झोटिंगाराक्षसाःक्रूराविषसर्पाग्निदस्यवः ॥ वेतालाश्चापिकंकालग्रहाबालग्रहाअपि॥७४॥

यथार्थयासान्वयया ॥ यथातथेतिपाठेपिसएवार्थः ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ दुर्गेतिदुर्गनामानंदैत्यंहंतीतिदुर्गा ॥ घ्नेत्यस्याश्रवणमार्षम् ॥ यद्वा दुर्गमतिदुर्गमंदुर्गदैत्यस्यहननंघातनमस्याअस्तीति
दुर्गा ॥ अर्शआदिभ्योऽच् ॥ तदेतदाह ॥ दुर्गदैत्यस्येति ॥ ७१॥७२॥ माबिभेतुभयंमाकरोतु ॥ शाकिनीडाकिन्यौदुष्टग्रहविशेषौ ॥७३॥ झोटिंगाःपिशाचाः झाटिंगाइतिपाठेपिसएवार्थः ॥ वेताला

भूतविशेषाः।।कंकालाःपिशाचभेदाः ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ रक्षामिति ॥ परिपरितःसर्वतोभावेनेत्यर्थः ॥ ८० ॥ तयातस्याइत्यर्थः ॥ तस्याइतिवापाठः ॥ ८१ ॥ ८२ ॥
नवरात्रमाश्विनशुक्लपक्षीयम् ॥ सुमतिंज्ञानम् ॥ सद्गतिमितिकचित् ॥ ८३ ॥ महाबलिरित्यत्रबलिशब्देनपक्वान्नानिगृह्यंते ॥ ८४ ॥ शारदंतदेव ॥ ८५ ॥ ८६ ॥८७॥ कालरात्रिमुखाःकालरात्रि

वातपित्तादिजनितास्तथाचविषमज्वराः ॥ दूरादेवपलायंतेश्रुत्वास्तुतिमिमांशुभाम् ॥७५॥ वज्रपंजरनामैतत्स्तोत्रंदुर्गाप्रशंसनम् ॥ एतत्स्तोत्रकृतत्राणे
वज्रादपिभयंनहि ॥ ७६ ॥ अष्टजप्तेनचानेनयोभिमंत्र्यजलंपिबेत् ॥ तस्योदरगतापीडाक्वापिनोसंभविष्यति ॥७७॥ गर्भपीडातुनोजातुभविष्यत्याभिमं
त्रणात् ॥ बालानांपरमाशांतिरेतत्स्तोत्रांबुपानतः ॥ ७८ ॥ यत्रसान्निध्यमेतस्यस्तवस्येहभविष्यति ॥ एतास्तुशक्तयःसर्वाःसर्वत्रसाहितामया ॥ ७९ ॥
रक्षांपरिकरिष्यंतिमद्भक्तानांममाज्ञया ॥ इतिदत्त्वावरान्देवीदेवेभ्योंतर्हितातदा ॥ ८० ॥ तेपिस्वर्गौकसःसर्वेस्वंस्वंस्वर्गंययुर्मुदा ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥
इत्थंदुर्गाभवन्नामतयादेव्यामहामुने ॥ काश्यांसेव्यायथासाचतच्छृणुष्ववदामिते ॥८१॥ अष्टम्यांचचतुर्दश्यांभौमवारेविशेषतः ॥ संपूज्यासततंकाश्यां
दुर्गादुर्गतिनाशिनी ॥ ८२ ॥ नवरात्रंप्रयत्नेनप्रत्यहंसासमर्चिता ॥ नाशयिष्यतिविघ्नौघान्सुमतिंचप्रदास्यति ॥ ८३ ॥ महापूजोपहारैश्चमहाबलिनि
वेदनैः ॥ दास्यत्यभीष्टदासिद्धिंदुर्गाकाश्यांनसंशयः ॥ ८४ ॥ प्रतिसंवत्सरंतस्याःकार्यायात्राप्रयत्नतः ॥ शारदंनवरात्रंचसकुटुंबैःशुभार्थिभिः ॥८५॥
योनसांवत्सरींयात्रांदुर्गायाःकुरुतेकुधीः ॥ काश्यांविघ्नसहस्राणितस्यस्युश्चपदेपदे ॥ ८६ ॥ दुर्गाकुंडेनरःस्नात्वासर्वदुर्गार्तिहारिणीम् ॥ दुर्गांसंपूज्यवि
धिवन्नवजन्माघमुत्सृजेत् ॥ ८७ ॥ सादुर्गाशक्तिभिःसार्धंकाशींरक्षतिसर्वतः ॥ ताःप्रयत्नेनसंपूज्याःकालरात्रिमुखानरैः ॥८८॥ रक्षंतिक्षेत्रमेतद्वैतथान्यान
वशक्तयः ॥ उपसर्गसहस्रेभ्यस्तावैदिग्देवताःक्रमात् ॥ ८९ ॥ शतनेत्रासहस्रास्यातथायुतभुजापरा ॥ अश्वारूढागजास्याचत्वरिताशववाहिनी ॥ ९० ॥
विश्वासौभाग्यगौरीचसृष्टाःप्राच्यादिमध्यतः ॥ एतायत्नेनसंपूज्याःक्षेत्ररक्षणदेवताः ॥९१॥ तथैवभैरवाश्चाष्टौदिक्ष्वष्टासुप्रतिष्ठिताः ॥ रक्षंतिसततंकाशीं
निर्वाणश्रीनिकेतनम् ॥ ९२ ॥ रुरुश्चंडोसितांगश्चकपालीक्रोधनस्तथा ॥ उन्मत्तभैरवस्तद्वत्क्रमात्संहारभीषणौ ॥ ९३ ॥ चतुःषष्टिस्तुवेतालामहाभी
षणमूर्तयः ॥ रुंडमुंडस्रजःसर्वेकर्त्रीखर्परपाणयः ॥ ९४ ॥ श्ववाहनारक्तमुखामहादंष्ट्रामहाभुजाः ॥ नग्नाविमुक्तकेशाश्चप्रमत्तारुधिरासवैः ॥ ९५ ॥

प्रधानाः ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ त्वरितावेगवत्तरा ॥ ९०॥ सृष्टानिसृष्टानियुक्ताइतियावत् ॥ देव्याइतिशेषः ॥ सृष्टचेतिपाठेसृष्टिमार्गेणेत्यर्थः ॥ प्राच्यादिमध्यतःप्राच्यादिषुदिक्षुमध्येचेत्यर्थः ॥ ९१ ॥
निर्वाणश्रीनिकेतनंकैवल्यस्यरम्यंस्थानंकैवल्यलक्ष्म्यानिकेतनमितिवा ॥९२॥ क्रमात्प्राच्यादिक्रमात् ॥९३॥ रुंडमुंडस्रजःकबंधशिरोमालाः॥९४॥ रुधिरासवैःरुधिराण्येवआसवामद्यानितैः ॥९५॥

कोटिशोरुधिराशनाइतिक्वचित् ॥ कोटिशोऽपरिमिताः ॥ ९६ ॥ तेषुचतुःषष्ट्यांकांश्चिद्वेतालान्दर्शयति विद्युज्जिह्वइतित्रयेण ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥
भूतावलीभूतपंक्तिर्भूतसमूहइत्यर्थः ॥ अवतिरक्षति ॥ ५ ॥ पदेपदेक्षणेक्षणे ॥ ६ ॥ दुर्गंसंकटम् ॥ ७ ॥ ८ ॥ सहेति श्रोतारमपिरक्षिष्यंतीत्यर्थः ॥ ९ ॥ ११० ॥ अहंबुद्धिगृहीतानांरक्षणंप्रार्थ

नानारूपधराःसर्वेनानाशस्त्रास्त्रपाणयः ॥ तदाकारैश्चतद्भृत्यैःकोटिशःपरिवारिताः ॥ ९६ ॥ विद्युज्जिह्वोललज्जिह्वःक्रूरास्यःक्रूरलोचनः॥ उग्रोविकटदं
ष्ट्रश्चवक्रास्योवक्रनासिकः ॥ ९७ ॥ जंभकोजृंभणमुखोज्वालानेत्रोवृकोदरः ॥ गर्तनेत्रोमहानेत्रस्तुच्छनेत्रोंऽत्रमण्डनः ॥ ९८ ॥ ज्वलत्केशःकंबुशिराः
खर्वग्रीवोमहाहनुः ॥ महानासोलंबकर्णःकर्णप्रावरणोनसः ॥९९॥ इत्यादयोमुनेक्षेत्रंदुर्वृत्तरुधिरप्रियाः ॥ त्रासयंतोदुराचारान्रक्षंतिपरितःसदा ॥१००॥
त्रैलोक्यविजयाद्याश्चज्वालामुख्यंतगाश्चयाः ॥ शक्तयोऽत्रमयाख्यातामुनेकलशसंभव ॥ १ ॥ ताःकाशींपरिरक्षंतिचतुर्दिक्षूद्यतायुधाः ॥ ताःसमर्च्याः
प्रयत्नेनमहाविघ्नप्रशांतये ॥२॥ भैरवारुरुमुख्याश्चमहाभयनिवारकाः ॥ संपूज्याःसर्वदाकाश्यांसर्वसंपत्तिहेतवः ॥३॥ विद्युज्जिह्वप्रभृतयोवेतालाउग्ररू
पिणः ॥ अत्युग्रानपिविघ्नौघान्हरिष्यंत्यर्चिताइह ॥ ४ ॥ तथाभूतावलीचात्रनानाभीषणरूपिणी ॥ उदायुधाऽवतिपुरींशतकोटिमितामुने ॥ ५ ॥
निर्वाणलक्ष्मीक्षेत्रस्यपालयित्रीपदेपदे ॥ एतावैदेवताःपूज्याःकाश्यांनिवाणकांक्षिभिः ॥ ६ ॥ श्रुत्वाध्यायमिमंपुण्यंनरोदुर्गजयाभिधम् ॥ नानाश
क्तिसमायुक्तंदुर्गमाशुतरिष्यति ॥ ७ ॥ यएतेभैरवाःप्रोक्तायेवेतालाउदाहृताः ॥ तेषांनामानिचाकर्ण्यनरोविघ्नैर्नदूयते ॥ ८ ॥ अदृष्टाअपितेभूताएतदा
ख्यानपाठकम् ॥ रक्षिष्यंतिप्रयत्नेनसहश्रोतृजनेनच ॥ ९ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेनकाशीभक्तिपरैर्नरैः ॥ श्रोतव्यमिदमाख्यानंमहाविघ्ननिवारणम् ॥
॥ ११० ॥ गृहेपियस्यलिखितमेतत्स्थास्यतिपूजितम् ॥ तस्यापदांसहस्राणिनाशयिष्यंतिदेवताः ॥ ११ ॥ काश्यांयस्यास्तिवैप्रेमतेनकृत्वाऽऽदरंगु
रुम् ॥ श्रोतव्यमिदमाख्यानंवज्रपंजरसन्निभम् ॥११२॥ ॥ इतिश्रीस्कांदेमहापुराणएकाशीतिसाहस्र्यांसंहितायांचतुर्थेकाशीखंडउत्तरार्धेदुर्गाविजयो
नामद्विसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७२ ॥ अगस्त्यउवाच ॥ त्रिलोचनंसमासाद्यदेवदेवःषडाननः ॥ जगदंबिकयायुक्तःकिंचकाराशुतद्वद ॥ १ ॥ ॥
स्कन्दउवाच ॥ ॥ मुनेकलशजाख्यामियत्पृष्टंतन्निशामय ॥ विरजःसंज्ञकंपीठंयत्प्रोक्तंसर्वसिद्धिदम् ॥ २ ॥ तत्पीठदर्शनादेवविरजाजायतेनरः ॥
यत्रास्तितन्महालिंगंवाराणस्यांत्रिलोचनम् ॥ ३ ॥

यित्वाममबुद्धिगृहीतानामपितत्प्रार्थयति ॥ गृहेपीति ॥ ११ ॥ गुरुंमहांतम् ॥ ११२ ॥ ॥ इतिश्रीरामानंदकृतायांकाशीखंडटीकायांद्विसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७२ ॥ ॥ त्रिसप्ततितमेध्याये
श्रीमदोंकारवर्णनम् ॥ क्रियतेतीवपापघ्नंमहाश्चर्यप्रदंनृणाम् ॥१॥ नंदिनंसन्निदेश्येतिमृडान्यासहितोमृडः ॥ ययौत्रैविष्टपंक्षेत्रंमुक्तिबीजप्ररोहणमित्युक्तमतःपृच्छति ॥ त्रिलोचनमिति ॥१॥२॥३॥

पिलिपिलेतिलक्ष्म्याएवनामांतरम् ॥ ४ ॥ तीर्थलिंगयोस्त्रिविष्टपंनाम ॥ त्रिविष्टपनामनिरुक्त्यादर्शयति ॥ विष्टपेति ॥ विष्टपत्रितयेभुवनत्रयमध्ये ॥ तत्रेतितीर्थलिंगयोर्निरुक्तिः ॥ यद्यतः ॥
॥ ५ ॥ महत्तरंश्रेष्ठतमंच ॥ पाठांतरंस्पष्टम् ॥ ६ ॥ ७ ॥ सर्वोपकारार्थमज्ञेवपृच्छति ॥ देवदेवेति नवभिः देवदेवेतिसंबोधनानिभक्त्युद्रेकख्यापकानि ॥ सर्वदसर्वगेत्यत्रसर्वसमर्चितेति
क्वचित् ॥८॥९॥ विष्वक्सर्वव्यापीत्यर्थः ॥ केनब्रह्मणायेनकेनापिवाऽवगम्यतेकाक्कानावगम्यतएवेत्यर्थः ॥१०॥ स्वयंभून्यपीत्यत्रस्वभूमिष्ठानीतिपाठेस्वस्थानस्थितानि ॥ स्वयंभुस्थापितानीतिपाठे

तीर्थंपिलिपिलाख्यंतद्द्युनद्यंभसिविश्रुतम् ॥ सर्वतीर्थमयंतीर्थंतत्काश्यांपरिगीयते ॥ ४ ॥ विष्टपत्रितयांतर्येदेवार्षिमनुजोरगाः ॥ ससरित्पर्वतारण्याःसं
तितेतत्रयन्मुने ॥ ५ ॥ तदारभ्यचतत्तीर्थंतच्चलिंगंत्रिलोचनम् ॥ त्रिविष्टपमितिख्यातमतोहेतोर्महत्तरम् ॥ ६ ॥ त्रिविष्टपस्यलिंगस्यमहिमोक्तःपिना
किना ॥ जगज्जनन्याःपुरतोयथावच्मितथामुने ॥७॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ देवदेवजगन्नाथशर्वसर्वदसर्वग ॥ सर्वदृक्सर्वजनककिंचित्पृच्छामितद्वद ॥
॥८॥ इदंतवप्रियंक्षेत्रंकर्मबीजमहौषधम् ॥ नैःश्रेयस्याःश्रियोगेहंममापिप्रीतिदंमहत् ॥९॥ यत्क्षेत्ररजसोप्यग्रेत्रिलोक्यपितृणायते ॥ तस्याखिलस्यम
हिमाविष्वक्केनावगम्यते ॥ १० ॥ यानीहसंतिलिंगानितानिसर्वाण्यसंशयम् ॥ निर्वाणकारणान्येवस्वयंभून्यपितान्यपि ॥ ११ ॥ यद्यप्येवंतथापीश
विशेषंवक्तुमर्हसि ॥ काश्यामनादिसिद्धानिकानिलिंगानिशंकर ॥१२॥ यत्रदेवःसदातिष्ठेत्संवर्तेऽपिसवल्लभः ॥ यैरियंप्रथितिंप्राप्ताकाशीमुक्तिपुरीतिच ॥
॥ १३ ॥ येषांस्मरणतोप्यत्रभवेत्पापस्यसंक्षयः ॥ दर्शनस्पर्शनाभ्यांचस्यातांस्वर्गापवर्गकौ ॥ १४ ॥ येषांसमर्चनादेवमध्येजन्मसकृद्विभो ॥ लिंगा
निपूजितानिस्युःकाश्यांसर्वाणिनिश्चितम् ॥१५॥ विधायमय्यनुक्रोशंकारुण्यामृतसागर ॥ एतदाचक्ष्वमेशंभोपादयोःप्रणतास्म्यहम् ॥१६॥ इत्याकर्ण्य
महेशानस्तस्यादेव्याःसुभाषितम् ॥ कथयामासविंध्यारेमहालिंगानिसत्तम ॥१७॥ यन्नामाकर्णनादेवक्षीयंतेपापराशयः ॥ प्राप्यतेपुण्यसंभारःकाश्यांनि
र्वाणकारणम् ॥ १८ ॥ ॥ देवदेवउवाच ॥ ॥ शृणुदेविपरंगुह्यंक्षेत्रेऽस्मिन्मुक्तिकारणम् ॥ इदंविदंतिनैवापिब्रह्मनारायणादयः ॥ १९ ॥ असंख्याता
निलिंगानिपार्वत्यानंदकानने ॥ स्थूलान्यपिचसूक्ष्माणिनानारत्नमयानिच ॥ २० ॥ नानाधातुमयानीशेदार्षदान्यप्यनेकशः ॥ स्वयंभून्यप्यने
कानिदेवर्षिस्थापितान्यहो ॥२१॥ सिद्धचारणगंधर्वयक्षरक्षोर्चितान्यपि ॥ असुरोरगमर्त्यैश्चदानवैरप्सरोगणैः ॥२२॥ दिग्गजैर्गिरिभिस्तीर्थैर्ऋक्षवानर
किन्नरैः ॥ पतत्रिप्रमुखैर्देविस्वस्वनामांकितानिवै ॥२३॥ प्रतिष्ठितानियानीहमुक्तिहेतूनितान्यपि ॥ अदृश्यान्यपिदृश्यानिदुरवस्थान्यपिप्रिये ॥२४॥

स्वयंभूनिस्थापितानिचेत्यर्थः ॥ ११ ॥ १२ ॥ यत्रकाश्याम् ॥ सवल्लभःसशक्तिकः ॥ १३ ॥ १४ ॥ जन्मनोमध्येमध्येजन्मसकृत्समर्चनादित्यन्वयः ॥ १५ ॥ १६ ॥ अगस्त्यस्यविंध्यारित्वंतद्वृ
द्धिविघातकत्वाज्ज्ञेयम् ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ असंख्यातानिलिंगानीत्यादीनांपूज्यानीतिषष्ठेनान्वयः ॥२० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ दुरवस्थानीति ॥ यवनादिभिरतिशयेनदुर्दुष्टाअवस्थायेषां

तानितथा ॥ २४ ॥ परार्द्धशतसंख्यानिपरार्धंब्रह्मणःपंचाशद्वर्षंतन्मानेनमानुषदिनसंख्यासंख्याविशेषोवातच्छतसंख्यानिपरार्धशतसंख्यानि ॥ २५ ॥ तिष्येकलौ ॥ २६ ॥ गणनेति ॥
हेगौरिममभक्तजनैरिहकाश्यांयानिलिंगानिप्रतिष्ठितानितेषांगणनाअंतोनास्ति ॥ उपसंहरति ॥ अतस्तेषांसंख्यानविद्यतेइति ॥ गणनादिवसादर्वागिति ॥ ःयस्मिन्दिवसेमयागणनाकृतातस्माद्दिव

भग्नान्यपिचकालेनतानिपूज्यानिसुंदरि ॥ परार्धशतसंख्यानिगणितान्येकदामया ॥ २५ ॥ गंगांभस्यपितिष्ठंतिषष्टिकोटिमितानिहि ॥ ·सिद्धलिंगा
नितांनीशेतिष्येऽदृश्यत्वमाययुः ॥ २६ ॥ गणनादिवसादर्वाङ्ममभक्तजनैःप्रिये ॥ प्रतिष्ठितानियानीहतेषांसंख्यानविद्यते ॥२७॥ त्वयातुयानिपृष्टा
नियैरिदंक्षेत्रमुत्तमम् ॥ तानिलिंगानिवक्ष्यामिमुक्तिहेतूनिसुंदरि ॥ २८ ॥ कलावतीवगोप्यानिभविष्यंतिगिरींद्रजे ॥ परंतेषांप्रभावोयःस्वंस्वंस्थानं
नहास्यति ॥ २९ ॥ कलिकल्मषपुष्टायेयेदुष्टानास्तिकाःशठाः ॥ एतेषांसिद्धलिंगानांज्ञास्यंत्याख्यामपीहन ॥ ३० ॥ नामश्रवणतोपीहयल्लिंगानां
शुभानने ॥ वृजिनानिक्षयंयांतिवर्धंतेपुण्यराशयः ॥ ३१ ॥ ओंकारःप्रथमंलिंगंद्वितीयंचत्रिलोचनम् ॥ तृतीयश्चमहादेवःकृत्तिवासाश्चतुर्थकम् ॥
॥ ३२ ॥ रत्नेशःपंचमंलिंगंषष्ठंचंद्रेश्वराभिधम् ॥ केदारःसप्तमंलिंगंधर्मेशश्चाष्टमंप्रिये ॥ ३३ ॥ वीरेश्वरंचनवमंकामेशंदशमंविदुः ॥ विश्वकर्मेश्वरंलिंगं
शुभमेकादशंपरम् ॥ ३४ ॥ द्वादशंमाणिकर्णीशमविमुक्तंत्रयोदशम् ॥ चतुर्दशंमहालिंगंममविश्वेश्वराभिधम् ॥ ३५ ॥ प्रियेचतुर्दशैतानिश्रियोहेतूनिसुं
दरि ॥ एतेषांसमवायोयंमुक्तिक्षेत्रमिहेरितम् ॥ ३६ ॥ देवताःसमधिष्ठात्र्यःक्षेत्रस्यास्यपराइमाः ॥ आराधिताःप्रयच्छंतिनृभ्योनैःश्रेयसींश्रियम् ॥३७॥
आनंदकाननेमुक्त्यैप्रोक्तान्येतानिसुंदरि ॥ प्रियेचतुर्दशेज्यानिमहालिंगानिदेहिनाम् ॥ ३८ ॥ प्रतिमासंसमारभ्यतिथिंप्रतिपदंशुभाम् ॥ एतेषांलिंगमु
ख्यानांकार्यायात्राप्रयत्नतः ॥३९॥ अनाराध्यमहादेवमेषुलिंगेषुकुंभज ॥ कःकाश्यांमोक्षमाप्नोतिसत्यंसत्यंपुनःपुनः ॥४०॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेनकाशी
फलमभीप्सुभिः ॥ पूज्यान्येतानिलिंगानिभक्त्यापरमयामुने ॥४१॥ ॥ अगस्त्यउवाच ॥ ॥ एतान्येवकिमन्यानिमहालिंगानिषण्मुख ॥ निर्वा
णकारणानीहयदिसंतितदावद ॥ ४२ ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ अन्यान्यपिचसंतीहमहालिंगानिसुव्रत ॥ कलिप्रभावाद्गुप्तानिभविष्यंत्येवतानिवै ॥
॥ ४३ ॥ यस्येश्वरेसदाभक्तिर्यःकाशीतत्त्ववित्तमः ॥ सएवैतानिलिंगानिवेत्स्यत्यन्योनकश्चन ॥ ४४ ॥ येषांनामग्रहेणापिकलिकल्मषसंक्षयः ॥
अमृतेशस्तारकेशोज्ञानेशःकरुणेश्वरः ॥ ४५ ॥

सादर्वागूर्ध्वमित्यतिरोहितएवार्थः ॥ २७ ॥ २८ ॥ नहास्यतिनत्यक्ष्यति ॥ २९ ॥ पुष्टाःस्थूलाव्याप्तावा ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ समवायःसमाहारोमेलनमितियावत् ॥
॥ ३६ ॥ नैःश्रेयसींकैवल्याख्याम् ॥ ३७ ॥ देहिनांमुक्त्यैइत्यन्वयः ॥ ३८ ॥ प्रतिमासमितिस्कंदोक्तिः ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ पार्वत्याईश्वरोक्तान्येवान्यानिचतुर्दश

लिंगान्याह ॥ अमृतेशइति ॥ ४५ ॥ लांगलःलांगलीश्वरः ॥ ब्रह्मेशलांगलीशौचेतिकचित् ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ काशीकोशोऽविमुक्तशरीरम् ॥ सारइतिकचित् ॥ ५० ॥ ५१ ॥
॥ ५२ ॥ महतीभक्तिर्येषांतेमहाभक्तयस्तेषांकृपावशात् ॥ महाभक्तेतिपाठेस्पष्टएवार्थः ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ निरेनसानिष्पापेन ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ अग्रजईश्वरस्यमुखद्वारात्प्रथमतो

मोक्षद्वारेश्वरश्चैवस्वर्गद्वारेश्वरस्तथा ॥ ब्रह्मेशोलांगलश्चैववृद्धकालेश्वरस्तथा ॥ ४६ ॥ वृषेशश्चैवचंडीशोनंदिकेशोमहेश्वरः ॥ ज्योतीरूपेश्वरंलिंगंख्यात
मत्रचतुर्दशम् ॥ ४७ ॥ काश्यांचतुर्दशैतानिमहालिंगानिसुंदरि ॥ इमानिमुक्तिहेतूनिलिंगान्यानंदकानने ॥ ४८ ॥ कलिकल्मषबुद्धीनांनाख्येया
निकदाचन ॥ एतान्याराधयेद्यस्तुलिंगानीहचतुर्दश ॥ ४९ ॥ नतस्यपुनरावृत्तिःसंसाराध्वनिकर्हिचित् ॥ काशीकोशोयमतुलोनप्रकाश्योयतस्ततः ॥
॥ ५० ॥ एतल्लिंगाभिधादेविमहापद्यपिदुःखहृत् ॥ रहस्यंपरमंचैतत्क्षेत्रस्यास्यवरानने ॥ ५१ ॥ चतुर्दशापिलिंगानिमत्सान्निध्यकराणिहि ॥ अवि
मुक्तस्यहृदयमेतदेवगिरींद्रजे ॥ ५२ ॥ इमानियानिलिंगानिसर्वेषांमुक्तिदानिहि ॥ एकैकभुवनस्येहसारमादायसर्वतः ॥ मयैतानिकृतान्येवमहाभ
क्तिकृपावशात् ॥ ५३ ॥ अस्मिन्क्षेत्रेध्रुवंमुक्तिरितियाप्रथितिःप्रिये ॥ कारणंतत्रलिंगानिममैतानिचतुर्दश ॥५४॥ तएवव्रतिनःकांतेतएवचतपस्विनः॥
ध्यातान्येतानियैर्भक्तैर्लिंगान्यानंदकानने ॥५५॥ तएवाभ्यस्तसद्योगादत्तदानास्तएवहि ॥ काश्यामिमानिलिंगानियैर्दृष्टान्यपिदूरतः ॥ ५६॥ इष्टापूर्ता
श्चयेधर्माःप्रणीतामुनिसत्तमैः ॥ तेसर्वेतेनविहितायावज्जीवंनिरेनसा ॥ ५७ ॥ येनाविमुक्तमासाद्यमहालिंगानिपार्वति ॥ सकृदभ्यर्चितानीहसमुक्तो
नात्रसंशयः ॥ ५८ ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ अन्यान्यपिचविंध्यारेदेव्यैप्रोक्तानिशंभुना ॥ स्वभक्तानांहितार्थायतान्यथाकर्णयाग्रज ॥ ५९ ॥
शैलेशःसंगमेशश्चस्वर्लीनोमध्यमेश्वरः ॥ हिरण्यगर्भईशानोगोप्रेक्षोवृषभध्वजः ॥ ६० ॥ उपशांतशिवोज्येष्ठोनिवासेश्वरएवच ॥ शुक्रेशोव्याघ्रलिंगं
चजंबुकेशंचतुर्दशम् ॥ ६१ ॥ मुनेचतुर्दशैतानिमहांत्यायतनानिवै ॥ एतेषामपिसेवातोनरोमोक्षमवाप्नुयात् ॥ ६२ ॥ चैत्रकृष्णप्रतिपदंसमारभ्यप्रय
त्नतः ॥ आचतुर्दशिपूज्यानिलिंगान्येतानिसत्तमैः ॥ ६३ ॥ एतेषांवार्षिकीयात्रासुमहोत्सवपूर्वकम् ॥ कार्यामुमुक्षुभिःसम्यक्क्षेत्रसंसिद्धिदायिनी ॥
॥ ६४ ॥ मुनेचतुर्दशैतानिमहालिंगानियत्नतः ॥ दृष्ट्वानजायतेजंतुःसंसारेदुःखसागरे ॥६५॥ क्षेत्रस्यपरमंतत्त्वमेतदेवप्रियेध्रुवम् ॥ संसाररोगग्रस्ताना
मिदमेवमहौषधम् ॥ ६६ ॥ क्षेत्रस्योपनिषच्चैषामुक्तिबीजमिदंपरम् ॥ कर्मकाननदावाग्निरेषालिंगावलिःप्रिये ॥ ६७ ॥

जातः ॥ द्विजेतिवापाठः ॥ ५९ ॥ महायतनानितृतीयचतुर्दशलिंगान्याह ॥ शैलेशइति ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ उपनिषद्रहस्यम् ॥ लिंगावलिर्लिंगपंक्तिः

समूहइत्यर्थः ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ उक्तानुवादपूर्वकंप्रत्येकंसर्वलिंगानांमहिमानंपृच्छति ॥ रहस्यमिति ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ आराधिआराधितःपूजितः ॥७४ ॥ विधायकृत्वा ॥
॥ ७५ ॥ तपःकरणसमयेपर्णमपिनभक्षितमित्यपर्णा ॥ तदुक्तम् ॥ स्वयंविशीर्णद्रुमपर्णवृत्तितापराहिकाष्ठातपसस्तयापुनः ॥ तदप्यपाकीर्णमतःप्रियंवदांवदंत्यपर्णामितितांपुराविदइति ॥ तस्याः
संबोधनमपर्णेइति ॥ अनेनतवैतत्कथाश्रवणेधिकारोस्तीतिसूचयति ॥ ७६ ॥ परंतपइत्यन्वयः ॥ परंसमाधिमितिवा ॥ ७७ ॥ पुरोऽग्रतः ॥ विद्योतितहरिन्मुखंप्रकाशितादिक्समूहम् ॥
यदाहामरः ॥ दिशस्तुककुभःकाष्ठाआशाश्चहरितश्चताइति ॥ ७८ ॥ किंतज्ज्योतिरित्यतआह ॥ यदंतरिति ॥ अंतरंतःकरणे ॥ आविःप्रकटम् ॥ निर्व्याजेनफलाभिसंधिरहितेनसजातीयविजातीय
प्रत्ययशून्येनेतिवा ॥ ७९ ॥ नन्वसंप्रज्ञातसमाधिस्थस्यब्रह्मणोज्योतिषोबहिःप्राकट्यंदुर्घटमित्याशंक्याह ॥ योभूदिति ॥ स्फुटतोविदारंप्राप्नुवतोभूमिभागाद्यश्चटचटाशब्दोऽभूत्तच्छब्दाद्ब्रह्माक्रमतः

एकैकस्यास्यालिंगस्यमहिमाद्यंतवर्जितः ॥ मयैवज्ञायतेदेविसम्यङ्नान्येनकेनचित् ॥६८॥ इतिश्रुत्वामुनेप्राहदेवीहृष्टतनूरुहा ॥ प्रणम्यदेवमीशानंसर्व
ज्ञंसर्वदंशिवम् ॥ ६९ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ रहस्यंपरमंकाश्यांयदेतत्समुदीरितम् ॥ तच्छ्रुत्वोत्सुकतांप्राप्तंमनोमेतीववल्लभ ॥ ७० ॥ यदुक्तंलिंगमे
कैकंमहासारतरंपरम् ॥ काश्यांपरमनिर्वाणकारणंकारणेश्वर ॥ ७१ ॥ प्रत्येकंमहिमानंमेब्रूह्येषांभुवनेश्वर ॥ चतुर्दशानांलिंगानांश्रवणादघहारिणाम् ॥
॥ ७२ ॥ ओंकारेशस्यलिंगस्यकथमत्रसमागमः ॥ अतिपुण्यतमात्तस्मात्क्षेत्रादमरकंटकात् ॥ ७३ ॥ किमात्मकोऽयमोंकारोमहिमास्यचकोहर ॥
केनाराधिपुराचैषददावाराधितश्चकिम् ॥ ७४ ॥ मृडानीवाक्सुधामेतांविधायश्रुतिगोचराम् ॥ कथामकथयद्देवओंकारस्यमहाद्भुताम् ॥ ७५ ॥
॥ देवदेवउवाच ॥ ॥ कथामाकर्णयापर्णेवर्णयामितवाग्रतः ॥ यथोंकारस्यलिंगस्यप्रादुर्भावइहाभवत् ॥७६॥ पुरानंदवनेचात्रब्रह्मणाविश्वयोनिना ॥
तपस्तप्तंमहादेविसमाधिंदधतापरम् ॥ ७७ ॥ पूर्णेयुगसहस्रेऽथभित्त्वापातालसप्तकम् ॥ उदतिष्ठत्पुरोज्योतिर्विद्योतितहरिन्मुखम् ॥ ७८ ॥ यदंतरावि
रभवन्निर्व्याजेनसमाधिना॥तदेवपरमंधामबहिराविरभूद्विधेः ॥७९॥ योभूच्चटचटाशब्दःस्फुटतोभूमिभागतः ॥ तच्छब्दाद्व्यसृजद्वेधाःसमाधिंक्रमतोवशी ॥
॥ ८० ॥ स्रष्टाविसृष्टतद्ध्यानोयावदुन्मील्यलोचने ॥ पुरःपश्येद्ददर्शाग्रेतावदक्षरमादिमम् ॥ ८१ ॥ अकारंसत्त्वसंपन्नमृक्क्षेत्रंसृष्टिपालकम् ॥ नाराय
णात्मकंसाक्षात्तमःपारेप्रतिष्ठितम् ॥ ८२ ॥ उकारमथतस्याग्रेरजोरूपंयजुर्जनिम् ॥ विधातारंसमस्तस्यस्वाकारमिवबिंबितम् ॥ ८३ ॥

शनैःशनैःसमाधिंत्यक्तवानित्यर्थः ॥ स्फुटितइतिपाठेशब्दविशेषणम् ॥ अत्युत्कटइत्यर्थः ॥ ८०॥ स्रष्टेति ॥ ब्रह्मात्यक्तनिर्गुणब्रह्मध्यानोनेत्रेविकचय्ययावत्पुरःपश्येत्पश्यातितावदादिममादौभवंप्रण
वमक्षरंददर्शेत्यर्थः ॥ तथाचश्रीभागवते ॥ ततोभूत्त्रिवृदोंकारइति ॥८१॥ प्रणवस्वरूपंकथयंस्तंविशिनष्टि ॥ अकारमितिसार्धत्रयेण ॥ अकारोकारमकारनादबिंद्वात्मकोहिप्रणवस्तत्राकारार्थमाह ॥
अकारमिति ॥ सत्त्वसंपन्नंसत्त्वगुणोपेतम् ॥ ऋक्क्षेत्रमृग्वेदाधिष्ठानंतत्कारणमित्यर्थः ॥ तमःपारेऽज्ञानपारेसब्रह्माददर्शेतितृतीयेनान्वयः ॥ ८२ ॥ उकारार्थमाह ॥ उकारमिति ॥

अथानंतरंतस्याग्रेऽकाराग्रेरजोरूपंरजोगुणव्याप्तंयजुर्जनियजुर्वेदोत्पत्तिहेतुंस्वाकारंब्रह्मशरीरंबिंबितंप्रतिबिंबितम् ॥ चिंतितमितिपाठेभावितमित्यर्थः ॥ ८३ ॥ नीरवंनिःशब्दंयद्ध्वांतमंधतमसंतस्य यत्संकेतसदनंसंकेतस्थानंतदाभंतत्तुल्यम् ॥ नीरवदितिपाठेलवणोदधिजलवदित्यर्थः ॥ तथाचहरिवंशे ॥ महतस्तमसःपारइति ॥ तमसस्तमःप्रायक्षारसमुद्रस्येत्यर्थः ॥ मकारार्थमाह ॥ तदग्रतः उकारस्याग्रेतमोगुणेनरूप्यतइतितमोरूपम् ॥ ८४ ॥ नादार्थमाह ॥ अथेति ॥ तत्पुरतोमकाराग्रतः ॥ ध्याताध्यानकर्ता ॥ धातेतिक्वचित् ॥ व्यधादकरोत् ॥ स्वनयनातिथिंस्वनेत्रगोचरम् ॥ ॥ ८५ ॥ विश्वरूपमयाकारंप्रपंचस्वरूपाकृतिः ॥ विश्वरूपमथोंकारमितिपाठेऽथेत्यर्थांतरे ॥ ओंकारमित्यवयवावयविनोरभेदाभिप्रायेण ॥ अनाख्यनादःपरातस्यसदनमाश्रयंकारणमित्यर्थः ॥ तदुक्तम् ॥ वैखरीशब्दनिष्पत्तिर्मध्यमाश्रुतिगोचरा ॥ उद्यतार्थाचपश्यंतीसूक्ष्मावागनपायिनीति ॥ सूक्ष्मापरा ॥ अनपायिन्यनाख्येत्यर्थः ॥ ८६ ॥ शब्दब्रह्मवेदः ॥ बिंद्वर्थमाह ॥ अथोपरिष्टादिति ॥ उपरिष्टादुपरि ॥ परात्प्रधानादेःपरमुत्कृष्टम् ॥ ८७ ॥ तत्कुतइत्यतआह ॥ कारणमिति ॥ कारणानांप्रधानादीनाम् ॥ अतएवजगद्योनिंतंपरम् ॥ विधिर्ब्रह्मा ॥ विलोकयांचक्रेददर्श ॥

नीरवध्वांतसंकेतसदनाभंतदग्रतः ॥ मकारंसददर्शाथतमोरूपंविशेषतः ॥ ८४ ॥ साम्नोयोनिंलयेहेतुंसाक्षाद्रुद्रस्वरूपिणम् ॥ अथतत्पुरतोध्याताव्यधात्स्वनयनातिथिम् ॥ ८५ ॥ विश्वरूपमयाकारंसगुणंवापिनिर्गुणम् ॥ अनाख्यनादसदनंपरमानंदविग्रहम् ॥८६॥ शब्दब्रह्मेतियत्ख्यातंसर्ववाङ्मयकारणम् ॥ अथोपरिष्टान्नादस्यबिंदुरूपंपरात्परम् ॥ ८७ ॥ कारणंकारणानांचजगद्योनिंचतंपरम् ॥ विधिर्विलोकयांचक्रेतपसागोचरीकृतम् ॥ ८८ ॥ अवनादोमितिख्यातंसर्वस्यास्यप्रभावतः ॥ भक्तमुन्नयतेयस्मात्तदोमितियईरितः ॥ ८९ ॥ अरूपोपिसरूपाढ्यःसधात्रानेत्रगीकृतः ॥ तारयेद्यद्भवांभोधेःस्वजपासक्तमानसम् ॥ ततस्तारइतिख्यातोयस्तंब्रह्माव्यलोकयत् ॥ ९० ॥ प्रणूयतेयतःसर्वैःपरनिर्वाणकामुकैः ॥ सर्वेभ्योभ्यधिकस्तस्मात्प्रणवोयैःप्रकीर्तितः ॥ ९१ ॥ स्वसेवितारंपुरुषंप्रणयेद्यःपरंपदम् ॥ अतस्तंप्रणवंशांतंप्रत्यक्षीकृतवान्विधिः ॥ ९२ ॥ त्रयीमयस्तुरीयोयस्तुर्यातीतोखिलात्मकः ॥ नादबिंदुस्वरूपोयःसप्रैक्षिद्विजगामिना ॥ ९३ ॥ प्रावर्ततयतोवेदाःसांगाःसर्वस्ययोनयः ॥ सवेदादिःपद्मभुवापुरस्तादवलोकितः ॥ ९४ ॥ वृषभोयास्त्रिधाबद्धोरोरवीतिमहोमयः ॥ सनेत्रविषयीचक्रेपरमःपरमेष्ठिना ॥ ९५ ॥

जगदासिंचकमितिपाठेजगदासिंचतिपालयतीतितथातम् ॥ ८८ ॥ एवमवयवार्थनिरूपणेनैवावयविनमोंकारंनिरूप्यओंनामद्विधानिर्वक्ति ॥ अवनादितिसार्धेन ॥ ८९ ॥ नेत्रगीकृतश्चक्षुर्विषयीकृतः ॥ तारनामनिर्वक्ति॥तारयेदिति ॥ ९० ॥ प्रणवनामद्विधानिर्वक्तिप्रणूयतइतिद्वाभ्याम् ॥ प्रणूयतेप्रकर्षेणस्तूयते ॥ प्रणयेत्प्रापयेत् ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ त्रयीमयोवेदत्रयात्मकोब्रह्मविष्णुरुद्रात्मकोवा ॥ असंगोनिर्विकारः ॥ परात्मातुरीयः ॥ तदुक्तम् ॥ अहंभावानहंभावौत्यक्त्वासदसतीतथा ॥ यदसक्तंसमंस्वच्छंस्थितंतत्तुर्यमुच्यतेइति ॥ वस्तुतस्तुरीयातीतः ॥ अविद्योपहितविश्वाद्यपेक्षयातुरीयत्वस्यकल्पितत्वात् ॥ माययाऽखिलात्मकः ॥ प्रैक्षिप्रेक्षितोदृष्टइतियावत् ॥ द्विजोऽत्रहंसस्तद्गामिनाब्रह्मणेत्यर्थः ॥ ९३ ॥ सांगाःषड्भिःशिक्षाकल्पव्याकरणनिरुक्तच्छंदोज्योतिर्भिरंगैःसहिताः ॥ ॥ ९४ ॥ चत्वारिश्रृंगात्रयोअस्यपादाद्वेशीर्षेसप्तहस्तासोअस्य ॥ त्रिधाबद्धोवृषभोरोरवीतिमहादेवोमर्त्यांआविवेशेतिश्रुत्युक्तोमहेशोब्रह्मणादृष्टइत्याह वृषभोयइतिद्वयेन ॥ योवृषभोमंत्रोक्तोयज्ञरूपो

विष्णुरितियावत् ॥ त्रिधावद्धोमंत्रब्राह्मणकल्पैःसंवद्धइत्यर्थः ॥ रोरवीतिपुनःपुनरत्यर्थंवारौतीत्यर्थः ॥ रोरवणंनामसवनक्रमेणऋग्भिर्यज्ञुर्भिःसामभिः ॥ यदेनमृग्भिःशंसंतियजुर्भिर्यजंतिसामभिः
स्तुवंतीति॥महोमयस्तेजोरूपः ॥ ९५ ॥ शृंगाःशृंगाणिचत्वारिऋग्यजुःसामाथर्वरूपाणि ॥ हस्तासोहस्ताः ॥ सप्तहस्ताःसप्तछंदांसि ॥ द्वेशीर्षेप्रायणीयोदयनीये ॥ त्रयःपादास्त्रीणिसवनानि ॥ एवं
भूतोदेवःसब्रह्मणाऐक्षतेतिद्वयोरन्वयः ॥ ९६ ॥ जगदभिन्नोपादानंब्रह्मब्रह्मणादृष्टमित्याह ॥ यदंतरिति ॥ पुनर्भूयोपिलयादिप्रवाहस्यानादित्वात् ॥ तद्बीजंतस्याऽखिलस्यभूतादेःकारणम् ॥
स्वयंतुबीजरहितम् ॥ ९७ ॥ लिंगनामनिर्वचनपूर्वकंलिंगशब्दाभिधेयंब्रह्मब्रह्मणादृष्टमित्याह ॥ लीनमिति ॥ ९८ ॥ पंचार्थाःअस्तिभातिप्रियंरूपंनामचेत्येवंरूपाः ॥ अस्थिभातिप्रियंरूपंनामचे
त्यर्थपंचकमित्युक्तेः ॥ चत्वारोवेदाइतिहासपुराणानिचेतिपंचब्रह्माणि ॥ इतिहासपुराणानिपंचमोवेदउच्यतइत्युक्तेः ॥ रामलक्ष्मणभरतशत्रुघ्नाजानकीचेत्येवंरूपाणिवासुदेवसंकर्षणप्रद्युम्नानिरुद्धा
रुक्मिणीचेत्येवंरूपाणिवातन्मयंतत्स्वरूपम् ॥ अःआदिर्येषांपंचानामितितद्गुणसंविज्ञानोबहुव्रीहिः ॥ अकारोकारमकारार्धमात्राविंदुनादाइतिसमासार्थः ॥ तन्मयंतत्स्वरूपम् ॥ तथाचश्रुतिः ॥
अकारःप्रथमाक्षरोभवत्युकारोहिद्वितीयाक्षरोभवतिमकारस्तृतीयाक्षरोभवत्यर्धमात्रश्चतुर्थाक्षरोभवतिविंदुःपंचमाक्षरोभवतिनादःषष्ठाक्षरोभवतीति ॥ निरैक्षिनितरांदृष्टमित्यर्थः ॥ ९९ ॥ पंचाक्षरंपंचा

शृंगाश्चत्वारियस्यासन्हस्तासःसप्तएवच ॥ द्वेशीर्षेचत्रयःपादाःसदेवोविधिनैक्षत ॥ ९६ ॥ यदंतर्लीनमखिलंभूतंभाविभवत्पुनः ॥ तद्बीजंबीजरहितंद्रु
हिणेनविलोकितम् ॥ ९७ ॥ लीनंमृग्येतयत्रैतदाब्रह्मस्तंबभाजनम् ॥ अतःसभाज्यतेसद्भिर्यल्लिंगंतद्विलोकितम् ॥९८॥ पंचार्थायत्रभासंतेपंचब्रह्ममयं
हियत् ॥ आदिपंचस्वरूपंयन्निरैक्षिब्रह्मणाहितत् ॥ ९९ ॥ तमालोक्यततोवेधालिंगरूपिणमीश्वरम् ॥ पंचाक्षरंप्रपंचाच्चाभिन्नंतुष्टावशंकरम् ॥ १०० ॥
ब्रह्मोवाच ॥ ॥ नमओंकाररूपायनमोऽक्षरवपुर्धृते ॥ नमोऽकारादिवर्णानांप्रभवायसदाशिव ॥ १ ॥ अकारस्त्वमुकारस्त्वंमकारस्त्वमनाकृते ॥
ऋग्यजुःसामरूपायरूपातीतायतेनमः ॥ २ ॥ नमोनादात्मनेतुभ्यंनमोबिंदुकलात्मने ॥ अलिंगलिंगरूपायसर्वरूपस्वरूपिणे ॥ ३ ॥ नमस्तेधाम
निधयेनिधनादिविवर्जित ॥ नमोभवायरुद्रायशर्वायचनमोस्तुते ॥ ४ ॥

क्षरात्मकम् ॥ तदुक्तमत्रैव ॥ अश्चउश्चमकारश्चनादोविंदुश्चपंचमः ॥ पंचात्मकंपरंब्रह्मनित्यंयत्रप्रकाशतइति ॥ १०० ॥ चत्वारिंशत्पद्यवृंदैरोंकारंजगदीश्वरम् ॥ तुष्टावात्याहृतःसम्यग्वेदगर्भोविदां
वरः ॥१॥ समाधित्यागानंतरंयादृग्रूपंदृष्टंप्रथमंतदेवनमति॥नमओंकाररूपायेति ॥ प्रणवरूपत्वेनैवतत्प्रभवाकाराद्यक्षरधारकत्वमाह ॥ नमोऽक्षरेति ॥ अकारादिस्वरूपंकारणत्वेनस्वास्मिन्धारयतीतितथा
तस्मैओंकारप्रभवावेदाओंकारप्रभवाःस्वराइतिस्मृतेः ॥ कूटस्थवपुर्धृतइतिवा एतच्चाक्षरस्याप्युपलक्षणम् ॥ क्षरःसर्वाणिभूतानिकूटस्थोक्षरउच्यतइतिस्मृतेः ॥ अकारादिवपुर्धृत्त्वमेवस्पष्टयन्नमति ॥
नमोऽकारादीति ॥ १ ॥ ओंकाररूपत्वंस्पष्टयन्स्तौति ॥ अकारस्त्वमिति ॥ वस्तुतोऽनाकृतेआकाररहित ॥ ऋग्यजुःसाम्नांरूपंस्वरूपंयस्मात्तस्मै ॥ पाठांतरेतत्समुदायात्मकायेत्यर्थः ॥ निःश्वसितमे
तदृग्वेदोयजुर्वेदःसामवेदइतिश्रुतेः ॥ वस्तुतोरूपातीताय ॥ २ ॥ नादात्मनेपरापश्यंतीमध्यमावैखर्याख्यायेत्यर्थः ॥ बिंदुकलात्मनेबिंद्वंशरूपायेत्यर्थः ॥ अखिलात्मकत्वेनस्तौति अलिंगे
त्यादिना ॥ अलिंगलिंगरूपायादृश्यदृश्यरूपाय ॥ अतएवसर्वरूपस्वरूपिणे ॥ पाठांतरेलिंगंशिवलिंगम् ॥ ३ ॥ धामतेजःसत्त्वंवातस्यनिधयेआश्रयाय ॥ निधनादीत्यत्रादिपदेनजायतेऽस्तिवर्धते

विपरिणमतेऽपक्षीयतइतिपंचविकारागृह्यंते ॥ ४ ॥ पशूनांजीवानाम् ॥ तारःप्रणवः ॥ उत्कटइतिवा ॥ तदासर्वेभ्यउत्कृष्टायेत्यर्थः ॥ सम्यक्संभवत्यस्मादितिसंभवस्तस्मैसर्वकारणायेत्यर्थः ॥ शंभवायेतिपाठेशंभवइत्यर्थः ॥ तथाचश्रुतिः ॥ नमःशंभवायचमयोभवायचनमःशंकरायचमयस्करायचेति ॥ ५ ॥ अमायायशुद्धाय ॥ शिवतरायपरममंगलाय ॥ मंगलानांचमंगलमितिस्मृतेः ॥ कपर्दिनेजटाजूटधारिणे ॥ शितिकंठनीलग्रीव ॥ ६ ॥ मीढुष्टमायफलसेक्तॄणांमध्येश्रेष्ठाय ॥ शिपिःपशुःतेषुप्रविशतितिष्ठतियज्ञरूपेणेतिशिपिविष्टस्तस्मै ॥ तथाचश्रुतिः ॥ यज्ञोवैविष्णुः पशवःशिपिः यज्ञएवपशुषुप्रतितिष्ठतीति ॥ शिपयोरश्मयस्तेषुनिविष्टायेतिवा ॥ शैत्याच्छयनयोगाच्चशीतिवारिप्रचक्षते ॥ तत्पानाद्रक्षणाच्चैवशिपयोरश्मयोमताः ॥ तेषुप्रवेशाद्विश्वेशः शिपिविष्टइहोच्यतइतिवचनात् ॥ अह्रस्वायदीर्घाय ॥ खर्वायह्रस्वाय ॥ बृहतेस्थूलाय ॥ ७ ॥ कुमारगुरवेस्कंदजनयित्रे ॥ श्वेतायशुक्लाय ॥ कृष्णायनीलाय ॥ पीतायहरिद्राय ॥ अरुणमूर्तयेईषल्लोहितरूपायेत्यर्थः ॥ अव्यक्तरागवर्णायेतिवा ॥ ८ ॥ धूम्रवर्णायकृष्णलोहितरूपाय ॥ पिंगायकपिलवर्णाय ॥ किर्मीरवर्चसेकर्बुरवर्णाय ॥ पाटलवर्णायश्वेतरक्तवर्णाय ॥ शुक्लपीतामि

नमउग्रायभीमायपशूनांपतयेनमः ॥ नमस्तारस्वरूपायसंभवायनमोस्तुते ॥ ५ ॥ अमायायनमस्तुभ्यंनमःशिवतरायते ॥ कपर्दिनेनमस्तुभ्यंशितिकंठनमोस्तुते ॥ ६ ॥ मीढुष्टमायगिरिशशिपिविष्टायतेनमः ॥ नमोऽह्रस्वायखर्वायबृहतेवृद्धरूपिणे ॥ ७ ॥ कुमारगुरवेतुभ्यंकुमारवपुषेनमः ॥ नमःश्वेतायकृष्णायपीतायारुणमूर्तये ॥ ८ ॥ धूम्रवर्णायपिंगायनमःकिर्मीरवर्चसे ॥ नमःपाटलवर्णायनमोहरिततेजसे ॥ ९ ॥ नानावर्णस्वरूपायवर्णानांपतयेनमः ॥ नमस्तेस्वररूपायनमोव्यंजनरूपिणे ॥ ११० ॥ उदात्तायानुदात्तायस्वरितायनमोनमः ॥ ह्रस्वदीर्घप्लुतेशायसविसर्गायतेनमः ॥ ॥ ११ ॥ अनुस्वारस्वरूपायनमस्तेसानुनासिक ॥ नमोनिरनुनासायदंत्यतालव्यरूपिणे ॥ १२ ॥ ओष्ठ्योरस्यस्वरूपायनमऊष्मस्वरूपिणे ॥ अंतस्थायनमस्तुभ्यंपंचमायपिनाकिने ॥ १३ ॥ निषादायनमस्तुभ्यंनिषादपतयेनमः ॥ वीणावेणुमृदंगादिवाद्यरूपायतेनमः ॥ १४ ॥

श्रितवर्णायेत्यर्थः ॥ हरिततेजसेपालाशवर्णाय ॥ ९ ॥ नानावर्णस्वरूपायउक्तशुक्लादिवर्णरूपायेत्यर्थः ॥ ब्राह्मणादिवर्णस्वरूपायेतिवा ॥ वर्णानांपतयेतेषामेवनियंत्रे ॥ स्वराअकारादिचतुर्दश ॥ व्यंजनानिकादीनिहकारपर्यंतानि ॥ ११० ॥ ऊर्ध्वमादत्तइत्युदात्तस्तद्विपरीतमादत्तइत्यनुदात्तस्तयोःसमाहारःस्वरितस्तद्रूपाय ॥ ह्रस्वाःअइउऋऌइतिपंच ॥ दीर्घाआईऊॠॡइतिपंच ॥ प्लुतादूराह्वानेगानेलोकप्रसिद्धास्तत्रितयेशायहस्वादिनियंत्रे ॥ विसर्गेणसहवर्ततइतिसविसर्गोवर्णविशेषस्तद्रूपाय ॥ ११ ॥ अनुस्वारस्वरूपायबिंद्वात्मकाय ॥ सानुनासिकअनुनासिकैर्ञमङणनमैःसहवर्तमानहेतुरूपेत्यर्थः ॥ निरनुनासायतद्रूपायेत्यर्थः ॥ ऌवर्णतवर्गलसादंत्याः ॥ इवर्णचवर्गयशास्तालव्यास्तद्रूपिणे ॥ १२ ॥ ओष्ठेभवाओष्ठ्याउवर्णपवर्गोपध्मानीयाःउरसिभवाउरस्यास्तत्तद्वर्णरूपायेत्यर्थः ॥ ऊष्माणःशषसहास्तत्स्वरूपिणे ॥ अंतस्थायरलवास्तस्मैतद्रूपायेत्यर्थः ॥ परपुरुषब्रह्मविष्णुचतुष्टयापेक्षयापंचमायश्रीरुद्रायपंचमाख्यस्वरूपायेतिवा ॥ पिनाकिनेआजगवापरपर्यायधनुर्धारिणे ॥ १३ ॥ निषादायनिषादाख्यस्वररूपाय ॥ यदाहामरः ॥ निषादर्षभेति ॥ यद्वा निषादायश्वपचाय ॥ तेषांपतयेस्वामिने ॥ श्रृंगवेरपुरनिवासिनेश्रीराममित्रायगुहायेतिवा ॥

---

१ नैषाव्याख्यामनोरमा, अर्जुनयुद्धेकिरातेश्वरायेतिसमीचीनाचिन्तनीयाचेति ।

मृदंगादीत्यादिशब्देनडमरुप्रभृतयोगृह्यंते ॥ १४ ॥ तारायात्युच्चध्वनिरूपाय ॥ यदाहामरस्तारोत्युच्चइति ॥ मंद्रायगंभीरशब्दरूपाय ॥ पापिनांघोरायभयंकराय ॥ तद्विपरीतानामघोरायअघा
राख्यमंत्ररूपायेतिवा ॥ तानायअतिलंबस्वरूपाय ॥ तदुक्तम् ॥ तानाएकोनपंचाशदिति ॥ मूर्च्छनापतयेतदालापप्रवर्तयित्रे ॥ तदुक्तम् ॥ मूर्च्छनास्त्वेकविंशतिरिति ॥ १५ ॥ स्थायिसंचारि
भेदेनस्थावरजंगमभेदेन ॥ यद्वा स्थायिसंचारिभेदौसंगीतशास्त्रेप्रसिद्धौतयोर्भेदेनभावस्वरूपिणे पदार्थस्वरूपिणे ॥ तालप्रियायकालक्रियामानप्रियाय ॥ यदाहामरः ॥ तालःकालक्रियामानमिति ॥
करपुटादिक्रियमाणवाद्यप्रियायेतिवा ॥ तालायतत्स्वरूपाय ॥ लास्यतांडवजन्मनेलास्यतांडवयोर्नर्तनविशेषयोःकारणाय ॥१६॥ तौर्यत्रिकंनृत्यगीतवाद्यंतत्स्वरूपाय ॥ तदेवतौर्यत्रिकंमहाप्रियंयस्य

नमस्तारायमंद्रायघोरायाघोरमूर्तये ॥ नमस्तानस्वरूपायमूर्च्छनापतयेनमः ॥ १५ ॥ स्थायिसंचारिभेदेननमोभावस्वरूपिणे ॥ तालप्रियायतालाय
लास्यतांडवजन्मने ॥ १६ ॥ तौर्यत्रिकस्वरूपायतौर्यत्रिकमहाप्रिय ॥ तौर्यत्रिककृतांभक्त्यानिर्वाणश्रीप्रदायक ॥१७॥ स्थूलसूक्ष्मस्वरूपायदृश्यादृ
श्यस्वरूपिणे ॥ अर्वाचीनायचनमःपराचीनायतेनमः ॥ १८ ॥ वाक्प्रपंचस्वरूपायवाक्प्रपंचपरायच ॥ एकायानेकभेदायसदसत्पतयेनमः ॥१९॥
शब्दब्रह्मनमस्तुभ्यंपरब्रह्मनमोस्तुते ॥ नमोवेदांतवेद्यायवेदानांपतयेनमः ॥ १२० ॥ नमोवेदस्वरूपायवेदगोचरमूर्तये ॥ पार्वतीशनमस्तुभ्यंजगदी
शनमोस्तुते ॥ २१ ॥ नमस्तेदेवदेवेशदेवादिव्यपदप्रद ॥ शंकरायनमस्तुभ्यंनमस्तुभ्यंमहेश्वर ॥ २२ ॥ नमस्तेजगदानंदनमस्तेशशिशेखर ॥ मृत्युं
जयनमस्तुभ्यंनमस्तेत्र्यंबकायच ॥ २३ ॥ नमःपिनाकहस्तायत्रिशूलायुधधारिणे ॥ नमस्त्रिपुरहंत्रेचनमोंधकनिषूदन ॥ २४ ॥ कंदर्पदर्पदलननमो
जालंधरारये ॥ कालायकालकालायकालकूटविषादिने ॥ २५ ॥ विषादहंत्रेभक्तानामभक्तैकविषादद ॥ ज्ञानायज्ञानरूपायसर्वज्ञायनमोऽस्तुते ॥
॥ २६ ॥ योगसिद्धिप्रदोसित्वंयोगिनांयोगसत्तम ॥ तपसांफलदोसित्वंतपस्विभ्यस्तपोधन ॥ २७ ॥

सतथातत्संबोधनंतौर्यत्रिकमहाप्रिय ॥ यदाहामरएतदेवेति ॥ निर्वाणश्रीःकैवल्यलक्ष्मीः ॥१७॥ स्थूलसूक्ष्मेकार्यकारणे ॥ दृश्यंपृथिव्यप्तेजःअदृश्यंवाय्वाकाशंतत्स्वरूपिणेभावाभावरूपिणेइतिवा ॥
अर्वाचीनायइदानींतनाय ॥ पराचीनायप्राक्कालीनाय ॥१८॥ वाक्प्रपंचःशब्दविस्तरः ॥ परायकारणाय ॥ वस्तुतएकाय ॥ माययाऽनेकप्रकाराय ॥ सदसत्पतयेकार्यकारणनियंत्रे ॥१९॥ शब्दब्रह्म
वेदः ॥ वेदांतवेद्यायवेदैकगोचराय ॥ तंत्वौपनिषदंपुरुषंपृच्छामीतिश्रुतेः ॥ पतयेनियंत्रे ॥ १२० ॥ वेदगोचरमूर्तयेवेदनंवेदःस्वप्रकाशश्चिद्धातुस्तद्विषयरूपाय ॥ २१ ॥ २२॥२३॥२४॥ कालंकाल
यतीतिकालकालः ॥ सकालकालःकालाग्निकालमूषिकभक्षकः॥कालोपिकाल्यतेऽनेनेत्यादिश्रुतिस्मृतिभ्यः॥कालकूटाख्यंयद्विषंतद्भक्षिणे ॥२५॥ ज्ञायतेनेनेतिज्ञानंतस्मैसाधनायेत्यर्थः ॥२६॥२७॥

॥ २८ ॥ २९ ॥ १३० ॥ ३१ ॥ नीरजस्कंपदंकैवल्यम् ॥ ३२ ॥ पितृवनंश्मशानम् ॥ ३३ ॥ कृतांतकृतांतकोयमस्यापियमइत्यर्थः ॥ कालाग्निरुद्रःसंकर्षणमुखाग्निः ॥ संवर्तःप्रलयः ॥ ३४ ॥ पुंप्रकृतिरूपाभ्यांपुरुषप्रधानरूपाभ्याम् ॥ अक्षिपक्ष्मणोनेत्रावरकस्यसमुत्क्षेपादुन्मेषात ॥ ३५ ॥ ननुकपालस्रग्विणोमेकिमियमतिस्तुतिःक्रियतेतत्राह ॥ कपालेति ॥ खेलः

त्वमेवमंत्ररूपोसिमंत्राणांफलदोभवान् ॥ महादानफलंत्वंवैमहादानप्रदोभवान् ॥ २८ ॥ महायज्ञस्त्वमेवेशमहायज्ञफलप्रद ॥ त्वंसर्वःसर्वगस्त्वंवैसर्वदःसर्वदृग्भवान् ॥ २९ ॥ सर्वभुक्सर्वकर्तात्वंसर्वसंहारकारक ॥ योगिनांहृदयाकाशकृतालयनमोस्तुते ॥ १३० ॥ त्वमेवविष्णुरूपेणशंखचक्रगदाधर ॥ त्रिलोकींत्रायसेत्रातःसत्त्वमूर्तेनमोस्तुते ॥ ३१ ॥ त्वमेवविदधास्येतद्विधिर्भूत्वाविधानवित् ॥ रजोरूपंसमालंब्यनीरजस्कपदप्रद ॥ ३२ ॥ त्वमेवहिमहारुद्रस्त्वंमहोग्रोभुजंगभृत् ॥ त्वमेवहिमहाभीमोमहापितृवनेचर ॥ ३३ ॥ तामसींतनुमाश्रित्यत्वंकृतांतकृतांतक ॥ कालाग्निरुद्रोभूत्वांतेत्वंसंवर्तप्रवर्तकः ॥ ३४ ॥ त्वंपुंप्रकृतिरूपाभ्यांमहदाद्यखिलंजगत् ॥ अक्षिपक्ष्मसमुत्क्षेपात्पुनराविःकरोष्यज ॥३५॥ उन्मेषविनिमेषौतेसर्गासर्गैककारणम् ॥ कपालमालाखेलोयंभवतःस्वैरचारिणः ॥ ३६ ॥ त्वत्कंठेनृकरोटीयंधूर्जटेयाविभासते ॥ सर्वेषामंतदग्धानांसास्फुटंबीजमालिका ॥ ३७ ॥ त्वत्तःसर्वमिदंशंभोत्वयिसर्वंचराचरम् ॥ कस्त्वांस्तोतुंविजानातिपुरावाचामगोचरम् ॥ ३८ ॥ स्तोतात्वंहिस्तुतिस्त्वंहिनित्यंस्तुत्यस्त्वमेवच ॥ वेद्म्योंनमःशिवायेतिनान्यद्वेद्म्येवकिंचन ॥ ३९ ॥ त्वमेवहिशरण्यंमेत्वमेवहिगतिःपरा ॥ त्वामेवप्रणमामीशनमस्तुभ्यंनमोनमः ॥ १४० ॥ इत्युदीर्यासकृद्वेधाःप्रणनाममहेश्वरम् ॥ प्रणवाख्यंमहालिंगरूपिणंदंडवत्क्षितौ ॥ ४१ ॥ ॥ ईश्वरउवाच ॥ ॥ ततोगिरींद्रतनयेश्रुत्वाब्रह्मस्तुतिंपराम् ॥ परमैश्वर्यसंपत्तिहेतुंतुष्टोहमद्भुतम् ॥ ४२ ॥ अमूर्तोऽहंततोलिंगान्मूर्तिमास्थायशांकरीम् ॥ प्रसन्नोस्मिवरंब्रूहीत्युवाचचतुराननम् ॥ ४३ ॥ चतुर्वक्त्रःसमुत्थायप्रत्यक्षंवीक्ष्यमामथ ॥ पुनर्जयजयेत्युक्त्वाप्रणनामकृतांजलिः ॥ ४४ ॥ आनंदबाष्पसलिलनेत्रोहृष्टतनूरुहः ॥ गद्गदेनस्वरेणाथप्रोवाचजलजासनः ॥ ४५ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ यदिप्रसन्नोदेवेशयदिदेयोवरोमम ॥ तदेतास्मिन्महालिंगेसान्निध्यंतेऽस्तुशंकर ॥ ४६ ॥

क्रीडा ॥ ३६ ॥ नृकरोटीनरशिरोऽस्थि ॥ यदाहामरः ॥ शिरोस्थनिकरोटिःस्त्रीति ॥ अंतःप्रलयः ॥ बीजमज्ञानम् ॥ ३७ ॥ अभिन्ननिमित्तोपादानतामाह ॥ त्वत्तःसर्वमिति ॥ पुरावाचांप्राचांमूर्तिमतांवेदादीनामनादीनां वाचांवेदानामितिसामानाधिकरण्यंवा ॥ ३८ ॥ हिशब्दावेवकारार्थे ॥ ३९ ॥ १४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ जलजासनःपद्मासनः ॥ ४५ ॥ ४६ ॥

भक्तैकमुक्तिदंभक्तानामेकांमुख्यांसायुज्यलक्षणांमुक्तिंददातीतितथा ॥ ४७ ॥ विध्युक्तंब्रह्मोक्तम् ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ सर्वाम्नायनिधिरखिलवेदाश्रयः ॥१५०॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ पंचायतनंपं
चानामकारादीनांतद्वाच्यानांवाब्रह्मविष्णुरुद्रेश्वरसदाशिवानामायतनमाश्रयभूतमीशानंलिंगमित्यर्थः ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ कपिलोविष्णुः ॥ सिद्धानांकपिलश्चास्मीतिभगवदुक्तेः ॥

अयमेववरोदेयोनान्यंवरमहंवृणे ॥ ओंकारेश्वरनामैतदस्तुभक्तैकमुक्तिदम् ॥ ४७ ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ विध्युक्तमितिविप्रर्षेसमाकर्ण्यतदेशिता ॥
उवाचवचनंचैतत्तथास्तुचतुराननम् ॥४८॥ वरानन्यानपिविभुःप्रसन्नस्तत्क्षणाद्ददौ॥विधयेदीर्घतपसेतयास्तुत्यातितोषितः ॥४९॥ ॥ ईश्वरउवाच ॥
सुरश्रेष्ठतपःश्रेष्ठसर्वाम्नायनिधिर्भव ॥ सृष्टेःकरणसामर्थ्यंतवास्तुमदनुग्रहात् ॥१५०॥ पितामहस्त्वंसर्वेषांसर्वेषांमान्यभूर्भवान् ॥ त्वत्तपःफलदानार्थंयदेत
ल्लिंगमुत्थितम् ॥ ५१ ॥ परमोंकाररूपंचशब्दब्रह्ममयंविधे ॥ अस्याराधनतःपुंसांनदूरंब्रह्मणःपदम् ॥५२॥ अकाराख्यमिदंलिंगमुकाराख्यमिदंपरम् ॥
मकाराह्वयमेतच्चनादाख्यंबिंदुसंज्ञकम् ॥ ५३ ॥ पंचायतनमीशानामित्थमेतदुदीरितम् ॥ मोक्षायसर्वजंतूनामस्मिन्नानंदकानने ॥ ५४ ॥ स्नात्वामत्स्यो
दरीतीर्थेविलोक्योंकारमीश्वरम् ॥ नजातुजायतेजंतुर्जननीजठरेक्वचित् ॥ ५५ ॥ एतन्नादेश्वरंलिंगमेतल्लिंगंसुदुर्लभम् ॥ रम्येमत्स्योदरीतीरेदृष्टंस्पृष्टंविमु
क्तिदम् ॥ ५६ ॥ यदेतत्कापिलंज्योतिरेतल्लिंगेविलोक्यते ॥ अतस्तुकपिलेशाख्यमेतल्लिंगंसुदुर्लभम् ॥५७॥ मत्स्योदरीयदागंगाकपिलेश्वरसन्निधौ ॥
तदातत्रनरःस्नात्वाब्रह्महत्यांव्यपोहति ॥ ५८ ॥ वरणोत्सिक्तपानीयेद्युनदीतोयमिश्रिते ॥ स्नात्वानादेश्वरंदृष्ट्वानरःकिमनुशोचति ॥ ५९ ॥ अष्टम्यां
चचतुर्दश्यांतीर्थानिसहसागरैः ॥ षष्टिकोटिसहस्राणिमत्स्योदर्यांविशंतिहि ॥१६०॥ प्रणवेशसमीपेतुयदागंगासमेष्यति ॥ तदापुण्यतमःकालोदेवर्षि
पितृवल्लभः ॥ ६१ ॥ तत्रस्नानंजपोदानंहवनंदेवतार्चनम् ॥ मत्स्योदर्यामक्षयंस्यादोंकारेश्वरसन्निधौ ॥ ६२ ॥ ओंकारदर्शनादेववाजिमेधफलंलभेत् ॥
तस्मात्काश्यांप्रयत्नेनदृश्यओंकारईश्वरः ॥ ६३ ॥ दुर्लभंमानवंजन्मचतुर्वर्गैकसाधनम् ॥ जलबुद्बुदवत्तस्यान्नादेशोयेननेक्षितः ॥ ६४ ॥ निरीक्ष्यक
पिलेशानंस्नात्वामत्स्योदरीजले ॥ कृत्वापिंडप्रदानानिपितॄणामनृणोभवेत् ॥ ६५ ॥ कृत्वापिमोहात्पापानिभूरीण्येवमहांत्यपि ॥ काश्यामोंकारमालो
क्यकुतस्त्रस्यतिवैयमात् ॥ ६६ ॥ ओंकारयात्राभिमुखंनरंवीक्ष्यपितामहाः ॥ परिनृत्यंतिमुदिताःस्वसंतानसमुद्भवम् ॥ ६७ ॥ यस्ययस्यचवै
नामस्मृत्वास्मृत्वानमस्यति ॥ तंतमुन्नयतेप्राज्ञःपितरंब्रह्मणःपदम् ॥ ६८ ॥ रुद्राणांनियुतंजप्त्वायत्फलंसम्यगाप्यते ॥ तत्फलंलभतेनूनंभक्त्यों
कारविलोकनात् ॥ ६९ ॥

तत्संबंधिज्योतिःकापिलंज्योतिः ॥५७॥५८॥५९॥१६०॥६१॥६२॥६३॥ जलबुद्बुदंयथाउत्तिष्ठतितद्वत्तस्यजन्मवृथेत्यर्थः ॥६४॥६५॥६६॥ संतानोवंशः ॥ ६७ ॥६८॥ नियुतंलक्षम् ॥६९॥

॥ ७० ॥ ७१ ॥ विपद्यतेम्रियते ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ तारतीर्थमोंकारतीर्थम् ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ नान्यैरत्रावगम्यतेकिंतुत्वयैवज्ञायतेइत्यर्थः ॥ तत्रहेतुस्त्वत्पुण्येति ॥ त्वत्पुण्योदयतस्तवशुभादृष्टस्योदयात् ॥ ७७ ॥ विधेविधेहीति ॥ अत्रवाराणस्यांस्थित्वाचराचरंविधेहीत्युक्तवान् ॥ सृष्टेःपूर्वमपिकाशीस्थितैवातःप्रलयेपिकाश्यानोनाशइतिपूर्वमुक्तंनविस्मर्तव्यमिति ॥ ७८ ॥ सम्यग्भवत्यस्मात्प्रजेतिसंभूस्तस्मैसंभुवे ॥ ७९ ॥ ब्रह्मस्तवेनब्रह्मप्रतिपादकेनस्वकृतेनवा ॥ १८० ॥ ८१ ॥ १८२ ॥ ॥ इतिश्रीरामानंदकृतायांकाशीखंडटीकायांत्रिसप्ततितमो

केवलंभूमिभारायजन्मिनोजन्मतस्यवै ॥ येनानंदवनेदृष्टोनोंकारःसर्वकामदः ॥ १७० ॥ एकमोंकारमालोक्यसमस्तेक्षोणिमंडले ॥ लिंगजातानिसर्वाणिदृष्टानिस्युर्नसंशयः ॥ ७१ ॥ प्रणवेशंप्रणम्याथयद्यन्यत्रविपद्यते ॥ स्वर्गलोकमवाप्याथकाश्यांमुक्तिमवाप्नुयात् ॥ ७२ ॥ अस्मिँल्लिंगेसदाब्रह्मन्स्थास्यामीतिविनिश्चितम् ॥ दास्यामिचसदामोक्षमेतल्लिंगार्चकायवै ॥ ७३ ॥ ओंकारंसकृदप्यत्रनरोनत्वाप्रयत्नतः ॥ कृतकृत्योभवेन्नूनंपरमान्मदनुग्रहात् ॥ ७४ ॥ ओंकारपश्चिमेभागेतारतीर्थमनुत्तमम् ॥ कृतोदकक्रियस्तत्रनरस्तरतिदुर्गतिम् ॥ ७५ ॥ ओंकारेशस्ययेभक्ताज्ञेयास्तेनैवमानवाः ॥ मनुष्यचर्मणानद्धास्तेरुद्रामोक्षगामिनः ॥ ७६ ॥ अस्यलिंगस्यमहिमानान्यैरत्रावगम्यते ॥ त्वत्पुण्योदयतोयस्माद्विधेत्राविरभूदिदम् ॥ ७७ ॥ एतल्लिंगप्रभावाच्चसर्वज्ञास्यासितत्त्वतः ॥ विधेविधेहितस्मात्त्वंसर्वमेतच्चराचरम् ॥७८॥ इतिदत्त्वावरंतस्मैब्रह्मणेपद्मसंभुवे॥ तस्मिन्नेवमहालिंगेशंभुर्लीनोबभूवह ॥७९॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ ब्रह्मापिभजतेद्यापितल्लिंगंकलशोद्भव ॥ स्तुवन्ब्रह्मस्तवेनैवस्वात्मनाविहितेनहि ॥१८०॥ ब्रह्मस्तवंजपन्मर्त्यःसर्वैःपापैःप्रमुच्यते ॥ पूर्यतेचमहापुण्यैर्ज्ञानंप्राप्नोतिसत्तमम् ॥ ८१ ॥ ब्रह्मस्तवमिमंजप्त्वात्रिकालंपरिवत्सरम् ॥ अंतकालेभवेज्ज्ञानंयेनबंधात्प्रमुच्यते ॥ ॥ १८२ ॥ ॥ इतिश्रीस्कांदेमहापुराणएकाशीतिसाहस्र्यांसंहितायांचतुर्थेकाशीखंडउत्तरार्धओंकारमहिमवर्णनंनामत्रिसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७३ ॥

॥ स्कंदउवाच ॥ ॥शृणुवातापिसंहर्तःकाश्यांपातकतंकिनी ॥ पद्मकल्पेतुयावृत्तादमनस्यद्विजन्मनः ॥१॥ भारद्वाजस्यतनयोदमनोनामनामतः ॥ कृतमौंजीविधिःसोथविद्याजातंप्रगृह्यच ॥ २ ॥ संसारंदुःखबहुलंजीवितंचापिचंचलम् ॥ विज्ञायदमनोविद्वान्निर्जगामगृहान्निजात् ॥ ३ ॥ कांचिद्दिशंसमालंब्यनिर्वेदंपरमंगतः ॥ प्रत्याश्रमंप्रतिनगंप्रत्यब्धिप्रतिकाननम् ॥ ४ ॥ प्रतितीर्थंप्रतिनदिसबभ्रामतपोयुतः ॥ यावंत्यायतनानीहतिष्ठंतिपरितोभुवम् ॥५॥ अध्युवाससतावंतिसंयतेंद्रियमानसः ॥ परंनमनसःस्थैर्यंक्वापिप्रापिचतेनवै ॥ ६ ॥ मनोरथोपदेष्टाचकुत्रचित्क्वापिनेक्षितः ॥ कदाचिद्दैवयोगात्सदमनोनामतापसः ॥७॥ रेवातटेनिरैक्षिष्टतीर्थंचामरकंटकम् ॥ महदायतनंपुण्यमोंकारस्यापितत्रवै ॥८॥ दृष्ट्वाहृष्टमनाआसीच्चेतःस्थैर्यमवापह ॥ अथपाशुपतांस्तत्रसनिरीक्ष्यतपोधनान् ॥ ९ ॥

ऽध्यायः ॥७३॥ ॥छ॥ ॥ अध्यायेसप्ततितमेचतुर्भिरधिकेतथा ॥ पुनरोंकारमाहात्म्यंवर्ण्यतेथसविस्तरम् ॥ १ ॥ विस्तरेणोंकारमाहात्म्यंप्रवक्तुमितिहासंप्रस्तावयति ॥ शृण्विति ॥ दमनस्ययावृत्ताकथेतिशेषः ॥ तांशृण्वित्यर्थः ॥ कीदृशीकथेत्यत्राह ॥ महापातकस्यतंकिनीनाशिनी ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ प्रत्यब्धिप्रतिसमुद्रम् ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ रेवानर्मदा ॥ ८ ॥ ९ ॥

विहितप्राणयात्रान्प्राणसंधारणार्थंकृतभैक्षान्भुक्तभैक्षान्नानितियावत् ॥ तथाचमैत्रायणीयश्रुतिः ॥ चतुर्षुवर्णेषुभैक्षंचरेत्पाणिपात्रेणाशनंकुर्यात् ॥ ओषधवत्प्राश्नीयात् ॥ प्राणसंधारणार्थंयथामे
दोवृद्धिर्नजायतइत्यादिः ॥ १० ॥ अचलमानसान्स्थिरचित्तान् ॥ आचार्यस्यगर्गनाम्नः ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ भगोःहेपूज्य ॥ १५ ॥ दायादःपुत्रः ॥ १६ ॥ अशिश्रिय
श्रितवानस्मि ॥ १७ ॥ हवनंहोमः ॥ १८ ॥ बह्वनेहसंबहुकालम् ॥ अतिवाहितानीताः ॥ १९ ॥ अध्युषितानिआश्रितानि ॥ २० ॥ रसायनानिधातुप्रयोगाः ॥ सिद्धाध्युषितकंदराः

विभूतिभूषिततनून्कृतलिंगसमर्चनान् ॥ विहितप्राणयात्रांश्चकृतागमविचारणान् ॥ १० ॥ स्वस्थोपविष्टान्स्वगुरोरग्रतोऽचलमानसान् ॥ प्रणम्योपा
विशत्तत्रतदाचार्यस्यसन्निधौ ॥ ११ ॥ प्रबद्धहस्तयुगलःप्रणमत्तरकंधरः ॥ अथपाशुपताचार्योगर्गोनाममहामुनिः ॥ १२ ॥ वार्धकेनसमाक्रांतस्तप
साकृशविग्रहः ॥ शंभोराराधनेनिष्ठःश्रेष्ठःसर्वतपस्विषु ॥१३॥ पप्रच्छदमनंचेतिकस्त्वंकस्मादिहागतः ॥ तरुणोपिविरक्तोसिकुतस्तद्वदसत्तम ॥१४॥
इतिप्रणयपूर्वंसनिशम्यदमनोऽब्रवीत् ॥ भगोःपाशुपताचार्यसर्वज्ञाराधनप्रिय ॥ १५ ॥ कथयामियथार्थंतेनिजचेतोविचेष्टितम् ॥ अहंब्राह्मणदायादो
वेदशास्त्रकृतश्रमः ॥ १६ ॥ संसारासारतांज्ञात्वावानप्रस्थमशिश्रियम् ॥ अनेनैवशरीरेणमहासिद्धिमभीप्सता ॥१७॥ स्नातंबहुषुतीर्थेषुमंत्राजप्तास्तुको
टिशः ॥ देवताःसेविताबह्व्योहवनंचकृतंबहु ॥ १८ ॥ शुश्रूषिताश्चगुरवोबहवोबह्वनेहसम् ॥ महाश्मशानेषुनिशाभूयस्योप्यतिवाहिताः ॥ १९ ॥
शिखराणिगिरींद्राणांमयाचाध्युषितान्यहो ॥ दिव्यौषधिसहस्राणिमयासंसाधितान्यपि ॥२०॥ रसायनानिबहुशःसेवितानिमयापुनः ॥ महासाहसमालं
ब्यसिद्धाध्युषितकंदराः ॥ २१ ॥ मयाप्रविष्टाबहुशःकृतांतवदनोपमाः ॥ तपश्चापिमहत्तप्तंबहुभिर्नियमैर्यमैः ॥ २२ ॥ परंकिंचित्कचिन्नैक्षिसिद्ध्यं
कुरमपिप्रभो ॥ इदानींत्वामनुप्राप्यमहींपर्यटतामया ॥ २३ ॥ मनसःस्थैर्यमापन्नमिवसंप्राप्तसिद्धिना ॥ अवश्यंत्वन्मुखांभोजाद्यद्वचोनिःसारिष्यति ॥
॥ २४ ॥ तेनैवमहतीसिद्धिर्भवित्रीममनान्यथा ॥ तद्ब्रूहिसूपदेशंचकथंसिद्धिर्भवेन्मम ॥ २५ ॥ अनेनैवशरीरेणपार्थिवेनप्रथीयसी ॥ दमनस्यनि
शम्येतिगर्गाचार्योवचस्तदा ॥ २६ ॥ प्रत्यक्षदृष्टंप्रोवाचमहदाश्चर्यमुत्तमम् ॥ सर्वेषांशृण्वतांतत्रशिष्याणांस्थिरचेतसाम् ॥ मुमुक्षूणांधृतवतांमहापाशुपतं
व्रतम् ॥२७॥ ॥ गर्गउवाच ॥ ॥ अनेनैवहदेहेनयदित्वंसिद्धिकामुकः ॥ शृणुष्वावहितोभूत्वातदातेकथयाम्यहम् ॥२८॥ अविमुक्तेमहाक्षेत्रेसर्वासि
द्धिप्रदेसताम् ॥ धर्मार्थकाममोक्षाख्यरत्नानांपरमाकरे ॥ २९ ॥

सिद्धसेवितदर्यः ॥ २१ ॥ २२ ॥ सिद्ध्यंकुरंसिद्धिकारणम् ॥ अपिरेवार्थेनैक्षीत्यनंतरंद्रष्टव्यः ॥२३॥ संप्राप्तासिद्धिर्येनतेन ॥ शुद्धिनेतिक्वचित् ॥२४॥ यथामनसःस्थैर्यंप्राप्यतेतथामहतीसिद्धिः
कथंमेभविष्यतितदेतत्सूपदेशंसोपपत्तिकमुपदेशंशोभनंवचनंवाब्रूहिकथयेत्यर्थः ॥२५॥ प्रथीयसीमहत्तरा ॥२६॥२७॥२८॥ अविमुक्तइति ॥ अविमुक्तेसाक्षान्ममयद्वृत्तंतत्कथयामीत्यष्टमेनान्वयः ॥

अविमुक्तंविशिनष्टि महाक्षेत्रइत्यक्षरचतुष्टयन्यूनैःसार्धसप्तभिः ॥ सतांसमष्टिव्यष्टिप्राणिमात्राणामाकरेजन्मभूमिरूपसागरे ॥ २९ ॥ सर्वकर्माण्येवशलभाःपतंगास्तेषांप्रदीपाभेप्रदीप्ताग्निसदृशे ॥
अतिप्रसंगंवारयन्केषामित्यपेक्षायामाह ॥ समाश्रितानांसर्वेषांजंतूनामिति ॥ तमस्तोममहाद्विषिअज्ञाननिकरमहाशत्रौ ॥ तपस्तोममहात्विषीतिक्वचित् ॥ ३० ॥ कर्माण्येवभूरुहावृक्षास्तेषांदावाग्नौवन
वह्नौ ॥ और्वोवडवानलस्तस्यशोचिषिरोचीरूपे ॥३१॥ दीर्घनिद्राआत्माज्ञानम् ॥ तदुक्तमद्वैतमकरंदे ॥ आत्माज्ञानंमहानिद्राजृंभितेऽस्मिञ्जगन्मये ॥:दीर्घस्वप्नेस्फुरंत्येतेस्वर्गमोक्षादिविभ्रमाइति ॥

समाश्रितानांजंतूनांसर्वेषांसर्वकर्मणाम् ॥ शलभानांप्रदीपाभेतमःस्तोममहाद्विषि ॥ ३० ॥ कर्मभूरुहदावाग्नौसंसाराब्ध्यौर्वशोचिषि ॥ निर्वाणलक्ष्मी
क्षीराब्धौसुखसंकेतसद्मनि ॥ ३१ ॥ दीर्घनिद्राप्रसुप्तानांपरमोद्बोधदायिनि ॥ यातायातश्रमापन्नप्राणिमार्गमहीरुहि ॥ ३२ ॥ अनेकजन्मजनि
तमहापापाद्रिवज्रिणि ॥ नामोच्चारकृतांपुंसांमहाश्रेयोविधायिनि ॥ ३३ ॥ विश्वेशितुःपरेधाम्निसीम्निस्वर्गापवर्गयोः ॥ स्वर्धुनीलोलकल्लोलनित्यक्षा
लितभूतले ॥ ३४ ॥ एवंविधेमहाक्षेत्रेसर्वदुःखौघहारिणि ॥ प्रत्यक्षंममयद्वृत्तंतद्ब्रवीमिमहामते ॥ ३५ ॥ यत्रकालभयंनास्तियत्रनास्त्येनसोभयम् ॥
तत्क्षेत्रमाहिमानंकःसम्यग्वर्णयितुंक्षमः ॥ ३६ ॥ तीर्थानियानिलोकेस्मिञ्जंतूनामघहान्यहो ॥ तानिसर्वाणिशुद्ध्यर्थंकाशीमायांतिनित्यशः ॥ ३७ ॥
अपिकाश्यांवसेद्यस्तुसर्वाशीसर्वविक्रयी ॥ सयांगतिंलभेन्मर्त्योयज्ञैर्दानैर्नसान्यतः ॥ ३८ ॥ रागबीजसमुद्भूतःसंसारविटपोमहान् ॥ दीर्घस्वाप
कुठारेणच्छिन्नःकाश्यांनवर्धते ॥ ३९ ॥ सर्वेषामूषराणांतुकाशीपरमऊषरः ॥ वप्तुर्बीजमिदंतस्मिन्नुप्तंनैवप्ररोहति ॥ ४० ॥ स्मरिष्यंतीहयेकाशी
मवश्यंतेपिसाधवः ॥ तेप्यघौघविनिर्मुक्तायास्यंतिगतिमुत्तमाम् ॥ ४१ ॥ विभूतिःसर्वलोकानांसत्यादीनांसुभंगुरा ॥ अभंगुराविमुक्तस्यसातुलभ्या
शिवाज्ञया ॥ ४२ ॥ कृमिकीटपतंगानामविमुक्तेतनुत्यजाम् ॥ विभूतिर्दृश्यतेयासाक्वास्तिब्रह्मांडमंडले ॥ ४३ ॥ वाराणसीयदाप्राप्ताकदाचित्कालपर्य
यात् ॥ सउपायोविधातव्योयेननोनिष्क्रमोबहिः ॥ ४४ ॥ पूर्वतोमणिकर्णीशोब्रह्मेशोदक्षिणेस्थितः ॥ पश्चिमेचैवगोकर्णोभारभूतस्तथोत्तरे ॥४५॥

महीरुहिमहीरुहे ॥ अयमेववापाठः ॥३२॥३३॥३४॥ एवंविधेमहाक्षेत्रेइत्यनुवादः ॥३५॥ एनसःपापस्य ॥३६॥३७॥ अन्यतःअन्यत्र ॥ आप्यतइतिवापाठः ॥३८॥ दीर्घस्वापोमरणम् ॥ यद्वा
वहिर्वृत्त्यभावसाम्येनदीर्घस्वापोविश्वेशानुशीलनमसंप्रज्ञातसमाधिरितियावत् ॥ काश्यांदेहपातनिमित्तोमोक्षोवा ॥ ३९ ॥ वप्तुःकर्मरूपस्यबीजस्यवपनकर्तुः ॥ वपुरितिक्वचित् ॥ बीजंकर्मरूपम् ॥
उप्तंनिक्षिप्तंकृतमित्यर्थः ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ विभूतिःसंपत्तिरैश्वर्यंमुक्तिर्वा ॥ ४३ ॥ येनउपायेननिष्क्रमोनिर्गमनम् ॥ काशीतइतिशेषः ॥ ४४ ॥ तत्रावांतरविशेषमाह ॥ पूर्वतोमणिकर्णी

शइतिसार्धेन ॥ ४५ ॥ क्षेत्रमविमुक्तमंतर्गृहंवा ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ रक्षःकाष्ठांनैर्ऋतींदिशम् ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ आनंदगोपकइतिक्वचित् ॥
॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ सहुडुत्कारंहुडुत्कारसहितंयथाभवतितथा ॥ ६०॥६१ ॥ भेकीदर्दुरी ॥ ६२ ॥ निर्माल्यभक्षणादिति ॥ यद्यपिवाणलिंगेस्वयंभूतेप्राणलिंगेहृदिस्थिते ॥ अत्रकोटिगुणं

इत्येतदुक्तमंक्षेत्रमविमुक्तेमहाफलम् ॥ मणिकर्णींह्रदेस्नात्वाहृष्ट्वाविश्वेश्वरंविभुम् ॥४६॥ क्षेत्रंप्रदक्षिणीकृत्यराजसूयफलंलभेत् ॥ तत्रश्राद्धप्रदातुश्चमुच्यं
तेप्रपितामहाः ॥ ४७ ॥ अविमुक्तसमंक्षेत्रमपिब्रह्मांडगोलके ॥ नविद्यतेक्वचित्सत्यंसत्यंसाधकसिद्धिदम् ॥४८॥ रक्षंतिसततंक्षेत्रंयत्रपाशासिपाणयः ॥
महापारिषदाउग्राःक्रूरेभ्योऽक्रूरबुद्धयः ॥ ४९ ॥ प्राग्द्वारमट्टहासश्चगणकोटिपरीवृतः ॥ रक्षेदहर्निशंक्षेत्रंदुर्वृत्तेभ्योविभीषणः ॥ ५० ॥ तथैवभूतधात्री
शःक्षेत्रदक्षिणरक्षकः ॥ गोकर्णःपश्चिमद्वारंपातिकोटिगणावृतः ॥ ५१ ॥ उदग्द्वारंतथारक्षेद्घंटाकर्णोमहागणः ॥ ऐशंकोणंछागवक्त्रोभीषणोवह्निदि
ग्दलम् ॥५२॥ रक्षःकाष्ठांशंकुकर्णोहमिचंडोमरुद्दिशम् ॥ इत्थंक्षेत्रंसदापांतिगणाएतेऽतिभास्वराः ॥५३॥ कालाक्षोरणभद्रस्तुकौलेयःकालकंपनः ॥
एतेपूर्वेणरक्षंतिगंगापारेस्थितागणाः ॥ ५४ ॥ वीरभद्रोनभश्चैवकर्दमालिप्तविग्रहः ॥ स्थूलकर्णोमहाबाहुरसिपारेव्यवस्थिताः ॥ ५५ ॥ विशालाक्षो
महाभीमःकुंडोदरमहोदरौ ॥ रक्षंतिपश्चिमद्वारंदेहलीदेशसंस्थिताः ॥५६॥ नंदिसेनश्चपंचालःखरपादःकरंटकः ॥ आनंदोगोपकोबभ्रूरक्षंतिवरणातटे ॥
॥ ५७ ॥ तस्मिन्क्षेत्रेमहापुण्येलिंगमोंकारसंज्ञकम् ॥ तत्रासिद्धिंपरांप्राप्तादेहेनानेनसाधकाः ॥ ५८ ॥ कपिलश्चैवसावर्णिःश्रीकंठःपिंगलोंशुमान् ॥
एतेपाशुपताःसिद्धास्तल्लिंगाराधनेनहि ॥ ५९ ॥ एकदातस्यलिंगस्यकृत्वापंचापिपूजनम् ॥ नृत्यंतःसहुडुत्कारंतस्मिँल्लिंगेलयंययुः ॥ ६० ॥
अन्यच्चतेप्रवक्ष्यामितत्रयद्वृत्तमद्भुतम् ॥ निशामयमहाबुद्धेदमनद्विजसत्तम ॥ ६१ ॥ एकाभेकीमुनेतत्रचरंतीलिंगसन्निधौ ॥ प्रदक्षिणंसदाकुर्यान्निर्मा
ल्याक्षतभक्षिणी ॥ ६२ ॥ सातत्रमृत्युंनप्रापशिवनिर्माल्यभक्षणात् ॥ क्षेत्रादन्यत्रमरणंजातंतस्यास्तदेनसः ॥ ६३ ॥ वरंविषमपिप्राश्यंशिवस्वंनै
वभक्षयेत् ॥ विषमेकाकिनंहंतिशिवस्वंपुत्रपौत्रकम् ॥ ६४॥ शिवस्वपरिपुष्टांगाःस्पर्शनीयानसाधुभिः ॥ तेनकर्मविपाकेनततस्तेरौरवौकसः ॥६५॥
कश्चित्काकःसमालोक्यमंडकींतामितस्ततः ॥ पोप्लूयमानामादायचंच्वाक्षेत्राद्बहिर्गतः ॥ ६६ ॥

पुण्यंशंभोर्नैवेद्यभक्षणमित्यादिवचनात्स्वयंभूलिंगस्यओंकारस्यनैवेद्यभक्षणादनंतमेवपुण्यंतथाप्यस्यालोभाद्भक्षितत्वान्मनाक्पापमेवसंवृत्तमितिज्ञातव्यम्॥तदेनसस्तत्पापात् ॥ ६३ ॥ प्रसंगाद्बाणलिंगा
द्व्यतिरिक्तशिवनिर्माल्यभक्षणदोषमाह वरमितिद्वाभ्याम् ॥ ६४ ॥ ततस्तदनंतरम् ॥ यतइतिक्वचित् ॥ विपाकेनफलेन ॥ रौरवोनरकविशेषःसओकोयेषांतेतथा ॥ ६५ ॥ क्षेत्रादन्यत्रमरणे

कारणमाह ॥ कश्चिदिति ॥ पोप्लूयमानामतिशयेनगच्छंतीम् ॥ चंच्वातुंडेन ॥ ६६ ॥ वर्षाभ्वीभेकी ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ गृध्रोदाक्षाय्यापरपर्यायोमांसाशीपक्षिविशेषस्तन्मुखी ॥ ६९ ॥ सम्यग्गीतरहस्यज्ञत्वमेवाह ॥ सप्तस्वराइति ॥ इतिगीतोपनिषदाएवंप्रकारेणसंगीतरहस्येनगांधर्ववेदेनवासामाधवीनाम्नीसदोंकारमर्चयेदितिचतुर्थेनान्वयः ॥ इतिशब्दोक्तमेवंप्रकारत्वमेवाह ॥ सप्तस्वराः षड्जऋषभगांधारमध्यमपंचमधैवतनिषादाः ॥ यद्यप्यमरेण निषादर्षभगांधारषड्जमध्यमधैवताः ॥ पंचमश्चेत्यमीसप्ततंत्रीकंठोत्थिताःस्वराइत्युक्तंतथापिशार्ङ्गदेवविरचितसङ्गीतरत्नाकरानुसारेणैवं विलिखितमिति ॥ तदुक्तम् ॥ श्रुतिभ्यःस्युःस्वराःषड्जर्षभगांधारमध्यमाः ॥ पंचमोधैवतश्चाथनिषादइतिसप्तते ॥ तेषांसंज्ञासरिगमपधनीत्यपरामताइति ॥ तेषांस्वरूपंनिर्वचनंचतत्रैव टीकायां मल्लिनाथविरचितसङ्गीतरत्नाकरकलानिधौद्रष्टव्यम् ॥ एवमग्रेपि ॥ त्रयोग्रामाःषड्जग्राममध्यमग्रामगांधारग्रामाः ॥ तदुक्तम् ॥ तौद्वौधरातलेतत्रस्यात्षड्जग्रामआदिमः ॥ द्वितीयोमध्यमग्रामस्तयोर्लक्षणमुच्यते ॥ गांधारग्राममाचष्टतदायंनारदोमुनिरिति ॥ मूर्च्छनास्त्वेकविंशतिरिति ॥ तत्रषड्जग्रामेउत्तरमंद्रारजनीउत्तरायताशुद्धषड्जामत्सरिताअश्वक्रांताअभिरुद्गतेतिसप्त ॥ मध्यमग्रामेसौवीरीहारीणाअश्वाकालोपनताशुद्धमध्यमागीपौरवीतिसप्त ॥ गांधारग्रामेनंदाविशालासुमुखीचित्राचित्रवतीसुखाआलापेतिसप्त ॥ तदुक्तम् ॥ षड्जेतूत्तरमंद्रादौरजनीचोत्तरायता ॥ शुद्धषड्जामत्सारिताअश्वक्रांताभिरुद्गता ॥ मध्यमेस्यात्तुसौवीरीहारिणाश्वाततःपरम् ॥ स्यात्कालोपनताशुद्धमध्यमागीश्चपौरवी ॥ नंदाविशालासुमुखीचित्राचित्रवतीसुखा ॥ आलापाचेतिगांधारग्रामेस्युःसप्तमूर्च्छनाइतिनारदोक्ताश्च ॥ तदुक्तम् ॥ तासामन्यानिनामानिनारदोमुनिरब्रवीत् ॥ अश्वक्रांताचसौवीरीहृष्यकाचोत्तरायता ॥ रजनीतिसमाख्याताऋ

वर्षाभ्वीतेनसाक्षिप्ताकाकेनक्षेत्रबाह्यतः ॥ अथसाकालतोभेकीतत्रैवक्षेत्रसत्तमे ॥ ६७ ॥ प्रदक्षिणीकरणतोलिंगस्यस्पर्शनादपि ॥ पुण्यापुण्यवतीजाता कन्यापुष्पबटोर्गृहे ॥ ६८ ॥ शुभावयवसंस्थानाशुभलक्षणलक्षिता ॥ परंगृध्रमुखीजातानिर्माल्याक्षतभक्षणात् ॥ ६९ ॥ सम्यग्गीतरहस्यज्ञानितरां मधुरस्वरा ॥ सप्तस्वरास्त्रयोग्रामामूर्च्छनास्त्वेकविंशतिः ॥७०॥ तानाएकोनपंचाशत्तालाएकोत्तरंशतम् ॥ रागाःषडेवतेषांतुपंचपंचापिचांगनाः॥७१॥

षिणासप्तमूर्च्छनाः ॥ आप्यायनीविश्वकृताचंद्राहैमाकपर्दिनी ॥ मैत्रीचांद्रमसीमित्र्यामध्यमेमूर्च्छनाइमाः ॥ गांधारेपूर्वोक्ताएव ॥ शार्ङ्गदेवेनचतुर्दशैवोक्ताः ॥ ७० ॥ तानाएकोनपंचाशदिति ॥ अग्निष्टोमात्यग्निष्टोमवाजपेयषोडशीपुंडरीकाऽश्वमेधराजसूयाः (सर्वस्वदक्षिणदीक्षासोमे) स्विष्टकृद्बहुसुवर्णगोसवमहाव्रतविश्वजिद्ब्रह्मयज्ञप्राजापत्याश्वक्रांतरथक्रांतविष्णुक्रांतसूर्यक्रांतगजक्रांतबलभिन्नागपक्षचातुर्मास्यसंस्थाशस्त्रउक्थसौत्रामणीचित्राउद्भित्सावित्रीअर्धसावित्रीसर्वतोभद्रआदित्यानामयनगवामयनसर्पाणामयनकौंडपायिनामयनअग्निचिद्द्वादशाहउपांशुसोमअश्वप्रतिग्रहबर्हिरथअभ्युदयइत्येकोनपंचाशत् ॥ तदुक्तम् ॥ अग्निष्टोमोऽत्यग्निष्टोमोवाजपेयश्चषोडशी ॥ पुंडरीकोऽश्वमेधश्चराजसूयस्ततःपरम् ॥ इतिस्युःषड्जहीनानांसप्तनामान्यनुक्रमात् ॥ क्रमादृषभहीनानांतानानामभिधाइमाः ॥ स्विष्टकृद्बहुसुवर्णोगोसवश्चमहाव्रतः ॥ विश्वजिद्ब्रह्मयज्ञश्चप्राजापत्यस्तुसप्तमः ॥ क्रमादृषभहीनानांतानानामभिधाःस्मृताः ॥ अश्वक्रांतोरथक्रांतोविष्णुक्रांतस्ततःपरम् ॥ सूर्यक्रांतोगजक्रांतोबलभिन्नागपक्षकः ॥ इतिमध्यमहीनानांसंज्ञाःसप्तक्रमान्मताः ॥ चातुर्मास्योऽथसंस्थाख्यःशस्त्रश्चोक्थश्चतुर्थकः ॥ सौत्रामणीतथाचित्रासप्तमस्तूद्भिदाह्वयः॥संज्ञाः पंचमहीनानांवाडवानामिमाःक्रमात् ॥ सावित्रीचार्धसावित्रीसर्वतोभद्रसंज्ञकः ॥ आदित्यानामयनंचगवामयनमेवच ॥ सर्पाणामयनःषष्ठःसप्तमःकौंडपायनः ॥ धैवतेनविहीनानांसप्तनामानिमेनिरे ॥ अग्निचिद्द्वादशाहश्चोपांशुःसोमाभिधस्ततः ॥ अश्वप्रतिग्रहोबर्हिरथोभ्युदयसंज्ञकः ॥ संज्ञानिषादहीनानांतानानामितिमन्वते ॥ तानाःस्युर्मूर्च्छनाःशुद्धाइत्युपक्रम्यएतेचैकोनपंचाशदिति ॥ तालाएकोत्तरंशतमिति ॥ तेचध्रुवशाम्यसन्निपातादयः ॥ तदुक्तम् ॥ ध्रुवंशाम्यस्तथातालःसन्निपातइतीरिताइत्यादि ॥ रागाःश्रीरागादयः ॥ तदुक्तंग्रंथांतरे ॥ श्रीरागोथवसंतश्चपंचमोभैरवस्तथा ॥

मेघरागश्चविज्ञेयःषष्ठोजटुलरायणइति ॥ तेषांतुतेषामेवषण्णांरागाणांपंचपंचचैवंत्रिशदंगनाः ॥ अपिःसमुच्चये ॥ तेषांरागाणांप्रत्येकंपंचपंचअंगनाःस्त्रियोपीत्यर्थः ॥ ७१ ॥ एवंमिलित्वाषड्रागास्त्रिंशद्रागिण्यइतिषट्त्रिंशद्रागरागिण्यः ॥ इतिरागिमुदावहाः॥इतिशब्देनपूर्वोक्ताःसप्तस्वरादयोगृह्यंते ॥ रागिमुदावहाःकामिनांहर्षजनकाः ॥ मतांतरमाह॥ देशकालविभेदेनेति ॥ कालेत्यत्रकाकुरितित्रपाठोदृश्यते ॥ अपरारागाः ॥ तेचमालवश्रीस्तोडीवसंतोधन्याशीदेशीवंगालोभैरवोवराडीगुर्जरीत्यादिकाः ॥ ७२ ॥ पक्षांतरमाह ॥ यावंतइति ॥ एकोत्तरशतमित्यर्थः ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ अमंस्तामन्यत ॥ ७५ ॥ हेदमन ॥ महतिब्रह्मणिआत्मायस्यसमहात्मातस्य ॥ ७६ ॥ अतंद्रितमनाअनालस्यचित्ता ॥ ७७ ॥ विघ्नानुमेयप्रकारमाह ॥ निमेषांतरितइति ॥ ७८ ॥ ततःसाप्रायश्चित्तंकृतवतीत्याह ॥ इतीति ॥ नतत्याजनतत्यक्तवती ॥ तत्प्राप्यचोंकृतेरीतिपाठेतत्तदाओंकारेश्वरस्यसेवांप्राप्यसामाधवीओंकारेश्वरलिंगनामामृतंपिबेदित्यन्वयः ॥ ७९ ॥ द्रष्टुमिच्छा

षड्विंशद्रागरागिण्यइतिरागिमुदावहाः ॥ देशकालविभेदेनपंचषाष्टिस्तथापराः ॥ ७२ ॥ यावंतएवतालाःस्यूरागास्तावंतएवहि ॥ इतिगीतोपनिषदाप्रत्यहंसाशुभव्रता ॥ ७३ ॥ माधवीमधुरालापासदोंकारंसमर्चयेत् ॥ प्राप्याप्यनर्घ्यतारुण्यंसातुपुष्पबटोःसुता ॥ ७४ ॥ प्राग्जन्मवासनायोगादोंकारंबह्वमंस्तवै ॥ स्वभावचंचलंचेतस्तस्यास्तल्लिंगसेवनात् ॥ ७५ ॥ दमनस्थैर्यमगमद्योगेनेवमहात्मनः ॥ नदिवाबाधयांचक्रेक्षुत्तृण्निद्राक्षपासुताम् ॥ ७६ ॥ अतंद्रितमनाआसीत्सातल्लिंगनिरीक्षणे ॥ अक्ष्णोर्निमेषायावंतस्तस्याआसन्दिवानिशम् ॥ ७७ ॥ तावत्कालस्तयासाध्व्यामहान्विघ्नोऽनुमीयते ॥ निमेषांतरितःकालोयोयोव्यर्थोंगतोमम ॥ लिंगानवेक्षणात्तत्रप्रायश्चित्तंकथंभवेत् ॥ ७८ ॥ इतिसंचिंतयंत्येवसेवांतत्याजनोंकृतेः ॥ जलाभिलाषिणीसातुलिंगनामामृतंपिबेत् ॥ ७९ ॥ नान्यद्दिदृक्षिणीतस्याअक्षिणीश्रुतिगेअपि ॥ विहायलिंगमोंकारंहृद्विहायःस्थितंसताम् ॥ ८० ॥ तस्याःशब्दग्रहौनान्यशब्दग्रहणतत्परौ ॥ अतीवनिपुणौजातौतत्सन्माल्यकरौकरौ ॥ ८१ ॥ नान्यत्रचरणौतस्याश्चरतःसुखवांछया ॥ त्यक्त्वोंकाराजिरक्षोणींक्षुण्णांनिर्वाणपद्मया ॥ ८२ ॥ ओंकारंप्रणवंसारंपरंब्रह्मप्रकाशकम् ॥ शब्दब्रह्मत्रयीरूपंनादबिंदुकलालयम् ॥ ८३ ॥ सदक्षरंचादिरूपंविश्वरूपंपरावरम् ॥ वरंवरेण्यंवरदंशाश्वतंशांतमीश्वरम् ॥ ८४ ॥

दिदृक्षासावर्ततेययोस्तेतथा ॥ श्रुतिगेकर्णगेअतिविशालेइतियावत् ॥ नान्यदित्यनेनाक्षिप्तंदिदृक्षाविषयमाह ॥ विहायेति ॥ हृद्विहायःस्थितंहृदयाकाशस्थितम् ॥ ८० ॥ शब्दग्रहौकर्णौ ॥ ८१ ॥ अजिरक्षोणींप्रांगणभूमिम् ॥ क्षुण्णामधिष्ठितामित्यर्थः ॥ ८२ ॥ ओंकारमोंकारेश्वरंप्रोच्चरत्तस्यामाधव्यावागिंद्रियंनामांतरंनगृह्णातीतिसप्तमेनान्वयः ॥ तंविशिनाष्टि मध्येन ॥ सर्वैःप्रणूयतेस्तूयतेस्वसेवितारंपदंप्रणयेदितिवाप्रणवस्तम् ॥ तथाचोक्तमत्रैवं प्रणूयतइत्यादि ॥ स्वसेवितारमित्यादिचोति ॥ सारंस्थिरंप्रलयेप्यवशिष्यमाणम् ॥ परंसर्वाधिकम् ॥ तदुक्तमत्रैव ॥ सर्वेभ्योप्यधिकइति ॥ ब्रह्मप्रकाशकंपरमात्मप्रकाशकम् ॥ शब्दब्रह्मरूपायात्रयीवेदस्तस्यरूपंयस्मात्तंतद्रूपंवा ॥ नादबिंद्वात्मकयोःकलयोःआलयमाश्रयम् ॥ ८३ ॥ सदक्षरंसर्वभूतमक्षरकूटस्थमव्याकृतमितियावत्तद्रूपम् ॥ पृथक्पदंवा ॥ तदुक्तंभगवता ॥ क्षरःसर्वाणिभूतानिकूटस्थोक्षरउच्यतइति ॥ आदिरूपमादिकारणमीश्वरमितियावत् ॥ अतएवविश्वंरूप्यतेऽभिव्यज्यतेयेनतद्विश्वरूपम् ॥

सर्वप्रपंचरूपंवा ॥ परावरंकार्यकारणात्मकम् ॥ परेब्रह्मादयोऽवरेयस्मात् उत्कृष्टापकृष्टरूपंवा ॥ वरंसर्वश्रेष्ठम् ॥ वरेण्यंवरणाययोग्यम् ॥ वरदंवरदातारम् ॥ ईश्वरंसर्वनियंतारम् ॥ ८४ ॥
॥ ८५ ॥ स्वांतमंतःकरणम् ॥ ८६ ॥ निरुपाधिंकार्योपाधिरहितम् ॥ ऐकपद्यपाठेकर्मधारयः ॥ अज्यतेऽनेनेत्यंजनमुपाधिः ॥ निरंजनंकारणोपाधिरहितमितियावत् ॥ निर्मलंरागादिशून्यम् ॥
निजोऽसाधारणउदयोमस्यतम् ॥ ८७ ॥ सर्वंश्रीरुद्ररूपम् ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ रंगमालाश्चित्रसमूहान् ॥ प्रासादंपरितःप्रासादस्यसर्वतइत्यर्थः ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ चतुर्दश्यांशुक्लायामि

सर्वलोकैकजनकंसर्वलोकैकरक्षकम् ॥ सर्वलोकैकसंहर्तृसर्वलोकैकवंदितम् ॥ ८५ ॥ आद्यंतरहितंनित्यंशिवंशंकरमव्ययम् ॥ एकंगुणत्रयातीतं
भक्तस्वांतकृतास्पदम् ॥ ८६ ॥ निरुपाधिंनिराकारंनिर्विकारंनिरंजनम् ॥ निर्मलंनिरहंकारंनिष्प्रपंचंनिजोदयम् ॥ ८७ ॥ स्वात्मारामममनंतंचसर्व
गंसर्वदर्शिनम् ॥ सर्वदंसर्वभोक्तारंसर्वंसर्वसुखास्पदम् ॥८८॥ वागिंद्रियंतदीयंचप्रोच्चरत्तदहर्निशम् ॥ नामांतरंनगृह्णातिक्वचिदन्यस्यकस्यचित्॥८९॥
एतन्नामाक्षररसंरसयंतीदिवानिशम् ॥ रसनानैवजानातितस्याअन्यद्रसांतरम् ॥ ९० ॥ संमार्जनंरंगमालाःप्रासादंपरितःसदा ॥ विदध्यान्माधवीतत्रत
थार्चापात्रशोधनम् ॥ ९१ ॥ तत्रपाशुपतायेवैप्रणवेशार्चनेरताः ॥ तांश्चशुश्रूषयेन्नित्यंपितृबुद्ध्यातिभक्तितः ॥ ९२ ॥ वैशाखस्यचतुर्दश्यामेकदासातु
माधवी ॥ रात्रौजागरणंकृत्वादिवोपवसनान्विता ॥ ९३ ॥ यात्रामिलितभक्तेषुप्रातर्यातेषुसर्वतः ॥ संमार्जनादिकंकृत्वालिंगमभ्यर्च्यहर्षतः ॥ ९४ ॥
गायंतीमधुरंगीतंनृत्यंतीनिजलीलया॥ध्यायंतीलिंगमोंकारंतत्रलिंगेलयंययौ ॥ ९५ ॥ अनेनैवशरीरेणपार्थिवेनमहामतिः ॥ अस्मदाचार्यमुख्यानां
पश्यतांचतपस्विनाम् ॥ ९६ ॥ प्रादुर्बभूवयल्लिंगाज्ज्योतिर्जटिलितांबरम् ॥ तत्रज्योतिषिसाबालाज्योतिर्मय्यपिसाप्यभूत् ॥ ९७ ॥ राधशुक्लचतुर्द
श्यामद्यापिक्षेत्रवासिनः ॥ तत्रयात्रांप्रकुर्वंतिमहोत्सवपुरःसराः ॥ ९८ ॥ तत्रजागरणंकृत्वाचतुर्दश्यामुपोषिताः ॥ प्राप्नुवंतिपरंज्ञानंयत्रकुत्रापिवै
मृताः ॥ ९९ ॥ ब्रह्मांडोदरमध्येतुयानितीर्थानिसर्वतः ॥ तानिवैशाखभूतायामायांत्योंकृतिदर्शने ॥१००॥ लिंगाग्रेश्रीमुखीनाम्नीगुहास्तिपरमोत्तमा ॥
पातालस्यचतद्द्वारंतत्रसिद्धावसंतिहि ॥ १ ॥ तिष्ठेयुःपंचरात्रंयेगुहायांतत्रसुव्रताः ॥ तेनागकन्याःपश्यंतिब्रूयुस्ताश्चशुभाशुभम् ॥ २ ॥ कंदरोत्तरदि
ग्भागेतत्रकूपोरसोदकः ॥ आषण्मासंचतत्पीत्वापिबेद्ब्रह्मरसायनम् ॥ ३ ॥ तत्रनादेश्वरंलिंगंदृष्ट्वानादनिदानभूः ॥ सर्वनादात्मकंविश्वंतच्छ्रवोगोचरी
भवेत् ॥ ४ ॥ तत्रमत्स्योदरींस्नात्वास्वर्धुनींवरुणाप्लुताम् ॥ कृतकृत्योभवेज्जंतुर्नैवशोचतिकुत्रचित् ॥ ५ ॥

तिशेषः ॥ अग्रेतथोक्तेः ॥ उपवसनान्विताउपोषणयुतेत्यर्थः ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ अस्माकमाचार्यागुरवोमुख्याःश्रेष्ठायेषांतेतथातेषाम् ॥ ९६ ॥ लयप्रकारमाह ॥ प्रादुरिति ॥ जटिलितं
वरंव्याप्ताकाशम् ॥ ९७ ॥ राधोवैशाखः ॥ यदाहामरः ॥ वैशाखेमाधवोराधइति ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ भूतायांचतुर्दश्यांशुक्लायामित्येव ॥ १०० ॥ १ ॥ २ ॥ कंदरागुहा ॥ ब्रह्मरसायनं
ब्रह्मामृतम् ॥ ३ ॥ नादनिदानभूःनादोत्पत्तिस्थानम् ॥ पाठांतरेनिनादउद्रेकःप्रकटतेतियावत् ॥ सर्वनादात्मकंतच्छ्रवोगोचरीभवेत् ॥ तल्लिंगम् ॥ द्रष्टुःश्रवणेंद्रियस्याविषयःस्यादित्यर्थः ॥४॥५॥

पृथिवीभागस्याधिक्यात्पार्थिवेनेत्युक्तम् ॥ वस्तुतःपांचभौतिकेनेत्यर्थः ॥ तथाचव्याससूत्रम् ॥ तेषुवैशेष्यात्तद्वादस्तद्वादइति ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ गहनेवने ॥ ९ ॥ आयतना
निदेवतास्थानानि ॥ ततस्तदा ॥ ११० ॥ ११ ॥ १२ ॥ शीलिताश्रिता ॥ १३ ॥ १४ ॥ शिश्रियुःसेवितवंतः ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ १२० ॥ २१ ॥ १२२ ॥ ॥

असंख्यातागताःसिद्धिमोंकारेश्वरसेवकाः ॥ पार्थिवेनैवदेहेनादिव्यभूतेनतत्क्षणात् ॥ ६ ॥ अविमुक्तंपरंक्षेत्रंब्रह्मांडादपिसर्वतः ॥ ततोपिपरओंका
रउक्तोमत्स्योदरीतटे ॥ ७ ॥ प्रणवेशोऽगयैःकाश्यांननतोनापिचार्चितः ॥ किमर्थंतेसमुत्पन्नामातृतारुण्यहारिणः ॥ ८ ॥ यदाप्रभृतिविश्वेशोमंदराद्
गतोऽभवत् ॥ तस्मिन्नानंदगहनेतदाप्रभृतिसत्तम ॥ ९ ॥ सर्वाण्यायतनान्याशुसाब्धीनिसगिरीण्यपि ॥ सनदीनिसतीर्थानिसद्वीपानिययुस्ततः ॥
॥ ११० ॥ इदानींममभाग्येनस्मारितोहंत्वयामुने ॥ अहमप्यागमिष्यामियामःकाशींशनैःशनैः ॥ ११ ॥ एतेपिममशिष्यायेमहापाशुपतव्रताः ॥
काशींयियासवस्तेपियतःसर्वेमुमुक्षवः ॥ १२ ॥ अपिवार्धकमासाद्ययैःकाशीनैवशीलिता ॥ मानुषेदुर्लभेनष्टेकुतस्तेषांमहासुखम् ॥ १३ ॥ यावन्नेंद्रिय
वैकल्यंयावन्नैवायुषःक्षयः ॥ तावत्सेव्यंप्रयत्नेनशंभोरानंदकाननम् ॥ १४ ॥ यआनंदवनंशंभोःशिश्रियुःश्रीनिकेतनम् ॥ अचलाश्रीर्नमुंचेत्तान्महासौ
ख्यैकशेवधीन् ॥ १५ ॥ इत्याख्यायकथांरम्यांगर्गःपाशुपतोत्तमः ॥ भारद्वाजेनसहितःप्रापवाराणसींपुरीम् ॥ १६ ॥ दमनोपिहिधर्मात्मागर्गा
चार्येणसंयुतः ॥ आराध्यश्रीमदोंकारंतस्मिँल्लिंगेलयंगतः ॥ १७ ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ इत्थलारेपरंस्थानमोंकारमविमुक्तके ॥ तत्रासिद्धिंपरां
जग्मुःसाधकाबहुशोमुने ॥ १८ ॥ कलौकलुषचित्तानांपुरोनाख्येयमेवहि ॥ प्रणवेश्वरमाहात्म्यंनास्तिकानांविशेषतः ॥ १९ ॥ येनिंदंतिमहादेवंक्षेत्रं
निंदंतियेऽधियः ॥ पुराणंयेचानिंदंतितेसंभाष्यानकुत्रचित् ॥ १२० ॥ ओंकारसदृशंलिंगंनक्वचिज्जगतीतले ॥ इतिगौर्यैसमाख्यातंदेवदेवेननि
श्चितम् ॥ १२१ ॥ इममध्यायमाकर्ण्यनरस्तद्गतमानसः ॥ विमुक्तःसर्वपापेभ्यःशिवलोकमवाप्नुयात् ॥ १२२ ॥ ॥ इतिश्रीस्कांदेमहापुराणएकाशीति
साहस्र्यांसंहितायांचतुर्थेकाशीखंडउत्तरार्धओंकारमाहात्म्यंनामचतुःसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७४ ॥ ॥ छ ॥ ॥ अगस्त्यउवाच ॥ ॥ श्रुत्वोंकारकथा
मेतांमहापातकनाशिनीम् ॥ नतृप्तोस्मिविशाखाथब्रूहित्रैविष्टपींकथाम् ॥ १ ॥

इतिश्रीरामानन्दकृतायांकाशीखण्डटीकायांचतुःसप्ततितमोऽध्यायः ॥७४॥ ॥छ॥ ॥ अध्यायेसप्ततितमेपंचोर्ध्वेपरमाद्भुते ॥ त्रिलोचनस्यदेवस्यह्याविर्भावोऽनुवर्ण्यते ॥१॥ त्रिलोचनतीर्थसंबंधिनीं
त्रैविष्टपींत्रिलोचनसंबंधिनींवा ॥ तदुक्तमत्रैव ॥ विष्टपत्रितयांतर्येदेवर्षिमनुजोरगाः ॥ ससरित्पर्वतारण्याःसंतितेतत्रयन्मुने ॥ तदारभ्यचतत्तीर्थंतच्चलिंगंत्रिलोचनम् ॥ त्रिविष्टपमितिख्यातामिति॥ १॥

॥ २ ॥ ३ ॥ विरजाख्यमित्यत्रसंधिरार्षः ॥ सर्वेसांताअकारांताइतिवा ॥ ४ ॥ अन्वयभेदात्तिस्रइतिपदयोरपौनरुक्त्यम् ॥ ५ ॥ ६ ॥ महाधाममहातेजोमहाधारंवा ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥
प्रतीच्यांपश्चिमायांदिशि ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ स्नष्टारोब्रह्माणः ॥ १४ ॥ शुद्धबुद्धिभिरिति ॥ नेदमधिकारिविशेषणंकिंत्वन्येषामश्रद्धयातत्राप्रवृत्तेरर्थात्तेष्वेवपर्यवसानादनुवादमात्रम् ॥

कथंचकथितादेव्यैदेवदेवेनषण्मुख ॥ आविर्भूतिर्महाबुद्धेपुण्यात्रैलोचनीपरा ॥ २ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ आकर्णयमुनेवच्मिकथांश्रमनिवारिणीम् ॥
यथादेवेनकथितांत्रिविष्टपसमुद्भवाम् ॥ ३ ॥ विरजाख्यंहितत्पीठंतत्रलिंगंत्रिविष्टपम् ॥ तत्पीठदर्शनादेवविरजाजायतेनरः ॥ ४ ॥ तिस्रस्तुसंगता
स्तत्रस्रोतस्विन्योघटोद्भव ॥ तिस्रःकल्मषहारिण्योदक्षिणेहित्रिलोचनात् ॥ ५ ॥ स्रोतोमूर्तिधराःसाक्षाल्लिंगस्नपनहेतवे ॥ सरस्वत्यथकालिंदीनर्मदाचा
तिशर्मदा ॥ ६ ॥ तिस्रोपिहित्रिसंध्यंताःसरितःकुंभपाणयः ॥ स्नपयंतिमहाधामलिंगंत्रैविष्टपंमहत् ॥ ७ ॥ लिंगानिपरितस्ताभिःस्वनाम्नास्थापि
तान्यपि ॥ तेषांसंदर्शनात्पुंसांतासांस्नानफलंभवेत् ॥ ८ ॥ सरस्वतीश्वरंलिंगंदक्षिणेनत्रिविष्टपात् ॥ सारस्वतंपदंदद्याद्दृष्टंस्पृष्टंचजाड्यहृत् ॥ ९ ॥
यमुनेशंप्रतीच्यांचनरैर्भक्त्यासमर्चितम् ॥ अपिकिल्बिषवह्निश्वयमलोकनिवारणम् ॥ १० ॥ दृष्टंत्रिलोचनात्प्राच्यांनर्मदेशंसुशर्मदम् ॥ तल्लिंगार्चनतो
नृणांगर्भवासोनिषिध्यते ॥ ११ ॥ स्नात्वापिलिपिलातीर्थेत्रिविष्टपसमीपतः ॥ दृष्ट्वात्रिलोचनंलिंगंकिंभूयःपरिशोचति ॥ १२ ॥ त्रिविष्टपस्यलिंगस्य
स्मरणादपिमानवः ॥ त्रिविष्टपपतिर्भूयान्नात्रकार्याविचारणा ॥ १३ ॥ त्रिविष्टपस्यद्रष्टारःस्रष्टारःस्युर्नसंशयः ॥ कृतकृत्यास्तएवात्रतएवात्रमहा
धियः ॥ १४ ॥ आनंदकाननेलिंगंप्रणतंयैस्त्रिविष्टपम् ॥ त्रिलोचनस्यनामापियैःश्रुतंशुद्धबुद्धिभिः ॥ १५ ॥ सप्तजन्मार्जितात्पापात्तेपूतानात्रसंशयः ॥
पृथिव्यांयानिलिंगानितेषुदृष्टेषुयत्फलम् ॥ १६ ॥ तत्स्यात्त्रिविष्टपेदृष्टेकाश्यांमन्येततोधिकम् ॥ काश्यांत्रिविष्टपेदृष्टेदृष्टंसर्वंत्रिविष्टपम् ॥ १७ ॥
क्षणान्निर्धूतपापोसौनपुनर्गर्भभाग्भवेत् ॥ सस्नातःसर्वतीर्थेषुसर्वावभृथवान्सच ॥ १८ ॥ योवैपिलिपिलातीर्थेस्नात्वोत्तरवहांभसि ॥ सरित्त्रयंमहापुण्यं
यत्रसाक्षाद्वसेत्सदा ॥ १९ ॥ तत्रश्राद्धादिकंकृत्वागयायांकिंकरिष्यति ॥ स्नात्वापिलिपिलातीर्थेकृत्वावैपिंडपातनम् ॥ २० ॥ दृष्ट्वात्रिविष्टपंलिंगंको
टितीर्थफलंलभेत् ॥ यदन्यत्रार्जितंपापंतत्काशीदर्शनाद्व्रजेत् ॥ २१ ॥ काश्यांतुयत्कृतंपापंतत्पैशाचपदप्रदम् ॥ प्रमादात्पातकंकृत्वाशंभोरानं
दकानने ॥ २२ ॥ दृष्ट्वात्रिविष्टपंलिंगंतत्पापमपिहास्यति ॥ सर्वस्मिन्नपिभूपृष्ठेश्रेष्ठमानंदकाननम् ॥ २३ ॥ तत्रापिसर्वतीर्थानिततोप्योंकारभूमिका ॥
ओंकारादपिसल्लिंगान्मोक्षवर्त्मप्रकाशकात् ॥ २४ ॥ अतिश्रेष्ठतरंलिंगंश्रेयोरूपंत्रिलोचनम् ॥ २५ ॥ तेजस्विषुयथाभानुर्दृश्येषुचयथाशशी ॥ तथा
लिंगेषुसर्वेषुपरंलिंगंत्रिलोचनम् ॥ २६ ॥ त्रिलोचनार्चकानांसापदवीनदवीयसी ॥ परंनिर्वाणपद्मायामहासौख्यैकशेवधेः ॥ २७ ॥

॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ दृश्येषुदर्शनीयेषु ॥ २६ ॥ महासौख्यैकशेवधेःपरमानंदैकनिधेः ॥ निर्वाणपद्मायाःमोक्षलक्ष्म्याः ॥

सापद्वीत्रिलोचनार्चकानांनदवीयसीनदूरेइत्यर्थः ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ निष्कृतिंमुक्तिम् ॥ ३८ ॥ मुक्कैकंशिवानंदकमितिय

सकृत्त्रिलोचनार्चातोयच्छ्रेयःसमुपार्ज्यते ॥ नतदाजन्मसंपूज्यलिंगान्यन्यानिलभ्यते ॥२८॥ काश्यांत्रिलोचनंलिंगंयेर्चयंतिमहाधियः ॥ तेच्यास्त्रिभुव
नौकोभिर्ममप्रीतिमभीप्सुभिः ॥ २९ ॥ कृत्वापिसर्वसंन्यासंकृत्वापाशुपतव्रतम् ॥ नियमेभ्यःस्खलित्वापिकुतोबिभ्यतिमानवाः ॥ ३० ॥ विद्यमाने
महालिंगेमहापापौघहारिणि॥त्रिविष्टपेपुण्यराशौमोक्षनिक्षेपसद्मनि ॥३१॥ समभ्यर्च्यमहालिंगंसकृदेवत्रिलोचनम् ॥ मुच्यतेकलुषैःसर्वैरपिजन्मशता
र्जितैः ॥ ३२ ॥ ब्रह्महापिसुरापोवास्तेयीवागुरुतल्पगः ॥ तत्संयोग्यपिवावर्षमहापापीप्रकीर्तितः ॥ ३३ ॥ परदाररतश्चापिपरहिंसारतोपिवा ॥ पराप
वादशीलोपितथाविस्रंभघातकः ॥ ३४ ॥ कृतघ्नोपिभ्रूणहापिवृषलीपतिरेववा ॥ मातापितृगुरुत्यागीवह्निदोगरदोपिवा ॥ ३५ ॥ गोघ्नःस्त्रीघ्नोपिशूद्रघ्नः
कन्यादूषयितापिच ॥ क्रूरोवापिशुनोवापिनिजधर्मपराङ्मुखः ॥ ३६ ॥ निंदकोनास्तिकोवापिकूटसाक्ष्यप्रवादकः ॥ अभक्ष्यभक्षकोवापितथाऽविक्रेय
विक्रयी ॥ ३७ ॥ इत्यादिपापशीलोपिमुक्त्वैकंशिवनिंदकम् ॥ पापान्निष्कृतिमाप्नोतिनत्वालिंगंत्रिलोचनम् ॥ ३८ ॥ शिवनिंदारतोमूढःशिवशास्त्रवि
निंदकः ॥ तस्यनोनिष्कृतिर्दृष्टाक्वापिशास्त्रेपिकेनाचित् ॥ ३९ ॥ आत्मघातीसविज्ञेयःसदात्रैलोक्यघातकः ॥ शिवनिंदांविधत्तेयःसनाभाष्योऽधमा
धमः ॥ ४० ॥ शिवनिंदारतायेचशिवभक्तजनेष्वपि ॥ तेयांतिनरकेघोरेयावच्चंद्रदिवाकरौ ॥ ४१ ॥ शैवाःपूज्याःप्रयत्नेनकाश्यांमोक्षमभीप्सुभिः ॥
तेष्वर्चितेष्वपिशिवःप्रीतोभवत्यसंशयः ॥ ४२ ॥ सर्वेषामिहपापानांप्रायश्चित्तचिकीर्षया ॥ निःशंकैरेववक्तव्यंप्रमाणज्ञैरिदंवचः ॥ ४३ ॥ पुरश्चर
णकामश्चेद्भीतोसियदिपापतः ॥ मन्यसेयदिनःसत्यंवाक्यंशास्त्रप्रमाणतः ॥ ४४ ॥ ततःसर्वंपरित्यज्यकृत्वामनसिनिश्चयम् ॥ आनंदकाननंयाहि
यत्रविश्वेश्वरःस्वयम् ॥ ४५ ॥ यत्रक्षेत्रप्रविष्टानांनराणांनिश्चितात्मनाम् ॥ नबाधतेऽघनिचयःप्राप्येतचपरोवृषः ॥ ४६ ॥ तत्राद्यापिमहाती
र्थेत्रिस्रोतस्यतिनिर्मले ॥ पुण्येपिलिपिलानाम्नित्रिसरित्परिसेविते ॥ ४७ ॥ त्रिलोचनाक्षिविक्षेपपरिक्षिप्तमहैनसि ॥ स्नात्वागृह्योक्तविधिनातर्प
णीयान्प्रतर्प्यच ॥ ४८ ॥ दत्त्वादेयंयथाशक्तिवित्तशाठ्यविवर्जितः ॥ दृष्ट्वात्रिविष्टपंलिंगंसमभ्यर्च्यातिभक्तितः ॥ ४९ ॥

दुक्तंतत्रानुवादपूर्वकंहेतुमाह शिवनिंदेतित्रिभिः ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ सर्वेषांपापानांश्रेष्ठंप्रायश्चित्तंवक्तुमाह ॥ सर्वेषामिति ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ वृषोधर्मः ॥४६॥४७॥४८॥४९॥

गंधाद्यैरित्यादितृतीयांतानांपदानांसमभ्यर्च्येत्यनेनान्वयः ॥ माल्यैर्मालाभिःपुष्पैर्वा ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ निरेनानिष्पापः ॥ ५३ ॥ एवंपापक्षयमुक्त्वापुण्यप्राप्तिमाह ॥ ततइत्येकेन ॥५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ प्रदक्षिणातइतिशेषः ॥ ५७ ॥ भुजगोऽनंतोमेखलाकांचीयस्यतम् ॥ ५८ ॥ रात्रिंदिवंरात्रौदिवसेच ॥ तत्रापिसर्वदेत्यर्थः ॥ ५९ ॥ प्रकृंतिप्रकर्षेणच्छे

गंधाद्यैर्विविधैर्माल्यैःपंचामृतपुरःसरैः ॥ धूपैर्दीपैःसनैवेद्यैर्वासोभिर्बहुभूषणैः ॥ ५० ॥ पूजोपकरणैर्द्रव्यैर्घंटादर्पणचामरैः ॥ चित्रध्वजपताकाभिर्नृत्यवाद्यसुगायनैः ॥ ५१ ॥ जपैःप्रदक्षिणाभिश्चनमस्कारैर्मुदायुतैः ॥ परिचारकसंतोषैःकृत्वेतिपरिपूजनम् ॥ ५२ ॥ ब्राह्मणान्वाचयेत्पश्चान्निष्पापोहमितिब्रुवन् ॥ एवंकुर्वन्नरःप्राज्ञोनिरेनाजायतेक्षणात् ॥ ५३ ॥ ततःपंचनदेस्नात्वामणिकर्णीह्रदेततः ॥ ततोविश्वेशमभ्यर्च्यप्राप्नोतिसुकृतंमहत् ॥५४॥ प्रायश्चित्तमिदंप्रोक्तंमहापापविशोधनम् ॥ नास्तिकेनप्रवक्तव्यंकाशीमाहात्म्यनिंदके ॥ ५५ ॥ ददच्चद्रव्यलोभेनप्रायश्चित्तमिदंशुभम् ॥ दातानरकमाप्नोतिसत्यंसत्यंघटोद्भव ॥ ५६ ॥ क्षमांप्रदक्षिणीकृत्ययत्फलंसम्यगाप्यते ॥ प्रदोषेतत्फलंकाश्यांसप्तकृत्वस्त्रिलोचने ॥ ५७ ॥ भुजंगमेखलंलिंगंकाश्यांदृष्ट्वात्रिविष्टपम् ॥ जन्मांतरेपिमुक्तःस्यादन्यत्रमरणेसति ॥ ५८ ॥ अन्यत्रसर्वलिंगेषुपुण्यकालोविशिष्यते ॥ त्रिविष्टपेपुण्यकालःसदारात्रिंदिवंनृणाम् ॥ ५९ ॥ लिंगान्योंकारमुख्यानिसर्वपापप्रकृंत्यलम् ॥ परंत्रैलोचनीशक्तिःकाचिदन्यैवपार्वति ॥ ६० ॥ यतःसर्वेषुलिंगेषुलिंगमेतदनुत्तमम् ॥ तत्कारणंशृण्वपर्णेकर्णेकुरुवदाम्यहम् ॥ ६१ ॥ पुरामेयोगयुक्तस्यलिंगमेतद्भुवस्तलात् ॥ उद्भिद्यसप्तपातालंनिरगात्पुरतोमहत् ॥ ६२ ॥ अस्मिँल्लिंगेपुरागौरिसुगुप्तंतिष्ठतामया ॥ तुभ्यंनेत्रत्रयंदत्तंनिरैक्षिष्ठास्तथोत्तमम् ॥ ६३ ॥ तदाप्रभृतिदेवेशिलिंगमेतत्त्रिलोचनम् ॥ विष्टपत्रितयांतःस्थैर्गीयतेज्ञानदृष्टिदम् ॥ ६४ ॥ त्रिलोचनस्ययेभक्तास्तेपिसर्वेत्रिलोचनाः ॥ ममपारिषदास्तेतुजीवन्मुक्तास्तएवहि ॥ ६५ ॥ त्रिलोचनस्यलिंगस्यमहिमानंनकश्चन ॥ सम्यग्वेत्तिमहेशानिमयैवपरिगोपितम् ॥६६॥ शुक्लराधतृतीयायांस्नात्वापैलिपिलेह्रदे ॥ उपोषणपराभक्त्यारात्रौजागरणान्विताः ॥६७॥ त्रिलोचनंपूजयित्वाप्रातःस्नात्वापितत्रवै ॥ पुनर्लिंगंसमभ्यर्च्यदत्त्वाधर्मघटानपि ॥ ६८ ॥ सान्नान्सदक्षिणान्देविपितॄनुद्दिश्यहर्षिताः ॥ विधायपारणंपश्चाच्छिवभक्तजनैःसह ॥ ६९ ॥ विसृज्यपार्थिवंदेहंतेनपुण्येननोदिताः ॥ भवंतिदेविनियतंगणाममपुरोगमाः ॥ ७० ॥. तावद्भ्रमंतिसंसारेदेवामर्त्यामहोरगाः ॥ गौरियावन्नपश्यंतिकाश्यांलिंगंत्रिलोचनम् ॥७१॥ सकृत्त्रिविष्टपंदृष्ट्वास्नात्वापैलिपिलेह्रदे ॥ नजातुःमातुस्तनपोजायतेजंतुरत्रहि ॥७२॥

दकानि ॥ महंतीतिपाठेपिसएवार्थः ॥६०॥६१॥ भुवस्तलाद्भूमेरधोभागात् ॥ तत्रावधिमाह ॥ उद्भिद्येति ॥ ६२ ॥ त्रिलोचननामनिर्वक्ति अस्मिन्नितिद्वयेन ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ॥ ६७ ॥ धर्मघटान्धर्ममुद्दिश्यदीयमानान्कुंभान् ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ सकृत्त्रिविष्टपमिति ॥ अग्निहोत्रंजुहोतियवागूंपचतीतिवदर्थक्रमोऽत्रद्रष्टव्योनत्विडोयजतीत्यादिवत्पाठक्रमः ॥

प्रातश्चतुर्थ्यांस्नात्वायस्तीर्थेपैलिपिलेशुभे ॥ त्रिलोचनंसमभ्यर्च्येत्यादिबहुवचनविरोधात् ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ शांतनवंशंतनुनास्थापितम् ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥
॥ ८१ ॥ ८२ ॥ आख्यायिकांप्रस्तावयति ॥ अन्यच्चेति ॥ ८३ ॥ ॥ इतिश्रीरामानन्दकृतायांकाशीखण्डटीकायांपंचसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७५ ॥ ॥ छ ॥ ॥ षट्सप्ततितमेऽध्याये
प्रभावोतिमहत्तरः ॥ त्रिलोचनस्यदेवस्यवर्ण्यतेतिसुखप्रदः ॥ १ ॥ अन्यच्चात्रैवयद्वृत्तंतद्ब्रवीमीत्युक्तंतमेवेतिहासंश्रोतृमनःसमाधानप्रार्थनापूर्वकंप्रस्तावयति ॥ शृणुध्वेति ॥ इतिहासःपुरावृत्तः

प्रतिमासंसदाष्टम्यांचतुर्दश्यांचभामिनि ॥ आयांतिसर्वतीर्थानिद्रष्टुंदेवंत्रिविष्टपम् ॥७३॥ त्रिविष्टपाद्दक्षिणतःस्नातःपैलिपिलेंऽभसि ॥ तत्रसंध्यामुपास्यै
कांराजसूयफलंलभेत् ॥ ७४ ॥ पादोदकाख्यस्तत्रैवकूपःपापविनाशकः ॥ प्राश्यतस्योदकंमर्त्योनमर्त्योजायतेपुनः ॥ ७५ ॥ तस्यलिंगस्यपार्श्वेतुसंति
लिंगान्यनेकशः ॥ कैवल्यदानितान्यत्रदर्शनात्स्पर्शनादपि ॥७६॥ तत्रशांतनवंलिंगंगंगातीरेप्रतिष्ठितम् ॥ तद्दृष्ट्वाशांतिमाप्नोतिनरःसंसारतापितः ॥७७॥
तद्दक्षिणेमहालिंगंमुनेभीष्मेशसंज्ञितम् ॥ कलिःकालश्चकामश्चबाधतेनतदीक्षणात् ॥ ७८ ॥ तत्प्रतीच्यांमहालिंगंद्रोणेशइतिकीर्तितम् ॥ यल्लिंगपूज
नाद्द्रोणोज्योतीरूपंपुनर्दधौ ॥ ७९ ॥ अश्वत्थामेश्वरंलिंगंतदग्रेचातिपुण्यदम् ॥ यदर्चनवशाद्द्रौणिर्नबिभेत्यपिकालतः ॥ ८० ॥ द्रोणेशाद्वायुदिग्भागे
वालखिल्येश्वरंपरम् ॥ तल्लिंगंश्रद्धयादृष्ट्वासर्वक्रतुफलंलभेत् ॥ ८१ ॥ तद्वामेलिंगमालोक्यवाल्मीकेश्वरसंज्ञितम् ॥ तस्यसंदर्शनादेवविशोकोजायते
नरः ॥ ८२ ॥ अन्यच्चात्रैवयद्वृत्तंतद्ब्रवीमिघटोद्भव ॥ त्रिविष्टपस्यमाहात्म्यंदेव्यैदेवेनभाषितम् ॥ ८३ ॥ ॥ इतिश्रीस्कांदेमहापुराणएकाशीतिसाहस्र्यां
संहितायांचतुर्थेकाशीखंडउत्तरार्धे पंचसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७५ ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ शृणुध्वमैत्रावरुणेपुराकल्पेरथंतरे ॥ इतिहासइहासीद्यः
पीठेविरजसंज्ञिते ॥ १ ॥ त्रिलोचनस्यप्रासादेमणिमाणिक्यनिर्मिते ॥ नानाभंगिगवाक्षाढ्येरत्नसानाविवायते ॥ २ ॥ कदाचिदपिकल्पांतेद्योलोकेभ्रंश
तिक्षये ॥ प्रोत्तंभनंस्तंभइवदत्तोविश्वकृतास्वयम् ॥ ३ ॥ मरुत्तरंगिताग्राभिःपताकाभिरितस्ततः ॥ सन्निवारयतीवेत्थमघौघान्विशतोमुने ॥ ४ ॥ देदी
प्यमानसौवर्णकलशेनविराजिते ॥ पार्वणेनशशांकेनखेदादिवसमाश्रिते ॥ ५ ॥

संवादः ॥ १ ॥ त्रिलोचनस्यप्रासादइत्येतस्यपारावतद्वंद्वंकलरवयुगलंवसेद्वसतिस्मावसदितिवेतिपंचमेनान्वयः ॥ प्रासादंविशिनष्टि मणीत्यादिपादोनचतुर्भिः ॥ नानाभंगिगवाक्षाढ्येनानापरिपाटि
भित्तिच्छिद्राढ्ये ॥ रत्नसानौमेरौ ॥ २ ॥ कल्पांतेस्थित्यवसाने ॥ द्योलोकेस्वर्गलोकेभ्रंशतिभ्रश्यतिसति ॥ क्षयेप्रलये ॥ यातिसंक्षयमितिपाठांतरम् ॥ प्रोत्तंभनस्तंभोधारणस्तंभः ॥ विश्वकृताविश्वेश्वरे
णब्रह्मणावादत्तइवप्रस्तास्मिन्नित्यर्थः ॥३॥ इत्थमनेनप्रकारेण ॥ तमेवप्रकारमाह ॥ मरुत्तरंगिताग्राभिःपवनचंचलाग्राभिःसर्वतःपताकाभिरघौघान्सन्निवारयतीवयस्तस्मिन्नित्यर्थः ॥४॥ उभयत्राप्युत्प्रेक्षा ॥

पार्वणेनपूर्णिमासंबंधिना ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ कर्णातिथिःकर्णगोचरः ॥ ८ ॥ चतुर्विधानिकांस्यतालादीनि ॥ कर्णगुहांकर्णशष्कुलीम् ॥ प्रतिशब्दंप्रतिध्वनिंप्रतन्वतेप्रजनयंति ॥ ॥ ९ ॥ मंगलाययदारार्तिकंबहुदीपयुक्तंपात्रंतत्संबंधियज्ज्योतिस्तत्कर्तृतयोःपक्षिणोर्नेत्रांतर्नेत्रमध्येनिविशत्प्रविशद्भक्तानांचेष्टांपूजादिव्यापारंप्रदर्शयेद्दर्शयतीत्यर्थः ॥ १० ॥ प्राणयात्रां प्राणवृत्तिमाहारमितियावत् ॥ वांछितमभिमतप्रदेशम् ॥ नोयातोनगच्छतः ॥ ११ ॥ प्रासादंपरितःदेवगृहस्यसर्वतइत्यर्थः ॥ १२ ॥ गंगासरस्वतीयमुनानर्मदाश्चतस्रःस्रोतस्विन्योनद्यस्तासां

तत्रपारावतद्वंद्वंवसेत्स्वैरंकृतालयम् ॥ प्रातःसायंचमध्याह्नेकुर्वन्नित्यंप्रदक्षिणम् ॥ ६ ॥ उड्डीयमानंपरितःपक्षवातैरितस्ततः ॥ रजःप्रासादसंलग्नंदूरीकुर्वद्दिनेदिने ॥ ७ ॥ त्रिलोचनेतिसततंनामभक्तैरुदाहृतम् ॥ त्रिविष्टपेतिचतथातयोःकर्णातिथीभवेत् ॥ ८ ॥ चतुर्विधानिवाद्यानिशंसुप्रीतिकराण्यलम् ॥ तयोःकर्णगुहांप्राप्यप्रतिशब्दंप्रतन्वते ॥ ९ ॥ मंगलारार्तिकज्योतिस्त्रिसंध्यंपक्षिणोस्तयोः ॥ नेत्रांतर्निविशन्नित्यंभक्तचेष्टांप्रदर्शयेत् ॥१०॥ प्राणयात्रांविहायापिकदाचित्स्थिरमानसौ ॥ नोड्डीयवांछितंयातःपश्यंतौकौतुकंखगौ ॥ ११ ॥ तत्रभक्तजनाकीर्णप्रासादंपरितोमुने ॥ तंडुलादिचरंतौतौकुर्वातेचप्रदक्षिणम् ॥ १२ ॥ देवदक्षिणदिग्भागेचतुःस्रोतस्विनीजलम् ॥ तृषार्तौधयतोविप्रस्नातौजातुचिदंडजौ ॥ १३ ॥ तयोरित्थंविचरतोस्त्रिलोचनसमीपतः ॥ अगाद्बहुतिथःकालोद्विजयोःसाधुचेष्टयोः ॥ १४ ॥ अथदेवालयस्कंधेगवाक्षांतर्गतौचतौ ॥ श्येनेनकेनचिद्दृष्टौक्रूरदृष्ट्यासुखास्थितौ ॥ १५ ॥ तच्चपारावतद्वंद्वंश्येनःपरिजिघृक्षुकः ॥ अवतीर्यांबरादाशुप्रविष्टोन्यशिवालये ॥ १६ ॥ ततोविलोकयामासतदागमविनिर्गमौ ॥ केनमार्गेणविशतोदुर्गमेतौपतत्रिणौ ॥ १७ ॥ केनाध्वनाचनिर्यातःक्वकालेकुरुतश्चकिम् ॥ कथंयुगपदेतौमेग्राह्यौस्वैरंभविष्यतः ॥ १८ ॥ मध्येदुर्गंप्रविष्टौचममवश्याविमौनयत् ॥ एकदृष्टिःक्षणंतस्थौश्येनइत्थंविचिंतयन् ॥ १९ ॥ अहोदुर्गबलंप्राज्ञाःशंसंत्येवेतिहेतुतः ॥ दुर्बलोप्याकलयितुंसहसारिर्नशक्यते ॥ २० ॥ करिणांतुसहस्रेणवराश्वानांनलक्षतः ॥ तत्कर्मसिद्धिर्नृपतेर्दुर्गेणैकेनयद्भवेत् ॥ २१ ॥ दुर्गस्थोनाभिभूयेतविपक्षःकेनचित्क्वचित् ॥ स्वतंत्रंयदिदुर्गंस्यादमर्मज्ञप्रकाशितम् ॥ २२ ॥ इतिदुर्गबलंशंसञ्श्येनोरोषारुणेक्षणः ॥ असाध्वसौकलरवौवीक्ष्ययातोनभोंगणम् ॥ २३ ॥ अथपारावतीदक्षाविपक्षंप्रेक्ष्यपक्षिणम् ॥ महाबलंदुर्गबलाप्राहपारावतंपतिम् ॥ २४ ॥ ॥ कलरव्युवाच ॥ ॥ प्रियपारावतप्राज्ञसर्वकामिसुखारव ॥ तवदृग्विषयंप्राप्तःश्येनोयंप्रबलोरिपुः ॥ २५ ॥ सावज्ञंवाक्यमाकर्ण्यपारावत्याःसतत्पतिः ॥ पारावतीमुवाचेदंकाचिंतेतितवप्रिये ॥ २६ ॥ ॥ पारावतउवाच ॥ ॥ कतिनामनसंतीहसुभगेव्योमचारिणः ॥ कतिदेवालयेष्वेषुखगानोपविशंतिहि ॥ २७ ॥

जलंधयतःपिबतः ॥ धेट्पाने ॥ जातुचित्कदाचित् ॥ १३ ॥ द्विजयोःपक्षिणोः ॥ १४ ॥ देवालयस्कंधेदेवालयशृंगादधोभागे ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ ननुदुर्बलयोर्ग्रहणेकिमितिकथंकारस्तत्राह ॥ मध्येदुर्गंदुर्गस्यमध्ये ॥ यद्यस्मात् ॥ इत्थंवक्ष्यमाणम् ॥ १९ ॥ १२० ॥ लक्षतःलक्षेण ॥ २१ ॥ २२ ॥ शंसन्स्तुवन् ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥

तत्तदा ॥२८॥२९॥ पत्युःपादयोरर्पितेईक्षणेनेत्रेययासा ॥ ३० ॥ युक्तंचैतदित्याह ॥ हितेति ॥ जोषंप्रीतिर्यथास्यात्तथास्थेयम् ॥ किमित्यतआह ॥ कार्यमिति ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ मंडलगत्या
परिभ्रमणगमनेनसश्येनःतद्गतायातौतयोर्गमनागमनमार्गौ ॥ गगनमार्गतःआकाशमार्गेण ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ताएवगतीर्दर्शयति ॥ प्रडीनेति ॥ व्याडेत्येका ॥ एतासां

कतिचैवनपश्यंतिनौसुखस्थाविहप्रिये ॥ तेभ्योयदीहभेतव्यंकुतोनौतत्सुखंप्रिये ॥ २८ ॥ रमस्वत्वंमयासार्धंत्यजचिंतामिमांशुभे ॥ अस्यश्येनवरा
कस्यगणनापिनमेहृदि ॥ २९ ॥ इत्थंपारावतवचःश्रुत्वापारावतीततः ॥ मौनमालंब्यसंतस्थेपत्युःपादार्पितेक्षणा ॥ ३० ॥ हितवर्त्मोपदिश्यापिप्रिय
प्रियचिकीर्षया ॥ साध्व्याजोषंसमास्थेयंकार्यंपत्युर्वचःसदा ॥ ३१ ॥ अन्येद्युरप्यथायातःश्येनोपश्यत्सदंपती ॥ अपरिच्छिन्नयाहष्ट्यायथामृत्युर्ग
तायुषम् ॥ ३२ ॥ अथमंडलगत्यासप्रासादंपरितोभ्रमन् ॥ निरीक्ष्यतद्गतायातौयातोगगनमार्गतः ॥ ३३ ॥ गतेऽथनभसिश्येनेपुनःपारावतांगना ॥
प्रोवाचप्रेयसीनाथहष्टोदुष्टस्त्वयाऽहितः ॥ ३४ ॥ तस्यावाक्यंसमाकर्ण्यपुनःकलरवोब्रवीत् ॥ किंकरिष्यत्यसौमुग्धेममव्योमविहारिणः ॥ ३५ ॥ दुर्गं
चस्वर्गतुल्यंमेयत्रनास्त्यरितोभयम् ॥ अयंनतागतीर्वेत्तियावेदाहंनभोंगणे ॥ ३६ ॥ प्रडीनोड्डीनसंडीनकांडव्याडकपाटिकाः ॥ स्रंसनीमंडलवती
गतयोष्टावुदाहृताः ॥ ३७ ॥ यथैतास्विहकौशल्यंमयिपारावतिप्रिये ॥ गतिषुक्वापिकस्यापिपक्षिणोनतथांबरे ॥ ३८ ॥ सुखेनतिष्ठकाचिंतामयिजी
वतितेप्रिये ॥ इतितद्वचनंश्रुत्वासास्थितामूकवत्सती ॥ ३९ ॥ अपरेद्युरपिश्येनस्तत्रभारशिलातले ॥ कियदंतरमासाद्योपविष्टोऽतिप्रहृष्टवत् ॥४०॥
आयामंतत्रसंस्थित्वातत्कुलायंविलोक्यच ॥ पुनर्विनिर्गतःश्येनःसापिभीताब्रवीत्पुनः ॥४१॥ प्रियस्थानमिदंत्याज्यंदुष्टदृष्टिविदूषितम् ॥ असौक्रूरो
तिनिकटमुपविष्टोऽतिहृष्टवत् ॥ ४२ ॥ सावज्ञंसपुनःप्राहकिंकरिष्यत्यसौप्रिये ॥ मृगाक्षीणांस्वभावोयंप्रायशोभीरुवृत्तयः ॥ ४३ ॥ इतरेद्युरपिप्रातः
सचश्येनोमहाबलः ॥ तयोरभिमुखंतत्रास्थितोयामद्वयावधि ॥४४॥ पुनर्विलोक्यतद्वर्त्मशीघ्रंयातोयथागतम् ॥ गतेथशकुनौतस्मिन्साबभाषेविहंगमी ॥
॥ ४५ ॥ नाथस्थानांतरंयावोमृत्युर्नौनिकटोत्रयत् ॥ पुनर्दुष्टेप्रणष्टेस्मिन्नावांस्यावःसुखंप्रिय ॥ ४६ ॥ प्रिययस्यसपक्षस्यगतिःसर्वत्रसिद्धिदा ॥ सकिंस्व
देशरागेणनाशंप्राप्नोतिबुद्धिमान् ॥ ४७ ॥ सोपसर्गंनिजंदेशंत्यक्त्वायोन्यत्रनव्रजेत ॥ सपंगुर्नाशमाप्नोतिकूलस्थितइवद्रुमः ॥ ४८ ॥

भेदोग्रंथांतरेद्रष्टव्यः ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ तत्रमठे ॥ भारशिलातलेभारधारणार्थंदत्तायाशिलातस्यास्तलेउपरिभारवच्छिलातलइतिवा ॥ महापाषाणइत्यर्थः ॥ ४० ॥ आयामंप्रहरमात्रं
व्याप्य ॥ कुलायंनीडम् ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ भीरुवृत्तयोभीरुस्वभावाः ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ प्रनष्टेऽदर्शनंगते ॥ ४६ ॥ सपक्षस्यसपत्रस्य ॥ ४७ ॥ पंगुःपंगुतुल्यः ॥ ४८ ॥

सरीढंसावज्ञम् ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ कालोमृत्युरूपःश्येनोयावद्दूरेवर्ततेतावद्दूरंविनिर्याहीति ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ आत्मादेहः ॥५५॥५६॥५७॥ मेवचइतिशेषः ॥५८॥ :भवित्र्यामहामा

प्रियोदितंनिशम्येतिसभवित्रीदशार्दितः ॥ सरीढंपुनरप्याहप्रियेमाभैःखगात्ततः ॥ ४९ ॥ अथापरस्मिन्नहनिसश्येनःप्रातरेवहि ॥ तद्द्वारदेशमासाद्यसायं
यावत्स्थितोबलः ॥ ५० ॥ अस्ताचलस्यशिखरंयातेभानौगतेखगे ॥ कुलायाद्बाह्यमागत्योवाचपारावतीपतिम् ॥ ५१ ॥ नाथनिर्गमनस्यायंकालः
कालोऽतिदूरतः ॥ यावत्तावद्विनिर्याहित्यक्त्वामामपिसन्मते ॥ ५२ ॥ त्वयिजीवतिदुष्प्राप्यंनकिंचिज्जगतीतले ॥ पुनर्दाराःपुनर्मित्रंपुनर्वसुपुनर्गृहम् ॥
॥ ५३ ॥ यद्यात्मारक्षितःपुंसादारैरपिधनैरपि ॥ तदासर्वंहरिश्चंद्रभूपेनेवेहलभ्यते ॥ ५४ ॥ अयमात्माप्रियोबंधुरयमात्मामहद्धनम् ॥ धर्मार्थकाममो
क्षाणामयमात्मार्जकःपरः ॥ ५५ ॥ यावदात्मनिवैक्षेमंतावत्क्षेमंजगत्त्रये ॥ सोपिक्षेमःसुमतिनायशसासहवांछ्यते ॥ ५६ ॥ यशोहीनंतुयत्क्षेमंतत्क्षेमा
न्निधनंवरम् ॥ तद्यशःप्राप्यतेपुंभिर्नीतिमार्गप्रवर्तने ॥ ५७ ॥ अतोनीतिपथंश्रुत्वानाथस्थानादितोव्रज ॥ नगमिष्यसिचेत्प्रातस्ततोमेसंस्मरिष्यसि ॥
॥ ५८ ॥ इत्युक्तोपिसवैपत्न्यापारावत्यासुमेधया ॥ ननिर्ययौप्रतिस्थानाद्भवित्र्याप्रतिवारितः ॥ ५९ ॥ अथोषसिसमागत्यश्येनेनबलिनातदा ॥
तन्निर्गमाध्वासंरुद्धःकिंचिद्भक्ष्यवतासुने ॥ ६० ॥ दिनानिकतिचित्तत्रस्थित्वाश्येनोमहामतिः ॥ पारावतमुवाचेदंधिक्त्वांपौरुषवर्जितम् ॥ ६१ ॥
किंवायुध्यस्वदुर्बुद्धेकिंवानिर्याहिमेगिरा ॥ क्षुधाक्षीणोमृतःपश्चान्निरयंयास्यसिध्रुवम् ॥ ६२ ॥ द्वौभवंतावहंचैकश्चलौजयपराजयौ ॥ स्थानार्थंयुध्यतः
सत्त्वात्स्वर्गोवादुर्गमेववा ॥ ६३ ॥ पुरुषार्थंसमालंब्ययेयतंतेमहाधियः ॥ विधिरेवहिसाहाय्यंकुर्यात्तत्सत्त्वचोदितः ॥ ६४ ॥ इत्थंसश्येनसंप्रोक्तः
पत्न्याप्युत्साहितःखगः ॥ अयुध्यत्तेनश्येनेनस्वदुर्गद्वारमाश्रितः ॥ ६५ ॥ क्षुधितस्तृषितःसोथश्येनेनबलिनाधृतः ॥ चरणेनदृढेनाशुचंच्वासापि
धृताखगी ॥ ६६ ॥ तावदायोड्डयांचक्रेश्येनोव्योमनिसत्वरम् ॥ चिंतयद्भक्षणस्थानमन्यपक्षिविवर्जितम् ॥ ६७ ॥ अथपत्न्याकलरवःप्रोक्तस्तत्रसुमे
धया ॥ वचोवमानितंनाथत्वयामेस्त्रीतिबुद्धितः ॥ ६८ ॥ अतोऽवस्थामिमांप्राप्तःकिंकुर्यामबलायतः ॥ अधुनापिवचश्चैकंकरोषियदिमेप्रिय ॥ ६९ ॥
तदाहितंतेवक्ष्यामिकुरुचैवाविचारितम् ॥ ममैकवाक्यकरणात्स्त्रीजितोनभविष्यसि ॥ ७० ॥

यया ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ युध्यतोयुद्धंकुर्वाणस्यपुंसः ॥ सत्त्वात्सत्त्वगुणाददृष्टादितिवा ॥ ६३:॥ तत्सत्त्वचोदितस्तस्ययुध्यमानस्यसत्त्वेनगुणेनादृष्टेन वाप्रेरितः ॥ ६४ ॥ ६५ ॥
॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥

दशचंच्वात्रोटय ॥ ७१ ॥ चीत्कृतवानश्येनजातिशब्दमकरोत् ॥ ७२ ॥ अपतन्मुक्तः ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ नियमंविशिनष्टिनिश्चितमिति ॥
निश्चयेनचितंव्याप्तमित्यर्थः ॥ तत्स्वरूपमेवाह ॥ एकपत्नीति ॥ ८० ॥ किमित्येतादृशंनियमंगृहीतवांस्तत्राह ॥ परयोषिदिति ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥

यावदास्यगतास्म्यस्ययावत्स्वस्थोनभूमिगः ॥ तावदात्मविमुक्त्यैत्वमरेःपादंदृढंदश ॥७१॥ इतिपत्नीवचःश्रुत्वातथासकृतवान्खगः ॥ सपीडितोदृढंपा
देश्येनश्चीत्कृतवान्बहु ॥ ७२ ॥ तेनचीत्करणेनाथमुक्तासामुखसंपुटात् ॥ पादांगुलिश्लथत्वेनसोपिपारावतोऽपतत् ॥ ७३ ॥ विपद्यपिचनप्राज्ञैःसंत्या
ज्यःक्वचिदुद्यमः ॥ क्वचचंचुपुटस्तस्यक्वचतत्पादपीडनम् ॥७४॥ क्वचद्वयोस्तथाभूतादरेमोक्षणमद्भुतम् ॥ दुर्बलेप्युद्यमवतिफलंभाग्यंयतोऽर्पयेत् ॥
॥ ७५ ॥ तस्माद्भाग्यानुसारेणफलत्येवसदोद्यमः ॥ प्रशंसंत्युद्यमंचातोविपद्यपिमनीषिणः ॥ ७६ ॥ अथतौकालयोगेनविपन्नौसरयूतटे ॥ मुक्तिपुर्या
मयोध्यायामेकोविद्याधरोऽभवत् ॥ ७७ ॥ मृतानांयत्रजंतूनांकाशीप्राप्तिर्भवेद्ध्रुवम् ॥ मंदारदामतनयोनाम्नापरिमलालयः ॥ ७८ ॥ अनेकविद्यानि
लयःकलाकौशलभाजनम् ॥ कौमारंवयआसाद्यशिवभक्तिपरोभवत् ॥ ७९ ॥ नियमंचातिजग्राहविजितेंद्रियमानसः ॥ एकपत्नीव्रतंनित्यंचरिष्यामी
तिनिश्चितम् ॥ ८० ॥ परयोषित्समासक्तिरायुःकीर्तिबलंसुखम् ॥ हरेत्स्वर्गगतिंचापितस्मात्तांवर्जयेत्सुधीः ॥ ८१ ॥ अपरंचापिनियमंसशुचिष्मा
न्समाददे ॥ गतजन्मांतराभ्यासात्रिलोचनसमाश्रयात् ॥ ८२ ॥ समस्तपुण्यनिलयंसमस्तार्थप्रकाशकम् ॥ समस्तकामजनकंपरानंदैककारणम् ॥
॥ ८३ ॥ यावच्छरीरमरुजंयावन्नेंद्रियविप्लवः ॥ तावत्रिलोचनंकाश्यामनर्च्याश्नामिनाण्वपि ॥८४॥ इत्थंमंदारदामिःसनित्यंपरिमलालयः ॥ काश्यां
त्रिविष्टपंद्रष्टुंसमागच्छेत्प्रयत्नवान् ॥ ८५ ॥ पारावत्यपिसाजातारत्नदीपस्यमंदिरे ॥ नागराजस्यपातालेनाम्नारत्नावलीतिच ॥ ८६ ॥ समस्तना
गकन्यानांरूपशीलकलागुणैः ॥ एकैवरत्नभूतासीद्रत्नदीपोरगात्मजा ॥ ८७ ॥ तस्याःसखीद्वयंचासीदेकानाम्नाप्रभावती ॥ कलावतीतथान्याचनित्यं
तदनुगेशुभे ॥ ८८ ॥ स्वदेहादनपायिन्यौछायाकांतीयथातथा ॥ तेद्वेसख्यावभूतांहिरत्नावल्याघटोद्भव ॥ ८९ ॥ सातुबाल्येव्यतिक्रांतेकिंचिदुद्भिन्नयौ
वना ॥ शिवभक्तंस्वपितरंदृष्ट्वानियममग्रहीत् ॥ ९० ॥ पितस्त्रिलोचनंकाश्यामार्चयितमादिनेदिने ॥ आभ्यांसखीभ्यांसहितामौनंत्यक्ष्यामिनान्यथा ॥
॥ ९१ ॥ एवंनागकुमारीसासखीद्वयसमन्विता ॥ त्रिलोचनंसमभ्यर्च्यगृहानहरहोव्रजेत् ॥ ९२ ॥ दिनेदिनेसाप्रत्यग्रैःकुसुमैरिष्टगंधिभिः ॥ सुवि
चित्राणिमाल्यानिपरिगुंफ्यार्चयेद्विभुम् ॥ ९३ ॥ तिस्रोपिगीतंगायंतिलसद्ग्रामरसुंदरम् ॥ रासमंडलभेदेनलास्यंतिस्रोपिकुर्वते ॥ ९४ ॥

॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ प्रत्यग्रैर्विकासितैः ॥ माल्यानिमालाः ॥ परिगुंफ्यगुंफित्वासीवित्वेतियावत् ॥ ग्रथ्येतिक्वचित् ॥ ९३ ॥ लसद्ग्रामरसुंदरंशोभ

मानगांधाररागेणमनोहरम् ॥ रासमंडलभेदेनबहुनर्तकीयुक्तोनृत्यविशेषोरासस्तद्भ्रमणबाहुल्येन ॥ लास्यंनृत्यम् ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ पिलिपिलैवपैलिपिलंतस्मिन् ॥ ९८ ॥ ॥ ९९ ॥ १०० ॥ १ ॥ अङ्गमोटनवत्यःशरीरचालनवत्यः ॥ क्वणिताननाःशब्दितमुखाः ॥२॥ संभ्रमेणादरेणापन्नंव्याप्तंमानसंयासांताःसंभ्रमापन्नमानसाः ॥ अतर्कितागमोऽसंभावितागमनः॥

वीणावेणुमृदंगांश्चलयतालविचक्षणाः ॥ वादयंतिमुदायुक्तास्तिस्रोपीश्वरसन्निधौ ॥९५॥ इत्थमाराधयंतीशंतिस्रोनागकुमारिकाः ॥ विचित्रगंधमालाभिः संमार्जनविलेपनैः ॥ ९६ ॥ एकदामाधवेमासितृतीयायामुपोषिताः ॥ रात्रौजागरणंकृत्वानृत्यगीतकथादिभिः ॥ ९७ ॥ प्रातश्चतुर्थींस्नात्वाथतीर्थंपैलिपिलेशुभे ॥ त्रिलोचनंसमर्च्याथप्रसुप्तारंगमंडपे ॥ ९८ ॥ सुप्तासुतासुबालासुत्रिनेत्रःशशिभूषणः ॥ शुद्धकर्पूरगौरांगोजटामुकुटमंडलः ॥ ९९ ॥ तमालनीलसुग्रीवःस्फुरत्फणिविभूषणः ॥ वामार्धविलसच्छक्तिर्नागयज्ञोपवीतवान् ॥१००॥ तस्माद्देवविनिष्क्रम्यलिंगात्पन्नगमेखलात् ॥ उवाचचततोबालाविभुरुत्तिष्ठतेतिसः ॥ १ ॥ उत्थायताविनिर्मार्ज्यलोचनेश्रुतिसंगते ॥ अंगमोटनवत्यश्चजृंभाभिःक्वणिताननाः ॥ २ ॥ यावत्पश्यंतिपुरतःसंभ्रमापन्नमानसाः ॥ अतर्कितागमस्तावत्ताभिर्दृष्टस्त्रिलोचनः ॥३॥ ववंदुरथताबालाज्ञात्वालक्ष्माभिरीश्वरम् ॥ तुष्टुवुश्चप्रहृष्टास्याःसन्नकंठ्योतिगद्गदम् ॥ ॥ ४ ॥ जयशंभोजयेशानजयसर्वगसर्वद ॥ जयत्रिपुरसंहर्तर्जयांधकनिषूदन ॥ ५ ॥ जयजालंधरहरजयकंदर्पदर्पहृत् ॥ जयत्रैलोक्यजनकजयत्रैलोक्यवर्धन ॥ ६ ॥ जयत्रैलोक्यनिलयजयत्रैलोक्यवंदित ॥ जयभक्तजनाधीनजयप्रमथनायक ॥ ७ ॥ जयत्रिपथगापाथःप्रक्षालितजटातट ॥ जयचंद्रकलाज्योतिर्विद्योतितजगत्त्रय ॥ ८ ॥ जयसर्पफणारत्नप्रभाभासितविग्रह ॥ जयाद्रिराजतनयातपःक्रीतार्धदेहक ॥ ९ ॥ जयश्मशाननिलयजयवाराणसीप्रिय ॥ जयानंदवनाध्यासिप्राणिनिर्वाणदायक ॥ ११० ॥ जयविश्वपतेशर्वशर्वरीपरिवर्जित ॥ जयनृत्यप्रियेशोग्रजयगीतविशारद ॥ ११ ॥ जयप्रणवसद्वासजयधाममहानिधे ॥ जयशूलिन्विरूपाक्षजयप्रणतसर्वद ॥ १२ ॥ विधिःसर्वविधिज्ञोपिनत्वांस्तोतुंविचक्षणः ॥ वाचोवाचस्पतेर्नाथत्वत्स्तुतौपरिकुंठिताः ॥ १३ ॥

॥ ३ ॥ लक्ष्माभिःशशिभूषणादिचिह्नैः ॥४॥ तिस्रोनागकुमार्यस्ताःश्रीकंठंशशिभूषणम् ॥ एकादशसुपद्यैस्तुतुष्टुवुःप्रणताःशिवम् ॥१॥ जयसर्वोत्कर्षमाविष्कुरु ॥ ५ ॥ ६ ॥७॥ पाथोजलम् ॥८॥ ॥ ९ ॥ ११० ॥ ११ ॥ प्रणवप्रणवस्वरूप ॥ सद्वाससतांवासआश्रय ॥ सद्धामेतिपाठेऽपिसएवार्थः ॥ धाममहानिधेतेजसांमहाशेवधेमहाश्रयेत्यर्थः ॥ विरूपाक्षत्रिनेत्र ॥१२॥ विधिर्ब्रह्मा ॥१३॥

नमनतिमननविषयंनकरोतीत्यर्थः ॥ १४ ॥ नमःशब्दावृत्तिरादरार्था ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ सचभक्तइत्येकवचनंपरिणमय्यानुषंगः ॥ १९ ॥ निर्मलत्वेहेतुः ॥
भक्तिभावितंभक्त्यायुक्तमित्यर्थः ॥ १२० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ तस्यपरिमलालयस्य ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ नुन्नंप्रेरितंदूरीकृतमितियावत् ॥ २९ ॥ १३० ॥ चतुर्नंदे

विदंतिवेदाःसर्वज्ञनत्वांनाथयथार्थतः ॥ मनतीहमनोनत्वामनंतंचादिवर्जितम् ॥ १४ ॥ नमस्तुभ्यंनमस्तुभ्यंनमस्तुभ्यंनमोनमः ॥ त्रिलोचननमस्तुभ्यं
त्रिविष्टपनमोस्तुते ॥ १५ ॥ इत्युक्कादंडवद्भूमौप्रणिपेतुःकुमारिकाः ॥ अथोत्थाप्यकुमारीस्ताःप्रोवाचशशिभूषणः ॥ १६ ॥ सुतोमंदारदाम्नश्चनाम्नापरि
मलालयः ॥ पतिर्विद्याधरवरोभवतीनांभविष्यति ॥ १७ ॥ चिरंविद्याधरेलोकेभोगान्भुक्त्वासमंततः ॥ ततोनिर्वेदमापन्नाःकाशीसिद्धिमवाप्स्यथ ॥
॥ १८ ॥ यूयंतिस्रोपिमेभक्ताःसचविद्याधरोयुवा ॥ चत्वारोप्येतएवात्रप्रांतेमोक्षमवाप्स्यथ ॥ १९ ॥ जन्मांतरेपिमत्सेवाभवतीभिश्चतेनच ॥ विहिताते
नवोजन्मनिर्मलंभक्तिभावितम् ॥ २० ॥ एतच्चभवतीस्तोत्रंयःपठिष्यतिमेपुरः ॥ तस्यकामंप्रदास्यामिभवतीनामिवस्फुटम् ॥ २१ ॥ त्यजेत्क्षपाकृतं
पापंशुचिःप्रातःपठन्नरः ॥ दिवाकृतमलंहंतिसायंपठनतःस्फुटम् ॥२२॥ इत्युक्तवतिदेवेशेताःकन्याहृष्टमानसाः ॥ प्रणम्यप्रोचुरीशानंप्रबद्धकरसंपुटाः ॥
॥ २३ ॥ नागकन्याऊचुः ॥ ॥ पृच्छामोब्रूहिनोनाथकरुणाकरशंकर ॥ जन्मांतरेकथंसेवाचतुर्भिर्भवतःकृता ॥ २४ ॥ भवप्राग्भववृत्तांतंतस्यापि
सुकृतात्मनः ॥ अस्माकमपिचाख्याहिकृपांकुरुकृपानिधे ॥२५॥ इतिश्रुत्वाप्रणयतोबालोदीरितमीशिता ॥ प्रोवाचतासांतस्यापिभवांतरविचेष्टितम् ॥
॥ २६ ॥ ॥ ईश्वरउवाच ॥ ॥ शृणुध्वंनागतनयास्तिस्रोपिहिसमाहिताः ॥ प्राग्भवंभवतीनांचतस्यापिकथयाम्यहम् ॥ २७ ॥ एषारत्नावली
पूर्वमासीत्पारावतीखगी ॥ सचविद्याधरवरःपतिरस्याःखगोभवत् ॥ २८ ॥ प्रासादेत्रममैताभ्यामुषितंसुचिरंसुखम् ॥ रजःप्रासादसंलग्नंनुन्नंपक्षानिलैः
पुनः ॥ २९ ॥ उपरिष्टादधस्ताच्चकृताबह्वचःप्रदक्षिणाः ॥ व्योम्नासंचरमाणाभ्यांसंचरद्भ्यांममाजिरे ॥ १३० ॥ स्नातंचतुर्नदेतीर्थेपीतंतत्रांबुचासकृत् ॥
आभ्यांकलरवाभ्यांचकृतःकलरवोमुदे ॥ ३१ ॥ एताभ्यांस्थिरचेतोभ्यांमुदिताभ्यामतीवहि ॥ दृष्टानिकौतुकान्यत्रममभक्तैःकृतानिवै ॥३२॥ अमूभ्यां
बहुशोदृष्टाममंगलदीपिकाः ॥ पीतंश्रुतिपुटाभ्यांचममनामाक्षरामृतम् ॥ ३३ ॥ तिर्यग्योनिप्रभावेननमृतौममसान्निधौ ॥ मृतंपुर्यामयोध्यायांकाशीप्रा
प्तिकृतिध्रुवम् ॥ ३४ ॥ अयोध्यानिधनादेषारत्नदीपसुताभवत् ॥ पतिःपारावतोऽस्याःसजातोविद्याधरांगजः ॥३५॥ एषाप्रभावतीनागीनागराजस्यप
न्निनः ॥ इहजन्मनिकन्यासीत्पूर्वंजन्मब्रवीमिवः ॥३६॥ त्रिशिखस्योरगेंद्रस्यसुताचेयंकलावती ॥ एतस्याअपिवृत्तांतंनिशामयतवच्म्यहम् ॥ ३७ ॥

चतसृणांनदीनांसमाहारश्चतुर्नदंतस्मिन् ॥ मुदेहर्षायममेतिशेषः ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ काशीप्राप्तिंकरोतीतितथातस्यांकाशीप्राप्तिकृति ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥

॥३८॥३९॥ दंदशूकेनसर्पेण ॥१४०॥४१॥ परिणेताविवाहकर्ता ॥ देवसरिदाह्वानांदेवनदीनाम्नीम् ॥४२॥ रंभाकदली ॥४३॥ शाखामृग्यौवानर्यौ ॥ ननुमासोपवासादिकृतवत्योस्तयोःकथंशाखा
मृगीत्वंतत्राह ॥ फलेति ॥ विपाकेनफलेन ॥ तर्हिमासोपवासादिनापातिव्रत्यरक्षणेनकिंकृतंतत्राह ॥ शीलेति ॥४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८॥ ४९ ॥ १५० ॥ ५१ ॥ तदुत्प्लुत्यादिवानर

भवांतरेतृतीयेऽतःकन्येचारायणस्यह ॥ आस्तांमहर्षेःशीलाढ्येप्रेमवत्यौपरस्परम् ॥३८॥ पित्राचारायणेनापिताभ्यांसंप्रेरितेनते ॥ आमुष्यायणपुत्रा
यदत्तेनारायणायहि ॥ ३९॥ अप्राप्तयौवनःसोथसमिदाहरणायवै ॥ गतोविधिवशाद्दष्टोदंदशूकेनकानने ॥१४०॥ भवानीगौतमीनाम्न्यौतेतुचारायणां
गजे ॥ वैधव्यदुःखमापन्नेदैन्यग्रस्तेबभूवतुः ॥ ४१ ॥ अतएवप्रयत्नेनपरिणेताविवर्जयेत् ॥ देवतासरिदाह्वानांकन्यांपाणिग्रहेसुधीः ॥ ४२ ॥ अथर्षेः
कस्यचिद्दैवादाश्रमेपर माद्भुते ॥ रंभाफलान्यदत्तानिमोहाज्जगृहतुस्तदा ॥४३॥ कृत्वामासोपवासादिव्रतानिब्राह्मणांगजे ॥ अवाप्यनिधनंकालाच्छाखा
मृग्यौबभूवतुः ॥ ४४ ॥ फलचौर्यविपाकेनवानरीत्वंतयोरभूत् ॥ शीलरक्षणधर्मेणकाश्यांजनिमवापतुः ॥४५॥ सचनारायणोविप्रःपितृशुश्रूषणव्रतः॥
दष्टोपिदंदशूकेनकाश्यांपारावतोभवत् ॥ ४६ ॥ एवंभवांतरेचासीदेतयोःपतिरेषकः ॥ तिसृणांभवतीनांचभावीभर्ताधुनापिहि ॥ ४७ ॥ प्रासादस्या
स्यपार्श्वेतुन्यग्रोधस्तुमहानभूत् ॥ तस्मिञ्शाखिनिशाखाढ्येशाखामृग्यौबभूवतुः ॥ ४८ ॥ चतुःस्रोतस्विनीतीर्थेक्रीडयाचममज्जतुः ॥ पपतुश्चापि
पानीयंतस्मिंस्तीर्थेतृषातुरे ॥ ४९ ॥ जातिस्वभावचापल्यात्क्रीडंत्यौचप्रदक्षिणम् ॥ चक्रतुर्बहुकृत्वश्चलिंगंददृशतुर्बहु ॥ १५० ॥ विचरंत्यावितिस्वैरं
तत्रन्यग्रोधसन्निधौ ॥ केनचिद्योगिवेषेणपाशेनचनियंत्रिते ॥ ५१ ॥ भिक्षार्थंशिक्षितेतेनतदुत्प्लुत्यादिनर्तनम् ॥ अथतेकापिमर्कट्यौकालधर्मवशंगते॥
॥ ५२ ॥ काशीवासजपुण्येनत्रैलोचन्यानुसेवया ॥ प्रादक्षिण्यादिरूपिण्याजातेनागसुतेइति ॥५३॥ अधुनातंपतिंप्राप्यविद्याधरकुमारकम् ॥ निर्वि
श्यस्वर्गभोगांश्चकाश्यांनिर्वृतिमेष्यथ ॥ ५४ ॥ यदल्पमपिवैकाश्यांकृतंकर्मशुभावहम् ॥ तस्यमोक्षःपरीपाकोनिश्चितंमदनुग्रहात् ॥५५॥ त्रिलोक्याअ
पिसर्वस्याःश्रेष्ठावाराणसीपुरी ॥ ततोपिलिंगमोंकारंततोप्यत्रत्रिलोचनम् ॥५६॥ तिष्ठमानोत्रलिंगेहंभक्तमुक्तिंदिशाम्यहम् ॥ ततःसर्वप्रयत्नेनकाश्यांपू
ज्यस्त्रिलोचनः ॥ ५७ ॥ इत्युक्त्वादेवदेवेशस्तत्प्रासादांतरंविशत् ॥ अवाच्यरूपमासाद्यस्थूलंत्रिभुवनादपि ॥ ५८ ॥ ताश्चस्वंस्वंपदंप्राप्यतद्वृत्तांतमशे
षतः ॥ स्वमातृपुरतश्चोक्त्वाकृतकृत्याइवाभवन् ॥५९॥ एकदामाधवेमासिमहायात्रासमागता ॥ विद्याधरास्तथानागामिलिताःसपरिच्छदाः ॥१६०॥

जातेरुत्फालादितत्प्रसिद्धमितिवा ॥ मर्कट्यौशाखामृग्यौ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६॥ ५७ ॥ अवाच्यंवाङ्मनसयोरगोचरंस्थूलंव्यापकंपरिपूर्णमितियावत् ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ १६० ॥

कुलावलींकुलपरंपराम् ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ अतिगौरवमतिमाहात्म्यम् ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ मध्येलिंगंलिंगस्यमध्ये ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ १६९ ॥ ॥ इतिश्रीरामानंदकृतायां
काशीखंडटीकायांषट्सप्ततितमोऽध्यायः ॥७६॥ ॥छ॥ ॥ अध्यायेसप्ततितमेसप्ताधिकउशत्तमम् ॥ केदारेशस्यमाहात्म्यंवर्ण्यतेसर्वकामदम् ॥१॥ त्रिसप्ततितमेध्यायेओंकारादिचतुर्दशलिंगगण

विरजस्केमहाक्षेत्रेत्रिलोचनसमीपतः ॥ देवस्यवरदानाच्चपृष्ठान्योन्यंकुलावलीम् ॥६१॥ विद्याधरायतानागैःकन्यास्तिस्रोपिकल्पिताः ॥ मंदारदामासं
तुष्टःप्राप्यतच्चसुपात्रयम् ॥ ६२ ॥ रत्नदीपश्चनागेंद्रःपद्मीचभुजगेश्वरः ॥ त्रिशिखोपिफणींद्रश्चदृष्ट्वाएतेत्रयोपिच ॥ ६३ ॥ जामातरंसमासाद्यशुभंप
रिमलालयम् ॥ अन्योन्यंस्वजनास्तेतुमुदाविकसितेक्षणाः ॥ ६४ ॥ विवाहोत्सवमाकल्प्यस्वंस्वंभुवनमाविशन् ॥ त्रिलोचनस्यालिंगस्यवर्णयंतोतिगौ
रवम् ॥ ६५ ॥ सचविद्याधरःश्रीमान्नागीभिर्विपुलंसुखम् ॥ भुक्त्वावाराणसींप्राप्यसंसेव्याथत्रिलोचनम् ॥ ६६ ॥ गायन्गीतंसुमधुरंनागीभिःसहितः
कृती ॥ आत्मानंचातिसंस्मृत्यमध्येलिंगंलयंगतः ॥ ६७ ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ त्रिलोचनस्यमहिमाकलौदेवेनगोपितः ॥ अतोल्पसत्त्वामनुजानत
ल्लिंगमुपासते ॥ ६८ ॥ त्रिलोचनकथामेतांश्रुत्वापापान्वितोप्यहो ॥ विपाप्माजायतेमर्त्योलभतेचपरांगतिम् ॥ १६९ ॥ ॥ इतिश्रीस्कांदेमहापु
राणएकाशीतिसाहस्र्यांसंहितायांचतुर्थेकाशीखंड उत्तरार्धे त्रिलोचनप्रभावोनामषट्सप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७६ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ नमस्ते
देवदेवेशप्रणमत्करुणानिधे ॥ वदकेदारमाहात्म्यंभक्तानामनुकंपया ॥१॥ तस्मिँल्लिंगेमहाप्रीतिस्तवकाश्यामनुत्तमा ॥ तद्भक्ताश्चजनानित्यंदेवदेवमहा
धियः ॥ २ ॥ ॥ देवदेवउवाच ॥ ॥ शृण्वपर्णेभिधास्यामिकेदारेश्वरसंकथाम् ॥ समाकर्ण्यापियांपापोप्यपापोजायतेक्षणात् ॥ ३ ॥ केदारंयातु
कामस्यपुंसोनिश्चितचेतसः ॥ आजन्मसंचितंपापंतत्क्षणादेवनश्यति ॥ ४ ॥ गृहाद्विनिर्गतेपुंसिकेदारमभिनिश्चितम् ॥ जन्मद्वयार्जितंपापंशरीराद
पिनिर्व्रजेत् ॥ ५ ॥ मध्येमार्गंप्रपन्नस्यत्रिजन्मजनितंत्वघम् ॥ देहगेहाद्विनिःसृत्यनिराशंयातिनिःश्वसत् ॥ ६ ॥ सायंकेदारकेदारकेदारेतित्रिरुच्चरन् ॥
गृहेपिनिवसन्नूनंयात्राफलमवाप्नुयात् ॥ ७ ॥ दृष्ट्वाकेदाराशिखरंपीत्वातत्रत्यमंबुच ॥ सप्तजन्मकृतात्पापान्मुच्यतेनात्रसंशयः ॥८॥ हरपापह्रदेस्नात्वाके
दारेशंप्रपूज्यच ॥ कोटिजन्मार्जितैनोभिर्मुच्यतेनात्रसंशयः ॥९॥ सकृत्प्रणम्यकेदारंहरपापकृतोदकः ॥ स्थाप्यलिंगंहृदंभोजेप्रांतेमोक्षंगमिष्यति॥१०॥

नामध्येओंकारादीनांषण्णांप्रादुर्भावमाहात्म्ययोः पूर्वमुक्तत्वात्क्रमप्राप्तंकेदाराविर्भावमाहात्म्यंप्रणतिपूर्वकंपृच्छति ॥ नमस्तइति ॥ १ ॥ २॥३॥४॥५॥ मध्येमार्गंमार्गस्यमध्ये ॥६॥७॥ केदार
शिखरंकेदारेश्वरप्रासादाग्रम् ॥ सप्तजन्मकृतात्सप्तजन्मस्वनुष्ठितात् ॥ जन्मजन्मकृतादितिक्वचित् ॥८॥ एनोभिःपापैः ॥ ९ ॥ पापंहरतीतिहरपापंहरतिपापंयत्तद्वाहरपापम् ॥ उभयथाप्यार्षम् ॥१०॥

॥ ११ ॥ केदारेश्वरंदिदृक्षूणांमध्येमार्गेमृतानांकैलासेवासोभवत्यस्मिन्नर्थेइतिहासमुत्थापयति ॥ पुरेति ॥ राथंतरेकल्पेरथंतरनाम्नि ॥ १२ ॥ १३ ॥ जटाएवमुकुटानितैर्भूषितैरलंकृतैः ॥ १४ ॥
भूतिभूषितवर्ष्मभिःविभूतिभूषितदेहैः ॥ भिक्षामाधूकरप्राक्प्रणीतायाचितातात्कालिकोपपन्नरूपापंचविधाः ॥ तदुक्तम् ॥ माधूकरमसंक्लृप्तंप्राक्प्रणीतमयाचितम् ॥ तत्कालिकंचोपपन्नंभैक्षंपंच

हरपापह्रदेश्राद्धंश्रद्धयायःकरिष्यति ॥ उद्धृत्यसप्तपुरुषान्समेलोकंगमिष्यति ॥ ११ ॥ पुराराथंतरेकल्पेयदभूदत्रतच्छृणु ॥ अपर्णेदत्तकर्णात्वंवर्णया
मितवाग्रतः ॥१२॥ एकोब्राह्मणदायादउज्जयिन्याइहागतः ॥ कृतोपनयनःपित्राब्रह्मचर्यव्रतेस्थितः ॥१३॥ स्थलींपाशुपतींकाशींसविलोक्यसमंततः॥
द्विजैःपाशुपतैःकीर्णांजटामुकुटभूषितैः ॥ १४ ॥ कृतलिंगसमर्चैश्चभूतिभूषितवर्ष्मभिः ॥ भिक्षाहृतान्नसंतुष्टैःपुष्टैर्गंगामृतोदकैः ॥ १५ ॥ बभूवानंदि
तमनाव्रतंजग्राहचोत्तमम् ॥ हिरण्यगर्भादाचार्यान्महत्पाशुपताभिधम् ॥ १६ ॥ सचशिष्योवशिष्ठोभूत्सर्वपाशुपतोत्तमः ॥ स्नात्वाह्रदेहरपापेनित्यंप्रातः
समुत्थितः ॥१७॥ विभूत्याहरहःस्नातित्रिकालंलिंगमर्चयन् ॥ नांतरंसविजानातिशिवलिंगेगुरौतथा ॥१८॥ सद्वादशाब्ददेशीयोवशिष्ठोगुरुणासह ॥
ययौकेदारयात्रार्थंगिरिंगौरीगुरोर्गुरुम् ॥१९॥ यत्रगत्वानशोचंतिकिंचित्संसारिणःक्वचित् ॥ प्राश्योदकंलिंगरूपंलिंगरूपत्वमागताः ॥२०॥ असिधारं
गिरिंप्राप्यवशिष्ठस्यतपस्विनः ॥ गुरुर्हिरण्यगर्भाख्यःपंचत्वमगमत्तदा ॥ २१ ॥ पश्यतांतापसानांचविमानेसार्वकामिके ॥ आरोप्यतंपारिषदाः
कैलासमनयन्मुदा ॥ २२ ॥ यस्तुकेदारमुद्दिश्यगेहादर्धपथेप्यहो ॥ अकातरस्त्यजेत्प्राणान्कैलासेसचिरंवसेत् ॥ २३ ॥ तदाश्चर्यंसमालोक्यसव
शिष्ठस्तपोधनः ॥ केदारमेवलिंगेषुबह्वमंस्तसुनिश्चितम् ॥ २४ ॥ अथकृत्वासकैदारींयात्रांवाराणसीमगात् ॥ अग्रहीन्नियमंचापियथार्थंचाकरोत्पुनः ॥
॥ २५ ॥ प्रतिचैत्रंसदाचैत्र्यांयावज्जीवमहंध्रुवम् ॥ विलोकयिष्येकेदारंवसन्वाराणसींपुरीम् ॥ २६ ॥ तेनयात्राःकृताःसम्यक्षष्टिरेकाधिकामुदा ॥
आनंदकाननेनित्यंवसताब्रह्मचारिणा ॥ २७ ॥ पुनर्यात्रांसवैचक्रेमधौनिकटवर्तिनि ॥ परमोत्साहसंतुष्टःपलिताकलितोप्यलम् ॥ २८ ॥ तपोधनै
स्तन्निधनंशंकमानैर्निवारितः ॥ कारुण्यपूर्णहृदयैरन्यैरपिचसंगिभिः ॥ २९ ॥ ततोपिनतदुत्साहभंगोभूद्दृढचेतसः ॥ मध्येमार्गंमृतस्यापिगुरोरिवग
तिर्मम ॥ ३० ॥ इतिनिश्चितचेतस्केवशिष्ठतापसेशुचौ ॥ अशूद्रान्नपरीपुष्टेतुष्टोहंचंडिकेऽभवम् ॥ ३१ ॥ स्वप्नेमयाससंप्रोक्तोवशिष्ठस्तापसोत्तमः ॥
दृढव्रतप्रसन्नोस्मिकेदारंविद्धिमामिह ॥ ३२ ॥ अभीष्टंचवरंमत्तःप्रार्थयस्वाविचारितम् ॥ इत्युक्तवत्यपिमयिस्वप्नोमिथ्येतिसोब्रवीत् ॥ ३३ ॥ ततोपि
समयाप्रोक्तःस्वप्नोमिथ्याऽशुचिष्मताम् ॥ भवादृशामामिथ्यैवस्वाख्यासदृशवर्तिनाम् ॥ ३४ ॥

विधंस्मृतामिति ॥ असंक्लृप्तमितिमाधूकरविशेषणम् ॥ ताभिःकृतानियान्यन्नानितैःसंतुष्टैः ॥ १५ ॥ १६ ॥ प्रकृष्टोवशीवशिष्ठइतियावत् ॥ वसिष्ठइतिवापाठः ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥
॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ गुरोर्महतःहिरण्यगर्भस्यवा ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ स्वाख्यासदृशंवर्तितुंशीलंयेषांतेषाम् ॥ ३४ ॥

सत्त्ववतोधैर्यवतःसात्त्विकस्येतिवा ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ मेममसंबंधिनः ॥ सार्थभूताइत्यर्थः ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ सवशिष्ठइत्यारभ्यात्रपूर्वंत्वित्यतःप्राक्तनस्यग्रंथस्यायंभावः ॥ हरपापं
तीर्थंकेदाराख्यंलिंगंचकाश्यांपूर्वमप्यस्त्येव ॥ वशिष्ठवरप्रार्थनातुतत्रकलामात्रावशेषेणात्रसर्वात्मनावस्थितिरिति ॥ अतएवकाशीस्थस्यवशिष्ठस्यपूर्वम् ॥ स्नात्वाह्रदेहरपापेनित्यंप्रातःसमुत्थितः ॥
विभूत्याहरहःस्नातित्रिकालंलिंगमर्चयन् ॥ इत्याद्युक्तमुपपन्नतरम् ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ तत्रहिमाद्रौकेदारे ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ गौरीकुंडंयथातत्रे

वरंब्रूहिप्रसन्नोस्मिस्वप्नशंकांत्यजद्विज ॥ तवसत्त्ववतःकिंचिन्मयादेयंनाकिंचन ॥ ३५ ॥ इत्युक्तंमेसमाकर्ण्यवरयामाससमामिति ॥ शिष्योहिरण्यगर्भ
स्यतपस्विजनसत्तमः ॥ ३६ ॥ यदिप्रसन्नोदेवेशतदामेसानुगाइमे ॥ सर्वेशूलिन्ननुग्राह्याएषएववरोमम ॥ ३७ ॥ देवितस्येदमाकर्ण्यपरोपकृतिशा
लिनः ॥ वचनंनितरांप्रीतस्तथेतितमुवाचह ॥ ३८ ॥ पुनःपरोपकरणात्तत्तपोद्विगुणीकृतम् ॥ तेनपुण्येनसमयापुनःप्रोक्तोवरंवृणु ॥ ३९ ॥ सवशिष्ठो
महाप्राज्ञोदृढपाशुपतव्रतः ॥ देविमेप्रार्थयामासहिमशैलादिहस्थितिम् ॥ ४० ॥ ततस्तत्तपसाकृष्टःकलामात्रेणतत्रहि ॥ हिमशैलेततश्चात्रसर्वभावेनसं
स्थितः ॥ ४१ ॥ ततःप्रभातेसंजातेसर्वेषांपश्यतामहम् ॥ हिमाद्रेःप्रस्थितःप्रातःस्तूयमानःसुरर्षिभिः ॥४२॥ वशिष्ठंपुरतःकृत्वासर्वसार्थसमायुतम् ॥
हरपापह्रदेतीर्थेस्थितोहंतदनुग्रहात् ॥ ४३ ॥ मत्परिग्रहतःसर्वेहरपापेकृतोदकाः ॥ आराध्यमामनेनैववपुषासिद्धिमागताः ॥ ४४ ॥ तदाप्रभृतिलिंगे
स्मिन्स्थितःसाधकसिद्धये ॥ अविमुक्तेपरेक्षेत्रेकलिकालेविशेषतः ॥ ४५॥ तुषाराद्रिंसमारुह्यकेदारंवीक्ष्ययत्फलम् ॥ तत्फलंसप्तगुणितंकाश्यांकेदारद
र्शने ॥ ४६ ॥ गौरीकुंडंयथातत्रहंसतीर्थंचनिर्मलम् ॥ यथामधुस्रवागंगाकाश्यांतदखिलंतथा ॥ ४७ ॥ इदंतीर्थंहरपापंसप्तजन्माघनाशनम् ॥ गंगायां
मिलितंपश्चाज्जन्मकोटिकृताघहम् ॥ ४८ ॥ अत्रपूर्वंतुकाकोलौयुध्यंतौखान्निपेततुः ॥ पश्यतांतत्रसंस्थानांहंसौभूत्वाविनिर्गतौ ॥४९॥ गौरित्वयाकृतं
पूर्वंस्नानमत्रमहाह्रदे ॥ गौरीतीर्थंततःख्यातंसर्वतीर्थोत्तमोत्तमम् ॥ ५० ॥ अत्रामृतस्रवागंगामहामोहांधकारहृत् ॥ अनेकजन्मजनितजाड्यध्वंसविधा
यिनी ॥ ५१ ॥ सरसामानसेनात्रपूर्वंतप्तंमहातपः ॥ अतस्तुमानसंतीर्थंजनेख्यातिमिदंगतम् ॥५२॥ अत्रपूर्वंजनःस्नानमात्रेणैवप्रमुच्यते ॥ पश्चात्प्रसा
दितश्चाहंत्रिदशैर्मुक्तिदुर्दृशैः ॥ ५३ ॥ सर्वेमुक्तिंगमिष्यंतियदिदेवेहमानवाः ॥ केदारकुंडेसुस्नातास्तदोच्छित्तिर्भविष्यति ॥ ५४ ॥ सर्वेषामेववर्णानामा
श्रमाणांचधर्मिणाम्[१]॥ तस्मात्तनुविसर्गेत्रमोक्षंदास्यातिनान्यथा ॥ ५५ ॥ ततस्तदुपरोधेनतथेतिचमयोदितम् ॥ तदारभ्यमहादेविस्नानात्केदारकुंडतः ॥
॥ ५६ ॥ समर्चनाच्चभक्त्यावैममनामजपादपि ॥ नैःश्रेयसींश्रियंदद्यामन्यत्रापितनुत्यजाम् ॥ ५७ ॥ केदारतीर्थेयःस्नात्वापिंडान्दास्यतिचात्वरः ॥
एकोत्तरशतंवंश्यास्तस्यतीर्णाभवांबुधिम् ॥ ५८ ॥

त्याद्युक्तंक्रममनादृत्यतद्दर्शयति ॥ अत्रेति ॥ काकोलौद्रोणकाकौ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ मानसेनसरसामानससरोधिष्ठात्रा ॥ द्विजेनेतिक्वचित् ॥ तत्रतन्नाम्नाब्राह्मणेनेत्यर्थः ॥ अत्रहरपापे ॥
मानसमितिख्यातिंगतम् ॥ इदंहरपापम् ॥ ५२ ॥ मुक्तिदुर्दृशैःमनुष्याणांप्राप्यंकैवल्यंद्रष्टुमशक्नुवद्भिः ॥ ५३ ॥५४ ॥ तनुविसर्गेतनुत्यागे ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ भवांबुधिंसंसारार्णवम् ॥

भवांबुधेरितिचपाठः ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ विषाद्दुःखरूपात् ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ आख्यायिकोथितः ॥ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ॥ इतिश्रीरामानंदकृतायांकाशीखंडटीकायांसप्तसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७७ ॥ ॥ छ ॥ ॥ अष्टाधिकेमहाश्चर्येश्रोत्रानंदविधायिनि ॥ अध्यायेसप्ततितमेधर्मेशमाहि

भौमवारेयदादर्शस्तदायःश्राद्धदोनरः ॥ केदारकुंडमासाद्यगयाश्राद्धेनाकिंततः ॥ ५९ ॥ केदारंगंतुकामस्यबुद्धिर्देयानरैरियम् ॥ काश्यांस्पृशंस्त्वंकेदारं कृतकृत्योभविष्यसि ॥ ६० ॥ चैत्रकृष्णचतुर्दश्यामुपवासंविधायच ॥ त्रिगंडूषान्पिबन्प्रातर्हृल्लिंगमधितिष्ठति ॥ ६१ ॥ केदारोदकपानेनयथात त्रफलंभवेत् ॥ तथात्रजायतेपुंसांस्त्रीणांचापिनसंशयः ॥ ६२ ॥ केदारभक्तंसंपूज्यवासोन्नद्रविणादिभिः ॥ आजन्मजंनितंपापंत्यक्त्वायातिममालयम् ॥ ॥ ६३ ॥ आषण्मासंत्रिकालंयःकेदारेशंनमस्यति ॥ तंनमस्यंतिसततंलोकपालायमादयः ॥ ६४ ॥ कलौकेदारमाहात्म्यंयोपिकोपिनवेत्स्यति ॥ योवे त्स्यतिसपुण्यात्मासर्ववेत्स्यतिसध्रुवम् ॥ ६५ ॥ केदारेशंसकृद्दृष्ट्वादेविमेऽनुचरोभवेत् ॥ तस्मात्काश्यांप्रयत्नेनकेदारेशंविलोकयेत् ॥६६॥ चित्रांगदेश्वरं लिंगंकेदारादुत्तरेशुभम् ॥ तस्यार्चनान्नरोनित्यंस्वर्गभोगानुपाश्नुते ॥ ६७ ॥ केदाराद्दक्षिणेभागेनीलकंठविलोकनात् ॥ संसारोरगदष्टस्यतस्यनास्ति विषाद्भयम् ॥ ६८ ॥ तद्वायव्येंबरीषेशोनरस्तदवलोकनात् ॥ गर्भवासंनचाप्नोतिसंसारेदुःखसंकुले ॥६९॥ इंद्रद्युम्नेश्वरंलिंगंतत्समीपेसमर्च्यच ॥ तेजो मयेनयानेनसस्वर्गभुविमोदते ॥ ७० ॥ तद्दक्षिणेनरोदृष्ट्वालिंगंकालंजरेश्वरम् ॥ जरांकालंविनिर्जित्यममलोकेवसेच्चिरम् ॥७१॥ दृष्ट्वाक्षेमेश्वरंलिंगमुद क्चित्रांगदेश्वरात् ॥ सर्वत्रक्षेममाप्नोतिलोकेऽत्रचपरत्रच ॥७२॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ देवदेवेनविंध्यारेकेदारमहिमामहान् ॥ इत्याख्यायिपुरांबायै मयातेपिनिरूपितः ॥ ७३ ॥ केदारेश्वरलिंगस्यश्रुत्वोत्पत्तिंकृतीनरः ॥ शिवलोकमवाप्नोतिनिष्पापोजायतेक्षणात् ॥ ७४ ॥ ॥ इतिश्रीस्कांदे महापुराणएकाशीतिसाहस्र्यांसंहितायांचतुर्थेकाशीखंडउत्तरार्धेकेदारमहिमाख्यानंनामसप्तसप्ततितमोऽध्यायः ॥७७॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ आनं दकाननेशंभोयल्लिंगंपुण्यवर्धनम् ॥ यन्नामस्मरणादेवमहापातकसंक्षयः ॥ १ ॥ यत्सेव्यंसाधकैर्नित्यंयत्रप्रीतिरनुत्तमा ॥ यत्रदत्तंहुतंजप्तंध्यातंभवति चाक्षयम् ॥ २ ॥ यस्यसंस्मरणादेवयल्लिंगस्यविलोकनात् ॥ यल्लिंगप्रणतेश्चापियस्यसंस्पर्शनादपि ॥ ३ ॥ पंचामृतादिस्नपनपूर्वाद्यस्यार्चनादपि ॥ तल्लिंगंकथयेशानभवेच्छ्रेयःपरंपरा ॥४॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ इतिदेवीसमुदितंसमाकर्ण्यघटोद्भव ॥ सर्वज्ञेनयदाख्यातंतदाख्यास्यामितेशृणु ॥ ५ ॥ देवदेवउवाच ॥ ॥ उमेभवत्यायत्पृष्टंभवबंधविमोक्षकृत् ॥ ततोऽहंकथयिष्यामिलिंगंस्थिरमनाभव ॥ ६ ॥

मोच्यते ॥ १ ॥ विशेषंज्ञातुंपृच्छति ॥ आनंदेति ॥१॥२॥३॥ श्रेयःपरंपरानिरंतरंश्रेयः ॥४॥ समुदितंसम्यक्पृष्टम् ॥ ५ ॥ उमेइति ॥ उइतिसंबोध्यतपसेमाइतिमात्रानिषिद्धत्वादुमा ॥ तथाच हरिवंशे ॥ एकातत्रनिराहारातांमाताप्रत्यबोधयत् ॥ उमाइतिनिषेधंतीमातृस्नेहेनयंत्रिता ॥ सातथोक्तातदामात्रादेवीदुश्चरचारिणी ॥ उमेत्येवाभवत्ख्यातात्रिषुलोकेषुविश्रुतेति ॥ ६ ॥

॥ ७ ॥ ८ ॥ यत्रेतिसप्तम्यंतानांपदानांतस्यलिंगस्येतिसप्तमेनान्वयः ॥ सर्वत्रसामीप्येसप्तमी ॥ यस्यालिंगस्यसमीपेइत्यर्थः ॥ स्वयंविश्वभुजाख्या ॥ नंदनःपुत्रआशाविनायकाख्यइत्यर्थः ॥ ९ ॥
॥१०॥११॥१२॥१३॥१४॥१५॥ धर्मपीठंधर्मस्थानम् ॥ तद्धर्मेशायतनम् ॥१६॥ विवस्वतःसूर्यस्य ॥ १७ ॥ शिशिरेशिशिरऋतौ ॥ अभ्रावकाशकः ॥ मेघप्रावरणकः ॥ आसारषाडित्यर्थः ॥
तपतौग्रीष्मर्तौ ॥ पंचवह्निस्थःसूर्येणसार्धंचतुर्दिशमग्निस्थः ॥१८॥ वह्वनेहसंवहुकालम् ॥१९॥ समीराभ्यवहर्तावाय्वाहारः ॥ बहुदिष्टमनेककालम् ॥ दिष्टवान्भाग्यवान् ॥बहुदानंदत्तवानित्यर्थः ॥

आनंदकाननेचात्ररहस्यंपरमंमम ॥ नमयाकस्यचित्ख्यातंनप्रष्टुंवेत्तिकश्चन ॥७॥ संतिलिंगान्यनेकानिममानंदवनेप्रिये॥परंत्वयायथापृष्टंयथावत्तद्ब्रवी
मिते ॥ ८ ॥ यत्रमुक्तिस्वरूपात्वंस्वयंतिष्ठसिविश्वगे ॥ यत्रतेनंदनश्चास्तिक्षेत्रविघ्नविघातकृत् ॥ ९ ॥ ममापियेनत्रिपुरसमरेजयकांक्षिणः ॥ जयाशापू
रितास्तुत्याबहुमोदकदानतः ॥ १० ॥ यत्रास्तितीर्थमघहृत्पितृप्रीतिविवर्धनम् ॥ यत्स्नानाद्वृत्रहावृत्रवधपापाद्विमुक्तवान् ॥ ११ ॥ धर्माधिकरणंयत्र
धर्मराजोप्यवाप्तवान् ॥ सुदुष्करंतपस्तप्त्वापरमेणसमाधिना ॥ १२ ॥ पक्षिणोपिहियत्राप्ुर्ज्ञानंसंसारमोचनम् ॥ रम्योहिरण्मयोयत्रबभूवबहुपाद्द्रुमः ॥
॥ १३ ॥ यल्लिंगदर्शनादेवदुर्दमोनामपार्थिवः ॥ उद्वेजकोपिलोकानांक्षणाद्धर्ममतिस्त्वभूत् ॥ १४ ॥ तस्यालिंगस्यमाहात्म्यमाविर्भावंचसुंदरि ॥
निशामयाभिधास्यामिमहापातकनाशनम् ॥ १५ ॥ धर्मपीठंतदुद्दिष्टमत्रानंदवनेमम ॥ तत्पीठदर्शनादेवनरःपापैःप्रमुच्यते ॥ १६ ॥ पुराविवस्वतः
पुत्रोयमःपरमसंयमी ॥ तपस्ततापविपुलंविशालाक्षितवाग्रतः ॥ १७ ॥ शिशिरेजलमध्यस्थोवर्षास्वभ्रावकाशकः ॥ तपतौपंचवह्निस्थःकदाचिदि
तितप्तवान् ॥ १८ ॥ पादाग्रांगुष्ठभूस्पर्शीबहुकालंसतास्थिवान् ॥ एकपादस्थितःसोपिकदाचिद्बह्वनेहसम् ॥ १९ ॥ समीराभ्यवहर्तासीद्बहुदिष्टंसदि
ष्टवान् ॥ पपौसतुपिपासुःसन्कुशाग्रजलविप्रुषः ॥ २० ॥ दिव्यांचतुर्युगीमित्थंसनिनायतपश्चरन् ॥ चतुर्गुणंदिदृक्षुर्मांपरमेणसमाधिना ॥ २१ ॥
ततोहंतस्यतपसासंतुष्टःस्थिरचेतसः ॥ ययौतस्मैवरान्दातुंशमनायमहात्मने ॥२२॥ वटःकांचनशाखाख्योयस्तपस्तापसंततिम् ॥ दूरीचकारसुच्छायो
बहुद्विजसमाश्रयः ॥ २३ ॥ मंदमंदमरुल्लोलपल्लवैःकरपल्लवैः ॥ योध्वगानध्वसंतप्तानाह्वयेदिवतापहृत् ॥ २४ ॥ स्वानुरागैःसुरभिभिःस्वादुभिश्चपचे
लिमैः ॥ प्रीणयेदर्थिसार्थंयोवृत्तैर्निजफलैरलम् ॥२५॥ तदधस्तात्परंवीक्ष्यतमहंतपनांगजम् ॥ स्थाणुनिश्चलवर्ष्माणंनासाग्रन्यस्तलोचनम् ॥ २६ ॥
तपस्तेजोभिरुद्यद्भिःपरितःपरिधीकृतम् ॥ भानुमंतमिवाकाशेसुनीलेस्वेनतेजसा ॥ २७ ॥

विप्रुषःकणान् ॥२०॥ दिव्यांदेवपरिमाणांचतुर्युगींसत्यत्रेताद्वापरकल्याख्याम् ॥ चतुर्गुणंयथास्यात्तथानिनाय ॥ चतुर्गुणामितिवापाठः ॥ २१ ॥ शमनाययमाय ॥ २२ ॥ तपस्तापसंततिंतपो
जन्यतापपरंपराम् ॥ द्विजाःपक्षिणः ॥ २३ ॥ कररूपाःपल्लवाःकरपल्लवाःशाखाइत्यर्थः ॥ तैःकथंभूतैः ॥ मंदमंदमरुल्लोलपल्लवैःईषदीषत्पवनांदोलितपत्रैः ॥ २४ ॥ स्वानुरागैःस्वीयस्नेहैः ॥
पचेलिमैःपक्वैः ॥ वृत्तैर्वर्तुलैःवृत्तैरुत्पन्नैरितिवा ॥ २५ ॥ तदधस्तात्तस्यवृक्षस्यमूलेपरंतपःकर्तृपुश्रेष्ठंधर्मराजंवरंब्रूहीत्यहंप्रत्यवोचमितिचतुर्थेनान्वयः ॥ २६ ॥ परिधीकृतंपरिवेषीकृतंमंडलाकारेण

परिवेष्टितमित्यर्थः ॥ स्वेनसौरेण ॥ २७ ॥ स्वस्याख्यास्वाख्याधर्मइत्येवंरूपातयांकितांचिह्नितंधर्मेश्वरमित्यर्थः ॥ उपलःपाषाणः ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ परिहृष्टानिइंद्रियाणितेषामीश्वरंमनश्च
यस्यसपरिहृष्टेंद्रियेश्वरः ॥ निर्व्याजंनिष्कपटम् ॥ सधर्मराजः ॥ ३१ ॥ पद्यैर्दशभिरुत्कृष्टैःप्रजासंयमनोयमः ॥ तुष्टावजगदीशानंशंकरंचंद्रशेखरम् ॥१ ॥ कारणानांप्रकृत्यादीनाम् ॥ कार्यमयाय
विवर्तरूपप्रपंचाधिष्ठानाय ॥ ३२ ॥ वस्तुतोऽरूपरूपायमाययासमस्तरूपिणे ॥ पराणुरूपायपरमसूक्ष्माय ॥ परापरायकार्यकारणरूपाय ॥ अपारःपारोयस्यसतथातस्मैपरिपूर्णायेत्यर्थः ॥ परा
ब्धिपारप्रदायशत्रुरूपसंसारार्णवनाशायेत्यर्थः ॥ ३३ ॥ अनीश्वरःअधीश्वरः ॥ कालमत्तीतिकालात्तथात्वमित्यर्थः ॥ कालात्कालद्वाराप्रकृतेकारणेतिवा ॥ कालांतकृतइतिपाठेकालस्यांतं

स्वाख्यांकितंमहालिंगंप्रतिष्ठाप्यातिभक्तितः ॥ स्वच्छसूर्योपलमयंतेजःपुंजैरिवार्चितम् ॥ २८ ॥ साक्षीकृत्येवतल्लिंगंतप्यमानंमहत्तपः ॥ प्रत्यवोचंधर्म
राजंवरंब्रूहीतिभास्करे ॥ २९ ॥ अलंतप्त्वामहाभागप्रसन्नोस्मिशुभव्रत ॥ निशम्यशमनश्चेतिहृष्टामांप्रणनामह ॥ ३० ॥ चकारस्तवनंचापिपरिहृष्टेंद्रिये
श्वरः ॥ निर्व्याजंससमाधिंचविसृज्यब्रध्ननंदनः ॥ ३१ ॥ धर्मउवाच ॥ ॥ नमोनमःकारणकारणानांनमोनमःकारणवर्जिताय ॥ नमोनमःकार्यमया
यतुभ्यंनमोनमःकार्यविभिन्नरूप ॥ ३२ ॥ अरूपरूपायसमस्तरूपिणेपराणुरूपायपरापराय ॥ अपारपारायपराब्धिपारप्रदायतुभ्यंशशिमौलयेनमः॥
॥ ३३ ॥ अनीश्वरस्त्वंजगदीश्वरस्त्वंगुणात्मकस्त्वंगुणवर्जितस्त्वम् ॥ कालात्परस्त्वंप्रकृतेःपरस्त्वंकालायकालात्प्रकृतेनमस्ते ॥ ३४ ॥ त्वमेवनिर्वा
णपदप्रदोसित्वमेवनिर्वाणमनंतशक्ते ॥ त्वमात्मरूपःपरमात्मरूपस्त्वमंतरात्मासिचराचरस्य ॥ ३५ ॥ त्वत्तोजगत्त्वंजगदेवसाक्षाज्जगत्त्वदीयंजगदे
कबंधो ॥ हर्तावितात्वंप्रथमोविधाताविधातृविष्णवीशनमोनमस्ते ॥ ३६ ॥ मृडस्त्वमेवश्रुतिवर्त्मगेषुत्वमेवभीमोऽश्रुतिवर्त्मगेषु ॥ त्वंशंकरःसोमसु
भक्तिभाजामुग्रोसिरुद्रत्वमभक्तिभाजाम् ॥ ३७ ॥ त्वमेवशूलीद्विषतांत्वमेवाविनम्रचेतोवचसांशिवोसि ॥ श्रीकंठएकःस्वपदाश्रितानांदुरात्मनांहालहलो
ग्रकंठः ॥ ३८ ॥ नमोस्तुतेशंकरशांतशंभोनमोस्तुतेचंद्रकलावतंस ॥ नमोस्तुतुभ्यंफणिभूषणायपिनाकपाणेंऽधकवैरिणेनमः ॥ ३९ ॥ सएवधन्यस्तव
भक्तिभाग्यस्तवार्चकोयःसुकृतीसएव ॥ तवस्तुतिंयःकुरुतेसदैवसस्तूयतेदुश्च्यवनादिदेवैः ॥ ४० ॥ कस्त्वामिहस्तोतुमनंतशक्तेशक्नोतिमादृग्लघुबुद्धिवै
भवः ॥ प्राचांनवाचामिहगोचरोयःस्तुतिस्त्वयीयंनतिरेवयावत् ॥ ४१ ॥

करोतीतिकालांतकृत्तस्मै ॥ ३४ ॥ आत्मरूपोजीवरूपः ॥ अंतरात्माऽंतर्यामी ॥ ३५ ॥ प्रथमोविधातास्रष्टातदनंतरमवितातताेहर्तेत्यर्थः ॥ विधात्रादिस्वरूपमाह ॥ विधातृविष्णवीशेति ॥
विधाताचतुराननः ॥ ३६ ॥ मृडःसुखरूपः ॥ भीमोदुर्दर्शोदुःखदइत्यर्थः ॥ शंकरःकल्याणकरः ॥ सोमउमयासहवर्तमान ॥ ३७ ॥ शूलीत्रिशूली ॥ शिवःकल्याणरूपः ॥ हालहलेन
विषेणउग्रःकंठोयस्यसः ॥ ३८ ॥ अवतंसोभूषणम् ॥ ३९ ॥ दुश्च्यवनःइंद्रः ॥ ४० ॥ लघुबुद्धेरेववैभवंयस्यसः ॥ प्राचांप्राचीनानाम् ॥ तस्मिंस्त्वयि ॥ यावदितिसाकल्यार्थे ॥ साकल्येनयाइयं

स्तुतिःसानतिरेवेत्यर्थः ॥ ४१ ॥ इलामिलन्मौलिःपृथिवीस्पृशन्मस्तकः ॥ ४२ ॥ सप्ततुरंगःसूर्यःनामतोपिंअपिशब्दादर्थतोपि ॥ ४३ ॥ धर्माधिकृतौधर्माधिकारे ॥ धर्मेत्युपलक्षणम् ॥ धर्माधर्माधिकारइत्यर्थः ॥ अद्यदिनादिकृत्यम् अद्यदिनादौइदंदिनमारभ्यकृत्यंधर्माधर्मादिविचारलक्षणंयस्यसः ॥ ४४ ॥ इतोमर्त्यलोकात् ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ अवदातबुद्धिर्निर्मलांतः

स्कंदउवाच ॥ ॥ उदीर्यसूर्यस्यसुतोतिभक्त्यानमःशिवायेतिसमुच्चरन्सः ॥ इलामिलन्मौलिरतीवहृष्टःसहस्रकृत्वःप्रणनामशंभुम् ॥४२॥ ततःशिवस्तंतपसातिखिन्नंनिवार्यताभ्यःप्रणतिभ्यईश्वरः ॥ वरान्ददौसप्ततुरंगसूनवेत्वंधर्मराजोभवनामतोपि ॥ ४३ ॥ त्वमेवधर्माधिकृतौसमस्तशरीरिणांस्थावरजंगमानाम् ॥ मयानियुक्तोद्यदिनादिकृत्यःप्रशाधिसर्वान्ममशासनेन ॥४४॥ त्वंदक्षिणायाश्चदिशोधिनाथस्त्वंकर्मसाक्षीभवसर्वजंतोः ॥ त्वद्दर्शिताध्वानइतोव्रजंतुस्वकर्मयोग्यांगतिमुत्तमाधमाः ॥ ४५ ॥ त्वयायदेतन्ममभक्तिभाजालिंगंसमाराधितमत्रधर्म ॥ तद्दर्शनात्स्पर्शनतोऽर्चनाच्चसिद्धिर्भविष्यत्यचिरेणपुंसाम् ॥ ४६ ॥ धर्मेश्वरंयःसकृदेवमर्त्योविलोकयिष्यत्यवदातबुद्धिः ॥ स्नात्वापुरस्तेऽत्रचधर्मतीर्थेनतस्यदूरेपुरुषार्थसिद्धिः ॥ ४७ ॥ कृत्वाप्यघानामिहयःसहस्रंधर्मेश्वरंपश्यतिदैवयोगात् ॥ सहेतनोजातुसनारकींव्यथांकथांतदीयांदिविकुर्वतेमराः ॥,४८ ॥ योधर्मपीठंप्रतिलभ्यकाश्यांस्वश्रेयसेनोयततेऽत्रमर्त्यः ॥ कथंसधर्मत्वमिवातितेजाःकरिष्यतिस्वंकृतकृत्यमेव ॥४९॥त्वयायथाप्ताइहधर्मराजमनोरथास्तेगुरुभिस्तपोभिः ॥ तथैवधर्मेश्वरभक्तिभाजांकामाःफलिष्यंतिनसंशयोत्र ॥ ५० ॥ कृत्वाप्यघान्येवमहांत्यपीहधर्मेश्वरार्चांसकृदेवकुर्वन् ॥ कुतोबिभेतिप्रियबंधुरेवतवत्वदीयार्चितलिंगभक्तः ॥ ५१ ॥ पत्रेणपुष्पेणजलेनदूर्वयायोधर्मधर्मेश्वरमर्चयिष्यति ॥ समर्चयिष्यंत्यमृतांधसस्तंमंदारमालाभिरतिप्रहृष्टाः ॥ ५२ ॥ त्वत्तोविभेष्यंतिकृतैनसोयेभयंनतेषांभविताकदाचित् ॥ धर्मेश्वरार्चारचनांकरिष्यतांहरिष्यतांबंधुतयामनस्ते ॥ ५३ ॥ यदत्रदास्यंतिहिधर्मपीठेनराद्युनद्यांकृतमज्जनाश्च ॥ तदक्षयंभावियुगांतरेपिकृतप्रणामास्तवधर्मलिंगे ॥ ५४ ॥ येकार्तिकेमासिसिताष्टमीतिथौयात्रांकरिष्यंतिनराउपोषिताः ॥ रात्रौचवैजागरणंमहोत्सवैर्धर्मेश्वरेतेनपुनर्भवाभुवि ॥ ५५ ॥ स्तुतिंचयेवैत्वदुदीरितामिमांनराःपठिष्यंतितवाग्रतःक्वचित् ॥ निरेनसस्तेममलोकगामिनःप्राप्स्यंतितेवैभवतःसखित्वम् ॥ ५६ ॥

करणः ॥ ४७ ॥ दैवयोगाद्यदृच्छातः ॥ सहेतप्राप्नुयात् ॥ ४८ ॥ हेधर्म ॥ स्वमात्मानम् ॥ कथंभूतम् ॥ कृतंकृत्यंयेनतंकृतार्थमित्यर्थः :॥ ४९ ॥ ५० ॥ त्वदीयंत्वयास्थापितमर्चितमर्थात्त्वयार्ल्लिंगंतद्भक्तः ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ चरिष्यतामितिपाठेतेमनोनुकूलंकरिष्यतामित्यर्थः ॥ ५३ ॥ युगांतरेपिअपिशब्दात्कल्पांतरेपि ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ निरेनसोनिष्पापाः ॥ ५६ ॥

तेजोनिधेःसूर्यस्य ॥ विधेहिकुरु ॥५७॥ स्वमनोरथाभिदंस्वमनोरथानभितोददातीतितम् ॥ आनंदसंदोहएवसरस्तस्मिन्मग्नः ॥५८॥ ॥ इतिश्रीरामानंदकृतायांकाशीखंडटीकायामष्टसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७८ ॥ ॥ छ ॥ ॥ एकेनरहितेऽशीतितमेऽध्यायेमनोरमे ॥ धर्मेश्वरस्यमहिमावर्ण्यतेऽतिमनोहरः ॥ १ ॥ सौधाभ्याममृतसंस्राविभ्याम् ॥ १ ॥ अंकुरयामासरोहयामास ॥ २ ॥ ब्रध्नस्यसूर्यस्यपुत्रोब्राध्निः ॥ ३ ॥ ४ ॥ वेदपूरुषौब्रह्मविष्णू ॥ ततोपिसाक्षात्कारादेव ॥ तत्तस्मात् ॥ यद्वा ततःसाक्षात्कारादपिचेद्वरयोग्योहंभवामितर्हिवरंप्रार्थयामीति ॥ ५ ॥ प्रार्थनामेवाह

पुनर्वरंब्रूहियथेप्सितंददेतेजोनिधेर्नंदनधर्मराज ॥ अदेयमत्रास्तिनकिंचिदेवतेविधेहिवाग्गुह्यममात्रमेव ॥ ५७ ॥ प्रसन्नमूर्तिंसविलोक्यशंकरंकारुण्यपूर्णंस्वमनोरथाभिदम् ॥ आनंदसंदोहसरोनिमग्नोवकुंक्षणंनैवशशाककिंचित् ॥ ५८ ॥ ॥ इतिश्रीस्कांदेमहापुराणएकाशीतिसाहस्र्यांसंहितायांचतुर्थेकाशीखंडउत्तरार्धेधर्मेशमहिमाख्यानंनामाष्टसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७८ ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ आनंदबाष्पसलिलरुद्धकंठंविलोक्यतम् ॥ मृडःपस्पर्शपाणिभ्यांसौधाभ्यांतुसुधांबुधिः ॥ १ ॥ अथतत्स्पर्शसौख्येनधर्मराजोमहातपाः ॥ पुनरंकुरयामासतपोग्निज्वलितांतनुम् ॥ २ ॥ ततःप्रोवाचसब्राध्निर्देवदेवमुमापतिम् ॥ प्रसन्नवदनंशांतंशांतपारिषदावृतम् ॥ ३ ॥ प्रसन्नोसियदीशानसर्वज्ञकरुणानिधे ॥ किमन्येनवरेणात्रयत्त्वंसाक्षात्कृतोमया ॥ ४ ॥ यंनवेदाविदुःसम्यङ्नचतौवेदपूरुषौ ॥ ततोपिवरयोग्योस्मितन्नाथप्रार्थयाम्यहम् ॥ ५ ॥ श्रीकंठांडजडिंभानाममीषांमधुरब्रुवाम् ॥ मत्तपार्श्वेरसाक्षीणांमत्पुरःप्राप्तजन्मनाम् ॥ ६ ॥ पितृभ्यांपरिहीनानामितिहासकथाविदाम् ॥ त्यक्ताहारविहाराणांकीराणांवरदोभव ॥७॥ एतत्प्रसूतिसमयेआमयेनप्रपीडिता ॥ शुकीपंचत्वमापन्नाशुकःश्येनेनभक्षितः ॥ ८ ॥ रक्षितानामनाथानांसदामन्मुखदर्शिनाम् ॥ अनाथनाथभवताह्यायुःशेषस्वरूपिणा ॥ ९ ॥ इतिधर्मवचःश्रुत्वापरोपकृतिनिर्मलम् ॥ तानाहूयमुनेशंभुर्विनयावनताननान् ॥१०॥ उवाचधर्मेतिप्रीतःशुकशावानिदंवचः ॥ अयिपत्त्ररथाब्रूतसाधवोधर्मसंगताः ॥ ११ ॥ कोवरोभवतांदेयोधर्मेशपरिचारिणाम् ॥ साधुसंसर्गसंक्षीणजन्मांतरमहैनसाम् ॥ १२ ॥ इतिश्रुत्वामहेशस्यवचनंतेपतत्रिणः ॥ प्रोचुःप्रणम्यदेवेशंनमस्तेभवनाशन ॥ १३ ॥ ॥ पक्षिणऊचुः ॥ ॥ अनाथनाथसर्वज्ञकोवरोनःसमीहितः ॥ इतोपित्र्यक्षयत्साक्षात्तिर्यक्त्वेपिसमीक्षिताः ॥ १४ ॥

श्रीकंठेतिचतुर्भिः ॥ अंडजडिंभानांपक्षिबालकानांवरदोभवेतिद्वितीयेनान्वयः ॥ ६ ॥ ७ ॥ पितृभ्यांपरिहीनानामितिस्पष्टयति ॥ एतदिति ॥ आमयेनरोगेण ॥ सामनस्येतिपाठेप्रसवसमयोत्पन्नरोगेणेत्यर्थः ॥ पंचत्वंमरणम् ॥ ८ ॥ तर्हिकथंजीवितास्तत्राह ॥ रक्षितानामिति ॥ भवतारक्षितानामितिसंबंधः ॥ ननुनाकालेम्रियतेकश्चित्प्राप्तकालोनजीवतीतिन्यायेनआयुःशेषेणैवतेरक्षितानतुमयेत्यांशंक्यविशिनष्टि ॥ आयुःशेषस्वरूपिणेति ॥९॥१०॥ धर्मेयमे ॥ प्रथमांतपाठेधर्मोधर्मेश्वरः ॥ पत्त्ररथाःहेपक्षिणः ॥ यूयंसाधवः ॥ धर्मेणधर्मराजेनसंगताः ॥११॥१२॥१३॥ तिर्यक्त्वेपिपाक्षि

त्वोपि ॥ समीक्षिताःभवतेतिशेषः ॥ १४ ॥ भवेर्भवसि ॥ १९ ॥ सपर्यापूजा ॥ अभंगुराअविनाशिफलत्वात् ॥ १६ ॥ एतत्तपस्वीत्यत्रैतच्छब्दोयमपरः ॥ १७ ॥ अनेकजन्म
स्मृतीरेवदर्शयंति देवयोनिरितिसार्धसप्तभिः ॥ ईशितःहेईश्वर ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ घातुकाहिंस्राः ॥ २१ ॥ आस्मजाताः ॥ २२ ॥ चतुर्षुजरायुजांडजस्वेदजोद्भिज्जेषु ॥ २३ ॥ २४ ॥
मनागपिसुखलेशःअत्यल्पोप्यानंदलवोस्माभिर्नलब्धइतिशेषः ॥ २९ ॥ तापनेःतपनात्मजस्य ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ नविद्यतेपुनर्भवोस्मिंस्तंमृत्युम् ॥ २९ ॥ ननुकाशीमरणेकैवल्यमिति

लाभाःसंतूद्यमवतांगिरीशेहपरःशताः ॥ परंपरोयंलाभोत्रयत्त्वंदृग्गोचरीभवेः ॥ १९ ॥ यदेतद्दृश्यतेनाथतत्सर्वंक्षणभंगुरम् ॥ अभंगुरोभवानेकस्त्वत्स
पर्याप्यभंगुरा ॥ १६ ॥ विचित्रजन्मकोटीनांस्मृतिर्नोत्रपरिस्फुरेत् ॥ एतत्तपस्विरचितलिंगपूजाविलोकनात् ॥ १७ ॥ देवयोनिरपिप्राप्ताचिरमस्मा
भिरीशितः ॥ दिव्यांगनाःसहस्राणितत्रभुक्तास्वलीलया ॥ १८ ॥ आसुरीदानवीनागीनैर्ऋतीचापिकैन्नरी ॥ विद्याधरीचगांधर्वीयोनिरस्माभिरर्जिता ॥
॥ १९ ॥ःनरत्वेभूपतित्वंचपरिप्राप्तमनेकशः ॥ जलेजलचरत्वंचस्थलेचस्थलचारिता ॥ २० ॥ वनेवनौकसोजाताग्रामेषुग्रामवासिनः ॥ दातारोया
चितारश्चरक्षितारश्चघातुकाः ॥ २१ ॥ सुखिनोपिवयंजाताडुःखिनोवयमास्मच ॥ जेतारश्चवयंजाताःपराजेतारएवच ॥ २२ ॥ अधीतिनोपिमूर्खा
श्चस्वामिनःसेवकाअपि ॥ चतुर्षुभूतग्रामेषुउत्तमाधममध्यमाः ॥ २३ ॥ अभूमभूरिशःशंभोनक्कापिस्थैर्यमागताः ॥ इतोयोनेस्ततोयोनौततोयोनेस्ततो
न्यतः ॥ २४ ॥ पिनाकिन्कापिनप्रापिसुखलेशोमनागपि ॥ इदानींपुण्यसंभारैर्धर्मेश्वरविलोकनात् ॥२५॥ तापनेःसुतपोवह्निज्वालाप्रज्वलितैनसः ॥
संवीक्ष्यत्र्यक्षसाक्षात्त्वांकृतकृत्याबभूविम ॥ २६ ॥ तथापिचेद्वरोदेयस्तिर्यक्ष्वस्मासुधूर्जटे ॥ कृपणेष्वपिशोच्येषुज्ञानंसर्वज्ञदेहितत् ॥ २७ ॥ येनज्ञाने
नमुक्ताःस्मोऽमुष्मात्संसारबंधनात् ॥ यंत्रिताःप्राकृतैःपाशैरदुर्भेद्यैश्चमादृशैः ॥ २८ ॥ ऐंद्रंपदंनवांछामोनचांद्रंनान्यदेवहि ॥ वाञ्छामःकेवलंमृत्युंका
श्यांशंभोऽपुनर्भवम् ॥ २९ ॥ त्वत्सान्निध्याद्विजानीमःसर्वज्ञसकलंवयम् ॥ यथाचंदनसंसर्गात्सर्वेसुरभयोद्रुमाः ॥ ३० ॥ एतदेवपरंज्ञानंसंसारोच्छित्ति
कारणम् ॥ वपुर्विसर्जनंकालेयत्तवानंदकानने ॥ ३१ ॥ निर्मथ्यविष्वग्वाग्जालंसारभूतमिदंपरम् ॥ ब्रह्मणोदीरितंपूर्वंकाश्यांमुक्तिस्तनुत्यजाम् ॥३२॥
यद्वाच्यंबहुभिर्ग्रंथैस्तदष्टाभिरिहाक्षरैः ॥ हरिणोक्तंरविपुरःकैवल्यंकाशिसंस्थितौ ॥ ३३ ॥ याज्ञवल्क्योमुनिवरःप्रोक्तवान्मुनिसंसदि ॥ रवेरधीत्यनि
गमान्काश्यामंतेपरंपदम् ॥ ३४ ॥ स्वामिनापिजगद्धात्रीपुरतोमंदराचले ॥ इदमेवपुराप्रोक्तंकाशीनिर्वाणजन्मभूः ॥ ३५ ॥

कुतोऽज्ञायितत्राहुः ॥ त्वदिति ॥ ३० ॥ ननुतथापिज्ञानंदेहीतिप्रार्थयित्वाकाशीमृत्युप्रार्थनमकांडतांडवमित्याशंक्याहुः ॥ एतदेवेति ॥ वपुर्विसर्जनमितिलांगलंजीवनमितिवत्सामानाधिकरण्यम् ॥
॥ ३१ ॥ काश्यांमृतौज्ञानद्वारामुक्तिरित्यत्रेश्वराणांमुनीनांचसंमतिमाहुः ॥ निर्मथ्येति ॥३२॥ ३३ ॥ ३४ ॥३५ ॥

॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ननुतिरश्चामेताद्दशंज्ञानंकथमित्याशंक्यतत्सान्निध्यादित्यादिनोक्तंसहेतुकंज्ञानंस्पष्टयंति ॥ भूतमिति ॥३९॥ ४०॥४१ ॥ ४२॥ स्वप्रमाणंस्वानुभवैकगोचरम् ॥ ४३ ॥
पीठगौरवंस्थानमाहात्म्यम् ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ नेत्रातिथीकृताचक्षुर्विषयीकृता ॥ ४९ ॥ कंदस्यमूलस्य ॥ ५० ॥ ५१ ॥ समासादः ॥ सौधोदत्तचूर्णः ॥ प्रासादोदइ

कृष्णद्वैपायनोप्येवंशंभोवक्ष्यतिनान्यथा॥यत्रविश्वेश्वरःसाक्षान्मुक्तिस्तत्रपदेपदे ॥३६॥ वदंत्यन्येपिमुनयस्तीर्थसंन्यासकारिणः॥चिरंतनालोमशाद्याः
काशिकामुक्तिकाशिका ॥ ३७ ॥ वयमप्येवंजानीमोयत्रस्वर्गतरंगिणी ॥ आनंदकाननेशंभोर्मोक्षस्तत्रैवनिश्चितम् ॥ ३८ ॥ भूतंभाविभविष्यंयत्स्वर्गे
मर्त्येरसातले ॥ तत्सर्वमेवजानीमोधर्मेशानुग्रहात्परात् ॥३९॥ अतोहिरण्यगर्भोक्तंहरिप्रोक्तंमुनीरितम् ॥ भवतोक्तंचनिखिलंशंभोजानीमहेवयम् ॥४०॥
करामलकवत्सर्वमेतद्ब्रह्मांडगोलकम् ॥ अस्मद्वाग्गोचरेऽस्त्येवधर्मपीठनिषेवणात् ॥ ४१ ॥ धर्मराजस्यतपसातिर्यंचोपिवयंविभो ॥ जाताःस्मनिर्वि
कल्पंहिसर्वज्ञानस्यभाजनम् ॥ ४२ ॥ मधुरंमृदुलंसत्यंस्वप्रमाणंसुसंस्कृतम् ॥ हितंमितंसदृष्टांतंश्रुत्वापक्षिसुभाषितम् ॥ ४३ ॥ देवोतिविस्मयापन्नो
ऽवर्णयत्पीठगौरवम् ॥ त्रैलोक्यनगरेचात्रकाशीराजगृहंमम ॥ ४४ ॥ तत्रापिभोगभवनमनर्घ्यमणिनिर्मितम् ॥ मोक्षलक्ष्मीविलासाख्यःप्रासादोमेति
शर्मभूः ॥ ४५ ॥ पतत्रिणोपिमुच्यंतेयंकुर्वाणाःप्रदक्षिणम् ॥ स्वेच्छयाविचरंतःखेखेचराअपिदेवताः ॥४६॥ मोक्षलक्ष्मीविलासाख्यप्रासादस्यविलो
कनात् ॥ शरीराद्दूरतोयातिब्रह्महत्यापिनान्यथा ॥ ४७ ॥ मोक्षलक्ष्मीविलासस्यकलशोयैर्निरीक्षतः ॥ निधानकलशास्तांस्तुनमुंचंतिपदेपदे ॥ ४८ ॥
दूरतोपिपताकापिममप्रासादमूर्धगा ॥ नेत्रातिथीकृतायैस्तुनित्यंतेऽतिथयोमम ॥ ४९ ॥ भूमिंभित्त्वास्वयंजातस्तत्प्रासादमिषेणहि ॥ आनंदाख्यस्यकं
दस्यकोप्येषपरमोंकुरः ॥५०॥ ब्रह्मादिस्थावरांतानियत्ररूपाण्यनेकशः ॥ मामेवोपासतेनित्यंचित्रंचित्रगतान्यपि ॥५१॥ ससौधोमेखिलेलोकेस्थानं
परमनिर्वृतेः ॥ रतिशालासमेरम्यासमेविश्वासभूमिका ॥५२॥ ममसर्वगतस्यापिप्रासादोयंपरास्पदम् ॥ परंब्रह्मयदाम्नातंपरमोपनिषद्गिरा ॥ अमूर्तंतदहं
मूर्तोभूयांभक्तकृपावशात् ॥ ५३ ॥ नैःश्रेयस्याःश्रियोधामतद्याम्यांमंडपोस्तिमे ॥ तत्राहंसततंतिष्ठतत्सदोमंडपंमम ॥ ५४ ॥ निमेषार्धप्रमाणंचकालं
तिष्ठतिनिश्चलः ॥ तत्रयस्तेनवैयोगःसमभ्यस्तःसमाःशतम् ॥ ५५ ॥ निर्वाणमंडपंनामतत्स्थानंजगतीतले ॥ तत्रचैसंजपन्नेकांलभेत्सर्वश्रुतेःफलम् ॥
॥ ५६ ॥ प्राणायामंतुयःकुर्यादप्येकंमुक्तिमंडपे ॥ तेनाष्टांगःसमभ्यस्तोयोगोऽन्यत्रायुतंसमाः ॥ ५७ ॥

तिपाठेषंढत्वमार्षम् ॥ ५२ ॥ ननुपरिच्छिन्नस्यमूर्तस्यैवप्रासादोघटतेतद्विपरीतस्यतवकथंसइत्यतआह ॥ परमिति ॥ ५३ ॥ तद्याम्यांतस्यप्रासादस्ययाम्यांदक्षिणस्यांदिशि ॥ सदोमंडपसभास्था
नम् ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ अष्टौअंगानियमनियमासनप्राणसंरोधप्रत्याहारधारणाध्यानसमाधिलक्षणानियस्यसः ॥ ५७ ॥

षडक्षरम् ॐ नमःशिवायेतिमंत्रम् ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ब्रह्मयज्ञंतत्त्वज्ञानोपदेशंवेदपाठंवा ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ मौनंमौनात् ॥ कृत्वेतिशेषोवा ॥ ६३ ॥ कृष्णलकेनरक्तिकापरिमा
णेन ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ तत्प्रासादपुरोभागइति ॥ सचासौप्रासादश्चेतितत्प्रासादोमोक्षलक्ष्मीविलासाख्यस्तस्यपुरोभागेऽग्रभागेभैरवप्रदेशेपश्चिमायां
दिशीत्येतत् ॥ पूर्वदिग्भागेज्ञानमंडपस्योक्तत्वात् ॥ श्रृंगारमंडपंप्राप्ययच्चकारवदामितत् ॥ प्राङ्मुखस्तूपविश्येशइतिवक्ष्यमाणत्वाच्चश्रृंगारमंडपोऽलंकारस्थानम् ॥ ७० ॥ ७१ ॥ नेपथ्यं

निर्वाणमंडपेयस्तुजपेदेकंषडक्षरम् ॥ कोटिरुद्रेणजप्तेनयत्फलंतस्यतद्भवेत् ॥५८॥ शुचिर्गंगांभसिस्नातोयोजपेच्छतरुद्रियम् ॥ निर्वाणमंडपेज्ञेयःसरुद्रो
द्विजवेषभृत् ॥ ५९ ॥ ब्रह्मयज्ञंसकृत्कृत्वाममदक्षिणमंडपे ॥ ब्रह्मलोकमवाप्याथपरंब्रह्माधिगच्छति ॥ ६० ॥ धर्मशास्त्रंपुराणानिसेतिहासानितत्रयः ॥
पठेन्निरभिलाषुःसन्सवसेन्ममवेश्मनि ॥ ६१ ॥ तिष्ठेदिंद्रियचापल्यंयोनिवार्यक्षणंकृती ॥ निर्वाणमंडपेन्यत्रतेनतप्तंमहत्तपः ॥ ६२ ॥ वायुभक्षणतो
न्यत्रयत्पुण्यंशरदांशतम् ॥ तत्पुण्यंघटिकार्धेनमौनंदक्षिणमंडपे ॥ ६३ ॥ मितंकृष्णलकेनापियोदद्यान्मुक्तिमंडपे ॥ स्वर्णसौवर्णयानेनसतुसंचरते
दिवि ॥ ६४ ॥ तत्रैकंजागरंकुर्याद्यस्मिन्कस्मिन्दिनेपियः ॥ उपोषितोर्चयेल्लिंगंससर्वव्रतपुण्यभाक् ॥ ६५ ॥ तत्रदत्त्वामहादानंतत्रकृत्वामहाव्रतम् ॥
तत्राधीत्याखिलंवेदंच्यवतेननरोदिवः ॥ ६६ ॥ प्रयाणंकुर्वतेयस्यप्राणामेमुक्तिमंडपे ॥ समामनुप्रविष्टोत्रतिष्ठेद्यावदहंखलु ॥ ६७ ॥ जलक्रीडां
सदाकुर्याज्ज्ञानवाप्यांसहोमया ॥ यदंबुपानमात्रेणज्ञानंजायेतनिर्मलम् ॥ ६८ ॥ तज्जलक्रीडनस्थानंममप्रीतिकरंमहत् ॥ अमुष्मिन्राजसदनेजाड्यह्र
ज्जलपूरितम् ॥ ६९ ॥ तत्प्रासादपुरोभागेममश्रृंगारमंडपः ॥ श्रीपीठंतद्धिविज्ञेयंनिःश्रीकश्रीसमर्पणम् ॥७०॥ मदर्थंतत्रयोदद्याद्दुकूलानिशुचीन्यहो ॥
माल्यानिसुविचित्राणियक्षकर्दमवंतिच ॥ ७१ ॥ नानानेपथ्यवस्तूनिपूजोपकरणाऽन्यपि ॥ सश्रियालंकृतस्तिष्ठेद्यत्रकुत्रापिसत्तमः ॥७२॥ निर्वाणल
क्ष्मीर्वृणुतेतंनिर्वाणपदाप्तये ॥ यत्रकुत्रापिनिधनंप्राप्नुयादपिसध्रुवम् ॥ ७३ ॥ मोक्षलक्ष्मीविलासाख्यप्रासादस्योत्तरेमम ॥ ऐश्वर्यमंडपंरम्यंतत्रैश्वर्यं
ददाम्यहम् ॥ ७४ ॥ मत्प्रासादैंद्रदिग्भागेज्ञानमंडपमस्तियत् ॥ ज्ञानंदिशामिसततंतत्रमांध्यायतांसताम् ॥ ७५ ॥ भवानिराजसदनेममास्तिहिमहा
नसम् ॥ यत्तत्रोपहृतंपुण्यंनिर्विशामिमुदैवतत् ॥ ७६ ॥ विशालाक्ष्यामहासौधेममविश्रामभूमिका ॥ तत्रसंसृतिखिन्नानांविश्रामंश्राणयाम्यहम् ॥
॥ ७७ ॥ नियमस्नानतीर्थंचचक्रपुष्करिणीमम ॥ तत्रस्नानवतांपुंसांतन्नैर्मल्यंदिशाम्यहम् ॥ ७८ ॥

भूषणम् ॥ ७२ ॥ वृणुतेआवृणोति ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ महानसंपाकगृहम् ॥ उपहृतमुपहारत्वेनसमर्पितम् ॥ पुण्यंपुण्यहेतुत्वात् ॥ निर्विशामिनितरांगृह्णामि ॥ भक्तोपहृतंगृहीतुंनिर्विशा
मिप्रविशामीतिवा ॥ ७६ ॥ विगतःश्रमोयस्मिंस्तंमोक्षमित्यर्थः ॥ श्राणयामिददामि ॥ ७७ ॥ नियमस्नानतीर्थंनियमेनमध्याह्नेस्नानंयस्मिंस्तच्चतत्तीर्थंच तत्प्रसिद्धंब्रह्मलक्षणंवा ॥ ७८ ॥

॥ ७९ ॥ ८० ॥ विपाशयामिमोचयामि ॥ पाशितान्बद्धान् ॥ पशूनज्ञमात्रान् ॥ ८१ ॥ तदेवाह ॥ निर्वाणेति ॥ दानस्थानंमुक्तिदानस्थानम् ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ सौभाग्यभाग्यभूः ॥ भागो
भगसमुदायस्तस्यशोभनोभावःसौभाग्यंतस्यप्रापकंभाग्यमदृष्टंतद्भूः ॥ भगसमुदायप्रापकादृष्टजन्मस्थानमित्यर्थः ॥ भागभूरितिपाठेसौभाग्यंसौंदर्यंभागोभगसमुदायस्तयोर्भूरितिव्याख्येयम् ॥ ८४ ॥

यदाहुःपरमंतत्त्वंयदाहुर्ब्रह्मसत्तमम् ॥ स्वसंवेद्यंयदाहुश्चतत्तत्रांतेदिशाम्यहम् ॥७९॥ यदाहुस्तारकंज्ञानंयदाहुरतिनिर्मलम् ॥ स्वात्मारामंयदाहुश्चतत्तत्रां
तेदिशाम्यहम् ॥ ८० ॥ जगन्मंगलभूर्यात्रपरमामणिकर्णिका ॥ विपाशयामितत्राहंकर्मभिःपाशितान्पशून् ॥ ८१ ॥ निर्वाणश्राणनेयत्रपात्रापात्रंनार्चिं
तये ॥ आनंदकाननेतन्मेदानस्थानंदिवानिशम् ॥ ८२ ॥ भवांबुधौमहागाधेप्राणिनःपारमिज्जतः ॥ भूत्वैवकर्णधारोंतेयत्रसंतारयाम्यहम् ॥ ८३ ॥
सौभाग्यभाग्यभूर्यावैविख्यातामणिकर्णिका ॥ ददामितस्यांसर्वस्वमग्रजायांत्यजायवा ॥८४॥ महासमाधिसंपन्नैर्वेदांतार्थनिषेविभिः ॥ दुष्प्रापोन्यत्रयो
मोक्षःशोच्यैरपिसलभ्यते ॥ ८५ ॥ दीक्षितोवादिवाकीर्तिःपंडितोवाप्यपंडितः ॥ तुल्योमेमोक्षदीक्षायांसंप्राप्यमणिकर्णिकाम् ॥ ८६ ॥ यत्त्यागेन्यत्र
कृपणस्तत्प्राप्यमणिकर्णिकाम् ॥ ददामिजंतुमात्रायसर्वस्वंचिरसंचितम् ॥ ८७ ॥ यदिदैवादिहप्राप्तस्त्रिसंयोगोऽतिदुर्घटः ॥ अविचारंतदादेयंसर्वस्वं
चिरसंचितम् ॥ ८८ ॥ शरीरमथसंपत्तिरथसामणिकार्णिका ॥ त्रिसंयोगोयमप्राप्योदेवैरिंद्रादिकैरपि ॥ ८९ ॥ पुनःपुनर्विचार्येतिजंतुमात्रेभ्यएवच ॥
निर्वाणलक्ष्मींयच्छामिसदोपमणिकर्णिकम् ॥ ९० ॥ मुक्तिदानमहीसामेवाराणस्यांमहीयसी ॥ तन्महीरजसासाम्यंत्रिलोक्यपिनचोद्वहेत् ॥ ९१ ॥
परंलिंगार्चनस्थानमविमुक्तेश्वरेश्वरम् ॥ तत्रपूजांसकृत्कृत्वाकृतकृत्योनरोभवेत् ॥ ९२ ॥ सायंपाशुपतींसंध्यांकुर्यांपशुपतीश्वरे ॥ विभूतिधारणात्त
त्रपशुपाशैर्नबध्यते ॥ ९३ ॥ प्रातःसंध्यांकरोम्येवसदोंकारनिकेतने ॥ तत्रैकापिकृतासंध्यासर्वपातककृंतनी ॥ ९४ ॥ वसामिकृत्तिवासेहंसदाप्रति
चतुर्दशि ॥ अत्रजागरणंकृत्वाचतुर्दश्यांनगर्भभाक् ॥ ९५ ॥ रत्नेश्वरोर्चितोदद्यान्महारत्नानिभक्तितः ॥ रत्नैःसमर्च्यतल्लिंगंस्त्रीरत्नादिलभेन्नरः ॥ ९६ ॥
विष्टपत्रितयांतःस्थोप्यहंलिंगेत्रिविष्टपे ॥ तिष्ठामिसततंभक्तमनोरथसमृद्धये ॥ ९७ ॥

सलभ्यतेतस्यांमणिकर्णिकायामित्यनुषंजनीयम् ॥ ८५ ॥ दिवाकीर्तिश्चांडालः ॥ ८६ ॥ यत्कैवल्यम् ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ त्रिसंयोगोऽतिदुर्घटइत्येतत्स्वयमेवव्याकरोति ॥ शरीरमिति ॥ संप
त्तिर्धनम् ॥ ८९ ॥ उपमणिकर्णिकंमणिकर्णिकाह्रदसमीपइत्यर्थः ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥९६॥ विष्टपत्रितयांतःस्थःसर्वव्यापकोपीत्यर्थः ॥ त्रिविष्टपेत्रिलोचने ॥९७॥

विरजानिष्पापः ॥ रजोगुणरहितोवा ॥ चतुर्नदेपिलिपिलातीर्थे ॥ ९८ ॥ महादेवेतन्नाम्निलिंगे ॥ ९९ ॥ १०० ॥ श्वेतद्वीपमनिरुद्धमूर्त्यधिष्ठितंवैकुंठसदृशंस्थानविशेषम् ॥ नयेप्रापये ॥
॥ १ ॥ उपपंचनदंपंचनदसमीपे ॥ २ ॥ यत्रउपपंचनदे ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ यदर्थंपीठानिनिरूपितानितदाह ॥ अनेकानीति ॥ ७ ॥ आसुर्बभूवुः ॥ ८ ॥ ९ ॥ ११० ॥ ११ ॥

विरजस्कंमहापीठंतत्रसंसेव्यमानवः ॥ विरजाजायतेनूनंचतुर्नदकृतोदकः ॥ ९८ ॥ महादेवेमहापीठंममसाधकसिद्धिदम् ॥ तत्पीठदर्शनादेवमहापापैः
प्रमुच्यते ॥ ९९ ॥ पितृप्रीतिप्रदंपीठंवृषभध्वजसंज्ञकम् ॥ पितृतर्पणकृत्तत्रपितॄंस्तारयतिक्षणात् ॥ १०० ॥ आदिकेशवपीठेहमादिकेशवरूपधृक् ॥
श्वेतद्वीपंनयेभक्तान्वैष्णवानतिवल्लभान् ॥ १ ॥ तत्रैवमंगलापीठेसर्वमंगलदायिनि ॥ उपपंचनदेतीर्थेभक्तान्संतारयाम्यहम् ॥ २ ॥ बिंदुमाधवरूपे
णयत्राहंवैष्णवाञ्जनान् ॥ नयेपंचनदस्नातांस्तद्विष्णोःपरमंपदम् ॥ ३ ॥ पंचमुद्रेमहापीठेयेवीरेश्वरसेवकाः ॥ तेषांपरमनिर्वाणंकालेनाल्पेनजायते ॥
॥ ४ ॥ तत्रसिद्धेश्वरीपीठेचंद्रेश्वरसमीपतः ॥ तत्रसंनिधिकर्तॄणांसिद्धिःषण्मासतोभवेत् ॥ ५ ॥ काश्यांचयोगिनीपीठेयोगसिद्धिविधायिनि ॥ सिद्धी
रुच्चाटनाद्याश्चकैर्नलब्धाःसुसाधकैः ॥ ६ ॥ अनेकानीहपीठानिसंतिकाश्यांपदेपदे ॥ परंधर्मेशपीठस्यकाचिच्छक्तिरनुत्तमा ॥ ७ ॥ यत्रामीबालकी
राश्चनिर्मलज्ञानभाजनम् ॥ आसुःसदुपदेशान्मेत्रातत्रातेतिभाषिणः ॥ ८ ॥ एतद्धर्मेश्वरंपीठंत्यजाम्यद्यदिनावधि ॥ नकदाचित्तरणिजत्वत्तपोवनमु
त्तमम् ॥ ९ ॥ ममानुग्रहतःकीरानेतान्पश्यरवेःसुत ॥ दिव्यंविमानमारुह्यगंतारोमत्पुरंमहत् ॥ ११० ॥ तत्रभुक्त्वाचिरंभोगाञ्ज्ञानंप्राप्यमयेरितम् ॥
इहमुक्तिमवाप्स्यंतित्वत्संसर्गातिनिर्मलाः ॥ ११ ॥ इत्युक्तवतिदेवेशेकैलासशिखरोपमम् ॥ दिव्यंविमानमापन्नंरुद्रकन्यापरिष्कृतम् ॥ १२ ॥ आरुह्यते
नयानेनदिव्यरूपधराःखगाः ॥ कैलासमभिसंजग्मुर्धर्ममापृच्छ्यतेऽमलाः ॥ ११३ ॥ ॥ इतिश्रीस्कांदेमहापुराणएकाशीतिसाहस्र्यांसंहितायांचतुर्थे
काशीखंडउत्तरार्धेधर्मेशाख्यानंनामैकोनाशीतितमोऽध्यायः ॥ ७९ ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ कुंभोद्भूततदाश्चर्यंविलोक्यजगदंबिका ॥ उवाचशंभुं
प्रणताप्रणतार्तिहरंपरम् ॥ १ ॥ ॥ अंबिकोवाच ॥ ॥ अस्यपीठस्यमाहात्म्यंमहादेवमहेश्वर ॥ तिरश्चामपियज्जातंज्ञानंसंसारमोचनम् ॥ २ ॥ अतः
प्रभावंविज्ञायधर्मपीठस्यधूर्जटे ॥ धर्मेश्वरसमीपेहंस्थास्याम्यद्यदिनावधि ॥ ३ ॥

॥ १२ ॥ ११३ ॥ ॥ इतिश्रीरामानंदकृतायांकाशीखंडटीकायामेकोनाशीतितमोऽध्यायः ॥ ७९ ॥ ॥ छ ॥ ॥ अथाशीतितमेध्यायेधर्मेशाख्यानमध्यगे ॥ श्रीमद्विश्वभुजाशाख्येगणे
शस्तुतिपूर्वकम् ॥ १ ॥ सर्वकामप्रदंपुंसांस्त्रीणांचैवविशेषतः ॥ मनोरथतृतीयाख्यव्रतंसम्यङ्निरुच्यते ॥ २ ॥ विश्वभुजाशाविनायकैदेवतंमनोरथतृतीयाख्यंव्रतंकथयितुंप्रस्तावयति ॥ कुंभोद्भूतेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥

॥ ४ ॥ मनोरथंकरोतीतिमनोरथकृत्तस्यमनोरथकृतः ॥ ५ ॥ ६ ॥ पूजाप्रकारमाह विश्वइत्यर्धेन ॥ यद्वा विश्वेत्यादीनिमहेशकृतसंबोधनानि ॥ ७ ॥ मनोरथतृतीयाचैत्रशुक्लतृतीयातस्याम् ॥
॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ भवात्तारिणिसंसारतारिणि ॥ ११ ॥ पुलोमानामदैत्यस्तत्तनयाशची ॥ १२ ॥ सरहस्येनगोप्यसहितेन ॥ कलकंठीकलेनकोकिलायामधुरस्वनतुल्येनमधुरेणसुश्रव्येण ॥

अत्रलिंगेतुयेभक्ताःस्त्रियोवापुरुषास्तुवा ॥ तेषामभीष्टांसंसिद्धिंसाधयिष्याम्यहंसदा ॥ ४ ॥ ॥ ईश्वरउवाच ॥ ॥ साधुकृतंत्वयादेविकृतवत्यापरिग्रहम् ॥ अस्येहधर्मपीठस्यमनोरथकृतःसताम् ॥ ५ ॥ तएवविश्वभोक्तारोविश्वमान्यास्तएवहि ॥ येत्वांविश्वभुजामत्रपूजयिष्यंतिमानवाः ॥ ६ ॥
विश्वेविश्वभुजेविश्वस्थित्युत्पत्तिलयप्रदे ॥ नरास्त्वदर्चकाश्चात्रभविष्यंत्यमलात्मकाः ॥७॥ मनोरथतृतीयायांयस्तेभक्तिंविधास्यति ॥ तन्मनोरथसंसिद्धिर्भवित्रीमदनुग्रहात् ॥ ८ ॥ नारीवापुरुषोवाथत्वद्व्रताचरणात्प्रिये ॥ मनोरथानिहप्राप्यज्ञानमंतेचलप्स्यते ॥ ९ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ मनोरथतृतीयायांव्रतंकीदृक्कथाकथम् ॥ किंफलंकैःकृतंनाथकथयैतत्कृपांकुरु ॥ १० ॥ ॥ ईश्वरउवाच ॥ ॥ शृणुदेवियथापृष्टंभवत्याभवतारिणि ॥
मनोरथव्रतंचैतद्गुह्याद्गुह्यतरंपरम् ॥ ११ ॥ पुलोमतनयापूर्वंततापपरमंतपः ॥ किंचिन्मनोरथंप्राप्तुंनचापतपसःफलम् ॥ १२ ॥ अपूपुजत्ततोमांसाभक्त्यापरमयामुदा ॥ गीतेनसरहस्येनकलकंठीकलेनहि ॥ १३ ॥ तद्गानेनातिसंतुष्टोमृदुनामधुरेणच ॥ सुतालेनसुरंगेणधातुमात्राकलावता ॥ १४ ॥
प्रोवाचतांवरंब्रूहिप्रसन्नोस्मिपुलोमजे ॥ अनेनचसुगीतेनत्वनयालिंगपूजया ॥ १५ ॥ ॥ पुलोमजोवाच ॥ ॥ यदिप्रसन्नोदेवेशतदायोमेमनोरथः ॥
तंपूरयमहादेवमहादेवीमहाप्रिय ॥ १६ ॥ सर्वदेवेषुयोमान्यःसर्वदेवेषुसुंदरः ॥ यायजूकेषुसर्वेषुयःश्रेष्ठःसोस्तुमेपतिः ॥ १७ ॥ यथाभिलषितंरूपंयथाभिलषितंसुखम् ॥ यथाभिलषितंचायुःप्रसन्नोदेहिमेभव ॥ १८ ॥ यदायदाचपत्यामेसंगःस्याद्धृत्सुखेच्छया ॥ तदातदाचतंदेहंत्यक्त्वान्यंदेहमाप्नुयाम् ॥
॥ १९ ॥ सदाचलिंगपूजायांममभक्तिरनुत्तमा ॥ भवभूयाद्भवहरजरामरणहारिणी ॥ २० ॥ भर्तुर्व्ययेपिवैधव्यंक्षणमात्रमपीहन ॥ ममभाविमहादेवपातिव्रत्यंचयातुमा ॥ २१ ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ इमंमनोरथंतस्याःपौलोम्याःपुरसूदनः ॥ समाकर्ण्यक्षणंस्मित्वाप्राहेशोविस्मयान्वितः ॥ २२ ॥
ईश्वरउवाच ॥ ॥ पुलोमकन्येयश्चैषत्वयाकारिमनोरथः ॥ लप्स्यसेव्रतचर्यातस्तत्कुरुष्वजितेंद्रिये ॥ २३ ॥

॥१३॥सुतालेनशोभनतालयुक्तेन ॥ सुरंगेणशोभनोरंगोयस्मात्तेन ॥ धातुमात्राकलावतातानमानकलावता ॥ एतत्पाठेस्पष्टएवार्थः ॥१४॥१५॥१६॥१७॥१८॥१९॥२०॥ २१॥ २२ ॥ २३ ॥

॥ २४ ॥ २५ ॥ किमात्मिकाकिंस्वरूपा ॥ पाठांतरेकिंनामाकिंनाम्नीत्यर्थः ॥ २६ ॥ इतिकर्तव्यतानुष्ठानप्रकारः ॥ २७ ॥ २८ :॥ २९ ॥: ३० ॥ ३१ ॥ तद्गत
मानसःविश्वभुजागतचित्तः ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ घृतपूरान्पक्वान्नविशेषान् ॥ नैवेद्यैर्घृतपूरैः ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ राधोवैशाखः ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥

मनोरथतृतीयायाश्चरणेनभविष्यति ॥ तत्प्राप्तयेव्रतंवक्ष्येतद्विधेहियथोदितम् ॥ २४ ॥ तेनव्रतेनचीर्णेनमहासौभाग्यदेनतु ॥ अवश्यंभविताबालेतवचैवं
मनोरथः ॥ २५ ॥ ॥ पुलोमकन्योवाच ॥ ॥ कारुण्यवारिधेशंभोप्रणतप्राणिसर्वद ॥ किमात्मिकाथकाशक्तिःकापूज्यातत्रदेवता ॥ २६ ॥ कदा
चताद्विधातव्यमितिकर्तव्यताचका ॥ इत्याकर्ण्यशिवोवाक्यंतांतुप्रणिजगादह ॥ २७ ॥ ॥ ईश्वरउवाच ॥ ॥ मनोरथतृतीयायांव्रतंपौलोमितच्छुभम् ॥
पूज्याविश्वभुजागौरीभुजविंशतिशालिनी ॥ २८ ॥ वरदोऽभयहस्तश्चसाक्षसूत्रःसमोदकः ॥ देव्याःपुरस्ताद्व्रतिनापूज्यआशाविनायकः ॥२९॥ चैत्रशुक्ल
तृतीयायांकृत्वावैदंतधावनम् ॥ सायंतनींचनिर्वर्त्यनातितृप्त्याभुजिक्रियाम् ॥३०॥ नियमंचेतिगृह्णीयाज्जितक्रोधोजितेंद्रियः ॥ संत्यक्तास्पृश्यसंस्पर्शः
शुचिस्तद्गतमानसः ॥ ३१ ॥ प्रातर्व्रतंचरिष्यामिमातर्विश्वभुजेनघे ॥ विधेहितत्रसांनिध्यंमन्मनोरथसिद्धये ॥ ३२ ॥ नियमंचेतिसंगृह्यस्वपेद्रात्रौशुभं
स्मरन् ॥ प्रातरुत्थायमेधावीविधायावश्यकंविधिम् ॥ ३३ ॥ शौचमाचमनंकृत्वादंतकाष्ठंसमाददेत् ॥ अशोकवृक्षस्यशुभंसर्वशोकनिशातनम् ॥३४॥
नित्यंतनंचनिष्पाद्यविधिंविधिविदांवरः ॥ स्नात्वाशुद्धांबरःसायंगौरीपूजांसमाचरेत् ॥ ३५ ॥ आदौविनायकंपूज्यघृतपूरान्निवेद्यच ॥ ततोर्चयेद्विश्वभु
जामशोककुसुमैःशुभैः ॥ ३६ ॥ अशोकवर्तिनैवेद्यैर्धूपैश्चागुरुसंभवैः ॥ कुंकुमेनानुलिप्यादावेकभक्तंततश्चरेत् ॥ ३७ ॥ अशोकवर्तिसहितैर्घृतपूरैर्म
नोहरैः ॥ एवंचैत्रतृतीयायांव्यतीतायांपुलोमजे ॥३८॥ राधादिफाल्गुनांतासुतृतीयासुव्रतंचरेत् ॥ क्रमेणदंतकाष्ठानिकथयामितवानघे ॥३९॥ अनुले
पनवस्तूनिकुसुमानितथैवच ॥ नैवेद्यानिगजास्यस्यदेव्याश्चापिशुभव्रते ॥ ४० ॥ अन्नानिचैकभक्तस्यशृणुतानिफलाप्तये ॥ जंब्वपामार्गखदिरजाती
चूतकदंबकम् ॥४१॥ प्लक्षोदुंबरखर्जूरीबीजपूरीसदाडिमी ॥ दंतकाष्ठद्रुमाएतेव्रतिनःसमुदाहृताः ॥४२॥ सिंदूरागुरुकस्तूरीचंदनंरक्तचंदनम् ॥ गोरोचना
देवदारुपद्माक्षंचनिशाद्वयम् ॥४३॥ प्रीत्यानुलेपनंबालेयक्षकर्दमसंभवम् ॥ सर्वेषामप्यलाभेचप्रशस्तोयक्षकर्दमः ॥४४॥ कस्तूरिकायाद्वौभागौद्वौभागौ
कुंकुमस्यच ॥ चंदनस्यत्रयोभागाःशशिनस्त्वेकएवहि ॥ ४५ ॥ यक्षकर्दमइत्येषसमस्तसुरवल्लभः ॥ अनुलिप्याथकुसुमैरर्चयेद्वच्मितान्यपि ॥ ४६ ॥

॥ ४२ ॥ गोरोचनागोश्रृंगयोर्मध्येसमुत्पन्नद्रव्यविशेषः ॥ निशाद्वयंहरिद्राद्वयम् ॥४३॥४४॥ यक्षकर्दमंस्वयमेवव्याचष्टे ॥ कस्तूरिकायाइति ॥४५॥ शशिनःकर्पूरस्य ॥ तानिकुसुमानि ॥ ४६ ॥

नंद्यावर्तैस्तगरैः ॥ ४७ ॥ तच्छदैस्तेषांवृक्षाणांपत्रैः ॥ ४८ ॥ चैत्रमासनैवेद्यस्यपूर्वमुक्तत्वादवशिष्टानांमासानांनैवेद्यानाह ॥ करंभइति ॥ करंभोदधिमिश्रःसक्तुः ॥ ४९ ॥ ५० ॥ मुष्टिकाः

पाटलामल्लिकापद्मकेतकीकरवीरकैः ॥ उत्पलैराजचंपैश्चनंद्यावर्तैश्चजातिभिः ॥ ४७ ॥ कुमारीभिःकर्णिकारैरलाभेतच्छदैःसह ॥ सुगंधिभिःप्रसूनौघैः
सर्वालाभेपिपूजयेत् ॥ ४८ ॥ करंभोदधिभक्तंचसचूतरसमंडकाः ॥ फेणिकावटकाश्चैवपायसंचसशर्करम् ॥ ४९ ॥ समुद्गंसघृतंभक्तंकार्त्तिकेविनिवे
दयेत् ॥ इंडेरिकाश्चलड्डूकामाघेलंपासिकाशुभा ॥ ५० ॥ मुष्टिकाःशर्करागर्भाःसर्पिषापरिसाधिताः ॥ निवेद्याःफाल्गुनेदेव्यैसार्धंविघ्नजितामुदा ॥ ५१ ॥
निवेदयेद्यदन्नंहिएकभक्तेपितत्स्मृतम् ॥ अन्यन्निवेद्यसंमूढोभुंजानोऽन्यत्पतेदधः ॥ ५२ ॥ प्रतिमासंतृतीयायामेवमाराध्यवत्सरम् ॥ व्रतसंपूर्तयेकुर्या
त्स्थंडिलेऽग्निसमर्चनम् ॥ ५३ ॥ जातवेदसमंत्रेणतिलाज्यद्रविणेनच ॥ शतमष्टाधिकंहोमंकारयेद्विधिनाव्रती ॥५४॥ सदैवनक्तेपूजोक्तासदानक्तेतुभो
जनम् ॥ नक्तएवहिहोमोऽयंनक्तएवक्षमापनम् ॥ ५५ ॥ गृहाणपूजांमेभक्त्यामातर्विघ्नजितासह ॥ नमोस्तुतेविश्वभुजेपूरयाशुमनोरथम् ॥ ५६ ॥ नमो
विघ्नकृतेतुभ्यंनमआशाविनायक ॥ त्वंविश्वभुजयासार्धंममदेहिमनोरथम् ॥५७॥ एतौमंत्रौसमुच्चार्यपूज्यौगौरीविनायकौ ॥ व्रतक्षमापनेदेयःपर्यंकस्तू
लिकान्वितः ॥ ५८ ॥ उपधान्यासमायुक्तोदीपीदर्पणसंयुतः ॥ आचार्यंचसपत्नीकंपर्यंकउपवेश्यच ॥ ५९ ॥ व्रतीसमर्चयेद्वस्त्रैःकरकर्णविभूषणैः ॥
सुगंधचंदनैर्माल्यैर्दक्षिणाभिर्मुदान्वितः ॥ ६० ॥ दद्यात्पयस्विनागांचव्रतस्यपरिपूर्तये ॥ तथोपभोगवस्तूनिच्छत्रोपानत्कमंडलुम् ॥ ६१ ॥ मनो
रथतृतीयायाव्रतमेतन्मयाकृतम् ॥ न्यूनातिरिक्तंसंपूर्णमेतदस्तुभवद्गिरा ॥६२॥ इत्याचार्यंसमापृच्छ्यतथेत्युक्तश्चतेनवै ॥ आसीमांतमनुव्रज्यदत्त्वान्ये
भ्योपिशक्तितः ॥ ६३ ॥ नक्तंसमाचरेत्पोष्यैःसार्धंसुप्रीतमानसः ॥ प्रातश्चतुर्थ्यांसंभोज्यचतुरश्चकुमारकान् ॥ ६४ ॥ अभ्यर्च्यगंधमाल्याद्यैर्द्वादशा
पिकुमारिकाः ॥ एवंसंपूर्णतांयातिव्रतमेतत्सुनिर्मलम् ॥६५॥ कार्यंमनोरथावाप्त्यैसर्वैरेतद्व्रतंशुभम् ॥ पत्नींमनोरमांकुल्यांमनोवृत्त्यनुसारिणीम् ॥६६॥
तारिणींदुःखसंसारसागरस्यपतिव्रताम् ॥ कुर्वन्नेतद्व्रतंवर्षंकुमारःप्राप्नुयात्स्फुटम् ॥ ६७ ॥ कुमारीपतिमाप्नोतिस्वाढ्यंसर्वगुणाधिकम् ॥ सुवासिनीलभे
त्पुत्रान्पत्युःसौख्यमखंडितम् ॥ ६८ ॥ दुर्भगासुभगास्याच्चधनाढ्यास्याद्दरिद्रिणी ॥ विधवापिनवैधव्यंपुनराप्नोतिकुत्रचित् ॥ ६९ ॥ गुर्विणीचशुभं
पुत्रंलभतेसुचिरायुषम् ॥ ब्राह्मणोलभतेविद्यांसर्वसौभाग्यदायिनीम् ॥ ७० ॥

पूरिकाः ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ दीपीदीपधारिकापुत्तलिका ॥५९॥६०॥६१॥६२॥६३॥ नक्तंनक्तभोजनम् ॥६४॥६५॥६६॥६७॥६८॥६९॥ ७० ॥

॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ क्षिप्रमिति ॥ नत्वानमस्कारमात्रंकृत्वादूरंगतानपिजनान् ॥ चिंतितैःस्वाभिलाषैः ॥ कृतकृत्यान्कृतार्थान्विधायकृत्वाआगम
यित्वातेषामागमनंकारयित्वेत्यर्थः ॥ ७८ ॥ अन्यत्रेति ॥ विश्वेहेविश्वभुजे ॥ कार्येतिपाठेऽन्वयभेदादपौनरुक्त्यम् ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ अंगजोत्तमःपुत्र श्रेष्ठः ॥ ८२ ॥

राज्यभ्रष्टोलभेद्राज्यंवैश्योलाभंचविंदति ॥ चिंतितंलभतेशूद्रोव्रतस्यास्यनिषेवणात् ॥७१॥ धर्मार्थीधर्ममाप्नोतिधनार्थीधनमाप्नुयात् ॥ कामीकामानवा
प्नोतिमोक्षार्थीमोक्षमाप्नुयात् ॥ ७२ ॥ योयोमनोरथोयस्यसतंतंविंदतेध्रुवम् ॥ मनोरथतृतीयायाव्रतस्यचरणाद्व्रती ॥ ७३ ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥
इत्थंनिशम्यशिवतःशिवासंतुष्टमानसा ॥ पुनःपप्रच्छविश्वेशंप्रबद्धकरसंपुटा ॥ ७४ ॥ अन्यत्रयेव्रतंचैतत्करिष्यंतिसदाशिव ॥ तेकथंपूजयिष्यंतिमां
चआशाविनायकम् ॥ ७५ ॥ ॥ शिवउवाच ॥ ॥ साधुपृष्टंत्वयादेविसर्वसंदेहभेदिनि ॥ वाराणस्यांसमर्च्यात्वंविश्वेप्रत्यक्षरूपिणी ॥७६॥ आशा
विघ्नजितासार्धंसर्वाशापूर्तिकारिणा ॥ हारिणानंतविघ्नानांममक्षेत्रशुभार्थिना ॥ ७७ ॥ क्षिप्रमागमयित्वाचनत्वादूरंगतानपि ॥ कृतकृत्यान्विधायाथाचिं
तितैःसुमनोरथैः ॥ ७८ ॥ अन्यत्रव्रतिभिर्विश्वेकांचनीप्रतिमातव ॥ पंचकृष्णलकादूर्ध्वंकार्याविघ्नहृतोपिच ॥ ७९ ॥ आचार्यायव्रतीदद्याद्व्रतांतेप्रति
माद्वयम् ॥ सकृत्कृतेव्रतीचास्मिन्कृतकृत्योव्रतीभवेत् ॥ ८० ॥ ततःपुलोमजादेविश्रुत्वैतद्व्रतमुत्तमम् ॥ कृत्वामनोरथंप्रापयथाभिवांछितंहृदि ॥८१॥
अरुंधत्यावसिष्ठोपिलब्धोऽत्रिरनसूयया ॥ सुनीत्योत्तानपादाच्चध्रुवःप्राप्तोऽंगजोत्तमः ॥ ८२ ॥ सुनीतेदुर्भगत्वंचपुनरस्माद्व्रताद्गतम् ॥ चतुर्भुजःपतिः
प्राप्तःक्षीरनीरधिजन्मना ॥ ८३ ॥ किंबहूक्तेनसुश्रोणिकृतंयेनव्रतंत्विदम् ॥ व्रतानितेनसर्वाणिकृतानिव्रतिनाध्रुवम् ॥ ८४ ॥ श्रुत्वाधीमान्कथांपुण्यां
पुनस्तद्गतमानसः ॥ शुभबुद्धिमवाप्नोतिपापैरपिविमुच्यते ॥ ८५ ॥ इतिश्रीस्कांदेमहापुराणएकाशीतिसाहस्र्यांसंहितायांचतुर्थेकाशीखंडउत्तरार्धेधर्मे
श्वराख्यानेविश्वभुजाशाविनायकप्रशंसनेमनोरथतृतीयाव्रताख्यानंनामाशीतितमोध्यायः ॥ ८० ॥ ॥ अगस्त्यउवाच ॥ ॥ धर्मतीर्थस्यमाहात्म्यं
कीदृग्देवेनशंभुना ॥ स्कंददेव्यैसमाख्यातंतदाख्याहिकृपांकुरु ॥ १ ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ विंध्योन्नतिहृदाख्यामिधर्मतीर्थसमुद्भवम् ॥ आकर्ण
यमहाप्राज्ञयथादेवेनभाषितम् ॥ २ ॥

क्षीरनीरधेर्दुग्धार्णवाज्जन्मयस्यास्तयालक्ष्म्या ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ इतिश्रीरामानंदकृतायांकाशीखंडटीकायामशीतितमोऽध्यायः ॥ ८० ॥ ॥ छ ॥ ॥ एकाशीतितमेध्याये
नानाश्चर्यैकमंदिरे ॥ दुर्दमाख्यानसंसर्गिधर्मेशाख्यानमुच्यते ॥ १ ॥ १ ॥ २ ॥

अनुतप्तःप्रतिक्षणंसंतप्तः ॥ तयातप्तइतिक्वचित् ॥ ३ ॥ अपानुनुत्सुरपाकर्तुमिच्छुः ॥४ ॥ परांश्रेष्ठाम् ॥ पाठांतरेकेवलमित्यर्थः ॥ ५ ॥ वैधसंब्राह्मम् ॥ ६ ॥ ७ ॥ महापापजुषामपीत्यपिशब्दा
दुपपापजुषामपि ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ कर्माण्येवबीजानियेषाम् ॥ व्यधिकरणेवाषष्ठ्यौ ॥ हरदृष्ट्याप्तशुष्मणांहरदर्शनप्राप्तदाहानाम् ॥ १२ ॥ १३ ॥ घातुकांनाशिनीम् ॥ १४ ॥

वृत्रंनिहत्यवृत्रारिर्ब्रह्महत्यामवाप्तवान् ॥ अनुतप्तोथपप्रच्छप्रायश्चित्तंपुरोहितम् ॥ ३ ॥ ॥ बृहस्पतिरुवाच ॥ ॥ यदित्वंदेवराजेमांब्रह्महत्यांसुदु
स्त्यजाम् ॥ अपानुनुत्सुस्तद्याहिकाशींविश्वेशपालिताम् ॥ ४ ॥ नान्यत्किंचित्क्वचिद्दृष्टंब्रह्महत्यामहौषधम् ॥ राजधानींपरित्यज्यशक्रविश्वेशितुः
पराम् ॥ ५ ॥ भैरवस्यापिहस्ताग्रादपतद्वैधसंशिरः ॥ यत्रानंदवनेतत्रवृत्रशत्रोव्रजद्रुतम् ॥६॥ सीमानमपिसंप्राप्यशक्रानंदवनस्यहि ॥ ब्रह्महत्यापलाये
तवेपमानानिराश्रया ॥ ७ ॥ अन्येषामपिपापानांमहापापजुषामपि ॥ नाशयित्रीपराकाशीविश्वेशसमधिष्ठिता ॥ ८ ॥ महापातकतोमुक्तिःकाश्यामे
वशतक्रतो ॥ महासंसारतोमुक्तिःकाश्यामेवनचान्यतः ॥९॥ निर्वाणनगरीकाशीकाशीसर्वाघसंघहृत् ॥ विश्वेशितुःप्रियाकाशीद्यौःकाशीसदृशीनहि ॥
॥ १० ॥ ब्रह्महत्याभयंयस्ययस्यसंसारतोभयम् ॥ जातुचित्तेननत्याज्याकाशिकामुक्तिकाशिका ॥११॥ जंतूनांकर्मबीजानांयत्रदेहविसर्जने ॥ नजातु
चित्प्ररोहोस्तिहरदृष्ट्याप्तशुष्मणाम् ॥ १२ ॥ तांकाशींप्राप्यवृत्रारेवृत्रहत्यापनुत्तये ॥ समाराधयविश्वेशंविश्वमुक्तिप्रदायकम् ॥ १३ ॥ बृहस्पतेरिति
वचोनिशम्यससहस्रदृक् ॥ आयाद्रुततरंकाशींमहापातकघातुकाम् ॥ १४ ॥ स्नात्वोत्तरवहायांचधर्मेशंपरितःस्थितः ॥ आराधयन्महादेवंब्रह्महत्याप
नुत्तये ॥ १५ ॥ महारुद्रजपासक्तःसुत्रामाथत्रिलोचनम् ॥ ददर्शलिंगमध्यस्थंस्वभासादीपितांबरम् ॥ १६ ॥ पुनस्तुष्टाववेदोक्तैरुद्रसूक्तैरनेकधा ॥
विनिष्क्रम्यततोलिंगादाविर्भूयभवोवदत् ॥ १७ ॥ शचीपतेप्रसन्नोस्मिवरंवरयसुव्रत ॥ किंदेयंद्रुतमाख्याहिधर्मपीठकृतास्पद ॥ १८ ॥ श्रुत्वेतिदेवदे
वस्यसप्रेमवचनंहरिः ॥ सर्वज्ञकिंतेऽविदितंतमुवाचेतिवृत्रहा ॥ १९ ॥ ततस्तत्कृपयानुन्नोधर्मपीठनिषेवणात् ॥ निष्पाद्यतीर्थंतत्रेशोऽत्रस्नाहींद्रेति
चाब्रवीत् ॥२०॥ तत्रेंद्रःस्नानमात्रेणदिव्यगंधोऽभवत्क्षणात् ॥ अवापचरुचिंचारुंप्राक्तनींशातयाज्ञिकीम् ॥२१॥ तदाश्चर्यमथोदृष्ट्वामुनयोनारदादयः ॥
परिसस्नुर्मुदायुक्ताधर्मतीर्थेऽघहारिणि ॥ २२ ॥ अतर्पयन्पितॄन्दिव्यान्व्यधुःश्राद्धानिश्रद्धया ॥ धर्मेशंस्नापयामासुस्तत्तीर्थाम्बुभृतैर्घटैः ॥ २३ ॥
तदाप्रभृतितत्तीर्थंधर्मांधुरितिविश्रुतम् ॥ ब्रह्महत्यादिपापानामक्लेशंक्षालनंपरम् ॥ २४ ॥

॥ १५ ॥ सुत्रामाइंद्रः ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥२१॥ अथोअनंतरम् ॥ अदइतिक्वचित् ॥२२॥२३॥ धर्मांधुर्धर्मकूपः ॥ अक्लेशंयथास्यात्तथा ॥ नविद्यंतेक्लेशायस्मादितिवा ॥२४॥

तीर्थराजस्यसमुद्रस्यप्रयागस्यवा ॥ २५ ॥ धर्मतीर्थेधर्मेशाधिष्ठितेतीर्थे ॥ २६ ॥ २७ ॥ द्वारिकेसागरेद्वारकासंबंधिनिसागरे ॥ देवकइतिपाठेदेवकपत्तनेप्रभासक्षेत्रेइतियावत् ॥ २८ ॥
सौकरंशौरभइतिप्रसिद्धम् ॥ गंगातीरे ॥ गौरीमहाह्रदेकेदारे ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ निष्कृतिरानृण्यंपिंडदानमितियावत् ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ स्वंप्रतिबिंबम् ॥ ३६ ॥

यत्फलंतीर्थराजस्यस्नानेनपरिकीर्त्यते ॥ सहस्रगुणितंतत्स्याद्धर्मांधुस्नानमात्रतः ॥ २५ ॥ गंगाद्वारेकुरुक्षेत्रेगंगासागरसंगमे ॥ यत्फलंलभतेमर्त्यो
धर्मतीर्थेतदाप्नुयात् ॥ २६ ॥ नर्मदायांसरस्वत्यांगौतम्यांसिंहगेगुरौ ॥ स्नात्वायत्फलमाप्येतधर्मकूपेतदाप्नुयात् ॥ २७ ॥ मानसेपुष्करेचैवद्वारिकेसाग
रेतथा ॥ तीर्थेस्नात्वाफलंयत्स्यात्तत्स्याद्धर्मजलाशये ॥२८॥ कार्त्तिक्यांसूकरक्षेत्रेचैत्र्यांगौरीमहाह्रदे ॥ शंखोद्धारेहरिदिनेयत्फलंतत्फलंत्विह ॥२९॥
तीर्थद्वयंप्रतीक्षंतेसिस्नासून्पितरोनरान् ॥ गंगायांधर्मकूपेचपिंडनिर्वपणाशया ॥३०॥ पितामहसमीपेवाधर्मेशस्याग्रतोथवा ॥ फल्गौचधर्मकूपेचमाद्यं
तिप्रपितामहाः ॥ ३१ ॥ धर्मकूपेनरःस्नात्वापरितर्प्यपितामहान् ॥ गयांगत्वाकिमधिकंकर्तापितृमुदावहम् ॥ ३२ ॥ यथागयायांतृप्ताःस्युःपिंडदाने
पितामहाः ॥ धर्मतीर्थेतथैवस्युर्नन्यूनंनैवचाधिकम् ॥ ३३ ॥ तेधन्याःपितृभक्तास्तेप्रीणितास्तैःपितामहाः ॥ पैत्राहणाद्धर्मतीर्थेनिष्कृतिर्यैःकृतासुतैः ॥
॥ ३४ ॥ तत्तीर्थस्यप्रभावेणनिष्पापोभूत्क्षणेनच ॥ प्रणम्यदेवदेवेशमिंद्रोऽगादमरावतीम् ॥३५॥ अपारोमहिमातस्यधर्मतीर्थस्यकुंभज ॥ तत्कूपेस्वं
निरीक्ष्यापिश्राद्धदानफलंलभेत् ॥ ३६ ॥ तत्रापिकाकिणीमात्रंयच्छेत्पितृमुदेनरः ॥ अक्षयंफलमाप्नोतिधर्मपीठप्रभावतः ॥ ३७ ॥ तत्रयोभोजयेद्वि
प्रान्यतिनोथतपस्विनः ॥ सिक्थेसिक्थेलभेत्सोथवाजपेयफलंस्फुटम् ॥ ३८ ॥ प्राप्यामरावतींशक्रस्ततोदिविषदांपुरः ॥ धर्मपीठस्यमाहात्म्यं
महत्काश्यामवर्णयत् ॥ ३९ ॥ आगत्यपुनरप्यत्रशंभोरानंदकानने ॥ मुनिवृंदारकैःसार्धंलिंगमस्थापयद्धरिः ॥४०॥ तारकेशात्पश्चिमतइंद्रेश्वरमिती
रितम् ॥ तस्यसंदर्शनात्पुंसामैंद्रलोकोनदूरतः ॥४१॥ तद्दक्षिणेशचीशश्चस्वयंशच्याप्रतिष्ठितः ॥ शचीशार्चनतःस्त्रीणांसौभाग्यमतुलंभवेत् ॥ ४२ ॥
तत्समीपेस्तिरंभेशोबहुसौख्यसमृद्धिदः ॥ इंद्रेश्वरस्यपरितोलोकपालेश्वरोपरः ॥ ४३ ॥ तदर्चनात्प्रसीदंतिलोकपालाःसमृद्धिदाः ॥ धर्मेशात्प
श्चिमाशायांधरणीशःप्रकीर्तितः ॥ तद्दर्शनेनधैर्यंस्याद्राज्येराजकुलादिषु ॥ ४४ ॥ धर्मेशाद्दक्षिणेपूज्यंतत्त्वेशाख्यंपरंनरैः ॥ तत्त्वज्ञानंप्रवर्तेततल्लिंगस्य
समर्चनात् ॥ ४५ ॥ धर्मेशात्पूर्वदिग्भागेवैराग्येशंसमर्चयेत् ॥ निवृत्तिश्चेतसस्तस्यलिंगस्यस्पर्शनादपि ॥ ४६ ॥ ज्ञानेश्वरंतथैशान्यांज्ञानदंसर्वदेहि
नाम् ॥ ऐश्वर्येशमुदीच्यांचलिंगाद्धर्मेश्वराच्छुभात् ॥ ४७ ॥ तद्दर्शनाद्भवेन्नॄणामैश्वर्यंमनसेप्सितम् ॥ पंचवक्त्रस्यरूपाणिलिंगान्येतानिकुंभज ॥४८॥

काकिणीविंशतिवराटिका ॥ ३७ ॥ सिक्थेसिक्थेकणायांकणायाम् ॥ ३८ ॥ दिविषदांदेवानाम् ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥

शाश्वतंकैवल्यम् ॥ दुर्दमाख्यानंवक्तुंप्रस्तावयति ॥अन्यादिति॥ ४९ ॥ पादःकच्छः ॥५०॥५१॥ प्रसभंबलात् ॥ पाठांतरेप्रथमंयथास्यात् ॥ पुरंध्रीर्युवतीःस्त्रीरित्यर्थः ॥५२॥ मृगयुर्लुब्धकः ॥
॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ धूमकेतुर्मृत्युः ॥ अकांडेऽनवसरे ॥ ५७ ॥ गृष्टिरत्रमृगः :॥ ५८ ॥ ५९ ॥ अवकेशिनोवंध्यफलान् ॥ सुविकासितानितिकचित् ॥

एतान्यवश्यंसंसेव्यनरःप्राप्नोतिशाश्वतम् ॥ अन्यत्तत्रैवयद्वृत्तंतदाख्यामिमुनेशृणु ॥४९॥ यच्छ्रुत्वापिनरोघोरेसंसाराब्धौनमज्जति ॥ कदंबशिखरोनाम
विंध्यपादोमहानिह ॥ ५० ॥ दमस्यपुत्रस्तत्रासीद्दुर्दमोनामपार्थिवः ॥ पितर्युपरतेराज्यंसंप्राप्याविजितेंद्रियः ॥ ५१ ॥ हरेत्पुरंध्रीःप्रसभंपौराणांकाममो
हितः ॥ असाधवःप्रियास्तस्यसाधवोऽप्रियतांययुः ॥ ५२ ॥ अदंड्यान्दंडयांचक्रेदंड्येष्वासीत्पराङ्मुखः ॥ सदैवमृगयाशीलःसोऽभून्मृगयुसंगतः ॥
॥ ५३ ॥ विवासिताःस्वविषयात्तेनसन्मतिदायिनः ॥ धर्माधिकारिणःशूद्राब्राह्मणाःकरदीकृताः ॥५४॥ परदारेषुसंतुष्टःस्वदारेषुपराङ्मुखः ॥ आनर्च
जातुचिन्नैवदेवौदुःखांतकारिणौ ॥ ५५ ॥ हारिणौसर्वपापानांसर्ववांछितदायिनौ ॥ सर्वेषांजगतीसारौश्रीकंठश्रीपतीपती ॥ ५६ ॥ स्वप्रजास्वेकउदि
तोधूमकेतुरिवापरः ॥ दुर्दमोनामभूपालःक्षयायाकांडएवहि ॥५७॥ सकदाचिन्मृगयुभिःपापर्धिव्यसनातुरः ॥ सार्धंविवेशारण्यानिगृष्टिपृष्ठानुगोहयी ॥
॥ ५८ ॥ एकाकीदैवयोगेनदुर्दमःसोऽवनीपतिः ॥ धन्वीतुरंगमारूढोऽविशदानंदकाननम् ॥ ५९ ॥ सविलोक्याथसर्वत्रपादपानवकेशिनः ॥ सुच्छा
यांश्चसुविस्तारान्गतश्रमइवाभवत् ॥ ६० ॥ सुगंधेनसुशीतेनसुमंदेनसुवायुना ॥ क्षणंसंवीजितोराजापल्लवव्यजनैःकुजैः ॥ ६१ ॥ केवलंमृगयाजा
तस्तत्खेदोनव्यपाव्रजत् ॥ आजन्मजनितःखेदोनिरगात्तद्वनेक्षणात् ॥ ६२ ॥ मध्येवनंसचापश्यत्प्रासादंचुंबितांबरम् ॥ महारत्नशलाकानांरम्यमेक
मिवाकरम् ॥६३॥ अथावरुह्यतुरगात्सभूपालोतिविस्मितः ॥ धर्मेशमंडपंप्राप्यस्वात्मानंप्रशशंसह ॥६४॥ धन्योस्म्यहंप्रसन्नोस्मिधन्येमेद्यविलोचने ॥
धन्यमद्यतनंचाहर्यदपश्यमिमांभुवम् ॥ ६५ ॥ पुनर्निनिंदचात्मानंधर्मपीठप्रभावतः ॥ धिङ्मांदुर्जनसंसर्गंत्यक्तसज्जनसंगमम् ॥ ६६ ॥ जंतूद्वेगकरं
मूढंप्रजापीडनपंडितम् ॥ परदारपरद्रव्यापहृत्यासुखमानिनम् ॥६७॥ अद्ययावन्ममगतंवृथाजन्माल्पमेधसः ॥ धर्मस्थानानीदृशानियद्दृष्टानिनकुत्र
चित् ॥ ६८ ॥ एवंबहुविनिंद्यस्वंनत्वाधर्मेश्वरंविभुम् ॥ आरुह्याश्वंययौराजादुर्दमोविषयंस्वकम् ॥ ६९ ॥ ततोमात्यान्समाहूयक्रमायातांश्चिरंतनान् ॥
नवीनान्परिनिर्वास्यपौरांश्चापिसमाह्वयत् ॥ ७० ॥ ब्राह्मणांश्चनमस्कृत्यतेभ्योवृत्तीःप्रदायच ॥ पुत्रेराज्यंसमारोप्यप्रजाधर्मेनिवेश्यच ॥ ७१ ॥ परिदं
डचदंडार्हान्साधूंश्चपरितोष्यच ॥ दारानपिपरित्यज्याविषयेषुपराङ्मुखः ॥ ७२ ॥

॥ ६० ॥ कुजैर्वृक्षैः ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ मध्येवनंवनमध्ये ॥ चुंवितांवरमत्युच्चम् ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ अपहृत्याअपहारेण ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥

॥ ७३ ॥ दमिनामिंद्रियनिग्रहवताम् ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ॥ इतिश्रीरामानंदकृतायांकाशीखंडटीकायामेकाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८१ ॥ ॥ छ ॥ ॥ अथाशी
तितमेध्यायेद्व्यधिकेऽत्यंतसुंदरे ॥ वीरेश्वरस्यलिंगस्यप्रादुर्भावःप्रतन्यते ॥ १ ॥ वीरेश्वरस्याविर्भावंप्रष्टुमाह ॥ वीरेशस्येति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ तत्राख्यायिकामवतारयति ॥ आसीदिति ॥
राजानंविशिनष्टि षडक्षराधिकसार्द्धषड्भिः ॥ ४ ॥ वदान्योदाता ॥ ५ ॥ ६ ॥ शौचनिलयःशौचाश्रयः ॥ शौचनियमइतिकचित् ॥ ७ ॥ संख्यावान्विद्वान् ॥ सदोजिरेसभांगणे ॥

समागच्छदथैकाकीकाशींश्रेयोविकासिनीम् ॥ धर्मेश्वरंसमाराध्यकालान्निर्वाणमाप्तवान् ॥ ७३ ॥ धर्मेशदर्शनान्नित्यंतथाभूतःसदुर्दमः ॥ बभूवदमिनां
श्रेष्ठःप्रांतेमोक्षंचलब्धवान् ॥ ७४ ॥ इत्थंधर्मेशमाहात्म्यंमयास्वल्पंनिरूपितम् ॥ धर्मपीठस्यमाहात्म्यंसम्यक्कोवेदकुंभज ॥ ७५ ॥ इदंधर्मेश्वराख्या
नंयःश्रोष्यतिनरोत्तमः ॥ आजन्मसंचितात्पापात्समुक्तोभवतिक्षणात् ॥७६॥ श्राद्धकालेविशेषेणधर्मेशाख्यानमुत्तमम्॥ श्रावयेद्ब्राह्मणान्धीमान्पितॄणां
तृप्तिकारणम् ॥ ७७ ॥ धर्माख्यानमिदंशृण्वन्नपिदूरस्थितःसुधीः ॥ सर्वपापैर्विनिर्मुक्तोगंतांतेशिवमंदिरम् ॥ ७८ ॥ ॥ इतिश्रीस्कांदेमहापुराणे
एकाशीतिसाहस्र्यांसंहितायांचतुर्थेकाशीखंडेउत्तरार्धेधर्मेश्वराख्यानंनामैकाशीतितमोध्यायः ॥ ८१ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ वीरेशस्यमहेशान
श्रूयतेमहिमामहान् ॥ परांसिद्धिंपरोपतुस्तत्रसिद्धाःपरःशताः ॥१॥ कथमाविर्भवस्तस्यकाश्यांलिंगवरस्यतु ॥ आशुसिद्धिप्रदस्येहतन्मेब्रूहिजगत्पते ॥
॥ २ ॥ ॥ महेश्वरउवाच ॥ ॥ निशामयमहादेविवीरेशाविर्भवंपरम् ॥ यंश्रुत्वापिनरःपुण्यंप्राप्नोतिविपुलंशिवे ॥३॥ आसीदमित्रजिन्नामराजापरपु
रंजयः ॥ धार्मिकःसत्त्वसंपन्नःप्रजारंजनतत्परः ॥ ४ ॥ यशोधनोवदान्यश्चसुधीर्ब्राह्मणदैवतः ॥ सदैवावभृथस्नानपरिक्लिन्नशिरोरुहः ॥ ५ ॥ विनी
तोनीतिसंपन्नःकुशलःसर्वकर्मसु ॥ विद्याब्धिपारदृश्वाचगुणवान्गुणिवत्सलः ॥ ६ ॥ कृतज्ञोमधुरालापःपापकर्मपराङ्मुखः ॥ सत्यवाक्छौचनिलयः
स्वल्पवाग्विजितेंद्रियः ॥ ७ ॥ रणांगणेकृतांताभःसंख्यावांश्चसदोजिरे ॥ कामिनीकामकेलिज्ञोयुवापिस्थविरप्रियः ॥ ८ ॥ धर्मार्थैधितकोशश्चस
मृद्धबलवाहनः ॥ सुभगश्चसुरूपश्चसुमेधाःसुप्रजाश्रयः ॥९॥ स्थैर्यधैर्यसमापन्नोदेशकालविचक्षणः ॥ मान्यमानप्रदोनित्यंसर्वदूषणवर्जितः ॥ १० ॥
वासुदेवांघ्रियुगलेचेतोवृत्तिंनिधायसः ॥ चकारराज्यंनिर्द्वंद्वंविष्वगीतिविवर्जितम् ॥ ११ ॥ अलंघ्यशासनःश्रीमान्विष्णुभक्तिपरायणः ॥ अभुनक्प्र
चुरान्भोगान्समंताद्विष्णुसात्कृतान् ॥ १२ ॥

ज्ञानवांश्चपरात्मनीतिकच्चित् ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ विष्वक्सर्वतः ॥ ईतयोऽतिवृष्ट्यादयः ॥ तदुक्तम् ॥ अतिवृष्टिरनावृष्टिःशलभामूषकाःखगाः ॥ प्रत्यर्थिनश्चराजानःसप्तैताईतयःस्मृताइति ॥
ताभिःरहितम् ॥ ११ ॥ समंतात्कायवाङ्मनआदिभिर्विष्णुसात्कृतान्विष्णवेसमर्पितान् ॥ तदुक्तंभागवते ॥ कायेनवाचामनसेंद्रियैर्वाबुद्ध्यात्मनावानुसृतस्वभावात् ॥ करोतियद्यत्सकलंपरस्मै

नारायणायेतिसमर्पयेत्तदिति ॥ १२ ॥ हरेरिति ॥ हरेरायतनानिप्रतिपदेपदेस्थानेस्थानेउच्चैरुन्नतंसौधंदेवालयम् ॥ महाभाग्यनिधेस्तस्यराज्येसमभवदित्यन्वयः ॥ विसर्गाभावपाठेदेव्याःसंबो
धनम् ॥ १३ ॥ गोविंदेत्यादिश्लोकानांमधुद्विषोगोविंदादिनामानियस्यराज्येयत्रकुत्रापिश्रूयंतइतिनवमेनान्वयः ॥ १४ ॥ कीनाशोमृत्युः ॥ १५ ॥ १६ ॥ जंजपूकाजपशीलास्तेषामघनाशन ॥
भक्तानामितिक्वचित् ॥ १७ ॥ १८ ॥ दुरंतकदुर्निवार्यमृत्यो ॥ पुरांतकेतिक्वचित् ॥ दंदशूकेश्वरेशयअनंतशायिन् ॥ १९ ॥ विष्टरश्रवःयाज्ञवल्क्यादिषुश्रूयमाण ॥ :विराधनामराक्षसारे ॥

हरेरायतनान्युच्चैःप्रतिसौधंपदेपदे ॥ तस्यराज्येसमभवन्महाभाग्यनिधेःशिवे ॥१३॥ गोविंदगोपगोपालगोपीजनमनोहर ॥ गदापाणेगुणातीतगुणाढ्य
गरुडध्वज ॥ १४ ॥ केशिहत्कैटभारातेकंसारेकमलापते ॥ कृष्णकेशवकंजाक्षकीनाशभयनाशन ॥ १५ ॥ पुरुषोत्तमपापारेपुंडरीकविलोचन ॥
पीतकौशेयवसनपद्मनाभपरात्पर ॥ १६ ॥ जनार्दनजगन्नाथजाह्नवीजलजन्मभूः ॥ जन्मिनांजन्महरणजंजपूकाघनाशन ॥ १७ ॥ श्रीवत्सवक्षःश्रीकां
तश्रीकरश्रेयसांनिधे ॥ श्रीरंगशार्ङ्गकोदंडशौरेशीतांशुलोचन ॥ १८ ॥ दैत्यारेदानवारातेदामोदरदुरंतक ॥ देवकीहृदयानंददंदशूकेश्वरेशय ॥ १९ ॥
विष्णोवैकुंठनिलयबाणारेविष्टरश्रवः ॥ विष्वक्सेनविराधारेवनमालिन्वनप्रिय ॥ २० ॥ त्रिविक्रमत्रिलोकीशचक्रपाणेचतुर्भुज ॥ इत्यादीनिपवित्रा
णिनामानिप्रतिमंदिरम् ॥ २१ ॥ स्त्रीवृद्धबालगोपालवदनोदीरितानितु ॥ श्रूयंतेयत्रकुत्रापिरम्याणिमधुविद्विषः ॥ २२ ॥ सुरसाकाननान्येवविलोक्यं
तेगृहेगृहे ॥ चरित्राणिविचित्राणिपवित्राण्यब्धिजापतेः ॥ २३ ॥ सौधभित्तिषुदृश्यंतेचित्रकृन्निर्मितानितु ॥ ऋतेहरिकथायास्तुनान्यावार्तानिशम्यते ॥
॥ २४ ॥ हारिणानैवविध्यंतेहरिनामांशधारिणः ॥ तस्यराज्ञोभयाद्व्याधैररण्यसुखचारिणः ॥ २५ ॥ नमत्स्यानैवकमठानवराहाश्चकेनचित् ॥ हन्यंते
क्वापितद्भीत्यामत्स्यमांसाशिनापिवै ॥ २६ ॥ अप्युत्तानशयास्तस्यराष्ट्रेमित्रजितःक्वचित् ॥ स्तनपानंनकुर्वंतिसंप्राप्यहरिवासरम् ॥ २७ ॥ पशवोपि
तृणाहारंपरित्यज्यहरेर्दिने ॥ उपोषणपराजाताअन्येषांकाकथानृणाम् ॥ २८ ॥ महामहोत्सवःसर्वैःपुरौकोभिर्वितन्यते ॥ तास्मिन्प्रशासतिभुवंसंप्राप्तेह
रिवासरे ॥ २९ ॥ सएवदंड्योऽभूत्तस्यराज्ञोमित्रजितःक्षितौ ॥ योविष्णुभक्तिरहितःप्राणैरपिधनैरपि ॥ ३० ॥

विधेवीरेतिक्वचित् ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ सुरसाकाननानितुलसीवनानि ॥ शोभनोरसोरागोभगवतोयस्यामितिव्युत्पत्तेः ॥ यदाहधन्वंतरिः ॥ तुलसीसुरसागौरीभूतघ्नीबहुमंजरीति ॥ चरित्राणि
पूतनावधशकटभंजनादीनि ॥ २३ ॥ नकेवलंगृहेगृहेविलोक्यंतेसौधभित्तिषुचदृश्यंतइतिसंबंधः ॥ २४ ॥ हरिनामलक्षणोयोंशोभागस्तद्धारिणः ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥२८॥ २९ ॥३०॥

दीक्षिताइवयज्ञादिदीक्षायांदीक्षिताइव ॥ न्यवसन्भुवीतिकचित् ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ नभज्येतनसेव्येत ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ दध्नामिश्रितंजलंमधुपर्कः ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥
अहमगमंप्राप्तः ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ सर्वत्रदेहादौ ॥ कर्तव्यइतिकचित् ॥ ४४ ॥ प्रणिधानेनपूजनेनध्यानेनवाशीलयित्वापूजयित्वाध्यात्वावा ॥ ४५ ॥ ४६ ॥

अंत्यजाअपितद्राष्ट्रेशंखचक्रांकधारिणः ॥ संप्राप्यवैष्णवींदीक्षांदीक्षिताइवसंबभुः ॥ ३१ ॥ शुभानियानिकर्माणिक्रियंतेऽनुदिनंजनैः ॥ वासुदेवेसमर्प्यं
तेतानितैरफलेप्सुभिः ॥ ३२ ॥ विनामुकुंदंगोविंदंपरमानंदमच्युतम् ॥ नान्योजप्येतमन्येतनभज्येतजनैःक्वचित् ॥ ३३ ॥ कृष्णएवपरोदेवःकृष्णए
वपरागतिः ॥ कृष्णएवपरोबंधुस्तस्यासीदवनीपतेः ॥३४॥ एवंतस्मिन्महीपालेराज्यंसम्यक्प्रशासति ॥ एकदानारदःश्रीमांस्तंदिदृक्षुःसमाययौ ॥३५॥
राज्ञासमार्चितःसोथमधुपर्कविधानतः ॥ नारदोवर्णयामासतममित्रजितंनृपम् ॥ ३६ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ धन्योसिकृतकृत्योसिमान्योप्यासि
दिवौकसाम् ॥ सर्वभूतेषुगोविंदंपरिपश्यन्विशांपते ॥ ३७ ॥ योवेदपुरुषोविष्णुर्योयज्ञपुरुषोहरिः ॥ योंतरात्मास्यजगतःकर्ताहर्ताविताविभुः ॥ ३८ ॥
तन्मयंपश्यतोविश्वंतवभूपालसत्तम ॥ दर्शनंप्राप्यशुभदंशुचित्वमगमंपरम् ॥ ३९ ॥ एकएवहिसारोत्रसंसारेक्षणभंगुरे ॥ कमलाकांतपादाब्जभक्तिभावो
ऽखिलप्रदः ॥ ४० ॥ परित्यज्यहियःसर्वंविष्णुमेकंसदाभजेत् ॥ सुमेधसंभजंतेतंपदार्थाःसर्वएवहि ॥ ४१ ॥ हृषीकेशेहृषीकाणियस्यस्थैर्यंगतान्यहो ॥
सएवस्थैर्यमाप्नोतिब्रह्मांडेऽतीवचंचले ॥ ४२ ॥ यौवनंधनमायुष्यंपद्मिनीजलबिंदुवत् ॥ अतीवचपलंज्ञात्वाऽच्युतमेकंसमाश्रयेत् ॥ ४३ ॥ वाचिचे
तसिसर्वत्रयस्यदेवोजनार्दनः ॥ सएवसर्वदावंद्योनररूपीजनार्दनः ॥ ४४ ॥ निर्व्याजप्रणिधानेनशीलयित्वाश्रियःपतिम् ॥ पुरुषोत्तमतांकोनप्राप्तवा
निहभूतले ॥ ४५ ॥ अनयाविष्णुभक्त्यातेसंतुष्टेंद्रियमानसः ॥ उपकर्तुमनाब्रूयांतन्निशामयभूपते ॥ ४६ ॥ बालाविद्याधरसुतानाम्नामलयगंधिनी ॥
क्रीडंतीपितुराक्रीडेहृताकंकालकेतुना ॥ ४७ ॥ कपालकेतुपुत्रेणदानवेनबलीयसा ॥ आगामिन्यांतृतीयायांतस्याःपाणिग्रहःकिल ॥ ४८ ॥ पाताले
चंपकावत्यांनगर्यांसास्तिसांप्रतम् ॥ हाटकेशात्समागच्छंस्तयाहंसाश्रुनेत्रया ॥ ४९ ॥ दृष्टःप्रणम्यविज्ञप्तोयथातच्चानिशामय ॥ ब्रह्मचारिन्मुनिश्रेष्ठगं
धमादनशैलतः ॥ ५० ॥ बालक्रीडनकासक्तांमोहयित्वानिनायसः ॥ कंकालकेतुर्दुर्वृत्तोदुर्जयोन्यास्त्रघाततः ॥ ५१ ॥ स्वस्यत्रिशूलघातेनम्रियते
नान्यथारणे ॥ जगत्पर्याकुलीकृत्यनिद्रात्यत्रविनिर्भयः ॥ ५२ ॥

मलयशब्देनात्रमलयजोलक्ष्यते ॥ तद्वद्गंधोवर्ततेयस्याःसामलयगंधिनी ॥ ४७ ॥ पाणिग्रहःदेव्योदिष्टइतिशेषः ॥ ४८ ॥ हाटकेशात्पातालस्थानात् ॥ ४९ ॥ ५० ॥ मोहयित्वामाययामोहंसंपाद्य॥
मांज्ञात्वात्रेतिकचित् ॥ ५१ ॥ सस्वेतिपाठेअन्वयभेदादपौनरुक्त्यम् ॥ ५२ ॥

यदीति ॥ कोपिनरइत्यन्वयः ॥ ५३ ॥ यद्यदिअत्रास्मिन्नर्थेउपचिकीर्षुःउपकर्तुमिच्छुः ॥ ५४ ॥ आतृतीयातिथीतिवचनात्तृतीयायांविवाहोभविष्यतीतिदेव्योक्तमितिज्ञातव्यम् ॥ ५५ ॥
मामेवप्रार्थयेतिशंकांशातयति ॥ तथेति ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ जीवेजीविष्यति ॥ त्वद्द्वाराघातयिष्यतिच ॥ जीवेदित्यत्रबालेतिवापाठः ॥ ५८ ॥ अनल्पाबहुलाउत्कलिकारोमांचोयस्यसः ॥ ५९ ॥
॥ ६० ॥ पूर्णिमादिवसइति ॥ चतुर्दश्यांनारदागमनंपूर्णिमायांसमुद्रप्राप्तिर्देवीदर्शनंचप्रतिपदिजलप्रवेशादिकंचेतिविवेकः ॥ ६१ ॥ तत्रदिव्यांगनेत्यादेरयंभावः ॥ ययादेव्यातस्यैवरोदत्तःसैवत्वां
तत्रनेतुंत्वयातस्याःपरिणयनमवश्यंभावीतिसूचयंतीगाथांगास्यतीति ॥ ६२ ॥ गाथामेवाह ॥ यादेति ॥ तच्छुभाशुभंकर्मतथ्यमेतदवश्यमित्यर्थः ॥ विधिर्नोदनासएवसूत्रंरज्जुस्तेननियंत्रितो

यदिकोपिकृतज्ञोमांहत्वेमंदुष्टदानवम् ॥ मद्दत्तेनत्रिशूलेननयेद्धद्वंभवेन्नरः ॥ ५३ ॥ यदत्रोपचिकीर्षुस्त्वंरक्षमांदुष्टदानवात् ॥ ममापिहिवरोदत्तोभगव
त्यामहामुने ॥ ५४ ॥ विष्णुभक्तोयुवाधीमान्पुत्रित्वांपारिणेष्यति ॥ आतृतीयातिथियथातद्वाक्यंतथ्यतांव्रजेत् ॥ ५५ ॥ तथानिमित्तमात्रंत्वंभवयत्नं
समाचर ॥ इतितद्वचनाद्राजान्विष्णुभक्तिपरायणम् ॥ युवानंचापिधीमंतंत्वामनुप्राप्तवानहम् ॥५६॥ तद्गच्छकार्यसिद्ध्यैत्वंहत्वातंदुष्टदानवम् ॥ आन
याशुमहाबाहोशुभांमलयगंधिनीम् ॥ ५७ ॥ सातुविद्याधरीजीवेद्विलोक्यत्वांनरेश्वर ॥ पार्वतीवचनाद्दुष्टंघातयिष्यत्ययत्नतः ॥५८॥ इतिनारदवाक्यंस
निशम्यामित्रजिन्नृपः ॥ अनल्पोत्कलिकोजातोविद्याधरसुतांप्रति ॥ ५९ ॥ उपायंचापिपप्रच्छगंतुंतांचंपकावतीम् ॥ नारदेनपुनःप्रोक्तःसराजागिरि
राजजे ॥ ६० ॥ तूर्णमर्णवमासाद्यपूर्णिमादिवसेनृप ॥ भवान्द्रक्ष्यतिपोतस्थःकल्पवृक्षंरथस्थितम् ॥६१॥ तत्रदिव्यांगनाकाचिद्दिव्यपर्यंकसंस्थिता ॥
वीणामादायगायंतीगाथांगास्यतिसुस्वरम् ॥ ६२ ॥ यत्कर्मविहितंयेनशुभंवाथशुभेतरम् ॥ सएवभुंक्तेतत्तथ्यंविधिसूत्रनियंत्रितः ॥ ६३ ॥ गाथामि
मांसासंगीयसरथासमहीरुहा ॥ सपर्यंकाक्षणादेवमध्येसिंधुप्रवेक्ष्यति ॥६४॥ भवानप्यविशंकंचततःपोतान्महार्णवे ॥ तामनुव्रजतुक्षिप्रंयज्ञवाराहमास्तु
वन् ॥६५॥ ततोद्रक्ष्यसिपातालेनगरींचंपकावतीम् ॥ महामनोहरांराजन्सहितांबालयानया ॥६६॥ इत्युक्त्वांतर्हितोदेविसचतुर्मुखनंदनः ॥ राजाप्यर्ण
वमासाद्ययथोक्तंपरिलक्ष्यच ॥ ६७ ॥ विवेशांतःसमुद्रंचनगरीमाससादताम् ॥ साथविद्याधरीबालानेत्रप्राघुणकीकृता ॥ ६८ ॥ तेनराज्ञात्रिजगतीसौं
दर्यश्रीरैकिका ॥ पातालदेवतेयंवाममनेत्रोत्सवायाकिम् ॥६९॥ निरणायिमधुद्वेष्टास्रष्टुःसृष्टिविलक्षणा ॥ कुहूराहुभयादेषाकांतिश्चांद्रमसीकिमु ॥७०॥

बद्धः ॥ वेदकिंकरःसन्नित्यर्थः ॥ वेदगर्भाज्ञालक्षणसूत्रनियंत्रितइतिवा ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ आस्तुवन्आसमंतात्कायवाङ्मनोभिः ॥ यज्ञवराहस्यजलक्रीडाभिरुचिरस्य ॥ तदुक्तंवनपर्वणि ॥ जलक्रीडा
भिरुचिरंवाराहंरूपमस्मरादिति ॥ पृथिव्युद्धरणायजलेप्रविष्टत्वात्तस्तवेननेतनधरायाइवजलप्रवेशाबाधेनस्वयामलयगंधिन्याउद्धारोभविष्यतीतिभावः ॥ ६५ ॥ अनयामलयगंधिन्या ॥ ६६ ॥
॥ ६७ ॥ नेत्रप्राघुणकीचक्षुरतिथिः ॥ ६८ ॥ त्रिजगतीत्यादेरित्थंक्षणंतांनिर्वर्ण्यवितर्क्येतितृतीयेनान्वयः ॥ एकिकामुख्याएकाकिनीतिवा ॥ ६९ ॥ कुहूरमावास्याचराहुश्चतयोर्भयात् ॥ ७० ॥

॥ ७१ ॥ सेति ॥ सातंराजानंविलोक्यहृष्टतनूरुहासीदि तितृतीयेनान्वयः ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ दोलापर्यंकमांदोलनखट्वाम् ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥
कलयन्चालयन् ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ सुखसंदोहोवृत्तिरूपस्तेनमेदुरःपूर्णः ॥ परांनिर्वृतिंपरमानंदम् ॥ तदुक्तम् ॥ आनंदःपरएवात्माभेदसंसर्गव

योषिद्रूपंसमाश्रित्यतिष्ठतेऽत्राकुतोऽभया ॥ इत्थंक्षणंतांनिर्वर्ण्यसराजागात्तदंतिकम् ॥ ७१ ॥ साविलोक्याथतंबालानितरांमधुराकृतिम् ॥ विशालो
रस्थलतलंप्रलंबतुलसीस्रजम् ॥ ७२ ॥ शंखचक्रांकसुभगभुजद्वयविराजितम् ॥ हरिनामाक्षरसुधासुधौतरदनावलिम् ॥ ७३ ॥ भवानीभक्तिबीजोत्थं
भूरुहंपुरुषाकृतिम् ॥ मनोरथफलैःपूर्णमासीद्धृष्टतनूरुहा ॥७४॥ दोलापर्यंकमुत्सृज्यह्रीभरानम्रकंधरा ॥ वेपथुंचपरिष्टभ्यबालाप्रोवाचभूपतिम् ॥७५॥
कस्त्वमत्रकृतांतस्यभवनंमधुराकृते ॥ प्राप्तोमेमंदभाग्यायाश्चेतोवृत्तिंनिरुंधयन् ॥ ७६ ॥ यावन्नायातिसुभगसकठोरतराकृतिः ॥ अतिपर्याकुलीकृत्य
त्रिलोकींदानवोमुहुः ॥७७॥ कंकालकेतुर्दुर्वृत्तस्त्ववध्यःपरहेतिभिः ॥ तावद्द्रुतंसमातिष्ठशस्त्रागारेतिगह्वरे ॥७८॥ नमेकन्याव्रतंभंक्तुंससमर्थउमावरात्॥
आगामिन्यांतृतीयायांपरश्वःपाणिपीडनम् ॥ ७९ ॥ संचिकीर्षतिदुष्टात्मागतायुर्ममशापतः ॥ मातङ्कीतिंकुरुयुवंस्तत्कार्यंभविताचिरम् ॥ ८० ॥
विद्याधर्येतिचोक्तःसशस्त्रागारेनिगूढवत् ॥ स्थितोवीरोमहाबाहुर्दानवागमनेक्षणः ॥८१॥ अथसायंसमायातोदानवोभीषणाकृतिः॥ त्रिशूलंकलयन्पाणौ
मृत्योरपिभयावहम् ॥ ८२ ॥ आगत्यदानवोरौद्रःप्रलयांबुदनिस्वनः॥ विद्याधरींजगादेतिमदाघूर्णितलोचनः ॥८३॥ गृहाणेमानिरत्नानिदिव्यानिवरव
र्णिनि ॥ कन्यात्वंचपरश्वस्तेपाणिग्राहादपैष्यति ॥ ८४ ॥ दासीनामयुतंप्रातर्दास्यामितवसुंदरि ॥ आसुरीणांसुरीणांचदानवीनांमनोहरम् ॥ ८५ ॥
गंधर्वीणांनरीणांचकिन्नरीणांशतंशतम् ॥ विद्याधरीणांनागीनांयक्षिणीनांशतानिषट् ॥ ८६ ॥ राक्षसीनांशतान्यष्टौशतमप्सरसांवरम् ॥ एतास्तेपरि
चारिण्योभविष्यंत्यमलाशये ॥ ८७ ॥ यावत्संपत्तिसंभारोदिक्पालानांगृहेषुवै ॥ मत्परिग्रहतांप्राप्यतावतस्त्वमिहेश्वरी ॥ ८८ ॥ दिव्यान्भोगान्मया
सार्धंभोक्ष्यसेमत्परिग्रहात् ॥ कदापरश्वोभवितायस्मिन्वैवाहिकोविधिः ॥ ८९ ॥ त्वदंगसंगसंस्पर्शसुखसंदोहमेदुरः ॥ परांनिर्वृतिमाप्स्यामिपरश्वोनि
कटंयदि ॥ ९० ॥ मनोरथाश्चिरंयावद्येमेहृदिसमेधिताः ॥ तान्कृतार्थीकरिष्यामिपरश्वस्तवसंगमात् ॥ ९१ ॥ जित्वादेवान्रणेसर्वानिंद्रादीन्मृगलो
चने ॥ त्रैलोक्यैश्वर्यसंपत्तेस्त्वांकरिष्यामिचेश्वरीम् ॥ ९२ ॥ आधायांकेत्रिशूलंस्वेसुष्वापेतिप्रलप्यसः ॥ नरमांसवसास्वादप्रमत्तोवीतसाध्वसः ॥
॥९३॥ वरंस्मरंतीसागौर्याविद्याधरकुमारिका ॥ विज्ञायतंप्रमत्तंचसुसुप्तंचातिनिर्भयम् ॥ ९४ ॥ आहूयतंनरवरवरंसर्वांगसुंदरम् ॥ विष्णुभक्तिकृतत्राणं
प्राणनाथेतिजल्प्यच ॥ ९५ ॥ शूलंतदंकादादायगृहाणेमंजहिद्रुतम् ॥ इतित्रिशूलंबालातोबालार्कसदृशद्युतिः ॥ ९६ ॥

र्जितः ॥ सएवसुखरूपेणव्यज्यतेपुण्यकर्मभिरिति ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ वसाहृन्मेदः ॥ वीतसाध्वसोगतभयःपाठांतरेवरविशेषणम् ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥

॥९७॥९८॥९९॥१००॥१॥ कंडूयनक्षमःकंडूयनक्रियायोग्यः ॥२॥ उपढौकितःउपढौकत्वेनउपहारत्वेनप्रस्थापितः ॥३॥४॥ अनुदत्आखिद्यत्॥५॥ चपेटयाप्रसृतांगुलिकरेण ॥६॥७॥८॥९॥

समादायमहाबाहुःसतदामित्राजिन्नृपः ॥ जहर्षचजगादोच्चैर्बालायाश्चाभयंदिशन् ॥ ९७ ॥ वामपादप्रहारेणतमाताडचसानिर्भयः ॥ संस्मरंश्चक्रिणंचित्ते
जगद्रक्षामणिंहरिम् ॥ ९८ ॥ जगादतिष्ठरेदुष्टकन्याधर्षणलालस ॥ युध्यस्वात्रमयासार्धंनसुतंहन्म्यहंरिपुम् ॥९९॥ इतिसंश्रुत्यसंभ्रांतउत्थायसदनोः
सुतः ॥ त्रिशूलंदेहिमेकांतेप्रोवाचेतिमुहुर्मुहुः ॥ १०० ॥ कोयंमृत्युगृहंप्राप्तःकस्यरुष्टोऽद्यचांतकः ॥ कआयुषाद्यसंत्यक्तोयःप्राप्तोममगोचरम् ॥ १ ॥
ममप्रचंडदोर्दंडकंडूकंडूयनक्षमः ॥ नाल्पोनरोयंभविताकिंत्रिशूलेनसुंदरि ॥२॥ माभैर्मेकौतुकंपश्यभक्ष्योऽयंममसांप्रतम् ॥ कालेनमत्तोभीतेनस्वयमे
वोपढौकितः ॥ ३ ॥ इत्युक्त्वामुष्टिघातेनतेनोच्चैर्दनुसूनुना ॥ हृदयेनिहतोराजाशिलातिकाठिनेद्रुतम् ॥ ४ ॥ सचक्रिणाकृतत्राणःपीडामल्पीयसीमपि ॥
नोवेदकाठिनोरस्कस्तत्करंप्रत्युतानुदत् ॥ ५ ॥ अथकोपवताराज्ञाहतोवक्रेचपेटया ॥ आघूर्णितशिराभूमौपतित्वापुनरुत्थितः ॥ ६ ॥ उवाचचवचोधैर्य
मवष्टभ्यमहाबली ॥ ७ ॥ ॥ दानवउवाच ॥ ॥ ज्ञातंनत्वंमनुष्योसिनृरूपेणचतुर्भुजः ॥ आयातश्छिद्रमासाद्यहंतुंमांदानवांतकः ॥ ८ ॥ एकंवि
धेहिमधुभिद्यदित्वंबलवानसि ॥ विहायैतन्महच्छूलंयुध्यस्वस्वायुधैर्मया ॥९॥ त्वयाकपटरूपेणबलिनःकैटभादयः ॥ नबलेनहताःसंख्येहताएवच्छले
नहि ॥ ११० ॥ बलिंपातालमनयस्त्वंनृवामनतांदधत् ॥ नृमृगत्वेनभवताहिरण्यकशिपुर्हतः ॥ ११ ॥ त्वयाजटिलरूपेणलंकेशोविनिपातितः ॥
गोपालवेषमासाद्यकंसाद्याघातितास्त्वया ॥ १२ ॥ स्त्रीरूपेणाहरस्त्वंतुविप्रलाप्यासुरान्सुधाम् ॥ यादोरूपेणभवताशंखाद्यानिहताबहु ॥१३॥ मायावि
नामग्रगण्यसर्वमर्मज्ञसाधक ॥ नत्वत्तोहंबिभेम्यद्ययदिशूलंविहास्यसि ॥ १४ ॥ अथवादैन्यवचनःकिमेभिःकातरोचितैः ॥ नत्यक्ष्यासित्रिशूलंत्वं
नत्वांजेष्याम्यहंरणे ॥ १५ ॥ अवश्यमेवमर्तव्यमद्यप्रातःशरीरिणा ॥ त्वत्करेणवरंमृत्युर्बलेनापिच्छलेनवा ॥ १६ ॥ इयंविद्याधरीकन्यानमयादूषि
तासती ॥ साक्षाच्छ्रीरेवमंतव्यातवार्थंरक्षितामया ॥ १७ ॥

कपटरूपेणहताइत्यन्वयः ॥ ११० ॥ कापटयमेवक्वचिद्दर्शयति ॥ बलिमित्यादिना ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ त्वत्करेणत्वद्धस्तेन ॥ पाठांतरेऽग्र्येहस्ते ॥ १६ ॥ परयोषिच्छं

क्याइमांनगृह्णीयादितिमत्वाह ॥ इयमिति ॥१७॥१८॥ वक्षःप्रहारमुरसिताडनम् ॥ वक्षइत्यत्र वाहमिति पाठांतरेवाहंप्राप्तम् ॥१९॥१२०॥२१॥२२॥ पणीकृतांविक्रीताम्॥जीवातोहेजीवनौषध ॥

इत्युक्त्वावामदोर्दंडप्रहारेणातिनिष्ठुरम् ॥ निजघानदनोःसूनुस्तंशिलोच्चयकंपिना ॥ १८ ॥ नृपोवक्षःप्रहारंतंविषह्यरणमूर्द्धनि ॥ लक्षीचकारतद्वक्षस्त्रिशूलं
तोलयन्करे ॥ १९ ॥ निजघानमहाबाहुःसचप्राणाञ्जहौक्षणात् ॥ इत्थंकंकालकेतुंसनिहत्यसुरकंपनम् ॥ १२० ॥ विद्याधरींप्रपश्यंतींप्राहहृष्टतनूरु
हाम् ॥ नारदस्यमुनेर्वाक्यात्तवसुश्रोणिवांछितम् ॥ २१ ॥ कृतंमयाकृतज्ञेकिंकरवाण्यधुनावद ॥ श्रुत्वेतितस्यसावाक्यंप्राहगंभीरचेतसः ॥ २२ ॥
मलयगंधिन्युवाच ॥ ॥ अथोदारमतेवीरनिजप्राणैःपणीकृताम् ॥ किंमांपृच्छसिजीवातोकुलकन्यामदूषिताम् ॥ २३ ॥ इतिब्रुवत्यांकन्यायांपुनः
स्वैरचरोमुनिः ॥ अतर्कितागमःप्राप्तोनारदोदेवलोकतः ॥२४॥ ततस्तुतुषतुस्तौतुदृष्ट्वातंमुनिसत्तमम् ॥ कृतप्रणामौमुनिनापरिविश्राणिताशिषौ ॥२५॥
पाणिग्रहणविधिनाऽभिषिक्तौनारदेनतु ॥ जग्मतुर्नारदादिष्टवर्त्मनाकृतमंगलौ ॥ २६ ॥ तयामलयगंधिन्यायुतःसोऽमित्रजिन्नृपः ॥ पुरींवाराणसीं
प्राप्यपौरैर्विहितमंगलाम् ॥ २७ ॥ यद्वीक्षणादपिनरोनारकींनैवजातुचित् ॥ गतिमाप्नोतिमेधावीतांपुरीमाविशन्नृपः ॥ २८ ॥ यस्यांपुर्यांप्रवेशंनलभंते
वासवादयः ॥ कैवल्यजनयित्र्यांहितांपुरीमविशन्नृपः ॥२९॥ अपिस्मृत्वापुरीयांवैकाशींत्रैलोक्यकांक्षिताम् ॥ ननरोलिप्यतेपापैस्तांविवेशसभूपतिः ॥
॥ १३० ॥ यस्यांपुर्यांप्रविष्टोनामहद्भिरपिपातकैः ॥ नाभिभूयेततांकाशींप्राविशत्सविशांपतिः ॥ ३१ ॥ सापिविद्याधरीकाशीसमृद्धिंवीक्ष्यदूरतः ॥
निनिंदस्वर्गलोकंचपातालनगरीमपि ॥ ३२ ॥ प्राप्यामित्रजितंकांतंतथादृष्ट्वानसावधूः ॥ यथादृष्ट्वाप्यहोकाशींपरमानंदकेतनम् ॥ ३३ ॥ साकृतार्थ
मिवात्मानंमन्यमानामनस्विनी ॥ तेनपत्याचकाश्याचपरांनिर्वृतिमाययौ ॥ ३४ ॥ सोप्यमित्रजिदासाद्यपत्नींमलयगंधिनीम् ॥ धर्मप्रधानंसंसे
व्यकामंप्रापोत्तमंसुखम् ॥ ३५ ॥ सैकदातंपतिंराज्ञीविष्णुभक्तिपरायणम् ॥ रहोविज्ञापयांचक्रेपतिभक्तासुतार्थिनी ॥ ३६ ॥ ॥ राज्युवाच ॥ ॥
भूपाभीष्टतृतीयायाश्चरिष्यामिमहाव्रतम् ॥ यद्यनुज्ञाभवेद्भर्तुःपुत्रकामार्थितप्रदम् ॥ ३७ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ देव्यभीष्टतृतीयायांव्रतंकीदृग्भवेद्वद ॥
कादेवतातत्रपूज्याविधानंचापिकिंफलम् ॥ ३८ ॥

॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ पुरींवाराणसीमित्यनेनकाश्यांसराजासीदितिज्ञेयम् ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ १३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥

॥ ३९ ॥ १४० ॥ ॥ इतिश्रीरामानंद कृतायांकाशीखंडटीकायांद्व्यशीतितमोऽध्यायः ॥ ८२ ॥ ॥ छ ॥ ॥ अथाशीतितमेध्यायेत्र्यधिकेसर्वसुंदरे ॥ वीरेशाविष्कृतिःपुण्यासम्यक्ता वन्निरूप्यते ॥ १ ॥ अभीष्टतृतीयाव्रतंकथयति ॥ अवधेहीति ॥ १ ॥ पुरोग्रतः ॥ श्रीदपत्न्याःकुबेरकांतायाऋद्धेः ॥ श्रीरेवमुखंमुख्याश्रेष्ठासेव्याश्रियोमुखमिववामुखंयस्याःसातथा ॥ २ ॥ ॥३॥ विधिनापिविधिनैव ॥ अस्तीतिपाठपूज्याभवतीत्यर्थः ॥ अत्रव्रते ॥ स्तनंधयेनबालापत्येनउन्मुखंयथास्यात्तथापिवता ॥ उन्मुखंक्षरद्दुग्धमितिस्तनविशेषणंवा ॥ धयताचस्तनंतथेतिकचित् ॥

नारीपत्यननुज्ञाताया।व्रतादिसमाचरेत् ॥ जीवंतीदुःखिनीसास्यान्मृतानिरयमृच्छति ॥ ३९ ॥ इतिराज्ञोदिताराज्ञीप्रवक्तुमुपचक्रमे ॥ इतिकर्तव्यतां तस्यव्रतस्यसरहस्यकाम् ॥१४०॥ ॥ इतिश्रीस्कांदेमहापुराणएकाशीतिसाहस्र्यांसंहितायांचतुर्थेकाशीखंडउत्तरार्धेवीरेश्वराविर्भावेऽमित्रजित्पराक्रमो नामद्व्यशीतितमोध्यायः ॥ ८२ ॥ राज्युवाच ॥ ॥ अवधेहिधरानाथकथयामियथातथम् ॥ व्रतस्यास्यविधानंचफलंचाभीष्टदेवताम् ॥ १ ॥ पुरापुरःश्रीदपत्न्याःश्रीमुख्याब्रह्मसूनुना ॥ नारदेनसुतार्थिन्याव्रतमेतदुदीरितम् ॥ २ ॥ चीर्णंचाथतयादेव्यापुत्रोभून्नलकूबरः ॥ अन्याभिरपिबह्वीभिः पुत्राःप्राप्ताव्रतादितः ॥ ३ ॥ विधिनाप्यत्रसंपूज्यागौरीसर्वविधानवित् ॥ स्तनंधयेनसहिताधयतास्तनमुन्मुखम् ॥ ४ ॥ मार्गशीर्षतृतीयायांशुक्लायां कलशोपरि ॥ ताम्रपात्रंनिधायैकंतंडुलैःपरिपूरितम् ॥ ५ ॥ अविच्छिन्नंनवीनंचरजनीरागरंजितम् ॥ वासःपात्रोपरिन्यस्यसूक्ष्मात्सूक्ष्मतरंपरम् ॥६॥ तस्योपरिशुभंपद्मंरविरश्मिविकासितम् ॥ तत्कर्णिकायाउपरिचतुःस्वर्णविनिर्मितम् ॥ ७ ॥ विधिंसंपूजयेद्भक्त्यारत्नपट्टांबरादिभिः ॥ पुष्पैर्नानाविधै रम्यैःफलैर्नारंगमुख्यकैः ॥ ८॥ सुगंधैश्चंदनाद्यैश्चकर्पूरमृगनाभिभिः ॥ परमान्नादिनैवेद्यैःपक्वान्नैर्बहुभंगिभिः ॥९॥ धूपैरगुरुमुख्यैश्चरम्येकुसुममंडपे ॥ रात्रौजागरणंकार्यंविनिद्रैःपरमोत्सवैः ॥ १० ॥ हस्तमात्रमितेकुंडेजातवेदसइत्यृचा ॥ घृतेनमधुनाप्लुत्यजुहुयान्मंत्रविद्द्विजः ॥ ११ ॥ सहस्रंकमलानां चस्मेराणांस्वयमेवहि ॥ नवप्रसूतांकपिलांसुशीलांचपयस्विनीम् ॥ १२ ॥ दद्यादाचार्यवर्यायसालंकारांसलक्षणाम् ॥ उपोष्यदंपतीभक्त्यानवांबरवि भूषितौ ॥ १३ ॥ प्रातःस्नात्वाचतुर्थ्यांचसंपूज्याचार्यमादृतः ॥ वस्त्रैराभरणैर्माल्यैर्दक्षिणाभिर्मुदान्वितौ ॥ १४ ॥

॥ ४ ॥ ५ ॥ रजनीहरिद्रा ॥ ६ ॥ स्वर्णपरिमाणंचाशीतिरक्तिकम् ॥ ७ ॥ विधिंब्रह्माणम् ॥ नारंगमुख्यकैर्नारंगाद्यैरित्यर्थः ॥ ८ ॥ मृगनाभिभिःकस्तूरीभिः ॥ बहुभंगिभिःनानाभेदवद्भिः ॥ ॥ ९ ॥ विगतानिद्रायेभ्यस्तैः ॥ कुसुममंडपेकुसुमव्याप्तमंडपे ॥ १० ॥ जातवेदसइतिऋचामंत्रेण ॥ आप्लुत्यआलोड्य ॥ द्विजइत्यनेनद्विजातीनामेवास्मिन्व्रतेऽधिकारइतिसूचितम् ॥ ११ ॥ ॥ १२ ॥ दंपतीस्त्रीपुंसौ ॥ १३ ॥ आचार्यंच आदृतःआदरयतः ॥ दंपत्योर्विशेषणंमदान्वितावितिइ ॥ यद्वादंपतीव्रतकर्तारौआदृतःआदरतःमुदान्वितौभवेतामितिशेषः ॥ अन्यत्समानम् ॥१४॥

॥ १५ ॥ विदधातीतिविधिस्तत्संबोधनंहेसृष्टिकर्त्रीत्यर्थः ॥ १६ ॥ भुक्तशेषेणावशिष्टेनान्नेन ॥ १७ ॥ १८ ॥ मुनेर्व्रतंसमाचीर्णंपत्न्यासहेतिशेषः ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥
अरिष्टेसूतिकागृहेसंस्थिता ॥ विज्ञापनमेवाह ॥ देवीति ॥ २४ ॥ २५ ॥ समाकार्यआकारयित्वा ॥ २६ ॥ २७ ॥ मंत्रिविज्ञप्तिनुन्नयामंत्रिवाक्यप्रेरितया ॥ पाठांतरेमंत्रिभिर्विज्ञप्तः
पितुरनिष्टकृत्पुत्रोयस्यास्तया ॥ लास्यशशिप्रभंकमनीयचंद्रप्रभम् ॥ २८ ॥ स्थाप्यनिधाय ॥ न्यस्यपुरोभागेइतिक्कचित् ॥ न्यस्यसंन्यस्येत्यर्थः ॥ योगिनीश्चतुःषष्टियोगिनीः ॥ २९ ॥

सोपस्करांचतांमूर्तिमाचार्यायनिवेदयेत् ॥ समुच्चरन्निमंमंत्रंव्रतकृन्मिथुनंमुदा ॥ १५ ॥ नमोविश्वविधानज्ञेविधेविविधकारिणि ॥ सुतंवंशकरंदेहि
तुष्टामुष्माद्व्रताच्छुभात् ॥ १६ ॥ सहस्रंभोजयित्वाथद्विजानांभक्तिपूर्वकम् ॥ भुक्तशेषेणचान्नेनकुर्याद्वैपारणंततः ॥ १७ ॥ इत्थमेतद्व्रतंराजंश्चिकीर्षा
मित्वयासह ॥ कुरुचैतात्प्रियंमह्यमभीष्टफललब्धये ॥ १८ ॥ इतिभूपालवर्येणश्रुत्वासंहृष्टचेतसा ॥ मुनेर्व्रतंसमाचीर्णंसांतर्वत्नीबभूवह ॥ १९ ॥
तयाथप्रार्थितागौरीगर्भिण्याभक्तितोषिता ॥ पुत्रंदेहिमहामायेसाक्षाद्विष्णवंशसंभवम् ॥ २० ॥ जातमात्रोव्रजेत्स्वर्गंपुनरायातिचात्रवै ॥ भक्तःसदाशिवे
ऽत्यर्थंप्रसिद्धःसर्वभूतले ॥२१॥ विनैवस्तन्यपानेनषोडशाब्दाकृतिःक्षणात् ॥ एवंभूतःसुतोगौरियथामेस्यात्तथाकुरु ॥२२॥ मृडान्यापितथेत्युक्ताराज्ञी
भक्त्यातितुष्टया ॥ अथकालेनतनयंमूलर्क्षेसाप्यजीजनत् ॥ २३ ॥ हितैरमात्यैरथसाविज्ञप्तारिष्टसंस्थिता ॥ देविराजार्थिनीचेत्त्वंत्यजदुष्टर्क्षजंसुतम् ॥
॥ २४ ॥ सामंत्रिवाक्यमाकर्ण्यकेवलंपतिदेवता ॥ अत्याक्षीत्तंतथाप्राप्तंतनयंनयकोविदा ॥ २५ ॥ धात्रेयिकांसमाकार्यप्राहेदंसानृपांगना ॥ पंचमुद्रे
महापीठेविकटानाममातृका ॥ २६ ॥ तदग्रेस्थापयित्वामुंबालंधात्रेयिकेवद ॥ गौर्यादत्तःशिशुरसौतवाग्रेविनिवेदितः ॥ २७ ॥ राज्यापत्युःप्रियैषि
ण्यामंत्रिविज्ञप्तिनुन्नया ॥ सापिराज्ञ्युदितंश्रुत्वाशिशुंलास्यशशिप्रभम् ॥ २८ ॥ विकटायाःपुरःस्थाप्यगृहंधात्रेयिकागता ॥ अथसाविकटादेवीसमाहू
यचयोगिनीः ॥ २९ ॥ उवाचनयतक्षिप्रंशिशुंमातृगणाग्रतः ॥ तासामाज्ञांचकुरुतरक्षतासुंप्रयत्नतः ॥ ३० ॥ योगिन्योविकटावाक्यात्खेचर्यस्ताःक्षणे
नतम् ॥ निन्युर्गगनमार्गेणब्राह्म्याद्यायत्रमातरः ॥ ३१ ॥ प्रणम्ययोगिनीवृंदंतंशिशुंसूर्यवर्चसम् ॥ पुरोनिधायमातॄणांप्रोवाचविकटोदितम् ॥ ३२ ॥
ब्रह्माणीवैष्णवीरौद्रीवाराहीनारसिंहिका ॥ कौमारीचापिमाहेंद्रीचामुंडाचैवचंडिका ॥ ३३ ॥ दृष्ट्वातंबालकंरम्यंविकटाप्रेषितंततः ॥ पप्रच्छुर्युगप
ड्डिंभकस्तेतातःप्रसूश्चका ॥ ३४ ॥

उवाचनयतक्षिप्रमित्यादिजातमात्रोव्रजेत्स्वर्गमित्यादिदेवीवराभिप्रायेण ॥ मातृगणोवक्ष्यमाणाःब्रह्माण्याद्याःशक्तयः ॥ स्तनपानंचेतिक्कचित ॥ कुरुतकारयतेत्यर्थः ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥
॥ ३३ ॥ डिंभंशिशुम् ॥ ३४ ॥

॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ पदेपदेस्थानेस्थाने ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ मातृगणाशीर्भिर्विशिष्टः ॥ मातृगणाधीनेतिकचित् ॥ पंचमुद्रांकितंपंचमुद्रानाम्नाचिह्नितामित्यर्थः ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥
॥ ४३ ॥ वाङ्मयंवेदयोनिम् ॥ बृहत्परिपूर्णम् ॥ बृहदनुग्रहादित्येकंवापदम् ॥ ४४ ॥ सूक्तैरुद्रसूक्तैः ॥ अतएवरुद्रदैवतैरितिविशेषणम् ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥

मातृभिश्चेतिपृष्टःसयदाकिंचिन्नवक्तिच ॥ तदातद्योगिनीचक्रंप्राहमातृगणास्त्विति ॥ ३५ ॥ राज्ययोग्योभवत्येषमहालक्षणलक्षितः ॥ पुनस्तत्रैवनेतव्यो
योगिन्यस्त्वविलंबितम् ॥ ३६ ॥ पंचमुद्रामहादेवीतिष्ठतेयत्रकाम्यदा ॥ यस्याःसंसेवनान्नृणांनिर्वाणश्रीरदूरतः ॥ ३७ ॥ सर्वत्रशुभजान्मिन्यांकाश्यांमु
क्तिःपदेपदे ॥ तथापिसविशेषंहितत्पीठंसर्वसिद्धिकृत् ॥ ३८ ॥ तत्पीठसेवनादस्यषोडशाब्दाकृतेःशिशोः ॥ सिद्धिर्भवित्रीपरमाविश्वेशानुग्रहात्परात् ॥
॥ ३९ ॥ एवंमातृगणाशीर्भिर्योगिनीभिःक्षणेनहि ॥ प्रापितोमातृवाक्येनपंचमुद्रांकितंपुनः ॥ ४० ॥ संप्राप्यतन्महापीठंस्वर्गलोकादिहागतः ॥ आनं
दकाननेदिव्यंततापाविपुलंतपः ॥ ४१ ॥ तपसातीवतीव्रेणनिश्चलेंद्रियचेतसः ॥ तस्यराजकुमारस्यप्रसन्नोभूदुमाधवः ॥४२॥ आविर्बभूवपुरतोलिंगरूपे
णशंकरः ॥ प्रोवाचचप्रसन्नोस्मिवरंब्रूहिनृपांगज ॥४३॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ सर्वज्योतिर्मयंलिंगंपुरतोवीक्ष्यवाङ्मयम् ॥ सप्तपातालमुद्भिद्यस्थितं
बृहदनुग्रहात् ॥ ४४ ॥ प्रणम्यदंडवद्भूमौपरितुष्टावधूर्जटिम् ॥ सूक्तैर्जन्मांतराभ्यस्तैःसुहृद्यैरुद्रदैवतैः ॥ ४५ ॥ ततःप्रसन्नोभगवान्देवदेवोमहेश्वरः ॥
संतुष्टस्तपसातस्यप्रोवाचवृषभध्वजः॥ ४६ ॥ ॥ देवदेवउवाच ॥ ॥ वरंवरयसंतप्ततपसाक्लेशितंवपुः ॥ त्वयेदंबालवपुषावशीकृतंमनोमम ॥ ४७ ॥
शिवोक्तंचसमाकर्ण्यवरदानंपुनःपुनः ॥ वरंचप्रार्थयांचक्रेपरिहृष्टतनूरुहः ॥ ४८ ॥ ॥ कुमारउवाच ॥ ॥ देवदेवमहादेवयदिदेयोवरोमम ॥ तदत्रभवता
स्थयंभवतापहृतासदा ॥ ४९ ॥ अस्मिँल्लिंगेस्थितःशंभोकुरुभक्तसमीहितम् ॥ विनामुद्रादिकरणंमंत्रेणापिविनाविभो ॥ ५० ॥ दिशसिद्धिंपरामत्रदर्श
नात्स्पर्शनान्नतेः ॥ अस्यलिंगस्ययेभक्तामनोवाक्कायकर्मभिः ॥५१॥ सदैवानुग्रहस्तेषुकर्तव्योवरएषमे ॥ इतितद्वरमाकर्ण्यलिंगरूपोवदत्प्रभुः ॥५२॥
एवमस्तुयदुक्तंतेवीरवैष्णवसूनुना ॥ जनेतुर्विष्णुभक्ताच्चराज्ञोऽमित्रजितोभवान् ॥ ५३ ॥ विष्ण्वंशएवमुत्पन्नोममभक्तिपरांगज ॥ वीरवीरेश्वरंनामालिंग
मेतत्त्वदाख्यया ॥ ५४ ॥ काश्यांदास्यत्यभीष्टानिभक्तानांचिंतितान्यहो ॥ अस्मिँल्लिंगेसदावीरस्थास्याम्यद्यादिनावधि ॥ ५५ ॥ दास्यामिचपरांसि
द्धिमाश्रितेभ्योनसंशयः ॥ परंनमहिमानंमेकलौकश्चिच्चवेत्स्यति ॥ ५६ ॥ यस्तुवेत्स्यतिभाग्येनसपरांसिद्धिमाप्स्यति ॥ अत्रंजप्तंहुतंदत्तंस्तुतमर्चितमे
वंवा ॥ ५७ ॥ जीर्णोद्धारादिकरणमक्षय्यफलहेतुकम् ॥ त्वंतुराज्यंपरंप्राप्यसर्वभूपालदुर्लभम् ॥ ५८ ॥

॥ ५१ ॥ ५२ ॥ वीरहेवीर ॥ अनेननामापिविश्वेशेनकृतमितिज्ञेयम् ॥ ५३ ॥ भक्त्याचेतिकचित् ॥ हेममभक्तिपरअंगजपुत्र ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥

॥५९॥६०॥६१॥६२॥६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ सूतवधाल्लोमहर्षणवधात् ॥ ७७ ॥ अंततोंऽतकाले ॥७८॥

मुक्त्वाभोगांश्चविपुलानंतेसिद्धिमवाप्स्यसि ॥ पुरीवाराणसीरम्यासर्वस्मिञ्जगतीतले ॥५९॥ पुण्यस्तत्रापिसंभेदःसरितोरसिगंगयोः ॥ ततोऽपिचहयग्री
वंतीर्थंचैवातिपुण्यदम् ॥ ६० ॥ यत्रविष्णुर्हयग्रीवोभक्ताचिंतितमर्पयेत् ॥ हयग्रीवाच्चवैतीर्थाद्गजतीर्थंविशिष्यते ॥ ६१ ॥ यत्रवैस्नानमात्रेणगजदानफलं
लभेत् ॥ कोकावराहतीर्थंचपुण्यदंगजतीर्थतः ॥ ६२ ॥ कोकावराहमभ्यर्च्यतत्रनोजन्मभाग्जनः ॥ अपिकोकावराहाच्चदिलीपेश्वरसन्निधौ ॥ ६३ ॥
दिलीपतीर्थंसुश्रेष्ठंसद्यःपापहरंपरम् ॥ ततःसगरतीर्थंचसगरेशसमीपतः ॥ ६४ ॥ यत्रमज्जन्नरोमज्जेन्नभूयोदुःखसागरे ॥ सप्तसागरतीर्थंचशुभंसगरती
र्थतः ॥ ६५ ॥ सप्ताब्धिस्नानजंपुण्यंयत्रस्नात्वानरोलभेत् ॥ महोदधीतिविख्यातंतीर्थंसप्ताब्धितीर्थतः ॥ ६६ ॥ सकृद्यत्राप्लुतोधीमान्दहेदघमहोद
धिम् ॥ चौरतीर्थंततःपुण्यंकपिलेश्वरसन्निधौ ॥ ६७ ॥ पापंसुवर्णचौर्यादियत्रस्नात्वाक्षयंव्रजेत् ॥ हंसतीर्थंततोपीडचंकेदारेश्वरसन्निधौ ॥ ६८ ॥
हंसस्वरूपीयत्राहंनयामिब्रह्मदेहिनः ॥ ६९ ॥ ततस्त्रिभुवनाख्यस्यकेशवस्यातिपुण्यदम् ॥ तीर्थंयत्राप्लुतामर्त्यामर्त्यलोकंविशंतिन ॥ ७० ॥ गोव्याघ्रे
श्वरतीर्थंचततोप्यधिकमेवहि ॥ स्वभाववैरमुत्सृज्ययत्रोभौसिद्धिमापतुः ॥ ७१ ॥ ततोपिहिवरंवीरतीर्थंमांधातृसंज्ञितम् ॥ चक्रवर्तिपदंयत्रप्राप्तंतेनमही
भुजा ॥ ७२ ॥ ततोपिमुचुकुंदाख्यंतीर्थंचातीवपुण्यदम् ॥ यत्रस्नातोनरोजातुरिपुभिर्नाभिभूयते ॥७३॥ पृथुतीर्थंततोप्युच्चैःश्रेयसांसाधनंपरम् ॥ पृथ्वी
श्वरंयत्रदृष्ट्वानरःपृथ्वीपतिर्भवेत् ॥ ७४ ॥ ततःपरशुरामस्यतीर्थंचातीवसिद्धिदम् ॥ यत्रक्षत्रवधात्पापाज्जामदग्न्योविमुक्तवान् ॥ ७५ ॥ अद्यापिक्षत्र
वधजंपापंतत्रप्रणश्यति ॥ एकेनस्नानमात्रेणज्ञानाज्ञानकृतेनच ॥ ७६ ॥ ततोपिश्रेयसांकर्तृतीर्थंकृष्णाग्रजस्यहि ॥ यत्रसूतवधात्पापाद्बलदेवोविमुक्त
वान् ॥ ७७ ॥ दिवोदासस्यवैतीर्थंतत्रराज्ञोऽतिमेधसः ॥ तत्रस्नातोनरोजातुनज्ञानाच्च्यवतेऽततः ॥ ७८ ॥ ततोपिहिमहातीर्थंसर्वपापप्रणाशनम् ॥
यत्रभागीरथीसाक्षान्मूर्तिरूपेणतिष्ठति ॥ ७९ ॥ स्नात्वाभागीरथीतीर्थेकृत्वाश्राद्धंविधानवित् ॥ दत्त्वादानंचपात्रेभ्योनभूयोगर्भभाग्भवेत् ॥ ८० ॥
हरपापंचभोवीरतीर्थंभागीरथीतटे ॥ तत्रस्नात्वाक्षयंयांतिमहापापकुलान्यपि ॥८१॥ योनिष्पापेश्वरंलिंगंतत्रपश्यतिमानवः ॥ निष्पापोजायतेवीरसत
ल्लिंगेक्षणात्क्षणात् ॥८२॥ दशाश्वमेधतीर्थंचततोपिप्रवरंमतम् ॥ दशानामश्वमेधानांयत्रस्नात्वाफलंलभेत् ॥८३॥ ततोपिशुभदंवीरबंदीतीर्थंप्रचक्षते ॥
यत्रस्नातोनरोमुच्येदपिसंसारबंधनात् ॥ ८४ ॥ हिरण्याक्षेणदैत्येनबहुशोदेवताःपुरा ॥ बंदीकृतानिगडितास्तुष्टुवुर्जगदंबिकाम् ॥ ८५ ॥

॥ ७९ ॥ ८० ॥ हरपापंकेदारकुंडम् ॥ तत्रस्नात्वास्थितस्येत्यर्थः ॥ तीर्थांतरंवा ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ बंदीदेवी ॥ ८४ ॥ बंदीनामनिर्वक्ति हिरण्येतिद्वाभ्याम् ॥ निगडितालोहशृंखलै

र्वद्धाश्च ॥ ८५ ॥ यद्यदा ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ब्रह्मतीर्थमिति ॥ पूर्वस्मात्पूर्वस्मात्तीर्थादुत्तरोत्तरस्याधिक्यमात्रमत्राविवक्षितं

ततोविश्रृंखलीभूतैर्वंदितायज्जगज्जनिः ॥ तदाप्रभृतिबंदीतिगीयतेद्यापिमानवैः ॥ ८६ ॥ बंदीतीर्थंतुतत्रैवमहानिगडखंडनम् ॥ तत्रस्नातोविमुच्येतसर्वस्मात्कर्मपाशतः ॥ ८७ ॥ बंदीतीर्थंमहाश्रेष्ठंकाशिपुर्यांविशांपते ॥ तत्रस्नातोनरोयायाद्विमुक्तिंदेव्यनुग्रहात् ॥ ८८ ॥ ततोपिहिश्रेष्ठतरंप्रयागमिति विश्रुतम् ॥ प्रयागमाधवोयत्रसर्वयागफलप्रदः ॥ ८९ ॥ क्षोणीवराहतीर्थंचततोपिशुभदंपरम् ॥ तत्रस्नातोनरोजातुतिर्यग्योनिंनगच्छति ॥ ९० ॥ ततःकालेश्वरंतीर्थंवीरश्रेष्ठतरंपरम् ॥ कलिकालोनबाधेतेयत्रस्नातंनरोत्तमम् ॥९१॥ अशोकतीर्थंतत्रैवततोप्यतितरांशुभम् ॥ यत्रस्नातोनरोजातुनापतेच्छोकसागरे ॥ ९२ ॥ ततोतिनिर्मलतरंशुक्रतीर्थंनृपांगज ॥ शुक्रद्वारानजायेतयत्रस्नातोनरोत्तमः ॥९३॥ ततोऽपिपुण्यदंराजन्भवानीतीर्थमुत्तमम् ॥ यत्रस्नात्वाभवानीशौदृष्ट्वानैवपुनर्भवेत् ॥ ९४ ॥ प्रभासतीर्थंविख्याततंततोपिशुभदंनृणाम् ॥ सोमेश्वरस्यपुरतस्तत्रस्नातोनगर्भभाक् ॥ ९५ ॥ ततोगरुडतीर्थंचसंसारविषनाशनम् ॥ गरुडेशंसमभ्यर्च्यतत्रस्नात्वानशोचति ॥ ९६ ॥ ब्रह्मतीर्थंततःपुण्यंवीरब्रह्मेश्वरात्पुरः ॥ ब्रह्मविद्यामवाप्नोतितत्रस्नानेनमानवः ॥ ९७ ॥ ततोवृद्धार्कतीर्थंचविधितीर्थंततःपरम् ॥ तत्राप्लुतोनरोयातिरविलोकंसुनिर्मलम् ॥ ९८ ॥ ततोनृसिंहतीर्थंचमहाभयनिवारणम् ॥ कालादपिकुतस्तत्रस्नात्वापरिबिभेतिच ॥ ९९ ॥ ततोपिपुण्यदंनृणांतीर्थंचित्ररथेश्वरम् ॥ यत्रस्नात्वाचदत्त्वाचचित्रगुप्तंनपश्यति ॥१००॥ धर्मतीर्थंततःपुण्यंधर्मेशपुरतःस्थितम् ॥ तत्रश्राद्धादिकंकृत्वापितृणामनृणोभवेत् ॥१॥ विशालतीर्थंविमलंविशालफलदंततः ॥ तत्रस्नात्वाविशालाक्षींदृष्ट्वागर्भेनजायते ॥ २ ॥ जरासंधेशतीर्थंचजरासंधेशसन्निधौ ॥ संसारज्वरपीडाभिस्तत्रस्नातोनमुह्यति ॥ ३ ॥ ततोऽपिललितातीर्थंमहासौभाग्यवर्धनम् ॥ स्नात्वार्चयित्वाललितांनदरिद्रोनदुःखभाक् ॥ ४ ॥ ततोगौतमतीर्थंचसर्वपापविशोधनम् ॥ स्नात्वापिंडान्विनिर्वाप्ययत्रशोचतिनक्वचित् ॥ ५ ॥ गंगाकेशवतीर्थंचतीर्थंचागस्त्यसंज्ञकम् ॥ ततस्तुयोगिनीतीर्थंत्रिसंध्याख्यंततःपरम् ॥ ६ ॥ ततस्तुनार्मदंतीर्थंततआरुंधतेयकम् ॥ वासिष्ठंचततस्तीर्थंमार्कंडेयमनुत्तमम् ॥ ७ ॥

नतुक्रमोपि ॥ अतएववक्ष्यति ॥ ज्ञेयान्येतानितीर्थानिपुण्यदान्युत्तरोत्तरमिति ॥९७ ॥ वृद्धार्कतीर्थमिति॥ब्रह्मार्केतिपाठेब्रह्माब्रह्मणोवृद्धहारीतएवतन्नामार्कोब्रह्मार्कस्तत्तीर्थमित्यर्थः ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ चित्रगुप्तंनपश्यतिततोनबिभेतीत्यर्थः ॥ १०० ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥

॥ ८ ॥ ९ ॥ ११० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ भूतायांचतुर्दश्याम् ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ १२० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥

ज्ञेयान्येतानितीर्थानिपुण्यदान्युत्तरोत्तरम् ॥ खुरकर्तरिसंज्ञंचततस्तीर्थमनुत्तमम् ॥ ८ ॥ तत्रश्राद्धादिकरणान्नरोमुच्येतकिल्बिषैः ॥ ततोभगीरथंती
र्थंराजर्षेरतिपुण्यदम् ॥ ९ ॥ तत्राल्पमपियच्छेद्यत्कल्पांतेप्यक्षयंहितत् ॥ एतेभ्योपिहितीर्थेभ्योलिंगकोटित्रयादपि ॥ ११० ॥ वीरवीरेश्वरंलिंगंमहाश्रेष्ठंभ
विष्यति ॥ वीरतीर्थेनरःस्नात्वावीरेशंपरिपूज्यच ॥ ११ ॥ तीर्थेष्वेतेषुसर्वेषुस्नातोभवतिनान्यथा ॥ यस्तुवीरेश्वरंलिंगंनक्तमभ्यर्चयिष्यति ॥ तेनत्रिको
टिसंख्यानिलिंगानीहार्चितानिवै ॥ १२ ॥ यस्तुकामयतेलक्ष्मींमुक्तिदांभुक्तिदामपि ॥ तेनवीरेश्वरंलिंगंसंसेव्यमतियत्नतः ॥ १३ ॥ विधायैकंजागरणं
नरोवीरेशमर्चयन् ॥ भूतायांनैवगृह्णातिशरीरंपांचभौतिकम् ॥ १४ ॥ इष्टंलिंगंसदाभ्यर्च्यंसिद्धैःसंसिद्धिकामुकैः ॥ ऐहिकामुष्मिकान्यस्मात्सर्वा
न्कामान्समर्थयेत् ॥ १५ ॥ पंचामृतेनस्नपनंयःकरिष्यतिमानवः ॥ पलेपलेफलंतस्यवीरेशेघटकोटिजम् ॥ १६ ॥ यदन्यत्रफलंलिंगेकोटिपुष्पप्र
दानतः ॥ तदेकेनैवपुष्पेणवीरेशेनात्रसंशयः ॥ १७ ॥ एकामप्याहुतिंदत्त्वावीरेश्वरसमीपतः ॥ कोटिहोमफलंसम्यङ्नात्रकार्याविचारणा ॥ १८ ॥
सिक्थेसिक्थेचनैवेद्येकोटिसिक्थफलंभवेत् ॥ अत्यल्पमपिवीरेशेकृतमक्षयतांव्रजेत् ॥ १९ ॥ अप्येकंयोमहारुद्रंजपेद्वीरेशसन्निधौ ॥ जापयेद्वाभवे
त्तस्यकोटिरुद्रफलंध्रुवम् ॥ १२० ॥ व्रतोत्सर्गादिवीरेशेयत्कृतंव्रतिभिर्नृभिः ॥ तत्कोटिगुणसंख्याकंभवत्येवनसंशयः ॥ २१ ॥ कृताअष्टौनमस्काराये
नवीरेश्वराग्रतः ॥ अष्टकोटिनमस्कारफलंतस्यनसंशयः ॥ २२ ॥ सर्वासांसंपदांस्थानमिदंलिंगंभविष्यति ॥ वीरेश्वरंनसंदेहोवीरमेवरदानतः ॥ २३ ॥
ज्ञानमुत्पत्स्यतेपुंसांतारकाख्यंममाज्ञया ॥ जीवतामेवतत्सेव्यमेतल्लिंगंशुभार्थिभिः ॥ २४ ॥ एतच्छ्रुत्वापुनःप्राहवीरोमित्राजितःसुतः ॥ प्रणम्यदेवदेवेशंप
रिपूर्णमनोरथः ॥ २५ ॥ तीर्थान्येतानिदेवेशयान्युक्तानिममाग्रतः ॥ कृपयापुनरप्येत्रतदन्यानिवदप्रभो ॥ २६ ॥ आदिकेशवमारभ्यतत्तीर्थंश्चभगी
रथात् ॥ येषांश्रवणमात्रेणनिष्पापोजायतेनरः ॥ २७ ॥ इतिश्रुत्वामहेशानोमहीपतनयोदितम् ॥ पुनस्तीर्थानिगंगायांवक्तुंसमुपचक्रमे ॥ १२८ ॥
इतिश्रीस्कांदेमहापुराणएकाशीतिसाहस्र्यांसंहितायांचतुर्थेकाशीखंडउत्तरार्धेवीरेश्वराविर्भावोनामत्र्यशीतितमोऽध्यायः ॥ ८३ ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥
आकर्ण्यक्षोणिसुरयथास्थाणुरचीकरत् ॥ गंगावरणयोःपुण्यात्संभेदात्तीर्थभूमिकाम् ॥ १ ॥

॥ २७ ॥ १२८ ॥ इतिश्रीरा० का० त्र्यशीतितमोऽध्यायः ॥ ८३ ॥ अथाशीतितमेऽध्यायेचतुर्भिरधिकेशुभे ॥ वीरेश्वरप्रसंगेनतीर्थाख्यानमुदीर्यते ॥ १ ॥ आदिकेशवमारभ्य

भगीरथतीर्थपर्यंतानितीर्थानिकथयाति ॥ आकर्णयेति ॥ संभेदात्संगमात् ॥ तीर्थभूमिकांतीर्थस्थानम् ॥ जातावेकवचनम् ॥ १ ॥ निष्णातःनितरांस्नातः ॥ २ ॥ पादोदकाख्यानेकारणमाह ॥

संगमेतत्रनिष्णातःसंगमेशंसमर्च्यच ॥ नरोनजातुजननीगर्भसंगममवाप्नुयात् ॥ २ ॥ तत्रपादोदकंतीर्थयत्रदेवेनशार्ङ्गिणा ॥ आदौपादौक्षालितौतुमं
दराच्चागतेनयत् ॥ ३ ॥ विष्णुपादोदकेतीर्थेवारिकार्यंकरोतियः ॥ व्यतीपातेननियतंभूयःसांसारिकीगतिः ॥४॥ कृतपादोदकस्नानःकृतकेशवपूजनः ॥
वीतसंसारवसतिःकाश्यामासीन्नरोत्तमः ॥ ५ ॥ काश्यांसाभूमिरुद्दिष्टाश्वेतद्वीपइतिद्विजैः ॥ तत्रपुण्यार्जनंकृत्वाश्वेतद्वीपाधिपोभवेत् ॥ ६ ॥ ततःपादो
दकात्तीर्थात्तीर्थंक्षीराब्धिसंज्ञकम् ॥ तत्रार्जितमहापुण्योवसेत्क्षीराब्धिरोधसि ॥ ७ ॥ क्षीरोदाद्दक्षिणेभागेतीर्थंशंखाख्यमुत्तमम् ॥ तत्रस्नातोभवेन्नूनं
नाशंखादिनिधेःपतिः ॥ ८ ॥ अर्वाक्चशंखतीर्थाद्वैचक्रतीर्थमनुत्तमम् ॥ संसारचक्रेनपतेत्तत्तीर्थजलमज्जनात् ॥ ९ ॥ गदातीर्थंतदग्रेतुसंसारगदना
शनम् ॥ तत्रश्राद्धादिकरणात्पश्येद्देवंगदाधरम् ॥ १० ॥ पद्माकृत्पद्मतीर्थंचतदग्रेपितृतृप्तिकृत् ॥ तत्रस्नानादिकरणात्प्राप्नुयादघसंक्षयम् ॥ ११ ॥
ततस्तीर्थंमहालक्ष्म्यामहापुण्यफलप्रदम् ॥ तत्राभ्यर्च्यमहालक्ष्मींनिर्वाणकमलांलभेत् ॥ १२ ॥ ततोगारुत्मतंतीर्थंसंसारगरनाशनम् ॥ कृतोदकक्रि
यस्तत्रवैकुंठेवसतिंलभेत् ॥ १३ ॥ ततोनारदतीर्थंचब्रह्मविद्यैककारणम् ॥ तत्रस्नानेनमुक्तःस्याद्दृष्ट्वानारदकेशवम् ॥ १४ ॥ प्रह्लादतीर्थंतद्याम्येमहाभ
क्तिफलप्रदम् ॥ तत्रवैस्नानमात्रेणविष्णोःप्रियतरोभवेत् ॥ १५ ॥ अंबरीषंततस्तीर्थंमहापातकनाशनम् ॥ तत्रवैशुभकर्माणोजनानोगर्भभाजनम् ॥
॥ १६ ॥ आदित्यकेशवंनामतदग्रेतीर्थमुत्तमम् ॥ कृताभिषेकस्तत्रापिलभेत्स्वर्गाभिषेचनम् ॥ १७ ॥ दत्तात्रेयस्यतत्रास्तितीर्थंत्रैलोक्यपावनम् ॥
योगसिद्धिंलभेत्तत्रस्नानमात्रेणभावतः ॥ १८ ॥ तदग्रेभार्गवंतीर्थंमहाज्ञानसमर्पकम् ॥ तत्रस्नानविधानेनभवेद्भार्गवलोकभाक् ॥ १९ ॥ ततो
वामनतीर्थंचविष्णुसान्निध्यहेतुकम् ॥ तत्रश्राद्धविधानेनमुच्यतेपितृजादृणात् ॥ २० ॥ नरनारायणाख्यंहिततस्तीर्थंशुभप्रदम् ॥ तत्तीर्थमज्जनात्पुं
सांगर्भवासःसुदुर्लभः ॥ २१ ॥

यत्रेति ॥ यद्यतः ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ गारुत्मतंगारुडम् ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ भावतोभक्त्या ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥२१॥

स्नातस्यस्नातानाम् ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ तत्तीर्थम् ॥ २९ ॥ सांख्ययोगोज्ञानयोगः ॥ प्रसीदतिसम्यग्भवतीत्यर्थः ॥ ३० ॥ ३१ ॥

यज्ञवाराहतीर्थंचततोदक्षिणतःशुभम् ॥ यत्रस्नातस्यवैपुंसांराजसूयफलंध्रुवम् ॥ २२ ॥ विदारनारसिंहाख्यंतीर्थंतत्रास्तिपावनम् ॥ यत्रैकस्नानतोनश्येदघंजन्मशतार्जितम् ॥ २३ ॥ गोपीगोविंदतीर्थंचततोवैष्णवलोकदम् ॥ यस्मिन्स्नातोनरोविद्वान्नविंद्याद्गर्भवेदनम् ॥ २४ ॥ लक्ष्मीनृसिंहतीर्थंचगोपीगोविंददक्षिणे ॥ निर्वाणलक्ष्म्यायत्रत्योम्रियतेतुनरोत्तमः ॥ २५ ॥ तद्दक्षिणायांकाष्ठायांशेषतीर्थमनुत्तमम् ॥ महापापौघशेषोपिनतिष्ठेद्यन्निमज्जनात् ॥ ॥ २६ ॥ शंखमाधवतीर्थंचतद्याम्यांदिशिचोत्तमम् ॥ तत्तीर्थसेवनान्नॄणांकुतःपापभयंमहत् ॥ २७ ॥ ततोपिपावनतरंतीर्थंतत्क्षणसिद्धिदम् ॥ नीलश्रीवाख्यमतुलंतत्स्नायीसर्वदाशुचिः ॥ २८ ॥ तत्रोद्दालकतीर्थंचसर्वाघौघविनाशनम् ॥ ददातिमहतीमृद्धिंस्नानमात्रेणतन्नृणाम् ॥ २९ ॥ ततःसांख्याख्यतीर्थंचसांख्येश्वरसमीपतः ॥ तत्तीर्थसेवनात्पुंसांसांख्ययोगःप्रसीदति ॥ ३० ॥ स्वर्लीकाद्यत्रसंलीनःस्वयंदेवउमापतिः ॥ अतःस्वर्लीनतीर्थंचस्वर्लीनेश्वरसन्निधौ ॥ ३१ ॥ तत्रस्नानेनदानेनश्रद्धयाद्विजभोजनैः ॥ जपहोमार्चनैःपुंसामक्षयंसर्वमेवहि ॥ ३२ ॥ महिषासुरतीर्थंचतत्समीपेतिपावनम् ॥ यत्रतप्त्वासदैत्येंद्रोविजिग्येसकलान्सुरान् ॥ ३३ ॥ तत्तीर्थसेवकोद्यापिनारिभिःपरिभूयते ॥ नपातकैर्महद्भिश्चप्रार्थितंचफलंलभेत् ॥ ३४ ॥ बाणतीर्थंचतस्यारात्तत्सहस्रभुजप्रदम् ॥ तत्रस्नातोनरोभक्तिप्राप्नुयाच्छांभवींस्थिराम् ॥ ३५ ॥ गोप्रतारेश्वरंनामतदग्रेतीर्थमुत्तमम् ॥ अपुत्रोपितरेद्यत्रस्नातोवैतरणींसुखम् ॥ ३६ ॥ तीर्थंहिरण्यगर्भाख्यंतद्याम्येसर्वपापहृत् ॥ तत्रस्नातोहिरण्येनमुच्यतेनकदाचन ॥३७॥ ततःप्रणवतीर्थंचसर्वतीर्थोत्तमोत्तमम् ॥ जीवन्मुक्तोभवेत्तत्रस्नानमात्रेणमानवः ॥ ३८ ॥ ततःपिशंगिलातीर्थंदर्शनादपिपापहृत् ॥ मुनेममाधिष्ठानंवैतदगस्तेऽतिसिद्धिदम् ॥ ३९ ॥ स्नात्वापिशंगिलातीर्थेदत्त्वादानंचकिंचन ॥ किंशोचतिकृतात्पापादन्यत्रापिमृतोयदि ॥ ४० ॥ योवैपिशंगिलातीर्थेस्नात्वामामर्चयिष्यति ॥ भविष्यतिसमेमित्रंमित्रतेजःसमप्रभम् ॥ ४१ ॥ ततस्त्रैविष्टपीदृष्टिनिर्मलीकृतपुष्कलम् ॥ तीर्थंपिलिपिलाख्यंवैमनोमलविनाशनम् ॥ ४२ ॥

॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ वैतरणींयमद्वारस्थांनदीम् ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ मित्रतेजःसमप्रभंसूर्यसदृशतेजस्कम् ॥ ४१ ॥ त्रैविष्टपीदृष्टिनिर्मली

कृतपुष्कलंत्रिलोचनदर्शनशुद्धजातसर्वम् ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ऊर्जेकार्तिके ॥ नुत्तयेनाशाय ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ मध्येकाशिकाश्यामध्ये ॥

तत्रश्राद्धादिकरणादीनानाथप्रतर्पणात् ॥ महतींश्रियमाप्नोतिमानवोतीवनिश्चलाम् ॥ ४३ ॥ ततोनागेश्वरंतीर्थंमहाघपरिशोधनम् ॥ तत्तीर्थमज्जनादे
वभवेत्सर्वाघसंक्षयः ॥ ४४ ॥ तद्दक्षिणेमहापुण्यंकर्णादित्याख्यमुत्तमम् ॥ तीर्थंयत्राप्लुतोमर्त्योभास्करींश्रियमावहेत् ॥ ४५ ॥ ततोभैरवतीर्थंचमहाघौ
घक्षयप्रदम् ॥ चतुरर्थोदयकरंसर्वविघ्ननिवारणम् ॥ ४६ ॥ भौमाष्टम्यांतत्रनरःस्नात्वासंतर्पयेत्पितॄन् ॥ दृष्ट्वाचभैरवंकालंकलिंकालंचसंजयेत् ॥ ४७ ॥
तीर्थंखर्वनृसिंहाख्यंतीर्थाद्भैरवतःपुरः ॥ तत्रस्नातस्यवैपुंसःकुतोघजनितंभयम् ॥ ४८ ॥ मृकंडस्यमुनेस्तीर्थंतद्याम्यामतिनिर्मलम् ॥ तत्रस्नाने
नमर्त्यानांनापायमरणंक्वचित् ॥ ४९ ॥ ततःपंचनदाख्यंवैसर्वतीर्थनिषेवितम् ॥ तीर्थंयत्रनरःस्नात्वानसंसारीपुनर्भवेत् ॥ ५० ॥ ब्रह्मांडोदरवर्तीनिया
नितीर्थानिसर्वतः ॥ ऊर्जेयत्रसमायांतिस्वाघौघपरिनुत्तये ॥ ५१ ॥ सर्वदायत्रसर्वाणिदशम्यादिदिनत्रयम् ॥ तिष्ठंतितीर्थवर्याणिनिजनैर्मल्यहेतवे ॥
॥ ५२ ॥ भूरिशःसर्वतीर्थानिमध्येकाशिपदेपदे ॥ परंपांचनदःकैश्चिन्महिमानापिकुत्रचित् ॥ ५३ ॥ अप्येकंकार्तिकस्याहस्तत्रवैसफलीकृतम् ॥
जपहोमार्चनादानैःकृतकृत्यास्तएवहि ॥ ५४ ॥ सर्वाण्यपिचतीर्थानियुगपत्तुलितान्यपि ॥ नाधिजग्मुःपंचनद्याःकलायाअपितुल्यताम् ॥ ५५ ॥
स्नात्वापांचनदेतीर्थेदृष्ट्वावैबिंदुमाधवम् ॥ नजातुजायतेधीमाञ्जननीजठराजिरे ॥ ५६ ॥ ततोज्ञानह्रदंतीर्थंजडानामपिजाड्यहृत् ॥ तत्रस्नातोनरो
जातुज्ञानभ्रंशंनचाप्नुयात् ॥ ५७ ॥ तत्रज्ञानह्रदेस्नात्वादृष्ट्वाज्ञानेश्वरंनरः ॥ ज्ञानंतदधिगच्छेद्वैयेननोबाध्यतेपुनः ॥ ५८ ॥ ततोस्तिमंगलंतीर्थं
सर्वामंगलनाशनम् ॥ तत्रावगाहनंकृत्वाभवेन्मंगलभाजनम् ॥ ५९ ॥ अमंगलानिनश्येयुर्भवेयुर्मंगलानिच ॥ स्नातुर्वैमंगलेतीर्थेनमस्कर्तुश्चमंगलम् ॥
॥ ६० ॥ मयूखमालिनस्तीर्थंतदग्रेमलनाशनम् ॥ तत्राप्लुतोगभस्तीशांविलोक्यविमलोभवेत् ॥ ६१ ॥ मखतीर्थंतुतत्रैवमखेश्वरसमीपतः ॥ मखजं
पुण्यमाप्नोतितत्रस्नातोनरोत्तमः ॥ ६२ ॥ तत्पार्श्वेबिंदुतीर्थंचपरमज्ञानकारणम् ॥ तत्रश्राद्धादिकंकृत्वालभेत्सुकृतमुत्तमम् ॥ ६३ ॥ पिप्पलाद
स्यचमुनेस्तीर्थंतद्याम्यदिक्स्थितम् ॥ स्नात्वाशनेर्दिनेतत्रदृष्ट्वावैपिप्पलेश्वरम् ॥ ६४ ॥ पिप्पलंतत्रसेवित्वाअश्वत्थइतिमंत्रतः ॥ शनिपीडांनलभतेदुः
स्वप्नंचापिनाशयेत् ॥ ६५ ॥

कैश्चित्तीर्थैर्नापिनप्राप्तः ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ जडानामज्ञानाम् ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ अश्वत्थइतिमंत्रतइति ॥ अश्वत्थेवोनिषदनंपर्णे

वोवसतिष्कृता ॥ गोभाजइत्किलासथयत्सनवथपूरुषमित्यादिमंत्रेणेत्यर्थः ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ऐक्ष्वाकवमिक्ष्वाकोरिदम् ॥ ७० ॥ अर्च्यअर्चयित्वा ॥ ७१ ॥७२॥७३॥

ततस्ताम्रवराहाख्यंतीर्थंचैवातिपावनम् ॥ यत्रस्नानेनदानेननमज्जेदघसागरे ॥ ६६ ॥ तदग्रेकालगंगाचकलिकल्मषनाशिनी ॥ तस्यांस्नात्वानरोधी
मांस्तत्क्षणान्निरघोभवेत् ॥६७॥ इंद्रद्युम्नंमहातीर्थमिंद्रद्युम्नेश्वराग्रतः ॥ तोयकृत्यंतत्रकृत्वालोकमैंद्रमवाप्नुयात्॥६८॥ततस्तुरामतीर्थंचवीररामेश्वराग्रतः॥
तत्तीर्थस्नानमात्रेणवैष्णवंलोकमाप्नुयात् ॥ ६९ ॥ ततऐक्ष्वाकवंतीर्थंसर्वाघौघविनाशनम् ॥ तत्रस्नानेनपूतात्माजायतेमनुजोत्तमः ॥ ७० ॥ मरुत्तती
र्थंतत्प्रांतेमरुत्तेश्वरसन्निधौ ॥ तत्रस्नात्वातमच्चर्येशंमहदैश्वर्यमाप्नुयात् ॥ ७१ ॥ मैत्रावरुणतीर्थंचततःपातकनाशनम् ॥ तत्रपिंडप्रदानेनपितॄणांभवति
प्रियः ॥ ७२ ॥ ततोग्नितीर्थंविमलमग्नीशपुरतोमहत् ॥ अग्निलोकमवाप्नोतितत्तीर्थपरिमज्जनात् ॥ ७३ ॥ अंगारतीर्थंतत्रैवअंगारेश्वरसन्निधौ ॥ तत्रां
गारचतुर्थ्यांतुस्नात्वानिष्पापतामियात् ॥ ७४ ॥ ततोवैकालितीर्थंचकलशेश्वरसन्निधौ ॥ स्नात्वातल्लिंगमभ्यर्च्यकलिकालान्नबिभ्यति ॥७५॥ चंद्रती
र्थंचतत्रैवचंद्रेश्वरसमीपतः ॥ तत्रस्नात्वार्च्यचंद्रेशंचंद्रलोकमवाप्नुयात् ॥ ७६ ॥ तदग्रेवीरतीर्थंचवीरेश्वरसमीपतः ॥ यदुक्तंप्राक्तवपुरस्तीर्थानामुत्तमं
परम् ॥ ७७ ॥ विघ्नेशतीर्थंचततःसर्वविघ्नविघातकृत् ॥ जातुचित्तत्रसंस्नातोनविघ्नैरभिभूयते ॥ ७८ ॥ हरिश्चंद्रस्यराजर्षेस्ततस्तीर्थमनुत्तमम् ॥ यत्र
स्नातोनरोजातुनसत्याच्च्यवतेक्वचित् ॥ ७९ ॥ हरिश्चंद्रस्यतीर्थेतुयच्छ्रेयःसमुपार्जितम् ॥ तदक्षयफलंवीरइहलोकेपरत्रच ॥ ८० ॥ ततःपर्वततीर्थंचपर्व
तेशसमीपतः ॥ सर्वपर्वफलंतस्ययस्नात्वापर्वण्यपर्वणि ॥८१॥ कंबलाश्वतरंतीर्थंतत्रसर्वविषापहम् ॥ तत्रस्नातोभवेन्मर्त्योगीतविद्याविशारदः ॥ ८२ ॥
ततःसारस्वतंतीर्थंसर्वविद्योपपादकम् ॥ तिष्ठेयुःपितरस्तत्रसहदेवर्षिमानवैः ॥ ८३ ॥ उमातीर्थंतुतत्रैवसर्वशक्तिसमन्वितम् ॥ औमेयलोकप्राप्त्यैस्या
त्स्नानमात्रेणनिश्चितम् ॥ ८४ ॥ ततस्त्रिलोकीविख्यातंत्रिलोक्युद्धरणक्षमम् ॥ तीर्थश्रेष्ठतरंवीरयदाख्यामणिकर्णिका ॥ ८५ ॥ चक्रपुष्करिणीती
र्थंतदादौविष्णुनाकृतम् ॥ तदाख्याकर्णनादेवसर्वैःपापैःप्रमुच्यते ॥ ८६ ॥ स्वर्गौकसस्त्रिसंध्यंवैजपंतिमणिकर्णिकाम् ॥ यन्नामग्रहणंपुंसांश्रेयसेपरमा
यहि ॥ ८७ ॥ यैःश्रुतायैःस्मृतावीरयैर्दृष्टामणिकर्णिका ॥ तएवकृतिनोलोकेकृतकृत्यास्तएवहि ॥ ८८ ॥ त्रिलोकेयेजपंतीहमानवामणिकर्णिकाम् ॥
जपामितानहंवीरत्रिकालंपुण्यकर्मणः ॥ ८९ ॥

॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ अपर्वणिच ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ यदाख्यायस्याख्यामणिकर्णिकातदित्यर्थः ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥

॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ महींपुनरायातीतिशेषः ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ आप्याआप्यतेयदिदमेवफलमिति ॥ १०० ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥

इष्टंतेनमहायज्ञैःसहस्रशतदक्षिणैः ॥ पंचाक्षरीमहाविद्यायेनोक्तामणिकर्णिका ॥ ९० ॥ महादानानिदत्तानितेनवैपुण्यकर्मणा ॥ येनाहमर्चितोवीरसं
प्राप्यमणिकर्णिकाम् ॥ ९१ ॥ मणिकर्ण्यंबुभिर्येनतर्पिताःप्रपितामहाः ॥ तेनश्राद्धानिदत्तानिगयायांमधुपायसैः ॥ ९२ ॥ मणिकर्णीजलंयेनसंपीतं
शुद्धबुद्धिना ॥ किंतस्यसोमपानैस्तैःपुनरावृत्तिलक्षणैः ॥ ९३ ॥ तेस्नाताःसर्वतीर्थेषुमहापर्वसुभूरिशः ॥ तथाचसर्वावभृथैर्यैःस्नातामणिकर्णिका ॥
॥ ९४ ॥ तैःसुराःपूजिताःसर्वेब्रह्मविष्णुमुखामखैः ॥ यैःस्वर्णकुसुमैरत्नैरर्चितामणिकर्णिका ॥९५॥ अहंतेनोमयासार्धंदीक्षांसंप्राप्यशांभवीम् ॥ अर्चितः
प्रत्यहंयेनपूजितामणिकर्णिका ॥ ९६ ॥ तपांसितेनतप्तानिशीर्णपर्णादिनाचिरम् ॥ सेविताश्रद्धयायेनश्रीमतीमणिकर्णिका ॥ ९७ ॥ दत्त्वादानानि
भूरीणिमखानिष्ट्वातुभूरिशः ॥ चिरंतप्त्वाप्यरण्येषुस्वर्गैश्वर्यान्महींपुनः ॥ ९८ ॥ विपुलेत्रमहीपृष्ठेपंचक्रोश्यांमनोहरा ॥ संश्रितामणिकर्णीयैस्तेयाताश्चा
निवर्तकाः ॥ ९९ ॥ दानानांचव्रतानांचक्रतूनांतपसामपि ॥ इदमेवफलंमन्येयदाप्यामणिकर्णिका ॥ १०० ॥ मोक्षलक्ष्मीरियंसाक्षाच्छ्रीमतीमणिक
र्णिका ॥ प्रायोस्यामहिमानंवैनवेद्म्यहमपिस्फुटम् ॥ १ ॥ अवाच्यांमणिकर्ण्याश्चतीर्थंपाशुपतंपरम् ॥ तीर्थंतुरुद्रवासाख्यंविश्वतीर्थमतःपरम् ॥ २ ॥
मुक्तितीर्थंततोरम्यमविमुक्तमथोत्तमम् ॥ तीर्थंचतारकंस्कांदंढुंढेस्तीर्थंततोपिच ॥ ३ ॥ भवानेयमथैशानंज्ञानतीर्थमथोत्तमम् ॥ नंदितीर्थंविष्णुतीर्थंती
र्थंपैतामहंततः ॥ ४ ॥ नाभितीर्थमिदंचैवब्रह्मनालमतःपरम् ॥ ततोभागीरथंतीर्थंयत्तवाग्रेपुराकथि ॥५॥ तीर्थान्युत्तरवाहिन्यांस्वर्धुन्यांकाशिसन्निधौ ॥
संत्यनेकानिपुण्यानिमयोक्तान्यल्पशःपुनः ॥ ६ ॥ तत्रापिनितरांश्रेष्ठापंचतीर्थीनृपांगज ॥ यस्यांस्नात्वानरोभूयोगर्भवासंनसंस्मरेत् ॥ ७ ॥ प्रथमंचा
सिसंभेदंतीर्थानांप्रवरंपरम् ॥ ततोदशाश्वमेधाख्यंसर्वतीर्थनिषेवितम् ॥ ८ ॥ ततःपादोदकंतीर्थमादिकेशवसन्निधौ ॥ ततःपंचनदंपुण्यंस्नानमात्रादघौ
घहृत् ॥ ९ ॥ एतेषामपितीर्थानांचतुर्णामपिसत्तम ॥ पंचमंमणिकर्ण्याख्यंमनावयवशुद्धिदम् ॥११०॥ अहंस्नाम्यत्रसततमुमयासहपर्वसु ॥ ब्रह्मणा
विष्णुनासार्धंसहेंद्रादिसुरर्षिभिः ॥ ११ ॥

॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ ११० ॥ ११ ॥

॥ १२ ॥ १३ ॥ सद्योजातवामदेवाघोरतत्पुरुषेशानपंचमुखत्वात्पंचास्योविश्वेश्वरः ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ कामेशंकामेशाख्यानम् ॥ ११७ ॥ ॥ इतिश्रीरामा०काशी०टी०चतुरशी
तितमोऽध्यायः ॥ ८४ ॥ ॥ पंचाशीतितमेऽध्यायेदुर्वासोवरपूर्वकम् ॥ श्रीमत्कामेश्वरोत्पत्तिर्वर्ण्यतेतिमनोहरा ॥ १ ॥ कामेश्वरोत्पत्तिंवक्तुंप्रतिजानीते ॥ जगज्जनन्याइति ॥ १ ॥

अतएवात्रगीयेतगाथेयंश्रुतिसंमता ॥ नागलोककृतावासैःस्वर्गौकोभिश्चसंततम् ॥ १२ ॥ सत्यंसत्यंपुनःसत्यंसत्यपूर्वमिदंवचः ॥ मणिकर्णीसमंती
र्थंनास्तिब्रह्मांडगोलके ॥ १३॥ पंचतीर्थ्यांनरःस्नात्वानदेहंपांचभौतिकम् ॥ गृह्णातिजातुचित्काश्यांपंचास्योवाथजायते ॥ १४ ॥ इतिदत्त्वावरान्देवो
वीरस्यांतर्दधेहरः ॥ सचवीरोपिवीरेशंप्राच्यर्प्राप्तःसमीहितम् ॥ १५ ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ तीर्थाध्यायमिमंपुण्यमगस्तेयोनिशामयेत् ॥ तस्याघं
संक्षयंयायादपिजन्मशतार्जितम् ॥ १६ ॥ इतिवीरेश्वराख्यानंतीर्थाख्यानप्रसंगतः ॥ कथितंतेपुरागस्तेकामेशंकथयाम्यतः ॥११७॥ ॥ इतिश्रीस्कां
देमहापुराणएकाशीतिसाहस्र्यांसंहितायांचतुर्थेकाशीखंडउत्तरार्धेवीरेश्वराख्यानंनामचतुरशीतितमोऽध्यायः ॥ ८४ ॥ ॥छ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥
जगज्जनन्याःपार्वत्याःपुरोगस्तेपुरारिणा ॥ यथाख्यायिकथापुण्यातथातेकथयाम्यहम् ॥ १ ॥ पुरामहीमिमांसर्वांससमुद्राद्रिकाननाम् ॥ ससरित्कां
सार्णवांचसग्रामपुरपत्तनाम् ॥ २ ॥ परिभ्रम्यमहातेजामहामर्षोमहातपाः ॥ दुर्वासाःसंपरिप्राप्तःशंभोरानंदकाननम् ॥ ३ ॥ विलोक्याक्रीडमखिलं
बहुप्रासादमंडितम् ॥ बहुकुंडतडागंचशंभोस्तोषमुपागमत् ॥४॥ पदेपदेमुनीनांचजितकालमहाभियाम् ॥ दृष्ट्वोटजानिरम्याणिदुर्वासाविस्मितोभवत् ॥
॥ ५ ॥ सर्वर्तुकुसुमान्वृक्षान्सुच्छायस्निग्धपल्लवान् ॥ सफलान्सुलताश्लिष्टान्दृष्ट्वाप्रीतिमगान्मुनिः ॥ ६ ॥ दुर्वासाश्चातिहृष्टोभूद्दृष्ट्वापाशुपतोत्तमान् ॥
भूतिभूषितसर्वांगाञ्जटाजटितमौलिकान् ॥ ७ ॥ कौपीनमात्रवसनान्स्मरारिध्यानतत्परान् ॥ कक्षीकृतमहालाबून्हुडुत्काराजितांबुदान् ॥ ८ ॥ करं
डदंडपानीयपात्रमात्रपरिग्रहान् ॥ क्वचित्त्रिदंडिनोदृष्ट्वानिःसंगान्निष्परिग्रहान् ॥ ९ ॥ कालादपिनिरातंकान्विश्वेशशरणंगतान् ॥ क्वचिद्वेदरहस्यज्ञाना
बाल्यब्रह्मचारिणः ॥ १० ॥ नित्यंभागीरथीस्नानपीरपिंगलमूर्धजान् ॥ विलोक्यकाश्यांदुर्वासाब्राह्मणान्मुमुदेतराम् ॥ ११ ॥

॥ २ ॥ महामर्षोऽसहनशीलोमहाक्रोधइतिवा ॥ ३ ॥ ४ ॥ उटजानिपर्णशालाः ॥ ५ ॥ ६ ॥ जटाजटितमौलिकान्जटाव्याप्तमस्तकान् ॥ ७ ॥ कक्षीति ॥ कक्षीकृताःकक्षेधृता
अलाब्वोविभूतिपात्राणियैस्तान् ॥ हुडुत्काराजितांबुदान्हुडुत्कारशब्दैर्जितमेघस्वनानित्यर्थः ॥ फुडुदितिक्वचित् ॥ उडुदित्यन्यत्र ॥ ८ ॥ करंडोदेवाधारपात्रम् ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥

पशुपुग्राम्येषुगोमहिषादिषु ॥ मृगेष्वारण्येषुहरिणादिषु ॥ तिर्यक्षुपक्षिषु ॥ हृष्टिर्हृष्टता ॥१२॥ व्युष्टिःविशिष्टंस्थानम् ॥ १३ ॥ १४ ॥ शुभाआयतिरुत्तरकालीनफलंयस्यसः ॥ १५ ॥ नागभूः पातालम् ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ अमर्षिणोऽसहिष्णवः ॥२४॥ क्रुधाक्रोधेन ॥ २५ ॥ ननुयद्येवंभूतास्तापसाःदुर्वासःप्रभृतयः कथंतर्हितानन्येतपस्वि

पशुष्वपिचयातुष्टिर्मृगेष्वपिचयाद्युतिः ॥ तिर्यक्ष्वपिचयाहृष्टिःकाश्यांनान्यत्रसास्फुटम् ॥ १२ ॥ इदंसुश्रेयसोव्युष्टिःक्कामरेषुत्रिविष्टपे ॥ यत्रत्येष्वपि तिर्यक्षुपरमानंदवर्धिनी ॥ १३ ॥ वरमेतेपिपशवआनंदवनचारिणः ॥ सदानंदाःपुनर्देवाननंदनवनाश्रिताः ॥ १४ ॥ वरंकाशीपुरीवासीम्लेच्छोपिहि शुभायतिः ॥ नान्यत्रत्योदीक्षितोपिसहिमुक्तेरभाजनम् ॥ १५ ॥ वैश्वेश्वरीपुरीचैषायथामेचित्तहारिणी ॥ सर्वापिनतथाक्षोणीनस्वर्गोनैवनागभूः॥१६॥ स्थैर्यंबबंधनक्कापिभ्रमतोमेमनोगतिः ॥ सर्वस्मिन्नपिभूभागेयथास्थैर्यमगादिह ॥ १७ ॥ रम्यापुरीभवेदेषाब्रह्मांडादखिलादपि ॥ परिष्टुत्येतिदुर्वासाश्वे तोवृत्तिमवापह ॥ १८ ॥ तप्यमानोपिहितपःसुचिरंसमहातपाः ॥ यदानापफलंकिंचिच्चुकोपचतदाभृशम् ॥ १९ ॥ धिक्चमांतापसंदुष्टंधिक्चमेदुश्चरं तपः ॥ धिक्चक्षेत्रमिदंशंभोःसर्वेषांचप्रतारकम् ॥ २० ॥ यथानमुक्तिरत्रस्यात्कस्यापिकरवैतथा ॥ इतिशप्तुंयदोद्युक्तःसंजहाससतदाशिवः ॥२१॥ तत्र लिंगमभूदेकंख्यातंप्रहसितेश्वरम् ॥ तल्लिंगदर्शनात्पुंसामानंदःस्यात्पदेपदे ॥ २२ ॥ उवाचविस्मयाविष्टोमनस्येवमहेशिता ॥ ईदृशेभ्यस्तपस्विभ्योनमो स्त्वितिपुनःपुनः ॥२३॥ यत्रैवहितपस्यंतियत्रैवविहिताश्रमाः ॥ लब्धप्रतिष्ठायत्रैवतत्रैवामर्षिणोद्विजाः॥२४॥ मनाक्किंचतितमात्रंतुचेल्लभंतेनतापसाः ॥ क्रुधातदैवजीयंतेहारिण्यातपसांश्रियः ॥ २५ ॥ तथापितापसामान्याःस्वश्रेयोवृद्धिकांक्षिभिः ॥ अक्रोधनाःक्रोधनावाकार्चिताहितपस्विनाम् ॥ २६ ॥ इतियावन्महेशानोमनस्येवाविचिंतयेत् ॥ तावत्तत्क्रोधजोवह्निर्व्यानशेव्योममंडलम् ॥ २७ ॥ तत्क्रोधानलधूमौघैर्व्यापितंयन्नभोंगणम् ॥ तद्दधातिनभो व्यापिनीलिमानंमहत्तरम् ॥ २८ ॥ ततोगणाःपरिक्षुब्धाःप्रलयार्णवनीरवत् ॥ आःकिमेतत्किमेतद्वैभाषमाणाःपरस्परम् ॥ २९ ॥ गर्जंतस्तर्जयंतश्चप्रो द्यतायुधपाणयः ॥ प्रमथाःपरितस्थुस्तेपरितोधामशांभवम् ॥३०॥ कोयमःकोथवाकालःकोमृत्युःकस्तथांतकः॥कोवाविधाताकेलेखाःक्रुद्धेष्वस्मासुकः परः ॥ ३१ ॥ अग्निंपिबामोजलवच्चूर्णीकुर्मोखिलान्गिरीन् ॥ सप्तापिचार्णवांस्तूर्णंकरवाममरुस्थलीम् ॥ ३२ ॥ पातालंचानयामोर्ध्वमधोदध्मोथवा दिवम् ॥ एकमेवहिवाग्रासंगगनंकरवामहे ॥ ३३ ॥

नोमन्यंतेतत्राह ॥ तथापीति ॥ २६ ॥ व्यानशेव्याप्तवान् ॥ २७ ॥ व्यापितंव्याप्तम् ॥ यद्यस्मात्तत्तस्मात् ॥ २८ ॥ आइतिकोपेपीडायांवा ॥ २९ ॥ परितोधामशांभवंशंभोर्धाम्नःआनंदकाननस्यचतुर्दिक्ष्वित्यर्थः ॥ ३० ॥ अंतकःकालाग्निरुद्रःप्रलयानलइतियावत् ॥ विधाताब्रह्मा ॥ लेखादेवाइंद्रादयः ॥ परोविष्णुः ॥३१॥ मरुस्थलींनिरुदकभूमिम् ॥ ३२॥ दध्मोधारयेम ॥३३॥

स्फोटयामःखंडंनयामः ॥ आस्फालयामोदूरेप्रक्षेप्स्यामः ॥ अन्योन्यंपरस्परम् ॥ तालवद्यथैकेनतालेनतालांतरंदूरीक्रियतेतेनाप्यन्यत्तद्वदित्यर्थः ॥ ३४ ॥ ग्रसामइति ॥ यद्यपिवाराणसीभुवनमध्ये नभवतितथापिप्रतीत्यभिप्रायेणेदमुक्तमितिज्ञेयम् ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ शकलीकृत्यखंडशःकृत्य ॥ प्रलयानलंदुर्वासःक्रोधवह्निम् ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ भृंगिरिटिरितीदंतत्वमार्षम् ॥ ४१ ॥ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ प्राभंजनींवायुसंबंधिनीम् ॥ ४६ ॥ दुर्वाससश्चेतिचकारोभिन्नक्रमे ॥ क्षुब्धेषुतेषुचेतिसंबध्यते ॥ ४७ ॥ ननुयदिवायोरपिगतिर्नास्तिकथंचंद्रसूर्यौ

ब्रह्मांडभांडमथवास्फोटयामःक्षणेनहि ॥ आस्फालयामोवान्योन्यंकालंमृत्युंचतालवत् ॥ ३४ ॥ ग्रसामोवाथभुवनंमुक्त्वावाराणसींपुरीम् ॥ यत्रमुक्ताभवं त्येवमृतमात्रेणजंतवः ॥ ३५ ॥ कुतोऽयंधूमसंभारोज्वालावल्यःकुतस्त्वमूः ॥ कोवामृत्युंजयंरुद्रंनोविद्यान्मदमोहितः ॥ ३६ ॥ इतिपारिषदाःशंभोर्म हाभयभयप्रदाः ॥ जल्पंतःकल्पयामासुःप्राकारंगगनस्पृशम् ॥३७॥ शकलीकृत्यबहुशःशिलावत्प्रलयानलम् ॥ नंदीचनंदिषेणश्चसोमनंदीमहोदरः ॥ ॥ ३८ ॥ महाहनुर्महाग्रीवोमहाकालोजितांतकः ॥ मृत्युप्रकंपनोभीमोघंटाकर्णोमहाबलः ॥३९॥ क्षोभणोद्रावणोजृंभीपंचास्यःपंचलोचनः ॥ द्विशिरा स्त्रिशिराःसोमःपंचहस्तोदशाननः ॥ ४० ॥ चंडोभृंगिरिटिस्तुंडीप्रचंडस्तांडवप्रियः ॥ पिचिंडिलःस्थूलशिराःस्थूलकेशोगभस्तिमान् ॥ ४१ ॥ क्षेमकः क्षेमधन्वाचवीरभद्रोरणप्रियः ॥ चंडपाणिःशूलपाणिःपाशपाणिःकृशोदरः ॥ ४२ ॥ दीर्घग्रीवोथपिंगाक्षःपिंगलःपिंगमूर्धजः ॥ बहुनेत्रोलंबकर्णःखर्वः पर्वतविग्रहः ॥४३॥ गोकर्णोगजकर्णश्चकोकिलाख्योगजाननः ॥ अहंवैनैगमेयश्चविकटास्योट्टहासकः ॥४४॥ सीरपाणिःशिवारावोवैणिकोवेणुवादनः ॥ दुराधर्षोदुःसहश्चगर्जनोरिपुतर्जनः ॥ ४५ ॥ इत्यादयोगणेशानाःशतकोटिदुरासदाः ॥ काश्यांनिवारयामासुरपिप्राभंजनींगतिम् ॥ ४६ ॥ क्षुब्धेषुते षुवीरेषुचकंपेभुवनत्रयम् ॥ दुर्वाससश्चकोपाग्निज्वालाभिर्व्याकुलीकृतम् ॥ ४७ ॥ तदाविविशतुःकाश्यांसूर्याचंद्रमसावपि ॥ नगणैरकृतानुज्ञौततेजः शमितप्रभौ ॥ ४८ ॥ निवार्यप्रमथानीकमतिक्षुब्धमुमाधवः ॥ मदंशएवहिमुनीरानसूयेयएषवै ॥ ४९ ॥ अथोदुर्वाससोलिंगादाविरासीत्कृपानिधिः ॥ महातेजोमयःशंभुर्मुनिशापात्पुरीमवन् ॥५०॥ माभूच्छापोमुनेःकाश्यांनिर्वाणप्रतिबंधकः ॥ इत्यनुक्रोशतोदेवस्तस्यप्रत्यक्षतांगतः ॥ ५१ ॥ उवाचचप्र सन्नोस्मिमहाक्रोधनतापस ॥ वरयस्ववरःकस्तेमयादेयोविशंकितः ॥ ५२ ॥ ततोविलज्जितोगस्त्यशापोद्यतकरोमुनिः ॥ अपराद्धंबहुमयाक्रोधांधेनेतिदु र्धिया ॥ ५३ ॥ उवाचचेतिबहुशोधिङ्मांक्रोधवशंगतम् ॥ त्रैलोक्याभयदांकाशींशप्तुमुद्यतचेतसम् ॥ ५४ ॥

प्रविष्टावित्यतआह ॥ नगणैरिति ॥ नअकृतानुज्ञौअपितुकृतानुज्ञौ ॥ तत्रहेतुस्तत्तेजइति ॥ स्वतेजसानिष्प्रभौदृष्ट्वाकरुणयाकृतानुज्ञावित्यर्थः ॥ ४८ ॥ आनुसूयेयःअनुसूयायाः पुत्रइत्यर्थः ॥ ॥ ४९ ॥ अवन्रक्षन् ॥ ५० ॥ अनुक्रोशतोदयातः ॥ ५१ ॥ अविशंकितःविशंकारहितःसन् ॥ पाठांतरेक्रियाविशेषणम् ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ उवाचचेतिचकारस्याग्रिमकर्मणासंबंधः ॥

नकेवलमपराद्धमित्युवाचधिङ्मामितिचोवाचेत्यर्थः ॥ वहुशइत्यस्योभयत्रसंवंधः ॥ ५४ ॥ त्रैलोक्याभयदत्वमेवाह दुःखार्णवेत्यादिना ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ लब्धमुल्लब्धहर्षः ॥
॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ लौकिकानिशोभनोक्तानिवारयति ॥ श्रुतीरितैरिति ॥ ६६ ॥ भाविभविष्यति ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ननुक्रुद्धानांकुतःश्लाघनीयत्वंतत्राह ॥

दुःखार्णवनिमग्नानांयातायातेतिखेदिनाम् ॥ कर्मपाशितकंठानांकाश्येकामुक्तिसाधनम् ॥ ५५ ॥ सर्वेषांजंतुजातानांजनन्येकैवकाशिका ॥ महामृत
स्तन्यदात्रीनेत्रीचपरमंपदम् ॥ ५६ ॥ जनन्यासहनोकाशीलभेदुपमितिंक्वचित् ॥ धारयेज्जननीगर्भेकाशीगर्भाद्विमोचयेत् ॥ ५७ ॥ एवंभूतांतुयःकाशी
मन्योपिहिशपिष्यति ॥ तस्यैवशापोभवितानतुकाश्याःकथंचन ॥ ५८ ॥ इतिदुर्वाससोवाक्यंश्रुत्वादेवस्त्रिलोचनः ॥ अतीवतुषितोजातःकाशीस्तवनल
ब्धमुत् ॥५९॥ यःकाशींस्तौतिमेधावीयःकाशींहृदिधारयेत् ॥ तेनतप्तंतपस्तीव्रंतेनेष्टंक्रतुकोटिभिः ॥६०॥ जिह्वाग्रेवर्ततेयस्यकाशीत्यक्षरयुग्मकम् ॥
नतस्यगर्भवासःस्यात्क्वचिदेवसुमेधसः ॥ ६१ ॥ योमंत्रंजपतिप्रातःकाशीवर्णद्वयात्मकम् ॥ सतुलोकद्वयंजित्वालोकातीतंव्रजेत्पदम् ॥६२॥ आनुसूये
यतेज्ञानंकाशस्तिवनपुण्यतः ॥ यथेदानींसमुत्पन्नंतथानतपसःपुरा ॥ ६३ ॥ मुनेनमेप्रियस्तद्वद्दीक्षितोममपूजकः ॥ यादृक्प्रियतरःसत्यंकाशीस्तवन
लालसः ॥६४॥ तादृक्तुष्टिर्नमेदानैस्तादृक्तुष्टिर्नमेमखैः ॥ नतुष्टिस्तपसातादृग्यादृशीकाशिसंस्तवैः ॥ ६५ ॥ आनंदकाननंयेनस्तुतमेतत्सुचेतसा ॥
तेनाहंसंस्तुतःसम्यक्सर्वैःसूक्तैःश्रुतीरितैः ॥ ६६ ॥ तवकामाःसमृद्धाःस्युरानुसूयेयतापस ॥ ज्ञानंतेपरमंभाविमहामोहविनाशनम् ॥ ६७ ॥ अपरंचव
रंब्रूहिकिंदातव्यंतवानघ ॥ त्वादृशाएवमुनयःश्लाघनीयायतःसताम् ॥ ६८ ॥ यस्यास्त्येवहिसामर्थ्यंतपसःक्रुद्ध्यतीहसः ॥ कुपितोप्यसमर्थस्तुकिंकर्ता
क्षीणवृत्तिवत् ॥६९॥ इतिश्रुत्वापरिष्टुत्यदुर्वासाःकृत्तिवाससम् ॥ वरंचप्रार्थयामासपरिहृष्टतनूरुहः ॥ ७० ॥ ॥ दुर्वासाउवाच ॥ ॥ देवदेवजगन्नाथ
करुणाकरशंकर ॥ महापराधविध्वंसिन्नंधकारेस्मरांतक ॥ ७१ ॥ मृत्युंजयोग्रभूतेशमृडानीशत्रिलोचन ॥ यदिप्रसन्नोमेनाथयदिदेयोवरोमम ॥ ७२ ॥
तदिदंकामदंनामलिंगमस्त्विहधूर्जटे ॥ इदंचपल्वलंमेत्रकामकुंडाख्यमस्तुवै ॥ ७३ ॥ ॥ देवदेवउवाच ॥ ॥ एवमस्तुमहातेजोमुनेपरमकोपन ॥
यत्त्वयास्थापितंलिंगंदुर्वासेश्वरसंज्ञितम् ॥ ७४ ॥ तदेवकामकृन्नृणांकामेश्वरमिहास्त्विति ॥ यःप्रदोषेत्रयोदश्यांशनिवासरसंयुजि ॥ ७५ ॥ संस्नास्य
तिनरोधीमान्कामकुंडेत्वदास्पदे ॥ त्वत्स्थापितंचकामेशंलिंगंद्रक्ष्यतिमानवः ॥ ७६ ॥

यस्यास्तीति ॥ कर्ताकरिष्यतिक्षीणवृत्तिवत् यथादरिद्रःक्रुद्धोपिकिमपिकर्तुंनशक्नोतितद्वदित्यर्थः ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥

पाप्मानःपापानि ॥७७॥७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ॥ इतिश्रीरामानंदकृतायांकाशीखंडटीकायांपंचाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८५ ॥ ॥छ॥ ॥ षडशीतितमेध्यायेनानाश्चर्यप्रदेनृणाम् ॥
विश्वकर्मेश्वरोत्पत्तिर्वर्ण्यतेबहुपुण्यदा ॥ १ ॥ विश्वकर्मेश्वरोत्पत्तिंपृच्छति ॥ विश्वकर्मेश्वरमिति ॥ १ ॥ २ ॥ निपुणःसर्वकर्मस्वितिसिद्धवत्कृत्योक्तम् ॥ किंचित्कर्तुंनजानामीतिवक्ष्यमाणविरो

सवैकामकृताद्दोषाद्यामींनाप्स्यतियातनाम् ॥ बहवोपिहिपाप्मानोबहुभिर्जन्मभिःकृताः ॥ ७७ ॥ कामतीर्थांबुसंस्नानाद्यास्यंतिविलयंक्षणात् ॥ कामाः
समृद्धिमाप्स्यंतिकामेश्वरनिषेवणात् ॥ ७८ ॥ इतिदत्त्वावरान्शंभुस्तल्लिंगेलयमाययौ ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ तल्लिंगाराधनात्कामाःप्राप्तादुर्वाससा
भृशम् ॥ ७९ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेनकाश्यांकामेश्वरःसदा ॥ पूजनीयःप्रयत्नेनमहाकामाभिलाषुकैः ॥ ८० ॥ कामकुंडकृतस्नानैर्महापातकशांतये ॥ इदं
कामेश्वराख्यानंयःपठिष्यतिपुण्यवान् ॥ यःश्रोष्यतिचमेधावीतौनिष्पापौभविष्यतः ॥ ८१ ॥ इतिश्रीस्कांदेमहापुराणएकाशीतिसाहस्र्यांसंहितायां
चतुर्थेकाशीखंडउत्तरार्धेदुर्वाससोवरप्रदानंनामपंचाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८५ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ विश्वकर्मेश्वरंलिंगंयत्काश्यांप्रथितंपरम् ॥
तस्यलिंगस्यकथयदेवदेवसमुद्भवम् ॥ १ ॥ ॥ देवदेवउवाच ॥ ॥ शृणुदेविप्रवक्ष्यामिकथांपातकनाशिनीम् ॥ विश्वकर्मेशलिंगस्यप्रादुर्भावंमनो
हरम्॥२॥विश्वकर्माभवत्पूर्वंब्रह्मणस्त्वपरातनुः ॥ त्वष्टुःप्रजापतेःपुत्रोनिपुणःसर्वकर्मसु ॥३॥ कृतोपनयनःसोथबालोगुरुकुलेवसन् ॥ चकारगुरुशुश्रूषां
भिक्षान्नकृतभोजनः ॥४ ॥ एकदातद्गुरुःप्राहप्रावृट्कालेसमागते ॥ कुरूटजंमदर्थंत्वंयथाप्रावृण्नबाधते ॥ ५ ॥ यत्कदाचिन्नभज्येतनपुरातनतांव्रजेत् ॥
गुरुपत्न्यात्वभिहितोरेत्वाष्ट्रकुरुकंचुकम् ॥६॥ ममांगयोग्यंनोगाढंनश्लथंचप्रयत्नतः ॥ विनैववासस्ताचारुवाल्कलंचसदोज्ज्वलम् ॥७॥ गुरुपुत्रेणचाज्ञप्तो
ममार्थंपादुकेकुरु ॥ यदारूढस्यमेपादौनपंकःसंस्पृशेत्क्वचित् ॥ ८ ॥ चर्मादिबंधनिर्मुक्तेधावतोमेसुखप्रदे ॥ याभ्यांचसंचरेवारिस्थलभूमाविवद्रुतम् ॥
॥ ९ ॥ गुरुकन्यापितंप्राहत्वाष्ट्रमेश्रवणोचिते ॥ भूषणेस्वेनहस्तेनकुरुकांचननिर्मिते ॥१०॥ कुमारीक्रीडनीयानिकौतुकानिचदेहिमे ॥ दंतिदंतमयान्ये
वस्वहस्तरचितानिच ॥ ११ ॥ गृहोपकरणंद्रव्यंमुसलोलूखलादिकम् ॥ तथाघटयमेधाविन्यथात्रुटयतिनक्वचित् ॥ १२ ॥ अक्षालितान्यपियथानित्यं
पीठानिसत्तम ॥ उज्ज्वलानिभवंत्येवस्थालिकाश्चतथाकुरु ॥ १३ ॥ सूपकर्मण्यपिचमांप्रशाधित्वष्टनंदन ॥ यथांगुल्योनदह्यंतेपाकःस्याच्चयथाशुभः ॥
॥ १४ ॥ एकस्तंभमयंगेहमेकदारुविनिर्मितम् ॥ तथाकुरुवरंत्वाष्ट्रयत्रेच्छातत्रधारये ॥ १५ ॥ येसहाध्यायिनोप्यस्यवयोज्येष्ठाश्चतेपिहि ॥ सर्वेसर्वं
समीहंतेकर्मतत्कृतमेवहि ॥ १६ ॥

धात् ॥ ३ ॥ ४ ॥ उटजंपर्णशालाम् ॥ ५ ॥ कंचुकंप्रसिद्धम् ॥ ६ ॥ वाल्कलंवल्कलेननिर्मितम् ॥ ७ ॥ पादौकर्मभूतौ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ क्रीडनीयानिक्रीडासाधनानि ॥ कौतुका
निकौतुकजनकानि ॥ ११ ॥ घटयचेष्टयसंपादयेत्यर्थः ॥ १२ ॥ स्थालिकाःपाकपात्राणि ॥ १३ ॥ प्रशाधिशिक्षय ॥ १४ ॥ वरंश्रेष्ठम् ॥ १५ ॥ नन्वन्येपिशिष्याःसंतितान्विहायायमेव

किमितिनियुज्यतेतत्राह ॥ यइति ॥ समीहंतेवांछंति ॥ तत्कृतंत्वाष्ट्रकृतम् ॥ तत्कर्मतेनजानंतीत्यर्थः ॥१६॥ कथमेतत्करिष्यामीतिचिंता ॥ अकरणेशापाद्भयंनरकाच्चताभ्यामर्दितःपीडितः॥१७॥ तत्रहेतुमाह ॥ किंचिदिति ॥ १८ ॥ चिंताभयेविवृणोति ॥ किंकरोमीति ॥ मेबुद्धेःसाहाय्यमित्यन्वयः ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ अधोनरकम् ॥ २४ ॥ तद्भीत्यातेषांगुर्वादीनां

तथेतिसप्रतिज्ञायसर्वेषांपुरतोद्विजे ॥ मध्येवनंप्राविशच्चमहाचिंताभयार्दितः ॥१७॥ किंचित्कर्तुंनजानातिप्रतिज्ञातंचतेनवै॥ सर्वेषांपुरतःसर्वंकरिष्यामीतिनिश्चितम् ॥ १८ ॥ किंकरोमिक्वगच्छामिकोमेसाहाय्यमर्पयेत् ॥ बुद्धेरपिवनस्थस्यशरणंकंव्रजामिच ॥ १९ ॥ अंगीकृत्यगुरोर्वाक्यंगुरुपत्न्यागुरोःशिशोः ॥ योननिष्पादयेन्मूढःसभवेन्निरयीनरः ॥ २० ॥ गुरुशुश्रूषणंधर्मएकोहिब्रह्मचारिणाम् ॥ अनिष्पाद्यतुतद्वाक्यंकथंमेनिष्कृतिर्भवेत् ॥ २१ ॥ गुरूणांवाक्यकरणात्सर्वएवमनोरथाः ॥ सिद्ध्यंतीतरथानैवतस्मात्कार्यंहितद्वचः ॥२२॥ कथंतद्वचसःसिद्धिंप्राप्स्याम्यत्रवनेस्थितः ॥ कश्चमेत्रसहायीस्याद्धिषणादुर्बलस्यवै ॥ २३ ॥ आस्तांगुरुकथादूरंयोऽन्यस्यापिलघोरपि ॥ ओमित्युक्त्वानकुरुतेकार्यंसोथव्रजत्यधः ॥ २४ ॥ कथमेतानिकर्माणिकरिष्येऽज्ञोऽसहायवान् ॥ अंगीकृतानितद्भीत्यानमस्तेभवितव्यते ॥ २५ ॥ यावदित्थंचिंतयतिसत्वाष्ट्रोवनमध्यगः ॥ तावत्तदैवसंप्राप्तस्तेनैकोऽदर्शितापसः ॥ २६ ॥ अथनत्वासतंप्राहवनेदृष्टंतपस्विनम् ॥ कोभवान्मानसंमेयोनितरांसुखयत्यहो ॥२७॥ त्वद्दर्शनेनमेगात्रंचिंतासंतापतापितम् ॥ हिमानीगाहनेनेवशीतलंभवतिक्षणम् ॥ २८ ॥ किंत्वंमेप्राक्तनंकर्मप्राप्तंतापसरूपधृक् ॥ अथवाकरुणावार्धिराविर्भूतःशिवोभवान् ॥ २९ ॥ योसिसोसिनमस्तुभ्यमुपदेशेनयुंक्ष्वमाम् ॥ गुरूक्तंगुरुपत्न्युक्तंगुर्वपत्योक्तमेवच ॥ ३० ॥ कथंकर्तुमहंशक्तःकर्मतत्रदिशाद्भुतम् ॥ कुरुमेबुद्धिसाहाय्यंनिर्जनेबंधुतांगतः ॥ ॥ ३१ ॥ इत्युक्तस्तेनसवनेतापसोब्रह्मचारिणा ॥ कारुण्यपूर्णहृदयोयथोक्तमुपदिष्टवान् ॥ ३२ ॥ यआप्तत्वेनसंपृष्टोदुर्बुद्धिंसंप्रयच्छति ॥ सयातिनरकंघोरंयावदाभूतसंप्लवम् ॥ ३३ ॥ तापसउवाच ॥ ॥ ब्रह्मचारिञ्शृणुब्रूयांकिमद्भुततरंत्विदम् ॥ विश्वेशानुग्रहाद्ब्रह्माप्यभवत्सृष्टिकोविदः ॥ ३४ ॥ यदित्वंत्वाष्ट्रसर्वज्ञंकाश्यामाराधयिष्यसि ॥ ततस्तेविश्वकर्मेतिनामसत्यंभविष्यति ॥ ३५ ॥ विश्वेशानुग्रहात्काश्यामभिलाषानदुर्लभाः ॥ सुलभोदुर्लभोवैयद्यत्रमोक्षस्तनुत्यजाम् ॥ ३६ ॥

शापभीत्येत्यर्थः ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ हिमानीहिमसंहतिः ॥ २८ ॥ वितर्कयति ॥ किंत्वमिति ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ सत्यंसार्थकम् ॥ ३५ ॥ अनुग्रहात्कृपातः ॥

आराधनादितिक्वचित् ॥ तत्रहेतुमाह ॥ यद्यस्मात् ॥ वैनिश्चितंप्रसिद्धौवा ॥ दुर्लभोमोक्षोऽत्रकाश्यांसुलभः ॥ दुर्लभोप्यत्रेतिपाठेअत्रजगतिदुर्लभोपीत्यर्थः ॥ ३६ ॥ प्रापिप्राप्ता ॥ ३७ ॥
इच्छेरिच्छसि ॥ ३८ ॥ पयोमात्रंकेवलंदुग्धम् ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ वीथीमार्गः ॥ ४२ ॥ याहियाहीत्यादरेवीप्सा ॥ ४३ ॥ श्रितआश्रितोभवति ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ त्रयीस्थितंलोकत्रय

सृष्टेःकरणसामर्थ्यंसृष्टिरक्षाप्रवीणता ॥ विधिनाविष्णुनाप्रापिविश्वेशानुग्रहात्परात् ॥ ३७ ॥ याहिवैश्वेश्वरंसद्मपद्मयासमधिष्ठितम् ॥ निर्वाणसं
ज्ञयाबालयदीच्छेःस्वान्मनोरथान् ॥ ३८ ॥ सहिसर्वप्रदःशंभुर्याचितश्चोपमन्युना ॥ पयोमात्रंददौतस्मैसर्वंक्षीराब्धिमेवच ॥ ३९ ॥ आनंदकानने
शंभोःकिंकिंकेननलभ्यते ॥ यत्रवासकृतांपुंसांधर्मराशिःपदेपदे ॥ ४० ॥ स्वर्धुनीस्पर्शमात्रेणमहापातकसंततिः ॥ यत्रसंक्षयतिक्षिप्रंतांकाशींकोनसं
श्रयेत् ॥ ४१ ॥ नताहृग्धर्मसंभारोलभ्यतेक्रतुकोटिभिः ॥ याहृग्वाराणसीवीथीसंचारेणपदेपदे ॥ ४२ ॥ धर्मार्थकाममोक्षाणांयद्यत्रास्तिमनोरथः ॥
तदावारांणसींयाहियाहित्रैलोक्यपावनीम् ॥ ४३ ॥ सर्वकामफलप्राप्तिस्तदैवस्याद्ध्रुवंनृणाम् ॥ यदैवसर्वदःसर्वःकाश्यांविश्वेश्वरःश्रितः ॥ ४४ ॥
सतापसोक्तमाकर्ण्यत्वाष्ट्रइत्थंसुहृष्टवान् ॥ काशीसंप्राप्त्युपायंचतमेवसमपृच्छत ॥४५॥ ॥ त्वाष्ट्रउवाच ॥ ॥ तदानंदवनंशंभोःक्वास्तितापससत्तम ॥
यत्रनोदुर्लभंकिंचित्साधकानांत्रयीस्थितम् ॥ ४६ ॥ स्वर्गेवामर्त्यलोकेवाबालिसद्मनिवामुने ॥ क्वतदानंदगहनंयत्रानंदपयोब्धिजा ॥ ४७ ॥ यत्रविश्वे
श्वरोदेवोविश्वेषांकर्णधारकः ॥ व्याचष्टेतारकंज्ञानंयेनतन्मयतांययुः ॥ ४८ ॥ सुलभायत्रनियतमानंदवनचारिणः ॥ अपिनैःश्रेयसीलक्ष्मीःकिमन्येल्प
मनोरथाः॥४९॥कस्तांमांप्रापयेच्छंभोःकथंयामितथावद ॥ सतपस्वीतितद्वाक्यमाकर्ण्यश्रद्धयान्वितम् ॥५०॥ प्राहागच्छनयामित्वांयियासुरहमप्यहो॥
दुर्लभंप्राप्यमानुष्यंयदिकाशीनसेविता ॥ ५१ ॥ पुनःक्वनृत्वंश्रेयोभूःक्वकाशीकर्मबंधहृत् ॥ वृथागतेहिमानुष्येकाशीप्राप्तिविवर्जनात् ॥ ५२ ॥ आयुष्यं
चभविष्यंचसर्वमेववृथागतम् ॥ अतोहंसफलीकर्तुंमानुष्यंचातिचंचलम् ॥ ५३ ॥ यास्यामिकाशीमायाहिमायांहित्वात्वमप्यहो ॥ इतितेनसहत्वाष्ट्रोमु
निनातिकृपालुना ॥ ५४ ॥ पुरींवैश्वेश्वरींप्राप्तोमनःस्वास्थ्यमवापच ॥ ततःप्राप्यतांकाशींतापसःक्वाप्यतर्कितम् ॥ ५५ ॥ जगामकुंभसंभूतसत्वाष्ट्रो
पीत्यमन्यत ॥ अवश्यंसाहिविश्वेशःसर्वेषांचिंतितप्रदः॥५६॥सत्पथस्थिरवृत्तीनांदूरस्थोपिसमीपगः ॥ यस्मिन्प्रसन्नेहृक्त्र्यक्षस्तंदविष्ठमपिध्रुवम् ॥५७॥

स्थितम् ॥ ४६ ॥ लोकत्रयमेवाह ॥ स्वर्गइति ॥ वेदत्रयप्रतिपाद्यंवा ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ वनचारिणइतिषष्ठ्येकवचनम् ॥ नैःश्रेयसीकैवल्यरूपा ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ श्रेयःकल्याणम् ॥
॥ ५२ ॥ आयुष्यंचआयुषेहितंकारणंसुलक्षणरूपकरचरणरेखादि ॥ भविष्यंचभविष्यत्सूचकंस्वयोगग्रहतारादि ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ अतर्कितंयथास्यात् ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ दविष्ठंदूरस्थम् ॥ सुनेदिष्ठम

तिनिकटम् ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ स्वस्मिन्विश्वेश्वरकृपामसंभाव्यांसंभावयति ॥ नाराधितइत्यादि ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ हेत्वंतरमाह॥अथवेति ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ क्षुण्णंक्षोदितं
सेवितम् ॥ ६६ ॥ समर्थ्यसमर्थयित्वा ॥ समर्प्येतिपाठेप्राप्येत्यर्थः ॥ ६७ ॥ आर्तवमृतुभवम् ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ नेपथ्यमलंकरणम् ॥

सुनेदिष्टंकरोत्येवस्वयंवर्त्मोपदेशयन् ॥ क्वाहंतत्रवनेबालश्चिताकुलितमानसः ॥ क्वतापसःसयोमांवैसूपादिश्येहचानयत् ॥ ५८ ॥ खेलोयमस्यत्र्यक्षस्य
यस्यभक्तस्यकुत्राचित् ॥ नदुर्लभतरंकिंचिदहोक्काहंक्काशिका ॥ ५९ ॥ नाराधितोमयाशंभुःप्राक्तनेजन्मनिक्कचित् ॥ शरीरित्वानुमानेनज्ञातमेतदसं
शयम् ॥ ६० ॥ अस्मिञ्जन्मनिबालत्वान्नचैवाराधितःस्फुटम् ॥ प्रत्यक्षमेवमेवैतत्कुतोनुग्रहधीर्मयि ॥ ६१ ॥ आज्ञातंगुरुभक्तिर्मेहेतुःशंभुप्रसादने ॥
ययेहानुगृहीतोस्मिविश्वेशेनकृपालुना ॥ ६२ ॥ अथवाकारणापेक्षस्त्र्यक्षस्त्वितरदेववत् ॥ रंकमप्यनुगृह्णातिकेवलंकारणंकृपा ॥ ६३ ॥ यदिनोमय्यनु
क्रोशःकथंतापससंगतिः ॥ तद्रूपेणस्वयंशंभुरानिनायेहमांध्रुवम् ॥ ६४ ॥ नदानानिनवैयज्ञानतपांसिव्रतानिच ॥ शंभोःप्रसादहेतूनिकारणंतत्कृपैवहि ॥
॥ ६५ ॥ दयामपितदाकुर्यादसौविश्वेश्वरःपराम् ॥ यदाश्रुत्युक्तमध्वानंसद्भिःक्षुण्णंनसंत्यजेत् ॥ ६६ ॥ अनुक्रोशंसमर्थ्येतिसत्वाष्ट्रःशांभवंशुचिः ॥
संस्थाप्यलिंगमीशस्याराधयत्स्वस्थमानसः ॥ ६७ ॥ आनीयपुष्पसंभारमार्तवंकाननाद्बहु ॥ स्नात्वाभ्यर्चयतीशानंकंदमूलफलाशनः ॥ ६८ ॥
इत्थंत्वष्टृतनूजस्यलिंगाराधनचेतसः ॥ त्रिहायनात्प्रसन्नोभूत्तस्येशःकरुणानिधिः ॥ ६९ ॥ तस्मादेवहिलिंगाच्चप्रादुर्भूयभवोऽब्रवीत् ॥ वरंवरयरे
त्वाष्ट्रदृढभक्त्यानयातव ॥ ॥ ७० ॥ प्रसन्नोस्मिभृशंबालगुर्वर्थकृतचेतसः ॥ गुरुणागुरुपत्न्याचगुर्वपत्यद्वयेनच ॥ ७१ ॥ यथार्थितंतथाकर्तुंतेसामर्थ्यं
भविष्यति ॥ ७२ ॥ अन्यान्वरांश्चतेदद्यांत्वाष्ट्रतुष्टस्त्वदर्चया ॥ ताञ्शृणुष्वमहाभागलिंगस्यास्याद्भुतश्रियः ॥ ७३ ॥ त्वंसुवर्णादिधातूनांदारूणां
दृषदामपि ॥ मणीनामपिरत्नानांपुष्पाणामपिवाससाम् ॥ ७४ ॥ कर्पूरादिसुगंधीनांद्रव्याणामप्यपामपि ॥ कंदमूलफलानांचद्रव्याणामपिचत्वचाम् ॥
॥ ७५ ॥ सर्वेषांवस्तुजातानांकर्तुंकर्मप्रवेत्स्यसि ॥ यस्ययस्यरुचिर्यत्रसद्मदेवालयादिषु ॥ ७६ ॥ तस्यतस्येहतुष्टचैत्त्वंतथाकर्तुंप्रवेत्स्यसि ॥ सर्वंने
पथ्यरचनाःसर्वाःसूपस्यसंस्कृतीः ॥७७॥ सर्वाणिशिल्पकार्याणितौर्यत्रिकमथापिच ॥ सर्वंज्ञास्यसिकर्तुंत्वंद्वितीयइवपद्मभूः ॥७८॥ नानाविधानियं
त्राणिनानायुधविधानकम् ॥ जलाशयानांरचनाःसुदुर्गरचनास्तथा ॥ ७९ ॥ तादृक्कर्तुंपुरावेत्तिसयादृङ्नान्योऽधियास्यति ॥ कलाजातंहिसर्वंत्वम
वयास्यसिमेवरात् ॥ ८० ॥ सर्वेंद्रजालिकीविद्यात्वदधीनाभविष्यति ॥ सर्वकर्मसुकौशल्यंसर्वबुद्धिवरिष्ठताम् ॥ ८१ ॥ सर्वेषांचमनोवृत्तिंत्वंज्ञास्य
सिवरान्मम ॥ किंबहूक्तेनयत्स्वर्गेयत्पातालेयदत्रच ॥ ८२ ॥ अतिलोकोत्तरंकर्मतत्सर्वंवेत्स्यासिस्वयम् ॥ ८३ ॥

॥ ७७ ॥ तौर्यत्रिकंनृत्यगीतवादित्रम् ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ वेत्सिज्ञास्यसि ॥ पुराप्रथमतः ॥ यंत्राणिवाद्यविशेषान् ॥ कलाजातंशैवतंत्रोक्तचतुःषष्टिलक्षणम् ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ अतिलोकोत्तर

मलौकिकंलोकत्रयातीतमितियावत् ॥ ८३ ॥ विश्वकर्मनामनिर्वक्ति ॥ विश्वेषामिति ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ विकाशिकंविशिष्टकाशीसंबंधि ॥ ८६ ॥ समेरूपायदर्पणः ममरूपंतत्राविर्भवतीत्यर्थः ॥
॥ ८७ ॥ स्वच्छोनिर्मलःमुकुरोदर्पणः ॥ ममनेत्रत्रयस्येतिसामानाधिकरण्यम् ॥ ८८ ॥ मांहित्वामत्तोऽभेददर्शनेसत्यपिसर्वथामांहित्वायःकेवलमन्यंसूर्यगणेशादिपूजयेत् ॥ ८९ ॥ तत्तस्मात् ॥
तस्मादित्यनेनापेक्षितंहेतुमाह ॥ द्रुहिणेति ॥ नसमर्च्यतेयतइतिशेषः ॥ ९० ॥ ९१ ॥ श्राणितंदत्तम् ॥ ९२ ॥ सद्बुद्धिभाजनंब्रह्मज्ञानपात्रम् ॥ ९३ ॥ मयाकृत्वाविनिर्मापयिताविशेषेणनिर्माण

विश्वेषांविश्वकर्माणिविश्वेषुभुवनेषुच ॥ यतोज्ञास्यसितन्नामविश्वकर्मेतितेऽनघ ॥ ८४ ॥ अपरःकोवरोदेयस्तवतंप्रार्थयाश्वहो ॥ तवादेयंनमेकिंचि
ल्लिंगार्चनरतस्यहि ॥ ८५ ॥ अन्यत्रापिहियोलिंगंसमर्च्चयतिसन्मतिः ॥ तस्यापिवांछितंदेयंकिंपुनर्योविकाशिकम् ॥ ८६ ॥ येनकाश्यांसमभ्यर्चिये
नकाश्यांप्रतिष्ठितम् ॥ येनकाश्यांस्तुतंलिंगंसमेरूपायदर्पणः॥ ८७ ॥ तत्त्वंस्वच्छोसिमुकुरोममनेत्रत्रयस्यहि ॥ काश्यांलिंगार्चनात्त्वाष्ट्रवरंवरयसुव्रत
॥ ८८ ॥ काश्यांयोराजधान्यांमेहित्वामामन्यमर्चयेत् ॥ सवराकोल्पधीर्मुष्टोऽल्पतुष्टिर्मुक्तिवर्जितः ॥ ८९ ॥ तदानंदवनेह्यत्रसमर्च्योहंमुमुक्षुभिः ॥
द्रुहिणोपेंद्रचंद्रेंद्रैरिहान्योनसमर्च्यते ॥ ९० ॥ यथानंदवनंप्राप्यत्वंमामार्चितवानासि ॥ तथान्येपुण्यकर्माणोमामभ्यर्च्यैवमामिताः ॥ ९१ ॥ अनु
ग्राह्योऽसिनितरांततोवरयदुर्लभम् ॥ श्राणितंतदवैहित्वंवदमाचिरयस्वभोः ॥ ९२ ॥ ॥ विश्वकर्मोवाच ॥ ॥ इदंयत्स्थापितंलिंगंमयाज्ञेनापिशंकर ॥
तल्लिंगमन्येप्याराध्यसंतुसद्बुद्धिभाजनम् ॥ ९३ ॥ अन्यच्चनाथप्रार्थ्योसितच्चविश्राणयिष्यसि ॥ मयाविनिर्मापयितास्वंप्रासादंकदाभवान् ॥ ९४ ॥
देवदेवउवाच ॥ ॥ एवमस्तुयदुक्तंतेतवलिंगसमर्चकाः ॥ सद्बुद्धिभाजनंवैस्युःस्युश्चनिर्वाणदीक्षिताः ॥ ९५ ॥ यदाचराजाभवितादिवोदासोविधेर्व
रात् ॥ तदामेवचनात्तातप्रासादंमेविधास्यति ॥ ९६ ॥ नवीकृत्यपुनःकाशीनिर्विष्टातेनभूभुजा ॥ गणेशमाययाराज्यात्परिनिर्विण्णचेतसा ॥ ९७ ॥
विष्णोःसदुपदेशाच्चमामेवशरणंगतः ॥ निर्वाणलक्ष्मीःप्राप्तेहहित्वाराज्यश्रियंचलाम् ॥ ९८ ॥ विश्वकर्मन्व्रजगुरोःशासनाययतस्वच ॥ गुरुभक्तिकृतो
यस्मान्मद्भक्तानात्रसंशयः ॥ ९९ ॥ येगुरुंचावमन्यंतेतेवमान्यामयाप्यहो ॥ तस्माद्गुरूपदिष्टंहिकुरुशिष्यसमीहितम् ॥ १०० ॥ ततआगत्यमे
पार्श्वंयावन्निर्वाणमेष्यसि ॥ तावत्स्थास्यसिशुद्धात्मादेवानांहितमाचरन् ॥ १ ॥ तवात्रलिंगेसततंस्थास्याम्यहमभीष्टदः ॥ अस्यलिंगस्यभक्तानां
निर्वाणश्रीरदूरतः ॥ २ ॥ अंगारेशादुदीच्यांयेत्वाल्लिंगस्यसमर्चकाः ॥ तेषांमनोरथावाप्तिर्भविष्यतिपदेपदे ॥ ३ ॥

कर्ता ॥ अत्राक्षराधिक्याच्छंदोभंगश्छांदसत्वान्नदोषः ॥ तथाचश्रुतिः ॥ नवाएकेनाक्षरेणान्यच्छंदोभवातिनद्वाभ्यामिति ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ विधास्यतिभवानितिशेषः ॥ अथवाभवद्द्वारासएव
विधास्यति ॥ ९६ ॥ निर्विष्टानितरांवेशिताप्राप्ता ॥ ९७ ॥ प्राप्तातेनराज्ञेतिशेषः ॥ ९८ ॥ गुरुभक्तिकृतोगुरुभक्तिकर्तारः ॥ ९९ ॥ १०० ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥

॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ ११० ॥ ११ ॥ अब्दंनआवासोवासइष्यतेएकत्रेतिशेषः ॥ वार्षिकान्निवसेत्पुनरितिक्वचित् ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५॥१६॥ स्वयोगेनाध्यात्मयोगेन ॥
सयोगेनेतिपाठेपिसएवार्थः ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ भूतग्रामोजरायुजांडजस्वेदजोद्भिज्जलक्षणभूतसमुदायः ॥ २१ ॥ त्यक्ताधर्मरतिर्येनसत्यक्तधर्मरतिश्चेत्तर्हिसाक्षादत्रस्थितोरुद्र

इत्युक्त्वांतर्दधेदेवस्त्वाष्ट्रोपिगुरुमाप्तवान् ॥ गुरोःसमीहितंभूरिविधायसगृहान्ययौ ॥४॥ गृहेपिमातापितरौसंतोष्यनिजकर्मणा ॥ तदुक्ताज्ञांसमाधायपुनः
काशींसमाययौ ॥ ५ ॥ स्वलिंगाराधनासक्तोनाद्यापित्वष्टनंदनः ॥ काशींत्यजतिमेधावीसर्वदेवाप्रियंचरन् ॥ ६ ॥ ॥ ईश्वरउवाच ॥ ॥ पृष्टा
नियानिलिंगानित्वयादेविगिरींद्रजे ॥ काशीमुक्तौसमर्थानितान्युक्तानिमयातव ॥ ७ ॥ लिंगमोंकारसंज्ञंचतथादेवंत्रिविष्टपम् ॥ महादेवःकृत्तिवासारत्ने
शश्चंद्रसंज्ञकः ॥ ८ ॥ केदारश्चापिधर्मेशस्तथावीरेश्वराभिधः ॥ कामेशविश्वकर्मेशौमणिकर्णीश्वरस्तथा ॥ ९ ॥ ममार्च्यमविमुक्ताख्यंततोदेविममा
ख्यकम् ॥ विश्वनाथेतिविश्वस्मिन्प्रथितंविश्वसौख्यदम् ॥ ११० ॥ अविमुक्तंसमासाद्ययेनविश्वेश्वरोर्चितः ॥ नतस्यास्तिपुनर्जन्मकल्पकोटिशतेष्वपि
॥ ११ ॥ अष्टौमासान्विहारःस्याद्यतीनांसंयतात्मनाम् ॥ एकत्रचतुरोमासानब्दंनावासइष्यते ॥ १२ ॥ अविमुक्तेप्रविष्टानांविहारोनैवयुज्यते ॥ मोक्षो
प्यसंशयश्चात्रतस्मात्त्याज्यानकाशिका ॥ १३ ॥ आनंदकाननंहित्वानान्यद्गच्छेत्तपोवनम् ॥ तपोयोगश्चमोक्षश्चयतोत्रैवमदाश्रयात् ॥ १४ ॥
कृपयासर्वजंतूनांक्षेत्रमेतन्मयाकृतम् ॥ अवश्यमेवसिद्ध्यंतिक्षेत्रेस्मिन्सिद्धिकांक्षिणः ॥ १५ ॥ अतीतंवर्तमानंचज्ञानतोऽज्ञानतःकृतम् ॥ यदेनस्तल्लयं
यायादानंदवनवीक्षणात् ॥ १६ ॥ अत्युग्रैश्चतपोभिर्यन्महादानैर्महाव्रतैः ॥ नियमैश्चयमैःसम्यक्स्वयोगेनमहामखैः ॥ १७ ॥ वेदांतशास्त्राभ्यसनैः
सर्वोपनिषदाश्रयात् ॥ एभिर्वैयदवाप्येततत्काश्यांहेलयाप्यते ॥१८॥ कर्मसूत्रेणबद्धावैभ्राम्यंतेतावदेवहि ॥ यावद्वैश्वेश्वरेधाम्निममनैवतनुत्यजः ॥१९॥
काश्यांस्वलीलयादेवितिर्यग्योनिजुषामपि ॥ ददामिचांतेतत्स्थानंयत्रयांतिनयाज्ञिकाः ॥ १२० ॥ भूतग्रामोऽखिलोप्यत्रमुक्तिक्षेत्रेकृतालयः ॥ काले
ननिधनंयातोयात्येवपरमांगतिम् ॥ २१ ॥ विषयासक्तचित्तोपित्यक्तधर्मरतिस्त्वपि ॥ कालेनोज्झितदेहोऽत्रनसंसारंपुनर्विशेत् ॥ २२ ॥ प्रयागे
यत्फलंदेविमाघेचोषसिमज्जनात् ॥ तत्फलंकोटिगुणितंवाराणस्यांक्षणेक्षणे ॥ २३ ॥ अस्यक्षेत्रस्यमहिमाकोपिवाचामगोचरः ॥ उद्देशमात्रमाख्या
यिमयातेप्रीतिकाम्यया ॥ २४ ॥ चतुर्दशानांलिंगानांश्रुत्वाख्यानानिसत्तमः ॥ चतुर्दशसुलोकेषुपूजांप्राप्स्यत्यनुत्तमाम् ॥ १२५ ॥ इतिश्रीस्कांदे
महापुराणएकाशीतिसाहस्र्यांसंहितायांचतुर्थेकाशीखंडउत्तरार्धेविश्वकर्मेशप्रादुर्भावोनामषडशीतितमोऽध्यायः ॥ ८६ ॥

पिशाचभोगानंतरमित्यर्थः ॥ चांतेधर्मरतिरितिक्वचित् ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ १२५ ॥ ॥ इतिश्रीरामानंदकृतायांकाशीखंडटीकायांषडशीतितमोऽध्यायः ॥ ८६ ॥ ॥ छ ॥ ॥

सप्ताशीतितमेध्यायेदक्षेशोत्पत्तिसिद्धये ॥ सर्वर्द्धिविपुलस्तावद्दक्षयज्ञोनिरूप्यते ॥ १ ॥ दक्षेशादीनियानिलिंगानितन्महिमानंचप्रष्टुमुक्तमनुवदन्प्रीतिमाविष्करोति सर्वज्ञेत्यादिना ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ प्रष्टव्यमर्थमाह ॥ स्कंदेति ॥ हेस्कंदओंकारादीनियानिचतुर्दशलिंगानितान्युक्तानीहइदानींदक्षेश्वरादीनियान्यष्टौलिंगानिअशेषतस्तत्प्रभावंचसमाचक्ष्वेत्यर्थः ॥ यद्वा दक्षेश्वरादीनियान्यष्टौलिंगानियानीहचपूर्वमुक्तानिअमृतेशादीनिचतुर्दशअशेषतःओंकारादिशैलेशादिचतुर्दशद्वयमध्येपियान्यनुक्तानितानितत्प्रभावंचसमाचक्ष्वेति ॥ ४ ॥ संशयमाह ॥ योदक्षइति ॥ ५ ॥

॥ अगस्त्यउवाच ॥ ॥ सर्वज्ञसूनोषड्वक्त्रसर्वार्थकुशलप्रभो ॥ प्रादुर्भावंनिशम्यैषांलिंगानांमुक्तिदायिनाम् ॥ १ ॥ नितरांपरितृप्तोस्मिसुधांपीत्वेव निर्जरः ॥ ओंकारप्रमुखैर्लिंगैरिदमानंदकाननम् ॥२॥ आनंदमेवजनयेदपिपापजुषामिह ॥ परानंदमहंप्राप्तःश्रुत्वैतल्लिंगकीर्तनम् ॥३॥ जीवन्मुक्तइवासंहिक्षेत्रतत्त्वश्रुतेरहम् ॥ स्कंददक्षेश्वरादीनिलिंगानीहचतुर्दश ॥ यान्युक्तानिसमाचक्ष्वतत्प्रभावमशेषतः ॥ ४ ॥ योदक्षोगर्हयामासमध्येदेवसभंविभुम् ॥ सकथंलिंगमीशस्यप्रत्यस्थापयदद्भुतम् ॥५॥ इतिश्रुत्वाशिखिरथःकुंभयोनेरुदीरितम् ॥ सूतसंकथयामासदक्षेश्वरसमुद्भवम् ॥६॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ आकर्णयमुनेवच्मिकथांकल्मषहारिणीम् ॥ पुरश्चरणकामोसौदक्षःकाशींसमाययौ ॥ ७ ॥ छागवक्त्रोविरूपास्योदधीचिपरिधिक्कृतः ॥ प्रायश्चित्तविधानार्थंसूपदिष्टःस्वयंभुवा ॥ ८ ॥ एकदादेवदेवस्यसेवार्थंशशिमौलिनः ॥ कैलासमगमाद्विष्णुःपद्मयोनिपुरस्कृतः ॥ ९ ॥ इंद्रादयोलोकपालाविश्वेदेवामरुद्गणाः ॥ आदित्यावसवोरुद्राःसाध्याविद्याधरोरगाः ॥ १० ॥ ऋषयोऽप्सरसोयक्षागंधर्वाःसिद्धचारणाः ॥ तैर्नतोदेवदेवेशःपरिहृष्टतनूरुहैः ॥११॥ स्तुतश्चनानास्तुतिभिःशंभुनापिकृतादराः ॥ विविशुश्चासनश्रेण्यांतन्मुखासक्तदृष्टयः ॥ १२ ॥ अथतेषूपविष्टेषुशंभुनाविष्टरश्रवाः ॥ कृतहस्तपरिस्पर्शमानःपृष्टोमहादरम् ॥ १३ ॥ श्रीवत्सलांछनहरेदैत्यवंशदवानल ॥ कच्चित्पालयितुंशक्तिस्त्रिलोकीमस्त्यकुंठिता ॥ १४ ॥ दितिजान्दनुजान्दुष्टान्कच्चिच्छासिरणांगणे ॥ अपिक्रुद्धान्महीदेवान्मामिवप्रतिमन्यसे ॥ १५ ॥ बाधयारहितागावःकच्चित्संतिमहीतले ॥ स्त्रियःसंतिहिसुश्रीकाःपतिव्रतपरायणाः ॥ १६ ॥ विधियज्ञाःप्रवर्तंतेपृथिव्यांबहुदक्षिणाः ॥ निराबाधंतपःकच्चिदस्तिशश्वत्तपस्विनाम् ॥ १७ ॥ निष्प्रत्यूहंपठंत्येवसांगान्वेदान्द्विजोत्तमाः ॥ महीपालाःप्रजाःकच्चित्पांतित्वमिवकेशव ॥ १८॥ स्वेषुस्वेषुचधर्मेषुकच्चिद्वर्णाश्रमास्तथा ॥ निष्ठावंतोहितिष्ठंतिप्रहृष्टेंद्रियमानसाः ॥ १९ ॥

इतिश्रुत्वेतिव्यासवाक्यम् ॥ ६ ॥कथायाउपोद्घातमाह पुरश्चरणेतिसार्धेन ॥ ७ ॥ ८ ॥ कथामेवाह ॥ एकदेति ॥ ९ ॥ इंद्रादयोप्यगमन् ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ कृतोहस्तपरिस्पर्शनेनमानःपूजायस्यसः ॥ १३ ॥ कच्चित्किम् ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥

ब्राह्मंवेदाध्ययनजंब्राह्मणसंबंधीतिवा ॥ २० ॥ २१ ॥ प्रशासतिपालयंति ॥ दोषोहस्ताएवदंडास्तैःपालितारक्षिताः ॥ २२ ॥ २३ ॥ सौधंसुधयाधवलितंप्रासादम् ॥ २४ ॥ २५ ॥ क्रोधरयेण क्रोधवेगेनांधाहृग्ज्ञानंयस्यसः ॥ २६ ॥ उक्तिमेवाह ॥ अतीवगर्वितोजातइत्यारभ्यसंप्रधार्येत्यतःप्राक्तनेनग्रंथेन ॥ तत्रेश्वरमधिक्षिपति अतीवेतिसार्धपंचदशभिः ॥ अधिक्षेपेप्रत्युक्तापिदक्षस्य भारतीश्रीविश्वनाथंस्तौति ॥ तत्रईश्वरस्यप्रत्यगात्मनोऽद्वितीयत्वसमर्थनार्थंसंबंध्यभावंसंबंधिनिप्रमाणाभावेनाह ॥ कस्यचिदिति ॥ तदुक्तंस्वरूपप्रकरणेभगवत्पादैः ॥ अहमेकोनमेकश्चिन्नाहमन्यस्यकस्यचित् ॥ नतंपश्यामियस्याहंतंनपश्यामियोममेति ॥ २७ ॥ किंशब्दस्यप्रयोगेसर्वत्रकाक्कानञर्थोज्ञेयः ॥ अविषादीतिच्छेदः ॥ विषादरहितः ॥ सच्चिदानंदस्वरूपत्वात् ॥ वृषवाहनः

धूर्जटिःपरिपृच्छ्येतिहृष्टंवैकुंठनायकम् ॥ ब्रह्माणंचापिपप्रच्छब्राह्मंतेजःसमेधते ॥ २० ॥ सत्यमस्खलितंकच्चिदस्तित्रैलोक्यमंडपे ॥ तीर्थावरोधोनक्कापिकेनचित्क्रियतेविधे ॥ २१ ॥ इंद्रादयःसुराःकच्चित्स्वेषुस्वेषुपुरेष्वहो ॥ राज्यंप्रशासतिस्वस्थाःकृष्णदोर्दंडपालिताः ॥ २२ ॥ प्रत्येकंपरिपृच्छ्येशः सर्वानित्थंकृतादरान् ॥ पृष्ट्वागमनकार्यंचतेषांकृत्वामनोरथान् ॥ २३ ॥ विससर्जाथतान्सर्वान्देवःसौधंसमाविशत् ॥ गतेष्वथचदेवेषुस्वस्वधिष्ण्येषुहृष्टवत् ॥ २४ ॥ मध्येमार्गंसचिंतोभूद्दक्षःसत्याःपितातदा ॥ अन्यदेवसमानंसमानंप्रापनचाधिकम् ॥ २५ ॥ अतीवक्षुब्धचित्तोभून्मंदराघाततोऽब्धिवत् ॥ उवाचचमनस्येतन्महाक्रोधरयांधदृक् ॥ २६ ॥ अतीवगर्वितोजातःसतींमेप्राप्यकन्यकाम् ॥ कस्यचिन्नाप्यसौप्रायोनकोस्यापिकश्चित्पुनः ॥ २७ ॥ किंवंश्यस्त्वेषकिंगोत्रःकिंदेशीयःकिमात्मकः ॥ किंवृत्तिःकिंसमाचारोविषादीवृषवाहनः ॥ २८ ॥ नप्रायशस्तपस्व्येषक्कतपःक्कास्त्रधारणम् ॥ नगृहस्थेषुगण्योसौश्मशाननिलयोयतः ॥ २९ ॥ असौनब्रह्मचारीस्यात्कृतपाणिग्रहस्थितिः ॥ वानप्रस्थ्यंकुतश्चास्मिन्नैश्वर्यमदमोहिते ॥३०॥ नब्राह्मणोभवत्येषयतोवेदोनवेत्त्यमुम् ॥ शस्त्रास्त्रधारणात्प्रायःक्षत्रियःस्यान्नसोप्ययम् ॥ ३१ ॥ क्षतात्संत्राणनात्क्षत्रंतत्कास्मिन्प्रलयप्रिये ॥ वैश्योपिनभवेदेषसदानिर्धनचेष्टनः ॥ ३२ ॥

वृषभूतोविष्णुर्वाहनंयस्यसः ॥ सर्वेश्वरत्वात् ॥ २८ ॥ तदुक्तंभागवते ॥ क्कतपः निवृत्ताधिकारत्वात् ॥ क्कास्त्रधारणमशरीरत्वात्अद्वितीयत्वाच्च ॥ श्मशानवदशिवमज्ञानंतस्यनिलयआश्रयः ॥ ॥ २९ ॥ कृतःसत्याजगज्जनन्याअघटनघटनापटीयस्यामहामायायाःपाणिग्रहःकरग्रहोविवाहइतियावत् ॥ तेनस्थितिर्यस्यसः ॥ मदयतीतिमदःकामः ॥ ऐश्वर्येणमदोमोहितोविचित्ततांनीतेयेनसः ॥ स्वतःप्राप्तसर्वकामत्वात् ॥ ३० ॥ अमुंश्रीरुद्रम् ॥ यतोवाचोनिवर्ततेअप्राप्यमनसासहेतिश्रुतेः ॥ ३१ ॥ तत्क्षत्रंक्षत्रियजातिः ॥ निर्धनानांचेष्टनंचेष्टायस्यसः ॥ लीलाविग्रहत्वात् ॥

एवमग्रेपियथायोग्यंहेतुर्मंतव्यः ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ तथाचश्रुतिः ॥ अथातआदेशोनेतिनेतितदेतद्ब्रह्मास्थूलमनणुअनामागोत्रमित्यादिः ॥ भागवतेच ॥
सर्वैनदेवासुरमर्त्यतिर्यङ्नस्त्रीनषंढोनपुमान्नजंतुः ॥ नायंगुणःकर्मनसन्नचासन्निषेधशेषोजयतादशेषइत्यादि ॥ दशश्लोक्यांच ॥ नवर्णाश्रमाचारधर्माइत्यादि ॥ उपसंहरति ॥ किंबहूक्तेनेति ॥
॥ ३९ ॥ धाष्टर्यंमहत्त्वम् ॥ ४० ॥ मातापितृविवर्जिताःतयोरभावेशिक्षाभावात् ॥ निर्गुणाःगुणातीतत्वात् ॥ अकुलीनागोत्ररहितत्वात् ॥ कर्मभ्रष्टानिवृत्ताधिकारत्वात् ॥ निरंकुशाःस्वतंत्राई

शूद्रोपिनभवेत्प्रायोनागयज्ञोपवीतवान् ॥ एवंवर्णाश्रमातीतःकोसौसम्यङ्नकीर्त्यते ॥ ३३ ॥ सर्वःप्रकृत्याज्ञायेतस्थाणुःप्रकृतिवर्जितः ॥ प्रायशः
पुरुषोनासावर्धनारीवपुर्यतः ॥ ३४ ॥ योषापिनभवेदेषयतोसौश्मश्रुलाननः ॥ नपुंसकोपिनभवेल्लिंगमस्ययतोर्च्यते ॥ ३५ ॥ बालोपिनभवत्ये
षयतोऽयंबहुवार्षिकः॥ अनादिवृद्धोलोकेषुगीयतेचोग्रएषयत् ॥ ३६ ॥ अतोयुवत्वंसंभाव्यंनात्रनूनंचिरंतने ॥ वृद्धोऽपिनभवत्येषजरामरणवर्जितः
॥ ३७ ॥ ब्रह्मादीन्संहरेत्प्रांतेतथापिचनपातकी ॥ पुण्यलेशोपिनास्त्यस्मिन्ब्रह्ममौलिच्छिदिक्रुधा ॥ ३८ ॥ अस्थिनेपथ्यवतिचक्रशुचित्वंविवासिसि ॥
किंबहूक्तेननोकिंचिज्ज्ञायतेऽस्यविचेष्टितम् ॥ ३९ ॥ अहोधाष्टर्यंमहद्दृष्टंजटिलस्याद्यचाद्भुतम् ॥ यदासनान्नोत्थितोसौदृष्ट्वामांश्वशुरंगुरुम् ॥ ४० ॥
एवंभूताभवंत्येवमातापितृविवर्जिताः ॥ निर्गुणाअकुलीनाश्चकर्मभ्रष्टानिरंकुशाः ॥ ४१ ॥ स्वच्छंदचारिणोऽनाथाःसर्वत्रस्वाभिमानिनः ॥ अकिंचनाअ
पिप्रायस्तथापीश्वरमानिनः ॥ ४२ ॥ जामातॄणांस्वभावोयंप्रायशोगर्वभाजनम् ॥ किंचिदैश्वर्यमासाद्यभवत्येवनसंशयः ॥ ४३ ॥ द्विजराजःसगर्वि
ष्ठोरोहिणीप्रेमनिर्भरः ॥ कृत्तिकादिषुचास्नेहीमयाशप्तःक्षयीकृतः ॥ ४४ ॥ अस्याहंगर्वसर्वस्वंहरिष्याम्येवशूलिनः ॥ यथावमानितश्चाहमनेनास्यगृहं
गतः ॥ ४५ ॥ तथास्याहंकरिष्यामिमानहानिंचसर्वतः ॥ संप्रधार्येतिबहुशःसतुदक्षःप्रजापतिः ॥ ४६ ॥ प्राप्यस्वभवनंदेवानाजुहावसवासवान् ॥ अहं
यियक्षुर्यूयंमेयज्ञसाहाय्यकारिणः ॥ ४७ ॥ भवंतुयज्ञसंभारानानयंतुत्वरान्विताः ॥ श्वेतद्वीपमथोगत्वाचक्रेचक्रिणमच्युतम् ॥ ४८ ॥ महाक्रतूपद्रष्टारं
यज्ञपूरुषमेवच ॥ तस्यर्त्विजोभवन्सर्वऋषयोब्रह्मवादिनः ॥ ४९ ॥ प्रावर्तततततस्तस्यदक्षस्यचमहाध्वरः ॥ दृष्ट्वादेवनिकायांश्चतास्मिन्दक्षमहाध्वरे
॥ ५० ॥ अनीश्वरांस्ततोवेधाव्याजंकृत्वागृहंययौ ॥ दधीचिरथसंवीक्ष्यसर्वांस्त्रैलोक्यवासिनः ॥ ५१ ॥

श्वरत्वात् ॥ ४१ ॥ अतएवस्वच्छंदचारिणः ॥ नाथाःसर्वस्वामिनः ॥ पक्षेअनाथाः ॥ स्वाभिमानिनआत्माभिमानिनः ॥ पक्षेऽहंकाराभिमानिननः ॥ अकिंचनानाविद्यतोकिंचनये
भ्यस्ते ॥ ईश्वरमानिनोब्रह्मादिपूजाभाजः ॥ सर्वत्राक्षेपःस्पष्टएव ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ .४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ अनीश्वरान्महादेवरहितान् ॥ ५१ ॥

॥ ५२ ॥ शुभोदर्कंशुभोत्तरफलम् ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ नेदसिनेदीयसिइदानींतनेनिकटइतिवा ॥ नास्तिक्रतुसमोरिपुरिति ॥ तदुक्तम् ॥ अन्नहीनोदहेद्राष्ट्रंमंत्रहीनस्तुऋत्विजम् ॥ यजमानमदाक्षिण्यो नास्तिक्रतुसमोरिपुरिति ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ यज्ञपुमान्विष्णुः ॥ असावित्यंगुल्यानिर्दिशति ॥ एषभृगुःसाक्षाद्ब्रह्मेतिसंबंधः ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ प्रसूतेर्नामांतरंशतरूपा ॥ कल्पभेदेनवा नामभेदः ॥

दक्षयज्ञेसमायातान्सतीश्वरविवर्जितान्॥प्राप्तसंमानसंभारान्वासोलंकृतिपूर्वकम्॥५२॥दक्षस्यहिशुभोदर्कमिच्छन्प्रोवाचचेतिवै ॥ ॥ दधीचिरुवाच ॥ दक्षप्रजापतेदक्षसाक्षाद्धातृस्वरूपधृक् ॥ ५३ ॥ नचास्तितवसामर्थ्यंक्कापिकस्यापिनिश्चितम् ॥ यादृशःक्रतुसंभारस्तवचेहसमीक्ष्यते ॥ ५४ ॥ नतादृङ्नेदसिप्रायःक्कापिज्ञातोमहामते ॥ क्रतुस्तुनैवकर्तव्योनास्तिक्रतुसमोरिपुः ॥ ५५ ॥ कर्तव्यश्चेत्तदाकार्यःस्याच्चेत्संपत्तिरीदृशी ॥ साक्षादग्निःस्वयंकुंडे साक्षादिंद्रादिदेवताः ॥५६॥ साक्षाच्चसर्वेमंत्रावैसाक्षाद्यज्ञपुमानसौ ॥ आचार्यपदवीमेषदेवाचार्यःस्वयंचरेत् ॥ साक्षाद्ब्रह्मास्वयंचैषभृगुर्वैकर्मकांडवित् ॥ ॥ ५७ ॥ अयंपूषाभगस्त्वेषइयंदेवीसरस्वती ॥ एतेचसर्वदिक्पालायज्ञरक्षाकृतःस्वयम् ॥ ५८॥ त्वंचदीक्षांशुभांप्राप्तोदेव्याचशतरूपया ॥ जामातात्वेषतेधर्मःपत्नीभिर्दशभिःसह ॥ ५९ ॥ स्वयमेवहिकुर्वीतधर्मकार्यंप्रयत्नतः ॥ ओषधीनामयंनाथस्तवजामातृषूत्तमः ॥ ६० ॥ सप्तविंशतिभिःसार्धंपत्नीभिस्तवकार्यकृत् ॥ ओषधीःपूरयेत्सर्वाद्विजराजोमहासुधीः ॥६१॥ दीक्षितोराजसूयस्यदत्तत्रैलोक्यदक्षिणः॥मारीचःकश्यपश्चासौप्रजापतिषुसत्तमः ॥ त्रयोदशमिताभिश्चभार्याभिस्तवकार्यकृत् ॥ ६२ ॥ हविःकामदुघासूतेकल्पवृक्षःसमित्कुशान् ॥ दारुपात्राणिसर्वाणिशकटंमंडपादिकम् ॥ ६३ ॥ विश्वकर्माप्यलंकारान्कुरुतेभ्यागतर्त्विजाम् ॥ वसूनिचाऽपिवासांसिवसवोष्टौददत्यपि ॥ ६४ ॥ स्वयंलक्ष्मीरलंकुर्याद्यावैचात्रसुवासिनीः ॥ ६५ ॥ सर्वेसुखायमेदक्षवीक्षमाणस्यसर्वतः ॥ एकंदुःखाकरोत्येवयत्त्वंविस्मृतवानसि ॥ ६६ ॥ जीवहीनोयथादेहोभूषितोपिनशोभते ॥ तथेश्वरंविनायज्ञः श्मशानमिवलक्ष्यते ॥ ६७ ॥ इत्थंदधीचिवचनंश्रुत्वादक्षःप्रजापतिः ॥ भृशंजज्वालकोपेनहविषाकृष्णवर्त्मवत् ॥ ६८ ॥ पूर्वंस्तुत्यातिसंहृष्टोहृष्टोयो सौदधीचिना ॥ सएवचापिकोपाग्निमुद्वमन्वीक्षितोमुखात् ॥ ६९ ॥ प्रत्युवाचाथतंविप्रंवेपमानांगयष्टिकः ॥ दक्षःप्रजापतीरोषाज्जिघांसुरिवतंद्विजम् ॥ ७० ॥ ॥ दक्षउवाच ॥ ॥ ब्राह्मणोसिदधीचेत्वंकिंकरोमितवात्रवै ॥ दीक्षामहमहोप्राप्तःकर्तुंनायातिकिंचन ॥ ७१ ॥ भवान्केनसमाहूतोयदत्रागान्महाजडः ॥ आगतोपिहिकेनत्वंपृष्टइत्थंब्रवीषियत् ॥ ७२ ॥

एवमन्यत्रापि ॥ तेतव ॥ ५९ ॥ कुर्वीतकरोति ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ अभ्यागताश्चऋत्विजश्चतेषाम् ॥ वसूनिधनानि ॥ ६४ ॥ सुवासिनीःकुलवधूः ॥ ६५ ॥ दुःखाकरोतिदुःखंदुःखिनंकरोति ॥ ६६ ॥ यद्यस्मात् ॥ अग्रिमेणान्वयः ॥ यद्वा यत्श्रुतिस्मृतिप्रसिद्धंविश्वेश्वराख्यंपरंब्रह्मतद्विस्मृतवानसीत्यर्थः ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥

॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ अमंगलभुवाश्मशानस्थलया ॥ तयाप्रसिद्धया ॥ ७६ ॥ पितृकाननंश्मशानम् ॥ ७७ ॥ मंगलेतरभूमिरपितद्देव ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ विष्णुरपिशांभवीशक्तिरितिवे
देपठ्यते ॥ तमेववेदमर्थतःपठति ॥ वामांगमिति ॥ तदितरद्दक्षिणांगम् ॥ ८० ॥ दुर्वाससाश्रीशंकरांशेन ॥ तदुक्तंवैष्णवे ॥ दुर्वासाःशंकरस्यांशश्चचारपृथिवीमिमामिति ॥ ८१ ॥ ८२ ॥
श्वेतंश्वेतनामानंपाशयतोबध्नतः ॥ ८३ ॥ पार्ष्णिग्राहीपृष्ठरक्षकःसहायइतियावत् ॥ अधार्षीद्धर्षितवानंहार्षीदितियावत् ॥ ८४ ॥ संविदानाःसम्यग्जानानाअपितथापिप्रावर्तंत ॥ ८५ ॥

सर्वमंगलमांगल्योयत्रश्रीमानयंहरिः ॥ स्वयंवैयज्ञपुरुषःसमखःकिंश्मशानवत् ॥ ७३ ॥ यत्रवज्रधरःशक्रःशतयज्ञैकदीक्षितः ॥ त्रयस्त्रिंशतिकोटी
नाममराणांपतिःस्वयम् ॥ ७४ ॥ तंत्वंचोपमिमीषेमुंश्मशानेनमहामखम् ॥ धर्मराट्चस्वयंयत्रधर्माधर्मैककोविदः ॥ ७५ ॥ श्रीदोस्तियत्रश्रीदाता
साक्षाद्यत्राशुशुक्षणिः ॥ तंयज्ञमुपमासित्वममंगलभुवातया ॥ ७६ ॥ देवाचार्यःस्वयंयत्रक्रतोराचार्यतांगतः ॥ अभिमानवशात्तंत्वमाख्यासिपि
तृकाननम् ॥ ७७ ॥ यत्रार्त्विज्यंभजंतेऽमीवसिष्ठप्रमुखर्षयः ॥ तमध्वरंसमाचक्षेमंगलेतरभूमिवत् ॥ ७८ ॥ निशम्येतिमुनिःप्राहदधीचिर्ज्ञानिनांवरः ॥
सर्वमंगलमांगल्योभवेद्यज्ञपुमान्हरिः ॥ ७९ ॥ तथापिशांभवीशक्तिर्वेदेविष्णुःप्रपठ्यते ॥ वामांगंस्रष्टुराद्यस्यहरिस्तदितरद्विधिः ॥ ८० ॥ दीक्षितोयो
श्वमेधानांशतस्यकुलिशायुधः ॥ दुर्वाससाक्षणेनापिनीतोनिःश्रीकतांहिसः ॥ ८१ ॥ पुनराराध्यभूतेशंप्रापैकाममरावतीम् ॥ यस्त्वयाधर्मराजोत्रक
थितःक्रतुरक्षकः ॥ ८२ ॥ बलंतस्याखिलैर्ज्ञातंश्वेतंपाशयतःपुरा ॥ धनदस्त्र्यंबकसखस्तच्चक्षुश्चाशुशुक्षणिः ॥ ८३ ॥ पार्ष्णिग्राह्यभवद्रुद्रोदेवाचार्यस्यवै
तदा ॥ यदातारामधार्षीत्साद्विजराजोऽतिसुंदरीम् ॥ ८४ ॥ तांविदंतिवसिष्ठाद्यास्तवार्त्विज्यंभजंतिये ॥ एकोरुद्रोनद्वितीयःसंविदानाअपीतिहि ॥ ८५ ॥
प्रावर्तंतर्षयोन्येपिगौरवात्तवतेक्रतौ ॥ यदिमेब्राह्मणस्यैकंशृणोषिवचनंहितम् ॥ ८६ ॥ तदाक्रतुफलाधीशंविश्वेशंत्वंसमाह्वय ॥ विनातेनक्रतुरसौकृतो
प्यकृतएवहि ॥ ८७ ॥ सतितस्मिन्महादेवेविश्वकर्मैकसाक्षिणि ॥ तवापिचैषांसर्वेषांफलिष्यंतिमनोरथाः ॥ ८८ ॥ यथाजडानिबीजानिनफलं
तिस्वयंतथा ॥ जडानिसर्वकर्माणिनफलंतीश्वरंविना ॥ ८९ ॥ अर्थहीनायथावाणीधर्महीनायथातनुः ॥ पतिहीनायथानारीशिवहीनातथाक्रिया ॥
॥ ९० ॥ गंगाहीनायथादेशाःपुत्रहीनायथागृहाः ॥ दानहीनायथासंपच्छिवहीनातथाक्रिया ॥ ९१ ॥ मंत्रिहीनंयथाराज्यंश्रुतिहीनायथाद्विजाः ॥
योषाहीनंयथासौख्यंशिवहीनातथाक्रिया ॥ ९२ ॥ दर्भहीनायथासंध्यातिलहीनंचतर्पणम् ॥ हविर्हीनोयथाहोमःशिवहीनातथाक्रिया ॥ ९३ ॥

किंतत्रकारणंतदाह ॥ तवगौरवादिति ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ विश्वकर्मैकसाक्षिणिसर्वव्यापारमुख्यद्रष्टरि ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ भक्त्युद्रेकाद्दक्षस्यरुच्युत्पादनार्थंवाबहुधादृष्टांतयति अर्थहीनेत्या
दिना ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥

दक्षोपिनिपुणोपिचतुरोपीतियावत् ॥ वचनाग्रहणेहेतुमाह ॥ शंभोरिति ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥ महामंगलमूर्तिनासर्वमंगलस्वरूपेणेतिवास्तवार्थः ॥ १ ॥
क्रतुमुख्यानीत्यत्रतदुत्तरमाह ॥ यथार्थेति ॥ २ ॥ विपक्षेबाधकमाह ॥ तदधीनाश्चेति ॥ ३ ॥ ईश्वरइत्यादेरुत्तरमाह ॥ सामान्येति ॥ असंदिग्धःसंदेहरहितः ॥ प्रतिभूर्दाता ॥ ४ ॥

इत्थंदधीचिनाख्यातंजग्राहवचनंनतत् ॥ दक्षोदक्षोपितत्रैवशंभोर्मायाविमोहितः ॥ ९४ ॥ प्रोवाचचभृशंक्रुद्धःकाचिंतातवमेक्रतोः ॥ क्रतुमुख्यानिसर्वा
णियानिकर्माणिसर्वतः ॥ ९५ ॥ तानिसिद्ध्यंतिनियतंयथार्थकरणादिह ॥ अयथार्थविधानेनसिद्ध्येत्कर्मापिनेशितुः ॥ ९६ ॥ स्वकर्मसिद्ध्येचाथ
सर्वएवहिचेश्वरः ॥ ईश्वरःकर्मणांसाक्षीयत्त्वयापीतिभाषितम् ॥ ९७ ॥ तत्तथास्तुपरंसाक्षीनार्थंदद्याच्चकुत्रचित् ॥ ९८ ॥ जडानिसर्वकर्माणिनफलंती
श्वरंविना ॥ यदुक्तंभवतातत्राप्यहोदृष्टांतयाम्यहम् ॥ ९९ ॥ जडान्यपिचबीजानिकालंसंप्राप्यचात्मनः ॥ अंकूरयंतिकालाच्चपुष्प्यंतिचफलंतिच
॥ १०० ॥ विनापीशंतथाकर्मस्वयंकालात्फलत्यहो ॥ किमीश्वरेणतेनात्रमहामंगलमूर्तिना ॥ १ ॥ ॥ दधीचिरुवाच ॥ ॥ यथार्थकरणात्सि
द्धमपिकार्यंकदाचन ॥ ईश्वरप्रातिकूल्याच्चसिद्धमेवाशुनश्यति ॥ २ ॥ ईश्वरेच्छाबलात्कर्मकृतमप्यविधानतः ॥ संसिद्ध्येत्तदधीनाश्चकथंसर्वइहे
श्वराः ॥ ३ ॥ सामान्यसाक्षिवन्नेशःसर्वेषांसर्वकर्मणाम् ॥ साक्षीभवेदसंदिग्धःफलस्यप्रतिभूरपि ॥ ४ ॥ भूजलादिस्वरूपेणबीजमाविश्यसर्वकृत् ॥
स्वयंकालस्वरूपेणविदध्यादंकुरोदयम् ॥ ५ ॥ यत्त्वयोक्तंविनापीशंकालेकर्मफलेत्स्वयम् ॥ सएवकालोभगवान्सर्वकर्तामहेशिता ॥ ६ ॥ अन्यच्चभव
ताप्रोक्तंतदेकंतथ्यमेवतत् ॥ किमीश्वरेणतेनात्रमहामंगलमूर्तिना ॥ ७ ॥ येमहांतोभवंत्येवयेचमंगलमूर्तयः ॥ ईश्वराख्याचयेष्वस्तिकिंतैरत्रतवांतिके
॥ ८ ॥ उत्तरादुत्तरंचेतिप्रत्युत्तरयतिद्विजे ॥ दधीचौचुक्रुधेऽत्यंतंदक्षोगर्वातिसुश्रिया ॥ ९ ॥ आदिदेशसमीपस्थानालोक्यपरितस्त्वति ॥ ब्राह्मणा
पसदंचामुंपरिदूरयताशुवै ॥ ११० ॥ अमुष्मादध्वरश्रेष्ठादवरिष्ठमनोगतम् ॥ इत्थंदधीचिराकर्ण्यप्रोवाचप्रहसन्निव ॥ ११ ॥ किंमांदूरयसेमूढदूरीभूतो
भवानपि ॥ सर्वेभ्योमंगलेभ्यश्चसर्वैरेभिःसमंध्रुवम् ॥ १२ ॥

जडानीत्यादिनायद्दृष्टांतितंतद्विघटयति ॥ भूजलादीति ॥ ५ ॥ विनापीशमितियदुक्तंतदनूद्यदूषयति ॥ यत्त्वयोक्तमिति ॥६ ॥ किमीश्वरेणेतियदुक्तंतदनूद्यस्वीकरोति ॥ अन्यच्चेति ॥ ७ ॥ ८ ॥
दक्षस्यउत्तरादुत्तरमनेकमुत्तरंप्रत्युत्तरयाति ॥ निराकृतवति ॥ चुक्रुधेक्रोधंकृतवान् ॥९॥ ब्राह्मणाअपसदाअधमायस्मात्तम् ॥११०॥ नवरिष्ठःश्रेष्ठोयस्मात्तस्मिन्मनोगतंयस्यतम् ॥ ११ ॥ १२ ॥

प्रजापतेइतिदक्षस्यसोपहासंसंबोधनम् ॥ १३ ॥ भवानगस्त्यः ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ मानभुवःपूजाधाराः ॥ १९ ॥ तारेणोच्चेन ॥ १२० ॥ २१ ॥ पिचंडिलाः स्थूलोदराः ॥ २२ ॥ कुल्याःसरितः ॥ द्रप्सस्येति ॥ द्रवीभूतगुडस्येत्यर्थः ॥ दध्नश्चेतिक्वचित् ॥ २३ ॥ २४ ॥ मार्गिताअन्विष्टाः ॥ मार्गणायाचकाः ॥ २५ ॥ व्यानशेव्याप्तवान् ॥

अकांडेक्रोधजोदंडस्तवमूर्ध्निपातिष्यति ॥ महेशितुस्त्रिजगतीपरिशास्तुःप्रजापते ॥ १३ ॥ इत्युक्त्वानिर्जगामाशुयज्ञवाटात्ततोद्विजः ॥ तस्मिन्निर्यातिनिर्यातोदुर्वासाश्च्यवनोभवान् ॥ १४ ॥ उत्तंकउपमन्युश्चऋचीकोद्दालकावपि ॥ मांडव्योवामदेवश्चगालवोगर्गगौतमौ ॥१५॥ शिवतत्त्वविदोन्येपिदक्षयज्ञाद्विनिर्ययुः ॥ गतेदधीचौसानंदंप्रावर्ततमहामखः ॥१६॥ येस्थिताब्राह्मणास्तत्रतेभ्योद्विगुणदक्षिणाम् ॥ प्रादात्प्रजापतिर्दक्षस्त्वन्येभ्योप्यधिकंवसु ॥ ॥ १७ ॥ सर्वेजामातरस्तेनतोषिताभूरिशोधनैः ॥ कन्याश्चालंकृताःसर्वामहाविभवविस्तरैः ॥१८॥ ऋषिपत्न्योपिबहुशोदेवपत्न्योप्यनेकशः ॥ तथापुरांगनाःसर्वास्तेनमानभुवःकृताः ॥ १९ ॥ ब्रह्मघोषेणतारेणव्योमशब्दगुणंस्फुटम् ॥ कारितंतेनदक्षेणविप्राणांहृष्टचेतसाम् ॥ १२० ॥ अग्निर्मंदाग्निरभवत्तस्मिन्जुह्वतिदीक्षिते ॥ हविःपरिमलैनैवपरितृप्तादिगंगनाः ॥ २१ ॥ स्वाहाकारैर्वषट्कारैःसुराजाताःपिचंडिलाः ॥ रचितागिरयस्तेनसदन्नानांपदेपदे ॥२२॥ घृतकुल्याःकृतास्तेनमधुकुल्याःसहस्रशः ॥ महासरांसिपयसांद्रप्सस्यापिमहाह्रदाः ॥ २३ ॥ राशयश्चदुकूलानांरत्नानांशिखराणिच ॥ यज्ञवाटस्यवसुधास्वर्णरूप्यमयीकृता ॥ २४ ॥ नलभ्यंतेक्रतौतस्यमार्गिताअपिमार्गणाः ॥ हृष्टाःपुष्टाःसमभवन्नपितत्परिचारकाः ॥ २५ ॥ ध्वनिर्मंगलगीतानांव्यानशेगगनांगणम् ॥ जहृषेचाप्सरोवृंदैर्गंधर्वैर्मुमुदेतराम् ॥ २६ ॥ विद्याधरैर्ननंदेचवसुधाववृधेभृशम् ॥ महाविभवसंभारेतस्मिन्दाक्षेमहाक्रतौ ॥ इत्थंप्रवृत्तेऽथमुनिःकैलासंनारदोययौ ॥१२७॥ इतिश्रीस्कांदेमहापुराणएकाशीतिसाहस्र्यांसंहितायांचतुर्थेकाशीखंडउत्तरार्धेदक्षयज्ञप्रादुर्भावोनामसप्ताशीतितमोऽध्यायः ॥ ८७॥ ॥ छ ॥ ॥ अगस्त्यउवाच ॥ ॥ शिवलोकंसमासाद्यमुनिनाब्रह्मसूनुना ॥ किंचक्रेब्रूहिषड्वक्त्रकथांकौतुकशालिनीम् ॥ १ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ शृणुकुंभजवक्ष्यामिनारदेनमहात्मना ॥ यत्कृतंतत्रगत्वाशुकैलासंशंकरालयम् ॥ २ ॥ मुनिर्गगनमार्गेणप्राप्यतद्धामशांभवम् ॥ दृष्ट्वाशिवौप्रणम्याथशिवेनविहितादरः ॥ ३ ॥

जहृषेसंहर्षंचक्रे ॥ मुमुदेतरामतिशयेनसहर्षंचक्रे ॥२६॥ ननंदेसमृद्धंचक्रेगगनांगणमित्येव ॥ दाक्षेदक्षसंबंधिनि ॥ १२७ ॥ ॥ इतिश्रीरामानंदकृतायांकाशीखंडटीकायांसप्ताशीतितमोऽध्यायः ॥ ॥ ८७॥ ॥छ॥ ॥ अष्टाशीतितमेऽध्यायेसत्यादेहविसर्जनम् ॥ वर्ण्यतेत्यद्भुततरंवैराग्यप्रतिपादकम् ॥ १ ॥ कैलासंनारदोययावित्युक्तंतत्रपृच्छति ॥ शिवलोकमिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥

अक्षाभ्यांपाशकाभ्याम् ॥ द्वंद्वाभ्यामितिपाठेपिसएवार्थः ॥ ४ ॥ क्रीडालीलातदेवाह ॥ मासाइति ॥ सारिफलकेसारिफलनिमित्तम् ॥ ५ ॥ मासेयाःशुक्लाःशुक्लेतराःकृष्णाश्चद्विपंचदशात्रिंशत्तिथयस्ताःसारिकाःफलकाःवलानीतिप्रसिद्धाइत्यर्थः ॥ अक्षयुग्मंपाशकयुगलम् ॥ अयनेदक्षिणोत्तरे ॥६॥ ग्लहौपणौ ॥ ७ ॥ खेलसमयःक्रीडाकालः ॥ उपसंहरति ॥ इत्थमिति ॥ ८ ॥ तथापिलीलाविग्रहधारिणोर्युवयोर्व्यवहारगोचरेऽक्षक्रीडायांजयपराजयौनस्तइत्याह ॥ नदेवीति ॥ किंचक्रेइतियत्पृष्टंतदाह ॥ किंचिदिति ॥९॥ अवबुध्यतिअवबुध्यते ॥१०॥ ननुगुणवान्शरीरीकथंमानापमानयोर्दूरेतिष्ठतितत्राह ॥ लीलात्मेति ॥ यद्यपिमायाख्ययात्वयाशक्त्याऽयंलीलाविग्रहोगुणवांश्चतथापिविचाराद्वेदांततात्पर्यावधारणादतिनिर्गुणःअतएवसृष्ट्यादिकर्माणिकुर्वन्नपितैःकर्मभिर्न

तदुद्दिष्टासनंभेजेपश्यंस्तत्क्रीडनंपरम् ॥ क्रीडंतौतौतुचाक्षाभ्यांयदानचाविरेमतुः ॥ ४ ॥ तदौत्सुक्येनसमुनिःप्रेर्यमाणउवाचह ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ देवदेवतवक्रीडाखिलंब्रह्मांडगोलकम् ॥ मासाद्वादशयेनाथतेसारिफलकेगृहाः ॥ ५ ॥ कृष्णाःकृष्णेतरायावैतिथयस्ताश्चसारिकाः ॥ द्विपंचदशमासेयास्त्वक्षयुग्मंतथायने ॥ ६ ॥ सृष्टिप्रलयसंज्ञौद्वौग्लहौजयपराजयौ ॥ देवीजयेभवेत्सृष्टिरसृष्टिर्धूर्जटेर्जये ॥ ७ ॥ भवतोःखेलसमयोयःसास्थितिरुदाहृता ॥ इत्थंक्रीडैवसकलमेतद्ब्रह्मांडमीशयोः ॥ ८ ॥ नदेवीजेष्यतिपतिंनेशःशक्तिंविजेष्यति ॥ किंचिद्विज्ञप्तुकामोस्मितन्मातरवधार्यताम् ॥ ९ ॥ देवःसर्वज्ञनाथोपिनाकिंचिदवबुध्यति ॥ मानापमानयोर्यस्मादसौदूरेव्यवस्थितः ॥ १० ॥ लीलात्मागुणवानेषविचारादतिनिर्गुणः ॥ कुर्वन्नपिहिकर्माणिबाध्यतेनैवकर्मभिः ॥ ११ ॥ मध्यस्थोपिहिसर्वस्यमाध्यस्थ्यमवलंबते ॥ सर्वत्रायंमहेशानोमित्राऽमित्रसमानदृक् ॥ १२ ॥ त्वंशक्तिरस्यदेवस्यसर्वेषांमान्यभूःपरा ॥ दक्षस्यापित्वयामानोदत्तोपत्यनिमित्तकः ॥ १३ ॥ परंत्वंसर्वजगतांजनयित्र्येकिकाध्रुवम् ॥ त्वत्तआविर्भवंत्येवधातृकेशववासवाः ॥ ॥ १४ ॥ त्वमात्मानंनजानासित्र्यक्षमायाविमोहिता ॥ अतएवाहिमेचित्तंदुनोत्यतितरांसति ॥ १५ ॥ अन्याअपिहियाःसत्यःपातिव्रत्यपरायणाः ॥ ताभर्तृचरणौहित्वाकिंचिदन्यन्नमन्वते ॥ १६ ॥ अथवास्तामियंवार्ताप्रस्तुतंप्रब्रवीम्यहम् ॥ अद्यनीलगिरेस्तस्माद्धरिद्वारसमीपतः ॥ १७ ॥ अपूर्वमिवसंवीक्ष्यपरिप्राप्तस्तवांतिकम् ॥ अत्याश्चर्यविषादाभ्यांकिंचिद्वक्तुमिहोत्सुकः ॥ १८ ॥ आश्चर्यहेतुरेवायंयत्पुंजातंत्रयीतले ॥ तद्दृष्टंसकलत्रंचदक्षस्याध्वरमंडपे ॥ १९ ॥ सालंकारंसमानंचसानंदमुखपंकजम् ॥ विस्मृताखिलकार्यंचदक्षयज्ञप्रवर्तकम् ॥ २० ॥ विषादेकारणंचैतद्यतोजातमिदंजगत् ॥ यस्मिन्प्रवर्ततेयत्रलयमेष्यतिचध्रुवम् ॥ २१ ॥ तदेवतत्रनोदृष्टंभवद्द्वंद्वंभवापहम् ॥ प्रायोविषादजनकंभवतोर्यददर्शनम् ॥ २२ ॥

लिप्यतइति ॥ ११ ॥ तथापिलीलाविग्रहावस्थायांनिग्रहानुग्रहौभवेतामेवनेत्याह ॥ मध्यस्थोपिउदासीनएवेत्यर्थः ॥ तत्रहेतुमाह ॥ सर्वत्रेति ॥ १२ ॥ १३ ॥ परंकेवलम् ॥ एकिकामुख्या ॥ ॥ १४ ॥ त्वंकथंभूता ॥ त्र्यक्षमायास्वयमेवविमोहिता ॥ ऐकपद्येपिसएवार्थः ॥ दुनोतिव्यथते ॥ १५ ॥ कैमुत्यन्यायमाह ॥ अन्याअपीति ॥ मन्वतेमन्यंते ॥ जानतइतिक्वचित् ॥ १६ ॥ नीलगिरेःपुरुषोत्तमात्सकाशात् ॥ समीपतःसमीपे ॥ हरिद्वारंमायापुरी ॥ १७ ॥ १८ ॥ पुंजातंपुरुषसमुदायः ॥ पुंमात्रंयत्तुजातमितिचक्वचित् ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ भवद्द्वंद्वंभवश्चभवानी

चतयोर्युगलम् ॥ २२ ॥ तद्भवतोर्दर्शनम् ॥ अन्यत्किंतत्राह ॥ तच्चेति ॥ २३ ॥ द्रुहिणेनब्रह्मणा ॥ ययेयातंगतमिंतियावत् ॥ धिक्कृतस्तिरस्कृतः ॥ दधीचेनअकारांतोयम् ॥ २४ ॥ २५ ॥

तदेवनाभवत्तत्रसमभूदन्यदेवहि ॥ तच्चवक्तुंनशक्येततद्भक्तादक्षएवसः ॥ २३ ॥ तानिवाक्यानिचाकर्ण्यद्रुहिणेनययेततः ॥ महर्षिणादधीचेनधिक्कृतो
नितरांहिसः ॥ २४ ॥ शप्तश्चवीक्षमाणानांदेवर्षीणांप्रजापतिः ॥ मयाचकर्णौपिहितौश्रुत्वातद्गर्हणागिरः ॥ २५ ॥ दधीचिनासमंकेचिद्दुर्वासःप्रमुखा
द्विजाः ॥ भवनिंदांसमाकर्ण्यकियंतोपिविनिर्ययुः ॥२६॥ प्रावर्ततमहायागोहृष्टपुष्टमहाजनः ॥ तथाद्रष्टुंनशक्नोमिततआगतवानिह ॥ २७ ॥ भगिन्यो
पिचयादेवितवतत्रसभर्तृकाः ॥ तासांगौरवमालोक्यनकिंचिद्वक्तुमुत्सहे ॥ २८ ॥ इतिदेवीसमाकर्ण्यसतीदक्षकुमारिका ॥ करादक्षौसमुत्सृज्यदध्यौकिं
चित्क्षणंहृदि ॥ २९ ॥ उवाचचभवत्वेवंशरणंभवएवमे ॥ संप्रधार्येतिमनसिसतीदाक्षायणीततः ॥३०॥ द्रुतमेवसमुत्तस्थौप्रणनामचशंकरम् ॥ मौला
वंजलिमाधायदेवीदेवंव्यजिज्ञपत् ॥३१॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ विजयस्वांधकध्वंसिंस्त्र्यंबकत्रिपुरांतक ॥ चरणौशरणंतेमेदेह्यनुज्ञांसदाशिव ॥३२॥
मानिषेधीःप्रार्थयामियास्यामिपितुरंतिकम् ॥ उक्त्वेतिमौलिमदधाद्दंधकारिपदांबुजे ॥ ३३ ॥ अथोक्ताशंभुनादेवीमृडान्युत्तिष्ठभामिनि ॥ किमपूर्णं
तवास्त्यत्रवदसौभाग्यसुंदरि ॥ ३४ ॥ लक्ष्म्याअपिचसौभाग्यंब्रह्माण्यैकांतिरुत्तमा ॥ शच्यैनित्यनवीनत्वंभवत्यादत्तमीश्वरि ॥ ३५ ॥ त्वयाचश
क्तिमानस्मिमहदैश्वर्यरक्षणे ॥ त्वांचशक्तिंसमासाद्यस्वलीलारूपधारिणीम् ॥ ३६ ॥ एतत्सृजामिपाम्यद्मित्वल्लीलाप्रेरितोंगने ॥ कुतोमांहातुमिच्छेस्त्वं
ममवामार्धधारिणि ॥ ३७ ॥ शिवाशिवोदितंचेतिश्रुत्वाप्याहमहेश्वरम् ॥ जीवितेशविहायत्वांनक्वापिपरियाम्यहम् ॥३८॥ मनोमेचरणद्वंद्वेतवस्थास्य
तिनिश्चलम् ॥ क्रतुंद्रष्टुंपितुर्यामिनैक्षियज्ञोमयाक्वचित् ॥३९॥ शंभुःकात्यायनीवाक्यमितिश्रुत्वातदाब्रवीत् ॥ क्रतुस्त्वयानेक्षितश्चेदाहरामिततःक्रतुम्
॥ ४० ॥ मच्छक्तिधारिणीत्वंवासृजैवान्यांक्रतुक्रियाम् ॥ अन्योयज्ञपुमानस्तुसंत्वन्येलोकपालकाः ॥ ४१ ॥ अन्यानाशुविधेहित्वमृषीनार्त्विज्यक
र्मणि ॥ पुनर्जगाददेवीतिश्रुत्वाशंभोरुदीरितम् ॥ ४२ ॥

भवनिंदामीश्वरतिरस्कारम् ॥ भवासूक्ष्र्णमितिपाठेपिसएवार्थः ॥ २६ ॥ प्रावर्तत ॥ प्रावर्तिष्टेतिक्वचित् ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥
॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥

॥ ४३ ॥ प्रतिषेधेकृतेप्यहंयास्यामीत्याशयेनाह ॥ कइति ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ पंगुवासरःशनेर्दिनम् ॥ ४६ ॥ सप्तदशोयोगोव्यतीपातः ॥ धनिष्ठावसुनक्षत्रम् ॥ ४७ ॥ ४८ ॥
॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ कार्यार्थंयात्रानिमित्तम् ॥ ५४ ॥ तदेवाह ॥ ननामेति ॥ अतएवनमस्कारप्रदक्षिणयोरकरणादेवगतासतीपुनरागताने त्यन्वयः
॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ विमानंविशिनष्टि सपादचतुर्भिः ॥ मनःपवनौचक्रेयस्य ॥ पंचास्यायुतसंयुक्तंसिंहदशसहस्रसंबद्धम् ॥ रत्नसानुःसुमेरुर्ध्वजदंडउच्छ्रितो

पितुर्यज्ञोत्सवोनाथद्रष्टव्योऽत्रमयाध्रुवम् ॥ देह्यनुज्ञांगमिष्यामिमामेकार्षीर्वचोन्यथा ॥ ४३ ॥ कःप्रतीपयितुंशक्तश्चेतोवाजलमेववा ॥ निम्नायाभ्युद्यतं
नाथमाद्यमांप्रतिषेधय ॥ ४४ ॥ निशम्येतिपुनःप्राहसर्वज्ञोभूतनायकः ॥ मायाहिदेविमांहित्वागताचनमिलिष्यसि ॥ ४५ ॥ अद्यप्राचींयियासुंत्वां
वारयेत्पंगुवासरः ॥ नक्षत्रंचतथाज्येष्ठातिथिश्चनवमीप्रिये ॥ ४६ ॥ अद्यसप्तदशोयोगोवियोगोद्यतनोऽशुभः ॥ धनिष्ठार्धसमुत्पन्नेतवताराद्यपंचमी ॥
॥ ४७ ॥ मागादेविगताद्यत्वंनहिद्रक्ष्यसिमांपुनः ॥ पुनर्देवीबभाषेसायदिनाम्नाप्यहंसती ॥ ४८ ॥ तदातन्वंतरेणापिकरिष्येतवदासताम् ॥ ततोभवः
पुनःप्राहकोवावारयितुंप्रभुः ॥ ४९ ॥ परिक्षुब्धमनोवृत्तिंस्त्रियंवापुरुषंतुवा ॥ पुनर्नदर्शनंदेविमयासत्यंब्रवीम्यहम् ॥५०॥ परंनदेविगंतव्यंमहामानधने
च्छुभिः ॥ अनाहूततयाकांतेमातापितृगृहानपि ॥ ५१ ॥ यथासिंधुगतासिंधुर्नपुनःपरिवर्तते ॥ तथाद्यगंत्र्यानोजातुतवागमनमिष्यते ॥ ५२ ॥ ॥
देव्युवाच ॥ ॥ अवश्यंयद्यहंरक्तातवपादांबुजद्वये ॥ तथात्वमेवमेनाथोभविष्यसिभवांतरे ॥ ५३ ॥ इत्युक्त्वानिर्ययौदेवीकोपांधीकृतलोचना ॥
यियासुभिश्चकार्यार्थंयत्कर्तव्यंनतत्कृतम् ॥ ५४ ॥ ननाममहादेवंनचचक्रेप्रदक्षिणम् ॥ अतएवहिसादेवीनगतापुनरागता ॥ ५५ ॥ अप्रणम्यमहे
शानमकृत्वापिप्रदक्षिणम् ॥ अद्यापिननिवर्ततेगताःप्राग्वासराइव ॥ ५६ ॥ तयाचरणचारिण्याराइयात्रिभुवनेशितुः ॥ अपितत्पावनंवर्त्ममेनेतिकठिनं
बहु ॥ ५७ ॥ देवोपितांसतींयांतींदृष्ट्वाचरणचारिणीम् ॥ अतीवविव्यथेचित्तेगणांश्चाथसमाह्वयत् ॥ ५८ ॥ गणाविमानंनयतमनःपवनचक्रिणम् ॥
पंचास्यायुतसंयुक्तंरत्नसानुध्वजोच्छ्रितम् ॥ ५९ ॥ महावातपताकंचमहाबुद्ध्यक्षलक्षितम् ॥ नर्मदालकनंदाचयत्रेषादंडतांगते ॥ ६० ॥ छत्रीभूतौ
चयत्रस्तःसूर्याचंद्रमसावपि ॥ यस्मिन्मकरतुंडंचवाराहीशक्तिरुत्तमा ॥ ६१ ॥ धूःस्वयंचापिगायत्रीरज्जवस्तक्षकादयः ॥ सारथिःप्रणवोयत्रङ्कं
कारःप्रणवध्वनिः ॥ ६२ ॥ अंगानिरक्षकायत्रवरूथश्छंदसांगणः ॥ इत्याज्ञप्तागणास्तूर्णंरथंनिन्युर्हराज्ञया ॥ ६३ ॥

यस्य ॥ क्वचिद्विशेषणस्यापिपूर्वनिपातः ॥ रत्नसानुलक्षणेनध्वजेनउच्छ्रितमुच्चमितिवा ॥ ५९ ॥ महावातःप्रवहःपताकायस्यतत् ॥ समहाबुद्धिर्महत्तत्त्वंसैवाक्षोमध्येदीर्घाकारकाष्ठंतेनलक्षितम् ॥
अलकनंदागंगा ॥ ईषादंडतांगतेप्राप्ते ॥६०॥ मकराकारंतुंडंमकरतुंडम् ॥६१॥ धूर्युगपृष्ठभागः ॥ ङ्कंकारःशब्दः ॥६२॥ अंगानिशिक्षाकल्पव्याकरणनिरुक्तच्छंदोज्योतींषि ॥ वरूथोरथगुप्तिः ॥

छंदसांगणःसप्तछंदांसीत्यर्थः ॥ ६३ ॥ तेजोविजृंभिणींसूर्यादितेजस्तिरस्कारिणीमित्यर्थः ॥ ६४ ॥ अंगणमजिरम् ॥ ६५ ॥ यज्ञवाटंयज्ञभूमिम् ॥ चकितंसशंकंयथास्यात्तथारक्षिभिर्वी
क्षितासतीताःप्रस्वादीःसर्वाअसंभाष्यैवदक्षांतिकंगतेतिचतुर्थेनान्वयः ॥ ६६ ॥ ससाध्वसाःससंभ्रमाः ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ पृष्टाउक्ता ॥ दृष्टेतिपाठेत्वदागमेभद्रंजातमित्यध्याहर्तव्यम् ॥ तुएव ॥ ६९ ॥
हेजनेतस्तात ॥ ७० ॥ अयीतिसानुकंपेसंबोधने ॥ अनन्येसर्वोत्कृष्टेइत्यर्थः ॥ ७१ ॥ यदहमिति ॥ निरीश्वरएवासावीश्वरइत्यहंतंयद्यादिसमाज्ञास्यंसम्यगवेदिषंतदात्वांकथमहंतस्मैरुद्रायादास्य

देव्यासनाथंतंकृत्वाविमानंपार्षदादिवि ॥ अनुजग्मुर्महादेवींदिव्यांतेजोविजृंभिणीम् ॥ ६४ ॥ साक्षणंत्र्यक्षरमणीवीक्ष्यदक्षसभांगणम् ॥ नभोंऽगणाद्वि
मानस्थानतोवेगादवातरत् ॥ ६५ ॥ अविशद्यज्ञवाटंचचकितंरक्षिवीक्षिता ॥ कृतमंगलनेपथ्यांप्रसूंदृष्ट्वाकिरीटिनीम् ॥ ६६ ॥ सभर्तृकाश्चभगिनीर्न
वालंकृतिशालिनीः ॥ साश्चर्याश्चसगर्वाश्चसानंदाश्चससाध्वसाः॥६७॥अचिंतितात्वनाहूताविमानाद्धरवल्लभा ॥ कथमेषापरिप्राप्ताक्षणमित्थंप्रपश्यतीः॥
॥ ६८ ॥ असंभाष्यापिताःसर्वागतादक्षांतिकंसती ॥ पित्रापृष्टातुमात्रापिभद्रंजातंत्वदागमे ॥ ६९ ॥ ॥ सत्युवाच ॥ ॥ यदिभद्रंजनेतर्मेसमा
गमन्नतोभवेत् ॥ कथंनाहंसमाहूतायथैतामेसहोदराः ॥ ७० ॥ ॥ दक्षउवाच ॥ ॥ अयिकन्येमहाधन्येह्यनन्येसर्वमंगले ॥ अयंतेनमनाग्दोषोदो
षएषममैवहि ॥ ७१ ॥ तादृग्विधाययत्पत्येमयादत्ताज्ञबुद्धिना ॥ यदहंतंसमाज्ञास्यमीश्वरोसौनिरीश्वरः ॥ ७२ ॥ तदाकथमदास्यंत्वांतस्मैमायास्वरू
पिणे ॥ अहंशिवाख्ययातुष्टोनजानेशिवरूपिणम् ॥ ७३ ॥ पितामहेनबहुधावर्णितोसौममाग्रतः ॥ शंकरोयमयंशंभुरसौपशुपतिःशिवः ॥ ७४ ॥
श्रीकंठोसौमहेशोऽसौसर्वज्ञोसौवृषध्वजः ॥ अस्मैकन्यांप्रयच्छत्वंमहादेवायधन्विने ॥ ७५ ॥ वाक्याच्छतधृतेस्तस्मात्तस्मैदत्तामयानघे ॥ नजानेतं
विरूपाक्षमुक्षगंविषभक्षिणम् ॥ ७६ ॥ पितृकाननसंवासंशूलिनंचकपालिनम् ॥ द्विजिह्वसंगसुभगंजलाधारंकपर्दिनम् ॥ ७७ ॥ कलंकिकृतमौलिंचधू
लिधूसरचर्चितम् ॥ क्वचित्कौपीनवसनंनग्नंवातूलवत्क्वचित् ॥ ७८ ॥ क्वचिच्चचर्मवसनंक्वचिद्भिक्षाटनप्रियम् ॥ विटंकभूतानुचरंस्थाणुमुग्रंतमोगुणम्॥
॥ ७९ ॥ रुद्रंरौद्रपरीवारंमहाकालवपुर्धरम् ॥ नृकरोटीपरिकरंजातिगोत्रविवर्जितम् ॥ ८० ॥

मददिर्षमित्यर्थः ॥ ७२ ॥ अशिवरूपिणमितिच्छेदः ॥ वस्तुतःशिवरूपिणम् ॥ पितामहेनेति ॥ ब्रह्मणायद्यप्यसौबहुधावर्णितस्तथापितंनजानेइत्याग्रिमेणान्वयइतिवारतवोर्थः ॥ ७३ ॥ ७४ ॥
॥ ७५ ॥ तत्रहेतुगर्भाणिविशेषणानि ॥ लीलयाविरूपाक्षम् ॥ उक्षगंवृषवाहनमित्यर्थः ॥७६॥ जलंजलदआधारोयस्यतंमेघवाहनत्वात् ॥ जलस्यगंगारूपस्यवाआधारः ॥ ७७॥ कलंकीचंद्रःकृतो
मौलौयेनतम् ॥ धूलिधूसरचर्चितंधूलिभिर्धूसरत्वेनचर्चितंलिप्तम् ॥ ७८ ॥ विटंकाविरूपाभूताअनुचरायस्यतम् ॥७९॥ नृकरोटीमनुष्यास्थिपरिकरःखट्वांगादिकंयस्यतम् ॥ ८० ॥

जानानोपिहिरण्यगर्भवचनाद्विद्वानपिप्रतारितस्तन्मायया वंचितइतिवास्तवोऽर्थः ॥८१॥ पांसुलोधूलिर्भस्मवासएवपटस्तेनच्छन्नः ॥ महाशंखोमनुष्यास्थि ॥८२॥८३॥ अज्ञानंतत्कार्यंचहरतीतिहरःसर्वे
षांमुक्तिदःक ॥ अमंगलालयःसंसाराश्रयोऽयमध्वरःक्वेतिवास्तवोर्थः ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ इहमंगलेमंगलाभासेकर्मणिसपरमेश्वरःशूलधृक्सर्वसंहारकर्ताविषमेक्षणःचंद्रसूर्याग्निनेत्रःकथमर्होयोग्यः
स्यादितिवास्तवोर्थः ॥ ८६ ॥ यथाश्रुतमादायदूनहृदयत्वंप्रत्युत्तरंच ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ वर्ष्मणःशरीरस्य ॥ ९३ ॥ प्राणितव्यंजीवितव्यम् ॥ विगर्हणायांश्रुतायां

नसम्यग्वेत्तितंकश्चिज्जानानोपिप्रतारितः ॥ किंबहूक्तेनतनयेसमस्तनयशालिनि ॥ ८१ ॥ कपांसुलपटच्छन्नोमहाशंखविभूषणः ॥ प्रबद्धसर्पकेयूरःप्रलं
बितजटासटः ॥ ८२ ॥ डमड्डमरुकव्यग्रहस्ताग्रःखंडचंद्रभृत् ॥ तांडवाडंबररुचिःसर्वामंगलचेष्टितः ॥८३॥ मृडानिसहरःक्वाऽयमध्वरोमंगलालयः ॥
अतएवसमाहूतानेहत्वंसर्वमंगले ॥ ८४ ॥ दुकूलान्यनुकूलानिरत्नालंकृतयःशुभाः ॥ प्रागेवधारितास्तेत्रपश्यागत्यगृहाणच ॥ ८५ ॥ इहमंगलवेशेषु
देवेंद्रेषुसशूलधृक् ॥ कथमर्होभवेच्चेतिमंगलेविषमेक्षणः ॥ ८६ ॥ इत्याकर्ण्यसतीसाध्वीजनेतुरुदितंतदा ॥ अत्यंतदूनहृदयावक्तुंसमुपचक्रमे ॥८७॥
सत्युवाच ॥ ॥ नाकार्णितंमयाकिंचित्त्वयिप्रब्रुवतिप्रभो ॥ पदद्वयींसमाकर्ण्यतांचतेकथयाम्यहम् ॥८८॥ नसम्यग्वेत्तितंकश्चिज्जानानोपिप्रतारितः ॥
एतत्सम्यक्त्वयाख्यायिकस्तंवेत्तिसदाशिवम् ॥ ८९ ॥ त्वंतुप्रतारितःपूर्वमधुनापिप्रतारितः ॥ कृत्वातेनचसंबंधमसंबद्धप्रलापभाक् ॥ ९० ॥ यादृशंव
क्षितंशंभुंतादृशंयद्यमन्यथाः ॥ कुतोमामददास्तस्मैयंचकश्चनवेदन ॥ ९१ ॥ अथवातेनसंबंधेनहेतुर्भवतोमतिः ॥ तत्रहेतुरभूत्तातममपुण्यैकगौरवम् ॥
॥ ९२ ॥ अथोक्वैवंबहुतरंत्वंजनेतास्यवर्ष्मणः ॥ श्रुतानेनचदेहेनपत्युःपरिविगर्हणा ॥ ९३ ॥ पुरश्चरणमेवैतद्यदस्यैवविसर्जनम् ॥ सुश्लाघ्यजन्मया
तावत्प्राणितव्यंसुयोषिता ॥ यावज्जीवितनाथस्याश्रवणीयाविगर्हणा ॥ ९४ ॥ इत्युक्त्वाक्रोधदीप्ताग्नौमहादेवस्वरूपिणि ॥ जुहावदेहसमिधंप्राणरोधवि
धानतः ॥ ९५ ॥ ततोविवर्णतांप्राप्ताःसर्वेदेवाःसवासवाः ॥ नाग्निर्जज्वालचतथायथाज्याहुतिभिःपुरा ॥ ९६ ॥ मंत्राःकुंठितसामर्थ्यास्तत्क्षणादेवचा
भवन् ॥ अहोमहानिष्टतरंकिमेतत्समुपस्थितम् ॥९७॥ केचिदूचुर्द्विजवरामिथःपरियियासवः ॥ महाझंझानिलःप्राप्तःपर्वतांदोलनक्षमः ॥ ९८॥ मखमं
डपभूस्तेनक्षणतःस्थपुटीकृता ॥ अकांडतडिदापातोजातोभूभूप्रकंपनः ॥९९॥ दिवश्चोल्काःप्रपतिताःपिशाचानृत्यमादधुः ॥ आतापिगृध्रैरुपरिगगने
मंडलायितम् ॥ १०० ॥ रवेरधस्तादशिवंशिवास्तत्राप्यरारिषुः ॥ मेघारुधिरविप्रुडभिस्तत्रवृष्टिंव्यधुःपराम् ॥ १ ॥

शरीरंत्यक्तव्यमितिभावः ॥९४॥ महादेवस्वरूपिणिईश्वरस्याष्टमूर्तित्वात् ॥ प्राणरोधविधानतःप्राणरोधप्रकारेण ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ झंझाकठोरः ॥ ९८ ॥ स्थपुटीकृतातृणादिनाच्छादिता
॥ ९९ ॥ १०० ॥ अरारिषुःशब्दंचक्रुः ॥ रुधिरविप्रुड्भिःरक्तबिंदुभिः ॥ १ ॥

॥२॥क्रोष्टुभिःसृगालैःश्वभिश्च ॥ चकोराश्चंद्ररश्मिभोक्तारःपक्षिविशेषाः ॥ करटाःकाकाः ॥ ३ ॥४॥ अशोभिशोभारहितम् ॥ स्थगिताःशंकिताःजृंभिताइतिवा ॥५॥१०६॥ ॥ इतिश्रीरामानंद
कृतायांकाशीखंडटीकायामष्टाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८८ ॥ ॥ छ ॥ ॥ नवाशीतितमेध्यायेयज्ञध्वंसादिपूर्वकम् :॥ दक्षेश्वरसमुत्पत्तिर्वर्ण्यतेऽतिमनोहरा ॥ १ ॥ २ ॥ वैलक्ष्यमिति ॥ किंचि
द्वैलक्ष्यंनाटयन्पूर्वांगमनादीषदन्यथात्वंघटयन् ॥ यद्वा लक्ष्यतइतिलक्ष्यंशरीरंविगतंलक्ष्यंवैलक्ष्यम् ॥ स्वार्थेतद्धितः ॥ किंचिद्यथास्यात्तथावैलक्ष्यंसत्यादेहत्यागमाकारेणप्रकटयन्क्षणंजोषंतूष्णीं

निर्घातनिःस्वनोभूमेरुत्थितोहृत्प्रकंपनः ॥ दिव्यायुधानिचमिथोयुध्यंतिस्मातिभीषणम् ॥ २ ॥ हवनीयंमहाद्रव्यंदूषितंक्रोष्टुभिःश्वभिः ॥ चकोराः
करटास्तत्रविचेरुर्यज्ञमंडपे ॥ ३ ॥ श्मशानवाटवज्जातोयज्ञवाटःसवैक्षणात् ॥ यद्यत्रावस्थितंसर्वंतत्तत्रैवपरिष्ठितम् ॥ ४ ॥ चित्रन्यस्तमिवासीच्चवस्तुजा
तमशोभिच ॥ स्थगिताइवसंवृत्तास्तत्रचक्रधरादयः ॥ ५ ॥ दक्षोपिवदनग्लानिमवाप्यसपरिच्छदः ॥ पुनर्यथाकथंचिच्चयज्ञंप्रावर्तयन्द्विजाः ॥१०६॥
इतिश्रीस्कांदेमहापुराणएकाशीतिसाहस्र्यांसंहितायांचतुर्थेकाशीखंडउत्तरार्धेसतीदेहविसर्जनंनामाष्टाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८८ ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥
पुनःसनारदोऽगस्त्यदेव्याःप्राक्समुपागतः ॥ तद्वृत्तांतमशेषंचहरायावेदितुंययौ ॥ १ ॥ दृष्ट्वासनारदःशंभुंनंदिनासहसंकथाम् ॥ कांचित्तर्जनिविन्यासपू
र्वंकुर्वंतमानमत् ॥ २ ॥ उपाविशच्चशैलादिविसृष्टासनमुत्तमम् ॥ वैलक्ष्यंनाटयन्किंचित्क्षणंजोषंसमास्थितः ॥३॥ आकारेणैवसर्वज्ञस्तद्वृत्तांतंविवेदह॥
अवादीच्चमुनिंशंभुःकुतोमौनावलंबनम् ॥ ४ ॥ शरीरिणांस्थितिरियमुत्पत्तिप्रलयात्मिका ॥ दिव्यान्यपिशरीराणिकालाद्यांत्येवमेवहि ॥ ५ ॥ दृश्यं
विनश्वरंसर्वंविशेषाद्यदनीश्वरम् ॥ ततोऽत्राचित्रंकिंब्रह्मन्कंकालःकालयेन्नवै ॥६॥ अभाविनोहिभावस्यभावःक्वापिनसंभवेत् ॥ भाविनोपिहिनाभावस्ततो
मुह्यंतिनोबुधाः ॥ ७ ॥ शंभूदीरितमाकर्ण्यसइत्थंमुनिपुंगवः ॥ प्रोक्तवान्सत्यमेवैतद्यद्देवेनप्रभाषितम् ॥ ८ ॥ अवश्यमेवयद्भाव्यंतद्भूतंनात्रसंशयः ॥
परंमांबाधतेत्यंतंचिंतैकाचित्तमाथिनी ॥ ९ ॥ नापचीयेततेकिंचिन्नोपचीयेततत्त्वतः ॥ अव्ययत्वाच्चपूर्णत्वाद्धानिवृद्धीकुतस्त्वयि ॥ १० ॥

समास्थितइत्यर्थः ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ अनीश्वरमस्वतंत्रम् ॥ कालयेच्चालयेन्नाशयेदितियावत् ॥ ६ ॥ अभाविनोऽसतःपदार्थस्य ॥ भाविनःसतःपदार्थस्य ॥ तदुक्तमीश्वरेण ॥ नासतो
विद्यतेभावोनाभावोविद्यतेसतः ॥ उभयोरपिदृष्टोंतस्त्वनयोस्तत्त्वदर्शिभिरिति ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ नापचीयेतनहीयेत ॥ नोपचीयेतनवर्धेत ॥ एतदेवहेतुपूर्वकंस्पष्टयति ॥ अव्ययत्वादिति ॥

अव्ययत्वाद्धानिर्नास्तिपूर्णत्वाद्वृद्धिर्नास्तीत्यर्थः ॥ १० ॥ यद्यस्मात् ॥ ११ ॥ रीढितमवज्ञातम् ॥ वीटितमितिपाठेपिसएवार्थः ॥ १२ ॥ हेडनेतिडलयोरेकत्वात् ॥ प्रतिष्ठाभाजनंकिंकाकाने
त्यर्थः ॥ उइतिवितर्केसंबोधनेवा ॥ १३ ॥ अभिमानधनायेनतेलब्धरीढाःप्राप्तावहेलनाः ॥ १४ ॥ वरंश्रेष्ठंयथास्यात्केवलमितिवा ॥ १५ ॥ महाकालःसर्वसंहारकइत्यर्थः ॥ सकालकालईश्वरः ॥

अहोवराकःसंसारःक्वभविष्यत्यनीश्वरः ॥ आरभ्याद्यदिनंनत्वामर्चयिष्यंतिकेपियत् ॥ ११ ॥ यतःप्रजापतिर्दक्षोनत्वामाहूतवान्क्रतौ ॥ तेनाद्यरीढि
तंदृष्ट्वादेवर्षिमनुजाअपि ॥ १२ ॥ तवरीढांकरिष्यंतिकिमैश्वर्येणरीढिनाम् ॥ प्राप्तावहेडनालोकेजितकालभयाअपि ॥ अथैश्वर्येणसंपन्नाःप्रतिष्ठाभाजनं
किमु ॥ १३ ॥ महीयसायुपातेषांवसुभिर्भूरिभिश्चकिम् ॥ येऽभिमानधनानेहलब्धरीढाःपदेपदे ॥ १४ ॥ अचेतनाश्चसावज्ञाजीवंतोपिनकीर्तये ॥
अभिमानधनाधन्यावरंयोषित्सुसासती ॥ १५ ॥ यात्वद्भिर्निंदाश्रवणात्तृणीचक्रेस्वजीवितम् ॥ इत्याकर्ण्यमहाकालःसम्यग्ज्ञात्वासतीव्ययम् ॥ १६ ॥
सत्यंमुनेसतीदेवीतृणीचक्रेस्वजीवितम् ॥ जोषंस्थितेमुनौतत्रतन्महाकालसाध्वसात् ॥१७॥ रुद्रश्चातीवरुद्रोभूद्बहुकोपाग्निदीपितः ॥ ततस्तत्कोपजाद्व
ह्नेराविरासीन्महाद्युतिः ॥१८॥ प्रत्यक्षःप्रतिमाकारःकालमृत्युप्रकंपनः ॥ उवाचचप्रणम्येशंभुशुंडींमहतींदधत् ॥१९॥ आज्ञांदेहिपितःकिंतेकरवैदास्य
मुत्तमम् ॥ ब्रह्मांडमेककवलंकरवाणित्वदाज्ञया ॥ २० ॥ पिबामिचार्णवान्सप्ताप्येकेनचुलुकेनवै ॥ रसातलंवापातालंपातालंवारसातलम् ॥ २१ ॥
त्वदाज्ञयानयामीशविनिमय्यस्वहेलया ॥ सलोकपालमिंद्रंवाधृत्वाकेशैरिहानये ॥ २२ ॥ अपिवैकुंठनाथश्चेत्तत्साहाय्यंकरिष्यति ॥ तदातंकुंठितास्त्रं
चकरिष्यामित्वदाज्ञया ॥ २३ ॥ दनुजादितिजाःकेवैवराकारणदुर्बलाः ॥ तेषुचोत्कटतांकोपिधत्तेतंप्राणिहन्म्यहम् ॥ २४ ॥ कालंबध्नामिवासंख्येमृत्यो
र्वामृत्युमर्थये ॥ स्थावरेषुचरेष्वत्रमयिक्रुद्धेरणांगणे ॥ २५ ॥ त्वद्बलेनमहेशाननकोपिस्थैर्यमेष्यति ॥ ममपादतलाघातादेतद्वैक्षोणिमंडलम् ॥ २६ ॥
कदलीदलवद्घाताद्वेपतेसरसातलम् ॥ चूर्णीकरोमिदोर्दंडघाताच्चैतान्कुलाचलान् ॥ २७ ॥ किंबहूक्तेनदेह्याज्ञांममासाध्यंनकिंचन ॥ त्वत्पादबलमा
साद्यकृतंविद्धयद्यचिंतितम् ॥ २८ ॥

कालमूषिकभक्षकइत्यादिश्रुतिस्मृतिभ्यः ॥ १६ ॥ सत्यमित्याद्याहेतिशेषः ॥ जोषंतूष्णीमितिगुहोक्तिः ॥ १७ ॥ १८ ॥ प्रतिमाकारःपर्वताग्निःसृतपुत्तलिकाकारः ॥ अभूतोपमेयम् ॥ १९ ॥
करवैकरोमि ॥ २० ॥ २१ ॥ विनिमय्यपरिवर्त्य ॥ स्वहेलयास्वीयलीलया ॥ आशुहेलयेतिक्वचित् ॥ २२ ॥ २३ ॥ तेषुमध्ये ॥ प्रणिहन्मिप्रकर्षेणनिहन्मि ॥ २४ ॥२५॥२६॥२७ ॥२८॥

कृतंकृत्यंयेनतमिवसंपादितकार्यमिव ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ अवासृजंतसृष्टवान् ॥ असीसृजदितिक्वचित् ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ आचूडमूलाःसमग्राइत्यर्थः ॥ विधूता
कंपिताउत्पाटिताइतिवा ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ अचीखनन्खनयामासुः ॥ वैनिश्चितंप्रसिद्धौवा ॥ वितर्दीरितिपाठेपिसएवार्थः ॥ पृषदाधि ॥ ३८ ॥ दध्वंसुर्ध्वंसयामासुः ॥ ३९ ॥ स्रुचांस्रुगादीना

इतिप्रतिज्ञांतस्येशःश्रुत्वाकृतममन्यत ॥ कृतकृत्यामिवात्यंतंतंमुदाप्रत्युवाचच ॥ २९ ॥ महावीरोसिरेभद्रममसर्वगणेष्विह ॥ वीरभद्राख्ययात्वंहिप्रथि
तिंपरमांव्रज ॥ ३० ॥ कुरुमेसत्वरंकार्यंदक्षयज्ञंक्षयंनय ॥ येत्वांतत्रावमन्यंतेतत्साहाय्यविधायिनः ॥ ३१ ॥ तेत्वयाप्यवमंतव्याव्रजपुत्रशुभोदय ॥
इत्याज्ञांमूर्ध्निचाधायसततःपारमेश्वरीम् ॥ ३२ ॥ हरंप्रदक्षिणीकृत्यजग्मिवानातिरंहसा ॥ ततस्तदनुगाञ्शंभुःस्वनिःश्वाससमुद्गतान् ॥ ३३ ॥ शतको
टिमितानुग्रान्गणानन्न्यानवासृजत् ॥ तेगणावीरभद्रंतंयांतंकेचित्पुरोगताः ॥ ३४ ॥ केचित्तदनुगाजाताःकेचित्तत्पार्श्वगाययुः ॥ अंबरंतैःसमाक्रांतंते
जोवीजितभास्करैः ॥ ३५ ॥ शृंगाग्राणिगिरीणांचकैश्चिदुत्पाटितानिवै ॥ आचूडमूलाःकैश्चिच्चाविधतावैशिलोच्चयाः ॥३६॥ उत्पाट्यमहतोवृक्षान्के
चित्प्राप्तामखांगणम् ॥ कैश्चिदुत्पाटितायूपाःकेचित्कुंडान्यपूपुरन् ॥ ३७ ॥ मंडपंध्वंसयामासुःकेचित्क्रोधोद्धुरागणाः ॥ अचीखनन्वैवेदीश्चकेचिद्दै
शूलपाणयः ॥ अभक्षयन्हवींष्यन्येपृषदाज्यंपपुःपरे ॥ ३८ ॥ दध्वंसुरन्नराशींश्चकेचित्पर्वतसन्निभान् ॥ केचिद्दैपायसाहाराःकेचिद्दैक्षीरपायिनः ॥
॥ ३९ ॥ केचित्पक्वान्नपुष्टांगायज्ञपात्राण्यचूर्णयन् ॥ अमोटयन्स्रुचांदंडान्केचिद्दोर्दंडशालिनः ॥ ४० ॥ व्यभंजञ्छकटान्केचित्पशून्केचिदजीगि
लन् ॥ अग्निंनिर्वापयामासुःकेचिदत्यग्नितेजसः ॥ ४१ ॥ स्वयंपारिदधुश्चान्येदुकूलानिमुदायुताः ॥ जगृहुःकेचनपुराररत्नानांपर्वतंकृतम् ॥ ४२ ॥ एके
नचभगोदेवःपश्यंश्चक्रेविलोचनः ॥ पूष्णोदंतावलीमन्यःपातयामासकोपितः ॥ ४३ ॥ यज्ञःपलायितोदृष्टःकेनचिन्मृगरूपधृक् ॥ शिरोविरहितश्चक्रेते
नचक्रेणदूरतः ॥ ४४ ॥ एकःसरस्वतींयांतींदृष्ट्वानिर्नासिकांव्यधात् ॥ आदितेरोष्ठपुटकौछिन्नावन्येनकोपिना ॥ ४५ ॥ अर्यम्णोबाहुयुगलंतथोत्पाटि
तवान्परः॥अग्नेरुत्पाटयामासकश्चिज्जिह्वांप्रसह्यच ॥४६॥ चिच्छेदवायोर्वृषणंपार्षदोन्यःप्रतापवान् ॥ पाशयित्वायमंकश्चित्कोधर्मइतिपृष्टवान् ॥४७॥

मित्यर्थः ॥ स्रुवादींश्चेतिक्वचित् ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ केनाचिद्येनदृष्टस्तेनेत्यर्थः ॥ ४४ ॥ निर्नासिकांव्यधाद्विगतनासिकामकरोत् ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ पाशयित्वाबद्ध्वा ॥ ४७ ॥

आतोल्याकृष्य ॥ ४८ ॥ पादयोःपादौधृत्वाऽधुनोदकंपयत् ॥ ४९ ॥ वामयामासोद्गिरयामासच ॥ भक्षिताभक्षकः ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ जगौउवाच ॥ ५५ ॥ अतःकुतोमहे
श्वरेद्वेषइति ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ वात्ययाचक्रवातेन ॥ ६० ॥ नष्टेष्वदर्शनंगतेषु ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ततस्तंरक्षयत्नतइतिगर्वोक्तिः ॥ ६५ ॥ किंचयुद्धंतदप्रदानंचत्व

यत्रधर्मेमहेशोनप्रथमंपरिपूज्यते ॥ नैर्ऋतंसंगृहीत्वान्यःकेशेष्वातोल्यचासकृत् ॥४८॥ अनीश्वरंहविर्भुक्तंत्वयेत्याताडयत्पदा ॥ कुबेरमपरोधृत्वापादयो
रधुनोद्बलात् ॥ ४९ ॥ वामयामासबहुशोभक्षिताह्यध्वराहुतीः ॥ एकादशाऽपियेरुद्रालोकपालैकपंक्तयः ॥ ५० ॥ रुद्राख्याधारणवशात्प्रमथैस्तेऽवहे
लिताः ॥ वरुणोदरमापीड्यप्रमथोन्योबलेनहि ॥ ५१ ॥ बहिरुद्गिरयामासयद्दत्तंचेशवर्जितम् ॥ मायूरींतनुमासाद्यसहस्राक्षोमहामतिः ॥ ५२ ॥ उड्डी
यगिरिमाश्रित्यच्छन्नःकौतुकमैक्षत ॥ ब्राह्मणान्प्रमथानत्वायातयातेतिचाब्रुवन् ॥ ५३ ॥ प्रमथाःकालयामासुरन्यानपिचयाचकान् ॥ इत्थंप्रमथितेयागे
प्रमथैःप्रथमागतैः ॥ वीरभद्रःस्वतःप्राप्तःप्रमथानीकिनीवृतः ॥५४॥ यज्ञवाटंश्मशानाभंदृष्ट्वातैःप्रमथैःपुरा ॥ अतिशोच्यांदशांनीतंवीरभद्रस्ततोजगौ ॥
॥ ५५ ॥ गणाःपश्यतदुर्वृत्तैःप्रारब्धानांचकर्मणाम् ॥ अनीश्वरैरवस्थेयंकुतोद्वेषोमहेश्वरे ॥ ५६ ॥ येद्विषंतिमहादेवंसर्वकर्मैकसाक्षिणम् ॥ धर्मकार्ये
प्रवृत्तास्तुतेप्राप्स्यंतीदृशींदशाम् ॥ ५७ ॥ क्वसदक्षोदुराचारःक्वचयज्ञभुजःसुराः ॥ धृत्वासर्वानानयतयातद्रुततरंगणाः ॥५८॥ इत्याज्ञांवीरभद्रस्यप्राप्य
तेप्रमथाद्रुतम् ॥ यावद्यांत्यग्रतस्तावद्दृष्टःक्रुद्धोगदाधरः ॥ ५९ ॥ तेनतेप्रमथाःसर्वेमहाबलपराक्रमाः ॥ शुष्कपर्णतृणावस्थांप्रापितावात्ययैवहि ॥६०॥
अथनष्टेषुसर्वेषुप्रमथेषुहरेर्भयात् ॥ चुकोपवीरभद्रःसप्रलयानलसंनिभः ॥ ६१ ॥ ददर्शशार्ङ्गिणंचाग्रेस्वगणैश्चपरिष्टुतम् ॥ चतुर्भुजैरसंख्यातैर्जितदै
त्यमहाबलैः ॥६२॥ चक्रिभिर्गदिभिर्जुष्टंखड्गिभिश्चापिशार्ङ्गिभिः ॥ वीरभद्रस्ततःप्राहदृष्ट्वातंदैत्यसूदनम् ॥ ६३ ॥ त्वंतुयज्ञपुमानत्रमहायज्ञप्रवर्तकः ॥
रक्षितानिजवीर्येणदक्षस्यत्र्यक्षवैरिणः ॥ ६४ ॥ किंवादक्षंसमानीयदेहियुध्यस्ववामया ॥ नदास्यासिचचेद्दक्षंततस्तंरक्षयत्नतः ॥ ६५ ॥ प्रायशःशंभुभक्ते
षुयतस्त्वंप्रोच्यसेऽग्रणीः ॥ एकोनेऽब्जसहस्रेप्राग्ददौनेत्रांबुजंभवान् ॥ ६६ ॥ तुष्टेनशंभुनादत्तंतुभ्यंचक्रंसुदर्शनम् ॥ यत्साहाय्यमवाप्याजौत्वंजयेर्द
नुजाधिपान् ॥ ६७ ॥ इत्याकर्ण्यवचस्तस्यवीरभद्रस्यचोर्जितम् ॥ जिज्ञासुस्तद्बलंविष्णुर्वीरभद्रमुवाचह ॥ ६८ ॥ त्वंशंभोःसुतदेशीयोगणानांप्रवरो
स्यहो ॥ राजादेशमनुप्राप्यततोप्यतिबलोमहान् ॥ ६९ ॥

यिनसंभाव्यतइत्याह ॥ प्रायशइति ॥ यद्वा रक्षवद्धास्थापय ॥ तत्रहेतुमाह ॥ प्रायशइति ॥ नेत्ररूपमंबुजंनेत्रांबुजम् ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ सुतदेशीयःपुत्रस्थानीयःपुत्रात्किंचिन्न्यूनइतिवा ॥

राजतइतिराजाविश्वनाथस्तस्यादेशमाज्ञामिति ॥ ६९ ॥ कथंकेनप्रकारेण ॥ स्वयमितिक्वचित् ॥ तत्रस्वयंबलादित्येव ॥ ७० ॥ दृष्टिभंग्यैवकटाक्षेणैव ॥ ७१ ॥ अथतैरिति ॥ अथेत्यर्थांतरम् ॥
तैःप्रसिद्धैर्नंदिभृंगिप्रमुखैःप्रमथैःशंभोःपार्षदैर्विष्णोरनुगाभृत्याःसुनंदनंदप्रबलार्हणाद्यास्तिष्ठथमास्मत्तोजीवंतोमोक्ष्यध्वमित्येवंगदिताआक्षिप्ताःसंतोरणेसंग्रामेभयाद्वक्रेणतृणमाददानागृह्णानाः पाशवीं
पशुसंबंधिनींपशवोयथामुखेनतृणंगृह्णंतितादृशींदशामापिताःप्रापिताइत्यर्थः ॥ चक्रेणेतिपाठेगदितागदाभिर्युक्ताः ॥ अस्त्यर्थेइतच ॥ चक्रेणोपलक्षिताश्चक्रहस्ताअपीत्यर्थः ॥ शेषंसमानम् ॥

योसिसोस्यहमप्यत्रदक्षरक्षणदक्षधीः ॥ पश्यामितवसामर्थ्यंकथंदक्षंहरिष्यसि ॥ ७० ॥ इत्युक्तोवीरभद्रःसतेनवैशार्ङ्गधन्वना ॥ प्रमथान्दृष्टिभंग्यैवप्रे
रयामाससंगरे ॥ ७१ ॥ अथतैःप्रमथैर्विष्णोरनुगागदितारणे ॥ आददानास्तृणंवक्रेणापिताःपाशवींदशाम् ॥ ७२ ॥ ततस्तार्क्ष्यरथःक्रुद्धस्त्वेकैकं
रणमूर्धनि ॥ सहस्रेणसहस्रेणबाणानांह्यताडयत् ॥ ७३ ॥ तेभिन्नवक्षसःसर्वेगणारुधिरवर्षिणः ॥ वासंतींकैंशुकींशोभांपरिप्रापूरणाजिरे ॥ ७४ ॥
क्षरंतइवमातंगाःस्रवंतइवपर्वताः ॥ मदेनधातुरागेणमिश्रैःशुशुभिरेगणाः ॥ ७५ ॥ ततःप्रहस्यगणपोऽब्रवीद्वैकुंठनायकम् ॥ हेशार्ङ्गधन्वन्ज्ञानेत्वांत्वंरणां
गणपंडितः ॥ ७६ ॥ पर्युध्यसिदैत्येंद्रैर्दानवेंद्रैर्नपार्षदैः ॥ इत्युक्त्वावीरभद्रेणभुशुंडीकलिताकरे ॥७७॥ गदिनाऽथगदातूर्णंदैत्येंद्रगिरिरेणुकृत् ॥ ततः
प्रहतवान्वीरोभुशुंड्यातंगदाधरम् ॥ ७८ ॥ तदंगसंगमासाद्यविदद्रेशतधातया ॥ कौमोदकीप्रहारेणवीरभद्रंप्रतापिनम् ॥ ७९ ॥ जघानवासुदेवोपि
तरसाऽज्ञातवेदनम् ॥ ततःखट्वांगमादायगदाहस्तंगदाधरम् ॥८०॥ आताड्यसव्यदोर्दंडेगदांभूमावपातयत् ॥ कुपितोयंमधुद्वेषीचक्रेणाताडयत्तम् ॥
॥ ८१ ॥ सचचक्रंसमागच्छद्दृष्ट्वासस्मारशंकरम् ॥ शंकरस्मरणाच्चचक्रंमनाग्वक्रत्वमाप्यच ॥ कंठमासाद्यवीरस्यसम्यग्जातंसुदर्शनम् ॥८२॥ तेनचक्रे
णशुशुभेनितरांसगणेश्वरः ॥ वीरलक्ष्म्यावृतइवसमरेविजयस्रजा ॥ ८३ ॥ ततःसुदर्शनंदृष्ट्वातत्कंठाभरणंहरिः ॥ मनाक्सचकितंस्मित्वाततोजग्राहनं
दकम् ॥ ८४ ॥ सनंदकंकरंतस्यप्रोद्यतंमधुविद्विषः ॥ पश्यतांदिविसिद्धानांस्तंभयामासहुंकृता ॥ ८५ ॥ अभ्यधावच्चवेगेनगृहीत्वाशूलमुज्ज्वलम् ॥
यावज्जिघांसतिहरिंतावदाकाशवाचया ॥ ८६ ॥ वारितोगणराजःसमाकार्षीःसाहसंत्विति ॥ ततस्तमपहायाशुवीरभद्रोगणोत्तमः ॥ ८७ ॥

॥ ७२ ॥ एकैकंगणम् ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ मिश्रैर्मदधातुरागरक्तैः द्रवैरितिशेषः ॥ सर्वेइतिपाठेस्पष्टएवार्थः ॥ ७५ ॥ गणपोवीरभद्रः ॥७६॥ कलितागृहीता ॥ भुशुंड्याऽस्त्रविशेषेण ॥७७॥७८॥
तदंगसंगंहरेर्देहसामीप्यम् ॥ विदद्रेविदीर्णा ॥ तयागदया ॥ विपफालतयातुसेतिक्वचित् ॥ ७९ ॥ अज्ञातावेदनायेनतम् ॥ मनागापस्रवेदनामितिक्वचित् ॥ खट्वांगमस्त्रविशेषम् ॥ ८० ॥ ८१ ॥
॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ हुंकृताहुंकारेण ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥

बुद्धिपूर्वकंनिंदति॥यस्येति॥सहायिनःसाहाय्यकारिणः ॥ इत्याकर्ण्येत्यारभ्यप्राप्यदक्षमित्यादेःप्राक्तनस्यग्रंथस्यायमभिप्रायः ॥ स्वांतमनोविश्वेशस्ययोवैविष्णुःसवैरुद्रइत्याद्युक्तेः ॥ मानोविधेयः ॥
अतएवात्माभिन्नस्यरुद्रस्याज्ञाकर्तुर्वीरभद्रस्यसामर्थ्यजिज्ञासापूर्वकंमानोदेयः॥ स्वभक्तस्यशरणापन्नस्यदक्षस्यापिसाहाय्यंविधेयम् ॥ अतएतत्त्रितयंमनसिविधायभगवांस्तथाचक्रे ॥ यथापरशुरामरूपे
णशरणापन्नायाअंबायाःस्वशिष्यस्यचभीष्मस्यसाहाय्यमानदानार्थंयुद्धंमोहंपराजयंचस्वीकृतवानिति॥ अन्यथाऽनीश्वरत्वापत्तेः॥ तदुक्तंहरिवंशेवैशंपायनेन॥ नूनमात्मेच्छयाब्रह्मन्कृतवान्हरिरीश्वरः॥
कोहिमोहयितुंशक्तोरणेनारायणंप्रभुमिति॥अतोवैष्णवैर्मनोनखेदनीयमिति ॥ दधीचिशापाद्वैवम् ॥ भविष्यसिहृषीकेशःस्वाश्रितोपिपराङ्मुखः॥एवमुक्त्वातुविप्रर्षिर्विररामतपोनिधिरितिकूर्मोक्तेः॥८८॥

प्राप्यदक्षंविनद्योच्चैर्धिक्कामीश्वरनिंदकम् ॥ यस्येदृगस्तिसंपत्तिर्यत्रदेवाःसहायिनः ॥ सकथंसेश्वरंकर्मनकुर्याद्दक्षतांदधत् ॥ ८८ ॥ येनास्येनापवित्रे
णभवतानिंदितःशिवः ॥ चूर्णयामितदास्यंतेचपेटाभिःसमंततः ॥८९॥ इत्युक्तातस्यदक्षस्यहरपारुष्यभाषिणः ॥ चिच्छेदवदनंवीरश्चपेटशतघातनैः ॥
॥ ९० ॥ ततस्त्वदितिमुख्यानांमिलितानांमहोत्सवे ॥ त्रोटयामासकर्णादीन्यंगप्रत्यंगकानिच ॥ ९१ ॥ वेणींदंडाश्चकासांचित्तेनच्छिन्नामहारुषा ॥
कासांचिच्चकराश्छिन्नाःकासांचित्कर्तिताःस्तनाः ॥ ९२ ॥ नासापुटांस्तथान्यासांपाटयामासपार्षदः ॥ चिच्छेदचांगुलीश्चापितथान्यासांशिवप्रियः॥
॥ ९३ ॥ येयेनिनिंदुर्देवेशंयेयेचशुश्रुवुस्तदा ॥ तेषांजिह्वाश्रुतीःकोपादच्छिनच्चाकरोद्द्विधा ॥ ९४ ॥ केचिदुल्लंबितायूपेपाशयित्वादृढंगले ॥ अधोमु
खायैर्देवेशंविहायात्तंमहाहविः ॥ ९५ ॥ द्विजराजश्चधर्मश्चभृगुमारीचिमुख्यकाः ॥ अत्यंतमपमानस्यभाजनंतेनकारिताः ॥ ९६ ॥ एतेजामातरस्त
स्ययतोदक्षस्यदुर्धियः ॥ हित्वामहेश्वरममून्सोपश्यदधिकाञ्शिवात् ॥ ९७ ॥ तानिकुंडानितेयूपास्तेस्तंभाःसचमंडपः ॥ तावेद्यस्तानिपात्राणिता
निहव्यान्यनेकधा ॥ ९८ ॥ तेचवैयज्ञसंभारास्तेतेयज्ञप्रवर्तकाः ॥ तेरक्षपालास्तेमंत्राविनेशुर्हेलयाऽखिलाः ॥ ९९ ॥ स्तोकेनैवहिकालेनयथार्धिःपरवं
चनात् ॥ अर्जितानश्यतिक्षिप्रंदक्षसंपद्गताऽशिवा ॥१००॥ नीतेमहाक्रतौतेनसगणेनेदृशींदशाम् ॥ विधिर्विधिविलोपाच्चहरंविज्ञाप्यचानयत् ॥१॥
तत्रयत्रमखःसोभूदीदृक्षःशिववर्जितः ॥ आयातेथमहादेवेवीरभद्रोतिलज्जितः ॥ २ ॥ नत्वानकिंचिदवदद्देवःसर्वमवैत्स्वयम् ॥ प्रसाद्यदेवदेवेशंसुरज्ये
ष्ठोऽब्रवीत्पुनः ॥ ३ ॥ अपराध्यप्ययंदक्षःसंप्रसाद्यःकृपानिधे ॥ यथापूर्वंपुनरमून्सर्वान्कारयशंकर ॥ ४ ॥ यथाविधिःप्रवर्तेतवैदिकःपुनरेवहि ॥
तथाज्ञादीयतांशंभोकर्मसिद्ध्यतिसेश्वरम् ॥५ ॥ अनीश्वरासुसर्वासुक्रियासुपरमेश्वर ॥ एवमेवभवंत्येवाविघ्नजाताःसहस्रशः ॥ ६ ॥

॥८९॥९०॥ अंगप्रत्यंगकानिअंगाभरणानि ॥९१॥ कर्तिताश्छिन्नाः ॥९२॥९३॥ शुश्रुवुःश्रुतवंतः॥मुमुदुरितिक्वचित्॥जिह्वाःअच्छिनत् ॥ श्रुतीःकर्णान्द्विधाअकरोदित्यर्थः ॥९४॥ उल्लंबिताः
भूम्यस्पर्शंयथास्यात्तथास्थापिताइत्यर्थः ॥ अधोमुखाश्चकेचिदुल्लंबिताइत्यन्वयः ॥ केतेतत्राह ॥ यैर्देवेशमिति ॥९५॥९६॥९७॥९८॥ हेलयाईश्वरस्यवीरभद्रस्यवेतिशेषः ॥९९॥ अशिवाअमंगल
रूपा ॥ नविद्यतेशिवईश्वरोयस्यामितिवा ॥१००॥१॥ईदृक्षःईदृशः ॥ विष्णुतिरस्कारेणशिवभियावीरभद्रोलज्जितः ॥ २ ॥ ३ ॥ संप्रसाद्यःसम्यक्प्रसादंप्राप्यःप्रापणीयः ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥

॥७॥ ८ ॥ ९ ॥ वीरंवीरभद्रम् ॥ प्रकल्पयसंपाद्य ॥ प्रकल्पयन्निति॒क्वचित् ॥ ११० ॥ ११ ॥ १२ ॥ हिमप्रस्थंहिमालयंवानप्रस्थमितियावत् ॥१३ ॥ १४ ॥१५॥१६॥ कांक्षाआकांक्षा ॥

विचारतोवराकोयंदक्षोभक्ततरस्तव ॥ कुर्वन्योऽनीश्वरंकर्मपरदृष्टांततांगतः ॥ ७ ॥ अन्योपियोमहेशानंहित्वाकर्मकरिष्यति ॥ तस्यतत्कर्मसंसिद्धिर्द
क्षस्येवभविष्यति ॥८॥ अतोनकश्चित्किंचिच्चक्वचित्कर्मविनाशिवम् ॥ विधास्यतिनिशम्यास्यदक्षस्येदृक्षचेष्टितम् ॥९॥ विधीरितमितिश्रुत्वास्मित्वा
देवोमहेश्वरः ॥ वीरमाज्ञापयामासयथापूर्वंप्रकल्पय ॥ ११० ॥ वीरभद्रोपितत्सर्वंशर्वाज्ञांप्रतिपद्यच ॥ विनादक्षस्यवदनंयथापूर्वमकल्पयत् ॥ ११ ॥
ईश्वरंयेविनिंदंतितेमूकाःपशवोध्रुवम् ॥ ततोमेषमुखंदक्षंवीरभद्रोगणोव्यधात् ॥ १२ ॥ देवोब्रह्माणमापृच्छ्यधर्माद्गार्हस्थ्यतश्च्युतः ॥ सपार्षदोहिमप्रस्थं
जगामतपसेततः ॥ १३ ॥ अनाश्रमवतापुंसायतःकालोमनागपि ॥ मुधाकलयितव्योनतस्माच्छ्रेयःसदाश्रमः ॥ १४ ॥ अतःससर्वतपसांफलदातामहे
श्वरः ॥ तपश्चचारसगणोब्रह्मादक्षंत्वशिक्षयत् ॥ १५ ॥ हरनिंदासमुद्भूतपापपंकंसुदुस्त्यजम् ॥ यदिक्षालयितुंकांक्षातदावाराणसींव्रज ॥ १६ ॥ प्राप्य
वाराणसींपुण्यांमहापापौघहारिणीम् ॥ कुरुलिंगप्रतिष्ठांत्वंतेनशंभुःसतुष्यति ॥ १७ ॥ तुष्टेमहेश्वरेतुष्टंजगदेतच्चराचरम् ॥ नान्यत्रपापंतेगंतृविनावा
राणसींपुरीम् ॥ १८ ॥ ब्रह्महत्यादिपापानांप्रायश्चित्तंमनीषिभिः ॥ प्रोक्तंनहरनिंदायास्तत्रकाश्येवकेवलम् ॥१९॥ काश्यांलिंगप्रतिष्ठायैःकृताऽत्रसुकृ
तात्मभिः ॥ सर्वेधर्माःकृतास्तैस्तुतएवपुरुषार्थिनः ॥ १२० ॥ इत्याकर्ण्यविधेर्वाक्यंदक्षःप्राप्याथसत्वरम् ॥ अविमुक्तंमहाक्षेत्रंतताापपरमंतपः ॥२१॥
संस्थाप्यलिंगंविधिवल्लिंगाराधनतत्परः ॥ नवेत्तिलिंगादपरंसकिंचिज्जगतीतले ॥ २२ ॥ दिवानिशंमहेशानंपरिष्टौतिसमर्चति ॥ नमतिध्यायतीक्षे
तदक्षोदक्षप्रजापतिः ॥२३॥ एकचित्तस्यदक्षस्यध्यायतोलिंगमैश्वरम् ॥ समाःसहस्रमगमन्मितंद्वादशसंख्यया ॥२४॥ मेनांयावत्सतीप्राप्यहिमाचलप
तिव्रताम् ॥ उमाख्यातितपसापतिंप्रापपिनाकिनम् ॥२५॥ तावत्सदक्षस्तपसिनिश्चलोलिंगमार्चयत् ॥ ततःकाशींसमासाद्यसहभर्त्रागिरींद्रजा ॥२६॥
दृष्ट्वातंनिश्चलहृदंशिवलिंगार्चनेरतम् ॥ हरंव्यजिज्ञपद्देवीक्षीणोयंतपसाविभो ॥ २७ ॥ प्रसादयकृपासिंधोवरेणैनंप्रजापतिम् ॥ इत्युक्तोऽपर्णयाशंभुः
प्राहतंदक्षमीशिता ॥ २८ ॥ वरंब्रूहिमहाभागदास्यामिमनसेप्सितम् ॥ इतीशोदितमाकर्ण्यप्रणम्यबहुशोहरम् ॥२९॥ स्तुत्वानानाविधैःस्तोत्रैःप्रसन्नंवी
क्ष्यशंकरम् ॥ प्रोवाचदेवदेवेशंयदिदेयोवरोमम ॥ १३० ॥ त्वदीयपदद्वंद्वेनिर्द्वंद्वाभक्तिरस्तुमे ॥ इदंचतेमहालिंगंयन्मयाऽत्रप्रतिष्ठितम् ॥ अस्मिँल्लिंगे
त्वयानाथस्थातव्यंसर्वदैवहि ॥ ३१ ॥

॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ १२० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ व्यजिज्ञपद्विज्ञापितवती ॥ पाठांतरेऽडभावआर्षः ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ १३० ॥ तत्त्वदा ॥ निर्द्वंद्वाऽ

व्यभिचारिणी ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ अपराधालयोऽपराधाश्रयः ॥ १३९ ॥ ॥ इतिश्रीरामानंदकृतायांकाशीखंडटीकायांनवाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८९ ॥ ॥ छ ॥ ॥ अध्यायेत्रनवत्याख्येसर्वकामैकदायके ॥ पार्वतीश्वरमाहात्म्यंवर्ण्यतेतिमनोहरम् ॥ १ ॥ पार्वतीश्वरोत्पत्तिपृच्छति ॥ पार्वतीति ॥ प्राक्पूर्वम् ॥ १ ॥

मयापराद्धंयद्देवतत्क्षंतव्यंकृपानिधे ॥ एतएववराःसंतुकिमन्यैरुत्तमैर्वरैः ॥३२॥ इतिश्रुत्वामहादेवःप्रसन्नोतितरांभवः ॥ प्रोवाचचयदुक्तंतेतत्तथास्तुनचान्यथा ॥ ३३ ॥ अन्यच्चतेवरंदद्यांतच्छृणुष्वप्रजापते ॥ यत्त्वयास्थापितंलिंगमेतद्दक्षेश्वराभिधम् ॥ ३४ ॥ अस्यसंसेवनात्पुंसामपराधसहस्रकम् ॥ क्षमिष्येहंनसंदेहस्तस्मात्पूज्यमिदंजनैः ॥ ३५ ॥ त्वंतुलिंगार्चनादस्मात्सर्वमान्योभविष्यसि ॥ परार्धद्वितयप्रांतेततोमोक्षमवाप्स्यसि ॥ ३६ ॥ इत्युक्त्वादेवदेवेशस्तस्मिँल्लिंगेलयंययौ ॥ दक्षोपिगतवान्गेहंपरिप्राप्तमनोरथः ॥ ३७ ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ इत्यगस्त्यसमाख्यातोदक्षेश्वरसमुद्भवः ॥ यंश्रुत्वामुच्यतेजंतुरपराधशतैरपि ॥३८॥ श्रुत्वाख्यानमिदंपुण्यंदक्षेश्वरसमुद्भवम् ॥ नरोनलिप्यतेपापैरपराधालयोपिहि ॥ १३९ ॥ ॥ इतिश्रीस्कांदेमहापुराणएकाशीतिसाहस्र्यांसंहितायांचतुर्थेकाशीखंडउत्तरार्धेदक्षेश्वरप्रादुर्भावोनामनवाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८९ ॥ ॥ अगस्त्यउवाच ॥ ॥ पार्वतीहृदयानंदपार्वतीशसमुद्भवम् ॥ कथयेहयदुद्दिष्टंभवताप्रागघापहम् ॥ १ ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ शृण्वगस्तेयदामेनाहिमाचलपतिव्रता ॥ गिरींद्रजांसुतामाहपुत्रितेस्यमहेशितुः ॥ २ ॥ किंस्थानंवसतिर्वाकाकोबंधुर्वेत्सिकिंचन ॥ प्रायोगृहंनजामातुरस्यकोपिचकुत्रचित् ॥ ३ ॥ निशम्येतिवचोमातुरतिह्रीणागिरींद्रजा ॥ आसाद्यावसरंशंभुंनत्वागौरीव्यजिज्ञपत् ॥ ४ ॥ मयाश्वश्रूगृहंकांतगम्यमद्यविनिश्चितम् ॥ नाथात्रनैववस्तव्यंनयमांस्वंनिकेतनम् ॥ ५ ॥ गिरींद्रजागिरंश्रुत्वागिरीशइतितत्त्ववित् ॥ हित्वाहिमगिरिंप्राप्तोनिजमानंदकाननम् ॥ ६ ॥ प्राप्यानंदवनंदेवीपरमानंदकारणम् ॥ विस्मृत्यपितृसंवासंजाताचानंदरूपिणी ॥ ७ ॥ अथविज्ञापयांचक्रेगौरीगिरिशमेकदा ॥ अच्छिन्नानंदसंदोहःकुतःक्षेत्रेऽत्रतद्वद ॥ ८ ॥ इतिगौरीरितंश्रुत्वाप्रत्युवाचपिनाकधृक् ॥ पंचक्रोशपरीमाणेक्षेत्रेस्मिन्मुक्तिसद्मनि ॥ ९ ॥

सतीमितिपाठेसतींपतिव्रतांपूर्वजन्मनितन्नाम्नीमितिवा ॥ २ ॥ किंस्थानंकोदेशः ॥ वसतिर्वाका ॥ गृहंवाकिम् ॥ ३ ॥ अतिह्रीणातिशयेनलज्जिता ॥ ४ ॥ ५ ॥ तत्त्ववित्उमाभिप्रायवित् ॥ सर्वज्ञइतिवा ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥

एकैकमेकैकस्यलिंगस्य ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ आपिप्राप्ता ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ यच्छेद्यच्छति ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ तद्देहावसितिंयेन
देहेनपूजाकृतातस्यावसानमित्यर्थः ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ ॥ इतिश्रीरामानंदकृतायांकाशीखंडटीकायांनवतितमोऽध्यायः ॥ ९० ॥ ॥ छ ॥ ॥ एकाधिकेथनव

तिलांतरंनदेव्यस्तिविनालिंगंहिकुत्रचित् ॥ एकैकंपरितोलिंगंक्रोशंक्रोशंचयावनिः ॥ १० ॥ अन्यत्रापिहिसादेविभवेदानंदकारणम् ॥ अत्रानंदवनेदे
विपरमानंदजन्मनि ॥ ११ ॥ परमानंदरूपाणिसंतिलिंगान्यनेकशः ॥ चतुर्दशसुलोकेषुकृतिनोयेवसंतिहि ॥ १२ ॥ तैःस्वनाम्नेहलिंगानिकृत्वाऽऽपि
कृतकृत्यता ॥ अत्रयेनमहादेविलिंगंसंस्थापितंमम ॥ १३ ॥ वेत्तितच्छ्रेयसःसंख्यांशेषोपिनविशेषवित् ॥ १४ ॥ परिच्छेदव्यतीतस्यानंदस्यपरका
रणम् ॥ अतस्त्विदंपरंक्षेत्रंलिंगैर्भूयोभिरद्रिजे ॥ १५ ॥ निशम्येतिमहादेवीपुनःपादौप्रणम्यच ॥ देह्यनुज्ञांमहादेवलिंगसंस्थापनायमे ॥१६॥ पत्युराज्ञां
समासाद्ययच्छेच्छ्रेयःपतिव्रता ॥ नतस्याःश्रेयसोहानिःसंवर्तेपिकदाचन ॥ १७ ॥ इतिप्रसाद्यदेवेशमाज्ञांप्राप्यमहेशितुः ॥ लिंगंसंस्थापितंगौर्यामहा
देवसमीपतः ॥ १८ ॥ ताल्लिंगदर्शनात्पुंसांब्रह्महत्यादिपातकम् ॥ विलीयेतनसंदेहोदेहबंधोपिनोपुनः ॥ १९ ॥ तत्रलिंगेवरोदत्तोदेवदेवेनयःपुनः ॥
निशामयसुनेतंतुभक्तानांहितकाम्यया ॥ २० ॥ लिंगंयःपार्वतीशाख्यंकाश्यांसंपूजयिष्यति ॥ तद्देहावसितिंप्राप्यकाशीलिंगंभविष्यति ॥ २१ ॥
काशीलिंगत्वमासाद्यमामेवानुप्रवेक्ष्यति ॥ चैत्रशुक्लतृतीयायांपार्वतीशसमर्चनात् ॥ २२ ॥ इहसौभाग्यमाप्नोतिपरत्रचशुभांगतिम् ॥ पार्वतीश्वरमारा
ध्ययोपिद्वापुरुषोपिवा ॥ २३ ॥ नगर्भमाविशेद्भूयोभवेत्सौभाग्यभाजनम् ॥ पार्वतीशस्यलिंगस्यनामापिपरिगृह्णतः ॥२४॥ अपिजन्मसहस्रस्यपापं
क्षयतितत्क्षणात् ॥ पार्वतीशस्यमाहात्म्यंयःश्रोष्यतिनरोत्तमः ॥ ऐहिकामुष्मिकान्कामान्सप्राप्स्यतिमहामतिः ॥ २५ ॥ ॥ इतिश्रीस्कांदेमहापु
राणएकाशीतिसाहस्र्यांसंहितायांचतुर्थेकाशीखंडउत्तरार्धेपार्वतीशवर्णनंनामनवतितमोऽध्यायः ॥ ९० ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ पार्वतीशस्यमहिमाक
थितस्तेमयानघ ॥ सुनेनिशामयेदानींगंगेश्वरसमुद्भवम् ॥ १ ॥ यंश्रुत्वायत्रकुत्रापिगंगास्नानफलंलभेत् ॥ चक्रपुष्कारिणीतीर्थंयदागंगासमागता ॥
॥ २ ॥ तेनदैलीपिनासार्धमस्मिन्नानंदकानने ॥ क्षेत्रप्रभावमतुलंज्ञात्वाशंभुपरिग्रहात् ॥ ३ ॥

तितमेऽध्यायेऽतिसुंदरे ॥ गंगेश्वरस्यमाहात्म्यंवर्ण्यतेपापहृत्परम् ॥ १ ॥ अनुवादपूर्वकंगंगेशोत्पत्तिंकथयति ॥ पार्वतीशस्येति ॥ १ ॥ यत्रेत्यस्यानंतरंतत्रेतिज्ञातव्यम् ॥ २ ॥ दैलीपिना

दिलीपस्यपुत्रेणभगीरथेन ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ ॥ इतिश्रीरामानंदकृतायांकाशीखंडटीकायामेकनवतितमोऽध्यायः ॥ ९१ ॥ ॥छ॥ ॥ छ ॥
द्वियुङ्नवतिकेऽध्यायेसर्वाघौघविनाशिनि ॥ नर्मदेशस्यमाहात्म्यंवर्ण्यतेतिशुभप्रदम् ॥ १ ॥ नर्मदेशोत्पत्तिंकथयति ॥ नर्मदेशस्येति ॥ १ ॥ २ ॥ वृषप्रदाःपुण्यदात्र्यः ॥ ३ ॥ ४ ॥ धुनीषुनदीषु ॥

स्मृत्वालिंगप्रतिष्ठायाःकाश्यांलोकोत्तरंफलम् ॥ गंगयास्थापितंलिंगंविश्वेशात्पूर्वतःशुभम् ॥ ४ ॥ गंगेश्वरस्यलिंगस्यकाश्यांदृष्टिःसुदुर्लभा ॥ तिथौ
दशहरायांचयोगंगेशंसमर्चयेत् ॥ ५ ॥ तस्यजन्मसहस्रस्यपापंसंक्षीयतेक्षणात् ॥ कलौगंगेश्वरंलिंगंगुप्तप्रायंभविष्यति ॥ ६ ॥ तस्यसंदर्शनंपुंसां
जायतेपुण्यहेतवे ॥ दृष्टंगंगेश्वरंलिंगंयेनकाश्यांसुदुर्लभम् ॥ ७॥ प्रत्यक्षरूपिणीगंगातेनदृष्टानसंशयः ॥ कलौसुदुर्लभागंगासर्वकल्मषहारिणी ॥ ८ ॥
भविष्यतिनसंदेहोमित्रावरुणनंदन ॥ ततोपितिष्येसंप्राप्तेकाश्यत्यंतंसुदुर्लभा ॥ ९ ॥ ततोपिदुर्लभंकाश्यांलिंगंगंगेश्वराभिधम् ॥ यस्यसंदर्शनंपुंसांभ
वेत्पापक्षयायवै ॥ १० ॥ श्रुत्वागंगेशमाहात्म्यंननरोनिरयीभवेत् ॥ लभेच्चपुण्यसंभारंचिंतितंचाधिगच्छति ॥ ११ ॥ इतिश्रीस्कांदेमहापुराणएकाशी
तिसाहस्र्यांसंहितायांचतुर्थेकाशीखंडउत्तरार्धेगंगेश्वरमहिमाख्यानंनामैकनवतितमोऽध्यायः ॥ ९१ ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ नर्मदेशस्यमाहात्म्यं
कथयामिमुनेतव ॥ यस्यस्मरणमात्रेणमहापातकसंक्षयः ॥ १ ॥ अस्यवाराहकल्पस्यप्रवेशेमुनिपुंगवैः ॥ आपृच्छिकासरिच्छ्रेष्ठावदतांत्वंमृकंडज ॥२॥
मार्कंडेयउवाच ॥ ॥ शृणुध्वंमुनयःसर्वेसंतिनद्यःपरःशतम् ॥ सर्वाअप्यघहारिण्यःसर्वाअपिवृषप्रदाः॥३॥ सर्वाभ्योपिनदीभ्यश्चश्रेष्ठाःसर्वाःसमुद्रगाः॥
ततोपिहिमहाश्रेष्ठाःसरित्सुसरिदुत्तमाः ॥ ४ ॥ गंगाचयमुनाचाथनर्मदाचसरस्वती ॥ चतुष्टयमिदंपुण्यंधुनीषुमुनिपुंगवाः ॥ ५ ॥ ऋग्वेदमूर्तिर्गंगास्या
द्यमुनाचयजुर्ध्रुवम् ॥ नर्मदासाममूर्तिस्तुस्यादथर्वासरस्वती ॥ ६ ॥ गंगासर्वसरिद्योनिःसमुद्रस्यापिपूरणी ॥ गंगायानलभेत्साम्यंकाचिदत्रसरिद्वरा ॥
॥ ७ ॥ किंतुपूर्वंतपस्तप्त्वारेवयाबह्वनेहसम् ॥ वरदानोन्मुखोधाताप्रार्थितश्चेतिसत्तम ॥ ८ ॥ गंगासाम्यंविधेदेहिप्रसन्नोसियदिप्रभो ॥ ब्रह्मणाथततः
प्रोक्तानर्मदास्मितपूर्वकम् ॥९॥ यदित्र्यक्षसमत्वंतुलभ्यतेऽन्येनकेनचित् ॥ तदागंगासमत्वंचलभ्यतेसरितान्यया ॥१०॥ पुरुषोत्तमतुल्यःस्यात्पुरुषो
न्योयदिकचित् ॥ स्रोतस्विनीतदासाम्यंलभतेगंगयापरा ॥ ११ ॥ यदिगौरीसमानारीकचिदन्याभवेदिह ॥ अन्याधुनीहस्वर्धुन्यास्तदासाम्यमुपै
ष्यति ॥ १२ ॥ यदिकाशीपुरीतुल्याभवेदन्याकचित्पुरी ॥ तदास्वर्गतरंगिण्याःसाम्यमन्यानदीलभेत् ॥ १३ ॥

॥ ५ ॥ ६ ॥ नलभेन्नप्राप्नुयात् ॥ लभेतसाम्यमितिपाठेकाकानकाचिदितिव्याख्येयम् ॥ ७ ॥ बह्वनेहसंबहुकालम् ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥

॥१४॥१५॥ त्रिविष्टपसमीपतस्त्रिलोचनसमीपतः ॥ १६ ॥ १७॥१८॥१९॥२०॥२१॥२२॥२३॥२४॥ सूर्यनंदनोयमः ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ कंचुकंनिर्मोकम् ॥ ३० ॥

निशम्येतिविधेर्वाक्यंनर्मदासरिदुत्तमा ॥ धातुर्वरंपरित्यज्यप्राप्तावाराणसींपुरीम् ॥ १४ ॥ सर्वेभ्योपिहिपुण्येभ्यःकाश्यांलिंगप्रतिष्ठितेः ॥ अपरानसमु
द्दिष्टाकैश्चिच्छ्रेयस्करीक्रिया ॥ १५ ॥ अथसानर्मदापुण्याविधिपूर्वांप्रातिष्ठितिम् ॥ व्यधात्पिलिपिलातीर्थेत्रिविष्टपसमीपतः ॥ १६ ॥ ततःशंभुः
प्रसन्नोभूत्तस्यैनद्यैशुभात्मने ॥ वरंवृणीष्वसुभगेयत्तुभ्यंरोचतेऽनघे ॥ १७ ॥ सरिद्वरानिशम्येतिरेवाप्राहमहेश्वरम् ॥ किंवरेणेहदेवेशभृशंतुच्छेनधूर्जटे ॥
॥ १८ ॥ निर्द्वंद्वात्वत्पदद्वंद्वेभक्तिरस्तुमहेश्वर ॥ श्रुत्वेतिनितरांतुष्टोरेवागिरमनुत्तमाम् ॥ १९ ॥ प्रोवाचचसरिच्छ्रेष्ठेत्वयोक्तंयत्तथास्तुतत् ॥ गृहाण
पुण्यनिलयेवितराभिवरांतरम् ॥ २० ॥ यावंत्योदृषदःसंतितवरोधसिनर्मदे ॥ तावंत्योलिंगरूपिण्योभविष्यंतिवरान्मम ॥ २१ ॥ अन्यंचतेवरंदद्यां
तमप्याकर्णयोत्तमम् ॥ दुष्प्रापंयच्चतपसांराशिभिःपरमार्थतः ॥ २२ ॥ सद्यःपापहरागंगासप्ताहेनकलिंदजा ॥ त्र्यहात्सरस्वतीरेवेत्वंतुदर्शनमात्रतः ॥
॥ २३ ॥ अपरंचवरंदद्यांनर्मदेदर्शनाघहे ॥ भवत्यास्थापितंलिंगंनर्मदेश्वरसंज्ञकम् ॥ २४ ॥ यत्तल्लिंगंमहापुण्यंमुक्तिंदास्यतिशाश्वतीम् ॥ अस्य
लिंगस्ययेभक्तास्तान्दृष्ट्वासूर्यनंदनः ॥ २५ ॥ प्रणमिष्यतियत्नेनमहाश्रेयोभिवृद्धये ॥ संतिलिंगान्यनेकानिकाश्यांदेविपदेपदे ॥ २६ ॥ परंहि
नर्मदेशस्यमहिमाकोपिचाद्भुतः ॥ इत्युक्त्वादेवदेवेशस्तस्मिँल्लिंगेलयंययौ ॥ २७ ॥ नर्मदापिप्रहृष्टासीत्पावित्र्यंप्राप्यचाद्भुतम् ॥ स्वदेशंचपरिप्राप्ताहृ
ष्टमात्राघहारिणी ॥ २८ ॥ वाक्यंमृकंडजमुनेस्तेपिश्रुत्वामुनीश्वराः ॥ प्रहृष्टचेतसोजाताश्चक्रुःस्वंस्वंततोहितम् ॥ २९ ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥
नर्मदेशस्यमाहात्म्यंश्रुत्वाभक्तियुतोनरः ॥ पापकंचुकमुत्सृज्यप्राप्स्यतिज्ञानमुत्तमम् ॥ ३० ॥ ॥ इतिश्रीस्कांदेमहापुराणएकाशीतिसाहस्र्यांसंहि
तायांचतुर्थेकाशीखंडउत्तरार्धेनर्मदेश्वराख्यानंनामद्विनवतितमोऽध्यायः ॥ ९२ ॥ ॥ अगस्त्यउवाच ॥ ॥ नर्मदेशस्यमाहात्म्यंश्रुतंकल्मषना
शनम् ॥ इदानींकथयस्कंदसतीश्वरसमुद्भवम् ॥ १ ॥

इतिश्रीरामानंदकृतायांकाशीखंडटीकायांद्विनवतितमोऽध्यायः ॥ ९२ ॥ ॥छ॥ त्रिनवतितमेऽध्यायेमहापुण्यैकशेवधौ ॥ सतीश्वरसमुत्पत्तिर्वर्ण्यतेऽतिशुभाश्रया ॥ १ ॥ अनुवादपूर्वकं

सतीश्वरोत्पत्तिंपृच्छाति ॥ नमदेशस्येति ॥ १ ॥ २ ॥ शतधृतिर्ब्रह्मा ॥ ३ ॥ हेलोककृत् ॥ ४ ॥ ५ ॥ देवींचिच्छक्तिर्महामायेतियावत् ॥ तस्यामुखम् ॥ ६ ॥ ७ ॥ उत्तानशयः
शिशुः ॥ ८ ॥ पृथुकोबालकः ॥९॥ मायाडिंभकःमायाबालकः ॥ रोदनादिति ॥ रोदनाद्रुद्रनामब्रह्माकृतवानित्यर्थः ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ अहोइत्याश्चर्ये ॥ वीक्षितुंद्रष्टुम् ॥१३॥१४॥१५॥

स्कंदउवाच ॥ ॥ मित्रावरुणसंभूतकथयामिकथांशृणु ॥ यथासतीश्वरंलिंगंकाश्यामाविर्बभूवह ॥ २ ॥ पुराततापसुमहत्तपःशतधृतिर्मुने ॥ तपसाते
नदेवेशःसंतुष्टोवरदोऽभवत् ॥ ३ ॥ उवाचचापिब्रह्माणंनितरांब्राह्मणप्रियः ॥ सर्वज्ञनाथोलोकात्मावरंवरयलोककृत् ॥ ४ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥
यदिप्रसन्नोदेवेशवरंदास्यसिवांछितम् ॥ तदात्वंमेभवसुतोदेवीदक्षसुताऽस्तुच ॥ ५ ॥ इतिश्रुत्वामहादेवःसर्वदोब्रह्मणोवरम् ॥ स्मित्वादेवीमुखंवीक्ष्यप्रो
वाचचतुराननम् ॥ ६ ॥ ब्रह्मंस्त्वद्वांछितंभूयात्किमदेयंपितामह ॥ इत्युक्त्वाब्रह्मणोभालादाविरासीच्छशांकभृत् ॥ ७ ॥ रुदन्सउत्तानशयोब्रह्मणोमुखमै
क्षत ॥ ततोब्रह्मापितंबालंरुदंतंप्रविलोक्यच ॥ ८ ॥ किंमांजनकमाप्यापित्वंरोदिषिमुहुर्मुहुः ॥ श्रुत्वेतिपृथुकःप्राहयथोक्तंपरमेष्ठिना ॥ ९ ॥ नाम्नेरो
दिमिमेस्रष्टर्नामदेहिपितामह ॥ रोदनाद्रुद्रइत्याख्यांसमायाडिंभकोलभत् ॥१०॥ ॥ अगस्त्यउवाच ॥ ॥ अर्भकत्वंगतोपीशःकिंरुरोदषडानन ॥
यदिवेत्सितदाचक्ष्वमहत्कौतूहलंहिमे ॥ ११ ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ सर्वज्ञस्यकुमारत्वात्किंचित्किंचिद्वेम्यहम् ॥ रोदनेकारणंवच्मिशृणुकुं
भसमुद्भव ॥ १२ ॥ मनसीतिविचारोभूद्देवस्यपरमात्मनः ॥ बुद्धिवैभवमस्याहोवीक्षितुंपरमेष्ठिनः ॥१३॥ सत्यलोकाधिनाथस्यचतुरास्यस्यवेधसः ॥
इत्यानंदात्समुद्भूतोबाष्पपूरोमहेशितुः ॥१४॥ ॥ अगस्त्यउवाच ॥ ॥ किंबुद्धिवैभवंधातुःशंभुनामनसीक्षितम् ॥ येनानंदाश्रुसंभारोबाल्येप्यभवदी
शितुः ॥१५॥ एतत्कथयमेप्राज्ञसर्वज्ञानंदवर्धन ॥ श्रुत्वागस्त्युदितंवाक्यंतारकारिरुवाचह ॥१६॥ देवेनमनसिध्यातमितिकुंभजनेमुने ॥ विनापत्यं
जनेतारंकउद्धर्तुमिहप्रभुः ॥ १७ ॥ एकोमनोरथश्चायंद्वितीयोयंसुनिश्चितम् ॥ अपत्यत्वंगतेचास्मिन्स्मर्तुरुत्पत्तिहारिणि ॥ १८ ॥ क्षणंक्षणंसमा
लोक्यमंगस्पर्शेक्षणंक्षणम् ॥ एकशय्यासनाहारंलप्स्येऽनेनक्षणेक्षणे ॥ १९ ॥ योयंनगोचरःक्वापिवाणीमनसयोरपि ॥ समेऽपत्यत्वमासाद्य
किंनदास्यतिचिंतितम् ॥ २० ॥

॥१६॥ देवेनशिवेन ॥ मनसिध्यातम्॥ब्रह्मसमीहितं विनेत्यादिस्यामसंशयमित्यंतेन ॥१७॥१८॥ समालोक्यंसम्यग्दर्शनम् ॥ लप्स्येप्राप्स्येइत्यग्रिमेणान्वयः॥एकशय्यासनाहारंच ॥१९॥ २० ॥

॥ २१ ॥ २२ ॥ चक्षुस्त्रयंबाष्पकलितमासीदित्यर्थः ॥ २३ ॥ २४ ॥ चिदात्मनेज्ञानरूपाय ॥ २५ ॥ स्कंदोपिश्रोतुरानंददर्शनाद्धन्यइत्यादिनाऽगस्तिंऋषिंसमाभाष्यपुनःप्राहे
तितृतीयेनान्वयः ॥ २६ ॥ २७ ॥ किंतत्तदाह ॥ देवइति ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ मनसोपिसमुच्छ्रितंयाहक्पतिर्मनसावांछयतेततोप्युत्कृष्टमित्यर्थः ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ त्वज्जने

योऽमुंसकृत्स्पृशेज्जंतुर्योमुंपश्येत्सकृन्मुदा ॥ नसभूयोभिजायेतभवेच्चानंदमेदुरः ॥ २१ ॥ गृहक्रीडनकंमेसौयदिभूयात्कथंचन ॥ तदापरस्यसौख्यस्य
निधानंस्यामसंशयम् ॥ २२ ॥ विधेःसमीहितंचेतिनूनंज्ञात्वाससर्ववित् ॥ आनंदबाष्पकलितंचक्षुस्त्रयमदीधरत् ॥ २३ ॥ श्रुत्वेत्यगस्तिःस्कंदस्यभा
षितंपर्यमूमुदत् ॥ ननामचांघ्रीप्रोवाचजयसर्वज्ञनंदन ॥ २४ ॥ विधेरपिमनोज्ञातंशंभोरपिमनोगतम् ॥ सम्यक्चित्तंत्वयाज्ञातंनमस्तुभ्यंचिदात्मने
॥ २५ ॥ स्कंदोपिनितरांतुष्टःश्रोतुरानंददर्शनात् ॥ धन्योस्यगस्त्यधन्योसिश्रोतुंजानासितत्त्वतः ॥ २६ ॥ नमेश्रमोवृथाजातोब्रुवतस्तेपुरःकथाम् ॥
इत्यगस्तिंसमाभाष्यपुनःप्राहषडाननः ॥ २७ ॥ देवेरुद्रत्वमापन्नेदेवीदक्षसुताभवत् ॥ सापितप्त्वातपस्तीव्रंसतीकाश्यांवरार्थिनी ॥ २८ ॥ ददर्शलिंग
रूपेणप्रादुर्भूतंहरंपुरः ॥ अलंतप्त्वामहादेविप्रोक्तवंतामितिस्फुटम् ॥ २९ ॥ इदंसतीश्वरंलिंगंतवनाम्नाभविष्यति ॥ यथामनोरथस्तेऽत्रफलितोदक्षकन्यके
॥ ३० ॥ तथैताल्लिंगमाराध्यान्यस्यापिहिफलिष्यति ॥ कुमारीप्राप्स्यतिपतिंमनसोपिसमुच्छ्रितम् ॥ ३१ ॥ एतल्लिंगंसमाराध्यकुमारोपिवरांगनाम् ॥
यस्ययस्यहियःकामस्तस्यतस्यहिसध्रुवम् ॥ ३२ ॥ भविष्यतिनसंदेहःसतीश्वरसमर्चनात् ॥ सतीश्वरंसमभ्यर्च्ययोयोयंयंसमीहते ॥ ३३ ॥ तस्यतस्य
ससर्वंक्षिप्रंभविष्यतिमनोरथः ॥ ३४ ॥ इतोष्टमेचदिवसेत्वज्जनेताप्रजापतिः ॥ महांदास्यतिकन्यांत्वांसफलस्तेमनोरथः ॥ इत्युक्त्वादेवदेवेशस्तत्रैवांतर्हि
तोभवत् ॥ ३५ ॥ सापिस्वभवनंयातासतीदाक्षायणीमुदा ॥ पितापितस्मैप्रादात्तांरुद्रायदिवसेष्टमे ॥ ३६ ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ इत्थंसतीश्वरं
लिंगंकाश्यांप्रादुरभून्मुने ॥ स्मरणादपिलिंगंचदद्यात्सत्त्वगुणंपरम् ॥ ३७ ॥ रत्नेशात्पूर्वतोभागेदृष्ट्वालिंगंसतीश्वरम् ॥ मुच्यतेपातकैःसद्यःक्रमाज्ज्ञानं
चविंदति ॥ ३८ ॥ ॥ इतिश्रीस्कांदेमहापुराणएकाशीतिसाहस्र्यांसंहितायांचतुर्थेकाशीखंडउत्तरार्धेसतीश्वरप्रादुर्भावोनामत्रिनवतितमोऽध्यायः
॥ ९३ ॥ ॥ छ ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ अन्यान्यपिच लिंगानिकथयामिमहामुने ॥ अमृतेशमुखादीनियन्नामाप्यमृतप्रदम् ॥ १ ॥
पुरासनारुनामासीन्मुनिरत्रगृहाश्रमी ॥ ब्रह्मयज्ञरतोनित्यंनित्यंचातिथिदैवतः ॥ २ ॥

तातवापिता ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ॥ इतिश्रीरामानंदकृतायांकाशीखंडटीकायांत्रिनवतितमोऽध्यायः ॥ ९३ ॥ ॥ छ ॥ ॥ अमृतःकरुणेशश्चज्योतीरूपेश्वरस्तथा ॥
वर्ण्यंतेऽत्रनवत्याख्येचतुर्भिरधिकेशुभे ॥ १ ॥ अमृतेशादीनिलिंगानिकथयति ॥ अन्यानीति ॥ अमृतप्रदंमोक्षप्रदम् ॥ १ ॥ अत्रकाश्याम् ॥ २ ॥

॥ ३ ॥ पृदाकुनासर्पेण ॥ सवयोभिःसमानवयस्कैर्मित्रैरित्यर्थः ॥ ४ ॥ ५ ॥ शवंमृतम् ॥ शिवमितिपाठेतस्यकल्याणमित्यर्थः ॥ ६ ॥ तदेवदर्शयति ॥ सर्पेति ॥ ७ ॥ प्राणितसंपन्नंचेष्टायुक्त
मित्यर्थः ॥ ८ ॥ प्राणितव्येचेष्टितव्ये ॥ क्षेत्रादिति ॥ क्षेत्राद्बहिराहिर्यंदष्टादंशकर्ताभवेत्सक्षेत्रमध्येआनीतःपरासुतांमृततांनप्राप्नोतीत्यर्थः ॥ दष्टेतिपाठेस्पष्टएवार्थः ॥ ९ ॥ तज्जीवितैकिकांजीवितमे

लिंगपूजारतोनित्यंनित्यंतीर्थाप्रतिग्रही ॥ तस्यर्षेरभवत्पुत्रःसनारोरुपजंघनिः ॥ ३ ॥ सकदाचिद्गतोरण्यंतत्रदष्टःपृदाकुना ॥ अथतत्सवयोभिश्चसआनी
तःस्वमाश्रमम् ॥ ४ ॥ सनारुणासमुच्छ्वस्यनीतःसउपजंघनिः ॥ महाश्मशानभूभागंस्वर्गद्वारसमीपतः ॥ ५ ॥ तत्रासीच्छ्रीफलाकारंलिंगमेकंसुगुप्त
वत् ॥ निधायतत्रतंयावच्छवंसंचिंतयेत्सुधीः ॥ ६ ॥ सर्पदष्टस्यसंस्कारःकथंभवतिचेतिवै ॥ तावत्सजीवन्नुत्तस्थौसुतवच्चोपजंघनिः ॥ ७ ॥ अथतंवी
क्ष्यसमुनिःसनारुरुपजंघनिम् ॥ पुनःप्राणितसंपन्नंविस्मयंप्राप्तवान्परम् ॥ ८ ॥ प्राणितव्येऽत्रकोहेतुर्मच्छिशोरुपजंघनेः ॥ क्षेत्राद्बहिरहिर्यंहिदष्टानैषी
त्परासुताम् ॥ ९ ॥ इतियावत्ससंधत्तेधियंतज्जीवितैकिकाम् ॥ तावत्पिपीलिकात्वेकामृतंक्वापिपिपीलिकम् ॥ १० ॥ आनिनायचतत्रैवसोप्यनन्निर्ग
तस्ततः ॥ अथविज्ञायसमुनिस्तत्त्वंजीवितसूचितम् ॥ ११ ॥ मृदुहस्ततलेनैवयावत्खनतिवैमुनिः ॥ तावच्छ्रीफलमात्रंहिलिंगंतेनसमीक्षितम् ॥ १२ ॥
सनारुणाथतल्लिंगंतेनतत्रसमर्चितम् ॥ चिरकालीनलिंगस्यकृतंनामापिसान्वयम् ॥ १३ ॥ अमृतेश्वरनामेदंलिंगमानंदकानने ॥ एतल्लिंगस्यसंस्पर्शा
दमृतत्वंलभेद्ध्रुवम् ॥ १४ ॥ अमृतेशंसमभ्यर्च्यजीवत्पुत्रःसवैमुनिः ॥ स्वास्पदंसमनुप्राप्तोदृष्टआश्चर्यवज्जनैः ॥ १५ ॥ तदाप्रभृतितल्लिंगममृतेशंमुनी
श्वर ॥ काश्यांसिद्धिप्रदंनृणांकलौगुप्तंभवेत्पुनः ॥ १६ ॥ अमृतेश्वरसंस्पर्शान्मृताजीवंतितत्क्षणात् ॥ अमृतत्वंभजंतेऽत्रजीवंतःस्पर्शमात्रतः ॥ १७ ॥
अमृतेशसमंलिंगंनास्तिक्वापिमहीतले ॥ तल्लिंगंशंभुनातिष्येकृतंगुप्तंप्रयत्नतः ॥ १८ ॥ अमृतेश्वरनाम्नापियेकाश्यांपरिगृह्णते ॥ नतेषामुपसर्गोत्थंभयं
क्वापिभविष्यति ॥१९॥ मुनेऽन्यच्चमहालिंगंकरुणेश्वरसंज्ञितम् ॥ मोक्षद्वारसमीपेतुमोक्षद्वारेश्वराग्रतः ॥२०॥ दर्शनात्तस्यलिंगस्यमहाकारुणिकस्यवै ॥
नक्षेत्रान्निर्गमोजातुबहिर्भवतिकस्यचित् ॥ २१ ॥ स्नातव्यंमणिकर्ण्यांचद्रष्टव्यःकरुणेश्वरः ॥ क्षेत्रोपसर्गजाभीतिर्हातव्यापरयामुदा ॥ २२ ॥ सोमवा
सरमासाद्यएकभक्तव्रतंचरेत् ॥ यष्टव्यःकरुणापुष्पैर्व्रतिनाकरुणेश्वरः ॥ २३ ॥

वैकंमुख्यंयस्यास्ताम् ॥ तज्जीवितंप्रतीतिक्वचित् ॥ १० ॥ सपिपीलिकः ॥ अनन्प्राणन्चेष्टन्नित्यर्थः ॥ तत्त्वंपदार्थम् ॥ जीवितसूचितमुभयोर्जीवनेनानुमितम् ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥
जीवत्पुत्रःजीवन्पुत्रोयस्यसः ॥ पाठांतरेपिसएवार्थः ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ उपसर्गोत्थंग्रहादिपीडोत्थंविघ्नोत्थमितिवा ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ करुणापुष्पैःप्रसिद्धैः ॥ २३ ॥

॥ २४ ॥ तत्पत्रैस्तत्फलैरित्यत्रतच्छब्दःकरुणावृक्षपरः ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ एतेषुअमृतेशादिषुलिंगाष्टकममृतेशता
रकेशज्ञानेशकरुणेशमोक्षद्वारेशस्वर्गद्वारेशब्रह्मेशलांगलीशानामष्टकम् ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ षट्त्रिंशत्तत्त्वरूपइति ॥ तान्युक्तान्यागमे ॥ तत्त्वानिशैवान्युच्यंतेशिवःशक्तिःसदाशिवः ॥

तेनव्रतेनसंतुष्टःकरुणेशःकदाचन ॥ नतंक्षेत्राद्बहिःकुर्यात्तस्मात्कार्यंव्रतंत्विदम् ॥ २४ ॥ तत्पत्रैस्तत्फलैर्वापिसंपूज्यःकरुणेश्वरः ॥ योनजानातित
ल्लिंगंसम्यग्ज्ञानविवर्जितः ॥ २५ ॥ तेनार्च्यःकरुणावृक्षोदेवेशःप्रीयतामिति ॥ योवर्षंसोमवारस्यव्रतंकुर्यादितिद्विजः ॥ २६ ॥ प्रसन्नःकरुणेशोत्रतस्य
दास्यतिवांछितम् ॥ द्रष्टव्यःकरुणेशोत्रकाश्यांयत्नेनमानवैः ॥ २७ ॥ इतितेकरुणेशस्यमहिमोक्तोमहत्तरः ॥ यंश्रुत्वानोपसर्गोत्थंभयंकाश्यांभवि
ष्यति ॥ २८ ॥ मोक्षद्वारेश्वरंचैवस्वर्गद्वारेश्वरंतथा ॥ उभौकाश्यांनरोदृष्ट्वास्वर्गंमोक्षंचविंदति ॥ २९ ॥ ज्योतीरूपेश्वरंलिंगंकाश्यामन्यत्प्रकाशते ॥
तस्यसंपूजनाद्भक्ताज्योतीरूपाभवंतिहि ॥ ३० ॥ चक्रपुष्करिणीतीरेज्योतीरूपेश्वरंपरम् ॥ समभ्यर्च्याप्नुयान्मर्त्योज्योतीरूपंनसंशयः ॥ ३१ ॥
यदाभागीरथीगंगातत्रप्राप्तासरिद्वरा ॥ तदारभ्यार्चयेन्नित्यंतल्लिंगंस्वर्धुनीमुदा ॥ ३२ ॥ पुराविष्णौतपत्यत्रतल्लिंगंस्वयमेवहि ॥ तत्राविरासीत्तेजस्विते
नक्षेत्रमिदंशुभम् ॥ ३३ ॥ चक्रपुष्करिणीतीरेज्योतीरूपेश्वरंतदा ॥ दूरस्थोपीहयोध्यायेत्तस्यसिद्धिरदूरतः॥३४॥ एतेष्वपिचलिंगेषुचतुर्दशसुसत्तम॥
लिंगाष्टकंमहावीर्यंकर्मबीजदवानलम् ॥ ३५ ॥ ओंकारादीनिलिंगानियान्युक्तानिचतुर्दश ॥ तथादक्षेश्वरादीनिलिंगान्यष्टौमहांतिच ॥३६॥ शैलेशादी
निलिंगानितथायानिचतुर्दश ॥ पुनःषट्त्रिंशदेतानिक्षेत्रसंसिद्धिहेतवे ॥ ३७ ॥ षट्त्रिंशत्तत्त्वरूपोसौलिंगेष्वेषुसदाशिवः ॥ अस्मिन्क्षेत्रेवसन्नित्यं
तारकंज्ञानमादिशेत् ॥ ३८ ॥ क्षेत्रस्यतत्त्वमेतद्धिषट्त्रिंशल्लिंगरूप्यहो ॥ एतेषांभजनात्पुंसांनभवेद्दुर्गतिःक्वचित् ॥३९॥ मुनेरहस्यभूतानिलिंगान्येता
निनिश्चितम् ॥ एतल्लिंगप्रभावाच्चमुक्तिरत्रसुनिश्चिता ॥ ४० ॥ मोक्षक्षेत्रमिदंकाशीलिंगैरेतैर्महामते ॥ एतान्यन्यानिसिद्धानिसंभवंतियुगेयुगे ॥ ४१ ॥

ईश्वरोविद्ययासार्धंपंचशुद्धान्यमूनिहि ॥ मायाकालश्चनियतिःकलाविद्यापुनःस्मृता ॥ रागःपुरुषएतानिशुद्धाशुद्धानिसप्तच ॥ प्रकृतिर्बुद्ध्यहंकारौमनोज्ञानेंद्रियाण्यथ ॥ कर्मेंद्रियाणितन्मात्राः
पंचभूतानिदेशिकाः ॥ एतान्याहुरशुद्धानिचतुर्विंशतिरागमे ॥ शैवानामितितत्त्वानांविभागोत्रप्रदर्शितइति ॥३८॥ तत्त्वंस्वरूपंपरमार्थमितियावत् ॥ ३९ ॥ निश्चितंनिर्णीतमित्यर्थः ॥ ४० ॥४१॥

संस्थितिंसम्यग्वसतिंमरणंवा ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ मुष्टावंचितादैवेनेतिशेषः ॥ मूढाइतिपाठेअविवेकिनः ॥ तत्रहेतुर्मंदबुद्धयइति ॥ ४९ ॥
॥५०॥ यादृग्भिस्तपआदिभिः ॥ मोक्षोत्तमोत्तमःसायुज्यमुक्तिरित्यर्थः ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ननुसप्तैतामोक्षदाइत्यादिष्वन्यत्रापिमुक्तिःश्रूयतेकथमुक्तंनान्यत्रेतितत्राह ॥ सायुज्येति ॥

आनंदकाननंशंभोःक्षेत्रमेतदनादिमत् ॥ अत्रसंस्थितिमापन्नामुक्ताएवनसंशयः ॥ ४२ ॥ योगासिद्धिरिहास्त्येवतपःसिद्धिरिहैवहि ॥ व्रतसिद्धिर्मंत्रसि
द्धिस्तीर्थसिद्धिःसुनिश्चितम् ॥ ४३ ॥ सिद्ध्यष्टकंतुयत्प्रोक्तमणिमादिमहत्तरम् ॥ तज्जन्मभूमिरेषैवशंभोरानंदवाटिका ॥४४॥ निर्वाणलक्ष्म्याःसदन
मेतदानंदकाननम् ॥ एतत्प्राप्यनमोक्तव्यंपुण्यैःसंसारभीरुणा ॥ ४५ ॥ अयमेवमहालाभइदमेवपरंतपः ॥ एतदेवमहत्पुण्यंलब्धावाराणसीहयत् ॥
॥ ४६ ॥ अवश्यंजन्मिनोमृत्युर्यत्रकुत्रभविष्यति ॥ कर्मानुसारिणीलभ्यागतिःपश्चाच्छुभाशुभा ॥ ४७ ॥ मृत्युंविज्ञायनियतंगतिंकर्मानुसारिणीम् ॥
अवश्यंकाशिकासेव्यासर्वकर्मनिवारिणी ॥ ४८ ॥ मानुष्यंप्राप्ययेमूढानिमेषमितजीवितम् ॥ नसेवंतेपुरींकाशींतेमुष्टामंदबुद्धयः ॥ ४९ ॥ दुर्लभं
जन्ममानुष्यंदुर्लभाकाशिकापुरी ॥ उभयोःसंगमासाद्यमुक्ताएवनसंशयः ॥ ५० ॥ क्वचतादृक्तपांसीहक्वतादृग्योगउत्तमः ॥ यादृग्भिःप्राप्यतेमुक्तिः
काश्यांमोक्षोत्तमोत्तमः ॥ ५१ ॥ सत्यंसत्यंपुनःसत्यंसत्यपूर्वंपुनःपुनः ॥ नकाशीसदृशीमुक्त्यैभूमिरन्यामहीतले ॥ ५२ ॥ विश्वेशोमुक्तिदोनित्यंमुक्त्यै
चोत्तरवाहिनी ॥ आनंदकाननेमुक्तिर्मुक्तिर्नान्यत्रकुत्रचित् ॥ ५३ ॥ एकएवहिविश्वेशोमुक्तिदोनान्यएवहि ॥ सएवकाशींप्रापय्यमुक्तिंयच्छतिनान्यतः
॥ ५४ ॥ सायुज्यमुक्तिरत्रैवसान्निध्यादिरथान्यतः ॥ सुलभासापिनोनूनंकाश्यांमोक्षोस्तिहेलया ॥५५॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ शृण्वगस्त्यमहाभागभ
विष्यंकथयाम्यहम् ॥ कृष्णद्वैपायनोव्यासोऽकथयद्यन्महद्वचः ॥ निश्चिकेतुमनाःपश्चाद्यत्करिष्यतितच्छृणु ॥५६॥ ॥ इतिश्रीस्कांदेमहापुराणएकाशी
तिसाहस्र्यांसंहितायांचतुर्थेकाशीखंडउत्तरार्धेऽमृतेशादिलिंगप्रादुर्भावोनामचतुर्नवतितमोऽध्यायः ॥ ९४ ॥ ॥ व्यासउवाच ॥ ॥ शृणुसूतमहाबुद्धे
यथास्कंदेनभाषितम् ॥ भविष्यंममतस्याग्रेकुंभयोनेमहामते ॥ १ ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ निशामयमहाभागत्वंमैत्रावरुणेमुने ॥ पाराशर्यो
मुनिवरोयथामोहमुपैष्यति ॥ २ ॥

॥ ५५ ॥ अकथयत्कथयामासयन्महद्वचः ॥ श्रोष्यत्येतन्महद्वचइतिकचित्तत्रएकएवाहिविश्वेशोमुक्तिदोनान्यएवहिइत्येतच्छब्देनगृह्यते ॥ ५६ ॥ ॥ इतिश्रीरामानंदकृतायांकाशीखंडटीकायां
चतुर्नवतितमोऽध्यायः ॥ ९४ ॥ ॥छ॥ ः ॥ पंचाधिकेतथाध्यायेनवत्याख्यउशत्तमे ॥ श्रीमद्व्यासभुजस्तंभोवर्ण्यतेसंशयापहः ॥ १ ॥ स्वस्यागामिवृत्तंकथयति ॥ शृणुसूतेति ॥ १ ॥ २ ॥

॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ नैमिषारण्यंविशिनष्टि ॥ यत्रसंतीति पादाधिकेनैकेन ॥ ६ ॥ ७ ॥ विभूतिधारिणइत्यादीनांद्वितीयांतानांपदानांविलोक्यसइतितृतीयेनान्वयः ॥ ८ ॥ ९ ॥
गिरिशात्मनःविश्वेश्वरचित्तान् ॥ वचोवचनम् ॥ पुनःपुनरितिंकचित् ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ तदेवचवचनमाह नवेदादित्यादि ॥ १३ ॥ अपिएव ॥ १४॥१५ ॥ विपक्षेबाधकमाह॥विहायेति ॥

व्यस्यवेदान्महाबुद्धिर्नानाशाखाप्रभेदतः ॥ अष्टादशपुराणानिसूतादीन्परिपाठ्यच ॥ ३ ॥ श्रुतिस्मृतिपुराणानांरहस्यंयस्त्वचीकरत् ॥ महाभारतसं
ज्ञंचसर्वलोकमनोहरम् ॥४॥ सर्वपापप्रशमनंसर्वेशांतिकरंपरम् ॥ यस्यश्रवणमात्रेणब्रह्महत्याविनश्यति ॥५॥ एकदासमुनिःश्रीमान्पर्यटन्पृथिवीतले ॥
संप्राप्तोनैमिषारण्यंयत्रसंतिमुनीश्वराः ॥ ६ ॥ अष्टाशीतिसहस्राणिशौनकाद्यास्तपोधनाः ॥ त्रिपुंड्रितमहाभालालसद्रुद्राक्षमालिनः ॥ ७ ॥ विभूतिधा
रिणोभक्त्यारुद्रसूक्तजपप्रियान् ॥ लिंगाराधनसंसक्ताञ्छिवनामकृतादरान् ॥ ८ ॥ एकएवहिविश्वेशोमुक्तिदोनान्यएवहि ॥ इतिब्रुवाणान्सततंपारीनि
श्चितमानसान् ॥ ९ ॥ विलोक्यसमुनिर्व्यासस्तान्सर्वान्गिरिशात्मनः ॥ उत्क्षिप्यतर्जनीमुच्चैःप्रोवाचेदंवचःपुनः ॥ १० ॥ परिनिर्मथ्यवाग्जालंमुनि
श्चित्यासकृद्बहु ॥ इदमेकंपरिज्ञातंसेव्यःसर्वेश्वरोहरिः ॥ ११ ॥ वेदेरामायणेचैवपुराणेषुचभारते ॥ आदिमध्यावसानेषुहरिरेकोऽत्रनापरः ॥ १२ ॥
सत्यंसत्यंत्रिसत्यंपुनःसत्यंनमृषापुनः ॥ नवेदादपरंशास्त्रंनदेवोच्युततःपरः ॥ १३ ॥ लक्ष्मीशःसर्वदोनान्योलक्ष्मीशोप्यपवर्गदः ॥ एकएवहिलक्ष्मी
शस्ततोध्येयोनचापरः ॥ १४ ॥ भुक्तेर्मुक्तेरिहान्यत्रनान्योदाताजनार्दनात् ॥ तस्माच्चतुर्भुजोनित्यंसेवनीयःसुखेप्सुभिः ॥ १५ ॥ विहायकेशवादन्यं
येसेवंतेल्पमेधसः ॥ संसारचक्रेगहनेतेविशंतिपुनःपुनः ॥ १६ ॥ एकएवहिसर्वेशोहृषीकेशःपरात्परः ॥ तंसेवमानःसततंसेव्यस्त्रिजगतांभवेत् ॥१७॥
एकोधर्मप्रदोविष्णुस्त्वेकोबह्वर्थदोहरिः ॥ एकःकामप्रदश्चक्रीत्वेकोमोक्षप्रदोच्युतः ॥ १८ ॥ शार्ङ्गिणंयेपरित्यज्यदेवमन्यमुपासते ॥ तेसद्भिश्चबहि
ष्कार्यावेदहीनायथाद्विजाः ॥ १९ ॥ श्रुत्वेतिवाक्यंव्यासस्यनैमिषारण्यवासिनः ॥ प्रवेपमानहृदयाःपरिप्रोचुरिदंवचः ॥ २० ॥ ॥ ऋषयऊचुः ॥ ॥
पाराशर्यमुनेमान्यस्त्वमस्माकंमहामते ॥ यतोवेदास्त्वयाव्यस्ताःपुराणान्यपिवेत्सियत् ॥ २१ ॥ यतश्चकर्तात्वमसिमहतोभारतस्यवै ॥ धर्मार्थकाममो
क्षाणांविनिश्चयकृतोध्रुवम् ॥ २२ ॥ तत्त्वज्ञःकोपरश्चात्रत्वत्तःसत्यवतीसुत ॥ भवतायत्प्रतिज्ञातंनिश्चित्योत्क्षिप्यतर्जनीम् ॥ २३ ॥

॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ विष्णुंविहायान्यंसेवमानानांनकेवलंसंसारप्रवेशमात्रमपितुमहतीनिंदाचेत्याह ॥ शार्ङ्गिणमिति ॥१९॥२०॥ यद्यतः ॥२१॥ विनिश्चयकृतोनिर्णयकारकस्य ॥२२॥२३॥

माणवकावालकाः ॥ २४ ॥ वैनिश्चितम् ॥ ऋतमितिकचित् ॥ २५ ॥ युगधर्माभावेहेतुमाह ॥ नचलग्नेति ॥ नतत्रेत्यस्यायंभावःयुगधर्मवशात्त्वमेवंब्रूषेवाराणस्यांगतोनव
क्ष्यसीति ॥ २६ ॥ २७ ॥ पादोदकंगंगावरणसंगमम् ॥ २८ ॥ पंचरात्रंपंचदिनानि ॥ कृत्वावैष्णवंतीर्थानिसंसेव्येत्यर्थः ॥ यद्वा पंचरात्रंकृत्वापंचरात्रागमोक्तेनप्रकारेणमाधवकेशवादीन्दृष्ट्वा
समर्च्यसंपूज्येत्यर्थः ॥ २९ ॥ जयविष्णोइत्यादीनामित्यादिनाममालाभिःसंस्तुवन्व्यासोविश्वेशभवनंसमायातइत्येकादशेनान्वयः ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ बलारातिस्तुतइंद्रनुतः ॥

अस्मिन्माणवकास्तत्रपरिश्रद्दधतेनहि ॥ प्रतिज्ञातस्यवचसस्तवश्रद्धाभवेत्तदा ॥२४॥ यदाऽऽनंदवनेशंभोःप्रतिजानासिवैवचः ॥२५॥ गच्छवाराणसीं
व्यासयत्रविश्वेश्वरःस्वयम् ॥ नतत्रयुगधर्मोऽस्तिनचलग्नावसुंधरा ॥२६॥ इतिश्रुत्वामुनिर्व्यासःकिंचित्कुपितवद्धृदि ॥ जगामतूर्णंसहितःस्वशिष्यैरयुतो
न्मितैः ॥ २७ ॥ प्राप्यवाराणसींव्यासःस्नात्वापंचनदेह्रदे ॥ श्रीमन्माधवमभ्यर्च्यययौपादोदकंततः ॥ २८ ॥ तत्रस्नानादिकंकृत्वादृष्ट्वाचैवादिकेशवम् ॥
पंचरात्रंततःकृत्वावैष्णवैरभिनंदितः ॥ २९ ॥ अग्रतःपृष्ठतःशंखैर्वाद्यमानैःप्रमोदितः ॥ जयविष्णोहृषीकेशगोविंदमधुसूदन ॥ ३० ॥ अच्युतानंतवै
कुंठमाधवोपेंद्रकेशव ॥ त्रिविक्रमगदापाणेशार्ङ्गपाणेजनार्दन ॥ ३१ ॥ श्रीवत्सवक्षःश्रीकांतपीतांबरमुरांतक ॥ कैटभारेबलिध्वंसिन्कंसारेकेशिसूदन ॥
॥ ३२ ॥ नारायणासुररिपोकृष्णशौरेचतुर्भुज ॥ देवकीहृदयानंदयशोदानंदवर्धन ॥ ३३ ॥ पुंडरीकाक्षदैत्यारेदामोदरबलप्रिय ॥ बलारातिस्तुतहरे
वासुदेववसुप्रद ॥ ३४ ॥ विष्वक्चमूस्तार्क्ष्यरथवनमालिन्नरोत्तम ॥ अधोक्षजक्षमाधारपद्मनाभजलेशय ॥३५॥ नृसिंहयज्ञवाराहगोपगोपालवल्लभ ॥
गोपीपतेगुणातीतगरुडध्वजगोत्रभृत् ॥ ३६ ॥ जयचाणूरमथनजयत्रैलोक्यरक्षण ॥ जयानाद्यजयानंदजयनीलोत्पलद्युते ॥ ३७ ॥ कौस्तुभोद्भूषितो
रस्कपूतनाधातुशोषण ॥ रक्षरक्षजगद्रक्षामणेनरकहारक ॥ ३८ ॥ सहस्रशीर्षपुरुषपुरुहूतसुखप्रद ॥ यद्भूतंयच्चभाव्यंवैतत्रैकःपुरुषोभवान् ॥ ३९ ॥
इत्यादिनाममालाभिःसंस्तुवन्वनमालिनम् ॥ स्वच्छंदलीलयागायन्नृत्यंश्चपरयामुदा ॥ ४० ॥ व्यासोविश्वेशभवनंसमायातःसहृष्टवत् ॥ ज्ञानवापी
पुरोभागेमहाभागवतैःसह ॥ ४१ ॥ विराजमानसत्कंठस्तुलसीवरदामभिः ॥ स्वयंतालधरोजातःस्वयंजातःसुनर्तकः ॥४२॥ वेणुवादनतत्त्वज्ञःस्वयंश्रु
तिधरोभवत् ॥ नृत्यंपरिसमाप्येत्थंव्यासःसत्यवतीसुतः ॥ ४३ ॥ पुनरूर्ध्वंभुजंकृत्वादक्षिणंशिष्यमध्यगः ॥ पुनःपपाठतानेवश्लोकान्गायन्निवो
च्चकैः ॥ ४४ ॥ परिनिर्मथ्यवाग्जालंसुनिश्चित्यासकृद्बहु ॥ इदमेकंपरिज्ञातंसेव्यःसर्वेश्वरोहरिः ॥ ४५ ॥

॥ ३४ ॥ विष्वक्सर्वतश्चमूःसेनायस्यतत्संबोधनंविष्वक्चमूः ॥ ह्रस्वाभावोविसर्गश्चार्षः ॥ विष्वक्सेनमहाबाहोइतिकचित् ॥ ३५ ॥ गोपालवल्लभगोपानांप्रिय ॥ ३६ ॥ आदौभवआद्यःनआद्यः
अनाद्यःतत्संबोधनमनाद्य ॥ अनघेतिकचित् ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥

॥४६॥४७॥४८॥४९॥५०॥ तत्प्रसिद्धंपरमैश्वर्यंचदत्तम् ॥ लब्धंवरात्ततइति ॥ वराच्छ्रेष्ठात्तस्मात्परमैश्वर्यंलब्धमित्यर्थः ॥ ५१ ॥ शेमुषीबुद्धिः ॥ ईदृशीमत्स्तवनपरा ॥ मेस्तुतिःपरेतिक्वचित् ॥
संज्ञयानेत्रचालनादिना ॥५२॥ कंठकंदलींकंठमूलम् ॥५३॥ भवांतकंसंसारनाशकम् ॥५४॥ स्तंभितदोर्लतस्तिमितहस्तवल्लिकः॥५५॥पद्यैश्चित्रपदार्थार्थैरष्टभिःसुमनोरमैः ॥ कृष्णद्वैपायनोऽस्तौषी
द्भवानीशंजगत्पतिम् ॥ तापत्रयात्मकंसंसारदुःखंदुःखहेतुर्वारुत्तद्द्रावयतिनाशयतीतिरुद्रः॥रुद्दुःखंदुःखहेतुर्वाद्रावयत्येषनःप्रभुः॥रुद्रइत्युच्यतेसद्भिःशिवःपरमकारणमितिस्मृतेः॥अशुभद्रावकोरुद्रोयज्जहा
चपुनर्वदन्॥ततःस्मृतमथोरुद्रशब्देनात्रविधीयतइतिवा॥रुतानिभूतानित्वंतेद्रवतिद्रावयतीतिवारुद्रः॥रुत्यावेदरूपयाधर्मादीन्बोधयतिद्रावयतीतिवारुद्रः॥रुत्याप्रणवरूपयास्वात्मानंप्रापयतीतिवारुद्रः॥
रोरूयमाणोद्रवतिप्रविशतिमर्त्यानितिवारुद्रः॥त्रिधाबद्धोवृषभोरोरवीतिमहोदेवोमर्त्यां२ँआविवेशेतिश्रुतेः ॥ बोधिकाबंधिकामोहिकाचशक्तीरुत्तद्वांस्तस्याद्रावयिताभक्तेभ्यइतिवारुद्रः॥ रुतिंशब्दंवेदा

इत्यादिश्लोकसंघातंस्वप्रतिज्ञाप्रबोधकम् ॥ यावत्पठतिसव्यासःसव्यमुत्क्षिप्यवैभुजम् ॥४६॥ तस्तंभतावत्तद्बाहुंसशैलादिःस्वलीलया ॥ वाक्स्तंभश्चा
पितस्यासीन्मुनेर्व्यासस्यसन्मुनेः ॥ ४७ ॥ ततोगुप्तंसमागम्यविष्णुर्व्यासमभाषत ॥ अपराद्धंमहच्चात्रभवताव्यासनिश्चितम् ॥ ४८ ॥ तवैतदपराधे
नभीतिर्मेपिमहत्तरा ॥ एकएवहिविश्वेशोद्वितीयोनास्तिकश्चन ॥ ४९ ॥ तत्प्रसादादहंचक्रीलक्ष्मीशस्तत्प्रभावतः ॥ त्रैलोक्यरक्षासामर्थ्यंदत्तंतेनैवशं
भुना ॥५०॥ तद्भक्त्यापरमैश्वर्यंमयालब्धंवरात्ततः ॥ इदानींस्तुहितंशंभुंयदिमेशुभमिच्छसि ॥५१॥ अन्यदापिनवैकार्याभवताशेमुषीदृशी ॥ पाराशर्य
इतिश्रुत्वासंज्ञयाव्याजहारह ॥५२॥ भुजस्तंभःकृतस्तेननंदिनादृष्टिमात्रतः ॥ वाक्स्तंभस्तद्भयाज्जातःस्पृशमेकंठकंदलीम् ॥ ५३ ॥ यथास्तोतुंभवानी
शंप्रभवामिभवांतकम् ॥ संस्पृश्यविष्णुस्तत्कंठंगुप्तमेवजगामह ॥५४॥ ततःसत्यवतीसूनुस्तथास्तंभितदोर्लतः॥प्रारब्धवान्महेशानंपरिष्टोतुमुदारधीः ॥
॥ ५५ ॥ ॥ व्यासउवाच ॥ ॥ एकोरुद्रोनद्वितीयोयतस्तद्ब्रह्मैवैकंनेहनानास्तिकिंचित् ॥ यद्यप्यन्यःकोपिवाकुत्रचिद्वाव्याचष्टांतद्यस्यशक्तिर्मे
दग्रे ॥ ५६ ॥ यःक्षीराब्धेर्मंदराघातजातोज्वालामालीकालकूटोतिभीमः ॥ तंसोढुंवाकोपरोऽभून्महेशाद्यत्कीलाभिःकृष्णतामापविष्णुः ॥ ५७ ॥
यद्बाणोभूच्छ्रीपतिर्यस्ययंतालोकेशोयत्स्यंदनंभूःसमस्ता ॥ वाहावेदायस्ययेनेषुपाताद्दग्धाग्रामास्त्रैपुरास्तत्समःकः ॥ ५८ ॥

त्मानंकल्पादौब्रह्मणेददातीतिरुद्रः ॥ योवैवेदांश्चप्रहिणोतितस्माइतिश्रुतेः ॥ अलमतिविस्तरेण ॥ सएकःसजातीयविजातीयस्वगतभेदशून्यः ॥ एतदेवव्यतिरेकमुखेनाह ॥ नद्वितीयइति ॥
एकत्वेहेतुमाह ॥ यतस्तद्ब्रह्मैवैकमिति ॥ पदत्रयेणसजातीयविजातीयस्वगतभेदत्रयंनिराक्रियतेएकमेवाद्वितीयमिति ॥ एकमेवाद्वितीयंब्रह्मेतिश्रुतेः ॥ व्यतिरेकेहेतुमाह ॥ नेहेति ॥ तथाचश्रुतिर्ने
हादिर्किंचनांतायथापादमेव ॥ कुत्रचिद्वेतिवाशब्दःसमुच्चयार्थः ॥ कालंसमुच्चिनोति ॥ क्वचित्कालेवेत्यर्थः ॥ कुत्रचिद्देशे ॥ तत्पदार्थम् ॥ मदग्रेममसंमुखम् ॥ समग्रेतिक्वचित् ॥ ५६ ॥ यत्कीला
भिर्यस्यज्वालाभिः॥ यज्ज्वालाभिरितिक्वचित्॥कृष्णतांनवीनमेघश्यामताम्॥ तदुक्तम्॥विषेणोत्तिष्ठमानेनकालानलसमत्विषा॥निर्दग्धोहेमगौरांगःकृतःकृष्णोजनार्दनइति ॥५७॥ यद्बाणोयस्यशरः॥

यंतासारथिः ॥ लोकेशोब्रह्मा ॥ येनश्रीरुद्रेण ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ सर्वंविश्वम् ॥ सर्वेइतिकिंचित् ॥ सर्वःसर्वरूपः ॥ ६१ ॥ आनत्यानमस्कारमात्रेण ॥ ६२ ॥ ६३ ॥
स्मायंस्मायंस्मित्वास्मित्वापुनःपुनरीषद्धास्यंविधायेतियावत् ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ॥ इतिश्रीरामानंदकृतायां

यंकंदर्पोवीक्षमाणःसमानंदेवैरन्यैर्भस्मजातःस्वयंहि ॥ पौष्पैर्बाणैःसर्वविश्वैकजेताकोवास्तुत्यःकामजेतुस्ततोन्यः ॥ ५९ ॥ यंवैवेदोवेदनोनैवविष्णुर्नो
वावेधानोमनोनैववाणी ॥ तंदेवेशंमादृशःकोल्पमेधायाथात्म्याद्वैवेत्त्यहोविश्वनाथम् ॥ ६० ॥ यस्मिन्सर्वंयस्तुसर्वत्रसर्वोयोवैकर्तायोऽवितायोऽपहर्ता ॥
नोयस्यादिर्यःसमस्तादिरेकोनोयस्यांतोयोंतकृत्तंनतोस्मि ॥ ६१ ॥ यस्यैकाख्यावाजिमेधेनतुल्यायस्यानत्याचैकयाल्पेंद्रलक्ष्मीः ॥ यस्यस्तुत्यालभ्य
तेसत्यलोकोयस्यार्चातोमोक्षलक्ष्मीरदूरा ॥६२॥ नान्यंदेवंवेद्म्यहंश्रीमहेशान्नान्यंदेवंस्तौमिशंभोर्ऋतेऽहम् ॥ नान्यंदेवंत्वानमामित्रिनेत्रात्सत्यंसत्यंसत्य
मेतन्मृषान ॥ ६३ ॥ इत्थंयावत्स्तौतिशंभुंमहर्षिस्तावन्नंदीशांभवाद्दक्प्रसादात् ॥ तद्दोःस्तंभंत्यक्तवांश्चाबभाषेस्मायंस्मायंब्राह्मणेभ्योनमोवः ॥ ६४ ॥
नंदिकेश्वरउवाच ॥ इदंस्तवंमहापुण्यंव्यासतेपरिकीर्तितम् ॥ यःपठिष्यतिमेधावीतस्यतुष्यतिशंकरः ॥६५॥ व्यासाष्टकमिदंप्रातःपठितव्यंप्रयत्नतः ॥
दुःस्वप्नपापशमनंशिवसान्निध्यकारकम् ॥ ६६ ॥ मातृहापितृहावापिगोघ्नोबालघ्नएववा ॥ सुरापीस्वर्णहृद्वापिनिष्पापोस्याःस्तुतेर्जपात् ॥ ६७ ॥
स्कंदउवाच ॥ ॥ पाराशर्यस्तदारभ्यशंभुभक्तिपरोभवत् ॥ लिंगंव्यासेश्वरंस्थाप्यघंटाकर्णह्रदाग्रतः ॥६८॥ विभूतिभूषणोनित्यंनित्यंरुद्राक्षभूषणः ॥
रुद्रसूक्तपरोनित्यंनित्यंलिंगार्चकोभवत् ॥ ६९ ॥ सकृत्वाक्षेत्रसंन्यासंत्यजेन्नाद्यापिकाशिकाम् ॥ तत्त्वंक्षेत्रस्यविज्ञायनिर्वाणपददायिनः ॥ ७० ॥
घंटाकर्णह्रदेस्नात्वादृष्ट्वाव्यासेश्वरंनरः ॥ यत्रकुत्रमृतोवापिवाराणस्यांमृतोभवेत् ॥ ७१ ॥ काश्यांव्यासेश्वरंलिगंपूजयित्वानरोत्तमः ॥ नज्ञानाद्भ्रश्यते
क्वापिपातकैर्नाभिभूयते ॥ ७२ ॥ व्यासेश्वरस्ययेभक्तानतेषांकलिकालतः ॥ नपापतोभयंक्वापिनचक्षेत्रोपसर्गतः ॥ ७३ ॥ व्यासेश्वरःप्रयत्नेनद्रष्टव्यः
काशिवासिभिः ॥ घंटाकर्णकृतस्नानैःक्षेत्रपातकभीरुभिः ॥ ७४ ॥ ॥ इतिश्रीस्कांदेमहापुराणएकाशीतिसाहस्र्यांसंहितायांचतुर्थेकाशीखंडउत्तरार्धे
व्यासभुजस्तंभोनामपंचनवतितमोऽध्यायः ॥ ९५ ॥ ॥ अगस्त्यउवाच ॥ ॥ कृष्णद्वैपायनःस्कंदशंभुभक्तिपरोयदि ॥ यदिक्षेत्ररहस्यज्ञः
क्षेत्रसंन्यासकृद्यदि ॥ १ ॥

काशीखंडटीकायांपंचनवतितमोऽध्यायः ॥ ९५ ॥ ॥छ॥ ॥ अध्यायेषड्भिरधिकेनवत्याख्येमनोहरे ॥ व्यासशापविमोक्षश्चवर्ण्यतेतिकुतूहलः ॥ १ ॥ काशींव्यासःशप्स्यतीतिपूर्वमेवजान

न्नाक्षिपति ॥ कृष्णद्वैपायनइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ संस्तवनमेवाह ॥ काश्यामिति ॥ काश्यामित्यादिसार्धस्यइतिसंव्याहरन्नित्यग्रिमेणान्वयः ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ क्षेत्रमहिमानमेव
सपरिकरमाह अत्रेत्यारभ्यागस्त्यउवाचेत्यतःप्राक्तनेनग्रंथेन ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ असकृदितिच्छेदः ॥ प्रत्यहंसकृदितिवा ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ भाषयेद्वदेत् ॥

तथादृष्टप्रभावश्चेत्तथाचेज्ज्ञानिनांवरः ॥ पुरींवाराणसींश्रेष्ठांकथंकिलशापिष्यति ॥ २ ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ सत्यमेतत्त्वयापृच्छिकथयामिमुनेशृणु ॥
तस्यव्यासस्यचरितंभविष्यंत्वयिपृच्छति ॥ ३ ॥ यदारभ्यमुनेस्तस्यनंदीस्तंभितवान्भुजम् ॥ तदारभ्यमहेशानंसंस्तौतिपरमादृतः ॥ ४ ॥ काश्यांतीर्था
न्यनेकानिकाश्यांलिंगान्यनेकशः ॥ तथापिसेव्योविश्वेशःस्नातव्यामणिकर्णिका ॥ ५ ॥ लिंगेष्वेकोहिविश्वेशस्तीर्थेषुमणिकर्णिका ॥ इतिसंव्याहरन्व्या
सस्तद्द्वयंबहुमन्यते ॥ ६ ॥ त्यक्त्वासबहुवाग्जालंप्रातःस्नात्वादिनेदिने ॥ निर्वाणमंडपेवक्तिमहिमानंमहेशितुः ॥ ७ ॥ शिष्याणांपुरतोनित्यंक्षेत्रस्यमहि
मामहान् ॥ व्याख्यायतेमुदातेनव्यासेनपरमर्षिणा ॥ ८ ॥ अत्रयत्क्रियतेक्षेत्रेशुभंवाऽशुभमेववा ॥ संवर्तेपिनतस्यांतस्तस्माच्छ्रेयःसमाचरेत् ॥ ९ ॥
क्षेत्रसिद्धिंसमीहंतेयेचात्रकृतिनोजनाः ॥ यावज्जीवंनतैस्त्याज्यासुधीभिर्मणिकर्णिका ॥ १० ॥ चक्रपुष्करिणीतीर्थेस्नातव्यंप्रतिवासरम् ॥ पुष्पैःपत्रैः
फलैस्तोयैरर्च्योविश्वेश्वरःसदा ॥ ११ ॥ स्ववर्णाश्रमधर्मश्चत्यक्तव्योनमनागपि ॥ प्रत्यहंक्षेत्रमहिमाश्रोतव्यःश्रद्धयासकृत् ॥ १२ ॥ यथाशक्तिचदेयानि
दानान्यत्रसुगुप्तवत् ॥ अन्नान्यपिचदेयानिविप्रान्परिजिहीर्षुणा ॥ १३ ॥ परोपकरणंचात्रकर्तव्यंसुधियासदा ॥ पर्वस्वपिविशेषेणस्नानदानादिकाः
क्रियाः ॥ १४ ॥ विशेषपूजाकर्तव्यासुमहोत्सवपूर्वकम् ॥ कार्यास्तथाधिकायात्राःसमर्च्याःक्षेत्रदेवताः ॥ १५ ॥ अत्रमर्मनवक्तव्यंसुधियाकस्यचित्क्वचित् ॥
परदारपरद्रव्यपरापकरणंत्यजेत् ॥ १६ ॥ परापवादोनोवाच्यःपरेष्यांनचकारयेत् ॥ असत्यंनैववक्तव्यंप्राणैःकंठगतैरपि ॥ १७ ॥ अत्रत्यजंतुरक्षार्थ
मसत्यमपिभाषयेत् ॥ येनकेनप्रकारेणशुभेनाप्यशुभेनवा ॥ १८ ॥ अत्रत्यःप्राणिमात्रोपिरक्षणीयःप्रयत्नतः ॥ एकस्मिन्रक्षितेजंतावत्रकाश्यांप्रयत्नतः ॥
त्रैलोक्यरक्षणात्पुण्यंयत्स्यात्तत्स्यान्नसंशयः ॥ १९ ॥ येवसंतिसदाकाश्यांक्षेत्रसंन्यासकारिणः ॥ तएवरुद्रामंतव्याजीवन्मुक्तानसंशयः ॥ २० ॥
तेपूज्यास्तेनमस्कार्यास्तेसंतोष्याःप्रयत्नतः ॥ तेषुवैपरितुष्टेषुतुष्येद्विश्वेश्वरःस्वयम् ॥ २१ ॥ काश्यांवसंतियेमर्त्यादूरस्थैरपिसन्नरैः ॥ योगक्षेमोविधात
व्यस्तेषांविश्वेशितुर्मुदे ॥ २२ ॥ प्रसरस्त्विंद्रियाणांचनिवार्योत्रनिवासिभिः ॥ मनसोपिहिचांचल्यमिहवार्यंप्रयत्नतः ॥ २३ ॥ मरणंनाभिकांक्षेद्धिकां
क्ष्येन्मोक्षोऽपिनोपुनः ॥ शरीरशोषणोपायःकर्तव्यःसुधियानहि ॥ २४ ॥

अन्यान्नाभाषयेदिति ॥ १८ ॥ तर्ह्यनृतेनपापमपिस्यादित्याशंक्याह ॥ एकस्मिन्निति ॥ पापस्याल्पत्वात्पुण्यस्यबहुत्वान्नानृताद्भेतव्यम् ॥ यद्वात्रानृतेपुण्यमेवनपापंयागेषुहिंसायामिवेतिभावः ॥
॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ योगक्षेमोयोगसहितःक्षेमोयोगस्यक्षेमइतिवा ॥ तत्रालब्धस्यलाभोयोगोलब्धस्यरक्षणंक्षेमइतिभेदः ॥ २२ ॥ २३ ॥ सुधियाहितंतत्र सुधियात्रहीति ॥ इंद्रियचांचल्य

परिहारोपयोगितयाशरीरशोषणोपायःकर्तव्योनपुनःशरीरनाशायेत्यर्थः ॥ २४ ॥ नहीत्यत्रहेतुमाह ॥ शरीरसौष्ठवमिति ॥ सौष्ठवंपाटवम् ॥ पौष्टिकमितिपाठेपुष्ट्युपायमित्यर्थः ॥ २५ ॥
अत्रात्मत्यजनोपायंमनसापिनचिंतयेदित्यनशनंविनेतिबोद्धव्यम् ॥ विनात्मघातमशनंत्यक्त्वाप्रायोपवेशनम् ॥ अनाशकंयःकुरुतेमद्भक्तइहसुव्रतः ॥ नतस्यपुनरावृत्तिरित्याद्युक्तेः ॥ २६ ॥ २७ ॥

शरीरसौष्ठवंकांक्ष्यंव्रतस्नानादिसिद्धये ॥ आयुर्बह्वत्रवैचिंत्यंमहाफलसमृद्धये ॥ २५ ॥ आत्मरक्षात्रकर्तव्यामहाश्रेयोभिवृद्धये ॥ अत्रात्मत्यजनोपायं
मनसापिनचिंतयेत् ॥ २६ ॥ एकस्मिन्नपियच्चाह्निकाश्यांश्रेयोभिलभ्यते ॥ नतुवर्षशतेनापितदन्यत्राप्यतेकिंचित् ॥ २७ ॥ अन्यत्रयोगाभ्यसनाद्या
वज्जन्मयदर्ज्यते ॥ वाराणस्यांतदेकेनप्राणायामेनलभ्यते ॥२८॥ सर्वतीर्थावगाहाच्चयावज्जन्मयदर्ज्यते ॥ तदानंदवनेप्राप्यंमणिकर्ण्येकमज्जनात् ॥
॥ २९ ॥ सर्वलिंगार्चनात्पुण्यंयावज्जन्मयदर्ज्यते ॥ सकृद्विश्वेशमभ्यर्च्यश्रद्धयातदवाप्यते ॥३०॥ यज्जन्मनांसहस्रेणनिर्मलंपुण्यमर्जितम् ॥ तत्पुण्यप
रिवर्तेनभवेद्विश्वेशदर्शनम् ॥ ३१ ॥ गवांकोटिप्रदानेनसम्यग्दत्तेनयत्फलम् ॥ तत्फलंसम्यगाप्येतविश्वेश्वरविलोकनात् ॥ ३२ ॥ यत्षोडशमहादानैः
पुण्यंप्रोक्तंमहर्षिभिः ॥ तत्पुण्यंजायतेपुंसांविश्वेशेपुष्पदानतः ॥३३॥ अश्वमेधादिभिर्यज्ञैर्यत्फलंप्राप्यतेखिलैः ॥ पंचामृतानांस्नपनाद्विश्वेशेतदवाप्यते
॥३४॥ वाजपेयसहस्रेणसम्यगिष्टेनयत्फलम् ॥ सकृन्महार्हैर्नैवेद्यैर्विश्वेशेतच्छताधिकम् ॥३५॥ ध्वजातपत्रंचमरंविश्वेशेयःसमर्पयेत् ॥ एकच्छत्रंसवै
राज्यंप्राप्नुयाद्वसुधातले ॥ ३६ ॥ महापूजोपकरणंयोर्पयेद्विश्वभर्तरि ॥ नतंसंपत्तिसंभाराविमुंचंतीहकुत्रचित् ॥ ३७ ॥ सर्वर्तुकुसुमाढ्यांचयः
कुर्यात्पुष्पवाटिकाम् ॥ तदंगणेकल्पवृक्षाश्छायांकुर्वंतिशीतलाम् ॥३८॥ यःक्षीरस्नपनार्थंवैविश्वेशेधेनुमर्पयेत् ॥ क्षीरार्णवतटेतस्यानिवसेयुःपितामहाः ॥
॥ ३९ ॥ विश्वेशराजसदनेयःसुधांचित्रमेववा ॥ कारयेत्तस्यभवनंकैलासचित्रितंभवेत् ॥ ४० ॥ ब्राह्मणान्यतिनोवापितथैवशिवयोगिनः ॥ भोजये
द्योत्रवैकाश्यामेकैकगणनाक्रमात् ॥ ४१ ॥ कोटिभोज्यफलंतस्यश्रद्धयानात्रसंशयः ॥ तपस्त्वत्रप्रकर्तव्यंदानमत्रप्रदापयेत् ॥ ४२ ॥ विश्वेशस्तोषणी
योत्रस्नानहोमजपादिभिः ॥ अन्यत्रकोटिजप्येनयत्फलंप्राप्यतेनरैः ॥ अष्टोत्तरशतंजप्यात्तदत्रसमवाप्यते ॥ ४३ ॥ कोटिहोमेनयत्प्रोक्तंफलमन्यत्रसू
रिभिः ॥ अष्टोत्तराहुतिशतात्तदत्रानंदकानने ॥ ४४ ॥ योजपेद्रुद्रसूक्तानिकाश्यांविश्वेशसन्निधौ ॥ पारायणेनवेदानांसर्वेषांफलमाप्यते ॥ ४५ ॥

॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ४१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥४०॥ शिवयोगिनःपाशुपतान् ॥ शिवैकभक्तानितिवा ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५॥

[1]परेअक्षरेनित्येमहादेवेचिंतितेयत्पुण्यंभवतितदियदितिनाहंजाने ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ अथकृच्छ्रचांद्रायणकरणाद्यनंतरंनबाधंतेतत्कर्तॄन्नरानित्यर्थः ॥४९॥ यदिचेत् ॥ यदितिपाठेप्ययमेवार्थः ॥
॥ ५० ॥ कृच्छ्रचांद्रायणादीनिकर्तव्यानीत्युक्तंतत्रपृच्छति ॥ कृच्छ्रेति ॥५१॥ कृच्छ्रादीनिव्यासेनवक्ष्यमाणानि ॥५२॥ एकभक्तेनेत्यादीनांपद्यानामित्यादिसत्प्रवृत्तिश्चेतिसार्धसप्तविंशतितमश्लो

तस्यपुण्यंनजानामिचिंतितेचाक्षरेपरे ॥ काश्यांनित्यंप्रवस्तव्यंसेव्योत्तरवहासदा ॥ ४६ ॥ आपद्यपिहिघोरायांकाशीत्याज्यानकुत्रचित् ॥ यतःसर्वा
पदांहर्तात्राताविश्वपतिःप्रभुः ॥ ४७ ॥ अवंध्यंदिवसंकुर्यात्स्नानदानजपादिभिः ॥ यतःकाश्यांकृतंकर्ममहत्त्वायप्रकल्पते ॥ ४८ ॥ कृच्छ्रचांद्रायणादी
निकर्तव्यानिप्रयत्नतः ॥ तथेंद्रियविकाराश्चनबाधंतेत्रकर्हिचित् ॥ ४९ ॥ यदींद्रियाणिकुर्वंतिविक्रियामिहदेहिनाम् ॥ तदात्रवाससंसिद्धिर्विघ्नेभ्योनै
वलभ्यते ॥ ५० ॥ ॥ अगस्त्यउवाच ॥ ॥ कृच्छ्रचांद्रायणादीनिव्यासोवक्ष्यतियानिवै ॥ तेषांस्वरूपमाख्याहिस्कंदेंद्रियविशुद्धये ॥ ५१ ॥ ॥
स्कंदउवाच ॥ ॥ कथयामिमहाबुद्धेकृच्छ्रादीनितवाग्रतः ॥ यानिकृत्वात्रमनुजोदेहशुद्धिंलभेत्पराम् ॥ ५२ ॥ एकभक्तेननक्तेनतथैवायाचितेनच ॥
उपवासेनचैकेनपादकृच्छ्रःप्रकीर्तितः ॥ ५३ ॥ वटोदुंबरराजीवबिल्वपत्रकुशोदकम् ॥ प्रत्येकंप्रत्यहंपीतंपर्णकृच्छ्रःप्रकीर्तितः ॥५४॥ पिण्याकघृततक्रां
बुसक्तूनांप्रतिवासरम् ॥ एकैकमुपवासश्चकृच्छ्रःसौम्यःप्रकीर्तितः ॥ ५५ ॥ हविषाप्रातरश्नीतहविषासायमेवच ॥ हविषायाचितंत्रींस्तुसोपवासस्त्र्यहं
वसेत् ॥ ५६ ॥ एकैकंग्रासमश्नीयादहानित्रीणिपूर्ववत् ॥ त्र्यहंचोपवसेदंत्यमतिकृच्छ्रंचरन्द्विजः ॥ ५७ ॥ कृच्छ्रातिकृच्छ्रंपयसादिवसानेकविंशतिः ॥
द्वादशाहोपवासेनपराकःपरिकीर्तितः ॥ ५८ ॥ त्र्यहंप्रातस्त्र्यहंसायंत्र्यहमद्यादयाचितम् ॥ त्र्यहंचोपवसेदंत्यंप्राजापत्यंचरन्द्विजः ॥ ५९ ॥ गोमूत्रंगोमयं
क्षीरंदधिसर्पिःकुशोदकम् ॥ एकरात्रोपवासश्चकृच्छ्रःसांतपनःस्मृतः ॥ ६० ॥ पृथक्सांतपनद्रव्यैःषडहःसोपवासकः ॥ सप्ताहेनतुकृच्छ्रोयंमहासांतपनः
स्मृतः ॥ ६१ ॥ तप्तकृच्छ्रंचरन्विप्रोजलक्षीरघृतानिलान् ॥ एतांस्त्र्यहंपिबेदुष्णान्सकृत्स्नायीसमाहितः ॥ ६२ ॥ त्र्यहमुष्णाःपिबेदापस्त्र्यहमुष्णंपयःपि
बेत् ॥ त्र्यहमुष्णंघृतंप्राश्यवायुभक्षोदिनत्रयम् ॥ ६३ ॥ पलमेकंपयःपीत्वासर्पिषश्चपलद्वयम् ॥ पलमेकंतुतोयस्यतप्तकृच्छ्रउदाहृतः ॥ ६४ ॥ गोमूत्रे
णसमायुक्तंयावकंयःप्रयोजयेत् ॥ कृच्छ्रमेकाह्निकंप्रोक्तंशरीरस्यविशोधनम् ॥ ६५ ॥

केनान्वयः ॥५३॥ राजीवंपद्मम् ॥५४॥ पिण्याकंतिलपिष्टंच ॥ घृतंचतक्रंचांबुचसक्तुश्चतेषांप्रत्येकाभ्यवहरणमितिशेषः ॥५५॥ त्रीनितिसर्वत्रसंबध्यते ॥ हविषात्रीन्दिवसान्प्रातरित्यर्थः ॥५६॥
पूर्ववत्प्रातरादिवत् ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ गोमूत्रमित्यादीनामेकीकृत्यभक्षणम् ॥ ६० ॥ षडहःषडहानि ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ यावकंयवान्नम् ॥ प्रयोजयेद्भक्षयेदित्यर्थः ॥ ६५ ॥

---

[1] परेऽक्षरेचिंतितेसति, वेदाक्षरार्थावगमनपूर्वकरुद्रसूक्तपाठेकृतेसतियत्फलमाप्यतेतन्मयापिनज्ञायतइतिमूलकाराभिप्रायआभातीतिचिन्तनीयम् ।

व्युष्टःप्राप्तप्रातःकालः ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ शिशुचांद्रा यणंब्रह्मचारिचांद्रायणम् ॥ ६९ ॥ ७० ॥ तिस्रोऽशीतीःअशीतित्रयम् ॥ यथाकथंचिदित्येकादश्युपवासाभिप्रायम् ॥ ७१ ॥ भूतात्मा
हंकारः ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ लिंगपूजार्चकइति ॥ पूजात्ररुद्रियपाठः ॥ वसेत्पुरा ॥ भविष्यदर्थेपुरेत्यतीतनिर्देशः ॥ ८१ ॥ भिक्षाटनं

हस्तावुत्तानतःकृत्वादिवसंमारुताशनः ॥ रात्रौजलं स्थितोव्युष्टःप्राजापत्येनतत्समम् ॥ ६६॥ एकैकंह्रासयेद्ग्रासंकृष्णेशुक्लेचवर्धयेत् ॥ उपस्पृशंस्त्रिषवण
मेतच्चांद्रायणंस्मृतम् ॥ ६७ ॥ एकैकंवर्धयेद्ग्रासंशुक्ले ष्णेचह्रासयेत् ॥ भुंजीतदर्शेनोकिंचिदेषचांद्रायणोविधिः ॥६८॥ चतुरःप्रातरश्नीयात्पिंडान्विप्रः
समाहितः ॥ चतुरोस्तमितेसूर्येशिशुचांद्रायणंस्मृतम् ॥ ६९ ॥ अष्टावष्टौसमश्नीयात्पिंडान्मध्यंदिनेस्थिते ॥ नियतात्माहविष्यस्ययतिचांद्रायणं
स्मृतम् ॥ ७० ॥ यथाकथंचित्पिंडानांतिस्रोशीतीःसमा तः ॥ मासेनाश्नन्हविष्यस्यचंद्रस्यैतिसलोकताम् ॥ ७१ ॥ अद्भिर्गात्राणिशुध्यंतिमनःसत्ये
नशुद्ध्यति ॥ विद्यातपोभ्यांभूतात्माबुद्धिर्ज्ञानेनशुद्ध्यति ॥ ७२॥ तच्चज्ञानंभवेत्पुंसांसम्यक्काशीनिषेवणात् ॥ काशीनिषेवणेनस्याद्विश्वेशकरुणोदयः॥
॥ ७३ ॥ ततोमहोदयावाप्तिःकर्मनिर्मूलनक्षमा ॥ अतःकाश्यां प्रयत्नेनस्नानंदानंतपोजपः ॥७४॥ व्रतंपुराणश्रवणंस्मृत्युक्ताध्वनिषेवणम् ॥ प्रतिक्षणंप्रति
दिनंविश्वेशपदचिंतनम् ॥ ७५ ॥ लिंगार्चनंत्रिकालंचलिंगस्या पिप्रतिष्ठितिः ॥ साधुभिःसहसंलापोजल्पःशिवशिवेतिच ॥७६॥ अतिथेश्चापिसत्कारो
मैत्रीतीर्थनिवासिभिः ॥ आस्तिक्यबुद्धिर्विनयोमानामानसमान गीः ॥ ७७ ॥ अकामितात्वनौद्धत्यमरागित्वमहिंसनम् ॥ अप्रतिग्रहवृत्तिश्चमति
श्चानुग्रहात्मिका ॥ ७८ ॥ अदंभितात्वमात्सर्यमप्रार्थितधनागमः ॥ अलोभित्वमनालस्यमपारुष्यमदीनता ॥ ७९ ॥ इत्यादिसत्प्रवृत्तिश्चकर्तव्याक्षे
त्रवासिना ॥ प्रत्यहंचेतिशिष्येभ्यःसधर्ममुपदेक्ष्यति ॥ ८० ॥ नित्यंत्रिषवणस्नायीनित्यंभिक्षाकृताशनः ॥ लिंगपूजार्चकोनित्यमित्थंव्यासोवसेत्पुरा ॥
॥ ८१ ॥ एकदातस्यजिज्ञासांकर्तुंदेवींहरोवदत् ॥ अद्यभिक्षाटनंप्राप्तेव्यासेपरमधार्मिके ॥ ८२ ॥ अपिसर्वगतेक्वापिभिक्षांमायच्छसुंदरि ॥ तथे
त्युक्त्वाभवानीसाभवंभवनिवारणम् ॥ ८३ ॥ नमस्कृत्यप्रतिगृहंतस्यभिक्षांन्यषेधयत् ॥ समुनिःसहितःशिष्यैर्भिक्षामप्राप्यदूनवत् ॥ ८४ ॥ वेलाति
क्रममालोक्यपुनर्बभ्रामतांपुरीम् ॥ गृहेगृहेपरिप्राप्ताभिक्षान्यैःसर्वभिक्षुकैः ॥८५॥ तदह्निनालभद्भिक्षांसशिष्यःसमुनिःक्वचित् ॥ अथसायंतनंकर्मकृत्वा
छात्रैःसमन्वितः ॥ ८६ ॥ उपोषणपरोभूत्वातथैवासीदहर्निशम् ॥ अथान्येद्युर्मुनिर्व्यासःकृत्वामाध्याह्निकंविधिम् ॥ ८७ ॥

प्राप्तेभिक्षितुंगतेसतीत्यर्थः ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ तस्यसशिष्यस्यभिक्षांन्यषेधयत् ॥ दूनवत्खिन्नवत् ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ छत्रमिवगुरुंगोपायंतीतिछात्राःशिष्यास्तैः ॥ ८६ ॥ ८७ ॥

॥ ८८ ॥ ८९ ॥ यत्नेनरक्षिताप्रयत्नेनकेनचिद्वारितेत्यर्थः ॥ यत्नेकृतेपिचेतिपाठःसुगमः ॥ अंतेवासिनःशिष्यान् ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ दुस्थास्तुपीडितावा ॥ उपसर्गेणदुर्निमित्तेन
॥ ९४ ॥ पवित्रचरणादाराध्यचरणात् ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ :॥ विश्वेशनिर्माल्योपभुजांलैंगिकानांदेवलकानामितिवा ॥ ९९ ॥ यादृशस्तादृशइतिचबहुवचनम् ॥ १०० ॥

ययौभिक्षाटनंकर्तुंसशिष्यःपरितःपुरीम् ॥ सर्वत्रसपरिश्रांतःप्रतिसौधंमुहुर्मुहुः ॥ ८८ ॥ नक्वापिलब्धवान्भिक्षांभाग्यहीनोधनंयथा ॥ अथाचिंतितवा
न्व्यासःपरिश्रांतःपरिभ्रमन् ॥ ८९ ॥ कोहेतुर्यन्नलभ्येतभिक्षायत्नेनरक्षिता ॥ अंतेवासिनआहूयव्यासःपप्रच्छचाखिलान् ॥ ९० ॥ भवद्भिरपिनोभि
क्षापरिप्राप्तेतिगम्यते ॥ किमत्रपुरिसंवृत्तंद्वित्रायातममाज्ञया ॥ ९१ ॥ द्वितीयेह्न्यपियद्भिक्षानलभ्येतातियत्नतः ॥ अनिष्टंकिंचिदत्रासीन्महागुरुनिपात
जम् ॥ ९२ ॥ अन्नक्षयोवासर्वस्यांनगर्याममभवत्क्षणात् ॥ राजदंडोथयुगपज्जातःसर्वपुरौकसाम् ॥ ९३ ॥ अथवावारिताभिक्षाकेनाप्यस्मासुचेर्ष्यया ॥
पुरौकसोभवन्दुस्थास्तूपसर्गेणकेनचित् ॥ ९४ ॥ किमेतदखिलंज्ञात्वासमागच्छतसत्वरम् ॥ द्वित्राः पवित्रचरणात्प्राप्यानुज्ञांगुरोरथ ॥ समाचख्युः
समागम्यदृष्ट्वाद्धैतत्पुरौकसाम् ॥ ९५ ॥ ॥ शिष्याऊचुः ॥ ॥ शृण्वंत्वाराध्यचरणानोपसर्गोत्रकश्चन ॥ नान्नक्षयोवासर्वस्यांनगर्यामिहकुत्रचित् ॥
॥ ९६ ॥ यत्रविश्वेश्वरःसाक्षाद्यत्राऽमरधुनीस्वयम् ॥ त्वादृशायत्रमुनयःक्वभीस्तत्रोपसर्गजा ॥ ९७ ॥ समृद्धिर्यागृहस्थानामिहविश्वेशितुःपुरि ॥ नस
द्धिरस्तिवैकुंठेत्वल्पास्ताअलकादयः ॥ ९८ ॥ रत्नाकरेषुरत्नानिनतावंतिमहामुने ॥ यावंतिसंतिविश्वेशनिर्माल्योपभुजांगृहे ॥ ९९ ॥ गृहेगृहेत्रधान्यानां
राशयोयादृशःपुनः ॥ नतादृशःकल्पवृक्षदत्ताऐंद्रेपुरेक्वचित् ॥ १०० ॥ यत्रसाक्षाद्विशालाक्षीसुविस्तारफलप्रदा ॥ नतत्रपुरिसर्वस्यांनरोवैनिर्धनःक्व
चित् ॥ १ ॥ निर्वाणलक्ष्म्याःसदनेत्वस्मिन्नानंदकानने ॥ मोक्षोपियत्रसुलभःकिमन्यत्तत्रदुर्लभम् ॥ २ ॥ सीमंतिन्यःस्त्रियःसर्वाःपतिव्रतपरायणाः ॥
सर्वाभवानीरूपिण्योविश्वेशार्पितसत्क्रियाः ॥३॥ यावंतःपुरुषाःकाश्यांसर्वएवगणाधिपाः ॥ सर्वएवकुमारावैसर्वेतारकदृष्टयः ॥४॥ त्रिपुंड्रांकितभालाये
तेसर्वेचंद्रमौलयः ॥ उपसर्गसहस्रैश्चपीड्यमानाअपीहये ॥ ५ ॥ नत्यजंतिसदाकाशींसर्वज्ञाएवतेखिलाः ॥ गृहेगृहेपिबटवोब्रह्मवादविवादिनः ॥ ६ ॥
स्वर्धुनीधूतकलुषाःसंतीहचतुराननाः ॥ निर्वाणलक्ष्मीपतयःक्षेत्रसंन्यासकारिणः ॥७॥ सर्वएवहृषीकेशाःसर्वेवैपुरुषोत्तमाः ॥ अच्युताएवविज्ञेयाएतत्क्षे
त्रपरिग्रहाः ॥ ८ ॥ स्त्रियोवापुरुषावापिसर्वएवनसंशयः ॥ सर्वएवत्रिनयनाःसर्वएवचतुर्भुजाः ॥ ९ ॥ श्रीकंठाःसर्वएवात्रसर्वेमृत्युंजयाध्रुवम् ॥ मोक्षश्री
श्रितवर्ष्माणस्त्वर्धनारीश्वरायतः ॥ ११० ॥ धर्मराशिःपरश्चात्रमहांतोऽत्रार्थराशयः ॥ सर्वेकामाःफलंत्यत्रकैवल्यंचात्रनिर्मलम् ॥ ११ ॥

॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ चतुराननाहिरण्यगर्भसदृशाः ॥ वाक्चातुर्ययुक्तान्याननानियेषांतेइतिवा ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ ११० ॥ ११ ॥

व्युष्टःप्राप्तप्रातःकालः ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ शिशुचांद्रायणंब्रह्मचारिचांद्रायणम् ॥ ६९ ॥ ७० ॥ तिस्रोऽशीतीःअशीतित्रयम् ॥ यथाकथंचिदित्येकादश्युपवासाभिप्रायम् ॥ ७१ ॥ भूतात्माहंकारः ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ लिंगपूजार्चकइति ॥ पूजात्ररुद्रियपाठः ॥ वसेत्पुरा ॥ भविष्यदर्थेपुरेत्यतीतनिर्देशः ॥ ८१ ॥ भिक्षाटनं

हस्तावुत्तानतःकृत्वादिवसंमारुताशनः ॥ रात्रौजलेस्थितोव्युष्टःप्राजापत्येनतत्समम् ॥ ६६॥ एकैकंह्रासयेद्ग्रासंकृष्णेशुक्लेचवर्धयेत् ॥ उपस्पृशंस्त्रिषवणमेतच्चांद्रायणंस्मृतम् ॥ ६७ ॥ एकैकंवर्धयेद्ग्रासंशुक्लेकृष्णेचह्रासयेत् ॥ भुंजीतदर्शेनोकिंचिदेषचांद्रायणोविधिः ॥६८॥ चतुरःप्रातरश्नीयात्पिंडान्विप्रःसमाहितः ॥ चतुरोस्तमितेसूर्येशिशुचांद्रायणंस्मृतम् ॥ ६९ ॥ अष्टावष्टौसमश्नीयात्पिंडान्मध्यंदिनेस्थिते ॥ नियतात्माहविष्यस्ययतिचांद्रायणंस्मृतम् ॥ ७० ॥ यथाकथंचित्पिंडानांतिस्रोशीतीःसमाहितः ॥ मासेनाश्नन्हविष्यस्यचंद्रस्यैतिसलोकताम् ॥ ७१ ॥ अद्भिर्गात्राणिशुध्यंतिमनःसत्येनशुद्ध्यति ॥ विद्यातपोभ्यांभूतात्माबुद्धिर्ज्ञानेनशुद्ध्यति ॥७२॥ तच्चज्ञानंभवेत्पुंसांसम्यक्काशीनिषेवणात् ॥ काशीनिषेवणेनस्याद्विश्वेशकरुणोदयः ॥ ॥ ७३ ॥ ततोमहोदयावाप्तिःकर्मनिर्मूलनक्षमा ॥ अतःकाश्यांप्रयत्नेनस्नानंदानंतपोजपः ॥७४॥ व्रतंपुराणश्रवणंस्मृत्युक्ताध्वनिषेवणम् ॥ प्रतिक्षणंप्रतिदिनंविश्वेशपदचिंतनम् ॥ ७५ ॥ लिंगार्चनंत्रिकालंचलिंगस्यापिप्रतिष्ठितिः ॥ साधुभिःसहसंलापोजल्पःशिवशिवेतिच ॥७६॥ अतिथेश्चापिसत्कारोमैत्रीतीर्थनिवासिभिः ॥ आस्तिक्यबुद्धिर्विनयोमानामानसमानधीः ॥ ७७ ॥ अकामितात्वनौद्धत्यमरागित्वमहिंसनम् ॥ अप्रतिग्रहवृत्तिश्चमतिश्चानुग्रहात्मिका ॥ ७८ ॥ अदंभितात्वमात्सर्यमप्रार्थितधनागमः ॥ अलोभित्वमनालस्यमपारुष्यमदीनता ॥ ७९ ॥ इत्यादिसत्प्रवृत्तिश्चकर्तव्याक्षेत्रवासिना ॥ प्रत्यहंचेतिशिष्येभ्यःसधर्ममुपदेक्ष्यति ॥ ८० ॥ नित्यंत्रिषवणस्नायीनित्यंभिक्षाकृताशनः ॥ लिंगपूजार्चकोनित्यमित्थंव्यासोवसेत्पुरा ॥ ॥ ८१ ॥ एकदातस्यजिज्ञासांकर्तुंदेवींहरोवदत् ॥ अद्यभिक्षाटनंप्राप्तेव्यासेपरमधार्मिके ॥ ८२ ॥ अपिसर्वगतेक्वापिभिक्षांमायच्छसुंदरि ॥ तथेत्युक्त्वाभवानीसाभवंभवनिवारणम् ॥ ८३ ॥ नमस्कृत्यप्रतिगृहंतस्यभिक्षांन्यषेधयत् ॥ समुनिःसहितःशिष्यैर्भिक्षामप्राप्यदूनवत् ॥ ८४ ॥ वेलातिक्रममालोक्यपुनर्बभ्रामतांपुरीम् ॥ गृहेगृहेपरिप्राप्ताभिक्षान्यैःसर्वभिक्षुकैः ॥८५॥ तदह्निनालभद्भिक्षांसशिष्यःसमुनिःक्वचित् ॥ अथसायंतनंकर्मकृत्वाछात्रैःसमन्वितः ॥ ८६ ॥ उपोषणपरोभूत्वातथैवासीदहर्निशम् ॥ अथान्येद्युर्मुनिर्व्यासःकृत्वामाध्याह्निकंविधिम् ॥ ८७ ॥

प्राप्तेभिक्षितुंगतेसतीत्यर्थः ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ तस्यसशिष्यस्यभिक्षांन्यषेधयत् ॥ दूनवत्खिन्नवत् ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ छत्रमिवगुरुंगोपायंतीतिछात्राःशिष्यास्तैः ॥ ८६ ॥ ८७ ॥

॥ ८८ ॥ ८९ ॥ यत्नेनरक्षिताप्रयत्नेनकेनचिद्वारितेत्यर्थः ॥ यत्नेकृतेपिचेतिपाठःसुगमः ॥ अंतेवासिनःशिष्यान् ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ दुस्थास्तुपीडितावा ॥ उपसर्गेणदुर्निमित्तेन
॥ ९४ ॥ पवित्रचरणादाराध्यचरणात् ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ :॥ विश्वेशनिर्माल्योपभुजांलैंगिकानांदेवलकानामितिवा ॥ ९९ ॥ यादृशस्तादृशइतिचबहुवचनम् ॥ १०० ॥

ययौभिक्षाटनंकर्तुंसशिष्यःपरितःपुरीम् ॥ सर्वत्रसपरिश्रांतःप्रतिसौधंमुहुर्मुहुः ॥ ८८ ॥ नक्कापिलब्धवान्भिक्षांभाग्यहीनोधनंयथा ॥ अथाचिंतितवा
न्व्यासःपरिश्रांतःपरिभ्रमन् ॥ ८९ ॥ कोहेतुर्यन्नलभ्येतभिक्षायत्नेनरक्षिता ॥ अंतेवासिनआहूयव्यासःपप्रच्छचाखिलान् ॥ ९० ॥ भवद्भिरपिनोभि
क्षापरिप्राप्तेतिगम्यते ॥ किमत्रपुरिसंवृत्तंद्विजायातममाज्ञया ॥ ९१ ॥ द्वितीयेह्न्यपियद्भिक्षानलभ्येतातियत्नतः ॥ अनिष्टंकिंचिदत्रासीन्महागुरुनिपात
जम् ॥ ९२ ॥ अन्नक्षयोवासर्वस्यांनगर्यामभवत्क्षणात् ॥ राजदंडोथयुगपज्जातःसर्वपुरौकसाम् ॥ ९३ ॥ अथवावारिताभिक्षाकेनाप्यस्मासुचेर्ष्यया ॥
पुरौकसोभवन्दुस्थास्तूपसर्गेणकेनचित् ॥ ९४ ॥ किमेतदखिलंज्ञात्वासमागच्छतसत्वरम् ॥ द्विजाः पवित्रचरणात्प्राप्यानुज्ञांगुरोरथ ॥ समाचख्युः
समागम्यदृष्टंवृत्तंपुरौकसाम् ॥ ९५ ॥ ॥ शिष्याऊचुः ॥ ॥ शृण्वंत्वाराध्यचरणानोपसर्गोत्रकश्चन ॥ नान्नक्षयोवासर्वस्यांनगर्यामिहकुत्रचित् ॥
॥ ९६ ॥ यत्रविश्वेश्वरःसाक्षाद्यत्राऽमरधुनीस्वयम् ॥ त्वादृशायत्रमुनयःक्कभीस्तत्रोपसर्गजा ॥ ९७ ॥ समृद्धिर्यागृहस्थानामिहाविश्वेशितुःपुरि ॥ नस
र्द्धिरस्तिवैकुंठेत्वल्पास्ताअलकादयः ॥ ९८ ॥ रत्नाकरेषुरत्नानिनतावंतिमहामुने ॥ यावंतिसंतिविश्वेशनिर्माल्योपभुजांगृहे ॥ ९९ ॥ गृहेगृहेत्रधान्यानां
राशयोयादृशःपुनः ॥ नतादृशःकल्पवृक्षदत्ताऐंद्रेपुरेक्कचित् ॥ १०० ॥ यत्रसाक्षाद्विशालाक्षीसुविस्तारफलप्रदा ॥ नतत्रपुरिसर्वस्यांनरोवैनिर्धनःक्क
चित् ॥ १ ॥ निर्वाणलक्ष्म्याःसदनेत्वस्मिन्नानंदकानने ॥ मोक्षोपियत्रसुलभःकिमन्यत्तत्रदुर्लभम् ॥ २ ॥ सीमंतिन्यःस्त्रियःसर्वाःपतिव्रतपरायणाः ॥
सर्वाभवानीरूपिण्योविश्वेशार्पितसत्क्रियाः ॥३॥ यावंतःपुरुषाःकाश्यांसर्वएवगणाधिपाः ॥ सर्वएवकुमारावैसर्वेतारकदृष्टयः ॥४॥ त्रिपुंड्रांकितभालाये
तेसर्वेचंद्रमौलयः ॥ उपसर्गसहस्रैश्चपीड्यमानाअपीहये ॥ ५ ॥ नत्यजंतिसदाकाशींसर्वज्ञाएवतेखिलाः ॥ गृहेगृहेपिबटवोब्रह्मवादविवादिनः ॥ ६ ॥
स्वर्धुनीधूतकलुषाःसंतीहचतुराननाः ॥ निर्वाणलक्ष्मीपतयःक्षेत्रसंन्यासकारिणः:॥७॥ सर्वएवहृषीकेशाःसर्वेवैपुरुषोत्तमाः ॥ अच्युताएवविज्ञेयाएतत्क्षे
त्रपरिग्रहाः ॥ ८ ॥ स्त्रियोवापुरुषावापिसर्वएवनसंशयः ॥ सर्वएवत्रिनयनाःसर्वएवचतुर्भुजाः ॥ ९ ॥ श्रीकंठाःसर्वएवात्रसर्वेमृत्युंजयाध्रुवम् ॥ मोक्षश्री
श्रितवष्माणस्त्वर्धनारीश्वरायतः ॥ ११० ॥ धर्मराशिःपरश्चात्रमहांतोऽत्रार्थराशयः ॥ सर्वेकामाःफलंत्यत्रकैवल्यंचात्रनिर्मलम् ॥ ११ ॥

॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ चतुराननाहिरण्यगर्भसदृशाः ॥ वाक्चातुर्ययुक्तान्याननानियेषांतेइतिवा ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ ११० ॥ ११ ॥

॥१२॥ नादबिंदुकलात्मकोनादबिंदुकलास्वरूपः॥वाच्यवाचकयोरभेदनिर्देशात्सामानाधिकरण्यम् ॥ षष्ठ्यंतपाठेतद्वाच्योविश्वेश्वरोयत्रास्तीतिपृथग्वाक्यम् ॥१३॥१४॥१५॥ नीराजयंतिनीराजनां प्रापयंति ॥१६॥१७॥ पंचपीयूषधाराभिःपंचामृतसंपातैः ॥१८॥ तरुभिरन्यैर्वृक्षैःसह ॥ ऋतुभिरितिक्वचित् ॥ निवसंतीतिशेषः ॥१९॥१२०॥२१॥२२॥२३॥२४॥शपञ्शप्स्यति ॥ अशपात्त्विती

नगर्भवाससंसर्गःकाशीसंस्थितिकारिणाम् ॥ नकलिश्चात्रबाधेतकालोनैवप्रबाधते ॥ १२ ॥ एनांसिनात्रबाधंतेविश्वेशशरणार्थिनः ॥ यत्रविश्वेश्वरः
साक्षान्नादबिंदुकलात्मकः ॥ १३ ॥ ध्वनिरूपीहितत्रास्तिप्रणवोमंत्रविग्रहः ॥ अतोविग्रहवंतोत्रसंतिवेदाविनिश्चितम् ॥ १४ ॥ सरस्वतीसरिद्रूपाह्यतः
शास्त्रनिकेतनम् ॥ आनंदकाननंसर्वधर्मशास्त्रकृतालयम् ॥ १५ ॥ यावंतोदिविवैदेवास्तावंतोत्रमृषानहि ॥ नीराजयंतिविश्वेशंरात्रौरात्रौसदाऽहयः ॥
॥ १६ ॥ स्वफणामणिदीपैश्चप्राप्यकाशींरसातलात् ॥ समुद्राःसर्वएवात्रकामधेनुव्रजान्विताः ॥१७॥ पंचपीयूषधाराभिर्विश्वेशंस्नपयंतिहि ॥ मंदारःपारिजातश्चसंतानोहरिचंदनः ॥ १८ ॥ कल्पद्रुमश्चपंचैतेतरुभिःसहसर्वदा ॥ १९ ॥ सर्वेसुरनिकायाश्चसर्वएवमहर्षयः ॥ योगिनःसर्वएवात्रकाशीनाथमुपासते ॥१२०॥ विद्यानांसदनंकाशीकाशीलक्ष्म्याःपरालयः ॥ मुक्तिक्षेत्रमिदंकाशीकाशीसर्वात्रयीमयी ॥२१॥ इतिश्रुत्वामुनिवरःपाराशर्योमहातपाः ॥
एवंबभाषेताञ्शिष्यान्पुनःश्लोकंपठंत्वमुम् ॥ २२ ॥ ॥ शिष्याऊचुः ॥ ॥ विद्यानांचाश्रयःकाशीकाशीलक्ष्म्याःपरालयः ॥ मुक्तिक्षेत्रमिदंकाशी
काशीसर्वात्रयीमयी ॥ २३ ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ निशम्येतितदाव्यासःक्रोधांधीकृतलोचनः ॥ क्षुत्कृशानुज्वलन्मूर्तिःकाशींशप्स्यतिकुंभज ॥
॥ २४ ॥ ॥ व्यासउवाच ॥ ॥ माभूत्त्रैपूरुषीविद्यामाभूत्त्रैपूरुषंधनम् ॥ माभूत्त्रैपूरुषीमुक्तिःकाशींव्यासःशपन्निति ॥२५॥ गर्वःपरोत्रविद्यानांधनगर्वो
त्रवैमहान् ॥ मुक्तिगर्वेणनोभिक्षांप्रयच्छंत्यत्रवासिनः ॥ २६ ॥ इतिकृत्वामतिंव्यासःकाश्यांशापमदात्तदा ॥ दत्त्वापिशापंसमुनिर्भिक्षितुंक्रोधवान्ययौ॥
॥ २७ ॥ प्रतिगेहंत्वरायुक्तःप्रविशन्व्योमदत्तदृक् ॥ बभ्रामनगरींसर्वांक्वापिभैक्षंनलब्धवान् ॥२८॥ अंशुमालिनमावीक्ष्यमनाग्लोहितमंडलम् ॥ भिक्षापात्रंपरिक्षिप्यनिर्ययावाश्रमंप्रति ॥ २९ ॥ अथगच्छन्महादेव्यागृहद्वारिनिषण्णया ॥ प्राकृतस्त्रीस्वरूपिण्याभिक्षायैप्रार्थितोतिथिः ॥ १३० ॥ ॥
गृहिण्युवाच ॥ ॥ भगवन्भिक्षुकास्तावदद्यदृष्टानकुत्रचित् ॥ असत्कृत्यातिथिंनाथोनमेभोक्ष्यतिकर्हिचित् ॥ ३१ ॥ वैश्वदेवादिकंकर्मकृत्वागृहपतिर्मम ॥ प्रतीक्षेतातिथिपथंतस्मात्त्वमतिथिर्भव ॥ ३२ ॥ विनातिथिंगृहस्थोयस्त्वन्नमेकोनिषेवते ॥ निषेवतेऽघंसपरंसहितःस्वपितामहैः ॥ ३३ ॥

तिक्वचित् ॥ तत्रविभक्तिव्यत्ययश्छांदसः ॥ २५ ॥ एतादृशशापेकारणमाह ॥ गर्वःपरोऽत्रविद्यानामिति ॥ परोह्यत्रविद्येतिपाठेगर्वोगर्वहेतुरित्यर्थः ॥२६॥२७॥२८॥२९॥१३०॥३१॥३२॥३३॥

॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ सुधाऽमृताधिष्ठात्रीदेवता ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ अथवेतिपक्षांतरे ॥ आज्ञातमितिकिंचित् ॥ ३९ ॥ १४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ भक्तपोतप्रदासंसारार्णवतारणाय

तस्मात्त्वरितमायाहिकुरुमेपत्युरीहितम् ॥ गार्हस्थ्यंसफलंकर्तुमिच्छतोऽतिथिपूजनात् ॥ ३४ ॥ इतिश्रुत्वागतामर्षोव्यासस्तामाहाविस्मितः ॥ ॥
व्यासउवाच ॥ ॥ भद्रेकात्वंकुतःप्राप्तापूर्वंदृष्टानकुत्रचित् ॥ ३५ ॥ मन्येधर्ममयीमूर्तिःकापित्वंशुचिमानसा ॥ त्वद्दर्शनात्परांप्रीतिंसंप्राप्तानींद्रिया
णिमे ॥ ३६ ॥ त्वंसुधैवभवेःप्रायःसर्वावयवसुंदरि ॥ मंदराघातसंत्रासात्त्यक्तक्षीरार्णवस्थितिः ॥ ३७ ॥ कलासुधाकरस्याथकुहूराहुभयार्दिता ॥ सीमं
तिनीस्वरूपेणातिष्ठेःकाश्यामनिर्भया ॥ ३८ ॥ अथवाकमलासित्वंविहायकमलालयम् ॥ निशिसंकोचिनंकाश्यांविकाशिन्यांवसेःसदा ॥ ३९ ॥ किंवा
नुकरुणामूर्तिरिहकाशिनिवासिनाम् ॥ सर्वदुःखौघहारिणीपरानंदप्रदायिनी ॥ १४० ॥ वाराणस्याःकिमथवाऽधिष्ठात्रीदेवतात्वमु ॥ किंवानिर्वाणलक्ष्मी
स्त्वंयाकाश्यांपरिगीयते ॥ ४१ ॥ श्वपाकंयायजूकंवाप्रांतेऽलंकुर्वतीसमम् ॥ मद्भाग्यंवापरिणतमेतद्योषित्स्वरूपतः ॥ ४२ ॥ अथवासाभवेन्नूनंयाक्षेत्रे
परिगीयते ॥ भक्तपोतप्रदाभक्त्याभवानीभवनाशिनी ॥ ४३ ॥ सर्वथैवननारीत्वंनासुरीनैवकिन्नरी ॥ विद्याधरीननोनागीनोगंधर्वीनयक्षिणी ॥ ४४ ॥
त्वमिष्टदेवतैवासिकाचिन्मेमोहहारिणी ॥ केयंचिंताथवामेत्रकाचित्त्वंभवसुंदरि ॥४५॥ परवानस्म्यहंजातस्तवदर्शनतोऽधुना ॥ अवश्यमेवकर्तास्मितवा
देश्यंतदादिश ॥ ४६ ॥ एकंतपोव्ययंहित्वाकारयिष्यसियत्पुनः ॥ तदेवाहंकरिष्यामिविधेयःशुभलोचने ॥ ४७ ॥ नवचस्त्वादृशीनांहिमहत्त्वंहापये
त्सताम् ॥ परंत्वंकासिसुभगेसत्यंब्रूहिममाग्रतः ॥ ४८ ॥ अथवातवदेहेस्मिन्कासत्यंनिर्मलेक्षणे ॥ इतिपृष्टाहमुनिनासाविश्वायुर्घटोद्भव ॥ ४९ ॥
अत्रत्यस्यैवहिमुनेगृहिणीगृहमेधिनः ॥ नित्यंवीक्षेचरंतंत्वांभिक्षांशिष्यगणैर्वृतम् ॥ १५० ॥ त्वमेवमांनोजानीषेजानेत्वामहमेवहि ॥ तपस्विन्किंबहूक्ते
नयावन्नास्तंव्रजेद्रविः ॥ ५१ ॥ प्राणनाथस्यमेतावदातिथ्यंसफलीकुरु ॥ तच्छ्रुत्वासमुनिःप्राहविनयानतकंधरः ॥ ५२ ॥ ॥ व्यासउवाच ॥ ॥
अस्तिमेनियमःकश्चित्ससिद्धिंचेद्व्रजेच्छुभे ॥ एकभिक्षांतदाहंतुकरिष्येनान्यथापुनः ॥ ५३ ॥ तपस्व्युदीरितंश्रुत्वासाप्रोवाचवचस्ततः ॥ अविशं
कंवदमुनेकस्तेस्तिनियमःसुधीः ॥ ५४ ॥

विद्यानौप्रदेत्यर्थः ॥ किमितिसर्वेसंसारंनतरेयुरितितत्राह ॥ भक्त्येति ॥ प्रेमलक्षणयेत्यर्थः ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ विधेयस्त्वदधीनस्त्वयोक्तइतियावत् ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ विश्वायुर्विश्वैक
जीवनेत्यर्थः ॥ तदुक्तम् ॥ यादेवीसर्वभूतेषुवृत्तिरूपेणसंस्थितेति ॥ ४९ ॥ १५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ सुधीरितिकटाक्षः ॥ ५४ ॥

॥५५॥५६॥५७॥५८॥५९॥ सर्वशःसर्वप्रकारेण॥तादृश्यश्चतामहिला श्चभार्यास्तादृङ्महिलाः ॥१६०॥६१॥६२॥६३॥६४॥ तन्मार्गलोचनांव्यासागमवर्त्मदृष्टिम् ॥६५॥ समयासमीपे ॥६६॥
ज्योतिस्तत्याज्योतिषोविस्तारेणाहितासमर्पितादिनश्रीर्यैषांते ॥ स्वर्जितस्वर्गमश्रियमितिपाठेसौधमध्यविशेषणम् ॥ ६७ ॥ कतिचित्परिविष्टान्नाःकतिचिद्भिर्जनैःपरिविष्टमन्नंयेभ्यस्तेतथा ॥:६८ ॥

ममभर्तुःप्रसादेनकिंचिन्न्यूनंयतोऽत्रन ॥ इतिश्रुत्वाप्रहृष्टात्मासतामाहतपोधनः ॥ ५५ ॥ अयुतंममशिष्यायेतैःसपाक्तिमहंवृणे ॥ अस्तंयावन्नयात्यर्क
स्तावद्भोक्ष्येन्यथानहि ॥ ५६ ॥ निशम्येतिप्रहृष्टास्यासाप्रोवाचमुनिंततः ॥ किंविलंबेनतद्याहिसर्वाञ्शिष्यान्समाह्वय ॥ ५७ ॥ पुनःप्राहसतांसाध्वि
त्वेतावत्सिद्धिरस्तिते ॥ येनतृप्तिंगमिष्यंतिमच्छिष्याःसर्वएवते॥५८॥ स्मित्वाथसाब्रवीत्तंतुमुनेभर्तुरनुग्रहात् ॥ सिद्धमेवसदैवास्तेसर्वंतावन्ममालये ॥
॥ ५९ ॥ यावतार्थिजनस्तृप्तिमेतिसर्वोपिसर्वशः ॥ वयंनतादृङ्महिलाभर्तृसंदेहकारिकाः ॥ १६० ॥ आयातोर्थीयदागेहेसिद्धंकार्यंतदैवहि ॥ परिपूर्णा
दिशःसर्वाःपरिपूर्णामनोरथाः ॥ ६१ ॥ परिपूर्णंगृहंसर्वंपत्युःपादप्रसादतः ॥ याहितूर्णंसमायाहियावदन्नार्थिभिःसह ॥ ६२ ॥ पतिर्मेबहुकालीनःकालं
नसहतेचिरम् ॥ प्रियातिथिःप्रियतमस्तदातिथ्यसमृद्धये ॥६३॥ आशुगत्वासमागच्छयावन्नास्तमितोरविः ॥ इतिप्रहृष्टस्त्वरितःशिष्यानाहूयसर्वतः ॥
॥ ६४ ॥ आगत्यतांपुनःप्राहदृष्ट्वातन्मार्गलोचनाम् ॥ मातःसर्वेसमायातास्त्वरितंदेहिभोजनम् ॥ ६५ ॥ अस्ताचलंहिसमयासमियादेषभास्करः ॥
इत्युक्त्वामंदिरस्यांतर्विविशुस्तेतपोधनाः ॥ ६६ ॥ तन्मंडपमणिज्योतिस्तत्याहितदिनश्रियः ॥ यावद्गच्छंतितत्सौधमध्यमाशुतपस्विनः ॥ ६७ ॥
पादौप्रक्षाल्यतावत्तैःकैश्चित्कैश्चित्समर्च्यच ॥ कतिचित्परिविष्टान्नाभोक्तुमेवोपवेशिताः ॥ ६८ ॥ तद्दिव्यपाकसंभारान्दृष्ट्वातद्दृष्टयःक्षणात् ॥ परांतृप्ति
मुपागच्छन्घ्राणन्यामोदराजिभिः ॥ ६९ ॥ अतितृप्तिंसमापन्नास्तेतदन्ननिषेवणात् ॥ आचांताश्चंदनैःस्रग्भिरंबरैःपरिभूषिताः ॥ १७० ॥ अथसांध्यंवि
धिंकृत्वाप्रोपविश्यतदग्रतः ॥ अभिनंद्यमहाशीर्भिर्यावद्वक्तुंप्रचक्रमुः ॥ ७१ ॥ तावद्वृद्धगृहस्थेनगृहिणीसाकटाक्षिता ॥ पप्रच्छतीर्थेवसतांकोधर्मोमुख्यए
वहि ॥ ७२ ॥ तथातदनुसारेणतीर्थेवर्तामहेवयम् ॥ सर्वधर्मविदांश्रेष्ठःश्रुत्वातद्गृहिणीवचः ॥७३॥ तदादरसुधाक्लिन्नमहान्नस्वादतर्पितः ॥ प्रत्युवाचमुनि
र्व्यासःस्मित्वातांसर्ववित्तमाम् ॥७४॥ ॥ व्यासउवाच ॥ ॥ स्वच्छांतःकरणेमातर्महामिष्टान्नमानदे ॥ सएषधर्मोनान्योस्तियत्त्वयापरिचर्यते ॥७५॥

घ्राणेंद्रियहिताघ्राणन्यस्ताश्चताँआमोदराजयश्चताभिः ॥ घ्राणनेतिक्वचित् ॥ तत्रघ्राणनमाघ्राणम् ॥ ६९ ॥ १७० ॥ तदग्रतःगृहस्थाग्रतः ॥ ७१ ॥ कटाक्षिताकटाक्षेणंप्रेरिता ॥ ७२ ॥ ७३ ॥
तदिति॥तस्याभवान्याआदररूपसुधैवक्लिन्नंसुपक्वंयन्महान्नम् ॥ यद्वाऽऽदरसुधयाक्लिन्नमार्द्रंतत्पूर्वकंयन्महान्नामित्यर्थः ॥ तस्ययःस्वादस्तेनतर्पितइति ॥ ७४ ॥ मिष्टान्नंचमानश्चेतिद्वंद्वः ॥ ७५ ॥

॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ १८० ॥ ८१ ॥ तत्तेषुधर्मेषु ॥ ऐक्षिद्दृष्टा ॥ दानंचऐक्षीत्यन्वयः ॥ तदत्रतावन्नैक्षिष्टेतिक्वचित्पाठः ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥
तस्यसशापःकस्यस्यादित्यर्थः ॥ कस्याभाग्यात्मकस्यसइतिक्वचित् ॥ अभाग्यात्स्वस्येतिचान्यत्र ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ शापवर्जितेदत्तोपिशापोत्रनप्रभवतीत्यर्थः ॥ १९० ॥

त्वमेवधर्मंजानासिपतिशुश्रूषणेरता ॥ यदिपृच्छसिमांसत्यंतदाकिंचनवच्मिते ॥ ७६ ॥ वक्तव्यमेवपृष्टेनमनागपिविजानता ॥ सएवधर्मःसुभगेनान्यो
धर्मोस्तिकश्चन ॥ ७७ ॥ येनैषतोषमायातितवभर्ताचिरंतनः ॥ ॥ गृहिण्युवाच ॥ ॥ अयंधर्मोभवेन्नूनंक्रियतेचस्वशक्तितः ॥ ७८ ॥ साधारणा
निधर्माणिसंपृच्छेतानिमेवद ॥ ॥ व्यासउवाच ॥ ॥ अनुद्वेगकरंवाक्यंपरोत्कर्षसहिष्णुता ॥७९॥ विचार्यकारितानित्यंस्वधिष्ण्योदयचिंतनम् ॥
गृहस्थउवाच ॥ ॥ एषुधर्मेषुभोविद्वंस्त्वयिकोस्तीहतद्वद ॥ १८० ॥ ततःस्थगितवद्व्यासस्तस्थौकिंचिन्नचोक्तवान् ॥ ततःपुनर्गृहस्थेनसाहिप्रोक्तस्तपो
धनः ॥ ८१ ॥ यद्येतएववैधर्मास्त्वयायेप्रतिपादिताः ॥ तद्दांततातवैवेक्षिदानंशापस्यचोत्तमम् ॥ ८२ ॥ त्वय्येवहिदयासम्यग्धैर्यंत्वय्येवचोत्तमम् ॥
त्वयिसंभावनास्त्येवकामक्रोधविनिग्रहे ॥ ८३ ॥ त्वमेवसम्यग्जानीषेवक्तुंचोद्वेगवर्जितम् ॥ त्वय्येवसम्यग्दृश्येतपरोत्कर्षसहिष्णुता ॥ ८४ ॥ विचार्य
कारितायाश्चत्वमेवनिलयोमहान् ॥ स्वस्यधिष्ण्यस्यचभवांश्चिंतयेदुदयंध्रुवम् ॥ ८५ ॥ ममैकंब्रूहिभोविद्वञ्छापंदद्याच्चयःक्रुधा ॥ अलभन्स्वार्थसं
सिद्धिमभाग्यात्तस्यकस्यसः ॥ ८६ ॥ ॥ व्यासउवाच ॥ ॥ यःस्वार्थसिद्धिमलभन्नभाग्याच्छपतिक्रुधा ॥ सशापःप्रत्युतभवेच्छप्तुरेवाविवे
किनः ॥ ८७ ॥ ॥ गृहस्थउवाच ॥ ॥ भवताभ्रमताविप्रनाप्ताभिक्षायदाप्यहो ॥ तदापराद्धंकिमिहवराकैःक्षेत्रवासिभिः ॥ ८८ ॥ तपस्विञ्शृणुमे
वाक्यंराजधान्यांममेहयः ॥ ऋद्धिंद्रष्टुंनशक्नोतिपरिशप्तःसएवहि ॥ ८९ ॥ अद्यप्रभृतिनक्षेत्रेमदीयेशापवर्जिते ॥ आवसक्रोधनमुनेनवासेयोग्यतात्रते ॥
॥ १९० ॥ इदानीमेवनिर्गच्छबहिःक्षेत्रादितोभव ॥ त्वद्विधानांनयोग्यंमेक्षेत्रंमोक्षैकसाधनम् ॥ ९१ ॥ अत्राल्पमपियद्दौष्ट्यंकृतंमत्क्षेत्रवासिनाम् ॥
तद्दौष्ट्यस्यपरीपाकोरुद्रपैशाच्यमेवहि ॥ ९२ ॥ तच्छ्रुत्वावेपमानःसपरिशुष्कौष्ठतालुकः ॥ जगामशरणंगौरींलुठंस्तच्चरणाग्रतः ॥ ९३ ॥ उवाचचवचो
मातस्त्राहित्राहिभृशंरुदन् ॥ अनाथस्त्वत्सनाथोहंबालिशस्तवबालकः ॥ ९४ ॥ शरणागतंचसंत्राहिरक्षमांशरणागतम् ॥ बहूनामागसांगेहमस्माकंदुष्ट
मानसम् ॥ ९५ ॥ शंभुशापोऽन्यथाकर्तुंभवत्यापिनशक्यते ॥ अहंचशरणायातस्तदेकंक्रियतांशिवे ॥ ९६ ॥ प्रत्यष्टमिसदाक्षेत्रेप्रतिभूतंचपार्वति ॥
दिशप्रवेशनादेशंनेशस्त्वद्वाक्यलंघकः ॥ ९७ ॥ इत्युक्तातेनमुनिनाभवानीकरुणाजनिः ॥ मुखंमहेशितुर्वीक्ष्यतथेत्याहतदाज्ञया ॥ ९८ ॥ अथांतर्हि
तवंतौतौशिवौक्षेत्रशिवंकरौ ॥ व्यासोपिनिर्ययौक्षेत्रात्स्वापराधवशंवदन् ॥ ९९ ॥

त्वद्विधानामित्ययंभावः ॥ अत्रत्यैःकामक्रोधादिरहितैर्भाव्यमिति ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ प्रतिभूतंप्रतिचतुर्दशि ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ स्वश्चासौअपराधवशश्चतमात्मानं

वदतीतितथा ॥ छांदसोलुगभावः ॥ स्वापराधंचसंवदन्निति किंचित् ॥ ९९ ॥ २०० ॥ रोधसितीरे ॥ १ ॥ २ ॥ आख्यानतात्पर्यमाह ॥ अतइति ॥ ३ ॥ १०४ ॥ ॥ इतिश्रीरामानंद
कृतायांकाशीखंडटीकायांषण्णवतितमोऽध्यायः ॥ ९६ ॥ ॥ छ ॥ ॥ सप्तभिःसहितेध्यायेनवत्याख्येमनोहरे ॥ वर्णनंक्षेत्रतीर्थानांक्रियतेसर्वपापनुत् ॥ १ ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥

अहोरात्रंसपश्यन्वैक्षेत्रंदृष्टेरदूरगम् ॥ प्राप्याष्टमींचभूतांचमध्येक्षेत्रंसदाविशेत् ॥ २०० ॥ लोलार्कादग्निदिग्भागेस्वर्धुनीपूर्वरोधसि ॥ स्थितोद्यापि
पश्येत्सकाशीप्रासादराजिकाम् ॥ १ ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ इत्थंकुंभजसव्यासःक्षेत्रेशापंप्रदास्यति ॥ क्षेत्रशापप्रदानाच्चबहिर्यास्यतितत्क्षणात् ॥
॥ २ ॥ अतएवाविमुक्तस्यक्षेत्रस्यशुभशंसिनः ॥ भविष्यतिशुभंनित्यमन्यथात्वन्यथैवहि ॥ ३ ॥ श्रुत्वाध्यायमिमंपुण्यंव्यासशापविमोक्षणम् ॥
महादुर्गोपसर्गेभ्योभयंतस्यनकुत्रचित् ॥ २०४ ॥ ॥ इतिश्रीस्कांदेमहापुराणएकाशीतिसाहस्र्यांसंहितायांचतुर्थेकाशीखंडउत्तरार्धेव्यासशापविमो
क्षणंनामषण्णवतितमोऽध्यायः ॥ ९६ ॥ ॥ छ ॥ ॥ अगस्त्यउवाच ॥ ॥ एतद्भविष्यंश्रुत्वाहंव्यासस्यशिवनंदन ॥ आश्चर्यभाजनंजातस्तीर्था
निकथयाधुना ॥ १ ॥ आनंदकाननेयानियत्रसंतिषडानन ॥ तानिलिंगस्वरूपाणिसमाचक्ष्वममाग्रतः ॥ २ ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ अयमेवहि
वैप्रश्नोदेव्यैदेवेनभोस्तदा ॥ यादृशःकथितोवच्मितादृशंशृणुकुंभज ॥ ३ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ यानियानिहितीर्थानियत्रयत्रमहेश्वर ॥ तानितानी
हमेकाश्यांतत्रतत्रवदप्रभो ॥ ४ ॥ ॥ देवदेवउवाच ॥ ॥ शृणुदेविविशालाक्षितीर्थलिंगमुदाहृतम् ॥ जलाशयेपितीर्थाख्याजातामूर्तिपरिग्रहात् ॥
॥ ५ ॥ मूर्तयोब्रह्मविष्णवर्कशिवविघ्नेश्वरादिकाः ॥ लिंगंशैवमितिख्यातंयत्रैतत्तीर्थमेवतत् ॥ ६ ॥ वाराणस्यांमहादेवःप्रथमंतीर्थमुच्यते ॥ तदुत्तरेमहाकूपः
सारस्वतपदप्रदः ॥ ७ ॥ क्षेत्रपूर्वोत्तरेभागेतद्दृष्टंपशुपाशहृत् ॥ तत्पश्चाद्गिरिग्रहवतीपूज्यावाराणसीनरैः ॥ ८ ॥ सापूजिताप्रयत्नेनसुखवास्तिप्रदासदा ॥
महादेवस्यपूर्वेणगोप्रेक्षंलिंगमुत्तमम् ॥ ९ ॥ तद्दर्शनाद्भवेत्सम्यग्गोदानजनितंफलम् ॥ गोलोकात्प्रेषितागावःपूर्वंयच्छंभुनास्वयम् ॥ १० ॥ वाराणसीं
समायातागोप्रेक्षंतत्ततःस्मृतम् ॥ गोप्रेक्षाद्दक्षिणेभागेदधीचीश्वरसंज्ञितम् ॥ ११ ॥ तद्दर्शनाद्भवेत्पुंसांफलंयज्ञसमुद्भवम् ॥ अत्रीश्वरंतुतत्प्राच्यांमधुकैटभपू
जितम् ॥ १२ ॥ लिंगंदृष्ट्वाप्रयत्नेनवैष्णवंपदमृच्छति ॥ गोप्रेक्षात्पूर्वदिग्भागेलिंगंवैविज्वरंस्मृतम् ॥ १३ ॥ तस्यसंपूजनान्मर्त्योविज्वरोजायतेक्षणात् ॥
प्राच्यांवेदेश्वरस्तस्यचतुर्वेदफलप्रदः ॥ १४ ॥ वेदेश्वरादुदीच्यांतुक्षेत्रज्ञश्चादिकेशवः ॥ दृष्टंत्रिभुवनंसर्वंतस्यसंदर्शनाद्ध्रुवम् ॥ १५ ॥

हेविशालाक्षितर्हिजलाशयादेःकथंतीर्थत्वंतत्राह ॥ जलाशयइति ॥ ५ ॥ मूर्तीनामधिष्ठानादित्युक्तंतामूर्तीरेवदर्शयति ॥ मूर्तयइति ॥ शैवंशिवसंबंधिमूर्तिरूपंलिंगमित्यन्वयः ॥ ६ ॥ ७ ॥ पशवो
जीवास्तेषांपाशाश्चतुर्विंशतितत्त्वानितद्धृत् ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ शंभुप्रेषितगोभिःप्रेक्ष्यतइतिगोप्रेक्षम् ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ तस्यप्राच्यांवेदेश्वरइत्यन्वयः ॥ १४ ॥ क्षेत्रज्ञईश्वरः ॥ १५ ॥

विधिनास्थापितमितिशेषः ॥ १६ ॥ १७ ॥ कुंतीश्वरंपृथयास्थापितम् ॥ कुंभीश्वरमितिक्वचित् ॥ १८ ॥ १९ ॥ रौरवादिषुआदिशब्देनमहारौरवादयोगृह्यंते ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ यांसिद्धिं

संगमेश्वरमालोक्यतत्प्राच्यांजायतेनघः ॥ चतुर्मुखेनाविधिनातत्पूर्वेणचतुर्मुखम् ॥ १६ ॥ प्रयागसंज्ञकंलिंगमर्चितंब्रह्मलोकदम् ॥ तत्रशांतिकरीगौरी
पूजिताशांतिकृद्भवेत् ॥ १७ ॥ वरणायास्तटेपूर्वेपूज्यंकुंतीश्वरंनृभिः ॥ तत्पूजनात्प्रजायंतेपुत्रानिजकुलोज्वलाः ॥ १८ ॥ कुंतीश्वरादुत्तरतस्तीर्थंवैका
पिलोह्रदः ॥ तत्रवैस्नानमात्रेणवृषभध्वजपूजनात् ॥ १९ ॥ राजसूयस्ययज्ञस्यफलंत्वविकलंभवेत् ॥ रौरवादिषुयेकेचित्पितरःकोटिसंमिताः ॥२०॥
तत्रश्राद्धेकृतेपुत्रैःपितृलोकंप्रयांतिते ॥ आनुसूयेश्वरंलिंगंगोप्रेक्षादुत्तरेमुने ॥ २१ ॥ तद्दर्शनाद्भवेत्स्त्रीणांपातिव्रत्यफलंस्फुटम् ॥ तल्लिंगपूर्वदिग्भागेपूज्यः
सिद्धिविनायकः ॥२२॥ यांसिद्धिंयःसमीहेतसतामाप्नोतितन्नतेः ॥ हिरण्यकशिपोर्लिंगंगणेशात्पश्चिमेततः ॥२३॥ हिरण्यकूपस्तत्रास्तिहिरण्याश्वसमृ
द्धिकृत् ॥ २४ ॥ मुंडासुरेश्वरंलिंगंतत्प्रतीच्यांचसिद्धिदम् ॥ अभीष्टदंतुनैर्ऋत्यांगोप्रेक्षाद्वृषभेश्वरम् ॥ २५ ॥ मुनेस्कंदेश्वरंलिंगंमहादेवस्यपश्चिमे ॥
तल्लिंगपूजनान्नृणांभवेन्ममसलोकता ॥ २६ ॥ तत्पार्श्वतोहिशाखेशोविशाखेशश्चतत्रवै ॥ नैगमेयेश्वरस्तत्रयेन्येनंद्यादयोगणाः ॥ २७ ॥ तेषामपिहि
लिंगानितत्रसंतिसहस्रशः ॥ तद्दर्शनाद्भवेत्पुंसांतत्तद्गणसलोकता ॥ २८ ॥ नंदीश्वरात्प्रतीच्यांचशिलादेशःकुधीहरः ॥ महाबलप्रदस्तत्रहिरण्याक्षेश्वरः
शुभः ॥ २९ ॥ तद्दक्षिणेट्टहासाख्यंलिंगंसर्वसुखप्रदम् ॥ प्रसन्नवदनेशाख्यंलिंगंतस्योत्तरेशुभम् ॥ ३० ॥ प्रसन्नवदनास्तिष्ठेद्भक्तास्तद्दर्शनाच्छुभात् ॥
तदुत्तरेप्रसन्नोदंकुंडंनैर्मल्यदंनृणाम् ॥ ३१ ॥ प्रतीच्यामट्टहासस्यमित्रावरुणनामनी ॥ लिंगेतल्लोकदेपूज्येमहापातकहारिणी ॥ ३२ ॥ नैर्ऋत्यांचाट्टहा
सस्यवृद्धवासिष्ठसंज्ञकम् ॥ लिंगंतत्पूजनात्पुंसांज्ञानमुत्पद्यतेमहत् ॥ ३३ ॥ वसिष्ठेशसमीपस्थःकृष्णेशोविष्णुलोकदः ॥ तद्याम्यांयाज्ञवल्क्येशोब्रह्मते
जोविवर्धनः ॥ ३४ ॥ प्रह्लादेश्वरमभ्यर्च्यतत्पश्चाद्भक्तिवर्धनम् ॥ स्वयंलीनःशिवोयत्रभक्तानुग्रहकाम्यया ॥ ३५ ॥ अतःस्वलीनंतत्पूर्वेलिंगंपूज्यं
प्रयत्नतः ॥ सदैवज्ञाननिष्ठानांपरमानंदमिच्छताम् ॥ यागतिर्विहितातेषांस्वलीनेसातनुत्यजाम् ॥ ३६ ॥ वैरोचनेश्वरंलिंगंस्वलीनात्पुरतःस्थितम् ॥
तदुत्तरेबलीशंचमहाबलविवर्धनम् ॥ ३७ ॥ तत्रैवलिंगंबाणेशंपूजितंसर्वकामदम् ॥ चंद्रेश्वरस्यपूर्वेणलिंगंविद्येश्वराभिधम् ॥ ३८ ॥

मभीष्टांसिद्धिम् ॥ तन्नतेःतस्यनमस्कारतः ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ ममस्कंदस्यसलोकतासमानलोकता ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥२९॥३०॥३१॥३२॥३३॥३४॥३५॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥

॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ अविकलंसमग्रम् ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ आश्विनेयेश्वरौअश्विनीकुमाराभ्यांस्थापितौ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ यातुधान्यांनैर्ऋत्याम् ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥

सर्वाविद्याःप्रसन्नाःस्युस्तस्यालिंगस्यसेवनात् ॥ तद्दक्षिणेतुवीरेशोमहासिद्धिविधायकः ॥३९॥ तत्रैवविकटादेवीसर्वदुःखौघमोचनी ॥ पंचमुद्रंमहापीठं
तज्ज्ञेयंसर्वसिद्धिदम् ॥ ४० ॥ तत्रजप्तामहामंत्राःक्षिप्रंसिध्यंतिनान्यथा ॥ तत्पीठेवायुकोणेतुसंपूज्यःसगरेश्वरः ॥ ४१ ॥ तदर्चनादश्वमेधफलंत्ववि
कलंभवेत् ॥ तदीशानेचवालीशस्तिर्यग्योनिनिवारकः ॥ ४२ ॥ महापापौघविध्वंसीसुग्रीवेशस्तदुत्तरे ॥ हनूमदीश्वरस्तत्रब्रह्मचर्यफलप्रदः ॥ ४३ ॥
महाबुद्धिप्रदस्तत्रपूज्योजांबवतीश्वरः ॥ आश्विनेयेश्वरौपूज्यौगंगायाःपश्चिमेतटे ॥ ४४ ॥ तदुत्तरेभद्रह्रदोगवांक्षीरेणपूरितः ॥ कपिलानांसहस्रेणसम्य
ग्दत्तेनयत्फलम् ॥ ४५ ॥ तत्फलंलभतेमर्त्यःस्नातोभद्रह्रदेध्रुवम् ॥ पूर्वाभाद्रपदायुक्तापौर्णमासीयदाभवेत् ॥ ४६ ॥ तदापुण्यतमःकालोवाजिमेधफ
लप्रदः ॥ ह्रदपश्चिमतीरेतुभद्रेश्वरविलोकनात् ॥ ४७ ॥ गोलोकंप्राप्नुयात्तस्मात्पुण्यान्नैवात्रसंशयः ॥ भद्रेश्वराद्यातुधान्यामुपशांतशिवोमुने ॥ ४८ ॥
तस्यलिंगस्यसंस्पर्शात्परांशांतिंसमृच्छति ॥ उपशांतशिवंलिंगंदृष्ट्वाजन्मशतार्जितम् ॥४९॥ त्यजेदश्रेयसोराशिंश्रेयोराशिंचविंदति ॥ तदुत्तरेचचक्रेशो
योनिचक्रनिवारकः ॥ ५० ॥ तदुत्तरेचक्रह्रदोमहापुण्यविवर्धनः ॥ स्नात्वाचक्रह्रदेमर्त्यश्चक्रेशंपरिपूज्यच ॥ ५१ ॥ शिवलोकमवाप्नोतिभावितेनां
तरात्मना ॥ तन्नैर्ऋतेचशूलेशोद्रष्टव्यश्चप्रयत्नतः ॥ ५२ ॥ शूलंतत्रपुरान्यस्तंस्नानार्थंवरवर्णिनि ॥ ह्रदस्तत्रसमुत्पन्नःशूलेशस्याग्रतोमहान् ॥ ५३ ॥
स्नानंकृत्वाह्रदेतत्रदृष्ट्वाशूलेश्वरंविभुम् ॥ रुद्रलोकंनरायांतित्यक्त्वासंसारगह्वरम् ॥५४॥ तत्पूर्वतोनारदेनतपस्तप्तंमहत्तरम् ॥ लिंगंचस्थापितंश्रेष्ठंकुंडंचा
पिशुभंकृतम् ॥ ५५ ॥ तत्रकुंडेनरःस्नात्वादृष्ट्वावैनारदेश्वरम् ॥ संसाराब्धिंमहाघोरंसंतरेन्नात्रसंजयः ॥ ५६ ॥ नारदेश्वरपूर्वेणदृष्ट्वाऽवभ्रातकेश्वरम् ॥
निर्मलांगतिमाप्नोतिपापौघंचविमुंचति ॥ ५७ ॥ तदग्रेताम्रकुंडंचतत्रस्नातोनगर्भभाक् ॥ विघ्नहर्तागणाध्यक्षस्तद्वायव्येसुविघ्नहृत् ॥ ५८ ॥ तत्रावि
घ्नहरंकुंडंतत्रस्नातोनविघ्नभाक् ॥ अनारकेश्वरंलिंगंतदुदग्दिशिचोत्तमम् ॥ ५९ ॥ कुंडंचानारकाख्यंवैतत्रस्नातोननारकी ॥ वरणायास्तटेरम्येवरणे
शस्तदुत्तरे ॥ ६० ॥ तत्रपाशुपतःसिद्धस्त्वक्षपादोमहामुने ॥ अनेनैवशरीरेणशाश्वतींसिद्धिमागतः ॥ ६१ ॥ तत्पश्चिमेचशैलेशःपरनिर्वाणकामदः ॥
कोटीश्वरंतुतद्याम्यांलिंगंशाश्वतसिद्धिदम् ॥ ६२ ॥ कोटितीर्थेह्रदेस्नात्वाकोटीशंपरिपूज्यच ॥ गवांकोटिप्रदानस्यफलमाप्नोतिमानवः ॥ ६३ ॥
महाश्मशानस्तंभोस्तिकोटीशाद्वह्निदिक्स्थितः ॥ तस्मिन्स्तंभेमहारुद्रस्तिष्ठतेचोमयासह ॥ ६४ ॥

॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ श्मशानवदतिभीषणत्वात् श्मशानस्तंभःकुलस्तंभइतिप्रसिद्धः ॥ ६४ ॥

॥ ६५ ॥ ६६ ॥ भवतिचभवत्येव ॥ ऋणतःऋणत्रयात् ॥ अंगारनिर्मलंज्वलदंगारवदुज्ज्वलम् ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥

तंस्तंभंसमलंकृत्यनरस्तत्पदमाप्नुयात् ॥ तत्रैवतीर्थंपरमंकपालेशसमीपतः ॥६५॥ कपालमोचनंनामतत्रस्नातोऽश्वमेधभाक् ॥ ऋणमोचनतीर्थंतुतदुद
ग्दिशिशोभनम् ॥ ६६ ॥ तत्रतीर्थेनरःस्नात्वामुक्तोभवतिचर्णतः ॥ तत्रैवांगारकंतीर्थंकुंडंचांगारनिर्मलम् ॥ ६७ ॥ स्नात्वांगारकतीर्थेतुभवेद्भूयोनगर्भ
भाक् ॥ अंगारवारयुक्तायांचतुर्थ्यांस्नातियोनरः ॥ व्याधिभिर्नाभिभूयेतनचदुःखीकदाचन ॥ ६८ ॥ विश्वकर्मेश्वरंलिंगंज्ञानदंचतदुत्तरे ॥ महामुंडे
श्वरंलिंगंतस्यदक्षिणतःशुभम् ॥ ६९ ॥ कूपःशुभोदनामापिस्नातव्यंतत्रनिश्चितम् ॥ तत्रमुंडमयीमालामयाक्षिप्तातिशोभना ॥ ७० ॥ महामुंडाततो
देवीसमुत्पन्नाघहारिणी ॥ खट्वांगंचधृतंतत्रखट्वांगेशस्ततोभवत् ॥ ७१ ॥ निष्पापोजायतेमर्त्यःखट्वांगेशविलोकनात् ॥ भुवनेशस्ततोयाम्यांकुंडंचभुवने
श्वरम् ॥ ७२ ॥ तत्रकुंडेनरःस्नातोभुवनेशोभवेन्नरः ॥ तद्याम्यांविमलेशश्चकुंडंचविमलोदकम् ॥ ७३ ॥ तत्रस्नात्वाविलोक्येशंविमलोजायतेनरः ॥
तत्रपाशुपतःसिद्धस्त्र्यंबकोनामनामतः ॥ ७४ ॥ अनेनैवशरीरेणरुद्रलोकमवाप्तवान् ॥ भृगोरायतनंतस्यपश्चिमेऽतीवपुण्यदम् ॥ ७५ ॥ विधिपूर्वं
तदभ्यर्च्यप्राप्नुयाच्छिवमंदिरम् ॥ शुभेश्वरश्चतद्याम्यांमहाशुभफलप्रदः ॥ ७६ ॥ तत्रासिद्धःपाशुपतःकपिलर्षिर्महातपाः ॥ तत्रास्तिहिगुहारम्याकपि
लेश्वरसंनिधौ ॥ ७७ ॥ तांगुहांप्रविशेद्योवैनसगर्भेविशेत्क्वचित् ॥ तत्रयज्ञोदकूपोस्तिवाजिमेधफलप्रदः ॥ ७८ ॥ ओंकारएषएवासावादिवर्णमया
त्मकः ॥ मत्स्योदर्युत्तरेकूलेनादेशस्त्वहमेवच ॥ ७९ ॥ नादेशःपरमंब्रह्मनादेशःपरमागतिः ॥ नादेशःपरमंस्थानंदुःखसंसारमोचनम् ॥ ८० ॥ कदा
चित्तस्यदेवस्यदर्शनेयातिजाह्नवी ॥ मत्स्योदरीसाकथितास्नानंपुण्यैरवाप्यते ॥ ८१ ॥ मत्स्योदरीयदागंगापश्चिमेकपिलेश्वरम् ॥ समायातिमहादे
वितदायोगःसुदुर्लभः ॥ ८२ ॥ उद्दालकेश्वरंलिंगमुदीच्यांकपिलेश्वरात् ॥ तद्दर्शनेनसंसिद्धिःपरासर्वैरवाप्यते ॥ ८३ ॥ तदुत्तरेबाष्कुलीशंलिंगंसर्वा
र्थसिद्धिदम् ॥ बाष्कुलीशाद्दक्षिणतोलिंगंवैकौस्तुभेश्वरम् ॥ ८४ ॥ तस्यार्चनेनरत्नौघैर्नवियुज्येतकर्हिचित् ॥ शंकुकर्णेश्वरंलिंगंकौस्तुभेश्वरदक्षिणे ॥
॥ ८५ ॥ संसेव्यपरमंज्ञानंलभेद्यापिसाधकः ॥ अघोरेशोगुहाद्वारिकूपस्तस्योत्तरेशुभः ॥ ८६ ॥ अघोरोदइतिख्यातोवाजिमेधफलप्रदः ॥ गर्गेशो
दमनेशश्चतत्रलिंगद्वयंशुभम् ॥ ८७ ॥

॥ ७८ ॥ आदिवर्णमयात्मकःअकारोकारमकारवर्णत्रयात्मकइत्यर्थः ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ पश्चिमेतस्याःपश्चिमे ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ अघोरोदःअघोरसंसारनिवर्तकमुद

सुदकंयस्यसतथा ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ कोटिरुद्रफलंशतलक्षरुद्रसूक्तजपस्यफलम् ॥ ८९ ॥ रुद्रनक्षत्रमार्द्रा ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥

अनेनैवेहदेहेनयत्रतौसिद्धिमापतुः ॥ तल्लिंगयोःसमर्चातःसिद्धिर्भवतिवांछिता ॥ ८८ ॥ तद्दक्षिणेमहाकुंडंरुद्रावासइतिस्मृतम् ॥ तत्ररुद्रेशमभ्यर्च्यको
टिरुद्रफलंलभेत् ॥ ८९ ॥ चतुर्दशीयदापर्णेरुद्रनक्षत्रसंयुता ॥ तदापुण्यतमःकालस्तस्मिन्कुंडेमहाफलः ॥ ९० ॥ रुद्रकुंडेनरःस्नात्वादृष्ट्वारुद्रेश्वरंवि
भुम् ॥ यत्रतत्रमृतोवापिरुद्रलोकमवाप्नुयात् ॥ ९१ ॥ रुद्रस्यनैर्ऋतेभागेलिंगंतत्रमहालयम् ॥ तदग्रेपितृकूपोस्तिपितॄणामालयःपरः ॥९२॥ तत्रश्राद्धं
नरःकृत्वापिंडान्कूपेपरिक्षिपेत् ॥ एकविंशकुलोपेतःश्राद्धकृद्रुद्रलोकभाक् ॥ ९३ ॥ तत्रवैतरणीनामदीर्घिकापश्चिमानना ॥ तस्यांस्नातोनरोदेविनरकंनै
वगच्छति ॥ ९४ ॥ बृहस्पतीश्वरंलिंगंरुद्रकुंडाच्चपश्चिमे ॥ गुरुपुष्यसमायोगेदृष्ट्वादिव्यांलभेद्गिरम् ॥ ९५ ॥ रुद्रावासाद्दक्षिणतःकामेशंलिंगमुत्तमम् ॥
तद्दक्षिणेमहाकुंडंस्नानाच्चिंतितकामदम् ॥ ९६ ॥ चैत्रशुक्लत्रयोदश्यांतत्रयात्राचकामदा ॥ नलकूबरंलिंगंचप्राच्यांकामेश्वराच्छुभम् ॥९७॥ तदग्रेपावनः
कूपोधनधान्यसमृद्धिदः ॥ नलकूबरपूर्वेणसूर्याचंद्रमसेश्वरौ ॥ ९८ ॥ अज्ञानध्वांतपटलींहरतस्तौसमर्चितौ ॥ तद्दक्षिणेध्वकेशश्चदृष्टोमोहविनाशनः ॥
॥९९॥ तत्रसिद्धीश्वरंलिंगंमहासिद्धिसमर्पकम् ॥ तत्रैवमंडलेशश्चमंडलेशपदप्रदः ॥ १०० ॥ कामकुंडस्यपूर्वेणच्यवनेशःसमृद्धिदः ॥ तत्रैवसनकेशश्च
राजसूयफलप्रदः ॥ १ ॥ सनत्कुमारलिंगंचतत्पश्चाद्योगसिद्धिकृत् ॥ तदुत्तरेसनंदेशोमहाज्ञानसमर्थकः ॥२॥ तद्याम्यामाहुतीशश्चदृष्टोहोमफलप्रदः ॥
तद्याम्यांपुण्यजनकंलिंगंपंचशिखेश्वरम् ॥ ३ ॥ मार्कंडेयह्रदस्तस्यपश्चिमेपुण्यवर्धनः ॥ तस्मिन्ह्रदेनरःस्नात्वाकिंभूयःपरिशोचति ॥ ४ ॥ तत्रस्नानंचदानं
चभवेदक्षयपुण्यदम् ॥ तदुत्तरेचकुंडेशःसर्वसिद्धैर्नमस्कृतः ॥५॥ दीक्षांपाशुपतींलब्ध्वाद्वादशाब्देनयत्फलम् ॥ तत्फलंलभतेविप्रमर्त्यःकुंडेशदर्शनात् ॥
॥ ६ ॥ मार्कंडेयह्रदात्पूर्वंशांडिल्येशःसुपुण्यदः ॥ तत्पश्चिमेचचंडेशश्चंडांशुग्रहणाघहृत् ॥ ७ ॥ दक्षिणेचकपालेशात्कुंडंश्रीकंठसंज्ञितम् ॥ तत्रकुंडे
नरःस्नात्वादातास्याच्छ्रीप्रभावतः ॥ ८ ॥ महालक्ष्मीश्वरंलिंगंतस्यकुंडस्यसन्निधौ ॥ महालक्ष्मींसमभ्यर्च्यस्नातस्तत्कुंडवारिषु ॥९॥ चामरासक्तहस्ता
भिर्दिव्यस्त्रीभिश्चवीज्यते ॥ यदामत्स्योदरींयांतिस्वर्गलोकाद्दिवौकसः ॥ तदातेनैवमार्गेणयांतिस्त्रीभिर्वृताःसुखम् ॥११०॥ स्वर्गद्वारमतःख्यातंतत्स्थानं
मुनिसत्तम ॥ तत्कुंडदक्षिणेभागेलिंगंब्रह्मपदप्रदम् ॥ ११ ॥ गायत्रीश्वरसावित्रीश्वरौपूज्यौप्रयत्नतः ॥ मत्स्योदर्यास्तटेरम्येलिंगंसत्यवतीश्वरम् ॥१२॥

॥ १०० ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ चंडांशुग्रहणाघहृच्चंडांशुग्रहणंयावदघंहरतितावदघहृत् ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ ११० ॥ ११ ॥ १२ ॥

पूर्वेणपूर्वे ॥१३॥ कनखलंहरिद्वारंगयावांतरतीर्थविशेषोवा ॥१४॥१५॥ इंद्रेश्वरमन्यत् ॥१६॥१७॥१८॥ अग्नीशोप्यन्यएवप्रसिद्धः॥१९॥ आग्नेयेश्वरतःप्राच्यांकुंडमित्यनुवादः॥तद्दक्षिणेआग्नेयकुं
डदक्षिणेशुभंकुंडमितिशेषः ॥ १२० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ तदंधोःतत्कूपस्य ॥ विश्वेश्वराह्वयमित्यन्यदेव ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ ततःकालोदात् ॥ २९॥१३०॥ महाकुंडे

तयोःपूर्वेणसंपूज्यंतपःश्रीपरिवर्धनम् ॥ उग्रेश्वरंमहालिंगंलक्ष्मीशात्पूर्वदिक्स्थितम् ॥१३॥ जातिस्मरोभवेन्मर्त्यस्तल्लिंगस्यसमर्चनात् ॥ तद्दक्षिणेचो
ग्रकुंडंस्नानात्कनखलाधिकम् ॥ १४ ॥ करवीरेश्वरंलिंगंतस्यकुंडस्यपश्चिमे ॥ तस्यदर्शनतःपुंसांजायतेरोगसंक्षयः ॥ १५ ॥ तद्वायव्येमरीचीशंकुंडं
चाघौघनाशनम् ॥ तत्पश्चाच्चेंद्रकुंडंचलिंगंचेंद्रेश्वरंमुने ॥ १६ ॥ इंद्रेशाद्दक्षिणेभागेशुभाकर्कोटवापिका ॥ तत्रवापीजलेस्नात्वादृष्ट्वाकर्कोटकेश्वरम् ॥
॥ १७ ॥ नागानामाधिपत्यंतुजायतेनात्रसंशयः ॥ तत्पश्चाद्दमिचंडेशोब्रह्महत्याहरोहरः ॥ १८ ॥ तद्दक्षिणेमहाकुंडंरुद्रलोकफलप्रदम् ॥ तत्पश्चिमे
महालिंगमग्नीशइतिविश्रुतम् ॥ १९ ॥ आग्नेयंनामकुंडंचतत्पूर्वेग्निसलोकदम् ॥ आग्नेयेश्वरतःप्राच्यांकुंडंतद्दक्षिणेशुभम् ॥ १२० ॥ तत्रकुंडेनरः
स्नात्वास्वर्गेवसतिपूर्वजैः ॥ तत्प्राच्यांबालचंद्रेशश्चंद्रलोकगतिप्रदः ॥ २१ ॥ परितोबालचंद्रेशंगणलिंगान्यनेकशः ॥ विलोक्यतानिलिंगानिगाणपत्यं
पदंलभेत् ॥ २२ ॥ बालचंद्रसमीपेतुकूपःपितृगणप्रियः ॥ तत्रश्राद्धप्रदःस्नात्वापितॄन्सप्ताऽत्रतारयेत् ॥ २३ ॥ तदंधोःपूर्वतोलिंगंपुण्यंविश्वेश्वराह्वयम्॥
विश्वेश्वरस्यपूर्वेणवृद्धकालेश्वरोहरः ॥ २४ ॥ कालोदोनामकूपोस्तितदग्रेसर्वरोगहृत् ॥ यैस्तुतत्रोदकंपीतंस्त्रीभिःपुंभिःस्वकर्मभिः ॥ २५ ॥ नतेषांपरि
वर्तोत्रकल्पकोटिशतैरपि ॥ तत्पीत्वाजन्मबंधोत्थाद्भयान्मुच्येतमानवः ॥ २६ ॥ तत्रकूपेतुयद्दत्तंदानंशिवरतात्मनाम् ॥ संवर्तेपिनतस्यास्तिनाशः
कलशसंभव ॥२७॥ खंडस्फुटितसंस्कारंतत्रकुर्वंतियेनराः ॥ तेरुद्रलोकमासाद्यमोदंतेसुखिनःसदा ॥ २८ ॥ कालेशाद्दक्षिणेभागेमृत्यवीशस्त्वपमृत्यु
हृत् ॥ लिंगंदक्षेश्वराह्वंचततःकूपादुदग्दिशि ॥ २९ ॥ अपराधसहस्रंतुनश्येत्तस्यसमर्चनात् ॥ १३० ॥ महाकालेशलिंगंचदक्षेशात्पूर्वतोमहत् ॥
महाकुंडेनरःस्नात्वामहाकालंतुयोर्चयेत् ॥३१॥ अर्चितंतेनवैतत्रजगदेतच्चराचरम् ॥ अंतकेश्वरमालोक्यतद्याम्यांनांतकस्यभीः ॥ ३२ ॥ हस्तिपालेश्वरं
लिंगंतस्यदक्षिणतोमुने ॥ तस्यपूजनतोयातिपुण्यंवैहस्तिदानजम् ॥ ३३ ॥ तत्रैरावतकुंडंचालिंगमैरावतेश्वरम् ॥ तल्लिंगमर्चयन्मर्त्योधनधान्यसमृ
द्धिभाक् ॥ ३४ ॥ तद्दक्षिणेश्रेयसेचालिंगंस्यान्मालतीश्वरम् ॥ हस्तीश्वरादुत्तरेतुजयंतेशोजयप्रदः ॥ ३५ ॥ बंदीश्वरोमहाकालकुंडादुत्तरतःशुभः ॥
बंदिकुंडंचविख्यातंवाराणस्यांमहाघहृत् ॥ ३६ ॥ तत्रस्नानेनदानेनश्राद्धेनाक्षयमश्नुते ॥ धन्वंतरीश्वरंलिंगंकुंडंतन्नामचैवहि ॥ ३७ ॥ तस्यलिंगस्यना
मान्यत्कुंडनामान्यदेवहि ॥ तुंगेश्वरंलिंगनामकुंडंवैद्येश्वराभिधम् ॥ ३८ ॥ सुधामय्योमहौषध्यःक्षिप्तास्तत्रमहाधियः ॥ तत्कुंडस्नानतस्तस्मा
त्तल्लिंगपरिवीक्षणात् ॥ नश्यंतिव्याधयःसर्वेसहपापैःसुदारुणैः ॥ ३९ ॥

महाकालकुंडे॥३१॥३२॥३३॥३४॥३५॥३६॥३७॥ लिंगकुंडयोरन्यनामनीएवाह ॥ तुंगेश्वरमिति ॥३८॥ सुधामय्योयामहौषध्योमृतसंजीविन्यादिरूपावर्ततेतामहामहौषध्यस्तत्राक्षिप्ताइत्यर्थः ॥

कथंभूतामहौषध्यःमहाधियःस्वास्थ्यप्रदात्र्योमहाऽगदरूपाइत्यर्थः ॥ क्षिप्तास्तत्रमहाधियेतिपाठेस्पष्टएवार्थः ॥ ३९ ॥ तुंगनाम्नस्तुंगेश्वरादित्यर्थः ॥१४०॥४१॥४२॥४३॥४४॥४५॥ तमीश्वरंपं
चचूडेशमित्यर्थः ॥४६॥ प्रियोभर्ता ॥४७॥४८॥४९॥ अशोकाष्टम्यामितिच्छेदः ॥ मधौचैत्रे ॥१५०॥ मुक्तिक्षेत्रेति ॥ सर्वतोमुक्तिक्षेत्रंतस्यप्रमाणमित्यर्थः ॥ तत्रदक्षिणतस्तटेश्वरमारभ्यक्रोशपारि

तदुत्तरेहलीशेशःसर्वव्याधिनिषूदनः ॥ शिवेश्वरःशिवकरस्तुंगनाम्नश्चदक्षिणे ॥ १४० ॥ जमदग्नीश्वरंलिंगंशिवेशाद्दक्षिणेशुभम् ॥ तत्पश्चिमेभैरवेशः
कूपस्तस्योत्तरेशुभः ॥ ४१ ॥ तदुदस्पर्शमात्रेणसर्वयज्ञफलंलभेत् ॥ तत्कूपपश्चिमेभागेसुकेशोयोगसिद्धिदः ॥ ४२ ॥ तन्नैर्ऋत्यांचव्यासेशःकूपश्चवि
मलोदकः ॥ व्यासकूपेनरःस्नात्वातर्पयित्वासुरान्पितॄन् ॥ ४३ ॥ अक्षयंलभतेलोकंयत्रकुत्राभिकांक्षितम् ॥ व्यासतीर्थात्पश्चिमतोघंटाकर्णोह्रदो
महान् ॥ ४४ ॥ घंटाकर्णह्रदेस्नात्वाव्यासेशपरिदर्शनात् ॥ यत्रतत्रमृतोवापिवाराणस्यांमृतोभवेत् ॥ ४५ ॥ घंटाकर्णसमीपेतुपंचचूडाप्सरःसरः ॥
पंचचूडाजलेस्नात्वादृष्ट्वादेवंतमीश्वरम् ॥ ४६ ॥ स्वर्गलोकंनरोयातिपंचचूडाप्रियोभवेत् ॥ गौरीकूपस्ततोवाच्यांसर्वजाड्यविनाशनः ॥ ४७ ॥ पंचचूडो
त्तरेभागेतीर्थंचाशोकसंज्ञितम् ॥ मंदाकिनीमहातीर्थंतदुदीच्यांमहाघहृत् ॥ ४८ ॥ स्वर्गलोकेपिसापुण्याकिंपुनर्मानवेमुने ॥ तदुत्तरेमध्यमेशोमध्ये
क्षेत्रंस्वपित्यहो ॥४९॥ तत्रजागरणंकृत्वाऽशोकाष्टम्यांमधौनरः ॥ नजातुशोकंलभतेसदानंदमयोभवेत्॥१५०॥ मुक्तिक्षेत्रप्रमाणंचक्रोशंक्रोशंचसर्वतः॥
आरभ्यलिंगादस्माच्चपुण्यदान्मध्यमेश्वरात् ॥५१॥ एतदेवसदाप्राहुःसर्वेवैप्रपितामहाः ॥ कश्चिदस्मत्कुलेजातोमंदाकिन्याजलाप्लुतः ॥५२॥ भोजये
त्प्रयतोविप्रान्यतीन्पाशुपतानपि ॥ मंदाकिन्यांनरःस्नात्वादृष्ट्वावैमध्यमेश्वरम् ॥ ५३ ॥ एकविंशत्कुलोपेतोरुद्रलोकेवसेच्चिरम् ॥ मध्यमेशादवाच्यांच
विश्वेदेवेश्वरःशुभः ॥५४॥ तदर्चनादर्चिताःस्युर्विश्वेदेवास्त्रयोदश ॥ तत्पूर्वेवीरभद्रेशोमहावीरपदप्रदः ॥५५॥ भद्रदाभद्रकालीचतस्यदक्षिणतःशुभा ॥
भद्राकालह्रदोनामतत्रातीवशुभप्रदः ॥५६॥ आपस्तंबेश्वरंलिंगंतत्प्राच्यांज्ञानदंपरम् ॥ तदुत्तरेपुण्यकूपस्तत्पश्चाच्छौनकोह्रदः ॥ ५७ ॥ ह्रदपश्चिमतो
लिंगंशौनकेशंसुधीप्रदम् ॥ ह्रदेतत्रनरःस्नात्वादृष्ट्वावैशौनकेश्वरम् ॥ ५८ ॥ ज्ञानंतत्संलभेद्दिव्यंयेनमृत्युंतरत्यसौ ॥ तद्दक्षिणेजंबुकेशस्तिर्यग्योनि
निवारकः ॥५९॥ तदुत्तरेमतंगेशोगानविद्याप्रबोधकः ॥ मतंगेशस्यवायव्येनानालिंगानिसर्वतः ॥१६०॥ मुनिभिःस्थापितानीहसर्वसिद्धिप्रदानिच ॥
ब्रह्मरातेश्वरंलिंगंमतंगेशाच्चदक्षिणे ॥६१॥ तल्लिंगदर्शनादायुर्नांतराच्छिद्यतेक्वचित् ॥ तत्राज्यपेश्वरंलिंगंपितृलिंगान्यनेकशः ॥ तल्लिंगसेवयासर्वेतुष्यं
तिप्रपितामहाः ॥ ६२ ॥ तद्दक्षिणेसिद्धकूपःसिद्धाःसंतिसहस्रशः ॥ वायुरूपास्तुयेसिद्धायेसिद्धाभानुरश्मिगाः ॥ ६३ ॥

मितंक्षेत्रमुत्तरतश्चैवमिति ॥ अतएवयदागंगामणिकर्णिकायांमिलतितदागंगातस्तुयवाधिकेतिगंगापारेपिवर्ततइतिवचनंसंगच्छेत ॥ तत्रयवाधिकेतिनयवपरिमाणमात्रंविवक्षितंकिंतुयथाप्रमाणंगंगातोप्य
धिकेत्यर्थः ॥ अस्यतिष्ठद्दशांगुलमितिवत् ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ वीरभद्रेशोऽन्यः ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ १६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥

॥६४ ॥ ६५ ॥ ६६॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ १७० ॥ ७१ ॥ शतकालनामनिर्वक्ति ॥ शतमिति ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ अक्षपादेतिछेदः ॥ ७४ ॥ प्रहिः कूपः ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ दुर्वासेशः
कामेशात्तेनस्थापितादन्यः ॥ संधिरार्षः ॥ दुर्वासोवाकश्चिद्व्रणः ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ यत्समेति ॥ निष्ठानियमस्तत्पूर्वकंपाशुपतव्रतंसमाप्ययत्पुण्यमाप्यतेतदत्रकाश्यांविश्वेशयोःशंखलिखितेश्वरयोर्दर्श

तैःस्थापितंतुयल्लिंगंतात्सिद्धेश्वरमीरितम् ॥ तस्यसंदर्शनादेवसर्वाःस्युःसिद्धयोऽमलाः ॥ ६४ ॥ तत्पश्चिमेसिद्धवापीपीतास्नाताचसिद्धिदा ॥ प्राच्यां
चसिद्धकूपाद्वैलिंगंव्याघ्रेश्वराभिधम् ॥ ६५ ॥ तल्लिंगदर्शनान्नॄणांनभयंव्याघ्रचोरजम् ॥ ज्येष्ठेश्वरंचतद्याम्यांज्येष्ठस्थानेतिसिद्धिदम् ॥६६॥ तद्दक्षिणे
मुदांधामर्लिंगंप्रहसितेश्वरम् ॥ तदुत्तरेनिवासेशःकाशीवासफलप्रदः ॥ ६७ ॥ चतुःसमुद्रकूपोस्तितत्राब्धिस्नानपुण्यदः ॥ ज्येष्ठादेवीतुतत्रास्तिनता
ज्येष्ठपदप्रदा ॥ ६८ ॥ अवाच्यांव्याघ्रलिंगाच्चलिंगंचंडीश्वराभिधम् ॥ तदुत्तरेदंडखातंसरःपितृमुदावहम् ॥ ६९ ॥ ग्रहणानंतरेस्नानंदंडखातेति
पुण्यदम् ॥ जैगीषव्यगुहातत्रतत्रलिंगंतदाह्वयम् ॥१७०॥ त्रिरात्रोपोषितस्तत्रज्ञानंलभ्येतनिर्मलम् ॥ महापुण्यप्रदंलिंगंतत्पश्चाद्देवलेश्वरम् ॥ ७१ ॥
शतकालस्तत्समीपेशतंकालानुमापतिः ॥ तल्लिंगाविर्भवेकाश्यांकालयामासकुंभज ॥ ७२ ॥ तल्लिंगदर्शनादायुःशतवर्षाण्यखंडितम् ॥ शातातपेशस्त
द्याम्यांमहाजपफलप्रदः ॥ ७३ ॥ तत्पश्चिमेहेतुकेशोहेतुभूतोमहाफले ॥ तद्दक्षिणेक्षपादेशोमहाज्ञानप्रवर्तकः ॥ ७४ ॥ तदग्रेचकणादेशस्तत्रपुण्योदकः
प्रहिः ॥ स्नात्वाकाणादकूपेयःकणादेशंसमर्चयेत् ॥ ७५ ॥ नधनेननधान्येनत्यज्यतेसकदाचन ॥ तस्यदक्षिणतोदृश्योभूतीशोभूतिकृत्सताम् ॥७६॥
तत्पश्चिमेऽघसंहर्तृआषाढीश्वरसंज्ञितम् ॥ दुर्वासेशश्चतत्पूर्वेसर्वकामसमृद्धिकृत् ॥ ७७ ॥ तद्याम्यांभारभूतेशःपापभारापहारकः ॥ व्यासेश्वरस्यपूर्वे
णद्वौशंखलिखितेश्वरौ ॥ तौदृश्यौयत्नतःकाश्यांमहाज्ञानप्रवर्तकौ ॥ ७८ ॥ यत्समाप्याऽप्यतेपुण्यंनिष्ठापाशुपतव्रतम् ॥ तदाप्यतेत्रविश्वेशसकृदी
क्षणतःक्षणात् ॥७९॥ तदीशानेवधूतेशोयोगज्ञानप्रवर्तकः ॥ तीर्थंचैवावधूतेशंसर्वकल्मषनाशकृत् ॥१८०॥ अवधूतेश्वरात्पूर्वेलिंगंपशुपतीश्वरम् ॥
तल्लिंगसेवयापुंसांपशुपाशविमोक्षणम् ॥८१॥ तद्दक्षिणेगोभिलेशोमहाभिलषितप्रदः॥ जीमूतवाहनेशश्चतत्पश्चाल्लिंगमुत्तमम् ॥ ८२ ॥ विद्याधरपदप्रा
प्तिस्तल्लिंगपरिसेवनात्॥ मयूखार्कःपंचनदेगभस्तीशश्चतत्रवै ॥ ८३ ॥ दधिकल्पह्रदोनामतदुदीच्यांमहाप्रहिः ॥ दुर्लभंतत्प्रहिस्नानंदुर्लभंचतदी
क्षणम् ॥ ८४ ॥ गभस्तीशोत्तरेभागेदधिकल्पेश्वरोहरः ॥ नरस्तमाशुसंवीक्ष्यकल्पंत्र्यक्षपुरेवसेत् ॥ ८५ ॥ गभस्तीशाद्दक्षिणेतुमंगलांमंगलालयाम् ॥
उद्दिश्यमंगलांगौरींभोजयेद्द्विजदंपती ॥ ८६ ॥ अलंकृत्ययथाशक्तितत्पुण्यांतोनकर्हिचित् ॥ क्षितिप्रदक्षिणफलामंगलैकाप्रदक्षिणा ॥ ८७ ॥

नात्क्षणात्प्राप्यतइत्यर्थः ॥ यत्सम्यक्प्राप्यतेइतिपाठेनिष्ठापूर्वकंयत्पाशुपतव्रतंतस्मादित्यध्याहरणीयम् ॥ ७९ ॥ १८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥

वदनप्रेक्षणादेवीमुखप्रेक्षेश्वरोत्तरे ॥ मंगलायाःसमापेतुसर्वासिद्धिकरीशिवा ॥ ८८ ॥ लिंगेत्वष्ट्रीशवृत्तेशौमुखप्रेक्षोत्तरेशुभे ॥ सहेमभूमिदानस्यफलंदर्शनतस्तयोः ॥८९॥ तदुत्तरेचर्चिकायादेव्याःसंदर्शनंशुभम् ॥ रेवतेश्वरलिंगंचचर्चिकाग्रेणशांतिकृत् ॥ १९० ॥ महाशुभायतस्याग्रेलिंगंपंचनदेश्वरम् ॥ मंगलोदोमहाकूपोमंगलापश्चिमेशुभः ॥ ९१ ॥ उपमन्योर्महालिंगंमंगलापश्चिमेशुभम् ॥ व्याघ्रपादेश्वरंलिंगंतत्पश्चाद्व्याघ्रभीतिहृत् ॥ ९२ ॥ नैर्ऋत्यांचगभस्तीशाच्छशांकेशोघसंघहृत् ॥ तत्पश्चिमेचैत्ररथंलिंगंदिव्यगतिप्रदम् ॥ ९३ ॥ रेवतेशात्पश्चिमतोजैमिनीशोमहाघहृत् ॥ तत्रलिंगान्यनेकानिऋषीणामृषिसत्तम ॥ ९४ ॥ जैमिनीशाच्चवायव्येलिंगंवैरावणेश्वरम् ॥ नतद्दर्शनतःपुंसांराक्षसानांमहाभयम् ॥ ९५ ॥ तद्दक्षिणेवराहेशोमांडव्येशस्ततोयमे ॥ तद्दक्षिणेप्रचंडेशोयोगेशोदक्षिणेततः ॥ ९६ ॥ तद्दक्षिणेचधातेशःसोमेशश्चतदग्रतः ॥ तन्नैर्ऋत्यांकनकेशोमहाकनकदःसताम् ॥ ९७ ॥ तदुत्तरेपांडवानांपंचलिंगानिसन्मुदे ॥ संवर्तेशस्तदग्रेचश्वेतेशस्तस्यपश्चिमे ॥ ९८ ॥ तत्पश्चात्कलशेशश्चलिंगंकालाभयप्रदम् ॥ कालेनपाशितेश्वेतेमुनेकुंभात्समुत्थितम् ॥९९॥ चित्रगुप्तेश्वरंलिंगंतदुदीच्यामघापहम् ॥ चित्रगुप्तेश्वरात्पश्चाद्योदृढेशोमहाफलः ॥ २०० ॥ कलशेशादवाच्यांचग्रहेशोलिंगमुत्तमम् ॥ ग्रहबाधांशमयतितल्लिंगपरिलोकनम् ॥ १ ॥ चित्रगुप्तेश्वरात्पश्चाद्यदृच्छेशोमहाफलः ॥ उतथ्यवामदेवेशंलिंगंयाम्यांग्रहेश्वरात् ॥२॥ कंबलाश्वतरेशौचतस्यदक्षिणतःशुभे ॥ तत्रैवनिर्मलंलिंगंनलकूबरपूजितम् ॥ ३ ॥ तद्याम्यांमणिकर्णीशंतदुदक्पलितेश्वरम् ॥ जराहरंचतत्रैवतत्पश्चात्पापनाशनम् ॥४॥ तत्पश्चिमेनिर्जरेशस्तन्नैर्ऋत्यांपितामहः ॥ पितामहस्रोतिकाचतत्रश्राद्धंमहाफलम् ॥५॥ तद्याम्यांवरुणेशश्चबाणेशस्तस्यदक्षिणे॥ पितामहस्रोतिकायांकूश्मांडेशस्तुसिद्धिकृत् ॥ ६ ॥ तत्पूर्वतोराक्षसेशोगंगेशस्तस्यदक्षिणे ॥ तदुत्तरेनिम्नगेशाःसंतिलिंगान्यनेकशः ॥ ७ ॥ वैवस्वतेश्वरस्तत्रयमलोकनिवारकः ॥ तत्पश्चाददितीशश्चचक्रेशस्तस्यचाग्रतः ॥ ८ ॥ तदग्रेकालकेशाख्योदृष्टप्रत्ययकृत्परः ॥ छायासंदृश्यतेतत्रनिष्पापस्तदवेक्षणात् ॥ ९ ॥ तदग्रेतारकेशश्चतदग्रेस्वर्णभारदः ॥ तदुत्तरेमरुत्तेशःशक्रेशश्चतदग्रतः ॥ २१० ॥ तद्दक्षिणेचरंभेशस्तत्रैवचशशीश्वरः ॥ तदुत्तरेलोकपेशास्तत्रलिंगान्यनेकशः ॥ ११ ॥ नागगंधर्वयक्षाणांकिन्नराप्सरसामपि ॥ देवर्षिगणवृंदानांनानासिद्धिकराण्यपि ॥ १२ ॥

॥ ८८ ॥ ८९ ॥१९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ यमेयाम्येकोणेइत्यर्थः ॥ ९६ ॥ धातेशःधात्रीशइत्यर्थः ॥ ९७ ॥ सन्मुदेसतांमुदेइत्यर्थः ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ तदुदीच्यामितिस्थूलगत्योक्तम् ॥ अन्यद्वाचित्रगुप्तेश्वरमिति ॥ २०० ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ जराहरंलिंगमितिशेषः ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ छायादेवप्रतिविंवः ॥ तदवेक्षणाच्छायादर्शनात ॥ ९ ॥ २१० ॥ ११ ॥ १२ ॥

॥१३॥१४॥ १५॥ १६ ॥ १७ ॥१८॥ पर्वणिशिवरात्रौ ॥१९॥२२०॥ तारःतारकेशःकालःकालेशः ॥ शिलादजोनंदिकेश्वरः ॥ २१ ॥ यज्जलंश्रद्धयापीतंलिंगत्रयमर्पयेत्तदंबुप्राशनमितिपूर्वेणै
वान्वयः ॥२२॥ समर्चयेत्तमित्यर्थः ॥२३॥२४ ॥२५॥ सुसिद्धिदःशोभनसिद्धिदःस्वरूपभूतसिद्धिदइतिवा॥२६॥२७॥ उपस्पृश्यस्नात्वा॥२८॥२९॥२३०॥ रघुणारघुवंशोद्भवेनरामाख्येनविष्णुने

शक्रेशाद्दक्षिणेभागेफाल्गुनेशोमहाघहृत् ॥ महापाशुपतेशश्चतद्याम्यांशुभकृत्परः ॥ १३ ॥ तत्पश्चिमेसमुद्रेशईशानेशस्तदुत्तरे ॥ तत्पूर्वेलांगली
शश्चसर्वसिद्धिसमर्पकः ॥ १४ ॥ रागद्वेषविनिर्मुक्ताःसिद्धिंयांतिचपूजकाः ॥ तेषांमोक्षोमयाख्यातोनतुतेदेविमानवाः ॥ १५ ॥ मधुपिंगश्वेतकेतूलां
गलीशेतपास्विनौ ॥ अनेनैवशरीरेणजग्मतुःसिद्धिमुत्तमाम् ॥ १६ ॥ तत्रैवनकुलीशश्चकपिलेशश्चतत्रवै ॥ रहस्यंपरमंचोभौममव्रतनिषेविणौ ॥ १७ ॥
तत्सन्निधौप्रीतिकेशस्तत्रप्रीतिर्ममप्रिये ॥ तत्रोपवासादेकस्मात्फलमब्दशताधिकम् ॥ १८ ॥ एकंजागरणंकृत्वाप्रीतिकेशउपोषितः ॥ गणत्वपदवी
तस्यनिश्चिताममपर्वणि ॥ १९ ॥ देवस्यदक्षिणेभागेतत्रवापीशुभोदका ॥ तदंबुप्राशनंनॄणामपुनर्भवहेतवे ॥ २२० ॥ तज्जलात्पश्चिमेभागेदंडपाणिः
सदावति ॥ तत्प्राच्यवाच्युत्तरस्यांतारःकालःशिलादजः॥२१॥ लिंगत्रयंह्रदजेयच्छ्रद्धयापीतमर्पयेत् ॥ यैस्तत्रतज्जलंपीतंकृतार्थास्तेनरोत्तमाः ॥२२॥
अविमुक्तसमीपेच्र्योमोक्षेशोमोक्षबुद्धिदः ॥ करुणेशोदयाधामतदुदीच्यांसमर्चयेत् ॥२३॥ स्वर्णाक्षेशस्तुतत्प्राच्यांज्ञानदस्तस्यचोत्तरे ॥ सौभाग्यगौरी
संपूज्याबहुसौभाग्यसंपदे ॥२४॥ विश्वेशाद्दक्षिणेभागेनिकुंभेशःप्रयत्नतः ॥ क्षेत्रक्षेमकरःपूज्यस्तत्पश्चाद्विघ्ननायकः ॥ २५ ॥ सर्वविघ्नच्छिदभ्यर्च्यश्चतु
र्थ्यांतुविशेषतः ॥ विरूपाक्षोनिकुंभेशाद्वह्नौपूज्यःसुसिद्धिदः ॥ २६ ॥ तद्दक्षिणेचशुक्रेशःपुत्रपौत्रप्रवर्धनः ॥ तदुदीच्यांमहालिंगंदेवयानीश्वरा
भिधम् ॥ २७ ॥ शुक्रेशादग्रतःपूज्यःकचेशइतिसंज्ञितः ॥ शुक्रकूपमुपस्पृश्यहयमेधफलंलभेत् ॥ २८ ॥ भवानीशौनमस्यौचशुक्रेशात्पश्चिमेशुभौ ॥
भक्तपातप्रदौतौतुनिजभक्तस्यसर्वदा ॥ २९ ॥ अलर्केशःसमभ्यर्च्यःशुक्रेशात्पूर्वदिक्स्थितः ॥ मदालसेश्वरस्तत्रतत्पूर्वेसर्वविघ्नहृत् ॥ २३० ॥
गणेश्वरेश्वरंलिंगंसर्वसिद्धिकरंपरम् ॥ हत्वालंकेश्वरंविप्ररघुणाथप्रतिष्ठितम् ॥३१॥ तल्लिंगस्पर्शनादाशुब्रह्महापिविशुध्यति ॥ महापुण्यप्रदंचान्यत्त
त्राच्र्यंत्रिपुरांतकम् ॥ ३२ ॥ दत्तात्रेयेश्वरंलिंगंतस्यपश्चिमतःशुभम् ॥ तद्याम्यांहरिकेशेशोगोकर्णेशस्ततःपरम् ॥ ३३ ॥ सरस्तदग्रेपापघ्नंतत्प
श्चाच्चध्रुवेश्वरः ॥ तदग्रेध्रुवकुंडंचपितृप्रीतिकरंपरम् ॥ ३४ ॥ तदुत्तरपिशाचेशःपैशाच्यपदहारकः ॥ पित्रीशस्तद्यमांदेशिपितृकुंडंतदग्रतः ॥ ३५ ॥
तत्रश्राद्धकृतांपुंसांतुष्येयुःप्रपितामहाः ॥ अग्रेध्रुवेशात्तारेशोवैद्यनाथःसएवहि ॥ ३६ ॥

तियावत् ॥ तदुक्तमारण्यकेपर्वणि ॥ जातोदशरथस्यासीद्रामोनाममहात्मनः ॥ विष्णुःस्वेनशरीरेणरावणस्यवधायचेति ॥ रघुनाथेतिपाठेस्पष्टएवार्थः॥३१॥३२॥३३॥३४॥३५॥तारेशःप्रणवेशः ॥

ताःगंगइतिक्वचित् ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ऋष्यशृंगिणईश्वरइति ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ क्षेत्रवस्तिदंकाशीवासदम् ॥ २४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ वाजिमेधकोवाजिमेधेश्वरइत्यर्थः ॥ ४३ ॥ ४४ ॥
॥ ४५ ॥ तवागस्तेः ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ २५० ॥ सर्वाशापूरकोऽर्कविनायकइतिशेषः ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ शुष्कयाअसीनाम्न्यानद्या ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥

तन्नैर्ऋत्यांमनोर्लिंगंवंशवृद्धिकरंपरम् ॥ प्रियव्रतेश्वरंलिंगंवैद्यनाथपुरोगतम् ॥ ३७ ॥ तद्याम्यांमुचुकुंदेशस्तत्पार्श्वेगौतमेश्वरः ॥ तत्पश्चिमेनभद्रेशस्त
द्याम्यामृष्यशृंगिणः ॥ ३८ ॥ ब्रह्मेशस्तत्पुरस्ताच्चपर्जन्येशस्तदीशगः ॥ तत्प्राच्यांनहुषेशश्चविशालाक्षीचतत्पुरः ॥ ३९ ॥ विशालाक्षीश्वरंलिंगंतत्रै
वक्षेत्रवस्तिदम् ॥ जरासंधेश्वरंलिंगंतद्याम्यांज्वरनाशनम् ॥ २४० ॥ तत्पुरस्ताद्धिरण्याक्षलिंगंपूज्यंहिरण्यदम् ॥ तत्पश्चिमेगयाधीशस्तत्प्रतीच्यांभगी
रथः ॥ ४१ ॥ तदग्रेचदिलीपेशोब्रह्मेशात्पश्चिमेमुने ॥ तत्रलिंगंसकुंडंचस्नातुरिष्टफलप्रदम् ॥ ४२ ॥ तत्रविश्वावसोर्लिंगंमुंडेशस्तत्रपूर्वतः ॥ तद्दक्षिणे
विधीशश्चतद्याम्यांवाजिमेधकः ॥४३ ॥ दशाश्वमेधिकेस्नात्वादृष्ट्वातल्लिंगमुत्तमम् ॥ दशानामश्वमेधानांफलंप्राप्नोतिमानवः ॥ ४४ ॥ तदुत्तरेमातृती
र्थंस्नातुर्जन्मभयापहृत् ॥ तत्रस्नानंतुयःकुर्यान्नारीवापुरुषोपिवा ॥ ४५ ॥ ईप्सितंफलमाप्नोतिमातृणांचप्रसादतः ॥ दक्षिणेतवकुंडाच्चपुष्पदंतेश्वरः
परः ॥ ४६ ॥ तदग्निदिशिदेवर्षिगणलिंगान्यनेकशः ॥ पुष्पदंताद्दक्षिणतःसिद्धीशःपरसिद्धिदः ॥ ४७ ॥ पंचोपचारपूजातःस्वप्नेसिद्धिंपरांदिशेत् ॥
राज्यप्राप्तिर्भवेत्पुंसांहारिश्चंद्रेशसेवया ॥ ४८ ॥ तत्पश्चिमेनैर्ऋतेशोंगिरसेशस्ततोयमे ॥ तद्दक्षिणेचक्षेमेशश्चित्रांगेशस्ततोयमे ॥ ४९ ॥ तद्दक्षिणेचकेदा
रोरुद्रानुचरताप्रदः ॥ चंद्रसूर्यान्वयैर्भूपैःकेदाराद्दक्षिणापथे ॥ २५० ॥ प्रतिष्ठितानिलिंगानिशतशोथसहस्रशः ॥ लोलार्काद्दक्षिणाशायांसर्वाशापूरको
र्चितः ॥ ५१ ॥ करंधमेश्वरंलिंगंतत्प्रतीच्यांमहाफलम् ॥ तत्पश्चिमेमहादुर्गामहादुर्गप्रभंजनी ॥ ५२ ॥ शुष्केश्वरंचतद्याम्यांशुष्कयासरितार्चितम् ॥
जनकेशस्तत्प्रतीच्यांशंकुकर्णस्तदुत्तरे ॥ ५३ ॥ महासिद्धीश्वरंलिंगंतत्प्राच्यांसर्वसिद्धिदम् ॥ सिद्धकुंडेनरःस्नात्वादृष्ट्वासिद्धेश्वरंमहत् ॥ ५४ ॥सर्वा
सामेवसिद्धीनांपारंगच्छतिमानवः ॥ शंकुकर्णेशवायव्येलिंगंवाडव्यसंज्ञितम् ॥ ५५ ॥ तदग्रेचविभांडेशःकहोलेशस्तदुत्तरे ॥ तत्रद्वारेश्वरंलिंगंदेवीद्वारे
श्वरीशुभा ॥ ५६ ॥ तत्पूजनाद्भवेत्सिद्धिरानंदारण्यवस्तिदा ॥ रक्षकाश्चगणास्तत्रनानारूपायुधामुने ॥ ५७ ॥ तत्रैवहरिदीशंचलिंगंकात्यायनंततः ॥
तत्पार्श्वेजांगलेशश्चतत्पश्चान्मुकुटेश्वरः ॥ ५८ ॥ तत्रैवकुंडंविमलंसर्वयात्राफलप्रदम् ॥ स्नात्वामुकुटकुंडेचदृष्ट्वावैमुकुटेश्वरम् ॥ ५९ ॥ यात्रयासर्व
लिंगानांयत्फलंतदवाप्यते ॥ तपसश्चापियोगस्यसिद्धिदासाऽवनीपरा ॥२६०॥ मुनेशतंसहस्राणितत्रलिंगानिसिद्धये ॥ एकादिगुत्तरादेविवाराणस्यां
प्रियामम ॥ ६१ ॥ तत्रापिपंचायतनेरतिर्मेनितरांप्रिये ॥ उत्पत्तिस्थितिकालेपितत्राहंसर्वदास्थितः ॥ ६२ ॥

आनंदारण्यवस्तिदाअविमुक्तिवसतिदा ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ २६० ॥ उत्तरादिगितित्रिलोचनेस्थितत्वादुक्तम् ॥ ६१ ॥ पंचायतनेओंकारे ॥ उत्पत्तिस्थितिकालेपीत्यपिशब्दाल्लयेपि ॥६२॥

॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ अंधवः कूपाः ॥ श्रद्धेयानिआस्तिक्यबुद्ध्यासेव्यानि ॥ ६६ ॥ सरसांसरोवराणांपुष्करिणीनामितियावत् ॥ तत्रशतहस्तावाप्यः ॥ द्विशतहस्ताःपुष्करिण्यः ॥
शतहस्ताभवेद्वापीद्विगुणापुष्करिणीभवेदितिवचनात् ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ स्वर्गापवर्गयोरिति ॥ दृष्टास्वर्गदादेहांतसेविताअपवर्गदेत्यर्थः ॥ २७० ॥ ७१ ॥ तेमेशाखविशाखाभाःतत्सदृशा

एवंयस्तुविजानातिनसपापैःप्रलिप्यते ॥ सत्यंसत्यंपुनःसत्यंत्रिसत्यंनान्यतःप्रिये ॥ ६३ ॥ शीघ्रंतत्रैवगंतव्यंयदीच्छेन्मामकंपदम् ॥ उद्देशमात्रंलिंगा
निकाथितानिमयासुने ॥ ६४ ॥ द्विस्त्रिःकृत्वःस्थापितानिभक्त्यालिंगानिकानिचित् ॥ नतानिपुनरुक्तानिश्रद्धयाचर्यानिसर्वतः ॥ ६५ ॥ एतानियानि
लिंगानियानिकुंडानियेंऽधवः ॥ यावाप्यस्तानिसर्वाणिश्रद्धेयानिमनीषिभिः ॥६६॥ एतेषांदर्शनात्स्नानात्फलमत्रोत्तरोत्तरम् ॥ अत्रत्यानांचलिंगानां
कूपानांसरसामपि ॥६७॥ वापीनांचापिमूर्तीनांकःसंख्यातुंप्रभुर्भवेत् ॥ आनंदकाननस्थानितृणान्यपिपरंवरम् ॥६८॥ दिवौकसोपिनान्यत्रयत्पुनर्ज
न्मभाजनम् ॥ सर्वलिंगमयीकाशीसर्वतीर्थैकजन्मभूः ॥६९॥ स्वर्गापवर्गयोर्दात्रीदृष्टादेहांतसेविता ॥ ममाप्रियतमादेवित्वमेवतपसोबलात् ॥ २७० ॥
स्वभावतास्त्वियंकाशीसुखविश्रामभूर्मम ॥ येकाश्यानामगृह्णंतियेनुमोदंतएवहि ॥ ७१ ॥ तेमेशाखविशाखाभाःस्कंदनंदिगजास्यवत् ॥ तएवभक्तामेदे
वितएवममसेवकाः ॥७२॥ मुमुक्षवस्तएवात्रयेचानंदवनौकसः ॥ तपस्ततंमहत्तैस्तुकृतंतैस्तुमहाव्रतम् ॥ ७३ ॥ तैश्चदत्तंमहादानंयेचानंदवनौकसः ॥
तेस्नातसर्वतीर्थावैतेखिलाध्वरदीक्षिताः ॥ ७४ ॥ तेचीर्णसर्वधर्माहियेचानंदवनौकसः ॥ सुरासुरोरगनराभूमिभारायतेऽखिलाः ॥ वयस्यपीहचरमे
येनानंदवनौकसः ॥ ७५ ॥ अंत्यजोपिवरःकाश्यांनान्यत्रश्रुतिपारगः ॥ संसारपारगःपूर्वस्त्वंत्यश्चांत्यजतोप्यधः ॥ ७६ ॥ सएवनूनंसर्वज्ञःसएवह्य
धिकेक्षणः ॥ यःपार्थिवींतनुंहित्वाकाश्यांधत्तेसुधामयीम् ॥७७॥ श्रुत्वाध्यायमिदंपुण्यंसर्वतीर्थरहस्यवत् ॥ काशीदर्शनजंपुण्यंप्राप्नोतिनियतंनरः॥७८॥
यःपठेदिममध्यायंप्रातःप्रातर्दिनेदिने ॥ दृष्टानितेनसर्वाणितीर्थान्येतानिनान्यथा ॥ ७९ ॥ सर्वलिंगमयाध्यायंयोऽमुंनित्यंजपेत्सुधीः ॥ नतंयमोनतं
दूतानैनमंहोपिबाधते ॥ २८० ॥ ब्रह्मयज्ञफलंतस्यजायतेसुकृतात्मनः ॥ योजपेदमुमध्यायंशुचिस्तद्गतमानसः ॥ ८१ ॥ सस्नातःसर्वकुंडेषुसर्ववाप्यं
बुपःसच ॥ सर्वलिंगार्चकःसोत्रयोऽमुमध्यायमाजपेत्॥८२॥ किमन्यैर्बहुभिःस्तोत्रैरतिस्तोकफलप्रदैः ॥ मत्प्रेमवद्भिरध्यायोजप्तव्योयंमहाफलः॥८३॥
महादानेषुदत्तेषुयत्फलंप्राप्यतेऽत्रवै ॥ सकृज्जपान्महाध्यायादमुष्मात्तत्समाप्यते ॥ ८४ ॥

इत्यर्थः ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ श्रुत्वाध्यायमिदंपुण्यमिति ॥ इदंपुण्यमाख्यानंश्रुत्वा ॥ किंतत् ॥ अध्यायमध्यायरूपम् ॥ इममितिपाठश्चेद्दृश्यतेतदाऋजुरेवार्थः ॥
॥ ७८ ॥ ७९ ॥ २८० ॥ ब्रह्मयज्ञोज्ञानयज्ञः ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३॥ ८४ ॥

॥ ८५ ॥ ८६ ॥ जप्यतइतिजपोऽध्यायः ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ २९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ २९७ ॥ ॥ इतिश्रीरामानंदकृतायांकाशीखंडटीकायां
सप्तनवतितमोऽध्यायः ॥ ९७ ॥ ॥ छ ॥ ॥ अष्टाधिकेनवत्याख्येऽध्यायेतावन्निरुच्यते ॥ श्रीमुक्तिमंडपेश्रीमद्विश्वेश्वरसमागमः ॥ १ ॥ विश्वेश्वरस्यमहामहोत्सवंवक्तुंप्रस्तावयति ॥ शृणुसू
तेति ॥ कुंभसंभवेकुंभसंभवायकुंभात्सम्यग्भवतीतिकुंभसंभुस्तस्मैइतिवा ॥ १ ॥ प्रावेशिकींप्रवेशसंसृष्टांतत्संबद्धामित्यर्थः ॥ तंकिनींनाशिनीम् ॥ २ ॥ दमनपर्वणिदमनत्रयोदश्यांचैत्रशुक्लत्रयो

स्नात्वासर्वाणितीर्थानिदृष्ट्वालिंगान्यनेकशः ॥ यत्फलंलभ्यतेमर्त्यैस्तदेतज्जपनाद्ध्रुवम् ॥ ८५ ॥ इदमेवतपोत्युग्रमयमेवजपोमहान् ॥ काशीलिंगावली
नामाध्यायोजप्येतयन्मुने ॥ ८६ ॥ ममद्रुहेनास्तिकायवेदनिंदारतायच ॥ नदातव्योनदातव्योनदातव्योजपस्त्वयम् ॥ ८७ ॥ अध्यायस्यास्यजप
नात्पापंब्रह्मवधोद्भवम् ॥ अगम्यागमनंचापितथाभक्ष्यस्यभक्षणम् ॥ ८८ ॥ गुरुदाराभिचारोत्थंहेमस्तेयसमुद्भवम् ॥ मातापितृवधाज्जातंगोभ्रूणहननो
द्भवम् ॥ ८९ ॥ महापापानिपापानिज्ञाताज्ञातानिभूरिशः ॥ उपपापानिपापानिमनोवाक्कायजान्यपि ॥ ९० ॥ विलयंयांत्यशेषाणिनिःसंदेहं
ममाज्ञया ॥ पुत्रान्पौत्रान्धनंधान्यंकलत्रंक्षेत्रमेवच ॥९१॥ मनःसमीहितंसर्वंस्वर्गंमोक्षंसुखान्यपि ॥ जप्त्वाध्यायमिमंविद्वान्प्राप्स्यत्येवनसंशयः ॥९२॥
इतियावत्समाख्यातिदेवोदेवीपुरःकथाम् ॥ तावन्नंदीसमागत्यप्रणम्येतिव्यजिज्ञपत् ॥ ९३ ॥ जातापरिसमाप्तिश्चमहाप्रासादनिर्मितेः ॥ सज्जीकृतो
रथश्चायंब्रह्माद्यामिलिताःसुराः ॥ ९४ ॥ ताक्ष्यगःपुंडरीकाक्षोद्वारितिष्ठतिसानुगः ॥ प्रतीक्षमाणोऽवसरंपुरस्कृत्यमुनीश्वरान् ॥ ९५ ॥ चतुर्दशसुलो
केषुयेयेतिष्ठंतिसुव्रताः ॥ तेनिशम्याद्यमिलिताःप्रावेशिकमहोत्सवम् ॥ ९६ ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ इतिनंदिवचःश्रुत्वादेवोदेवीसमायुतः ॥
दिव्यंरथंसमारुह्यनिर्जगाममत्रिविष्टपात् ॥ २९७ ॥ ॥ इतिश्रीस्कंदमहापुराणएकाशीतिसाहस्र्यांसंहितायांचतुर्थेकाशीखंडउत्तरार्धेक्षेत्रतीर्थवर्णनं
नामसप्तनवतितमोऽध्यायः ॥ ९७ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ शृणुसूतमहाभागयथास्कंदेनभाषितः ॥ महामहोत्सवःशंभोःपृच्छतेकुंभसंभवे ॥ १ ॥
॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ निशामयमहाप्राज्ञशंभुप्रावेशिकींकथाम् ॥ त्रैलोक्यानंदजननींमहापातकतंकिनीम् ॥ २ ॥ मंदरादागतःशंभुश्चैत्रेदमनपर्वणि ॥
प्राप्याप्यानंदगहनमितश्चेतश्चचारह ॥ ३ ॥ मोक्षलक्ष्मीविलासेथप्रासादेसिद्धिमागते ॥ देवोविरजसःपीठादंतर्गेहंविवेशह ॥ ४ ॥ ऊर्जशुक्लप्रतिपदि
बुधराधासमायुजि ॥ चंद्रेसप्तमराशिस्थेशेषेषूच्चग्रहेषुच ॥ ५ ॥ वाद्यमानेषुवाद्येषुप्रसन्नासुहरित्सुच ॥ ब्राह्मणानांश्रुतिरवन्यकृतान्यरवांतरे ॥ ६ ॥

दश्यामित्यर्थः ॥ प्राप्यापीति ॥ आनंदवनस्यप्राप्त्यैवयद्यपिपरमानंदोजातस्तथापिइतस्ततश्चचारेत्यर्थः ॥३॥ विरजसःपीठात्रिलोचनस्थानात् ॥४॥ बुधराधेति ॥ राधाऽनुराधा ॥ अनुराधानक्षत्रे
चंद्रस्यवृश्चिकराशिस्थत्वाद्विश्वेश्वरनाम्नश्चवृषभराशिस्थत्वाच्चंद्रेसप्तमराशिस्थेइत्युक्तम् ॥ ५ ॥ हरित्सुदिक्षु ॥ ६ ॥

प्रतीति ॥ प्रतिशब्दितःप्रतिध्वनिंप्राप्तोभूर्लोकभुवर्लोकयोरंतरध्वातस्मिन्सतीत्यर्थः ॥ प्रावेशिकोत्सवस्यविशेषणंवा ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ चत्वारःपुरुषार्थाइत्यन्वयः ॥ ११ ॥
यद्व्रक्तंयेननीलिम्नारक्तंसंबद्धंतंनीलिमानमितिसंबंधः ॥ प्रततमितिवापाठः ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ छटाःप्रक्षेपाबिंदवोवा ॥ १६ ॥ रंगमालाउत्सवनिमित्तामालाः ॥ १७ ॥ रत्नकुट्टिम
भूभागाःरत्नानिचकुट्टिमानिमणयश्चतैर्बद्धाभूभागाइत्यर्थः ॥ गोपुराग्रेषुवहिर्द्वारसंमुखेषु ॥ १८ ॥ १९ ॥ तत्तुजन्मदिवाभवद्यस्मिन्दिवसेविश्वेशस्यप्रवेशस्तदेवादिनंतेषांसर्वेषांजन्मदिवसमभवादि

प्रतिशब्दितभूर्लोकभुवर्लोकांतराध्वनि ॥ सर्वंप्रमुदितंचासीच्छंभोःप्रावेशिकोत्सवे ॥ ७ ॥ जगुर्गंधर्वनिकरानन्नृतुश्चाप्सरोगणाः ॥ चारणास्तुस्तुतिं
कुर्युर्जह्षुर्देवतागणाः ॥८॥ ववुर्गंधवहावाताववृषुःकुसुमैर्घनाः ॥ सर्वेमंगलनेपथ्याःसर्वेमंगलभाषिणः ॥९॥ स्थावराजंगमाःसर्वेजाताआनंदमेदुराः॥
सुरासुरेषुसर्वेषुगंधर्वेषूरगेषुच ॥ १० ॥ विद्याधरेषुसाध्येषुकिन्नरेषुनरेषुच ॥ स्त्रीपुंजातेषुसर्वेषुरेजुश्चत्वारएवच ॥ ११ ॥ निष्प्रत्यूहंचनितरांपुरुषार्थाः
पदेपदे ॥ धूपधूमभरैर्व्योमयद्रक्तंतुतदामुने ॥ १२ ॥ नाद्यापिनीलिमानंतंपरित्यजतिकर्हिचित् ॥ नीराजनाययेदीपास्तदासर्वेप्रबोधिताः ॥ १३ ॥
तेषांज्योतींषिखेद्यापिराजंतेतारकाच्छलात् ॥ प्रतिसौधंपताकाश्चनानाकाराविचित्रिताः ॥ १४ ॥ रम्यध्वजप्रभाधौतारेजुःप्रतिशिवालयम् ॥ क्वचि
द्गायंतिगीतज्ञाःक्वचिन्नृत्यंतिनर्तकाः ॥ १५ ॥ चतुर्विधानिवाद्यानिवाद्यंतेचक्वचित्क्वचित् ॥ प्रत्यध्वंचंदनरसच्छटापिच्छिलभूमयः ॥ १६ ॥
हरितश्वेतमांजिष्ठनीलपीतबहुप्रभाः ॥ प्रत्यंगणंशुभाकारारंगमालाश्चकाशिरे ॥ १७ ॥ रत्नकुट्टिमभूभागागोपुराग्रेषुरेजिरे ॥ सुधोज्ज्वलाहर्म्यमालाःसौ
धनामग्रपेदिरे ॥१८॥ अचेतनान्यपितदाचेतनानीवसंबभुः ॥ यानिकानीहकीर्त्यंतेमंगलानिघटोद्भव ॥ १९॥ तेषामेवहिसर्वेषांतत्तुजन्मदिवाभवत् ॥
आगत्यदेवदेवोथमुक्तिमंडपमाविशत् ॥ २० ॥ अथाभिषिक्तश्चतुराननेनमहर्षिवृंदैःसहदेवदेवः ॥ शुभासनस्थःसहितोभवान्याकुमारवृंदैःपरितोवृतश्च॥
॥ २१ ॥ रत्नैरसंख्यैर्बहुभिर्दुकूलैर्माल्यैर्विचित्रैर्लसदिष्टगंधैः ॥ अपूपुजन्देवगणामहेशंतदामुदातेचमहोरगेंद्राः ॥ २२ ॥ रत्नाकरैश्चापिगिरींद्रवर्यैर्य
थास्वमन्यैरपिपुण्यधीभिः ॥ संपूजितःकुंभजतत्रशंभुर्नीराजितोमातृगणैरथेशः ॥२३॥ संतोष्यसर्वान्प्रथमंमुनींद्रान्स्वैःस्वैर्हृदिस्थैश्चचिराभिलाषैः ॥
ब्रह्माणमाभाष्यशिवोथविष्णुंजगादसर्वामरवृंदवंद्यः ॥ २४ ॥ इतोनिषीदेतिसमानपूर्वंत्वंमेसमस्तप्रभुतैकहेतुः ॥ दूरेपितिष्ठन्निकटस्त्वमेवत्वत्तोनक
श्चिन्ममकार्यकर्ता ॥ २५ ॥ त्वयादिवोदासनरेंद्रवर्यःसद्रूपदेशैश्चतथोपदिष्टः ॥ यथाससिद्धिंपरमामवापसमीहितंमेनिखिलंचसिद्धम् ॥ २६ ॥ विष्णो
वरंब्रूहियदीप्सितस्तेनादेयमत्रास्तिकिमप्यहोते ॥ इदंमयाऽऽनंदवनंयदाप्तंहेतुस्तुतत्रत्वमसौगणेशः ॥ २७ ॥

त्यर्थः ॥ तत्तदितिपाठेतत्प्रसिद्धंतद्दिनमितियोज्यम् ॥ २० ॥ कुमारवृंदागणेशकार्तिकेयसमूहाःसनकादयोवा ॥ २१ ॥ मुदाहर्षेण ॥ द्वेइतिपाठेद्वेलक्षेदेवगणाइत्यर्थः ॥ २२ ॥
॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ सद्रूपदेशैरित्यत्रदैर्घ्यमार्षम् ॥ सदोपदेशैरितिपाठेसंतआसमंततोयेउपदेशास्तैरित्यर्थः ॥ २६ ॥ हेतुस्त्वितितुश्चार्थेगणेशश्चेत्यनेनसंबध्यते ॥ २७ ॥

दीर्घशायिनांत्यक्तप्राणानाम् ॥ २८ ॥ २९ ॥ निर्वाणरमाश्रयेमोक्षलक्ष्म्यास्पदेमुक्तिमंडपइतियावत् ॥ तवलक्ष्मीपतित्वान्मोक्षलक्ष्म्याःसद्मनिस्थातुमुचितमितिभावः ॥ ३० ॥ मेकथंभूतात्परात्प
रान्महतोपिमहतइत्यर्थः॥महतोमहीयानितिश्रुतेः ॥ वरात्परादितिक्वचित् ॥३१॥ निश्चलश्रियिनिश्चलाश्रीर्यस्मिंस्तस्मिन् ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ मत्तयैजनामुक्तिजनामुमुक्षवइत्यर्थः ॥

नमेप्रियंकिंचनविष्टपत्रयेतथायथेयंपरसौख्यभूमिः ॥ वाराणसीब्रह्मरसायनस्यखनिर्जनिर्यत्रनदीर्घशायिनाम् ॥ २८ ॥ श्रुत्वेतिवाक्यंजगदीशितुश्चप्रो
वाचविष्णुर्वरदंमहेशम् ॥ यदिप्रसन्नोसिपिनाकपाणेतदापदाद्दूरमहंनतेस्याम् ॥ २९ ॥ श्रुत्वेतिवाक्यंमधुसूदनस्यजगादतुष्टोनितरांपुरारिः ॥ सदामुरारे
ममसन्निधौत्वंतिष्ठस्वनिर्वाणरमाश्रयेत्र ॥ ३० ॥ आदावनाराध्यभवंतमत्रयोमांभजिष्यत्यपिभक्तियुक्तः ॥ समीहितंतस्यनसेत्स्यतिध्रुवंपरात्परान्मे
बुजचक्रपाणे ॥ ३१ ॥ सर्वत्रसौख्यंममसुक्तिमंडपेसंतिष्ठमानस्यभवेदिहाच्युत ॥ नतत्तुकैलासगिरौसुनिर्मलेनभक्तचेतस्यपिनिश्चलश्रियि ॥ ३२ ॥
निमेषमात्रंस्थिरचित्तवृत्तयस्तिष्ठंतियेदक्षिणमंडपेत्रमे ॥ अनन्यभावाअपिगाढमानसानतेपुनर्गर्भदशामुपासते ॥ ३३ ॥ संस्नाययेचक्रसरस्यगाधे
समस्ततीर्थैकशिरोविभूषणे ॥ क्षणंविशंतीहनिरीहमानसानिरेनसस्तेममपार्षदाहि ॥ ३४ ॥ स्मरंतियेमामपवर्गमंडपेकिंचिद्यथाशक्तिददत्यपिस्वम् ॥
शृण्वंतिपुण्याश्चकथाः क्षणंस्थिरास्तेकोटिगोदानफलंभजंति ॥ ३५ ॥ उपेंद्रतप्तानितपांसितैश्चिरंस्नाताहितेचाखिलतीर्थसार्थकैः ॥ स्नात्वेहयेवैमणिक
र्णिकाह्रदेसमासतेमुक्तिजनाश्रयेक्षणम् ॥ ३६ ॥ तीर्थानिसंतीहपदेपदेहरेतुलाक्कतेषांमणिकर्णिकायाः ॥ कतीहनोसंतिशुभाश्चमंडपाःपरंपरोमुक्तिरमा
श्रयोयम् ॥ ३७ ॥ कैवल्यमंडपस्यास्यभविष्येद्वापरेहरे ॥ लोकेख्यातिर्भवित्रीयमेषकुक्कुटमंडपः ॥ ३८ ॥ ॥ हरिरुवाच ॥ ॥ भालनेत्रसमाख्या
हिकथंनिर्वाणमंडपः ॥ तथाख्यातिमसौगंतायथादेवेनभाषितम् ॥ ३९ ॥ ॥ देवदेवउवाच ॥ ॥ महानंदोद्विजोनामभविष्योत्रचतुर्भुज ॥
अग्रवेदीसमाचारस्त्यक्ततीर्थप्रतिग्रहः ॥ ४० ॥ अदांभिकोऽक्रूरमनाःसदैवातिथिवल्लभः ॥ अथयौवनमासाद्यपितर्युपरतेसहि ॥ ४१ ॥ विषमेषुशरै
स्तीव्रैःकारितस्त्वपदेपदम् ॥ जहारकस्यचिद्भार्यांमैत्रींकृत्वातुतेनवै ॥ ४२ ॥ तयाचप्रेरितोऽपेयंपपौचापिविमोहितः ॥ अभक्ष्यभक्षणरुचिरभून्मदनमो
हितः ॥४३॥ वैष्णवान्धनिनोदृष्ट्वाक्षणंवैष्णववेषभृत् ॥ शैवान्निंदतिमूढात्मानरकत्राणकारणम् ॥४४॥ शिवभक्तान्समालोक्यकिंचिच्चपरिदित्सुकान् ॥
गर्हयेद्वैष्णवान्सर्वाञ्शैवलिंगोपजीवकः ॥ ४५ ॥ इतिपाखंडधर्मज्ञःसंध्यास्नानपराङ्मुखः ॥ विशालतिलकःस्रग्वीशुद्धधौतांबरोज्वलः ॥ ४६ ॥
शिखीचोपग्रहकरःसर्वेभ्योऽसत्प्रतिग्रही ॥ तस्यापत्यद्वयंजातमुन्मत्तपथवर्तिनः ॥ ४७ ॥

तेषामाश्रये ॥ मुक्तिरमाश्रयइतिक्वचित् ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ अग्रवेदीऋग्वेदी ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ उपग्रहकरःहस्तकुशलइत्यर्थः ॥ ४७ ॥

॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ उत्तमोत्तमेतिधनलोभाच्चांडालंसंबोधयति ॥ विष्णुसंबोधनं वा ॥ ५७ ॥ आदास्यामीतिच्छेदः ॥५८॥५९ ॥ ६० ॥
६१॥६२॥पार्वतीयोयातःस्वदेशंगतः ॥ ६३ ॥ धिक्कृतस्तिरस्कृतः ॥ ६४॥६५॥ थूत्कुर्वंतःथूशब्दपूर्वकंश्लेष्माणंत्यजंतइत्यर्थः ॥ अस्मिन्पादेऽक्षराधिक्यमार्षम् ॥६६॥ दिवांधःपेचकः ॥ लज्जा

एवंतस्यप्रवृत्तस्यकश्चित्पर्वतदेशतः ॥ समागमिष्यतिधनीतीर्थयात्रार्थसिद्धये ॥ ४८ ॥ स्नात्वासचक्रसरसिकथयिष्यतिचेतिवै ॥ अहमस्तिधनो
दित्सुर्जात्याचांडालसत्तमः ॥४९॥ अस्तिकश्चित्प्रतिग्राहीयस्मैदद्यामहंधनम् ॥ इतितस्यवचःश्रुत्वाकौश्चिच्चांगुलिसंज्ञया ॥५०॥ उद्दिष्टउपविष्टोसौयो
जपेद्ध्यानमुद्रया ॥ एषप्रतिग्रहंत्वत्तोग्रहीष्यतिनचेतरः ॥५१॥ इतितेषांवचःश्रुत्वासगत्वातत्समीपतः ॥ दंडवत्प्रणिपत्याथतंबभाषेतदांत्यजः ॥५२॥
मामुद्धरमहाविप्रतीर्थमेसफलीकुरु ॥ किंचिद्वस्त्वस्तिमेतत्त्वंगृहाणानुग्रहंकुरु ॥ ५३ ॥ अथाक्षमालिकांकर्णेकृत्वाध्यानंविसृज्यच ॥ कियद्धनंतवास्ती
हपप्रच्छकरसंज्ञया ॥ ५४ ॥ तस्यसंज्ञांसवैबुद्ध्वाप्रोवाचातिप्रहृष्टवत् ॥ संतृप्तिर्यावतातेस्यात्तावद्दास्यामिनान्यथा ॥ ५५ ॥ इतितद्वचनंश्रुत्वात्यक्तामौ
नमुवाचह ॥ सानंदःसमहानंदोनिःस्पृहोस्मिप्रतिग्रहे ॥ ५६ ॥ परंतेऽनुग्रहार्थंतुकरिष्यामिप्रतिग्रहम् ॥ किंचमेवचनंत्वंचेत्करिष्यस्युत्तमोत्तम ॥ ५७ ॥
यावदस्त्यखिलंवित्तंतन्मध्येन्यस्यकस्यचित् ॥ नस्तोकमपिदातव्यंतदाऽऽदास्यामिनान्यथा ॥५८॥ ॥ चांडालउवाच ॥ ॥ यावदस्तिमयानीतंवि
श्वेशप्रीतयेवसु ॥ तावत्तुभ्यंप्रदास्यामिविश्वेशस्त्वंयतोमम ॥५९॥ येवसंतीहविश्वेशराजधान्यांद्विजोत्तम ॥ क्षुद्राक्षुद्राजंतुमात्राविश्वेशांशास्तएवहि ॥६०॥
परोद्धरणशीलायेयेपरेच्छाप्रपूरकाः ॥ परोपकृतिशीलायेविश्वेशांशास्तएवहि ॥ ६१ ॥ इतितद्वचनंश्रुत्वाप्रहृष्टेंद्रियमानसः ॥ उवाचपार्वतीयंतंसोऽ
ग्रजन्मांत्यजंतदा ॥ ६२ ॥ आयाहिदर्भानादेहिकुरूत्सर्गंत्वरान्वितः ॥ तथेतिसचकाराशुपार्वतीयोमहामनाः ॥ ६३ ॥ विश्वेशःप्रीयतांचेतिप्रोच्ययातो
यथागतः ॥ सचाद्विजोद्विजैरन्यैर्धिक्कृतोपिवसन्निह ॥ ६४ ॥ बहिर्निर्गतमात्रस्तुबहुभिःपरिभूयते ॥ चांडालब्राह्मणश्चैषचांडालात्तधनस्त्वसौ ॥ ६५ ॥
असावेवहिचांडालःसर्वलोकबहिष्कृतः ॥ इत्थंतमनुधावंतिथूत्कुर्वंतःपरितोहरे ॥ ६६ ॥ सचतद्भयतोगेहात्काकभीतदिवांधवत् ॥ नानिःसरेत्क्वचिदपि
लज्जाकृतिनतास्यकः ॥६७॥ सएकदासंप्रधार्यगृहिण्यालोकदूषितः ॥ जगामकीकटान्देशांस्त्यक्त्वावाराणसींपुरीम् ॥६८॥ मध्येमार्गंसगच्छन्वैलक्षितस्तु
सकांचनः ॥ अपिकार्पटिकांतस्थःसरुद्धोमार्गरोधिभिः ॥६९॥ नीत्वातेतमरण्यानींतस्कराःसपरिच्छदम् ॥ उल्लुंच्यधनमादायसमालोच्यपरस्परम् ॥७०॥

कृतिनतास्यकःव्रीडाकरणाधोमुखः ॥ लज्जयाकुलिताननइतिक्वचित् ॥६७॥ कीकटान्गयाप्रदेशान् ॥६८॥ सकांचनःस्वर्णवान् ॥ ६९ ॥ अरण्यानींमहारण्यम् ॥ उल्लुंठ्यआच्छिद्यधनपात्रमुन्मु

च्येतियावत् ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ताम्रचूडत्वंकुक्कुटत्वम् ॥ यदाहामरः ॥ कृकवाकुस्ताम्रचूडःकुक्कुटश्चरणायुधइति ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ चरणायुधास्तएव ॥
॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ चरिष्यंतश्चरिष्यंतिपर्यटिष्यंतीत्यर्थः ॥ जिताहारानित्यादेर्मानयामासुरथेतितृतीयेनान्वयः ॥ ८२ ॥ प्रहासान्प्रकृष्टोहासोयेषांतान्प्रसन्नानित्यर्थः ॥ श्रूयतइतिक्वचित् ॥
॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ पश्यतामितिश्लोकद्वयंवाक्यम् ॥ हेविष्णोतेचत्वारःकुक्कुटाइत्यनुषज्यते ॥ विमानमधिरुह्यसुचिरंकालंमत्पदंप्राप्यभोगान्निर्विश्यभुक्त्वाऽत्रकाश्यांकैलासेवाज्ञानिनोभूत्वा ॥
तेनैवशरीरेणोतेशेषः ॥ शाश्वतींमुक्तिंप्राप्स्यंतीत्यन्वयः ॥ ननुकाशीमृतानांकथंविमानमधिरुह्यकैलासेगमनंभोगोवातत्राह ॥ मदनुग्रहादिति ॥ अंतकालेकाशीस्मरणान्मत्तोषणाज्जातोयोमदनु

प्रोचुर्भूरिधनंचैतज्जीर्यत्यस्मिन्नजीवति ॥ असौधनीप्रयत्नेनवध्यःसपरिचारकः ॥ ७१ ॥ संप्रधार्येतितेप्राहुःस्मर्तव्यंस्मरपांथिक ॥ त्वांवयंघात
यिष्यामोनिश्चितंसपरिच्छदम् ॥ ७२ ॥ निशम्येतिमनस्येवकथयामाससद्विजः ॥ अहोप्रतिगृहीतंमेयदर्थंवसुभूरिशः ॥ ७३ ॥ कुटुंबमपि
तन्नष्टंनष्टश्चापिप्रतिग्रहः ॥ जीवितंचापिमेनष्टंनष्टाकाशीपुरीस्थितिः ॥ ७४ ॥ युगपत्सर्वमेवाशुनष्टंदुर्बुद्धिचेष्टया ॥ नकाश्यांमरणंप्राप्तंतस्माद्दुष्टप्रति
ग्रहात् ॥ ७५ ॥ प्रांतेकुटुंबस्मरणात्तथाकाशीस्मृतेरपि ॥ चोरैर्हतोपिसतदाकीकटेकुक्कुटोऽभवत् ॥७६॥ साकुक्कुटीसुतौतौतुताम्रचूडत्वमापतुः ॥ प्रांते
काशीस्मरणतोजाताजातिस्मृतिःपरा ॥ ७७ ॥ इत्थंबहुतिथेकालेगतेकार्पटिकोत्तमाः ॥ तास्मिन्नेवाध्वनिप्राप्ताश्चत्वारोयत्रकुक्कुटाः ॥७८॥ वाराणस्याः
कथांप्रोच्चैःकुर्वंतोऽन्योन्यमेवहि ॥ काशीकथांसमाकर्ण्यतदातेचरणायुधाः ॥ ७९ ॥ जातिस्मृतिप्रभावेणतत्संगेनतुनिर्गताः ॥ तैश्चकार्पटिकश्रेष्ठैःपथि
दृष्टाकृपालुभिः ॥ ८० ॥ तंदुलादिपरिक्षेपैःप्रापिताःक्षेत्रमुत्तमम् ॥ तेतुक्षेत्रंसमासाद्यचत्वारश्चरणायुधाः ॥ ८१ ॥ चरिष्यंतोऽत्रपरितोमुक्तिमंडपमु
त्तमम् ॥ जिताहारान्सनियमान्कामक्रोधपराङ्मुखान् ॥ ८२ ॥ प्रहासान्मत्कथालापाँल्लोभमोहविवर्जितान् ॥ स्वर्धुनीस्नानसंक्लिन्नसुनिर्मलशिरो
रुहान् ॥ ८३ ॥ मन्नामोच्चारणपरान्मत्कथार्पितसुश्रुतीन् ॥ मदत्तचित्तसद्वृत्तीन्दृष्ट्वाक्षेत्रनिवासिनः ॥ ८४ ॥ मानयामासुरथतान्कुक्कुटान्साधुवर्त्मनः ॥
प्राक्तनाद्वासनायोगात्संप्रधार्यपरस्परम् ॥ क्रमेणाहारमाकुंच्यप्राणांस्त्यक्ष्यंतिचात्रवै ॥ ८५ ॥ पश्यतांसर्वलोकानांविष्णोतेमदनुग्रहात् ॥ विमानम
धिरुह्याशुकैलासंप्राप्यमत्पदम् ॥ ८६ ॥

ग्रहएतेभुक्तिमुक्तीमयाप्रापणीयाइतियाममेच्छातस्मादित्यर्थः॥इदमत्रतत्त्वम्॥ अंतकालेहितस्यस्मृतित्रयमुद्भूतम्॥ तत्रनष्टश्चापिप्रतिग्रहइत्यनेनभोगस्मृतिःकुटुंबस्मृतिर्वाराणसीस्मृतिश्चेति॥ तत्रमरणे
यामतिःसागतिरितिन्यायेनवाराणस्याःस्मृतिसामर्थ्येनरुद्रपिशाचभोगमप्राप्यैवमणिकर्णिकायांचंडालप्रतिग्रहस्यात्यंतनिषिद्धत्वात्तत्पापलेशेनकुटुंबस्मरणेनकुक्कुटाअभवन् ॥ तत्रकुक्कुटशरीरेदिव्यभो
गस्यासंभवादंतकालेकाशीस्मरणेनेश्वरानुग्रहात्कुक्कुटशरीराणिविहायविमानेनकैलासमारुह्यदिव्यान्भोगान्भुक्त्वाततस्तैरेवदिव्यदेहैर्ज्ञानिनोभूत्वाविदेहकैवल्यंप्राप्ताइति ॥ अतएवश्रूयते ॥ काश्यामवश्यं
त्यजतांशरीरंशरीरिणांनास्तिपुनःशरीरम् ॥ यद्यस्तिकंठेगरलंललाटेत्रिलोचनंचंद्रकलाचमौलाविति ॥ यत्तुकाशीमृतानांजन्माद्यभाववचनंतत्तुयोनिद्वारेतिसर्वंसमंजसम् ॥ अन्यथेश्वरेच्छयायातना

देहादेरप्यभावप्रसंगादिति ॥ यद्वा पाठक्रममुल्लंघ्यार्थक्रममंगीकृत्यव्याख्येयम् ॥ कुक्कुटान्साधुवर्त्मनइत्यस्यानंतरम् पश्यतांसर्वलोकानांविष्णोतेमदनुग्रहात् ॥ विमानमधिरुह्याशुकैलासंप्राप्यम
त्पदम् ॥ निर्विश्यसुचिरंकालंदिव्यान्भोगाननुत्तमान् ॥ ततः प्राक्तनाद्वासनायोगात्संप्रधार्यपरस्परम् ॥ क्रमेणाहारमाकुंच्यप्राणांस्त्यक्ष्यंतिचात्रते॥ततोऽत्रज्ञानिनोभूत्वामुक्तिंप्राप्स्यंतिशाश्वतीमितिव्यु
त्क्रमेणव्याख्येयम् ॥ पाठक्रमादर्थक्रमोबलीयानितिन्यायात् ॥ तथाहि ॥ अग्निहोत्रंजुहोतियवागूंपचतीतिवेदेपठ्यते ॥ तत्रयथायवागूंपचतिअग्निहोत्रंजुहोतीत्यर्थक्रमोंऽगीक्रियतेतथेति ॥ ८६ ॥
॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ तुमुलोनादइति ॥ लिंगरूपिणोविश्वेशस्यभ्रुवंविदार्योद्भूतोघंटानामिवनादोजातइत्यर्थः ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ मोक्षलक्ष्मीविलासःमोक्षलक्ष्म्याविलासउल्लासःस्फू

निर्विश्यसुचिरंकालंदिव्यान्भोगाननुत्तमान् ॥ ततोऽत्रज्ञानिनोभूत्वामुक्तिंप्राप्स्यंतिशाश्वतीम् ॥ ८७ ॥ ततोलोकास्तदारभ्यकथयिष्यंतिसर्वतः ॥
मुक्तिमंडपनामैतदेषकुक्कुटमंडपः ॥ ८८ ॥ चरित्रमपिवैतेषांयेस्मरिष्यंतिमानवाः ॥ मुक्तिमंडपमासाद्यश्रेयःप्राप्स्यंतितेपिहि ॥ ८९ ॥ इतियावत्कथां
शंभुर्भविष्यामग्रतोहरेः ॥ अकरोत्तुमुलोनादोघंटानांतावदुद्गतः ॥ ९० ॥ अथनंदिनमाहूयदेवदेवउमाधवः ॥ प्रोवाचनंदिन्विज्ञायागत्यब्रूहिकुतोरवः
॥९१॥ अथनंदीसमागत्यप्रोवाचवृषभध्वजम् ॥ नमस्कृत्यप्रहृष्टास्यःप्रबद्धकरसंपुटः ॥ ९२ ॥ ॥ नंद्युवाच ॥ ॥ देवदेवत्रिनयनकिमपूर्वंब्रवीमिते ॥
मोक्षलक्ष्मीविलासोऽत्रकैश्चित्कैश्चित्समर्च्यते ॥९३॥ अथस्मित्वाब्रवीच्छंभुःसिद्धंनस्तुसमीहितम् ॥ उत्थायदेवदेवेशःसहदेव्यासुमंगलः॥९४॥ब्रह्मणाह
रिणासार्धंततोऽगाद्रंगमंडपम् ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ श्रुत्वाध्यायमिमंपुण्यंपरमानंदकारणम् ॥ नरःपरांमुदंप्राप्यकैलासंप्राप्स्यतिध्रुवम् ॥ ९६ ॥
इतिश्रीस्कांदेमहापुराणएकाशीतिसाहस्र्यांसंहितायांचतुर्थेकाशीखंडउत्तरार्धेमुक्तिमंडपगमनंनामाष्टनवतितमोऽध्यायः ॥ ९८ ॥ ॥ व्यासउवाच ॥
शृणुसूतयथाप्रोक्तंकुंभजेशरजन्मना ॥ देवदेवस्यचरितंविश्वेशस्यपरात्मनः ॥ १ ॥ अगस्त्यउवाच ॥ सेनानीःकथयत्वंमेततोनिर्वाणमंडपात् ॥
निर्गत्यदेवोदेवेंद्रैःसहितःकिंचकारह ॥ २ ॥ स्कंदउवाच ॥ मुक्तिमंडपतःशंभुर्ब्रह्मविष्णुपुरोगमः ॥ शृंगारमंडपंप्राप्ययच्चकारवदामितत् ॥ ३ ॥
प्राङ्मुखस्तूपविश्येशःसहास्माभिःसहेशया ॥ ब्रह्मणाधिष्ठितःसव्येवामपार्श्वेथशार्ङ्गिणा ॥ ४ ॥ वीज्यमानोमहेंद्रेणऋषिभिःपरितोवृतः ॥ गणैःपृष्ठप्रदे
शस्थैर्जोषंतिष्ठद्भिरादरात् ॥ ५ ॥ उदायुधैःसेव्यमानश्चावसन्मानभूरिभिः ॥ ब्रह्मणेविष्णवेशंभुःपाणिमुत्क्षिप्यदक्षिणम् ॥ ६ ॥ दर्शयामासदेवेशोलिंगं
पश्यतपश्यत ॥ इदमेवपरंज्योतिरिदमेवपरात्परम् ॥ ७ ॥

र्तिर्यस्मात्सपदार्थस्तथा ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ रंगमंडपंशृंगारमंडपम् ॥ ९५ ॥ ॥ ॥ इतिश्रीरामानंदकृतायांकाशीखंडटीकायामष्टनवतितमोऽध्यायः ॥ ९८ ॥ नवाधिकेनवत्याख्येऽध्यायेता
वन्निरुच्यते ॥ श्रीविश्वेश्वरलिंगस्यमहिमापरमाद्भुतः ॥१॥ विश्वेशस्यचरितंवक्तुंप्रस्तावयति ॥ शृण्विति ॥ १ ॥ सेनानीःहेकार्तिकेय ॥ २ ॥ ३ ॥ प्रागिति ॥ पूर्वमुखउपविश्येशोब्रह्मणेविष्णवे
चपाणिमुत्क्षिप्यलिंगंदर्शयामासेतिचतुर्थेनान्वयः ॥ अधिष्ठितआश्रितः ॥ ४ ॥ जोषंतूष्णींप्रीतिंवा ॥ ५ ॥ आवसदातिष्ठत् ॥ मानभूरिभिःमानानांभूरिप्राचुर्यंयेषुतेतथातैः ॥ ६ ॥ ७ ॥

एतपाशुपताइत्यादीनांसदैवमेमहाप्रीताइतिषष्ठेनान्वयः ॥ ८ ॥ पंचार्थज्ञाननिर्मलाःपंचानामकारोकारमकारनादबिंदुरूपाणामर्थज्ञानेननिर्मलाःचत्वारोवेदाइतिहासपुराणंचेतिवापंचपंचाक्षरीविद्या
वर्णानांब्रह्मविष्णुरुद्रेश्वरसदाशिवाख्यानांवार्थज्ञानान्निर्मलाइतिवा ॥ भस्मकूटशयाइतिभस्मकूटेभस्मसमूहेशेरतइति ॥ तथाचश्रुतिः ॥ भस्मच्छन्नोभस्मशय्याशयानोरुद्राध्यायीमुच्यतेसर्वपापैरिति ॥

इदमेवहिमेरूपंस्थावरंचातिसिद्धिदम् ॥ एतेपाशुपताःसिद्धाआबालब्रह्मचारिणः ॥ ८ ॥ जितेंद्रियास्तपोनिष्ठाःपंचार्थज्ञाननिर्मलाः ॥ भस्मकूटशयादां
ताःसुशीलाऊर्ध्वरेतसः ॥ ९ ॥ लिंगार्चनरतानित्यमनन्येंद्रियमानसाः ॥ सदैववारुणाग्नेयस्नानद्वयसुनिर्मलाः ॥ १० ॥ कंदमूलफलाहाराश्चरतत्त्वा
र्पितेक्षणाः ॥ सत्यवंतोजितक्रोधानिर्मोहानिष्परिग्रहाः ॥ ११ ॥ निरीहानिष्प्रपंचाश्चनिरातंकानिरामयाः ॥ निर्भगानिरुपायाश्चनिःसंगानिर्मलाशयाः
॥ १२ ॥ निस्तीर्णोदग्रसंसारानिर्विकल्पानिरेनसः ॥ निर्द्वंद्वानिश्चितार्थाश्चनिरहंकारवृत्तयः ॥ १३ ॥ सदैवमेमहाप्रीतामत्पुत्रामत्स्वरूपिणः ॥ एते
पूज्यानमस्याश्चमद्बुद्ध्यामत्परायणैः ॥ १४ ॥ अर्चितेष्वेष्वहंप्रीतोभविष्यामिनसंशयः ॥ अस्मिन्वैश्वेश्वरेक्षेत्रेसंभोज्याःशिवयोगिनः ॥ १५ ॥
कोटिभोज्यफलंसम्यगेकैकपरिसंख्यया ॥ अयंविश्वेश्वरःसाक्षात्स्थावरात्माजगत्प्रभुः ॥ १६ ॥ सर्वेषांसर्वसिद्धीनांकर्ताभक्तिजुषामिह ॥ अहंकदा
चिद्दृश्यःस्यामदृश्यःस्यांकदाचन ॥ १७ ॥ आनंदकाननेचात्रस्वैरंतिष्ठामिदेवताः ॥ अनुग्रहायसर्वेषांभक्तानामिहसर्वदा ॥ १८ ॥ स्थास्यामिलिंगरूपे
णार्चितितार्थफलप्रदः ॥ स्वयंभून्यस्वयंभूनियानिलिंगानिसर्वतः ॥ तानिसर्वाणिचायांतिद्रष्टुंलिंगमिदंसदा ॥ १९ ॥ अहंसर्वेषुलिंगेषुतिष्ठाम्येवनसं
शयः ॥ परंत्वियंपरामूर्तिर्ममलिंगस्वरूपिणी ॥ २० ॥ येनालिंगमिदंदृष्टंश्रद्धयाशुद्धचक्षुषा ॥ साक्षात्कारेणतेनाहंदृष्टएवदिवौकसः ॥ २१ ॥
श्रवणादस्यलिंगस्यपातकंजन्मसंचितम् ॥ क्षणात्क्षयतिशृण्वंतुदेवाऋषिगणैःसह ॥ २२ ॥ स्मरणादस्यलिंगस्यपापंजन्मद्वयार्जितम् ॥ अवश्यंनश्य
तिक्षिप्रंममवाक्यान्नसंशयः ॥२३॥ एतल्लिंगंसमुद्दिश्यगृहान्निष्क्रमणक्षणात् ॥ विलीयतेमहापापमपिजन्मत्रयार्जितम् ॥२४॥ दर्शनादस्यलिंगस्यहय
मेधशतोद्भवम् ॥ पुण्यंलभेतनियतंममानुग्रहतोमराः ॥२५॥ स्वयंभुवोस्यलिंगस्यममविश्वेशितुःसुराः ॥ राजसूयसहस्रस्यफलंस्यात्स्पर्शमात्रतः॥२६॥
पुष्पमात्रप्रदानाच्चचुलुकोदकपूर्वकम् ॥ शतसौवर्णिकंपुण्यंलभतेभक्तियोगतः ॥२७॥ पूजामात्रंविधायास्यलिंगराजस्यभक्तितः ॥ सहस्रहेमकमलपूजा
फलमवाप्यते ॥ २८ ॥ विधायमहतींपूजांपंचामृतपुरःसराम् ॥ अस्यलिंगस्यलभतेपुरुषार्थचतुष्टयम् ॥ २९ ॥ वस्त्रपूतजलैर्लिंगंस्नापयित्वाम
मामराः ॥ लक्षाश्वमेधजनितंपुण्यमाप्नोतिसत्तमः ॥ ३० ॥ सुगंधचंदनरसैर्लिंगमालिप्यभक्तितः ॥ आलिप्यतेसुरस्त्रीभिःसुगंधैर्यक्षकर्दमैः ॥ ३१ ॥

॥ ९ ॥ आग्नेयमग्निहोत्रजंभस्म ॥ १० ॥ ११ ॥ निष्प्रपंचाःदेहाद्यभिमानशून्याः ॥ निर्भगास्त्यक्तैश्वर्याः ॥ निर्दंभाइतिक्वचित् ॥१२॥१३॥१४॥१५॥१६॥ १७ ॥ हेदेवताः ॥१८॥ १९ ॥
इयमेतत्स्थानाधेया ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ स्वयंभुवःस्वेच्छयाप्तस्थितेः ॥ अस्यएतत्स्थानाश्रितस्य ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ सुगंधेति ॥ सुगंधचंदन

रसैर्भक्तितोलिंगमालिप्ययइहवर्ततेससुरस्त्रीभिःसुगंधैर्यक्षकर्दमैःकर्पूरागुरुकस्तूरीकंकोलैर्लिप्यतइत्यर्थः ॥ ३१ ॥ सामोदधूपदानैःसुगंधधूपप्रदानैः ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ सिक्थेसिक्थेकणेकणे ॥
॥ ३४ ॥ ३५ ॥ उल्लोचंवितानम् ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ व्यधात्कुर्यात् ॥ ३९ ॥ ४० ॥ मध्येजन्मजन्मनोमध्ये ॥ ४१ ॥ विपद्यतेनश्यति ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥

सामोदधूपदानैश्चदिव्यगंधाश्रयोभवेत् ॥ घृतदीपप्रबोधैश्चज्योतीरूपाविमानगः ॥ ३२ ॥ कर्पूरवर्तिदीपेनसकृद्दत्तेनभक्तितः ॥ कर्पूरदेहगौरश्रीर्भवेद्भाल
विलोचनः ॥ ३३ ॥ दत्त्वानैवेद्यमात्रंतुसिक्थेसिक्थेयुगंयुगम् ॥ कैलासाद्रौवसेद्धीमान्महाभोगसमन्वितः ॥ ३४ ॥ विश्वेशेपरमान्नंयोदद्यात्साज्यं
सशर्करम् ॥ त्रैलोक्यंतर्पितंतेनसदेवपितृमानवम् ॥ ३५ ॥ मुखवासंतुयोदद्याद्दर्पणंचारुचामरम् ॥ उल्लोचंसुखपर्यंकंतस्यपुण्यफलंमहत् ॥ ३६ ॥
संख्यासागररत्नानांकथंचित्कर्तुमिष्यते ॥ मुखवासादिदानस्यकःसंख्यामत्रकारयेत् ॥ ३७ ॥ पूजोपकरणद्रव्यंयोघंटागडुकादिकम् ॥ भक्त्यामेभवने
दद्यात्सवसेदत्रमेंतिके ॥ ३८ ॥ योगीतवाद्यनृत्यानामेकंमत्प्रीतयेव्यधात् ॥ तस्याग्रतोदिवारात्रंभवेत्तौर्यत्रिकंमहत् ॥ ३९ ॥ चित्रलेखनकर्मादिप्रासा
देमेऽत्रकारयेत् ॥ यःसचित्रान्महाभोगान्भुंक्तेमत्पुरतःस्थितः ॥४०॥ सकृद्विश्वेश्वरंनत्वामध्येजन्मसुधीर्नरः ॥ त्रैलोक्यवंदितपदोजायतेवसुधापतिः॥
॥ ४१ ॥ यस्तुविश्वेश्वरंदृष्ट्वाह्यन्यत्रापिविपद्यते ॥ तस्यजन्मांतरेमोक्षोभवत्येवनसंशयः ॥ ४२ ॥ विश्वेशाख्यातुजिह्वाग्रेविश्वनाथकथाश्रुतौ ॥ विश्वे
शशीलनंचित्तेयस्यतस्यजनिःकुतः ॥ ४३ ॥ लिंगंमेविश्वनाथस्यदृष्ट्वायश्चानुमोदते ॥ समेगणेषुगण्येतमहापुण्यबलाश्रितः ॥ ४४ ॥ नित्यंविश्वेश
विश्वेशाविश्वनाथेतियोजपेत् ॥ त्रिसंध्यंतंसुकृतिनंजपाम्यहमपिध्रुवम् ॥ ४५ ॥ ममापीदंमहालिंगंसदापूज्यतमंसुराः ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेनपूज्यंदेवर्षि
मानवैः ॥ ४६ ॥ यैर्नविश्वेश्वरोदृष्टोयैर्नविश्वेश्वरःस्मृतः ॥ कृतांतदूतैस्तेदृष्टास्तैःस्मृतागर्भवेदना ॥ ४७ ॥ यैरिदंप्रणतंलिंगंप्रणतास्तेसुरासुरैः ॥ यस्यै
केनप्रणामेनदिक्पालपदमल्पकम् ॥ दिक्पालपदतःपातःपातःशिवनतेर्नहि ॥ ४८ ॥ शृण्वंतुदेवर्षिगणाःसमस्तास्तथ्यंब्रुवेतच्चपरोपकृत्यै ॥ नभूर्भुवः
स्वर्गमहर्जनांतर्विश्वेशतुल्यंक्वचिदस्तिलिंगम् ॥ ४९ ॥ नसत्यलोकेनतपस्यहोसुरावैकुंठकैलासरसातलेषु ॥ तीर्थंक्वचिद्धैमणिकर्णिकासमंलिंगंचविश्वे
श्वरतुल्यमन्यतः ॥ ५० ॥ नविश्वनाथस्यसमंहिलिंगंनतीर्थमन्यन्मणिकर्णिकातः ॥ तपोवनंकुत्रचिदस्तिनान्यच्छुभंममानंदवनेनतुल्यम् ॥ ५१ ॥
वाराणसीतीर्थमयीसमस्तायस्यास्तुनामापिहितीर्थतीर्थम् ॥ तत्रापिकाचिन्ममसौख्यभूमिर्महापवित्रामणिकर्णिकासौ ॥ ५२ ॥ स्थानादमुष्मान्ममरा
जसौधात्प्राच्यांमनागीशसमाश्रितायाम् ॥ सव्येपसव्येचकराःक्रमेणशतत्रयीयापिशतद्वयीच ॥ ५३ ॥

स्मृताप्राप्ता ॥४७ ॥ ४८ ॥ जनेतितपःसत्ययोरुपलक्षणम् ॥४९॥ अन्यतःअन्यत्र ॥ अन्यादितिवा ॥५०॥५१॥५२॥ स्थानादमुष्मादितिअमुष्मात्स्थानाद्यन्ममराजसौधंराजगृहम् ॥ तथाचोक्तं

मोक्षस्वर्द्वारयोर्मध्येवुधाराजगृहंविदुरिति ॥ तस्मात्प्रासादान्मनागीशसमाश्रितायांप्राच्यामितिपूर्वोत्तरयोर्दिशोरंतरालइत्यर्थः ॥ तस्यांदिशियास्थलीसेयंमणिकर्णिकायैःसेवितातेममहृच्छया इतिद्वितीयेनान्वयः ॥ किमाकारपरिमाणकेत्याकांक्षायांवेदिकारूपकेणनिरूपयितुमाह ॥ सव्यइति ॥ क्रमेणेति ॥ शतत्रयीसव्येवामपार्श्वेहरिश्चंद्रेश्वरपर्यंतमित्यर्थः ॥ तथाऽपसव्येदक्षिणपार्श्वे शतद्वयंगंगाकेशवपर्यंतमित्यर्थः ॥९३॥ गंगायांपंचशतंहस्तास्तावत्पर्यंतंमणिकर्णिकेत्यर्थः ॥ तदुक्तमत्रैव ॥ आमध्याद्देवसरितआहरिश्चंद्रमंडपात् ॥ आगंगाकेशवाच्चैवस्वर्द्वारान्मणिकर्णिकेति ॥ एव मुदीच्यवाच्योरितिचतुष्कोणोपलक्षणम् ॥ वनराजिसौधादितिक्वचित् ॥ तत्रवनराजोहनुमान् ॥ परकोशभूमिःपरमात्माधारस्थानम् ॥ परकेशभूमिरितिपाठेब्रह्मविष्णुरुद्रभूमिः ॥ परलोकभूमिरिति क्वचित् ॥ हृद्यंतःकरणेशेरतइतिहृच्छयाःसद्रूपाइत्यर्थः ॥ ९४ ॥ सुधाधामसुधामधामसुधामृतंकैवल्यंतस्यधामसुस्थानेषुद्वारकादिषुधाम्नःस्वप्रकाशस्यधामस्फूर्तिर्यस्मात्तत् ॥ यद्वा सुधामधाम

हस्ताःशतंपंचसुरापगायामुदीच्यवाच्योर्मणिकर्णिकेयम् ॥ सारास्त्रिलोक्याःपरकोशभूमिर्यैःसेवितातेममहृच्छयाहि ॥ ५४ ॥ अस्मिन्ममानंदवनेयदेत ल्लिंगंसुधाधामसुधामधाम ॥ आसप्तपातालतलात्स्वयंभुसमुत्थितंभक्तकृपावशेन ॥५५॥ येस्मिञ्जनाःकृत्रिमभावबुद्ध्यालिंगंभजिष्यंतिचहेतुवादैः ॥ तेषांहिदंडःपरएषएवनगर्भवासाद्विरमंतितेध्रुवम् ॥ ५६ ॥ यद्यद्धितंस्वस्यसदैवतत्तल्लिंगेत्रदेयंममभक्तिमद्भिः ॥ इहाप्यमुत्रापिनतस्यसंक्षयोयथेहपाप स्यकृतस्यपापिभिः ॥ ५७ ॥ दूरस्थितैरप्यधिबुद्धिभिर्यैर्लिंगंसमाराधिममेदमत्र ॥ मयैवदत्तैःशुभवस्तुजातैर्निःश्रेयसःश्रीर्वसयेत्सतस्तान् ॥ ५८ ॥ शृणुष्वविष्णोशृणुसृष्टिकर्तःशृण्वंतुदेवर्षिगणाःसमस्ताः ॥ इदंहिलिंगंपरसिद्धिदंसतांभेदोमनागत्रनमत्सकाशतः ॥ ५९ ॥ अस्मिन्हिलिंगेऽखिलसि द्धिसाधनेसमर्पितंयैःसुकृतार्जितंवसु ॥ तेभ्योतिमात्राखिलसौख्यसाधनंददामिनिर्वाणपदंसुनिर्भयम् ॥ ६० ॥ उत्क्षिप्यबाहुंत्वसकृद्ब्रवीमित्रयीमयेऽ स्मिंस्त्रयमेवसारम् ॥ विश्वेशलिंगंमणिकर्णिकांबुकाशीपुरीसत्यमिदंत्रिसत्यम् ॥ ६१ ॥ उत्थायदेवोथसशक्तिरीशस्तस्मिन्हिलिंगेकृतचारुपूजः ॥ ययौ लयंतेचसुराजयेतिजयेतिचोक्त्वानुनुवुस्तमीशम् ॥ ६२ ॥

श्रेष्ठंस्थानमित्यर्थः ॥ आसप्तेति ॥ अस्मिन्नित्यंगुल्या निर्दिशति ॥ अयमर्थः ॥ अस्मिन्स्थानेयद्यल्लिंगंतत्तदासप्तपातालतलात्स्वयंभुसमुत्थितमितिमंतव्यम् ॥ ततोहेतुवादैरेतदधिकरणकंलिंगंकृत्रिमंभवितुमर्हतिकेनचित्स्थापितत्वात्सप्रतिपन्नवत् इत्यादिकुतर्कैःकृत्रिमभावबुद्ध्यायेभजिष्यंतितेषामेषएवपरोदंडइति यथाश्रुतव्याख्यानेकृत्रिमभावबुद्ध्यनुत्पत्तेः ॥ नहिसप्तपातालादुत्थितस्यस्वयंभुवःकृत्रिमभावमनीषासंभवतीति ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ अधिबुद्धिभिःअधिकबुद्धिभिः ॥ वसयेत्तान्सतोऽधिश्रित्यवसेदित्यर्थः ॥ परयेदितिक्वचित् ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ वसुधनम् ॥ पद्यतेऽनेनेतिपदंज्ञानम् ॥ अतिमात्राऽखिलसौख्यसाधनम् ॥ मात्राविषयानतिक्रांतमतिमात्रंतच्चतदखिलंसौख्यंसुखंचतस्यसाधनम् ॥ अतिशयसुखसाधनमितिवा ॥ ६० ॥ ६१ ॥ कृतचारुपूजःकृताचार्वी

पूजायेनसः सप्तम्यंतोवापाठः ॥ अखिललोककामदइतिकचित् ॥ नुनुवुस्तुष्टुवुः ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ॥ इतिश्रीरामानंदकृतायां
काशीखंडटीकायांनवनवतितमोऽध्यायः ॥ ९९ ॥ ॥छ॥ ॥ अथाध्यायेशततमेसर्वाभीष्टफलप्रदे ॥ अनुक्रमणिकानामसम्यगत्रनिरूप्यते ॥ १ ॥ पूर्वाध्यायांतेइदानींप्रष्टुकामोसिकिंतत्पृ
च्छवदामितइत्युक्तंतत्रोक्तानुवादपूर्वकंतृप्तिमाविष्कुर्वन्ननुक्रमणिकातन्माहात्म्येपृच्छति इदंस्कांदमितिद्वयेन ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ खंडजंकाशीखंडजम् ॥ महाफलमितिपाठेअप्यर्थेचकारः ॥
॥ ४ ॥ प्रथमाध्यायार्थमाह ॥ विंध्येति ॥ द्वितीयाध्यायार्थमाह ॥ सत्येति ॥ द्वितीयोद्वितीयाध्यायोक्तइत्यर्थः ॥५॥ तृतीयाध्यायार्थमाह ॥ अगस्तेरिति ॥ चतुर्थाध्यायार्थमाह ॥ पतिव्रतेति ॥

स्कंदउवाच ॥ ॥ क्षेत्रस्यमैत्रावरुणेविमुक्तस्यमहामते ॥ प्रभावस्यैकदेशोयंकथितःकलमषापहः ॥ ६३ ॥ तवाग्रेतुयथाबुद्धिकाशीविश्लेषतापिनः ॥
अचिरेणैवकालेनकाशींप्राप्स्यस्यनुत्तमाम् ॥ ६४ ॥ अस्ताचलस्यशिखरंप्राप्तवानेषभानुमान् ॥ तवापिहिममाप्येषमौनस्यसमयोऽभवत् ॥ ६५ ॥
॥ व्यासउवाच ॥ ॥ श्रुत्वेतिसमुनिःसूतसंध्योपास्त्यैविनिर्गतः ॥ प्रणम्यौमेयमसकृल्लोपामुद्रासमन्वितः ॥ ६६ ॥ रहस्यंपरिविज्ञायक्षेत्रस्यशशिमौ
लिनः ॥ अगस्त्योनिश्चितमनाःशिवध्यानपरोभवत् ॥ ६७ ॥ आनंदकाननस्येहमहिमानंमहत्तरम् ॥ कोत्रवर्णयितुंशक्तःसूतवर्षशतैरपि ॥ ६८ ॥
यथादेव्यैसमाख्यायिशिवेनपरमात्मना ॥ तथास्कंदेनकथितंमाहात्म्यंकुंभसंभवे ॥ ६९ ॥ तवाग्रेचसमाख्यातंशुकादीनांचसत्तम ॥ इदानींप्रष्टुकामोसि
किंतत्पृच्छवदामिते ॥७०॥ श्रुत्वाध्यायमिमंपुण्यंसर्वकलमषनाशनम् ॥ समस्तचिंतितफलप्रदंमर्त्योभवेत्कृती ॥७१॥ इतिश्रीस्कांदेमहापुराणएकाशी
तिसाहस्र्यांसंहितायांचतुर्थेकाशीखंडउत्तरार्धेविश्वेश्वरलिंगमहिमाख्योनामनवनवतितमोऽध्यायः ॥ ९९ ॥ ॥ सूतउवाच ॥ ॥ इदंस्कांदमहं
श्रुत्वाकाशीखंडमनुत्तमम् ॥ नितरांपरितृप्तोस्मिहृदिचापिविधारितम् ॥ १ ॥ अनुक्रमणिकाध्यायंतथामाहात्म्यमुत्तमम् ॥ पाराशर्यसमाचक्ष्वयथापूर्व
मिदंभवेत् ॥ २ ॥ ॥ व्यासउवाच ॥ ॥ सूतावधेहिधर्मात्मञ्जातूकर्ण्यनिशामय ॥ शुकवैशंपायनाद्याःशृण्वंत्वपिचबालकाः ॥ ३ ॥ अनुक्रम
णिकाध्यायंमाहात्म्यंचापिखंडजम् ॥ प्रवक्ष्याम्यघनाशायमहापुण्यप्रवर्धनम् ॥ ४ ॥ विंध्यनारदसंवादःप्रथमेपरिकीर्तितः ॥ सत्यलोकप्रभावश्च
द्वितीयःसमुदाहृतः ॥ ५ ॥ अगस्तेराश्रमपदेदेवानामागमस्ततः ॥ पतिव्रताचरित्रंचप्रस्थानंकुंभसंभवः ॥ ६ ॥ तीर्थप्रशंसाचततःसप्तपुर्यस्ततः
स्मृताः ॥ संयमिन्याःस्वरूपंचब्रह्मलोकस्ततःपरम् ॥ ७ ॥ इंद्राग्न्योर्लोकसंप्राप्तिस्ततश्चशिवशर्मणः ॥ अग्नेःसमुद्भवस्तस्मात्क्रव्याद्वरुणसंभवः ॥ ८ ॥

पंचमाध्यायार्थमाह ॥ प्रस्थानमिति ॥ कुंभसंभवःकुंभसंभवस्य ॥ छांदसोविभक्तिव्यत्ययः ॥ कुंभसंभवोयस्तस्यप्रस्थानमितिवा ॥ यदाकुंभसंभुवइतिपाठःस्यात्तदाकुंभात्सम्यक्भवतीतिकुंभसं
भूस्तस्य ॥ कौंभसंभवमितिकचित् ॥ ६ ॥ षष्ठाध्यायार्थमाह ॥ तीर्थेति ॥ सप्तमाध्यायार्थमाह ॥ सप्तेति ॥ अष्टमाध्यायार्थमाह ॥ संयमिन्याइति ॥ नवमाध्यायार्थमाह ॥ ब्रह्मेति ॥ ७ दश
माध्यायार्थमाह॥इंद्राग्न्योरिति॥एकादशाध्यायार्थमाह॥अग्नेरिति॥द्वादशाध्यायार्थमाह ॥तस्मादिति॥तस्मात्तदनंतरमित्यर्थः॥क्रव्यंमांसमत्तीतिक्रव्यान्निर्ऋतिः॥सचवरुणश्चतयोःसंभवइत्यर्थः ॥ ८ ॥

गंधवत्यलकापुर्योरीशयोस्तुसमुद्भवः ॥ चंद्रलोकपरिप्राप्तिःशिवशर्मद्विजन्मनः ॥ ९ ॥ उडुलोककथातस्मात्ततःशुक्रसमुद्भवः ॥ माहेयगुरुसौरीणांलो
कानांवर्णनंततः ॥ १० ॥ सप्तर्षीणांततोलोकाध्रुवस्यचतपस्ततः ॥ ततोध्रुवपदप्राप्तिर्ध्रुवलोकस्थितिस्ततः ॥ ११ ॥ दर्शनंसत्यलोकस्यतस्यवैशिव
शर्मणः ॥ चतुर्भुजाभिषेकश्चनिर्वाणंशिवशर्मणः ॥१२॥ स्कंदागस्त्योश्चसंवादोमणिकर्ण्याःसमुद्भवः ॥ ततस्तुगंगामाहात्म्यंततोदशहरास्तवः ॥१३ ॥
प्रभावश्चापिगंगायागंगानामसहस्रकम् ॥ वाराणस्याःप्रशंसाथभैरवाविर्भवस्ततः ॥ १४ ॥ दंडपाणेःसमुद्भूतिर्ज्ञानवाप्युद्भवस्ततः ॥ आख्यानंचकलाव
त्याःसदाचारस्ततःपरम् ॥ १५ ॥ ब्रह्मचारिप्रकरणंततःस्त्रीलक्षणानिच ॥ कृत्याकृत्यप्रकरणमविमुक्तेशवर्णनम् ॥ १६ ॥ ततोगृहस्थधर्माश्चततोयोग
निरूपणम् ॥ कालज्ञानंततःप्रोक्तंदिवोदासस्यवर्णनम् ॥ १७ ॥ काश्याश्चवर्णनंतस्माद्योगिनीवर्णनंततः ॥ लोलार्कस्यसमाख्यानमुत्तरार्ककथाततः॥
॥१८॥ सांबादित्यस्यमहिमाद्रुपदादित्यशंसनम् ॥ ततस्तुगरुडाख्यानमरुणार्कादयस्ततः ॥ १९ ॥ दशाश्वमेधिकंतीर्थमंदराच्चगणागमः ॥ पिशाचमो
चनाख्यानंगणेशप्रेषणंततः ॥ २० ॥

त्रयोदशाध्यायार्थमाह ॥ गंधवतीति ॥ गंधवतीवायोःपुरी ॥ ईशयोर्वायुकुबेरयोः ॥ चतुर्दशाध्यायार्थमाह ॥ चंद्रलोकेति ॥ ९ ॥ पंचदशाध्यायार्थमाह ॥ उडुलोकेति ॥ तस्मात्तदनंतरमुडुलोककथेत्यन्वयः ॥ षोडशाध्यायार्थमाह ॥ ततःशुक्रेति ॥ सप्तदशाध्यायार्थमाह ॥ माहेयेति ॥ मह्याःपुत्रोमंगलोगुरुर्बृहस्पतिः सौरिःशनिस्तेषामिति ॥ १० ॥ अष्टादशाध्यायार्थमाह ॥ सप्तर्षीणामिति ॥ अवांतरभेदाल्लोकाइतिबहुवचनम् ॥ लोकइत्येववापाठः ॥ एकोनविंशत्यध्यायार्थमाह ॥ ध्रुवस्येति ॥ विंशत्यध्यायार्थमाह ॥ ततइति ॥ ध्रुवोनिश्चितःकूटस्थइतियावत् ॥ पद्यतेज्ञायतेमुमुक्षुभिरितिपदः ॥ ध्रुवश्चासौपदश्चेतिध्रुवपदोविष्णुस्तस्यप्राप्तिरित्यर्थः ॥ एकविंशत्यध्यायार्थमाह ॥ ध्रुवलोकेति ॥ स्थितिःप्राप्तिः ॥ ११ ॥ द्वाविंशत्यध्यायार्थमाह ॥ दर्शनमिति ॥ त्रयोविंशत्यध्यायार्थमाह ॥ चतुर्भुजेति ॥ चतुर्विंशत्यध्यायार्थमाह ॥ निर्वाणमिति ॥ १२ ॥ पंचविंशत्यध्यायार्थमाह ॥ स्कंदागस्त्योरिति ॥ षड्विंशत्यध्यायार्थमाह ॥ मणिकर्ण्याइति ॥ सप्तविंशत्यध्यायार्थमाह ॥ ततस्त्विति ॥ १३ ॥ अष्टाविंशत्यध्यायार्थमाह ॥ प्रभावश्चेति ॥ एकोनत्रिंशदध्यायार्थमाह ॥ गंगानामेति ॥ त्रिंशदध्यायार्थमाह ॥ वाराणस्याइति ॥ एकत्रिंशदध्यायार्थमाह ॥ भैरवेति ॥ १४ ॥ द्वात्रिंशदध्यायार्थमाह ॥ दंडपाणेरिति ॥ त्रयस्त्रिंशदध्यायार्थमाह ॥ ज्ञानवापीति ॥ चतुस्त्रिंशदध्यायार्थमाह ॥ आख्यानंचेति ॥ पंचत्रिंशदध्यायार्थमाह ॥ सदाचारइति ॥ १५ ॥ षट्त्रिंशदध्यायार्थमाह ॥ ब्रह्मचारीति ॥ सप्तत्रिंशदध्यायार्थमाह ॥ ततःस्त्रीति ॥ अष्टत्रिंशदध्यायार्थमाह ॥ कृत्याकृत्येति ॥ एकोनचत्वारिंशदध्यायार्थमाह ॥ अविमुक्तेशेति ॥ १६ ॥ चत्वारिंशदध्यायार्थमाह ॥ ततोगृहस्थेति ॥ एकचत्वारिंशदध्यायार्थमाह ॥ ततोयोगेति ॥ द्विचत्वारिंशदध्यायार्थमाह ॥ कालज्ञानमिति ॥ त्रिचत्वारिंशदध्यायार्थमाह ॥ दिवोदासस्येति ॥ १७ ॥ चतुश्चत्वारिंशदध्यायार्थमाह ॥ काश्याश्चेति ॥ तस्मात्तदनंतरम् ॥ पंचचत्वारिंशाध्यायार्थमाह ॥ योगिनीति ॥ षट्चत्वारिंशदध्यायार्थमाह ॥ लोलार्कस्येति ॥ सप्तचत्वारिंशदध्यायार्थमाह ॥ उत्तरार्केति ॥ १८ ॥ अष्टचत्वारिंशदध्यायार्थमाह ॥ सांबादित्यस्येति ॥ एकोनपंचाशदध्यायार्थमाह ॥ द्रुपदेति ॥ उपलक्षणमेतन्मयूखादित्यस्य ॥ पंचाशदध्यायार्थमाह ॥ ततस्तुगरुडेति ॥ एकपंचाशदध्यायार्थमाह ॥ अरुणार्कादयइति ॥ आदिशब्देनवृद्धकेशवविमलगंगादित्यानांग्रहणम् ॥ १९ ॥ द्विपंचाशदध्यायार्थमाह ॥ दशाश्वमेधिकमिति ॥

त्रिपंचाशदध्यायार्थमाह ॥ मंदराच्चेति ॥ चतुष्पंचाशदध्यायार्थमाह ॥ पिशाचेति ॥ पंचपंचाशदध्यायार्थमाह ॥ गणेशेति ॥ २० ॥ षट्पंचाशदध्यायार्थमाह ॥ मायेति ॥ सप्तपंचाशदध्यायार्थमाह ॥ ढुंढीति ॥ अष्टपंचाशदध्यायार्थमाह ॥ विष्णुमायेति ॥ विसर्जनंकैलासप्रस्थानम् ॥ २१ ॥ एकोनषष्ट्यध्यायार्थमाह ॥ ततःपंचनदेति ॥ षष्ट्यध्यायार्थमाह ॥ बिंदुमाधवेति ॥ एकषष्ट्यध्यायार्थमाह ॥ ततोवैष्णवेति ॥ २२ ॥ द्विषष्ट्यध्यायार्थमाह ॥ प्रयाणमिति ॥ त्रिषष्ट्यध्यायार्थमाह ॥ जैगीषव्येति ॥ २३ ॥ चतुःषष्ट्यध्यायार्थमाह ॥ ततःक्षेत्रेति ॥ पंचषष्ट्यध्यायार्थमाह ॥ अथातइति ॥ अथशब्दोत्रलिंगप्रादुर्भावेमंगलार्थः ॥ २४ ॥ षट्षष्ट्यध्यायार्थमाह ॥ ततःशैलेश्वरेति ॥ सप्तषष्ट्यध्यायार्थमाह ॥ रत्नेशस्येति ॥ अष्टषष्ट्यध्यायार्थमाह ॥ कृत्तिवासइति ॥ एकोनसप्तत्यध्यायार्थमाह ॥ ततश्चायतनेति ॥ २५ ॥ सप्तत्यध्यायार्थमाह ॥ देवतानामिति ॥ एकसप्तत्यध्यायार्थमाह ॥ दुर्गासुरेति ॥ द्विसप्तत्यध्यायार्थमाह ॥ दुर्गायाइति ॥ त्रिसप्तत्यध्यायार्थमाह ॥ ततओंकारेति ॥ २६ ॥ चतुःसप्तत्यध्यायार्थमाह ॥ पुनरोंकारेति ॥ पंचसप्तत्यध्यायार्थमाह ॥ त्रिलोचनेति ॥ षट्सप्तत्यध्यायार्थमाह ॥ त्रिलोचनप्रभावइति ॥ सप्तसप्तत्यध्या

मायागणपतेश्चाथढुंढिप्रादुर्भवस्ततः ॥ विष्णुमायाप्रपंचोथदिवोदासविसर्जनम् ॥ २१ ॥ ततःपंचनदोत्पत्तिर्बिंदुमाधवसंभवः ॥ ततोवैष्णवतीर्थानांमाहात्म्यपरिवर्णनम् ॥ २२ ॥ प्रयाणंमंदरात्काशींवृषभध्वजशूलिनः ॥ जैगीषव्येनसंवादोज्येष्ठस्थानेमहेशितुः ॥ २३ ॥ ततःक्षेत्ररहस्यस्यकथनंपापनाशनम् ॥ अथातःकंदुकेशस्यव्याघ्रेशस्यसमुद्भवः ॥२४॥ ततःशैलेश्वरकथारत्नेशस्यचदर्शनम् ॥ कृत्तिवासःसमुत्पत्तिस्ततश्चायतनागमः ॥२५॥ देवतानामधिष्ठानंदुर्गासुरपराक्रमः ॥ दुर्गायाविजयश्चाथततओंकारवर्णनम् ॥ २६ ॥ पुनरोंकारमाहात्म्यंत्रिलोचनसमुद्भवः ॥ त्रिलोचनप्रभावोथकेदाराख्यानमेवच ॥ २७ ॥ ततोधर्मेशमहिमाततःपक्षिकथाशुभा ॥ ततोविश्वभुजाख्यानंदुर्दमस्यकथाततः ॥ २८ ॥ ततोवीरेश्वराख्यानंवीरेशमहिमापुनः ॥ गंगातीर्थैश्चसंयुक्ताकामेशमहिमाततः ॥ २९ ॥ विश्वकर्मेशमहिमादक्षयज्ञसमुद्भवः ॥ सत्यादेहविसर्गश्चततोदक्षेश्वरोद्भवः ॥ ३० ॥ ततोवैपार्वतीशस्यमहिम्नःपरिकीर्तनम् ॥ गंगेशस्याथमहिमानर्मदेशसमुद्भवः ॥ ३१ ॥ सतीश्वरसमुत्पत्तिरमृतेशादिवर्णनम् ॥ व्यासस्यहिभुजस्तंभोव्यासशापविमोक्षणम् ॥ ३२ ॥ क्षेत्रतीर्थकदंबंचमुक्तिमंडपसंकथा ॥ विश्वेशाविर्भवश्चाथततोयात्रापरिक्रमः ॥ ३३ ॥

यार्थमाह ॥ केदारेति ॥ २७ ॥ अष्टसप्तत्यध्यायार्थमाह ॥ ततोधर्मेशेति ॥ एकोनाशीत्यध्यायार्थमाह ॥ ततःपक्षीति ॥ अशीत्यध्यायार्थमाह ॥ ततोविश्वभुजेति ॥ एकाशीत्यध्यायार्थमाह ॥ दुर्दमस्येति ॥ २८ ॥ द्व्यशीत्यध्यायार्थमाह ॥ ततोवीरेति ॥ त्र्यशीत्यध्यायार्थमाह ॥ वीरेशेति ॥ चतुरशीत्यध्यायार्थमाह ॥ गंगेति ॥ पंचाशीत्यध्यायार्थमाह ॥ कामेशेति ॥ २९ ॥ षडशीत्यध्यायार्थमाह ॥ विश्वकर्मेति ॥ सप्ताशीत्यध्यायार्थमाह ॥ दक्षयज्ञेति ॥ अष्टाशीत्यध्यायार्थमाह ॥ सत्याइति ॥ नवाशीत्यध्यायार्थमाह ॥ ततोदक्षेति ॥ ३० ॥ नवत्यध्यायार्थमाह ॥ ततोवैइति ॥ एकनवत्यध्यायार्थमाह ॥ गंगेति ॥ द्विनवत्यध्यायार्थमाह ॥ नर्मदेति ॥ ३१ ॥ त्रिनवत्यध्यायार्थमाह ॥ सतीश्वरेति ॥ चतुर्नवत्यध्यायार्थमाह ॥ अमृतेति ॥ पंचनवत्यध्यायार्थमाह ॥ व्यासस्येति ॥ षण्णवत्यध्यायार्थमाह ॥ व्यासशापेति ॥ ३२ ॥ सप्तनवत्यध्यायार्थमाह ॥ क्षेत्रेति ॥ अष्टनवत्यध्यायार्थमाह ॥ मुक्तिमंडपेति ॥ नवनवत्यध्यायार्थमाह ॥ विश्वेशेति ॥

शततमाध्यायार्थमाह॥ततोयात्रेति॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ सचैलमितिश्लोकोक्तमेकम् ॥३७॥ आदित्यमित्यक्षरचतुष्टयाधिकार्धोक्तंद्वितीयम् ॥ ततोगच्छेदितिसार्धपादोक्तंतृतीयम् ॥३८॥

एतदाख्यानशतकंक्रमेणपरिकीर्तितम् ॥ यस्यश्रवणमात्रेणसर्वखंडश्रुतेःफलम् ॥ अनुक्रमणिकाध्यायेप्यस्तियात्रापरिक्रमः ॥३४॥ ॥ सूतउवाच ॥
यात्रापरिक्रमंब्रूहिजनानांहितकाम्यया ॥ यथावत्सिद्धिकामानांसत्यवत्याःसुतोत्तम ॥ ३५ ॥ ॥ व्यासउवाच ॥ ॥ निशामयमहाप्राज्ञलोमहर्षणव
च्मिते ॥ यथाप्रथमतोयात्राकर्तव्यायात्रिकैर्मुदा ॥ ३६ ॥ सचैलमादौसंस्नायचक्रपुष्करिणीजले ॥ संतर्प्यदेवान्सपितॄन्ब्राह्मणांश्चतथार्थिनः ॥ ३७ ॥
आदित्यंद्रौपदींविष्णुंदंडपाणिंमहेश्वरम् ॥ नमस्कृत्यततोगच्छेद्द्रष्टुंढुंढिविनायकम् ॥३८॥ ज्ञानवापीमुपस्पृश्यनंदिकेशंततोर्चयेत् ॥ तारकेशंततोऽभ्यर्च्य
महाकालेश्वरंततः ॥ ३९ ॥ ततःपुनर्दंडपाणिमित्येषापंचतीर्थिका ॥ ४० ॥ दैनंदिनीविधातव्यामहाफलमभीप्सुभिः ॥ ततोवैश्वेश्वरीयात्राकार्यासर्वा
र्थसिद्धिदा ॥ ४१ ॥ द्विसप्तायतनानांचकार्यायात्राप्रयत्नतः ॥ कृष्णांप्रतिपदंप्राप्यभूतावधियथाविधि ॥ ४२ ॥ अथवाप्रतिभूतंचक्षेत्रसिद्धिमभी
प्सुभिः ॥ तत्तत्तीर्थकृतस्नानस्तत्तल्लिंगकृतार्चनः ॥४३॥ मौनेनयात्रांकुर्वाणःफलंप्राप्नोतियात्रिकः ॥ ओंकारंप्रथमंपश्येन्मत्स्योदर्यांकृतोदकः ॥ ४४ ॥
त्रिविष्टपंमहादेवंततोवैकृत्तिवाससम् ॥ रत्नेशंचाथचंद्रेशंकेदारंचततोव्रजेत् ॥४५॥ धर्मेश्वरंचवीरेशंगच्छेत्कामेश्वरंततः ॥ विश्वकर्मेश्वरंचाथमणिकर्णी
श्वरंततः ॥ ४६ ॥ अविमुक्तेश्वरंदृष्ट्वाततोविश्वेशमर्चयेत् ॥ एषायात्राप्रयत्नेनकर्तव्याक्षेत्रवासिना ॥ ४७ ॥ यस्तुक्षेत्रमुषित्वातुनैतांयात्रांसमाचरेत् ॥
विघ्नास्तस्योपतिष्ठंतेक्षेत्रोच्चाटनसूचकाः ॥ ४८ ॥ अष्टायतनयात्रान्याकर्तव्याविघ्नशांतये ॥ दक्षेशःपार्वतीशश्चतथापशुपतीश्वरः ॥४९॥ गंगेशोनर्म
देशश्चगभस्तीशःसतीश्वरः ॥ अष्टमस्तारकेशश्चप्रत्यष्टमिविशेषतः ॥ ५० ॥ दृश्यान्येतानिलिंगानिमहापापोपशांतये ॥ अपरापिशुभायात्रायोगक्षे
मकरीसदा ॥ ५१ ॥ सर्वविघ्नोपहंत्रीचकर्तव्याक्षेत्रवासिभिः ॥ शैलेशंप्रथमंवीक्ष्यवरणास्नानपूर्वकम् ॥ ५२ ॥ स्नानंतुसंगमेकृत्वाद्रष्टव्यःसंगमेश्वरः ॥
स्वलीनतीर्थेसुस्नातःपश्येत्स्वलीनमीश्वरम् ॥ ५३ ॥ स्नात्वामंदाकिनीतीर्थेद्रष्टव्योमध्यमेश्वरः ॥ पश्येद्धिरण्यगर्भेशंतत्रतीर्थेकृतोदकः ॥ ५४ ॥
मणिकर्ण्यांततःस्नात्वापश्येदीशानमीश्वरम् ॥ ततःकूपमुपस्पृश्यगोप्रेक्षमवलोकयेत् ॥ ५५ ॥ कापिलेयह्रदेस्नात्वावीक्षेतवृषभध्वजम् ॥ उपशांतशिवं
पश्येत्तत्कूपविहितोदकः ॥ ५६ ॥ पंचचूडाह्रदेस्नात्वाज्येष्ठस्थानंततोर्चयेत् ॥ चतुःसमुद्रकूपेतुस्नात्वादेवंसमर्चयेत् ॥ ५७ ॥

ज्ञानवापीमितिश्लोकोक्तंचतुर्थम् ॥ ३९ ॥ ततइतिपादोक्तंपंचममित्येषापंचतीर्थिकेति ॥ पूर्वोक्तरूपावा ॥ ४० ॥ ४१ ॥ भूतावधिचतुर्दशीपर्यंतम् ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥
॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥

॥५८॥५९॥६०॥ एषचासौक्रमश्चेति ॥ एतदायतनानिपूर्वोक्तशैलेशाद्याश्रितानि ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ विघ्नगृ दासर्वसंपद्दात्री ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ..

देवस्याग्रेतुयावापीतत्रोपस्पर्शनेकृते ॥ शुक्रेश्वरंततःपश्येत्तत्कूपविहितोदकः ॥५८॥ दंडखातेततःस्नात्वाव्याघ्रे पूजयेत्ततः ॥ शौनकेश्वरकुंडेतुस्नानं
कृत्वाततोर्चयेत् ॥५९॥ जंबुकेशंमहालिंगंकृत्वायात्रामिमांनरः॥ कश्चिन्नजायतेभूयःसंसारेदुःखसागरे ॥६०॥ मारभ्यप्रतिपदंयावत्कृष्णाचतुर्दशी ॥
एतत्क्रमेणकर्तव्यान्येतदायतनानिवै ॥६१॥ इमांयात्रांनरःकृत्वानभूयोप्यभिजायते ॥ अन्यायात्राप्रकर्तव्यैक शायतनोद्भवा ॥ ६२ ॥ आग्नीध्रकुंडे
सुस्नातःपश्येदाग्नीध्रमीश्वरम् ॥ उर्वशीशंततोगच्छेत्ततस्तुनकुलीश्वरम् ॥६३॥ आषाढीशंततोदृष्ट्वाभारभूतेश ततः ॥ लांगलीशमथालोक्यततस्तु
त्रिपुरांतकम् ॥ ६४ ॥ ततोमनःप्रकामेशंप्रीतिकेशमथोव्रजेत् ॥ मदालसेश्वरंतस्मात्तिलपर्णेश्वरंततः ॥ ६५ ॥ यात्रैकादशलिंगानामेषाकार्याप्रयत्नतः॥
इमांयात्रांप्रकुर्वाणोरुद्रत्वंप्राप्नुयान्नरः ॥ ६६॥ अतःपरंप्रवक्ष्यामिगौरीयात्रामनुत्तमाम् ॥ शुक्लपक्षेतृतीयायांयात्राविष्वगृद्धिदा ॥ ६७ ॥ गोप्रेक्षतीर्थे
सुस्नायसुखनिर्मालिकांव्रजेत् ॥ ज्येष्ठावाप्यांनरःस्नात्वाज्येष्ठांगौरींसमर्चयेत् ॥६८॥ सौभाग्यगौरींसंपूज्याज्ञानवाप्यांकृतोदकैः॥ततःशृंगारगौरींचतत्रै
वचकृतोदकः ॥ ६९ ॥ स्नात्वाविशालगंगायांविशालाक्षींततोव्रजेत् ॥ सुस्नातोललितातीर्थेललितामर्चयेत्त ः ॥७०॥ स्नात्वाभवानीतीर्थेथभवानीं
परिपूजयेत् ॥ मंगलाचततोभ्यर्च्यांबिंदुतीर्थकृतोदकैः ॥ ७१ ॥ ततोगच्छेन्महालक्ष्मींस्थिरलक्ष्मीसमृद्धये ॥ इमांयात्रांनरःकृत्वाक्षेत्रेस्मिन्मुक्तिज
न्मनि ॥ ७२ ॥ नदुःखैरभिभूयेतइहामुत्रापिकुत्रचित् ॥ कुर्यात्प्रतिचतुर्थींहयात्रांविघ्नेशितुःसदा ॥ ७३ ॥ ब्राह्मणेभ्यस्तदुद्देशाद्देयावैमोदकामुदे ॥
भौमेभैरवयात्राचकार्यापातकहारिणी ॥ ७४ ॥ रविवारेरवेर्यात्राषष्ठ्यांवारविसंयुजि ॥ तथैवरविसप्तम्यांस विघ्नोपशांतये ॥ ७५ ॥ नवम्यामथवा
ष्टम्यांचंडीयात्राशुभामता ॥ अंतर्गृहस्यवैयात्राकर्तव्याप्रतिवासरम् ॥ ७६ ॥ प्रातःस्नानंविधायादौनत्वा पंचविनायकान् ॥ नमस्कृत्वाथविश्वेशं
स्थित्वानिर्वाणमंडपे ॥ ७७ ॥ अंतर्गृहस्ययात्रांवैकरिष्येघौघशांतये ॥ गृहीत्वानियमंचेतिगत्वाथमणिका काम् ॥ ७८ ॥ स्नात्वामौनेनचागत्य
मणिकर्णीशमर्चयेत् ॥ कंबलाश्वतरौनत्वावासुकीशंप्रणम्यच ॥ ७९ ॥ पर्वतेशंततोदृष्ट्वागंगाकेशवमप्यथ ॥ ततस्तुललितांदृष्ट्वाजरासंधेश्वरंततः ॥८०॥
ततोवैसोमनाथंचवाराहंचततोव्रजेत् ॥ ब्रह्मेश्वरंततोनत्वानत्वागस्तीश्वरंततः ॥ ८१ ॥ कश्यपेशंनमस्कृत्य हरिकेशवनंततः ॥ वैद्यनाथंततोदृष्ट्वाध्रुवे
शमथवीक्ष्यच ॥ ८२ ॥ गोकर्णेश्वरमभ्यर्च्यहाटकेशमथोव्रजेत् ॥ अस्थिक्षेपतडागेचदृष्ट्वावैकीकसेश्वरम् ॥ ८३ ॥

॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥

भारभूतंततोनत्वाचित्रगुप्तेश्वरंततः ॥ चित्रघंटांप्रणम्याथततःपशुपतीश्वरम् ॥ ८४ ॥ पितामहेश्वरंगत्वातत
शोग्नीशएवच ॥८५॥ नागेश्वरोहरिश्चंद्रश्चिंतामणिविनायकः ॥ सेनाविनायकश्चाथद्रष्टव्यःसर्वविघ्नहृत् ॥ ८
द्रष्टव्यौयत्नतःकाश्यांमहाविघ्नविनाशिनौ ॥ ८७ ॥ सीमाविनायकंचाथकरुणेशंततोव्रजेत् ॥ त्रिसंध्येश
नायकश्चाथवृद्धादित्यस्ततःपुनः ॥ ८८ ॥ चतुर्वक्रेश्वरंलिंगंब्राह्मीशस्तुततःपरः ॥ ततोमनःप्रकामेशईशानेश
भवानीशंकरौततः ॥ ढुंढिंप्रणम्यचततोराजराजेशमर्चयेत् ॥ ९० ॥ लांगलीशस्ततोभ्यर्च्यस्ततस्तुनकुल
॥ ९१ ॥ प्रतिग्रहेश्वरंवापिनिष्कलंकेशमेवच ॥ मार्कंडेयेशमभ्यर्च्यततश्चाप्सरसेश्वरम् ॥ ९२ ॥ गंगेशोच
केशंतारकेशंमहाकालेश्वरंततः ॥ ९३ ॥ दंडपाणिंमहेशंचमोक्षेशंप्रणमेत्ततः ॥ वीरभद्रेश्वरंनत्वाअविमुक्तेश्वरंत
ततोव्रजेत् ॥ ततोमौनंविसृज्याथमंत्रमेतमुदीरयेत् ॥ ९५ ॥ अंतर्गृहस्ययात्रेयंयथावद्यामयाकृता ॥ न्यूना
इतिमंत्रंसमुच्चार्यक्षणंवैमुक्तिमंडपे ॥ विश्रम्यययाद्भवनंनिष्पापःपुण्यवान्नरः ॥९७॥ संप्राप्यवासरंविष्णोर्विष्
ण्यसमृद्धये ॥ ९८ ॥ नभस्यपंचदश्यांचकुलस्तंभंसमर्चयेत् ॥ दुःखंरुद्रपिशाचत्वंनभवेद्यस्यपूजनात् ॥ ९
सिभिः ॥ पर्वस्वपिविशेषेणकार्यायात्राश्चसर्वतः ॥ १०० ॥ नवंध्यंदिवसंकुर्याद्विनायात्रांकचित्कृती ॥ या
आदौस्वर्गतरंगिण्यास्ततोविश्वेशितुर्ध्रुवम् ॥ यस्यवंध्यंदिनंयातंकाश्यांनिवसतःसतः ॥२॥निराशाःपितरस्तस
णसदृष्टोमृत्युनास्फुटम् ॥ ३ ॥ समुष्टस्तत्रदिवसेविश्वेशोयत्रनेक्षितः ॥ सर्वतीर्थेषुसस्नौससर्वयात्रांव्यधात्सच
क्षत ॥४॥ सत्यंसत्यंपुनःसत्यंसत्यंसत्यंपुनःपुनः ॥ दृश्योविश्वेश्वरोनित्यंस्नातव्यामणिकर्णिका ॥५॥ ॥ व्या
माहात्म्यमुत्तमम् ॥ नरोननिरयंयातिकृत्वाप्यघसहस्रकम् ॥ ६ ॥ स्नात्वासर्वाणितीर्थानियच्छ्रेयःसमुपार्ज्यत
संशयः ॥७॥ दत्त्वादानानिसर्वाणिकृत्वायज्ञाननेकशः ॥ तत्पुण्यंलभतेमर्त्यस्तदातच्छ्रवणाद्ध्रुवम् ॥८॥ तत्त्वा
श्रवणादस्यखंडस्यलभतेतन्नसंशयः ॥ ९ ॥

स्तुकलशेश्वरम् ॥ चंद्रेशस्त्वथवीरेशोविद्ये
६ ॥ वसिष्ठवामदेवौचमूर्तिरूपधरावुभौ ॥
विशालाक्षीधर्मेशोविश्वबाहुका ॥ आशावि
स्ततःपरम् ॥ ८९ ॥ चंडीचंडीश्वरौदृश्यौ
ीश्वरः ॥ पराान्नेशमथोनत्वापरद्रव्येश्वरंततः
र्यस्ततोज्ञानवाप्यांस्नानंसमाचरेत् ॥ नंदि
तः ॥९४॥ विनायकांस्ततःपंचविश्वनाथं
ातिरिक्तयाशंभुःप्रीयतामनयाविभुः ॥९६॥
तीर्थेषुसर्वतः ॥ कार्यायात्राप्रयत्नेनमहापु
९ ॥ श्रद्धापूर्वमिमायात्राःकर्तव्याःक्षेत्रवा
ाद्धयंप्रयत्नेनकर्तव्यंप्रतिवासरम् ॥ १ ॥
तस्मिन्नेवादिनेऽभवन् ॥ सदष्टःकालसर्पे
॥ मणिकर्ण्यांतुयःस्नातोयोविश्वेशंनिरै
उवाच ॥ ॥ सूतस्कांदमिदंश्रुत्वाकाशी
॥ काशीखंडस्यश्रवणात्तत्स्यात्सूतन
पांसिचोग्राणिप्राप्यतेयन्महत्फलम् ॥

॥ ११० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ १२० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ ७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ १३० ॥ ३१ ॥ ३२॥३३॥

अधीत्यचतुरोवेदान्सांगान्यत्फलमाप्यते ॥ काशीखंडंसमाकर्ण्यतत्फलंलभ्यतेनरैः ॥ ११० ॥ गयायांश्राद्धनाच्चयथातृप्यंतिपूर्वजाः ॥ तथैतच्छ्रव
णान्नॄणांतृप्नुवंतिपितामहाः ॥ ११ ॥ तैश्चसर्वपुराणानिश्रुतानिस्थिरबुद्धिभिः ॥ काशीखंडंश्रुतंयैश्चसर्वेषांश्रेयसंपदम् ॥ १२ ॥ श्रुताश्चसर्वधर्मास्तैर्महा
पुण्यैकराशिभिः ॥ श्रुतंयैःस्थिरचेतोभिःकाशीमाहात्म्यमुत्तमम् ॥ १३ ॥ इदमेवाहिदेवेज्यापरमापरिकीर्तिता ॥ जपेत्तत्खंडमखिलंश्रोतव्यंश्रद्धयाद्विजाः
॥ १४ ॥ शृणुयादेकमपियआख्यानंकाशिखंडजम् ॥ श्रुतानितेनसर्वाणिधर्मशास्त्राण्यसंशयम् ॥ १५ ॥ महाधर्मैकजननंमहार्थप्रतिपादकम् ॥
कारणंसर्वकामाप्तेःकाशीखंडमिदंस्मृतम् ॥ १६ ॥ एतच्छ्रवणतःपुंसांकैवल्यंनैवदूरतः ॥ तुष्यंतिसर्वेपितरःश्रुत्वैतत्खंडमुत्तमम् ॥ १७ ॥ प्रीणंत्यमर्त्याः
सर्वेपिब्रह्मविष्णुशिवादयः ॥ मुनयःपरिमोदंतेमाद्यंतिसनकादयः ॥ १८ ॥ हृष्टःसर्वोभवेदेवभूतग्रामश्चतुर्विधः ॥ महिमश्रवणादस्माद्वाराणस्यानसं
शयः ॥ १९ ॥ यइदंश्रावयेद्विद्वान्समस्तंत्वर्धमेववा ॥ पादमात्रंतदर्धंवात्वेकंव्याख्यानमुत्तमम् ॥ १२० ॥ सनमस्यःप्रयत्नेनसंपूज्यस्त्विष्टदेववत् ॥
तस्मैदेयंप्रयत्नेनविश्वेशप्रीतयेसदा ॥ २१ ॥ तस्मिंस्तुष्टेहिसंतुष्टोविश्वेशोनात्रसंशयः ॥ यत्रैतत्पठ्यतेखंडंपरानंदसमाश्रयम् ॥ २२ ॥ नतत्रप्रभवे
त्कश्चिदमंगलसमुद्भवः ॥ यइदंशृणुयाद्विद्वान्यश्चेदंश्रावयेत्सुधीः ॥ २३ ॥ यःपठेदपिपुण्यात्मातेसर्वेरुद्रमूर्तयः ॥ यएतत्पुस्तकंरम्यंलेखयित्वासमर्प
येत् ॥ २४ ॥ अखिलानिपुराणानितेनदत्तानिनान्यथा ॥ अत्राख्यानानियावंतिश्लोकायावंतएवहि ॥ २५ ॥ तथापदानियावंतिवर्णायावंतएवहि ॥
यावंत्यपिचमात्राणियावत्यःपदपंक्तयः ॥ २६ ॥ गुणेसूत्राणियावंतियावंतःपटतंतवः ॥ चित्ररूपाणियावंतिरम्यपुस्तकसंचके ॥ २७ ॥ ताव
द्युगसहस्राणिदातास्वर्गेमहीयते ॥ एतद्द्वादशकृत्वोयःशृणुयात्खंडमुत्तमम् ॥ २८ ॥ ब्रह्महत्यापितस्याशुनश्येच्छंभोरनुग्रहात् ॥ अपुत्रःशृणुयाद्य
स्तुसुस्नातःश्रद्धयान्वितः ॥ २९ ॥ तस्यपुत्रोभवत्येवशंभोराज्ञाप्रभावतः ॥ किंबहूक्तेनसूतेहयस्ययस्यमनोरथः ॥ १३० ॥ योयस्तंतं
सससदाश्रुत्वैतत्प्राप्नुयात्कृती ॥ शृणुयाद्दूरदेशेपियःकाशीखंडमुत्तमम् ॥ ३१ ॥ सकाशीवासपुण्यस्यभाजनंस्याच्छिवाज्ञया ॥ एतच्छ्रवणतः
पुंसांसर्वत्रविजयोभवेत् ॥ सौभाग्यंचापिसर्वत्रप्राप्नुयान्निर्मलाशयः ॥ ३२ ॥ यस्यविश्वेश्वरस्तुष्टस्तस्यैतच्छ्रवणेमतिः ॥ जायतेपुण्ययुक्त
स्यमहानिर्मलचेतसः ॥ ३३ ॥

॥ १३४ ॥ सच्चिदानंदसंदोहपरिपूर्णैकभानवे ॥ भक्तेच्छोपात्तदेहायकृष्णायहरयेनमः ॥ १ ॥ वेदांतेसत्यवत्यात्मजइवश्रुनयेभार्गवोवयजीवोन्यायेकाणादवत्मन्यथचगुरुत्तरोगौतमोऽक्षपादः ॥
सांख्येयोदेवहूत्यात्मजइवहिनथावासुकिर्योगशास्त्रेप्राक्कांडेभट्टतुल्यःसजयतिपरमःश्रीसुरेंद्रोगुरुर्नः ॥ २ ॥ वेदांतेथपुराणभारतविधौश्रीसत्यवत्यात्मजःसांख्येश्रीकपिलःकणादइहवैशेषिकेगौतमः ॥
न्यायेयोगनयेपतंजलिरथोचंद्रप्रभावल्लभोभट्टाचार्यचतुर्भुजोविजयतेप्राक्कांडकौमारिलः ॥ ३ ॥ सकोशाचविकोशाचद्वेटीकेलिखितेमया ॥ यत्रयस्याभिलाषःस्यात्सातेनपरिगृह्यताम् ॥ ४ ॥

सर्वेषांमंगलानांचमहामंगलमुत्तमम् ॥ गृहेपिलिखितंपूज्यंसर्वमंगलसिद्धये ॥१३४॥ ॥ इतिश्रीस्कांदेमहापुराणएकाशीतिसाहस्र्यांसंहितायांचतुर्थे
काशीखंडउत्तरार्धेऽनुक्रमणिकानामशततमोऽध्यायः ॥ १०० ॥ ॥छ॥ ॥ श्रीकाशीखण्डोत्तरार्धसम्पूर्णम् ॥ ॥ समाप्तंचेदंचतुर्थंकाशीखंडम् ॥ ४ ॥

आसीत्कश्यपवंशभूषणमणिर्मान्योमुकुंदप्रियोविप्रोदारगदाधरस्यतनयःशुक्लांबरःसन्मतिः ॥ गंधर्वीजठरेततःसमभवच्छ्रीरामनामासुतस्तेनसंविहिताहितायविदुषांटीकाबुधैर्वीक्ष्यताम् ॥ ५ ॥ ॥
इतिश्रीमत्परमहंसपरिव्राजकाचार्यभगवत्पूज्यपादशिष्यश्रीरामेंद्रवनशिष्येणचैतन्यवनापरपर्यायेणरामानंदेनकृतायांकाशीखंडटीकायांशततमोऽध्यायः ॥ १०० ॥ ॥ समाप्ताचेयंकाशीखंडटीका ॥

इदं स्कान्दपुराणीयकाशीखण्डपुस्तकं मुम्बय्यां श्रीकृष्णदासात्मजक्षेमराजश्रेष्ठिना
स्वकीये "श्रीवेङ्कटेश्वर" [स्टीम्] मुद्रणालये मुद्रयित्वा प्रकाशितम्।
संवत् १९६५, शके १८३०.

क्रय्यपुस्तकानि-(पुराणग्रन्थाः।)

ब्रह्मपुराण-संपूर्ण मूल संस्कृत .... ९)

पद्मपुराण-संपूर्ण ९९००० ग्रंथ छः खंडोंमें शुद्धतापूर्वक, कईएक व्रतादिमाहात्म्य, तीर्थमाहात्म्य, शिवविष्णु महिमा, रुद्राक्ष तुलसी माहात्म्यादि सृष्टिखंड, भूमिखंड, स्वर्गखंड, ब्रह्मखंड, पातालखंड उत्तरखंड क्रियायोगखंडमें सांगोपांग वर्णन है, यह ग्रंथ वैष्णवोंके अत्यन्त उपयागा है १५)

शिवपुराण-पं० ज्वालाप्रसाद मिश्रकृत भाषाटीकासमेत ... ... १५)

शिवपुराणमाहात्म्य-मूल ... . ≡)

अग्निपुराण-इसमें शास्त्रकलाओंका संक्षेप वर्णन सर्वदेवताओंकी प्रतिष्ठा लक्षकोटि आदि होम, शिल्पशास्त्र, राजधर्म, राजनीति, युद्धरचना, भारतसार, रामायणसार, ईश्वरावतार; सर्वतिथिवारनक्षत्रादि व्रत षट्प्रयोग, गन्धर्ववेद, भरतशास्त्र, काव्य नाटकभेद, स्त्रीशिक्षा, रत्नादिपरीक्षा, वेदशास्त्रादि बहुतसे विषयोंका अपूर्व वर्णन है ... . ४)

ब्रह्मवैवर्त्तपुराण-संपूर्ण चारोंखण्ड-इसमें श्रीकृष्णजीके अपूर्व चरित्र कथा स्तोत्रादि और नारदादिकी उत्पत्ति, गंगोपाख्यान, सावित्र्युपाख्यान, लक्ष्मीकी उत्पत्ति मनसादेवी उपाख्यान, गणपति उत्पत्ति और कथा। कृष्णजन्मखंडमें श्रीकृष्णलीला और रासोत्सवादि वर्णनहै .... ७)

मार्कंडेयपुराण-सप्तशती शान्तनवीटीकासह इसमें मार्कंडेय और जैमिनिका सत्संग और संवाद अप्सराओंपर दुर्वासामुनिका शाप कंकके मारे जानेपर विद्युत्रूप राक्षसका माराजाना। पक्षियोंके जन्म और चरित्र और देवीजीका माहात्म्य संयुक्त है .... ४)

वाराहपुराण-धर्म अर्थ काम मोक्षादि सिद्धहोनेके लिये इतिहास संयुक्त कथाआका वर्णन है .... ४)

मत्स्यपुराण-जगत्की रचनाकेहेतु और मत्स्यावतार धारण करनेका कारण प्रलय होनेका कालपूर्वक वर्णन ब्रह्माके चारमुख होनेका कारण और दानवगंधर्वकी उत्पत्ति सूर्यवंश चंद्रवंशका वर्णन इत्यादि कथाहैं .... ६)

ब्रह्मांडपुराण-संपूर्ण .... ६)

वायुपुराण-इसमें अनेक विषय संयुक्त देवादि सृष्टिवर्णन मन्वन्तरादि चतुयुर्गाख्यान पृथुवंशकीर्तन श्राद्धक्रिया वर्णन और गयामाहात्म्यादि बहुतसे विषयहैं ....

श्रीमद्भागवत-श्रीधरीटीका और टिप्पणीसह, ग्लेज़ कागज ... .

पुस्तक मिलनेका ठिकाना-खेमराज श्रीकृष्णदास, "श्रीवेङ्कटेश्वर" स्टीम् प्रेस-बंबई.

ंवोव यजीवोन्यायैकाणादवर्त्मन्यथचगु इतरोगौतमोऽक्षपादः ॥

णादइहयोवैशेषिकेगौतमः ॥

नपरि ॥ ४ ॥

का.खं.९.उ.
स.अ.१००

५१०६

इति श्रीस्कांदमहापुराणांतर्गतचतुर्थकाशीखंडोत्तरार्धं सम्पूर्णम्

संपूर्णको मूल्य ५.००